

Walter Scott

Вальтер Скотт

Иванhoe Айвенго

Ivanhoe

by Sir Walter Scott

Donetsk
Flambeau Edition
2010

Вальтер Скотт
Айвенго

Донецьк
Фламбо
2010

Ivanhoe, by Walter Scott

Перекладено за виданням:

Sir Valter Skott

Ivanhoe

New american library, 1962

Найкращим із романів В. Скотта, присвячених середньовічній історії Англії, вважається перший із них – «Айвенго».

Дія роману відбувається в останній чверті XII ст., хоча, за твердженням автора, він створив картину англійської історії того періоду, що настав після завоювання країни норманами (в сер. XI ст.).

На тлі запеклої боротьби розгортається романтична історія кохання лицаря Айвенго і леді Ровени.

Ця книга – не просто двомовне видання, це – галерея чудових ілюстрацій до безсмертного твору Вальтера Скотта, найвідоміших майстрів XIX, XX та XXI сторіч. Іноді по кілька ілюстрацій до однієї теми, виконаних різними художниками, дають можливість краще уявити собі яскравий колорит середньовічної Британії.

Прочитайте цю книгу, навіть якщо ви не володієте англійською мовою – адже це класика світової літератури, а ілюстрації – шедевр образотворчого мистецтва.

Ivanhoe

Айвенго

INTRODUCTION TO IVANHOE.

*Now fitted the halter, now traversed the cart,
And often took leave, – but seemed loath to depart!*¹

Prior

The Author of the Waverley Novels had hitherto proceeded in an unabated course of popularity, and might, in his peculiar district of literature, have been termed “L’Enfant Gate” of success. It was plain, however, that frequent publication must finally wear out the public favour, unless some mode could be devised to give an appearance of novelty to subsequent productions. Scottish manners, Scottish dialect, and Scottish characters of note, being those with which the author was most intimately, and familiarly acquainted, were the groundwork upon which he had hitherto relied for giving effect to his narrative. It was, however, obvious, that this kind of interest must in the end occasion a degree of sameness and repetition, if exclusively resorted to, and that the reader was likely at length to adopt the language of Edwin, in Parnell’s Tale:

“‘Reverse the spell,’ he cries,
‘And let it fairly now suffice.
The gambol has been shown.’”

Nothing can be more dangerous for the fame of a professor of the fine arts, than to permit (if he can possibly prevent it) the character of a mannerist to be attached to him, or that he should be supposed capable of success only in a particular and limited style. The public are, in general, very ready to adopt the opinion, that he who has pleased them in one peculiar mode of composition, is, by means of that very talent, rendered

¹The motto alludes to the Author returning to the stage repeatedly after having taken leave.

ВСТУП.

*Поправить гнзудечку, поверне візка
І часто, хоч нехотя, десь утіка!*

«Пріор»

Досі автор роману «Вейверлі» неухильно йшов уперед прямою стежкою популярності, і в звичайній для нього царині красного письменства його можна було б назвати пещеним дитям успіху. Одначе було ясно, що часта поява його книжок урешті неминуче вичерпає прихильність читацтва, хіба що автор не знайде якогось способу надати своїм дальшим витворам нового смаку. Досі він, аби зацікавити читача своєю розповіддю, покладався на те, з чим був найближче й найглибше знайомий: на шотландські звичаї, шотландську говірку, шотландську вдачу в її особливостях. Проте очевидно було, що такий спосіб зацікавлювати, якщо вдаватися тільки до нього, кінець кінцем приведе до одноманітності й повторень і що читач, мабуть, урешті скаже словами Едвіна* з Парнеллової «Повісті»:

Вже іншої він просить:
Цієї чули аж задосить,
Набридла пісня нам!

Для служителя красних мистецтв не може бути нічого небезпечнішого, ніж дозволити (якщо тільки він спроможен це відвернути), щоб його звинуватили в манірному стилізаторстві або подумали, ніби він здатен творити успішно тільки в якихось обмежених стильових рамках. Читачі загалом дуже схильні засвоювати гадку, ніби того, хто сподобався їм у якомусь одному жанрі, вже самий цей хист робить нездатним звернутися

incapable of venturing upon other subjects. The effect of this disinclination, on the part of the public, towards the artificers of their pleasures, when they attempt to enlarge their means of amusing, may be seen in the censures usually passed by vulgar criticism upon actors or artists who venture to change the character of their efforts, that, in so doing, they may enlarge the scale of their art.

There is some justice in this opinion, as there always is in such as attain general currency. It may often happen on the stage, that an actor, by possessing in a preeminent degree the external qualities necessary to give effect to comedy, may be deprived of the right to aspire to tragic excellence; and in painting or literary composition, an artist or poet may be master exclusively of modes of thought, and powers of expression, which confine him to a single course of subjects. But much more frequently the same capacity which carries a man to popularity in one department will obtain for him success in another, and that must be more particularly the case in literary composition, than either in acting or painting, because the adventurer in that department is not impeded in his exertions by any peculiarity of features, or conformation of person, proper for particular parts, or, by any peculiar mechanical habits of using the pencil, limited to a particular class of subjects.

Whether this reasoning be correct or otherwise, the present author felt, that, in confining himself to subjects purely Scottish, he was not only likely to weary out the indulgence of his readers, but also greatly to limit his own power of affording them pleasure. In a highly polished country, where so much genius is monthly employed in catering for public amusement, a fresh topic, such as he had himself had the happiness to light upon, is the untasted spring of the desert; –

“Men bless their stars and call it luxury.”

But when men and horses, cattle, camels, and dromedaries, have poached the spring into mud, it becomes loathsome to those who at first drank of it with rapture; and he who had the merit of discovering it, if he would preserve his reputation with the tribe, must display his talent by a fresh discovery of untasted fountains.

If the author, who finds himself limited to a particular class of subjects, endeavours to sustain his reputation by striving to add a novelty of attraction to themes of the same character which have been formerly successful under his management, there are manifest reasons why, after a certain point, he is likely to fail. If the mine be not wrought out, the strength and capacity of the miner become necessarily exhausted. If he closely imitates the narratives which

до інших тем. Дію цієї відрази, яку відчуває публіка до людей, що прагнуть її розважити своєю творчістю, коли ці люди пробують розширити царину звичних їм розважальних засобів, можна побачити в тих оцінках, які здебільшого дає примітивна критика артистам і взагалі митцям, що наважуються змінити характер своєї творчості, аби розширити таким чином обрії власного мистецтва.

У такій гадці є трохи правди – як то завжди буває в гадках, що здобувають загальне визнання. Адже в театрі часто трапляється, що актор, якнайбільше наділений зовнішніми рисами, необхідними для комедійного ефекту, буває не здатен сягати висот трагедійної величі; а в малярстві або письменстві художник чи поет може володіти тільки такими способами думки чи засобами виразу, які обмежують його творчість лише одним колом тем. Але куди частіше ті самі здібності, які ведуть людину до популярності в одній галузі, забезпечують їй успіх і в іншій; і це напевне частіше буває в літературній творчості, ніж у сценічній або малярській, бо шукача новини в цій галузі не сковують у його зусиллях ані якісь особливості всієї його зовнішності чи окремі її риси, ані якісь суто механічні звички в техніці роботи пензлем, що обмежують його вузьким колом тем.

Слушні ці міркування чи ні, а ваш автор відчув, що, присвятивши себе винятково шотландським темам, він не лише може легко вичерпати поблажливість читачів, а й великою мірою обмежить власну спроможність розважати їх. У висококультурній країні, де стільки талантів щомісяця намагаються догодити публіці, свіжа тема – така, як та, що на неї йому пощастило натрапити, – подібна до незайманого джерела в пустелі:

Його безцінним скарбом називають
Всі люди – й дяку небесам складають.

Та коли люди, коні, корови й верблюди змісять те джерело в багнюку, воно стає огидним для тих, хто спершу пив із нього з насолодою; а той, кому припала заслуга знайти його, повинен уживати свій хист для відкриття нових, незайманых джерел, коли він хоче зберегти серед свого плем'я власну добру славу.

Коли письменник, що почуває себе обмеженим якимсь окремих колом тем, спробує підтримати свою добру славу, намагаючись надати нової приваби темам того самого роду, що доти забезпечували йому успіх, він кінець кінцем зазнає невдачі, і причини цього очевидні. Коли якась копальня й не вичерпана ще до дна, то принаймні сила й спроможність рудокопа неминуче виснажаться. Коли він пильно наслідуватиме ті твори,

he has before rendered successful, he is doomed to “wonder that they please no more.” If he struggles to take a different view of the same class of subjects, he speedily discovers that what is obvious, graceful, and natural, has been exhausted; and, in order to obtain the indispensable charm of novelty, he is forced upon caricature, and, to avoid being trite, must become extravagant.

It is not, perhaps, necessary to enumerate so many reasons why the author of the Scottish Novels, as they were then exclusively termed, should be desirous to make an experiment on a subject purely English. It was his purpose, at the same time, to have rendered the experiment as complete as possible, by bringing the intended work before the public as the effort of a new candidate for their favour, in order that no degree of prejudice, whether favourable or the reverse, might attach to it, as a new production of the Author of *Waverley*; but this intention was afterwards departed from, for reasons to be hereafter mentioned.

The period of the narrative adopted was the reign of Richard I., not only as abounding with characters whose very names were sure to attract general attention, but as affording a striking contrast betwixt the Saxons, by whom the soil was cultivated, and the Normans, who still reigned in it as conquerors, reluctant to mix with the vanquished, or acknowledge themselves of the same stock. The idea of this contrast was taken from the ingenious and unfortunate Logan’s tragedy of *Runnamede*, in which, about the same period of history, the author had seen the Saxon and Norman barons opposed to each other on different sides of the stage. He does not recollect that there was any attempt to contrast the two races in their habits and sentiments; and indeed it was obvious, that history was violated by introducing the Saxons still existing as a high-minded and martial race of nobles.

They did, however, survive as a people, and some of the ancient Saxon families possessed wealth and power, although they were exceptions to the humble condition of the race in general. It seemed to the author, that the existence of the two races in the same country, the vanquished distinguished by their plain, homely, blunt manners, and the free spirit infused by their ancient institutions and laws; the victors, by the high spirit of military fame, personal adventure, and whatever could distinguish them as the Flower of Chivalry, might, intermixed with other characters belonging to the same time and country, interest the reader by the contrast, if the author should not fail on his part.

Scotland, however, had been of late used so exclusively as the scene of what is called Historical Romance, that the preliminary letter of Mr Laurence Templeton became in some measure necessary. To this, as to an Introduction, the reader is referred, as expressing author’s purpose

що досі приносили йому успіх, то буде приречений «дивуватися, чому вони більше не тішать читачів». А коли намагатиметься глянути на те саме коло тем з іншого боку, то дуже швидко виявить, що все яскраве, природне й природне в них уже вичерпане; і щоб досягти необхідного чару новини, муситиме шаржувати, а уникаючи зайlogenості – химерити.

Може, й нема потреби наводити стільки причин, з яких автор «шотландських романів» (так їх зразу й повсюди прозвано) забажав звернутись до теми суто англійської. Опріч усього іншого, метою його було, щоб твір був по змозі спробним з усіх поглядів, тому він хотів подати читачам задуману книжку як намагання нового претендента здобути їхню ласку, аби до неї не пристало жодне упередження – чи то прихильне, чи то навпаки, – як до нового твору автора «Вейверлі». Але потім цей намір відпав з причин, про які буде сказано далі.

Часом дії роману обрана доба правління короля Річарда I* – не тільки тому, що вона багата на постаті, самі імена яких неминуче мусили привернути загальну увагу, а ще й тому, що вона являла різючий контраст між саксами, які обробляли землю, і норманами, які ще панували на ній у ролі завойовників, неохочих ані змішуватись із завойованими, ані визнавати їх рівними собі. Сама ідея цього контрасту запозичена з вигадливої, але невдалої трагедії Догана* «Ранемід», у якій на тлі згаданої історичної доби автор побачив саксонських і норманських баронів одних навпроти одних по різні боки сцени. Він не пригадує, щоб там була якась спроба протиставити звичаї й почуття цих двох порід; та й було цілком очевидно, що виводити тодішніх саксів як гордих, шляхетних і войовничих нащадків аристократів – це невідповідність історії.

Однак просто як люди вони вижили, і декотрі зі стародавніх саксонських родів успадкували багатство й могутність, хоча такі були винятками серед упослідженого становища свого плем'я взагалі. Авторіві здавалося, що співжиття двох племен у одній країні – плем'я переможених, які вирізнялись простацькими, домашніми, грубими звичаями та волелюбним духом, нав'язаним їхніми давніми законами й суспільним устроєм, і плем'я переможців, наділених шляхетним духом бойової слави та особистого заповзяття і взагалі всім, що могло вирізнити їх як цвіт лицарства, може, коли його ще підбарвити змалюванням інших постатей, характерних для тих часів і цієї країни, зацікавити читача контрастом, якщо тільки автор добре впорається зі своїм завданням.

Та оскільки останнім часом за арену дій для так званої історичної романістики майже без винятку обирали Шотландію, почати роман із листа містера Лоренса Темплтона видавалося до певної міри необхідним. До цього листа, як і до дальшого вступу, ми відсилаємо читача як до

and opinions in undertaking this species of composition, under the necessary reservation, that he is far from thinking he has attained the point at which he aimed.

It is scarcely necessary to add, that there was no idea or wish to pass off the supposed Mr Templeton as a real person. But a kind of continuation of the Tales of my Landlord had been recently attempted by a stranger, and it was supposed this Dedicatory Epistle might pass for some imitation of the same kind, and thus putting enquirers upon a false scent, induce them to believe they had before them the work of some new candidate for their favour.

After a considerable part of the work had been finished and printed, the Publishers, who pretended to discern in it a germ of popularity, remonstrated strenuously against its appearing as an absolutely anonymous production, and contended that it should have the advantage of being announced as by the Author of Waverley. The author did not make any obstinate opposition, for he began to be of opinion with Dr Wheeler, in Miss Edgeworth's excellent tale of "Maneuvering," that "Trick upon Trick" might be too much for the patience of an indulgent public, and might be reasonably considered as trifling with their favour.

The book, therefore, appeared as an avowed continuation of the Waverley Novels; and it would be ungrateful not to acknowledge, that it met with the same favourable reception as its predecessors.

Such annotations as may be useful to assist the reader in comprehending the characters of the Jew, the Templar, the Captain of the mercenaries, or Free Companions, as they were called, and others proper to the period, are added, but with a sparing hand, since sufficient information on these subjects is to be found in general history.

An incident in the tale, which had the good fortune to find favour in the eyes of many readers, is more directly borrowed from the stores of old romance. I mean the meeting of the King with Friar Tuck at the cell of that buxom hermit. The general tone of the story belongs to all ranks and all countries, which emulate each other in describing the rambles of a disguised sovereign, who, going in search of information or amusement, into the lower ranks of life, meets with adventures diverting to the reader or hearer, from the contrast betwixt the monarch's outward appearance, and his real character. The Eastern tale-teller has for his theme the disguised expeditions of Haroun Alraschid with his faithful attendants, Mesrour and Giafar, through the midnight streets of Bagdad; and Scottish tradition dwells upon the similar exploits of James V., distinguished during such excursions by

викладу авторових намірів і міркувань при виборі саме такої фабули твору, застерігши, звичайно, що автор далекий від думки, ніби йому пощастило до кінця здійснити свій намір.

Навряд чи треба додавати, що автор не прагнув і не збирався виставляти гіпотетичного містера Темплтона як реальну особу. Але нещодавно інший письменник спробував написати щось ніби продовження «Оповідок мого господаря»*, тож було вирішено, що й цей «Лист-присвята» може бути сприйнятий як імітація такого типу і тому, напровадивши цікавих на хибний слід, підштовхне їх до думки, ніби вони мають перед собою твір якогось нового претендента на їхню прихильність.

Після того, як значна частина твору вже була закінчена й опублікована, видавці, яким здалося, ніби вони відкрили в ньому зерно популярності, рішуче запротестували проти його цілковитої анонімності й запевнили, що це буде велика перевага, коли на романі стоятиме ім'я автора «Вейверлі». Автор не опирався цьому дуже затято, бо й сам почав схилитися до думки доктора Вілера з чудової повісті міс Еджворт* «Маневри», що «хитрощі за хитрощами» можуть надмірно обтяжити терпіння поблажливого читачтва і воно слушно вирішить, що його прихильність сприймають надто легко.

Тому книжка вийшла у світ як продовження романного циклу «Вейверлі»; і було б невдячністю не визнати, що її сприйнято не менш ласкаво, ніж усіх її попередниць.

До книжки додано й примітки, що можуть бути корисні читачеві для зрозуміння таких постатей, як єврей, лицар-храмовник, командувач найманців, чи то «вільних братів», як їх називали, та інших людських образів тієї доби, але додано їх досить ощадливо, бо в загальній історії можна знайти достатньо відомостей на цю тему.

Один епізод у романі, і то саме той, котрому пощастило сподобатись багатьом читачам, запозичений зі скарбниці давнішньої поезії. Я маю на увазі зустріч короля з братом Туком у хатині цього життерадісного самітника. Загальний колорит цієї пригоди знайомий усім верствам людності в усіх країнах, які ніби змагаються у змалюванні походеньок перевдягненого владаря, що, надумавши задля обізнаності чи задля розваги спуститися до найнижчої верстви своїх підданців, зазнає там пригод, які бавлять читача або слухача контрастом між зовнішнім виглядом державця та його справжнім становиськом. Східний оповідач обирає як тему прогулянки Гаруна аль Рашида в перевязі, зі своїми вірними супутниками Месруром та Джафаром опівнічними вулицями Багдада; а шотландська традиція користується подібними витівками Якова V*, що під час таких походеньок

the travelling name of the Goodman of Ballengeigh, as the Commander of the Faithful, when he desired to be incognito, was known by that of Il Bondocani. The French minstrels are not silent on so popular a theme. There must have been a Norman original of the Scottish metrical romance of Rauf Colziar, in which Charlemagne is introduced as the unknown guest of a charcoal-man.¹

It seems to have been the original of other poems of the kind.

In merry England there is no end of popular ballads on this theme. The poem of John the Reeve, or Steward, mentioned by Bishop Percy, in the *Reliques of English Poetry*,² is said to have turned on such an incident; and we have besides, the King and the Tanner of Tamworth, the King and the Miller of Mansfield, and others on the same topic. But the peculiar tale of this nature to which the author of *Ivanhoe* has to acknowledge an obligation, is more ancient by two centuries than any of these last mentioned.

It was first communicated to the public in that curious record of ancient literature, which has been accumulated by the combined exertions of Sir Egerton Brydges, and Mr Hazlewood, in the periodical work entitled the *British Bibliographer*. From thence it has been transferred by the Reverend Charles Henry Hartsborne, M.A., editor of a very curious volume, entitled “*Ancient Metrical Tales, printed chiefly from original sources, 1829.*” Mr Hartshorne gives no other authority for the present fragment, except the article in the *Bibliographer*, where it is entitled the *Kyng and the Hermite*. A short abstract of its contents will show its similarity to the meeting of King Richard and Friar Tuck.

King Edward (we are not told which among the monarchs of that name, but, from his temper and habits, we may suppose Edward IV.) sets forth with his court to a gallant hunting-match in Sherwood Forest, in which, as is not unusual for princes in romance, he falls in with a deer of extraordinary size and swiftness, and pursues it closely, till he has outstripped his whole retinue, tired out hounds and horse, and finds himself alone under the gloom of an extensive forest, upon which night is descending. Under the apprehensions natural to a situation so uncomfortable, the king recollects that he has heard how poor men, when apprehensive of a bad night's lodging, pray to Saint Julian, who, in the Romish calendar, stands Quarter-Master-General to all forlorn travellers that render him due homage. Edward puts up his orisons accordingly, and by the guidance, doubtless, of the good Saint, reaches a small

¹ This very curious poem, long a desideratum in Scottish literature, and given up as irrecoverably lost, was lately brought to light by the researches of Dr Irvine of the Advocates' Library, and has been reprinted by Mr David Laing, Edinburgh.

² Vol. ii. p. 167.

прибирав подорожнє ім'я Господаря Баленгайха; та й Старшина Вірних*, коли йому набігала охота стати інкогніто, бував відомий під ім'ям Іль Бондокані. У французьких менестрелів теж була на устах ця тема. Напевне, існував колись норманський оригінал шотландського віршованого роману «Рауф Кользіяр», де Карла Великого введено на кін як невідомця – гостя вугляра. Як видно, він був об'єктом наслідувань в інших поемах такого типу.

У веселій Англії народних балад на цю тему безліч. Поема «Джон Ключник», чи «Управитель», яку згадав єпископ Персі* в «Пам'ятках англійської поезії»¹, нібито побудована на такій самій пригоді; крім того, ми маємо «Короля й тамвортського чинбаря», «Короля й менсфілдського мірошника» та інші на цю ж тему. Але та конкретна повість такого типу, якій завдячує частину своєї фабули автор «Айвенго», на двоє сторіч давніша, ніж будь-яка зі згаданих вище.

Про неї публіку вперше повідомлено в тому дивовижному огляді стародавньої літератури, що його зібрано спільними зусиллями сера Еджертона Бріджса й містера Гезлвуда в періодичному виданні «Британський бібліограф». Звідти його передрукував велебний Чарлз-Генрі Гартсгорн, магістр мистецтв, видавець вельми цікавого тому під назвою «Старовинні віршовані повісті, передруковані здебільшого з первісних джерел» (1829 р.). Містер Гартсгорн не наводить ніякого іншого свідчення про згадуваний фрагмент, крім статті в «Бібліографі», де він має заголовок «Король і самітник». Короткий виклад його змісту покаже подібність його до епізоду зустрічі короля Річарда з братом Туком.

Король Едвард* (котрий з державців, що мали це ім'я, – не уточнено, але за його вдачею і звичками можна гадати, що це Едвард IV) вирудився зі своїм двором на бучні лови до Шервудського лісу, де, як це часто буває з владарями в романах, натрапив на незвичайно великого й прудкого оленя й гнався за ним, аж поки розгубив у лісі весь свій почет, виморив гончаків та коня і врешті опинився в безкрай темній пущі, на яку вже спускалася ніч. Стривожившись, що було цілком природно для такого прикрого становища, король згадав, що чув колись, ніби бідняки, занепокоєні тим, що не знайдуть собі нічлігу в непогожу ніч, моляться святому Юліанові, який у римському календарі відіграє роль генерал-квартирмейстера для всіх заблукалих мандрівців, котрі виявлять до нього належну шану. Тож Едвард і сам помолився доброму святому і, певна річ, саме той вивів його

¹Том II, с. 167. (автор.).

path, conducting him to a chapel in the forest, having a hermit's cell in its close vicinity. The King hears the reverend man, with a companion of his solitude, telling his beads within, and meekly requests of him quarters for the night. "I have no accommodation for such a lord as ye be," said the Hermit. "I live here in the wilderness upon roots and rinds, and may not receive into my dwelling even the poorest wretch that lives, unless it were to save his life." The King enquires the way to the next town, and, understanding it is by a road which he cannot find without difficulty, even if he had daylight to befriend him, he declares, that with or without the Hermit's consent, he is determined to be his guest that night. He is admitted accordingly, not without a hint from the Recluse, that were he himself out of his priestly weeds, he would care little for his threats of using violence, and that he gives way to him not out of intimidation, but simply to avoid scandal.

The King is admitted into the cell – two bundles of straw are shaken down for his accommodation, and he comforts himself that he is now under shelter, and that

"A night will soon be gone."

Other wants, however, arise. The guest becomes clamorous for supper, observing,

"For certainly, as I you say,
I ne had never so sorry a day,
That I ne had a merry night."

But this indication of his taste for good cheer, joined to the annunciation of his being a follower of the Court, who had lost himself at the great hunting-match, cannot induce the niggard Hermit to produce better fare than bread and cheese, for which his guest showed little appetite; and "thin drink," which was even less acceptable. At length the King presses his host on a point to which he had more than once alluded, without obtaining a satisfactory reply:

"Then said the King, 'by God's grace,
Thou wert in a merry place,
To shoot should thou here
When the foresters go to rest,
Sometime thou might have of the best,
All of the wild deer;
I wold hold it for no scathe,
Though thou hadst bow and arrows baith,
Althoff thou best a Frere.'"

The Hermit, in return, expresses his apprehension that his guest means to drag him into some confession of offence against the forest laws, which, being betrayed

на вузьку стежечку, що допровадила його до каплички серед лісу, біля якої стояла хатинка – самітникава келія. Король почув, як святий чоловік удвох зі служкою бубонить молитви, перебираючи пацьорки, і сумирно попросив у нього нічлігу. «Я не маю вигод для такого великого пана, як ви, – відказав самітник. – Я оселився тут, у пуші, живлячись корінням та деревною корою, і не хотів би впускати в свою оселю навіть найпослідушого злидаря, хіба що мав би цим урятувати йому життя». Король спитав дороги до найближчого міста і, зрозумівши, що знайти дорогу туди йому буде дуже нелегко навіть у білий день, заявив, що вирішив тої ночі бути самітниковим гостем, хай навіть без його згоди. Тоді його впущено, хоча самітник і натякнув, що якби не мав на собі убору Божого слуги, то не дуже злякався б погрози вдертися силою і що поступається він не зі страху, а просто аби уникнути спокуси.

Отже, короля впущено до келії, постелено йому долі два оберемки соломи, і він утішився тим, що бодай має стріху над головою, а

Ніч скоро промине.

Одначе виникають ще й інші потреби. Гість починає вимагати вечері, запевняючи:

Мені ще не бувало, друже,
Щоб я вночі не надолужив
Змарнованого вдень.

Та й цього запевнення в любові до веселощів, разом з повідомленням, що він із королівського почту й заблукав під час великого полювання, було замало, аби спонукати скнару самітника, щоб той подав на стіл щось краще за хліб із сиром, який не дуже спокусив гостя, та слабеньке питво, що й зовсім не припало йому до смаку. Врешті король іще раз притискає свого господаря в тому, на що вже не раз натякав, але не дістає жаданої відповіді:

Тоді сказав король: «Далєбі,
Припала гарна місцинка тобі.
Тут розкіш для стрільця.
Як гайові вночі поснуть,
Ти б легко міг собі добуть
Оленячого м'яся.
Не мав би я за гріх тяжкий,
Коб жменя стріл і лук гнучкий
Знайшлися хоч би й у ченця».

У відповідь самітник висловлює побоювання, що гість хоче виманити в нього признання в злочині, яке може коштувати йому життя, коли

to the King, might cost him his life. Edward answers by fresh assurances of secrecy, and again urges on him the necessity of procuring some venison. The Hermit replies, by once more insisting on the duties incumbent upon him as a churchman, and continues to affirm himself free from all such breaches of order:

“Many day I have here been,
And flesh-meat I eat never,
But milk of the kye;
Warm thee well, and go to sleep,
And I will lap thee with my cope,
Softly to lye.”

It would seem that the manuscript is here imperfect, for we do not find the reasons which finally induce the curtal Friar to amend the King’s cheer. But acknowledging his guest to be such a “good fellow” as has seldom graced his board, the holy man at length produces the best his cell affords. Two candles are placed on a table, white bread and baked pasties are displayed by the light, besides choice of venison, both salt and fresh, from which they select collops. “I might have eaten my bread dry,” said the King, “had I not pressed thee on the score of archery, but now have I dined like a prince – if we had but drink enow.”

This too is afforded by the hospitable anchorite, who dispatches an assistant to fetch a pot of four gallons from a secret corner near his bed, and the whole three set in to serious drinking. This amusement is superintended by the Friar, according to the recurrence of certain fustian words, to be repeated by every complotator in turn before he drank – a species of High Jinks, as it were, by which they regulated their potations, as toasts were given in latter times. The one toper says “fusty bandias”, to which the other is obliged to reply, “strike pantner”, and the Friar passes many jests on the King’s want of memory, who sometimes forgets the words of action. The night is spent in this jolly pastime. Before his departure in the morning, the King invites his reverend host to Court, promises, at least, to requite his hospitality, and expresses himself much pleased with his entertainment. The jolly Hermit at length agrees to venture thither, and to enquire for Jack Fletcher, which is the name assumed by the King. After the Hermit has shown Edward some feats of archery, the joyous pair separate. The King rides home, and rejoins his retinue. As the romance is imperfect, we are not acquainted how the discovery takes place; but it is probably much in the same manner as in other narratives turning on the same subject, where the host, apprehensive of death for having trespassed on the respect due to his Sovereign, while incognito, is agreeably surprised by receiving honours and reward.

дізнається король. Едвард знов запевняє, що не викаже ченця, й тисне далі, аби той почаствував його олениною. А самітник знов нагадує про обітницю, що в'яжуть його як слугу Божого, і запевняє, що ніколи не провинився таким порушенням закону:

Багато днів я тут прожив,
Та м'яса й дрібки не спожив –
Хіба ковточок молока.
Лягай і очі вже склепи,
Ось ряса, вкрийся й міцно спи,
Хоча постеля й не м'яка.

Може видатися, що в рукописі тут якийсь пропуск, бо ми не знаходимо міркувань, які врешті спонукають ченця в куцому підряснику пригостити короля щедріше. Одначе, визнавши, що такий «славний хлопака», як цей гість, не часто сів за його стіл, благочестивий самітник помалу видобуває зі схову все найкраще, що лишень знайшлося в його хатині. Він ставить на стіл дві свічки й викладає в їхній освіт білий хліб, пироги з м'ясом та всяку оленину – і засолену, й свіжу. Обидва починають вибирати з неї ласіші шматочки. «От бач, – каже король, – їв би я сухий хліб, якби не притис тебе з тим полванням, а тепер маю вечерю просто князівську – якби ще до неї питво путяще».

У гостинного самітника й це знаходиться, і він наказує служці дістати зі сховку біля його ліжка півторавідерне барильце, а тоді вони втрюх заходжуються пити на всю губу. Перше ніж вихилити келих, вони тодішнім звичаєм по черзі виголошували певні пишні промови, як у пізніші часи почали виголошувати тости. А чернець стежив за дотриманням цього ритуалу й часто кепкував із забудькуватого короля, бо той інколи не міг пригадати належних у ту хвилину слів. У таких веселощах проминула вся ніч. А вранці, перше ніж поїхати, король запрошує свого велебного господаря до двору, обіцяє, щонайменше, віддячити за гостинність і запевняє, що сам був дуже потішений його товариством. Веселий пустельник урешті погоджується поїхати до двору й попитати там Джека Флетчера – таке-бо ім'я прибрал собі король. Потім самітник іще показує Едвардові свою вправність у стрільбі з лука, і веселі приятелі прощаються. Король їде і дорогою відшукує свій почет. Кінець роману не зберігся, і ми не знаємо, яким чином чернець дізнається, хто був його гість; але це, мабуть, сталося більш-менш так само, як і в інших оповідках на таку тему, де гість, переляканий, що позбудеться голови за непошану, виявлену до свого владаря-інкогніто, приємно здивований почестями й винагородою.

In Mr Hartshorne's collection, there is a romance on the same foundation, called King Edward and the Shepherd,¹ which, considered as illustrating manners, is still more curious than the King and the Hermit; but it is foreign to the present purpose. The reader has here the original legend from which the incident in the romance is derived; and the identifying the irregular Eremit with the Friar Tuck of Robin Hood's story, was an obvious expedient.

The name of Ivanhoe was suggested by an old rhyme. All novelists have had occasion at some time or other to wish with Falstaff, that they knew where a commodity of good names was to be had. On such an occasion the author chanced to call to memory a rhyme recording three names of the manors forfeited by the ancestor of the celebrated Hampden, for striking the Black Prince a blow with his racket, when they quarrelled at tennis:

“Tring, Wing, and Ivanhoe,
For striking of a blow,
Hampden did forego,
And glad he could escape so.”

The word suited the author's purpose in two material respects, – for, first, it had an ancient English sound; and secondly, it conveyed no indication whatever of the nature of the story. He presumes to hold this last quality to be of no small importance. What is called a taking title, serves the direct interest of the bookseller or publisher, who by this means sometimes sells an edition while it is yet passing the press. But if the author permits an over degree of attention to be drawn to his work ere it has appeared, he places himself in the embarrassing condition of having excited a degree of expectation which, if he proves unable to satisfy, is an error fatal to his literary reputation. Besides, when we meet such a title as the Gunpowder Plot, or any other connected with general history, each reader, before he has seen the book, has formed to himself some particular idea of the sort of manner in which the story is to be conducted, and the nature of the amusement which he is to derive from it. In this he is probably disappointed, and in that case may be naturally disposed to visit upon the author or the work, the unpleasant feelings thus excited. In such a case the literary adventurer is censured, not for having missed the mark at which he himself aimed, but for not having shot off his shaft in a direction he never thought of.

On the footing of unreserved communication which the Author has established with the reader, he may here add the trifling circumstance, that a

¹ Like the Hermit, the Shepherd makes havock amongst the King's game; but by means of a sling, not of a bow; like the Hermit, too, he has his peculiar phrases of computation, the sign and countersign being Passelodion and Berafriend. One can scarce conceive what humour our ancestors found in this species of gibberish; but “I warrant it proved an excuse for the glass.

У збірці містера Гартсгорна є й ще одна поема з таким сюжетом під назвою «Король і вівчар»¹, яка в змалюванні тодішніх звичаїв ще химерніша за «Короля й самітника»; але вона зараз нецікава. Читач уже познайомився з автентичною легендою, з якої взято епізод для роману; а ототожнення свавільного пустельника з братом Туком з історії Робіна Гуда було явним літературним прийомом.

Ім'я Айвенго підказане старовинним віршиком. Кожному романістові не раз траплялось услід за Фальстафом* побажати: от якби знати, де можна купити добре ім'я! При одній такій нагоді авторові зринув у пам'яті віршик, де згадано назви трьох мастків, конфіскованих у предка славнозвісного Гемпдена за те, що він, посварившись з Чорним принцом* під час гри в теніс, ударив його ракеткою:

Вінга, й Трінга, і Айвенго
Він за той удар позбувся,
Ще й, сердега, був раденький,
Що так дешево відбувся.

Це підходило для авторового задуму як назва з двох причин: по-перше, воно мало давньоанглійське звучання, і по-друге – нічим не розкривало характеру книжки. Автор вважає, що ця друга якість має неабияку вагу. Так звані «захопливі» назви служать прямим інтересам книгаря чи видавця, які завдяки цьому часом продають видання, ще не випущені в світ. Та коли автор дозволяє привернути надмірну увагу до його ще не виданого твору, він опиняється в край дражливому становищі: збудивши в читачів великі сподівання, яких урешті не спроможеться задовольнити, він завдасть своїй літературній репутації непоправної шкоди. Крім того, натрапивши на таку назву, як, скажімо, «Порохова змова»*, чи якусь іншу, пов'язану із загальною історією, кожен читач, іще й не заглянувши в книжку, вже укладе собі якусь свою думку про манеру, в якій має вестись розповідь, і про ту втіху, яку має дати йому ця книжка. Дуже можливо, що ці його передбачення не здійсняться, і тоді він, природно, звинуватить автора у своєму розчаруванні. В такому разі сміливий автор буде зганений не за те, що не влучив у ціль, яку сам обрав, а за те, що не пустив свою стрілу в тому напрямі, який і на думку йому не спадав.

Користаючись з того, що автор уже встановив із читачами такі невимушені взаємини, він може додати ще одну дрібничку: грізне ім'я

¹ Як і пустельник, вівчар браконьєрствує в королівських лісах, але не з луком, а з сильцями; як і в самітника, в нього свої застільні примовки. Нам важко зрозуміти, що смішного знаходили наші предки в такій белькотні; але

То, певно, хміль так промовляв за них. (автор.)

roll of Norman warriors, occurring in the Auchinleck Manuscript, gave him the formidable name of Front-de-Boeuf.

Ivanhoe was highly successful upon its appearance, and may be said to have procured for its author the freedom of the Rules, since he has ever since been permitted to exercise his powers of fictitious composition in England, as well as Scotland.

The character of the fair Jewess found so much favour in the eyes of some fair readers, that the writer was censured, because, when arranging the fates of the characters of the drama, he had not assigned the hand of Wilfred to Rebecca, rather than the less interesting Rowena. But, not to mention that the prejudices of the age rendered such an union almost impossible, the author may, in passing, observe, that he thinks a character of a highly virtuous and lofty stamp, is degraded rather than exalted by an attempt to reward virtue with temporal prosperity. Such is not the recompense which Providence has deemed worthy of suffering merit, and it is a dangerous and fatal doctrine to teach young persons, the most common readers of romance, that rectitude of conduct and of principle are either naturally allied with, or adequately rewarded by, the gratification of our passions, or attainment of our wishes. In a word, if a virtuous and self-denied character is dismissed with temporal wealth, greatness, rank, or the indulgence of such a rashly formed or ill assorted passion as that of Rebecca for Ivanhoe, the reader will be apt to say, verily Virtue has had its reward. But a glance on the great picture of life will show, that the duties of self-denial, and the sacrifice of passion to principle, are seldom thus remunerated; and that the internal consciousness of their high-minded discharge of duty, produces on their own reflections a more adequate recompense, in the form of that peace which the world cannot give or take away.

Abbotsford, 1st September, 1830.

DEDICATORY EPISTLE
TO
THE REV. DR DRYASDUST, F.A.S.
Residing in the Castle-Gate, York.
Much esteemed and dear Sir,

It is scarcely necessary to mention the various and concurring reasons which induce me to place your name at the head of the following work. Yet the chief of these reasons may perhaps be refuted by the imperfections of the performance. Could I have hoped to render it worthy of your patronage, the public would at once have seen the propriety of inscribing

Фрон-де-Бефа підказав йому перелік норманських воїнів, який він знайшов у Окінлекському рукописі.

Вийшовши в світ, «Айвенго» зажив великого успіху і, можна сказати, забезпечив авторові волю самому встановлювати для себе правила творчості, бо відтоді йому можна змальовувати у своїх художніх творах як Шотландію, так і Англію.

Образ красуні єврейки¹ здобув таку прихильність у очах декотрих читачок, що вони навіть дорікали авторові: чому він, визначаючи долі персонажів роману, приділив руку Вілфреда не Ребеці, а менш яскравій Ровені. Але, не кажучи вже про те, що через властиві тій добі упередження така подружня спілка була майже неможлива, автор мимохідь зауважує, що, на його думку, намагаючись винагородити чесноту земним щастям, письменник не піднесе вище образ глибоко добродісної й шляхетної людини, а навпаки, принизить його. Провидіння вважає стражденню добродісність гідною не такої нагороди, і для молоді, тих найревніших читачів романів, це була б небезпечна й згубна наука – засвоїти думку, ніби чесність у поведженні й у поглядах чи то природним чином супроводиться, чи то справедливо оплачується задоволенням наших пристрастей або здійсненням наших бажань. Одне слово, коли чеснотливий і самовідданий натурі не дістається земне багатство, велич, високе становище або задоволення такої раптової й недоречної пристрасті, як почуття Ребеки до Айвенго, читач зможе сказати: «Направду, чеснота – сама собі нагорода». Але один погляд на велику картину життя покаже нам, що самозречення й віддання своїх пристрастей у жертву обов'язкові рідко відшкодовуються таким чином і що внутрішня свідомість неухильно виконаного обов'язку дає людині достойнішу винагороду в подібні душевного миру, якого ніхто в світі не може ні дати, ні відібрати.

Еботсфорд, 1 вересня 1830 р.

Лист-присвята

велебному докторові Сухомелсонові, Ф. А. С.

до Касл-Гейта в Йорку

Вельмишановний, дорогий пане!

Навряд чи треба згадувати всі розмаїті й узгоджені між собою причини, що спонукають мене поставити Ваше ім'я перед цією книжкою. Та головну з цих причин можуть перекреслити вади самого твору. Якби справдилось моє сподівання, що ця книжка вийде в мене гідною Вашого покровительства, читачі зразу побачили б доречність присвяти твору, мета

¹ Див. «Життя Скотта» Локгарта, т. VI, с. 177, вид. 1862 р. (автор.)

a work designed to illustrate the domestic antiquities of England, and particularly of our Saxon forefathers, to the learned author of the Essays upon the Horn of King Ulphus, and on the Lands bestowed by him upon the patrimony of St Peter. I am conscious, however, that the slight, unsatisfactory, and trivial manner, in which the result of my antiquarian researches has been recorded in the following pages, takes the work from under that class which bears the proud motto, "Detur digniori". On the contrary, I fear I shall incur the censure of presumption in placing the venerable name of Dr Jonas Dryasdust at the head of a publication, which the more grave antiquary will perhaps class with the idle novels and romances of the day. I am anxious to vindicate myself from such a charge; for although I might trust to your friendship for an apology in your eyes, yet I would not willingly stand conviction in those of the public of so grave a crime, as my fears lead me to anticipate my being charged with.

I must therefore remind you, that when we first talked over together that class of productions, in one of which the private and family affairs of your learned northern friend, Mr Oldbuck of Monkbarns, were so unjustifiably exposed to the public, some discussion occurred between us concerning the cause of the popularity these works have attained in this idle age, which, whatever other merit they possess, must be admitted to be hastily written, and in violation of every rule assigned to the epopeia. It seemed then to be your opinion, that the charm lay entirely in the art with which the unknown author had availed himself, like a second M'Pherson, of the antiquarian stores which lay scattered around him, supplying his own indolence or poverty of invention, by the incidents which had actually taken place in his country at no distant period, by introducing real characters, and scarcely suppressing real names. It was not above sixty or seventy years, you observed, since the whole north of Scotland was under a state of government nearly as simple and as patriarchal as those of our good allies the Mohawks and Iroquois. Admitting that the author cannot himself be supposed to have witnessed those times, he must have lived, you observed, among persons who had acted and suffered in them; and even within these thirty years, such an infinite change has taken place in the manners of Scotland, that men look back upon the habits of society proper to their immediate ancestors, as we do on those of the reign of Queen Anne, or even the period of the Revolution. Having thus materials of every kind lying strewed around him, there was little, you observed, to embarrass the author, but the difficulty of choice. It was no wonder, therefore, that, having begun to work a mine so plentiful, he should have derived from his works fully more credit and profit than the facility of his labours merited.

якого – відтворити побут стародавньої Англії, зокрема наших саксонських предків, високовченому авторові «Нарисів про Ріг короля Ульфаса та про землі, даровані ним престолові святого Петра». Одначе я свідомий того, що поверхова, невправна й неоригінальна манера, в якій викладено на подальших сторінках результати мого дослідження старожитностей, не дозволяє поставити цю книжку поряд з тими, що носять гордий девіз *Detur digniori*¹. Навпаки, я побоююсь, що зароблю докір за самовпевненість, поставивши високошановне ім'я доктора Джонаса Сухомелсона на початку книжки, яку серйозніший історик, мабуть, залічить до пустих сучасних романів та повістей. І я б дуже хотів виправдатися перед таким закидом, бо, хоч я й можу, поклавшись на Вашу приязнь, сподіватися на пробачення у Ваших очах, та мені зовсім не хочеться заробити в очах читачів звинувачення в такому тяжкому злочині, – а таке звинувачення вже передбачає моя настрахана уява.

Тому я мушу нагадати Вам, що коли ми з Вами вперше розмовляли про книжки цього типу, в одній з яких були так непрощенто виставлені перед очі публіки особисті й родинні справи Вашого вченого приятеля з Півночі містера Козелла з Монкбарнса, то аж засперечалися трохи за причину популярності таких книжок у наші пусті часи. Адже не можна не визнати, що попри всі добрі якості, можливо, властиві їм, писано їх у поспіху, порушуючи всі закони, встановлені для епічних творів. Тоді Ви, здається, трималися думки, що весь чар таких книжок полягає в майстерності, з якою автор, ніби другий Макферсон*, використовує розкидані довкола скарби старовини, підмінюючи роботу своєї ледачої й скупой уяви змалюванням реальних подій із досить недавньої минувшини рідного краю і вводячи в розповідь реальних осіб, часом навіть під їхніми справжніми іменами. Ви зауважили, що не далі як шістдесят чи сімдесят років тому вся північ Шотландії мала врядування трохи не так само просте й патріархальне, як у наших добрих союзників могоків чи ірокезів. Визнаючи, що автор цих рядків, звісно, не міг бути свідком тих часів, Ви нагадували, що він, напевне, обертався серед людей, що жили й страждали тоді; а навіть за останні тридцять років у Шотландії сталися такі величезні зміни, що люди там дивляться на товариські звичаї безпосередніх своїх предків, як ми дивимось на звичаї часів королеви Анни* або навіть доби Революції. А при такій рясності матеріалів, розсіяних довкола, автор, зауважили Ви, тільки й мав клопоту, що з труднощами вибору. А тому й не дивно, що він, почавши розробляти таке багате родовище, здобув за свою працю куди більше визнання й зиску, ніж те виправдовувала її легкість.

¹ Хай буде дано найгіднішому (латин.).

Admitting (as I could not deny) the general truth of these conclusions, I cannot but think it strange that no attempt has been made to excite an interest for the traditions and manners of Old England, similiar to that which has been obtained in behalf of those of our poorer and less celebrated neighbours. The Kendal green, though its date is more ancient, ought surely to be as dear to our feelings, as the variegated tartans of the north. The name of Robin Hood, if duly conjured with, should raise a spirit as soon as that of Rob Roy; and the patriots of England deserve no less their renown in our modern circles, than the Bruces and Wallaces of Caledonia. If the scenery of the south be less romantic and sublime than that of the northern mountains, it must be allowed to possess in the same proportion superior softness and beauty; and upon the whole, we feel ourselves entitled to exclaim with the patriotic Syrian – “Are not Pharpar and Abana, rivers of Damascus, better than all the rivers of Israel?”

Your objections to such an attempt, my dear Doctor, were, you may remember, two-fold. You insisted upon the advantages which the Scotsman possessed, from the very recent existence of that state of society in which his scene was to be laid. Many now alive, you remarked, well remembered persons who had not only seen the celebrated Roy M’Gregor, but had feasted, and even fought with him. All those minute circumstances belonging to private life and domestic character, all that gives verisimilitude to a narrative, and individuality to the persons introduced, is still known and remembered in Scotland; whereas in England, civilisation has been so long complete, that our ideas of our ancestors are only to be gleaned from musty records and chronicles, the authors of which seem perversely to have conspired to suppress in their narratives all interesting details, in order to find room for flowers of monkish eloquence, or trite reflections upon morals. To match an English and a Scottish author in the rival task of embodying and reviving the traditions of their respective countries, would be, you alleged, in the highest degree unequal and unjust. The Scottish magician, you said, was, like Lucan’s witch, at liberty to walk over the recent field of battle, and to select for the subject of resuscitation by his sorceries, a body whose limbs had recently quivered with existence, and whose throat had but just uttered the last note of agony. Such a subject even the powerful Erictho was compelled to select, as alone capable of being reanimated even by “her” potent magic –

— gelidas leto scrutata medullas,
Pulmonis rigidi stantes sine vulnere fibras
Invenit, et vocem defuncto in corpore quaerit.

Загалом погоджуючись (не буду того заперечувати) зі слухністю цих висновків, я водночас не можу не дивуватись, як це ніхто досі не спробував розбудити зацікавлення переказами та звичаями давньої Англії, хоча щодо наших бідніших і менш уславлених сусідів таких спроб вистачало. Зелене кендельське сукно, хоча й належить давнішим часам, мало б бути дороге нашому серцю не менше, ніж строкатий тартан північанинові. Ім'я Робіна Гуда, згадане до речі, може піднести дух не менше, ніж ім'я Роб Роя*, і патріоти Англії заслужили в нашому нинішньому середовищі не меншої хвали, ніж Брюс* та Воллес* в Каледонії*. Хай краєвиди Півдня не такі романтичні й величні, як північні гори, – проте, треба визнати, що їм властива не менша краса, тільки спокійна й лагідна, і все це дає нам право вигукнути – услід за сирійським патріотом: «Хіба дамаські річки Авана і Фарфар не прекрасніші, ніж усі води Ізраїлю?»*

Ваші заперечення проти таких спроб, любий мій докторе, склалися, як Ви, певне, пам'ятаєте, з двох частин. Ви, по-перше, наполягали на тому, що зовсім недавно існування такого побуту, на тлі якого шотландець має малювати свої образи, дає йому переваги. Багато хто ще й тепер пам'ятає людей, які не тільки бачили знаменитого Роя Мак-Грегора, а й бенкетували чи навіть билися з ним. Усі оті найменші подробиці особистого життя й побуту, що надають правдоподібності розповіді та своєрідності виведеним у ній постатям, ще знані, ще не забуті в Шотландії; тим часом в Англії цивілізація так давно завершилася, що наші уявлення про своїх предків доводиться здобувати з пліснявих літописів, автори яких неначе на злість нам змовилися вилучати зі своїх розповідей усі цікаві подробиці, аби лишити місце для квітів чернецької красномовності або для плиткового моралізаторства. Зрівнювати англійського й шотландського письменників у їхній суперницькій праці з відтворення й оживлення переказів двох країн було б, твердили Ви, украй нерозумно і несправедливо. Шотландському чарівникові, сказали Ви, ніби Лукановій відьмі*, можна, коли він захоче, ходити недавнім бойовищем і вибирати для оживлення своїми чарами тіла, які ще так недавно були сповнені життя, а з горлянки оце щойно виривалось останнє передсмертне хрипіння. Адже й сама могутня Ерікто мусила вибирати саме такі трупи, бо навіть її всевладні чари здатні оживити тільки їх:

...gelidas leto scrutata medullas,
Pulmonis rigidi stantes sine vulnere fibras
Invenit, et vocem defuncto in corpore quaerit ¹.

¹...в застиглому внутрі шукав
Легенів, що задубли нерозяті,
І голос хоче з них видобувати (латин.).

The English author, on the other hand, without supposing him less of a conjuror than the Northern Warlock, can, you observed, only have the liberty of selecting his subject amidst the dust of antiquity, where nothing was to be found but dry, sapless, mouldering, and disjointed bones, such as those which filled the valley of Jehoshaphat. You expressed, besides, your apprehension, that the unpatriotic prejudices of my countrymen would not allow fair play to such a work as that of which I endeavoured to demonstrate the probable success. And this, you said, was not entirely owing to the more general prejudice in favour of that which is foreign, but that it rested partly upon improbabilities, arising out of the circumstances in which the English reader is placed. If you describe to him a set of wild manners, and a state of primitive society existing in the Highlands of Scotland, he is much disposed to acquiesce in the truth of what is asserted. And reason good. If he be of the ordinary class of readers, he has either never seen those remote districts at all, or he has wandered through those desolate regions in the course of a summer tour, eating bad dinners, sleeping on truckle beds, stalking from desolation to desolation, and fully prepared to believe the strangest things that could be told him of a people, wild and extravagant enough to be attached to scenery so extraordinary. But the same worthy person, when placed in his own snug parlour, and surrounded by all the comforts of an Englishman's fireside, is not half so much disposed to believe that his own ancestors led a very different life from himself; that the shattered tower, which now forms a vista from his window, once held a baron who would have hung him up at his own door without any form of trial; that the hinds, by whom his little pet-farm is managed, a few centuries ago would have been his slaves; and that the complete influence of feudal tyranny once extended over the neighbouring village, where the attorney is now a man of more importance than the lord of the manor.

While I own the force of these objections, I must confess, at the same time, that they do not appear to me to be altogether insurmountable. The scantiness of materials is indeed a formidable difficulty; but no one knows better than Dr Dryasdust, that to those deeply read in antiquity, hints concerning the private life of our ancestors lie scattered through the pages of our various historians, bearing, indeed, a slender proportion to the other matters of which they treat, but still, when collected together, sufficient to throw considerable light upon the "vie prive" of our forefathers; indeed, I am convinced, that however I myself may fail in the ensuing attempt, yet, with more labour in collecting, or more skill in using, the materials within his reach, illustrated as they have been by the labours of Dr Henry, of the late Mr Strutt, and, above all, of Mr Sharon Turner, an abler hand would have been successful; and therefore I protest,

Зате англійському письменникові, хоч би навіть він ні в чому не поступався Чаклунові Півночі, вільно, сказали Ви, тільки вибирати свої сюжети в пилюці старовини, де не знайдеш нічого, крім сухих, безживних, спорохнілих розсипаних кістяків – таких, як ті, що ними була завалена Йосафатова долина. По-друге, Ви висловили побоювання, що непатріотичні упередження моїх співвітчизників не дозволять їм справедливо оцінити такий твір, як той, що можливість його успіху я намагався довести. Коли й так, сказали Ви, то винне тут не тільки загальне упередження проти всього нечужинського, а почасти й самі обставини життя англійського читача. Коли змалювати перед ним усю дикість звичаїв і примітивні суспільні форми в Шотландській Верховині, він залюбки повірить у правдивість цієї картини. І це природна річ. Коли він належить до рядового читацтва, то або ніколи не бував у цих далеких краях, або проїздив через ці пустельні околиці влітку, як турист, живився поганими обідами, спав на вбогому ліжку, щодня бачив злиденність і руїну, отож буде ладний повірити в найдивніші речі, які лишень почує про людей настільки диких і непогамовних, що вони цілком пасують до такого своєрідного тла. Але той самий достойний обиватель, сидючи у своїй затишній вітальні, перед рідним англійським каміном, серед усіх можливих вигод буде куди менше схильний повірити, що життя його предків було зовсім не таке, як його власне, і що в напівобваленій вежі, яка тепер прикрашає собою краєвид у його вікні, мешкав колись барон, який міг би повісити його на його ж таки брамі без ніякого суду; і що наймити, які працюють у його маєточку, кілька сторіч тому були б його рабами, і що необмежена влада феодалної тиранії колись поширювалась і на сусіднє село, де адвокат має тепер більше ваги, ніж землевласник.

Розуміючи всю слушність цих заперечень, мушу проте визнати, що вони не здаються мені вирішальними. Безперечно, брак матеріалів створює великі труднощі, але хто ж краще за доктора Сухомелсона знає, що люди, глибоко ознайомлені з давниною, вміють знаходити прямі й непрямі свідчення про побут наших предків, розсипані у творах різних вітчизняних істориків, і хоча їхня частка серед інших трактованих ними матеріалів дуже невелика, все ж, коли зібрати їх до купи, вони проливають досить світла на *vie privée*¹ наших прашурів. І я переконаний: хай навіть оця моя спроба вийде невдалою, та, доклавши більше зусиль до збирання матеріалів або використавши вже приступні йому більш уміло, та ще й узявши на поміч тлумачення доктора Генрі* або покійного містера Стратта*, а насамперед містера Шерона Тернера*, здібніший майстер міг

¹ Приватне життя (*фр.*).

beforehand, against any argument which may be founded on the failure of the present experiment.

On the other hand, I have already said, that if any thing like a true picture of old English manners could be drawn, I would trust to the good-nature and good sense of my countrymen for insuring its favourable reception.

Having thus replied, to the best of my power, to the first class of your objections, or at least having shown my resolution to overleap the barriers which your prudence has raised, I will be brief in noticing that which is more peculiar to myself. It seems to be your opinion, that the very office of an antiquary, employed in grave, and, as the vulgar will sometimes allege, in toilsome and minute research, must be considered as incapacitating him from successfully compounding a tale of this sort. But permit me to say, my dear Doctor, that this objection is rather formal than substantial. It is true, that such slight compositions might not suit the severer genius of our friend Mr Oldbuck. Yet Horace Walpole wrote a goblin tale which has thrilled through many a bosom; and George Ellis could transfer all the playful fascination of a humour, as delightful as it was uncommon, into his *Abridgement of the Ancient Metrical Romances*. So that, however I may have occasion to rue my present audacity, I have at least the most respectable precedents in my favour.

Still the severer antiquary may think, that, by thus intermingling fiction with truth, I am polluting the well of history with modern inventions, and impressing upon the rising generation false ideas of the age which I describe. I cannot but in some sense admit the force of this reasoning, which I yet hope to traverse by the following considerations.

It is true, that I neither can, nor do pretend, to the observation of complete accuracy, even in matters of outward costume, much less in the more important points of language and manners. But the same motive which prevents my writing the dialogue of the piece in Anglo-Saxon or in Norman-French, and which prohibits my sending forth to the public this essay printed with the types of Caxton or Wynken de Worde, prevents my attempting to confine myself within the limits of the period in which my story is laid. It is necessary, for exciting interest of any kind, that the subject assumed should be, as it were, translated into the manners, as well as the language, of the age we live in. No fascination has ever been attached to Oriental literature, equal to that produced by Mr Galland's first translation of the *Arabian Tales*; in which, retaining on the one hand the splendour of Eastern costume, and on the other the wildness of Eastern fiction, he mixed these with just so much ordinary feeling and expression, as rendered them interesting and intelligible, while he abridged the long-winded

би досягти тут успіху. Тому я наперед відхиляю будь-які загальні висновки у випадку невдачі цієї спроби.

Та коли, як я вже казав, мені пощастить намалювати правдиву картину життя давньої Англії, я сподіваюся, що вона буде сприйнята прихильно завдяки доброму серцю й здоровому глуздові моїх співвітчизників.

Відповівши по своїй спроможності на першу частину Вашого заперечення чи принаймні показавши свою рішучість подолати перепони, які поставила переді мною Ваша обачливість, я коротко скажу про те, що дужче стосується мене самого. Ви, здається, тримаєтесь думки, ніби сама праця дослідника старовини, що поринув у поважні і, як часто гадають профани, морочливі та дріб'язкові студії, неминуче вбиває в ньому здатність укласти таку повість. Але дозвольте сказати Вам, любий докторе, що це заперечення скорше формальне, ніж суттєве. Правда, такі легковажні твори, можливо, не пасували б до суворого духу нашого приятеля містера Козелла. А проте Горас Волпол* написав моторошне оповідання про нечисту силу, яке заворожує багатьох; а Джордж Елліс* зумів надати грайливого чару гумору, настільки ж принадного, наскільки й своєрідного, своїм переспівам стародавньої поезії. Отож якщо навіть мені доведеться пошкодувати через своє теперішнє зухвальство, я зможу принаймні послатися на високошановних попередників.

А все ж суворіший дослідник старовини може подумати, що, отак перемішуючи вимисел із правдою, я оскверняю джерело історії новітніми вигадками й укладаю в голови молодому поколінню хибні уявлення про ту добу, яку змальовую. В певному розумінні я не можу не визнати слушності цього міркування, але сподіваюся протиставити йому такий аргумент.

Це правда, що я не можу – та й не намагаюсь – досягти цілковитої точності хоч би й тільки в описах уборів, а вже й поготів у таких важливіших питаннях, як мова й поведження.

Але ті самі причини, що не дають мені складати діалоги у своїй книжці англосаксонською чи нормансько-французькою мовою й боронять віддавати її на суд публіки надрукованою шрифтом Кекстона* чи Вінкен де Ворда*, не дозволяють і неухильно триматися рамок того часу, коли відбувається дія роману. Щоб розбудити в читачеві хоч якийсь інтерес, треба, щоб обрана тема була викладена сьогочасною мовою і в сьогочасній манері письма. Жоден твір літератури Сходу не заворожив читачів так, як виконаний містером Голландом* перший переклад арабських казок, у якому, зберігши й пишноту східного антуражу, й буйність східного вимислу, він змішав саме з такою часткою звичайних наших почуттів та висловів, щоб зробити розповідь цікавою і зрозумілою, обтявши надто розлогі епізоди,

narratives, curtailed the monotonous reflections, and rejected the endless repetitions of the Arabian original. The tales, therefore, though less purely Oriental than in their first concoction, were eminently better fitted for the European market, and obtained an unrivalled degree of public favour, which they certainly would never have gained had not the manners and style been in some degree familiarized to the feelings and habits of the western reader.

In point of justice, therefore, to the multitudes who will, I trust, devour this book with avidity, I have so far explained our ancient manners in modern language, and so far detailed the characters and sentiments of my persons, that the modern reader will not find himself, I should hope, much trammelled by the repulsive dryness of mere antiquity. In this, I respectfully contend, I have in no respect exceeded the fair license due to the author of a fictitious composition. The late ingenious Mr Strutt, in his romance of *Queen-Hoo-Hall*,¹ acted upon another principle; and in distinguishing between what was ancient and modern, forgot, as it appears to me, that extensive neutral ground, the large proportion, that is, of manners and sentiments which are common to us and to our ancestors, having been handed down unaltered from them to us, or which, arising out of the principles of our common nature, must have existed alike in either state of society. In this manner, a man of talent, and of great antiquarian erudition, limited the popularity of his work, by excluding from it every thing which was not sufficiently obsolete to be altogether forgotten and unintelligible.

The license which I would here vindicate, is so necessary to the execution of my plan, that I will crave your patience while I illustrate my argument a little farther.

He who first opens Chaucer, or any other ancient poet, is so much struck with the obsolete spelling, multiplied consonants, and antiquated appearance of the language, that he is apt to lay the work down in despair, as encrusted too deep with the rust of antiquity, to permit his judging of its merits or tasting its beauties. But if some intelligent and accomplished friend points out to him, that the difficulties by which he is startled are more in appearance than reality, if, by reading aloud to him, or by reducing the ordinary words to the modern orthography, he satisfies his proselyte that only about one-tenth part of the words employed are in fact obsolete, the novice may be easily persuaded to approach the “well of English undefiled,” with the certainty that a slender degree of patience will enable him to to enjoy both the humour and the pathos with which old Geoffrey delighted the age of Cressy and of Poitiers.

¹ The author had revised this posthumous work of Mr Strutt. See General Preface to the present edition, Vol I. p. 65.

скоротивши одноманітні міркування та відкинувши незлічені повторення, наявні в арабському оригіналі. А тому казки, хоча й утратили дешицу з характерно східного колориту, стали значно придатнішими для європейського ринку й заслужили на таке небачене схвалення публіки, якого, напевне, не здобули б ніколи, якби стиль і манера оповіді не були до певної міри припасовані до смаків і звичок західного читача.

Тому, аби задовольнити широку публіку, яка, маю надію, жадібно накидеться на цю книжку, я до такої міри витлумачив наші давні звичаї сучасною мовою і до такої міри розвинув характери й почуття своїх персонажів, що сучасному читачеві, сподіваюсь, не дуже вадитиме прикра сухість образів голої старовини. Проте я щиро, що ніде не вийшов за межі вільності, дозволеної авторові художнього твору. Покійний містер Стратт, хоч який був винахідливий, для свого роману «Квінгу-гол»¹ обрав інший принцип – і, протиставлячи старовину сучасності, забув, як видається мені, про те широке нейтральне тло, тобто про велику частку звичаїв і почуттів, спільну для нас і наших предків, ту частку, що незмінною дійшла від них до нас, бо вона, породжена самими засадами загальнолюдської природи, існувала, напевне, на кожній стадії розвитку суспільства. Отаким чином обдарований письменник з глибокою ерудицією історика сам обмежив популярність своєї книжки, вилучивши зі свого твору все недостатньо застаріле для того, щоб стати зовсім забутим і незрозумілим.

Те право на художню вільність, що його я тут обстоюю, таке необхідне для здійснення мого задуму, що я благаю Вас набратися терпцю й вислухати дальші мої докази на користь цієї вільності.

Той, хто вперше розгортає твори Чосера* чи якого іншого давнього поета, буває такий уражений застарілим правописом, нагромадженням приголосних і взагалі старовинною мовою, що зневірено відкладає геть книжку, нібито вкриту іржею, занадто грубою, аби він міг судити про її добрі якості й красоти. Та коли якийсь розумний освічений приятель пояснить йому, що труднощі, які відстрашили його, – це більше видимість, ніж дійсність; коли, прочитавши йому з цієї книжки вголос або виправивши написання знайомих слів на сучасне, той приятель доведе своєму учневі, що насправді застаріла хіба десята частина вжитих там слів, того учня неважко буде переконати, щоб він підійшов до джерела «нескаламучено англійської» з певністю, що вистачить трохи терпіння і він зможе тішитись і гумором, і пафосом, якими старий Джефрі вкидав у захват добу Кресі й Пуатге*.

¹Автор переглядав цю посмертну публікацію містера Стратта. Див. «Додаток до загальної передмови у Драйберговому виданні циклу «Вейверлі», с. 459. (автор.)

To pursue this a little farther. If our neophyte, strong in the new-born love of antiquity, were to undertake to imitate what he had learnt to admire, it must be allowed he would act very injudiciously, if he were to select from the Glossary the obsolete words which it contains, and employ those exclusively of all phrases and vocables retained in modern days. This was the error of the unfortunate Chatterton. In order to give his language the appearance of antiquity, he rejected every word that was modern, and produced a dialect entirely different from any that had ever been spoken in Great Britain. He who would imitate an ancient language with success, must attend rather to its grammatical character, turn of expression, and mode of arrangement, than labour to collect extraordinary and antiquated terms, which, as I have already averred, do not in ancient authors approach the number of words still in use, though perhaps somewhat altered in sense and spelling, in the proportion of one to ten.

What I have applied to language, is still more justly applicable to sentiments and manners. The passions, the sources from which these must spring in all their modifications, are generally the same in all ranks and conditions, all countries and ages; and it follows, as a matter of course, that the opinions, habits of thinking, and actions, however influenced by the peculiar state of society, must still, upon the whole, bear a strong resemblance to each other. Our ancestors were not more distinct from us, surely, than Jews are from Christians; they had “eyes, hands, organs, dimensions, senses, affections, passions;” were “fed with the same food, hurt with the same weapons, subject to the same diseases, warmed and cooled by the same winter and summer,” as ourselves. The tenor, therefore, of their affections and feelings, must have borne the same general proportion to our own.

It follows, therefore, that of the materials which an author has to use in a romance, or fictitious composition, such as I have ventured to attempt, he will find that a great proportion, both of language and manners, is as proper to the present time as to those in which he has laid his time of action. The freedom of choice which this allows him, is therefore much greater, and the difficulty of his task much more diminished, than at first appears. To take an illustration from a sister art, the antiquarian details may be said to represent the peculiar features of a landscape under delineation of the pencil. His feudal tower must arise in due majesty; the figures which he introduces must have the costume and character of their age; the piece must represent the peculiar features of the scene which he has chosen for his subject, with all its appropriate elevation of rock, or precipitate descent of cataract. His general colouring, too, must be copied from Nature: The sky must be clouded or serene, according to the

Розів'ємо цю думку ще трохи. Якби наш неофіт, твердий у своїй новозродженій любові до старовини, спробував наслідувати те, чим щойно навчився захоплюватись, він учинив би вкрай нерозумно, почавши вибирати в словнику застарілі слова й уживати їх замість слів і виразів, уживаних у наш час.

У цьому полягала хиба нещасливого Чатертон^{*}. Аби надати своїй мові смаку старовини, він відкидав кожне сучасне слово – і таким чином витворив говірку, не схожу на жодну з тих, якими коли-небудь говорили у Великій Британії. Хто хоче успішно імітувати старовинну мову, тому слід звернути увагу скорше на її граматичний лад, характерні звороти, побудову фрази, а не визбирувати марудно незвичайні й застарілі слова, що й у давніх авторів, як я вже сказав, трапляються разів у десять рідше, ніж ті, що ми вживаємо й досі, хоча, можливо, й у трохи іншому значенні чи написанні.

Те, що я сказав про мову, з іще більшим правом може бути прикладене до почуттів та звичаїв. Пристрасті разом з їхніми джерелами в усіх своїх відмінах загалом ті самі в усіх верств людності й станів, в усіх країнах і в усі часи; а з цього цілком природно випливає, що всі людські гадки, способи думання та вчинки хоча й мають на собі відбиток стану, в якому саме перебуває суспільство, загалом дуже подібні між собою. Наші предки, я певен, відрізнялися від нас не дужче, ніж євреї від християн; вони мали «очі, руки, частини тіла, почуття, прихильності, пристрасті»; їх «живила та сама їжа, ранила та сама зброя, вони страждали від таких самих хвороб... відчували холоднечу взимку і спеку влітку, як і кожен християнин». Тому й почуття їхні та пристрасті як характером, так і силою були, напевне, близькі до наших.

А з цього випливає, що письменник, задумавши, як оце я, написати роман або інший художній твір, побачить: переважна частина зібраного ним матеріалу, як мовного, так і побутового, не менше належить до сучасності, ніж до тієї доби, що її він обрав для відтворення. А це дає йому значно більшу свободу вибору, і завдання його виявляється зовсім не таким тяжким, як здавалося на початку. Візьмімо приклад з іншого виду мистецтва: можна сказати, що під пензлем маляра історичні деталі надають краєвидові характерності. Середньовічний замок має підноситись в усій своїй величі; людські постаті, що їх маляр помістив на картині, повинні мати вбрання й весь вигляд, відповідний зображуваній добі, а відтворювана місцевість – усі свої характерні риси, як-от – високу стрімку скелю чи невтримний водоспад. Загальний колорит також повинен бути запозичений у природи. Небо, відповідно до підсоння й погоди, хмарне

climate, and the general tints must be those which prevail in a natural landscape. So far the painter is bound down by the rules of his art, to a precise imitation of the features of Nature; but it is not required that he should descend to copy all her more minute features, or represent with absolute exactness the very herbs, flowers, and trees, with which the spot is decorated. These, as well as all the more minute points of light and shadow, are attributes proper to scenery in general, natural to each situation, and subject to the artist's disposal, as his taste or pleasure may dictate.

It is true, that this license is confined in either case within legitimate bounds. The painter must introduce no ornament inconsistent with the climate or country of his landscape; he must not plant cypress trees upon Inch-Merrin, or Scottish firs among the ruins of Persepolis; and the author lies under a corresponding restraint. However far he may venture in a more full detail of passions and feelings, than is to be found in the ancient compositions which he imitates, he must introduce nothing inconsistent with the manners of the age; his knights, squires, grooms, and yeomen, may be more fully drawn than in the hard, dry delineations of an ancient illuminated manuscript, but the character and costume of the age must remain inviolate; they must be the same figures, drawn by a better pencil, or, to speak more modestly, executed in an age when the principles of art were better understood. His language must not be exclusively obsolete and unintelligible; but he should admit, if possible, no word or turn of phraseology betraying an origin directly modern. It is one thing to make use of the language and sentiments which are common to ourselves and our forefathers, and it is another to invest them with the sentiments and dialect exclusively proper to their descendants.

This, my dear friend, I have found the most difficult part of my task; and, to speak frankly, I hardly expect to satisfy your less partial judgment, and more extensive knowledge of such subjects, since I have hardly been able to please my own.

I am conscious that I shall be found still more faulty in the tone of keeping and costume, by those who may be disposed rigidly to examine my Tale, with reference to the manners of the exact period in which my actors flourished: It may be, that I have introduced little which can positively be termed modern; but, on the other hand, it is extremely probable that I may have confused the manners of two or three centuries, and introduced, during the reign of Richard the First, circumstances appropriated to a period either considerably earlier, or a good deal later than that era. It is my comfort, that errors of this kind will escape the general class of readers, and that I may share in the ill-deserved

чи ясне, а барви – такі, як ті, що переважають у самій натурі. В цих межах закони його мистецтва змушують митця пильно наслідувати природу; але нема ніякої потреби в тому, щоб він заглиблювався в дріб'язкове копіювання всіх її найменших рисочок, з абсолютною точністю відтворював травинки, квіточки й дерева, що оздоблюють собою природний краєвид. Ці рисочки, як і ще детальніший розподіл світла й тіні, властиві будь-якій місцевості взагалі, природні скрізь і завжди, тому митець вільний вибирати їх, як йому підказують його особистий смак чи вподобання.

Щоправда, ця вільність завжди буває обмежена певними законами. Маляр не повинен вносити в картину деталі, хоч і гарні, але невідповідні підсонню та характерові зображуваного краю: не слід насаджувати кипариси на Мерійських островах або шотландські сосни серед руїн Персеполіса, і письменник теж підлягає таким обмеженням. Хоч би як далеко важився він заходити в описах почуттів та пристрастей, докладніших, ніж можна знайти в старовинних писаннях, що їх він наслідує, він не повинен вносити нічого невідповідного звичаям тієї доби. Його лицарі, джури, слуги та йомени* можуть бути змальовані яскравіше й повніше, ніж на різких, сухих мініатюрах старовинних рукописів, але без фальшу в зовнішньому вигляді й характерності, властивих тій добі; то мають бути ті самі постаті, лише намальовані вправнішим пензлем або, висловлюючись скромніше, відтворені в такий час, коли розуміння засад мистецтва стало глибшим. Мова його не повинна бути поспіль застаріла й незрозуміла; він тільки має по змозі уникати слів і зворотів вочевидь новітнішого походження. Бо одна річ – використовувати в творі мову й виводити почуття, спільні для нас і наших предків, і зовсім інша – приписувати предкам мову й почуття, властиві тільки їхнім нащадкам.

Саме це, дорогий друже, видалось мені найтяжчою частиною мого завдання, і, відверто кажучи, я навряд чи можу сподіватися, що задовольню Ваш безсторонніший суд та ширшу від моєї обізнаність із такими речами, коли я й сам себе не спромігся цілком задовольнити.

Я свідомий того, що люди, які захочуть доскіпливо вивчити мій твір із погляду звичаїв того часу, в якому живуть і діють мої герої, знайдуть іще більше вад у відтворенні їхнього зовнішнього вигляду та поведження. Нехай таких рис, які можна з певністю назвати новітніми, я вніс небагато, проте дуже можливо, що я перемішав звичаї двох чи трьох сторіч і приписав добі Річарда I риси, властиві періодові або значно пізнішому, або набагато давнішому. Втішає мене тільки те, що хиби такого роду не впадуть у око пересічному читачеві, а я поділю незаслужений успіх із тими будівничими, котрі не вагаються

applause of those architects, who, in their modern Gothic, do not hesitate to introduce, without rule or method, ornaments proper to different styles and to different periods of the art. Those whose extensive researches have given them the means of judging my backslidings with more severity, will probably be lenient in proportion to their knowledge of the difficulty of my task. My honest and neglected friend, Ingulphus, has furnished me with many a valuable hint; but the light afforded by the Monk of Croydon, and Geoffrey de Vinsauuff, is dimmed by such a conglomeration of uninteresting and unintelligible matter, that we gladly fly for relief to the delightful pages of the gallant Froissart, although he flourished at a period so much more remote from the date of my history. If, therefore, my dear friend, you have generosity enough to pardon the presumptuous attempt, to frame for myself a minstrel coronet, partly out of the pearls of pure antiquity, and partly from the Bristol stones and paste, with which I have endeavoured to imitate them, I am convinced your opinion of the difficulty of the task will reconcile you to the imperfect manner of its execution.

Of my materials I have but little to say. They may be chiefly found in the singular Anglo-Norman MS., which Sir Arthur Wardour preserves with such jealous care in the third drawer of his oaken cabinet, scarcely allowing any one to touch it, and being himself not able to read one syllable of its contents. I should never have got his consent, on my visit to Scotland, to read in those precious pages for so many hours, had I not promised to designate it by some emphatic mode of printing, as *The Wardour Manuscript*; giving it, thereby, an individuality as important as the Bannatyne MS., the Auchinleck MS., and any other monument of the patience of a Gothic scrivener. I have sent, for your private consideration, a list of the contents of this curious piece, which I shall perhaps subjoin, with your approbation, to the third volume of my Tale, in case the printer's devil should continue impatient for copy, when the whole of my narrative has been imposed.

Adieu, my dear friend; I have said enough to explain, if not to vindicate, the attempt which I have made, and which, in spite of your doubts, and my own incapacity, I am still willing to believe has not been altogether made in vain.

I hope you are now well recovered from your spring fit of the gout, and shall be happy if the advice of your learned physician should recommend a tour to these parts. Several curiosities have been lately dug up near the wall, as well as at the ancient station of Habitanicum. Talking of the latter, I suppose you have long since heard the news, that a sulky churlish boor has destroyed the ancient statue, or rather bas-relief, popularly called Robin of Redesdale. It seems Robin's fame attracted more visitants than was consistent with the growth

без жодної системи й ладу вносити в свою новітню готику оздобу, характерні для інших стилів і інших періодів мистецтва. А ті, чий власні широкі дослідження дають їм змогу суворіше судити мої похибки, можливо, будуть поблажливіші до мене, бо добре розумітимуть усю складність мого завдання. Мій шановний забутий друг Інгульфус* дав мені багато цінних указівок; зате світло, яке пролили Кройдонський Чернець* та Джефрі де Венсоф*, затьмарене такою домішкою нецікавих і незрозумілих відомостей, що я залюбки подався шукати розради на чудових сторінках галантного Фруасара*, хоча він жив у добу, значно давнішу від тієї, яку змалював я. Тому, любий мій друже, якщо Ви досить великодушний, аби пробачити мені цю зухвалу спробу сплести для себе менестрельський вінець почасти зі справжніх перлів старовини, а почасти з брістольських підробок*, що ними я намагався підмінити справжні коштовності, то я певен: Ваше уявлення про складність мого завдання примирить Вас із недосконалістю його виконання.

Про свій матеріал я можу сказати небагато. Майже весь його можна знайти в одному вельми своєрідному англо-норманському рукописі, що його сер Артур Вордор ревниво зберігає в третій шухляді свого письмового столу, нікому не даючи й доторкнутися до нього, хоча сам не спроможен прочитати в ньому й слова. Я б ніколи не дістав його згоди, приїхавши до Шотландії, стільки годин збавити за читанням цих коштовних сторінок, якби не пообіцяв надрукувати назву рукопису, виділивши її якимсь незвичайним шрифтом, приміром «Рукопис Вордора», і тим надавши йому такої ваги, яку мають Бенетайнський та Окінлекський рукописи чи інші пам'ятки терплячості готичних переписувачів. Я послав Вам для ознайомлення зміст цього дивовижного витвору, який, за Вашого схвалення, додам до третьої книги свого роману, якщо тільки демон книгодрукування ще не насититься складальною роботою над усім моїм твором.

Прощайте, любий друже; я вже сказав достатньо, щоб хоч пояснити, коли не виправдати свою спробу, – як мені ще хочеться вірити, не зовсім марну, – попри всі Ваші сумніви й мою власну нездарність.

Сподіваюся, Ви вже оклигали після весняного нападу подагри, й буду вельми щасливий, коли Ваш високовчений лікар нарає Вам поїхати в наші краї. Нещодавно під час розкопів коло мурів та в городищі стародавнього Габітанкума знайдено кілька цікавих старожитностей. Коли вже зайшла про них мова, то чи Вам уже відомо, що один неотесаний лобур розбив старовинну статую, чи радше барельєф, відомий у народі під назвою «Робін із Рідесдейла». Видно, Робінова слава принадувала забагато

of the heather, upon a moor worth a shilling an acre. Reverend as you write yourself, be revengeful for once, and pray with me that he may be visited with such a fit of the stone, as if he had all the fragments of poor Robin in that region of his viscera where the disease holds its seat. Tell this not in Gath, lest the Scots rejoice that they have at length found a parallel instance among their neighbours, to that barbarous deed which demolished Arthur's Oven. But there is no end to lamentation, when we betake ourselves to such subjects. My respectful compliments attend Miss Dryasdust; I endeavoured to match the spectacles agreeable to her commission, during my late journey to London, and hope she has received them safe, and found them satisfactory. I send this by the blind carrier, so that probably it may be some time upon its journey.¹

The last news which I hear from Edinburgh is, that the gentleman who fills the situation of Secretary to the Society of Antiquaries of Scotland,² is the best amateur draftsman in that kingdom, and that much is expected from his skill and zeal in delineating those specimens of national antiquity, which are either mouldering under the slow touch of time, or swept away by modern taste, with the same besom of destruction which John Knox used at the Reformation. Once more adieu; "vale tandem, non immemor mei". Believe me to be,

Reverend, and very dear Sir,
Your most faithful humble Servant.

Laurence Templeton.

Toppingwold, near Egremont, Cumberland, Nov. 17, 1817.

¹This anticipation proved but too true, as my learned correspondent did not receive my letter until a twelvemonth after it was written. I mention this circumstance, that a gentleman attached to the cause of learning, who now holds the principal control of the post-office, may consider whether by some mitigation of the present enormous rates, some favour might not be shown to the correspondents of the principal Literary and Antiquarian Societies. I understand, indeed, that this experiment was once tried, but that the mail-coach having broke down under the weight of packages addressed to members of the Society of Antiquaries, it was relinquished as a hazardous experiment. Surely, however it would be possible to build these vehicles in a form more substantial, stronger in the perch, and broader in the wheels, so as to support the weight of Antiquarian learning; when, if they should be found to travel more slowly, they would be not the less agreeable to quiet travellers like myself. – L. T.

²Mr Skene of Rubislaw is here intimated, to whose taste and skill the author is indebted for a series of etchings, exhibiting the various localities alluded to in these novels.

цікавих, що витоптували верес на болотині, вартій по шилінгові за акр. Велебний! (Адже так Ви підписуєтесь самі). Хоч раз у житті виявіть мстивість і помоліться разом зі мною, щоб у того лобуря виріс у печінці камінь, такий завбільшки, як усі уламки сердеги Робіна, складені докупі. Не розповідайте про це в Геті, а то шотландці нетямитимуться з радощів, почувши, що їхні сусіди нарешті вчинили таке саме варварство, як знищення Артурової печі. Та коли вже зайде мова про такі діла, тут можна нарікати без кінця-краю. Низенько кланяюсь міс Сухомелсон; їздивши востаннє до Лондона, я намагався дібрати для неї якнайкращі окуляри й сподіваюся, що вона одержала їх цілими і вони їй підійшли. Посилаю цього листа з оказією, так що він, можливо, дійде до Вас не дуже скоро¹. Остання новина, яка дійшла до нас з Единбурга: добродій, що обіймає посаду секретаря Шотландського товариства аматорів старовини², – найкращий у Шотландії аматор-рисувальник і що від його вправності та завзяття сподіваються великої користі у відображенні тих взірців національної старовини, котрі або порохніють під повільною дією часу, або змітаються сучасними вподобаннями – тією самою руїницькою мітлою, що нею орудував Джон Нокс* під час Реформації. Ще раз прощайте: *vale tandem, non immemor mei*³.

Зостаюся Вашим слугою покірним,
мій велебний шановний пане,

Лоренс Темплтон.

Топінгволд під Егрмонт, Камберленд, 17 листопада 1817 року.

¹ Це передбачення виявилось аж надто слушним, бо мій високовчений кореспондент одержав його не раніш як за рік. Я згадую цю обставину, щоб той щиро відданий науці добродій, якому тепер доручено керувати поштовим відомством, з ласки своєї задумався: чи не можна надати якусь пільгу кореспондентам столичних Товариств літераторів та аматорів старовини, хоч трохи зменшивши нинішню непомірно високу поштову таксу. Звичайно, мені відомо, що таку спробу колись уже роблено, але поштова карета зламалась під вагою пакунків, адресованих членам Товариства аматорів старовини, і ризикований експеримент довелось облишити. Проте, напевне, можна було б зробити ці екіпажі міцнішими в корпусі й ширшими в колесах, аби вони витримували вагу археологічної вченості. І тоді, хай навіть пересуваючись повільніше, вони б цілком задовольняли таких спокійних подорожніх, як я. Л. Т. (автор.)

² Йдеться про містера Скіна з Рубісло, чиему смакові та майстерності автор завдячує серію офортів із зображеннями різних місцевостей, згаданих у його романах. (автор.)

³ Прощай і не забувай мене (латин.).

CHAPTER I

*Thus communed these; while to their lowly dome,
The full-fed swine return'd with evening home;
Compell'd, reluctant, to the several sties,
With din obstreperous, and ungrateful cries.*

Pope's Odyssey

In that pleasant district of merry England which is watered by the river Don, there extended in ancient times a large forest, covering the greater part of the beautiful hills and valleys which lie between Sheffield and the pleasant town of Doncaster. The remains of this extensive wood are still to be seen at the noble seats of Wentworth, of Warncliffe Park, and around Rotherham. Here haunted of yore the fabulous Dragon of Wantley; here were fought many of the most desperate battles during the Civil Wars of the Roses; and here also flourished in ancient times those bands of gallant outlaws, whose deeds have been rendered so popular in English song.

Such being our chief scene, the date of our story refers to a period towards the end of the reign of Richard I., when his return from his long captivity had become an event rather wished than hoped for by his despairing subjects, who

РОЗДІЛ I

*Так розмовляли, поки на нічліг
Вертали свині до хлівів своїх:
Вищали, опиналися, не йшли,
Хоч досхочу напасені були.*

Поп «Одіссея».*

У тій мальовничій окрузі веселої Англії, що її зрошує річка Дон, у давнину розкидались великі ліси, що виривали більшу частину узгір'їв та долин, які лежать між Шеффільдом і прегарним містечком Донкастером. Рештки цих лісів іще можна бачити біля гордих замків Вентворта й Вонкліф-парку та довкола міста Ротерема. Тут у прадавні часи жив легендарний Вонгліїський дракон; тут відбулось багато найзапекліших боїв під час міжусобної війни Білої та Червоної Троянд; і тут-таки в давнину збирались ватаги відважних розбійників, чії подвиги так оспівані в народних піснях.

Отака головна арена змальованих подій, а точаться вони в часи під кінець правління Річарда I, коли його повернення з тривалого полону видавалось його підданцям, до цілковитого розпачу вимученим сваволею

were in the meantime subjected to every species of subordinate oppression. The nobles, whose power had become exorbitant during the reign of Stephen, and whom the prudence of Henry the Second had scarce reduced to some degree of subjection to the crown, had now resumed their ancient license in its utmost extent; despising the feeble interference of the English Council of State, fortifying their castles, increasing the number of their dependants, reducing all around them to a state of vassalage, and striving by every means in their power, to place themselves each at the head of such forces as might enable him to make a figure in the national convulsions which appeared to be impending.

The situation of the inferior gentry, or Franklins, as they were called, who, by the law and spirit of the English constitution, were entitled to hold themselves independent of feudal tyranny, became now unusually precarious. If, as was most generally the case, they placed themselves under the protection of any of the petty kings in their vicinity, accepted of feudal offices in his household, or bound themselves by mutual treaties of alliance and protection, to support him in his enterprises, they might indeed purchase temporary repose; but it must be with the sacrifice of that independence which was so dear to every English bosom, and at the certain hazard of being involved as a party in whatever rash expedition the ambition of their protector might lead him to undertake. On the other hand, such and so multiplied were the means of vexation and oppression possessed by the great Barons, that they never wanted the pretext, and seldom the will, to harass and pursue, even to the very edge of destruction, any of their less powerful neighbours, who attempted to separate themselves from their authority, and to trust for their protection, during the dangers of the times, to their own inoffensive conduct, and to the laws of the land.

A circumstance which greatly tended to enhance the tyranny of the nobility, and the sufferings of the inferior classes, arose from the consequences of the Conquest by Duke William of Normandy. Four generations had not sufficed to blend the hostile blood of the Normans and Anglo-Saxons, or to unite, by common language and mutual interests, two hostile races, one of which still felt the elation of triumph, while the other groaned under all the consequences of defeat. The power had been completely placed in the hands of the Norman nobility, by the event of the battle of Hastings, and it had been used, as our histories assure us, with no moderate hand. The whole race of Saxon princes and nobles had been extirpated or disinherited, with few or no exceptions; nor were the numbers great who possessed land in the country of their fathers, even as proprietors of the second, or of yet inferior classes. The royal policy had long been to weaken, by every means, legal or illegal, the strength of a part of the

гнобителів-вельмож, подією жаданою, але вже неймовірною. А вельможі, чия сваволя перейшла всяку міру за правління короля Стефана*, були трохи вгамовані обачливим королем Генріхом II*, що таки змусив їх коритися своїй владі, але тепер розбуялися так, що далі нікуди. Зневажаючи безсилі спроби Державної ради Англії приборкати їх, укріплюючи свої замки, наwerbовуючи собі чимраз більше приборчників, обертаючи всіх у околиці на своїх васалів, усі барони намагалися за будь-яку ціну збити кожен собі таке військо, щоб стати могутньою постаттю в уже вочевидь недалеких державних пертурбаціях.

Становище дрібної шляхти, так званих Франклінів, які згідно з буквою й духом англійського законодавства мали право на незалежність від феодалів-тиранів, стало незвичайно хистким. Коли, як то здебільшого й бувало, вони ставали під захист котрогось місцевого можновладця, або справляли якусь феодалну службу при його дворі, або, підписавши угоду про взаємну допомогу й захист, зобов'язувались підтримувати його в усіх воєнних авантюрах, то на якийсь час забезпечували собі спокійне життя; але ж тоді вони мусили віддавати в жертву свою незалежність, таку дорогу кожному англійському серцю, і ризикували втягтись у кожную необачну пригоду, на яку могло штовхнути їхнього покровителя невгамовне честолюбство. А з другого боку, вельможні барони мали в руках такі численні й розмаїті можливості допекти своїм слабкішим сусідам, якби ті спробували опиратись їхній могутності й у такі неспокійні часи покладатись на свою вірність законам країни і на їхній захист, що тим баронам ніколи не бракувало приводу й дуже рідко бракувало охоти переслідувати та цькувати їх, доводячи хоч би й до цілковитої руїни.

Завоювання Англії норманським герцогом Вільгельмом* породило ще одну обставину, яка зробила ще тяжчою тиранію вельмож та страждання нижчих верств людності. Чотирьох поколінь вистачило, аби змішати ворожу кров норманів та англосаксів чи об'єднати спільною мовою і обопільним інтересом двоє ворожих племен, одне з яких уже відчувало захват перемоги, а друге стогнало під гнітом наслідків поразки. Битва під Гастінгсом* віддала всю владу в руки норманських баронів, що, як засвідчували наші літописці, користувалися нею аж ніяк не помірковано. Вся порода саксонських владарів та вельмож була винищена або позбавлена права на спадщину – за небагатьма винятками чи й без них; і небагато було таких, хто ще володів землею в краю своїх батьків, навіть серед менших чи й зовсім дрібних землевласників. А королі весь час намагалися будь-якими заходами, законними чи незаконними, підірвати сили тієї частини

population which was justly considered as nourishing the most inveterate antipathy to their victor. All the monarchs of the Norman race had shown the most marked predilection for their Norman subjects; the laws of the chase, and many others equally unknown to the milder and more free spirit of the Saxon constitution, had been fixed upon the necks of the subjugated inhabitants, to add weight, as it were, to the feudal chains with which they were loaded. At court, and in the castles of the great nobles, where the pomp and state of a court was emulated, Norman-French was the only language employed; in courts of law, the pleadings and judgments were delivered in the same tongue. In short, French was the language of honour, of chivalry, and even of justice, while the far more manly and expressive Anglo-Saxon was abandoned to the use of rustics and hinds, who knew no other. Still, however, the necessary intercourse between the lords of the soil, and those oppressed inferior beings by whom that soil was cultivated, occasioned the gradual formation of a dialect, compounded betwixt the French and the Anglo-Saxon, in which they could render themselves mutually intelligible to each other; and from this necessity arose by degrees the structure of our present English language, in which the speech of the victors and the vanquished have been so happily blended together; and which has since been so richly improved by importations from the classical languages, and from those spoken by the southern nations of Europe.

This state of things I have thought it necessary to premise for the information of the general reader, who might be apt to forget, that, although no great historical events, such as war or insurrection, mark the existence of the Anglo-Saxons as a separate people subsequent to the reign of William the Second; yet the great national distinctions betwixt them and their conquerors, the recollection of what they had formerly been, and to what they were now reduced, continued down to the reign of Edward the Third, to keep open the wounds which the Conquest had inflicted, and to maintain a line of separation betwixt the descendants of the victor Normans and the vanquished Saxons.

The sun was setting upon one of the rich grassy glades of that forest, which we have mentioned in the beginning of the chapter. Hundreds of broad-headed, short-stemmed, wide-branched oaks, which had witnessed perhaps the stately march of the Roman soldiery, flung their gnarled arms over a thick carpet of the most delicious green sward; in some places they were intermingled with beeches, hollies, and copsewood of various descriptions, so closely as totally to intercept the level beams of the sinking sun; in others they receded from each other, forming those long sweeping vistas, in the intricacy of which the eye delights to lose itself, while imagination considers them as the paths to yet wilder scenes of silvan solitude. Here the red rays of the sun shot a broken and discoloured light, that partially

людності, котру слушно вважали найнепримиреннішою у своїй природженій ненависті до переможців. Усі королі норманської крові виявляли відверту прихильність до своїх одноплемінців-підданих; на карки уярмленого корінного люду, аби ще обтяжити феодалні закони, що згинали їх, накладено мисливські закони*, та й ще багато інших, так само невідомих доти м'якшому й вільнішому духові саксонського державного устрою. При дворі й у замках найзначніших магнатів, де наслідували придворну пишноту й вишуканість, уживали тільки франко-норманської мови; тією ж мовою провадилося все судочинство. Одне слово, французька мова була мовою почестей, лицарства і навіть правосуддя, тоді як куди мужнішу й виразисту англосаксонську полишено селянам та челяді, що іншої мови й не знали. І все ж необхідність спілкування між володарями земель і тими пригнобленими нижчими створіннями, що ті землі обробляли, призвела до поступового витворення говірки мішаної, проміжної між французькою й англосаксонською, якою перші могли порозумітися з другими; а далі з неї помалу сформувалась наша сучасна англійська мова, в якій так щасливо злилися мова переможців з мовою переможених і яка відтоді надзвичайно збагатилася запозиченнями з класичних мов і з мов народів Південної Європи.

Я визнав за необхідне спочатку змалювати цей стан речей, аби нагадати про нього читачам і підкреслити, що, хоч життя англосаксів як окремого народу після правління Вільгельма II* й не позначене якимись визначними подіями на взірць війн чи повстань, усе ж великі національні відмінності між ними й завойовниками, спогади про те, ким вони були колись, і думки про те, до чого докотились тепер, не вмирали аж до часів Едварда III*; і вони не давали гоїтись ранам, яких завдало завоювання, й затиратися тій межі, що розділяла нащадків переможців-норманів і подоланих саксів.

Сонце сідало за однією з порослих буйною травою галявин у тому лісі, що ми згадували на початку цього розділу. Сотні розлогих, широкочолхих, з невисокими стовбурами дубів, які, може, бачили ще величну ходу римських легіонів, простягали свої вузлуваті руки над товстим килимом пишного зеленого дерну; а подекуди між ними видніли буки, гостролист та кущі різних порід, такі густі, що вони не пропускали поземних променів призахідного сонця. А інде вони розступались, лишаючи довгі широкі алеї, в мережі яких так приємно заблукати окові і в яких уява вбачає стежки до ще розкішніших картин лісової самоти. Там он червоне проміння сонця пробивалося розсіяним

hung upon the shattered boughs and mossy trunks of the trees, and there they illuminated in brilliant patches the portions of turf to which they made their way. A considerable open space, in the midst of this glade, seemed formerly to have been dedicated to the rites of Druidical superstition; for, on the summit of a hillock, so regular as to seem artificial, there still remained part of a circle of rough unhewn stones, of large dimensions. Seven stood upright; the rest had been dislodged from their places, probably by the zeal of some convert to Christianity, and lay, some prostrate near their former site, and others on the side of the hill. One large stone only had found its way to the bottom, and in stopping the course of a small brook, which glided smoothly round the foot of the eminence, gave, by its opposition, a feeble voice of murmur to the placid and elsewhere silent streamlet.

The human figures which completed this landscape, were in number two, partaking, in their dress and appearance, of that wild and rustic character, which belonged to the woodlands of the West-Riding of Yorkshire at that early period. The eldest of these men had a stern, savage, and wild aspect. His garment was of the simplest form imaginable, being a close jacket with sleeves, composed of the tanned skin of some animal, on which the hair had been originally left, but which had been worn off in so many places, that it would have been difficult to distinguish from the patches that remained, to what creature the fur had belonged. This primeval vestment reached from the throat to the knees, and served at once all the usual purposes of body-clothing; there was no wider opening at the collar, than was necessary to admit the passage of the head, from which it may be inferred, that it was put on by slipping it over the head and shoulders, in the manner of a modern shirt, or ancient hauberk. Sandals, bound with thongs made of boars' hide, protected the feet, and a roll of thin leather was twined artificially round the legs, and, ascending above the calf, left the knees bare, like those of a Scottish Highlander. To make the jacket sit yet more close to the body, it was gathered at the middle by a broad leathern belt, secured by a brass buckle; to one side of which was attached a sort of scrip, and to the other a ram's horn, accoutred with a mouthpiece, for the purpose of blowing. In the same belt was stuck one of those long, broad, sharp-pointed, and two-edged knives, with a buck's-horn handle, which were fabricated in the neighbourhood, and bore even at this early period the name of a Sheffield whittle. The man had no covering upon his head, which was only defended by his own thick hair, matted and twisted together, and scorched by the influence of the sun into a rusty dark-red colour, forming a contrast with the overgrown beard upon his cheeks, which was rather of a yellow or amber hue. One part of his dress only remains, but it is too remarkable to be suppressed; it was a brass ring, resembling a dog's collar, but without any opening, and soldered fast round his neck, so loose as to form no impediment to his breathing, yet so tight as to be

і знебарвленим посвітом, падаючи на обламане гілля та замшілі стовбури, а тут лягало на дерна яскравими плямами. Чимала відкрита площа посеред цієї галявини, видно, колись була місцем, де друїди* відправляли свої поганські обряди, бо на вершечку горба такої правильної форми, наче він був насипаний людськими руками, ще збереглася частина кола з великих нетесаних каменів. Сім каменів стояли сторчма; решта були повалені, – очевидно, якимсь ревним неофітом християнства, – і лежали котрі поблизу місця, де перше були встановлені; а котрі – на схилах горба. Тільки один великий камінь скотивсь аж до його підніжжя, перегородивши шлях струмочкові, що спокійно обтікав пагорок, і вода там тихесенько дзюркотіла.

Цей краєвид оживляли дві людські постаті; з їхнього одягу та всього вигляду видно було, що вони належали до простолюдців, які населяли тоді лісистий Західний округ Йоркширу. Старший із двох мав похмуре, аж люте обличчя. Одежа на ньому була якнайпростіша: вузька куртка з рукавами, пошита з вичиненої шкіри якоїсь тварини хутром наверх, але те хутро вже так витерлося, що по залишках його годі було добрати, з якої саме тварини його знято. Ця примітивна одежина вкривала його тіло від шиї до колін, а більше той чоловік не мав на собі з одягу нічого. Пройма для коміра була така завширшки, аби пролізла голова, з чого можна було здогадатися, що надягалась одежина саме через голову, як сучасна сорочка або старовинна кольчуга. Ступні захищали постолі, підв'язані ремнями з вепрової сириці, а стьожки з тоншої шкіри рівенько сповивали литки. Коліна лишались голі, як у шотландських верховинців. Аби куртка лежала на тілі щільніше, її підперезував у стані широкий шкіряний пас із бронзовою пряжкою; з паса звисали на одному боці торба, а на другому – баранячий ріг із дудкою, в яку можна сурмити. За тим самим поясом був застромлений один з отих довгих, широких, шпичастих двогострих ножів з колодочкою з оленього рога, що їх виготовляли в тих краях і вже в ті часи називали «шеффілдськими колодочками». Голова в чоловіка була непокрита, захищена тільки власною густою чуприною, скошляною і збитою, вигорілою на сонці до темного іржаво-рудого кольору, хоча заріст на щоках і підборідді світився медовою чи бурштиновою барвою. Ми не згадали тільки однієї частини його убрання, такої прикметної, що про неї не можна змовчати: бронзове кільце, схоже на собачий нашійник, було злютоване на шиї наглухо, в поперечнику таке, щоб не заважало

incapable of being removed, excepting by the use of the file. On this singular gorget was engraved, in Saxon characters, an inscription of the following purport: – “Gurth, the son of Beowulph, is the born thrall of Cedric of Rotherwood.”

Beside the swine-herd, for such was Gurth’s occupation, was seated, upon one of the fallen Druidical monuments, a person about ten years younger in appearance, and whose dress, though resembling his companion’s in form, was of better materials, and of a more fantastic appearance. His jacket had been stained of a bright purple hue, upon which there had been some attempt

дихати, але й не скидалось з голови, доки його не розпиляно. На цьому дивовижному комірі був вирізьблений саксонськими літерами напис: «Гурт, син Беовульфа, природжений раб Седріка з Ротервуда».

Поряд свинопаса (бо саме така була Гуртова робота) на одному з повалених друїдських каменів сидів чоловік років на десять молодший, в одежі такого самого крою, але химерній на вигляд і видимо дорожчій. Куртка пофарбована в яскраво-пурпуровий колір і розмальована чудернацьким строкатим візерунком. Поверх

to paint grotesque ornaments in different colours. To the jacket he added a short cloak, which scarcely reached half way down his thigh; it was of crimson cloth, though a good deal soiled, lined with bright yellow; and as he could transfer it from one shoulder to the other, or at his pleasure draw it all around him, its width, contrasted with its want of longitude, formed a fantastic piece of drapery. He had thin silver bracelets upon his arms, and on his neck a collar of the same metal bearing the inscription, "Wamba, the son of Witless, is the thrall of Cedric of Rotherwood." This personage had the same sort of sandals with his companion, but instead of the roll of leather thong, his legs were cased in a sort of gaiters, of which one was red and the other yellow. He was provided also with a cap, having around it more than one bell, about the size of those attached to hawks, which jingled as he turned his head to one side or other; and as he seldom remained a minute in the same posture, the sound might be considered as incessant. Around the edge of this cap was a stiff bandeau of leather, cut at the top into open work, resembling a coronet, while a prolonged bag arose from within it, and fell down on one shoulder like an old-fashioned nightcap, or a jelly-bag, or the head-gear of a modern hussar. It was to this part of the cap that the bells were attached; which circumstance, as well as the shape of his head-dress, and his own half-crazed, half-cunning expression of countenance, sufficiently pointed him out as belonging to the race of domestic clowns or jesters, maintained in the houses of the wealthy, to help away the tedium of those lingering hours which they were obliged to spend within doors. He bore, like his companion, a scrip, attached to his belt, but had neither horn nor knife, being probably considered as belonging to a class whom it is esteemed dangerous to intrust with edge-tools. In place of these, he was equipped with a sword of lath, resembling that with which Harlequin operates his wonders upon the modern stage.

The outward appearance of these two men formed scarce a stronger contrast than their look and demeanour. That of the serf, or bondsman, was sad and sullen; his aspect was bent on the ground with an appearance of deep dejection, which might be almost construed into apathy, had not the fire which occasionally sparkled in his red eye manifested that there slumbered, under the appearance of sullen despondency, a sense of oppression, and a disposition to resistance. The looks of Wamba, on the other hand, indicated, as usual with his class, a sort of vacant curiosity, and fidgetty impatience of any posture of repose, together with the utmost self-satisfaction respecting his own situation, and the appearance which he made. The dialogue which they maintained between them, was carried on in Anglo-Saxon, which, as we said before, was universally spoken by the inferior classes, excepting the Norman soldiers, and the immediate

куртки був накинутий куций – до половини стегна – плащик із малинового сукна, вже досить засмальцьований, підбитий ясно-жовтим, такий широкий, що його можна було перекинути з одного плеча на друге або вгорнутись у нього всьому. На зап'ястках чоловік мав тонкі срібні обручки, і нашийник теж був срібний, з написом: «Вамба, син Недотепи, раб Седріка з Ротервуда». Взутий він був у такі самі постолы, як і його товариш, але замість шкіряних стьожок на литках мав щось ніби краги – одну червону, а другу жовту. Була в нього й шапка, обвішана дзвіночками, такими завбільшки, як ті, що їх чіпляють соколам; дзвіночки дзеленчали, коли він повертав голову праворуч чи ліворуч, а що він рідко лишався бодай хвилюк спокійний, то дзенькіт, можна сказати, не втихав. Шапка являла собою обідець із твердої шкіри, по верхньому краю вирізаний дубчиками, наче в корони пера, а зсередини в той обідець був ушитий довгий шлик, що спадав на одне плече, ніби старомодний нічний ковпак, або ворочок відціджувати сир, або головний убір сучасного гусара. Саме до цієї частини шапки були попришивані дзвіночки; і самі вони, і вся форма шапки, і вираз обличчя – дурнуватий і хитруватий водночас – давали на здогад, що цей чоловік належить до породи хатніх блазнів чи жартунів, яких держали в себе заможні люди, щоб скрашувати нудні години, коли вони мушили сидіти в чотирьох стінах. Як і його товариш, він носив на поясі торбу, але не мав ні рога, ні ножа – очевидно тому, що був з тої породи людей, яким небезпечно довіряти гострі знаряддя. Замість них він був озброєний дерев'яним мечем, схожим на ті, що ними в наш час виробляють на кону свої штуки арлекіни.

Виразом обличчя й поведженням ці двоє людей різнились не менше, ніж убранням. Вигляд у раба, чи то кріпака, був невеселий і понурий; опущений в землю погляд виказував глибоку пригніченість, яку можна б узяти за байдужість, коли б у почервонілих очах не зблискував інколи вогонь, який засвідчував, що під виразом хмурної покори таїться свідомість кривди й воля до опору. Зате у вигляді Вамби, як то звичайно буває з блазнями, переважали неухважлива цікавість, непосидюща рухливість і нетерплячка поряд із цілковитою вдоволеністю своїм становищем і тим враженням, яке він справляв на людей. Розмовляли ці двоє по-англосаксонському – тією мовою, що нею, як ми вже згадували, говорили в Англії всі нижчі верстви людності, опріч воїнів-

personal dependants of the great feudal nobles. But to give their conversation in the original would convey but little information to the modern reader, for whose benefit we beg to offer the following translation:

“The curse of St Withold upon these infernal porkers!” said the swine-herd, after blowing his horn obstreperously, to collect together the scattered herd of swine, which, answering his call with notes equally melodious, made, however, no haste to remove themselves from the luxurious banquet of beech-mast and acorns on which they had fattened, or to forsake the marshy banks of the rivulet, where several of them, half plunged in mud, lay stretched at their ease, altogether regardless of the voice of their keeper.

“The curse of St Withold upon them and upon me!” said Gurth; “if the two-legged wolf snap not up some of them ere nightfall, I am no true man. Here, Fangs! Fangs!” he ejaculated at the top of his voice to a ragged wolfish-looking dog, a sort of lurcher, half mastiff, half greyhound, which ran limping about as if with the purpose of seconding his master in collecting the refractory grunTERS; but which, in fact, from misapprehension of the swine-herd’s signals, ignorance of his own duty, or malice prepense, only drove them hither and thither, and increased the evil which he seemed to design to remedy.

“A devil draw the teeth of him,” said Gurth, “and the mother of mischief confound the Ranger of the forest, that cuts the foreclaws off our dogs, and makes them unfit for their trade!¹ Wamba, up and help me an thou be’st a man; take a turn round the back o’ the hill to gain the wind on them; and when thous’t got the weather-gage, thou mayst drive them before thee as gently as so many innocent lambs.”

¹Note A. – The Ranger of the Forest, that cuts the fore-claws off our dogs.

A most sensible grievance of those aggrieved times were the Forest Laws. These oppressive enactments were the produce of the Norman Conquest, for the Saxon laws of the chase were mild and humane; while those of William, enthusiastically attached to the exercise and its rights, were to the last degree tyrannical. The formation of the New Forest, bears evidence to his passion for hunting, where he reduced many a happy village to the condition of that one commemorated by my friend, Mr William Stewart Rose:

“Amongst the ruins of the church
The midnight raven found a perch,
A melancholy place;
The ruthless Conqueror cast down,
Woe worth the deed, that little town,
To lengthen out his chase.”

The disabling dogs, which might be necessary for keeping flocks and herds, from running at the deer, was called “lawing”, and was in general use. The Charter of the Forest designed to lessen those evils, declares that inquisition, or view, for lawing dogs, shall be made every third year, and shall be then done by the view and testimony of lawful men, not otherwise; and they whose dogs shall be then found un-lawed, shall give three shillings for mercy, and for the future no man’s ox shall be taken for lawing. Such lawing also shall be done by the assize commonly used, and which is, that three claws shall be cut off without the ball of the right foot. See on this subject the Historical Essay on the Magna Charta of King John, (a most beautiful volume), by Richard Thomson.

норманів та челяді великих феодальних магнатів. Сьогоднішній читач небагато зрозумів би з їхньої розмови, якби ми відтворили її тут, а тому подаємо її в перекладі.

– Бодай би святий Вітольд прокляв цю чортячу свиноту! – гукнув свинопас, щодуху просурмивши в свій ріг, аби скликати до купи череду свиней, що розбрелась по галявині. Ті, відповівши на звук рога не менш мелодійним вищанням, одначе не квапились кидати розкішний бенкет із букових горішків та жолудів, від яких вони так жиріють, чи багністі береги струмочка, де кілька їх попростягались у глибокій твані й так само не зважали на покрики свого доглядача.

– Побий їх святий Вітольд! Не я буду, коли до вечора двоногий вовк не вхопить котру з них. Сюди, Іклячу, сюди! – крикнув він скільки голосу до кудлатого, схожого на вовка пса, напівдога й напівхорта, а може, покруча від хорта й колі, що бігав, накульгуючи, довкола й видимо хотів допомогти своєму хазяїнові зігнати до купи неслухняних безрог, але чи то не розуміючи свинопасових окликів, чи то не тямлячи, що він сам має робити, чи то зумисне, на злість, тільки ганяв їх туди й сюди, ще побільшуючи безлад, який нібито намагавсь направити.

– А дідько б тобі зуби повидирав, – лайнувся Гурт, – і бодай би дідькова мати вхопила того гайового, що відрізає пазурі нашим собакам*, а вони тоді ні на що не здалі! Вамбо, іди, будь ласкав, та допоможи мені: зайди з-за пагорка та шугони їх з того боку. За вітром ти їх поженеш поперед себе, як ягняток.

“Truly,” said Wamba, without stirring from the spot, “I have consulted my legs upon this matter, and they are altogether of opinion, that to carry my gay garments through these sloughs, would be an act of unfriendship to my sovereign person and royal wardrobe; wherefore, Gurth, I advise thee to call off Fangs, and leave the herd to their destiny, which, whether they meet with bands of travelling soldiers,

– Ти знаєш, – відказав Вамба, не зрушивши з місця, – я вже порадився про це зі своїми ногами, то вони гадають, що волочити моє пишне вбрання по багнюці було б переступом проти моєї ясновельможної особи й королівських шат, а тому раджу тобі підкликати Ікляча, а череду полишити на ласку долі. Бо хоч би що вона присудила свиням – чи то спіткати загін

or of outlaws, or of wandering pilgrims, can be little else than to be converted into Normans before morning, to thy no small ease and comfort.”

“The swine turned Normans to my comfort!” quoth Gurth; “expound that to me, Wamba, for my brain is too dull, and my mind too vexed, to read riddles.”

“Why, how call you those grunting brutes running about on their four legs?” demanded Wamba.

“Swine, fool, swine,” said the herd, “every fool knows that.”

“And swine is good Saxon,” said the Jester; “but how call you the sow when she is flayed, and drawn, and quartered, and hung up by the heels, like a traitor?”

“Pork,” answered the swine-herd.

“I am very glad every fool knows that too,” said Wamba, “and pork, I think, is good Norman-French; and so when the brute lives, and is in the charge of a Saxon slave, she goes by her Saxon name; but becomes a Norman, and is called pork, when she is carried to the Castle-hall to feast among the nobles; what dost thou think of this, friend Gurth, ha?”

“It is but too true doctrine, friend Wamba, however it got into thy fool’s pate.”

“Nay, I can tell you more,” said Wamba, in the same tone; there is old Alderman Ox continues to hold his Saxon epithet, while he is under the charge of serfs and bondsmen such as thou, but becomes Beef, a fiery French gallant, when he arrives before the worshipful jaws that are destined to consume him. Mynheer Calf, too, becomes Monsieur de Veau in the like manner; he is Saxon when he requires tendance, and takes a Norman name when he becomes matter of enjoyment.”

“By St Dunstan,” answered Gurth, “thou speakest but sad truths; little is left to us but the air we breathe, and that appears to have been reserved with much hesitation, solely for the purpose of enabling us to endure the tasks they lay upon our shoulders. The finest and the fattest is for their board; the loveliest is for their couch; the best and bravest supply their foreign masters with soldiers, and whiten distant lands with their bones, leaving few here who have either will or the power to protect the unfortunate Saxon. God’s blessing on our master Cedric, he hath done the work of a man in standing in the gap; but Reginald Front-de-Boeuf is coming down to this country in person, and we shall soon see how little Cedric’s trouble will avail him. – Here, here,” he exclaimed again, raising his voice, “So ho! so ho! well done, Fangs! thou hast them all before thee now, and bring’st them on bravely, lad.”

“Gurth,” said the Jester, “I know thou thinkest me a fool, or thou wouldst not be so rash in putting thy head into my mouth. One word to Reginald Front-

вояків, чи то – ватагу розбійників, а чи – гурт прочан, – однаково до ранку вони обернуться на норманів – тобі ж на втіху й на полегкість.

– Цебто як же свині обернуться на норманів, та ще й мені на полегкість? – вигукнув Гурт. – Поясни, Вамбо, бо голова в мене надто тупа для загадок, та ще й злість думати не дає.

– Ну, як називаються оті чотириногі рохкала? – спитав Вамба.

– Та «свайн», йолопе, свиня, – відказав свинопас. – Кожен дурень це знає.

– Так, «свайн»* – це саксонське слово, – potwierдив блазень. – Але як ти назвеш льоху, коли її зарізано, оббіловано, розрубано на четвертини й підвішено за ноги, ніби зрадника?

– «Порк», тобто свинина, – відповів свинопас.

– Дуже радий, що й це кожен дурень знає, – сказав Вамба, – а «порк»* – це, по-моєму, франко-норманське слово. Тож поки ця худобина живе і її доглядає саксонський раб, вона має саксонське ім'я, але стає норманкою й починає зватися «порк», тільки-но її понесуть до замку, де бенкетують вельможі. Що ти про це гадаєш, друже Гурте, га?

– Що це щирісінька правда, друже Вамбо, хоча не знаю, як вона попала в твою дурну довбешку.

– О, я тобі ще й більше скажу, – провадив Вамба тим самим тоном. – От і старий наш олдермен* Віл, поки його доглядають такі раби та кріпаки, як ти, вдовольняється своїм саксонським прозвиськом Окс, та зразу стає гордим лицарем Біфом, щойно опиниться перед вельможними щелепами, призначеними на те, щоб його спожити. І панич Каф, теля, так само стає сеньйором де Во: поки його треба доглядати, він сакс, а як тільки стає потрібним для насолоди – зразу прибирає норманське ім'я.

– Присягаюся святим Дунстаном, – відказав Гурт, – ти кажеш правду, хоча й гірку: нам полишили саме повітря, та й того не забрали хіба тому, що без нього ми не могли б виконувати роботу, навалену нам на плечі. Що з їжі найсмачніше та найжирніше – все для їхнього столу, котра з жінок найвродливіша – то для їхнього ліжка, всі найкращі, найвідважніші хлопці мають битись у їхньому війську й засівати білими кістями далекі краї, а тут майже не зостається таких, що мали б силу та охоту боронити нещасного сакса. Хай Бог благословить нашого пана Седріка, що він обстав за нас, як годиться чоловікові й воякові; але ж скоро приїде до нашого краю сам Реджинальд Фрон-де-Беф, і тоді ми побачимо, як мало зарадить нам Седрікова турбота... Сюди, сюди! – знову загував він на весь голос. – Так їх, так їх, молодця, Іклячу! Зігнав усіх до купи, молодця, песику!

– Гурте, – сказав Вамба, – ти, бачу, маєш мене за дурня, а то б не стромляв зопалу голови мені в пельку. Одне моє слово до Реджинальда Фрон-де-Бефа

de-Boeuf, or Philip de Malvoisin, that thou hast spoken treason against the Norman, – and thou art but a cast-away swineherd, – thou wouldst waver on one of these trees as a terror to all evil speakers against dignities.”

“Dog, thou wouldst not betray me,” said Gurth, “after having led me on to speak so much at disadvantage?”

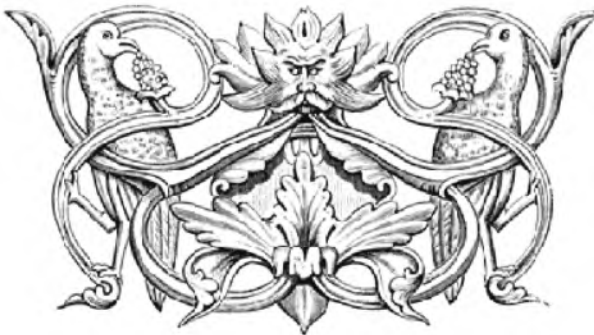
“Betray thee!” answered the Jester; “no, that were the trick of a wise man; a fool cannot half so well help himself – but soft, whom have we here?” he said, listening to the trampling of several horses which became then audible.

“Never mind whom,” answered Gurth, who had now got his herd before him, and, with the aid of Fangs, was driving them down one of the long dim vistas which we have endeavoured to describe.

“Nay, but I must see the riders,” answered Wamba; “perhaps they are come from Fairy-land with a message from King Oberon.”

“A murrain take thee,” rejoined the swine-herd; “wilt thou talk of such things, while a terrible storm of thunder and lightning is raging within a few miles of us? Hark, how the thunder rumbles! and for summer rain, I never saw such broad downright flat drops fall out of the clouds; the oaks, too, notwithstanding the calm weather, sob and creak with their great boughs as if announcing a tempest. Thou canst play the rational if thou wilt; credit me for once, and let us home ere the storm begins to rage, for the night will be fearful.”

Wamba seemed to feel the force of this appeal, and accompanied his companion, who began his journey after catching up a long quarter-staff which lay upon the grass beside him. This second Eumæus strode hastily down the forest glade, driving before him, with the assistance of Fangs, the whole herd of his inharmonious charge.

чи до Філіппа де Мальвуазена про те, що ти лаєш норманів, – і не будеш ти більше свинопасом, а гойдагимешся на котромусь із оцих дубів для постраху всім язикатим, що важаться ганити вельможне панство.

– Собако, невже ти викажеш мене? – обурився Гурт. – Адже ти сам підбив мене на такі слова.

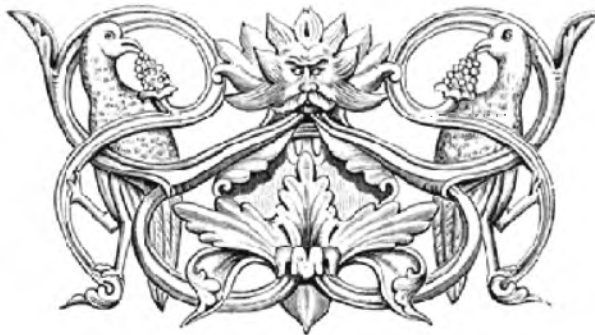
– Викажу тебе? – перепитав блазень. – Та ні, це міг би зробити хтось мудріший, а дурень хіба розуміє аж так добре свою вигоду?.. Але тихше!.. Хто це їде? – додав він, прислухаючись до тупоту кількох коней, що саме почувся з далини.

– Яке тобі діло, – відказав Гурт, що вже зібрав свою череду й погнав її з допомогою Ікляча однією з тих тінистих стежок, які ми пробували змалювати.

– Е ні, я мушу побачити вершників, – заперечив Вамба. – Може, вони ідуть із Чарівного краю і послав їх король Оберон*.

– Поприщило б тобі! – гримнув свинопас. – Плетеш такі речі, коли ген за яких кілька миль лютує громовиця! Чуєш, як гуркоче? А дощ! Я ще зроду не бачив такого краплистого та прямовисного влітку! А дуби, хоч вітер і вщух, он як риплять гіллям, наче звістують бурю. Можеш корчити розумаку, коли хочеш, але зараз послухайся мене та поспішімо додому, поки не розбуялася буря, бо ніч буде страшна.

До Вамби, видно, дійшло, що Гурт каже правду, і він подався за своїм товаришем, який, піднявши з землі довгого кия, окутого на кінці залізом, уже рушив за чередою. Цей новий Евмей* квапливо йшов галявиною до узлісся, підганяючи з допомогою Ікляча своїх верескливих підопічних.

CHAPTER II

*A Monk there was, a fayre for the maistrie,
An outrider that loved venerie;
A manly man, to be an Abbot able,
Full many a daintie horse had he in stable:
And whan he rode, men might his bridle hear
Gingeling in a whistling wind as clear,
And eke as loud, as doth the chapell bell,
There as this lord was keeper of the cell.*

Chaucer

Notwithstanding the occasional exhortation and chiding of his companion, the noise of the horsemen's feet continuing to approach, Wamba could not be prevented from lingering occasionally on the road, upon every pretence which occurred; now catching from the hazel a cluster of half-ripe nuts, and now turning his head to leer after a cottage maiden who crossed their path. The horsemen, therefore, soon overtook them on the road.

Their numbers amounted to ten men, of whom the two who rode foremost seemed to be persons of considerable importance, and the others their attendants. It was not difficult to ascertain the condition and character of one of these

РОЗДІЛ II

*Чернець там був, у кляшторі скарбник,
Що їздить верхи й полювать навик.
На доброго абата він би здавсь;
Своїми кіньми дуже він тишавсь.
Бряжчала збруя, де проїде він,
Немов дзвінкий у тій каплиці дзвін,
Що весь прибуток в неї мав за свій
Цей хвацький і веселий скарбовий.**

Чосер

А тупіт копит усе ближчав, і, хоч як його умовляв та сварив товариш, Вамба не минав жодної нагоди зупинитись чи загаятись у дорозі: то стане й зірве з ліщинового куща кілька недостиглих горіхів, то поверне голову й задивиться на сільське дівча, що переходило стежку. Тому вершники скоро наздогнали їх.

Було тих вершників десятеро, і двоє з них – ті, котрі їхали попереду, – були, видно, якісь вельми поважні особи, а решта становила їхній почет. Суспільний стан одного з тих панів було неважко вгадати: то, безперечно,

personages. He was obviously an ecclesiastic of high rank; his dress was that of a Cistercian Monk, but composed of materials much finer than those which the rule of that order admitted. His mantle and hood were of the best Flanders cloth, and fell in ample, and not ungraceful folds, around a handsome, though somewhat corpulent person. His countenance bore as little the marks of self-denial, as his habit indicated contempt of worldly splendour. His features might have been called good, had there not lurked under the pent-house of his eye, that sly epicurean twinkle which indicates the cautious voluptuary. In other respects, his profession and situation had taught him a ready command over his countenance, which he could contract at pleasure into solemnity, although its natural expression was that of good-humoured social indulgence. In defiance of conventual rules, and the edicts of popes and councils, the sleeves of this dignitary were lined and turned up with rich furs, his mantle secured at the throat with a golden clasp, and the whole dress proper to his order as much refined upon and ornamented, as that of a quaker beauty of the present day, who, while she retains the garb and costume of her sect continues to give to its simplicity, by the choice of materials and the mode of disposing them, a certain air of coquettish attraction, savouring but too much of the vanities of the world.

This worthy churchman rode upon a well-fed ambling mule, whose furniture was highly decorated, and whose bridle, according to the fashion of the day, was ornamented with silver bells. In his seat he had nothing of the awkwardness of the convent, but displayed the easy and habitual grace of a well-trained horseman. Indeed, it seemed that so humble a conveyance as a mule, in however good case, and however well broken to a pleasant and accommodating amble, was only used by the gallant monk for travelling on the road. A lay brother, one of those who followed in the train, had, for his use on other occasions, one of the most handsome Spanish jennets ever bred at Andalusia, which merchants used at that time to import, with great trouble and risk, for the use of persons of wealth and distinction. The saddle and housings of this superb palfrey were covered by a long foot-cloth, which reached nearly to the ground, and on which were richly embroidered, mitres, crosses, and other ecclesiastical emblems. Another lay brother led a sumpter mule, loaded probably with his superior's baggage; and two monks of his own order, of inferior station, rode together in the rear, laughing and conversing with each other, without taking much notice of the other members of the cavalcade.

The companion of the church dignitary was a man past forty, thin, strong, tall, and muscular; an athletic figure, which long fatigue and constant exercise seemed to have left none of the softer part of the human form, having reduced the whole to brawn, bones, and sinews, which had sustained a thousand toils, and were ready to dare a thousand more. His head was covered with a scarlet

був якийсь визначний церковник. На ньому була одіж ченця-цистеруанця, однак пошита з тканини значно дорожчої, ніж приписував статут ордену. Ряса й каптур із найтоншого фламандського сукна спадали широкими, але й досить зграбними бганками з гарної, хоча вже й трохи опасистої постаті. Як убрання не дуже виразно засвідчувало зневагу до земних розкошів, так само й обличчя мало небагато слідів аскетизму. Вираз його можна було б назвати приємним, якби в очах під дашком брів не блискала та епікурійська іскринка, що виказує прихованих ласолобців. А загалом його становище й професія навчили його так володіти своїм обличчям, що він міг у разі потреби надати йому суворого або врочистого виразу, хоча від природи воно було добродушно-поблажливе. Всупереч монастирському статуту й едиктам пап та церковних соборів, рукави в цього достойника були підбиті й лямовані дорогим хутром, мантия застібалась на шні золотою пряжкою, а все убрання, відповідне правилам ордену, було таке вишукане та ошатне, як нині в красунь із квакерської секти, які, зберігаючи приписані в них кольори та крій, уміють проте вибором та сполученням матеріалів надати найбільшій простоті певної кокетливої зваби, що часом аж надто відгонить світською суєтністю.

Цей достойний прелат їхав верхи на вгодованому мулі-іноходці, збруя на якому була пишно оздоблена, а вуздечка, за тодішньою модою, обчіплена срібними дзвіночками. В сідлі він тримався без звичайної чернецької незграбності, а навпаки – легко й природно, як досвідчений їздець. Видно було, що чепурин-чернець тільки для їзди по дорогах сідає на скромного мула, хоч яка вигідна його спокійна інохідь. Один із служок-мирян, що з них складався його почет, задля інших нагод вів за повід прегарного іспанського огира андалузької породи – таких купці привозили тоді з великими труднощами та ризиком для багатих і вельможних людей. Сідло й чапрак на цьому розкішному коні були вкриті довгою попоною, що сягала майже до землі й була вся гаптована митрами, хрестами та іншими церковними емблемами. Ще один служка вів за повід мула, нав'юченого, очевидячки, прелатовим дорожнім майном; а двоє простих ченців того ж таки ордену їхали позаду бік у бік, сміючись і розмовляючи між собою й не звертаючи уваги на решту верхівців.

Супутник церковного достойника був чоловік років за сорок, високий, сухорлявий, дужий і м'язистий; його атлетична постать унаслідок тривалих трудів та постійних вправ, здавалось, утратила все, що є м'якшого в людському тілі, й складалася з самих кісток, м'язів та жил, які вже витримали без ліку випроб і готові були ще до стількох. Голову

cap, faced with fur – of that kind which the French call “mortier”, from its resemblance to the shape of an inverted mortar. His countenance was therefore fully displayed, and its expression was calculated to impress a degree of awe, if not of fear, upon strangers. High features, naturally strong and powerfully expressive, had been burnt almost into Negro blackness by constant exposure to the tropical sun, and might, in their ordinary state, be said to slumber after the storm of passion had passed away; but the projection of the veins of the forehead, the readiness with which the upper lip and its thick black moustaches quivered upon the slightest emotion, plainly intimated that the tempest might be again and easily awakened. His keen, piercing, dark eyes, told in every glance a history of difficulties subdued, and dangers dared, and seemed to challenge opposition to his wishes, for the pleasure of sweeping it from his road by a determined exertion of courage and of will; a deep scar on his brow gave additional sternness to his countenance, and a sinister expression to one of his eyes, which had been slightly injured on the same occasion, and of which the vision, though perfect, was in a slight and partial degree distorted.

The upper dress of this personage resembled that of his companion in shape, being a long monastic mantle; but the colour, being scarlet, showed that he did not belong to any of the four regular orders of monks. On the right shoulder of the mantle there was cut, in white cloth, a cross of a peculiar form. This upper robe concealed what at first view seemed rather inconsistent with its form, a shirt, namely, of linked mail, with sleeves and gloves of the same, curiously plaited and interwoven, as flexible to the body as those which are now wrought in the stocking-loom, out of less obdurate materials. The fore-part of his thighs, where the folds of his mantle permitted them to be seen, were also covered with linked mail; the knees and feet were defended by splints, or thin plates of steel, ingeniously jointed upon each other; and mail hose, reaching from the ankle to the knee, effectually protected the legs, and completed the rider’s defensive armour. In his girdle he wore a long and double-edged dagger, which was the only offensive weapon about his person.

He rode, not a mule, like his companion, but a strong hackney for the road, to save his gallant war-horse, which a squire led behind, fully accoutred for battle, with a chamfron or plaited head-piece upon his head, having a short spike projecting from the front. On one side of the saddle hung a short battle-axe, richly inlaid with Damascene carving; on the other the rider’s plumed head-piece and hood of mail, with a long two-handed sword, used by the chivalry of the period. A second squire held aloft his master’s lance, from the extremity of which fluttered a small banderole, or streamer, bearing a cross of the same form with that embroidered upon

йому покривала червона, підбита хутром шапка з тих, що їх французи називають *mortier* – «ступками», бо вони й скидаються формою на перекинену догори дном ступку. Тому його обличчя було зовсім відкрите, і в його виразі читалося бажання викликати в зустрінутих людей несміливу пошану, коли не страх. З різкими рисами, виразисте й сильне, те обличчя під промінням тропічного сонця засмагло до майже негритянської чорноти і в спокійному своєму стані наче дрімало після проминулої бурі пристрастей, але напнуті жили на чолі й посіпування верхньої губи та густих чорних вусів при найлегшому хвилюванні ясно показували, що та буря може щохвилини зірватися знову. В кожному гострому, пронизливому погляді темних очей можна було читати історію переборених знегод і небезпек, навіть прагнення розбудити опір своїм бажанням, аби потішитися, змітаючи ворога зі шляху рішучим зусиллям волі й відваги. Глибокий шрам на чолі ще додавав суворості його обличчю й зловісного виразу одному оку, ледь зачепленому тим самим ударом і від того трохи скошеному, хоча й цілком зрячому.

Одяг на цьому чоловікові був кроєм такий самий, як і на його супутникові, – довга чернеча мантия; але її багрянний колір свідчив, що він не належить до жодного з чотирьох узаконених чернечих орденів*. На правому плечі мантиї був нашитий незвичайної форми хрест із білого сукна. Під мантиєю видніла річ, начебто несумісна з чернецьким станом: кольчуга з рукавами й рукавицями, сплетена з маленьких металевих кілець так майстерно, що вона прилягала до тіла щільно, ніби наші теплі сорочки, виплетені на панчішному верстаті з м'якої вовняної пряжі. Стегна спереду, де їх не прикривав плащ, теж були захищені кольчужним плетивом, коліна й ступні – тонкими сталевими платівками, майстерно скріпленими між собою, а гомілки – знов же кольчужними панчолами. За поясом у нього стримів довгий двосічний меч – єдина зброя, що була при ньому.

Іхав він не на мулі, як його супутник, а на дебелимому подорожньому коні, аби поберегти шляхетного бойового румака, що його вів позаду джура, повністю спорядженого до бою: на голові «шамфрон» – ребристий наголовник із коротким шпичаком, спрямованим уперед; при сідлі з одного боку звисала коротка бойова сокира, багато оздоблена дамаським різьбленням, з другого – шолом із плюмажем, кольчужний каптур і довгий двосічний меч, звичайний у тодішнього лицарства. Другий джура тримав сторчма спис свого пана, на кінці якого тріпотів прапорець із білим хрестом такої самої форми, як

his cloak. He also carried his small triangular shield, broad enough at the top to protect the breast, and from thence diminishing to a point. It was covered with a scarlet cloth, which prevented the device from being seen.

These two squires were followed by two attendants, whose dark visages, white turbans, and the Oriental form of their garments, showed them to be natives of some distant Eastern country.¹ The whole appearance of this warrior and his retinue was wild and outlandish; the dress of his squires was gorgeous, and his Eastern attendants wore silver collars round their throats, and bracelets of the same metal upon their swarthy arms and legs, of which the former were naked from the elbow, and the latter from mid-leg to ankle. Silk and embroidery distinguished their dresses, and marked the wealth and importance of their master; forming, at the same time, a striking contrast with the martial simplicity of his own attire. They were armed with crooked sabres, having the hilt and baldric inlaid with gold, and matched with Turkish daggers of yet more costly workmanship. Each of them bore at his saddle-bow a bundle of darts or javelins, about four feet in length, having sharp steel heads, a weapon much in use

¹Note B. Negro Slaves.

The severe accuracy of some critics has objected to the complexion of the slaves of Brian de Bois-Guilbert, as being totally out of costume and propriety. I remember the same objection being made to a set of sable functionaries, whom my friend, Mat Lewis, introduced as the guards and mischief-doing satellites of the wicked Baron, in his *Castle Spectre*. Mat treated the objection with great contempt, and averred in reply, that he made the slaves black in order to obtain a striking effect of contrast, and that, could he have derived a similar advantage from making his heroine blue, blue she should have been.

I do not pretend to plead the immunities of my order so highly as this; but neither will I allow that the author of a modern antique romance is obliged to confine himself to the introduction of those manners only which can be proved to have absolutely existed in the times he is depicting, so that he restrain himself to such as are plausible and natural, and contain no obvious anachronism. In this point of view, what can be more natural, than that the Templars, who, we know, copied closely the luxuries of the Asiatic warriors with whom they fought, should use the service of the enslaved Africans, whom the fate of war transferred to new masters? I am sure, if there are no precise proofs of their having done so, there is nothing, on the other hand, that can entitle us positively to conclude that they never did. Besides, there is an instance in romance.

John of Rampayne, an excellent juggler and minstrel, undertook to effect the escape of one Audulf de Bracy, by presenting himself in disguise at the court of the king, where he was confined. For this purpose, "he stained his hair and his whole body entirely as black as jet, so that nothing was white but his teeth," and succeeded in imposing himself on the king, as an Ethiopian minstrel. He effected, by stratagem, the escape of the prisoner. Negroes, therefore, must have been known in England in the dark ages.*

* Dissertation on Romance and Minstrelsy, prefixed to Ritson's *Ancient Metrical Romances*, p. CLXXXII.

нашитий на плащі. Віз він і невеликий трикутний щит, угорі досить широкий, аби прикрити груди, а донизу загострений. Щит обтягало червоне сукно, так що девіза не можна було прочитати.

За цими двома джурами їхало ще двоє слуг, чиї темні обличчя, білі тюрбани та східного крою одіж свідчили, що вони походять із якоїсь далекої країни на Сході. Взагалі в усьому вигляді цього воїна та його почту було щось дике й чужоземне: джури розкішно вбрані, у східних слуг срібні обручі на шиї, срібні ж такі обручки на зап'ястках і кісточках ніг, смагляві руки голі до ліктів, а ноги – від кісточок до колін. Їхні шовкові, пишно гаптовані убори засвідчували багатство та високе становище пана і водночас різке контрастували з вояцькою простотою його власного одягу. Озброєні вони були кривими шаблями з визолоченим візерунком на руків'ях та піхвах і ще багатше оздобленими турецькими кинджалами. Кожен із них віз на луці сідла жмут дротиків стіп чотири завдовжки, зі сталевими вістрями – зброю, широковживану в ті часи у сарацинів;

among the Saracens, and of which the memory is yet preserved in the martial exercise called "El Jerrid", still practised in the Eastern countries.

The steeds of these attendants were in appearance as foreign as their riders. They were of Saracen origin, and consequently of Arabian descent; and their fine slender limbs, small fetlocks, thin manes, and easy springy motion, formed a marked contrast with the large-jointed heavy horses, of which the race was cultivated in Flanders and in Normandy for mounting the men-at-arms of the period in all the panoply of plate and mail, and which, placed by the side of those Eastern coursers, might have passed for a personification of substance and of shadow.

The singular appearance of this cavalcade not only attracted the curiosity of Wamba, but excited even that of his less volatile companion. The monk he instantly, knew to be the Prior of Jorvaulx Abbey, well known for many miles around as a lover of the chase, of the banquet, and, if fame did him not wrong, of other worldly pleasures still more inconsistent with his monastic vows.

Yet so loose were the ideas of the times respecting the conduct of the clergy, whether secular or regular, that the Prior Aymer maintained a fair character in the neighbourhood of his abbey. His free and jovial temper, and the readiness with which he granted absolution from all ordinary delinquencies, rendered him a favourite among the nobility and principal gentry, to several of whom he was allied by birth, being of a distinguished Norman family. The ladies, in particular, were not disposed to scan too nicely the morals of a man who was a professed admirer of their sex, and who possessed many means of dispelling the ennui which was too apt to intrude upon the halls and bowers of an ancient feudal castle. The Prior mingled in the sports of the field with more than due eagerness, and was allowed to possess the best-trained hawks, and the fleetest greyhounds in the North Riding; circumstances which strongly recommended him to the youthful gentry. With the old, he had another part to play, which, when needful, he could sustain with great decorum. His knowledge of books, however superficial, was sufficient to impress upon their ignorance respect for his supposed learning; and the gravity of his deportment and language, with the high tone which he exerted in setting forth the authority of the church and of the priesthood, impressed them no less with an opinion of his sanctity. Even the common people, the severest critics of the conduct of their betters, had commiseration with the follies of Prior Aymer. He was generous; and charity, as it is well known, covereth a multitude of sins, in another sense than that in which it is said to do so in Scripture. The revenues of the monastery, of which a large part was at his disposal, while they gave him the means of supplying his own very considerable expenses, afforded also those largesses which he bestowed among the peasantry, and with which he frequently relieved the distresses of the oppressed. If Prior Aymer rode hard in the chase, or remained long at the banquet, – if Prior Aymer was seen, at the

ще й досі серед східних народів улюблена військова гра – вправи з такими дротиками, – що називається «ель-джерід».

Коні в цих слуг мали такий незвичайний вигляд, як і вони самі. Ті коні були сарацинські, тобто арабської породи; стрункими ногами, маленькими щітками над копитами, тонкими гривами й легкою пружною ступою вони дуже різнилися від важких маслакуватих коней виведеної у Фландрії та Нормандії породи під сідло закутим у крицю лицарям тих часів. Поставлені поряд із тими східними румаками, ці велетні видавались утіленням матеріальності поряд з легкою тінню.

Незвичайний вигляд цієї кавалькади збудив цікавість не тільки у Вамби, а навіть у його менш легковажного товариша. В ченцеві він одразу впізнав пріора абатства Жорво, добре знаного на багато миль навкруги як любителя полювання, бенкетів, а якщо ця слава була правдива, то й інших земних утіх, ще більш несумісних із його чернечими обітницями.

Але тодішні погляди на поведження духівництва – чи то білого, чи то чорного, – були вельми поблажливі, і пріора Еймера в околицях його абатства ніхто не судив суворо. Його вільна й життєрадісна натура, завідна готовність, із якою він давав відпущення всіх повсякденних гріхів, зробили його улюбленцем вельмож і найзначнішої шляхти, серед якої він мав багато родичів, бо походив із славетного норманського роду. Зокрема, дами не були схильні дуже прискіпуватись до моральності чоловіка, що був незмінним поклонником їхньої статі та ще й володів багатьма засобами розвіювати нудьгу, що аж надто часто селилась у покоях старовинних феодальних замків. Пріор аж міри не знав у захопленні мисливством, мав найкраще навчених соколів і найпрудкіших хортів на всю Північну округу і тим прихилив до себе всю шляхетну молодь. Перед старшими людьми він розігрував іншу роль – коли треба, з великою помпою. Його начитаності, хоча й поверхової, вистачало, щоб навіяти всім невігласам у околиці шанобу до його гаданої вченості; а поважність у манерах та врочиста мова, якою він обстоював авторитет церкви й духівництва, справляли на них враження глибокого благочестя, ба святості. Навіть простолюдці, найсуворіші критики поведінки панів, поблажливо ставились до витівок пріора Еймера. Він був щедрий; а за милосердя, як відомо, прощається багато гріхів – не в тому розумінні, в якому до цього спонукає Святе Письмо. Прибутки монастиря, більшою частиною яких він порядкував на свій розсуд, дозволяли йому не тільки витрачати на себе скільки він хоче, а й помагати грішми довколишнім селянам, частенько визволяючи їх зі скрути. Коли пріор Еймер надто завзято віддавався полюванню або надто засиджувався на бенкеті, коли хто бачив,

early peep of dawn, to enter the postern of the abbey, as he glided home from some rendezvous which had occupied the hours of darkness, men only shrugged up their shoulders, and reconciled themselves to his irregularities, by recollecting that the same were practised by many of his brethren who had no redeeming qualities whatsoever to atone for them. Prior Aymer, therefore, and his character, were well known to our Saxon serfs, who made their rude obeisance, and received his "benedicite, mes filz," in return.

But the singular appearance of his companion and his attendants, arrested their attention and excited their wonder, and they could scarcely attend to the Prior of Jorvaulx' question, when he demanded if they knew of any place of harbourage in the vicinity; so much were they surprised at the half monastic, half military appearance of the swarthy stranger, and at the uncouth dress and arms of his Eastern attendants. It is probable, too, that the language in which the benediction was conferred, and the information asked, sounded ungracious, though not probably unintelligible, in the ears of the Saxon peasants.

"I asked you, my children," said the Prior, raising his voice, and using the *lingua Franca*, or mixed language, in which the Norman and Saxon races conversed with each other, "if there be in this neighbourhood any good man, who, for the love of God, and devotion to Mother Church, will give two of her humblest servants, with their train, a night's hospitality and refreshment?"

This he spoke with a tone of conscious importance, which formed a strong contrast to the modest terms which he thought it proper to employ.

"Two of the humblest servants of Mother Church!" repeated Wamba to himself, – but, fool as he was, taking care not to make his observation audible; "I should like to see her seneschals, her chief butlers, and other principal domestics!"

After this internal commentary on the Prior's speech, he raised his eyes, and replied to the question which had been put.

"If the reverend fathers," he said, "loved good cheer and soft lodging, few miles of riding would carry them to the Priory of Brinxworth, where their quality could not but secure them the most honourable reception; or if they preferred spending a penitential evening, they might turn down yonder wild glade, which would bring them to the hermitage of Copmanhurst, where a pious anchoret would make them sharers for the night of the shelter of his roof and the benefit of his prayers."

The Prior shook his head at both proposals.

"Mine honest friend," said he, "if the jangling of thy bells had not dizzied thine understanding, thou mightst know "Clericus clericum non decimat"; that is to say, we churchmen do not exhaust each other's hospitality, but rather

як він удосвіта прослизає крізь бічну хвіртку в мурі свого абатства, вертаючи з побачення, що тривало цілу ніч, люди тільки здвигали плечима й змирялися з такими прогріхами, пригадуючи, що так само грішило багато його братів-ченців, не надолужуючи тих переступів нічим добрим. Тому пріор Еймер і його натура були добре відомі нашим саксонським рабам; вони незграбно вклонились йому і почули у відповідь: «*Benedicite, mes filz*»¹.

Але незвичайний вигляд його супутника зі слугами так прикував їхню увагу й збудив їхній подив, що вони й не розчули пріорових слів, коли він спитав, чи не знають вони поблизу якогось місця, де можна переночувати. Ото так зчудувала їх напівчернецька і напіввовацька зовнішність смаглявого чужинця та химерне вбрання і зброя його східних слуг. Можливо також, що мова, якою він уділив їм своє благословення й спитав про свою потребу, звучала прикро для слуху селян-саксів, хоча й не була незрозуміла їм.

– Я питаю вас, діти мої, – знову заговорив пріор говіркою «лінгва-франка» – мішаною мовою, якою спілкувалися між собою норманське плем'я й саксонське, – чи є тут у сусідстві яка добра людина, що з любові до Бога та відданості нашій матері церкві надасть двом її найскромнішим слугам та їхньому почтові притулок і поживу на ніч.

Усе це він проказав умисне поважним тоном, що зовсім не узгоджувався з тими скромними словами, які здавались йому доречними тут.

«Двом її найскромнішим слугам! – повторив Вамба сам до себе, одначе, хоча й був дурнем, остерігся вимовити це вголос. – Хотів би я побачити, які ж у неї підчаші, ключники та всі старші слуги!»

Подумки зауваживши таке на пріорові слова, він звів очі й відповів на його запитання:

– Коли велебні отці люблять веселу бесіду та м'яку постіль, то за кілька миль вони знайдуть Брінквортське абатство, де їхній духовний стан забезпечить їм щонайпочесніше прийняття; а коли вони воліють віддатись цього вечора покуті, то хай їдуть через ліс он тією стежкою, що приведе їх до відлюдної хатини в урочищі Копмангерст, де благочестивий самітник розділить із ними свою оселю й вечірні молитви.

Пріор похитав головою на те й на друге.

– Мій чесний друже, – сказав він, – якби дзенькіт твоїх дзвіночків не скаламутив тобі розуму, ти, може, знав би, що *Clericus clericum non decimat*², тобто ми, церковники, не просимо гостинності один у

¹ «Славте Господа, діти мої!» (латин. й франко-норман.). (автор.)

² Священнослужитель не платить десятини священнослужителів (латин.).

require that of the laity, giving them thus an opportunity to serve God in honouring and relieving his appointed servants.”

“It is true,” replied Wamba, “that I, being but an ass, am, nevertheless, honoured to hear the bells as well as your reverence’s mule; notwithstanding, I did conceive that the charity of Mother Church and her servants might be said, with other charity, to begin at home.”

“A truce to thine insolence, fellow,” said the armed rider, breaking in on his prattle with a high and stern voice, “and tell us, if thou canst, the road to – How call’st thou your Franklin, Prior Aymer?”

“Cedric,” answered the Prior; “Cedric the Saxon. – Tell me, good fellow, are we near his dwelling, and can you show us the road?”

“The road will be uneasy to find,” answered Gurth, who broke silence for the first time, “and the family of Cedric retire early to rest.”

“Tush, tell not me, fellow,” said the military rider; “’tis easy for them to arise and supply the wants of travellers such as we are, who will not stoop to beg the hospitality which we have a right to command.”

“I know not,” said Gurth, sullenly, “if I should show the way to my master’s house, to those who demand as a right, the shelter which most are fain to ask as a favour.”

“Do you dispute with me, slave!” said the soldier; and, setting spurs to his horse, he caused him make a demivolte across the path, raising at the same time the riding rod which he held in his hand, with a purpose of chastising what he considered as the insolence of the peasant.

Gurth darted at him a savage and revengeful scowl, and with a fierce, yet hesitating motion, laid his hand on the haft of his knife; but the interference of Prior Aymer, who pushed his mule betwixt his companion and the swineherd, prevented the meditated violence.

“Nay, by St Mary, brother Brian, you must not think you are now in Palestine, predominating over heathen Turks and infidel Saracens; we islanders love not blows, save those of holy Church, who chasteneth whom she loveth. – Tell me, good fellow,” said he to Wamba, and seconded his speech by a small piece of silver coin, “the way to Cedric the Saxon’s; you cannot be ignorant of it, and it is your duty to direct the wanderer even when his character is less sanctified than ours.”

“In truth, venerable father,” answered the Jester, “the Saracen head of your right reverend companion has frightened out of mine the way home – I am not sure I shall get there to-night myself.”

“Tush,” said the Abbot, “thou canst tell us if thou wilt. This reverend brother has been all his life engaged in fighting among the Saracens for the recovery

одного, а скорше вимагаємо її в мирян, аби дати їм нагоду послужити Богові, вшанувавши й удовольнивши його законних служителів.

– Це правда, – відповів Вамба, – що я хоча й лише віслюк, усе ж таки вшанований честю носити дзвіночки так само, як і мул вашої велебності. Проте я гадав, що милосердя матері церкви та її служителів починається, як і в усіх інших, у себе вдома.

– Ну, годі плескати язиком, нахабо, – гучним і грізним голосом перебив це базікання збройний вершник. – Краще покажи нам, коли можеш, дорогу до... Як пак ви назвали вашого Франкліна, пріоре Еймере?

– Седрік, – відповів пріор. – Седрік Сакс. Скажи мені, чоловіче добрий, чи далеко ми від його оселі й чи можеш ти показати нам дорогу?

– Дорогу туди знайти нелегко, – відповів Гурт, що озвався вперше, – і Седрікова родина рано лягає спати.

– Ну, цього, чоловіче, ти нам не кажи! – промовив верхівець-воїн. – Не так важко їм повставати та догодити таким мандрівцям, як ми. Чи маємо уклінно просити гостинності там, де можемо її вимагати?

– Не знаю, – похмуро відказав Гурт, – чи слід мені показувати дорогу до оселі мого пана тому, хто вимагатиме притулку там, де інші раді просити його як ласки.

– Ти ще й перечиш мені, рабе! – вигукнув воїн, дав коню остроги й круто повернув його впоперек стежки, вже підносячи хлиста, якого мав у руці, щоб покарати зухвальця-селянина.

Гурт пронизав його лютим і мстивим поглядом спідлоба й погрозливо, хоча й нерішуче поклав руку на колодочку ножа; але сутичку зупинило втручання пріора Еймера, що зрушив уперед свого мула й став поміж своїм супутником та свинопасом.

– Ні, ні, брате Бріане! Святою Дівою вас закликаю, не забувайте, що ви не в Палестині, де були паном над поганами-турками та безбожними сарацинами: тут, на нашому острові, ми не любимо ударів, окрім тих, яких завдає свята церква, що карає з любов'ю... Скажи мені, чоловіче добрий, – звернувся він до Вамби, підкріплюючи свої слова срібною монеткою, – як нам дістатись до Седріка Сакса. Ти ж не можеш не знати дороги, та й повинен показувати її подорожнім, а вже й поготів таким духовним особам, як ми.

– Далєбі, достойний отче, – відказав блазень, – я так налякався сарацинського виду вашого велебного товариша, що забув дорогу додому: не знаю, чи й сам дістанусь туди сьогодні...

– Пусте! – відказав абат. – Захочеш, то згадаєш. Цей велебний брат усе своє життя бився в сарацинських краях, відвойовуючи Гріб Господень;

of the Holy Sepulchre; he is of the order of Knights Templars, whom you may have heard of; he is half a monk, half a soldier."

"If he is but half a monk," said the Jester, "he should not be wholly unreasonable with those whom he meets upon the road, even if they should be in no hurry to answer questions that no way concern them."

він належить до ордену храмовників*, – може, ти чував про такий, – і є напівченцем, напіввоїном.

– Коли він бодай наполовину чернець, – сказав блазень, – то хай не буде до решти нерозумний, коли говорить із людьми, які трапились йому на дорозі, якщо вони не квапляться відповідати на розпити про те, що зовсім його не обходить.

“I forgive thy wit,” replied the Abbot, “on condition thou wilt show me the way to Cedric’s mansion.”

“Well, then,” answered Wamba, “your reverences must hold on this path till you come to a sunken cross, of which scarce a cubit’s length remains above ground; then take the path to the left, for there are four

– Я пробачу тобі твої жартики, якщо покажеш мені дорогу до Седрікової оселі.

– Ну, гаразд, – відказав Вамба, – хай велебні отці їдуть оцією стежною, поки вглядять запалий в землю хрест, що від нього видніє тільки вершечок на лікоть заввишки; тоді поверніть на ту стежку, що ліворуч, бо їх

which meet at Sunken Cross, and I trust your reverences will obtain shelter before the storm comes on."

The Abbot thanked his sage adviser; and the cavalcade, setting spurs to their horses, rode on as men do who wish to reach their inn before the bursting of a night-storm. As their horses' hoofs died away, Gurth said to his companion, "If they follow thy wise direction, the reverend fathers will hardly reach Rotherwood this night."

"No," said the Jester, grinning, "but they may reach Sheffield if they have good luck, and that is as fit a place for them. I am not so bad a woodsman as to show the dog where the deer lies, if I have no mind he should chase him."

сходиться до запалого хреста аж чотири, і я гадаю, що ваші велебності ще перед бурею дістануться під дах.

Абат подякував мудрому порадинові, і кавалькада, підостороживши коней, погнала вчвал, як женуть люди, що хочуть доїхати до оселі, перше ніж зірветься нічна буря.

Коли тупіт копит завмер у даліні, Гурт мовив до товариша:

– Ну, якщо велебні отці послухаються твоєї мудрої ради, то навряд чи доїдуть сьогодні до Ротервуда.

– Так, – ошкірився блазень, – зате вони можуть, коли пощастить, доїхати до Шеффілда, а то якраз місце для них. Не такий з мене поганий гайовий, щоб показувати собакам, де лежить звірина, коли я не хочу, щоб вони її заїли.

“Thou art right,” said Gurth; “it were ill that Aymer saw the Lady Rowena; and it were worse, it may be, for Cedric to quarrel, as is most likely he would, with this military monk. But, like good servants let us hear and see, and say nothing.”

We return to the riders, who had soon left the bondsmen far behind them, and who maintained the following conversation in the Norman–French language, usually employed by the superior classes, with the exception of the few who were still inclined to boast their Saxon descent.

“What mean these fellows by their capricious insolence?” said the Templar to the Benedictine, “and why did you prevent me from chastising it?”

“Marry, brother Brian,” replied the Prior, “touching the one of them, it were hard for me to render a reason for a fool speaking according to his folly; and the other churl is of that savage, fierce, intractable race, some of whom, as I have often told you, are still to be found among the descendants of the conquered Saxons, and whose supreme pleasure it is to testify, by all means in their power, their aversion to their conquerors.”

“I would soon have beat him into courtesy,” observed Brian; “I am accustomed to deal with such spirits: Our Turkish captives are as fierce and intractable as Odin himself could have been; yet two months in my household, under the management of my master of the slaves, has made them humble, submissive, serviceable, and observant of your will. Marry, sir, you must be aware of the poison and the dagger; for they use either with free will when you give them the slightest opportunity.”

“Ay, but,” answered Prior Aymer, “every land has its own manners and fashions; and, besides that beating this fellow could procure us no information respecting the road to Cedric’s house, it would have been sure to have established a quarrel betwixt you and him had we found our way thither. Remember what I told you: this wealthy franklin is proud, fierce, jealous, and irritable, a withstander of the nobility, and even of his neighbors, Reginald Front-de-Boeuf and Philip Malvoisin, who are no babies to strive with. He stands up sternly for the privileges of his race, and is so proud of his uninterrupted descent from Hereward, a renowned champion of the Heptarchy, that he is universally called Cedric the Saxon; and makes a boast of his belonging to a people from whom many others endeavor to hide their descent, lest they should encounter a share of the *vae victis*, or severities imposed upon the vanquished.”

“Prior Aymer,” said the Templar, “you are a man of gallantry, learned in the study of beauty, and as expert as a troubadour in all matters concerning the arrets of love; but I shall expect much beauty in this

– Твоя правда, – погодився Гурт. – Кепсько було б, якби той Еймер побачив леді Ровену, а ще гірше – якби Седрік загризся з цим вояком-ченцем, що напевне й сталося б. Та нам, яко добрим слугам, годиться слухати, дивитись і мовчати.

Вернімось тепер до подорожніх, що скоро лишили двох Седрікових кріпаків далеко позаду і їхали, розмовляючи франко-норманською мовою, звичайно вживаною у вищих верствах суспільства, за винятком тих небагатьох людей, котрі ще були схильні хизуватися своїм саксонським родом.

– Чого хотіли ці зухвалі лобурі, – спитав храмовник у ченця, – і чому ви не дали мені провчити їх?

– Ну, брате Бріане, – відповів пріор, – один з них дурний блазень, і дивно було б, якби я став вимагати від дурного блазня, щоб він говорив розумно, а не по-блазеньському. А другий, отой мугир, – із отого лютого, непогамовного поріддя дикунів, що я вам часто казав про них: такі часом іще трапляються поміж нащадками підкорених саксів, і найбільша втіха для них – показувати, чим лишень можуть, свою відразу до переможців.

– Я дуже швидко утовкмачив би їм чемність, – відказав Бріан, – я звик давати раду таким людяцям. Наші бранці-турки були такі вже люті й непогамовні – незгірш самого Одіна*, та пожили два місяці в моєму хазяйстві, під рукою мого наглядача над челяддю, й зробилися сумирні, покірливі, послужливі й хіба ж такі слухняні. Звісно, пане мій, з ними треба стерегтись отрути й кинджала, бо вони не заважаються вжити хоч того, хоч того, коли даси їм бодай найменшу нагоду.

– Та воно так, – погодився пріор Еймер, – але ж у кожному краю свої звичаї і своя натура; і якби налупцювати того мугиря, ми б, по-перше, не взнали дороги до Седрікового дому, а коли б і дістались туди, то ви б із ним посварилися. Згадайте, що я вам казав: цей багатий Франклін гордий, лютий, ревнивий і драгливий, він не ладнає з вельможами, навіть зі своїми сусідами Реджинальдом Фрон-де-Бефом та Філіппом Мальвуазеном, а з ними сваритися небезпечно, то не якісь шмаркачі. Він так уперто держиться за права свого роду й так пишається прямим своїм походженням від Геріварда*, одного зі славетних поборників Семицарства*, що його прозвали Седріком Саксом, і вихваляється, що належить до того плем'я, якого багато його одноплемінців зрікаються, приховуючи своє походження, аби уникнути злигоднів, що припадають – *vae victis*¹ – переможеним.

– Пріоре Еймере, – сказав храмовник, – ви чоловік галантний, великий знавець жіночої вроди, незгірш за трубадурів обізнаний з усім, що стосується правил кохання; але та уславлена Ровена має бути справді безмірно вродлива,

¹Горе переможеним! (латин.)

celebrated Rowena to counterbalance the self-denial and forbearance which I must exert if I am to court the favor of such a seditious churl as you have described her father Cedric.”

аби відшкодувати самозречення й поблажливість, які мені доведеться виявити, щоб запобігти ласки в такого – коли судити з ваших слів – бунтівливого неотеси, як її батько Седрік.

“Cedric is not her father,” replied the Prior, “and is but of remote relation: she is descended from higher blood than even he pretends to, and is but distantly connected with him by birth. Her guardian, however, he is, self-constituted as I believe; but his ward is as dear to him as if she were his own child. Of her beauty you shall soon be judge; and if the purity of her complexion, and the majestic, yet soft expression of a mild blue eye, do not chase from your memory the black-tressed girls of Palestine, ay, or the hours of old Mahound’s paradise, I am an infidel, and no true son of the church.”

“Should your boasted beauty,” said the Templar, “be weighed in the balance and found wanting, you know our wager?”

“My gold collar,” answered the Prior, “against ten butts of Chian wine; – they are mine as securely as if they were already in the convent vaults, under the key of old Dennis the cellarer.”

“And I am myself to be judge,” said the Templar, “and am only to be convicted on my own admission, that I have seen no maiden so beautiful since Pentecost was a twelvemonth. Ran it not so? – Prior, your collar is in danger; I will wear it over my gorget in the lists of Ashby-de-la-Zouche.”

“Win it fairly,” said the Prior, “and wear it as ye will; I will trust your giving true response, on your word as a knight and as a churchman. Yet, brother, take my advice, and file your tongue to a little more courtesy than your habits of predominating over infidel captives and Eastern bondsmen have accustomed you. Cedric the Saxon, if offended, – and he is noway slack in taking offence, – is a man who, without respect to your knighthood, my high office, or the sanctity of either, would clear his house of us, and send us to lodge with the larks, though the hour were midnight. And be careful how you look on Rowena, whom he cherishes with the most jealous care; an he take the least alarm in that quarter we are but lost men. It is said he banished his only son from his family for lifting his eyes in the way of affection towards this beauty, who may be worshipped, it seems, at a distance, but is not to be approached with other thoughts than such as we bring to the shrine of the Blessed Virgin.”

“Well, you have said enough,” answered the Templar; “I will for a night put on the needful restraint, and deport me as meekly as a maiden; but as for the fear of his expelling us by violence, myself and squires, with Hamet and Abdalla, will warrant you against that disgrace. Doubt not that we shall be strong enough to make good our quarters.”

“We must not let it come so far,” answered the Prior; “but here is the clown’s sunken cross, and the night is so dark that we can hardly see which of the roads we are to follow. He bid us turn, I think to the left.”

– Седрік їй не батько, – відказав пріор, – а тільки далекий родич: вона ще вищого роду, ніж він. Щоправда, Седрік набився їй в опікуни, але він труситься над своєю вихованкою, ніби над рідною дочкою. Вроду її ви скоро зможете оцінити самі, і якщо біле личко її та величний і водночас лагідний вираз голубих очей не витіснять із вашої пам'яті чорнококих дочок Палестини чи гурій Магундового раю, назвіть мене поганином, а не щирим сином церкви.

– А якщо ваша хвалена красуня не виправдає моїх сподівань, – сказав храмовник, – то ви ще пам'ятаєте умови нашого закладу?

– Мій золотий ланцюжок на шию, – відповів пріор, – проти десяти барилець хіоського вина. Ті барильця вже мої, ніби вони стоять у монастирському підвалі під замком у старого Деніса, мого ключника.

– І я сам маю бути суддею, – додав храмовник, – а програю тільки тоді, коли визнаю, що з торішньої Трійці не бачив вродливішої дівчини. Адже така була умова? Пріоре, ваш ланцюжок у небезпеці: я його надіну поверх свого нагрудника на турнірі в Ашбі-де-ла-Зуші.

– Як вираєте чесно, – сказав пріор, – то й надягайте на здоров'я. Я повірю вашому слову, як слову лицаря й слуги Божого. Одначе, брате, прийміть мою раду й пригладьте трохи свою мову, будьте чемніші, ніж вас привчило ваше владне поведження з бранцями-невірними та східними слугами. Коли Седрік Сакс уразиться – а він на це швидкий, – то не пошанує ні вашого лицарства, ні мого високого становища, ні того, що ми обидва слуги церкви, а витурить нас зі свого дому ночувати просто неба, хоч би й опівночі. Та не дуже пасить очима тієї Ровени, бо він її оберігає аж надто ревниво, і коли його щось хоч трохи стривожить, ми пропащі. Кажуть, він рідного сина прогнав геть із дому, коли той зважився звести закохані очі на ту красуню. Видно, їй можна поклонятися тільки здаля, а підходити ближче дозволено тільки з такими думками, як до вітваря Пресвятої Діви.

– Ну що ж, ви сказали досить, – відповів храмовник. – На один вечір я себе загнуждаю, як треба, й поводитимусь лагідно, мов дівчина. Та щоб нас витурили силою, цього не бійтеся, бо я зі своїми джурами, та ще Гамет і Абдала захистимо вас від такої ганьби. Будьте певні, нам вистачить сили, щоб домогтися гостинності.

– Не треба доводити до цього, – вгамував його пріор. – Але осьде вже той запалий хрест, що казав блазень, а ніч така темна, що ми й не доберемо, якою стежкою нам їхати. Він, здається, сказав нам повернути ліворуч.

“To the right,” said Brian, “to the best of my remembrance.”

“To the left, certainly, the left; I remember his pointing with his wooden sword.”

“Ay, but he held his sword in his left hand, and so pointed across his body with it,” said the Templar.

Each maintained his opinion with sufficient obstinacy, as is usual in all such cases; the attendants were appealed to, but they had not been near enough to hear Wamba’s directions. At length Brian remarked, what had at first escaped him in the twilight; “Here is some one either asleep, or lying dead at the foot of this cross – Hugo, stir him with the butt-end of thy lance.”

This was no sooner done than the figure arose, exclaiming in good French, “Whosoever thou art, it is discourteous in you to disturb my thoughts.”

“We did but wish to ask you,” said the Prior, “the road to Rotherwood, the abode of Cedric the Saxon.”

“I myself am bound thither,” replied the stranger; “and if I had a horse, I would be your guide, for the way is somewhat intricate, though perfectly well known to me.”

“Thou shalt have both thanks and reward, my friend,” said the Prior, “if thou wilt bring us to Cedric’s in safety.”

And he caused one of his attendants to mount his own led horse, and give that upon which he had hitherto ridden to the stranger, who was to serve for a guide.

Their conductor pursued an opposite road from that which Wamba had recommended, for the purpose of misleading them. The path soon led deeper into the woodland, and crossed more than one brook, the approach to which was rendered perilous by the marshes through which it flowed; but the stranger seemed to know, as if by instinct, the soundest ground and the safest points of passage; and by dint of caution and attention, brought the party safely into a wilder avenue than any they had yet seen; and, pointing to a large low irregular building at the upper extremity, he said to the Prior, “Yonder is Rotherwood, the dwelling of Cedric the Saxon.”

This was a joyful intimation to Aymer, whose nerves were none of the strongest, and who had suffered such agitation and alarm in the course of passing through the dangerous bogs, that he had not yet had the curiosity to ask his guide a single question. Finding himself now at his ease and near shelter, his curiosity began to awake, and he demanded of the guide who and what he was.

“A Palmer, just returned from the Holy Land,” was the answer.

“You had better have tarried there to fight for the recovery of the Holy Sepulchre,” said the Templar.

– Скільки я пам'ятаю, праворуч, – заперечив Бріан.

– Ліворуч, напевне ліворуч, я пригадую, як він показував своїм дерев'яним мечем.

– Так, але ж він тримав меча в лівій руці, а показував отак, через свої груди, – наполягав храмовник.

Кожен тримався своєї думки досить уперто, як звичайно в таких випадках; почали питати слуг, але ті були тоді задалеко, аби чути Вамбіні поради. Нарешті Бріан помітив те, чого спершу в сутінках не добачив:

– Ось тут хтось лежить під хрестом, чи то сонний, чи то вбитий. Гуго, полоскочи його тупим кінцем свого списа.

Джура не встиг іще доторкнутись до лежачого, як той підвівся й вигукнув доброю французькою мовою:

– Не знаю, хто ви такі, але так перебивати мої думки нечемно!

– Та ми тільки хотіли спитати у вас, – пояснив пріор, – дорогу до Ротервуда, осідку Седріка Сакса.

– Я сам простую туди, – відказав незнайомиць, – і якби мав коня, то провів би вас, бо дорога тут трохи заплутана, хоча мені знайома добре.

– Ми тобі й подякуємо, й заплатимо, друже, – запевнив пріор, – якщо ти безпечно проведеш нас до Седріка.

Він наказав одному зі своїх слуг пересісти на його запасного коня, а того, на котрому слуга їхав досі, віддати незнайомцеві, що мав стати їм за провідника.

Незнайомиць повернув на стежку, протилежну тій, що нараяв їм, аби збити їх із пуття, Вамба. Стежка скоро завела їх глибше в ліс; вона перетинала не один струмок із грузькими заболоченими берегами, проте незнайомцеві неначе якийсь інстинкт підказував найтвердіші, найбезпечніші для проїзду місця, отож він завдяки своїй обережності й увазі щасливо вивів загін на дорогу, ширшу, ніж усі, що вони бачили досі; та дорога положисто піднімалась до низької, довгої, безформної будівлі. Показавши рукою на неї, він пояснив пріорові:

– Ото Ротервуд, осідок Седріка Сакса.

Ці слова дуже потішили Еймера, що мав не дуже міцні нерви і так мучився страхом, поки їхали болотами, що навіть ні разу не спитав нічого в провідника. Тепер, коли він опинився в безпеці й недалеко від притулку, в ньому прокинулась цікавість, і він спитав незнайомця, хто він такий і звідки.

– Я прочанин і оце тільки повернувся зі Святої Землі, – відповів той.

– Краще б ти там і зостався відвойовувати Гріб Господень, – озвався храмовник.

“True, Reverend Sir Knight,” answered the Palmer, to whom the appearance of the Templar seemed perfectly familiar; “but when those who are under oath to recover the holy city, are found travelling at such a distance from the scene of their duties, can you wonder that a peaceful peasant like me should decline the task which they have abandoned?”

– Ваша правда, велебний пане лицарю, – погодився прочанин, якому постать храмовника була очевидячки добре знайома. – Та коли й тих, хто запрягся присвятити життя визволенню святого міста, можна побачити в подорожі так далеко від тих країв, де мали б виконувати свій обов'язок, – чи ж диво, коли мирний селюк, як оце я, покинув те діло, що вони занедбали?

The Templar would have made an angry reply, but was interrupted by the Prior, who again expressed his astonishment, that their guide, after such long absence, should be so perfectly acquainted with the passes of the forest.

“I was born a native of these parts,” answered their guide, and as he made the reply they stood before the mansion of Cedric; – a low irregular building, containing several court-yards or enclosures, extending over a considerable space of ground, and which, though its size argued the inhabitant to be a person of wealth, differed entirely from the tall, turretted, and castellated buildings in which the Norman nobility resided, and which had become the universal style of architecture throughout England.

Rotherwood was not, however, without defences; no habitation, in that disturbed period, could have been so, without the risk of being plundered and burnt before the next morning. A deep fosse, or ditch, was drawn round the whole building, and filled with water from a neighbouring stream. A double stockade, or palisade, composed of pointed beams, which the adjacent forest supplied, defended the outer and inner bank of the trench. There was an entrance from the west through the outer stockade, which communicated by a drawbridge, with a similar opening in the interior defences. Some precautions had been taken to place those entrances under the protection of projecting angles, by which they might be flanked in case of need by archers or slingers.

Before this entrance the Templar wound his horn loudly; for the rain, which had long threatened, began now to descend with great violence.

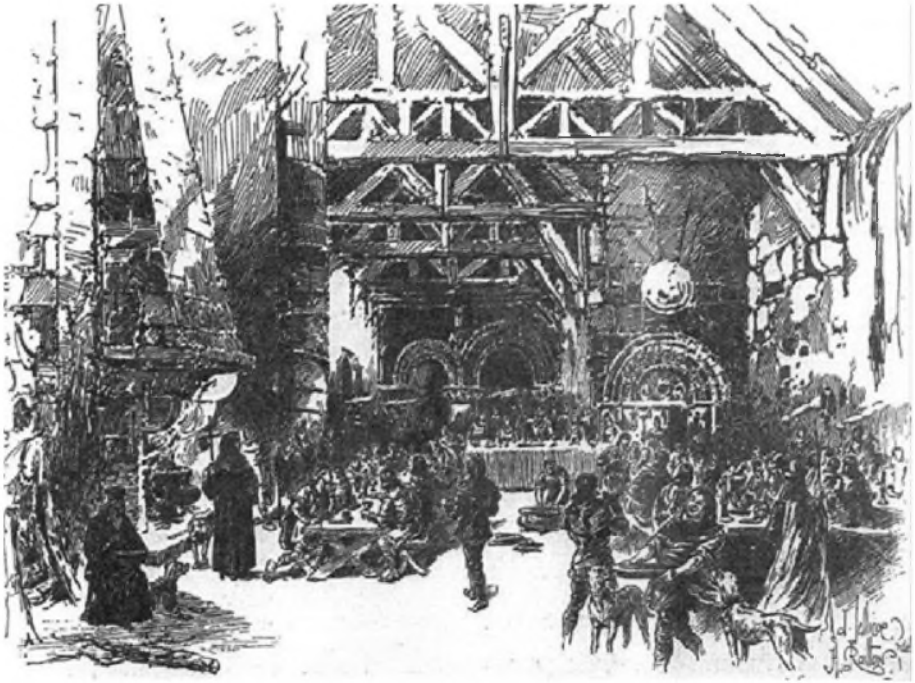
Храмовник уже ладнався відповісти гнівними словами, та його перебив пріор, знову висловивши свій подив, що їхній провідник, так довго пробувши далеко від цих країв, нітрохи не забув усіх лісових стежин.

– Я в цих місцях народився, – відказав незнайомиць. Тим часом вони вже зупинились перед оселею Седріка – довгою, безформною будівлею з кількома внутрішніми подвір'ями, що займала чималу площу. Хоча її розміри свідчили про господареве багатство, вона разюче відрізнялась від високих, захищених вежами й мурами замків, осідків норманської шляхти, які помалу стали взірцем усієї англійської архітектури.

А втім, і Ротервуд не був беззахисний: адже в ті буремні часи будь-яка неукріплена оселя була б негайно розграбована й спалена. Довкола всього осідку тягся глибокий рів, наповнений водою з недалекої річки. Понад ровом і зовні, й зсередини тяглися частоколи, чи то палісади, з загострених угорі колод, навезених із сусіднього лісу. В зовнішньому частоколі з західного боку була брама, від якої звідний міст вів до такої самої брами у внутрішній огорожі. По боках брам були влаштовані висунені вперед прикриття, з яких у разі потреби можна було обстрілювати ворога з луків чи пращ.

Перед цим входом храмовник гучно засурмив у свій ріг, бо злива, що збиралася так довго, нарешті линула мов з відра.

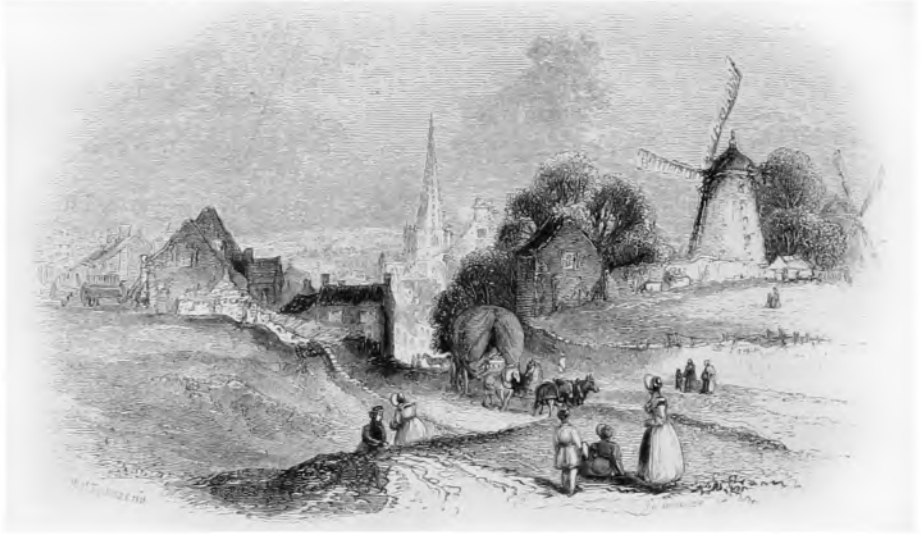

CHAPTER III

*Then (sad relief!) from the bleak coast that hears
The German Ocean roar, deep-blooming, strong,
And yellow hair'd, the blue-eyed Saxon came.*

Thomson's Liberty

In a hall, the height of which was greatly disproportioned to its extreme length and width, a long oaken table, formed of planks rough-hewn from the forest, and which had scarcely received any polish, stood ready prepared for the evening meal of Cedric the Saxon. The roof, composed of beams and rafters, had nothing to divide the apartment from the sky excepting the planking and thatch; there was a huge fireplace at either end of the hall, but as the chimneys were constructed in a very clumsy manner, at least as much of the smoke found its way into the apartment as escaped by the proper vent. The constant vapour which this occasioned, had polished the rafters and beams of the low-browed hall, by encrusting them with a black varnish of soot. On the sides of the apartment hung implements of war and of the chase, and there were at each corner folding doors, which gave access to other parts of the extensive building.

РОЗДІЛ III

*Тоді, на лихо, з берегів, що чують
Рев моря Півночі, з'явився раптом
Білявий, синьоокий, дужий сакс.*

Томсон «Свобода»*

У величезній, але низькій залі на довгому дубовому столі з ледве обструганих, неналощених дубових дощок уже стояла наготована для Седріка Сакса вечеря. Зала не мала стелі, вона була захищена згори тільки дахом із очерету та дощок, покладених на крокви. В обох кінцях зали стояло по велетенському каміну, складеному із кам'яних брил так недбало, що половина диму не вилітала в димар, а розходилась по залі. Через те сволоки й крокви низької покрівлі пообростали, ніби чорним лаком, лискучою корою сажі. На бічних стінах зали висіло всіляке бойове та мисливське спорядження, а складчасті двері в кожному кутку вели до інших частин просторої будівлі.

The other appointments of the mansion partook of the rude simplicity of the Saxon period, which Cedric piqued himself upon maintaining. The floor was composed of earth mixed with lime, trodden into a hard substance, such as is often employed in flooring our modern barns. For about one quarter of the length of the apartment, the floor was raised by a step, and this space, which was called the dais, was occupied only by the principal members of the family, and visitors of distinction. For this purpose, a table richly covered with scarlet cloth was placed transversely across the platform, from the middle of which ran the longer and lower board, at which the domestics and inferior persons fed, down towards the bottom of the hall. The whole resembled the form of the letter T, or some of those ancient dinner-tables, which, arranged on the same principles, may be still seen in the antique Colleges of Oxford or Cambridge. Massive chairs and settles of carved oak were placed upon the dais, and over these seats and the more elevated table was fastened a canopy of cloth, which served in some degree to protect the dignitaries who occupied that distinguished station from the weather, and especially from the rain, which in some places found its way through the ill-constructed roof.

The walls of this upper end of the hall, as far as the dais extended, were covered with hangings or curtains, and upon the floor there was a carpet, both of which were adorned with some attempts at tapestry, or embroidery, executed with brilliant or rather gaudy colouring. Over the lower range of table, the roof, as we have noticed, had no covering; the rough plastered walls were left bare, and the rude earthen floor was uncarpeted; the board was uncovered by a cloth, and rude massive benches supplied the place of chairs.

In the centre of the upper table, were placed two chairs more elevated than the rest, for the master and mistress of the family, who presided over the scene of hospitality, and from doing so derived their Saxon title of honour, which signifies "the Dividers of Bread."

To each of these chairs was added a footstool, curiously carved and inlaid with ivory, which mark of distinction was peculiar to them. One of these seats was at present occupied by Cedric the Saxon, who, though but in rank a thane, or, as the Normans called him, a Franklin, felt, at the delay of his evening meal, an irritable impatience, which might have become an alderman, whether of ancient or of modern times.

It appeared, indeed, from the countenance of this proprietor, that he was of a frank, but hasty and choleric temper. He was not above the middle stature, but broad-shouldered, long-armed, and powerfully made, like one accustomed to endure the fatigue of war or of the chase; his face was broad, with large blue eyes, open and frank features, fine teeth, and a well formed head, altogether expressive of that sort of good-humour which often lodges with a sudden and hasty temper. Pride and jealousy there was in his eye, for his life had been

Вся обстава будинку відзначалася суворою простотою саксонських часів, яку ревниво підтримував Седрік. Підлога була із щільно втоптаной, затверділої глини з вапном – таку й досі можна натрапити в наших коморах. З одного боку, десь на чверть довжини зали, та долівка була трохи, на одну приступку, підвищена, і ця площа, що звалась помістком, була призначена для власне членів родини та для найзначніших гостей. Упоперек помістка стояв стіл, застелений дорогим червоним обрусом, а від його середини через нижчу частину зали тягся другий, довший і нижчий, стіл, за яким їла челядь і простіші гості. Обидва столи, що утворювали літеру Т, нагадували старовинні обідні столи подібної форми, які й тепер іще можна бачити в старих коледжах Оксфорда й Кембриджа. Вздовж головного столу на помістку стояли масивні стільці та крісла з різьбленого дуба; над самим столом разом із тими сидіннями нависав сукняний балдахін, що трохи захищав господарів і високих гостей від негоди – надто від дощу, який протікав подекуди крізь не дуже щільну покрівлю.

Стіни обік помістка й позад нього були позапінані барвистими запонами з грубо-строкатим витканим або гаптованим візерунком; підлогу встеляв такий самий килим. Над нижчим, поздовжнім столом, як ми вже зазначали, не було ні стелі, ні балдахіна: голі, нерівно обтіньковані стіни та глиняна долівка без килима. І стіл не був застелений, а замість стільців стояли важкі незграбні лави.

Проти середини верхнього столу стояли два трохи вищих крісла для господаря й господині, що порядкували всіма трапезами, а тому мали в саксів почесне звання, що означало «Наділячі хліба».

Перед обома тими кріслами стояли низенькі підніжні стільчики, вигадливо різьблені й інкрустовані слоновою кісткою: то була особлива відзнака господаря й господині. На одному з тих крісел тепер сидів, нетерпеливлячись, сам Седрік Сакс. Хоча він був усього лише таном – або, як казали нормани, франкліном, – одначе загайка з вечерею роздратувала його не менше, ніж будь-якого олддермена – чи стародавнього, чи й новітнього.

Так, із Седрікового обличчя видно було, що він чоловік прямої, але запальної й нетерпеливої вдачі. Зріст він мав не вищий від середнього, але був широкоплечий, довгорукий, м'язистий, як людина, звикла терпіти втому з трудів війни чи полювання; обличчя широке, з великими синіми очима, риси відкриті, щирі, зуби білі, гарна форма голови, добродушний вираз, що так часто сполучається з запальністю й гнівливістю. В очах видно було

spent in asserting rights which were constantly liable to invasion; and the prompt, fiery, and resolute disposition of the man, had been kept constantly upon the alert by the circumstances of his situation. His long yellow hair was equally divided on the top of his head and upon his brow, and combed down on each side to the length of his shoulders; it had but little tendency to grey, although Cedric was approaching to his sixtieth year.

His dress was a tunic of forest green, furred at the throat and cuffs with what was called minever; a kind of fur inferior in quality to ermine, and formed, it is believed, of the skin of the grey squirrel. This doublet hung unbuttoned over a close dress of scarlet which sat tight to his body; he had breeches of the same, but they did not reach below the lower part of the thigh, leaving the knee exposed. His feet had sandals of the same fashion with the peasants, but of finer materials, and secured in the front with golden clasps. He had bracelets of gold upon his arms, and a broad collar of the same precious metal around his neck. About his waist he wore a richly-studded belt, in which was stuck a short straight two-edged sword, with a sharp point, so disposed as to hang almost perpendicularly by his side. Behind his seat was hung a scarlet cloth cloak lined with fur, and a cap of the same materials richly embroidered, which completed the dress of the opulent landholder when he chose to go forth. A short boar-spear, with a broad and bright steel head, also reclined against the back of his chair, which served him, when he walked abroad, for the purposes of a staff or of a weapon, as chance might require.

Several domestics, whose dress held various proportions betwixt the richness of their master's, and the coarse and simple attire of Gurth the swine-herd, watched the looks and waited the commands of the Saxon dignitary. Two or three servants of a superior order stood behind their master upon the dais; the rest occupied the lower part of the hall. Other attendants there were of a different description; two or three large and shaggy greyhounds, such as were then employed in hunting the stag and wolf; as many slow-hounds of a large bony breed, with thick necks, large heads, and long ears; and one or two of the smaller dogs, now called terriers, which waited with impatience the arrival of the supper; but, with the sagacious knowledge of physiognomy peculiar to their race, forbore to intrude upon the moody silence of their master, apprehensive probably of a small white truncheon which lay by Cedric's trencher, for the purpose of repelling the advances of his four-legged dependants. One grisly old wolf-dog alone, with the liberty of an indulged favourite, had planted himself close by the chair of state, and occasionally ventured to solicit notice by putting his large hairy head upon his master's knee, or pushing his nose into his hand. Even he was repelled by the stern command, "Down, Balder, down! I am not in the humour for foolery."

гордість і ревнивість – адже його життя минуло в обороні прав, постійно загрожуваних, і саме Седрікове становище постійно тримало в напрузі його бистру, завзяту й рішучу натуру. Русяве волосся, розчесане посередині на проділ, спадало аж на плечі; сивина в ньому ледве видніла, хоча Седрікові було вже під шістдесят.

Комір і рукава його зеленого каптана мали облямівку з сірого хутра, що звалось «мінівер» і цінувалося нижче за горностая, а виробляли його, як тепер гадають, із шкурок сірої вивірки. Цей каптан був надітий поверх обліплого темно-червоного камзола й незастебнений; на ногах – куці, теж червоні, штани, що не прикривали й колін. Узутий був Седрік у такі самі постолі, як на селянах, тільки з тоншої шкіри й стягнені спереду золотими пряжками. На зап'ястках мав золоті обручки, круг шиї – широку оздобу з того ж таки коштовного металу; стан його охоплював пояс, багато саджений самоцвітами, а з пояса звисав уздовж стегна короткий двосічний гострокінчастий меч. За спиною в нього висіли довгий плащ із червоного сукна, підбитий хутром, і така сама шапка, розкішно гаптована: звичайне вихідне вбрання багатого землевласника. На спинку крісла був зіпертий короткий кабанячий спис із широкою, блискучою сталевною клюгою, що правив Седрікові, коли той виходив з дому, і за патерицю, і за зброю, залежно від потреби.

Кілька челядників, чий одяг являв ніби різні проміжні ступені між розкішшю їхнього господаря-сакса й грубою простотою одежини свинопаса Гурта, не спускали очей із пана, чекаючи його наказів. Двоє чи троє слуг, видимо старших, стояли позаду господаря на помістку, решта – в нижчій частині зали. Були ще там слуги й іншої породи: двоє чи троє рославих кудлатих хортів – з такими тоді полювали оленя й вовка, – стільки ж грубокостих, товстошиїх, головатих, довговухих гончаків і пара менших собак, із тих, що тепер їх називають тер'ерами. Всі вони нетерпляче дожидали вечері, але, своїм собачим чуттям угадуючи, що господар не в гуморі, стереглися порушувати його похмуру мовчанку, бо, певне, пам'ятали й про невеликий білий кийок, що лежав коло нього на столі, аби відганяти ним надто настирливу чотириногу челядь. Тільки один грізний старий вовкодав, як пещений улюбленець, розлігся біля самого почесного крісла й час від часу важився нагадувати про себе, кладучи здоровезну кудлату голову на коліна господареві або тицяючи писком йому в руку. Але навіть його відігнано суворим окриком: «Геть, Лиско, геть! Не до дурощів мені!»

In fact, Cedric, as we have observed, was in no very placid state of mind. The Lady Rowena, who had been absent to attend an evening mass at a distant church, had but just returned, and was changing her garments, which had been wetted by the storm. There were as yet no tidings of Gurth and his charge, which should long since have been driven home from the forest and such was the insecurity of the period, as to render it probable that the delay might be explained by some depreciation of the outlaws, with whom the adjacent forest abounded, or by the violence of some neighbouring baron, whose consciousness of strength made him equally negligent of the laws of property. The matter was of consequence, for great part of the domestic wealth of the Saxon proprietors consisted in numerous herds of swine, especially in forest-land, where those animals easily found their food.

Besides these subjects of anxiety, the Saxon thane was impatient for the presence of his favourite clown Wamba, whose jests, such as they were, served for a sort of seasoning to his evening meal, and to the deep draughts of ale and wine with which he was in the habit of accompanying it. Add to all this, Cedric had fasted since noon, and his usual supper hour was long past, a cause of irritation common to country squires, both in ancient and modern times. His displeasure was expressed in broken sentences, partly muttered to himself, partly addressed to the domestics who stood around; and particularly to his cupbearer, who offered him from time to time, as a sedative, a silver goblet filled with wine – “Why tarries the Lady Rowena?”

“She is but changing her head-gear,” replied a female attendant, with as much confidence as the favourite lady’s-maid usually answers the master of a modern family; “you would not wish her to sit down to the banquet in her hood and kirtle? and no lady within the shire can be quicker in arraying herself than my mistress.”

This undeniable argument produced a sort of acquiescent umph! on the part of the Saxon, with the addition, “I wish her devotion may choose fair weather for the next visit to St John’s Kirk; – but what, in the name of ten devils,” continued he, turning to the cupbearer, and raising his voice as if happy to have found a channel into which he might divert his indignation without fear or control – “what, in the name of ten devils, keeps Gurth so long afield? I suppose we shall have an evil account of the herd; he was wont to be a faithful and cautious drudge, and I had destined him for something better; perchance I might even have made him one of my warders.”¹

¹ The original has “Cnichts”, by which the Saxons seem to have designated a class of military attendants, sometimes free, sometimes bondsmen, but always ranking above an ordinary domestic, whether in the royal household or in those of the aldermen and thanes. But the term *cniht*, now spelt *knight*, having been received into the English language as equivalent to the Norman word *chevalier*, I have avoided using it in its more ancient sense, to prevent confusion. L. T.

Справді, як ми вже відзначали, Седрік був у поганому гуморі. Леді Ровена, що їздила до вечірні в якусь далеку церкву, щойно повернулась і саме перевдягалась, бо промокла під зливою. Гурт мав би вже давно пригнати череду додому, але десь запропав, а часи були такі непевні – знай сподівайся, що на свинопаса з чередою напали розбійники, яких було повно в довколишніх лісах, або ж вояки котрогось із сусідів-баронів, що, свідомий своєї сили, так само не поважав чужої власності. А що великою частиною багатства поміщиків-саксів були саме численні череди свиней, надто в лісистих краях, де ці тварини легко знаходили поживу, то Седрік справді мав чого непокоїтись.

На додачу саксонському танові докучала ще й відсутність улюбленого блазня Вамби, чиї жарти були ніби приправою до вечері та до вина й пива, що ними Седрік щедро запивав страви. Крім того, Седрік з обіду нічого не їв, а звичайна година вечері давно минула; і такі речі завжди дратували сільських панів – як у давнину, так і в наші часи. Невдоволення його виливалося в уривчастих словах, звернених то до себе самого, то до челяді, що стояла довкола, а надто до підчашого, що час від часу для заспокоєння підносив йому срібний келишок вина.

– Чому леді Ровена бариться? – спитав Седрік.

– Та вона пішла головний убір перемінити, – відповіла одна служниця ледь по-панібратському, як ото і в сучасних родинах звичайно відповідає хазяїнові улюблена покоївка. – Ви ж самі не захотіли б, щоб вона вийшла до столу в самому чепчику та в сукні. А хто ще з паній у всьому графстві вбирається так швидко, як моя пані!

Цей незаперечний доказ начебто задовольнив сакса, і той буркнув: «Мгм», – ще додавши:

– Хай уже другого разу вибирає погідніший день, коли схоче поїхати на відправу до церкви Святого Йоана. Але чого це, в дідьчої мами, – провадив він, звертаючись уже до підчашого й підносячи голос, ніби радий, що знайшов на чому зірвати свій гнів, не боячись заперечень, – чого це, в дідьчої мами, той Гурт десь так запропав? Мабуть, із чередою щось погане скоїлось: адже він завжди був чоловік сумлінний і обачливий. Я вже хотів був крашу роботу йому доручити – навіть у свої охоронці взяти.

Oswald the cupbearer modestly suggested, "that it was scarce an hour since the tolling of the curfew;" an ill-chosen apology, since it turned upon a topic so harsh to Saxon ears.

"The foul fiend," exclaimed Cedric, "take the curfew-bell, and the tyrannical bastard by whom it was devised, and the heartless slave who names it with a Saxon tongue to a Saxon ear! The curfew!" he added, pausing, "ay, the curfew; which compels true men to extinguish their lights, that thieves and robbers may work their deeds in darkness! – Ay, the curfew; – Reginald Front-de-Boeuf and Philip de Malvoisin know the use of the curfew as well as William the Bastard himself, or e'er a Norman adventurer that fought at Hastings. I shall hear, I guess, that my property has been swept off to save from starving the hungry banditti, whom they cannot support but by theft and robbery. My faithful slave is murdered, and my goods are taken for a prey – and Wamba – where is Wamba? Said not some one he had gone forth with Gurth?"

Oswald replied in the affirmative.

"Ay? why this is better and better! he is carried off too, the Saxon fool, to serve the Norman lord. Fools are we all indeed that serve them, and fitter subjects for their scorn and laughter, than if we were born with but half our wits. But I will be avenged," he added, starting from his chair in impatience at the supposed injury, and catching hold of his boar-spear; "I will go with my complaint to the great council; I have friends, I have followers – man to man will I appeal the Norman to the lists; let him come in his plate and his mail, and all that can render cowardice bold; I have sent such a javelin as this through a stronger fence than three of their war shields! – Haply they think me old; but they shall find, alone and childless as I am, the blood of Hereward is in the veins of Cedric. – Ah, Wilfred, Wilfred!" he exclaimed in a lower tone, "couldst thou have ruled thine unreasonable passion, thy father had not been left in his age like the solitary oak that throws out its shattered and unprotected branches against the full sweep of the tempest!"

The reflection seemed to conjure into sadness his irritated feelings. Replacing his javelin, he resumed his seat, bent his looks downward, and appeared to be absorbed in melancholy reflection.

From his musing, Cedric was suddenly awakened by the blast of a horn, which was replied to by the clamorous yells and barking of all the dogs in the hall, and some twenty or thirty which were quartered in other parts of the building. It cost some exercise of the white truncheon, well seconded by the exertions of the domestics, to silence this canine clamour.

"To the gate, knaves!" said the Saxon, hastily, as soon as the tumult was so much appeased that the dependants could hear his voice. "See what tidings

Освальд, підчаший, скромно зауважив, що знак гасити світло продзвонили всього з годину тому, – вкрай невдале виправдання, бо воно зачепило дуже болуче для саксів питання.

– Бодай би в пекло запався той їхній знак, – вигукнув Седрік, – і той виродок, що його придумав, та й той безсердий раб, що зважився нагадувати про нього саксонською мовою в саксонські вуха!.. Знак! – ще раз вигукнув він, помовчавши. – Гарний мені знак, що примушує чесних людей гасити світло, аби злодії та розбійники могли робити потемки своє паскудне діло! Еге ж, той знак! Реджинальд Фрон-де-Беф та Філіпп Мальвуазен уміють користати з того знака не згірш за самого Вільгельма Байстрюка чи будь-кого з норманських пройдисвітів, що билися з нами під Гастінгсом. Таки почую я, що моє добро захопили, аби не передохли з голоду ті горлорізи, що їх вони можуть утримувати тільки крадіжками та грабунками. Мого вірного раба вбито, моє добро вкрали, а Вамба... Де ж той Вамба? Тут наче хтось казав, що він пішов із Гуртом!

Освальд відповів ствердно.

– Ет! Що далі, то краще! І його, цього саксонського блазня, теж забрали служити норманському баронові. Та ми тут усі блазні, що служимо їм, і вони недурно сміються з нас, так наче ми вродились недоумками, а то й ще гірше. Але я їм відплачу! – додав він, зірвавшись із крісла, уражений гаданою кривдою, і хапаючись за свій кабанячий спис. – Я подам скаргу до Великої ради – я маю друзів, маю приборників. Я викличу того нормана на бій, хай приїздить у обладунку, зі щитом і з усім, за чим він ховає своє боягузтво, – я пробивав отаким-от дротиком трохи міцніші перепони, ніж три їхніх щити! Може, вони гадають, що я старий, але вони ще побачать, що, хоч я й не маю дітей, у Седрікових жилах тече кров Геріведа! Ох, Вілфреде, Вілфреде! – вигукнув він уже тихіше. – Якби ти зумів приборкати свою нерозумну пристрасть, твій батько не zostався б на старість неначе самотній дуб, що здіймає своє обламане, оголене гілля проти бурі!

Ця думка, видно, обернула його роздратування у смуток. Поставивши на місце списа, він сів у крісло, понурих очі й поринув у невеселі думки.

Раптом Седріка збудив із задуми звук рога, на який відповіли оглушливим гавкотом усі собаки в залі та й ще два чи три десятки по всій садибі. Довелось йому трохи попрацювати білим кийком, та й челяді докласти рук, аби вгамувати те собаче валування.

– До брами, хлопці! – квапливо наказав челяді Седрік, тільки-но гвалт притих бодай настільки, щоб слуги змогли розчути його голос.

that horn tells us of – to announce, I ween, some hership¹ and robbery which has been done upon my lands.”

Returning in less than three minutes, a warder announced “that the Prior Aymer of Jorvaulx, and the good knight Brian de Bois-Guilbert, commander of the valiant and venerable order of Knights Templars, with a small retinue, requested hospitality

¹ Pillage.

– Підіть гляньте, яку новину сповіщає цей ріг: мабуть, знову на мій маєток учинено розбійницький наїзд.

Менш як за три хвилини один з охоронців вернувся й ознайомив, що пріор Еймер із Жорво та чесний лицар Бріан де Буагільбер, командир звияжного й шанованого ордену храмовників, з невеликим почтом

and lodging for the night, being on their way to a tournament which was to be held not far from Ashby-de-la-Zouche, on the second day from the present.”

“Aymer, the Prior Aymer? Brian de Bois-Guilbert?” – muttered Cedric; “Normans both; – but Norman or Saxon, the hospitality of Rotherwood must not be impeached; they are welcome, since they have chosen to halt – more welcome would they have been to have ridden further on their way – But it were unworthy to murmur for a night’s lodging and a night’s food; in the quality of guests, at least, even Normans must suppress their insolence. – Go, Hundebert,” he added, to a sort of major-domo who stood behind him with a white wand; “take six of the attendants, and introduce the strangers to the guests’ lodging. Look after their horses and mules, and see their train lack nothing. Let them have change of vestments if they require it, and fire, and water to wash, and wine and ale; and bid the cooks add what they hastily can to our evening meal; and let it be put on the board when those strangers are ready to share it. Say to them, Hundebert, that Cedric would himself bid them welcome, but he is under a vow never to step more than three steps from the dais of his own hall to meet any who shares not the blood of Saxon royalty. Begone! see them carefully tended; let them not say in their pride, the Saxon churl has shown at once his poverty and his avarice.”

The major-domo departed with several attendants, to execute his master’s commands.

“The Prior Aymer!” repeated Cedric, looking to Oswald, “the brother, if I mistake not, of Giles de Mauleverer, now lord of Middleham?”

Oswald made a respectful sign of assent.

“His brother sits in the seat, and usurps the patrimony, of a better race, the race of Ulfgar of Middleham; but what Norman lord doth not the same? This Prior is, they say, a free and jovial priest, who loves the wine-cup and the bugle-horn better than bell and book: Good; let him come, he shall be welcome. How named ye the Templar?”

“Brian de Bois-Guilbert.”

“Bois-Guilbert,” said Cedric, still in the musing, half-arguing tone, which the habit of living among dependants had accustomed him to employ, and which resembled a man who talks to himself rather than to those around him – “Bois-Guilbert? that name has been spread wide both for good and evil. They say he is valiant as the bravest of his order; but stained with their usual vices, pride, arrogance, cruelty, and voluptuousness; a hard-hearted man, who knows neither fear of earth, nor awe of heaven. So say the few warriors who have returned from Palestine. – Well; it is but for

просять гостинності й притулку на ніч, їдучи на турнір, що має відбутись поблизу Ашбі-де-ла-Зуша післязавтра:

– Еймер! Пріор Еймер! Бріан де Буагільбер!.. – пробурмотів Седрік. – Обидва – нормани... Та чи нормани, чи сакси, а ротервудська гостинність має бути дотримана: коли вони вже захотіли тут заночувати, то ласкаво просимо. Звичайно, я б волів, щоб вони їхали собі далі. Та не годиться ремствувати через чийсь там нічліг чи вечерю. Та й принаймні як гості нормани, певне, поведуться не так зухвало. Иди, Гундеберте, – додав він, звертаючись до свого ніби доморядника, що стояв позад нього з білим жезлом у руці, – візьми шістьох слуг і запровадь тих чужинців до спалень для гостей. Потім подбасш про їхніх коней і мулів, та гляди, щоб і поштові їхньому не бракувало нічого. Дай їм перемінити одержу, якщо потрібно, і каміни розпали, і налий води помитись, і вина та пива. Та накажи там кухарям, хай чимшвидше зготують іще щось на стіл, якщо ті чужинці ладні розділити з нами вечерю. Та скажи їм, Гундеберте, що Седрік сам би вийшов до них, але він колись склав обітницю ніколи не ступати більше трьох кроків від помістка, зустрічаючи тих, хто не має в своїх жилах крові саксонських королів. Ну, йди вже, та гляди, щоб про них подбали як слід; хай не хваляться потім, що саксонський неотеса показав їм водночас і своє вбозтво, і свою скнарість.

Доморядник із кількома служниками вийшов, щоб виконати хазяїнів наказ.

– Пріор Еймер! – іще раз сказав Седрік, дивлячись на Освальда. – Коли не помиляюсь, брат Жіля де Мольверера, нинішнього лорда Мідлема?

Освальд шанобливо притакнув головою.

– Його брат захопив замок і привласнив маєток значно вищого роду – роду Ульфгора Мідлемського; але хто з норманських лордів не чинив так? Кажуть, цей пріор безтурботний і веселий панотець, він любить келих вина та мисливський ріг більше за требник. Ну дарма, впустіть, я його привітаю. А як ти назвав того храмовника?

– Бріан де Буагільбер.

– Буагільбер! – проказав услід за ним Седрік, ще задуманий, тим владним тоном, що його засвоюють люди, які живуть серед підлеглих і звикли звертатись неначе до самих себе, а не до інших. – Буагільбер! Відоме ім'я. Багато кажуть про нього і доброго, й лихого. Кажуть, що відвагою йому немає рівного в їхньому ордені, але він весь напханий їхніми вадами: пихою, зухвальством, люттю й ласолобством – людина з жорстоким серцем, що не боїться нічого на світі, навіть суду Божого. Таке кажуть про нього ті нечисленні воїни, що вернулися з Палестини. А втім, він тільки одну ніч у

one night; he shall be welcome too. – Oswald, broach the oldest wine-cask; place the best mead, the mightiest ale, the richest morat, the most sparkling cider, the most odoriferous pigments, upon the board; fill the largest horns¹ – Templars and Abbots love good wines and good measure. – Elgitha, let thy Lady Rowena, know we shall not this night expect her in the hall, unless such be her especial pleasure.”

“But it will be her especial pleasure,” answered Elgitha, with great readiness, “for she is ever desirous to hear the latest news from Palestine.”

Cedric darted at the forward damsel a glance of hasty resentment; but Rowena, and whatever belonged to her, were privileged and secure from his anger. He only replied, “Silence, maiden; thy tongue outruns thy discretion. Say my message to thy mistress, and let her do her pleasure. Here, at least, the descendant of Alfred still reigns a princess.”

Elgitha left the apartment.

“Palestine!” repeated the Saxon; “Palestine! how many ears are turned to the tales which dissolute crusaders, or hypocritical pilgrims, bring from that fatal land! I too might ask – I too might enquire – I too might listen with a beating heart to fables which the wily strollers devise to cheat us into hospitality – but no – The son who has disobeyed me is no longer mine; nor will I concern myself more for his fate than for that of the most worthless among the millions that ever shaped the cross on their shoulder, rushed into excess and blood-guiltiness, and called it an accomplishment of the will of God.”

He knit his brows, and fixed his eyes for an instant on the ground; as he raised them, the folding doors at the bottom of the hall were cast wide, and, preceded by the major-domo with his wand, and four domestics bearing blazing torches, the guests of the evening entered the apartment.

¹ These were drinks used by the Saxons, as we are informed by Mr Turner: Morat was made of honey flavoured with the juice of mulberries; Pigment was a sweet and rich liquor, composed of wine highly spiced, and sweetened also with honey; the other liquors need no explanation. L. T.

мене переночує, тож просимо ласкаво і його. Освальде, почни барило найстарішого вина, подай до столу й найкращого меду, і найміцнішого пива, найгустішого морату, і найрізкішого сидру, і найзапашнішого піменту. Поналивай найбільші келихи; храмовники й абати люблять добрі трунки й добру міру для них. Ельгіто, скажи леді Ровені, що ми не чекаємо її сьогодні за столом, хіба що вона сама дуже захоче вийти.

– Так, вона справді захоче, – зразу озвалась Ельгіта, – бо її завжди цікавлять найсвіжіші новини з Палестини.

Седрік обпик надто швидко служницю гнівним поглядом; але Ровена і всі, хто прислуговував їй, були привілейовані й захищені від його гніву. Він тільки насварився:

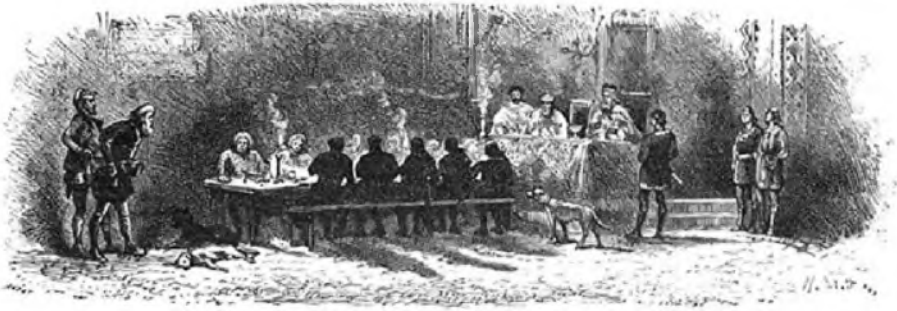
– А ти помовч! Розпустила тут язика... Іди перекажи своїй пані, що я сказав, а вона вже сама знатиме, як їй повестись. Принаймні тут Альфредова* онука ще може владарювати, як королева.

Ельгіта вийшла.

– Палестина! – знову промовив Седрік Сакс. – Палестина!.. Скільки людей заслухуються тих байок, що їх привозять із того нещасливого краю гультяї хрестоносці та святенники-прочани! Я б теж міг... я б теж міг розпитувати... я б теж міг, завмираючи серцем, слухати байок, що розповідають оті хитрі волоцюги, аби напроситись у гостину... Та ні – той син, що не послухався мене, більш мені не син, і я не клопочуся його долею більше, ніж долею найпопідлішого з тих незліченних людців, що понашивали собі хрести на плече, вдарились у розпусту та зарізяцтво, ще й хваляться, ніби діють волю Божу.

Він насупив брови, понурив очі і якусь хвилюк сидів так, а коли знову звів погляд, у протилежному кінці зали саме розчинилися складчасті двері, і доморядник зі своїм жезлом та четверо слуг із запаленими смолоскипами ввели до зали пізніх гостей.

CHAPTER IV

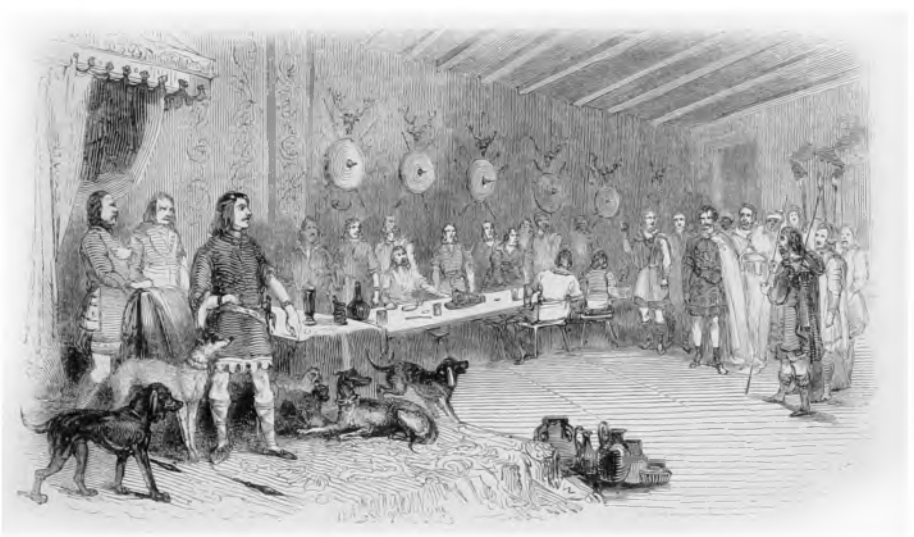
*With sheep and shaggy goats the porkers bled,
And the proud steer was on the marble spread;
With fire prepared, they deal the morsels round,
Wine rosy bright the brimming goblets crown'd.*

...
*Disposed apart, Ulysses shares the treat;
A trivet table and ignobler seat,
The Prince assigns –*

Odyssey, Book XXI

The Prior Aymer had taken the opportunity afforded him, of changing his riding robe for one of yet more costly materials, over which he wore a cope curiously embroidered. Besides the massive golden signet ring, which marked his ecclesiastical dignity, his fingers, though contrary to the canon, were loaded with precious gems; his sandals were of the finest leather which was imported from Spain; his beard trimmed to as small dimensions as his order would possibly permit, and his shaven crown concealed by a scarlet cap richly embroidered.

The appearance of the Knight Templar was also changed; and, though less studiously bedecked with ornament, his dress was as rich, and his appearance far more commanding, than that of his companion. He had exchanged his

РОЗДІЛ IV

*Текла там кров свиней, овець і кіз,
Бика також пригнали на заріз.
Печене м'ясо ділять на иматки,
Вином рожевим повняться чарки.*

...

*Невпізнаний, прийшов і Одиссей,
Його там далі від бучних гостей
Царевич посадив...*

Поп «Одіссея», книга XXI

Пріор Еймер скористався з нагоди, аби змінити дорожнє вбрання на інше, пошите з іще розкішніших тканин, а поверху накинув вигадливо гаптовану мантію. Крім масивного золотого персня з печаткою, – ознаки його високого церковного сану, – пальці його, всупереч монастирському статутіві, були всі винизані коштовними самоцвітами; на ногах він мав сандалі з найтоншої іспанської шкіри; борідка була підстрижена так коротенько, як лишень дозволяли правила ордену, а поголену маківку голови прикривала пишно гаптована червона шапочка.

Вигляд лицаря-храмовника змінився також; і його вбрання, хоча й не так щедро оздоблене, було не менш багате, а вся подоба куди більш владна, ніж у його супутника. Замість кольчуги він надягнув каптан із темно-

shirt of mail for an under tunic of dark purple silk, garnished with furs, over which flowed his long robe of spotless white, in ample folds. The eight-pointed cross of his order was cut on the shoulder of his mantle in black velvet. The high cap no longer invested his brows, which were only shaded by short and thick curled hair of a raven blackness, corresponding to his unusually swart complexion. Nothing could be more gracefully majestic than his step and manner, had they not been marked by a predominant air of haughtiness, easily acquired by the exercise of unresisted authority.

These two dignified persons were followed by their respective attendants, and at a more humble distance by their guide, whose figure had nothing more remarkable than it derived from the usual weeds of a pilgrim. A cloak or mantle of coarse black serge, enveloped his whole body. It was in shape something like the cloak of a modern hussar, having similar flaps for covering the arms, and was called a "Slaveyn", or "Sclavonian". Coarse sandals, bound with thongs, on his bare feet; a broad and shadowy hat, with cockle-shells stitched on its brim, and a long staff shod with iron, to the upper end of which was attached a branch of palm, completed the palmer's attire. He followed modestly the last of the train which entered the hall, and, observing that the lower table scarce afforded room sufficient for the domestics of Cedric and the retinue of his guests, he withdrew to a settle placed beside and almost under one of the large chimneys, and seemed to employ himself in drying his garments, until the retreat of some one should make room at the board, or the hospitality of the steward should supply him with refreshments in the place he had chosen apart.

Cedric rose to receive his guests with an air of dignified hospitality, and, descending from the dais, or elevated part of his hall, made three steps towards them, and then awaited their approach.

"I grieve," he said, "reverend Prior, that my vow binds me to advance no farther upon this floor of my fathers, even to receive such guests as you, and this valiant Knight of the Holy Temple. But my steward has expounded to you the cause of my seeming discourtesy. Let me also pray, that you will excuse my speaking to you in my native language, and that you will reply in the same if your knowledge of it permits; if not, I sufficiently understand Norman to follow your meaning."

"Vows," said the Abbot, "must be unloosed, worthy Franklin, or permit me rather to say, worthy Thane, though the title is antiquated. Vows are the knots which tie us to Heaven – they are the cords which bind the sacrifice to the horns of the altar, – and are therefore, – as I said before, – to be unloosened and discharged, unless our holy Mother Church shall

пурпурового шовку, лямований хутром; а поверх нього широкими бганками спадав із пліч довгий сніжно-білий плащ. Восьмикінчастий орденський хрест, нашитий на плечі, був із чорного оксамиту. Висока шапка більш не закривала йому чола, тепер його затінювали тільки короткі й густі кучері, смоляно-чорні, як і пасувало до такої смаглявої шкіри. І постава, і хода – годі було б шукати й величнішої, і привабливішої, якби над усім не панував вираз зарозумілості, так легко породжуваної звичкою до незаперечної влади.

За цими двома достойниками ввійшли їхні слуги, а вже на більшій відстані за ними – провідник, у чиему вигляді ніщо не привертало уваги, крім звичайного прочанського одягу. З голови до ніг він був угорнений у плащ із цупкої чорної тканини, схожий на нинішні гусарські плащі з такими самими звислими крильцями замість рукавів; називався такий плащ «склавейн», тобто «слов'янський». Дебелі постолі, підв'язані волоками до босих ніг; крислатий капелюх, що затінював усе обличчя й був по краю обшитий скойками, довга патериця, окута залізом, із прив'язаною до верхнього кінця пальмовою гілкою доповнювали убір прочанина. Він скромно ввійшов позаду всіх і, побачивши, що за нижчим, поздовжнім столом ледве поміщається челядь самого Седрика та гостей, відійшов до великого каміна й сів там на лавці обік нього, майже під камінним ковпаком. Там він, здавалось, заходився обсушувати на собі одіж, ніби чекаючи, поки хтось вийде й звільнить місце за столом або поки доморядник передасть йому туди, до каміна, щось попоїсти.

Седрик, зустрічаючи гостей, підвівся з гостинним і сповненим гідності виразом і, спустившись з помістка, чи то підвищеної частини зали, ступив назустріч їм три кроки й зупинився, дожидаючи, поки вони підійдуть.

– Мені дуже шкода, велебний отче, – мовив він до абата, – що моя обітниця не дозволяє мені ступити по цій підлозі оселі моїх батьків навіть для того, щоб привітати таких гостей, як ви і цей звитязний лицар Святого Храму. Але мій доморядник уже пояснив вам причину моєї начебто негречності. Дозвольте ж просити вас ще про одне: вибачте, що я говоритиму з вами своєю рідною мовою і що вам доведеться відповідати нею ж таки, коли знаєте її; а коли ні, то я розумію норманську достатньо, аби вловлювати, що ви скажете.

– Обітниця, – відповів абат, – треба дотримувати, достойний Франкліне, чи, дозвольте краще сказати, достойний тане, хоча цей титул уже забувається. Обітниця – це ті вузли, що прив'язують нас до небес, це ті мотузи, що прикріплюють жертву до вівтаря, – і тому, як я вже казав, їх треба дотримувати й не можна зрікатись, якщо тільки нас не звільнить

pronounce the contrary. And respecting language, I willingly hold communication in that spoken by my respected grandmother, Hilda of Middleham, who died in odour of sanctity, little short, if we may presume

від них наша свята мати-церква. Що ж до мови, то я залюбки розмовлятиму тією, котрою говорила моя глибоко шанована бабуся, Гільда з Мідлема, що померла в пахощах святості, якою, коли дозволите мені

to say so, of her glorious namesake, the blessed Saint Hilda of Whitby, God be gracious to her soul!”

When the Prior had ceased what he meant as a conciliatory harangue, his companion said briefly and emphatically, “I speak ever French, the language of King Richard and his nobles; but I understand English sufficiently to communicate with the natives of the country.”

Cedric darted at the speaker one of those hasty and impatient glances, which comparisons between the two rival nations seldom failed to call forth; but, recollecting the duties of hospitality, he suppressed further show of resentment, and, motioning with his hand, caused his guests to assume two seats a little lower than his own, but placed close beside him, and gave a signal that the evening meal should be placed upon the board.

While the attendants hastened to obey Cedric’s commands, his eye distinguished Gurth the swineherd, who, with his companion Wamba, had just entered the hall. “Send these loitering knaves up hither,” said the Saxon, impatiently. And when the culprits came before the dais, – “How comes it, villains! that you have loitered abroad so late as this? Hast thou brought home thy charge, sirrah Gurth, or hast thou left them to robbers and marauders?”

“The herd is safe, so please ye,” said Gurth.

“But it does not please me, thou knave,” said Cedric, “that I should be made to suppose otherwise for two hours, and sit here devising vengeance against my neighbours for wrongs they have not done me. I tell thee, shackles and the prison-house shall punish the next offence of this kind.”

Gurth, knowing his master’s irritable temper, attempted no exculpation; but the Jester, who could presume upon Cedric’s tolerance, by virtue of his privileges as a fool, replied for them both; “In troth, uncle Cedric, you are neither wise nor reasonable to-night.”

“How, sir?” said his master; “you shall to the porter’s lodge, and taste of the discipline there, if you give your foolery such license.”

“First let your wisdom tell me,” said Wamba, “is it just and reasonable to punish one person for the fault of another?”

“Certainly not, fool,” answered Cedric.

“Then why should you shackle poor Gurth, uncle, for the fault of his dog Fangs? for I dare be sworn we lost not a minute by the way, when we had got our herd together, which Fangs did not manage until we heard the vesper-bell.”

“Then hang up Fangs,” said Cedric, turning hastily towards the swineherd, “if the fault is his, and get thee another dog.”

так сказати, мало поступалася своїй славетній тезці, блаженній Гільді з Вітбі – хай Господь упокоїть її душу!

Коли пріор скінчив свою примирливу тираду, його товариш промовив коротко й з притиском:

– Я завжди говорю французькою – мовою короля Річарда і його вельмож, але розумію англійську достатньо, аби спілкуватися з питомими жителями цього краю.

Седрік кинув на нього один з тих гострих, нетерплячих поглядів, які майже завжди викликало в нього порівнювання двох народів-суперників, але, пригадавши обов'язок гостинності, стримав дальші вияви обурення і рухом руки запросив гостей сісти на крісла, трохи нижчі за його власне, але поставлені поруч, і дав знак подавати вечерю на стіл.

Поки слуги квапились виконати наказ Седріка, він заглядив свинопаса Гурта, який тільки-но ввійшов до зали разом зі своїм товаришем Вамбою.

– Покличте отих ледацюг сюди! – роздратовано наказав Седрік. А коли провинники підійшли до помістка, насипався на них: – Чого це ви, поганці, задлялися казна-де аж до такої пори? Ти пригнав додому мою череду, Гурте, чи покинув десь на поталу розбійникам та волоцюгам?

– Черета вся ціла, будьте певні, пане, – відказав Гурт.

– У чому це я маю бути певен, поганцю? – не вгавав Седрік. – У тому, що я битих дві години тривожився за неї й сидів тут, уже надумувався, як відплатити сусідам за ту кривду, якої вони мені не заподіяли? Ще раз провинишся отак, то посидиш у порубі, та ще й у кайданах!

Гурт, знаючи дратливу вдачу свого пана, навіть не намагався виправдатись; зате блазень, що міг сподіватись на Седрікову поблажливість, відповів за них обох:

– Бігме, дядечку Седріку, ти сьогодні не до діла й не до ладу говориш.

– Що таке? – перепитав господар. – Ось я тебе пошлю до сторожки й накажу відчухрати, як даватимеш стільки волі своєму блазеньському язикові!

– Спершу, мудрий чоловіче, поясни мені, – сказав Вамба, – чи буде справедливо й розумно, коли за провину одного ти покараєш іншого?

– Звісно, ні, дурню, – відказав Седрік.

– То чого ж ти хочеш забити в кайдани Гурта, дядечку, за провину його пса Ікляча? Бо я тобі присягнуся, що ми ні хвилини в дорозі не загаялись, як тільки зібрали череду, але ж Ікляч насилу встиг зігнати її докупи, поки не задзвонили до вечірні.

– То повісь Ікляча, коли вже він винен, – квапливо мовив Седрік, обернувшись до Гурта, – а собі візьми іншого пса.

“Under favour, uncle,” said the Jester, “that were still somewhat on the bow-hand of fair justice; for it was no fault of Fangs that he was lame and could not gather the herd, but the fault of those that struck off two of his fore-claws, an operation for which, if the poor fellow had been consulted, he would scarce have given his voice.”

“And who dared to lame an animal which belonged to my bondsman?” said the Saxon, kindling in wrath.

“Marry, that did old Hubert,” said Wamba, “Sir Philip de Malvoisin’s keeper of the chase. He caught Fangs strolling in the forest, and said he chased the deer contrary to his master’s right, as warden of the walk.”

“The foul fiend take Malvoisin,” answered the Saxon, “and his keeper both! I will teach them that the wood was disforested in terms of the great Forest Charter. But enough of this. Go to, knave, go to thy place – and thou, Gurth, get thee another dog, and should the keeper dare to touch it, I will mar his archery; the curse of a coward on my head, if I strike not off the forefinger of his right hand! – he shall draw bowstring no more. – I crave your pardon, my worthy guests. I am beset here with neighbours that match your infidels, Sir Knight, in Holy Land. But your homely fare is before you; feed, and let welcome make amends for hard fare.”

The feast, however, which was spread upon the board, needed no apologies from the lord of the mansion. Swine’s flesh, dressed in several modes, appeared on the lower part of the board, as also that of fowls, deer, goats, and hares, and various kinds of fish, together with huge loaves and cakes of bread, and sundry confections made of fruits and honey. The smaller sorts of wild-fowl, of which there was abundance, were not served up in platters, but brought in upon small wooden spits or broaches, and offered by the pages and domestics who bore them, to each guest in succession, who cut from them such a portion as he pleased. Beside each person of rank was placed a goblet of silver; the lower board was accommodated with large drinking horns.

When the repast was about to commence, the major-domo, or steward, suddenly raising his wand, said aloud, – “Forbear! – Place for the Lady Rowena.”

A side-door at the upper end of the hall now opened behind the banquet table, and Rowena, followed by four female attendants, entered the apartment. Cedric, though surprised, and perhaps not altogether agreeably so, at his ward appearing in public on this occasion, hastened to meet her, and to conduct her, with respectful ceremony, to the

– Стривай, дядечку, – знов озвався блазень. – Це вже й геть-то не по-правосудному буде. Бо хіба ж Ікляч винен, що він кульгав і не міг зібрати череду? Винен той, хто відрубав йому кігті на передніх лапах. Якби Ікляч перше спитали, то він би навряд чи на таке погодився!

– А хто ж посмів скалічити собаку мого кріпака? – спитав Сакс, закипаючи гнівом.

– Та хто ж, як не старий Губерт, – відказав Вамба, – старший над ловчими в сера Філіппа Мальвуазена! Він спіймав Ікляча в лісі й сказав, ніби пес ганявся за оленем і порушив тим лісові права його пана, тож, як доглядач за лісом...

– Дідько б ухопив того Мальвуазена та і його доглядача з ним! – вигукнув Сакс. – Я їм доведу, що цей ліс не з числа мисливських заказників, установлених Великою лісовою хартією*. Та годі про це. Іди, пронозо, йди на своє місце. А ти, Гурте, візьми собі іншого собаку, і якщо той ловчий насміє зачепити його, хай начувається: я його відучу стріляти з лука, і хай я буду проклятий, як послідуший боягуз, коли не обітну йому вказівного пальця на правій руці, щоб він тятиви не зміг натягти. Прошу вас пробачити мені, достойні гості, але мене тут обсіли сусіди, гірші за ваших сарацинів у Святій Землі, пане лицарю. Але ваша скромна вечеря вже перед вами, тож призволяйтеся, і хай ті добрі почуття, що з ними я вас частую, надолужать вам її вбозтво.

Проте вечеря, розставлена на столі, аж ніяк не потребувала господаревих виправдань. Свинина, приготована кількома способами, з'явилась на нижчій частині столу, а крім того, птиця, оленина, козлятина, зайчатина, кілька гатунків риби, а до всього того величезні хлібини та пироги й на завершення всілякі солодощі з плодів, ягід та меду. Дрібнішу дику птицю, якої там була сила, подавали не на тарелях, а вносили наштрикнутою на дерев'яні скіпки, чи то шпички, і пажі та служники підносили їх по ряду кожному гостеві, що брав собі стільки, скільки мав охоти. Перед кожним із почесних гостей стояв срібний пугар; за нижчим столом обходилися великими рогами для трунків.

Коли вже мали заходитися коло їжі, доморядник раптом підняв свого жезла й гучно оголосив:

– Даруйте! Місце для леді Ровени!

Позаду бенкетного столу, у верхньому кінці зали, розчахнулися двері, і до зали ввійшла Ровена в супроводі чотирьох служниць.

Седрік, хоча й здивований, а можливо, й не дуже задоволений тим, що його небога з такої нагоди вийшла до гостей, заквапився їй назустріч, аби згідно з етикетом шанобливо й церемонно провести її до крісла по праву

elevated seat at his own right hand, appropriated to the lady of the mansion. All stood up to receive her; and, replying to their courtesy by a mute gesture of salutation, she moved gracefully forward to assume her place at the board. Ere she had time to do so, the Templar

руку від себе, призначеного для господині дому. Всі підвелись, ушановуючи її, а вона відповіла на цей вияв чемності безмовним жестом привітання й граційно пройшла до свого місця за столом. Ще не дійшла вона до крісла, як храмовник прошепотів до пріора:

whispered to the Prior, "I shall wear no collar of gold of yours at the tournament. The Chian wine is your own."

"Said I not so?" answered the Prior, "but check your raptures, the Franklin observes you."

Unheeding this remonstrance, and accustomed only to act upon the immediate impulse of his own wishes, Brian de Bois-Guilbert kept his eyes

– Не носити мені вашого золотого ланцюжка на турнірі. Хіоське вино вже ваше!

– А що я казав? – відповів пріор. – Та вгамуйте свій захват, бо Франклін стежить за вами.

Бріан де Буагільбер, звиклий коритися тільки власним бажанням, не зважив на цю пересторогу й прикипів очима до красуні-саксонки, яка,

riveted on the Saxon beauty, more striking perhaps to his imagination, because differing widely from those of the Eastern sultanas.

Formed in the best proportions of her sex, Rowena was tall in stature, yet not so much so as to attract observation on account of superior height. Her complexion was exquisitely fair, but the noble cast of her head and features prevented the insipidity which sometimes attaches to fair beauties. Her clear blue eye, which sat enshrined beneath a graceful eyebrow of brown sufficiently marked to give expression to the forehead, seemed capable to kindle as well as

можливо, ще дужче вразила його уяву тим, що так відрізнялась від звичних для нього східних одалісок.

Ровена мала прегарну жіночну фігуру й була висока, але не аж така висока, щоб це впадало в очі. Лице вона мала біле-пребіле, проте довершена форма голови і шляхетні риси обличчя не допускали до думки про безбарвність, часом поєднану з вродою занадто білолицих блондинок. Ясні блакитні очі під витончено вигнутими темними бровами, що надавали виразистості чолу, були

melt, to command as well as to beseech. If mildness were the more natural expression of such a combination of features, it was plain, that in the present instance, the exercise of habitual superiority, and the reception of general homage, had given to the Saxon lady a loftier character, which mingled with and qualified that bestowed by nature. Her profuse hair, of a colour betwixt brown and flaxen, was arranged in a fanciful and graceful manner in numerous ringlets, to form which art had probably aided nature. These locks were braided with gems, and, being worn at full length, intimated the noble birth and free-born condition of the maiden. A golden chain, to which was attached a small reliquary of the same metal, hung round her neck. She wore bracelets on her arms, which were bare. Her dress was an under-gown and kirtle of pale sea-green silk, over which hung a long loose robe, which reached to the ground, having very wide sleeves, which came down, however, very little below the elbow. This robe was crimson, and manufactured out of the very finest wool. A veil of silk, interwoven with gold, was attached to the upper part of it, which could be, at the wearer's pleasure, either drawn over the face and bosom after the Spanish fashion, or disposed as a sort of drapery round the shoulders.

When Rowena perceived the Knight Templar's eyes bent on her with an ardour, that, compared with the dark caverns under which they moved, gave them the effect of lighted charcoal, she drew with dignity the veil around her face, as an intimation that the determined freedom of his glance was disagreeable. Cedric saw the motion and its cause. "Sir Templar," said he, "the cheeks of our Saxon maidens have seen too little of the sun to enable them to bear the fixed glance of a crusader."

"If I have offended," replied Sir Brian, "I crave your pardon, – that is, I crave the Lady Rowena's pardon, – for my humility will carry me no lower."

"The Lady Rowena," said the Prior, "has punished us all, in chastising the boldness of my friend. Let me hope she will be less cruel to the splendid train which are to meet at the tournament."

"Our going thither," said Cedric, "is uncertain. I love not these vanities, which were unknown to my fathers when England was free."

"Let us hope, nevertheless," said the Prior, "our company may determine you to travel thitherward; when the roads are so unsafe, the escort of Sir Brian de Bois-Guilbert is not to be despised."

"Sir Prior," answered the Saxon, "wheresoever I have travelled in this land, I have hitherto found myself, with the assistance of my good sword and faithful followers, in no respect needful of other aid. At present, if we indeed journey to Ashby-de-la-Zouche, we do so with my noble neighbour

неначе спроможні й запалювати, і власкавлювати, і наказувати, і благати. Хоча до такого обличчя більше пасував лагідний вираз, та в цю хвилину свідомість природженої вищості та вияви загальної пошани додавали молодій саксонці величавості, яка ще підкреслювала дароване їй природою. Пишні світло-русяві коси, як видно, хвилясті від природи, були ще й зі смаком завиті в чарівні кучерики. Оздоблені самоцвітками, вони не були заплетені: так було тоді заведено у жінок шляхетного походження, вільнонароджених. На шиї вона мала золотий ланцюжок – із невеличкою золотою ж таки ладанкою. На оголених руках блищали браслети. Поверх шовкової сукні кольору морської води накинена була ще одна, простора, довга, аж до землі, з дуже широкими рукавами, що ледь прикривали лікті. Ця друга сукня з тонкої-претонкої вовни була малиново-червона. До її коміра був пришитий перетканий золотом шовковий серпанок, який можна було до своєї вподоби накидати або іспанським маніром на обличчя й викот сукні, або на плечі.

Помітивши, що звернені на неї очі лицаря-храмовника загорілись у своїх темних западинах, мов жарини, Ровена гордо прикрила тим серпанком обличчя на знак того, що такий пильний і зухвалий погляд неприемний їй.

Седрік помітив і той рух, і його причину.

– Пане храмовнику, – сказав він, – щоби наших саксонських дівчат так мало бачили сонце, що не можуть витримати пильного погляду хрестоносця.

– Коли я завдав урази, – відказав сер Бріан, – то прошу вас пробачити мені, тобто прошу пробачення у леді Ровени, бо ще більше впокоритись я не можу.

– Леді Ровена, – втрутився пріор, – бажаючи покарати за надмірну сміливість мого друга, покарала всіх нас. Дозвольте мені сподіватися, що вона не буде така сувора до того блискучого товариства, яке ми спіткаємо на турнірі.

– Я ще не знаю, чи ми поїдемо туди, – відказав Седрік. – Я не люблю цієї марноти, невідомої моїм предкам у ті дні, коли Англія була вільна.

– Сподіваймося, одначе, – сказав пріор, – що разом із нашим загonom ви можете поїхати туди не вагаючись. Коли на шляхах так небезпечно, не варто нехтувати супровід пана Бріана де Буагільбера.

– Велебний отче, – відказав Сакс, – досі, хоч би де подорожуючи в своїй країні, я не потребував ніякого захисту, крім свого доброго меча та відданих слуг... А нині, коли ми все ж надумаємось поїхати в Ашбі-дела-Зуш, нас супроводитиме наш високородний сусід і земляк Ательстан

and countryman Athelstane of Coningsburgh, and with such a train as would set outlaws and feudal enemies at defiance. – I drink to you, Sir Prior, in this cup of wine, which I trust your taste will approve, and I thank you for your courtesy. Should you be so rigid in adhering to monastic rule,” he added, “as to prefer your acid preparation of milk, I hope you will not strain courtesy to do me reason.”

“Nay,” said the Priest, laughing, “it is only in our abbey that we confine ourselves to the *lac dulce* or the *lac acidum* either. Conversing with the world, we use the world’s fashions, and therefore I answer your pledge in this honest wine, and leave the weaker liquor to my lay-brother.”

“And I,” said the Templar, filling his goblet, “drink wassail to the fair Rowena; for since her namesake introduced the word into England, has never been one more worthy of such a tribute. By my faith, I could pardon the unhappy Vortigern, had he half the cause that we now witness, for making shipwreck of his honour and his kingdom.”

“I will spare your courtesy, Sir Knight,” said Rowena with dignity, and without unveiling herself; “or rather I will tax it so far as to require of you the latest news from Palestine, a theme more agreeable to our English ears than the compliments which your French breeding teaches.”

“I have little of importance to say, lady,” answered Sir Brian de Bois-Guilbert, “excepting the confirmed tidings of a truce with Saladin.”

He was interrupted by Wamba, who had taken his appropriated seat upon a chair, the back of which was decorated with two ass’s ears, and which was placed about two steps behind that of his master, who, from time to time, supplied him with victuals from his own trencher; a favour, however, which the Jester shared with the favourite dogs, of whom, as we have already noticed, there were several in attendance. Here sat Wamba, with a small table before him, his heels tucked up against the bar of the chair, his cheeks sucked up so as to make his jaws resemble a pair of nut-crackers, and his eyes half-shut, yet watching with alertness every opportunity to exercise his licensed foolery.

“These truces with the infidels,” he exclaimed, without caring how suddenly he interrupted the stately Templar, “make an old man of me!”

“Go to, knave, how so?” said Cedric, his features prepared to receive favourably the expected jest.

“Because,” answered Wamba, “I remember three of them in my day, each of which was to endure for the course of fifty years; so that, by computation, I must be at least a hundred and fifty years old.”

“I will warrant you against dying of old age, however,” said the Templar, who now recognised his friend of the forest; “I will assure you from all deaths

з Конінгзбурга; почет у нього такий численний, що нам нема чого боятися ні розбійників, ні феодалів-ворогів. П'ю цю чару за ваше здоров'я, велебний отче, – маю надію, що моє вино вам до смаку, – і дякую за вашу люб'язність. Ну, а якщо ви суворо дотримуете монастирського статуту і п'єте тільки квасне молоко, – сподіваюся, ви не посоромитесь і не присилуете себе пити вино з самої чемності до мене.

– Та ні, – засміявся абат, – то ми тільки в монастирі вдовольняємося свіжим та квасним молоком. А серед мирян ми чинимо за мирянським звичаєм, тому я теж підніму свій келих за ваше здоров'я і слабкіші напої полишу своєму служці-мирянинові.

– А я, – мовив храмовник, наповнюючи свій келих, – вип'ю за здоров'я прекрасної леді Ровени, бо відколи її тезкиня принесла до Англії це ім'я, тут іще не було жінки, такої достойної обожнення. Далєбі, я міг би простити сердешного Вортігерна*, якби та, через котру він занедбав і честь свою, й королівство, мала хоч половину такої вроди, як ми оце бачимо.

– Побережіть свою люб'язність, пане лицарю, – мовила Ровена з гідністю, не підіймаючи серпанку з обличчя, – а то я ще більшого від вас жадаю: щоб ви розповіли останні новини з Палестини. Це речі куди приємніші для нашого англійського слуху, ніж ті компліменти, що їх вас навчило ваше французьке виховання.

– Нічого цікавого не можу вам розказати, леді, – відповів сер Бріан де Буагільбер. – Можу тільки потвердити чутки, що з Саладіном *укладено перемир'я.

Його перебив Вамба, вмостившись, як звичайно, на стільці з прикрашеною двома осячними вухами спинкою, поставленому на два кроки позаду стільця його пана, що вряди-годи кидав йому шматки зі своєї тарілки – так само, як і своїм улюбленим псам, що їх, як ми вже згадували, було при столі кількоро. Перед Вамбином стільцем стояв маленький столик; блазень сидів, задерши п'яти на перекладину спереду стільця і втягши щоки так, що його щелепи скидались на лускач для горіхів. Очі він примружив, проте дослухався пильно до всього, аби не прогавити нагоди утнути блазеньський жарт.

– Ох, ці перемир'я! – вигукнув він, не дбаючи про те, що перебиває мову гордому храмовникові. – Я через них старим дідом роблюся.

– Як же це, скализубе? – вигукнув Седрік, що вже почав усміхатися ще не висловленому жартові.

– А так, – відказав блазень. – За моєї пам'яті їх уже троє було, і кожне – на п'ятдесят років. Отже, коли порахувати, мені тепер не менш як півтора.

– Ну, я тобі ручуюся, що помреш ти не від старості, – мовив храмовник, упізнавши в ньому лісового знайомця. – І взагалі своєю

but a violent one, if you give such directions to wayfarers, as you did this night to the Prior and me.”

“How, sirrah!” said Cedric, “misdirect travellers? We must have you whipt; you are at least as much rogue as fool.”

“I pray thee, uncle,” answered the Jester, “let my folly, for once, protect my roguery. I did but make a mistake between my right hand and my left; and he might have pardoned a greater, who took a fool for his counsellor and guide.”

Conversation was here interrupted by the entrance of the porter’s page, who announced that there was a stranger at the gate, imploring admittance and hospitality.

“Admit him,” said Cedric, “be he who or what he may; – a night like that which roars without, compels even wild animals to herd with tame, and to seek the protection of man, their mortal foe, rather than perish by the elements. Let his wants be ministered to with all care – look to it, Oswald.”

And the steward left the banqueting hall to see the commands of his patron obeyed.

смертю не помреш, обіцяю, коли так спрямовуватимеш подорожніх, як сьогодні пріора й мене.

– Що таке, лебедику? – перепитав Седрік. – Ти збиваєш із пуття подорожніх? Треба тебе відшмагати, бо ти, я бачу, не тільки блазень, а ще й шахрай.

– Будь ласкав, дяечку, дозвожь моєму блазенству хоч раз захистити моє шахрайство. Я ж тільки переплутав праву руку з лівою. А той, хто бере в порадики й провідники блазня, мусить вибачати й тяжчі гріхи.

Враз цю розмову перебив, увійшовши, воротарів посланець, який і доповів, що коло брами ще якийсь мандрівець просить нічлігу.

– Впустіть його, хоч би хто він був, – наказав Седрік. – У таку ніч, у таку негодку навіть дикі звірі туляться до свійських черід і шукають захисту в свого смертельного ворога, аби не згинуть від люті природи. Та глядіть, дайте йому все, що треба. Простеж за цим, Освальде!

Доморядник вийшов допильнувати, щоб усі господареві накази були виконані.

CHAPTER V

Hath not a Jew eyes? Hath not a Jew hands, organs, dimensions, senses, affections, passions? Fed with the same food, hurt with the same weapons, subject to the same diseases, healed by the same means, warmed and cooled by the same winter and summer, as a Christian is?

Merchant of Venice

Oswald, returning, whispered into the ear of his master, "It is a Jew, who calls himself Isaac of York; is it fit I should marshall him into the hall?"

"Let Gurth do thine office, Oswald," said Wamba with his usual effrontery; "the swineherd will be a fit usher to the Jew."

"St Mary," said the Abbot, crossing himself, "an unbelieving Jew, and admitted into this presence!"

"A dog Jew," echoed the Templar, "to approach a defender of the Holy Sepulchre?"

"By my faith," said Wamba, "it would seem the Templars love the Jews' inheritance better than they do their company."

"Peace, my worthy guests," said Cedric; "my hospitality must not be bounded by your dislikes. If Heaven bore with the whole nation of stiff-necked unbelievers for more years than a layman can number, we may endure the presence of one Jew for a few hours. But I constrain no man to converse or to feed with him. – Let him have a board and a morsel apart, – unless," he said smiling, "these turban'd strangers will admit his society."

"Sir Franklin," answered the Templar, "my Saracen slaves are true Moslems, and scorn as much as any Christian to hold intercourse with a Jew."

"Now, in faith," said Wamba, "I cannot see that the worshippers of Mahound and Termagaunt have so greatly the advantage over the people once chosen of Heaven."

"He shall sit with thee, Wamba," said Cedric; "the fool and the knave will be well met."

"The fool," answered Wamba, raising the relics of a gammon of bacon, "will take care to erect a bulwark against the knave."

"Hush," said Cedric, "for here he comes."

РОЗДІЛ V

*Хіба єврей не має очей? Хіба єврей не має рук, частин тіла, почуттів, прихильностей, пристрастей? Хіба не живе його та сама їжа, що й християнина? Хіба не ранив його така сама зброя? Хіба не страждає він від таких самих хвороб, хіба не тими самими ліками його лікують? Хіба не відчуває він холоднечі взимку і спеки влітку, як і кожен християнин?*¹

В. Шекспір. «Венеціанський купець»

Освальд, вернувшись, прошепотів на вухо господареві:

– Там якийсь єврей, він каже, що його звать Ісак з Йорка. Впустити його до зали?

– Хай це зробить замість тебе Гурт, Освальде, – зі звичайним своїм зухвальством озвався Вамба, – адже свинопас – якраз підхожий слуга для єврея.

– Діво Маріє! – вигукнув абат, перехрестившись. – Впустити сюди невірного єврея!

– Собаку єврея, – підхопив храмовник, – щоб він наблизився до захисника Гробу Господнього!

– Бігме, – знову ляпнув Вамба, – здається мені, що храмовникам дужче до вподоби спадщина по євреях, ніж їхнє товариство.

– Що вдієш, шановні гості, – сказав Седрік. – Я не можу відкинути закони гостинності вам на догоду. Коли небо терпіло цілий народ зятяних невір більше років, ніж годен порохувати мирянин, то й ми можемо кілька годин потерпіти одного єврея. Але я не силуватиму нікого розмовляти чи їсти з ним. Дайте йому місце й вечерю осібно, якщо тільки, – він усміхнувся, – оті чужинці в тюрбанах не погодяться на його товариство.

– Пане Франкліне, – відказав храмовник, – мої сарацинські раби – щирі мусульмани й гидуєть товариством єврея так само, як і християни.

– Бігме, не бачу, – озвався Вамба, – чим це поклонники Магоунда й Термагонта* так дуже кращі за народ, колись обраний небом.

– От і нехай він сяде з тобою, Вамбо, – сказав Седрік. – Блазень і шахрай якраз будуть до пари.

– Блазень має з чого збудувати мур, щоб відгородитись від шахрая, – відказав Вамба, піднісши вгору недоїдений кусень свинини.

– Тихо, – зупинив його Седрік. – Он він іде.

¹Переклад Ірини Стещенко.

Introduced with little ceremony, and advancing with fear and hesitation, and many a bow of deep humility, a tall thin old man, who, however, had lost by the habit of stooping much of his actual height, approached the lower end of the board. His features, keen and regular, with an aquiline nose, and piercing black eyes; his high and wrinkled forehead, and long grey hair and beard, would have been considered as handsome, had they not been the marks of a physiognomy peculiar to a race, which, during those dark ages, was alike detested by the credulous and prejudiced vulgar, and persecuted by the greedy and rapacious nobility, and who, perhaps, owing to that very hatred and persecution, had adopted a national character, in which there was much, to say the least, mean and unamiable.

The Jew's dress, which appeared to have suffered considerably from the storm, was a plain russet cloak of many folds, covering a dark purple tunic. He had large boots lined with fur, and a belt around his waist, which sustained a small knife, together with a case for writing materials, but no weapon. He wore a high square yellow cap of a peculiar fashion, assigned to his nation to distinguish them from Christians, and which he doffed with great humility at the door of the hall.

The reception of this person in the hall of Cedric the Saxon, was such as might have satisfied the most prejudiced enemy of the tribes of Israel. Cedric himself coldly nodded in answer to the Jew's repeated salutations, and signed to him to take place at the lower end of the table, where, however, no one offered to make room for him. On the contrary, as he passed along the file, casting a timid supplicating glance, and turning towards each of those who occupied the lower end of the board, the Saxon domestics squared their shoulders, and continued to devour their supper with great perseverance, paying not the least attention to the wants of the new guest. The attendants of the Abbot crossed themselves, with looks of pious horror, and the very heathen Saracens, as Isaac drew near them, curled up their whiskers with indignation, and laid their hands on their poniards, as if ready to rid themselves by the most desperate means from the apprehended contamination of his nearer approach.

Probably the same motives which induced Cedric to open his hall to this son of a rejected people, would have made him insist on his attendants receiving Isaac with more courtesy. But the Abbot had, at this moment, engaged him in a most interesting discussion on the breed and character of his favourite hounds, which he would not have interrupted for matters of much greater importance than that of a Jew going to bed supperless. While Isaac thus stood an outcast in the present society, like his people among the nations, looking in vain for welcome or resting place, the pilgrim who sat by the chimney took compassion upon him, and resigned his seat, saying briefly, "Old man, my garments are

Введений до зали без будь-яких почестей, до дальшого кінця столу нерішуче, з острахом, раз по раз принижено вклоняючись, підступив старий чоловік, худий і високий, проте за давньою звичкою згорблений так, що здавався нижчим. Його обличчя, розумне, з правильними рисами, орлиним носом і проникливими чорними очима, його високе зморшкувате чоло, довге сиве волосся й бороду можна було б назвати гарними, якби на них не було ознак плем'я, що в ті темні сторіччя і викликало ненависть легковірного та забобонного простолюду, і зазнавало переслідувань від зажерливої, корисливої шляхти, а через те виробило в собі натуру, в якій було чимало нищого й непривабливого, щоб не сказати гірше.

Одіж єврея, геть промокла під зливою, складалась із широкого, зборчастого бурого плаща без ніяких оздоб, надітого поверх темно-червоної куртки. Взутий він був у великі чоботи на хутрі, а підперезаний поясом, із якого звисала скринька з письмовим приладдям і невеликий ніжик, а зброї не мав ніякої. На голові у єврея була висока чотирикутна жовта шапка незвичайної форми, яку його народіві приписали носити, щоб відрізнити його від християн. Ту шапку він запобігливо скинув, коли ввійшов до зали.

Єврея зустріли в Седріковому домі так, що це задовольнило б і найупередженішого ненависника ізраїльського плем'я. Сам Седрік у відповідь на його поклони тільки холодно кивнув головою й показав йому на дальший кінець столу, де, одначе, ніхто не посунувся, щоб дати йому місце. Навпаки, коли він ішов понад столом, кидаючи боязкі благальні погляди на кожного, хто сидів у дальшому кінці, Седрікові челядники умисне розставляли лікті й далі зосереджено поглинали свою вечерю, не дбаючи за нового гостя. Абатіві слуги хрестилися з мінами побожного жаху, і навіть погани-сарацини розгнівано крутили вуса, коли єврей підходив, та хапалися за кинджали, ніби готові були до найвідчайдушніших учинків, аби не осквернитись об нього.

Можливо, з тих самих причин, які спонукали Седріка відчинити свої двері перед сином відринутого народу, він наказав би челяді прийняти Ісака гостинніше, та саме в цю хвилину абат зайняв його куди цікавішою розмовою про породу і якості його улюблених собак, а такої розмови він не облишив би й для справ куди важливіших, ніж те, що якийсь там єврей ляже спати без вечері. Та побачивши, що Ісак стоїть там осторонь численного товариства, достоту як його плем'я серед інших народів, марно чекаючи, що звільниться місце, де він зможе попоїсти й відпочити, прочанин, що сидів коло каміна, пожалів його і, вставши з лавки, сказав коротко:

dried, my hunger is appeased, thou art both wet and fasting.” So saying, he gathered together, and brought to a flame, the decaying brands which lay scattered on the ample hearth; took from the larger board a mess of pottage and seethed kid, placed it upon the small table at which he had himself supped, and, without waiting the Jew’s thanks, went to the other side of the hall; – whether from unwillingness

– Старий, моя одіж уже просохла, і я наївся; а ти мокрий і голодний.

По тих словах він позбирав і підгріб до вогню недогорілі поліна, розкидані по широкій черені вогнища, взяв з великого столу миску гарячої юшки з козлятини, поставив на столик, за яким щойно повечеряв сам, і, не чекаючи євреєвих подяк,

to hold more close communication with the object of his benevolence, or from a wish to draw near to the upper end of the table, seemed uncertain.

Had there been painters in those days capable to execute such a subject, the Jew, as he bent his withered form, and expanded his chilled and trembling hands over the fire, would have formed no bad emblematical personification of the Winter season. Having dispelled the cold, he turned eagerly to the smoking mess which was placed before him, and ate with a haste and an apparent relish, that seemed to betoken long abstinence from food.

Meanwhile the Abbot and Cedric continued their discourse upon hunting; the Lady Rowena seemed engaged in conversation with one of her attendant females; and the haughty Templar, whose eye wandered from the Jew to the Saxon beauty, revolved in his mind thoughts which appeared deeply to interest him.

“I marvel, worthy Cedric,” said the Abbot, as their discourse proceeded, “that, great as your predilection is for your own manly language, you do not receive the Norman–French into your favour, so far at least as the mystery of wood-craft and hunting is concerned. Surely no tongue is so rich in the various phrases which the field-sports demand, or furnishes means to the experienced woodman so well to express his jovial art.”

“Good Father Aymer,” said the Saxon, “be it known to you, I care not for those over-sea refinements, without which I can well enough take my pleasure in the woods. I can wind my horn, though I call not the blast either a recheate or a morte – I can cheer my dogs on the prey, and I can flay and quarter the animal when it is brought down, without using the newfangled jargon of *curée*, *arbor*, *nombles*, and all the babble of the fabulous Sir Tristrem.”¹

“The French,” said the Templar, raising his voice with the presumptuous and authoritative tone which he used upon all occasions, “is not only the natural language of the chase, but that of love and of war, in which ladies should be won and enemies defied.”

“Pledge me in a cup of wine, Sir Templar,” said Cedric, “and fill another to the Abbot, while I look back some thirty years to tell you another tale. As Cedric the Saxon then was, his plain English tale needed no garnish from French troubadours, when it was told in the ear of beauty; and the field of Northallerton, upon the day of the Holy Standard, could tell whether the Saxon war-cry was not heard as far within the ranks of the Scottish host as the *cri de guerre* of the boldest Norman baron. To the memory of

¹ There was no language which the Normans more formally separated from that of common life than the terms of the chase. The objects of their pursuit, whether bird or animal, changed their name each year, and there were a hundred conventional terms, to be ignorant of which was to be without one of the distinguishing marks of a gentleman. The reader may consult Dame Juliana Berners' book on the subject. The origin of this science was imputed to the celebrated Sir Tristrem, famous for his tragic intrigue with the beautiful Ysolte. As the Normans reserved the amusement of hunting strictly to themselves, the terms of this formal jargon were all taken from the French language.

перейшов у другий кінець зали, чи то не бажаючи далі спілкуватися з облягодіяним, чи то щоб наблизитись до верхнього кінця столу.

Якби тоді були живописці, спроможні відтворити такий сюжет, то згорбатіла постать єврея, що схилився перед вогнем і грів на ньому тремтячі руки, стала б для них чудовим алегоричним уособленням зими. Трохи обігрівшись, він нетерпляче повернувся до поставленої для нього миски, що спокусливо парувала, й заходився квапливо їсти з такою насолодою, наче не їв уже бозна-відколи.

Тим часом абат і Седрік гомонили й далі про полювання: леді Ровена, здавалося, заглибилась у розмову з однією зі своїх служниць, а гордовитий храмовник, чий погляд наче блукав від єврея до красуні-саксонки й назад, обмірковував щось, очевидно, дуже цікаве для нього.

– Я дивуюся, шановний Седріку, – говорив абат, – що ви, при всій вашій любові до мужньої мови рідного краю, нізащо не хочете віддати належне й мові франко-норманській – принаймні в тому, що стосується секретів мисливства. Адже годі знайти мову, таку багату на слова й вирази, вживані на ловах у полі й потрібні досвідченому мисливцеві в лісі, слова, які б так добре передавали тонкощі його веселого мистецтва.

– Любий мій отче Еймере, – відказував на те Сакс, – я, щоб ви знали, не цікавлюсь отими заморськими тонкощами і можу чудово тішитись ловами в лісі й без них. Я вмю сурмити в ріг, хоча й не називаю його звуку ні *recheat*, ні *mort*¹, я вмю нацькувати собак на здобич, можу оббілувати забитого звіра й розтяти тушу на частини, не вдаючись до отого новомодного джерготу з *cuirée, arbor, pombles*² та всього белькоту в дусі казкового сера Трістрама*.

– Французька мова, – піднісши голос, озвався храмовник властивим йому зарозумілим і владним тоном, – це не тільки природна мова мисливства, а й мова кохання та війни; цією мовою годиться здобувати серця дам і кидати виклик ворогові.

– Випиймо краще по келиху вина, пане лицарю, – відказав Седрік, – та й абатові налийте, а я озирнуся років на тридцять назад та розповім вам про дещо інше. Седрік Сакс був тоді такий, що його проста англійська мова не потребувала зготованих вустами французьких трубадурів приправ, аби її прихильно слухали вушка красунь, і під час бою на Норталертонському полі, присягаюся священним знаменом, бойовий клич сакса лунав у лавах шотландського війська не тихше, ніж *cri de guerre*³ найвідважнішого з

¹ *Recheat* (від давньофр. *racheter* — скликати) — сигнал для скликання мисливських собак на початку або в кінці полювання; *mort* — сигнал мисливського рога, що означає смерть загнаной дичини (від фр. *mort* — смерть).

² Французькі мисливські терміни.

³ Бойовий поклик (фр.).

the brave who fought there! – Pledge me, my guests.” He drank deep, and went on with increasing warmth. “Ay, that was a day of cleaving of shields, when a hundred banners were bent forwards over the heads of the valiant, and blood flowed round like water, and death was held better than flight. A Saxon bard had called it a feast of the swords – a gathering of the eagles to the prey – the clashing of bills upon shield and helmet, the shouting of battle more joyful than the clamour of a bridal. But our bards are no more,” he said; “our deeds are lost in those of another race – our language – our very name – is hastening to decay, and none mourns for it save one solitary old man – Cupbearer! knave, fill the goblets – To the strong in arms, Sir Templar, be their race or language what it will, who now bear them best in Palestine among the champions of the Cross!”

“It becomes not one wearing this badge to answer,” said Sir Brian de Bois-Guilbert; “yet to whom, besides the sworn Champions of the Holy Sepulchre, can the palm be assigned among the champions of the Cross?”

“To the Knights Hospitallers,” said the Abbot; “I have a brother of their order.”

“I impeach not their fame,” said the Templar; “nevertheless – ”

“I think, friend Cedric,” said Wamba, interfering, “that had Richard of the Lion’s Heart been wise enough to have taken a fool’s advice, he might have staid at home with his merry Englishmen, and left the recovery of Jerusalem to those same Knights who had most to do with the loss of it.”

“Were there, then, none in the English army,” said the Lady Rowena, “whose names are worthy to be mentioned with the Knights of the Temple, and of St John?”

“Forgive me, lady,” replied De Bois-Guilbert; “the English monarch did, indeed, bring to Palestine a host of gallant warriors, second only to those whose breasts have been the unceasing bulwark of that blessed land.”

“Second to NONE,” said the Pilgrim, who had stood near enough to hear, and had listened to this conversation with marked impatience. All turned toward the spot from whence this unexpected asseveration was heard.

“I say,” repeated the Pilgrim in a firm and strong voice, “that the English chivalry were second to NONE who ever drew sword in defence of the Holy Land. I say besides, for I saw it, that King Richard himself, and five of his knights, held a tournament after the taking of St John-de-Acre, as challengers against all comers. I say that, on that day, each knight ran three courses, and cast to the ground three antagonists. I add, that seven of these assailants were Knights of the Temple – and Sir Brian de Bois-Guilbert well knows the truth of what I tell you.”

норманських баронів. Випиймо ж, гості мої, за вічну пам'ять по тих сміливцях, що билися там. – Він вихилив своє вино й повів далі з чимраз більшим запалом: – О, того дня багато щитів порубано, і сотня стягів маяла над головами звитяжців, і кров текла кругом, ніби вода, а бійці воліли полягти, але не відступити. Один саксонський бард назвав її бенкетом мечів, злітанням орлів на здобич, стуком дзьобів об щити та шоломи, а крики бою – веселішими за весільні пісні. Але наших бардів уже немає, – провадив він, – наші звитяги загубилися в історії іншого плем'я, наша мова – і саме ім'я наше – поспішає до забуття, і ніхто за всім тим не тужить, крім одного самотнього старого чоловіка. Гей, чашнику, не лінуйся, наливай вина! Випиймо за тих звитяжців у бою, пане лицарю, – байдуже, яке їхнє плем'я чи мова, – котрі тепер б'ються в Палестині в лавах захисників Хреста!

– Не мені на це відповідати, бо я сам ношу знак Хреста, – сказав Бріан де Буагільбер, – але кому ж іще віддати пальму першості серед хрестоносців, як не лицарям Храму – оборонцям Гробу Господнього?

– Йоанітам*, – відказав абат. – У мене брат у цьому ордені.

– Я не заперечую їхньої слави, – мовив храмовник, – але...

– Я гадаю, друже Седріку, – втрутився Вамба, – що якби Річард Левове Серце мав досить розуму, аби прийняти блазневу пораду, то, може, зостався б удома з веселими англійцями, а відвойовувати Єрусалим полишив тим самим лицарям, котрі його віддали.

– То невже в англійському війську, – озвалась леді Ровена, – не було таких, чиї імена варто згадати поряд з іменами лицарів Храму та йоанітами?

– Пробачте мені, леді, – відповів де Буагільбер, – англійський державець справді привів із собою відважних воїнів, що своєю звитяжністю поступалися тільки тим, котрі весь час грудьми своїми боронили Святу Землю.

– Нікому вони не поступалися, – раптом мовив прочанин, що стояв досить близько, аби все те чути, і прислухався до цієї розмови з видимою нетерплячкою. Всі обернулися в той бік, із якого пролунало це несподіване запевнення. – Я кажу, – ще раз оголосив прочанин твердим і гучним голосом, – що англійське лицарство не поступалося нікому з тих, хто будь-коли видобував меча в обороні Святої Землі. Іще я скажу, бо на власні очі те бачив, що сам король Річард і п'ятеро його лицарів після того, як узято фортецю Сен-Жан-д'Акр*, улаштували турнір, де викликали до бою всіх охочих. І скажу, що того дня кожен з лицарів тричі виїздив на арену й тричі повергав свого супротивника на землю. І ще додаю, що з тих супротивників семеро були лицарі Храму, й сер Бріан де Буагільбер добре знає, що я кажу правду.

It is impossible for language to describe the bitter scowl of rage which rendered yet darker the swarthy countenance of the Templar. In the extremity of his resentment and confusion, his quivering fingers gripped towards the handle

Словами годі змалювати вираз жерущого гніву, від якого смагляве храмовникове обличчя потемніло ще дужче. До краю розлючений і збентежений, він уже сягнув тремтячими пальцями до руків'я меча, але,

of his sword, and perhaps only withdrew, from the consciousness that no act of violence could be safely executed in that place and presence. Cedric, whose feelings were all of a right onward and simple kind, and were seldom occupied by more than one object at once, omitted, in the joyous glee with which he heard of the glory of his countrymen, to remark the angry confusion of his guest; "I would give thee this golden bracelet, Pilgrim," he said, "couldst thou tell me the names of those knights who upheld so gallantly the renown of merry England."

"That will I do blithely," replied the Pilgrim, "and without guerdon; my oath, for a time, prohibits me from touching gold."

"I will wear the bracelet for you, if you will, friend Palmer," said Wamba.

"The first in honour as in arms, in renown as in place," said the Pilgrim, "was the brave Richard, King of England."

"I forgive him," said Cedric; "I forgive him his descent from the tyrant Duke William."

"The Earl of Leicester was the second," continued the Pilgrim; "Sir Thomas Multon of Gilsland was the third."

"Of Saxon descent, he at least," said Cedric, with exultation.

"Sir Foulk Doilly the fourth," proceeded the Pilgrim.

"Saxon also, at least by the mother's side," continued Cedric, who listened with the utmost eagerness, and forgot, in part at least, his hatred to the Normans, in the common triumph of the King of England and his islanders. "And who was the fifth?" he demanded.

"The fifth was Sir Edwin Turneham."

"Genuine Saxon, by the soul of Hengist!" shouted Cedric – "And the sixth?" he continued with eagerness – "how name you the sixth?"

"The sixth," said the Palmer, after a pause, in which he seemed to recollect himself, "was a young knight of lesser renown and lower rank, assumed into that honourable company, less to aid their enterprise than to make up their number – his name dwells not in my memory."

"Sir Palmer," said Sir Brian de Bois-Guilbert scornfully, "this assumed forgetfulness, after so much has been remembered, comes too late to serve your purpose. I will myself tell the name of the knight before whose lance fortune and my horse's fault occasioned my falling – it was the Knight of Ivanhoe; nor was there one of the six that, for his years, had more renown in arms. – Yet this will I say, and loudly – that were he in England, and durst repeat, in this week's tournament, the challenge of St John-de-Acre, I, mounted and armed as I now am, would give him every advantage of weapons, and abide the result."

мабуть, тільки усвідомивши, що в такому місці й при таких свідках неможливо буде учинити насильство безкарно, стримався, зате простосердий і щирий Седрік, що рідко міг устежити за двома справами зразу, так зрадів почутій новині про звитягу своїх одноплемінців, що навіть не помітив злості й збентеження свого гостя.

– Я б подарував тобі оцю золоту обручку, прочанине, – сказав він, – якби ти зміг назвати мені імена тих лицарів, котрі так відважно підтримали славу нашої веселої Англії.

– Це я зроблю залюбки, – відповів прочанин, – і не хочу за те ніякого дарунку: я дав обітницю якийсь час не торкатися золота.

– Коли хочеш, друже прочанине, я носитиму обручку за тебе, – озвався Вамба.

– Перший і відвагою, й бойовим умінням, – сказав прочанин, – був сміливець Річард, король Англії.

– Я йому прощаю, – сказав Седрік, – прощаю те, що він нащадок тирана – герцога Вільгельма.

– Другий був граф Лестер, – вів далі прочанин. – Сер Томас Малтон із Гілзленда був третій.

– Хоч один сакс родом! – у захваті сказав Седрік.

– Сер Фолк Дуальї – четвертий, – перелічував прочанин.

– Теж сакс, хоча б по матері, – знов відзначив Седрік, що слухав просто-таки жадібно і вже забув, принаймні почасти, свою ненависть до норманів за спільним тріумфом короля Англії та його остров'ян.

– І хто ж був п'ятий?

– П'ятий був сер Едвін Тернем.

– Щирий сакс, присягаюсь Генгістовою душею! – вигукнув Седрік. – А шостий? – жадібно допитувався він. – Як звали шостого?

– Шостий, – відповів прочанин, трохи помовчавши, ніби силкувався пригадати, – був молодий лицар, не такий уславлений і високородний: його взяли до такого почесного товариства не так за бойові якості, як задля повного числа. Я не можу пригадати, як його звали.

– Пане прочанине, – зневажливо мовив Бріан де Буагільбер, – ви вже стільки пригадали, що для вас запізно прикидатися забудьком, це вам не допоможе. Я сам назву того лицаря, чиєму списові завдяки щасливій випадковості з вини мого коня вдалося вибити мене з сідла: то був лицар Айвенго, та й попри його молодість ніхто з його товаришів не володів зброєю краще за нього. Але я ось що скажу – і скажу на весь голос: якби він був тепер у Англії й на майбутньому турнірі знову викликав мене на бій, як у Сен-Жан-Д'Акрі, то я б полишив йому вибір зброї. З тим конем та озброєнням, що я маю тепер, я відповідаю за кінець двоюбою.

“Your challenge would soon be answered,” replied the Palmer, “were your antagonist near you. As the matter is, disturb not the peaceful hall with vaunts of the issue of the conflict, which you well know cannot take place. If Ivanhoe ever returns from Palestine, I will be his surety that he meets you.”

“A goodly security!” said the Knight Templar; “and what do you proffer as a pledge?”

“This reliquary,” said the Palmer, taking a small ivory box from his bosom, and crossing himself, “containing a portion of the true cross, brought from the Monastery of Mount Carmel.”

The Prior of Jorvaulx crossed himself and repeated a pater noster, in which all devoutly joined, excepting the Jew, the Mahomedans, and the Templar; the latter of whom, without vailing his bonnet, or testifying any reverence for the alleged sanctity of the relic, took from his neck a gold chain, which he flung on the board, saying – “Let Prior Aymer hold my pledge and that of this nameless vagrant, in token that when the Knight of Ivanhoe comes within the four seas of Britain, he underlies the challenge of Brian de Bois-Guilbert, which, if he answer not, I will proclaim him as a coward on the walls of every Temple Court in Europe.”

“It will not need,” said the Lady Rowena, breaking silence; “My voice shall be heard, if no other in this hall is raised in behalf of the absent Ivanhoe. I affirm he will meet fairly every honourable challenge. Could my weak warrant add security to the inestimable pledge of this holy pilgrim, I would pledge name and fame that Ivanhoe gives this proud knight the meeting he desires.”

A crowd of conflicting emotions seemed to have occupied Cedric, and kept him silent during this discussion. Gratified pride, resentment, embarrassment, chased each other over his broad and open brow, like the shadow of clouds drifting over a harvest-field; while his attendants, on whom the name of the sixth knight seemed to produce an effect almost electrical, hung in suspense upon their master’s looks. But when Rowena spoke, the sound of her voice seemed to startle him from his silence.

“Lady,” said Cedric, “this beseems not; were further pledge necessary, I myself, offended, and justly offended, as I am, would yet gage my honour for the honour of Ivanhoe. But the wager of battle is complete, even according to the fantastic fashions of Norman chivalry – Is it not, Father Aymer?”

“It is,” replied the Prior; “and the blessed relic and rich chain will I bestow safely in the treasury of our convent, until the decision of this warlike challenge.”

– Ваш виклик дістав би негайну відповідь, якби ваш супротивник був тут, – відповів прочанин. – Та що його нема, то чи варто порушувати спокій цієї мирної оселі, вихваляючись перемогою в двобої, що не може відбутись, як ви самі добре знаєте. А якщо Айвенго колись повернеться з Палестини, то я поручуся, що він з вами зітнеться.

– Оце-то порука! – відказав лицар Храму. – І що ж ви кладете як заставу?

– Оцей ковчежець, – сказав прочанин, видобувши з-за пазухи невеличку коробочку зі слонівки й перехрестившись. – Тут лежить шматочок справжнього хреста, взятий у монастирі, що на горі Кармел.

Пріор із Жорво теж перехрестився й проказав «Отче наш», який підхопили всі, окрім єврея, магометан і храмовника. Цей останній, нічим не виявивши пошани до начебто святощів, скинув з шиї золотий ланцюг і жбурнув його на стіл зі словами:

– Прошу абата Еймера взяти на збереження мою заставу й заставу оцього невідомого мандрівця на знак того, що коли лицар Айвенго стане на землю, обмиту чотирма британськими морями, Бріан де Буагільбер викличе його на двобій. А коли він не прийме виклику, я оголошуватиму його боягузом із висоти мурів кожного осідку ордену храмовників у Європі.

– Такого не станеться, – сказала леді Ровена, порушивши мовчанку. – Коли ніхто в цій залі не хоче піднести голос за відсутнього Айвенго, це зроблю я. Запевняю, що він прийме будь-який виклик до чесного бою. Якби моя слабенька порука могла переважити неоціненну заставу благочестивого прочанина, я б поручилася своїм ім'ям і доброю славою, що Айвенго надасть оцьому гордому лицареві жадану нагоду поквитатися.

Седрік під час цієї суперечки мовчав: видно було, що в ньому змагаються бурхливі супротивні почуття. Задоволена гордість, гнів, збентеження змінювали одне одне на його широкому відвертому обличчі, ніби тіні від хмар, що плывуть по скошеному полю; а челядники, яких ім'я шостого лицаря ошелешило, ніби удар грому, напружено не спускали очей з господаря. Та коли заговорила Ровена, звук її голосу наче розбив його мовчанку.

– Леді Ровено, – сказав Седрік, – так не годиться. Коли потрібна ще якась порука, то я, незважаючи на свою кривду – і тяжку кривду, все ж поручуся своєю честю за честь Айвенго. Але, здається мені, даної застави й так вистачить – навіть за химерними правилами норманського лицарства. Хіба ж не так, отче Еймере?

– Так, – потвердив пріор, – і благословенну реліквію, і цей дорогий ланцюжок я надійно збережу в скарбниці нашого монастиря аж до розв'язки цього бойового виклику.

Having thus spoken, he crossed himself again and again, and after many genuflections and muttered prayers, he delivered the reliquary to Brother Ambrose, his attendant monk, while he himself swept up with less ceremony, but perhaps with no less internal satisfaction, the golden chain, and bestowed it in a pouch lined with perfumed leather, which opened under his arm.

“And now, Sir Cedric,” he said, “my ears are chiming vespers with the strength of your good wine – permit us another pledge to the welfare of the Lady Rowena, and indulge us with liberty to pass to our repose.”

“By the rood of Bromholme,” said the Saxon, “you do but small credit to your fame, Sir Prior! Report speaks you a bonny monk, that would hear the matin chime ere he quitted his bowl; and, old as I am, I feared to have shame in encountering you. But, by my faith, a Saxon boy of twelve, in my time, would not so soon have relinquished his goblet.”

The Prior had his own reasons, however, for persevering in the course of temperance which he had adopted. He was not only a professional peacemaker, but from practice a hater of all feuds and brawls. It was not altogether from a love to his neighbour, or to himself, or from a mixture of both. On the present occasion, he had an instinctive apprehension of the fiery temper of the Saxon, and saw the danger that the reckless and presumptuous spirit, of which his companion had already given so many proofs, might at length produce some disagreeable explosion. He therefore gently insinuated the incapacity of the native of any other country to engage in the genial conflict of the bowl with the hardy and strong-headed Saxons; something he mentioned, but slightly, about his own holy character, and ended by pressing his proposal to depart to repose.

The grace-cup was accordingly served round, and the guests, after making deep obeisance to their landlord and to the Lady Rowena, arose and mingled in the hall, while the heads of the family, by separate doors, retired with their attendants.

“Unbelieving dog,” said the Templar to Isaac the Jew, as he passed him in the throng, “dost thou bend thy course to the tournament?”

“I do so propose,” replied Isaac, bowing in all humility, “if it please your reverend valour.”

“Ay,” said the Knight, “to gnaw the bowels of our nobles with usury, and to gull women and boys with gauds and toys – I warrant thee store of shekels in thy Jewish scrip.”

“Not a shekel, not a silver penny, not a halfling – so help me the God of Abraham!” said the Jew, clasping his hands; “I go but to seek the assistance of

Промовивши так, він кілька разів перехрестився і, знов уклякаючи та бурмочучи молитви, передав ковчежець братові Амбровозі – ченцеві, що їхав у його почті, не так церемонно, але, можливо, не з меншим внутрішнім задоволенням узяв зі столу золотий ланцюжок і сховав його до напахченої сап'янової торбини, що висіла в нього під пахвою.

– Ну що ж, пане Седріку, – сказав він, – ваше чудове міцне вино вже гуде мені у вухах, як дзвони до вечерні. Дозвольте ж нам ще раз випити за здоров'я леді Ровени й вибачте, що ми так рано підемо на спочинок.

– Присягаюся Бромгольським хрестом, – відказав Седрік Сакс, – кепсько ви підтримуєте свою добру славу, отче пріоре! Про вас гомонять як про путящого ченця, що лишає келих аж тоді, коли задзвонять до утрені, і я, вже немолодий чоловік, боявсь осоромитись, змагаючись із вами. Але, далєбі, за моєї молодості дванадцятирічний хлопчисько-сакс просидів би над келихом довше.

Та пріор мав свої причини цього разу дотримати поміркованості. Він не тільки був присяжним миротворцем з обов'язку, а й сам не терпів ніяких сварок та сутичок. А втім, так було зовсім не з любові до ближнього чи до самого себе і не від того й другого водночас. Він просто інстинктивно остерігався шаленої вдачі Сакса й передбачав, що непогамовність і зарозумілість його супутника, яка проривалась уже не раз, може врешті призвести до якогось прикрого й небезпечного вибуху. Тому він почав жартома запевняти, що кожного витривалого, міцноголового сакса не до снаги перепити нікому іншому, а потім іще ледь натякнув на своє високе становище в духівництві й кінець кінцем наполіг, що йому вже час спочивати.

Тоді пішов по колу прощальний келих, і гості, низько вклонившись господареві та леді Ровені, підвелися й розійшлися по залі, а господарі зі своїми особистими слугами вийшли з зали різними дверима.

– Нечестивий собако, – сказав храмовник, проходячи в тисняві повз єврея, – ти теж прямуєш на турнір?

– Так, я зібрався туди, – відказав Ісак запобігливо, – коли ваша ласка, велебний лицарю.

– Атож, – не вгавав храмовник, – аби своїм лихварством вимотувати жили з нашої шляхти, а жінок та хлопчиськів оббирати, зманюючи їх усякими витребеньками. Я певен, що в отій твоїй торбі повно шекелів.

– Які там шекелі! Жодного срібного пенса, навіть півпенса! Бог Авраамів мені свідок! – сплеснув руками Ісак. – Доводиться просити

some brethren of my tribe to aid me to pay the fine which the Exchequer of the Jews¹ have imposed upon me – Father Jacob be my speed! I am an impoverished wretch – the very gaberdine I wear is borrowed from Reuben of Tadcaster.”

The Templar smiled sourly as he replied, “Beshrew thee for a false-hearted liar!” and passing onward, as if disdainful farther conference, he communed with his Moslem slaves in a language unknown to the bystanders. The poor Israelite seemed so staggered by the address of the military monk, that the Templar had passed on to the extremity of the hall ere he raised his head from the humble posture which he had assumed, so far as to be sensible of his departure. And when he did look around, it was with the astonished air of one at whose feet a thunderbolt has just burst, and who hears still the astounding report ringing in his ears.

The Templar and Prior were shortly after marshalled to their sleeping apartments by the steward and the cupbearer, each attended by two torchbearers and two servants carrying refreshments, while servants of inferior condition indicated to their retinue and to the other guests their respective places of repose.

¹ In those days the Jews were subjected to an Exchequer, specially dedicated to that purpose, and which laid them under the most exorbitant impositions. – L. T.

помочі в декотрих моїх братів-одноплемінників, щоб сплатити пеню, накладену на мене єврейською скарбницею¹, хай поможе мені праотець Яків! Із мене зробили злидаря, і навіть оцей ось лапсердак, що на мені, я позичив у Рейбена з Тадкастера.

Храмовник жовчно всміхнувся:

– Ох ти ж брехун криводушний!

А відійшовши – ніби йому гидко було провадити розмову, – заговорив зі своїми рабами-мусульманами мовою, незнайомою нікому з присутніх. Бідолаху ізраїльтянина так приголомшило це звернення воїна-ченця, що тільки тоді, коли храмовник уже відійшов у другий кінець зали, Ісак підвів голову, аби пересвідчитися, що лицаря нема поблизу. І роззирнувся довкола себе зчудовано, наче людина, перед ногами в якій щойно вдарила в землю блискавка, а в її вухах ще відлунує гуркіт грому.

Невдовзі доморядник і чашник завели храмовника й пріора до їхніх спочивалень, кожного супроводили двоє слуг зі смолоскипами, а ще двоє несли на таях перекуски. Тим часом інші прислужники показували їхньому почтові та решті гостей, де їм постелено на ніч.

¹ В ті часи для євреїв була введена спеціальна скарбниця, яка обкладала їх незмірно високими податками. (автор.)

CHAPTER VI

To buy his favour I extend this friendship:

If he will take it, so; if not, adieu;

And, for my love, I pray you wrong me not.

Merchant of Venice

As the Palmer, lighted by a domestic with a torch, passed through the intricate combination of apartments of this large and irregular mansion, the cupbearer coming behind him whispered in his ear, that if he had no objection to a cup of good mead in his apartment, there were many domestics in that family who would gladly hear the news he had brought from the Holy Land, and particularly that which concerned the Knight of Ivanhoe. Wamba presently appeared to urge the same request, observing that a cup after midnight was worth three after curfew. Without disputing a maxim urged by such grave authority, the Palmer thanked them for their courtesy, but observed that he had included in his religious vow, an obligation never to speak in the kitchen on matters which were prohibited in the hall. "That vow," said Wamba to the cupbearer, "would scarce suit a serving-man."

РОЗДІЛ VI

*Я помагаю з тим, щоб заслужити
Його прихильність. Згодиться Антонійо,
Тоді – гаразд! Не схоче – то прощайте!
І кривдою за ласку не платить¹.*

В. Шекспір. «Венеціанський купець»

Коли прочанин, якому присвічував смолоскипом один зі слуг, ішов заплутаними переходами через покої цього великого, збудованого без ніякого плану будинку, чашник, що підійшов ззаду, шепнув йому на вухо, що як він не проти келиха доброго меду у нього, чашника, в кімнаті, то багато челядників у домі залюбки послухають новини, які він привіз зі Святої Землі, а надто ті, котрі стосуються лицаря Айвенго. Потім з'явився Вамба з такою ж пропозицією, ще й зауважив, що келих після півночі вартий трьох після знаку гасити світло. Не заперечуючи твердження, висловленого таким великим авторитетом, прочанин подякував їм за їхню гостинність, але пояснив, що обітниця забороняє йому говорити на кухні те, чого не можна сказати за панським столом.

– Така обітниця, – мовив Вамба до чашника, – навряд чи годиться для служника.

¹ Переклад Ірини Стешенко.

The cupbearer shrugged up his shoulders in displeasure.

“I thought to have lodged him in the solere chamber,” said he; “but since he is so unsocial to Christians, e’en let him take the next stall to Isaac the Jew’s. – Anwold,” said he to the torchbearer, “carry the Pilgrim to the southern cell. – I give you good-night,” he added, “Sir Palmer, with small thanks for short courtesy.”

“Good-night, and Our Lady’s benison,” said the Palmer, with composure; and his guide moved forward.

In a small antechamber, into which several doors opened, and which was lighted by a small iron lamp, they met a second interruption from the waiting-maid of Rowena, who, saying in a tone of authority, that her mistress desired to speak with the Palmer, took the torch from the hand of Anwold, and, bidding him await her return, made a sign to the Palmer to follow. Apparently he did not think it proper to decline this invitation as he had done the former; for, though his gesture indicated some surprise at the summons, he obeyed it without answer or remonstrance.

A short passage, and an ascent of seven steps, each of which was composed of a solid beam of oak, led him to the apartment of the Lady Rowena, the rude magnificence of which corresponded to the respect which was paid to her by the lord of the mansion. The walls were covered with embroidered hangings, on which different-coloured silks, interwoven with gold and silver threads, had been employed with all the art of which the age was capable, to represent the sports of hunting and hawking. The bed was adorned with the same rich tapestry, and surrounded with curtains dyed with purple. The seats had also their stained coverings, and one, which was higher than the rest, was accommodated with a footstool of ivory, curiously carved.

No fewer than four silver candelabras, holding great waxen torches, served to illuminate this apartment. Yet let not modern beauty envy the magnificence of a Saxon princess. The walls of the apartment were so ill finished and so full of crevices, that the rich hangings shook in the night blast, and, in despite of a sort of screen intended to protect them from the wind, the flame of the torches streamed sideways into the air, like the unfurled pennon of a chieftain. Magnificence there was, with some rude attempt at taste; but of comfort there was little, and, being unknown, it was unmissed.

The Lady Rowena, with three of her attendants standing at her back, and arranging her hair ere she lay down to rest, was seated in the sort of throne already mentioned, and looked as if born to exact general homage. The Pilgrim acknowledged her claim to it by a low genuflection.

Чашник невдоволено знизав плечима й сказав:

– Я хотів помістити його в затишнішу кімнату, та коли він не хоче знатися з добрими християнами, хай ночує поряд з Ісаком. Енвольде, – звернувся він до служника зі смолоскипом, – відведи цього прочанина в ту кімнату, що з південного боку. На добраніч вам, пане прочанине, – додав він, – яка ласка, така й дяка.

– На добраніч, хай благословить вас Матір Божа, – незворушно відповів прочанин, і його провідник рушив далі.

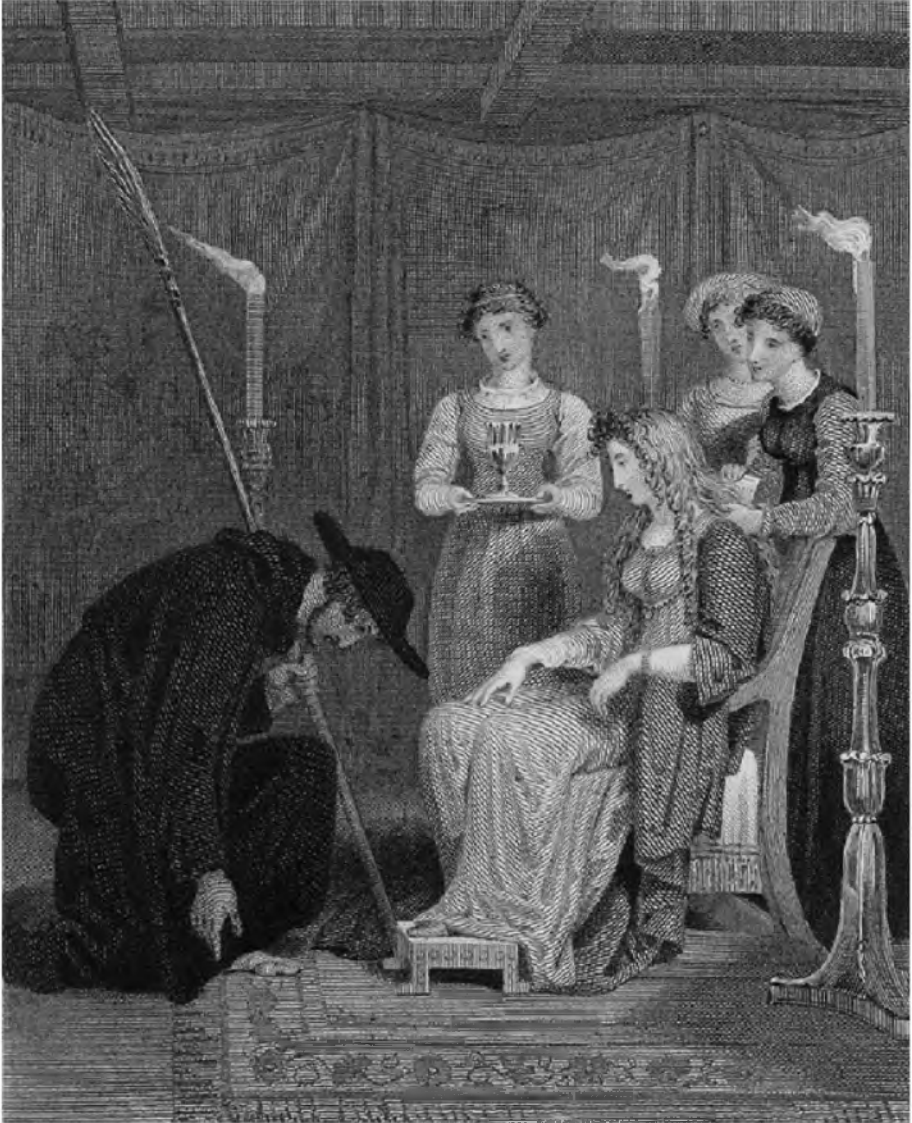
В невеликому передпокої, куди виходило кілька дверей і де світився бляшаний каганчик, їх знов зупинили: Ровенина покоївка владним тоном сказала, що її пані бажає поговорити з прочанином, забрала в Енвольда смолоскип і, наказавши йому чекати, поки вона повернеться, дала прочанинові знак іти за нею. Він, видимо, вирішив, що цього запрошення вже не можна відхилити так, як першого, бо послухався без заперечень, хоча й виказав подив обличчям та рухами.

Ще коротенький прохід, потім сім приступок, що вели вгору, – кожна приступка з дубового бруса, – завели його до покоїв леді Ровени, грубувата пишнота яких точно відповідала тій повазі, яку виявляв до неї господар дому. Стіни були завішані полотнищами, на яких різнобарвними шовками та срібними й золотими нитками були так майстерно, як лишень уміли в ті часи, вигаптувані сцени полювання з собаками та соколами. Ліжко з пурпуровою запоною було застелене покривалом, гаптованим не менш розкішно. На кріслах теж були барвисті простилочки, і перед одним із них, вищим за інші, стояв вигадливо різьблений зі слонівки стільчик для ніг.

Цей покій освітлювали аж чотири срібні канделябри з великими восковими свічками. Та нехай сьогоднішня красуня не задрить пишноті хоромів саксонської принцеси. Стіни покою були щілинясті й так погано прошпакльовані, що розкішне драпування весь час віддimalося від подувів нічного вітру, та й полум'я свічок, дарма що прикриті, тріпотіло, наче розгорнені бойові прапорці якогось ватага. Розкіш там була, ще й з якимись примітивними начатками мистецького смаку, але комфорту не було, та цього ніхто не відчував, бо його й не знали.

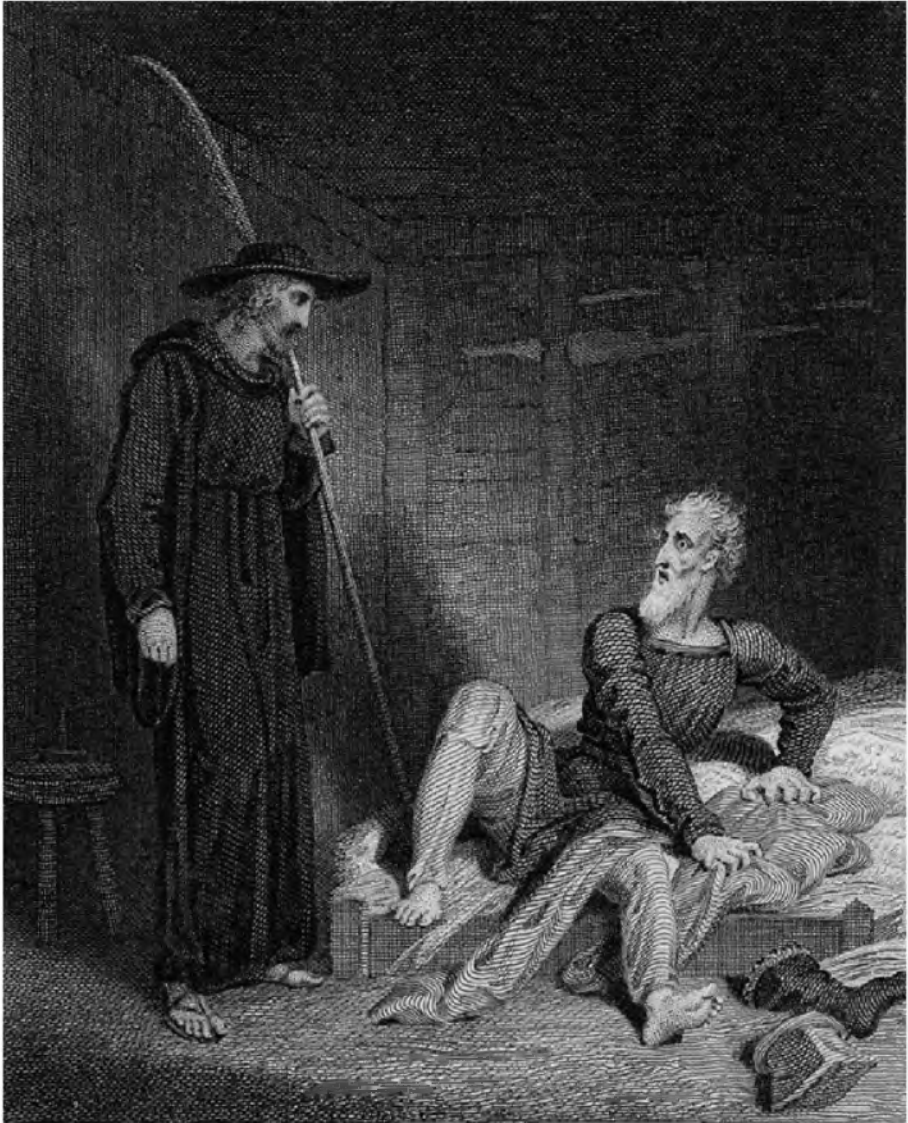
Леді Ровена сиділа на тій подобі трону, яку ми щойно описали; три її покоївки стояли позад неї й прибирали їй коси перед сном. Весь її вигляд був такий, що, здавалося, вона народилась для того, щоб перед нею схилилися. Прочанин визнав це, вклякнувши перед нею.

“Rise, Palmer,” said she graciously. “The defender of the absent has a right to favourable reception from all who value truth, and honour manhood.” She then said to her train, “Retire, excepting only Elgitha; I would speak with this holy Pilgrim.”

– Встань, прочанине, – ласкаво мовила вона. – Захисник неprisутніх заслужив право на прихильну зустріч в усіх, хто цінує правду й поважає мужність. – Тоді обернулася до служниць:

– Відійдіть, хай зостанеться сама Ельгіта. Я хочу поговорити з благочестивим прочанином.

The maidens, without leaving the apartment, retired to its further extremity, and sat down on a small bench against the wall, where they remained mute as statues, though at such a distance that their whispers could not have interrupted the conversation of their mistress.

Служниці, не виходячи з покою, відійшли в дальший кінець його й посадили на ослінчику під стіною, безмовні, як статуї, хоча на такій відстані шепіт не зміг би перебивати розмову їхній пані.

“Pilgrim,” said the lady, after a moment’s pause, during which she seemed uncertain how to address him, “you this night mentioned a name – I mean,” she said, with a degree of effort, “the name of Ivanhoe, in the halls where by nature and kindred it should have sounded most acceptably; and yet, such is the perverse course of fate, that of many whose hearts must have throbbed at the sound, I, only, dare ask you where, and in what condition, you left him of whom you spoke? – We heard, that, having remained in Palestine, on account of his impaired health, after the departure of the English army, he had experienced the persecution of the French faction, to whom the Templars are known to be attached.”

“I know little of the Knight of Ivanhoe,” answered the Palmer, with a troubled voice. “I would I knew him better, since you, lady, are interested in his fate. He hath, I believe, surmounted the persecution of his enemies in Palestine, and is on the eve of returning to England, where you, lady, must know better than I, what is his chance of happiness.”

The Lady Rowena sighed deeply, and asked more particularly when the Knight of Ivanhoe might be expected in his native country, and whether he would not be exposed to great dangers by the road. On the first point, the Palmer professed ignorance; on the second, he said that the voyage might be safely made by the way of Venice and Genoa, and from thence through France to England. “Ivanhoe,” he said, “was so well acquainted with the language and manners of the French, that there was no fear of his incurring any hazard during that part of his travels.”

“Would to God,” said the Lady Rowena, “he were here safely arrived, and able to bear arms in the approaching tourney, in which the chivalry of this land are expected to display their address and valour. Should Athelstane of Coningsburgh obtain the prize, Ivanhoe is like to hear evil tidings when he reaches England. – How looked he, stranger, when you last saw him? Had disease laid her hand heavy upon his strength and comeliness?”

“He was darker,” said the Palmer, “and thinner, than when he came from Cyprus in the train of Coeur-de-Lion, and care seemed to sit heavy on his brow; but I approached not his presence, because he is unknown to me.”

“He will,” said the lady, “I fear, find little in his native land to clear those clouds from his countenance. Thanks, good Pilgrim, for your information concerning the companion of my childhood. – Maidens,” she said, “draw near – offer the sleeping cup to this holy man, whom I will no longer detain from repose.”

One of the maidens presented a silver cup, containing a rich mixture of wine and spice, which Rowena barely put to her lips. It was then offered to the Palmer, who, after a low obeisance, tasted a few drops.

Леді Ровена якусь хвилинку мовчала, ніби вагаючись, якими словами звертатися до гостя, тоді сказала:

– Прочанине, ти сьогодні назвав одне ім'я... тобто... – пояснила вона з деяким зусиллям, – ім'я Айвенго... в покої, де за законами самої природи й спорідненості його мусили б почути з радістю; але стежки долі такі покручені, що з багатьох людей, чиї серця мали б тьохнути від його звуку, тільки я зважуюсь запитати вас, де й у якому стані ви востаннє бачили того, про кого згадали. Ми тут чули, що він і після відплиття англійського війська залишався в Палестині, бо нездужав, і там зазнав переслідувань від французів, що їхніми прибічниками є, як відомо, й храмовники.

– Я небагато знаю про лицаря Айвенго, – відповів прочанин збентежено. – Мені шкода, що я не знав його ближче, оскільки ви, леді, цікавитесь його долею. Здається, він спекався переслідування від своїх ворогів у Палестині й ось-ось повернеться до Англії, де ви, леді, напевне, краще за мене знаєте, чи може він сподіватися на щастя.

Леді Ровена глибоко зітхнула й почала допитуватись, коли ж саме слід чекати прибуття лицаря Айвенго до рідного краю та чи не спіткає він дорогою великих небезпек. Щодо першого, прочанин відповів, що не знає; щодо другого – запевнив, що з Палестини є безпечна дорога: через Венецію до Генуї, а звідти – через Францію до Англії.

– Айвенго, – сказав він, – так добре знає мову і звичаї французів, що в цій частині шляху йому не загрожує ніщо.

– Дай Боже, – сказала леді Ровена, – щоб він уже приїхав живий і цілий та зміг виступити на майбутньому турнірі, де має показати свою бойову майстерність і відвагу лицарство всієї країни. Бо якщо приз дістанеться Ательстанові Конінгзбурзькому, то Айвенго, мабуть, почує погані новини, коли вернеться до Англії. А як він виглядав, мандрівцю, коли ви бачили його востаннє? Чи дуже тяжко позначилася недуга на його силі та вроді?

– Він був смаглявий і худорлявіший, – відповів прочанин, – ніж тоді, коли прибув з Кіпру в почті Річарда Левове Серце, і лице його було наче захмарене якоюсь турботою; але я бачив його не дуже зблизка, бо незнайомий з ним.

– Боюся, – мовила леді Ровена, – він застане в рідному краю небагато такого, що могло б зігнати ті хмари з його обличчя. Дякую, добрий прочанине, за все, що ви розповіли про друга мого дитинства. Дівчата, – повернувшись до служниць, – налийте цьому святому чоловікові келих вина перед сном, я не хочу більше загаювати його, нехай спочиває.

Одна зі служниць подала срібний келих гарячого вина з прянощами, і Ровена піднесла його до губів. Потім передала келих прочанинові, той низько вклонився і надпив трощечки.

“Accept this alms, friend,” continued the lady, offering a piece of gold, “in acknowledgment of thy painful travail, and of the shrines thou hast visited.”

The Palmer received the boon with another low reverence, and followed Edwina out of the apartment.

In the anteroom he found his attendant Anwold, who, taking the torch from the hand of the waiting-maid, conducted him with more haste than ceremony to an exterior and ignoble part of the building, where a number of small apartments, or rather cells, served for sleeping places to the lower order of domestics, and to strangers of mean degree.

“In which of these sleeps the Jew?” said the Pilgrim.

“The unbelieving dog,” answered Anwold, “kennels in the cell next your holiness. – St Dunstan, how it must be scraped and cleansed ere it be again fit for a Christian!”

“And where sleeps Gurth the swineherd?” said the stranger.

“Gurth,” replied the bondsman, “sleeps in the cell on your right, as the Jew on that to your left; you serve to keep the child of circumcision separate from the abomination of his tribe. You might have occupied a more honourable place had you accepted of Oswald’s invitation.”

“It is as well as it is,” said the Palmer; “the company, even of a Jew, can hardly spread contamination through an oaken partition.”

– Візьми цю милостину, друже, – провадила леді Ровена, подаючи йому золотого. – На знак поваги до тяжких трудів твоєї путі й до тих святинь, що ти відвідав.

Прочанин прийняв дарунок, іще раз низько вклонився і вийшов услід за Ельгітою з покою.

У передпокої він застав приділеного йому служника Енвольда; той узяв смолоскипа з рук служниці й скорше в поспіху, ніж із пошаною, повів гостя до простішої прибудови, де було кілька маленьких кімнаток, чи радше комірчин, у яких ночували челядники найнижчого звання й такі самі гості оселі.

– А в котрій тут спить єврей? – поцікавився чужинець.

– Невірний собака обарложився в комірчині поряд вашої, благочестивий пане, – відповів Енвольд. – Хай святий Дунстан милує, скільки доведеться її мити та шкребти, поки в ній зможе спати християнин!

– А де спить свинопас Гурт? – запитав мандрівець.

– Гурт спить у комірчині праворуч від вашої, – відповів челядник, – а єврей – ліворуч. Ви ніби відгороджуєте цього обрізанця від того, що найдужче жахає його поріддя. Якби ви прийняли Освальдове запрошення, то могли б дістати почесніше місце.

– Дарма, добре буде й це, – сказав прочанин. – Навряд чи євреєве сусідство зможе осквернити мене крізь дубову стіну.

So saying, he entered the cabin allotted to him, and taking the torch from the domestic's hand, thanked him, and wished him good-night. Having shut the door of his cell, he placed the torch in a candlestick made of wood, and looked around his sleeping apartment, the furniture of which was of the most simple kind. It consisted of a rude wooden stool, and still ruder hutch or bed-frame, stuffed with clean straw, and accommodated with two or three sheepskins by way of bed-clothes.

The Palmer, having extinguished his torch, threw himself, without taking off any part of his clothes, on this rude couch, and slept, or at least retained his recumbent posture, till the earliest sunbeams found their way through the little grated window, which served at once to admit both air and light to his uncomfortable cell. He then started up, and after repeating his matins, and adjusting his dress, he left it, and entered that of Isaac the Jew, lifting the latch as gently as he could.

The inmate was lying in troubled slumber upon a couch similar to that on which the Palmer himself had passed the night. Such parts of his dress as the Jew had laid aside on the preceding evening, were disposed carefully around his person, as if to prevent the hazard of their being carried off during his slumbers. There was a trouble on his brow amounting almost to agony. His hands and arms moved convulsively, as if struggling with the nightmare; and besides several ejaculations in Hebrew, the following were distinctly heard in the Norman-English, or mixed language of the country: "For the sake of the God of Abraham, spare an unhappy old man! I am poor, I am penniless – should your irons wrench my limbs asunder, I could not gratify you!"

The Palmer awaited not the end of the Jew's vision, but stirred him with his pilgrim's staff. The touch probably associated, as is usual, with some of the apprehensions excited by his dream; for the old man started up, his grey hair standing almost erect upon his head, and huddling some part of his garments about him, while he held the detached pieces with the tenacious grasp of a falcon, he fixed upon the Palmer his keen black eyes, expressive of wild surprise and of bodily apprehension.

"Fear nothing from me, Isaac," said the Palmer, "I come as your friend."

"The God of Israel requite you," said the Jew, greatly relieved; "I dreamed – But Father Abraham be praised, it was but a dream." Then, collecting himself, he added in his usual tone, "And what may it be your pleasure to want at so early an hour with the poor Jew?"

"It is to tell you," said the Palmer, "that if you leave not this mansion instantly, and travel not with some haste, your journey may prove a dangerous one."

"Holy father!" said the Jew, "whom could it interest to endanger so poor a wretch as I am?"

По тих словах він зайшов до приділеної йому комірчини, взяв з рук у служника смолоскип, подякував йому й сказав на добраніч. Зачинивши двері, він застромив смолоскип у дерев'яний світець і озирнувся по комірчині. Там не було нічого, крім простого дубового стільчика та ще простішого тапчана, на який була кинута свіжа солома, а поверх неї – дві чи три овечі шкури.

Прочанин погасив смолоскип, не роздягаючись упав на тапчан і заснув – чи принаймні пролежав нерухомо, поки перше проміння сонця проникло в загразоване віконце, що впускало в цю вбогу келію і світло, й повітря. Тоді схопився, проказав уранішню молитву, поправив на собі вбрання, вийшов і вступив до комірчини єврея Ісака, піднявши заціпку якомога тихше.

Ісак спав неспокійним сном на тапчані, такому самому, як той, що на ньому пролежав ніч прочанин. Уся одежа, яку єврей скинув із себе ввечері, була під ним або на ньому, щоб її не поцупили, поки він спатиме. На його обличчі відбивалася тривога, мало не розпач. Руки судомно сіпались, ніби відбивалися від страшного видива; з уст виривались якісь вигуки гебрейською мовою, а то й франко-норманською або мішаною англосакською: «В ім'я Бога Авраамового, пощадіть нещасного старого! Я бідний, у мене й пенса нема. Закуйте мене в кайдани, відірвіть руки й ноги – я не зможу дати вам нічого!»

Прочанин не став чекати, поки єврееве видіння скінчиться, а торкнув його кінцем своєї патериці. Та цей доторк, як то звичайно буває, мабуть, пов'язався з якимись страхами, пробудженими сновидіннями, бо старий схопився, його сиве волосся стало на голові майже сторчма, і він, згрібши в оберемок свою одіж і вчепившись у неї пальцями, наче яструб пазурами, прикипів до прочанина проникливими чорними очима, сповненими нестямного подиву й страху.

– Не бійся мене, Ісаку, – сказав прочанин, – я прийшов не як ворог.

– Хай Бог Ізраїлю віддячить тобі, – мовив єврей, трохи заспокоївшись.

– Мені приснилось... але слава праотцеві Авраамові, це був тільки сон!

Потім, отямившись зовсім, спитав уже своїм звичайним голосом:

– І чого ж ви, з ласки вашої, хочете в таку ранню годину від бідного єврея?

– Я хочу сказати вам, – відповів прочанин, – що як ви не покинете цього дому негайно і не поквалитесь у дорозі, ваша подорож може стати небезпечною.

– Святий отче! – вигукнув єврей. – Ну хто це здумає напасти на такого нещасного злидаря, як я?

“The purpose you can best guess,” said the Pilgrim; “but rely on this, that when the Templar crossed the hall yesternight, he spoke to his Mussulman slaves in the Saracen language, which I well understand, and charged them this morning to watch the journey of the Jew, to seize upon him when at a convenient distance from the mansion, and to conduct him to the castle of Philip de Malvoisin, or to that of Reginald Front-de-Boeuf.”

– Це вже вам видніше, – відказав прочанин. – Але знайте, що коли храмовник учора ввечері виходив із зали, він заговорив до своїх мусульманських рабів сарацинською мовою, яку я добре розумію, і наказав їм цього ранку простежити, якою дорогою поїде єврей, а коли від'їдуть досить далеко від цієї оселі, схопити його й відвезти до замку Філіппа де Мальвуазена або Реджинальда Фрон-де-Бефа.

It is impossible to describe the extremity of terror which seized upon the Jew at this information, and seemed at once to overpower his whole faculties. His arms fell down to his sides, and his head drooped on his breast, his knees bent under his weight, every nerve and muscle of his frame seemed to collapse and lose its energy, and he sunk at the foot of the Palmer, not in the fashion of one who intentionally stoops, kneels, or prostrates himself to excite compassion, but like a man borne down on all sides by the pressure of some invisible force, which crushes him to the earth without the power of resistance.

Годі змалювати той переляк, що охопив єврея від цієї новини: він неначе зразу втратив будь-яке самовладання. Руки його обвисли вздовж боків, голова впала на груди, коліна підломились під вагою тіла, і кожна жилочка, кожен м'яз у ньому розслабли, втратили силу. Він упав до ніг прочанинові – не так, як людина, що свідомо схиляється, вклякає чи падає ниць перед іншою людиною, аби пробудити співчуття, а як людина, зломлена зусібічним тиском якихось невидимих сил, які придавлюють її до землі і яким несила опиратись.

“Holy God of Abraham!” was his first exclamation, folding and elevating his wrinkled hands, but without raising his grey head from the pavement; “Oh, holy Moses! O, blessed Aaron! the dream is not dreamed for nought, and the vision cometh not in vain! I feel their irons already tear my sinews! I feel the rack pass over my body like the saws, and harrows, and axes of iron over the men of Rabbah, and of the cities of the children of Ammon!”

“Stand up, Isaac, and hearken to me,” said the Palmer, who viewed the extremity of his distress with a compassion in which contempt was largely mingled; “you have cause for your terror, considering how your brethren have been used, in order to extort from them their hoards, both by princes and nobles; but stand up, I say, and I will point out to you the means of escape. Leave this mansion instantly, while its inmates sleep sound after the last night’s revel. I will guide you by the secret paths of the forest, known as well to me as to any forester that ranges it, and I will not leave you till you are under safe conduct of some chief or baron going to the tournament, whose good-will you have probably the means of securing.”

As the ears of Isaac received the hopes of escape which this speech intimated, he began gradually, and inch by inch, as it were, to raise himself up from the ground, until he fairly rested upon his knees, throwing back his long grey hair and beard, and fixing his keen black eyes upon the Palmer’s face, with a look expressive at once of hope and fear, not unmingled with suspicion. But when he heard the concluding part of the sentence, his original terror appeared to revive in full force, and he dropt once more on his face, exclaiming, “I possess the means of securing good-will! alas! there is but one road to the favour of a Christian, and how can the poor Jew find it, whom extortions have already reduced to the misery of Lazarus?” Then, as if suspicion had overpowered his other feelings, he suddenly exclaimed, “For the love of God, young man, betray me not – for the sake of the Great Father who made us all, Jew as well as Gentile, Israelite and Ishmaelite – do me no treason! I have not means to secure the good-will of a Christian beggar, were he rating it at a single penny.” As he spoke these last words, he raised himself, and grasped the Palmer’s mantle with a look of the most earnest entreaty. The pilgrim extricated himself, as if there were contamination in the touch.

“Wert thou loaded with all the wealth of thy tribe,” he said, “what interest have I to injure thee? – In this dress I am vowed to poverty, nor do I change it for aught save a horse and a coat of mail. Yet think not that I care for thy company, or propose myself advantage by it; remain here if thou wilt – Cedric the Saxon may protect thee.”

“Alas!” said the Jew, “he will not let me travel in his train – Saxon or Norman will be equally ashamed of the poor Israelite; and to travel by myself

– Святий Боже Авраамів! – вигукнув він зразу, зціпивши й піднісши догори зморшкуваті руки, але не підводячи голови з долівки. – О великий Мойсею! О благословенний Аароне, то це сновиддя не було пусте, і видиво приходило немарно! Я вже чую, як їхні кліщі рвуть мені жили! Я вже відчуваю на всьому тілі зубці їхніх коліс, наче ті пилки, й борони, й залізні сокири, що терзали людей Рабби й усіх міст синів Аммонових!

– Устаньте, Ісаку, й слухайте мене, – сказав прочанин, що дивився на ці вияви крайнього розпачу співчутливо, але водночас і зневажливо. – Ви не дарма жахаєтесь, коли згадати, як ваших братів визискують і державці, й вельможі, аби добути грошей. Але встаньте, і я вас навчу, як порятуватись. Покиньте цей дім негайно, доки в ньому ще міцно сплять після вчорашнього бенкету. Я проведу вас таємними лісовими стежками, відомими мені не гірше, ніж гайовому, що стереже той ліс, і не залишу вас, поки ви не опинитесь у безпеці у почті якогось ватага чи барона, що їде на турнір, – а забезпечити його прихильність ви, певне, маєте чим.

Коли Ісакового слуху досягла ця умова, що подавала надію на рятунок, він почав помаленьку-помаленьку підводитись і врешті став навколішки, відкинув назад довге сиве волосся й розправив бороду, а його проникливі карі очі прикипіли до прочанинового обличчя з виразом і надії, й страху, підмішаних підозрою. Та коли він почув останні слова тиради, його первісний переляк наче ожив з усією силою, і він ще раз упав ницьма, вигукуючи:

– Я маю чим забезпечити його прихильність! О лихо! Є тільки один шлях до ласки християнина, і як може знайти його бідний єврей, що здирства вже зробили його таким, як бідний Лазар? – Потім, наче підозра враз узяла гору над рештою його почуттів, він раптом вигукнув: – Ради Бога, юначе, не зрадь мене! Ради Великого Вітця, що створив усіх нас, і юдеїв, і поган, ізраїльтян та ізмаїлітів, не продай мене! Я не маю чим забезпечити прихильність християнського жебрака, якби він навіть цінував її в один пенс.

Промовивши ці останні слова, він підвівся й ухопився за прочанинів плащ із виразом якнайщирішого благання. Прочанин вивільнився, наче в тому доторку була зараза.

– Навіть якби ви були нав'ючені всіма багатствами вашого плем'я, – сказав він, – навіщо б мені вас кривдити? В цьому одязі я мушу дотримувати обітницю вбоztва, та й не поміняю його ні на що, крім коня та обладунку. Тож не думайте, ніби мені потрібне ваше товариство чи ніби я сподіваюсь від нього якогось зиску; зоставайтеся тут, коли хочете, і Седрік Сакс захистить вас.

– Гай-гай! – зітхнув єврей. – Не візьме він мене в дорогу з собою. І сакси, й нормани однаково соромляться бідного ізраїльтянина; а пробиратися

through the domains of Philip de Malvoisin and Reginald Front-de-Boeuf – Good youth, I will go with you! – Let us haste – let us gird up our loins – let us flee! – Here is thy staff, why wilt thou tarry?”

“I tarry not,” said the Pilgrim, giving way to the urgency of his companion; “but I must secure the means of leaving this place – follow me.”

He led the way to the adjoining cell, which, as the reader is apprised, was occupied by Gurth the swineherd. – “Arise, Gurth,” said the Pilgrim, “arise quickly. Undo the postern gate, and let out the Jew and me.”

Gurth, whose occupation, though now held so mean, gave him as much consequence in Saxon England as that of Eumaeus in Ithaca, was offended at the familiar and commanding tone assumed by the Palmer. “The Jew leaving Rotherwood,” said he, raising himself on his elbow, and looking superciliously at him without quitting his pallet, “and travelling in company with the Palmer to boot – ”

“I should as soon have dreamt,” said Wamba, who entered the apartment at the instant, “of his stealing away with a gammon of bacon.”

“Nevertheless,” said Gurth, again laying down his head on the wooden log which served him for a pillow, “both Jew and Gentile must be content to abide the opening of the great gate – we suffer no visitors to depart by stealth at these unseasonable hours.”

“Nevertheless,” said the Pilgrim, in a commanding tone, “you will not, I think, refuse me that favour.”

So saying, he stooped over the bed of the recumbent swineherd, and whispered something in his ear in Saxon. Gurth started up as if electrified. The Pilgrim, raising his finger in an attitude as if to express caution, added, “Gurth, beware – thou art wont to be prudent. I say, undo the postern – thou shalt know more anon.”

With hasty alacrity Gurth obeyed him, while Wamba and the Jew followed, both wondering at the sudden change in the swineherd’s demeanour.

“My mule, my mule!” said the Jew, as soon as they stood without the postern.

“Fetch him his mule,” said the Pilgrim; “and, hearest thou, – let me have another, that I may bear him company till he is beyond these parts – I will return it safely to some of Cedric’s train at Ashby. And do thou” – he whispered the rest in Gurth’s ear.

“Willingly, most willingly shall it be done,” said Gurth, and instantly departed to execute the commission.

“I wish I knew,” said Wamba, when his comrade’s back was turned, “what you Palmers learn in the Holy Land.”

самому через володіння Філіппа де Мальвуазена й Реджинальда Фрон-де-Бефа... Ні, добрий юначе, я йду з тобою! Поквапмося – підпережімо стан – тікаймо! Ось твоя патериця, чого ти баришся?

– Я не барюся, – сказав прочанин, піддаючись поспіхові єврея, – але мені треба спершу знайти спосіб, як вибратися звідси. Йдїть за мною!

Він рушив до сусідньої комірчини, де, як відомо читачеві, спав Гурт-свинопас.

– Уставай, Гурте, – сказав прочанин, – вставай швидше. Відімкни задню хвіртку й випусти нас.

Гурт, чиї обов'язки, хоча сьогодні їх так зневажають, у ті часи в саксонській Англії були так само шановані, як обов'язки Евмея на Ітаці*, образивсь на фамільярний, наказовий тон прочанинної мови.

– Єврей тікає з Ротервуда, – спогорда мовив він, звівшись на одному лікті, але з соломи не встаючи, – і пускається в дорогу разом з прочанином...

– Це так, – озвався Вамба, що саме ввійшов до комірчини, – наче він украв свинячий окїст і хоче втекти з ним.

– Та однаково, – докінчив Гурт, знову кладучи голову на оцупок дерева, що правив йому за подушку, – і євреєві, й прочанинові доведеться чекати, поки відімкнуть головну браму: у нас ніяким гостям не дозволяють вшиватися крадькома в таку ранню годину.

– І все ж, – так само владно відказав прочанин, – ти, гадаю, не відмовиш мені в такій послужі.

З тими словами він нахилився над свинопасовим ліжком і щось прошепотїв йому на вухо по-саксонському. Гурт схопився мов ошпарений, а прочанин підняв пальця остережливим жестом і додав:

– Гурте, гляди ж, будь обережний. Відімкни хвіртку, чуєш? Решту визнаєш потім.

Гурт прожогом побїг виконувати наказ, а Вамба і єврей подались за ним, обидва дивуючись раптовій зміні в поведінці свинопаса.

– А мій мул! Мій мул! – похопився єврей, коли вони вже опинились за хвірткою.

– Приведи сюди його мула, – сказав прочанин, – та, чуєш, добудь і мені ще одного, щоб я міг поспівати за ним, поки виїдемо з цієї околиці. Я віддам його живим і цілим комусь із Седрікового почту в Ашбі. А ти... – і щось зашепотїв на вухо Гуртові.

– Залюбки – все залюбки зроблю, – запевнив Гурт і зразу подався виконувати доручення.

– Хотїв би я знати, – сказав Вамба, коли його товариш уже пішов, – чого вас, прочан, навчають там, у Святій Землі.

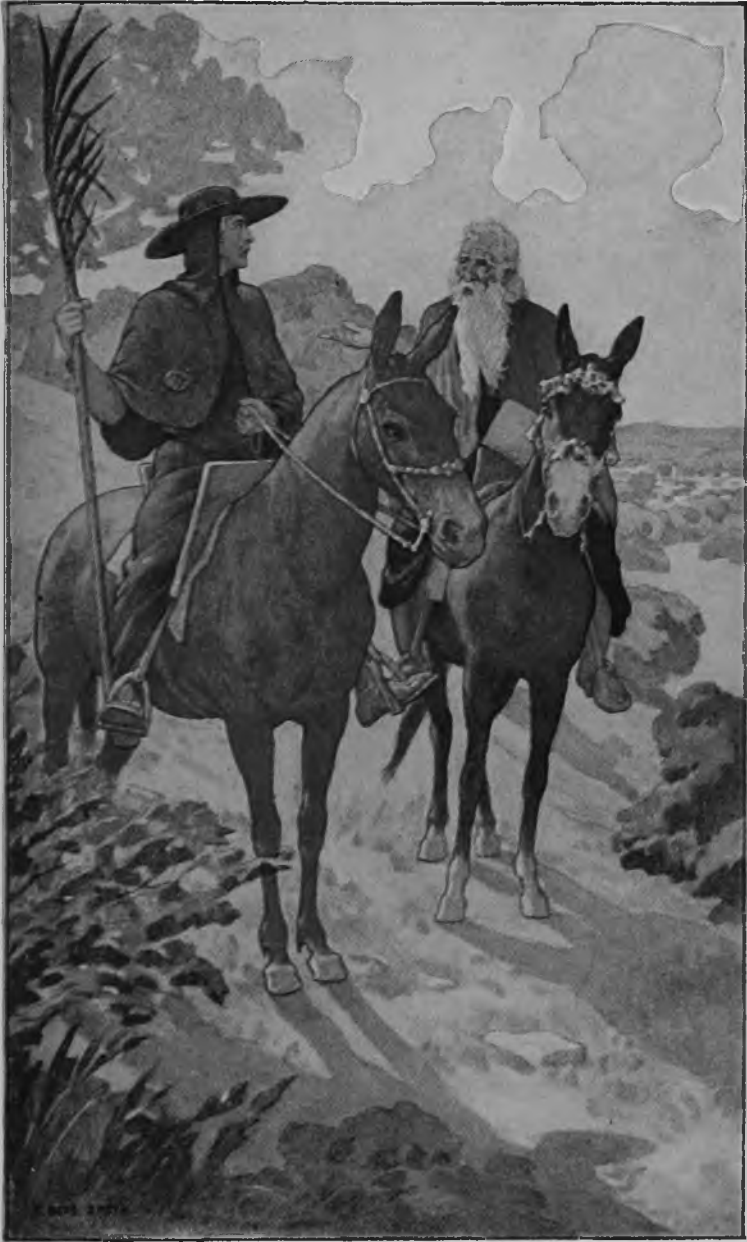
“To say our orisons, fool,” answered the Pilgrim, “to repent our sins, and to mortify ourselves with fastings, vigils, and long prayers.”

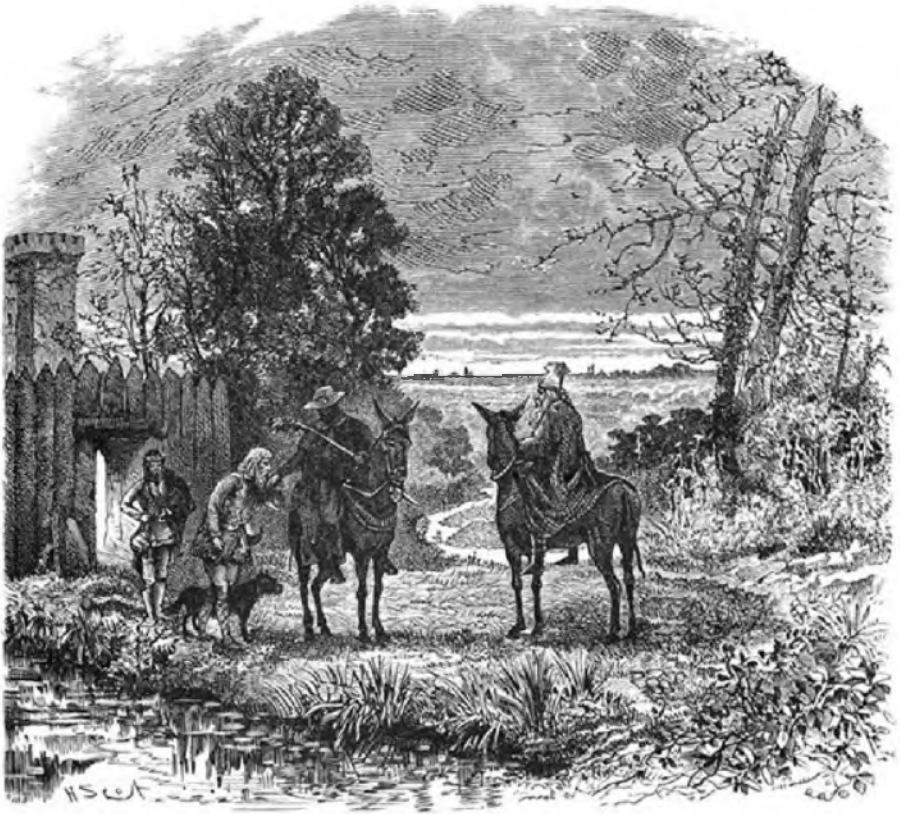
“Something more potent than that,” answered the Jester; “for when would repentance or prayer make Gurth do a courtesy, or fasting or vigil

– Таж молитися, дурню, – відповів прочанин, – каятися в гріхах і умирати за плотью постами, неспанням і довгими молитвами.

– Е ні, чогось сильнішого, – сказав блазень, – бо коли це каяття чи молитва могли змусити Гурта зробити комусь послугу або піст чи

persuade him to lend you a mule? – I trow you might as well have told his favourite black boar of thy vigils and penance, and wouldst have gotten as civil an answer.”

“Go to,” said the Pilgrim, “thou art but a Saxon fool.”

“Thou sayst well,” said the Jester; “had I been born a Norman, as I think thou art, I would have had luck on my side, and been next door to a wise man.”

At this moment Gurth appeared on the opposite side of the moat with the mules. The travellers crossed the ditch upon a drawbridge of only two planks breadth, the narrowness of which was matched with the straitness of the postern, and with a little wicket in the exterior palisade, which gave access to the forest. No sooner had they reached the mules, than the Jew, with hasty and trembling hands, secured behind the saddle a small bag of blue buckram, which he took

неспанн'я – переконати його, щоб дав вам мула? Я гадаю, що ви могли б із таким самим успіхом розказувати про неспанн'я та покуту його улюбленцеві, чорному кнурові, й дістати таку саму чемну відповідь.

– Ет, бодай тобі, – мовив прочанин. – Ти просто саксонський дурень та й годі.

– Слушно кажете, – відповів блазень. – Коли б я народився норманом, як оце, здається, ви, то мені б уже щастило, і називали б мене трохи не мудрецем.

Ту хвилину за ровом з'явився Гурт із двома мулами. Подорожні перейшли р'ів по звідному мосту всього в дві дошки і невеличкою, такою ж завширшки, хв'рткою в зовнішньому частоколі вийшли в ліс. Тільки-но вони дісталися до своїх мулів, єврей тремтячими руками причепив до сідла ззаду торбинку з синьої церати, яку вийняв з-під плаща; в тій торбині, промимрив він, була «переміна

from under his cloak, containing, as he muttered, “a change of raiment – only a change of raiment.” Then getting upon the animal with more alacrity and haste than could have been anticipated from his years, he lost no time in so disposing of the skirts of his gabardine as to conceal completely from observation the burden which he had thus deposited “en croupe”.

The Pilgrim mounted with more deliberation, reaching, as he departed, his hand to Gurth, who kissed it with the utmost possible veneration. The swineherd stood gazing after the travellers until they were lost under the boughs of the forest path, when he was disturbed from his reverie by the voice of Wamba.

“Knowest thou,” said the Jester, “my good friend Gurth, that thou art strangely courteous and most unwontedly pious on this summer morning? I would I were a black Prior or a barefoot Palmer, to avail myself of thy unwonted zeal and courtesy – certes, I would make more out of it than a kiss of the hand.”

“Thou art no fool thus far, Wamba,” answered Gurth, “though thou arguest from appearances, and the wisest of us can do no more – But it is time to look after my charge.”

So saying, he turned back to the mansion, attended by the Jester.

Meanwhile the travellers continued to press on their journey with a dispatch which argued the extremity of the Jew’s fears, since persons at his age are seldom fond of rapid motion. The Palmer, to whom every path and outlet in the wood appeared to be familiar, led the way through the most devious paths, and more than once excited anew the suspicion of the Israelite, that he intended to betray him into some ambuscade of his enemies.

His doubts might have been indeed pardoned; for, except perhaps the flying fish, there was no race existing on the earth, in the air, or the waters, who were the object of such an unintermitting, general, and relentless persecution as the Jews of this period. Upon the slightest and most unreasonable pretences, as well as upon accusations the most absurd and groundless, their persons and property were exposed to every turn of popular fury; for Norman, Saxon, Dane, and Briton, however adverse these races were to each other, contended which should look with greatest detestation upon a people, whom it was accounted a point of religion to hate, to revile, to despise, to plunder, and to persecute. The kings of the Norman race, and the independent nobles, who followed their example in all acts of tyranny, maintained against this devoted people a persecution of a more regular, calculated, and self-interested kind. It is a well-known story of King John, that he confined a wealthy Jew in one of the royal castles, and daily caused one of his teeth to be torn out, until, when the jaw of the unhappy Israelite was half disfurnished, he consented to pay a large sum,

білизни, тільки переміна білизни». Тоді зіп'явся на мула куди моторніше й швидше, ніж можна було сподіватися від людини в таких літах, і зразу заходився підтикати поли свого лапсердака, ніби хотів зовсім прикрити від чужих очей той вантаж, який щойно розмістив на муловому крупі.

Прочанин сів у сідло не так квапливо, а рушаючи, подав Гуртові руку, і той поцілував її якнайшанобливіше. Свинопас дивився вслід подорожнім, аж поки вони зникли за гіллям дерев на лісовій стежині. А тоді його збудив із задуми Вамбин голос.

– А ти знаєш, друзяко Гурте, – сказав блазень, – що цього літнього ранку ти був незвичайно чемний і несподівано побожний? От би мені стати абатом чи босоногим прочанином, отоді б я вже скористався з твоєї несподіваної ревності та чемності! Ручуся, що я б вимозолив у тебе трохи більше, ніж поцілунок у руку.

– Та звісно, не такий ти дурний, Вамбо, – відповів Гурт, – от тільки судиш ти з позверхнього вигляду. А втім, так роблять і наймудріші з нас. Ну, час уже братись до діла.

З тими словами він рушив назад у оселю, а за ним і Вамба.

Тим часом подорожні їхали далі так швидко, що з цього було видно, як перелякався євреї: адже в його літах дуже швидко їздити не люблять. Прочанин, якому, очевидно, були знані всі стежки в цьому лісі, умисне їхав найкружнішими шляхами, не раз пробуджуючи наново підозри в ізраїльтянина, чи не хоче він його завести в якусь ворожу засідку.

Ті сумніви були, власне, цілком прощенні: адже за винятком хіба летючих риб у ті часи не було жодного поріддя живих істот на землі, на воді й у повітрі, що зазнавало б такого безперервного, всеохопного й безжального переслідування, як євреї. Під найнікчемнішими, найбезглуздішими приводами, через щонайдикіші й найбезпідставніші звинувачення й самі вони, і їхнє майно ставали жертвами народної люті, бо і нормани, й сакси, й данці, й брити, хоч як ворогували ці племена між собою, доходили згоди у спільній безмежній відразі до народу, який сама релігія приписувала ненавидіти, принижувати, грабувати й переслідувати. Королі норманської династії та незалежні магнати, що наслідували їхній приклад в усіх тиранствах, гнобили цей побожний народ систематичніше, розрахованіше й корисливіше. Добре відома оповідка про те, як король Джон* ув'язнив багатого єврея в одному зі своїх королівських замків і наказав щодня виривати йому один зуб, аж поки повиривав їх нещасному ізраїльтянинові половину.

which it was the tyrant's object to extort from him. The little ready money which was in the country was chiefly in possession of this persecuted people, and the nobility hesitated not to follow the example of their sovereign, in wringing it from them by every species of oppression, and even personal torture. Yet the passive courage inspired by the love of gain, induced the Jews to dare the various evils to which they were subjected, in consideration of the immense profits which they were enabled to realize in a country naturally so wealthy as England. In spite of every kind of discouragement, and even of the special court of taxations already mentioned, called the Jews' Exchequer, erected for the very purpose of despoiling and distressing them, the Jews increased, multiplied, and accumulated huge sums, which they transferred from one hand to another by means of bills of exchange – an invention for which commerce is said to be indebted to them, and which enabled them to transfer their wealth from land to land, that when threatened with oppression in one country, their treasure might be secured in another.

The obstinacy and avarice of the Jews being thus in a measure placed in opposition to the fanaticism that tyranny of those under whom they lived, seemed to increase in proportion to the persecution with which they were visited; and the immense wealth they usually acquired in commerce, while it frequently placed them in danger, was at other times used to extend their influence, and to secure to them a certain degree of protection. On these terms they lived; and their character, influenced accordingly, was watchful, suspicious, and timid – yet obstinate, uncomplying, and skilful in evading the dangers to which they were exposed.

When the travellers had pushed on at a rapid rate through many devious paths, the Palmer at length broke silence.

“That large decayed oak,” he said, “marks the boundaries over which Front-de-Boeuf claims authority – we are long since far from those of Malvoisin. There is now no fear of pursuit.”

“May the wheels of their chariots be taken off,” said the Jew, “like those of the host of Pharaoh, that they may drive heavily! – But leave me not, good Pilgrim – Think but of that fierce and savage Templar, with his Saracen slaves – they will regard neither territory, nor manor, nor lordship.”

“Our road,” said the Palmer, “should here separate; for it beseems not men of my character and thine to travel together longer than needs must be. Besides, what succour couldst thou have from me, a peaceful Pilgrim, against two armed heathens?”

“O good youth,” answered the Jew, “thou canst defend me, and I know thou wouldst. Poor as I am, I will requite it – not with money, for money, so help me my Father Abraham, I have none – but –”

Тільки тоді той погодився сплатити велику силу грошей, яку тиран мав на думці витягнути з нього. Майже вся наявна в країні готівка була тоді в руках цього переслідуваного народу, і шляхта не вагалась чинити за прикладом свого володаря, витискаючи її з євреїв усілякими утисками чи навіть фізичними тортурами. Проте пасивна відвага, навіювана любов'ю до зиску, спонукала євреїв наражатись на всілякі нещастя заради величезних прибутків, що їх можна було одержати в такій багатющій від природи країні, як Англія. Незважаючи на всілякі труднощі й навіть на вже згадане спеціальне податкове відомство – Єврейську скарбницю, – створене, аби грабувати й мучити їх, євреї все прибували, множились, нагромаджували величезні суми, що їх передавали з рук у руки за допомогою векселів – винаходу, який комерція, кажуть, завдячує саме їм і який давав їм змогу пересилати багатства з країни до країни, аби можна було в разі загрози утисків у одній країні рятувати їх у іншій.

Чіпкість і зажерливість євреїв, що з їх допомогою вони деякою мірою опиралися фанатизмові й тиранії тих, під чиєю владою жили, неначе зростали пропорційно до переслідувань, яких вони зазнавали; а величезне багатство, що його вони звичайно набували торгівлею, хоча й часто накликало на них небезпеку, так само часто збільшувало їхній вплив і до певної міри забезпечувало їм захист. В таких ото умовах вони й жили, і через це в них складалася вдача, водночас пильна, підозрілива й боязка, одначе вперта, непоступлива й винахідлива в униканні небезпек, які нависали над ними.

Мандрівці довго їхали швидким клусом кружними лісовими стежками, поки прочанин нарешті порушив мовчанку.

– Отой великий сухий дуб, – сказав він, – позначає межу володінь Фрон-де-Бефа. Землі Філіппа де Мальвуазена ми вже давно проминули. Тепер нема чого боятись погоні.

– Нехай колеса їхніх колісниць поламаються, – сказав єврей, – як у колісниць фараонового війська*, нехай їм важко буде їхати! Але не кидай мене, добрий прочанине. Подумай хоч би про отого жорстокого й лютого храмовника та його слуг-сарацинів: вони не зважать ні на землі, ні на маєток, ні на господаря.

– Тут наші шляхи розійдуться, – відказав прочанин. – Бо не годиться таким людям, як я, і таким, як ви, подорожувати разом довше, ніж потрібно. Крім того, якої допомоги сподіваєтеся ви від мене, мирного прочанина, проти двох озброєних поган?

– О добрий юначе, – відповів єврей, – ти можеш оборонити мене, і я знаю, що оборониш. А я, хоч який бідний, віддячу за це. Не грішми, бо грошей, присягаюся праотцем Авраамом, я не маю, але...

“Money and recompense,” said the Palmer, interrupting him, “I have already said I require not of thee. Guide thee I can; and, it may be, even in some sort defend thee; since to protect a Jew against a Saracen, can scarce be accounted unworthy of a Christian. Therefore, Jew, I will see thee safe under some fitting escort. We are now not far from the town of Sheffield, where thou mayest easily find many of thy tribe with whom to take refuge.”

“The blessing of Jacob be upon thee, good youth!” said the Jew; “in Sheffield I can harbour with my kinsman Zareth, and find some means of travelling forth with safety.”

“Be it so,” said the Palmer; “at Sheffield then we part, and half-an-hour’s riding will bring us in sight of that town.”

The half hour was spent in perfect silence on both parts; the Pilgrim perhaps disdainingly to address the Jew, except in case of absolute necessity, and the Jew not presuming to force a conversation with a person whose journey to the Holy Sepulchre gave a sort of sanctity to his character. They paused on the top of a gently rising bank, and the Pilgrim, pointing to the town of Sheffield, which lay beneath them, repeated the words, “Here, then, we part.”

“Not till you have had the poor Jew’s thanks,” said Isaac; “for I presume not to ask you to go with me to my kinsman Zareth’s, who might aid me with some means of repaying your good offices.”

“I have already said,” answered the Pilgrim, “that I desire no recompense. If among the huge list of thy debtors, thou wilt, for my sake, spare the gyves and the dungeon to some unhappy Christian who stands in thy danger, I shall hold this morning’s service to thee well bestowed.”

“Stay, stay,” said the Jew, laying hold of his garment; “something would I do more than this, something for thyself. – God knows the Jew is poor – yes, Isaac is the beggar of his tribe – but forgive me should I guess what thou most lackest at this moment.”

“If thou wert to guess truly,” said the Palmer, “it is what thou canst not supply, wert thou as wealthy as thou sayst thou art poor.”

“As I say?” echoed the Jew; “O! believe it, I say but the truth; I am a plundered, indebted, distressed man. Hard hands have wrung from me my goods, my money, my ships, and all that I possessed – Yet I can tell thee what thou lackest, and, it may be, supply it too. Thy wish even now is for a horse and armour.”

The Palmer started, and turned suddenly towards the Jew: – “What fiend prompted that guess?” said he, hastily.

“No matter,” said the Jew, smiling, “so that it be a true one – and, as I can guess thy want, so I can supply it.”

– Грошей чи якої іншої відплати, – мовив прочанин, перебиваючи його, – я від тебе не вимагаю, я вже казав про це. Провести тебе я можу і навіть якось обороню, оскільки захищати єврея від сарацина – діло навряд чи негідне християнина. Тому, єврею, я доведу тебе туди, де ти зможеш знайти якийсь справжній захист. Ми вже недалеко від міста Шеффілда, і там ти легко знайдеш багатьох своїх одноплемінців, що нададуть тобі притулок.

– Хай буде з тобою благословення Якова, добрий юначе! – вигукнув єврей. – У Шеффідді я знайду пристановище у свого родича Зарета, а тоді пошукаю способу безпечно їхати далі.

– Хай буде так, – погодився прочанин. – У Шеффідді розпрощаємось, а Шеффідд ми побачимо за півгодини.

Ті півгодини обидва мовчали, ні пари з уст: прочанин, можливо, гребував звертатися до єврея без абсолютної необхідності, а єврей не важився нав'язуватися з розмовою людині, чия подорож до Гробу Господнього ніби клала на неї якийсь відбиток святості. Вони зупинились на вершині положистого пагорба, і прочанин, показавши рукою на місто Шеффідд, що лежало біля його підніжжя, сказав ще раз:

– Тут наші дороги розійдуться.

– Ні, спершу бідний єврей повинен віддячити вам, хоч я не важуся просити вас, щоб заїхали зі мною до мого родича Зарета, а той, певне, допоміг би мені відплатити за добру послугу.

– Я вже сказав, – нагадав прочанин, – що не хочу ніякої відплати. Якщо з довжелезного списку твоїх боржників ти заради мене пощадиш одного нещасливого християнина, якому загрожують із твоєї волі кайдани та в'язниця, я вважатиму, що за мою сьогоднішню послугу добре відплачено.

– Стривайте, стривайте! – сказав єврей, ухопивши його за плащ. – Я хочу зробити щось більше – для вас самого. Бог свідок, що я убогий, – так, Ісак злидар серед свого плем'я, – але пробачте мені, коли я вгадаю, що вам найпотрібніше в цю хвилину.

– Якщо й здогадаєшся, – відповів прочанин, – то це така річ, якої ти не зможеш мені дістати, хоч би й був настільки багатий, наскільки бідним прикидаєшся.

– Я – прикидаюсь?! – вигукнув єврей. – Ох, повірте, я кажу щиру правду; я пограбована, заборгована, замучена людина. Жорстокі руки відняли в мене мої товари, мої гроші, мої кораблі, все, що я мав. Але я можу сказати, чого вам бракує, і, можливо, дати вам його. Зараз ви хочете мати коня і обладунок.

Прочанин здригнувся і рвучко обернувся до єврея.

– Який біс підказав тобі це? – вихопилось у нього.

– Байдуже, – усміхнувся єврей. – Досить того, що це правда, і я, змігши про це здогадатися, зможу й постачити вам потрібне.

“But consider,” said the Palmer, “my character, my dress, my vow.”

“I know you Christians,” replied the Jew, “and that the noblest of you will take the staff and sandal in superstitious penance, and walk afoot to visit the graves of dead men.”

“Blaspheme not, Jew,” said the Pilgrim, sternly.

“Forgive me,” said the Jew; “I spoke rashly. But there dropt words from you last night and this morning, that, like sparks from flint, showed the metal within; and in the bosom of that Palmer’s gown, is hidden a knight’s chain and spurs of gold. They glanced as you stooped over my bed in the morning.”

The Pilgrim could not forbear smiling. “Were thy garments searched by as curious an eye, Isaac,” said he, “what discoveries might not be made?”

“No more of that,” said the Jew, changing colour; and drawing forth his writing materials in haste, as if to stop the conversation, he began to write upon a piece of paper which he supported on the top of his yellow cap, without dismounting from his mule. When he had finished, he delivered the scroll, which was in the Hebrew character, to the Pilgrim, saying, “In the town of Leicester all men know the rich Jew, Kirjath Jairam of Lombardy; give him this scroll – he hath on sale six Milan harnesses, the worst would suit a crowned head – ten goodly steeds, the worst might mount a king, were he to do battle for his throne. Of these he will give thee thy choice, with every thing else that can furnish thee forth for the tournament: when it is over, thou wilt return them safely – unless thou shouldst have wherewith to pay their value to the owner.”

“But, Isaac,” said the Pilgrim, smiling, “dost thou know that in these sports, the arms and steed of the knight who is unhorsed are forfeit to his victor? Now I may be unfortunate, and so lose what I cannot replace or repay.”

The Jew looked somewhat astounded at this possibility; but collecting his courage, he replied hastily. “No – no – no – It is impossible – I will not think so. The blessing of Our Father will be upon thee. Thy lance will be powerful as the rod of Moses.”

So saying, he was turning his mule’s head away, when the Palmer, in his turn, took hold of his gaberdine. “Nay, but Isaac, thou knowest not all the risk. The steed may be slain, the armour injured – for I will spare neither horse nor man. Besides, those of thy tribe give nothing for nothing; something there must be paid for their use.”

– Але ж моє становище, мій одяг, моя обітниця... – все дивувався прочанин.

– Я ж вас, християн, знаю, – відказав єврей. – І знаю, що найродовитіші з вас можуть у забобонному каятті взути постолі і з патерицею в руках податися пішки до гробниць мерців.

– Не блюзни, єврею! – суворо мовив прочанин.

– Пробачте мені, – відказав Ісак, – я сказав це зопалу. Але кілька ваших слів учора ввечері та сьогодні вранці, мов іскри з-під кременя, показали мені, з якого металу вас вилито. А під вашою прочанською одежею сховані лицарський ланцюг та золоті остроги. Вони блиснули, коли ви вранці нахилилися над моїм ліжком.

Прочанин не зміг стримати усмішку.

– А якби й під твою одіж зазирнути таким цікавим оком, Ісаку? – сказав він. – Певне, й там можна б дещо побачити!

– Годі про це балакати, – мовив єврей, побліднувши. Тоді квапливо, наче хотів урвати розмову, добув письмове приладдя, не злязачи з мула, скинув свою жовту шапку, поклав на її верх клапоть паперу й заходився щось писати. Докінчивши, віддав листа, написаного гебрейськими літерами, прочанинові з такими словами:

– В місті Лестері всі знають багатого єврея Кірджата Джайрама з Ломбардії; віддайте йому цього листа. У нього саме є на продаж шість лицарських обладунків міланської роботи – найгірший з них годиться й для коронованої особи; і десять добрих руків – на найгіршому з них король міг би рушити в бій за свій трон. Можете вибрати з-поміж них те, що захочете, а він спорядить вас для турніру повністю. Коли турнір скінчиться, ви повернете йому все цілим – або сплатите його вартість власникові, якщо зможете.

– Але ж хіба ти не знаєш, Ісаку, – відказав прочанин, усміхнувшись, – що на цих забавах зброя й кінь лицаря, вибитого з сідла, дістаються його переможцеві? А що, як мені не поталанить і я позбудусь того, чого не зможу оплатити або повернути?

Єврея така перспектива неначе трохи приголомшила; але, зібравши всю свою мужність, він покwapно відповів:

– Ні, ні, ні! Це неможлива річ, я про таке й думати не хочу. Благословення нашого Вітця буде з вами. Ваш спис буде весильний, як Мойсеїв жезл.

Промовивши це, він уже почав повертати мула, та прочанин своєю чергою притримав його за лапсердак.

– Та ні, Ісаку, ти не подумав, який тут ризик. Коня можуть убити, обладунок пошкодити, бо я не щадитиму ні коня, ні себе. Крім того, люди твого плем'я нічого не дають задарма: щось таки доведеться заплатити.

The Jew twisted himself in the saddle, like a man in a fit of the colic; but his better feelings predominated over those which were most familiar to him. "I care not," he said, "I care not – let me go. If there is damage, it will cost you nothing – if there is usage money, Kirjath Jairam will forgive it for the sake of his kinsman Isaac. Fare thee well! – Yet hark thee, good youth," said he, turning about, "thrust thyself not too forward into this vain hurly-burly – I speak not for endangering the steed, and coat of armour, but for the sake of thine own life and limbs."

"Gramercy for thy caution," said the Palmer, again smiling; "I will use thy courtesy frankly, and it will go hard with me but I will requite it."

They parted, and took different roads for the town of Sheffield.

Ісак скорчився в сідлі, неначе від кольки, та все ж найкращі його почуття взяли гору над більше звичними для нього.

– Дарма, – сказав він. – Байдуже. Пустіть мене. Коли станеться збиток, він вам нічого не коштуватиме; коли треба буде заплатити, Кірджат Джайрам подарує вам борг задля свого родича Ісака. Прощайте! Тільки послухайте, добрий юначе! – сказав він, іще обернувшись. – Не пхайтеся дуже в оту пусту бійку; я кажу так не тому, що боюсь за коня та за обладунок, я боюсь, що вас уб'ють або скалічать.

– Дякую за цю турботу, – відказав прочанин, знов усміхнувшись. – Я використаю твою люб'язність до кінця, і коневі та обладункові буде важко, але я тобі відшкодную все.

Вони попрощались і рушили різними шляхами до Шеффідда.

CHAPTER VII

*Knights, with a long retinue of their squires,
In gaudy liveries march and quaint attires;
One laced the helm, another held the lance,
A third the shining buckler did advance.
The courser paw'd the ground with restless feet,
And snorting foam'd and champ'd the golden bit.
The smiths and armourers on palfreys ride,
Files in their hands, and hammers at their side;
And nails for loosen'd spears, and thongs for shields provide.
The yeomen guard the streets in seemly bands;
And clowns come crowding on, with cudgels in their hands.*

Palamon and Arcite

The condition of the English nation was at this time sufficiently miserable. King Richard was absent a prisoner, and in the power of the perfidious and cruel Duke of Austria. Even the very place of his captivity was uncertain, and his fate but very imperfectly known to the generality of his subjects, who were, in the meantime, a prey to every species of subaltern oppression.

Prince John, in league with Philip of France, Coeur-de-Lion's mortal enemy, was using every species of influence with the Duke of Austria, to prolong the

РОЗДІЛ VII

Он лицарі, по кілька джур при них –
 Усі в строях барвистих і чудних;
 Той довгий стис несе, а той – шолом,
 Той – із блискучим на плечі щитом.
 А коні, шиї вигнувши круті,
 Гризуть свої вудила золоті.
 Он верхи зброярі та ковалі –
 В руці терпуг і молот при сідлі:
 Чи стис, чи щит поладодять умить.
 Заможних йоменів гурток стоїть,
 А там простолюди юрбами спішиють.

*Драйден. «Паламон і Арсіта»**

Становище англійського народу було в ті часи досить тяжке. Короля Річарда не було в країні, він попав у полон до підступного й жорстокого герцога Австрійського. Не знали навіть, де його тримають як в'язня, і про його долю майже нічого не знала більшість його підданих, що зазнавала тим часом тяжкого гноблення.

Король Джон у спілці з Філіппом Французьким* – смертельним ворогом Річарда Левове Серце – використовував увесь свій вплив на

captivity of his brother Richard, to whom he stood indebted for so many favours. In the meantime, he was strengthening his own faction in the kingdom, of which he proposed to dispute the succession, in case of the King's death, with the legitimate heir, Arthur Duke of Brittany, son of Geoffrey Plantagenet, the elder brother of John. This usurpation, it is well known, he afterwards effected. His own character being light, profligate, and perfidious, John easily attached to his person and faction, not only all who had reason to dread the resentment of Richard for criminal proceedings during his absence, but also the numerous class of "lawless resolute," whom the crusades had turned back on their country, accomplished in the vices of the East, impoverished in substance, and hardened in character, and who placed their hopes of harvest in civil commotion. To these causes of public distress and apprehension, must be added, the multitude of outlaws, who, driven to despair by the oppression of the feudal nobility, and the severe exercise of the forest laws, banded together in large gangs, and, keeping possession of the forests and the wastes, set at defiance the justice and magistracy of the country. The nobles themselves, each fortified within his own castle, and playing the petty sovereign over his own dominions, were the leaders of bands scarce less lawless and oppressive than those of the avowed depredators. To maintain these retainers, and to support the extravagance and magnificence which their pride induced them to affect, the nobility borrowed sums of money from the Jews at the most usurious interest, which gnawed into their estates like consuming cankers, scarce to be cured unless when circumstances gave them an opportunity of getting free, by exercising upon their creditors some act of unprincipled violence.

Under the various burdens imposed by this unhappy state of affairs, the people of England suffered deeply for the present, and had yet more dreadful cause to fear for the future. To augment their misery, a contagious disorder of a dangerous nature spread through the land; and, rendered more virulent by the uncleanness, the indifferent food, and the wretched lodging of the lower classes, swept off many whose fate the survivors were tempted to envy, as exempting them from the evils which were to come.

Yet amid these accumulated distresses, the poor as well as the rich, the vulgar as well as the noble, in the event of a tournament, which was the grand spectacle of that age, felt as much interested as the half-starved citizen of Madrid, who has not a real left to buy provisions for his family, feels in the issue of a bull-feast. Neither duty nor infirmity could keep youth or age from such exhibitions. The Passage of Arms, as it was called, which was to take place at Ashby, in the county of Leicester, as champions of the first renown were to take the field in the presence of Prince John

герцога Австрійського, щоб подовжити ув'язнення свого брата Річарда, який свого часу виявляв йому стільки ласки. Тим часом він призбирував собі чимбільше прихильників у королівстві, аби в разі Річардової смерті відібрати трон у законного спадкоємця, герцога Артура Бретонського, сина Джонового старшого брата – Джефрі Плантагенета. Як відомо, згодом він справді захопив трон. Легковажний гультай і спритний інтриган, Джон без великих зусиль згуртував круг себе і своїх найближчих прибічників не тільки тих, хто мав підстави боятися гніву Річарда, бо накоїв неподобств під час його відсутності, а й численних «беззаконних відчайдухів», які вернулись до країни з хрестових походів. Ці люди, що лише набралися всілякого східного нечестя та грубих звичаїв, але на гроші зубожіли, тепер тільки й чекали міжусобної війни, аби нагріти руки.

Ще однією причиною скрути й тривоги в народі було те, що безліч простолюду, доведена до розпачу гнітом феодалного магнатства та нещадністю законів про охорону лісів, збилася у великі ватаги й захазяйнувала в лісах та на пустищах, нітрохи не боячись місцевої влади й судів. І самі магнати, осівши в укріплених замках і поводячись у своїх володіннях як дрібні самодержці, теж стали поводириями ватаг, майже так само беззаконних і здирницьких, як справжні розбійники. Аби утримувати ці ватаги та жити в розкошах і пишноті, як їх спонукала їхня гордість, шляхтичі позичали в євреїв гроші на грабіжницький процент, і це, наче ракові пухлини, що їх годі вилікувати, з'їдало їхні маєтки, якщо тільки їм не траплялося нагоди визволитись від позикодавця, вдавшись до якогось неподобного насильства.

Під гнітом стількох тягарів, спричинених таким нещасливим станом справ, народ Англії вже страждав тяжко й мав усі підстави чекати в майбутньому ще жахливіших страждань. На додачу до всіх цих злигоднів по країні ще й поширилась якась небезпечна пошесть. Мавши сприятливий ґрунт у неохайності, поганій їжі та нужденному житлі найбідніших верств, вона забрала на той світ багатьох, а ті, що лишилися, навіть заздрили їхній долі, бо вона звільняла від майбутніх злигоднів.

І все ж серед цього нагромодження лих як убогі, так і багаті, як простолюд, так і шляхетні дожидали турніру, цього найпишнішого видовища тих часів, із такою нетерплячкою, як напівголодний мадридець, у якого не лишилося й півреала* на харчі для родини, дожидає кориди. Ні обов'язки, ні недуги не могли втримати й молодого, й старого від такої вистави. «Збройна забава», як тоді казали, що мала відбутись у Ашбі, в графстві Лестерському, за участю найушлавлених лицарів у присутності самого принца

himself, who was expected to grace the lists, had attracted universal attention, and an immense confluence of persons of all ranks hastened upon the appointed morning to the place of combat.

The scene was singularly romantic. On the verge of a wood, which approached to within a mile of the town of Ashby, was an extensive meadow, of the finest and most beautiful green turf, surrounded on one side by the forest, and fringed on the other by straggling oak-trees, some of which had grown to an immense size. The ground, as if fashioned on purpose for the martial display which was intended, sloped gradually down on all sides to a level bottom, which was enclosed for the lists with strong palisades, forming a space of a quarter of a mile in length, and about half as broad. The form of the enclosure was an oblong square, save that the corners were considerably rounded off, in order to afford more convenience for the spectators. The openings for the entry of the combatants were at the northern and southern extremities of the lists, accessible by strong wooden gates, each wide enough to admit two horsemen riding abreast. At each of these portals were stationed two heralds, attended by six trumpets, as many pursuivants, and a strong body of men-at-arms for maintaining order, and ascertaining the quality of the knights who proposed to engage in this martial game.

On a platform beyond the southern entrance, formed by a natural elevation of the ground, were pitched five magnificent pavilions, adorned with pennons of russet and black, the chosen colours of the five knights challengers. The cords of the tents were of the same colour. Before each pavilion was suspended the shield of the knight by whom it was occupied, and beside it stood his squire, quaintly disguised as a salvage or silvan man, or in some other fantastic dress, according to the taste of his master, and the character he was pleased to assume during the game.¹

The central pavilion, as the place of honour, had been assigned to Brian de Bois-Guilbert, whose renown in all games of chivalry, no less than his connexions with the knights who had undertaken this Passage of Arms, had occasioned him to be eagerly received into the company of the challengers, and even adopted as their chief and leader, though he had so recently joined them. On one side of his tent were pitched those of Reginald Front-de-Boeuf and Richard de Malvoisin, and on the other was the pavilion of Hugh de Grantmesnil, a noble baron in the vicinity, whose ancestor had been Lord High Steward of England in the time of the Conqueror, and his son William Rufus. Ralph de Vipont, a knight of St John of Jerusalem, who had some ancient possessions at a place called Heather, near Ashby-de-la-Zouche, occupied the

¹ This sort of masquerade is supposed to have occasioned the introduction of supporters into the science of heraldry.

Джона, який мав стати її окрасою, привабила загальну увагу, і призначеного ранку на ігрище поспішали незліченні юрми люду всіх станів і звань.

Місце, обране для турніру, було надзвичайно мальовниче. На краю великого лісу, не далі як за милю від міста Ашбі, стелився великий луг із чудовим зеленим дерням, з одного боку облямований густим лісом, а з другого – поодинокими інколи просто велетенськими старими дубами. Той луг, ніби самою природою створений для підготованого бойового ігрища, з усіх боків положисто спускався до рівної площини посеред нього, десь так чверть милі завдовжки й півстілки завширшки, обгородженої міцним частоколом. Той частокіл утворював довгастих чотирикутник із дуже закругленими для зручності глядачів кутами. Для в'їзду бійців у північній і південній сторонах частоколу були поставлені міцні дерев'яні ворота, завширшки такі, щоб ними могли проїхати попліч два вершники. Біля кожних стояло по два герольди, по шестеро сурмачів та по шестеро вісників і по досить численному збройному загону для підтримки порядку та оцінки спроможностей лицарів, що зголосились узяти участь у бойовому грищі.

На невисокому пласкому згірку біля південних воріт були напнуті п'ять розкішних шатрів, прикрашених іржаво-рудими з чорним прапорцями – такі барви обрали собі п'ятеро лицарів, що кинули виклик до бою. Шнури всіх п'ятьох наметів мали той самий колір. Перед кожним наметом висів щит його господаря, а поряд щита стояв його джура, химерно вбраний під дикуна, чи лісовика, чи ще в якийсь фантастичний убір відповідно до смаку свого пана та ролі, яку той збирався розіграти в забаві¹. Середнє шатро, найпочесніше, було надане Бріанові де Буагільберові, чия слава як митця в усіх лицарських вправах, а також близький зв'язок із тими лицарями, котрі влаштовували цей турнір, спонукали їх не тільки прийняти його до числа тих, що кидали виклик, а навіть обрати його своїм старшиною й проводирем, хоча він прибув так недавно. По один бік його шатра стояли шатри Реджинальда Фронде-Бефа та Філіппа Мальвуазена, а по другий – шатро Гуго де Гранменіля, вельможного барона з цієї околиці, один із предків якого був лордом-сенешалем* Англії за Вільгельма Завойовника та його сина Вільгельма Рудого. Ральф де Віпонт, лицар ордену йоанітів, власник давніх маєтностей під селищем Гезер, неподалік

¹Такий маскарад нібито засвідчував прийняття тих, хто його носив, до геральдичної школи. (автор.)

fifth pavilion. From the entrance into the lists, a gently sloping passage, ten yards in breadth, led up to the platform on which the tents were pitched. It was strongly secured by a palisade on each side, as was the esplanade in front of the pavilions, and the whole was guarded by men-at-arms.

The northern access to the lists terminated in a similar entrance of thirty feet in breadth, at the extremity of which was a large enclosed space for such knights as might be disposed to enter the lists with the challengers, behind which were placed tents containing refreshments of every kind for their accommodation, with armourers, carriers, and other attendants, in readiness to give their services wherever they might be necessary.

The exterior of the lists was in part occupied by temporary galleries, spread with tapestry and carpets, and accommodated with cushions for the convenience of those ladies and nobles who were expected to attend the tournament. A narrow space, betwixt these galleries and the lists, gave accommodation for yeomanry and spectators of a better degree than the mere vulgar, and might be compared to the pit of a theatre. The promiscuous multitude arranged themselves upon large banks of turf prepared for the purpose, which, aided by the natural elevation of the ground, enabled them to overlook the galleries, and obtain a fair view into the lists. Besides the accommodation which these stations afforded, many hundreds had perched themselves on the branches of the trees which surrounded the meadow; and even the steeple of a country church, at some distance, was crowded with spectators.

It only remains to notice respecting the general arrangement, that one gallery in the very centre of the eastern side of the lists, and consequently exactly opposite to the spot where the shock of the combat was to take place, was raised higher than the others, more richly decorated, and graced by a sort of throne and canopy, on which the royal arms were emblazoned. Squires, pages, and yeomen in rich liveries, waited around this place of honour, which was designed for Prince John and his attendants. Opposite to this royal gallery was another, elevated to the same height, on the western side of the lists; and more gaily, if less sumptuously decorated, than that destined for the Prince himself. A train of pages and of young maidens, the most beautiful who could be selected, gaily dressed in fancy habits of green and pink, surrounded a throne decorated in the same colours. Among pennons and flags bearing wounded hearts, burning hearts, bleeding hearts, bows and quivers, and all the commonplace emblems of the triumphs of Cupid, a blazoned inscription informed the spectators, that this seat of honour was designed for "*La Royne de las Beauté et des Amours*". But who was to represent the Queen of Beauty and of Love on the present occasion no one was prepared to guess.

Meanwhile, spectators of every description thronged forward to occupy their respective stations, and not without many quarrels concerning those which

Ашбі-де-ла-Зуша, займав п'яте шатро. Від входу на арену до згірка з шатрами вела положиста дорога стіп із тридцять завширшки, обгороджена, як і сам згірок, частоколом, і все те охороняла збройна варта.

Від північного входу на арену теж відходила дорога в тридцять стіп завширшки, в кінці якої була обгороджена велика місцина для лицарів, охочих прийняти виклик на двобій, а за нею – шатри з усяким їстивом та напоями для них; напоготові чекали зброярі, ковалі та інші майстри, щоб у разі потреби прислужитися лицарям.

Поза огорожею арени були споруджені легкі галереї, завішані тканинами-драпрі та застелені килимами; на килимах лежали подушки для вельможних дам і кавалерів, які мали бути глядачами на турнірі. Нешироку смугу між цими галереями та частоколом обладнали для йоменів та іншої трохи ліпшої за простолюд публіки – як партер у наших театрах. Вище по схилах були викладені з дерня великі лави для простого люду, з яких поверх галерей добре видно було арену. Крім того, багато сотень глядачів повмощувались на гіллі дубів довкола лугу, і навіть на дзвіниці недалекої сільської церковці було їх повно.

Лишається тільки зазначити, що посередині східного боку арени, тобто якраз навпроти місця, де мали стинатися бійці, одна галерея була трохи вища, оздоблена пишніше, й там стояло подібне до трону крісло під балдахіном з королівським гербом. Довкола цього почесного місця, призначеного для принца Джона та його почту, чекали джури, пажі та охоронці в багатих уборах. Навпроти цієї королівської галереї на західному боці арени була ще одна, так само підвищена й прибрана барвистіше, хоч, може, й не так розкішно. Там почет із пажів та найвродливіших дівчат, яких лишень вдалося підшукати, одягнених у химерні ясно-червоні з зеленим убори, оточував трон, декорований такими самими барвами. Поміж прапорами з зображеннями зраних, охоплених полум'ям, скривавлених сердець, сагайдаків зі стрілами та всіх інших емблем тріумфів Купідона красувався напис на гербовому щиті, який повідомляв глядачів, що це місце призначене для Королеви краси й кохання. Але хто буде тією королевою, поки що ніхто здогадатись не міг.

Тим часом глядачі з усіх станів протискалися вперед зайняти кожен гідне його місце, і вже було чимало сутичок за такі місця.

they were entitled to hold. Some of these were settled by the men-at-arms with brief ceremony; the shafts of their battle-axes, and pummels of their swords, being readily employed as arguments to convince the more refractory. Others, which involved the rival claims of more elevated persons, were determined by the heralds, or by the two marshals of the field, William de Wyvil, and Stephen de Martival, who, armed at all points, rode up and down the lists to enforce and preserve good order among the spectators.

Gradually the galleries became filled with knights and nobles, in their robes of peace, whose long and rich-tinted mantles were contrasted with the gayer and more splendid habits of the ladies, who, in a greater proportion than even the men themselves, thronged to witness a sport, which one would have thought too bloody and dangerous to afford their sex much pleasure. The lower and interior space was soon filled by substantial yeomen and burghers, and such of the lesser gentry, as, from modesty, poverty, or dubious title, durst not assume any higher place. It was of course amongst these that the most frequent disputes for precedence occurred.

“Dog of an unbeliever,” said an old man, whose threadbare tunic bore witness to his poverty, as his sword, and dagger, and golden chain intimated his pretensions to rank, – “whelp of a she-wolf! darest thou press upon a Christian, and a Norman gentleman of the blood of Montdidier?”

This rough expostulation was addressed to no other than our acquaintance Isaac, who, richly and even magnificently dressed in a gaberdine ornamented with lace and lined with fur, was endeavouring to make place in the foremost row beneath the gallery for his daughter, the beautiful Rebecca, who had joined him at Ashby, and who was now hanging on her father’s arm, not a little terrified by the popular displeasure which seemed generally excited by her parent’s presumption. But Isaac, though we have seen him sufficiently timid on other occasions, knew well that at present he had nothing to fear. It was not in places of general resort, or where their equals were assembled, that any avaricious or malevolent noble durst offer him injury. At such meetings the Jews were under the protection of the general law; and if that proved a weak assurance, it usually happened that there were among the persons assembled some barons, who, for their own interested motives, were ready to act as their protectors. On the present occasion, Isaac felt more than usually confident, being aware that Prince John was even then in the very act of negotiating a large loan from the Jews of York, to be secured upon certain jewels and lands. Isaac’s own share in this transaction was considerable, and he well knew that the Prince’s eager desire to bring it to a conclusion would ensure him his protection in the dilemma in which he stood.

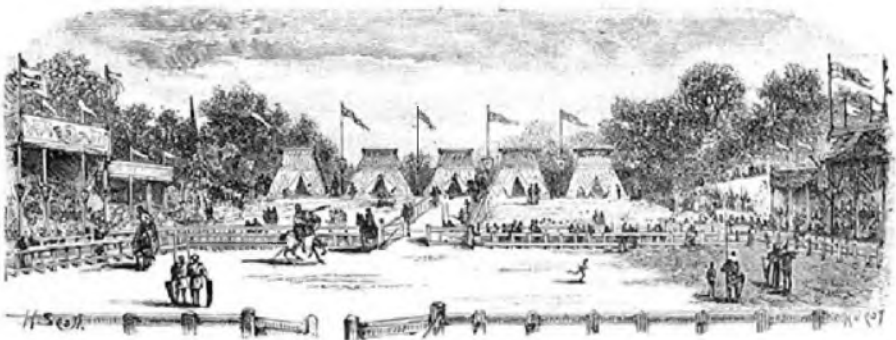
Інколи ті сутички втихомирювали, не церемонячись, охоронці; найупертіших сперечальників переконували такими доказами, як держакі бойових сокир та руків'я мечів. Інші, – де за місце сперечались особи поважніші, – владнували герольди або два церемоніймейстери арени – Вільям де Вівіль і Стівен де Мартіваль. У повному озброєнні вони їздили по арені туди й сюди, забезпечуючи й підтримуючи лад серед глядачів.

Галереї помалу заповнювались лицарями й вельможами, вбраними не по-воєнному; їхні довгі, темних барв плащі контрастували з яскравішими й розкішнішими убраннями дам, яких тут було ще більше, ніж чоловіків, хоча таке видовище, як турнір, було начебто занадто криваве й жорстоке, аби тішити ніжну стать. Простір між галереями й частоколом скоро заповнили заможні йомени, міщани та дрібніша шляхта, якій скромність, бідність чи сумнівність звання не дозволяли зайняти місце вище. Звичайно, суперечки за місця найчастіше спалахували саме поміж ними.

– Нечестивий собако! – кричав один стариган, чия витерта одіж свідчила про вбозтво, хоча меч, кинджал і золотий ланцюжок виказували претензії на родовитість. – Мовчи, виплодку! Як ти смієш штовхати християнина, та ще й норманського дворянина з роду Мондідьє?

Цей брутальний крик був звернений не до кого іншого, як до вже знайомого нам Ісака; той, багато чи навіть розкішно вбраний у розшитий позументами й підбитий хутром каптан, силкувався зайняти місце в передньому ряду перед галереєю для своєї дочки, прекрасної Ребеки, що приїхала до нього в Ашбі й тепер, тримаючись за його руку, озиралась круг себе, добре-таки налякана тим невдоволенням, що його викликала в людях батькова поведінка. Та Ісак, хоча ми бачили його великим страхопудом за інших обставин, добре знав, що тут йому боятися нема чого. Жоден зажерливий чи просто лихий вельможа не насмів би скривдити його в такому людному місці, надто серед шляхетського гурту. На таких збориськах євреї перебували під захистом загальних законів, а якщо це не давало достатньої безпеки, то серед присутніх завжди знаходилося кілька могутніх баронів, задля власної вигоди ладних оборонити їх. А того дня Ісак почувався впевненіше, ніж будь-коли, бо знав, що саме тепер принц Джон торгується з йоркськими євреями за велику позику під заставу певних коштовностей та земель. Сам Ісак мав великий пай у тій позиці, тож добре знав, що принц жадає одержати ту позику чимскоріше і в разі якогось поважного конфлікту оборонить його.

Emboldened by these considerations, the Jew pursued his point, and jostled the Norman Christian, without respect either to his descent, quality, or religion. The complaints of the old man, however, excited the indignation of the bystanders. One of these, a stout well-set yeoman, arrayed in Lincoln green, having twelve arrows stuck in his belt, with a baldric and badge of silver, and a bow of six feet length in his hand, turned short round, and while his countenance, which his constant exposure to weather had rendered brown as a hazel nut, grew darker with anger, he advised the Jew to remember that all the wealth he had acquired by sucking the blood of his miserable victims had but swelled him like a bloated spider, which might be overlooked while he kept in a comer, but would be crushed if it ventured into the light. This intimation, delivered in Norman-English with a firm voice and a stern aspect, made the Jew shrink back; and he would have probably withdrawn himself altogether from a vicinity so dangerous, had not the attention of every one been called to the sudden entrance of Prince John, who at that moment entered the lists, attended by a numerous and gay train, consisting partly of laymen, partly of churchmen, as light in their dress, and as gay in their demeanour, as their companions. Among the latter was the Prior of Jorvaulx, in the most gallant trim which a dignitary of the church could venture to exhibit. Fur and gold were not spared in his garments; and the points of his boots, out-heroding the preposterous fashion of the time, turned up so very far, as to be attached, not to his knees merely, but to his very girdle, and effectually prevented him from putting his foot into the stirrup. This, however, was a slight inconvenience to the gallant Abbot, who, perhaps,

Такі міркування додавали Ісакові сміливості пробиратись уперед, розпихаючи християн-норманів без ніякої поваги до їхнього роду, становища чи віри. Та стариганові нарікання розбудили гнів у тих, що стояли довкола. Один із них, кремезний і ставний йомен у вбранні з зеленого «лісницького» сукна, з десятком стріл, застромлених за пояс, із перев'язкою й срібним значком на грудях і з шестифутовим луком у руці, рвучко обернувся, його засмагле на сонці та вітрі обличчя спалахнуло від гніву, і він порадив євреєві пам'ятати, що все його багатство, набуте висмокуванням крові з нещасних жертв, тільки роздуло його, мов павука, але павуків терплять, поки вони гидять у темному кутку, і душать, коли вони виповзають на світло. Ця осторога, висловлена нормансько-англійською мовою, рішучим голосом і з похмурою міною, може, й змусила б єврея відійти геть від такого грізного сусіда, якби уваги всіх не привернула несподівана поява принца Джона, що саме вийшов на арену в супроводі численного й веселого почту з мирян та духівництва, вбраного так само строкато і в поводженні так само веселого, як і миряни. Серед духівництва був і пріор монастиря в Жорво, у щонайпишнішому строї, на який лишень міг наважитись церковний достойник. В його уборі не бракувало ні хутра, ні золота, а носакі чобіт, навіть перевершуючи безглузду тодішню моду, були задерті так високо, що їх підв'язували не до коліна, а аж до пояса, і вони не давали йому встромити ногу в стремено. Проте галантному абатові це не дуже вадило: може, він навіть радий був нагоді показати

even rejoicing in the opportunity to display his accomplished horsemanship before so many spectators, especially of the fair sex, dispensed with the use of these supports to a timid rider. The rest of Prince John's retinue consisted of the favourite leaders of his mercenary troops, some marauding barons and profligate attendants upon the court, with several Knights Templars and Knights of St John.

It may be here remarked, that the knights of these two orders were accounted hostile to King Richard, having adopted the side of Philip of France in the long train of disputes which took place in Palestine betwixt that monarch and the lion-hearted King of England. It was the well-known consequence of this discord that Richard's repeated victories had been rendered fruitless, his romantic attempts to besiege Jerusalem disappointed, and the fruit of all the glory which he had acquired had dwindled into an uncertain truce with the Sultan Saladin. With the same policy which had dictated the conduct of their brethren in the Holy Land, the Templars and Hospitallers in England and Normandy attached themselves to the faction of Prince John, having little reason to desire the return of Richard to England, or the succession of Arthur, his legitimate heir. For the opposite reason, Prince John hated and contemned the few Saxon families of consequence which subsisted in England, and omitted no opportunity of mortifying and affronting them; being conscious that his person and pretensions were disliked by them, as well as by the greater part of the English commons, who feared farther innovation upon their rights and liberties, from a sovereign of John's licentious and tyrannical disposition.

Attended by this gallant equipage, himself well mounted, and splendidly dressed in crimson and in gold, bearing upon his hand a falcon, and having his head covered by a rich fur bonnet, adorned with a circle of precious stones, from which his long curled hair escaped and overspread his shoulders, Prince John, upon a grey and high-mettled palfrey, caracoled within the lists at the head of his jovial party, laughing loud with his train, and eyeing with all the boldness of royal criticism the beauties who adorned the lofty galleries.

Those who remarked in the physiognomy of the Prince a dissolute audacity, mingled with extreme haughtiness and indifference to the feelings of others could not yet deny to his countenance that sort of comeliness which belongs to an open set of features, well formed by nature, modelled by art to the usual rules of courtesy, yet so far frank and honest, that they seemed as if they disclaimed to conceal the natural workings of the soul. Such an expression is often mistaken for manly frankness, when in truth it arises from the reckless indifference of a libertine disposition, conscious of superiority of birth, of wealth, or of some other adventitious advantage, totally unconnected with personal merit. To those who did not think so deeply, and they were the greater number by a hundred to one, the splendour

свою вершницьку майстерність перед стількома глядачами, а надто перед дамами, обходячись без стремен, потрібних невпевненому верхівцеві. Решту принцового почту становили його улюбленці – воєначальники найманого війська, гурт ласих до розбою баронів, зграя розпусних придворних та кілька лицарів – храмовників і йоанітів.

Треба зауважити, що лицарів цих двох орденів уважали за ворогів короля Річарда, бо вони ставали на бік французького короля Філіппа в нескінченних чварах, що точились у Палестині між цим державцем і відважним королем Англії. Всі знали, що саме через ці чвари численні Річардові перемоги лишались безплідними, а його романтичні спроби взяти облогою Єрусалим скінчились невдачею, й уся здобута ним слава дала один жалюгідний плід – хистке перемир'я з султаном Саладіном. З тих самих політичних мотивів, що диктували поведінку їхніх братів у Святій Землі, храмовники та йоаніти в Англії й Нормандії пристали до партії принца Джона, бо їм не вигідне було повернення Річарда до Англії або коронація Артура, його законного спадкоємця. Зі свого боку, принц Джон ненавидів ті нечисленні родини магнатів-саксів, котрі збереглись у Англії, й не пропускав жодної нагоди допекти їм чи завдати образи, знаючи, що ні сам він, ні його наміри не до смаку ні їм, ні більшості сакського населення, бо вони боялись дальшого урізання їхніх прав та свобод, що його могли чекати від державця такої свавільної й тиранічної вдачі, як Джон.

У супроводі такого вишуканого почту, розкішно вбраний у кармазиново-червоне з золотом, із соколом на руці, в дорогій хутряній, оздобленій обручником із самоцвітами шапочці, з-під якої спадали на плечі довгі кучері, принц Джон прогарцював на баскому сірому коні вздовж арени на чолі своїх веселих супутників, голосно сміючись разом з ними й по-королівському зухвало та зверхньо розглядаючи красунь, що пишались на верхніх галереях.

Навіть ті, хто відзначав у принцовому обличчі риси непогамованого зухвальства, крайньої зарозумілості та байдужості до почуттів інших людей, не могли відмовити йому в певній принадності, властивій відкритим рисам, правильним від природи й привченим вихованням до звичайних виявів чемності й відвертим та чесним бодай настільки, що вони не могли приховати природних порухів душі. Такий вираз часто справляє хибне враження мужньої ширості, хоч насправді він походить із бездумної байдужості розбещеної натури, свідомої своєї вищості чи то завдяки походженню, чи то завдяки багатству, чи то завдяки ще якійсь випадковій перевазі, нітрохи не пов'язаній з особистою заслугою. Але для тих, хто не сягав думкою так глибоко, – а таких було дев'яносто дев'ять

of Prince John's "rhen", (i.e. fur tippet,) the richness of his cloak, lined with the most costly sables, his maroquin boots and golden spurs, together

зі ста, – розкоші принцової шапочки і його плаща, підбитого щонайдорожчими соболями, і сап'янових чобіток та золотих острог, а на

with the grace with which he managed his palfrey, were sufficient to merit clamorous applause.

In his joyous caracole round the lists, the attention of the Prince was called by the commotion, not yet subsided, which had attended the ambitious movement of Isaac towards the higher places of the assembly. The quick eye of Prince John instantly recognised the Jew, but was much more agreeably attracted by the beautiful daughter of Zion, who, terrified by the tumult, clung close to the arm of her aged father.

The figure of Rebecca might indeed have compared with the proudest beauties of England, even though it had been judged by as shrewd a connoisseur as Prince John. Her form was exquisitely symmetrical, and was shown to advantage by a sort of Eastern dress, which she wore according to the fashion of the females of her nation. Her turban of yellow silk suited well with the darkness of her complexion. The brilliancy of her eyes, the superb arch of her eyebrows, her well-formed aquiline nose, her teeth as white as pearl, and the profusion of her sable tresses, which, each arranged in its own little spiral of twisted curls, fell down upon as much of a lovely neck and bosom as a simarre of the richest Persian silk, exhibiting flowers in their natural colours embossed upon a purple ground, permitted to be visible – all these constituted a combination of loveliness, which yielded not to the most beautiful of the maidens who surrounded her. It is true, that of the golden and pearl-studded clasps, which closed her vest from the throat to the waist, the three uppermost were left unfastened on account of the heat, which something enlarged the prospect to which we allude. A diamond necklace, with pendants of inestimable value, were by this means also made more conspicuous. The feather of an ostrich, fastened in her turban by an agraffe set with brilliants, was another distinction of the beautiful Jewess, scoffed and sneered at by the proud dames who sat above her, but secretly envied by those who affected to deride them.

“By the bald scalp of Abraham,” said Prince John, “yonder Jewess must be the very model of that perfection, whose charms drove frantic the wisest king that ever lived! What sayest thou, Prior Aymer? – By the Temple of that wise king, which our wiser brother Richard proved unable to recover, she is the very Bride of the Canticles!”

“The Rose of Sharon and the Lily of the Valley,” – answered the Prior, in a sort of snuffling tone; “but your Grace must remember she is still but a Jewess.”

“Ay!” added Prince John, without heeding him, “and there is my Mammon of unrighteousness too – the Marquis of Marks, the Baron of Byzants, contesting for place with penniless dogs, whose threadbare cloaks have not a single cross in their pouches to keep the devil from dancing there. By the body of St Mark, my prince of supplies, with his lovely Jewess, shall have a place in the gallery!

додачу ще й тієї грації, з якою він правив своїм конем, вистачало, аби привітати його гучним схвальним криком.

Весело гарцюючи довкола арени, принц помітив іще не втишену товкотнечу, спричинену честолюбним прагненням Ісака пробратись на вищі місця в галереї. Бистре око принца вмить розгледіло єврея, але його багато дужче привабила прекрасна дочка Сіону, що, налякана колотнечею, щосили вчепилася в руку старого батька.

Личко Ребеки справді могло витримати порівняння з обличчями найпишніших красунь Англії – навіть на суді в такого проникливого знавця, як принц Джон. Уся її постать була напрочуд доладна, і красу її ще підкреслював східний убір, який вона носила за звичаєм жінок свого плем'я. Тюрбан жовтого шовку чудово пасував до смаглявого обличчя. Блискучі очі, горді дуги брів, гарної форми орлиний ніс, перлово-білі зубки і смоляно-чорні кучері, що окремими спіральками спадали на гарну шийку й груди, наскільки відкривала їх оку накидка з найдорожчого перського шовку з опукло вигаптуваними квітками природних кольорів, – усе це створювало цілість таку принадну, що й найвродливіші з дівчат довкола неї не могли похвалитись такою звабою. Правда, оку відкрито було трохи більше, ніж звичайно, бо з багатьох золотих із перлами застібок на станику її сукні три горішні через спеку були не застебнені. Діамантове кільце з підвісками незмірної вартості від того ще дужче впадало в очі. Ще з однієї прикраси – страусової пір'їни, прикріпленої до тюрбана всипаним діамантами аграфом, – глузували та підсміювалися горді дами, що сиділи вище, але потай ті самі, що копили носа, тяжко заздрили їй.

– Присягаюсь Авраамовою лисиною, – мовив принц Джон, – он та єврейка, напевне, як викапана схожа на ту, чий чар зводив з розуму наймудрішого із земних царів! Що ти на це скажеш, пріоре Еймере? Присягаюся храмом, що його збудував той мудрий цар, а наш іще мудріший брат не спромігся відвоювати, це достеменно Наречена з Пісні над Піснями!

– Троянда Сарону й Лілея Долин, – відказав пріор ледь гугняво. – Але ж не забувайте, ваша високосте, що це все-таки лише єврейка.

– Еге ж! – не слухаючи, провадив Джон. – А он і мій несправедний Мамона – маркіз де Реал і барон де Цекін, що сперечається за місце зі злидарями, в кишенях чіх витертих плащів нема жодного срібного кружальця з хрестиком, аби перешкодити дияволу танцювати там. Присягаюсь мощами святого Марка, мій принц-скарбник зі своєю гарненькою єврейкою матиме

– What is she, Isaac? Thy wife or thy daughter, that Eastern houri that thou lockest under thy arm as thou wouldst thy treasure-casket?”

“My daughter Rebecca, so please your Grace,” answered Isaac, with a low congee, nothing embarrassed by the Prince’s salutation, in which, however, there was at least as much mockery as courtesy.

місце на галереї! Хто це така, Ісаку? Твоя дружина чи дочка – ота східна гурія, що ти її затиснув під пахвою, ніби свою скарбону?

– Це, з ласки вашої високоності, моя дочка Ребека, – низько вклонившись, відповів Ісак, нітрохи не збентежений принцевим вітанням, у якому насмішки було принаймні не менше, ніж люб'язності.

“The wiser man thou,” said John, with a peal of laughter, in which his gay followers obsequiously joined. “But, daughter or wife, she should be preferred according to her beauty and thy merits. – Who sits above there?” he continued, bending his eye on the gallery. “Saxon churls, lolling at their lazy length! – out upon them! – let them sit close, and make room for my prince of usurers and his lovely daughter. I’ll make the hinds know they must share the high places of the synagogue with those whom the synagogue properly belongs to.”

Those who occupied the gallery to whom this injurious and unpolite speech was addressed, were the family of Cedric the Saxon, with that of his ally and kinsman, Athelstane of Coningsburgh, a personage, who, on account of his descent from the last Saxon monarchs of England, was held in the highest respect by all the Saxon natives of the north of England. But with the blood of this ancient royal race, many of their infirmities had descended to Athelstane. He was comely in countenance, bulky and strong in person, and in the flower of his age – yet inanimate in expression, dull-eyed, heavy-browed, inactive and sluggish in all his motions, and so slow in resolution, that the soubriquet of one of his ancestors was conferred upon him, and he was very generally called Athelstane the Unready. His friends, and he had many, who, as well as Cedric, were passionately attached to him, contended that this sluggish temper arose not from want of courage, but from mere want of decision; others alleged that his hereditary vice of drunkenness had obscured his faculties, never of a very acute order, and that the passive courage and meek good-nature which remained behind, were merely the dregs of a character that might have been deserving of praise, but of which all the valuable parts had flown off in the progress of a long course of brutal debauchery.

It was to this person, such as we have described him, that the Prince addressed his imperious command to make place for Isaac and Rebecca. Athelstane, utterly confounded at an order which the manners and feelings of the times rendered so injuriously insulting, unwilling to obey, yet undetermined how to resist, opposed only the “*vis inertiae*” to the will of John; and, without stirring or making any motion whatever of obedience, opened his large grey eyes, and stared at the Prince with an astonishment which had in it something extremely ludicrous. But the impatient John regarded it in no such light.

“The Saxon porker,” he said, “is either asleep or minds me not – Prick him with your lance, De Bracy,” speaking to a knight who rode near him, the leader of a band of Free Companions, or Condottieri; that is, of mercenaries belonging to no particular nation, but attached for the time to any prince by whom they were paid. There was a murmur even among the attendants of Prince John; but De

– То ти ще мудрий чоловік, – відказав Джон, гучно засміявшись, і той сміх зразу підхопили його веселі супутники. – Та хай там дочка чи дружина, а їй треба вшановувати по її вроді та по твоїх заслугах. Хто це сидить там нагорі? – провадив він, звівши погляд на галерею. – Оті саксонські неотеси порозвалювались так розкішно! Скажіть, хай потісняться та дадуть місце моему князеві лихварів і його гарненькій донечці. Я їх, лобуряк, навчу, що найкращі місця в синагозі треба ділити з тими, кому ця синагога належить.

Ті, хто зайняли галерею і до кого була звернена ця нечемна, образлива мова, були родини Седріка Сакса та його спільника й родича Ательстана Конінгзбурзького, якого глибоко шанували всі природні сакси Північної Англії, бо він був нащадок останніх саксонських державців цієї країни. Проте разом із кров'ю цього старовинного королівського роду Ательстанові передалося й багато їхніх вад. Він був у розквіті віку, рославий і дужий тілом, але його вродливе обличчя було таке безвиразне, очі такі тьмяні, чоло таке насуплене, всі рухи такі мляві й неповороткі, а поведінка млява й нерішуча, що до нього прикладали прізвисько одного з його предків, повсюди називали Ательстан Вайло. Його друзі – а він мав їх багато, і то відданих йому щиро, як-от Седрік Сакс, – твердили, ніби ця млява вдача – від браку не мужності, а тільки рішучості; але інші запевняли, що це спадковий гріх пияцтва потьмарив у ньому природні здібності, які й ніколи не були дуже блискучі, і що пасивна мудрість та добродушність, які ще збереглись у ньому, – то тільки рештки натури, яка, може, заслуговувала б похвали, якби всі найцінніші складники її не спливли геть за багато років невпинної пиятики.

І ось саме до цього чоловіка звернувся принц Джон із владним наказом посунутись і дати місце Ісакові та Ребеці. Ательстан, геть приголомшений цим наказом, – як на ті часи й звичаї, безмірно образливим, – не бажаючи скорились, але й не наважуючись дати відсіч, протиставив Джоновій вимозі тільки пасивність: він навіть не поворухнувся й нічим не показав заміру скоритись, лише широко розплющив великі сірі очі й прикипів ними до принца з подивом, який мав у собі щось невимовно кумедне. Але нетерплячий Джон добачив у цьому зовсім інше.

– Цей саксонський кабан або спить, або не розуміє мене, – сказав він. – Шпигни його своїм списом, де Брасі, – звернувся він до лицаря, що їхав поруч нього, старшини загону «вільних братів», або «кондотьєрів» – тобто найманців з усіх народів, що на певний час підряджалися служити будь-якому володареві, аби тільки він

Bracy, whose profession freed him from all scruples, extended his long lance over the space which separated the gallery from the lists, and would have executed the commands of the Prince before Athelstane the Unready had recovered presence of mind sufficient even to draw back his person from the weapon, had not Cedric, as prompt as his companion was tardy, unsheathed, with the speed of lightning, the short sword which he wore, and at a single blow severed the point of the lance from the handle. The blood rushed into the countenance of Prince John. He swore one of his deepest oaths, and was about to utter some threat corresponding in violence, when he was diverted from his purpose, partly by his own attendants, who gathered around him conjuring him to be patient, partly by a general exclamation of the crowd, uttered in loud applause of the spirited conduct of Cedric. The Prince rolled his eyes in indignation, as if to collect some safe and easy victim; and chancing to encounter the firm glance of the same archer whom we have already noticed, and who seemed to persist in his gesture of applause, in spite of the frowning aspect which the Prince bent upon him, he demanded his reason for clamouring thus.

“I always add my hollo,” said the yeoman, “when I see a good shot, or a gallant blow.”

“Sayst thou?” answered the Prince; “then thou canst hit the white thyself, I’ll warrant.”

“A woodsman’s mark, and at woodsman’s distance, I can hit,” answered the yeoman.

“And Wat Tyrrel’s mark, at a hundred yards,” said a voice from behind, but by whom uttered could not be discerned.

This allusion to the fate of William Rufus, his Relative, at once incensed and alarmed Prince John. He satisfied himself, however, with commanding the men-at-arms, who surrounded the lists, to keep an eye on the braggart, pointing to the yeoman.

“By St Grizzel,” he added, “we will try his own skill, who is so ready to give his voice to the feats of others!”

“I shall not fly the trial,” said the yeoman, with the composure which marked his whole deportment.

“Meanwhile, stand up, ye Saxon churls,” said the fiery Prince; “for, by the light of Heaven, since I have said it, the Jew shall have his seat amongst ye!”

“By no means, an it please your Grace! – it is not fit for such as we to sit with the rulers of the land,” said the Jew; whose ambition for precedence though it had led him to dispute place with the extenuated and impoverished descendant of the line of Montdidier, by no means stimulated him to an intrusion upon the privileges of the wealthy Saxons.

платив. Навіть серед почту принца Джона почулося тихе ремство, та де Брасі, чие ремесло звільняло його від будь-яких моральних сумнівів, простяг свого довгого списа через частокіл арени аж до галереї й був би виконав принців наказ, перше ніж Ательстан Вайло отямився бодай настільки, щоб ухилитися від списа. Та Седрік, на відміну від свого сусіда, вельми моторний, блискавично вихопив свого короткого меча і одним ударом відтяв сталеву клюгу від ратища. Принцові Джону кров ударила в обличчя. Він люто лайнувся й уже хотів був вигукнути якусь жакливу погрозу, але його зупинили в цьому намірі почасти умовляння власного почту, а почасти гучний крик натовпу, захопленого Седріковою рішучістю. Принц оскаженіло повів круг себе очима, ніби шукаючи легшої й безпечнішої жертви, і зустрівши при цьому твердий погляд того самого лучника, якого вже був укмітив і який далі гучно вітав Седриків учинок, незважаючи на сердитий принців погляд, спитав його, чому він так галасує.

– А я завжди кричу «слава», коли побачу добрий стріл або сміливий удар, – відповів йомен.

– Он як? – здивувався принц. – Тоді ти, певне, й сам умієш влучно стрелити?

– Та вже ж не гірше за будь-якого гайового, – запевнив йомен.

– Еге, в ціль Вота Тірела* й за сто ярдів не схибить, – озвався хтось позаду, але хто саме – годі було розгледіти.

Натяк на долю його предка Вільгельма Рудого водночас і розгнівив, і налякав принца Джона. Тому він задовольнився тим, що наказав варті, яка оточувала арену, не спускати з ока отого хвалька йомена.

– Присягаюся святою Грізельдою, – додав він, – ми самі випробуємо його стрілецький хист, коли він так любить вітати чужі подвиги!

– Випробуйте, я не втечу, – сказав йомен так само спокійно, як він поводився весь час.

– А поки що посуньтесь, саксонські вахлаї! – гукнув роздратований принц. – Бо коли я вже пообіцяв, то, присягаюся світлом небесним, єврей сидітиме поруч вас!

– Та нізащо в світі, з вашої ласки! Хіба ж годиться таким, як ми, сидіти поруч із господарями цього краю! – жахнувся Ісак: його гордості ставало на те, щоб засперечатись за місце з занепалим і зубожілим нащадком роду Мондідье, але аж ніяк не на те, щоб претендувати на привілеї багатих саксів.

“Up, infidel dog when I command you,” said Prince John, “or I will have thy swarthy hide stript off, and tanned for horse-furniture.”

Thus urged, the Jew began to ascend the steep and narrow steps which led up to the gallery.

“Let me see,” said the Prince, “who dare stop him,” fixing his eye on Cedric, whose attitude intimated his intention to hurl the Jew down headlong.

The catastrophe was prevented by the clown Wamba, who, springing betwixt his master and Isaac, and exclaiming, in answer to the Prince’s defiance, “Marry,

– Лізь угору, нечестивий собако, це я тобі наказую! – гримнув принц Джон. – А то я звелю здерти з тебе шкіру й вичинити на кінську зброю!

Тоді Ісак рушив вузькими й крутими приступками вгору, до галереї.

– Побачимо, хто насміє зупинити його! – сказав принц, уп'явши погляд у Седріка, що всією поставою виказував намір спустити єврея сторчголов із тих сходів.

Катастрофу відвернув блазень Вамба: він, скочивши поміж свого пана й Ісака, вигукнув ніби на відповідь принцові: «Я насмію, йй-

that will I!" opposed to the beard of the Jew a shield of brawn, which he plucked from beneath his cloak, and with which, doubtless, he had furnished himself, lest the tournament should have proved longer than his appetite could endure abstinence. Finding the abomination of his tribe opposed to his very nose, while the Jester, at the same time, flourished his wooden sword above his head, the Jew recoiled, missed his footing, and rolled down the steps, – an excellent jest to the spectators, who set up a loud laughter, in which Prince John and his attendants heartily joined.

"Deal me the prize, cousin Prince," said Wamba; "I have vanquished my foe in fair fight with sword and shield," he added, brandishing the brawn in one hand and the wooden sword in the other.

"Who, and what art thou, noble champion?" said Prince John, still laughing.

"A fool by right of descent," answered the Jester; "I am Wamba, the son of Witless, who was the son of Weatherbrain, who was the son of an Alderman."

"Make room for the Jew in front of the lower ring," said Prince John, not unwilling perhaps to, seize an apology to desist from his original purpose; "to place the vanquished beside the victor were false heraldry."

"Knave upon fool were worse," answered the Jester, "and Jew upon bacon worst of all."

"Gramercy! good fellow," cried Prince John, "thou pleasest me – Here, Isaac, lend me a handful of byzants."

As the Jew, stunned by the request, afraid to refuse, and unwilling to comply, fumbled in the furred bag which hung by his girdle, and was perhaps endeavouring to ascertain how few coins might pass for a handful, the Prince stooped from his jennet and settled Isaac's doubts by snatching the pouch itself from his side; and flinging to Wamba a couple of the gold pieces which it contained, he pursued his career round the lists, leaving the Jew to the derision of those around him, and himself receiving as much applause from the spectators as if he had done some honest and honourable action.

бо!» – і підніс євреєві до бороди великий кусень печеної свинини, яку вихопив з-під плаща і яку очевидячки приніс із собою на той випадок, якщо турнір триватиме довше, ніж його апетит годен витримувати голод. Побачивши перед носом те, чим так гидує його плем'я, – а блазень іще й розмахував у нього над головою своїм дерев'яним мечем, – єврей сахнувся назад, перечепився й справді покотився по східцях униз. Глядачі на те вибухнули гучним реготом, що його весело підхопили й принц Джон та його почет.

– Давай-но сюди приз, братику принце, – сказав Вамба. – Я ж переміг ворога в чесному бою, мечем і щитом, – додав він, стрясаючи куснем м'яса в одній руці й дерев'яним мечем у другій.

– Хто ти такий і звідки, шляхетний переможцю? – спитав принц Джон, іще сміючись.

– Я з шляхетного роду блазнів, – відповів Вамба. – Я Вамба, син Недотепа, сина Розтелепа, а той був сином олдермена.

– Звільніть там місце для єврея в нижніх рядах, – сказав принц Джон, можливо, й сам радий приводові скасувати свій попередній наказ, – бо посадити переможця поряд із переможеним не дозволяють турнірні правила.

– Шахрай поряд із дурнем – це було б іще гірше, – відказав блазень, – а найгірше з усього – це єврей поряд із свинею.

– Дякую тобі, друзяко! – вигукнув принц Джон. – Ти чудово розважив мене. Гей, Ісаку, позич-но жменю цехінів!

Єврей, пригломшений цією вимогою, боячись відмовити й не хочучи скоритись, довго шпортався в хутряній торбинці, що звисала з його пояса, – мабуть, зважуючи, скільки монет можна вважати за жменю. Врешті принц розв'язав Ісакові сумніви: нахилився з коня, зірвав у єврея з пояса всю торбинку, жбурнув Вамбі кілька золотих, що знайшлися там, і поїхав ареною далі, залишивши Ісака на посміх усім довкола. А його самого глядачі так вітали схвальними вигуками, ніби він учинив бозна-яке добре й почесне діло.

CHAPTER VIII

*At this the challenger with fierce defy
His trumpet sounds; the challenged makes reply:
With clangour rings the field, resounds the vaulted sky.
Their visors closed, their lances in the rest,
Or at the helmet pointed or the crest,
They vanish from the barrier, speed the race,
And spurring see decrease the middle space.*

Palamon and Arcite

In the midst of Prince John's cavalcade, he suddenly stopt, and appealing to the Prior of Jorvaulx, declared the principal business of the day had been forgotten.

"By my halidom," said he, "we have forgotten, Sir Prior, to name the fair Sovereign of Love and of Beauty, by whose white hand the palm is to be distributed. For my part, I am liberal in my ideas, and I care not if I give my vote for the black-eyed Rebecca."

РОЗДІЛ VIII

Ось виклик иле його сурма гучна,
 І відповідь повітря розтина.
 Від неба відбивається луна.
 Спустивши заборолу, два бійці
 Зі стисом у нетрепетній руці
 Летять – противника з сідла зсадить,
 І зіткнення все ближче, ближче мить.
 Драйден. «Паламон і Арсіта»

Їдучи далі ареною, принц Джон раптом зупинив коня й, звертаючись до пріора з Жорво, сказав, що вони забули зробити головне діло того дня.

– Бігме, велебний пріоре, – сказав він, – ми ж іще не призначили Королеви кохання й краси, чия біла ручка має роздавати нагороди бійцям! Щодо мене, то я чоловік вільнодумний і залюбки віддам свій голос за чорнооку Ребеку.

“Holy Virgin,” answered the Prior, turning up his eyes in horror, “a Jewess! – We should deserve to be stoned out of the lists; and I am not yet old enough to be a martyr. Besides, I swear by my patron saint, that she is far inferior to the lovely Saxon, Rowena.”

“Saxon or Jew,” answered the Prince, “Saxon or Jew, dog or hog, what matters it? I say, name Rebecca, were it only to mortify the Saxon churls.”

A murmur arose even among his own immediate attendants.

“This passes a jest, my lord,” said De Bracy; “no knight here will lay lance in rest if such an insult is attempted.”

“It is the mere wantonness of insult,” said one of the oldest and most important of Prince John’s followers, Waldemar Fitzurse, “and if your Grace attempt it, cannot but prove ruinous to your projects.”

“I entertained you, sir,” said John, reining up his palfrey haughtily, “for my follower, but not for my counsellor.”

“Those who follow your Grace in the paths which you tread,” said Waldemar, but speaking in a low voice, “acquire the right of counsellors; for your interest and safety are not more deeply gaged than their own.”

From the tone in which this was spoken, John saw the necessity of acquiescence. “I did but jest,” he said; “and you turn upon me like so many adders! Name whom you will, in the fiend’s name, and please yourselves.”

“Nay, nay,” said De Bracy, “let the fair sovereign’s throne remain unoccupied, until the conqueror shall be named, and then let him choose the lady by whom it shall be filled. It will add another grace to his triumph, and teach fair ladies to prize the love of valiant knights, who can exalt them to such distinction.”

“If Brian de Bois-Guilbert gain the prize,” said the Prior, “I will gage my rosary that I name the Sovereign of Love and Beauty.”

“Bois-Guilbert,” answered De Bracy, “is a good lance; but there are others around these lists, Sir Prior, who will not fear to encounter him.”

“Silence, sirs,” said Waldemar, “and let the Prince assume his seat. The knights and spectators are alike impatient, the time advances, and highly fit it is that the sports should commence.”

Prince John, though not yet a monarch, had in Waldemar Fitzurse all the inconveniences of a favourite minister, who, in serving his sovereign, must always do so in his own way. The Prince acquiesced, however, although his disposition was precisely of that kind which is apt to be obstinate upon trifles, and, assuming his throne, and being surrounded by his followers, gave signal to the heralds to proclaim the laws of the tournament, which were briefly as follows:

– Свята Діво! – відказав пріор, із жаху аж очі звівши до неба. – Єврейку! Таж нас за це можуть камінням прогнати з арени! А я ще не досить старий для мучеництва. Крім того, присягаюся своїм патроном-святим, їй годі рівнятися з прекрасною саксонкою Ровеною.

– Саксонка чи єврейка, – сказав принц, – свиня чи собака – хіба не однаково! Кажу вам, оберімо Ребеку, хоч би для того лише, щоб допекти отим саксонським лобурям.

Навіть у найближчому його почті невдоволено забурчали.

– Це вже виходить за межі жарту, – сказав де Брасі. – Жоден лицар тут не візьме в руку списа, коли завдати всьому товариству такої образи.

– І взагалі це справжній безум, – озвався один із найстарших і наймогутніших прибічників принца Джона – Вальдемар Фіц-Урс, – і якщо ваша високість на таке наважиться, це може поламати всі ваші задуми.

– Я кликав вас, добродію, у спільники, а не в радники, – відказав принц гордовито, спинивши коня.

– Ті, хто пішов за вашою високістю тими стежками, на які ви ступили, – неголосно зауважив Вальдемар, – набули тим самим і прав ваших радників, бо тут на карті стоять не тільки ваші інтереси та безпека, а й їхні.

З тону, яким вимовлено ці слова, Джон відчув, що треба поступитися.

– Та я пожартував, – сказав він, – а ви всі вже накинулись на мене, мов клубок гадюк! Оберіть кого хочете, дідько вас бери, й угамуйтеся.

– Ні, ні, – озвався де Брасі, – нехай трон Королеви лишається незанятим, аж поки настане час називати переможця, а вже тоді хай він обере ту даму, котра має зайняти його. Це додасть іще більшої вартості його тріумфові, а прекрасних дам навчить цінувати любов відважних лицарів, що можуть підносити їх до такої величі.

– Коли приз виграє Бріан де Буагільбер, – сказав пріор, – то, закладаюся своїми пацьорками, я вже зараз можу назвати Королеву кохання й краси.

– Буагільбер – добрий боєць, – відповів де Брасі, – але тут є чимало лицарів, велебний отче, що не побояться помірятись із ним силою.

– Тихо, панове, – сказав Вальдемар, – нехай король займе своє місце. І лицарі, й глядачі вже нетерпеливляться, час іде, і пора вже починати грище.

Принц Джон, хоча ще й не король, уже мав у особі Вальдемара Фіц-Урса міністра-фаворита, що завдавав своєму владареві чималих невигод, бо завжди прагнув служити йому по-своєму. Одначе принц погодився, хоч і мав натуру, схильну виявляти нороров саме в дрібницях, і серед своїх прибічників дав герольдам знак оголосити правила турніру, в короткому викладі такі:

First, the five challengers were to undertake all comers.

Secondly, any knight proposing to combat, might, if he pleased, select a special antagonist from among the challengers, by touching his shield. If he did so with the reverse of his lance, the trial of skill was made with what were called the arms of courtesy, that is, with lances at whose extremity a piece of round flat board was fixed, so that no danger was encountered, save from the shock of the horses and riders. But if the shield was touched with the sharp end of the lance, the combat was understood to be at "outrance", that is, the knights were to fight with sharp weapons, as in actual battle.

Thirdly, when the knights present had accomplished their vow, by each of them breaking five lances, the Prince was to declare the victor in the first day's tourney, who should receive as prize a warhorse of exquisite beauty and matchless strength; and in addition to this reward of valour, it was now declared, he should have the peculiar honour of naming the Queen of Love and Beauty, by whom the prize should be given on the ensuing day.

Fourthly, it was announced, that, on the second day, there should be a general tournament, in which all the knights present, who were desirous to win praise, might take part; and being divided into two bands of equal numbers, might fight it out manfully, until the signal was given by Prince John to cease the combat. The elected Queen of Love and Beauty was then to crown the knight whom the Prince should adjudge to have borne himself best in this second day, with a coronet composed of thin gold plate, cut into the shape of a laurel crown. On this second day the knightly games ceased. But on that which was to follow, feats of archery, of bull-baiting, and other popular amusements, were to be practised, for the more immediate amusement of the populace. In this manner did Prince John endeavour to lay the foundation of a popularity, which he was perpetually throwing down by some inconsiderate act of wanton aggression upon the feelings and prejudices of the people.

The lists now presented a most splendid spectacle. The sloping galleries were crowded with all that was noble, great, wealthy, and beautiful in the northern and midland parts of England; and the contrast of the various dresses of these dignified spectators, rendered the view as gay as it was rich, while the interior and lower space, filled with the substantial burgesses and yeomen of merry England, formed, in their more plain attire, a dark fringe, or border, around this circle of brilliant embroidery, relieving, and, at the same time, setting off its splendour.

The heralds finished their proclamation with their usual cry of "Largesse, largesse, gallant knights!" and gold and silver pieces were showered on them from the galleries, it being a high point of chivalry to exhibit liberality towards those whom the age accounted at once the secretaries and the historians of honour.

По-перше, п'ятеро лицарів-заводіїв викликають на бій усіх охочих.

По-друге, кожен лицар, що хоче взяти участь у турнірі, має вибрати собі супротивника з числа цих п'ятьох, доторкнувшись до його щита. Коли він доторкнеться тупим кінцем свого списа, це означає, що він хоче випробувати свою вправність «чемною зброєю», тобто списом, на вістря якого надіте дерев'яне кружальце, так що небезпеки тут нема – крім зіткнення коней і вершників. Та коли він доторкнеться до щита вістрям списа, бій слід провадити бойовою зброєю, як на справжній війні.

По-третє, коли кожен з учасників додержить своєї обітниці і зламає списа п'ять разів, король має оголосити переможця першого дня турніру, і той дістане як приз бойового коня незвичайної краси й незрівнянної сили, а на додачу до цієї нагороди за звитяжність йому припадає ще й особлива честь – обрати й проголосити Королеву кохання й краси, яка вручатиме приз наступного дня.

По-четверте, оголосили, що другого дня відбудеться загальний турнір, у якому мають узяти участь усі присутні тут лицарі, котрі хочуть здобути хвалу. Їх поділять на два загони, рівні числом, і вони мужньо битимуться, аж поки принц Джон дасть знак припинити бій. Тоді обрана Королева кохання й краси має увінчати того лицаря, котрого принц визнає найкращим бійцем другого дня, коронкою з тонкого золота, вирізаного в подібі лаврового вінка. Того дня лицарські грища скінчаться. Але наступного мають відбутися змагання лучників, цькування бугаїв та інші народні розваги, щоб звеселити простолюду. У такий спосіб принц Джон сподівався закласти підвалини прихильності народу, що її він раз по раз руйнував якимсь нерозважним шаленим учинком, уражаючи почуття й упередження людей.

Арена тепер становила собою розкішне видовище. Галереї на схилах були напхом напхані всім, що було родовитого, можливого, багатого й гарного в північній і середній частинах Англії, і розмаїття в убраннях цих шляхетних глядачів являло оку картину веселості й багатства, а нижчий, внутрішній простір, заповнений заможними міщанами та йоменами веселої Англії, утворював своїм простішим одягом ніби темну торочку, чи то лямівку навкруг цього кола яскравих уборів, і пом'якшуючи, й водночас увиразнюючи його пишноту.

Герольди закінчили те ознаймування своїми звичайними вигуками: «Щедрість, щедрість, звитяжні лицарі!» – і на них градом посипалися з галерей золоті та срібні монети, бо тоді за одну з найвищих прикмет лицарства вважали щедрість до тих людей, котрих доба визнавала

The bounty of the spectators was acknowledged by the customary shouts of “Love of Ladies – Death of Champions – Honour to the Generous – Glory to the Brave!” To which the more humble spectators added their acclamations, and a numerous band of trumpeters the flourish of their martial instruments. When these sounds had ceased, the heralds withdrew from the lists in gay and glittering procession, and none remained within them save the marshals of the field, who, armed cap-a-pie, sat on horseback, motionless as statues, at the opposite ends of the lists. Meantime, the enclosed space at the northern extremity of the lists, large as it was, was now completely crowded with knights desirous to prove their skill against the challengers, and, when viewed from the galleries, presented the appearance of a sea of waving plumage, intermixed with glistening helmets, and tall lances, to the extremities of which were, in many cases, attached small pennons of about a span’s breadth, which, fluttering in the air as the breeze caught them, joined with the restless motion of the feathers to add liveliness to the scene.

At length the barriers were opened, and five knights, chosen by lot, advanced slowly into the area; a single champion riding in front, and the other four following in pairs. All were splendidly armed, and my Saxon authority (in the Wardour Manuscript) records at great length their devices, their colours, and the embroidery of their horse trappings. It is unnecessary to be particular on these subjects. To borrow lines from a contemporary poet, who has written but too little:

“The knights are dust,
And their good swords are rust,
Their souls are with the saints, we trust.”¹

Their escutcheons have long mouldered from the walls of their castles. Their castles themselves are but green mounds and shattered ruins – the place that once knew them, knows them no more – nay, many a race since theirs has died out and been forgotten in the very land which they occupied, with all the authority of feudal proprietors and feudal lords. What, then, would it avail the reader to know their names, or the evanescent symbols of their martial rank!

Now, however, no whit anticipating the oblivion which awaited their names and feats, the champions advanced through the lists, restraining their fiery steeds, and compelling them to move slowly, while, at the same time, they exhibited their paces, together with the grace and dexterity of the riders. As the procession entered the lists, the sound of a wild Barbaric music was heard from behind the tents of the challengers, where the performers were concealed. It was of Eastern origin, having

¹ These lines are part of an unpublished poem, by Coleridge, whose Muse so often tantalizes with fragments which indicate her powers, while the manner in which she flings them from her betrays her caprice, yet whose unfinished sketches display more talent than the laboured masterpieces of others.

літописцями й істориками честі. Дарунки глядачів були віддячені теж узвичаєними вигуками: «Любов до дам! Смерть супротивникам! Шана щедрим! Слава відважним!» Скромніші з глядачів теж підхопили цей крик, а численні сурмачі заграли славу на своїх войовничих сурмах. Коли стихли всі ці звуки, герольди барвистою, блискучою вервечкою покинули арену, і там лишилися тільки розпорядники, що в панцерах та зброї з голови до п'ят, нерухомі, ніби статуї, верхи на конях стояли в протилежних кінцях арени. Тим часом відгороджене місце в її північному кінці, хоча було таки чимале, геть заповнили лицарі, охочі випробувати свою вправність у бою з заводіями; згори, з галерей, та місцина скидалась на море розмаяних плюмажів усуміш із блискучими шоломами та довгими списами; прикріплені до списів прапорці з п'ядь завширшки тріпотіли на вітрі, разом із безнастанним хвилюванням плюмажів оживлюючи всю картину.

Нарешті заставки відкрито, і п'ять лицарів, вибраних за жеребком, повільно виїхали на арену; один боєць їхав попереду, решта четверо – попарно за ним. Усі були чудово озброєні, і моє саксонське джерело (у «Рукописі Вордора») докладно описує їхні девізи, їхні барви, гаптування на чапраках їхніх коней. Нам нема потреби зупинятися на цих подробицях. Скажемо словами, позиченими в сьогочасного поета, який написав дуже небагато:

По лицарях лишився прах,
Іржа на добрих їх мечах,
А душі їх – на небесах ¹.

І герби на мурах їхніх замків давно затерлись. І самі замки обернулись у зелені пагорки та купи руїн, а ті місця, що бачили їх колись, уже їх не пам'ятають, та й багато поколінь змінилось у тому краю, де вони, ці феодалські магнати, панували самовладно. Навіщо ж читачеві знати їхні імена чи минуші знаки їхніх бойових заслуг?

Проте наші бійці, не передбачаючи, яке забуття судилося їхнім іменам та діям, простували ареною, стримуючи баских коней, аби неквапно показати їхню ступу й власну спритність та грацію. Ще як ця процесія виїздила на арену, з-за шатр заводіїв, де були сховані музики, залунала дика, чудна, нетутешня музика. То була східна мелодія, завезена зі Святої Землі, і в змішаних звуках цимбалів та

¹ Ці рядки належать С. Колріджу. (автор.)

been brought from the Holy Land; and the mixture of the cymbals and bells seemed to bid welcome at once, and defiance, to the knights as they advanced. With the eyes of an immense concourse of spectators fixed upon them, the five knights advanced up the platform upon which the tents of the challengers stood, and there separating themselves, each touched slightly, and with the reverse of his lance, the shield of the antagonist to whom he wished to oppose himself. The lower orders of spectators in general – nay, many of the higher class, and it is even said several of the ladies, were rather disappointed at the champions choosing the arms of courtesy. For the same sort of persons, who, in the present day, applaud most highly the deepest tragedies, were then interested in a tournament exactly in proportion to the danger incurred by the champions engaged.

Having intimated their more pacific purpose, the champions retreated to the extremity of the lists, where they remained drawn up in a line; while the challengers, sallying each from his pavilion, mounted their horses, and, headed by Brian de Bois-Guilbert, descended from the platform, and opposed themselves individually to the knights who had touched their respective shields.

At the flourish of clarions and trumpets, they started out against each other at full gallop; and such was the superior dexterity or good fortune of the challengers, that those opposed to Bois-Guilbert, Malvoisin, and Front-de-Boeuf, rolled on the ground. The antagonist of Grantmesnil, instead of bearing his lance-point fair against the crest or the shield of his enemy, swerved so much from the direct line as to break the weapon athwart the person of his opponent – a circumstance which was accounted more disgraceful than that of being actually unhorsed; because the latter might happen from accident, whereas the former evinced awkwardness and want of management of the weapon and of the horse. The fifth knight alone maintained the honour of his party, and parted fairly with the Knight of St John, both splintering their lances without advantage on either side.

The shouts of the multitude, together with the acclamations of the heralds, and the clangour of the trumpets, announced the triumph of the victors and the defeat of the vanquished. The former retreated to their pavilions, and the latter, gathering themselves up as they could, withdrew from the lists in disgrace and dejection, to agree with their victors concerning the redemption of their arms and their horses, which, according to the laws of the tournament, they had forfeited. The fifth of their number alone tarried in the lists long enough to be greeted by the applauses of the spectators, amongst whom he retreated, to the aggravation, doubtless, of his companions' mortification.

A second and a third party of knights took the field; and although they had various success, yet, upon the whole, the advantage decidedly remained with the

дзвонів бриніло водночас і привітання тим лицарям, що наближались, і виклик їм. Під поглядами незліченного збориська глядачів п'ятеро лицарів піднялись на плаский верх згірка, де стояли шатра заводіїв турніру, і там роз'їхались. Кожен ледь доторкнувся тупим кінцем списа до щита того супротивника, з котрим хотів зітнутися. Всі нижні ряди глядачів, ба й чимало тих, котрі були на галереях, і, як кажуть, навіть кілька дам виявили розчарування тим, що перебійці обрали «чемну зброю». Бо такі люди, як ті, що в наші дні палко аплодують найкривавішим трагедіям у театрі, й тоді тим дужче цікавились турніром, чим більших небезпек зазнавали на ньому перебійці.

Виявивши отак свої досить мирні наміри, перебійці вернулись у дальший кінець арени, де зупинились, вишикувані в ряд; а заводії, вибігши кожен зі свого шатра, посідали на коней і з Бріаном де Буагільбером на чолі спустились на арену, де також стали в ряд, кожен навпроти того лицаря, котрий торкнув його щита.

Як заграли гучно дударі та сурмачі, вони рушили навстріч один одному повним чвалом, і чи то заводії турніру були такі вправні бійці, чи то їм так щастило, але супротивники Буагільбера, Мальвуазена й Фрон-де-Бефа зразу покотились по землі. Супротивник Гранменіля, замість поцілити списом у його шолом або щит, зламав ратище об панцер свого супротивника, а це вважали куди більшою ганьбою, ніж вилетіти з сідла, бо впасти можна було й випадково, тоді як така похибка виказувала незграбність і невміння правити конем та володіти списом. Тільки п'ятий лицар не ущербив честі своєї сторони, бо розминувся з йоанітом гідно: обидва зламали ратища, але жоден не здобув переваги.

Крик глядачів, вигуки герольдів та звуки сурем звітували тріумф переможців і поразку їхніх супротивників. Перші вернулись до своїх шатрів, а другі насилу попідводились і, засоромлені, пішли з арени, аби домовитися з переможцями за викуті своїх обладунків та коней, які згідно з турнірними правилами стали здобиччю переможців. Тільки п'ятий із них лишався на арені досить часу, аби його привітали глядачі, а потім і він змішався серед них, своїм успіхом, звісна річ, іще дужче принизивши товаришів по зброї.

Потім на арену виїхала друга й третя п'ятірка лицарів, і хоч успіхи їхні були неоднакові, та загалом заводії зберегли безпечну перевагу, бо

challengers, not one of whom lost his seat or swerved from his charge – misfortunes which befell one or two of their antagonists in each encounter. The spirits, therefore, of those opposed to them, seemed to be considerably damped by their continued success. Three knights only appeared on the fourth entry, who, avoiding the shields of Bois-Guilbert and Front-de-Boeuf, contented themselves with touching those of the three other knights, who had not altogether manifested the same strength and dexterity. This politic selection did not alter the fortune of the field, the challengers were still successful: one of their antagonists was overthrown, and both the others failed in the “attaint”,¹⁷ that is, in striking the helmet and shield of their antagonist firmly and strongly, with the lance held in a direct line, so that the weapon might break unless the champion was overthrown.

After this fourth encounter, there was a considerable pause; nor did it appear that any one was very desirous of renewing the contest. The spectators murmured among themselves; for, among the challengers, Malvoisin and Front-de-Boeuf were unpopular from their characters, and the others, except Grantmesnil, were disliked as strangers and foreigners.

But none shared the general feeling of dissatisfaction so keenly as Cedric the Saxon, who saw, in each advantage gained by the Norman challengers, a repeated

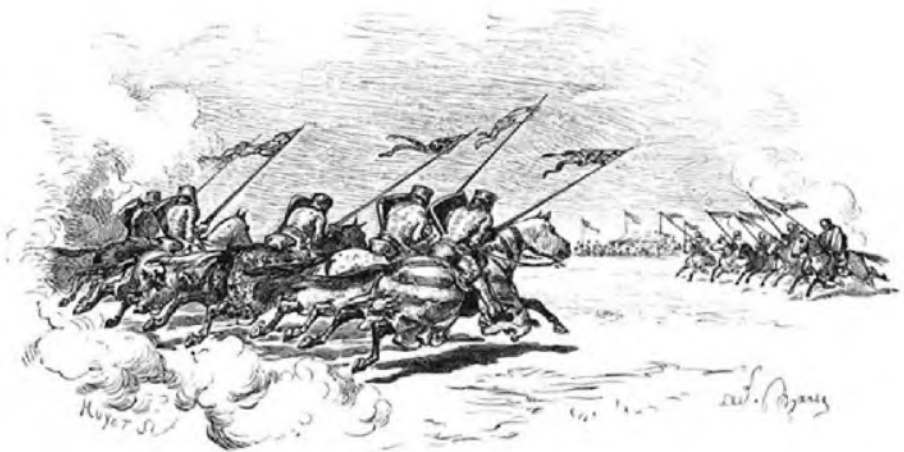

¹⁷This term of chivalry, transferred to the law, gives the phrase of being attainted of treason.

жоден з них не був вибитий із сідла й не ухилився від зіткнення, а з одним чи двома їхніми супротивниками така невдача ставалась у кожній сутичці. Отож запал супротивників видимо дуже остудили постійні успіхи заводіїв. За четвертим разом на арену виїхало тільки троє рицарів, та й ті обминули щити Буагільбера й Фрон-де-Бефа, вдовольнившись двобоєм із рештою трьома лицарями, що не виявили такої сили та вправності. Але й така обережність нічого не змінила: перемогу, як і перше, здобули заводії. Один із їхніх супротивників був вибитий із сідла; а решта двоє «схибили», тобто не зуміли вдарити в шолом чи щит супротивника досить сильно й упевнено, наставивши списа прямо, так, щоб чи супротивник був повалений, чи ратище зламалось.

Після цієї четвертої сутички настала довга перерва, і вже здавалося, що охочих продовжити змагання більш не знайдеться. Серед глядачів знявся невдоволений гомін, бо з-поміж заводіїв Мальвуазена та Фрон-де-Бефа не любили за їхню вдачу, а решта, крім Гранменіля, не викликали симпатії як чужинці.

Та ніхто не відчув такого гострого невдоволення, як Седрік Сакс: він-бо в кожному успіхові заводіїв-норманів убачав новий

triumph over the honour of England. His own education had taught him no skill in the games of chivalry, although, with the arms of his Saxon ancestors, he had manifested himself, on many occasions, a brave and determined soldier. He looked anxiously to Athelstane, who had learned the accomplishments of the age, as if desiring that he should make some personal effort to recover the victory which was passing into the hands of the Templar and his associates. But, though both stout of heart, and strong of person, Athelstane had a disposition too inert and unambitious to make the exertions which Cedric seemed to expect from him.

“The day is against England, my lord,” said Cedric, in a marked tone; “are you not tempted to take the lance?”

“I shall tilt to-morrow” answered Athelstane, “in the [melee](#); it is not worth while for me to arm myself to-day.”

Two things displeased Cedric in this speech. It contained the Norman word “[melee](#)”, (to express the general conflict,) and it evinced some indifference to the honour of the country; but it was spoken by Athelstane, whom he held in such profound respect, that he would not trust himself to canvass his motives or his foibles. Moreover, he had no time to make any remark, for Wamba thrust in his word, observing, “It was better, though scarce easier, to be the best man among a hundred, than the best man of two.”

Athelstane took the observation as a serious compliment; but Cedric, who better understood the Jester’s meaning, darted at him a severe and menacing look; and lucky it was for Wamba, perhaps, that the time and place prevented his receiving, notwithstanding his place and service, more sensible marks of his master’s resentment.

The pause in the tournament was still uninterrupted, excepting by the voices of the heralds exclaiming – “Love of ladies, splintering of lances! stand forth gallant knights, fair eyes look upon your deeds!”

The music also of the challengers breathed from time to time wild bursts expressive of triumph or defiance, while the clowns grudged a holiday which seemed to pass away in inactivity; and old knights and nobles lamented in whispers the decay of martial spirit, spoke of the triumphs of their younger days, but agreed that the land did not now supply dames of such transcendent beauty as had animated the jousts of former times. Prince John began to talk to his attendants about making ready the banquet, and the necessity of adjudging the prize to Brian de Bois-Guilbert, who had, with a single spear, overthrown two knights, and foiled a third.

At length, as the Saracenic music of the challengers concluded one of those long and high flourishes with which they had broken the silence of the lists, it was answered by a solitary trumpet, which breathed a note of defiance from

тріумф над честю Англії. Сам він не був змолоду навчений лицарських ігор, хоча зі зброєю своїх саксонських предків у руках багато разів показував себе сміливим і рішучим воїном. Він неспокійно поглядав на Ательстана, навченого цих новітніх звичаїв, ніби прагнув, щоб той спробував вирвати перемогу з рук храмовника та його товаришів. Та Ательстан, хоча й відважний і дужий тілом, мав натуру надто мляву й нечестолюбну, щоб зважитись на те зусилля, якого, видно, сподівався від нього Седрік.

– Сьогодні Англії не щастило, пане мій, – значущим тоном мовив Седрік. – А вам не хочеться взяти списа?

– Хай уже завтра, – відказав Ательстан, – у загальному бою. Сьогодні вже не варто надягати обладунок.

Ця відповідь була для Седріка подвійно прикра. По-перше, в ній було норманське слово *melée* (що означало загальний бій), а по-друге, в ній відчувалась байдужість до честі свого краю, та що вимовив її чоловік, до якого Седрік почував глибоку шану, він не дозволив собі судити його мотиви чи його слаботи. Та й не мав він часу зауважити ще щось, бо в ту хвилину втрутився Вамба й докинув своє слівце:

– Авжеж почесніше, хоча й навряд чи легше бути першим серед сотні, аніж першим із двох.

Ательстан сприйняв ті слова за справжній комплімент, але Седрік, що зрозумів блазня краще, кинув на нього суворий і грізний погляд. Вамбі ще пощастило, що все це сталось у такий час і в такому місці, а то його пан виявив би свій гнів куди дошкульнішим способом, не зваживши на блазневу роль і обов'язки.

Перерва в турнірі ще тривала, й тільки чулися голоси герольдів: «Любов до дам, тріск ратиці! Не вагайтесь, відважні лицарі, ваші подвиги споглядають прекрасні очі!»

Та ще музики з-за шатрів час від часу розривали тишу бучними звуками, що виражали тріумф чи виклик, а в юрбі нарікали, що такий начебто святковий день минає так нудно, а старі лицарі й вельможі скрушно перешіптувалися про те, як занепадає бойовий дух, і оповідали про тріумфи часів їхньої молодості, але й погоджувалися, що тепер їхній край уже не народжує жінок такої незрівнянної вроди, як ті, що надихали перебійців у давнину. Принц Джон уже заговорив до своїх супутників, що час уряджати бенкет, а приз треба присудити Бріанові де Буагільберові: адже той одним списом вибив із сідла двох супротивників, а третього осоромив.

Та врешті, коли сарацинська музика з-за шатрів заводіїв скінчила один із тих довгих і шпарких пасажів, якими вона розбивала тишу на арені, їй відповіла якась одинока сурма, що від північного кінця арени просурмила

the northern extremity. All eyes were turned to see the new champion which these sounds announced, and no sooner were the barriers opened than he paced into the lists. As far as could be judged of a man sheathed in armour, the new adventurer did not greatly exceed the middle size, and seemed to be rather slender than strongly made. His suit of armour was formed of steel, richly inlaid with gold, and the device on his shield was a young oak-tree pulled up by the roots, with the Spanish word *Desdichado*, signifying *Disinherited*. He was mounted on a gallant black horse, and as he passed through the lists he gracefully saluted the Prince and the ladies by lowering his lance. The dexterity with which he managed his steed, and something of youthful grace which he displayed in his manner, won him the favour of the multitude, which some of the lower classes expressed by calling out, "Touch Ralph de Vipont's shield – touch the Hospitallers shield; he has the least sure seat, he is your cheapest bargain."

The champion, moving onward amid these well-meant hints, ascended the platform by the sloping alley which led to it from the lists, and, to the astonishment of all present, riding straight up to the central pavilion, struck with the sharp end of his spear the shield of Brian de Bois-Guilbert until it rung again. All stood astonished at his presumption, but none more than the redoubted Knight whom he had thus defied to mortal combat, and who, little expecting so rude a challenge, was standing carelessly at the door of the pavilion.

виклик. Усі очі повернулися в той бік, щоб побачити нового бійця, чия появу звітувала ця сурма, і тільки-но відсунули заставку, як він ступою виїхав на арену. Наскільки це можна побачити по людині, закутій у крицю, новий шукач удачі мав зріст не дуже й вищий від середнього й скорше струнку, ніж дебелу статуру. Його крицевий обладунок був щедро оздоблений золотим карбуванням, герб на щиті зображував молодого дубка, вирваного з корінням, з іспанським словом «Desdichado», що означає «Позбавлений спадщини». Сидів він на чудовому вороному коні; їдучи вздовж арени, він вишуканим рухом, схиливши списа, привітав принца й дам. Умілість, із якою він правив конем, і юнацька грація, видна в його рухах, здобули йому прихильність збориська глядачів, яку декотрі з простолюду виповідали словами: «Виклич Ральфа де Віпонта! Виклич йоаніта – він не такий чіпкий у сідлі, ти його напевне подужаєш!»

Боець, їдучи далі під ці зичливі вигуки, піднявся на площину згірка положистим в'їздом, що вів туди з арени, і, на подив усім присутнім, рушив прямо до середнього шатра, а там торкнув вістрям списа щит Бріана де Буагільбера, аж той щит задзвенів.

Усі скам'яніли з подиву від такого зухвальства, але найдужче здивувався сам грізний лицар, діставши цей виклик на смертний бій: не сподіваючись такого, він недбало стояв на вході до свого шатра.

“Have you confessed yourself, brother,” said the Templar, “and have you heard mass this morning, that you peril your life so frankly?”

“I am fitter to meet death than thou art” answered the Disinherited Knight; for by this name the stranger had recorded himself in the books of the tourney.

– А ти висповідався, брате, – спитав храмовник, – і побував уранці на службі Божій, що так легко наражаєш своє життя?

– Я краще приготувався зустріти смерть, ніж ти, – відповів Лицар, Позбавлений Спадщини, – під таким-бо ім'ям незнайомиць записався до реєстрів турніру.

– Ну, то займай своє місце на арені, – сказав Буагільбер, – і поглянь востаннє на сонце, бо сеї ночі ти спатимеш уже в раю.

Struck with the sharp end of his spear
The shield of Brian de Bois-Guilbert

“Gramercy for thy courtesy,” replied the Disinherited Knight, “and to requite it, I advise thee to take a fresh horse and a new lance, for by my honour you will need both.”

Having expressed himself thus confidently, he reined his horse backward down the slope which he had ascended, and compelled him in the same manner to move backward through the lists, till he reached the northern extremity, where he remained stationary, in expectation of his antagonist. This feat of horsemanship again attracted the applause of the multitude.

However incensed at his adversary for the precautions which he recommended, Brian de Bois-Guilbert did not neglect his advice; for his honour was too nearly concerned, to permit his neglecting any means which might ensure victory over his presumptuous opponent. He changed his horse for a proved and fresh one of great strength and spirit. He chose a new and a tough spear, lest the wood of the former might have been strained in the previous encounters he had sustained. Lastly, he laid aside his shield, which had received some little damage, and received another from his squires. His first had only borne the general device of his rider, representing two knights riding upon one horse, an emblem expressive of the original humility and poverty of the Templars, qualities which they had since exchanged for the arrogance and wealth that finally occasioned their suppression. Bois-Guilbert’s new shield bore a raven in full flight, holding in its claws a skull, and bearing the motto, “Gare le Corbeau”.

When the two champions stood opposed to each other at the two extremities of the lists, the public expectation was strained to the highest pitch. Few augured the possibility that the encounter could terminate well for the Disinherited Knight, yet his courage and gallantry secured the general good wishes of the spectators.

The trumpets had no sooner given the signal, than the champions vanished from their posts with the speed of lightning, and closed in the centre of the lists with the shock of a thunderbolt. The lances burst into shivers up to the very grasp, and it seemed at the moment that both knights had fallen, for the shock had made each horse recoil backwards upon its haunches. The address of the riders recovered their steeds by use of the bridle and spur; and having glared on each other for an instant with eyes which seemed to flash fire through the bars of their visors, each made a demi-volte, and, retiring to the extremity of the lists, received a fresh lance from the attendants.

A loud shout from the spectators, waving of scarfs and handkerchiefs, and general acclamations, attested the interest taken by the spectators in this encounter; the most equal, as well as the best performed, which had graced the day. But no sooner had the knights resumed their station, than the clamour of applause was hushed into a silence, so deep and so dead, that it seemed the multitude were afraid even to breathe.

– Дуже дякую за таку гречність, – відказав Лицар, Позбавлений Спадщини, – на відплату за неї раджу тобі взяти свіжого коня й новий спис, бо, честю присягаюся, тобі потрібне буде й одне, і друге.

Висловившись так упевнено, він повіддяв завернув коня назад на схил, яким піднявся нагору, і так само спрямував його ступою вздовж арени аж до її північного кінця, де зупинився, чекаючи на супротивника. Така вершницька вправність знов викликала в збориська гучне схвалення.

Хоч як розгнівила Бріана де Буагільбера супротивникова порада стеретися, він не відкинув її: занадто дошкульною була зачеплена його честь, аби знехтувати хоч щось таке, що могло забезпечити йому перемогу над цим зухвалим ворогом. Він змінив коня на свіжого, випробуваного, сильного й сміливого. Вибрав нового міцного списа, бо ратище старого могло десь надтріснути в уже витриманих сутичках. І наостанці відкинув щита, трохи вже пошкодженого, й наказав джурам подати нового. На першому щиті був тільки загальний девіз його власника – зображення двох лицарів верхи на одному коні, емблема, що виражала первісну скромність та бідність храмовників – якості, що давно замінились на пику та багатство, які врешті й спричинились до розгрому ордену. На новому Буагільберовому щиті красувався чорний крук у леті, з черепом у пазурах, і напис: «Gare le Corbeau» – «Стережися крука».

Коли два перебійці стали один навпроти одного в протилежних кінцях арени, напруження серед глядачів сягнуло вершини. Мало хто сподівався, що сутичка може скінчитися щасливо для Лицаря, Позбавленого Спадщини, але його відвага й бойове завзяття забезпечили йому прихильність майже всієї публіки. Тільки-но сурми просурмили сигнал до бою, як обидва супротивники зірвались блискавично з місць, і ось вони вже зіткнулися посеред арени в громовому ударі. Списи розлетілись на скіпки аж по руків'я, і якусь мить видавалось, наче обидва лицарі впали – так сахнулись назад і присіли від удару їхні коні. Та вправні верхівці вмить звели їх на рівні ноги поводами й острогами і, на мить уп'явши один в одного очі, що неначе метали вогонь крізь ґратки заборол, повернули коней назад, помчали кожен у свій кінець арени, й там джури подали їм нові списи.

За частоколом гучно закричали, замахали шарфами та хустинами, і буря схвальних вигуків засвідчила інтерес глядачів до цієї сутички – адже тут на арену вперше за день виїхали перебійці, рівні силою і вправністю. Та тільки-но лицарі знов стали на вихідні позиції, той схвальний крик стих до глибокої, могильної тиші, неначе все зборисько боялося й дихнути.

A few minutes pause having been allowed, that the combatants and their horses might recover breath, Prince John with his truncheon signed to the trumpets to sound the onset. The champions a second time sprung from their

Перебійцям та їхнім коням дали передихнути кілька хвилин, а тоді принц Джон своїм жезлом дав знак сурмачам просурмити сигнал до бою. Супротивники вразі зірвалися з місць і зіткнулись на середині

stations, and closed in the centre of the lists, with the same speed, the same dexterity, the same violence, but not the same equal fortune as before.

In this second encounter, the Templar aimed at the centre of his antagonist's shield, and struck it so fair and forcibly, that his spear went to shivers, and the Disinherited Knight reeled in his saddle. On the other hand, that champion had, in the beginning of his career, directed the point of his lance towards Bois-Guilbert's shield, but, changing his aim almost in the moment of encounter, he addressed it to the helmet, a mark more difficult to hit, but which, if attained, rendered the shock more irresistible. Fair and true he hit the Norman on the visor, where his lance's point kept hold of the bars. Yet, even at this disadvantage, the Templar sustained his high reputation; and had not the girths of his saddle burst, he might not have been unhorsed. As it chanced, however, saddle, horse, and man, rolled on the ground under a cloud of dust.

To extricate himself from the stirrups and fallen steed, was to the Templar scarce the work of a moment; and, stung with madness, both at his disgrace and at the acclamations with which it was hailed by the spectators, he drew his sword and waved it in defiance of his conqueror. The Disinherited Knight sprung from his steed, and also unsheathed his sword. The marshals of the field, however, spurred their horses between them, and reminded them, that the laws of the tournament did not, on the present occasion, permit this species of encounter.

"We shall meet again, I trust," said the Templar, casting a resentful glance at his antagonist; "and where there are none to separate us."

"If we do not," said the Disinherited Knight, "the fault shall not be mine. On foot or horseback, with spear, with axe, or with sword, I am alike ready to encounter thee."

More and angrier words would have been exchanged, but the marshals, crossing their lances betwixt them, compelled them to separate. The Disinherited Knight returned to his first station, and Bois-Guilbert to his tent, where he remained for the rest of the day in an agony of despair.

Without alighting from his horse, the conqueror called for a bowl of wine, and opening the beaver, or lower part of his helmet, announced that he quaffed it, "To all true English hearts, and to the confusion of foreign tyrants." He then commanded his trumpet to sound a defiance to the challengers, and desired a herald to announce to them, that he should make no election, but was willing to encounter them in the order in which they pleased to advance against him.

The gigantic Front-de-Boeuf, armed in sable armour, was the first who took the field. He bore on a white shield a black bull's head, half defaced by the numerous encounters which he had undergone, and bearing the arrogant motto, "*Cave, adsum*". Over this champion the Disinherited Knight obtained

арени з такою самою швидкістю, спритністю й силою, але не з таким самим успіхом, як перше.

В цій другій сутичці храмовник мірив у середину супротивникового щита й ударив так точно й сильно, що його спис розлетівся вдвічі, а Лицар, Позбавлений Спадщини, захитався в сідлі. Але сам він, на початку теж міривши вістря списа в Буагільберів щит, майже останньої миті спрямував списа в шолом, куди влучити було важче, зате цей удар, якщо влучити, був майже невідпорний. І він справді попав храмовникові в забороло, де вістря списа застряло між ґратками. Проте храмовник навіть тепер не зганьбив своєї слави, і, якби не луснула попруга, він би втримався в сідлі. Але попруга таки луснула; і сам боець, і його кінь, і сідло покотились по землі в хмарі пилуки.

Храмовник виборсався з-під коня й зі стремен за одну мить і, ошалівши від сорому та від вигуків з натовпу глядачів, вихопив меч і виклично махнув ним до супротивника. Лицар, Позбавлений Спадщини, сплигнув з коня й теж вихопив меча з піхов. Але розпорядники арени в'їхали верхи між супротивників і нагадали їм, що правила цього турніру не дозволяють бою на мечох.

– Я сподіваюсь, ми зустрінемося ще, – сказав храмовник, кинувши на супротивника гнівний погляд, – там, де нікому буде нас розбороняти.

– Коли не зустрінемося, то не з моєї вини, – відказав Лицар, Позбавлений Спадщини. – Пішки чи верхи, зі списом, сокирою чи мечем я завжди готовий зітнутися з тобою.

Пролунало б там і більше слів, та й ще лихіших, але розпорядники, схрестивши між ними свої списи, змусили їх розійтися. Лицар, Позбавлений Спадщини, вернувся на своє місце в кінці арени, а Буагільбер – до свого шатра, де лишався до самого вечора, нависніючи з сорому.

Не сходячи з коня, переможець попросив келих вина, опустив нижню частину забороло й сказав, що п'є «за всі щиро англійські серця й за ганьбу чужоземним тиранам». Потім наказав своєму сурмачеві просурмити виклик заводіям турніру й зажадав від герольда, щоб той повідомив їх, що він не вибиратиме з-поміж них жодного, проте ладен зітнутися з кожним із них у тому порядку, в якому вони самі схочуть виступити проти нього.

Перший виїхав на арену велетень Фрон-де-Беф у чорному обладунку. На його білому щиті була зображена чорна бугаяча голова, майже зітерта в численних давніших сутичках, і зухвалий девіз «*Cave, adsum*» – «Стережися, це я». Над цим супротивником Лицар, Позбавлений

a slight but decisive advantage. Both Knights broke their lances fairly, but Front-de-Boeuf, who lost a stirrup in the encounter, was adjudged to have the disadvantage.

In the stranger's third encounter with Sir Philip Malvoisin, he was equally successful; striking that baron so forcibly on the casque, that the laces of the helmet broke, and Malvoisin, only saved from falling by being unhelmeted, was declared vanquished like his companions.

In his fourth combat with De Grantmesnil, the Disinherited Knight showed as much courtesy as he had hitherto evinced courage and dexterity. De Grantmesnil's horse, which was young and violent, reared and plunged in the course of the career so as to disturb the rider's aim, and the stranger, declining to take the advantage which this accident afforded him, raised his lance, and passing his antagonist without touching him, wheeled his horse and rode back again to his own end of the lists, offering his antagonist, by a herald, the chance of a second encounter. This De Grantmesnil declined, avowing himself vanquished as much by the courtesy as by the address of his opponent.

Ralph de Vipont summed up the list of the stranger's triumphs, being hurled to the ground with such force, that the blood gushed from his nose and his mouth, and he was borne senseless from the lists.

The acclamations of thousands applauded the unanimous award of the Prince and marshals, announcing that day's honours to the Disinherited Knight.

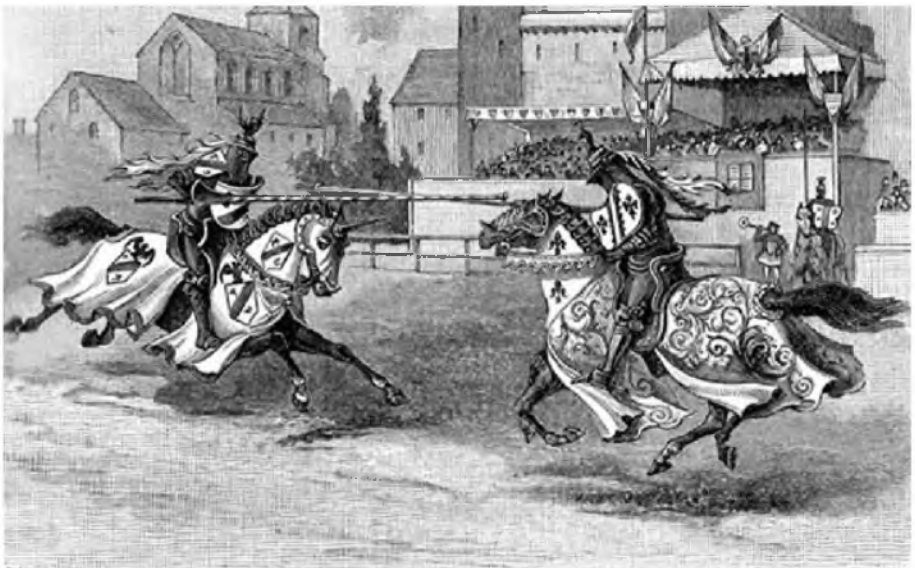
Спадщини, здобув невелику, але безперечну перевагу. Обидва лицарі поламали списи, але у Фрон-де-Бефа відірвалося стремено, і це розцінили як поразку.

Третя сутичка невідомого – з сером Філіппом Мальвуазеном – була так само успішна: він ударив барона в шолом із такою силою, що ремінець його урвався, і Мальвуазен утримався на коні тільки ціною скиненого шолома, і його визнали переможеним, як і його товаришів.

У четвертій сутичці – з де Гранменілем – Лицар, Позбавлений Спадщини, виявив чемність не меншу, ніж показані перше відвагу та вправність. Де Гранменілів кінь, молодий і гарячий, так сахнувся вбік під час розгону, що спис у вершниковій руці схитнувся, а невідомий, не бажаючи скористатися з цієї випадкової переваги, підняв списа, проїхав повз супротивника, не зачепивши його, тоді завернув коня, виїхав у свій кінець арени й через герольда запропонував Гранменілеві зітнутися ще раз. Та Гранменіль відмовився, визнавши себе переможеним не тільки бойовою вправністю свого супротивника, а і його галантністю.

Завершив собою низку перемог невідомого Ральф де Віпонт: його з такою силою викинуто з сідла, що йому ринула кров з рота й носа і його віднесли з арени непритомного.

Тисячі глядачів привітали вигуками одностайну ухвалу принца й розпорядників присудити тогоденний приз Лицареві, Позбавленому Спадщини.

CHAPTER IX

— *In the midst was seen
A lady of a more majestic mien,
By stature and by beauty mark'd their sovereign Queen.*

...
*And as in beauty she surpass'd the choir,
So nobler than the rest was her attire;
A crown of ruddy gold enclosed her brow,
Plain without pomp, and rich without a show;
A branch of Agnus Castus in her hand,
She bore aloft her symbol of command.*

The Flower and the Leaf

William de Wyvil and Stephen de Martival, the marshals of the field, were the first to offer their congratulations to the victor, praying him, at the same time, to suffer his helmet to be unlaced, or, at least, that he would raise his visor ere they conducted him to receive the prize of the day's tourney from the

РОЗДІЛ ІХ

*Серед них була одна,
Така й лицем, і станом чарівна,
Що королевою могла бути лиш вона.*

*...
Затьмарила не тільки врода їх:
Вона й убранням заломила всіх.
Хоч проста, щирозолотною була
Коронка в кучерях її чола.
В руці – з цнотливця гілочка, яка
До послуху підданців спонука.*

Драйден. «Квітка й листок»

Вільям де Вівіль і Стівен де Мартіваль, розпорядники арени, перші поздоровили переможця й водночас попросили, щоб дозволив розстебнути ремінець шолома або принаймні підняв забороло, перше ніж вони підведуть його до принца Джона одержати приз першого

hands of Prince John. The Disinherited Knight, with all knightly courtesy, declined their request, alleging, that he could not at this time suffer his face to be seen, for reasons which he had assigned to the heralds when he entered the lists. The marshals were perfectly satisfied by this reply; for amidst the frequent and capricious vows by which knights were accustomed to bind themselves in the days of chivalry, there were none more common than those by which they engaged to remain incognito for a certain space, or until some particular adventure was achieved. The marshals, therefore, pressed no farther into the mystery of the Disinherited Knight, but, announcing to Prince John the conqueror's desire to remain unknown, they requested permission to bring him before his Grace, in order that he might receive the reward of his valour.

John's curiosity was excited by the mystery observed by the stranger; and, being already displeased with the issue of the tournament, in which the challengers whom he favoured had been successively defeated by one knight, he answered haughtily to the marshals, "By the light of Our Lady's brow, this same knight hath been disinherited as well of his courtesy as of his lands, since he desires to appear before us without uncovering his face. – Wot ye, my lords," he said, turning round to his train, "who this gallant can be, that bears himself thus proudly?"

"I cannot guess," answered De Bracy, "nor did I think there had been within the four seas that girth Britain a champion that could bear down these five knights in one day's jousting. By my faith, I shall never forget the force with which he shocked De Vipont. The poor Hospitaller was hurled from his saddle like a stone from a sling."

"Boast not of that," said a Knight of St John, who was present; "your Temple champion had no better luck. I saw your brave lance, Bois-Guilbert, roll thrice over, grasping his hands full of sand at every turn."

De Bracy, being attached to the Templars, would have replied, but was prevented by Prince John. "Silence, sirs!" he said; "what unprofitable debate have we here?"

"The victor," said De Wyvil, "still waits the pleasure of your highness."

"It is our pleasure," answered John, "that he do so wait until we learn whether there is not some one who can at least guess at his name and quality. Should he remain there till night-fall, he has had work enough to keep him warm."

"Your Grace," said Waldemar Fitzurse, "will do less than due honour to the victor, if you compel him to wait till we tell your highness that which we cannot know; at least I can form no guess – unless he be one of the good lances

турнірного дня. Та Лицар, Позбавлений Спадщини, з усією лицарською гречністю відхилив їхню вимогу, заявивши, що зараз іще не може відкрити свого обличчя з причин, які вже назвав герольдам, коли виїздив на арену. Розпорядників така відповідь цілком задовольнила, бо серед частих і химерних обітниць, якими полюбляли зв'язувати себе лицарі за тих часів, однією з найпоширеніших була обітниця зберігати інкогніто або до певного часу, або до якоїсь особливої пригоди. Тому розпорядники більш не намагалися проникнути в таємницю Лицаря, Позбавленого Спадщини, а, повідомивши принца Джона про бажання переможця лишатись невідомим, попросили дозволу привести його перед лице його високості, аби він міг одержати нагороду за свою звитягу.

Таємниця, якої тримався невідомий лицар, розпалила Джонову цікавість, а будиши вже невдоволений результатом турніру, на якому заводії, принцові улюбленці, були один по одному переможені одним лицарем, він спогорда відповів розпорядникам:

– Присягаюсь сйивом від чола Пресвятої Діви, цей лицар позбавлений не тільки спадщини, а й чемності, коли він хоче з'явитись перед нами, не відкривши обличчя. Як ви гадаєте, панове, – обернувся він до свого почту, – хто може бути цей сміливець, що так загордився?

– Навіть не здогадуюсь, – відповів де Брасі, – і не думаю, що серед чотирьох морів, які омивають Британію, знайшовся б такий боєць, що міг би подужати за один день оцих п'ятьох лицарів. Але я, бігме, ніколи не забуду тієї сили, з якою він налетів на де Віпонта. Бідолаха йоаніт вилетів із сідла, наче камінь із праці.

– Не дуже цим тіштеся, – мовив один лицар-йоаніт, присутній там. – Вашому храмовникові пощастило не більше. Я бачив, як ваш завзятець Бугагільбер тричі перевернувся, щоразу нагрібаючи повні жмені піску.

Де Брасі, прибічник храмовників, хотів був відповісти, та його перебив сам принц Джон.

– Тихо, панове! – сказав він. – Чого це ми засперечалися без пуття?

– Переможець іще дожидає вашого рішення, високосте, – нагадав де Вівіль.

– Наш рішенець, – відказав Джон, – такий, що він має дождатися, поки ми не знайдемо когось, хто може хоч би здогадатись, яке його ім'я й титул. І хай навіть він стоїть та дожидає хоч би й до вечора, після такої шпаркої роботи він не змерзне.

– Ваша високосте, – втрутився Вальдемар Фіц-Урс, – ви кепсько вшануєте переможця, коли змусите його чекати, поки ми скажемо вам те, про що й гадки не маємо. Принаймні я здогадатись не можу, хіба що це

who accompanied King Richard to Palestine, and who are now straggling homeward from the Holy Land."

"It may be the Earl of Salisbury," said De Bracy; "he is about the same pitch."

"Sir Thomas de Multon, the Knight of Gilsland, rather," said Fitzurse; "Salisbury is bigger in the bones." A whisper arose among the train, but by whom first suggested could not be ascertained. "It might be the King – it might be Richard Coeur-de-Lion himself!"

"Over God's forbode!" said Prince John, involuntarily turning at the same time as pale as death, and shrinking as if blighted by a flash of lightning; "Waldemar! – De Bracy! brave knights and gentlemen, remember your promises, and stand truly by me!"

"Here is no danger impending," said Waldemar Fitzurse; "are you so little acquainted with the gigantic limbs of your father's son, as to think they can be held within the circumference of yonder suit of armour? – De Wyvil and Martival, you will best serve the Prince by bringing forward the victor to the throne, and ending an error that has conjured all the blood from his cheeks. – Look at him more closely," he continued, "your highness will see that he wants three inches of King Richard's height, and twice as much of his shoulder-breadth. The very horse he backs, could not have carried the ponderous weight of King Richard through a single course."

While he was yet speaking, the marshals brought forward the Disinherited Knight to the foot of a wooden flight of steps, which formed the ascent from the lists to Prince John's throne. Still discomposed with the idea that his brother, so much injured, and to whom he was so much indebted, had suddenly arrived in his native kingdom, even the distinctions pointed out by Fitzurse did not altogether remove the Prince's apprehensions; and while, with a short and embarrassed eulogy upon his valour, he caused to be delivered to him the war-horse assigned as the prize, he trembled lest from the barred visor of the mailed form before him, an answer might be returned, in the deep and awful accents of Richard the Lion-hearted.

But the Disinherited Knight spoke not a word in reply to the compliment of the Prince, which he only acknowledged with a profound obeisance.

The horse was led into the lists by two grooms richly dressed, the animal itself being fully accoutred with the richest war-furniture; which, however, scarcely added to the value of the noble creature in the eyes of those who were judges. Laying one hand upon the pommel of the saddle, the Disinherited Knight vaulted at once upon the back of the steed without making use of the stirrup, and, brandishing aloft his lance, rode twice around the lists, exhibiting the points and paces of the horse with the skill of a perfect horseman.

котрийсь із тих добрячих бійців, які подалися з королем Річардом до Палестини, а тепер якось добуваються зі Святої Землі додому.

– Може, це граф Солсбері, – сказав де Брасі. – Він десь такий на зріст.

– Радше сер Томас де Малтон, лицар Гілзлендський, – заперечив Фіц-Урс. – Солсбері кремезніший.

У почті зашепотілись, але годі було з'ясувати, хто вимовив це ім'я перший: «А може, це король – може, це сам Річард Левове Серце!»

– Хай нас Бог милує! – жажнувся принц Джон, умить побліднувши мов смерть і мимохіть здригнувшись, ніби засліплений спалахом блискавки. – Вальдемар! Де Брасі! Відважні лицарі й дворяни! Згадайте ваші обіцянки й вірно стійте за мене!

– З цього боку нам ніщо не загрожує, – заспокоїв його Вальдемар Фіц-Урс. – Невже ви так погано пам'ятаєте свого брата, що подумали, ніби його ручиська й ножиська могли поміститись в отому обладунку? Де Вівілю й Мартівалу, краще підведіть переможця до трону, розвійте помилку, що зіграла всю кров з обличчя його високості. Придивіться до нього уважніше, – провадив він, – то ви, високосте, зразу побачите, що король на добрих три цілі вищий і на шість цілів ширший у плечах. Та цей кінь нізащо не проніс би важезного короля з кінця в кінець арени!

Він іще говорив, а розпорядники вже підвели Лицаря, Позбавленого Спадщини, до підніжжя дерев'яних сходів, що вели від арени до принцового трону. Приголомшений думкою, що його брат, якому сам він стільки завдячував і якого стільки разів кривдив, раптом повернувся до свого королівства, Джон, навіть вислухавши Фіц-Урсові запевнення, ще не заспокоївся; і поки після куцої й плутаної похвали переможцеві за його наказом підводили бойового коня, що був призом, Джон тремтів, чи не почує крізь забороло закованої в крицю постаті густого й грізного голосу Річарда Левове Серце.

Та Лицар, Позбавлений Спадщини, й словом не відповів на принцову похвалу і тільки подякував низьким поклоном.

Коня ввели на арену двоє багато вбраних стаєнних; кінь був у повному розкішному бойовому спорядженні. А втім, це не додало багато до вартості шляхетної тварини в очах тих, хто вмів належно оцінити її. Поклавши одну руку на луку сідла, Лицар, Позбавлений Спадщини, в одну мить вихопився румакові на спину, навіть не скориставшись стременом, високо підняв списа й двічі об'їхав круг арени, демонструючи глядачам усі алюри та курбети зі вправністю досконалого верхівця.

The appearance of vanity, which might otherwise have been attributed to this display, was removed by the propriety shown in exhibiting to the best advantage the princely reward with which he had been just honoured, and the Knight was again greeted by the acclamations of all present.

In the meanwhile, the bustling Prior of Jorvaulx had reminded Prince John, in a whisper, that the victor must now display his good judgment, instead of his valour, by selecting from among the beauties who graced the galleries a lady, who should fill the throne of the Queen of Beauty and of Love, and deliver the prize of the tourney upon the ensuing day. The Prince accordingly made a sign with his truncheon, as the Knight passed him in his second career around the lists. The Knight turned towards the throne, and, sinking his lance, until the point was within a foot of the ground, remained motionless, as if expecting John's commands; while all admired the sudden dexterity with which he instantly reduced his fiery steed from a state of violent emotion and high excitation to the stillness of an equestrian statue.

"Sir Disinherited Knight," said Prince John, "since that is the only title by which we can address you, it is now your duty, as well as privilege, to name the fair lady, who, as Queen of Honour and of Love, is to preside over next day's festival. If, as a stranger in our land, you should require the aid of other judgment to guide your own, we can only say that Alicia, the daughter of our gallant knight Waldemar Fitzurse, has at our court been long held the first in beauty as in place. Nevertheless, it is your undoubted prerogative to confer on whom you please this crown, by the delivery of which to the lady of your choice, the election of to-morrow's Queen will be formal and complete. – Raise your lance."

The Knight obeyed; and Prince John placed upon its point a coronet of green satin, having around its edge a circlet of gold, the upper edge of which was relieved by arrow-points and hearts placed interchangeably, like the strawberry leaves and balls upon a ducal crown.

In the broad hint which he dropped respecting the daughter of Waldemar Fitzurse, John had more than one motive, each the offspring of a mind, which was a strange mixture of carelessness and presumption with low artifice and cunning. He wished to banish from the minds of the chivalry around him his own indecent and unacceptable jest respecting the Jewess Rebecca; he was desirous of conciliating Alicia's father Waldemar, of whom he stood in awe, and who had more than once shown himself dissatisfied during the course of the day's proceedings. He had also a wish to establish himself in the good graces of the lady; for John was at least as licentious in his pleasures as profligate in his ambition. But besides all these reasons, he was desirous to raise up

За інших обставин у цьому могли б добачити вихвалання, але ж тепер лицар показував усім чудові якості принцового дарунку, яким щойно був ушанований, і його привітали гучним криком усі присутні.

Тим часом невгамовний абат із Жорво пошепки нагадав принцові Джонові, що тепер звияжець повинен явити замість бойової відваги тонкий смак, обравши з-поміж красунь, які пишались на галереях, ту даму, котра мала посісти трон Королеви кохання й краси і вручити приз переможцеві на другий день турніру. Тож, коли звияжець удруге об'їздив арену, принц підкликав його помахом прапорця. Лицар повернув коня до трону і, опустивши вістря списа на стопу від землі, застиг незрушно, ніби чекав Джонового наказу. Всіх захопила та вправність, що з нею він умить обернув свого розгаряченого рухом баского огира в нерухому кінну статую.

– Пане Лицарю, Позбавлений Спадщини, – оскільки це єдиний титул, яким ми спроможні вас іменувати, – мовив принц Джон. – Тепер ваш обов'язок і водночас привілей – назвати ту вродливицю, котра, як Королева краси й кохання, має порядкувати завтрашнім днем турніру. Коли, як чужинцеві в цьому краю, вам потрібна у виборі чужа порада, то ми можемо тільки підказати, що Алісія, дочка відважного лицаря Вальдемара Фіц-Урса, давно має при нашому дворі славу першості й красою, і становищем. Проте ваше незаперечне право – віддати кому вам завгодно оцю корону, по врученні якої тій дамі, котру ви оберете, призначення її на Королеву завтрашнього свята стане законним і довершеним. Підніміть списа.

Лицар послухався, і принц Джон надів на вістря коронку з зеленого атласу, що мала золотий обідець, верхній край якого був оздоблений стрілками та серцями, що чергувались навперемін, як сунічні трилисники та кульки на герцогській короні.

Кидаючи такий прозорий натяк щодо Фіц-Урсової дочки, Джон мав на думці не одну мету, і всі були породженням природи, що являла химерну суміш легковажності й гонору з ницою розрахованістю й хитрістю. По-перше, він хотів, щоб лицарі довкола нього забули його непристойний і недозволенний жарт щодо єврейки Ребеки, а по-друге – прагнув замиритися з батьком Алісії, Вальдемаром, якого шанував і побоювався і який того дня вже не раз виявляв невдоволення його, Джоновою, поведінкою. А ще він бажав піддобритись до самої Алісії, бо принцова любов до розпусти була чи не сильніша за його нище честолубство. Та, опріч того усього, він іще й хотів наділити Лицаря,

against the Disinherited Knight (towards whom he already entertained a strong dislike) a powerful enemy in the person of Waldemar Fitzurse, who was likely, he thought, highly to resent the injury done to his daughter, in case, as was not unlikely, the victor should make another choice.

And so indeed it proved. For the Disinherited Knight passed the gallery close to that of the Prince, in which the Lady Alicia was seated in the full pride of triumphant beauty, and, pacing forwards as slowly as he had hitherto rode swiftly around the lists, he seemed to exercise his right of examining the numerous fair faces which adorned that splendid circle.

It was worth while to see the different conduct of the beauties who underwent this examination, during the time it was proceeding. Some blushed, some assumed an air of pride and dignity, some looked straight forward, and essayed to seem utterly unconscious of what was going on, some drew back in alarm, which was perhaps affected, some endeavoured to forbear smiling, and there were two or three who laughed outright. There were also some who dropped their veils over their charms; but, as the Wardour Manuscript says these were fair ones of ten years standing, it may be supposed that, having had their full share of such vanities, they were willing to withdraw their claim, in order to give a fair chance to the rising beauties of the age.

At length the champion paused beneath the balcony in which the Lady Rowena was placed, and the expectation of the spectators was excited to the utmost.

It must be owned, that if an interest displayed in his success could have bribed the Disinherited Knight, the part of the lists before which he paused had merited his predilection. Cedric the Saxon, overjoyed at the discomfiture of the Templar, and still more so at the miscarriage of his two malevolent neighbours, Front-de-Boeuf and Malvoisin, had, with his body half stretched over the balcony, accompanied the victor in each course, not with his eyes only, but with his whole heart and soul. The Lady Rowena had watched the progress of the day with equal attention, though without openly betraying the same intense interest. Even the unmoved Athelstane had shown symptoms of shaking off his apathy, when, calling for a huge goblet of muscadine, he quaffed it to the health of the Disinherited Knight. Another group, stationed under the gallery occupied by the Saxons, had shown no less interest in the fate of the day.

“Father Abraham!” said Isaac of York, when the first course was run betwixt the Templar and the Disinherited Knight, “how fiercely that Gentile rides! Ah, the good horse that was brought all the long way from Barbary, he takes no more care of him than if he were a wild ass’s colt – and the noble armour, that was worth so many zecchins to Joseph Pareira, the armourer of Milan, besides

Позбавленого Спадщини, якого вже встиг зненавидіти, могутнім ворогом у особі Вальдемара Фіц-Урса, який – на принцову думку, – мабуть, тяжко образився б за дочку, якби переможець обрав Королевою не її – а це теж досить імовірно.

І справді, так воно й вийшло. Бо Лицар, Позбавлений Спадщини, проминув сусідню з принцовою галереєю, де леді Алісія сиділа, пишаючись розквітлою вродою, і, їдучи вперед настільки ж повільно, наскільки швидко об'їздив арену, ніби повною мірою користався зі свого права розглядати численні вродливі личка, що прикрашали собою те розкішне коло.

Та й варт було подивитись на різне поводження красунь під час тих оглядин. Декотрі червоніли; інші прибирали вигляду гордого й достойного; а ті дивилися просто себе й удавали, ніби зовсім не звернули уваги на те, що діється; а ті сахались назад у збентеженні, – можливо, вдаваному; а ті силкувались усміхнутись; а дві чи три й справді відверто сміялися. Були й такі, що ховали свої принади під запиналами; та що це були, як твердить «Літопис Вордора», ті, котрі ходили в красунях уже років по десять, то можна гадати, що, зваживши такої марноти досхочу, вони ладні були зректися своїх прав, аби дати справедливий шанс новим, свіжішим красуням.

Нарешті звитяжець зупинився перед тією галереєю, де сиділа леді Ровена, і цікавість глядачів напружилась до краю.

Треба зауважити, що якби Лицаря, Позбавленого Спадщини, міг підкупити виявлений до його успіху інтерес, та галерея, перед якою він зупинився, цілком би заслуговувала на його прихильність. Седрік Сакс, безмірно потішений поразкою храмовника, а ще дужче – тією невдачею, котра спіткала неприязних сусідів, Фрон-де-Бефа й Мальвуазена, перехилившись всім станом через поруччя, стежив за переможцем у кожній його сутичці не тільки очима, а й усією душею. Леді Ровена стежила за подіями того дня з не меншою увагою, хоча й не виказуючи гострого зацікавлення відверто. Навіть незворушний Ательстан неначе скинув із себе свою звичайну апатію, бо схопив величезний кухоль мускатного вина й вихилив його за здоров'я Лицаря, Позбавленого Спадщини.

Ще одне товариство, що розмістилось якраз під галереєю, зайнятою саксами, показувало не менший інтерес до подій дня та їхніх наслідків.

– Праотче Аврааме! – забідкався Ісак з Йорка, коли почалась перша сутичка між храмовником і Лицарем, Позбавленим Спадщини. – Як шалено жене коня той християнин! Та це ж добрячий кінь, його привезено сюди аж із Берберії, а він про нього дбає не дужче, ніж би про дике віслятко; а князівський обладунок – за нього ж заплачено он скільки цехінів Джузеппе Перейрі, міланському зброяреві,

seventy in the hundred of profits, he cares for it as little as if he had found it in the highways!”

“If he risks his own person and limbs, father,” said Rebecca, “in doing such a dreadful battle, he can scarce be expected to spare his horse and armour.”

“Child!” replied Isaac, somewhat heated, “thou knowest not what thou speakest – His neck and limbs are his own, but his horse and armour belong to – Holy Jacob! what was I about to say! – Nevertheless, it is a good youth – See, Rebecca! see, he is again about to go up to battle against the Philistine – Pray, child – pray for the safety of the good youth, – and of the speedy horse, and the rich armour. – God of my fathers!” he again exclaimed, “he hath conquered, and the uncircumcised Philistine hath fallen before his lance, – even as Og the King of Bashan, and Sihon, King of the Amorites, fell before the sword of our fathers! – Surely he shall take their gold and their silver, and their war-horses, and their armour of brass and of steel, for a prey and for a spoil.”

The same anxiety did the worthy Jew display during every course that was run, seldom failing to hazard a hasty calculation concerning the value of the horse and armour which was forfeited to the champion upon each new success. There had been therefore no small interest taken in the success of the Disinherited Knight, by those who occupied the part of the lists before which he now paused.

Whether from indecision, or some other motive of hesitation, the champion of the day remained stationary for more than a minute, while the eyes of the silent audience were riveted upon his motions; and then, gradually and gracefully sinking the point of his lance, he deposited the coronet which it supported at the feet of the fair Rowena. The trumpets instantly sounded, while the heralds proclaimed the Lady Rowena the Queen of Beauty and of Love for the ensuing day, menacing with suitable penalties those who should be disobedient to her authority. They then repeated their cry of *Largesse*, to which Cedric, in the height of his joy, replied by an ample donative, and to which Athelstane, though less promptly, added one equally large.

There was some murmuring among the damsels of Norman descent, who were as much unused to see the preference given to a Saxon beauty, as the Norman nobles were to sustain defeat in the games of chivalry which they themselves had introduced. But these sounds of disaffection were drowned by the popular shout of “Long live the Lady Rowena, the chosen and lawful Queen of Love and of Beauty!” To which many in the lower area added, “Long live the Saxon Princess! long live the race of the immortal Alfred!”

However unacceptable these sounds might be to Prince John, and to those around him, he saw himself nevertheless obliged to confirm the nomination of the victor, and accordingly calling to horse, he left his throne; and mounting

опріч того, що вони мали дати прибуток сімдесят на сто, – він же поводитьсь з ним так, наче знайшов його десь на шляху!

– Коли вже він важить своїм життям, принаймні не береже своїх рук і ніг, тату, – відказала Ребека, – то як можна чекати, щоб він жалів коня та обладунок у такому жакливому бою?

– Дитино, ти сама не тямиш, що говориш, – уже ледь розпалюючись, мовив Ісак. – Руки, ноги й шия у нього свої, але кінь і обладунок належать... Праотче Якове, що це мені спливає на язик! Ні, він таки добрий хлопчина. Диви, Ребеко! Диви! Він знов хоче зітнутися з тим філістимлянином*! Молись, дочко! Молись за безпеку того доброго хлопчини. І за бистрого коня, й за дорогий обладунок... Боже моїх батьків! – знову вигукнув єврей. – Він переміг! Необрізаний філістимлянин упав від його списа, як Ог, цар Бешану, й Сігон, цар аморейців, упали від мечів батьків наших! Звісно ж, він забере їхнє золото, і їхнє срібло, і їхніх бойових коней, і їхні обладунки з міді й криці як здобич і трофей!

Таку саму тривогу єврей виявляв під час кожної сутички, але здебільша намагався швиденько обрахувати ціну коня та обладунку, що припадали переможцеві після кожного нового успіху. Отже, ті з глядачів, хто займав місце, перед яким зупинився Лицар, Позбавлений Спадщини, були неабияк зацікавлені в його успіхові.

Чи то з нерішучості, чи то ще з якої причини герой того дня простояв там більше хвилини під прикутими до нього поглядами безмовного глядацтва; а потім, неквапно й граційно нахиливши списа, поклав надіту на нього коронку до ніг прекрасної Ровени. Ту ж мить заграли сурми, і герольди проголосили леді Ровену Королевою краси й кохання на наступний день, погрожуючи належними карами всім, хто не коритиметься її владі. Потім знов загукали: «Щедрість!» – і на ті вигуки Седрік у запалі буйної радості відповів багатим дарунком, до якого й Ательстан, хоча трохи заллявшись, додав свій, не менш багатий.

Панни-норманки невдоволено зашепотілись; вони-бо так само не звикли до того, щоб перевагу віддавано красуні-саксонці, як не звикли вельможі-нормани зазнавати поразки в лицарських ігрищах, що їх вони й запровадили. Та цей невдоволений гомін потонув у крикові маси глядачів: «Хай живе леді Ровена – обрана й законна Королева кохання і вроди!» А в нижчих рядах багато голосів відгукнулись: «Хай живе саксонська принцеса! Хай живе рід безсмертного Альфреда!»

Хоч які неприємні були, певне, ці вигуки принцові Джонови і тим, хто навколо нього, все ж він відчув, що повинен підтвердити вибір звитяжця. Тому, гукнувши, щоб подали коня, він зійшов з трону, скочив у сідло і в супроводі свого почту

his jennet, accompanied by his train, he again entered the lists. The Prince paused a moment beneath the gallery of the Lady Alicia, to whom he paid his compliments, observing, at the same time, to those around him – “By my halidome, sirs! if the Knight’s feats in arms have shown that he hath limbs and sinews, his choice hath no less proved that his eyes are none of the clearest.”

It was on this occasion, as during his whole life, John’s misfortune, not perfectly to understand the characters of those whom he wished to conciliate. Waldemar Fitzurse was rather offended than pleased at the Prince stating thus broadly an opinion, that his daughter had been slighted.

“I know no right of chivalry,” he said, “more precious or inalienable than that of each free knight to choose his lady-love by his own judgment. My daughter courts distinction from no one; and in her own character, and in her own sphere, will never fail to receive the full proportion of that which is her due.”

Prince John replied not; but, spurring his horse, as if to give vent to his vexation, he made the animal bound forward to the gallery where Rowena was seated, with the crown still at her feet.

“Assume,” he said, “fair lady, the mark of your sovereignty, to which none vows homage more sincerely than ourself, John of Anjou; and if it please you to-day, with your noble sire and friends, to grace our banquet in the Castle of Ashby, we shall learn to know the empress to whose service we devote to-morrow.”

Rowena remained silent, and Cedric answered for her in his native Saxon.

“The Lady Rowena,” he said, “possesses not the language in which to reply to your courtesy, or to sustain her part in your festival. I also, and the noble Athelstane of Coningsburgh, speak only the language, and practise only the manners, of our fathers. We therefore decline with thanks your Highness’s courteous invitation to the banquet. To-morrow, the Lady Rowena will take upon her the state to which she has been called by the free election of the victor Knight, confirmed by the acclamations of the people.”

So saying, he lifted the coronet, and placed it upon Rowena’s head, in token of her acceptance of the temporary authority assigned to her.

“What says he?” said Prince John, affecting not to understand the Saxon language, in which, however, he was well skilled. The purport of Cedric’s speech was repeated to him in French. “It is well,” he said; “to-morrow we will ourself conduct this mute sovereign to her seat of dignity. – You, at least, Sir Knight,” he added, turning to the victor, who had remained near the gallery, “will this day share our banquet?”

The Knight, speaking for the first time, in a low and hurried voice, excused himself by pleading fatigue, and the necessity of preparing for to-morrow’s encounter.

знов виїхав на арену. На хвильку затримавшись перед галереєю леді Алісії й ласкаво привітавши її, він тут-таки зауважив вельможам коло себе:

– Усіма святими присягаюсь, панове: хай навіть подвиги цього лицаря на арені показали, що він має міцні м'язи, та вибір його довів, що зір у нього не найгостріший.

Усе своє життя, собі на лихо, Джон не вмів як слід розгадати натуру тих, кому хотів догодити. Так сталося і цього разу. Вальдемара Фіц-Урса радше образило, ніж потішило таке прозоре принцове нагадування про те, що його дочку зневажено.

– А я, – сказав він, – не знаю в лицарському статуті священнішого й невіддільнішого права, ніж право кожного лицаря самому обирати собі даму серця. Моя дочка ні від кого не чекає відзнаки, а при своїй вдачі й у своєму колі вона завжди матиме стільки шаноби, скільки вона варта.

Принц Джон не відповів, а підострожив коня, ніби хотів зігнати на ньому злість, і кінь рвонув до тієї самої галереї, де сиділа Ровена з коронкою біля ніг.

– Прекрасна леді, – сказав він, – прийміть знак вашої верховної влади, перед якою ніхто не схилиться зі щирішим серцем, ніж ми, Джон Анжуйський, і якщо вам завгодно буде сьогодні, разом з вашим шляхетним батечком та друзями, вшанувати своєю присутністю наш бенкет у замку Ашбі, ми ближче познайомимося з тією царицею, служінню котрій присвяtimo себе завтра.

Ровена мовчала, і Седрік відповів за неї по-саксонському.

– Леді Ровена, – сказав він, – не володіє мовою, якою слід відповісти на вашу гречність, і тому ж таки не може взяти участі у вашому святі. Я, та й високородний Ательстан Конінгзбурзький також знаємо тільки мову та звичаї наших предків. Тому ми тільки дякуємо вашій високості за таке гречне запрошення, але не приймаємо його. А завтра леді Ровена візьме на себе обов'язки того титулу, яким наділив її вільний вибір лицаря-звитяжця, потверджений схваленням усього народу.

По тих словах він підняв коронку й наклав на голову Ровені, як знак того, що вона приймає надану їй тимчасову владу.

– Що він каже? – спитав принц Джон, удаючи, ніби не розуміє англо-саксонської мови, хоча знав її дуже добре. Йому переказали зміст Седрікових слів по-французькому. – Гаразд, – мовив він, – завтра ми самі проведемо цю німу владарку до її почесного трону. Та принаймні ви, пане лицарю, – додав він, повернувшись до переможця, що стояв поблизу галереї, – сьогодні розділите нашу учту?

Лицар, озвавшись уперше, тихим голосом квапливо вибачився, покликавшись на втому й необхідність підготуватись до завтрашнього бою.

“It is well,” said Prince John, haughtily; “although unused to such refusals, we will endeavour to digest our banquet as we may, though ungraced by the most successful in arms, and his elected Queen of Beauty.”

So saying, he prepared to leave the lists with his glittering train, and his turning his steed for that purpose, was the signal for the breaking up and dispersion of the spectators.

Yet, with the vindictive memory proper to offended pride, especially when combined with conscious want of desert, John had hardly proceeded three paces, ere again, turning around, he fixed an eye of stern resentment upon the yeoman who had displeased him in the early part of the day, and issued his commands to the men-at-arms who stood near – “On your life, suffer not that fellow to escape.”

The yeoman stood the angry glance of the Prince with the same unvaried steadiness which had marked his former deportment, saying, with a smile, “I have no intention to leave Ashby until the day after to-morrow – I must see how Staffordshire and Leicestershire can draw their bows – the forests of Needwood and Charnwood must rear good archers.”

“I,” said Prince John to his attendants, but not in direct reply, – “I will see how he can draw his own; and woe betide him unless his skill should prove some apology for his insolence!”

“It is full time,” said De Bracy, “that the outrecuidance¹ of these peasants should be restrained by some striking example.”

Waldemar Fitzurse, who probably thought his patron was not taking the readiest road to popularity, shrugged up his shoulders and was silent. Prince John resumed his retreat from the lists, and the dispersion of the multitude became general.

In various routes, according to the different quarters from which they came, and in groups of various numbers, the spectators were seen retiring over the plain. By far the most numerous part streamed towards the town of Ashby, where many of the distinguished persons were lodged in the castle, and where others found accommodation in the town itself. Among these were most of the knights who had already appeared in the tournament, or who proposed to fight there the ensuing day, and who, as they rode slowly along, talking over the events of the day, were greeted with loud shouts by the populace. The same acclamations were bestowed upon Prince John, although he was indebted for them rather to the splendour of his appearance and train, than to the popularity of his character.

A more sincere and more general, as well as a better-merited acclamation, attended the victor of the day, until, anxious to withdraw himself from popular

¹Presumption, insolence.

– Ну, гаразд, – гордовито сказав принц Джон. – Хоч ми й не звикли до таких відмов, але спробуємо спожити наш бенкет самі, дарма що його не вшанують своєю присутністю найзвитяжніший боєць і обрана ним Королева краси.

З тими словами він уже зібрався зі своїм блискучим почтом покинути арену й повернув коня до воріт; це стало й для глядачів знаком підводитись і розходитися.

Та ображена гордість буває злопам'ятлива і мстива, надто коли знає, що нічим не заслужила кращого. І Джон, проїхавши заледве три кроки, знов обернувся і похмурим, гнівним поглядом уп'явся в того йомена, що не догодив йому вранці. Тоді наказав варті, що стояла поруч:

– Глядіть мені, щоб отой он не втік, а то самі позбудетесь голови.

Йомен витримав принців погляд так само непохитно, як і першого разу, і з усмішкою сказав:

– А я й не збираюсь їхати з Ашбі до післязавтра. Мені ще треба побачити, як стріляють із лука стафордширці та лестерширці: в Нідвудському й Чарнвудському лісах мають бути добрі лучники.

– А я, – мовив принц Джон, але не прямо до нього, а до свого почту, – хочу побачити, який лучник із нього. І якщо він не виправдає своєї хвальби майстерністю, хай начувається.

– Давно пора провчити цих нахабних хлопів на чиємусь прикладі, – озвався де Брасі.

Вальдемар Фіц-Урс мовчки здвигнув плечима: він, певне, подумав, що його патрон вибирає не найкращі дороги до народної прихильності, а принц Джон рушив далі, покидаючи арену, і зборисько почало вже зовсім розходитись.

Глядачі гуртами сунули по рівнині – кожен гурт у той бік, із якого прийшов сюди. Переважна частина простувала до міста Ашбі, де багато значніших людей уже розмістились у замку, а інші знайшли собі пристановище в самому місті. Серед цих останніх була й більшість тих лицарів, котрі вже виступали на турнірі або збиралися битись на арені наступного дня. Вони повільно їхали до міста, розмовляючи про денні події, і люд вітав їх гучним криком. Так само вітали й принца Джона, хоча скорше за розкішне вбрання його самого і його почту, ніж за милу народові вдачу.

Щиріше й одностайніше, та й більш заслужено вітали вигуками тогоденного звитяжця, і врешті, прагнучи схватись від уваги натовпу,

notice, he accepted the accommodation of one of those pavilions pitched at the extremities of the lists, the use of which was courteously tendered him by the marshals of the field. On his retiring to his tent, many who had lingered in the lists, to look upon and form conjectures concerning him, also dispersed.

The signs and sounds of a tumultuous concourse of men lately crowded together in one place, and agitated by the same passing events, were now exchanged for the distant hum of voices of different groups retreating in all directions, and these speedily died away in silence. No other sounds were heard save the voices of the menials who stripped the galleries of their cushions and tapestry, in order to put them in safety for the night, and wrangled among themselves for the half-used bottles of wine and relics of the refreshment which had been served round to the spectators.

Beyond the precincts of the lists more than one forge was erected; and these now began to glimmer through the twilight, announcing the toil of the armourers, which was to continue through the whole night, in order to repair or alter the suits of armour to be used again on the morrow.

A strong guard of men-at-arms, renewed at intervals, from two hours to two hours, surrounded the lists, and kept watch during the night.

він прийняв гречне запрошення розпорядників турніру й розмістився в одному з шатрів, напнутих в обох кінцях арени. Коли його не стало видно, багато тих, хто затримувався коло арени, аби роздивитись його та, може, щось про нього дізнатися, також розійшлися.

Гамір збориська тисяч людей, схвильованих побаченням, тепер змінився далеким гудінням голосів по різних гуртах, що розходилися зусібіч, а врешті й зовсім завмер. Більше не чути було нічого, крім голосів челяді, що прибирала з галерей подушки та килими, аби сховати в безпечному місці на ніч, та пересварювалась за знайдену там недопиту пляшку вина чи рештки закусок, подаваних глядачам.

За межами арени й галерей було поставлене не одне ковальське горно, і тепер вони почали жаріти в присмерках: то зброярі взяли до роботи, що мала тривати цілу ніч: треба ж було полагодити чи перекувати обладунки, в яких бійці виступатимуть завтра.

Арену та місця для глядачів обступила численна сторожа, яка пильнувала там цілу ніч, змінюючись що дві години.

CHAPTER X

*Thus, like the sad presaging raven, that tolls
The sick man's passport in her hollow beak,
And in the shadow of the silent night
Doth shake contagion from her sable wings;
Vex'd and tormented, runs poor Barrabas,
With fatal curses towards these Christians.*

Jew of Malta

The Disinherited Knight had no sooner reached his pavilion, than squires and pages in abundance tendered their services to disarm him, to bring fresh attire, and to offer him the refreshment of the bath. Their zeal on this occasion was perhaps sharpened by curiosity, since every one desired to know who the knight was that had gained so many laurels, yet had refused, even at the command of Prince John, to lift his visor or to name his name. But their officious inquisitiveness was not gratified. The Disinherited Knight refused all other assistance save that of his own squire, or rather yeoman – a clownish-looking man, who, wrapt in a cloak of dark-coloured felt, and having his head and face

РОЗДІЛ X

*Отак – неначе крук, віщун біди,
Що вість про смерть недужому несе
І в сутінках густих німої ночі
Заразу розсіває з чорних крил, –
Варавва, гнаний страхом, утікає,
Прокльони сиплючи на християн.*

*К. Марло. «Мальтійський єврей»**

Тільки-но Лицар, Позбавлений Спадщини, зайшов до свого шатра, як туди напхалися джури та пажі й стали набиватись зі своїми послугами: скинути з нього обладунок, принести чисту одіж та літепло, щоб помитися. Можливо, таку ревність підігрівала цікавість, бо всім кортіло побачити, хто ж цей лицар, що здобув стільки лаврів, одначе навіть попри наказ принца Джона відмовився підняти своє забороло чи назвати себе на ім'я. Але їхня настирлива цікавість не втамувалася. Лицар, Позбавлений Спадщини, не прийняв послуг ні від кого, крім свого власного джури чи, скорше, слуги – чоловіка хлопської постави, що, здавалося, дотримував

half-buried in a Norman bonnet made of black fur, seemed to affect the incognito as much as his master. All others being excluded from the tent, this attendant relieved his master from the more burdensome parts of his armour, and placed food and wine before him, which the exertions of the day rendered very acceptable.

The Knight had scarcely finished a hasty meal, ere his menial announced to him that five men, each leading a barbed steed, desired to speak with him. The Disinherited Knight had exchanged his armour for the long robe usually worn by those of his condition, which, being furnished with a hood, concealed the features, when such was the pleasure of the wearer, almost as completely as the visor of the helmet itself, but the twilight, which was now fast darkening, would of itself have rendered a disguise unnecessary, unless to persons to whom the face of an individual chanced to be particularly well known.

The Disinherited Knight, therefore, stepped boldly forth to the front of his tent, and found in attendance the squires of the challengers, whom he easily knew by their russet and black dresses, each of whom led his master's charger, loaded with the armour in which he had that day fought.

"According to the laws of chivalry," said the foremost of these men, "I, Baldwin de Oyley, squire to the redoubted Knight Brian de Bois-Guilbert, make offer to you, styling yourself, for the present, the Disinherited Knight, of the horse and armour used by the said Brian de Bois-Guilbert in this day's Passage of Arms, leaving it with your nobleness to retain or to ransom the same, according to your pleasure; for such is the law of arms."

The other squires repeated nearly the same formula, and then stood to await the decision of the Disinherited Knight.

"To you four, sirs," replied the Knight, addressing those who had last spoken, "and to your honourable and valiant masters, I have one common reply. Commend me to the noble knights, your masters, and say, I should do ill to deprive them of steeds and arms which can never be used by braver cavaliers. – I would I could here end my message to these gallant knights; but being, as I term myself, in truth and earnest, the Disinherited, I must be thus far bound to your masters, that they will, of their courtesy, be pleased to ransom their steeds and armour, since that which I wear I can hardly term mine own."

"We stand commissioned, each of us," answered the squire of Reginald Front-de-Boeuf, "to offer a hundred zecchins in ransom of these horses and suits of armour."

"It is sufficient," said the Disinherited Knight. "Half the sum my present necessities compel me to accept; of the remaining half, distribute one moiety

інкогніто не менш пильно, ніж його пан, бо вгорнувся в темний повстяний плащ, а голову й майже все обличчя прикрив норманською шапчиною з чорного хутра. Коли всі інші були випхані з шатра, слуга скинув зі свого пана найважчі частини обладунку й поставив перед ним їжу та вино, аж ніяк не зайві після такого стомливого дня.

Лицар навіть не встиг квапливо попоїсти, як його слуга доповів, що з ним бажають переговорити п'ять чоловіків, із яких кожен вів за повід берберійського огира. Лицар, Позбавлений Спадщини, перевдягся з обладунку в довгий плащ із каптуром, що міг прикрити обличчя, коли того хотів його господар, майже так само, як і забороло шолома. А втім, самий вечірній присмерк, що швидко густішав, уже не дав би розпізнати його нікому, крім хіба людей, що добре його знали.

Тому Лицар, Позбавлений Спадщини, рішуче виступив перед своє шатро й побачив джур своїх сьогоднішніх супротивників, легко впізнавши їх по рудому з чорним одягу. Кожен з них вів бойового коня свого пана, на сидлі якого лежав обладунок, у якому пан бився того дня.

– Згідно з правилами лицарства, – сказав передній із цих людей, – я, Болдвін де Ойлей, джура грізного лицаря Бріана де Буагільбера, пропоную вам, що нині називаєте себе Лицарем, Позбавленим Спадщини, коня та обладунок, у якому згаданий Бріан де Буагільбер бився на сьогоднішньому турнірі, полишаючи на ваш розсуд лишити їх собі чи взяти за них викуп, як вам буде завгодно; бо такий турнірний закон.

Решта джур повторили десь те саме й стали чекати, що ж вирішить Лицар, Позбавлений Спадщини.

– Для вас чотирьох, панове, – сказав лицар, звертаючись до тих, котрі промовляли останні, – і для ваших шанованих та відважних господарів я маю одну спільну відповідь: привітайте від мого ім'я шляхетних лицарів, ваших господарів, і скажіть їм, що я вчинив би погано, якби позбавив їх тих коней та обладунків, що ними ніколи б не змогли скористатись відважніші бійці. Я брадий був на цьому скінчити свою відповідь цим хоробрим лицарям; та що я наравду Позбавлений Спадщини, як я називаю себе, то й буду вельми вдячний вашим панам, якщо вони, з ласки своєї, звелять викупити коней та обладунок, бо навіть той, котрий тепер на мені, не можу назвати своїм власним.

– Нам доручено – кожному з нас, – відповів джура Реджинальда Фрон-де-Бефа, – запропонувати по сто цехінів* викупу за цих коней і обладунки.

– Цього вистачить, – сказав Лицар, Позбавлений Спадщини. – Половину цієї суми мої нинішні потреби змушують мене прийняти; другу половину

among yourselves, sir squires, and divide the other half betwixt the heralds and the pursuivants, and minstrels, and attendants.”

розділіть теж надвое, і одну частину поділіть між собою, тобто межі джурами, а другу – межі герольдами, вісниками, менестрелями та слугами.

The squires, with cap in hand, and low reverences, expressed their deep sense of a courtesy and generosity not often practised, at least upon a scale so extensive. The Disinherited Knight then addressed his discourse to Baldwin, the squire of Brian de Bois-Guilbert. "From your master," said he, "I will accept neither arms nor ransom. Say to him in my name, that our strife is not ended – no, not till we have fought as well with swords as with lances – as well on foot as on horseback. To this mortal quarrel he has himself defied me, and I shall not forget the challenge. – Meantime, let him be assured, that I hold him not as one of his companions, with whom I can with pleasure exchange courtesies; but rather as one with whom I stand upon terms of mortal defiance."

"My master," answered Baldwin, "knows how to requite scorn with scorn, and blows with blows, as well as courtesy with courtesy. Since you disdain to accept from him any share of the ransom at which you have rated the arms of the other knights, I must leave his armour and his horse here, being well assured that he will never deign to mount the one nor wear the other."

"You have spoken well, good squire," said the Disinherited Knight, "well and boldly, as it beseemeth him to speak who answers for an absent master. Leave not, however, the horse and armour here. Restore them to thy master; or, if he scorns to accept them, retain them, good friend, for thine own use. So far as they are mine, I bestow them upon you freely."

Baldwin made a deep obeisance, and retired with his companions; and the Disinherited Knight entered the pavilion.

"Thus far, Gurth," said he, addressing his attendant, "the reputation of English chivalry hath not suffered in my hands."

"And I," said Gurth, "for a Saxon swineherd, have not ill played the personage of a Norman squire-at-arms."

"Yea, but," answered the Disinherited Knight, "thou hast ever kept me in anxiety lest thy clownish bearing should discover thee."

"Tush!" said Gurth, "I fear discovery from none, saving my playfellow, Wamba the Jester, of whom I could never discover whether he were most knave or fool. Yet I could scarce choose but laugh, when my old master passed so near to me, dreaming all the while that Gurth was keeping his porkers many a mile off, in the thickets and swamps of Rotherwood. If I am discovered –"

"Enough," said the Disinherited Knight, "thou knowest my promise."

Джури поскидали шапки й низькими поклонами виразили своє глибоке розуміння такої люб'язності та щедрості, що її нечасто можна було спіткати – принаймні в таких розмірах. Тоді Лицар, Позбавлений Спадщини, звернувся до Болдвіна, джури Бріана де Буагільбера.

– Від вашого пана, – сказав він, – я не прийму ні обладунку, ні викупу. Перекажіть йому від мого імені, що наша ворожнеча не скінчилась – і не скінчиться, поки ми не зітнемося і на списках, і на мечач, і пішки, й верхи. На цю смертельну сутичку він викликав мене сам, і я не забуду того виклику. А поки що запевніть його, що я дивлюсь на нього не так, як на його товаришів, – бо з ними я можу не без приємності обмінюватись люб'язними словами, – а скорше як на людину, що з нею перебуваю в смертельній ворожнечі.

– Мій пан, – відповів Болдвін, – уміє відплачувати зневагою за зневагу й ударом за удар, так само як і люб'язністю за люб'язність. Коли вже ви не хочете прийняти від нього ніякого викупу, хоча й прийняли його за бойове спорядження інших лицарів, то я мушу покинути його обладунок і його коня тут, бо певен, що він ніколи не зволить ні сісти на цього коня, ні надіти на себе цей обладунок.

– Добре сказано, вірний джуро, – відказав Лицар, Позбавлений Спадщини. – Добре й сміливо, так, як і годиться тому, хто відповідає замість свого відсутнього пана. Але не покидайте тут коня й обладунок. Верніть їх своєму панові, а коли він погребує взяти їх назад, зоставте їх собі, друже мій. Оскільки вони мої, я вільний подарувати їх вам.

Болдвін низько вклонився й відійшов разом зі своїми товаришами, а Лицар, Позбавлений Спадщини, вернувся в шатро.

– Поки що, Гурте, – сказав він, – добра слава англійського лицарства не ущербилась у моїх руках.

– Та й я, – потвердив Гурт, – як на сакса-свинопаса, непогано прикидався норманським лицарським джурую.

– Це так, – погодився Лицар, Позбавлений Спадщини, – але я весь час потерпав, чи твої хлопські манери не викажуть тебе.

– Пусте! – відмахнувся Гурт. – Я не боюся цього, ніхто мене не викаже, крім хіба мого товариша, блазня Вамби, що його я ніяк не розгадаю, чого в ньому більше: пройдисвіта чи дурня. Та думаєте, легко мені було не засміятись, коли мій старий пан проходив повз мене, певнісінький, що Гурт пасе його підсвинків за багато миль звідси, в ротервудських хащах та болотах? Якщо мене викриють...

– Годі, – спинив його Лицар, Позбавлений Спадщини. – Ти знаєш, що я тобі пообіцяв.

“Nay, for that matter,” said Gurth, “I will never fail my friend for fear of my skin-cutting. I have a tough hide, that will bear knife or scourge as well as any boar’s hide in my herd.”

“Trust me, I will requite the risk you run for my love, Gurth,” said the Knight. “Meanwhile, I pray you to accept these ten pieces of gold.”

“I am richer,” said Gurth, putting them into his pouch, “than ever was swineherd or bondsman.”

“Take this bag of gold to Ashby,” continued his master, “and find out Isaac the Jew of York, and let him pay himself for the horse and arms with which his credit supplied me.”

“Nay, by St Dunstan,” replied Gurth, “that I will not do.”

“How, knave,” replied his master, “wilt thou not obey my commands?”

“So they be honest, reasonable, and Christian commands,” replied Gurth; “but this is none of these. To suffer the Jew to pay himself would be dishonest, for it would be cheating my master; and unreasonable, for it were the part of a fool; and unchristian, since it would be plundering a believer to enrich an infidel.”

“See him contented, however, thou stubborn varlet,” said the Disinherited Knight.

“I will do so,” said Gurth, taking the bag under his cloak, and leaving the apartment; “and it will go hard,” he muttered, “but I content him with one-half of his own asking.” So saying, he departed, and left the Disinherited Knight to his own perplexed ruminations; which, upon more accounts than it is now possible to communicate to the reader, were of a nature peculiarly agitating and painful.

We must now change the scene to the village of Ashby, or rather to a country house in its vicinity belonging to a wealthy Israelite, with whom Isaac, his daughter, and retinue, had taken up their quarters; the Jews, it is well known, being as liberal in exercising the duties of hospitality and charity among their own people, as they were alleged to be reluctant and churlish in extending them to those whom they termed Gentiles, and whose treatment of them certainly merited little hospitality at their hand.

In an apartment, small indeed, but richly furnished with decorations of an Oriental taste, Rebecca was seated on a heap of embroidered cushions, which, piled along a low platform that surrounded the chamber, served, like the estrada of the Spaniards, instead of chairs and stools. She was watching the motions of her father with a look of anxious and filial affection, while he paced the

– Не в тому річ, – відказав Гурт. – Я ніколи не зраджу друга, злякавшись канчуків. Шкура в мене тверда, вона й канчук, і навіть ніж витримає незгірш, ніж шкура будь-якого кнура в моїй череді.

– Покладись на мене, я віддячу тобі за всі небезпеки, що ти на них наражаєшся, бо любиш мене, Гурте, – запевнив лицар. – А поки що ось тобі десять золотих, візьми їх, будь ласкав, собі.

– Тепер я такий багатий, – мовив Гурт, ховаючи гроші в калитку, – як іще ніколи не був жоден свинопас чи просто кріпак.

– А оцей гаман із золотом відвези до Ашбі, – провадив його пан, – розшукай там такого собі Ісака з Йорка, і хай він відрахує собі скільки треба за коня та обладунок, що їх мені позичили під його поруку.

– Е ні, цього я не зроблю, присягаюся святим Дунстаном, – відказав Гурт.

– Тобто як, негіднику? – спалахнув лицар. – Ти не хочеш виконати мого наказу?

– Чесний, розумний, богобоязний наказ завжди виконаю, – сказав Гурт, – тільки ж цей не такий. Дозволити, щоб єврей сам собі платив, – нечесно, бо так я завдам збитку своєму панові, і нерозумно, бо так роблять тільки дурні; та й не по-християнському, бо це означатиме пограбувати людину побожну, аби збагатити нечестивця.

– Ну, бодай заплати йому так, щоб він був задоволений, впертий хитрого, – поступився Лицар, Позбавлений Спадщини.

– Та хай уже, – відповів Гурт, ховаючи гаман під плащ і рушаючи до виходу, – тільки нелегке діло це буде, бо доведеться йому вдовольнитися половиною того, що він зажадає.

І вийшов, зоставивши Лицаря, Позбавленого Спадщини, на самоті з власними думками та ваганнями, що з причин, яких ми ще не можемо розкрити перед читачем, були незвичайно тривожні й тяжкі.

Тепер нам треба перенестись уявою до містечка Ашбі – чи, власне, до сільського будиночка на його околиці, що належав одному багатому ізраїльтянинові, в якого замешкав Ісак зі своєю дочкою та слугами: євреї, як відомо, були настільки ж гостинні й щедрі для своїх одноплемінців, наскільки неохоче виявляли ці якості перед тими, кого називали «гоями». Та, власне, ці останні так ставились до них, що, безперечно, й не заслуговували на більшу гостинність.

В одній невеликій, але розкішно прибраній на східний лад кімнатці, на купі гаптованих подушок, розкладених по низенькому помістку попід усіма стінами, ніби в іспанських оселях, – той помісток із подушками правив за стільці й крісла, – сиділа Ребека. Вона з дочірньою любов'ю й тривогою дивилась на батька, що зі скрутою на обличчі неспокійно ходив

apartment with a dejected mien and disordered step; sometimes clasping his hands together – sometimes casting his eyes to the roof of the apartment, as one who laboured under great mental tribulation. “O, Jacob!” he exclaimed – “O, all ye twelve Holy Fathers of our tribe! what a losing venture is this for one who hath duly kept every jot and tittle of the law of Moses – Fifty zecchins wrenched from me at one clutch, and by the talons of a tyrant!”

“But, father,” said Rebecca, “you seemed to give the gold to Prince John willingly.”

“Willingly? the blotch of Egypt upon him! – Willingly, saidst thou? – Ay, as willingly as when, in the Gulf of Lyons, I flung over my merchandise to lighten the ship, while she laboured in the tempest – robbed the seething billows in my choice silks – perfumed their briny foam with myrrh and aloes – enriched their caverns with gold and silver work! And was not that an hour of unutterable misery, though my own hands made the sacrifice?”

“But it was a sacrifice which Heaven exacted to save our lives,” answered Rebecca, “and the God of our fathers has since blessed your store and your gettings.”

“Ay,” answered Isaac, “but if the tyrant lays hold on them as he did today, and compels me to smile while he is robbing me? – O, daughter, disinherited and wandering as we are, the worst evil which befalls our race is, that when we are wronged and plundered, all the world laughs around, and we are compelled to suppress our sense of injury, and to smile tamely, when we would revenge bravely.”

“Think not thus of it, my father,” said Rebecca; “we also have advantages. These Gentiles, cruel and oppressive as they are, are in some sort dependent on the dispersed children of Zion, whom they despise and persecute. Without the aid of our wealth, they could neither furnish forth their hosts in war, nor their triumphs in peace, and the gold which we lend them returns with increase to our coffers. We are like the herb which flourisheth most when it is most trampled on. Even this day’s pageant had not proceeded without the consent of the despised Jew, who furnished the means.”

“Daughter,” said Isaac, “thou hast harped upon another string of sorrow. The goodly steed and the rich armour, equal to the full profit of my adventure with our Kirjath Jairam of Leicester – there is a dead loss too – ay, a loss which swallows up the gains of a week; ay, of the space between two Sabbaths – and yet it may end better than I now think, for ’tis a good youth.”

“Assuredly,” said Rebecca, “you shall not repent you of requiring the good deed received of the stranger knight.”

по кімнатці туди й сюди, то сплескуючи руками, то зводячи очі до стелі, ніби людина, чимось тяжко пригнічена.

– О Якове! – вигукував він. – О дванадцять святих праотців нашого народу!* За що це на мене така тяжка напасть? Чи ж я не додержувався неухильно кожної літери Мойсейового закону? Півсотні цехинів видерто в мене за одну мить пазурами тирана!

– Та ти ж начебто охоче віддав ті гроші принцові Джонови, тату! – озвалась Ребека.

– Охоче? Бодай його чума єгипетська напала! Охоче, кажеш? Так охоче, як колись у Ліонській затоці я викидав за облаток свої товари, аби облегшити судно, що змагалось з бурєю, – вдягав кипучі буруни в свої добірні шовки, намащував їхню піну миррою та алое, збагачував підводні печери золотими та срібними оздобами! Хіба то не була година невимовного горя, хоча жертву складали мої власні руки?

– Але ж то була жертва, що її небо зажадало за врятування наших життів, – відказала Ребека, – і Бог батьків наших відтоді благословляв твої запаси й твої прибутки.

– Авжеж, – погодився Ісак, – але ж якщо тиран загарбає їх собі, як оце сьогодні, та ще й примусить мене всміхатись, поки він мене грабує? О, дочко, хоч ми позбавлені спадщини й мусимо поневірятись по світах, та найгірше з лих, що спіткали наш народ, – це те, що коли нас кривдять і грабують, усі довкола сміються, а ми мусимо згнічувати в собі почуття кривди й лагідно всміхатись, коли слід сміливо дати відкоша.

– А ти не думай так, батьку, – заперечила Ребека. – У нас теж є свої переваги. Оті погани, хоч які з них жорстокі гнобителі, теж якось залежать від розкиданих по світу дітей Сіону, що їх вони зневажають і переслідують. Без допомоги нашого багатства вони б не змогли ні споряджати військо під час війни, ні бенкетувати в дні миру, і те золото, що ми їм позичаємо, вертає до наших скринь примножене. Ми схожі на зілля, що найпишніше буває тоді, коли його найбільше топчуть. І навіть сьогоднішня розкішна забава не обійшлась без згоди зневажених євреїв, що дали на неї гроші.

– Дочко, – відказав Ісак, – ти зачепила ще одну болючу струну в моїй душі. Це ж іще одна втрата – добрий кінь і розкішний обладунок, варті всього мого прибутку від обладунку з нашим Кірджатом Джайрамом із Лестера, втрата невідшкодна, що поглинула мої прибутки за цілий тиждень – так, від суботи до суботи. І все ж це діло може скінчитись краще, ніж я тепер думаю, бо він хлопчина добрий.

– Я певна, – сказала Ребека, – ти не шкодуватимеш, що віддячив за добру послугу цьому невідомому лицареві.

“I trust so, daughter,” said Isaac, “and I trust too in the rebuilding of Zion; but as well do I hope with my own bodily eyes to see the walls and battlements of the new Temple, as to see a Christian, yea, the very best of Christians, repay a debt to a Jew, unless under the awe of the judge and jailor.”

So saying, he resumed his discontented walk through the apartment; and Rebecca, perceiving that her attempts at consolation only served to awaken new subjects of complaint, wisely desisted from her unavailing efforts – a prudential line of conduct, and we recommend to all who set up for comforters and advisers, to follow it in the like circumstances.

The evening was now becoming dark, when a Jewish servant entered the apartment, and placed upon the table two silver lamps, fed with perfumed oil; the richest wines, and the most delicate refreshments, were at the same time displayed by another Israelitish domestic on a small ebony table, inlaid with silver; for, in the interior of their houses, the Jews refused themselves no expensive indulgences. At the same time the servant informed Isaac, that a Nazarene (so they termed Christians, while conversing among themselves) desired to speak with him. He that would live by traffic, must hold himself at the disposal of every one claiming business with him. Isaac at once replaced on the table the untasted glass of Greek wine which he had just raised to his

– Я вірю в це, дочко, – відказав Ісак, – як вірю у відбудову Сіону; але як я не сподіваюсь ще побачити своїми плотськими очима мури й вежі нового Храму, так само не сподіваюсь і побачити, що християнин, ба навіть найкращий з-поміж християн, повертає борг євреєві не під загрозою суду й в'язниці.

І він знову почав з невдоволеною міною ходити по кімнаті; а Ребека, зрозумівши, що її спроби втішити батька тільки підказують йому нові приводи до нарікань, мудро припинила свої марні зусилля. Цю розважну поведінку ми рекомендуємо всім, хто за таких обставин набивається зі своїм потішанням та порадами.

Коли вже почало смеркати, до покою ввійшов слугник-єврей і поставив на столі два срібні світильники, наповнені пахучою оливою. А ще один слугник-ізраїльтянин розставив на столику чорного дерева, інкрустованому сріблом, найкоштовніші вина і найвишуканіші закуски: адже у себе вдома євреї не шкодували для себе хоч би й найдорожчих розкошів. А потім челядник доповів Ісакові, що якийсь назарєянин (так євреї називали християн у своєму колі) хоче говорити з ним. Той, хто живе з торгівлі, мусить віддавати себе в розпорядження кожного, хто скаже, що має до нього якусь справу. Ісак зразу поставив на стіл ще не пригублений келих грецького вина, який щойно підніс до рота, і, квалливо

lips, and saying hastily to his daughter, "Rebecca, veil thyself," commanded the stranger to be admitted.

Just as Rebecca had dropped over her fine features a screen of silver gauze which reached to her feet, the door opened, and Gurth entered, wrapt in the ample folds of his Norman mantle. His appearance was rather suspicious than prepossessing, especially as, instead of doffing his bonnet, he pulled it still deeper over his rugged brow.

"Art thou Isaac the Jew of York?" said Gurth, in Saxon.

"I am," replied Isaac, in the same language, (for his traffic had rendered every tongue spoken in Britain familiar to him) – "and who art thou?"

"That is not to the purpose," answered Gurth.

"As much as my name is to thee," replied Isaac; "for without knowing thine, how can I hold intercourse with thee?"

"Easily," answered Gurth; "I, being to pay money, must know that I deliver it to the right person; thou, who are to receive it, will not, I think, care very greatly by whose hands it is delivered."

"O," said the Jew, "you are come to pay moneys? – Holy Father Abraham! that altereth our relation to each other. And from whom dost thou bring it?"

"From the Disinherited Knight," said Gurth, "victor in this day's tournament. It is the price of the armour supplied to him by Kirjath Jairam of Leicester, on thy recommendation. The steed is restored to thy stable. I desire to know the amount of the sum which I am to pay for the armour."

"I said he was a good youth!" exclaimed Isaac with joyful exultation. "A cup of wine will do thee no harm," he added, filling and handing to the swineherd a richer draught than Gurth had ever before tasted. "And how much money," continued Isaac, "has thou brought with thee?"

"Holy Virgin!" said Gurth, setting down the cup, "what nectar these unbelieving dogs drink, while true Christians are fain to quaff ale as muddy and thick as the draff we give to hogs! – What money have I brought with me?" continued the Saxon, when he had finished this uncivil ejaculation, "even but a small sum; something in hand the whilst. What, Isaac! thou must bear a conscience, though it be a Jewish one."

"Nay, but," said Isaac, "thy master has won goodly steeds and rich armours with the strength of his lance, and of his right hand – but 'tis a good youth – the Jew will take these in present payment, and render him back the surplus."

"My master has disposed of them already," said Gurth.

"Ah! that was wrong," said the Jew, "that was the part of a fool. No Christians here could buy so many horses and armour – no Jew except myself would give him half the values. But thou hast a hundred zecchins

наказавши дочці: «Ребеко, закрійся!» – наказав, щоб незнайомця впустили.

Тільки-но Ребека спустила на свої тонкі риси сріблястий серпанок, що сягав їй аж до п'ят, двері відчинились і ввійшов Гурт, угорнений у широкі бганки свого норманського плаща. Вигляд його був скорше підозрілий, ніж привабливий, надто коли він замість скинути шапчину натяг її ще нижче на свій наморщений лоб.

– Ти Ісак з Йорка? – спитав Гурт по-саксонському.

– Так, – відповів єврей тією ж таки мовою, бо, провадячи торгівлю, познайомився з усіма мовами, якими тоді говорили в Британії. – А ти хто?

– Що тобі до цього? – відказав Гурт.

– А що тобі до мого ім'я? – спитав Ісак. – І як я можу говорити з тобою, не знаючи, як тебе звуть?

– Дуже просто, – відповів Гурт. – Я маю віддати гроші, тому мені треба знати, чи я віддаю їх, кому слід. А ти їх одержуєш, тому байдуже, хто їх приніс.

– А, то ти прийшов віддати гроші? Святий праотче Аврааме! Це, звісно, річ зовсім інша. А від кого ж ти їх приніс?

– Від Лицаря, Позбавленого Спадщини, – відповів Гурт, – сьогоднішнього переможця на турнірі. Це плата за те бойове спорядження, що надав йому Кірджат Джайрам із Лестера на твоє прохання. Кінь уже стоїть у твоїй стайні. А я хочу знати, скільки треба заплатити за обладунок.

– Я ж казав, що він добрий хлопчина! – вигукнув Ісак, радісно схвилюваний. – Келих вина тобі не завадить, – додав він, наливаючи й подаючи свинопасові такого напою, якого той ще зроду не куштував. – А скільки ж грошей ти приніс із собою?

– Свята Діво! – вигукнув Гурт, ставлячи на стіл келих. – Які добренні трюнки п'ють ці нечестиві собаки, а щирий християнин мусить лигати пиво, таке каламутне й густе, наче те пійло, що ми даємо свиням! Скільки грошей приніс я з собою? – перепитав сакс, докінчивши свою нечемну тираду. – Та небагато, якусь там жменьку. Але й тобі ж, Ісаку, треба сумління мати, хоч би єврейське.

– Отакої! – сказав Ісак. – Таж твій пан своїм списом і дужою рукою здобув он яких добрих румаків і дорогі обладунки! Але він добрий хлопчина; я візьму їх як плату, продам, а лишок поверну йому.

– Мій пан уже збув їх, – відповів Гурт.

– О, це він схибив! – сказав єврей. – Нерозумно вчинив. Тут жоден християнин не міг купити зразу стільки коней та обладунків, а жоден єврей, крім мене, не дав би йому й половини справжньої ціни. Але в тебе

with thee in that bag,” said Isaac, prying under Gurth’s cloak, “it is a heavy one.”

“I have heads for cross-bow bolts in it,” said Gurth, readily.

“Well, then” – said Isaac, panting and hesitating between habitual love of gain and a new-born desire to be liberal in the present instance, “if I should say that I would take eighty zecchins for the good steed and the rich armour, which leaves me not a guilder’s profit, have you money to pay me?”

“Barely,” said Gurth, though the sum demanded was more reasonable than he expected, “and it will leave my master nigh penniless. Nevertheless, if such be your least offer, I must be content.”

“Fill thyself another goblet of wine,” said the Jew. “Ah! eighty zecchins is too little. It leaveth no profit for the usages of the moneys; and, besides, the good horse may have suffered wrong in this day’s encounter. O, it was a hard and a dangerous meeting! man and steed rushing on each other like wild bulls of Bashan! The horse cannot but have had wrong.”

“And I say,” replied Gurth, “he is sound, wind and limb; and you may see him now, in your stable. And I say, over and above, that seventy zecchins is enough for the armour, and I hope a Christian’s word is as good as a Jew’s. If you will not take seventy, I will carry this bag” (and he shook it till the contents jingled) “back to my master.”

“Nay, nay!” said Isaac; “lay down the talents – the shekels – the eighty zecchins, and thou shalt see I will consider thee liberally.”

Gurth at length complied; and telling out eighty zecchins upon the table, the Jew delivered out to him an acquittance for the horse and suit of armour. The Jew’s hand trembled for joy as he wrapped up the first seventy pieces of gold. The last ten he told over with much deliberation, pausing, and saying something as he took each piece from the table, and dropt it into his purse. It seemed as if his avarice were struggling with his better nature, and compelling him to pouch zecchin after zecchin while his generosity urged him to restore some part at least to his benefactor, or as a donation to his agent. His whole speech ran nearly thus:

“Seventy-one – seventy-two; thy master is a good youth – seventy-three, an excellent youth – seventy-four – that piece hath been clipt within the ring – seventy-five – and that looketh light of weight – seventy-six – when thy master wants money, let him come to Isaac of York – seventy-seven – that is, with reasonable security.” Here he made a considerable pause, and Gurth had good hope that the last three pieces might escape the fate of their comrades; but the enumeration proceeded.

в отому гамані сотня цехінів, – додав він, зазираючи Гуртові під плащ. – Бо гаман таки важенький.

– Та в мене тут площадки для арбалетних стріл, – не довго думавши, відказав Гурт.

– Ну, гаразд, – сказав Ісак, роздираючись між звичною любов'ю до зиску і новозродженим бажанням виявити щедрість у цьому разі, – якщо я скажу, що взяв би за доброго румака й дорогий обладунок вісімдесят цехінів, хоча мені тоді не лишиться й гульдена зиску, чи знайдеться в тебе така сума?

– Ледве нашкодребу, – відповів Гурт, хоча єврей заправив скромнішу ціну, ніж він чекав, – але тоді пан лишиться зовсім без мідяка в кишені. Та дарма вже, якщо це твоє останнє слово, доведеться заплатити.

– Налий собі ще келих, – сказав єврей. – Ох! Вісімдесят цехінів – то замало. Тоді мені не зостанеться ніякого проценту; а крім того, мій добрий кінь, може, підірвався сьогодні в бою. О, то була тяжка й небезпечна сутичка! І перебійці, й коні летіли одне на одного, мов дикі бугаї з Бешану! Кінь неминуче мусив скалічитись.

– А я кажу, – заперечив Гурт, – що він здоровісенький, можеш хоч зараз оглянути його у себе в стайні. І ще я кажу тобі, що сімдесяти цехінів було б аж задосить за такий обладунок, а слово християнина, сподіваюсь, нічим не гірше від слова єврея. Коли ти не візьмеш сімдесяти, то я віднесу цей гаман (він струснув гаманом так, що в ньому забряжчало) назад своєму панові.

– Ні, ні, – похопився Ісак. – Клади на стіл мина... тобто шекелі, тобто вісімдесят цехінів, і побачиш, що я обдарую тебе щедро.

Гурт урешті поступився, і єврей, перелічивши гроші на столі, дав йому розписку за коня та обладунок. Ісакова рука тремтіла з радості, коли він ховав перші сім десятків золотих монет. Але решту десять він лічив так повільно, зупиняючись і кажучи щось зовсім стороннє, коли брав кожную монету зі столу й кидав її в гаман. Здавалось, наче скнарість бореться в ньому з кращими рисами вдачі й силує його ховати цехін за цехіном, тоді як щедрість вимушує залишити на столі бодай частину для свого добродійника або як дарунок його посланцеві. Вся його мова лунала десь так:

– Сімдесят один, сімдесят два... твій пан добрий юнак... сімдесят три... чудовий юнак... сімдесят чотири... а оцей золотий трошки обстрижено кругом... сімдесят п'ять... а цей неначе легший, ніж має бути... коли твоєму панові потрібні гроші, хай прийде до Ісака з Йорка... сімдесят сім... тобто, звичайно, з пристойним забезпеченням.

Він довгенько помовчав, і Гурт уже надіявся, що останні три монети уникнуть долі своїх товаришок, та лік почався знову:

– “Seventy-eight – thou art a good fellow – seventy-nine – and deservest something for thyself – ”

Here the Jew paused again, and looked at the last zecchin, intending, doubtless, to bestow it upon Gurth. He weighed it upon the tip of his finger, and made it ring by dropping it upon the table. Had it rung too flat, or had it felt a hair’s breadth too light, generosity had carried the day; but, unhappily for Gurth, the chime was full and true, the zecchin plump, newly coined, and a grain above weight. Isaac could not find in his heart to part with it, so dropt it into his purse as if in absence of mind, with the words, “Eighty completes the tale, and I trust thy master will reward thee handsomely. – Surely,” he added, looking earnestly at the bag, “thou hast more coins in that pouch?”

Gurth grinned, which was his nearest approach to a laugh, as he replied, “About the same quantity which thou hast just told over so carefully.” He then folded the quittance, and put it under his cap, adding, – “Peril of thy beard, Jew, see that this be full and ample!” He filled himself unbidden, a third goblet of wine, and left the apartment without ceremony.

“Rebecca,” said the Jew, “that Ishmaelite hath gone somewhat beyond me. Nevertheless his master is a good youth – ay, and I am well pleased that he hath gained shekels of gold and shekels of silver, even by the speed of his horse and by the strength of his lance, which, like that of Goliath the Philistine, might vie with a weaver’s beam.”

As he turned to receive Rebecca’s answer, he observed, that during his chattering with Gurth, she had left the apartment unperceived.

In the meanwhile, Gurth had descended the stair, and, having reached the dark antechamber or hall, was puzzling about to discover the entrance, when a figure in white, shown by a small silver lamp which she held in her hand, beckoned him into a side apartment. Gurth had some reluctance to obey the summons. Rough and impetuous as a wild boar, where only earthly force was to be apprehended, he had all the characteristic terrors of a Saxon respecting fawns, forest-fiends, white women, and the whole of the superstitions which his ancestors had brought with them from the wilds of Germany. He remembered, moreover, that he was in the house of a Jew, a people who, besides the other unamiable qualities which popular report ascribed to them, were supposed to be profound necromancers and cabalists. Nevertheless, after a moment’s pause, he obeyed the beckoning summons of the apparition, and followed her into the apartment which she indicated, where he found to his joyful surprise that his fair guide was the beautiful Jewess whom he had seen at the tournament, and a short time in her father’s apartment.

– Сімдесят вісім... ти добрий хлопчина... сімдесят дев'ять... і теж заслужив чогось для себе...

Єврей знову замовк і вп'явся очима в останній цехін, видимо збираючись обдарувати ним Гурта. Він зважив монету на кінчику пальця і впустив її на стіл, щоб задзвеніла. Якби вона дзенькнула ледь глухувато чи якби Ісак відчув, що вона дрібочку легша, ніж звичайно, щедрість перемогла б; та звук, на лихо для Гурта, був дзвінкий і чистий, цехін товстенький, новенький і навіть крихітку заважкий. Ісак не знайшов у собі сили розлучитися з ним, тому ніби з неухважливості впустив його в гаман зі словами:

– Вісімдесят – точно як домовились, і я сподіваюся, що твій пан щедро нагородить тебе. Напевне ж, – додав він, поважно дивлячись на гаман, – у тебе там іще є такі?

Гурт вишкірився – це в нього означало усмішку – і відповів:

– Десь так іще стільки, як ти оце перелічив так старанно. – Тоді згорнув розписку, сховав її під шапкою й ще додав:

– Тільки гляди мені, щоб вона була написана так, як слід, а то я тобі вискубу бороду! – Він без запрошення налив собі третій келих вина, а потім, не попрощавшись, вийшов.

– Ребеко, – сказав єврей, – цей ізмаїльтянин обкрутив мене круг пальця. Та однаково його пан – добрий юнак, і я радий, що він розжився на золоті шекелі й на срібні шекелі завдяки прудкому коневі та міцному списові, що, ніби спис філістимлянина Голіафа*, може позмагатися у швидкості з ткацьким човником.

Озирнувшись, щоб почути Ребеччину відповідь, він побачив, що дочки нема: поки він торгувався з Гуртом, вона вийшла.

Тим часом Гурт уже спустився сходами і, вийшовши в темний передпокій, чи то сіни, саме намацував вихід надвір. Аж раптом якась постать у білому, освітлена невеличким срібним каганчиком, якого тримала в руці, кивнула йому, щоб зайшов до сусідньої кімнати. Гуртові не дуже хотілося послухати. Рішучий і невтримний, наче дикий вепр, там, де йшлося тільки про страх перед земними силами, він поділяв усі страхи давніх саксів, що шанували фавнів, лісовиків та «жінок у білому», як і всі забобони, що їх його предки принесли з собою з диких пущ Германії. Крім того, він згадав, що перебуває в оселі євреїв – людей, які, oprіч інших неприємних якостей, приписуваних їм у народі, вважалися могутніми ворожбитами та чаклунами. Проте, повагавшись трохи, він скорився владному жестові білої прояви й зайшов за нею до кімнати, на яку вона показувала. Там він, на свою велику полегкість, здивовано вгледів, що його чарівна провідниця – та сама вродлива єврейка, яку він бачив на турнірі, а також коротку хвилю в кімнаті її бацька.

She asked him the particulars of his transaction with Isaac, which he detailed accurately.

“My father did but jest with thee, good fellow,” said Rebecca; “he owes thy master deeper kindness than these arms and steed could pay, were their value tenfold. What sum didst thou pay my father even now?”

Вона спитала його, як він домовився з Ісаком, і Гурт докладно все розповів.

– Мій батько тільки пожартував із тобою, чоловіче добрий, – сказала Ребека. – Він завдячує твоєму панові багато більше, ніж спроможні оплатити цей обладунок та кінь, хоч би вони були й у десять разів дорожчі. Скільки ти сплатив моєму батькові допіру?

“Eighty zecchins,” said Gurth, surprised at the question.

“In this purse,” said Rebecca, “thou wilt find a hundred. Restore to thy master that which is his due, and enrich thyself with the remainder. Haste – begone – stay not to render thanks! and beware how you pass through this crowded town, where thou mayst easily lose both thy burden and thy life. – Reuben,” she added, clapping her hands together, “light forth this stranger, and fail not to draw lock and bar behind him.” Reuben, a dark-brow’d and black-bearded Israelite, obeyed her summons, with a torch in his hand; undid the outward door of the house, and conducting Gurth across a paved court, let him out through a wicket in the entrance-gate, which he closed behind him with such bolts and chains as would well have become that of a prison.

“By St Dunstan,” said Gurth, as he stumbled up the dark avenue, “this is no Jewess, but an angel from heaven! Ten zecchins from my brave young master – twenty from this pearl of Zion – Oh, happy day! – Such another, Gurth, will redeem thy bondage, and make thee a brother as free of thy guild as the best. And then do I lay down my swineherd’s horn and staff, and take the freeman’s sword and buckler, and follow my young master to the death, without hiding either my face or my name.”

– Вісімдесят цехінів, – відповів Гурт, здивований цим запитанням.

– У цьому гамані, – відказала Ребека, – ти знайдеш сотню. Поверни своєму панові те, що належить йому, а решту зостав собі. Та поквася, йди вже, не гай часу на подяки! І стережися, йдучи цим перелюдненим містечком, бо тут ти легко можеш позбутись і грошей, і життя. Рувиме! – гукнула вона, плеснувши в долоні. – Виведи надвір оцього чоловіка. Та не забудь потім позамикати двері за ним.

Рувим, смагливий чорнобородий ізраїльтянин, виконав її наказ, узявши запалений смолоскип. Відімкнув надвірні двері будинку, провів Гурта через забруковане подвір'я, випустив його хвірткою у воротах і замкнув її за ним на такі засуви та ланцюги, що й для в'язниці згодились би.

«Присягаюся святим Дунстаном, – сказав собі Гурт, спотикаючись на темній вулиці, – це не єврейка, а янгол небесний! Десять цехінів від мого славного панича – і двадцять від цієї перлини Сіону! Оце-то щасливий день! Ще б один такий, Гурте, і ти зможеш викупитися з кріпацтва, стати вільним, ніби який пан! Отоді я відкладу геть рік та ковiньку свинопаса й візьму меч та щит вільного чоловіка й уже служитиму своєму паничеві до останку, відверто, не приховуючи ні обличчя свого, ні ім'я».

CHAPTER XI

1st Outlaw: Stand, sir, and throw us that you have about you; If not, we'll make you sit, and rifle you.

Speed: Sir, we are undone! these are the villains That all the travellers do fear so much.

Val: My friends, –

1st Out: That's not so, sir, we are your enemies.

2d Outlaw: Peace! we'll hear him.

3d Outlaw: Ay, by my beard, will we; For he's a proper man.

Two Gentlemen of Verona

The nocturnal adventures of Gurth were not yet concluded; indeed he himself became partly of that mind, when, after passing one or two straggling houses which stood in the outskirts of the village, he found himself in a deep lane, running between two banks overgrown with hazel and holly, while here and there a dwarf oak flung its arms altogether across the path. The lane was

РОЗДІЛ XI

Перший розбійник: *Спиніться! Стійте! Нічичирк!.. Хутчії
Давайте все, що маєте, а ні,
То зв'яжемо й самі повідбираєм.*

Спід: *Синьйоре, ми загинули! Це ті
Негідники, що їх тут навкруги
Бояться всі мандрівці.*

Валентин: *Друзі...*

Перший розбійник: *Ні,
Не друзі ми: ми – ваші вороги!*

Другий розбійник: *Та цить! Послухаймо його, що скаже.*

Третій розбійник: *Клянусь моєю бородою – правда!
Здається, він пристойний чолов'яга¹.*

В. Шекспір. «Два веронці»

Та Гуртові нічні пригоди на тому не закінчилися. Він і сам про це подумав, коли, проминувши два-три осібні будинки край міста, опинився на глибоко в'їждженому путівці між двома високими узбіччями, порослими ліщиною та падубом; а подекуди через ту дорогу простягав покорчені руки-гілля старий карлуватий дуб. Путівець був за останні дні

¹ Переклад Ірини Стешенко.

moreover much rutted and broken up by the carriages which had recently transported articles of various kinds to the tournament; and it was dark, for the banks and bushes intercepted the light of the harvest moon.

From the village were heard the distant sounds of revelry, mixed occasionally with loud laughter, sometimes broken by screams, and sometimes by wild strains of distant music. All these sounds, intimating the disorderly state of the town, crowded with military nobles and their dissolute attendants, gave Gurth some uneasiness. "The Jewess was right," he said to himself. "By heaven and St Dunstan, I would I were safe at my journey's end with all this treasure! Here are such numbers, I will not say of arrant thieves, but of errant knights and errant squires, errant monks and errant minstrels, errant jugglers and errant jesters, that a man with a single merk would be in danger, much more a poor swineherd with a whole bagful of zecchins. Would I were out of the shade of these infernal bushes, that I might at least see any of St Nicholas's clerks before they spring on my shoulders."

Gurth accordingly hastened his pace, in order to gain the open common to which the lane led, but was not so fortunate as to accomplish his object. Just as he had attained the upper end of the lane, where the underwood was thickest, four men sprung upon him, even as his fears anticipated, two from each side of the road, and seized him so fast, that resistance, if at first practicable, would have been now too late. — "Surrender your charge," said one of them; "we are the deliverers of the commonwealth, who ease every man of his burden."

"You should not ease me of mine so lightly," muttered Gurth, whose surly honesty could not be tamed even by the pressure of immediate violence, — "had I it but in my power to give three strokes in its defence."

"We shall see that presently," said the robber; and, speaking to his companions, he added, "bring along the knave. I see he would have his head broken, as well as his purse cut, and so be let blood in two veins at once."

Gurth was hurried along agreeably to this mandate, and having been dragged somewhat roughly over the bank, on the left-hand side of the lane, found himself in a straggling thicket, which lay betwixt it and the open common. He was compelled to follow his rough conductors into the very depth of this cover, where they stopt unexpectedly in an irregular open space, free in a great measure from trees, and on which, therefore, the beams of the moon fell without much interruption from boughs and leaves. Here his captors were joined by two other persons, apparently belonging to the gang. They had short swords by their sides, and quarter-staves in their hands, and Gurth could now observe that all six wore visors, which rendered their occupation a matter of no question, even had their former proceedings left it in doubt.

ще дужче розбитий колесами численних возів, що довозили всякі потрібні припаси на турнір. Там панувала густої темрява, бо узбіччя й кущі затінювали його від тьмяного світла щербатого місяця.

Від містечка долинали далекі звуки гульні, серед яких часом розрізнявся гучний регіт, а то й зойк, а інколи – уривки музики. Всі ці звуки, що свідчили про розгардіяш у місті, забутому шляхтичами-воїнами та їхньою розбещеною челяддю, трохи тривожили Гурта. «Правду казала єврейка, – твердив він сам собі. – Присягаюся святим Дунстаном, краще б мені бути вже вдома з усім оцим скарбом! Тут же стільки... не скажу мандрівних злодіїв, але мандрівних лицарів і мандрівних джур, мандрівних ченців і мандрівних менестрелів, мандрівних штукарів і мандрівних блазнів, що був би в небезпеці й чоловік з однією маркою в кишені, не те що бідний свинопас із повною торбою цехінів. Якби хоч вибратись із оцього мороку під цими клятущими кущами, аби я принаймні побачив тих торбохватів, перше ніж вони скочать мені на плечі!»

Гурт піддав ходи, аби вийти на відкрите місце, до якого вів цей путівець, але це йому не дуже допомогло. Тільки-но він дістався кінця путівця, де хащі були найгустіші, як на нього накинuloся четверо – саме так, як він того боявся: по двоє з кожного боку дороги, – і схопили його так міцно, що будь-який опір був би вже запізнілий.

– Віддавай, що несеш, – сказав один із них. – Ми носії чужого добра, ми кожній людині ношу полегшуємо.

– Ну, моєї ви так просто не полегшили б, – пробурмотів Гурт, чиєї простацької чесності не могло порушити навіть пряме насильство, – якби я міг бодай тричі кулаками відмахнутись у її обороні.

– А це ми зараз побачимо, – сказав грабіжник, тоді повернувся до своїх товаришів: – Відведіть цього поганця. Я бачу, йому мало, щоб у нього гамана відняли, дурневі ще хочеться, щоб йому голову провалили й пустили кров із двох жил відразу.

Гурта згідно з цим наказом потягли далі і, досить безцеремонно перетягнувши через високе узбіччя по лівому боці путівця, повели кущами, що лежали між путівцем і відкритою місциною. Брутальні провідники зтягли його в самий глибокий цих хащів, а тоді несподівано зупинились на великій, майже без дерев галявині, досить ясно освітленій промінням місяця. Там до них приєднались ще двоє, що очевидячки теж належали до ватаги. Вони мали короткі мечі при боці та окуті залізом кії в руках, і Гурт тепер побачив, що кожен з них мав на обличчі машкару. Тепер уже не могло бути жодних сумнівів щодо їхнього ремесла.

“What money hast thou, churl?” said one of the thieves.

“Thirty zecchins of my own property,” answered Gurth, doggedly.

“A forfeit – a forfeit,” shouted the robbers; “a Saxon hath thirty zecchins, and returns sober from a village! An undeniable and unredeemable forfeit of all he hath about him.”

“I hoarded it to purchase my freedom,” said Gurth.

“Thou art an ass,” replied one of the thieves “three quarts of double ale had rendered thee as free as thy master, ay, and freer too, if he be a Saxon like thyself.”

“A sad truth,” replied Gurth; “but if these same thirty zecchins will buy my freedom from you, unloose my hands, and I will pay them to you.”

“Hold,” said one who seemed to exercise some authority over the others; “this bag which thou bearest, as I can feel through thy cloak, contains more coin than thou hast told us of.”

“It is the good knight my master’s,” answered Gurth, “of which, assuredly, I would not have spoken a word, had you been satisfied with working your will upon mine own property.”

“Thou art an honest fellow,” replied the robber, “I warrant thee; and we worship not St Nicholas so devoutly but what thy thirty zecchins may yet escape, if thou deal uprightly with us. Meantime render up thy trust for a time.” So saying, he took from Gurth’s breast the large leathern pouch, in which the purse given him by Rebecca was enclosed, as well as the rest of the zecchins, and then continued his interrogation. – “Who is thy master?”

“The Disinherited Knight,” said Gurth.

“Whose good lance,” replied the robber, “won the prize in to-day’s tourney? What is his name and lineage?”

“It is his pleasure,” answered Gurth, “that they be concealed; and from me, assuredly, you will learn nought of them.”

“What is thine own name and lineage?”

“To tell that,” said Gurth, “might reveal my master’s.”

“Thou art a saucy groom,” said the robber, “but of that anon. How comes thy master by this gold? is it of his inheritance, or by what means hath it accrued to him?”

“By his good lance,” answered Gurth. – “These bags contain the ransom of four good horses, and four good suits of armour.”

“How much is there?” demanded the robber.

“Two hundred zecchins.”

“Only two hundred zecchins!” said the bandit; “your master hath dealt liberally by the vanquished, and put them to a cheap ransom. Name those who paid the gold.”

Gurth did so.

– Скільки маєш грошей при собі, мугирю? – спитав один з грабіжників.
 – Моїх власних – тридцять цехінів, – похмуро відповів Гурт.
 – Плати пеню, плати пеню! – загукали всі розбійники. – Щоб то сакс мав тридцять цехінів і вертав з містечка тверезий! Хай сплатить за пеню всі тридцять, і ніяких відмагань!

– Я відкладав їх, аби викупитися з неволі, – відказав Гурт.

– Ти йолоп! – сказав один з грабіжників. – Таж три кварта подвійного пива зроблять тебе так само вільним, як твій пан, ба ще й вільнішим.

– Гірка правда, – погодився Гурт. – Та коли ці самі тридцять цехінів куплять мені волю у вас, то розв'яжіть мені руки, і я їх вам заплачу.

– Стривай, – сказав один з розбійників, що мав, здавалось, якусь владу над рештою, – у тому гаманці, що я намагаю крізь твій плащ, грошей більше, ніж ти нам сказав!

– Мій пан – добрий лицар, – відповів Гурт, – і то його гроші. Я б про них не сказав, якби ви вдовольнилися моїми.

– Ти чесний чоловік, – відказав розбійник, – за це ручуся. Та й ми не такі вже віддані злодійському богові, щоб поласитись на твої тридцять цехінів, якщо тільки ти поведешся з нами по щирості. Та поки що з гаманом попрощайся. – Він зняв з Гуртових грудей чималу шкіряну торбину, в якій лежав і гаманець від Ребеки разом з рештою цехінів, тоді запитав знову:

– А хто твій пан?

– Лицар, Позбавлений Спадщини, – відповів Гурт.

– Це той, що своїм добрим списом здобув сьогоднішній приз на турнірі? А як його звать і якого він роду? – спитав розбійник.

– Він сам не хоче цього розкривати, – відповів Гурт. – То й від мене ви про це нічого не дізнаєтесь.

– А як звать тебе самого і якого ти роду?

– Як я це скажу, – відповів Гурт, – то ви й про нього здогадаєтесь.

– Ну й нахаба ж ти, – сказав розбійник. – Та про це далі. Звідки в твого пана ці гроші? Чи це спадщина, чи як він їх добув?

– Своїм добрим списом, – відповів Гурт. – У цих гаманах – викуп за чотирьох добрих коней і чотири обладунки.

– А скільки тут усього? – спитав розбійник.

– Двісті цехінів.

– Усього двісті цехінів! – здивувався розбійник. – Твій пан був дуже поблажливий до переможених, що взяв такий малий викуп. Назви тих, хто заплатив йому цим золотом.

Гурт назвав їх.

“The armour and horse of the Templar Brian de Bois-Guilbert, at what ransom were they held? – Thou seest thou canst not deceive me.”

“My master,” replied Gurth, “will take nought from the Templar save his life’s-blood. They are on terms of mortal defiance, and cannot hold courteous intercourse together.”

“Indeed!” – repeated the robber, and paused after he had said the word. “And what wert thou now doing at Ashby with such a charge in thy custody?”

“I went thither to render to Isaac the Jew of York,” replied Gurth, “the price of a suit of armour with which he fitted my master for this tournament.”

“And how much didst thou pay to Isaac? – Methinks, to judge by weight, there is still two hundred zecchins in this pouch.”

“I paid to Isaac,” said the Saxon, “eighty zecchins, and he restored me a hundred in lieu thereof.”

“How! what!” exclaimed all the robbers at once; “darest thou trifle with us, that thou tellest such improbable lies?”

“What I tell you,” said Gurth, “is as true as the moon is in heaven. You will find the just sum in a silken purse within the leathern pouch, and separate from the rest of the gold.”

“Bethink thee, man,” said the Captain, “thou speakest of a Jew – of an Israelite, – as unapt to restore gold, as the dry sand of his deserts to return the cup of water which the pilgrim spills upon them.”

“There is no more mercy in them,” said another of the banditti, “than in an unbribed sheriff’s officer.”

“It is, however, as I say,” said Gurth.

“Strike a light instantly,” said the Captain; “I will examine this said purse; and if it be as this fellow says, the Jew’s bounty is little less miraculous than the stream which relieved his fathers in the wilderness.”

A light was procured accordingly, and the robber proceeded to examine the purse. The others crowded around him, and even two who had hold of Gurth relaxed their grasp while they stretched their necks to see the issue of the search. Availing himself of their negligence, by a sudden exertion of strength and activity, Gurth shook himself free of their hold, and might have escaped, could he have resolved to leave his master’s property behind him. But such was no part of his intention. He wrenched a quarter-staff from one of the fellows, struck down the Captain, who was altogether unaware of his purpose, and had well-nigh repossessed himself of the pouch and treasure. The thieves, however, were too nimble for him, and again secured both the bag and the trusty Gurth.

“Knavel!” said the Captain, getting up, “thou hast broken my head; and with other men of our sort thou wouldst fare the worse for thy insolence. But thou shalt know thy fate instantly. First let us speak of thy master; the

– А обладунок і кінь храмовника Бріана де Буагільбера? Який викуп за них сплачено? Бачиш сам, мене не обдуриш.

– Мій пан, – відповів Гурт, – не хоче брати з храмовника нічого, крім його життя. Вони смертельні вороги, і ніякої гречної розмови між ними не може бути.

– Он як! – вигукнув розбійник і, трохи помовчавши, спитав: – А що ти робив оце в Ашбі з такими грішми на руках?

– Я пішов туди, – відповів Гурт, – заплатити Ісакові з Йорка за бойове спорядження, що він його добув моему панові для цього турніру.

– І скільки ж ти заплатив Ісакові? Як судити з ваги, то гадаю, що в гамані твоєму ще є двісті цехінів.

– Я заплатив Ісакові, – сказав сакс, – вісімдесят цехінів, а він тоді вернув мені сто.

– Що? Як? – загукали зразу всі розбійники. – Ти що, за дурнів нас маєш, що плетеш такі несусвітні брехні?

– Я вам сказав щирісіньку правду, – запевнив Гурт. – Ви знайдете рівно стільки в шовковому гамані, що лежить теж у моїй торбї, окремо від решти грошей.

– Подумай добре, чоловіче, – сказав ватаг. – Ти говориш про єврея, ізраїльтянина, а вони не можуть повертати золото, як не може сухий пісок їхньої пустелі вернути кухлик води, що пролив на неї прочанин.

– У них не більше милосердя, – озвався один з розбійників, – ніж у непідплаченого стражника.

– А проте я сказав правду, – відповів Гурт.

– Викрешіть-но світла, – звелів ватаг. – Я перевірю цей гаман. І коли воно все так, як каже цей чоловік, то євреева щедрість – майже таке саме диво, як та вода, що його прашури виточили з каменю в пустелі.*

Викресали вогню, і розбійник заходився перевіряти торбину. Решта обступили його, і навіть ті двоє, що тримали Гурта, послабили стиск, витягуючи шиї, щоб побачити, що там знайде ватаг. Скориставшись з такого їхнього недбальства, Гурт несподівано й зовсім випручався з їхніх рук і міг би втекти, якби вирішив покинути напризволяще панові гроші. Але він і не подумав про це. Натомість він видер у одного з розбійників кияру й ударом звалив з ніг ватага, що не чекав нічого такого, і вихопив у нього гаман з грішми. Та розбійники були занадто спритні й знову схопили торбинку й самого Гурта.

– Негіднику! – сказав ватаг, підводячись. – Ти мало не провалив мені голови, і якби ти був у інших руках, то заплатив би життям за таке зухвальство. Та я тобі зразу скажу, що на тебе чекає. Тільки спершу

knight's matters must go before the squire's, according to the due order of chivalry. Stand thou fast in the meantime – if thou stir again, thou shalt have that will make thee quiet for thy life – Comrades!” he then said, addressing his gang, “this purse is embroidered with Hebrew characters, and I well believe the yeoman's tale is true. The errant knight, his master, must needs pass us toll-free. He is too like ourselves for us to make booty of him, since dogs should not worry dogs where wolves and foxes are to be found in abundance.”

“Like us?” answered one of the gang; “I should like to hear how that is made good.”

“Why, thou fool,” answered the Captain, “is he not poor and disinherited as we are? – Doth he not win his substance at the sword's point as we do? – Hath he not beaten Front-de-Boeuf and Malvoisin, even as we would beat them if we could? Is he not the enemy to life and death of Brian de Bois-Guilbert, whom we have so much reason to fear? And were all this otherwise, wouldst thou have us show a worse conscience than an unbeliever, a Hebrew Jew?”

“Nay, that were a shame,” muttered the other fellow; “and yet, when I served in the band of stout old Gandelyn, we had no such scruples of conscience. And this insolent peasant, – he too, I warrant me, is to be dismissed scatheless?”

“Not if THOU canst scathe him,” replied the Captain. – “Here, fellow,” continued he, addressing Gurth, “canst thou use the staff, that thou starts to it so readily?”

“I think,” said Gurth, “thou shouldst be best able to reply to that question.”

“Nay, by my troth, thou gavest me a round knock,” replied the Captain; “do as much for this fellow, and thou shalt pass scot-free; and if thou dost not – why, by my faith, as thou art such a sturdy knave, I think I must pay thy ransom myself. – Take thy staff, Miller,” he added, “and keep thy head; and do you others let the fellow go, and give him a staff – there is light enough to lay on load by.”

The two champions being alike armed with quarter-staves, stepped forward into the centre of the open space, in order to have the full benefit of the moonlight; the thieves in the meantime laughing, and crying to their comrade, “Miller! beware thy toll-dish.” The Miller, on the other hand, holding his quarter-staff by the middle, and making it flourish round his head after the fashion which the French call “faire le moulinet”, exclaimed boastfully, “Come on, churl, an thou darest: thou shalt feel the strength of a miller's thumb!”

“If thou be'st a miller,” answered Gurth, undauntedly, making his weapon play around his head with equal dexterity, “thou art doubly a thief, and I, as a true man, bid thee defiance.”

поговорімо про твого пана: лицарева справа повинна вирішуватись перед справою джури – такі-бо порядки в лицарстві. А ти поки що постій тихо: якщо знов ворухнешся, ми тебе вгамуємо вже навіки. Хлопці! – звернувся він до своєї ватаги. – Цей гаман гаптований гебрейськими літерами, і я вірю, що цей чоловік сказав нам правду. Треба пропустити мандрівного лицаря, його пана, крізь нашу митницю без мита. Він надто схожий на нас, аби мати його за здобич: адже собаки не гризуться з собаками там, де вистачає вовків та лисиць.

– Схожий на нас? – перепитав один з ватаги. – Хотів би я почути, чим же він такий схожий.

– Ти що, дурню! – здивувався ватаг. – Хіба він не так само бідний і позбавлений спадщини, як і ми? Хіба він не дав чосу Фрон-де-Бевові та Мальвуазенові, як і ми б дали, якби змогли? Хіба він не ворог Бріанові де Буагільберові, якого й нам доводиться боятись? Та хоч би й не так, то хіба б ти порадив нам показати себе підлішими за нечестивого єврея?

– Та ні, це вже була б ганьба, – погодився ще один з ватаги. – А все ж коли я був у ватазі старого товстуну Генделіна, ми таких церемоній не знали. А оцього нахабного мугиря – що, я питаю: і його відпустити, не поскубши?

– Та ні, якщо ти зможеш поскубти його, – відказав ватаг. – Слухай, чоловіче, – повернувся він до Гурта, – коли вже ти такий шпаркий хапатись за кия, то, може, вмієш і битися ним?

– Про це, мабуть, треба тебе спитати, – відказав Гурт.

– Та вже ж, бігме, ти мене чесонув добряче, – сказав ватаг. – Коли й з оцим хлопцем так зумієш, то йди собі куди схочеш; а як ні – що ж, коли ти такий уже твердий на вдачу, то, мабуть, доведеться мені самому дати за тебе викуп. Бери свого кия, Мельнику, – додав він, – та бережи голову. А ви відпустіть полоненого й дайте кия і йому. Світла вистачить, хай відчухрають один одного.

Два перебіїні, озброївшись однаковими каюрами з окутими залізом кінцями, вийшли на середину галявини, де було видніше; тим часом розбійники реготали та гукали до свого товариша: «Мельнику, побережи свою довбешку!» А Мельник, тримаючи свого кия за середину й крутячи ним над головою – французи називають такий спосіб бою «faire le moulinet», «крутити млинка», – вихвалявся:

– А підступи-но, мугирю, коли не боїшся! Тоді відчуєш, скільки сили в Мельниковому пальці!

– Коли ти мельник, – відказав Гурт спокійно, крутячи свого кия над головою не менше вправно, – то ти двічі злодій, і я, як чоловік чесний, кидаю тобі виклик.

So saying, the two champions closed together, and for a few minutes they displayed great equality in strength, courage, and skill, intercepting and returning the blows of their adversary with the most rapid dexterity, while,

З такими словами два перебійці зійшлися ближче й кілька хвилин показували себе рівними силою, сміливістю й умінням, відбиваючи супротивникові удари й завдаючи йому їх блискавично і вправно: чуючи

from the continued clatter of their weapons, a person at a distance might have supposed that there were at least six persons engaged on each side. Less obstinate, and even less dangerous combats, have been described in good heroic verse; but that of Gurth and the Miller must remain unsung, for want of a sacred poet to do justice to its eventful progress. Yet, though quarter-staff play be out of date, what we can in prose we will do for these bold champions.

стукіт їхніх київ здалеку, хтось міг би подумати, ніби там б'ється щонайменше по шестеро з кожного боку. Навіть менш затяті й не такі грізні бої вже змальовані в добрій героїчній поезії, але бій Гурта з Мельником мусить лишитись неоспіваний за браком поета, гідного віддати належну честь його перипетіям. Проте, хоча бій на киях давно вийшов з ужитку, ми бодай у прозі зробимо, що зможемо, аби уславити цих відважних бійців.

Long they fought equally, until the Miller began to lose temper at finding himself so stoutly opposed, and at hearing the laughter of his companions, who, as usual in such cases, enjoyed his vexation. This was not a state of mind favourable to the noble game of quarter-staff, in which, as in ordinary cudgel-playing, the utmost coolness is requisite; and it gave Gurth, whose temper was steady, though surly, the opportunity of acquiring a decided advantage, in availing himself of which he displayed great mastery.

The Miller pressed furiously forward, dealing blows with either end of his weapon alternately, and striving to come to half-staff distance, while Gurth defended himself against the attack, keeping his hands about a yard asunder, and covering himself by shifting his weapon with great celerity, so as to protect his head and body. Thus did he maintain the defensive, making his eye, foot, and hand keep true time, until, observing his antagonist to lose wind, he darted the staff at his face with his left hand; and, as the Miller endeavoured to parry the thrust, he slid his right hand down to his left, and with the full swing of the weapon struck his opponent on the left side of the head, who instantly measured his length upon the green sward.

“Well and yeomanly done!” shouted the robbers; “fair play and Old England for ever! The Saxon hath saved both his purse and his hide, and the Miller has met his match.”

“Thou mayst go thy ways, my friend,” said the Captain, addressing Gurth, in special confirmation of the general voice, “and I will cause two of my comrades to guide thee by the best way to thy master’s pavilion, and to guard thee from night-walkers that might have less tender consciences than ours; for there is many one of them upon the amble in such a night as this. Take heed, however,” he added sternly; “remember thou hast refused to tell thy name – ask not after ours, nor endeavour to discover who or what we are; for, if thou makest such an attempt, thou wilt come by worse fortune than has yet befallen thee.”

Gurth thanked the Captain for his courtesy, and promised to attend to his recommendation. Two of the outlaws, taking up their quarter-staves, and desiring Gurth to follow close in the rear, walked roundly forward along a by-path, which traversed the thicket and the broken ground adjacent to it. On the very verge of the thicket two men spoke to his conductors, and receiving an answer in a whisper, withdrew into the wood, and suffered them to pass unmolested. This circumstance induced Gurth to believe both that the gang was strong in numbers, and that they kept regular guards around their place of rendezvous.

When they arrived on the open heath, where Gurth might have had some trouble in finding his road, the thieves guided him straight forward to the top of a little eminence, whence he could see, spread beneath him in the moonlight, the palisades of the lists, the glimmering pavilions pitched at either end, with the pennons which

Довго ніхто з них не міг подужати другого, та врешті Мельник почав гарячитись, натрапивши на такий стійкий опір і чуючи сміх своїх товаришів: тих, як звичайно в таких випадках, тишила його злість. А такий настрій мало підходить для шляхетного бою на киях: у ньому, як і в звичайній бійці дрюками, потрібне якнайбільше самовладання. І це дало Гуртові, що лишався незворушний, хоча й похмурий, нагоду здобути вирішальну перевагу, якою він скористався напрочуд уміло.

Мельник натискав, як шалений, завдаючи ударів по черзі обома кінцями своєї зброї й силкуючись підступити на відстань півкня, а Гурт оборонявся, простягнувши руки і швидко крутячи києм, аби відбивати удари, націлені в голову й тулуб. Отак він захищався, а сам, тримаючись напоготові, пильнував рухи супротивника, аж поки, помітивши, що супротивник уже видихається, лівою рукою тицьнув кия йому просто в обличчя. А поки Мельник відбивав той нібито удар, Гурт блискавично перехопив кия в праву руку й з усього маху луснув його зліва по голові. Мельник гепнувся на зелений моріжок, як колода.

– Оце добре, оце по-нашому! – загукали розбійники. – Чесна гра, і слава Старій Англії. Сакс урятував свою шкуру й гаман, а Мельник нарешті знайшов собі до пари!

– Іди своєю дорогою, друже! – сказав ватаг до Гурта, підтвердивши загальний вирок. – Я пошлю двох хлопців, щоб довели тебе найзручнішим шляхом до ланового шатра й дорогою оберегли від усяких нічних зайд, що, може, будуть не такі поблажливі. Їх тут сю ніч багато вештається, чигає на здобич. Та гляди, – додав він суворо, – не забувай, що ти нам не назвав свого ім'я; то вже не питай і нашого і не пробуй дізнатися, хто ми й що ми, бо як спробуєш, то вже так легко не відбудешся, як цього разу.

Гурт подякував ватагові за ласку й пообіцяв, що виконає його поради. Двоє розбійників узяли киї, сказали Гуртові, щоб не відставав, і подалися кружною стежкою, що вела через хаші та пагорби. На самому краю хашів якісь двоє тихо окликнули його провідників і, діставши від них відповідь пошепки, сховались у лісі, пропустивши їх трьох. Із цього Гурт збагнув, що розбійницька ватага досить численна і що місце її перебування пильно охороняють.

Коли вийшли на відкрите вересовище, де Гуртові ще не так легко було відшукати дорогу, розбійники вивели його прямо на вершечок невеликого згірка, звідки вже видно було внизу осяяний місяцем частокіл арени й шатра на обох його кінцях, де всередині

adorned them fluttering in the moonbeams, and from which could be heard the hum of the song with which the sentinels were beguiling their night-watch.

Here the thieves stopt.

“We go with you no farther,” said they; “it were not safe that we should do so. – Remember the warning you have received – keep secret what has this night befallen you, and you will have no room to repent it – neglect what is now told you, and the Tower of London shall not protect you against our revenge.”

“Good night to you, kind sirs,” said Gurth; “I shall remember your orders, and trust that there is no offence in wishing you a safer and an honester trade.”

Thus they parted, the outlaws returning in the direction from whence they had come, and Gurth proceeding to the tent of his master, to whom, notwithstanding the injunction he had received, he communicated the whole adventures of the evening.

The Disinherited Knight was filled with astonishment, no less at the generosity of Rebecca, by which, however, he resolved he would not profit, than that of the robbers, to whose profession such a quality seemed totally foreign. His course of reflections upon these singular circumstances was, however, interrupted by the necessity for taking repose, which the fatigue of the preceding day, and the propriety of refreshing himself for the morrow’s encounter, rendered alike indispensable.

The knight, therefore, stretched himself for repose upon a rich couch with which the tent was provided; and the faithful Gurth, extending his hardy limbs upon a bear-skin which formed a sort of carpet to the pavilion, laid himself across the opening of the tent, so that no one could enter without awakening him.

світилося, а над ними маяли на вітрі прапорці, і звідки долинала пісня, що нею розважала себе нічна сторожа.

Там розбійники зупинились.

– Далі ми з тобою не підемо, – сказали вони, – нам тут уже небезпечно. Пам'ятай, перед чим тебе остерігали: нікому не розкажуй, що було з тобою сього вечора, щоб не довелось тобі пошкодувати. Бо як не послухаєшся цієї ради, то й у лондонському Тавері* від нашої помсти не сховаєшся.

– Добраніч вам, ласкаві панове, – відказав Гурт. – Я не забуду того, що ви наказували, і не ображайтеся, як я вам побажаю безпечнішого й чеснішого ремесла.

Отак вони попрощались, і розбійники подались назад, а Гурт рушив далі до шатра свого пана й там, попри щойно вислухану осторогу, розповів йому про всю свою пригоду того вечора.

Лицар, Позбавлений Спадщини, не міг вийти з дива – як від Ребеччиної щедрості, що нею, одначе, вирішив не користуватись, так і від великодушності розбійників, чиему ремеслу така якість видавалась зовсім не властивою. А втім, його роздуми про ці дивні речі були скоро перервані необхідністю відпочити: адже він таки добре наморився за минулий день, а для завтрашнього бою конче потрібно було набратися сил.

Тому лицар простягся на пишному ложі, поставленому в шатрі; а вірний Гурт уклав своє загартоване тіло на ведмежій шкурі, що встилала долівку замість килима, упоперек входу до шатра, так що ніхто не міг увійти, не розбудивши його.

CHAPTER XII

*The heralds left their pricking up and down,
Now ringen trumpets loud and clarion.
There is no more to say, but east and west,
In go the speares sadly in the rest,
In goth the sharp spur into the side,
There see men who can just and who can ride;
There shiver shaftes upon shieldes thick,
He feeleth through the heart-spone the prick;
Up springen speares, twenty feet in height,
Out go the swordes to the silver bright;
The helms they to-hewn and to-shred;
Out burst the blood with stern streames red.*

Chaucer

Morning arose in unclouded splendour, and ere the sun was much above the horizon, the idlest or the most eager of the spectators appeared on the common, moving to the lists as to a general centre, in order to secure a favourable situation for viewing the continuation of the expected games.

The marshals and their attendants appeared next on the field, together with the heralds, for the purpose of receiving the names of the knights who intended

РОЗДІЛ XII

Не видно вже герольдів метушні,
 До бою кличуть сурми голосні.
 Уже на захід ударяє схід,
 У сідла вперши ратища як слід,
 Острога шкулько жалить кінський бік,
 І видно, як до бою хто навик.
 Ось проти серця відчува вояк,
 Як в щит ударив крицевий гостряк.
 Уламки ратищ он злетіли ввись,
 Мечі на сонці сріблом зайнялись.
 Вони міцні шоломи тнуть і гнуть
 І кров гарячу струменями лють.
 Чосер. «Кентерберійські оповідки»

Ранок устав у незахмареній красі, і ще сонце не підбилось над обрієм, а й найледачіші, і найнетерплячіші глядачі вже висипали на луг, з усіх боків стікаючись до арени, аби зайняти вигідне місце для споглядання сьогоденішнього грища.

Потім на арені з'явились розпорядники та їхні помічники разом з герольдами, щоб питати тих лицарів, котрі хотіли взяти участь у бою, як

to joust, with the side which each chose to espouse. This was a necessary precaution, in order to secure equality betwixt the two bodies who should be opposed to each other.

According to due formality, the Disinherited Knight was to be considered as leader of the one body, while Brian de Bois-Guilbert, who had been rated as having done second-best in the preceding day, was named first champion of the other band. Those who had concurred in the challenge adhered to his party of course, excepting only Ralph de Vipont, whom his fall had rendered unfit so soon to put on his armour. There was no want of distinguished and noble candidates to fill up the ranks on either side.

In fact, although the general tournament, in which all knights fought at once, was more dangerous than single encounters, they were, nevertheless, more frequented and practised by the chivalry of the age. Many knights, who had not sufficient confidence in their own skill to defy a single adversary of high reputation, were, nevertheless, desirous of displaying their valour in the general combat, where they might meet others with whom they were more upon an equality. On the present occasion, about fifty knights were inscribed as desirous of combating upon each side, when the marshals declared that no more could be admitted, to the disappointment of several who were too late in preferring their claim to be included.

About the hour of ten o'clock, the whole plain was crowded with horsemen, horsewomen, and foot-passengers, hastening to the tournament; and shortly after, a grand flourish of trumpets announced Prince John and his retinue, attended by many of those knights who meant to take share in the game, as well as others who had no such intention.

About the same time arrived Cedric the Saxon, with the Lady Rowena, unattended, however, by Athelstane. This Saxon lord had arrayed his tall and strong person in armour, in order to take his place among the combatants; and, considerably to the surprise of Cedric, had chosen to enlist himself on the part of the Knight Templar. The Saxon, indeed, had remonstrated strongly with his friend upon the injudicious choice he had made of his party; but he had only received that sort of answer usually given by those who are more obstinate in following their own course, than strong in justifying it.

His best, if not his only reason, for adhering to the party of Brian de Bois-Guilbert, Athelstane had the prudence to keep to himself. Though his apathy of disposition prevented his taking any means to recommend himself to the Lady Rowena, he was, nevertheless, by no means insensible to her charms, and considered his union with her as a matter already fixed beyond doubt, by the assent of Cedric and her other friends. It had therefore been with smothered

їх звуть і до якої сторони хто з них хоче пристати. Зробити це було доконче треба, аби забезпечити рівність між двома сторонами, що мали зітнутись одна з одною.

Відповідно до правил одну сторону мав очолити Лицар, Позбавлений Спадщини, а другу – Бріан де Буагільбер, якого визнано другим за успіхами бійцем першого дня турніру. Його товариші-заповіді всі належали до його сторони, окрім, звісно, Ральфа де Віпонта, який після падіння з коня ще не міг надягти обладунок. На обох сторонах не бракувало шляхетних і уславлених бійців.

Хоча загальний турнір, на якому всі лицарі билися зразу, був небезпечніший за особні двобої, проте лицарство тої доби охочіше брало участь саме в ньому. Багато лицарів не поклались на свою бойову вправність настільки, аби кинути виклик уславленому супротивникові, проте хотіли показати свою відвагу в гуртовому бою, де могли зітнутися з бійцями, більш-менш рівними їм. Отак і в Ашбі близько півсотні лицарів уже записались як охочі взяти участь у загальному турнірі, коли розпорядники оголосили, що випустити на арену більше число не можна, розчарувавши ще кількох, котрі загаялись і не встигли записатися.

Години до десятої вся луговина була забита людьми, кінними й пішими, що поспішали на турнір; а невдовзі по тому гучно просурмили сурми, і з'явився принц Джон зі своїм почтом та в супроводі ще багатьох лицарів – як тих, що хотіли виступити в гриші, так і тих, хто не мав такого наміру.

Близько тої самої години прибули й Седрік Сакс із леді Ровеною; однак Ательстана з ними не було. Саксонський магнат убрав свою високу й дужу постать у бойовий обладунок, аби зайняти місце серед бійців, але, вельми здивувавши тим Седріка, вписався до загону лицаря-храмовника. Сакс був тяжко ображений тим, що його друг зробив такий нерозумний вибір, і гірко дорікав йому, але дістав тільки ту відповідь, яку звичайно дають люди, не стільки впевнені в слушності своєї постанови, скільки вперті.

Головну, коли не єдину причину того, що він вирішив пристати до загону Бріана де Буагільбера, Ательстан обачно затаїв. Хоча його млява вдача не давала йому ревню залицятись до леді Ровени, проте він аж ніяк не був байдужий до її чарів, тільки вважав, що одруження з нею – діло, вирішене твердо за згодою Седріка та інших її друзів. Тому гордий, хоча й ледачий лорд Конінгзбурзький з таємним невдоволенням сприйняв те,

displeasure that the proud though indolent Lord of Coningsburgh beheld the victor of the preceding day select Rowena as the object of that honour which it became his privilege to confer. In order to punish him for a preference which seemed to interfere with his own suit, Athelstane, confident of his strength, and to whom his flatterers, at least, ascribed great skill in arms, had determined not only to deprive the Disinherited Knight of his powerful succour, but, if an opportunity should occur, to make him feel the weight of his battle-axe.

De Bracy, and other knights attached to Prince John, in obedience to a hint from him, had joined the party of the challengers, John being desirous to secure, if possible, the victory to that side. On the other hand, many other knights, both English and Norman, natives and strangers, took part against the challengers, the more readily that the opposite band was to be led by so distinguished a champion as the Disinherited Knight had approved himself.

As soon as Prince John observed that the destined Queen of the day had arrived upon the field, assuming that air of courtesy which sat well upon him when he was pleased to exhibit it, he rode forward to meet her, doffed his bonnet, and, alighting from his horse, assisted the Lady Rowena from her saddle, while his followers uncovered at the same time, and one of the most distinguished dismounted to hold her palfrey.

“It is thus,” said Prince John, “that we set the dutiful example of loyalty to the Queen of Love and Beauty, and are ourselves her guide to the throne which she must this day occupy. – Ladies,” he said, “attend your Queen, as you wish in your turn to be distinguished by like honours.”

So saying, the Prince marshalled Rowena to the seat of honour opposite his own, while the fairest and most distinguished ladies present crowded after her to obtain places as near as possible to their temporary sovereign.

No sooner was Rowena seated, than a burst of music, half-drowned by the shouts of the multitude, greeted her new dignity. Meantime, the sun shone fierce and bright upon the polished arms of the knights of either side, who crowded the opposite extremities of the lists, and held eager conference together concerning the best mode of arranging their line of battle, and supporting the conflict.

The heralds then proclaimed silence until the laws of the tourney should be rehearsed. These were calculated in some degree to abate the dangers of the day; a precaution the more necessary, as the conflict was to be maintained with sharp swords and pointed lances.

The champions were therefore prohibited to thrust with the sword, and were confined to striking. A knight, it was announced, might use a mace or battle-axe at pleasure, but the dagger was a prohibited weapon. A knight unhorsed might renew the fight on foot with any other on the opposite side in

що переможець учорашнього дня обрав Ровену предметом того поклоніння, виявляти яке стало його привілеєм. Аби покарати його за це вшанування, що нібито якимось зачіпало власні його наміри, Ательстан, певний своєї сили й принаймні лестунами переконаний у великій бойовій вправності, вирішив не тільки залишити Лицаря, Позбавленого Спадщини, без своєї потужної підтримки, а й дати йому, коли трапиться нагода, відчутти вагу своєї бойової сокири.

Де Брасі та інші лицарі з почту принца Джона, послухавшись його натяку, теж приєднались до загону заводіїв, бо Джон хотів, коли пощастить, забезпечити перемогу їм. Зате й багато інших лицарів, англійських і норманських, тутешніх і чужинських, виступили проти заводіїв з тим більшою готовістю, що протилежну сторону мав провадити до бою такий визначний воїн, яким показав себе Лицар, Позбавлений Спадщини.

Як тільки принц Джон побачив, що обрана Королева дня прибула до арени, він напустив на себе люб'язний вигляд – а він це добре вмів, коли хотів, – і рушив назустріч їй, скинув свою оздоблену самоцвітами шапочку і, зсівши з коня, допоміг леді Ровені зсісти зі свого. Всі члени його почту теж поскидали шапки, а один з найвизначніших сплигнув з сідла, щоб потримати за гнuzдечку її румака.

– Аби виявити Королеві кохання й краси належну їй шану, ми самі проведемо її до трону, який вона має сьогодні посідати. Дами, – додав він, – служіть вашій Королеві так, як ви бажаєте, щоб своєю чергою слугували вам самим.

З цими словами принц провів Ровену до призначеного їй почесного місця навпроти свого власного, а найвельможніші з присутніх дам поквапилися вслід, аби зайняти місця по змозі ближчі до їхньої тимчасової владарки.

Тільки-но Ровена сіла, як її привітав грім музики, вмить заглушений вигуками натовпу. А яскраве палюче сонце сяяло на начищених обладунках обох загонів, що з'юрмились у протилежних кінцях арени й гарячково сперечались про те, як їм найкраще вишикуватись до бою й перемогти в сутичці.

Потім герольди закликали до тиші, аби всі почули, як оголошуватимуть турнірні правила. Ті правила були до певної міри укладені так, щоб зменшити небезпеку, – осторога тим потрібніша, що бій мали провадити гострими мечами та списами.

Тому бійцям заборонили колоти мечем – тільки рубати. Оголосили, що кожен лицар має право вживати бойового кия чи сокиру, але кинджал був забороненою зброєю. Лицар, збитий з коня, міг битись далі пішо із теж пішим супротивником; але вершникам нападати на

the same predicament; but mounted horsemen were in that case forbidden to assail him. When any knight could force his antagonist to the extremity of the lists, so as to touch the palisade with his person or arms, such opponent was obliged to yield himself vanquished, and his armour and horse were placed at the disposal of the conqueror. A knight thus overcome was not permitted to take farther share in the combat. If any combatant was struck down, and unable to recover his feet, his squire or page might enter the lists, and drag his master out of the press; but in that case the knight was adjudged vanquished, and his arms and horse declared forfeited. The combat was to cease as soon as Prince John should throw down his leading staff, or truncheon; another precaution usually taken to prevent the unnecessary effusion of blood by the too long endurance of a sport so desperate. Any knight breaking the rules of the tournament, or otherwise transgressing the rules of honourable chivalry, was liable to be stript of his arms, and, having his shield reversed to be placed in that posture astride upon the bars of the palisade, and exposed to public derision, in punishment of his unknighthly conduct. Having announced these precautions, the heralds concluded with an exhortation to each good knight to do his duty, and to merit favour from the Queen of Beauty and of Love.

This proclamation having been made, the heralds withdrew to their stations. The knights, entering at either end of the lists in long procession, arranged themselves in a double file, precisely opposite to each other, the leader of each party being in the centre of the foremost rank, a post which he did not occupy until each had carefully arranged the ranks of his party, and stationed every one in his place.

It was a goodly, and at the same time an anxious, sight, to behold so many gallant champions, mounted bravely, and armed richly, stand ready prepared for an encounter so formidable, seated on their war-saddles like so many pillars of iron, and awaiting the signal of encounter with the same ardour as their generous steeds, which, by neighing and pawing the ground, gave signal of their impatience.

As yet the knights held their long lances upright, their bright points glancing to the sun, and the streamers with which they were decorated fluttering over the plumage of the helmets. Thus they remained while the marshals of the field surveyed their ranks with the utmost exactness, lest either party had more or fewer than the appointed number. The tale was found exactly complete. The marshals then withdrew from the lists, and William de Wyvil, with a voice of thunder, pronounced the signal words – “Laissez aller!” The trumpets sounded as he spoke – the spears of the champions were at once lowered and placed in the rests – the spurs were dashed into the flanks of the horses, and the two foremost ranks of either party rushed upon each other in full gallop, and met in the middle of the lists with a shock, the sound of which was heard at a mile’s

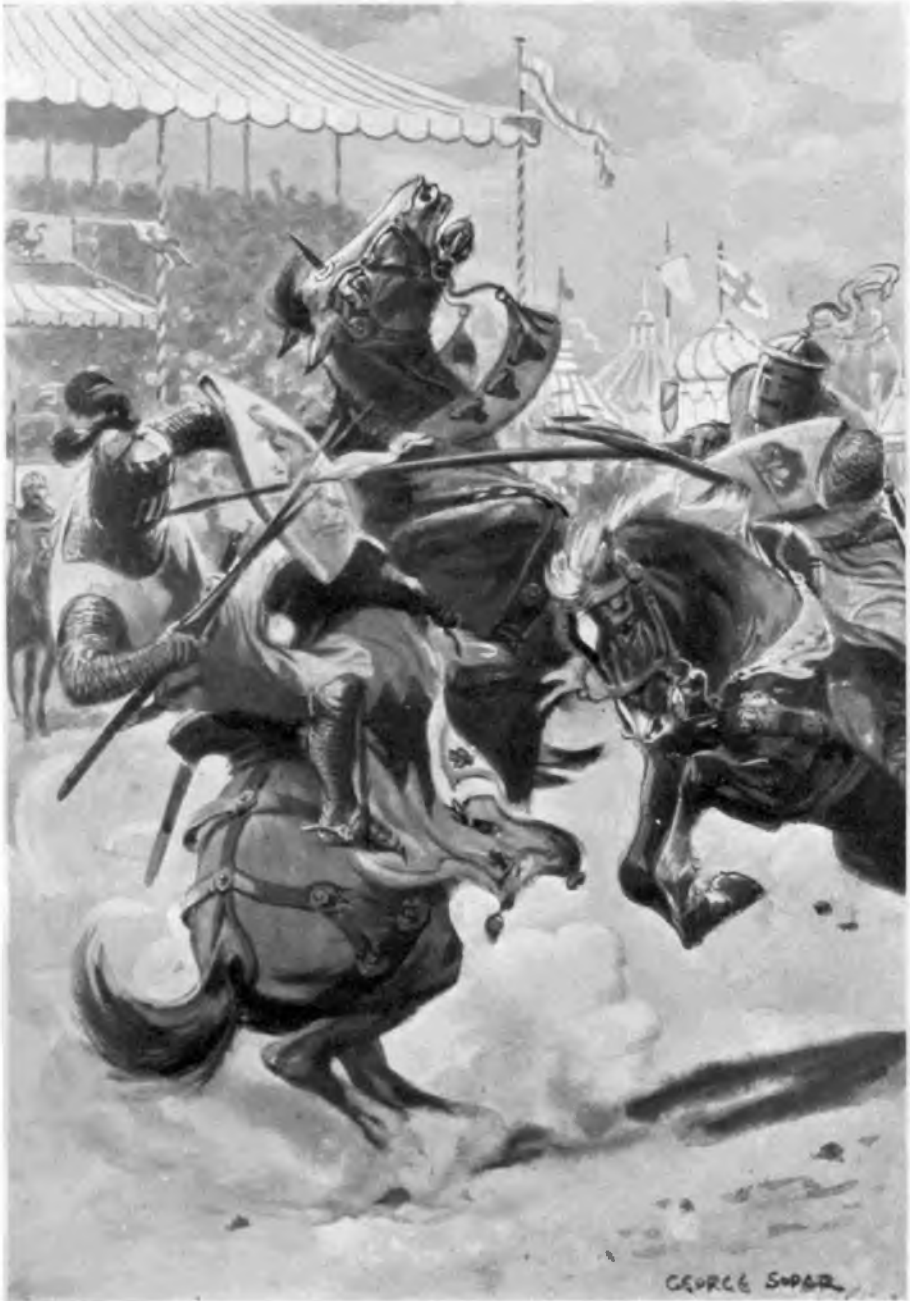
нього заборонили. Коли котромусь лицареві пощастить відтиснути супротивника до краю арени і той торкнеться частоколу своїм тілом або зброєю, такий супротивник мусив здатись, і його кінь та спорядження діставались переможцеві. А переможений не міг уже брати участі в бою. Коли котрийсь із учасників падав додолу і не міг підвестися сам, його джура чи паж мав право вступити на арену й витягти свого пана з тисняви, але самого лицаря тоді вважали переможеним і він мусив віддати спорядження та коня. Бій мав скінчитись, як тільки принц Джон кине на арену свого жезла чи прапорця, – ще одна осторога, передбачена звичайно, щоб відвернути зайвий пролив крові, якщо така відчайдушна гра затягнеться надовго. З кожного лицаря, що порушить правила турніру чи яким іншим способом зламає закони чесного лицарства, мали зняти обладунок і, перевернувши його щит догори низом, посадити його верхи на частоколі, всім на поглум, аби покарати за нелицарське поводження. Оголосивши всі ці остережні заходи, герольди закінчили нагадуванням кожному доброму лицареві, щоб виконав свій обов'язок і заслужив тим ласку Королеви краси й кохання.

Після цього герольди вернулись на свої місця. Лицарі, довгою вервечкою в'їхавши на арену з обох її кінців, вишикувалися подвійною лавою: ватажок кожної сторони стояв посередині передньої лави, зайнявши це місце аж тоді, коли поставив на місце кожного в своєму загоні й вирівняв ряди.

Приємне то було видовище й водночас тривожне – стільки відважних бійців на добрих конях і в багатих обладунках, наготові для грізного бою, в бойових сідлах, ніби залізні колони, чекали сигналу рушати з таким самим запалом, як і їхні шляхетні огирі, що іржали та били копитами землю, виказуючи своє нетерпіння.

Поки що лицарі тримали свої довгі списи сторч, їхні вістря яскраво блищали на сонці, а вузькі трикутні вимпели, що прикрашали їх, тріпотіли над плюмажами шоломів. Так вони чекали, поки розпорядники турніру якнайпильніше перелічували їхні лави: чи не виходить у котрійсь більше або менше лицарів, ніж було визначено. Виявилося, що рахунок сходиться точно. Тоді розпорядники покинули арену, і Вільям де Вівіль громовим голосом вигукнув слова сигналу: «Laissez aller!» – «Рушайте!» На його слова залунали сурми, списи вмить нахилились уперед і вперлись ратищами в свої гнізда при сідлі, остроги шпигонули кінські боки, передні лави обох загонів повним чвалом ринули одна навістріч одній і зіткнулись посередині арени з таким брязком та тріском, що його було чути за добру

distance. The rear rank of each party advanced at a slower pace to sustain the defeated, and follow up the success of the victors of their party.

милію. Задня лава кожного загону рушила вперед повільніше на підтримку побитим або щоб закріпити успіх переможців з їхнього загону.

The consequences of the encounter were not instantly seen, for the dust raised by the trampling of so many steeds darkened the air, and it was a minute ere the anxious spectator could see the fate of the encounter. When the fight became visible, half the knights on each side were dismounted, some by the dexterity of their adversary's lance, – some by the superior weight and strength of opponents, which had borne down both horse and man, – some lay stretched on earth as if never more to rise, – some had already gained their feet, and were closing hand to hand with those of their antagonists who were in the same predicament, – and several on both sides, who had received wounds by which they were disabled, were stopping their blood by their scarfs, and endeavouring to extricate themselves from the tumult. The mounted knights, whose lances had been almost all broken by the fury of the encounter, were now closely engaged with their swords, shouting their war-cries, and exchanging buffets, as if honour and life depended on the issue of the combat.

The tumult was presently increased by the advance of the second rank on either side, which, acting as a reserve, now rushed on to aid their companions. The followers of Brian de Bois-Guilbert shouted – “Ha! Beau-seant! Beau-seant!”¹ – “For the Temple – For the Temple!” The opposite party shouted in answer – “Desdichado! Desdichado!” – which watch-word they took from the motto upon their leader's shield.

The champions thus encountering each other with the utmost fury, and with alternate success, the tide of battle seemed to flow now toward the southern, now toward the northern extremity of the lists, as the one or the other party prevailed. Meantime the clang of the blows, and the shouts of the combatants, mixed fearfully with the sound of the trumpets, and drowned the groans of those who fell, and lay rolling defenceless beneath the feet of the horses. The splendid armour of the combatants was now defaced with dust and blood, and gave way at every stroke of the sword and battle-axe. The gay plumage, shorn from the crests, drifted upon the breeze like snow-flakes. All that was beautiful and graceful in the martial array had disappeared, and what was now visible was only calculated to awake terror or compassion.

Yet such is the force of habit, that not only the vulgar spectators, who are naturally attracted by sights of horror, but even the ladies of distinction who crowded the galleries, saw the conflict with a thrilling interest certainly, but without a wish to withdraw their eyes from a sight so terrible. Here and there, indeed, a fair cheek might turn pale, or a faint scream might be heard, as a lover, a brother, or a husband, was struck from his horse. But, in general, the ladies around encouraged the combatants, not only by clapping their hands

¹ “Beau-seant” was the name of the Templars' banner, which was half black, half white, to intimate, it is said, that they were candid and fair towards Christians, but black and terrible towards infidels.

Наслідки зіткнення видні стали не зразу, бо пилюка, збита копитами стількох коней, закрила все, і мусила минути добра хвилина, поки нетерплячі глядачі змогли побачити, що сподіялось на бойовищі. Коли розвіялась пилюка, виявилось, що половина лицарів у кожному загоні вилетіла з сідел. Одних звалив вправний спис супротивника, інших – його вага й сила, що повергли додолу і коня, й верхівця. Декотрі лежали так, наче їм більш не судилося встати; інші вже напівзіп'ялись на ноги, ладні зітнутися з тими супротивниками, котрих спіткала така сама прикрість; а декотрі, діставши рани, які не давали змоги битися далі, перев'язували їх шарфами, аби зупинити кров, і намагались самотужки вибратись із товкотнечі. Ті лицарі, котрі лишилися на конях, майже всі в шаленстві першого удару поламали свої списи і тепер рубалися мечами з такою силою, ніби від результатів бою залежали їхня честь і саме життя.

Та ось товкотнеча ще зросла, бо налетіли з обох боків задні лави, що кинулись, як резерв, на допомогу своїм товаришам. «Гей! Босеан! Босеан!»¹ За Храм! За Храм!» А супротивна сторона у відповідь гукала: «Desdichado! Desdichado!» – такий девіз узяла вона з напису на щиті свого проводиря.

Бійці стинались одні з одними люто, зі змінним успіхом, і хвилі бою ринули то до південного, то до північного кінця арени – залежно від того, котрий загін брав гору. Брязкіт ударів і вигуки бійців зливались у жахливе ревище з голосами сурм і заглушували стогони тих, хто, збитий з ніг, качався безпорадно під копитами коней. Розкішні обладунки бійців укрилися пилюкою та кров'ю й угинались за кожним ударом мечів та сокир. Буйні плюмажі, здерті з шоломів, плинули під подихами вітру, ніби пластівці снігу. Все, що було гарного в бойових лавах, зникло, а те, що лишилося, було спроможне тільки викликати жах чи співчуття.

Але така сила звички, що не тільки грубошкурі глядачі, яких від природи ваблять страшні видовища, а навіть витончені вельможні дами, що заповнювали галереї, стежили за боєм, тремтячи від цікавості, й зовсім не хотіли відвертати погляди від такої жахливої картини. Часом на прекрасному обличчі в котроїсь проступала блідість або лунав тихий зойк, коли з коня падав чийсь коханий, брат або чоловік. Але взагалі дами тільки підхльоскували бійців – не лише плещучи в долоні та вимахуючи

¹ «Босеан» — назва прапора храмовників: з одного боку білого, а з другого — чорного, нібито як натяк, що вони чисті й справедливі з християнами, але чорні й жахливі з недовірками. (автор.)

and waving their veils and kerchiefs, but even by exclaiming, "Brave lance! Good sword!" when any successful thrust or blow took place under their observation.

серпанками й хусточками, а навіть вигуками: «Славний спис! Добрий меч!» – коли помічали влучний удар, що досягав мети.

Such being the interest taken by the fair sex in this bloody game, that of the men is the more easily understood. It showed itself in loud acclamations upon every change of fortune, while all eyes were so riveted on the lists, that the spectators seemed as if they themselves had dealt and received the blows which were there so freely bestowed. And between every pause was heard the voice of the heralds, exclaiming, "Fight on, brave knights! Man dies, but glory lives! – Fight on – death is better than defeat! – Fight on, brave knights! – for bright eyes behold your deeds!"

Amid the varied fortunes of the combat, the eyes of all endeavoured to discover the leaders of each band, who, mingling in the thick of the fight, encouraged their companions both by voice and example. Both displayed great feats of gallantry, nor did either Bois-Guilbert or the Disinherited Knight find in the ranks opposed to them a champion who could be termed their unquestioned match. They repeatedly endeavoured to single out each other, spurred by mutual animosity, and aware that the fall of either leader might be considered as decisive of victory. Such, however, was the crowd and confusion, that, during the earlier part of the conflict, their efforts to meet were unavailing, and they were repeatedly separated by the eagerness of their followers, each of whom was anxious to win honour, by measuring his strength against the leader of the opposite party.

But when the field became thin by the numbers on either side who had yielded themselves vanquished, had been compelled to the extremity of the lists, or been otherwise rendered incapable of continuing the strife, the Templar and the Disinherited Knight at length encountered hand to hand, with all the fury that mortal animosity, joined to rivalry of honour, could inspire. Such was the address of each in parrying and striking, that the spectators broke forth into a unanimous and involuntary shout, expressive of their delight and admiration.

But at this moment the party of the Disinherited Knight had the worst; the gigantic arm of Front-de-Boeuf on the one flank, and the ponderous strength of Athelstane on the other, bearing down and dispersing those immediately exposed to them. Finding themselves freed from their immediate antagonists, it seems to have occurred to both these knights at the same instant, that they would render the most decisive advantage to their party, by aiding the Templar in his contest with his rival. Turning their horses, therefore, at the same moment, the Norman spurred against the Disinherited Knight on the one side, and the Saxon on the other. It was utterly impossible that the object of this unequal and unexpected assault could have sustained it, had he not been warned by a general cry from the spectators, who could not but take interest in one exposed to such disadvantage.

"Beware! beware! Sir Disinherited!" was shouted so universally, that the knight became aware of his danger; and, striking a full blow at the

Коли ця кривава гра так цікавила й прекрасну статтю, то що вже казати про чоловіків. Вони вітали гучним криком кожний поворот бойового щастя, і очі всіх були так прикуті до арени, наче то вони самі так щедро роздавали й діставали там удари. А в кожную тихішу хвилину чути було голоси герольдів: «Бийтеся, відважні лицарі! Людина гине, та слава далі лине! Бийтеся, бо смерть краща за поразку! Бийтеся, відважні лицарі! Ясні очі стежать за вашими подвигами!»

Та хоч би як мінялось бойове щастя, очі всіх намагались розшукати в тисняві проводирів обох загонів, що в самій гушці бою підбадьорювали своїх товаришів голосами й прикладом. Обидва виявляли дива звитяги, бо ні Буагільбер, ні Лицар, Позбавлений Спадщини, не знаходили в протилежних лавах бійця, що міг би виявитись цілком гідним супротивником для кожного з них. Вони не раз намагались зітнутись вічна-віч, розгарячені взаємною ворожістю, розуміючи, що падіння котрогось із них може вирішити, котрий загін перемає. Але товкотнеча й метушня були такі, що спочатку їхні зусилля не досягали успіху. Їх знов і знов відпихало врзнобіч завзяття їхніх товаришів: кожному з них кортіло здобути славу, помірявшись силою з проводирем супротивної сторони.

Та коли товкотнеча порідшала, бо з обох боків багато бійців визнали себе подоланими й мусили відійти в різні кінці арени або з яких інших причин не могли більше битися, храмовник і Лицар, Позбавлений Спадщини, нарешті зітнулись лице в лице в усьому запалі, на який лишень можуть надихнути смертельна ворожнеча та суперництво в справах честі. І так спритно обидва відбивали й завдавали ударів, що глядачі мимоволі одноставно закричали, виражаючи свій захват.

Але саме тоді загін Лицаря, Позбавленого Спадщини, похитнувся: дебеленна рука Фрон-де-Бефа на одному крилі й могутня сила Ательстана на другому валили й розкидали всіх, хто траплявся їм на дорозі. Позбувшись безпосередніх супротивників, обидва ці лицарі, видно, подумали водночас, що здобудуть своїй стороні вирішальну перевагу, коли допоможуть храмовникові в його змаганні з суперником. Отож, повернувши коней, норман і сакс у ту саму хвилю вдарили на Лицаря, Позбавленого Спадщини, з різних боків. І він нізащо не встояв би в такому нерівному бою, якби не остеріг його крик усіх глядачів, що не могли не схилитись на його бік у мить такої небезпеки для нього.

– Стережися! Стережися, пане Позбавлений! – прокотився крик з усіх боків, і лицар усвідомив загрозу. Щосили рубонувши храмовника,

Templar, he reined back his steed in the same moment, so as to escape the charge of Athelstane and Front-de-Boeuf. These knights, therefore, their aim being thus eluded, rushed from opposite sides betwixt the object of their attack and the Templar, almost running their horses against each other ere they could stop their career. Recovering their horses however, and wheeling them round, the whole three pursued their united purpose of bearing to the earth the Disinherited Knight.

Nothing could have saved him, except the remarkable strength and activity of the noble horse which he had won on the preceding day.

This stood him in the more stead, as the horse of Bois-Guilbert was wounded, and those of Front-de-Boeuf and Athelstane were both tired with the weight of their gigantic masters, clad in complete armour, and with the preceding exertions of the day. The masterly horsemanship of the Disinherited Knight, and the activity of the noble animal which he mounted, enabled him for a few minutes to keep at sword's point his three antagonists, turning and wheeling with the agility of a hawk upon the wing, keeping his enemies as far separate as he could, and rushing now against the one, now against the other, dealing sweeping blows with his sword, without waiting to receive those which were aimed at him in return.

But although the lists rang with the applauses of his dexterity, it was evident that he must at last be overpowered; and the nobles around Prince John implored him with one voice to throw down his warder, and to save so brave a knight from the disgrace of being overcome by odds.

він тої ж миті здав коня назад, ухилиючись від нападу Ательстана і Фрон-де-Бефа. Тому ці лицарі розминулися зі своєю ціллю і з різних боків увігналися між Лицарем, Позбавленим Спадщини, та храмовником, мало не зударившись кіньми, перше ніж устигли зупинити їх. Одначе, вгамувавши коней і завернувши їх, усі троє разом кинулись уперед, щоб повалити Лицаря, Позбавленого Спадщини, на землю й так досягти спільної мети.

І ніщо не могло врятувати його, oprіч дивовижної сили та прудкості чудового коня, що його він здобув як приз напередодні.

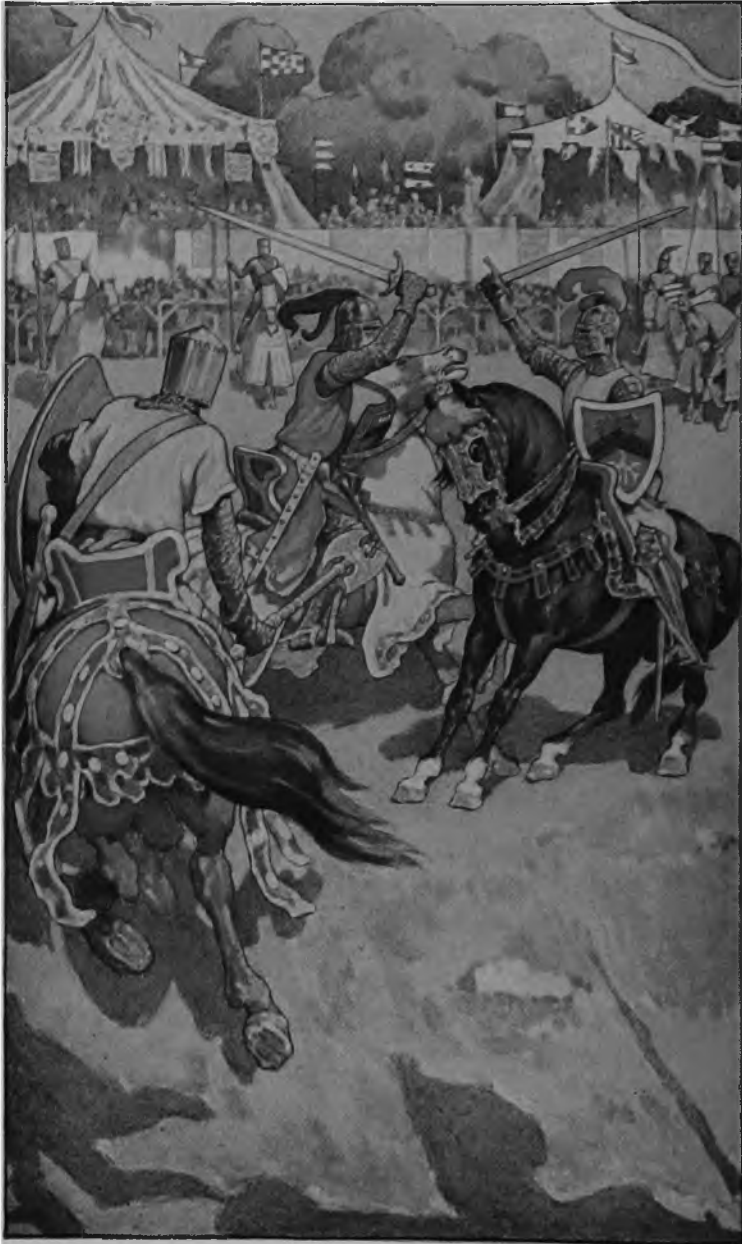
А ще допомогло йому те, що Буагільберів кінь був поранений, а Фрон-де-Бефів та Ательстанів зморені вагою своїх велетнів-верхівців у повному обладунку і всіма зусиллями протягом того дня. Велика вершницька вправність Лицаря, Позбавленого Спадщини, та жвавність його чудового коня дали йому змогу кілька хвилин стримувати своїм мечем наскоки трьох супротивників, крутячись поміж ними, ніби сокіл у повітрі, й не даючи їм з'їхатись до купи або накидаючись то на одного, то на другого з них і рубаючи мечем навідліг, але не дожидаючи їхніх ударів, щоб їх відбити.

Та хоч натовп глядачів гримів оплесками на честь такої спритності, очевидно було, що врешті його подужають, і вельможі довкола принца Джона одностайно благали його кинути на арену жезла й урятувати такого відважного лицаря від ганьби падіння під натиском переважної сили.

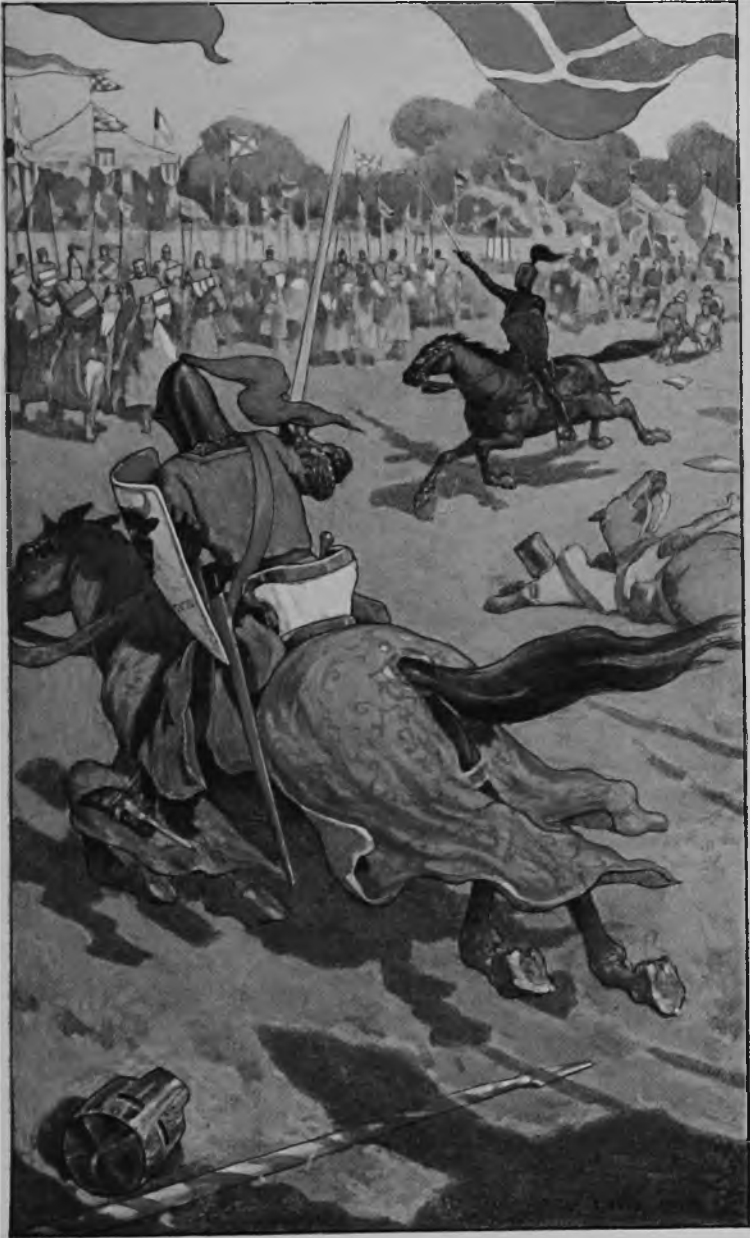
“Not I, by the light of Heaven!” answered Prince John; “this same springald, who conceals his name, and despises our proffered hospitality, hath already gained one prize, and may now afford to let others have their turn.”

As he spoke thus, an unexpected incident changed the fortune of the day.

– Е ні, присягаюся світлом небесним! – відказав принц Джон. – Цей вискочень, що приховує своє ім'я й гребує нашою гостинністю, вже виграв один приз, то хай тепер дасть і іншим виграти.

Та ще він не договорив, як одна несподіванка змінила весь хід подій.

There was among the ranks of the Disinherited Knight a champion in black armour, mounted on a black horse, large of size, tall, and to all appearance powerful and strong, like the rider by whom he was mounted. This knight, who bore on his shield no device of any kind, had hitherto evinced very little interest in the event of the fight, beating off with seeming ease those combatants who attacked him, but neither pursuing his advantages, nor himself assailing any one. In short, he had hitherto acted the part rather of a spectator than of a party in the tournament, a circumstance which procured him among the spectators the name of "Le Noir Faineant", or the Black Sluggard.

At once this knight seemed to throw aside his apathy, when he discovered the leader of his party so hard bested; for, setting spurs to his horse, which was quite fresh, he came to his assistance like a thunderbolt, exclaiming, in a voice like a trumpet-call, "Desdichado, to the rescue!" It was high time; for, while the Disinherited Knight was pressing upon the Templar, Front-de-Boeuf had got nigh to him with his uplifted sword; but ere the blow could descend, the Sable Knight dealt a stroke on his head, which, glancing from the polished helmet, lighted with violence scarcely abated on the "chamfron" of the steed, and Front-de-Boeuf rolled on the ground, both horse and man equally stunned by the fury of the blow. "Le Noir Faineant" then turned his horse upon Athelstane of Coningsburgh; and his own sword having been broken in his encounter with Front-de-Boeuf, he wrenched from the hand of the bulky Saxon the battle-axe which he wielded, and, like one familiar with the use of the weapon, bestowed him such a blow upon the crest, that Athelstane also lay senseless on the field. Having achieved this double feat, for which he was the more highly applauded that it was totally unexpected from him, the knight seemed to resume the sluggishness of his character, returning calmly to the northern extremity of the lists, leaving his leader to cope as he best could with Brian de Bois-Guilbert. This was no longer matter of so much difficulty as formerly. The Templars horse had bled much, and gave way under the shock of the Disinherited Knight's charge. Brian de Bois-Guilbert rolled on the field, encumbered with the stirrup, from which he was unable to draw his foot. His antagonist sprung from horseback, waved his fatal sword over the head of his adversary, and commanded him to yield himself; when Prince John, more moved by the Templars dangerous situation than he had been by that of his rival, saved him the mortification of confessing himself vanquished, by casting down his warder, and putting an end to the conflict.

It was, indeed, only the relics and embers of the fight which continued to burn; for of the few knights who still continued in the lists, the greater part had, by tacit consent, forborne the conflict for some time, leaving it to be determined by the strife of the leaders.

У загоні Лицаря, Позбавленого Спадщини, був один воїн у чорному обладунку, верхи на вороному коні, рославому, високому і на вигляд дужому, як і вершник, що сидів на ньому. Цей лицар, що не мав на щиті ніякого девізу, доти виказував дуже мало зацікавлення перебігом бою, начебто легко відбиваючи всі наскоки на нього, але не користаючи з переваги і не нападаючи сам ні на кого. Одне слово, досі він відігравав роль радше глядача, ніж учасника турніру, і за те глядачі вже прозвали його *Le noir Faincant* – Чорним Неробою.

І враз цей лицар неначе відкинув геть свою млявість, побачивши, що на проводиря його сторони так прикро наслідують; давши остроги своєму коневі, зовсім не стомленому, він рвонувся на поміч Лицареві, Позбавленому Спадщини, наче блискавка, гучним, мов сурма, голосом вигукуючи: «Тримайся, *Desdichado!*». Та й час уже було: поки Лицар, Позбавлений Спадщини, тиснув на храмовника, Фрон-де-Беф із піднятим мечем пробився до нього. Та не встиг він рубонутися, як Чорний Лицар так молоснув його по голові, що меч, ковзнувши по шолому, вдарив по кінському наголовку майже з такою самою силою, що приголомшив і вершника, й коня, і вони гепнулись на землю. Тоді Чорний Нероба повернув коня проти Ательстана Конінгзбурзького, а що в сутичці з Фрон-де-Бефом меч його зламався, він вирвав з рук у вайлуватого сакса бойову сокиру і, вправно замахнувшись, так ударив його по шолому, що й Ательстан простягся непритомний на землі. Після цього подвійного подвигу, за який його вітали глядачі тим завзятіше, що він був зовсім несподіваним, Чорний Лицар видимо знову збайдужів, спокійно повернувся в північний кінець арени й полишив своєму проводиреві самому давати раду з Бріаном де Буагільбером. Тепер це виявилось уже не таким важким ділом. Храмовників кінь утратив багато крові й не витримав зіткнення з конем Лицаря, Позбавленого Спадщини. Бріан де Буагільбер вилетів з сідла, але нога його застрягла в стремені, і він не міг її випручати. А його супротивник сплигнув з коня, підніс меча над храмовниковою головою і наказав йому піддатись; але в ту мить принц Джон, більше зворушений храмовниковим скрутним становищем, ніж допіру скрутою його супротивника, порятував його від прикрості визнати себе переможеним, кинувши додолу свого жезла й таким чином поклавши край боєві.

Власне, з того бою вже тільки жевріли останні жарини: ті нечисленні лицарі, котрі ще лишались на арені, здебільшого за мовчазною згодою припинили сутичку, полишивши проводирям вирішувати її долю.

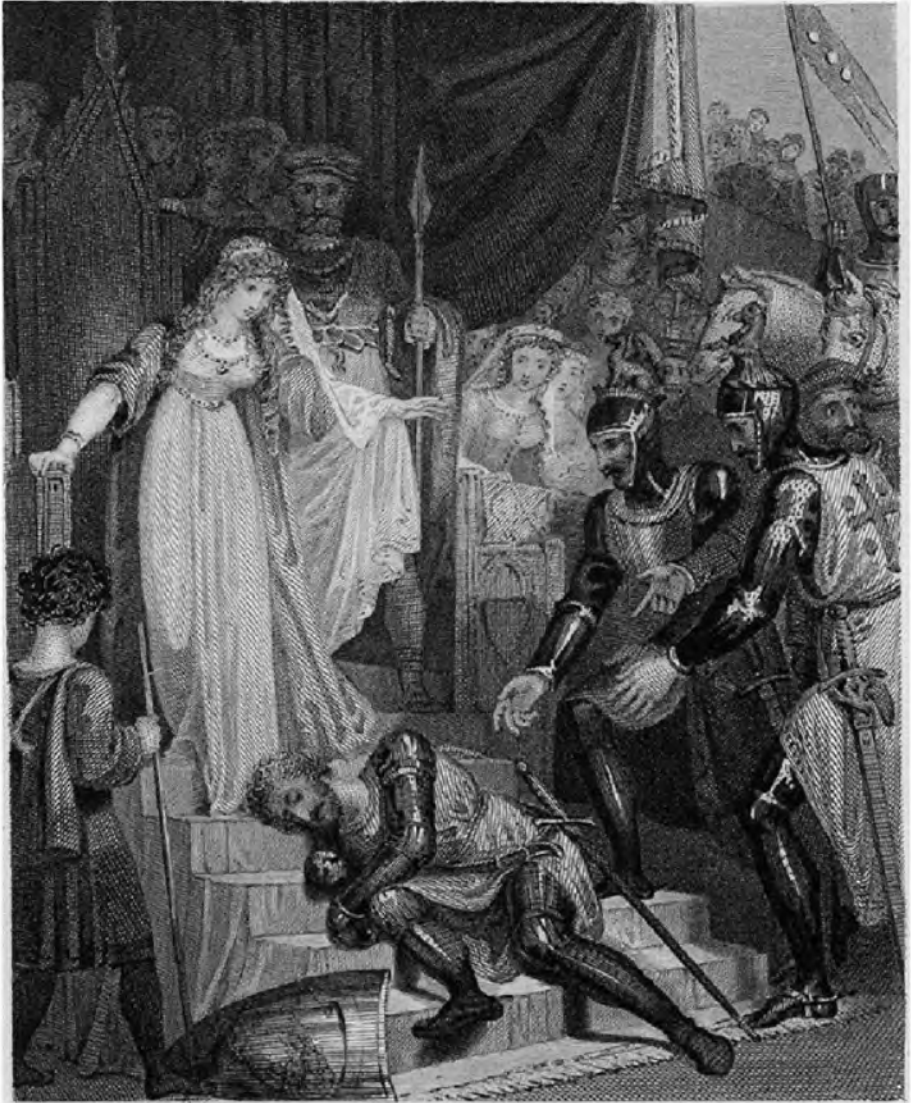
The squires, who had found it a matter of danger and difficulty to attend their masters during the engagement, now thronged into the lists to pay their dutiful attendance to the wounded, who were removed with the utmost care and attention to the neighbouring pavilions, or to the quarters prepared for them in the adjoining village.

Thus ended the memorable field of Ashby-de-la-Zouche, one of the most gallantly contested tournaments of that age; for although only four knights, including one who was smothered by the heat of his armour, had

Джури, яким видалося надто небезпечним подавати допомогу своїм панам під час бою, тепер кинулись на арену виконувати свій обов'язок і якомога дбайливіше та обережніше переносити поранених до недалеких шатрів або до помешкань, найнятих для них у селищі.

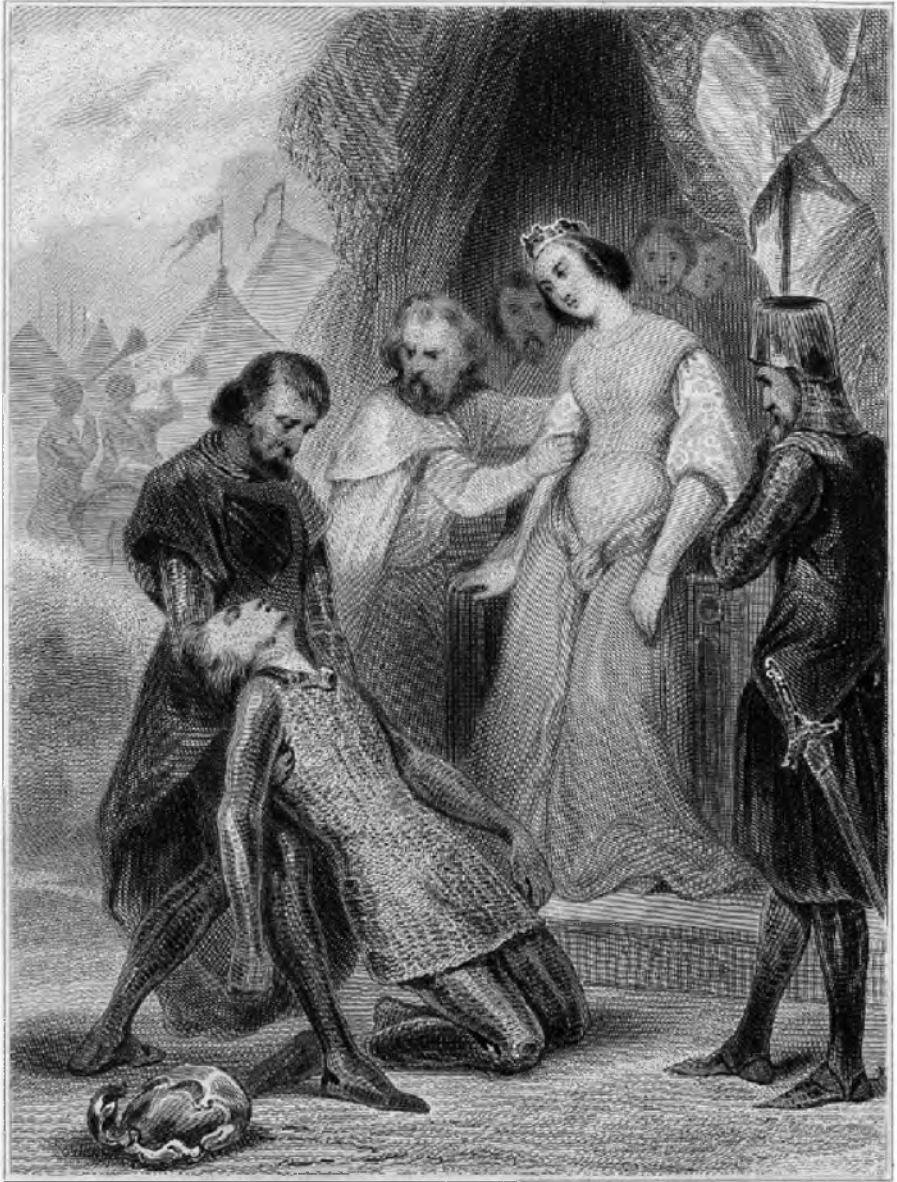
Так скінчився пам'ятний турнір у Ашбі-де-ла-Зуші, один з найжорстокіших турнірів тих часів, хоча на арені загинуло всього четверо лицарів – разом з тим, котрого вбило сонце, напiкши

died upon the field, yet upwards of thirty were desperately wounded, four or five of whom never recovered. Several more were disabled for life; and those who escaped best carried the marks of the conflict to the grave with them. Hence it is always mentioned in the old records, as the Gentle and Joyous Passage of Arms of Ashby.

обладунок. Зате тяжко поранено було понад тридцятеро, і четверо чи п'ятеро з них так і не оклигали. Ще кілька лишилися довічно каліками; а ті, котрі відбулися щасливо, теж довіку носили на тілі позначки бою. Тому цей турнір у давніх хроніках завжди йменують «шляхетною й веселою забавою в Ашбі».

It being now the duty of Prince John to name the knight who had done best, he determined that the honour of the day remained with the knight whom

Тепер мав виконати свій обов'язок принц Джон – назвати лицарів, котрі найдужче відзначились у бою. І він вирішив, що героєм дня треба

the popular voice had termed "Le Noir Fainéant." It was pointed out to the Prince, in impeachment of this decree, that the victory had been in fact won by the Disinherited Knight, who, in the course of the day, had overcome six champions with his own hand, and who had finally unhorsed and struck down the leader of the opposite party. But Prince John adhered to his own opinion, on the ground that the Disinherited Knight and his party had lost the day, but for the powerful assistance of the Knight of the Black Armour, to whom, therefore, he persisted in awarding the prize.

To the surprise of all present, however, the knight thus preferred was nowhere to be found. He had left the lists immediately when the conflict ceased, and had been observed by some spectators to move down one of the forest glades with the same slow pace and listless and indifferent manner which had procured him the epithet of the Black Sluggard. After he had been summoned twice by

визнати того лицаря, котрому глядацтво дало прізвисько Чорний Нероба. Принца переконували не робити цього, бо насправді перемогу здобув Лицар, Позбавлений Спадщини: адже він того дня власною рукою подужав шістьох бійців, та й наостанці висадив із сідла й повалив проводиря супротивної сторони. Але принц Джон заявся на своєму: мовляв, Лицар, Позбавлений Спадщини, і його загін були б програли бій, якби не потужна допомога лицаря в чорному обладунку. І саме йому таки присудив нагороду.

Але, на подив усім присутнім, цього лицаря так і не змогли розшукати. Він покинув арену зразу по тому, як скінчився бій, і декотрі глядачі бачили, як він їхав геть однією з лісових галявин так само повільно і з таким самим байдужим виглядом, як тоді, коли його прозвали Чорним Неробою. Двічі його викликали

sound of trumpet, and proclamation of the heralds, it became necessary to name another to receive the honours which had been assigned to him. Prince John had now no further excuse for resisting the claim of the Disinherited Knight, whom, therefore, he named the champion of the day.

Through a field slippery with blood, and encumbered with broken armour and the bodies of slain and wounded horses, the marshals of the lists again conducted the victor to the foot of Prince John's throne.

"Disinherited Knight," said Prince John, "since by that title only you will consent to be known to us, we award to you the honours of this tournament, and announce to you your right to claim and receive from the hands of the Queen of Love and Beauty, the Chaplet of Honour which your valour has justly deserved." The Knight bowed low and gracefully, but returned no answer.

While the trumpets sounded, while the heralds strained their voices in proclaiming honour to the brave and glory to the victor – while ladies waved their silken kerchiefs and embroidered veils, and while all ranks joined in a clamorous shout of exultation, the marshals conducted the Disinherited Knight across the lists to the foot of that throne of honour which was occupied by the Lady Rowena.

On the lower step of this throne the champion was made to kneel down. Indeed his whole action since the fight had ended, seemed rather to have been upon the impulse of those around him than from his own free will; and it was observed that he tottered as they guided him the second time across the lists. Rowena, descending from her station with a graceful and dignified step, was about to place the chaplet which she held in her hand upon the helmet of the champion, when the marshals exclaimed with one voice, "It must not be thus – his head must be bare." The knight muttered faintly a few words, which were lost in the hollow of his helmet, but their purport seemed to be a desire that his casque might not be removed.

Whether from love of form, or from curiosity, the marshals paid no attention to his expressions of reluctance, but unhelmed him by cutting the laces of his casque, and undoing the fastening of his gorget. When the helmet was removed, the well-formed, yet sun-burnt features of a young man of twenty-five were seen, amidst a profusion of short fair hair. His countenance was as pale as death, and marked in one or two places with streaks of blood.

Rowena had no sooner beheld him than she uttered a faint shriek; but at once summoning up the energy of her disposition, and compelling herself, as it were, to proceed, while her frame yet trembled with the violence of sudden emotion, she placed upon the drooping head of the victor the splendid chaplet which was the destined reward of the day, and pronounced, in a clear and distinct tone, these

сурмачі й герольди, та врешті довелося почесні, призначені йому, виявити до іншого. Принц Джон не мав більше виправдань своїй неохоті віддати належне Лицареві, Позбавленому Спадщини, і тому оголосив його героєм дня.

І розпорядники через арену, слизьку від крові, всіяну поламанною зброєю, обладунками і тілами вбитих та поранених коней, знов підвели переможця до підніжжя трону, на якому сидів принц Джон.

– Лицарю, Позбавлений Спадщини, оскільки лише таким ім'ям ви згодні називатись перед нами, – сказав принц Джон. – Ми вдруге вшановуємо вас на цьому турнірі й оголошуємо, що ви здобули право зажадати й одержати з рук Королеви кохання й краси почесного вінця, якого ви заслужили своєю звитягою.

Лицар низько, граційно вклонився, але не відповів жодним словом.

Засурмили сурми, на повен голос закричали герольди, виголошуючи слова пошани відважним і славлячи переможця, а дами замахали шовковими хустинками та гаптованими запиналами, та й усе глядацтво зняло гучний крик захвату, а розпорядники турніру повели через арену Лицаря, Позбавленого Спадщини, до підніжжя того почесного трону, на якому сиділа леді Ровена.

Там лицареві сказали вклякнути на першій сходинці до трону. Власне, все, що він робив після кінця бою, робилось неначе зі спонуки тих, хто був навколо нього, ніж з його власної волі; і всі помітили, що він аж заточувався, коли його вдруге вели по арені. Ровена, спустившись від свого трону ходою, сповненою грації й гідності, вже збиралась покласти вінця, якого тримала в руці, на шолом звитяжця, та розпорядники в один голос вигукнули: «Так не можна! Хай скине шолом». Лицар ледь чутно промурмотів кілька слів, яких з-під шолома не розчули, але можна було здогадатись, що він не бажає, аби шолома скинули.

Чи то з любові до формальностей, чи то з цікавості розпорядники не зважили на ту його нехоть, а перетнули зав'язки шолома й розстебнули нашійник панцера. Коли шолома скинули, всі побачили вродливе, засмагле на сонці обличчя юнака років двадцяти п'яти під кучмою густих, коротких білявих кучерів. Те обличчя було бліде як смерть, і в двох-трьох місцях по ньому сочилася кров.

Ледве-но Ровена побачила його, в неї вирвався тихий зойк; але вона враз збрала до купи всю силу вдачі й примусила себе грати далі свою роль: хоча її тіло ще тремтіло від несподіваного хвилювання, вона поклала на схилену голову переможця коштовного вінця, що мав бути нагородою за той день, і чистим, виразним голосом промовила:

words: "I bestow on thee this chaplet, Sir Knight, as the meed of valour assigned to this day's victor." Here she paused a moment, and then firmly added, "And upon brows more worthy could a wreath of chivalry never be placed!"

The knight stooped his head, and kissed the hand of the lovely Sovereign by whom his valour had been rewarded; and then, sinking yet farther forward, lay prostrate at her feet.

There was a general consternation. Cedric, who had been struck mute by the sudden appearance of his banished son, now rushed forward, as if to separate him from Rowena. But this had been already accomplished by the marshals of the field, who, guessing the cause of Ivanhoe's swoon, had hastened to undo his armour, and found that the head of a lance had penetrated his breastplate, and inflicted a wound in his side.

– Дарую тобі, пане лицарю, цей вінець як нагороду, призначену за звитягу цього дня. – Тоді хвилику помовчала й додала твердо: – І ніколи ще вінець лицарства не увінчував гіднішого чола!

Лицар нахилився й поцілував руку вродливій владарці, що нагородила його за звитягу. А потім, нахилившись ще нижче, впав їй до ніг.

Усі жажнулись. Седрик, що його несподівана поява вигнанця-сина вразила до німоти, кинувся вперед, ніби хотів розлучити його й Ровену. Та це зробили розпорядники: вони, здогадавшись, чому зомлів Айвенго, квалливо стягли з нього обладунок і побачили, що вістря чийогось списа пробило панцер на грудях і поранило лицаря в бік.

CHAPTER XIII

*“Heroes, approach!” Atrides thus aloud,
“Stand forth distinguish’d from the circling crowd,
Ye who by skill or manly force may claim,
Your rivals to surpass and merit fame.
This cow, worth twenty oxen, is decreed,
For him who farthest sends the winged reed.”*

Iliad

The name of Ivanhoe was no sooner pronounced than it flew from mouth to mouth, with all the celerity with which eagerness could convey and curiosity receive it. It was not long ere it reached the circle of the Prince, whose brow darkened as he heard the news. Looking around him, however, with an air of scorn, “My Lords,” said he, “and especially you, Sir Prior, what think ye of the doctrine the learned tell us, concerning innate attractions and antipathies? Methinks that I felt the presence of my brother’s minion, even when I least guessed whom yonder suit of armour enclosed.”

РОЗДІЛ XIII

– Сюди, герої! – прокричав Атрід. –
 Ось тут, окремо, вам стояти слід.
 Перемогти і заслужити славу
 Вам допоможе сила нелукава.
 Оцю корову, за яку не шкода
 Віддати волів двадцять, в нагороду
 Дістане той, чия стріла крилата
 Найдалі полетить, немов відтята.

Поп. «Іліада»

Тільки-но вперше пролунало ім'я Айвенго, воно полетіло з уст до уст із такою швидкістю, на яку лишень спроможні нетерплячка та цікавість. І скоро воно дійшло до принцового почту та до самого принца, що спохмурнів, почувши ту звістку. Одначе озирнувся довкола з глузливою міною.

– Панове, – сказав він, – а надто ви, шановний пріоре! Що ви думаєте про слова вчених щодо природжених симпатій і антипатій? Я гадаю, що я відчував присутність братового улюбленця, навіть коли зовсім не здогадувався, хто ховається під тим обладунком.

“Front-de-Boeuf must prepare to restore his fief of Ivanhoe,” said De Bracy, who, having discharged his part honourably in the tournament, had laid his shield and helmet aside, and again mingled with the Prince’s retinue.

“Ay,” answered Waldemar Fitzurse, “this gallant is likely to reclaim the castle and manor which Richard assigned to him, and which your Highness’s generosity has since given to Front-de-Boeuf.”

“Front-de-Boeuf,” replied John, “is a man more willing to swallow three manors such as Ivanhoe, than to disgorge one of them. For the rest, sirs, I hope none here will deny my right to confer the fiefs of the crown upon the faithful followers who are around me, and ready to perform the usual military service, in the room of those who have wandered to foreign Countries, and can neither render homage nor service when called upon.”

The audience were too much interested in the question not to pronounce the Prince’s assumed right altogether indubitable. “A generous Prince! – a most noble Lord, who thus takes upon himself the task of rewarding his faithful followers!”

Such were the words which burst from the train, expectants all of them of similar grants at the expense of King Richard’s followers and favourites, if indeed they had not as yet received such. Prior Aymer also assented to the general proposition, observing, however, “That the blessed Jerusalem could not indeed be termed a foreign country. She was communis mater – the mother of all Christians. But he saw not,” he declared, “how the Knight of Ivanhoe could plead any advantage from this, since he” (the Prior) “was assured that the crusaders, under Richard, had never proceeded much farther than Askalon, which, as all the world knew, was a town of the Philistines, and entitled to none of the privileges of the Holy City.”

Waldemar, whose curiosity had led him towards the place where Ivanhoe had fallen to the ground, now returned. “The gallant,” said he, “is likely to give your Highness little disturbance, and to leave Front-de-Boeuf in the quiet possession of his gains – he is severely wounded.”

“Whatever becomes of him,” said Prince John, “he is victor of the day; and were he tenfold our enemy, or the devoted friend of our brother, which is perhaps the same, his wounds must be looked to – our own physician shall attend him.”

A stern smile curled the Prince’s lip as he spoke. Waldemar Fitzurse hastened to reply, that Ivanhoe was already removed from the lists, and in the custody of his friends.

“I was somewhat afflicted,” he said, “to see the grief of the Queen of Love and Beauty, whose sovereignty of a day this event has changed into mourning. I am not a man to be moved by a woman’s lament for her lover, but this same

– Фрон-де-Бефові доведеться повернути маєток молодому Айвенго, – сказав де Брасі, що, з гідністю зігравши свою роль у турнірі, тепер відклав щит та шолом і вернувся до принцового почту.

– Атож, – озвався й Вальдемар Фіц-Урс, – цей герой, видно, хоче зажадати повернення замку й маєтку, що їх приділив йому Річард, а щедрість вашої високості потім передала Фрон-де-Бефові.

– Ну, Фрон-де-Беф скоріш проковтне ще три таких маєтки, як маєток Айвенго, ніж виригне один з них, – сказав Джон. – А взагалі, панове, я сподіваюся, що тут ніхто не стане заперечувати мого права наділяти коронною даровизною моїх відданих прихильників, ладних служити країні своєю військовою силою, замість тих, котрі помандрували в чужі краї й не можуть ні віддати шану владареві, ні справити службу, коли їх покличуть.

Слухачі його були надто зацікавлені в цьому питанні, аби не визнати цілком незаперечним привласнене принцом право.

«Щедрий принц, найшляхетніший із владарів той, хто отак бере на себе обов'язок винагороджувати своїх вірних прибічників!» Такими словами відповів почет, у якому всі сподівалися таких самих дарунків коштом прихильників та фаворитів короля Річарда, якщо вони ще не одержали їх. Пріор Еймер теж пристав до загального хору, зауваживши одначе:

– А втім, священний Єрусалим не можна назвати чужим краєм. Адже це *communis mater* – мати всіх християн. Але я не бачу, – додав він, – яким чином лицар Айвенго може скористатися з цього. Адже я певен, що хрестоносці на чолі з Річардом так і не пробілись дуже далеко за Аскалон, а то, як усі знають, філістимлянське оселище, і воно не має права на жоден з привілеїв Священного Міста.

Вальдемар, якого цікавість потягла туди, де впав Айвенго, повернувся й сказав:

– Здається, цей завзятець не завдасть вашій високості багато клопоту, та й Фрон-де-Бефові полишить спокійно володіти своїми маєтками: його тяжко поранено.

– Хоч би що сталося з ним далі, – відказав принц Джон, – сьогодні він переможець; і хай він десять разів наш ворог або вірний приятель нашого брата – що, мабуть, те саме, – рану його треба оглянути, і лікуватиме його наш власний лікар.

При тих словах уста принцові скривила лиховісна посмішка. Вальдемар Фіц-Урс поквалився відповісти, що друзі Айвенго вже забрали його з бойовища.

– Мені було трошки жаль дивитись на Королеву кохання й краси, чие сьогоднішнє владарство ця подія змінила на скруху. Я не з тих чоловіків, кого може зворушити плач жінки по коханцеві, але ця леді

Lady Rowena suppressed her sorrow with such dignity of manner, that it could only be discovered by her folded hands, and her tearless eye, which trembled as it remained fixed on the lifeless form before her."

"Who is this Lady Rowena," said Prince John, "of whom we have heard so much?"

"A Saxon heiress of large possessions," replied the Prior Aymer; "a rose of loveliness, and a jewel of wealth; the fairest among a thousand, a bundle of myrrh, and a cluster of camphire."

"We shall cheer her sorrows," said Prince John, "and amend her blood, by wedding her to a Norman. She seems a minor, and must therefore be at our royal disposal in marriage. – How sayst thou, De Bracy? What thinkst thou of gaining fair lands and livings, by wedding a Saxon, after the fashion of the followers of the Conqueror?"

"If the lands are to my liking, my lord," answered De Bracy, "it will be hard to displease me with a bride; and deeply will I hold myself bound to your highness for a good deed, which will fulfil all promises made in favour of your servant and vassal."

"We will not forget it," said Prince John; "and that we may instantly go to work, command our seneschal presently to order the attendance of the Lady Rowena and her company – that is, the rude churl her guardian, and the Saxon ox whom the Black Knight struck down in the tournament, upon this evening's banquet. – De Bigot," he added to his seneschal, "thou wilt word this our second summons so courteously, as to gratify the pride of these Saxons, and make it impossible for them again to refuse; although, by the bones of Becket, courtesy to them is casting pearls before swine."

Prince John had proceeded thus far, and was about to give the signal for retiring from the lists, when a small billet was put into his hand.

"From whence?" said Prince John, looking at the person by whom it was delivered.

"From foreign parts, my lord, but from whence I know not" replied his attendant. "A Frenchman brought it hither, who said, he had ridden night and day to put it into the hands of your highness."

The Prince looked narrowly at the superscription, and then at the seal, placed so as to secure the flex-silk with which the billet was surrounded, and which bore the impression of three fleurs-de-lis. John then opened the billet with apparent agitation, which visibly and greatly increased when he had perused the contents, which were expressed in these words:

"Take heed to yourself for the Devil is unchained!"

The Prince turned as pale as death, looked first on the earth, and then up to heaven, like a man who has received news that sentence of execution has been

Ровена стримувала свою скорботу з такою гідністю, що її видно було тільки по зціплених руках та сухих очах, що тремтіли, прикипівши до безживного тіла перед нею.

– А хто вона така, ця леді Ровена, – спитав принц Джон, – що про неї ми стільки чули?

– Саксонка, спадкоємниця великих маєтків, – пояснив пріор Еймер, – троянда вроди й перлина багатства, найвродливіша серед тисяч, зеренце ладану й грудочка запашної мирри.

– Ми втішимо її в скорботі й поліпшимо її рід, віддавши її за нормана. Вона, здається, ще неповнолітня, тож підлягає нашій владі у виборі подружжя. Що ти скажеш, де Брасі? Як ти думаєш про те, щоб набути земель і багатств, одружившись з саксонкою, як це робили сподвижники Завойовника?

– Коли землі будуть мені до вподоби, пане мій, – відповів де Брасі, – то мене важко відстрашити нареченою, і я буду глибоко відданий вашій високості за добре діло, що здійснить усі ваші ласкаві обіцянки вірному слугі й васалові.

– Ми цього не забудемо, – сказав принц Джон, – а щоб не втрачати часу, накажемо нашому сенешалеві подбати, щоб леді Ровена та її товариство – тобто мугир опікун та отой саксонський бугаяка, що його звалив на турнірі Чорний Лицар, – прийшли ввечері на бенкет. Де Біготе, – звернувся він до сенешалю, – ти передаси це наше друге запрошення в таких люб'язних словах, аби задовольнити гордість цих саксів, щоб вони ніяк не змогли відмовитися знову; хоча, присягаюсь кістками Бекета*, виявляти люб'язність до них – це однаково що кидати перли перед свинями.

Принц Джон хотів уже давати знак покинути арену, коли йому вклали в руку якусь цидулочку.

– Звідки це? – спитав принц, глянувши на того, хто її приніс.

– З чужих країв, мій владарю, але звідки саме – не знаю, – відповів слуга. – Якийсь француз привіз її сюди й сказав, що не вставав з коня день і ніч, аби вручити її вашій високості.

Принц роздивився зблизька напис, а потім і печатку, що закріплювала шовкову нитку, якою була обв'язана цидулка. На печатці було зображення трьох квіток лілеї. Тоді Джон з видимим хвилюванням розпечатав цидулку, і те хвилювання дуже зросло, коли він перечитав зміст, виражений у таких словах:

«Стережіться! Чорт зірвався з ланцюга!»

Принц поблід як смерть і спочатку опустив погляд у землю, а тоді звів до неба, як людина, що одержала звістку про смертний вирок для себе.

passed upon him. Recovering from the first effects of his surprise, he took Waldemar Fitzurse and De Bracy aside, and put the billet into their hands successively. "It means," he added, in a faltering voice, "that my brother Richard has obtained his freedom."

"This may be a false alarm, or a forged letter," said De Bracy.

"It is France's own hand and seal," replied Prince John.

"It is time, then," said Fitzurse, "to draw our party to a head, either at York, or some other central place. A few days later, and it will be indeed too late. Your highness must break short this present mummery."

"The yeomen and commons," said De Bracy, "must not be dismissed discontented, for lack of their share in the sports."

"The day," said Waldemar, "is not yet very far spent – let the archers shoot a few rounds at the target, and the prize be adjudged. This will be an abundant fulfilment of the Prince's promises, so far as this herd of Saxon serfs is concerned."

"I thank thee, Waldemar," said the Prince; "thou remindest me, too, that I have a debt to pay to that insolent peasant who yesterday insulted our person. Our banquet also shall go forward to-night as we proposed. Were this my last hour of power, it should be an hour sacred to revenge and to pleasure – let new cares come with to-morrow's new day."

The sound of the trumpets soon recalled those spectators who had already begun to leave the field; and proclamation was made that Prince John, suddenly called by high and peremptory public duties, held himself obliged to discontinue the entertainments of to-morrow's festival: Nevertheless, that, unwilling so many good yeoman should depart without a trial of skill, he was pleased to appoint them, before leaving the ground, presently to execute the competition of archery intended for the morrow. To the best archer a prize was to be awarded, being a bugle-horn, mounted with silver, and a silken baldric richly ornamented with a medallion of St Hubert, the patron of silvan sport.

More than thirty yeomen at first presented themselves as competitors, several of whom were rangers and under-keepers in the royal forests of Needwood and Charnwood. When, however, the archers understood with whom they were to be matched, upwards of twenty withdrew themselves from the contest, unwilling to encounter the dishonour of almost certain defeat. For in those days the skill of each celebrated marksman was as well known for many miles round him, as the qualities of a horse trained at Newmarket are familiar to those who frequent that well-known meeting.

The diminished list of competitors for silvan fame still amounted to eight. Prince John stepped from his royal seat to view more nearly the persons of these chosen yeomen, several of whom wore the royal livery. Having satisfied his curiosity by this investigation, he looked for the object of his resentment,

Оговтавшись від першого сторопіння, він відвів убік Вальдемара Фіц-Урса й де Брасі і дав цидулку спочатку одному, потім другому.

– Це означає, – додав він нетвердим голосом, – що мій брат Річард уже на волі.

– Може, це фальшива тривога або підробка, – сказав де Брасі.

– Ні, власна рука й печатка французького короля, – заперечив принц Джон.

– Тоді, – сказав Фіц-Урс, – пора нам збирати своїх приборчників – чи то в Йорку, чи то ще в якомусь осередньому місці. Ще кілька днів – і справді буде запізно. Ваша високосте, кінчайте вже оцю комедію.

– Ні, йоменів та простолюду не можна розпускати невдоволеними, що їм не дісталось свого паю в забаві, – заперечив де Брасі.

– До кінця дня ще далеко, – сказав Вальдемар. – Скажіть, хай лучники трохи постріляють у ціль, і присудить приз. Для цієї отари саксонських рабів це буде аж надто щедре виконання принцової обіцянки.

– Дякую тобі, Вальдемаре, – мовив принц. – До речі, ти нагадав мені, що я маю ще поквитатися з отим нахабним селюком, що вчора образив нашу особу. А ввечері, як ми й збирались, – відбудеться наш бенкет. І хай навіть це буде моя остання година могутності, вона має бути годиною, присвяченою помсті й успіхам. А нові турботи хай приходять із завтрашнім новим днем.

Звуки сурми незабаром вернули назад тих глядачів, котрі вже почали розходитись, і було оголошено, що принц Джон, якого несподівано покликали високі й владні державні обов'язки, змушений припинити турнір сьогодні; проте, не бажаючи, щоб стільки добрих йоменів розійшлися, не показавши своєї бойової вправності, він із приємністю пропонує їм, перше ніж роз'їхатись по домівках, позмагатися в стрільбі з лука, перше призначеній на завтра. Найкращий лучник дістане приз – окутий сріблом мисливський ріг і шовкову перев'язь, оздоблену дорогим медальйоном із зображенням святого Губерта, патрона ловів.

Спочатку зголосилися позмагатись понад тридцять йоменів, що з них декотрі були гайовими чи егерями в королівських лісах – Нідвудському й Чарнвудському. Та коли лучники побачили, з ким доведеться змагатись, понад двадцяттеро ухилилося, не бажаючи ганьбити себе майже певною поразкою. Бо в ті дні майстерність кожної уславленої людини була відома так широко, як відомі якості виїжджених у Нью-маркеті коней тим, хто вчащає на ці славетні перегони.

Врешті претендентів на мисливську славу лишилося восьмеро. Принц Джон зійшов зі свого трону, щоб роздивитися зблизька цих дібраних йоменів, частина яких були в убранні слуг короля. Задовольнивши цим оглядом свою цікавість, він почав шукати очима

whom he observed standing on the same spot, and with the same composed countenance which he had exhibited upon the preceding day.

“Fellow,” said Prince John, “I guessed by thy insolent babble that thou wert no true lover of the longbow, and I see thou darest not adventure thy skill among such merry-men as stand yonder.”

“Under favour, sir,” replied the yeoman, “I have another reason for refraining to shoot, besides the fearing discomfiture and disgrace.”

“And what is thy other reason?” said Prince John, who, for some cause which perhaps he could not himself have explained, felt a painful curiosity respecting this individual.

“Because,” replied the woodsman, “I know not if these yeomen and I are used to shoot at the same marks; and because, moreover, I know not how your Grace might relish the winning of a third prize by one who has unwittingly fallen under your displeasure.”

Prince John coloured as he put the question, “What is thy name, yeoman?”

“Locksley,” answered the yeoman.

“Then, Locksley,” said Prince John, “thou shalt shoot in thy turn, when these yeomen have displayed their skill. If thou carriest the prize, I will add to it twenty nobles; but if thou lovest it, thou shalt be stript of thy Lincoln green, and scourged out of the lists with bowstrings, for a wordy and insolent braggart.”

“And how if I refuse to shoot on such a wager?” said the yeoman. – “Your Grace’s power, supported, as it is, by so many men-at-arms, may indeed easily strip and scourge me, but cannot compel me to bend or to draw my bow.”

“If thou refuseth my fair proffer,” said the Prince, “the Provost of the lists shall cut thy bowstring, break thy bow and arrows, and expel thee from the presence as a faint-hearted craven.”

“This is no fair chance you put on me, proud Prince,” said the yeoman, “to compel me to peril myself against the best archers of Leicester And Staffordshire, under the penalty of infamy if they should overshoot me. Nevertheless, I will obey your pleasure.”

“Look to him close, men-at-arms,” said Prince John, “his heart is sinking; I am jealous lest he attempt to escape the trial. – And do you, good fellows, shoot boldly round; a buck and a butt of wine are ready for your refreshment in yonder tent, when the prize is won.”

A target was placed at the upper end of the southern avenue which led to the lists. The contending archers took their station in turn, at the bottom of the southern access, the distance between that station and the mark allowing full distance for what was called a shot at rovers. The archers, having previously determined by lot

предмет своєї злості й побачив, що він стоїть на тому самому місці й з такою самою незворушною міною, як напередодні.

– Слухай, – сказав йому принц Джон, – я з твоєї нахабної белькотні здогадався, що ти не справжній майстер довгого лука; тепер бачу, що ти справді не важишся випробувати своє вміння перед такими бравими хлопцями, як ті, що онде стоять.

– З вашої ласки, пане мій, – відказав йомен, – я маю ще й іншу причину не стріляти, крім страху перед невдачею та ганьбою.

– Яка ж ця твоя друга причина? – спитав принц Джон, що чомусь, – певне, він і сам не зміг би пояснити, чому, – відчував до цього чоловіка якусь пекучу цікавість.

– Бачте, я не знаю, – відповів йомен, – чи оті люди звикли стріляти в таку саму ціль, як я; а крім того, я не знаю, чи буде вашій милості приємно, коли й третій приз виграє людина, що мимохіть упала в вашу неласку.

Почервонівши, принц Джон запитав:

– А яке твоє прізвище, йомене?

– Локслі, – відповів той.

– Тоді, Локслі, ти стрілятимеш своєю чергою, коли всі оті йомени вже покажуть свою майстерність. Коли здобудеш приз, я ще від себе додаю двадцять золотих; а коли не здобудеш, із тебе стягнуть твоє зелене сукно й проженуть з арени, шмагаючи тятивами, як нахабного хвалька.

– А що як я відмовлюся стріляти на таких умовах? – спитав йомен. – Ви такий могутній, ваша милосте, і маєте стільки сторожі, що справді вам неважко роздягти мене й відшмагати, але примусити мене, щоб я натяг свій лук, ви не можете.

– Коли ти відмовишся від того, що я тобі чесно пропоную, – відповів принц, – начальник варти зріже з твого лука тятиву, зламає і лук, і стріли, а тебе вижене звідси, як легкодуха й боягуза.

– Не дуже справедливі умови ставите ви мені, ваша високосте, – сказав йомен. – Примушуєте змагатись з найкращими лучниками Лестеру й Стафордширу під страхом ганьби, якщо вони переможуть. Та що вдієш, задля вашої втіхи корюся наказові.

– Варта, пильнуйте його! – звелів принц Джон. – Він уже злякався, і я б не хотів, щоб він утік від випробу. А ви, хлопці, стріляйте сміливо: он у тім шатрі після змагання вас чекатиме почесний олень і барильце вина.

В горішньому кінці дороги, що вела до арени з півдня, поставили мішень. Змагальники мали ставати в нижньому кінці один за одним; відстань до мішені була саме така, з якої звичайно стріляють, як то кажуть, «на вільний стріл». Лучники насамперед кинули жеребок, у

their order of precedence, were to shoot each three shafts in succession. The sports were regulated by an officer of inferior rank, termed the Provost of the Games; for the high rank of the marshals of the lists would have been held degraded, had they condescended to superintend the sports of the yeomanry.

One by one the archers, stepping forward, delivered their shafts yeomanlike and bravely. Of twenty-four arrows, shot in succession, ten were fixed in the target, and the others ranged so near it, that, considering the distance of the mark, it was accounted good archery. Of the ten shafts which hit the target,

якому порядку стріляти, і кожен мав випустити по три стріли підряд. Змаганням порядкував один із підлеглих розпорядників грища, бо два головні розпорядники втратили б повагу, якби спустились до того, щоб наглядати за забавою простих йоменів.

Лучники один за одним виходили і хвацько, по-йоменському випускали свої стріли. З двадцяти чотирьох стріл десять влучили в ціль, а решта вгородилися в мішень так близько від середини, що це теж можна було визнати за добрий постріл, як зважити відстань до мішені. З десяти стріл,

two within the inner ring were shot by Hubert, a forester in the service of Malvoisin, who was accordingly pronounced victorious.

“Now, Locksley,” said Prince John to the bold yeoman, with a bitter smile, “wilt thou try conclusions with Hubert, or wilt thou yield up bow, baldric, and quiver, to the Provost of the sports?”

“Sith it be no better,” said Locksley, “I am content to try my fortune; on condition that when I have shot two shafts at yonder mark of Hubert’s, he shall be bound to shoot one at that which I shall propose.”

“That is but fair,” answered Prince John, “and it shall not be refused thee. – If thou dost beat this braggart, Hubert, I will fill the bugle with silver-pennies for thee.”

“A man can do but his best,” answered Hubert; “but my grandsire drew a good long bow at Hastings, and I trust not to dishonour his memory.”

The former target was now removed, and a fresh one of the same size placed in its room. Hubert, who, as victor in the first trial of skill, had the right to shoot first, took his aim with great deliberation, long measuring the distance with his eye, while he held in his hand his bended bow, with the arrow placed on the string. At length he made a step forward, and raising the bow at the full stretch of his left arm, till the centre or grasping-place was nigh level with his face, he drew his bowstring to his ear. The arrow whistled through the air, and lighted within the inner ring of the target, but not exactly in the centre.

“You have not allowed for the wind, Hubert,” said his antagonist, bending his bow, “or that had been a better shot.”

So saying, and without showing the least anxiety to pause upon his aim, Locksley stepped to the appointed station, and shot his arrow as carelessly in appearance as if he had not even looked at the mark. He was speaking almost at the instant that the shaft left the bowstring, yet it alighted in the target two inches nearer to the white spot which marked the centre than that of Hubert.

“By the light of heaven!” said Prince John to Hubert, “an thou suffer that runaway knave to overcome thee, thou art worthy of the gallows!”

Hubert had but one set speech for all occasions. “An your highness were to hang me,” he said, “a man can but do his best. Nevertheless, my grandsire drew a good bow – ”

“The foul fiend on thy grandsire and all his generation!” interrupted John, “shoot, knave, and shoot thy best, or it shall be the worse for thee!”

Thus exhorted, Hubert resumed his place, and not neglecting the caution which he had received from his adversary, he made the necessary allowance for a very light air of wind, which had just arisen, and shot so successfully that his arrow alighted in the very centre of the target.

що вгородились у неї, дві у внутрішньому кружалі належали Губертові, гайовому на службі в Мальвуазена, і переможцем оголосили його.

– Ну, Локслі, – з лихою усмішкою мовив принц Джон до сміливого йомена, – спробуєш позмагатися з Губертом чи віддаси лука, перев'язь і сагайдак молодому розпорядникові?

– Коли інакше не можна, спробую свого щастя, – відказав Локслі, – тільки з умовою: якщо я двічі влучу в Губертову ціль, хай він один раз влучить в ту, що поставлю йому я.

– Справедливо, – погодився принц Джон, – і я тобі не відмовлю. А тобі, Губерте, якщо провчиш оцього хвалька, я насиплю повного рога срібними пенсами.

– Людина може здобути тільки те, на що здатна, – відказав Губерт. – Але мій дід добре стріляв з довгого лука під Гастінгсом, і я сподіваюся, що не згяньблю його пам'яті.

Мішень замінили на свіжу – таку саму завбільшки. Губерт, як переможець у попередній випробі, мав право стріляти першим. Він прицілився дуже старанно, довго вимірюючи оком відстань, а лука тримаючи в руці вже нап'ятого, з накладеною на тятиву стрілою. Нарешті ступив крок уперед, піднявши лука випростаною лівою рукою, так що його середина, затиснута в кулаці, опинилася проти обличчя, і правицею відтяг тятиву аж до свого вуха. Стріла свиснула в повітрі й устроилася у внутрішньому кружалі, але не в самій його середині.

– Ти не врахував вітерцю, Губерте, – сказав його супротивник, натягуючи лука, – а то влучив би краще.

З тими словами, ні на мить не загаявшись, щоб придивитися до мішені, Локслі ступив на визначене місце і пустив свою стрілу на вигляд так недбало, наче й не глянув на ціль. Він іще не договорив, як стріла вже злетіла з лука; вона влучила в мішень на два цілі ближче, ніж Губертова, до білої цятки, що позначала центр.

– Присягаюся світлом небесним! – сказав принц Джон до Губерта. – Якщо ти стерпиш, щоб отой волоцюга тебе перемиг, тобі місце на шибениці!

Губерт мав на всі випадки одну мову.

– Хоч повісьте мене, ваша високосте, – відказав він, – а людина може зробити тільки те, на що здатна. А все ж мій дід добре стріляв...

– Нечистий би вхопив твого діда й усе його поріддя! – урвав Губерта принц Джон. – Стрільай, поганцю, і стрільай, як лишень здатен, а ні, то начувайся!

З таким напученням Губерт став на місце і, не зневаживши поради, одержаної від супротивника, врахував, наскільки треба, легесенький вітрець, що знявся тим часом: постріл був такий вдалий, що стріла влучила в саму серединку мішені.

“A Hubert! a Hubert!” shouted the populace, more interested in a known person than in a stranger. “In the clout! – in the clout! – a Hubert for ever!”

“Thou canst not mend that shot, Locksley,” said the Prince, with an insulting smile.

“I will notch his shaft for him, however,” replied Locksley.

And letting fly his arrow with a little more precaution than before, it lighted right upon that of his competitor, which it split to shivers. The people who stood around were so astonished at his wonderful dexterity, that they could not even give vent to their surprise in their usual clamour. “This must be the devil, and no man of flesh and blood,” whispered the yeomen to each other; “such archery was never seen since a bow was first bent in Britain.”

“And now,” said Locksley, “I will crave your Grace’s permission to plant such a mark as is used in the North Country; and welcome every brave yeoman who shall try a shot at it to win a smile from the bonny lass he loves best.”

He then turned to leave the lists.

“Let your guards attend me,” he said, “if you please – I go but to cut a rod from the next willow-bush.”

Prince John made a signal that some attendants should follow him in case of his escape: but the cry of “Shame! shame!” which burst from the multitude, induced him to alter his ungenerous purpose.

Locksley returned almost instantly with a willow wand about six feet in length, perfectly straight, and rather thicker than a man’s thumb. He began to peel this with great composure, observing at the same time, that to ask a good woodsman to shoot at a target so broad as had hitherto been used, was to put shame upon his skill. “For his own part,” he said, “and in the land where he was bred, men would as soon take for their mark King Arthur’s round-table, which held sixty knights around it. A child of seven years old,” he said, “might hit yonder target with a headless shaft; but,” added he, walking deliberately to the other end of the lists, and sticking the willow wand upright in the ground, “he that hits that rod at five-score yards, I call him an archer fit to bear both bow and quiver before a king, an it were the stout King Richard himself.”

“My grandsire,” said Hubert, “drew a good bow at the battle of Hastings, and never shot at such a mark in his life – and neither will I. If this yeoman can cleave that rod, I give him the bucklers – or rather, I yield to the devil that is in his jerkin, and not to any human skill; a man can but do his best, and I will not shoot where I am sure to miss. I might as well shoot at the edge of our parson’s whittle, or at a wheat straw, or at a sunbeam, as at a twinkling white streak which I can hardly see.”

– Губерт! Губерт! – загукав люд, більше прихильний до людини, відомої йому, ніж до якогось незнайомця. – В саме серце! В саме серце! Губерт переміг!

– Краще вже не стрелиш, Локслі, – сказав принц, образливо осміхаючись.

– А дайте-но я розколю його стрілу, – відказав Локслі. І, пустивши стрілу майже так само недбало, як і першу, всадив її в задній кінець суперникової, що розлетілась на скібки. Люд, що стояв довкола, був такий приголомшений цією вправністю, що не зміг навіть виразити свій подив звичайним криком. «Це, мабуть, сам диявол, а не людина з крові й плоті, – перешіптувались йому. – Такого лучника ще не було, відколи в Британії нап'яли першого лука».

– А тепер, – сказав Локслі, – я проситиму дозволу вашої милості поставити таку ціль, до якої ми звикли в північних краях, і запросити кожного хвацького йомена, щоб спробував влучити в неї й заробити усмішку від тої любої дівчини, котра йому найбільше до серця.

А тоді повернувся, щоб іти до воріт. Але спершу нагадав:

– Пошліть зі мною вашу сторожу, коли хочете. Я йду тільки вирізати прут із куща верболозу.

Принц Джон уже кивнув, щоб хтось із челяді пішов за йоменом і не дав йому втекти, але в натовпі загукали: «Ганьба! Ганьба!» – і він відмовився від цього нешляхетного наміру.

Локслі вернувся майже зразу з вербовим прутом футів на шість завдовжки, прямісіньким і трохи товщим за великий палець дорослого чоловіка. І заходився спокійнісінько обдирати з нього кору, водночас приказуючи, що просити доброго мисливця стріляти в таку велику ціль, як допіру ставлено йому, – це означає глумитися з його вправності. Як на нього, казав він, і взагалі в тому краю, де він виріс, це було б те саме, що стріляти в круглий стіл короля Артура*, за який могло сісти шістдесят лицарів.

– Та в нас семирічна дитина влучила б у таку мішень тупою стрілою, – сказав він. – Але, – додав, уже неквапно простуючи до другого кінця арени й стромляючи вербовий кілок сторчма в землю, – того, хто влучить у цей прут за сотню ярдів, я назву лучником, гідним носити лук і сагайдак перед королем, хай би то був сам моцак король Річард.

– Мій дід, – відказав Губерт, – добре стріляв з лука в бою під Гастінгсом, але в таку ціль не стріляв зроду, не стрілятиму і я. Коли цей йомен може розколоти оту верболозину, я залюбки віддам йому першість – чи, власне, поступлюся тому нечистому, що носить його куртку, бо це влучність не людська: людина може зробити тільки те, на що вона здатна, і я не стрілятиму там, де схиблю напевне. Це ж однаково, що стріляти в жало бритви, або в соломину, або в сонячний промінь, бо я ледве можу розгледіти оту білу рисочку, що в очах блимає.

“Cowardly dog!” said Prince John. – “Sirrah Locksley, do thou shoot; but, if thou hittest such a mark, I will say thou art the first man ever did so. However it be, thou shalt not crow over us with a mere show of superior skill.”

– Пес боягузливий! – сказав принц Джон. – Ну, стріляй ти, добродію Локслі, та коли влучиш у таку ціль, то й я скажу, що ти перший у світі на це спромігся. Тільки гляди ж, доведи, що ти не просто хизуєшся перед нами.

“I will do my best, as Hubert says,” answered Locksley; “no man can do more.”

So saying, he again bent his bow, but on the present occasion looked with attention to his weapon, and changed the string, which he thought was no longer truly round, having been a little frayed by the two former shots. He then took his aim with some deliberation, and the multitude awaited the event in breathless silence. The archer vindicated their opinion of his skill: his arrow split the willow rod against which it was aimed. A jubilee of acclamations followed; and even Prince John, in admiration of Locksley’s skill, lost for an instant his dislike to his person. “These twenty nobles,” he said, “which, with the bugle, thou hast fairly won, are thine own; we will make them fifty, if thou wilt take livery and service with us as a yeoman of our body guard, and be near to our person. For never did so strong a hand bend a bow, or so true an eye direct a shaft.”

“Pardon me, noble Prince,” said Locksley; “but I have vowed, that if ever I take service, it should be with your royal brother King Richard. These twenty nobles I leave to Hubert, who has this day drawn as brave a bow as his grandsire did at Hastings. Had his modesty not refused the trial, he would have hit the wand as well I.”

Hubert shook his head as he received with reluctance the bounty of the stranger, and Locksley, anxious to escape further observation, mixed with the crowd, and was seen no more.

The victorious archer would not perhaps have escaped John’s attention so easily, had not that Prince had other subjects of anxious and more important meditation pressing upon his mind at that instant. He called upon his chamberlain as he gave the signal for retiring from the lists, and commanded him instantly to gallop to Ashby, and seek out Isaac the Jew. “Tell the dog,” he said, “to send me, before sun-down, two thousand crowns. He knows the security; but thou mayst show him this ring for a token. The rest of the money must be paid at York within six days. If he neglects, I will have the unbelieving villain’s head. Look that thou pass him not on the way; for the circumcised slave was displaying his stolen finery amongst us.”

So saying, the Prince resumed his horse, and returned to Ashby, the whole crowd breaking up and dispersing upon his retreat.

– Зроблю, на що здатен, як каже Губерт, – відповів Локслі, – більшого людина зробити не може.

З тими словами він знову нап'яв лука, але пильно оглянув його й замінив тятиву, бо вона, мовляв, уже не зовсім гладенька: трохи вистріпалась тими двома пострілами. Потім прицілився не кваплячись, а люди чекали безмовно, затамувавши дух. Лучник виправдав їхню гадку про його майстерність: стріла розщепила вербовий прут, у який він стріляв. Ураз залунав гучний крик захвату, і навіть принц Джон, уражений такою влучністю, на мить забув про свою нехоть до йомена.

– Оці двадцять золотих разом із рогом ти виграв чесно, вони твої. І ми додамо до них іще тридцять, якщо ти станеш до нас на службу, охоронцем нашої особи, й весь час будеш при нас. Бо ще ніколи твердіша рука не напинала тятиви й певніше око не спрямовувало стріли.

– Пробачте мені, вельможний принце, – відказав Локслі, – але я запряся, що як і піду коли на службу, то тільки до вашого брата – короля Річарда. Ці двадцять золотих я zostавляю Губертові, бо він сьогодні стріляв не гірше, ніж його дід під Гастінгсом. Якби він зі скромності не відмовився змагатись, то влучив би у верболозину так само, як і я.

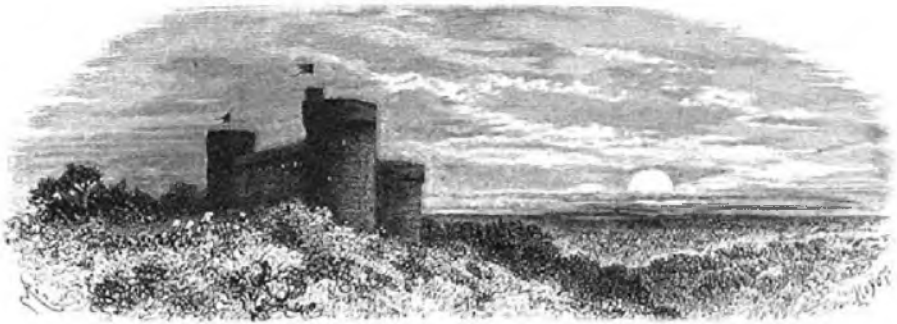
Губерт похитав головою, неохоче приймаючи щедрий дарунок невідомого, а Локслі, що прагнув уникнути дальшого стеження, затерся в натовп, і більше його не бачили.

Може, лучник-переможець і не вислизнув би так легко з-під Джонового нагляду, якби принц не був у ту хвилину заклопотаний іншими, важливішими турботами. Даючи знак усім покидати арену, він підкликав свого скарбничого й наказав йому поїхати чимшвидше до Ашбі й розшукати там єврея Ісака.

– Скажи тому псові, – звелів він, – щоб іще до захід сонця прислав мені дві тисячі крон. Він знає, чим я їх забезпечу, але ти можеш показати йому як мій знак оцього персня. Решту грошей він має віддати в Йорку не далі як за тиждень. А коли не виконає цього, я йому, нечестивому псові, голову відірву. Та гляди не розминися з ним дорогою, бо цей поганець був тут, хизувався перед нами своєю краденою розкішшю.

По тих словах принц сів на коня й вернувся до Ашбі, а весь люд рушив по домівках.

CHAPTER XIV

*In rough magnificence array'd,
When ancient Chivalry display'd
The pomp of her heroic games,
And crested chiefs and tissued dames
Assembled, at the clarion's call,
In some proud castle's high arch'd hall.*

Warton

Prince John held his high festival in the Castle of Ashby. This was not the same building of which the stately ruins still interest the traveller, and which was erected at a later period by the Lord Hastings, High Chamberlain of England, one of the first victims of the tyranny of Richard the Third, and yet better known as one of Shakspeare's characters than by his historical fame. The castle and town of Ashby, at this time, belonged to Roger de Quincy, Earl of Winchester, who, during the period of our history, was absent in the Holy Land. Prince John, in the meanwhile, occupied his castle, and disposed of his domains without scruple; and seeking at present to dazzle men's eyes by his hospitality and magnificence, had given orders for great preparations, in order to render the banquet as splendid as possible.

РОЗДІЛ XIV

*В шовках, грезетах дорогих,
У самоцвітах осяйних
Красується багато там
Найперших лицарів і дам,
Коли в високу залу їх
На бучний бенкет скличе рід.*

*Вортон**

Принц Джон справляв своє свято в замку Ашбі. То була не та сама будівля, величні руїни якої й тепер чарують мандрівця і яку спорудив у пізніші часи лорд Гастінгсон, головний скарбничий Англії, що став одною з перших жертв тиранії Річарда III*; проте цей лорд більш відомий як один із Шекспірових персонажів, ніж як визначна історична постать. Замок і селище Ашбі в ті часи належали Роджерові де Квінсі, графу Вінчестерському, що перебував тоді у Святій Землі. Тим часом принц Джон захопив його замок і безцеремонно користався його володіннями, а прагнучи засліпити людей своєю гостинністю та пишнотою, наказав приготувати там якнайрозкішнішу учту.

The purveyors of the Prince, who exercised on this and other occasions the full authority of royalty, had swept the country of all that could be collected which was esteemed fit for their master's table. Guests also were invited in great numbers; and in the necessity in which he then found himself of courting popularity, Prince John had extended his invitation to a few distinguished Saxon and Danish families, as well as to the Norman nobility and gentry of the neighbourhood. However despised and degraded on ordinary occasions, the great numbers of the Anglo-Saxons must necessarily render them formidable in the civil commotions which seemed approaching, and it was an obvious point of policy to secure popularity with their leaders.

It was accordingly the Prince's intention, which he for some time maintained, to treat these unwonted guests with a courtesy to which they had been little accustomed. But although no man with less scruple made his ordinary habits and feelings bend to his interest, it was the misfortune of this Prince, that his levity and petulance were perpetually breaking out, and undoing all that had been gained by his previous dissimulation.

Of this fickle temper he gave a memorable example in Ireland, when sent thither by his father, Henry the Second, with the purpose of buying golden opinions of the inhabitants of that new and important acquisition to the English crown. Upon this occasion the Irish chieftains contended which should first offer to the young Prince their loyal homage and the kiss of peace. But, instead of receiving their salutations with courtesy, John and his petulant attendants could not resist the temptation of pulling the long beards of the Irish chieftains; a conduct which, as might have been expected, was highly resented by these insulted dignitaries, and produced fatal consequences to the English domination in Ireland. It is necessary to keep these inconsistencies of John's character in view, that the reader may understand his conduct during the present evening.

In execution of the resolution which he had formed during his cooler moments, Prince John received Cedric and Athelstane with distinguished courtesy, and expressed his disappointment, without resentment, when the indisposition of Rowena was alleged by the former as a reason for her not attending upon his gracious summons. Cedric and Athelstane were both dressed in the ancient Saxon garb, which, although not unhandsome in itself, and in the present instance composed of costly materials, was so remote in shape and appearance from that of the other guests, that Prince John took great credit to himself with Waldemar Fitzurse for refraining from laughter at a sight which the fashion of the day rendered ridiculous. Yet, in the eye of sober judgment, the short close tunic and long mantle of the Saxons was a more graceful, as well as a more convenient dress, than the garb of the Normans, whose under

Принцові поставники, що й тепер, як і завжди, користались владою, немовби наданою від самого короля, повищукували в околиці все, що лишень визнали гідним столу свого пана. Гостей також запросили без ліку, і принц Джон, відчуваючи необхідність здобувати прихильників, поширив своє запрошення не тільки на норманську аристократію, а й на поодинокі вельможні родини саксів і данців, які були в окрузі. Хоча звичайно зневажані й занепаді, численні англосакси становитимуть, певне, грізну силу в усобних конфліктах, що видимо насувались, отож потреба забезпечити приязнь їхніх проводирів видавалася самоочевидною.

Тому принц від якогось часу виявляв до цих немилих йому гостей гречність, до якої вони не дуже звикли. Та хоч ніхто в світі не вмів так безпринципно підкорювати свої звички і почуття міркуванням вигоди, нещастям цього принца було те, що його легковажність і дратливість раз по раз проривались назовні, ламаючи все, що він виграв дотеперішніми хитрощами.

Характерний приклад цієї мінливої вдачі він явив у Ірландії, коли його послав туди батько, Генріх II, аби він забезпечив прихильність жителів цього нового, важливого надбання англійської корони. При цій нагоді ірландські вожді постановили, котрий з них має перший явити молодому принцові свою вірнопіддану шану й дати йому цілунок миру. Та замість чемно прийняти їхні вітання, Джон і його бешкетливий почет не могли втриматись від спокуси посмикати ірландських вождів за їхні довгі бороди – і така поведінка, як і можна було сподіватись, тяжко образила та обурила цих вельмож і призвела до наслідків, фатальних для англійського панування в Ірландії. Читачеві треба пам'ятати про цю непослідовність Джонової вдачі, щоб зрозуміти його поведінку того вечора.

Дотримуючись наміру, що склався в нього у врівноважені хвилини, принц Джон зустрів Седріка й Ательстана з вишуканою чемністю й без ознак гніву висловив своє розчарування, коли Седрік сказав йому, що леді Ровена не скористалась його ласкавим запрошенням, мовляв, через нездужання. І Седрік, і Ательстан мали на собі давньосаксонське вбрання – хоча й ніхто б не сказав, що негарне само собою, до того ж пошите в обох із дорогих тканин та хутер, – воно було таке несхоже формою й усім виглядом на одяг решти гостей, що принц Джон і Вальдемар Фіц-Урс насилу втримались від сміху при такому кумедному з погляду тодішньої моди видовищі. А тим часом тому, хто судив би тверезо, коротка вузька сорочка й довгий плащ саксів видався б і зграбнішим, і вигіднішим за одяг норманів, що насподі носили довгі й

garment was a long doublet, so loose as to resemble a shirt or waggoner's frock, covered by a cloak of scanty dimensions, neither fit to defend the wearer from cold or from rain, and the only purpose of which appeared to be to display as much fur, embroidery, and jewellery work, as the ingenuity of the tailor could contrive to lay upon it. The Emperor Charlemagne, in whose reign they were first introduced, seems to have been very sensible of the inconveniences arising from the fashion of this garment. "In Heaven's name," said he, "to what purpose serve these abridged cloaks? If we are in bed they are no cover, on horseback they are no protection from the wind and rain, and when seated, they do not guard our legs from the damp or the frost."

Nevertheless, spite of this imperial objurgation, the short cloaks continued in fashion down to the time of which we treat, and particularly among the princes of the House of Anjou. They were therefore in universal use among Prince John's courtiers; and the long mantle, which formed the upper garment of the Saxons, was held in proportional derision.

The guests were seated at a table which groaned under the quantity of good cheer. The numerous cooks who attended on the Prince's progress, having exerted all their art in varying the forms in which the ordinary provisions were served up, had succeeded almost as well as the modern professors of the culinary art in rendering them perfectly unlike their natural appearance. Besides these dishes of domestic origin, there were various delicacies brought from foreign parts, and a quantity of rich pastry, as well as of the simnel-bread and waste cakes, which were only used at the tables of the highest nobility. The banquet was crowned with the richest wines, both foreign and domestic.

But, though luxurious, the Norman nobles were not generally speaking an intemperate race. While indulging themselves in the pleasures of the table, they aimed at delicacy, but avoided excess, and were apt to attribute gluttony and drunkenness to the vanquished Saxons, as vices peculiar to their inferior station. Prince John, indeed, and those who courted his pleasure by imitating his foibles, were apt to indulge to excess in the pleasures of the trencher and the goblet; and indeed it is well known that his death was occasioned by a surfeit upon peaches and new ale. His conduct, however, was an exception to the general manners of his countrymen.

With sly gravity, interrupted only by private signs to each other, the Norman knights and nobles beheld the ruder demeanour of Athelstane and Cedric at a banquet, to the form and fashion of which they were unaccustomed. And while their manners were thus the subject of sarcastic observation, the untaught Saxons unwittingly transgressed several of the arbitrary rules established for the regulation of society. Now, it is well known, that a man may with more impunity

просторі камзоли, більше схожі на сорочку чи каптан возія, а поверх них вузьенькі й куці плащики, які не могли захистити людину ні від холоду, ні від дощу й єдиним призначенням яких начебто було виставити перед чужі очі стільки хутра, гаптування та коштовностей, скільки спроможеться розмістити на них вигадливий кравець. Імператор Карл Великий*, за чийого правління вперше з'явилась ця мода, здавалося, дуже розумно судив про невгоди, що постають із неї.

«Ради всього святого, – казав він, – яке пуття з цих куценьких плащиків? У постелі ними не можна вкритись, на коні вони не захистять від вітру й дощу, а коли сісти на землю – від вогкості й холоду».

І все ж, супроти цього імператорового осуду, куці плащі лишалися модними аж до тих часів, про які ми пишемо, а надто серед владарів з Анжуйського дому*. Через те їх носив увесь почет принца Джона, а довгий плащ, верхній одяг саксів, видавався тут дуже кумедним.

Гостей садовили за стіл, що аж гнувся під вагою смачних наїдків. Численні кухарі, що супроводили принца в дорозі, докладали всіх зусиль, аби досягти якнайбільшої різноманітності страв, готованих із звичайних припасів, і чи з не меншим успіхом, ніж сучасні адепти кулінарного мистецтва, надавали цим стравам вигляду, зовсім не схожого на природний. Окрім цих страв вітчизняного походження, були там і всілякі смакоти, привезені з чужих країв, і багато жирних паштетів, солодкого печива з родзинками та питльованого хліба – того, що подають тільки за столом найвельможніших людей. Вінцем бенкету були найдорожчі трунки, як місцеві, так і чужоземні.

Та попри любов до розкошів норманська аристократія, загалом кажучи, не була нездержлива щодо їжі й питва. Тішачи себе застільними насолодами, ці люди прагнули радше витонченості й уникали надмірностей. Нормани схильні були приписувати ненажерство та пияцтво переможеним саксам як вади, притаманні людям неродовитим. Правда, принц Джон та ті, хто запобігав у нього ласки, наслідуючи його слабкості, самі не визнавали міри щодо їжі й пиття; тож і відомо, що помер він, обпившись молодим пивом та об'ївшись персиками. Та це було винятком серед звичайної поведінки його земляків.

Норманські лицарі й вельможі з лукавою поважністю, тільки мовчки переморгуючись, сприймали більш простацькі манери Ательстана й Седріка на бенкеті, де панували чужі для них звичаї. Отже, інші бенкетники глузливо придивлялися до їхнього поводження, а ненавчені сакси, як на те, мимохіть порушили кілька головних правил, установлених у вишуканому товаристві. Тим часом добре

be guilty of an actual breach either of real good breeding or of good morals, than appear ignorant of the most minute point of fashionable etiquette. Thus Cedric, who dried his hands with a towel, instead of suffering the moisture to exhale by waving them gracefully in the air, incurred more ridicule than his companion Athelstane, when he swallowed to his own single share the whole of a large pasty composed of the most exquisite foreign delicacies, and termed at that time a "Karum-Pie". When, however, it was discovered, by a serious cross-examination, that the Thane of Coningsburgh (or Franklin, as the Normans termed him) had no idea what he had been devouring, and that he had taken the contents of the Karum-pie for larks and pigeons, whereas they were in fact beccaficoes and nightingales, his ignorance brought him in for an ample share of the ridicule which would have been more justly bestowed on his gluttony.

The long feast had at length its end; and, while the goblet circulated freely, men talked of the feats of the preceding tournament, – of the unknown victor in the archery games, of the Black Knight, whose self-denial had induced him to withdraw from the honours he had won, – and of the gallant Ivanhoe, who had so dearly bought the honours of the day. The topics were treated with military frankness, and the jest and laugh went round the hall. The brow of Prince John alone was overclouded during these discussions; some overpowering care seemed agitating his mind, and it was only when he received occasional hints from his attendants, that he seemed to take interest in what was passing around him. On such occasions he would start up, quaff a cup of wine as if to raise his spirits, and then mingle in the conversation by some observation made abruptly or at random.

"We drink this beaker," said he, "to the health of Wilfred of Ivanhoe, champion of this Passage of Arms, and grieve that his wound renders him absent from our board – Let all fill to the pledge, and especially Cedric of Rotherwood, the worthy father of a son so promising."

"No, my lord," replied Cedric, standing up, and placing on the table his untasted cup, "I yield not the name of son to the disobedient youth, who at once despises my commands, and relinquishes the manners and customs of his fathers."

"'Tis impossible," cried Prince John, with well-feigned astonishment, "that so gallant a knight should be an unworthy or disobedient son!"

"Yet, my lord," answered Cedric, "so it is with this Wilfred. He left my homely dwelling to mingle with the gay nobility of your brother's court, where he learned to do those tricks of horsemanship which you prize so highly. He left it contrary to my wish and command; and in the days of Alfred that would have been termed disobedience – ay, and a crime severely punishable."

"Alas!" replied Prince John, with a deep sigh of affected sympathy, "since your son was a follower of my unhappy brother, it need not be enquired where or from whom he learned the lesson of filial disobedience."

відомо, що людям легше вибачають поважні порушення чи то законів доброго виховання, чи то законів самої порядності, ніж незнання щонайдрібніших правил повсякденного етикету й моди. Тому Седрік, що, сполоснувши руки, витер їх рушником замість обсушити, граційно помахавши ними в повітрі, видався кумеднішим, ніж Ательстан, що сам поглинув великого пирога з найвишуканішими заморськими лагоминами, званого тоді «карум». Та коли шляхом справжнього перехресного допиту з'ясували, що конінгзбурзький тан – чи то Франклін, як називали його нормани – й увялення не має, чим начинено той пиріг, і гадає, ніби то жайворонки та голуби, тоді як насправді там були бекаси та солов'ї, таке невігластво осмішило його дужче, ніж, здавалося б, значно сміховинніша ненажерливість.

Довгий бенкет урешті скінчився; далі вже кружляли тільки келихи, а чоловіки розмовляли про подвиги минулого турніру – про невідомого переможця в стрільбі з лука, про Чорного Лицаря, чия скромність змусила його зректися завойованих почестей, і про Айвенго, що так дорого оплатив свої сьгоднішні почесті. Про все це говорилося з вояцькою прямою, і в залі лунали жарти та регіт. Тільки чоло принца Джона лишалось захмарене під час цих розмов; його душу наче гнітила якась невідчепна турбота, і тільки коли його придворні час від часу звертались до нього, він виявляв інтерес до того, що діялось довкола. Тоді він підводився, вихиляв келих вина, ніби хотів збадьоритись, і втручався в розмову якимсь зауваженням, кущим і часто недоречним.

– Ми п'ємо цей келих, – сказав він, – за здоров'я Вілфреда Айвенго, героя нашого турніру, й шкодуємо, що рана не дає йому змоги сидіти за нашим столом. Випиймо ж усі за його здоров'я, а насамперед – за Седріка з Ротервуда, достойного батька такого багатонадійного сина.

– Ні, пане мій, – заперечив Седрік, підводячись і ставлячи на стіл непригублений келих, – я не визнаю своїм сином норавливого юнака, що зневажає мої накази й зрікається предківських звичаїв.

– Не може того бути, – вигукнув принц Джон із добре вдаваним подивом, – щоб такий відважний лицар був таким негідним і неслухняним сином!

– І все ж, пане мій, – відповів Седрік, – Вілфред повівся саме так. Він покинув мій дім, аби пристати до веселого панства при дворі вашого брата і там навчився отих вершницьких штук, що ви їх цінуєте так високо. Він зробив це всупереч моїй волі й наказові; а в часи короля Альфреда це називали непослухом – і вважали злочином, гідним суворої кари.

– Гай-гай! – відказав принц Джон, глибоко зітхнувши в удаваному співчутті, – коли вже ваш син став на бік мого нещасливого брата, то не треба питати, звідки чи від кого він перейняв науку синівського непослуху.

Thus spake Prince John, wilfully forgetting, that of all the sons of Henry the Second, though no one was free from the charge, he himself had been most distinguished for rebellion and ingratitude to his father.

“I think,” said he, after a moment’s pause, “that my brother proposed to confer upon his favourite the rich manor of Ivanhoe.”

“He did endow him with it,” answered Cedric; “nor is it my least quarrel with my son, that he stooped to hold, as a feudal vassal, the very domains which his fathers possessed in free and independent right.”

“We shall then have your willing sanction, good Cedric,” said Prince John, “to confer this fief upon a person whose dignity will not be diminished by holding land of the British crown. – Sir Reginald Front-de-Boeuf,” he said, turning towards that Baron, “I trust you will so keep the goodly Barony of Ivanhoe, that Sir Wilfred shall not incur his father’s farther displeasure by again entering upon that fief.”

“By St Anthony!” answered the black-brow’d giant, “I will consent that your highness shall hold me a Saxon, if either Cedric or Wilfred, or the best that ever bore English blood, shall wrench from me the gift with which your highness has graced me.”

“Whoever shall call thee Saxon, Sir Baron,” replied Cedric, offended at a mode of expression by which the Normans frequently expressed their habitual contempt of the English, “will do thee an honour as great as it is undeserved.”

Front-de-Boeuf would have replied, but Prince John’s petulance and levity got the start.

“Assuredly,” said he, “my lords, the noble Cedric speaks truth; and his race may claim precedence over us as much in the length of their pedigrees as in the longitude of their cloaks.”

“They go before us indeed in the field – as deer before dogs,” said Malvoisin.

“And with good right may they go before us – forget not,” said the Prior Aymer, “the superior decency and decorum of their manners.”

“Their singular abstemiousness and temperance,” said De Bracy, forgetting the plan which promised him a Saxon bride.

“Together with the courage and conduct,” said Brian de Bois-Guilbert, “by which they distinguished themselves at Hastings and elsewhere.”

While, with smooth and smiling cheek, the courtiers, each in turn, followed their Prince’s example, and aimed a shaft of ridicule at Cedric, the face of the Saxon became inflamed with passion, and he glanced his eyes fiercely from one to another, as if the quick succession of so many injuries had prevented his replying to them in turn; or, like a baited bull, who, surrounded by his tormentors, is at a loss to choose from among them the immediate object of his

Так говорив принц Джон, умисно забуваючи, що з усіх трьох синів Генріха II – хоча жоден з них не був чистий від такого гріха – саме він найдужче вирізнявся бунтарством і невдячністю у ставленні до батька.

– Здається мені, – сказав він, трохи помовчавши, – що мій брат збирався наділити свого улюбленця багатим маєтком, який називають Айвенго.

– Він і справді нагородив Вілфреда цим маєтком, – відповів Седрік, – і не остання причина моєї сварки з сином – та, що він погодився прийняти як васал саме ті землі, що ними його предки володіли за природженим правом.

– Тоді ви, добрий Седріку, – сказав принц Джон, – з легким серцем погодитесь на те, щоб ми віддали цей маєток особі, чиєї гідності не ущербить володіння землею англійської корони. Пане Реджинальде Фронде-Бефе, – звернувся він до барона, – я сподіваюся, ви так міцно триматиметесь славного баронства Айвенго, що сер Вілфред більш не викличе батькового невдоволення, знову заволодівши ним.

– Присягаюся святим Антонієм, – відповів чорнобровий здоровань, – я згоден, щоб ваша високість назвала мене саксом, коли чи то Седрік, чи то Вілфред, чи то навіть якийсь найбільший герой з англійським ім'ям виidere в мене з рук ту даровизну, котрою ви вшанували мене.

– Коли хтось назве тебе саксом, пане бароне, – відповів Седрік, ображений цими словами, що виражали звичайну зневагу норманів до англійців, – то це буде для тебе честь настільки ж велика, наскільки й незаслужена.

Фронде-Беф хотів був відповісти, але в принці Джоні вже прокинулась його язикатість і легковажність.

– Безперечно, панове, – сказав він, – шляхетний Седрік каже правду, і його плем'я переважає нас довжиною як своїх родоводів, так і своїх плащів.

– Та й у боях вони завжди були попереду нас, як олені попереду собак, – озвався Мальвуазен.

– І то з цілковитим правом вони йдуть поперед нас, – докинув пріор Еймер. – Не забувайте властивої їм пристойності та вишуканості манер.

– І дивовижної здержливості та помірності, – вихопився де Брасі, забувши про план одружити його з саксонкою.

– Та ще й відваги та стійкості, що нею вони відзначились під Гастінгсом, та й не тільки там, – зауважив Бріан де Буагільбер.

Поки придворні один з-перед одного з лагідними усмішками наслідували свого принца, пускаючи стріли насмішок у Седріка, обличчя в того наливалось красою гніву, і він люто поглядав то на одного, то на другого, наче ця злива образ не давала йому змоги відповідати на одну по одній; а ще він скидався на цькованого бугая, що, оточений своїми мучителями, не може вибрати, на кого першого кинутися, щоб сквитатися з ним. Нарешті він

revenge. At length he spoke, in a voice half choked with passion; and, addressing himself to Prince John as the head and front of the offence which he had received, "Whatever," he said, "have been the follies and vices of our race, a Saxon would have been held nidering,"¹ (the most emphatic term for abject worthlessness,) "who should in his own hall, and while his own wine-cup passed, have treated, or suffered to be treated, an unoffending guest as your highness has this day beheld me used; and whatever was the misfortune of our fathers on the field of Hastings, those may at least be silent," here he looked at Front-de-Bœuf and the Templar, "who have within these few hours once and again lost saddle and stirrup before the lance of a Saxon."

"By my faith, a biting jest!" said Prince John. "How like you it, sirs? – Our Saxon subjects rise in spirit and courage; become shrewd in wit, and bold in bearing, in these unsettled times – What say ye, my lords? – By this good light, I hold it best to take our galleys, and return to Normandy in time."

"For fear of the Saxons?" said De Bracy, laughing; "we should need no weapon but our hunting spears to bring these boars to bay."

"A truce with your raillery, Sir Knights," said Fitzurse; – "and it were well," he added, addressing the Prince, "that your highness should assure the worthy Cedric there is no insult intended him by jests, which must sound but harshly in the ear of a stranger."

"Insult?" answered Prince John, resuming his courtesy of demeanour; "I trust it will not be thought that I could mean, or permit any, to be offered in my presence. Here! I fill my cup to Cedric himself, since he refuses to pledge his son's health."

The cup went round amid the well-dissembled applause of the courtiers, which, however, failed to make the impression on the mind of the Saxon that had been designed. He was not naturally acute of perception, but those too much undervalued his understanding who deemed that this flattering compliment would obliterate the sense of the prior insult. He was silent, however, when the royal pledge again passed round, "To Sir Athelstane of Coningsburgh."

The knight made his obeisance, and showed his sense of the honour by draining a huge goblet in answer to it.

"And now, sirs," said Prince John, who began to be warmed with the wine which he had drank, "having done justice to our Saxon guests, we will pray of them some requital to our courtesy. – Worthy Thane," he continued, addressing Cedric, "may we pray you to name to us some Norman whose mention may

¹ There was nothing accounted so ignominious among the Saxons as to merit this disgraceful epithet. Even William the Conqueror, hated as he was by them, continued to draw a considerable army of Anglo-Saxons to his standard, by threatening to stigmatize those who staid at home, as nidering. Bartholinus, I think, mentions a similar phrase which had like influence on the Danes. L. T.

заговорив здушеним від гніву голосом і, звертаючись до принца Джона як до призвідця всіх тих образ, що їх довелось йому зазнати, мовив:

– Хай би які там були дурощі й вади нашого плем'я, але у нас вважали б покидьком того сакса, котрий у своїй власній трапезні, частуючи гостей своїм вином, повівся б із безневинним гостем так, як сьогодні повелися зі мною ви, ваша високосте, або комусь іще дозволив так із ним повестися. І хай там яка невдача спіткала наших предків на гастінгському бойовищі, не тим зараз про це говорити (ту мить він глянув на Фрон-де-Бефа й храмовника), хто лишень кілька годин тому вилетів із сідла від удару саксового списа.

– Бігме, кусливий жартик, – відказав принц Джон. – Як він вам подобається, панове? Наші саксонські піддані набираються духу та відваги, розвивають у собі дотепність і сміливе поведження в ці тривожні часи. Що ви скажете, мілорди? Присягаюся ясним світлом, мабуть, найкраще нам сідати на свої судна та вертатись до Нормандії, поки не пізно.

– Злякавшись саксів? – сміючись, запитав де Брасі. – Та нам досить мисливських ратищ, аби загнати цих вепрів у глухий кут!

– Ну, годі шкірити зуби, панове лицарі, – спинив їх Фіц-Урс. – І добре було б, – додав він, звертаючись до принца, – якби ваша високість запевнила достойного Седріка, що його ніхто не хотів образити: такі жарти для нас звичайні, – це тільки чужинцеві вони здаються надто брутальними.

– Образити? – перепитав принц Джон. – Сподіваюся, що ніхто не подумає, ніби я сам можу чи комусь іншому дозволу образити когось у моїй присутності. Ось я сам зараз вип'ю за Седріка, коли вже він не хоче пити за синове здоров'я.

І келих пішов кружляти під добре вдавані похвали придворних, які, одначе, не справили бажаного враження на Седріка. Звичайно, він не був дуже кмітливий, але ті, хто сподівався, ніби всі почуті лестощі затруть таке свіже почуття образи, прикро недооцінювали його розум. Проте він змовчав, коли принц ізнову запропонував випити – тепер уже за Ательстана Конінгзбурзького.

Лицар уклонився й виказав своє почуття до виявленої йому честі, вихиливши у відповідь величезного келиха.

– Що ж, панове, – сказав Джон, що вже почав трохи чманіти від випитого вина, – ми вже віддали належне нашим саксонським друзям, а тепер попросімо когось із них відповісти на нашу гречність. Достойний пане, – повів він далі, звертаючись до Седріка, – чи можна попросити вас, щоб ви

least sully your mouth, and to wash down with a goblet of wine all bitterness which the sound may leave behind it?"

Fitzurse arose while Prince John spoke, and gliding behind the seat of the Saxon, whispered to him not to omit the opportunity of putting an end to unkindness betwixt the two races, by naming Prince John. The Saxon replied not to this politic insinuation, but, rising up, and filling his cup to the brim, he addressed Prince John in these words: "Your highness has required that I should name a Norman deserving to be remembered at our banquet. This, perchance, is a hard task, since it calls on the slave to sing the praises of the master – upon the vanquished, while pressed by all the evils of conquest, to sing the praises of the conqueror. Yet I will name a Norman – the first in arms and in place – the best and the noblest of his race. And the lips that shall refuse to pledge me to his well-earned fame, I term false and dishonoured, and will so maintain them with my life. – I quaff this goblet to the health of Richard the Lion-hearted!"

Prince John, who had expected that his own name would have closed the Saxon's speech, started when that of his injured brother was so unexpectedly introduced. He raised mechanically the wine-cup to his lips, then instantly set it down, to view the demeanour of the company at this unexpected proposal, which many of them felt it as unsafe to oppose as to comply with. Some of them, ancient and experienced courtiers, closely imitated the example of the Prince himself, raising the goblet to their lips, and again replacing it before them. There were many who, with a more generous feeling, exclaimed, "Long live King Richard! and may he be speedily restored to us!" And some few, among whom were Front-de-Boeuf and the Templar, in sullen disdain suffered their goblets to stand untasted before them. But no man ventured directly to gainsay a pledge filled to the health of the reigning monarch.

Having enjoyed his triumph for about a minute, Cedric said to his companion, "Up, noble Athelstane! we have remained here long enough, since we have requited the hospitable courtesy of Prince John's banquet. Those who wish to know further of our rude Saxon manners must henceforth seek us in the homes of our fathers, since we have seen enough of royal banquets, and enough of Norman courtesy."

So saying, he arose and left the banqueting room, followed by Athelstane, and by several other guests, who, partaking of the Saxon lineage, held themselves insulted by the sarcasms of Prince John and his courtiers.

"By the bones of St Thomas," said Prince John, as they retreated, "the Saxon churls have borne off the best of the day, and have retreated with triumph!"

назвали нам якогось нормана, чие ім'я найменш неприємне для ваших уст, а коли й воно лишить у них якусь гіркоту, змийте її келихом вина.

Поки принц Джон говорив, Фіц-Урс підвівся й, тихенько підійшовши ззаду до Седрікового стільця, шепнув йому, щоб він не пропустив нагоди покласти край ворожнечі між обома племенами й назвав принца Джона. Сакс не відповів на цю чемну підказку, а, підвівшись, налив собі келих по вінця й звернувся до принца Джона з такими словами:

– Ваша високість зажадали, щоб я назвав нормана, гідного згадки на нашому бенкеті. Це справді нелегке діло, бо як тяжко рабові співати хвалу своєму панові, так само тяжко переможеному, ще пригніченому всіма злигоднями поразки, співати хвалу завойовникові. І все ж я назву такого нормана – найпершого в бою і найвищого становищем. І ті уста, котрі відмовляться пити зі мною за його заслужену славу, я назву фальшивими й безчесними й буду готовий ручитися за це життям. Я піднімаю цей келих за здоров'я Річарда Левове Серце!

Принц Джон, що сподівався почути під кінець саксової мови своє власне ім'я, аж здригнувся, почувши вимовлене так несподівано ім'я свого скривдженого брата. Він машинально підніс до уст келиха з вином, але зразу ж опустив його, аби побачити, як сприйме його товариство цю неждану пропозицію, що її для багатьох тут було однаково небезпечно як відхилити, так і прийняти. Деякі – старі, досвідчені придворні – пильно наслідували самого принца, піднісши келиха до уст і знов поставивши його перед собою. Багато хто, з щирішою вдачею, вигукнув: «Хай живе король Річард, і хай він швидше повернеться до нас!» А кількоро, серед яких були Фрон-де-Беф та храмовник, зневажливо насупилися й навіть не доторкнулися до своїх келихів. Але ніхто не зважився відверто знехтувати тост за здоров'я законного короля.

З хвилину натішившись цим своїм тріумфом, Седрік сказав своєму товаришеві:

– Вставай, шляхетний Ательстане! Ми вже відплатили принцові Джонови за його гречність і гостинність на цій учті, тож не слід загаюватися тут ще довше. Тим, хто хоче ще побачити наші простацькі саксонські звичаї, доведеться навідати нас в оселях наших батьків, бо з нас уже досить королівських бенкетів і норманської гречності.

З тими словами він підвівся й покинув бенкетну залу, а з ним і Ательстан та ще кілька гостей, що, маючи предків-саксів, відчували себе ображеними кпинами принца Джона та його придворних.

– Присягаюся кістками святого Томи! – сказав принц Джон, коли вони вийшли. – Ці саксонські мугири сьогодні здобули всі перемоги й відійшли з тріумфом!

“Conclamatum est, poculatum est,” said Prior Aymer; “we have drunk and we have shouted, – it were time we left our wine flagons.”

“The monk hath some fair penitent to shrive to-night, that he is in such a hurry to depart,” said De Bracy.

– Conclamatum est, poculatum est, – озвався пріор Еймер, – тобто ми напились і накричались, пора вже дати спокій і пляшкам.

– Мабуть, ченцеві треба сю ніч висповідати якусь красуню, того він так і квапиться звідси, – пожартував де Брасі.

“Not so, Sir Knight,” replied the Abbot; “but I must move several miles forward this evening upon my homeward journey.”

“They are breaking up,” said the Prince in a whisper to Fitzurse; “their fears anticipate the event, and this coward Prior is the first to shrink from me.”

“Fear not, my lord,” said Waldemar; “I will show him such reasons as shall induce him to join us when we hold our meeting at York. – Sir Prior,” he said, “I must speak with you in private, before you mount your palfrey.”

The other guests were now fast dispersing, with the exception of those immediately attached to Prince John’s faction, and his retinue.

“This, then, is the result of your advice,” said the Prince, turning an angry countenance upon Fitzurse; “that I should be bearded at my own board by a drunken Saxon churl, and that, on the mere sound of my brother’s name, men should fall off from me as if I had the leprosy?”

“Have patience, sir,” replied his counsellor; “I might retort your accusation, and blame the inconsiderate levity which foiled my design, and misled your own better judgment. But this is no time for recrimination. De Bracy and I will instantly go among these shuffling cowards, and convince them they have gone too far to recede.”

“It will be in vain,” said Prince John, pacing the apartment with disordered steps, and expressing himself with an agitation to which the wine he had drank partly contributed – “It will be in vain – they have seen the handwriting on the wall – they have marked the paw of the lion in the sand – they have heard his approaching roar shake the wood – nothing will reanimate their courage.”

“Would to God,” said Fitzurse to De Bracy, “that aught could reanimate his own! His brother’s very name is an ague to him. Unhappy are the counsellors of a Prince, who wants fortitude and perseverance alike in good and in evil!”

– Де там, пане лицарю! – заперечив абат. – Просто мені треба сьогодні додому, а це кілька миль їхати.

– Розбігаються, – пошепки сказав принц Фіц-Урсові. – Певне, вже перелякались. А цей боягуз пріор перший відсахнувся від мене.

– Не бійтеся, ваша високосте, – заспокоїв його Вальдемар. – Я маю чим переконати його, ото ж він приїде, коли ми зберемося в Йорку. Пане пріоре, – сказав він, – мені треба поговорити з вами віч-на-віч, перше ніж ви сядете на коня.

Решта гостей уже порозходились майже всі, – крім тих, що належали безпосередньо до Джонової партії та до його почту.

– Ось що вийшло з вашої поради, – сказав принц, сердито дивлячись на Фіц-Урса. – Що на мене за моїм власним столом визвірився п'яний саксонський мугир і що на саму згадку про мого брата люди відсахнулися від мене, наче від зачумленого.

– Майте терпіння, ваша високосте, – відказав його порадник, – я міг би відповісти на ваше звинувачення й зганити вас за непрощену легковажність, що зруйнувала мій намір і вас самого збила з пуття. Але не час тепер для пересварок. Ми з де Брасі негайно поїдемо до тих тюхтіїв та боягузів і переконаємо їх, що вони вже зайшли надто далеко, аби відступати.

– Марна річ, – сказав принц Джон, нетвердими ногами ходячи по кімнаті й говорячи зі збудженням, що лиш почасти було викликане випитим вином. – Марна річ: вони вже побачили письмена на стіні*, помітили сліди лєвої лапи на піску, почули, як від рику стрясається ліс. Ніщо вже не відживить їхньої відваги.

– Дай Боже, аби щось спромоглося відживити його власну! – шепнув Фіц-Урс, звертаючись до де Брасі. – Він же тремтить, тільки-но почує братове ім'я. Ох і нещасливі порадники владаря, якому бракує сили й твердості і в добрих ділах, і в поганих!

CHAPTER XV

*And yet he thinks, – ha, ha, ha, ha, – he thinks
I am the tool and servant of his will.
Well, let it be; through all the maze of trouble
His plots and base oppression must create,
I'll shape myself a way to higher things,
And who will say 'tis wrong?*

Basil, a Tragedy

No spider ever took more pains to repair the shattered meshes of his web, than did Waldemar Fitzurse to reunite and combine the scattered members of Prince John's cabal. Few of these were attached to him from inclination, and none from personal regard. It was therefore necessary, that Fitzurse should open to them new prospects of advantage, and remind them of those which they at present enjoyed. To the young and wild nobles, he held out the prospect of unpunished license and uncontrolled revelry; to the ambitious, that of power, and to the covetous, that of increased wealth and extended domains. The leaders of the mercenaries received a donation in gold; an argument the most persuasive to their minds, and without which all others would have proved in vain. Promises were still more liberally distributed than money by this active agent; and, in fine, nothing was left undone that could determine the wavering, or animate the disheartened. The return of King Richard he spoke of as an event altogether beyond the reach of probability; yet, when he observed, from the doubtful looks and uncertain answers which he received, that this was the apprehension by which the minds of his accomplices were most haunted, he boldly treated that event, should it really take place, as one which ought not to alter their political calculations.

"If Richard returns," said Fitzurse, "he returns to enrich his needy and impoverished crusaders at the expense of those who did not follow him to the Holy Land. He returns to call to a fearful reckoning, those who, during his absence, have done aught that can be construed offence or encroachment upon either the laws of the land or the privileges of the crown. He returns to avenge upon the Orders of the Temple and the Hospital, the preference which they showed to Philip of France during the wars in the Holy Land. He returns, in fine, to punish as a rebel every adherent of his brother Prince John. Are ye afraid of his power?" continued the artful confidant of that Prince, "we acknowledge him a strong and valiant knight; but these are not the days of King Arthur, when a champion could encounter an army. If Richard indeed

РОЗДІЛ XV

*А він гадає, ніби я – ха-ха! –
Його слуга, його сліпе знаряддя.
Ну що ж, нехай; крізь лабіринт нещастя,
Що він сплете крутнею та плутнею,
Проб'ю я шлях до вищої мети,
І хто тоді мене за це осудить?*

«Безіл», трагедія

Жоден павук не наморочився стільки з лагодженням своїх порваних тенет, скільки натрудився Вальдемар Фіц-Урс, аби зібрати й знов об'єднати розпорошених учасників змови принца Джона. Дуже мало їх пристало до принца завдяки однаковості поглядів, і жоден – з особистої приязні. Тому потрібно було, щоб Фіц-Урс розкрив перед ними нові перспективи вигоди й нагадав про ту, якою вони вже користувалися. Молодим і свавільним вельможам він відкривав надії на безкарну сваволю і нічим не гамоване гультьяйство, честолюбцям – на владу, зажерливим – на збагачення, на розширення володінь. Проводирі найманців діставали золото – найпереконливіший для їхньої натури аргумент, без якого всі інші були б марні. Обіцянки цей енергійний діяч роздавав іще багатощедріше, ніж гроші; він не знехтував нічого, що могло зміцнити тих, котрі вагались, і піднести на душі зневірених. Про повернення короля Річарда він говорив, як про щось зовсім неймовірне; та коли завважив із словнених вагань поглядів і невиразних відповідей, що саме цей страх найдужче гнітить його спільників, – почав говорити про ту подію, ніби вона, якщо й справді настане, ніяк не зможе вплинути на їхні політичні розрахунки.

«Коли Річард і повернеться, – казав Фіц-Урс, – то повернеться тільки на те, щоб збагатити своїх жадібних і зубожілих хрестоносців коштом тих, хто не вирушив із ним до Святої Землі. Він повернеться, аби суворо покарати тих, хто за його відсутності зробив щось таке, що можна потрактувати як порушення законів країни або привілеїв корони. Він повернеться задля помсти орденам храмовників та йоанітів, бо вони ставали на бік Філіппа Французького під час війн у Святій Землі. Він повертається, власне, щоб покарати як бунтаря кожного прибічника свого брата Джона. Ви боїтеся його потуги? – провадив спритний повірник принца. – Так, ми знаємо, він могутній і звитяжний лицар, але ж це не часи короля Артура, коли один герой міг зітнутися з цілим військом. Якщо

comes back, it must be alone, – unfollowed – unfriended. The bones of his gallant army have whitened the sands of Palestine. The few of his followers who have returned have straggled hither like this Wilfred of Ivanhoe, beggared and broken men. – And what talk ye of Richard’s right of birth?” he proceeded, in answer to those who objected scruples on that head. “Is Richard’s title of primogeniture more decidedly certain than that of Duke Robert of Normandy, the Conqueror’s eldest son? And yet William the Red, and Henry, his second and third brothers, were successively preferred to him by the voice of the nation, Robert had every merit which can be pleaded for Richard; he was a bold knight, a good leader, generous to his friends and to the church, and, to crown the whole, a crusader and a conqueror of the Holy Sepulchre; and yet he died a blind and miserable prisoner in the Castle of Cardiff, because he opposed himself to the will of the people, who chose that he should not rule over them. It is our right,” he said, “to choose from the blood royal the prince who is best qualified to hold the supreme power – that is,” said he, correcting himself, “him whose election will best promote the interests of the nobility. In personal qualifications,” he added, “it was possible that Prince John might be inferior to his brother Richard; but when it was considered that the latter returned with the sword of vengeance in his hand, while the former held out rewards, immunities, privileges, wealth, and honours, it could not be doubted which was the king whom in wisdom the nobility were called on to support.”

These, and many more arguments, some adapted to the peculiar circumstances of those whom he addressed, had the expected weight with the nobles of Prince John’s faction. Most of them consented to attend the proposed meeting at York, for the purpose of making general arrangements for placing the crown upon the head of Prince John.

It was late at night, when, worn out and exhausted with his various exertions, however gratified with the result, Fitzurse, returning to the Castle of Ashby, met with De Bracy, who had exchanged his banqueting garments for a short green kirtle, with hose of the same cloth and colour, a leathern cap or head-piece, a short sword, a horn slung over his shoulder, a long bow in his hand, and a bundle of arrows stuck in his belt. Had Fitzurse met this figure in an outer apartment, he would have passed him without notice, as one of the yeomen of the guard; but finding him in the inner hall, he looked at him with more attention, and recognised the Norman knight in the dress of an English yeoman.

“What mummery is this, De Bracy?” said Fitzurse, somewhat angrily; “is this a time for Christmas gambols and quaint maskings, when the fate of our master, Prince John, is on the very verge of decision? Why hast thou not been, like me, among these heartless cravens, whom the very name of King Richard terrifies, as it is said to do the children of the Saracens?”

Річард справді повернеться, він напевне повернеться сам, без прихильників, без друзів. Кістки його хороброго війська білють у пісках Палестини. Ті кілька прибічників його, що повернулись, доплентали сюди, як отой Вілфред Айвенго, зубожілими й зломленими людьми. Ет, що ви кажете про законне право Річарда на трон! – провадив він, відповідаючи тим, хто висловлював сумніви з цього приводу. – Хіба герцог Роберт Норманський*, як старший син Завойовника, не мав таких самих прав? А проте трон, з волі всього народу, посіли спершу Вільгельм Рудий, а потім Генріх, його молодші брати. Роберт був наділений усіма якостями, що вирізняють Річарда: був хоробрий лицар, добрий правитель, щедрий до друзів і до церкви, а на довершення всього – хрестоносець і визволитель Гробу Господнього, а проте помер сліпим нещасним в'язнем у Кардіфському замку, бо протиставив себе волі народу, який не хотів, щоб Роберт правив ним. І це наше право, – провадив Фіц-Урс, – вибрати з королівського роду того принца, котрий найкраще здатен тримати в руках найвищу владу, тобто, – поправився він, – того, обрання котрого найбільше задовольнить інтереси аристократії. Можливо, – додав він, – своїми людськими якостями принц Джон і не дорівнює своєму братові Річардові, та як зважити, що той вертається до краю з мечем помсти в руці, тоді як перший обіцяє нам нагороди, величезні привілеї, багатство й почесні, не може бути ніякого сумніву щодо того, котрому з них віддати перевагу».

Ці докази, та й ще багато інших, часто підлаштованих до вдачі й становища того, до кого саме звертався Вальдемар, справили сподіваний тиск на вельмож із партії принца Джона. Більшість їх погодились прибути на задумані збори в Йорку з метою підготувати коронування принца Джона.

Аж пізно ввечері, стомлений до знесилля виконаним ділом, хоча задоволений його результатом, Фіц-Урс, повертаючись до замку в Ашбі, зустрів де Брасі, що вже замінив бенкетне вбрання на куценький зелений камзол, вузькі штани такого самого кольору й з такого самого сукна, шкіряну шапку, короткого меча, ріг на перев'язі через плече, довгий лук у руці й жмут стріл за поясом. Якби Фіц-Урс зустрів його не у внутрішніх покоях замку, то й уваги б на нього не звернув, подумавши, що то котрийсь із йогоменів сторожі, але тут, у самій залі, він глянув на нього пильніше й упізнав у одязі англійського йогомена норманського лицаря.

– Що це за маскарад, де Брасі? – спитав Фіц-Урс трохи сердито. – Невже тепер на часі різдвяні забави та перевдяги, коли ось-ось має вирішуватись доля нашого господаря, принца Джона? Чому ти не їздив, як я, до отих страхополохів, що їх лякає саме ім'я Річарда, як, кажуть, лякає малих дітей слово «сарацин»?

“I have been attending to mine own business,” answered De Bracy calmly, “as you, Fitzurse, have been minding yours.”

“I minding mine own business!” echoed Waldemar; “I have been engaged in that of Prince John, our joint patron.”

“As if thou hadst any other reason for that, Waldemar,” said De Bracy, “than the promotion of thine own individual interest? Come, Fitzurse, we know each other – ambition is thy pursuit, pleasure is mine, and they become our different ages. Of Prince John thou thinkest as I do; that he is too weak to be a determined monarch, too tyrannical

– Я дбав про свої власні справи так само, як ти, Фіц-Урсе, про свої, – спокійно відказав де Брасі.

– Цебто я дбав про свої власні справи? – перепитав Вальдемар. – Я клопотався справами принца Джона, нашого спільного покровителя.

– Буцімто ти, Вальдемаре, мав якусь іншу причину для цього, крім улаштування своїх власних! – сказав де Брасі. – Годі тобі, Фіц-Урсе, ми з тобою знаємо один одного: тобою керує честолюбство, мною – жадова втіх, бо так кожному з нас велить його вік. Про принца Джона твоя думка така ж, як і моя: він надто слабкий як на рішучого державця, надто

to be an easy monarch, too insolent and presumptuous to be a popular monarch, and too fickle and timid to be long a monarch of any kind. But he is a monarch by whom Fitzurse and De Bracy hope to rise and thrive; and therefore you aid him with your policy, and I with the lances of my Free Companions.”

“A hopeful auxiliary,” said Fitzurse impatiently; “playing the fool in the very moment of utter necessity. – What on earth dost thou purpose by this absurd disguise at a moment so urgent?”

“To get me a wife,” answered De Bracy coolly, “after the manner of the tribe of Benjamin.”

“The tribe of Benjamin?” said Fitzurse; “I comprehend thee not.”

“Wert thou not in presence yester-even,” said De Bracy, “when we heard the Prior Aymer tell us a tale in reply to the romance which was sung by the Minstrel? – He told how, long since in Palestine, a deadly feud arose between the tribe of Benjamin and the rest of the Israelitish nation; and how they cut to pieces well-nigh all the chivalry of that tribe; and how they swore by our blessed Lady, that they would not permit those who remained to marry in their lineage; and how they became grieved for their vow, and sent to consult his holiness the Pope how they might be absolved from it; and how, by the advice of the Holy Father, the youth of the tribe of Benjamin carried off from a superb tournament all the ladies who were there present, and thus won them wives without the consent either of their brides or their brides’ families.”

“I have heard the story,” said Fitzurse, “though either the Prior or thou has made some singular alterations in date and circumstances.”

“I tell thee,” said De Bracy, “that I mean to purvey me a wife after the fashion of the tribe of Benjamin; which is as much as to say, that in this same equipment I will fall upon that herd of Saxon bullocks, who have this night left the castle, and carry off from them the lovely Rowena.”

“Art thou mad, De Bracy?” said Fitzurse. “Bethink thee that, though the men be Saxons, they are rich and powerful, and regarded with the more respect by their countrymen, that wealth and honour are but the lot of few of Saxon descent.”

“And should belong to none,” said De Bracy; “the work of the Conquest should be completed.”

“This is no time for it at least,” said Fitzurse “the approaching crisis renders the favour of the multitude indispensable, and Prince John cannot refuse justice to any one who injures their favourites.”

“Let him grant it, if he dare,” said De Bracy; “he will soon see the difference betwixt the support of such a lusty lot of spears as mine, and that of a heartless mob of Saxon churls. Yet I mean no immediate discovery of myself. Seem I

деспотичний як на державця ласкавого, надто зухвалий та самовпевнений як на улюбленця народу й надто хиткий та боязкий як на державця взагалі. Але він – той державець, при якому Фіц-Урс і де Брасі сподіваються підвестись високо й розкошувати, і тому ти підтримуєш його своєю політикою, а я – списками моїх вільних бійців.

– Гарна допомога, – дратливо сказав Фіц-Урс, – клеїти дурня в хвилину найтяжчої скрути. На якого біса тобі оцей безглуздий маскарад у такий напружений час?

– Щоб добути собі дружину, – холодно відповів де Брасі, – за прикладом коліна Веніамінового*.

– Коліна Веніамінового? – перепитав Фіц-Урс. – Не розумію.

– Хіба ти не був із нами вчора, – здивувався де Брасі, – коли після менестрелевого романсу пріор Еймер розповідав нам цю історію? Він розказував, як колись давно в Палестині постала смертельна ворожнеча між коліном Веніаміновим та рештою ізраїльського народу, і вони перебили мало не все лицарство того коліна, чи то плем'я, і як вони заприсяглися Святою Дівою, що не дозволять нікому, хто вижив, брати дружину з іншого плем'я; і як декого гнітила ця обітниця й вони послали посланців до Папи спитати, чи не можна звільнити їх від неї; і як на пораду святого вітця молодь Веніамінового плем'я захопила на бучному турнірі всіх присутніх на ньому дам і таким чином здобула собі жінок без згоди й самих їх, і їхніх родин.

– Чув я цю історію, – сказав Фіц-Урс, – хоча або ж пріор, або ж ти у своїй розповіді чудернацько змінили і час, і обставини, за яких вона сталась.

– Я тобі кажу, – відповів де Брасі, – що маю на думці здобути собі дружину за прикладом коліна Веніамінового; тобто в оцьому ось перевдязі я нападу на оту череду саксонських волів, що сьогодні покинула замок, і заберу в них красуню Ровену.

– Ти що, сказився, де Брасі? – спитав Фіц-Урс. – Таж ці люди, хоч вони й сакси, багаті й могутні, і їхні співвітчизники шанують їх тим більше, що в багатстві й шані живе вже зовсім мало людей саксонського роду.

– То хай їх не буде зовсім, – відказав де Брасі. – Роботу Завойовника треба довершити.

– Не час тепер для цього, – заперечив Фіц-Урс. – У нас попереду такі події, що треба якось підкупити більшість, прихилити їх до себе, і принц Джон не може не покарати по справедливості того, хто скривдить їхніх улюбленців.

– Ну, хай карає, коли насміє, – відказав де Брасі. – Тоді він швидко побачить різницю між таким сильним загоном лицарів, як мій, і полохливою юрбою саксонських мугирів. Та я не збираюся розкривати

not in this garb as bold a forester as ever blew horn? The blame of the violence shall rest with the outlaws of the Yorkshire forests. I have sure spies on the Saxon's motions – To-night they sleep in the convent of Saint Wittol, or Withold, or whatever they call that churl of a Saxon Saint at Burton-on-Trent. Next day's march brings them within our reach, and, falcon-ways, we swoop on them at once. Presently after I will appear in mine own shape, play the courteous knight, rescue the unfortunate and afflicted fair one from the hands of the rude ravishers, conduct her to Front-de-Boeuf's Castle, or to Normandy, if it should be necessary, and produce her not again to her kindred until she be the bride and dame of Maurice de Bracy."

"A marvellously sage plan," said Fitzurse, "and, as I think, not entirely of thine own device. – Come, be frank, De Bracy, who aided thee in the invention? and who is to assist in the execution? for, as I think, thine own band lies as far off as York."

"Marry, if thou must needs know," said De Bracy, "it was the Templar Brian de Bois-Guilbert that shaped out the enterprise, which the adventure of the men of Benjamin suggested to me. He is to aid me in the onslaught, and he and his followers will personate the outlaws, from whom my valorous arm is, after changing my garb, to rescue the lady."

"By my halidome," said Fitzurse, "the plan was worthy of your united wisdom! and thy prudence, De Bracy, is most especially manifested in the project of leaving the lady in the hands of thy worthy confederate. Thou mayst, I think, succeed in taking her from her Saxon friends, but how thou wilt rescue her afterwards from the clutches of Bois-Guilbert seems considerably more doubtful – He is a falcon well accustomed to pounce on a partridge, and to hold his prey fast."

"He is a Templar," said De Bracy, "and cannot therefore rival me in my plan of wedding this heiress; – and to attempt aught dishonourable against the intended bride of De Bracy – By Heaven! were he a whole Chapter of his Order in his single person, he dared not do me such an injury!"

"Then since nought that I can say," said Fitzurse, "will put this folly from thy imagination, (for well I know the obstinacy of thy disposition,) at least waste as little time as possible – let not thy folly be lasting as well as untimely."

"I tell thee," answered De Bracy, "that it will be the work of a few hours, and I shall be at York – at the head of my daring and valorous fellows, as ready to support any bold design as thy policy can be to form one. – But I hear my comrades assembling, and the steeds stamping and neighing in the outer court. – Farewell. – I go, like a true knight, to win the smiles of beauty."

"Like a true knight?" repeated Fitzurse, looking after him; "like a fool, I should say, or like a child, who will leave the most serious and needful

себе зразу. Хіба я в цій одежі не достеменний гайовий чи егер? Тож усю вину припишуть розбійникам з йоркширських лісів. Я послав надійних людей простежити, кудю пойдуть сакси. Сю ніч вони ночують у монастирі святого Вітола, чи Вітольда, чи як вони звать того саксонського мугиря-святого, в Бертоні-на-Тренті. А завтра вони вже зайдуть надто далеко, я їх не дістану. Тож треба по-соколиному схопити їх негайно. А потім я з'явлюсь у своїй власній подобі, вдам із себе галантного лицаря, вирятую нещасливу перелякану красуню з лап брутальних викрадачів, завезу її до замку Фрон-де-Бефа або й до Нормандії, коли буде треба, і не покажу її рідні, аж поки вона не стане нареченою й дамою серця Моріса де Брасі.

– Задумано вельми мудро, – сказав Фіц-Урс, – і, гадаю, не самим тобою. Ну-бо, скажи відверто, де Брасі: хто допомагав тобі все це обміркувати? І хто допомагатиме виконувати? Бо, скільки мені відомо, твій власний загін стоїть аж у Йорку.

– Ну, коли тобі так уже треба знати, – відповів де Брасі, – то всю комбінацію, що її підказала мені історія з коліном Веніаміновим, оборудував храмовник де Буагільбер. Він має допомогти мені в нападі, він-таки зі своїми людьми переодягнуться розбійниками, що від них я, змінивши подобу, маю своєю звитяжною рукою порятувати даму.

– Присягаюся всіма святими! – вигукнув Фіц-Урс. – Аж дві мудрі голови думали та надумали! А надто добре видно тут твою обачність, де Брасі. Зоставити свою даму в руках такого достойного спільника! Може, в її саксонських родичів та друзів ти й викрадеш її, але як потім видереш із пазурів Буагільбера – цього я не бачу. Бо той сокіл добре вміє хапати куріпочок і не відпускати їх.

– Таж він храмовник, – відказав де Брасі, – а тому не суперник мені в одруженні з багатою спадкоємницею. А як спробує збезчестити наречену де Брасі – Бог мені свідок, завдати такої образи мені він не посмів би, хоч би навіть увесь свій орден зібрав у своїй особі.

– Ну, коли вже я ніякими словами не годен вигнати ці дурачі з твоєї голови, – сказав Фіц-Урс, – бо я добре знаю твою впертість, то хоч змарнуй на них по змозі менше часу: хай хоч вони не будуть такі тривалі, як і невчасні.

– Та не турбуйся, це все буде впоране за кілька годин, – запевнив де Брасі, – і я буду в Йорку на чолі своїх хоробрих і бойових хлопців, так само готовий підтримати будь-який відважний задум, як твоя голова готова його укласти. Але я чую, що мої товариші вже збираються, і коні б'ють копитами та іржуть у зовнішньому подвір'ї. Прощай. Я, як справжній лицар, рушаю здобувати усмішку красуні.

– «Як справжній лицар!» – повторив Фіц-Урс, дивлячись йому вслід. – Як дурень, сказав би я, або як мала дитина, що покине щонайважливішу і

occupation, to chase the down of the thistle that drives past him. – But it is with such tools that I must work; – and for whose advantage? – For that of a Prince as unwise as he is profligate, and as likely to be an ungrateful master as he has already proved a rebellious son and an unnatural brother. – But he – he, too, is but one of the tools with which I labour; and, proud as he is, should he presume to separate his interest from mine, this is a secret which he shall soon learn.”

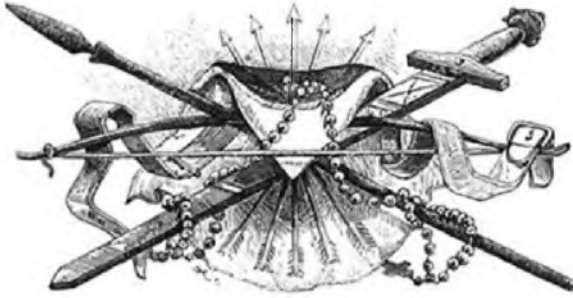
The meditations of the statesman were here interrupted by the voice of the Prince from an interior apartment, calling out, “Noble Waldemar Fitzurse!” and, with bonnet doffed, the future Chancellor (for to such high preferment did the wily Norman aspire) hastened to receive the orders of the future sovereign.

найпотрібнішу справу, аби погнатись за пущинкою, що пролітає повз неї. Але що вдієш – із такими зняряддями мушу я працювати, і то заради кого? Заради принца, настільки ж нерозумного, наскільки й розпусного – і найскорше так само невдячного монарха, невдячного настільки ж, наскільки бунтівливий був із нього син і наскільки невірний з нього брат... Але... але він теж лише зняряддя в моїх руках, і хай там який він був гордий, а дуже скоро спізнає цю таємницю, тільки-но спробує відмежувати свої інтереси від моїх.

Ці роздуми державного мужа були раптом перервані голосом принца, що покликав із внутрішніх покоїв: «Пане Вальдемаре Фіц-Урсе!» – і майбутній канцлер* (бо саме такого титулу прагнув хитрий норман) скинув шапку й заквапився вислухувати накази майбутнього монарха.

CHAPTER XVI

*Far in a wild, unknown to public view,
From youth to age a reverend hermit grew;
The moss his bed, the cave his humble cell,
His food the fruits, his drink the crystal well
Remote from man, with God he pass 'd his days,
Prayer all his business – all his pleasure praise.*

Parnell

The reader cannot have forgotten that the event of the tournament was decided by the exertions of an unknown knight, whom, on account of the passive and indifferent conduct which he had manifested on the former part of the day, the spectators had entitled, “Le Noir Faineant”. This knight had left the field abruptly when the victory was achieved; and when he was called upon to receive the reward of his valour, he was nowhere to be found. In the meantime, while summoned by heralds and by trumpets, the knight was holding his course northward, avoiding all frequented paths, and taking the shortest road through the woodlands. He paused for the night at a small hostelry lying out of the ordinary route, where, however, he obtained from a wandering minstrel news of the event of the tourney.

On the next morning the knight departed early, with the intention of making a long journey; the condition of his horse, which he had carefully spared during the preceding morning, being such as enabled him to travel far without the necessity of much repose. Yet his purpose was baffled by the devious paths through which he rode, so that when evening closed upon him, he only found himself on the frontiers of the West Riding of Yorkshire. By this time both horse and man required refreshment, and it became necessary, moreover, to look out for some place in which they might spend the night, which was now fast approaching.

РОЗДІЛ XVI

*У самоті, в безлюдній пуці вік
Прожив благочестивий чоловік,
Де постіль – мох, печера – за житло,
Годує плід, а поїть джерело,
Всі дні у праці, від людей здаля,
Все молиться та Бога прославля.*

Парнелл

Читач, певне ж, не забув, що доля турніру була вирішена втручанням невідомого лицаря, якого за мляве й байдуже поведження протягом майже всього дня глядачі прозвали Чорним Неробою. Здобувши перемогу, цей лицар несподівано зник з арени, і коли його викликали, щоб одержав нагороду за свою звитягу, то ніде не змогли розшукати. А поки герольди та сурмачі кликали його, лицар простував на північ, уникаючи людних стежок і обираючи найкоротший шлях лісом. Заночував він у маленькому заїзді далеко осторонь битого шляху, одначе й там мандрівний менестрель розповів йому, як скінчився турнір.

Уранці лицар вирушив у дорогу рано, збираючись проїхати багато; напередодні, на турнірі, він дуже щадив коня і тому тепер міг довго їхати майже без перепочинку. Одначе йому довелось чимало блукати, і надвечір він дістався тільки до західних меж йоркширської округи. На той час і коневі, й вершникові потрібне було покріплення, а до того ж пора стало нагледіти якесь місце, де перебути вже недалеку ніч.

The place where the traveller found himself seemed unpropitious for obtaining either shelter or refreshment, and he was likely to be reduced to the usual expedient of knights-errant, who, on such occasions, turned their horses to graze, and laid themselves down to meditate on their lady-mistress, with an oak-tree for a canopy. But the Black Knight either had no mistress to meditate upon, or, being as indifferent in love as he seemed to be in war, was not sufficiently occupied by passionate reflections upon her beauty and cruelty, to be able to parry the effects of fatigue and hunger, and suffer love to act as a substitute for the solid comforts of a bed and supper. He felt dissatisfied, therefore, when, looking around, he found himself deeply involved in woods, through which indeed there were many open glades, and some paths, but such as seemed only formed by the numerous herds of cattle which grazed in the forest, or by the animals of chase, and the hunters who made prey of them.

The sun, by which the knight had chiefly directed his course, had now sunk behind the Derbyshire hills on his left, and every effort which he might make to pursue his journey was as likely to lead him out of his road as to advance him on his route. After having in vain endeavoured to select the most beaten path, in hopes it might lead to the cottage of some herdsman, or the silvan lodge of a forester, and having repeatedly found himself totally unable to determine on a choice, the knight resolved to trust to the sagacity of his horse; experience having, on former occasions, made him acquainted with the wonderful talent possessed by these animals for extricating themselves and their riders on such emergencies.

The good steed, grievously fatigued with so long a day's journey under a rider cased in mail, had no sooner found, by the slackened reins, that he was abandoned to his own guidance, than he seemed to assume new strength and spirit; and whereas, formerly he had scarce replied to the spur, otherwise than by a groan, he now, as if proud of the confidence reposed in him, pricked up his ears, and assumed, of his own accord, a more lively motion. The path which the animal adopted rather turned off from the course pursued by the knight during the day; but as the horse seemed confident in his choice, the rider abandoned himself to his discretion.

He was justified by the event; for the footpath soon after appeared a little wider and more worn, and the tinkle of a small bell gave the knight to understand that he was in the vicinity of some chapel or hermitage.

Accordingly, he soon reached an open plat of turf, on the opposite side of which, a rock, rising abruptly from a gently sloping plain, offered its grey and weatherbeaten front to the traveller. Ivy mantled its sides in some places, and in others oaks and holly bushes, whose roots found nourishment in the cliffs of the crag, waved over the precipices below, like the plumage of the warrior

Місце, де опинився подорожній, не обіцяло ні поживи, ні притулку, і здавалося, що йому доведеться обмежитися звичайним нічлігом мандрівних лицарів, що в таких випадках пускали коня пастись, а самі лягали, наче під балдахіном, під будь-яким дубом помріяти про свою даму серця. Але Чорний Лицар чи то не мав дами серця, про яку міг би помріяти, чи то, будиши такий лінивий у коханні, яким здавався в бою, не настільки переймався палкими думами про її красу та непоступливість, аби за ними забувати про голод і втому й дозволити коханню заступати собою вагоміші втіхи постелі та вечері. Тому, роззирнувшись довкола, він відчув глибоке невдоволення, бо побачив, що заїхав у глибину лісу, де хоча й було багато галявин і якісь там стежки, але, як видно, протоптані не людьми, а численними чередями, що паслися в тому лісі, або ж дикими тваринами та мисливцями, що ганялись за ними.

Сонце, що по ньому він здебільша визначав, куди їхати, зайшло за Дербіширські гори ліворуч нього, і тепер, хоч би куди їхав лицар, він міг так самісінько віддалятися від шляху, як і наближатись до нього. Він довго й марно силкувався знайти найдужче втоптану стежку, сподіваючись, що вона виведе його до хатини якогось пастуха чи гайового, але, кілька разів пересвідчившись, що ніяк не може вибрати, куди ж повернути, вирішив покластися на розум свого коня, бо йому досі не раз уже траплялось бачити незвичайну здатність цих тварин визволяти себе й своїх вершників із такої скрути.

Тільки-но добрий кінь, тяжко зморений такою довгою цілоденною дорогою, та ще й під вершником у крицевому обладунку, відчув, що повід йому попущено і його полишено на самого себе, як у нього ніби вступили новий дух і сила. Досі він болісно іржав у відповідь на удар острогами, а тепер, ніби гордий виявленою йому довірою, нашорошив вуха й сам піддав ходи. Стежка, на яку він звернув, вела не в тому напрямі, в якому лицар їхав цілий день, та що кінь видимо був упевнений у своєму виборі, верхівець вирішив покластися на нього.

І не помилився, бо стежка невдовзі зробилася ширша й краще втоптана, і дзенькання дзвіночка відкрило лицареві, що він опинився поблизу якоїсь каплиці чи оселі самотника.

І справді, незабаром він виїхав на дернисту галявину, на протилежному боці якої над пологістим схилом підносились своїм сірим звітрілим чолом урвіста скеля. Подекуди її поверхню вкривав плющ, а подекуди – дуби ти гостролист, що коренилися в розколинах, нависали над прірвою, мов плюмаж воїна над

over his steel helmet, giving grace to that whose chief expression was terror. At the bottom of the rock, and leaning, as it were, against it, was constructed a rude hut, built chiefly of the trunks of trees felled in the neighbouring forest,

крицевим шоломом, прикрашаючи картину, що без цього була б страшлива. Біля підніжжя скелі, притулена до неї, стояла хатина, сяк-так складена з нарубаних у сусідньому лісі колод, щілини між

and secured against the weather by having its crevices stuffed with moss mingled with clay. The stem of a young fir-tree lopped of its branches, with a piece of wood tied across near the top, was planted upright by the door, as a rude emblem of the holy cross. At a little distance on the right hand, a fountain of the purest water trickled out of the rock, and was received in a hollow stone, which labour had formed into a rustic basin. Escaping from thence, the stream murmured down the descent by a channel which its course had long worn, and so wandered through the little plain to lose itself in the neighbouring wood.

Beside this fountain were the ruins of a very small chapel, of which the roof had partly fallen in. The building, when entire, had never been above sixteen feet long by twelve feet in breadth, and the roof, low in proportion, rested upon four concentric arches which sprung from the four corners of the building, each supported upon a short and heavy pillar. The ribs of two of these arches remained, though the roof had fallen down betwixt them; over the others it remained entire. The entrance to this ancient place of devotion was under a very low round arch, ornamented by several courses of that zig-zag moulding, resembling shark's teeth, which appears so often in the more ancient Saxon architecture. A belfry rose above the porch on four small pillars, within which hung the green and weatherbeaten bell, the feeble sounds of which had been some time before heard by the Black Knight.

The whole peaceful and quiet scene lay glimmering in twilight before the eyes of the traveller, giving him good assurance of lodging for the night; since it was a special duty of those hermits who dwelt in the woods, to exercise hospitality towards benighted or bewildered passengers.

Accordingly, the knight took no time to consider minutely the particulars which we have detailed, but thanking Saint Julian (the patron of travellers) who had sent him good harbourage, he leaped from his horse and assailed the door of the hermitage with the butt of his lance, in order to arouse attention and gain admittance.

It was some time before he obtained any answer, and the reply, when made, was unpropitious.

“Pass on, whosoever thou art,” was the answer given by a deep hoarse voice from within the hut, “and disturb not the servant of God and St Dunstan in his evening devotions.”

“Worthy father,” answered the knight, “here is a poor wanderer bewildered in these woods, who gives thee the opportunity of exercising thy charity and hospitality.”

“Good brother,” replied the inhabitant of the hermitage, “it has pleased Our Lady and St Dunstan to destine me for the object of those virtues, instead of the exercise thereof. I have no provisions here which even a dog would share with me, and a horse of any tenderness of nurture would despise my couch – pass therefore on thy way, and God speed thee.”

ними були позамазувані глиною з мохом. Коло дверей стримів стовбур молодого ялини, очищений від гілля, а трохи нижче верхівки впоперек нього була прив'язана коротша деревина – разом вони становили примітивний знак святого хреста. По праву руку недалеко від хатини зі скелі пробивалося чисте, прозоре джерело; вода стікала в подобу корита, видовбану з каменю, а далі дзюркотіла вниз по схилу рівчаком, який сама собі промила; за галявинкою струмок зникав у лісі.

Поряд із цим джерелом були руїни малесенької каплички; покрівля її майже вся запала всередину. Сама будівля була не більша як шістнадцять футів завдовжки й дванадцять завширшки, а невисока покрівля була покладена на чотири півкруглі арки склепіння, що спирались на чотири наріжні слупи будівлі, низькі й масивні; ребра двох цих арок були голі, бо покрівля між ними провалилась; над рештою двома вона була ще ціла. Вхід до цієї старовинної моельні був під зовсім низьким півкруглим склепінням, оздобленим кількома рядами отого зигзагуватого різьблення, схожого на акулячі зуби, що його ми так часто бачимо в пам'ятках найдавнішої саксонської архітектури. Над порталом на чотирьох невеликих колонах підносилася дзвіниця, в якій висів позеленілий від негоди дзвін, негучне дзенькання якого вже якийсь час долітало до слуху Чорного Лицаря.

Вся ця мирна й спокійна картина, що мріла в присмерку перед очима подорожнього, вселяла в нього певність, що він знайшов де переночувати: адже одним з неодмінних обов'язків пустельників, що жили в лісах, було надавати притулок мандрівцям, що припізлились або заблукали.

Отож лицар, не розглядавши уважно всього того, що ми змалювали, а подякувавши святому Юліанові, патронові мандрівців, що послав йому таке добре пристановище, сплигнув з коня й постукав у двері хатини тупим кінцем списа, аби привернути самотникову увагу, щоб той його впустив.

Чекати відповіді довелося довгенько, і відповідь, нарешті одержана, була неласкава.

– Іди собі, хто б ти не був, – прохрипів густий голос за дверима, – і не турбуй слуги Бога та святого Дунстана під час вечірньої молитви.

– Достойний отче, – відповів лицар, – я подорожній, я заблукав у цих лісах і даю тобі нагоду виявити милосердя й гостинність.

– Добрий мій брате, – почулося з-за дверей, – пресвятій Діві й святому Дунстанові вгодно було, щоб я сам просив про ці милості, а не вділяв їх. Я не маю харчів, навіть таких, щоб їх захотів розділити зі мною собака, а на постелі моїй не схотів би спати навіть більш-менш вибагливий кінь; тож іди своєю дорогою, і хай Бог тобі помагає.

“But how,” replied the knight, “is it possible for me to find my way through such a wood as this, when darkness is coming on? I pray you, reverend father as you are a Christian, to undo your door, and at least point out to me my road.”

“And I pray you, good Christian brother,” replied the anchorite, “to disturb me no more. You have already interrupted one pater, two aves, and a credo, which I, miserable sinner that I am, should, according to my vow, have said before moonrise.”

“The road – the road!” vociferated the knight, “give me directions for the road, if I am to expect no more from thee.”

– Але ж як я зможу знайти ту дорогу в цьому лісі, коли вже смеркає? – відказав лицар. – Прошу вас, велебний отче, як християнина: вийдіть і хоч би покажіть мені дорогу.

– А я вас, брате, прошу як християнина: не турбуйте мене більше, – відповів самітник. – Ви вже й так відібрали мені час на один «Отченаш», двоє «Радуйся» й одне «Вірую», що їх я, нещасний грішник, згідно зі своєю обітницею мав проказати до схід місяця.

– Дорогу! Дорогу! – заволав лицар. – Напровадьте мене на дорогу, коли вже я не діждусь від вас нічого більше.

“The road,” replied the hermit, “is easy to hit. The path from the wood leads to a morass, and from thence to a ford, which, as the rains have abated, may now be passable. When thou hast crossed the ford, thou wilt take care of

– Дорогу знайти легко, – сказав самітник. – Дорога з лісу веде до болота, а далі до броду, через який можна пройти, бо дощів останнім часом не було. Коли перейдете брід, лівим берегом їдьте

thy footing up the left bank, as it is somewhat precipitous; and the path, which hangs over the river, has lately, as I learn, (for I seldom leave the duties of my chapel,) given way in sundry places. Thou wilt then keep straight forward – ”

“A broken path – a precipice – a ford, and a morass!” said the knight interrupting him, – “Sir Hermit, if you were the holiest that ever wore beard or told bead, you shall scarce prevail on me to hold this road to-night. I tell thee, that thou, who livest by the charity of the country – ill deserved, as I doubt it is – hast no right to refuse shelter to the wayfarer when in distress. Either open the door quickly, or, by the rood, I will beat it down and make entry for myself.”

“Friend wayfarer,” replied the hermit, “be not importunate; if thou puttest me to use the carnal weapon in mine own defence, it will be e’en the worse for you.”

At this moment a distant noise of barking and growling, which the traveller had for some time heard, became extremely loud and furious, and made the knight suppose that the hermit, alarmed by his threat of making forcible entry, had called the dogs who made this clamour to aid him in his defence, out of some inner recess in which they had been kennelled. Incensed at this preparation on the hermit’s part for making good his inhospitable purpose, the knight struck the door so furiously with his foot, that posts as well as staples shook with violence.

The anchorite, not caring again to expose his door to a similar shock, now called out aloud, “Patience, patience – spare thy strength, good traveller, and I will presently undo the door, though, it may be, my doing so will be little to thy pleasure.”

The door accordingly was opened; and the hermit, a large, strong-built man, in his sackcloth gown and hood, girt with a rope of rushes, stood before the knight. He had in one hand a lighted torch, or link, and in the other a baton of crab-tree, so thick and heavy, that it might well be termed a club. Two large shaggy dogs, half greyhound half mastiff, stood ready to rush upon the traveller as soon as the door should be opened. But when the torch glanced upon the lofty crest and golden spurs of the knight, who stood without, the hermit, altering probably his original intentions, repressed the rage of his auxiliaries, and, changing his tone to a sort of churlish courtesy, invited the knight to enter his hut, making excuse for his unwillingness to open his lodge after sunset, by alleging the multitude of robbers and outlaws who were abroad, and who gave no honour to Our Lady or St Dunstan, nor to those holy men who spent life in their service.

“The poverty of your cell, good father,” said the knight, looking around him, and seeing nothing but a bed of leaves, a crucifix rudely carved in oak, a missal, with a rough-hewn table and two stools, and one or two clumsy articles of furniture – “the poverty of your cell should seem a sufficient defence against any risk of thieves, not to mention the aid of

обережно, бо там урвище, а стежка понад самим краєм, як я чув – бо я рідко покидаю свою каплицю, – в кількох місцях обвалилась. Далі поїдете прямо й прямо...

– Стежка обвалилась... урвище... брід... та ще й болото! – перебив його лицар. – Велебний отче, хоч би ви були найсвятіший у світі, то не вмовите мене їхати такою дорогою вночі. Кажу вам, що ви, живучи зі збираної в цій околиці милостини, – і погано заслуженої, в цьому я певен, – не маєте права відмовляти в притулку подорожньому в такій скруті. Або швидше відчиніть, або, хрестом присягаюсь, я сам вивалю двері й увійду.

– Друже подорожній, – відказав самітник, – не будь нахабою. Бо коли ти змусиш мене оборонятися мирською зброєю, тобі ж гірше буде.

В ту хвилину тихий гавкіт і гарчання, що вже від якогось часу долинали до слуху мандрівця, залунали вельми гучно й люто, і лицар здогадався, що самітник, стривожений його погрозою вдертись до хатини силоміць, покликав собак, і ті з якоїсь комірчини всередині хатини, де були зачинені, прибігли боронити його. Скипівши від того, що самітник справді готується здійснити свій негостинний намір, лицар так садонув ногою в двері, що й засуви, й одвірки аж задвигтіли.

Тоді самітник, не хотючи, щоб у двері знов почали бити, голосно гукнув:

– Стривай, стривай... побережи сили, мій добрий мандрівче, зараз я відчиню, тільки не знаю, чи буде воно тобі на втіху...

Двері справді відчинились, і самітник, високий, кремезний чолов'яга в рясі та каптурі з рядюги, підперезаний ситняговим мотузком, став перед лицарем. В одній руці він тримав запаленого смолоскипа, а в другій – палицю з яблуні-дички, грубу й важку, на вірець бойового кия. Два великі кудлаті пси, покручі хорта й мастифа, стояли напоготові, щоб кинутися на мандрівця, тільки-но відчиняться двері. Та коли у світлі смолоскипа заблищав високий гребінь на шоломі й золоті остроги на ногах лицаря, що стояв перед дверима, самітник, видимо змінивши первісний намір, стримав лютя своїх помічників і тоном грубуватої чемності запросив лицаря до хатини, виправдовуючись тим, що він неохоче відмикає свої двері після заходу сонця, боячись незліченних грабіжників, що вештаються по краю, нітрохи не шануючи ні Пресвятої Діви, ні святого Дунстана, ані тих благочестивих людей, що віддають життя служінню їм.

– Убозтво твоєї келії, добрий отче, – заперечив лицар, роззирнувшись довкола й побачивши тільки постіль із сухого листя, невправно вирізьблене з дуба розп'яття, молитовник, незграбно збитий стіл, два неоковирні ослінчики та ще кілька меблин, – убозтво твоєї келії, як на мене, мало б бути достатнім захистом від будь-яких грабіжників, не кажучи вже про двох таких

two trusty dogs, large and strong enough, I think, to pull down a stag, and of course, to match with most men."

"The good keeper of the forest," said the hermit, "hath allowed me the use of these animals, to protect my solitude until the times shall mend."

Having said this, he fixed his torch in a twisted branch of iron which served for a candlestick; and, placing the oaken trivet before the embers of the fire, which he refreshed with some dry wood, he placed a stool upon one side of the table, and beckoned to the knight to do the same upon the other.

They sat down, and gazed with great gravity at each other, each thinking in his heart that he had seldom seen a stronger or more athletic figure than was placed opposite to him.

"Reverend hermit," said the knight, after looking long and fixedly at his host, "were it not to interrupt your devout meditations, I would pray to know three things of your holiness; first, where I am to put my horse? – secondly, what I can have for supper? – thirdly, where I am to take up my couch for the night?"

"I will reply to you," said the hermit, "with my finger, it being against my rule to speak by words where signs can answer the purpose." So saying, he pointed successively to two corners of the hut. "Your stable," said he, "is there – your bed there; and," reaching down a platter with two handfuls of parched pease upon it from the neighbouring shelf, and placing it upon the table, he added, "your supper is here."

The knight shrugged his shoulders, and leaving the hut, brought in his horse, (which in the interim he had fastened to a tree,) unsaddled him with much attention, and spread upon the steed's weary back his own mantle.

The hermit was apparently somewhat moved to compassion by the anxiety as well as address which the stranger displayed in tending his horse; for, muttering something about provender left for the keeper's palfrey, he dragged out of a recess a bundle of forage, which he spread before the knight's charger, and immediately afterwards shook down a quantity of dried fern in the corner which he had assigned for the rider's couch. The knight returned him thanks for his courtesy; and, this duty done, both resumed their seats by the table, whereon stood the trencher of pease placed between them. The hermit, after a long grace, which had once been Latin, but of which original language few traces remained, excepting here and there the long rolling termination of some word or phrase, set example to his guest, by modestly putting into a very large mouth, furnished with teeth which might have ranked with those of a boar both in sharpness and whiteness, some three or four dried pease, a miserable grist as it seemed for so large and able a mill.

The knight, in order to follow so laudable an example, laid aside his helmet, his corslet, and the greater part of his armour, and showed to the hermit a head thick-curled with yellow hair, high features, blue eyes, remarkably bright and

оборонців, як оці два вірні пси, досить, як на мене, рославих та дужих, аби звалити й оленя, а тим паче хоч би якого чоловіка.

– Тутешній ловчий, добряга, лишив їх у мене, аби захистити мою самоту, поки минеться це лихоліття, – відказав самітник.

Тоді застромив смолоскипа в залізний скрутень, що правив замість свічника, підкинув сухих дров у жар коминка, пересунув до вогню триногий стіл, а до столу ослінчик і кивнув лицареві зробити те саме з другим ослінчиком.

Обидва сіли й якусь хвилину поважно, пильно розглядали один одного. Кожен думав собі, що не часто бачив таку кремену й дужу постать, як оце перед ним.

– Велебний самітнику, – сказав лицар нарешті, роздивившись того як слід, – дозвольте мені ще раз перебити ваші побожні роздуми і спитати у вашої велебності про три речі. По-перше, де мені поставити коня? По-друге, чим би мені повечеряти? І по-третє, де я маю лягти й виспатись?

– Я відповім вам пальцем, бо маю таке правило: не вимовляти слів там, де досить знаків. – З тими словами він показав пальцем на три кути хатини.

– Ось вам стайня, – сказав, – ось ліжко; а ось, – він дістав з полиці поблизу таріль із двома жменями підсмаженого гороху і, поставивши на стіл, докінчив: – А ось ваша вечеря.

Лицар здвигнув плечима, вийшов з хатини й завів свого коня, якого був припнув до дерева. Потім дуже дбайливо розсідлав і накрив його своїм плащем.

Самітника видимо зворушила вправність і турбота, виявлені чужинцем до коня, бо, промимривши щось про пашу, яку він тут держить для коня гайового, він видобув з якоїсь комірчини оберемок сіна й поклав перед лицаревим румаком, а тоді кинув у кутку, призначеному для спання вершника, трохи сухої папороті. Лицар подякував йому за таку люб'язність, а справивши цей обов'язок, обидва знов сіли за стіл, на якому стояла таця з горохом. Пробубонівши довгу молитву мовою, що колись була латинською, а тепер від неї лишилися тільки сліди, як-от: протягле, гучне закінчення котрогось слова чи звороту, – самітник подав своєму гостеві приклад, скромно вкинувши у великого ротяку з гострими та білими, немов у вепра, зубами тричотири сухі горошини – жалюгідний помел для таких великих і міцних жорен.

Лицар, аби наслідувати такий похвальний приклад, скинув шолома, панцер і майже всю решту обладунку, відкривши перед самітником густого, кучерявого білявого чуба, обличчя з виразними рисами, блакитними очима,

sparkling, a mouth well formed, having an upper lip clothed with mustachoes darker than his hair, and bearing altogether the look of a bold, daring, and enterprising man, with which his strong form well corresponded.

The hermit, as if wishing to answer to the confidence of his guest, threw back his cowl, and showed a round bullet head belonging to a man in the prime of life. His close-shaven crown, surrounded by a circle of stiff curled black hair, had something the appearance of a parish pinfold begirt by its high hedge. The features expressed nothing of monastic austerity, or of ascetic privations; on the contrary, it was a bold bluff countenance, with broad black eyebrows, a well-turned forehead, and cheeks as round and vermilion as those of a trumpeter, from which descended a long and curly black beard. Such a visage, joined to the brawny form of the holy man, spoke rather of sirloins and haunches, than of pease and pulse. This incongruity did not escape the guest. After he had with great difficulty accomplished the mastication of a mouthful of the dried pease, he found it absolutely necessary to request his pious entertainer to furnish him with some liquor; who replied to his request by placing before him a large can of the purest water from the fountain.

“It is from the well of St Dunstan,” said he, “in which, betwixt sun and sun, he baptized five hundred heathen Danes and Britons – blessed be his name!” And applying his black beard to the pitcher, he took a draught much more moderate in quantity than his encomium seemed to warrant.

“It seems to me, reverend father,” said the knight, “that the small morsels which you eat, together with this holy, but somewhat thin beverage, have thriven with you marvellously. You appear a man more fit to win the ram at a wrestling match, or the ring at a bout at quarter-staff, or the bucklers at a sword-play, than to linger out your time in this desolate wilderness, saying masses, and living upon parched pease and cold water.”

“Sir Knight,” answered the hermit, “your thoughts, like those of the ignorant laity, are according to the flesh. It has pleased Our Lady and my patron saint to bless the pittance to which I restrain myself, even as the pulse and water was blessed to the children Shadrach, Meshech, and Abednego, who drank the same rather than defile themselves with the wine and meats which were appointed them by the King of the Saracens.”

“Holy father,” said the knight, “upon whose countenance it hath pleased Heaven to work such a miracle, permit a sinful layman to crave thy name?”

“Thou mayst call me,” answered the hermit, “the Clerk of Copmanhurst, for so I am termed in these parts – They add, it is true, the epithet holy, but I stand not upon that, as being unworthy of such addition. – And now, valiant knight, may I pray ye for the name of my honourable guest?”

напрочуд ясними й блискучими, гарної форми уста, облямовані зверху темнішими за чуприну вусами, і взагалі явив подобу сміливого, рішучого й заповзятливого чоловіка, що до неї якнайкраще пасувала могутня статура.

Самітник, немов бажаючи відповісти довірою на гостеву довіру, відкинув на плечі каптур, появивши круглу, як куля, голову чоловіка в розквіті віку. Виголена маківка, оточена кільцем цупких чорних кучерів, чимось нагадувала сільський громадський вигін, обгороджений високим живоплотом. У його рисах не видно було й дрібки чернецької суворості чи аскетичної здержливості; навпаки, то було сміливе, відкрите обличчя з широкими чорними бровами, гарної форми чолом і такими округлими та червоними щоками, які бувають у сурмачів, а нижче кучерявилась довга чорна борода. Таке обличчя в поєднанні з кремезною постаттю промовляло радше про соковиту оленину чи вепрятину, ніж про горох та боби. Ця невідповідність не уникла гостеві уваги. Насилу дожувавши жменьку сухого гороху, він відчув доконечну потребу зажадати в побожного господаря, щоб дав йому напитись; на відповідь той поставив перед ним великий глек щонайчистішої джерельної води.

– Це з джерела святого Дунстана, – сказав він. – Святий, хай буде благословенне ім'я його, за один день, від сходу до заходу сонця, охрестив у ньому п'ятсот поган – данців та бритів. – І, піднісши глек до чорної бороди, випив ковток багато скромніший, ніж начебто дозволяла його горлянка.

– Здається мені, велебний отче, – мовив лицар, – що ваша мізерна пожива разом із оцим святим, але трохи рідкуватим трунком чудесно підживляє вас. Як на мене, вам куди більше пасувало б вигравати баранів у боротьбі перед глядачами, або персні в бою на киях, або щити у фехтувальних сутичках, ніж збавляти свій час у цьому відлюдді, відтарабанюючи служби Божі та живлячись підсмаженим горохом і холодною водою.

– Пане лицарю, – відповів самітник, – ваші думки, як то й годиться думкам темного мирянства, прикуті до плотських справ. Але Пречистій Діві та моему святому патронові вгодно було благословити ту вбогу пожертву, що нею я себе обмежую, так, як у давнину благословенні були боби та води для юнаків Содраха, Місаха й Авденаго*, що пили воду, не бажаючи осквернити себе вином і стравами, що їх уділяв їм сарацинський цар.

– Святий отче, – сказав лицар, – коли вже небеса сотворили з вами таке диво, дозвольте грішному мирянинові довідатись, як вас звать.

– Можете називати мене причетником з Копменгерста, – відповів самітник, – бо так мене звать у цих краях. Правда, вони додають до цього ще й прикладку «святий», але я на цьому не наполягатиму, бо не вважаю себе гідним її. А тепер, звияжний лицарю, дозвольте спитати, як же звать мого вельмишановного гостя.

“Truly,” said the knight, “Holy Clerk of Copmanhurst, men call me in these parts the Black Knight, – many, sir, add to it the epithet of Sluggard, whereby I am no way ambitious to be distinguished.”

The hermit could scarcely forbear from smiling at his guest’s reply.

“I see,” said he, “Sir Sluggish Knight, that thou art a man of prudence and of counsel; and moreover, I see that my poor monastic fare likes thee not, accustomed, perhaps, as thou hast been, to the license of courts and of camps, and the luxuries of cities; and now I bethink me, Sir Sluggard, that when the charitable keeper of this forest-walk left those dogs for my protection, and also those bundles of forage, he left me also some food, which, being unfit for my use, the very recollection of it had escaped me amid my more weighty meditations.”

“I dare be sworn he did so,” said the knight; “I was convinced that there was better food in the cell, Holy Clerk, since you first doffed your cowl. – Your keeper is ever a jovial fellow; and none who beheld thy grinders contending with these pease, and thy throat flooded with this ungenial element, could see thee doomed to such horse-provender and horse-beverage,” (pointing to the provisions upon the table,) “and refrain from mending thy cheer. Let us see the keeper’s bounty, therefore, without delay.”

The hermit cast a wistful look upon the knight, in which there was a sort of comic expression of hesitation, as if uncertain how far he should act prudently in trusting his guest. There was, however, as much of bold frankness in the knight’s countenance as was possible to be expressed by features. His smile, too, had something in it irresistibly comic, and gave an assurance of faith and loyalty, with which his host could not refrain from sympathizing.

After exchanging a mute glance or two, the hermit went to the further side of the hut, and opened a hutch, which was concealed with great care and some ingenuity. Out of the recesses of a dark closet, into which this aperture gave admittance, he brought a large pasty, baked in a pewter platter of unusual dimensions. This mighty dish he placed before his guest, who, using his poniard to cut it open, lost no time in making himself acquainted with its contents.

“How long is it since the good keeper has been here?” said the knight to his host, after having swallowed several hasty morsels of this reinforcement to the hermit’s good cheer.

“About two months,” answered the father hastily.

“By the true Lord,” answered the knight, “every thing in your hermitage is miraculous, Holy Clerk! for I would have been sworn that the fat buck which furnished this venison had been running on foot within the week.”

– Коли хочеш знати, святий причетнику з Копменгерста, – відказав лицар, – мене в цих краях прозивають Чорним Лицарем; а багато людей додають до цього ще й прикладку «Неробо», чи «Ледачий», але я теж не дуже дорожу такою відзнакою.

Самітник, почувши ту відповідь, не зміг стримати усмішки.

– Видно, – сказав він, – ви, пане Лицарю-Неробо, чоловік обачний і мудрий; а ще мені видно, що вам не до вподоби моя вбога чернецька їжа, бо ви ж, мабуть, звикли до придворних розкошів та до всяких міських вигод. Отож мені й пригадалося, пане Неробо, що той милосердний ловчий, під часю орудою цей ліс, коли зоставляв мені для захисту цих псів, та ще й кілька оберемків паші для коня, лишив тут для мене й трохи харчів, але ті харчі для мене негодящі, і я зовсім забув про них у своїх куди важливіших роздумах.

– Можу заприсягтися, що такі лишив, – сказав лицар, – бо з тої хвилини, як ви скинули з голови свого каптура, я був певен, що у вашій келії, святий причетнику, є краща їжа. Адже той ваш ловчий чоловік добросердий; а жодна людина, що побачила б, як ваші кутні жують оцей горох, а ваша горлянка прополіскується такою пісною рідиною, не змогла б спокійно дивитись на вас, приреченого до споживання оцього кінського харчу й кінського трунку (він показав на стіл), і не допомогти вам чимось кращим. Діставайте-но чимшвидше той гостинець від ловчого.

Самітник кинув на лицаря непевний погляд, що в ньому відчувалось якесь кумедне вагання, ніби він мав сумнів, чи обачно вчинить, довірившись гостеві. Але обличчя лицареве виражало тільки безоглядну щирість. У його усмішці теж було щось невідпорно кумедне, ніби запевнення в незрадливості й чесності, яке не могло не підкупити господаря.

Мовчки перезирнувшись з гостем іще раз чи двічі, самітник відійшов у другий кінець хатини й відчинив там комірчину, вхід до якої був замаскований вельми старанно й не без винахідливості. З глибини тієї темної комірчини він виніс великого пирога, запеченого на величезному олив'яному тарелі. Цього пирога він поставив перед гостем, а той видобув кинджал і негайно розрізав пиріг, аби чимшвидше побачити, чим же його начинено.

– І давно приходив до вас той добряга ловчий? – спитав лицар, на втіху господареві квапливо поглинувши кілька шматків цієї страви.

– Та вже місяців зо два тому, – квапливо відповів чернець.

– Господом істинним присягаюся, у вашій келії самі чудеса, святий причетнику! – зауважив лицар. – Бо я б заприсягся, що той жирний олень, котрий постачив нам оцю страву, ще на цьому тижні бігав по лісі.

The hermit was somewhat disheartened by this observation; and, moreover, he made but a poor figure while gazing on the diminution of the pasty, on which his guest was making desperate inroads; a warfare in which his previous profession of abstinence left him no pretext for joining.

Самітника трохи збентежило це зауваження; до того ж, він дивився дуже сумно, як швидко меншає пиріг, на який так завзято накинувся гість. Сам він, щойно запевнивши його в своїй здержливості, не міг узяти участі в тому бою.

“I have been in Palestine, Sir Clerk,” said the knight, stopping short of a sudden, “and I bethink me it is a custom there that every host who entertains a guest shall assure him of the wholesomeness of his food, by partaking of it along with him. Far be it from me to suspect so holy a man of aught inhospitable; nevertheless I will be highly bound to you would you comply with this Eastern custom.”

“To ease your unnecessary scruples, Sir Knight, I will for once depart from my rule,” replied the hermit. And as there were no forks in those days, his clutches were instantly in the bowels of the pasty.

The ice of ceremony being once broken, it seemed matter of rivalry between the guest and the entertainer which should display the best appetite; and although the former had probably fasted longest, yet the hermit fairly surpassed him.

“Holy Clerk,” said the knight, when his hunger was appeased, “I would gage my good horse yonder against a zecchin, that that same honest keeper to whom we are obliged for the venison has left thee a stoup of wine, or a runlet of canary, or some such trifle, by way of ally to this noble pasty. This would be a circumstance, doubtless, totally unworthy to dwell in the memory of so rigid an anchorite; yet, I think, were you to search yonder crypt once more, you would find that I am right in my conjecture.”

The hermit only replied by a grin; and returning to the hutch, he produced a leathern bottle, which might contain about four quarts. He also brought forth two large drinking cups, made out of the horn of the urus, and hooped with silver. Having made this goodly provision for washing down the supper, he seemed to think no farther ceremonious scruple necessary on his part; but filling both cups, and saying, in the Saxon fashion, “Waes hael, Sir Sluggish Knight!” he emptied his own at a draught.

“Drink hael, Holy Clerk of Copmanhurst!” answered the warrior, and did his host reason in a similar brimmer.

“Holy Clerk,” said the stranger, after the first cup was thus swallowed, “I cannot but marvel that a man possessed of such thews and sinews as thine, and who therewithal shows the talent of so goodly a trencher-man, should think of abiding by himself in this wilderness. In my judgment, you are fitter to keep a castle or a fort, eating of the fat and drinking of the strong, than to live here upon pulse and water, or even upon the charity of the keeper. At least, were I as thou, I should find myself both disport and plenty out of the king’s deer. There is many a goodly herd in these forests, and a buck will never be missed that goes to the use of Saint Dunstan’s chaplain.”

“Sir Sluggish Knight,” replied the Clerk, “these are dangerous words, and I pray you to forbear them. I am true hermit to the king and law, and were I to spoil my liege’s game, I should be sure of the prison, and, an my gown saved me not, were in some peril of hanging.”

– Я приїхав з Палестини, пане причетнику, – раптом покинувши їсти, сказав лицар, – а там кожен господар, що частує в себе гостя, повинен переконати його, що їжа безпечна, розділивши її з ним. Я, звичайно, й не думаю підозрювати таку побожну людину в чомусь неприязному, і все ж був би дуже вдячний вам, якби ви скорилися цьому східному звичаєві.

– Аби розвіяти ваші непотрібні сумніви, пане лицарю, я вже на цей раз відступлюся від свого правила, – сказав самітник. А що в ті часи ще не існувало виделок, він зразу встромив у пиріг пальці.

Коли крига церемонності була нарешті зламана, почалось ніби змагання між гостем та господарем, у кого кращий апетит; і хоч перший видимо постував довше, самітник випередив його.

– Святий причетнику, – сказав лицар, угамувавши голод, – я б поставив отого доброго коня проти одного цехіна, що той самий чесний ловчий, якому ми завдячуємо вечерю, зоставив тобі й сулію вина, або барильце канарського, або якусь таку дрібничку, щоб не лишати без пари цей чудовий пиріг. Звичайно, це ніяк не могло зберегтися в пам'яті такого суворого постувальника, та я гадаю, що як ти ще раз пошукаєш в отому сховку, то пересвідчишся, що я не помиляюсь.

Самітник відповів самою усмішкою, а ще раз відійшовши до комірчини, дістав звідти бурдючок кварта на чотири. Приніс він і дві великі чаші з турячих рогів, оздоблені сріблом. Подавши все необхідне для запивання вечері, він, видно, вирішив, що далі може поводитись без церемоній, а тому налив обидва келихи і, промовивши на саксонський лад: «*Waes hael* (за твоє здоров'я), пане Лицарю-Неробо», – вихилив свій одним духом.

– *Driuc hael* (на здоров'я пивши), святий причетнику з Копменгерста! – відповів воїн і вчинив за прикладом господаря.

– А знаєш, – сказав незнайомиць після першого келиха, – дивує мене ось що: чого це такий м'язистий та жилавий чоловік, як оце ти, та ще й такий охочий попоїсти як слід, раптом надумався забитись у цю глушину. Як на мене, тобі куди більше пасувало б жити в замку, їсти щось якнайжирніше й пити якнайміцніше, аніж нидіти отут на горосі й воді, та ще на ласці якогось там ловчого. Принаймні я, будвши тобою, і розважався б, і харчувався, полюючи на королевих оленів. У цих лісах чимало добрячих табунів, і на спожиток капеланові святого Дунстана завжди знайдеться олень.

– Пане Лицарю-Неробо, – відказав причетник, – це слова небезпечні, і я прошу вас більше так не казати. Я самітник, вірний королю й законові, а якби надумав красти дичину в свого владаря, то не втік би від в'язниці, а коли не порятує оця ряса, то й від зашморга.

“Nevertheless, were I as thou,” said the knight, “I would take my walk by moonlight, when foresters and keepers were warm in bed, and ever and anon, – as I pattered my prayers, – I would let fly a shaft among the herds of dun deer

– І все ж таки, бувши тобою, – не вгавав лицар, – я прогулювався б місячними ночами, коли гайові та ловчі сплять, і час від часу, поміж проказуванням молитов, пускав би стрілу в табунець оленів, що пасеться

that feed in the glades – Resolve me, Holy Clerk, hast thou never practised such a pastime?”

“Friend Sluggard,” answered the hermit, “thou hast seen all that can concern thee of my housekeeping, and something more than he deserves who takes up his quarters by violence. Credit me, it is better to enjoy the good which God sends thee, than to be impertinently curious how it comes. Fill thy cup, and welcome; and do not, I pray thee, by further impertinent enquiries, put me to show that thou couldst hardly have made good thy lodging had I been earnest to oppose thee.”

“By my faith,” said the knight, “thou makest me more curious than ever! Thou art the most mysterious hermit I ever met; and I will know more of thee ere we part. As for thy threats, know, holy man, thou speakest to one whose trade it is to find out danger wherever it is to be met with.”

“Sir Sluggish Knight, I drink to thee,” said the hermit; “respecting thy valour much, but deeming wondrous slightly of thy discretion. If thou wilt take equal arms with me, I will give thee, in all friendship and brotherly love, such sufficing penance and complete absolution, that thou shalt not for the next twelve months sin the sin of excess of curiosity.”

The knight pledged him, and desired him to name his weapons.

на галявині. От признайся, святий причетнику, невже ти ніколи не розважався так?

– Друже Неробо, – відказав самітник, – ти бачив у моєму господарстві все, що тебе стосується, а то й більше, ніж заслуговує людина, що вдирається на нічліг силою. Повір мені: краще тішитись тим добром, що посилає тобі Господь, ніж настирно допитуватись, звідки воно взялося. Налий собі ще вина, та й пий собі на здоров'я, а не допитуйся більше так настирно, а то я тобі покажу, що ти б не знайшов тут пристановища, якби не було на те моєї доброї ласки.

– Бігме, – не вгавав лицар, – ти ще дужче розпалюєш у мені цікавість. Я ще зроду не бачив такого загадкового пустельника, тому хочу дізнатись про тебе більше, перш ніж ми розпрощаємось. А щодо твоїх погроз, то знай, святий чоловіче, що ти говориш із тим, чиє ремесло – вишукувати небезпеки скрізь, де лишень можна спіткати їх.

– Пане Лицарю-Неробо, я п'ю за твоє здоров'я, – відказав самітник, – бо шаную високо твою відвагу, але про твою скромність моя думка куди нижча. Якщо ти обереш однакову зі мною зброю, я тобі попри всю дружбу й братерську любов уділю таку достатню покуту й цілковите розгрішення, що ти принаймні дванадцять місяців не грішитимеш гріхом цікавості.

Лицар погодився й попросив назвати ту зброю.

“There is none,” replied the hermit, “from the scissors of Delilah, and the tenpenny nail of Jael, to the scimitar of Goliath, at which I am not a match for thee – But, if I am to make the election, what sayst thou, good friend, to these trinkets?”

Thus speaking, he opened another hutch, and took out from it a couple of broadswords and bucklers, such as were used by the yeomanry of the period. The knight, who watched his motions, observed that this second place of concealment was furnished with two or three good long-bows, a cross-bow, a bundle of bolts for the latter, and half-a-dozen sheaves of arrows for the former. A harp, and other matters of a very uncanonical appearance, were also visible when this dark recess was opened.

“I promise thee, brother Clerk,” said he, “I will ask thee no more offensive questions. The contents of that cupboard are an answer to all my enquiries; and I see a weapon there” (here he stooped and took out the harp) “on which I would more gladly prove my skill with thee, than at the sword and buckler.”

“I hope, Sir Knight,” said the hermit, “thou hast given no good reason for thy surname of the Sluggard. I do promise thee I suspect thee grievously. Nevertheless, thou art my guest, and I will not put thy manhood to the proof without thine own free will. Sit thee down, then, and fill thy cup; let us drink, sing, and be merry. If thou knowest ever a good lay, thou shalt be welcome to a nook of pasty at Copmanhurst so long as I serve the chapel of St Dunstan, which, please God, shall be till I change my grey covering for one of green turf. But come, fill a flagon, for it will crave some time to tune the harp; and nought pitches the voice and sharpens the ear like a cup of wine. For my part, I love to feel the grape at my very finger-ends before they make the harp-strings tinkle.”¹

¹ The Jolly Hermit. – All readers, however slightly acquainted with black letter, must recognise in the Clerk of Copmanhurst, Friar Tuck, the buxom Confessor of Robin Hood’s gang, the Curtal Friar of Fountain’s Abbey.

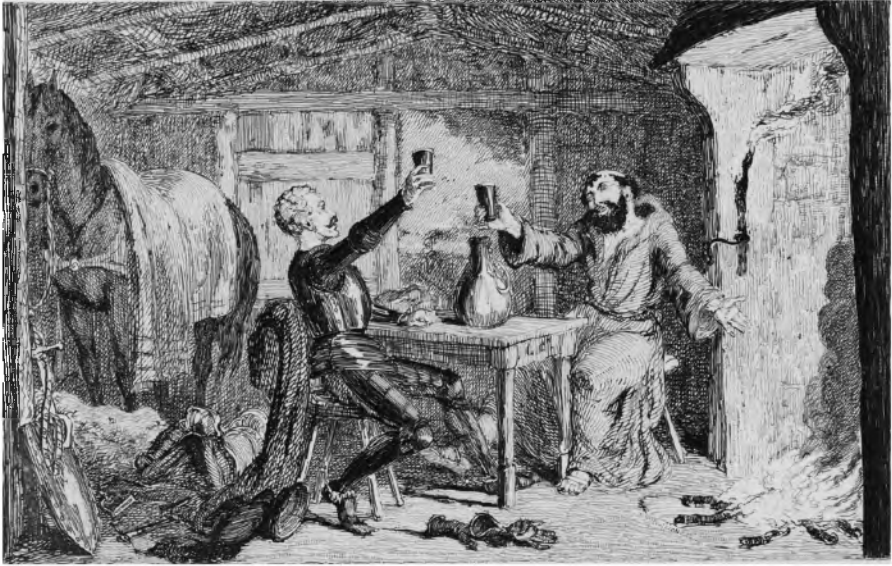
– Нема такої зброї, від Далілиних ножиць і десятипенсового цвяшка Яїлі, аж до Голяфового кривого меча, в якій я не був би тобі рівня. Та коли вже я маю вибирати, то що ти, друже, скажеш про отакі іграшки?

З цими словами пустельник відчинив ще одну комірчину й видобув звідти два широкі мечі й два щити – такі, які в ті часи носили йомени. Лицар, що стежив за причетниковими діями, помітив, що в цій другій схованці є два чи три добрих довгих луки, арбалет, жмут коротких стрілок до нього й півдесятка сагайдаків, повних стріл для довгого лука. В тій темній комірчині серед багатьох речей аж ніяк не церковного вжитку видніла й арфа.

– Обіцяю тобі, брате причетнику, – сказав він, – що більш не докучатиму пустими розпитами. Те, що я побачив у твоїй шафі, дає мені на них достатню відповідь; а ще я бачу тут зброю (він нахилився і дістав з комірчини арфу), якою я куди з більшою охотою показав би свою вправність, ніж мечем та щитом.

– Гадаю, пане лицарю, – відказав пустельник, – що твоє прізвисько Нероба не вельми заслужене. Признаюсь по щирості, що маю на тебе дуже тяжку підозру. А все ж ти мій гість, і без твоєї згоди я твою мужність не вивірятиму. Тож сядь, налий собі вина, та й нумо пити, співати, веселитися. Якщо знаєш гарну пісеньку, то завжди знайдеш шматок пирога в Копменгерсті, поки я служу тут при капличці святого Дунстана, а це, з ласки Божої, буде доти, доки я не перемінію оцієї сірої ряси на ковдру з зеленого дерня. Та наливай-бо келих, адже тобі доведеться довгенько направляти арфу, і ніщо так не підсилює голосу й не загострює слуху, як келих доброго вина. Як на мене, то я люблю, щоб цей сік дійшов аж до кінчиків пальців, і аж тоді забренькають під ними струни.

CHAPTER XVII

*At eve, within yon studious nook,
I ope my brass-embossed book,
Portray'd with many a holy deed
Of martyrs crown'd with heavenly meed;
Then, as my taper waxes dim,
Chant, ere I sleep, my measured hymn.*

...

*Who but would cast his pomp away,
To take my staff and amice grey,
And to the world's tumultuous stage,
Prefer the peaceful Hermitage?*

Warton

Notwithstanding the prescription of the genial hermit, with which his guest willingly complied, he found it no easy matter to bring the harp to harmony.

“Methinks, holy father,” said he, “the instrument wants one string, and the rest have been somewhat misused.”

РОЗДІЛ XVII

*А ввечері в отім куті
 Читаю сторінки святі,
 Змальовано чимало в них
 Побожних чинів осяйних.
 А свічка згасне – перед сном
 Розмірний заведу псалом.*

*...
 Хто не віддасть розкошів цвіт,
 Що ним нас спокушає світ,
 І хто не кине сусти
 Задля спокою й самоти?*

Вортон

Незважаючи на пораду добряги самітника, що нею залюбки скористався гість, довести арфу до пуття виявилось нелегким ділом.

– Здається мені, святий отче, – сказав він, – на цій арфі бракує однієї струни, та й решта досить пошарпані.

“Ay, mark’st thou that?” replied the hermit; “that shows thee a master of the craft. Wine and wassail,” he added, gravely casting up his eyes – “all the fault of wine and wassail! – I told Allan-a-Dale, the northern minstrel, that he would damage the harp if he touched it after the seventh cup, but he would not be controlled – Friend, I drink to thy successful performance.”

So saying, he took off his cup with much gravity, at the same time shaking his head at the intemperance of the Scottish harper.

The knight in the meantime, had brought the strings into some order, and after a short prelude, asked his host whether he would choose a “sirvente” in the language of “*oc*”, or a “*lai*” in the language of “*oui*”, or a “*virelai*”, or a ballad in the vulgar English.¹

“A ballad, a ballad,” said the hermit, “against all the ocs and ouis of France. Downright English am I, Sir Knight, and downright English was my patron St Dunstan, and scorned *oc* and *oui*, as he would have scorned the parings of the devil’s hoof – downright English alone shall be sung in this cell.”

“I will assay, then,” said the knight, “a ballad composed by a Saxon glee-man, whom I knew in Holy Land.”

It speedily appeared, that if the knight was not a complete master of the minstrel art, his taste for it had at least been cultivated under the best instructors. Art had taught him to soften the faults of a voice which had little compass, and was naturally rough rather than mellow, and, in short, had done all that culture can do in supplying natural deficiencies. His performance, therefore, might have been termed very respectable by abler judges than the hermit, especially as the knight threw into the notes now a degree of spirit, and now of plaintive enthusiasm, which gave force and energy to the verses which he sung.

THE CRUSADER’S RETURN.

High deeds achieved of knightly fame,
From Palestine the champion came;
The cross upon his shoulders borne,
Battle and blast had dimm’d and torn.
Each dint upon his batter’d shield
Was token of a foughten field;

¹Note C. – Minstrelsy.

The realm of France, it is well known, was divided betwixt the Norman and Teutonic race, who spoke the language in which the word Yes is pronounced as “oui”, and the inhabitants of the southern regions, whose speech bearing some affinity to the Italian, pronounced the same word “oc”. The poets of the former race were called “Minstrels”, and their poems “Lays”: those of the latter were termed “Troubadours”, and their compositions called “sirventes”, and other names. Richard, a professed admirer of the joyous science in all its branches, could imitate either the minstrel or troubadour. It is less likely that he should have been able to compose or sing an English ballad; yet so much do we wish to assimilate Him of the Lion Heart to the band of warriors whom he led, that the anachronism, if there be one may readily be forgiven.

– О, ти й це помітив? – відказав пустельник. – Тоді ти майстер у цьому ремеслі. Вина та меди, – все лихо в винах та в медах! Я казав Алену Дейлові, нашому північному менестрелеві, що він знівечить свою арфу, як візьме її в руки після сьомої чари, та хіба ж його спиниш! Друже, п'ю за те, щоб тобі гарно співалося.

З тими словами він урочисто вихилив свою чару, водночас скрушно хитаючи головою, згадуючи нездержливість шотландського музики.

Тим часом лицар більш-менш направив струни і, взявши кілька акордів, спитав господаря, чи той воліє послухати сірвенту* мовою «ок», чи ле* – мовою «ві», а може, вірле* чи баладу простою англійською мовою.

– Баладу, баладу! – сказав пустельник. – Не хочу я ніяких французьких «оків» та «ві». Я щирий англієць, пане лицарю, і щирим англійцем був мій патрон святий Дунстан; він зневажав «ок» та «ві»*, як зневажав би роздвоєння чортового кінського копита; тож у цій келії можна співати тільки по-англійському.

– Ну, тоді, – сказав лицар, – я проспівую баладу, що склав один англійський менестрель, якого я знав у Святій Землі.

І швидко виявилось, що лицар хоча й не був довершеним майстром менестрельського мистецтва, та принаймні смак його розвивали щонайкращі вчителі. Їхнє мистецтво навчило його пом'якшувати вади голосу, що не мав великого діапазону й, природно, був скорше грубуватий, ніж м'який, – одне слово, зробило все, що може зробити культура для компенсації природних недоліків. Тому його спів і гру назвали б вельми пристойними й більш тямущі судді, ніж наш пустельник, надто коли співак переходив то на бадьорий тон, то на щиро жалісний, додаючи сили й запалу словам балади.

ПОВЕРНЕННЯ ХРЕСТОНОСЦЯ

Сповитий славою в бою,
Вернувся в землю він свою.
Нашитий хрест на рамені
В боях і в бурях потемнів,
Посічений у битвах щит
Уже, як перше, не блищить,

And thus, beneath his lady's bower,
He sung as fell the twilight hour: –

“Joy to the fair! – thy knight behold,
Return'd from yonder land of gold;
No wealth he brings, nor wealth can need,
Save his good arms and battle-steed
His spurs, to dash against a foe,
His lance and sword to lay him low;
Such all the trophies of his toil,
Such – and the hope of Tekla's smile!

“Joy to the fair! whose constant knight
Her favour fired to feats of might;
Unnoted shall she not remain,
Where meet the bright and noble train;
Minstrel shall sing and herald tell –
'Mark yonder maid of beauty well,
'Tis she for whose bright eyes were won
The listed field at Askalon!

“‘Note well her smile! – it edged the blade
Which fifty wives to widows made,
When, vain his strength and Mahound's spell,
Iconium's turban'd Soldan fell.
Seest thou her locks, whose sunny glow
Half shows, half shades, her neck of snow?
Twines not of them one golden thread,
But for its sake a Paynim bled.’

“Joy to the fair! – my name unknown,
Each deed, and all its praise thine own
Then, oh! unbar this churlish gate,
The night dew falls, the hour is late.
Inured to Syria's glowing breath,
I feel the north breeze chill as death;
Let grateful love quell maiden shame,
And grant him bliss who brings thee fame.”

During this performance, the hermit demeaned himself much like a first-rate critic of the present day at a new opera. He reclined back upon his seat, with his eyes half shut; now, folding his hands and twisting his thumbs, he seemed absorbed in attention, and anon, balancing his expanded palms, he gently flourished them in time to the music. At one or two favourite cadences, he threw in a little assistance of his own, where the knight's voice seemed

І він смерком такі слова
В красуні під вікном співа:

«Кохана, глянь! Почуй мій спів!
Вернувсь я з золотих країв,
Та весь земний набуток мій –
Це добрий кінь та спис міцний,
Остроги – гнать коня на бій,
Та панцер цей непробивний,
Та ще надія у борні,
Що усміх твій сяйне мені.

Кохана! Ви, жінки, весь час
Геройством надихали нас.
Зате ж, трояндо, будеш ти
У пишнім гроні дам цвісти.
Тоді й окликач, і співець
Із слів тобі сплетуть вінець,
Задля твоєї ж бо краси
Ламались в ігрищі списи.

Меча цей усміх насталив,
Що породив півсотні вдів,
Коли іконійський султан
Поліг від завданих ним ран.
А шийки чиста білизна!
А кіс пишнота осяйна!
В них кожен кучер золотий
Поганин кров'ю оплатив.

Нехай незнаний буду я,
Вся слава і хвала – твоя.
Хутчіше, люба, відчини,
Бо холод пробира нічний.
Сирійський жар мене пропік,
І я від півночі відвик.
Ти душу відігрій мою
За славу, що тобі даю.

Слухаючи той спів, самітник поводився так, наче нинішній провідний критик на виставі нової опери. Він відхилився на спинку стільця, примруживши очі, і то сплітав пальці та м'яв їх, неначе весь поглинутий увагою, то розводив долоні й легенько помахував ними в такт із музикою. У двох чи трьох місцях, що особливо сподобались йому, він тихенько підспівував, бо йому здавалося, що лицарів голос не може підвестись до

unable to carry the air so high as his worshipful taste approved. When the song was ended, the anchorite emphatically declared it a good one, and well sung.

“And yet,” said he, “I think my Saxon countrymen had herded long enough with the Normans, to fall into the tone of their melancholy ditties. What took the honest knight from home? or what could he expect but to find his mistress agreeably engaged with a rival on his return, and his serenade, as they call it, as little regarded as the caterwauling of a cat in the gutter? Nevertheless, Sir Knight, I drink this cup to thee, to the success of all true lovers – I fear you are none,” he added, on observing that the knight (whose brain began to be heated with these repeated draughts) qualified his flagon from the water pitcher.

“Why,” said the knight, “did you not tell me that this water was from the well of your blessed patron, St Dunstan?”

“Ay, truly,” said the hermit, “and many a hundred of pagans did he baptize there, but I never heard that he drank any of it. Every thing should be put to its proper use in this world. St Dunstan knew, as well as any one, the prerogatives of a jovial friar.”

And so saying, he reached the harp, and entertained his guest with the following characteristic song, to a sort of derry-down chorus, appropriate to an old English ditty.¹

THE BAREFOOTED FRIAR.

I'll give thee, good fellow, a twelvemonth or twain,
To search Europe through, from Byzantium to Spain;
But ne'er shall you find, should you search till you tire,
So happy a man as the Barefooted Friar.

Your knight for his lady pricks forth in career,
And is brought home at even-song prick'd through with a spear;
I confess him in haste – for his lady desires
No comfort on earth save the Barefooted Friar's.

Your monarch? – Pshaw! many a prince has been known
To barter his robes for our cowl and our gown,
But which of us e'er felt the idle desire
To exchange for a crown the grey hood of a Friar!

The Friar has walk'd out, and where'er he has gone,
The land and its fatness is mark'd for his own;
He can roam where he lists, he can stop when he tires,
For every man's house is the Barefooted Friar's.

¹It may be proper to remind the reader, that the chorus of “derry down” is supposed to be as ancient, not only as the times of the Heptarchy, but as those of the Druids, and to have furnished the chorus to the hymns of those venerable persons when they went to the wood to gather mistletoe.

такої висоти, якої прагнув його вимогливий смак. Коли пісня скінчилась, самітник захоплено вигукнув, що вона чудова, та й проспівана гарно.

– І все ж я гадаю, – сказав він, – що мої земляки-сакси надто довго водилися з норманами й почали вслід за ними складати журливих пісень. Ну що потягло того чесного лицаря геть із дому? І на що він міг сподіватись, як не на те, що застане свою кохану гарненько зарученою з суперником, а на його серенаду, чи як там її назвати, вона зважить не більше, ніж на котяче вищання в рівчаку? Та однаково, пане лицарю, я хочу випити цю чару за тебе й за щастя всіх вірних коханців. Але ти, боюся, не з таких, – додав він, побачивши, що лицар, у якого вже шуміло в голові від випитого, налив у свою чару замість вина води з глека.

– Та хіба ж ти не сказав мені сам, що ця вода – з джерела твого святого покровителя, святого Дунстана? – відказав лицар.

– Так, це правда, – потвердив самітник, – і він охрестив у ній не одну сотню поган, але я ніколи не чув, щоб він сам її пив. Усе в цьому світі треба вживати за його призначенням. Святий Дунстан, як і будь-хто, добре знав права веселого ченця.

З тими словами він узяв арфу й розважив гостя колоритною піснею на мелодію хороших пісень «дерідавн»¹, що так пасує до старовинних англійських балад.

БОСОНОГИЙ ЧЕРНЕЦЬ

Європу усю обійди з краю в край –
Ніде ти не знайдеш, хоч скільки шукай,
Хоч будь ти який прозірливий слідець,
Щасливішого, ніж босоногий чернець.

Он лицар, наставивши списа, летить,
А потім на ношах пробитий лежить.
На дами прохання, бо близько кінець,
Його сповіда босоногий чернець.

З царів не один, як спокою шукав,
За сірий каптур горностаї віддав.
Та хто коли чув, щоб каптур на багрець
Змінять захотів босоногий чернець?

Чернець вирушає в дорогу свою –
Він пан, він господар в усьому краю.
Чи швець там, чи жнець, а чи в дудку ігрець –
А в домі у нього хазяїн чернець.

¹ Гадають, що ці пісні належать сивій давнині, давнішій, аніж доба Семицарств англів і саксів; їх співали в часи друїдів, славлячи жерців, коли ті йшли в ліс за омолою. (автор.)

He's expected at noon, and no wight till he comes
May profane the great chair, or the porridge of plums
For the best of the cheer, and the seat by the fire,
Is the undenied right of the Barefooted Friar.

Опівдні, як сливовий добрий пиріг
У нас споживають, в оселях усіх
Стоїть коло столу почесний стілець
І жде, щоб прийшов босоногий чернець.

He's expected at night, and the pasty's made hot,
They broach the brown ale, and they fill the black pot,
And the goodwife would wish the goodman in the mire,
Ere he lack'd a soft pillow, the Barefooted Friar.

І ввечері теж босоногого ждуть,
Де з м'ясом гарячий пиріг подають,
І темного пива кружля поставець –
Жаданий там гість босоногий чернець.

Long flourish the sandal, the cord, and the cope,
The dread of the devil and trust of the Pope;
For to gather life's roses, unscathed by the briar,
Is granted alone to the Barefooted Friar.

“By my troth,” said the knight, “thou hast sung well and lustily, and in high praise of thine order. And, talking of the devil, Holy Clerk, are you not afraid that he may pay you a visit during some of your uncanonical pastimes?”

“I uncanonical!” answered the hermit; “I scorn the charge – I scorn it with my heels! – I serve the duty of my chapel duly and truly – Two masses daily, morning and evening, primes, noons, and vespers, aves, credos, paters – ”

“Excepting moonlight nights, when the venison is in season,” said his guest.

“Exceptis excipiendis” replied the hermit, “as our old abbot taught me to say, when impertinent laymen should ask me if I kept every punctilio of mine order.”

“True, holy father,” said the knight; “but the devil is apt to keep an eye on such exceptions; he goes about, thou knowest, like a roaring lion.”

“Let him roar here if he dares,” said the friar; “a touch of my cord will make him roar as loud as the tongs of St Dunstan himself did. I never feared man, and I as little fear the devil and his imps. Saint Dunstan, Saint Dubric, Saint Winibald, Saint Winifred, Saint Swibert, Saint Willick, not forgetting Saint Thomas a Kent, and my own poor merits to speed, I defy every devil of them, come cut and long tail. – But to let you into a secret, I never speak upon such subjects, my friend, until after morning vespers.”

He changed the conversation; fast and furious grew the mirth of the parties, and many a song was exchanged betwixt them, when their revels were interrupted by a loud knocking at the door of the hermitage.

The occasion of this interruption we can only explain by resuming the adventures of another set of our characters; for, like old Ariosto, we do not pique ourselves upon continuing uniformly to keep company with any one personage of our drama.

Шануймо ж сандалі й каптур у серцях –
 То Папи надія, диявола страх!
 А з рож неколючих сплітати вінець
 Уміє лише босоногий чернець.

– Бігме, ти співав дуже хвацько, – сказав лицар, – і чудово славив своє звання. Та як уже згадано тут диявола, то чи не боїшся ти, святий причетнику, що він якось може з'явитись на твою аж надто нечернецьку вечерю?

– Нечернецьку? – обурився самітник. – Як тобі не соромно таке казати, лицарю! На мене! Та я ж справляю свої обов'язки при капличці якнайретельніше. Двічі на день служба Божа – уранці й увечері, і години, і кануни, й повечір'я, «Радуйся», «Вірую» й «Отченаші»...

– Опріч лише місячних ночей, коли найкраще полювати на оленя, – зауважив гість.

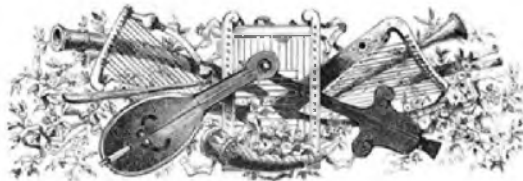
– *Exceptis excipiendis*, – погодився самітник, – як наш старий абат навчив мене казати, коли якийсь нахабний мирянин питає, чи я до цяточки виконую усі правила статуту. Так – за винятком винятків.

– Воно-то так, святий отче, – провадив лицар, – але ж диявол любить підстерігати саме такі винятки; він же, як сам знаєш, ходить усюди, ніби лев рикущий.

– Хай-но спробує рикати, коли насміє, – відказав чернець. – Від доторку моєї мотузьяної підперізки він рикне так гучно, як колись від кліщів самого святого Дунстана. Я й людей ніколи не боявся, то чи ж мені боятись диявола та всіх його чортенят? Молитвами святого Дунстана, святого Дубрика, святого Вінібальда, святого Вініфреда, святого Свіберта, святого Віліка, а також святого Томи Кентського, не кажучи вже про мої власні скромні заслуги, я ні за що маю чортів – як куцих, так і хвостатих. Але скажу тобі між нами: до вранішньої молитви я ніколи не згадую про такі речі.

І він зразу перемінив тему розмови. Веселощі розгорялись дедалі буйніше, і багато пісень проспівали вони по черзі, та врешті їхню гульню урвав гучний стук у двері.

Чому це сталося, ми зможемо пояснити тільки тоді, коли розповімо про пригоди декого з інших персонажів нашого роману, бо, подібно до старого Аріосто*, ми не любимо весь час держатись одного героя, а вільно чергуємо їх на своїх сторінках.

CHAPTER XVIII

*Away! our journey lies through dell and dingle,
Where the blithe fawn trips by its timid mother,
Where the broad oak, with intercepting boughs,
Chequers the sunbeam in the green-sward alley –
Up and away! – for lovely paths are these
To tread, when the glad Sun is on his throne
Less pleasant, and less safe, when Cynthia's lamp
With doubtful glimmer lights the dreary forest.*

Ettrick Forest

When Cedric the Saxon saw his son drop down senseless in the lists at Ashby, his first impulse was to order him into the custody and care of his own attendants, but the words choked in his throat. He could not bring himself to acknowledge, in presence of such an assembly, the son whom he had renounced and disinherited. He ordered, however, Oswald to keep an eye upon him; and directed that officer, with two of his serfs, to convey Ivanhoe to Ashby as soon

РОЗДІЛ XVIII

*Вперед! Долинами наш шлях проліг,
 Де оленя за маткою дрібоче,
 Де, сплівшись густо, зелень на дубах
 Не пропускає сонця до підніжжів.
 Вперед, вперед! Присмні ці стежки,
 Коли на небі сонце владарює,
 Та як Діани лампа заблищить,
 Тут робиться і жаско, й небезпечно.*

«Етрікський ліс»

Коли Седрік Сакс побачив, що його син упав непритомний на арені в Ашбі, перша його думка була наказати своїм слугам, щоб забрали його й подбали про нього; та слова наказу застрягли у нього в горлянці. Не міг він перед очима такого збориська визнати того сина, котрого сам зрікся й позбавив спадщини. Одначе звелів Освальдові не спускати Вілфреда з ока і послав його з двома слугами доправити Айвенго до Ашбі, тільки-но

as the crowd had dispersed. Oswald, however, was anticipated in this good office. The crowd dispersed, indeed, but the knight was nowhere to be seen.

It was in vain that Cedric's cupbearer looked around for his young master – he saw the bloody spot on which he had lately sunk down, but himself he saw no longer; it seemed as if the fairies had conveyed him from the spot. Perhaps Oswald (for the Saxons were very superstitious) might have adopted some such hypothesis, to account for Ivanhoe's disappearance, had he not suddenly cast his eye upon a person attired like a squire, in whom he recognised the features of his fellow-servant Gurth. Anxious concerning his master's fate, and in despair at his sudden disappearance, the translated swineherd was searching for him everywhere, and had neglected, in doing so, the concealment on which his own safety depended. Oswald deemed it his duty to secure Gurth, as a fugitive of whose fate his master was to judge.

Renewing his enquiries concerning the fate of Ivanhoe, the only information which the cupbearer could collect from the bystanders was, that the knight had been raised with care by certain well-attired grooms, and placed in a litter belonging to a lady among the spectators, which had immediately transported him out of the press. Oswald, on receiving this intelligence, resolved to return to his master for farther instructions, carrying along with him Gurth, whom he considered in some sort as a deserter from the service of Cedric.

The Saxon had been under very intense and agonizing apprehensions concerning his son; for Nature had asserted her rights, in spite of the patriotic stoicism which laboured to disown her. But no sooner was he informed that Ivanhoe was in careful, and probably in friendly hands, than the paternal anxiety which had been excited by the dubiety of his fate, gave way anew to the feeling of injured pride and resentment, at what he termed Wilfred's filial disobedience.

“Let him wander his way,” said he – “let those leech his wounds for whose sake he encountered them. He is fitter to do the juggling tricks of the Norman chivalry than to maintain the fame and honour of his English ancestry with the glaive and brown-bill, the good old weapons of his country.”

“If to maintain the honour of ancestry,” said Rowena, who was present, “it is sufficient to be wise in council and brave in execution – to be boldest among the bold, and gentlest among the gentle, I know no voice, save his father's – ”

“Be silent, Lady Rowena! – on this subject only I hear you not. Prepare yourself for the Prince's festival: we have been summoned thither with unwonted circumstance of honour and of courtesy, such as the haughty Normans have rarely used to our race since the fatal day of Hastings. Thither will I go, were it only to show these proud Normans how little the fate of a son, who could defeat their bravest, can affect a Saxon.”

розійдуться глядачі. Та в цьому ділі хтось випередив Освальда. Юрба справді розійшлась, та лицаря ніде не було видно.

Марно Седріків підчаший шукав очима свого молодого пана: він побачив криваву пляму на тому місці, де допіру впав Айвенго, але його самого не побачив, неначе якісь духи забрали й віднесли його звідти. Може, Освальд і справді повірив би в таке, щоб пояснити зникнення Айвенго, – адже сакси були тоді дуже забобонні, – якби погляд його не впав раптом на вбраного як джура чоловіка, що в ньому він упізнав Седрікового кріпака Гурта. Стривожений раною свого пана, в розпачі від його раптового зникнення, перевдягнений свинопас почав шукати його повсюди, забувши про остерогу, від якої залежала його власна безпека. І Освальд вирішив затримати Гурта як утікача, чю долю мав вирішити пан.

А розпитуючи далі про те, що сталося з Айвенго, підчаший тільки й зміг дізнатися в довколишніх роззяв, що лицаря дбайливо підняли чиїсь ошатно вбрані слуги й поклали в паланкін якоїсь леді, що була серед глядачів, а тоді негайно винесли геть із тисняви. Діставши ці відомості, Освальд вирішив вернутись до хазяїна по дальші накази й потяг за собою Гурта, бо вважав, що той просто втік від пана, аби не бути більше кріпаком.

Седрік тим часом тяжко й гірко тривожився за сина, бо природа взяла своє попри весь патріотичний стоїцизм, що намагався перебороти її. Та ледве-но його повідомили, що Айвенго перебуває в дбайливих і, мабуть, дружніх руках, як батьківська турбота, пробуджена непевністю синові долі, знов поступилася почуттям ураженої гордості та обурення, викликаними синівською непокою Вілфреда.

– Хай іде далі своїм шляхом, – сказав він. – Хай йому залізують рани ті, задля кого він на них наражався. Він більше здатен витівати оті блазеньські штуки норманського лицарства, ніж захищати славу й честь своїх англійських предків мечем та бердишем – доброю давньою зброєю його рідного краю.

– Коли для того, щоб підтримати предківську честь, – озвалась присутня при тому Ровена, – вистачає бути мудрим на раді й рішучим у ділах, бути найсміливішим серед сміливих і найшляхетнішим серед шляхетних, то хто ж, крім його батька...

– Мовчіть, леді Ровено! Я все від вас вислухаю, тільки не це. Готуйтеся на бенкет до принца – нас-бо запрошено туди з такою незвичайною пошаною й чемністю, які пихаті нормани дуже рідко виявляли до нашого народу після того нещасливого дня в Гастінгсі. Я піду, хоч би через те лише, щоб показати гордим норманам, як мало може вразити сакса навіть доля сина, який спромігся подужати найкращих їхніх бійців.

“Thither,” said Rowena, “do I NOT go; and I pray you to beware, lest what you mean for courage and constancy, shall be accounted hardness of heart.”

“Remain at home, then, ungrateful lady,” answered Cedric; “thine is the hard heart, which can sacrifice the weal of an oppressed people to an idle and unauthorized attachment. I seek the noble Athelstane, and with him attend the banquet of John of Anjou.”

He went accordingly to the banquet, of which we have already mentioned the principal events. Immediately upon retiring from the castle, the Saxon thanes, with their attendants, took horse; and it was during the bustle which attended their doing so, that Cedric, for the first time, cast his eyes upon the deserter Gurth. The noble Saxon had returned from the banquet, as we have seen, in no very placid humour, and wanted but a pretext for wreaking his anger upon some one.

“The gyves!” he said, “the gyves! – Oswald – Hundibert! – Dogs and villains! – why leave ye the knave unfettered?”

Without daring to remonstrate, the companions of Gurth bound him with a halter, as the readiest cord which occurred. He submitted to the operation without remonstrance, except that, darting a reproachful look at his master, he said, “This comes of loving your flesh and blood better than mine own.”

“To horse, and forward!” said Cedric.

“It is indeed full time,” said the noble Athelstane; “for, if we ride not the faster, the worthy Abbot Waltheoff’s preparations for a rere-supper¹ will be altogether spoiled.”

The travellers, however, used such speed as to reach the convent of St Withold’s before the apprehended evil took place. The Abbot, himself of ancient Saxon descent, received the noble Saxons with the profuse and exuberant hospitality of their nation, wherein they indulged to a late, or rather an early hour; nor did they take leave of their reverend host the next morning until they had shared with him a sumptuous refecton.

As the cavalcade left the court of the monastery, an incident happened somewhat alarming to the Saxons, who, of all people of Europe, were most addicted to a superstitious observance of omens, and to whose opinions can be traced most of those notions upon such subjects, still to be found among our popular antiquities. For the Normans being a mixed race, and better informed according to the information of the times, had lost most of the superstitious prejudices which their ancestors had brought from Scandinavia, and piqued themselves upon thinking freely on such topics.

In the present instance, the apprehension of impending evil was inspired by no less respectable a prophet than a large lean black dog, which, sitting upright, howled

¹ A rere-supper was a night-meal, and sometimes signified a collation, which was given at a late hour, after the regular supper had made its appearance. L. T.

– А я туди не піду, – відказала Ровена. – І вас прошу стерегтись, аби того, що ви маєте за мужність і непохитність, не взяли за ознаку черствого серця.

– Ну, то сиди вдома, невдячна леді, – поступився Седрік. – Це в тебе черстве серце, коли ти можеш пожертвувати щастя пригнобленого народу пустій і недоречній прихильності. Я розшукаю вельможного Ательстана й разом із ним піду на той бенкет до Джона Анжуйського.

Отож він подався на бенкет, про головні події якого ми вже згадували. А тільки-но вийшовши з замку, саксонські тани разом зі своїми слугами посідали на коней, і саме в метушні того збирання в дорогу Седріків погляд уперше впав на Гурта-втікача. Шляхетний сакс, як ми бачили, вернувся з бенкету в не вельми лагідному настрої, і йому треба було тільки приводу, щоб вилити свій гнів на когось.

– У кайдани! – гукнув він. – У кайдани! Освальде! Гундеберте! Собаки, негідники! Чом ви не закували цього паскудника!

Не сміючи заперечити, Гуртові товариші зв'язали його кінським поводом – тим, що перше трапилось під руку. Гурт скорився без опору, тільки зиркнув на пана докірливо й сказав:

– Це за те, що я люблю вашу плоть і кров дужче, ніж свою.

– На коней – і вперед! – гукнув Седрік.

– І справді, час уже, – погодився вельможний Ательстан, – бо як не поквапимось чимдуж, то в достойного абата Вальтеофа геть вихолоне пізня вечерея!

Тому подорожні поїхали з такою швидкістю, щоб устигнути до монастиря Св. Вітольда, поки не сталося це лихо. Абат, сам із давнього саксонського роду, прийняв шляхетних саксів із аж надміру щедрою гостинністю свого плем'я, і вони просиділи за столом допізна чи, краще сказати, до рання; та й уранці його велебність не відпустив гостей, поки вони не спожили з ним ситого й розкішного сніданку.

Коли кавалькада виїздила з монастирського подвір'я, сталася пригода, що стривожила саксів: адже з усіх народів Європи їм найдужче властива була забобонна віра в призивітки, і більшість тих марновірних уявлень про такі речі, що їх і понині можна натрапити в нашому народі, походить саме від них. Бо нормани, як мішане поріддя, краще обізнане з новішими поглядами тих часів, давно розгубили більшість марновірних передсудів, принесених їхніми предками зі Скандинавії, й навіть хизувалися своєю вільнодумністю в цих справах.

А нашим подорожнім почуття навислої загрози нав'яв такий поважний пророк, як великий худий чорний пес, що, сидячи біля брами, вкрай

most piteously as the foremost riders left the gate, and presently afterwards, barking wildly, and jumping to and fro, seemed bent upon attaching itself to the party.

“I like not that music, father Cedric,” said Athelstane; for by this title of respect he was accustomed to address him.

“Nor I either, uncle,” said Wamba; “I greatly fear we shall have to pay the piper.”

“In my mind,” said Athelstane, upon whose memory the Abbot’s good ale (for Burton was already famous for that genial liquor) had made a favourable impression, – “in my mind we had better turn back, and abide with the Abbot until the afternoon. It is unlucky to travel where your path is crossed by a monk, a hare, or a howling dog, until you have eaten your next meal.”

“Away!” said Cedric, impatiently; “the day is already too short for our journey. For the dog, I know it to be the cur of the runaway slave Gurth, a useless fugitive like its master.”

So saying, and rising at the same time in his stirrups, impatient at the interruption of his journey, he launched his javelin at poor Fangs – for Fangs it was, who, having traced his master thus far upon his stolen expedition, had here lost him, and was now, in his uncouth way, rejoicing at his reappearance. The javelin inflicted a wound upon the animal’s shoulder, and narrowly missed pinning him to the earth; and Fangs fled howling from the presence of the enraged thane. Gurth’s heart swelled within him; for he felt this meditated slaughter of his faithful adherent in a degree much deeper than the harsh treatment he had himself received. Having in vain attempted to raise his hand to his eyes, he said to Wamba, who, seeing his master’s ill humour had prudently retreated to the rear, “I pray thee, do me the kindness to wipe my eyes with the skirt of thy mantle; the dust offends me, and these bonds will not let me help myself one way or another.”

Wamba did him the service he required, and they rode side by side for some time, during which Gurth maintained a moody silence. At length he could repress his feelings no longer.

“Friend Wamba,” said he, “of all those who are fools enough to serve Cedric, thou alone hast dexterity enough to make thy folly acceptable to him. Go to him, therefore, and tell him that neither for love nor fear will Gurth serve him longer. He may strike the head from me – he may scourge me – he may load me with irons – but henceforth he shall never compel me either to love or to obey him. Go to him, then, and tell him that Gurth the son of Beowulph renounces his service.”

“Assuredly,” said Wamba, “fool as I am, I shall not do your fool’s errand. Cedric hath another javelin stuck into his girdle, and thou knowest he does not always miss his mark.”

жалібно завив, коли передній вершник проїздив нею, а тоді почав метатись туди й сюди, шалено гавкаючи, ніби й сам хотів пристати до кавалькади.

– Не подобається мені ця музика, батьку Седріку, – мовив Ательстан: так він звук шанобливо звертається до старшого сусіда.

– І мені теж, дядечку, – озвався Вамба. – Я дуже боюся, що платити за неї доведеться нам.

– Як на мене, – провадив Ательстан, що в нього лишився дуже приємний спомин про абатове пиво, – адже Бертон уже й тоді славився цим напоєм, – як на мене, то краще б вернутись до абата й просидіти в нього хоч би до пообідньої години. Це погана прикмета, коли тобі перейде дорогу чернець або перебіжить заєць чи собака, що вие. Краще не їхати далі, поки не попоіси.

– Ідьмо! – нетерпляче заперечив Седрік. – Ми й так уже загаялись, до вечора багато не проїдемо. А собаку я знаю – це пес мого втеклого раба Гурта, теж нікчемний утікач, як і його хазяїн.

З тими словами, роздратований зупинкою в подорожі, він звівся в стременах і кинув у бідолашного Ікляча дротиком; бо то був саме Ікляч, що добіг за своїм хазяїном у його таємній виправі аж сюди, тут загубив його, а тепер на свій незграбний лад виказував радість від того, що відшукав Гурта. Дротик поранив його в плече, мало не прибивши тварину до землі, й Ікляч, скавулячи, забіг чимдалі від розгніваного тана. В Гурта аж серце стислося: цей намір убити його вірного помічника дошкулив йому куди болючіше, ніж жорстоке поводження, якого зазнав він сам. Йому ніяк не вдалося піднести руку до очей, і він попросив Вамбу, що, помітивши, який лихий тепер його пан, обачно відстав аж у кінець кавалькади:

– Будь ласкав, витри мені очі полою свого плаща, бо їх геть заपोшило, а оці пута не дають мені самому піднести руку.

Вамба вволив його прохання, і вони якийсь час їхали поряд; Гурт похмуро мовчав. Але врешті більше не зміг стримувати свої почуття.

– Друже Вамбо, – сказав він, – з усіх тих дурнів, котрі служать Седрікові, ти єдиний маєш досить спритності, аби змусити його терпіти твою дурість. Тож піди скажи йому, що відтепер він ні просьбою, ні грозьбою не присилує мене, щоб я далі служив йому. Хай стинає мені голову, хай шмагає мене, хай заковує в залізо, та ніколи вже він не доб'ється від мене ні відданості, ні послуху. Тож піди скажи, що Гурт, син Беовульфа, відмовляється йому служити.

– Ну, хоч я й дурень, – відказав Вамба, – але ж не настільки, щоб виконувати аж такі дурні прохання. Бо Седрік має за поясом ще не одного дротика, а хибить він, як ти сам знаєш, не завжди.

“I care not,” replied Gurth, “how soon he makes a mark of me. Yesterday he left Wilfred, my young master, in his blood. To-day he has striven to kill before my face the only other living creature that ever showed me kindness. By St Edmund, St Dunstan, St Withold, St Edward the Confessor, and every other Saxon saint in the calendar,” (for Cedric never swore by any that was not of Saxon lineage, and all his household had the same limited devotion,) “I will never forgive him!”

– Мені дарма, – сказав Гурт, – схибить він у мене чи не схибить і коли те буде. Учора він покинув Вілфреда, мого молодого пана, в калюжі крові. А сьогодні перед очима в мене хотів убити єдине живе створіння, крім Вілфреда, що бувало добре до мене. Присягаюся святим Едмундом, святим Дунстаном, святим Вітольдом, святим Едвардом Сповідником* і всіма саксонськими святими, які лишень є в календарі (бо Седрік ніколи не присягався жодним святим несакського походження, і всі його домашні теж обмежували свою побожність тільки ними), що я ніколи йому не пробачу.

“To my thinking now,” said the Jester, who was frequently wont to act as peace-maker in the family, “our master did not propose to hurt Fangs, but only to affright him. For, if you observed, he rose in his stirrups, as thereby meaning to overcast the mark; and so he would have done, but Fangs happening to bound up at the very moment, received a scratch, which I will be bound to heal with a penny’s breadth of tar.”

“If I thought so,” said Gurth – “if I could but think so – but no – I saw the javelin was well aimed – I heard it whizz through the air with all the wrathful malevolence of him who cast it, and it quivered after it had pitched in the ground, as if with regret for having missed its mark. By the hog dear to St Anthony, I renounce him!”

And the indignant swineherd resumed his sullen silence, which no efforts of the Jester could again induce him to break.

Meanwhile Cedric and Athelstane, the leaders of the troop, conversed together on the state of the land, on the dissensions of the royal family, on the feuds and quarrels among the Norman nobles, and on the chance which there was that the oppressed Saxons might be able to free themselves from the yoke of the Normans, or at least to elevate themselves into national consequence and independence, during the civil convulsions which were likely to ensue. On this subject Cedric was all animation. The restoration of the independence of his race was the idol of his heart, to which he had willingly sacrificed domestic happiness and the interests of his own son. But, in order to achieve this great revolution in favour of the native English, it was necessary that they should be united among themselves, and act under an acknowledged head. The necessity of choosing their chief from the Saxon blood-royal was not only evident in itself, but had been made a solemn condition by those whom Cedric had intrusted with his secret plans and hopes. Athelstane had this quality at least; and though he had few mental accomplishments or talents to recommend him as a leader, he had still a goodly person, was no coward, had been accustomed to martial exercises, and seemed willing to defer to the advice of counsellors more wise than himself. Above all, he was known to be liberal and hospitable, and believed to be good-natured. But whatever pretensions Athelstane had to be considered as head of the Saxon confederacy, many of that nation were disposed to prefer to the title of the Lady Rowena, who drew her descent from Alfred, and whose father having been a chief renowned for wisdom, courage, and generosity, his memory was highly honoured by his oppressed countrymen.

It would have been no difficult thing for Cedric, had he been so disposed, to have placed himself at the head of a third party, as formidable at least as any of the others. To counterbalance their royal descent, he had courage,

– А на мою гадку, – заперечив блазень, якому часто доводилось бути миротворцем у родині, – наш хазяїн зовсім не збирався влучати в Ікляча, а хотів тільки налякати його. Адже, якщо ти бачив, він звівся в стременах, тобто хотів кинути дротика далі, поверх собаки; але Ікляч саме підплигнув, от його й дряпнуло. Я ту рану шматочком смоли заліплю, та й по всьому.

– Якби ж я міг так думати! – правив своєї Гурт. – Та ні, я на власні очі бачив, що дротик добре націлений, чув, як він сердито просвистів у повітрі, а коли встромився в землю, то ніби аж затремтів від жалю, що схибив. Ні, присягаюся улюбленим кабаном святого Антонія, я йому не служитиму!

І обурений свинопас знов поринув у похмуру мовчанку, порушити яку блазень уже ніяк не міг.

Тим часом Седрік і Ательстан, що очолювали весь поїзд, розмовляли про становище країни, про незгоду в королівській родині, про усобиці та чвари серед норманської шляхти та про те, чи мають пригноблені сакси якусь можливість під час імовірної міжусобної війни визволитися з-під норманського ярма або принаймні домогтися більшої незалежності. Говорячи про такі речі, Седрік завжди розпалювався. Відновлення незалежності саксів було найбільшими святощами його душі, заради яких він пожертвував би й щастям родини, й долею рідного сина. Та щоб досягти цього великого перевороту на користь питомих англійців, треба було об'єднати їх самих і дати їм усіма визнаного проводиря. Необхідність вибрати такого проводиря з-поміж членів давнього саксонського королівського роду була не тільки очевидна сама собою; таку поважну умову висували й ті, кому Седрік звірився зі своїми таємними планами й надіями. Ательстан принаймні задовольняв цю вимогу і, хоч не наділений багатьма талантами чи розумовими здібностями, потрібними вождеві, був показний собою, не боягуз, вправний боєць і начебто схильний слухатись порадників, мудріших за нього. Крім того, його знали як людину щедрю й гостинну і вважали добросердим. Та хай там які права мав Ательстан на те, щоб його визнали вождем об'єднаних саксів, а багато їх схильні були віддавати перевагу леді Ровені, яка вела своє походження від Альфреда, а батько її так уславився мудрістю, мужністю й щедрістю, що всі пригноблені співвітчизники шанували пам'ять про нього.

Седрікові й самому неважко було б, якби тільки він захотів, очолити третю партію, принаймні не менш могутню, ніж дві названі. Він не мав у собі королівської крові, зате був наділений мужністю, діяльною вдачею,

activity, energy, and, above all, that devoted attachment to the cause which had procured him the epithet of The Saxon, and his birth was inferior to none, excepting only that of Athelstane and his ward. These qualities, however, were unalloyed by the slightest shade of selfishness; and, instead of dividing yet farther his weakened nation by forming a faction of his own, it was a leading part of Cedric's plan to extinguish that which already existed, by promoting a marriage betwixt Rowena and Athelstane. An obstacle occurred to this his favourite project, in the mutual attachment of his ward and his son and hence the original cause of the banishment of Wilfred from the house of his father.

This stern measure Cedric had adopted, in hopes that, during Wilfred's absence, Rowena might relinquish her preference, but in this hope he was disappointed; a disappointment which might be attributed in part to the mode in which his ward had been educated. Cedric, to whom the name of Alfred was as that of a deity, had treated the sole remaining scion of that great monarch with a degree of observance, such as, perhaps, was in those days scarce paid to an acknowledged princess. Rowena's will had been in almost all cases a law to his household; and Cedric himself, as if determined that her sovereignty should be fully acknowledged within that little circle at least, seemed to take a pride in acting as the first of her subjects. Thus trained in the exercise not only of free will, but despotic authority, Rowena was, by her previous education, disposed both to resist and to resent any attempt to control her affections, or dispose of her hand contrary to her inclinations, and to assert her independence in a case in which even those females who have been trained up to obedience and subjection, are not infrequently apt to dispute the authority of guardians and parents. The opinions which she felt strongly, she avowed boldly; and Cedric, who could not free himself from his habitual deference to her opinions, felt totally at a loss how to enforce his authority of guardian.

It was in vain that he attempted to dazzle her with the prospect of a visionary throne. Rowena, who possessed strong sense, neither considered his plan as practicable, nor as desirable, so far as she was concerned, could it have been achieved. Without attempting to conceal her avowed preference of Wilfred of Ivanhoe, she declared that, were that favoured knight out of question, she would rather take refuge in a convent, than share a throne with Athelstane, whom, having always despised, she now began, on account of the trouble she received on his account, thoroughly to detest.

Nevertheless, Cedric, whose opinions of women's constancy was far from strong, persisted in using every means in his power to bring about the proposed match, in which he conceived he was rendering an important service to the Saxon cause. The sudden and romantic appearance of his son in the lists at

завзяттям, а крім того – щирою відданістю справі; саме ця відданість дала йому прізвисько Сакс, та й вельможним родом він не поступався нікому, oprіч Ательстана та своєї вихованки. Одначе до цих якостей не домішувалась навіть тiнь себелюбства; тому, замість ще й далі розділяти свій і так ослаблений народ, утворивши власну партію, Седрик постановив собі насамперед об'єднати ті, що вже існували, одруживши Ровену з Ательстаном. Та перепоною на шляху цього вимріяного заміру стала взаємна прихильність леді Ровени і його рідного сина; це й стало найпершою причиною вигнання Вілфреда з батьківського дому.

До такого суворого заходу Седрик удався, сподіваючись, що за час Вілфредової відсутності Ровенине почуття пригасне; але тут його спіткало розчарування, і причиною було почасти виховання, яке дістала леді Ровена. В Седрикових очах саме ім'я Альфредове було трохи не божественне, і тому він ставився до останнього пагінця роду великого владаря з такою шанобою, з якою, можливо, в ті дні ніхто не ставився й до визнаної принцеси. Ровенина воля майже завжди була законом для всіх у його домі, та й сам Седрик, ніби вирішивши, що її царственість мають беззастережно визнати принаймні в цьому вузькому колі, неначе пишався тим, що поводитья як перший серед її підданців. Таким чином привчена виявляти не тільки вільну волю, а й деспотичну владу, Ровена, всім своїм вихованням підготована з обуренням опиратись кожній спробі кермувати її почуттями або розпоряджатись її рукою всупереч її бажанню, була сповнена рішучості утвердити свою незалежність у такій справі, в якій навіть дівчата, виховані в послуху та покорі, нерідко схильні заперечувати владу опікунів чи батьків. Вона сміливо говорила про свою гостру нехiть, і Седрик, що не міг звільнитись від пошани до її думки, просто не знав, як йому примусити її скоритись його опікунській волі.

Марно силкувався він засліпити її видивом майбутнього трону. Ровена, щедро наділена здоровим глуздом, не вважала цей замір здійсненням, а малоімовірний успіх його – бажаним для себе. Навіть не пробуючи таїти своєї прихильності до Вілфреда Айвенго, вона заявляла, що радше піде в черниці, ніж поділить трон з Ательстаном, бо й завжди зневажала його, а тепер, зазнавши через нього стільки прикрощів, почуває до нього просто-таки огиду.

Проте Седрик, бувши не дуже високої думки про жіночу сталість, і далі вживав усіх приступних йому засобів, аби таки здійснити задуманий шлюб, у якому він убачав дуже велику користь для справи визволення саксів. А несподівану й таку романтичну появу сина на арені в Ашбі

Ashby, he had justly regarded as almost a death's blow to his hopes. His paternal affection, it is true, had for an instant gained the victory over pride and patriotism; but both had returned in full force, and under their joint operation, he was now bent upon making a determined effort for the union of Athelstane and Rowena, together with expediting those other measures which seemed necessary to forward the restoration of Saxon independence.

On this last subject, he was now labouring with Athelstane, not without having reason, every now and then, to lament, like Hotspur, that he should have moved such a dish of skimmed milk to so honourable an action. Athelstane, it is true, was vain enough, and loved to have his ears tickled with tales of his high descent, and of his right by inheritance to homage and sovereignty. But his petty vanity was sufficiently gratified by receiving this homage at the hands of his immediate attendants, and of the Saxons who approached him. If he had the courage to encounter danger, he at least hated the trouble of going to seek it; and while he agreed in the general principles laid down by Cedric concerning the claim of the Saxons to independence, and was still more easily convinced of his own title to reign over them when that independence should be attained, yet when the means of asserting these rights came to be discussed, he was still "Athelstane the Unready," slow, irresolute, procrastinating, and unenterprising. The warm and impassioned exhortations of Cedric had as little effect upon his impassive temper, as red-hot balls alighting in the water, which produce a little sound and smoke, and are instantly extinguished.

If, leaving this task, which might be compared to spurring a tired jade, or to hammering upon cold iron, Cedric fell back to his ward Rowena, he received little more satisfaction from conferring with her. For, as his presence interrupted the discourse between the lady and her favourite attendant upon the gallantry and fate of Wilfred, Elgitha failed not to revenge both her mistress and herself, by recurring to the overthrow of Athelstane in the lists, the most disagreeable subject which could greet the ears of Cedric. To this sturdy Saxon, therefore, the day's journey was fraught with all manner of displeasure and discomfort; so that he more than once internally cursed the tournament, and him who had proclaimed it, together with his own folly in ever thinking of going thither.

At noon, upon the motion of Athelstane, the travellers paused in a woodland shade by a fountain, to repose their horses and partake of some provisions, with which the hospitable Abbot had loaded a sumpter mule. Their repast was a pretty long one; and these several interruptions rendered it impossible for them to hope to reach Rotherwood without travelling all night, a conviction which induced them to proceed on their way at a more hasty pace than they had hitherto used.

слушно сприйняв як майже смертельний удар по своїх надіях. Правда, спочатку батьківська любов на хвилю переважила в ньому гордість і патріотизм, та й одне, й друге зразу вернулись у повній силі, і під їхнім впливом він тепер наважився на рішучий крок – поєднати Ательстана з Ровеною, та й на деякі інші заходи, начебто необхідні для швидшого відновлення саксами своєї незалежності.

На цю тему він і розмовляв тепер із Ательстаном, подумки не раз нарікаючи, подібно до Готспера*, що йому припало спонукати до такої величної справи таку «квашу». Щоправда, Ательстан був досить-таки марнославний і любив, щоб йому лоскотали вуха розповідями про його високий рід та про спадкові права на шанобу й на владу. Та це дрібне марнолюбство цілком задовольнялося тією шанобою, яку виявляли до нього домашні й сусіди-сакси. Хоч йому й ставало відваги не відступати перед небезпекою, але для того, щоб шукати її, він був надто ледачий, тож, легко погоджуючись із Седріковими доказами, що саксам слід би відвоювати свою незалежність, а ще легше – з тим, що він має право владарювати над ними після її досягнення, зразу робився Ательстаном-Вайлом, нерішучим, млявим і незаповзятливим, коли заходила мова про те, як утвердити ці права. Палкі, пристрасні Седрікові слова впливали на його мляву вдачу десь так, як розпечені до червоного ядра – на холодну воду: хвилю сичить і парує, та й охолоне майже відразу.

А коли, відчувши, що він ніби підганяє виморену шкапу чи кує холодне залізо, Седрік притримував коня й опинявся поруч своєї годованки Ровени, розмова з нею давала йому ще менше задоволення. Бо коли він перебивав розмову пані з улюбленою служницею про Вілфредове лицарство та його долю, Ельгіта негайно помшчалась і за свою пані, й за себе, знов і знов нагадуючи, як Ательстана на арені вибито з сідла: адже для Седріка то була тема щонайприкріша. Отож для непохитного сакса вся подорож того дня була затруєна всілякими прикрощами та невигодами; він не раз подумки проклинав і весь турнір, і того, хто його влаштував, і власну дурість, що підказала йому думку поїхати туди.

Опівдні на Ательстанів знак подорожні зупинились у тінистому гаю коло криниці, аби дати спочити коням та й самим трохи під'їсти: гостинний абат щедро дав їм на дорогу всіляких наїдків, нав'ючивши все на мула. Перекуска затяглась, і через неї та інші зупинки в дорозі вони вже не могли сподіватися, що доберуться до Ротервуда за дня, і тому поїхали куди швидше, ніж доти.

CHAPTER XIX

*A train of armed men, some noble dame
Escorting, (so their scatter'd words discover'd,
As unperceived I hung upon their rear,
Are close at hand, and mean to pass the night
Within the castle.*

Orra, a Tragedy

The travellers had now reached the verge of the wooded country, and were about to plunge into its recesses, held dangerous at that time from the number of outlaws whom oppression and poverty had driven to despair, and who occupied the forests in such large bands as could easily bid defiance to the feeble police of the period. From these rovers, however, notwithstanding the lateness of the hour Cedric and Athelstane accounted themselves secure, as they had in attendance ten servants, besides Wamba and Gurth, whose aid could not be counted upon, the one being a jester and the other a captive. It may be added, that in travelling thus late through the forest, Cedric and Athelstane relied on their descent and character, as well as their courage. The outlaws, whom the severity of the forest laws had

РОЗДІЛ XIX

*Там їде збройних верхівців загін –
Якусь вельможну даму супроводить
(Це я почув, скрадаючись за ними).
Вони уже від замку недалеко
Й заночувати хочуть там.*

Джоан Бейлі. «Орра», трагедія

Подорожні вже доїхали до великого лісу й збирались заглибитися в його нетрі, що їх вважали тоді вкрай небезпечними, бо в ті часи там було повно розбійників, доведених утисками й злиднями до відчайдушності. Вони чаїлися в лісах великими вагагами, що легко могли відбиватись від слабенької тодішньої сторожі. Та Седрік і Ательстан, попри пізню годину, не боялися тих грабіжників, бо мали при собі десяток слуг, oprіч Вамби та Гурта, на яких годі було покладатись, бо один був просто блазень, а другий спійманий утікач. Треба додати, що, пускаючись у дорогу через ліс так пізно, Седрік і Ательстан поклалися не тільки на власну відвагу, а й на свій рід та добру славу. Адже розбійники, яких звела до цього

reduced to this roving and desperate mode of life, were chiefly peasants and yeomen of Saxon descent, and were generally supposed to respect the persons and property of their countrymen.

As the travellers journeyed on their way, they were alarmed by repeated cries for assistance; and when they rode up to the place from whence they came, they were surprised to find a horse-litter placed upon the ground, beside which sat a young woman, richly dressed in the Jewish fashion, while an old man, whose yellow cap proclaimed him to belong to the same nation, walked up and down with gestures expressive of the deepest despair, and wrung his hands, as if affected by some strange disaster.

To the enquiries of Athelstane and Cedric, the old Jew could for some time only answer by invoking the protection of all the patriarchs of the Old Testament successively against the sons of Ishmael, who were coming to smite them, hip and thigh, with the edge of the sword. When he began to come to himself out of this agony of terror, Isaac of York (for it was our old friend) was at length able to explain, that he had hired a body-guard of six men at Ashby, together with mules for carrying the litter of a sick friend. This party had undertaken to escort him as far as Doncaster. They had come thus far in safety; but having received information from a wood-cutter that there was a strong band of outlaws lying in wait in the woods before them, Isaac's mercenaries had not only taken flight, but had carried off with them the horses which bore the litter and left the Jew and his daughter without the means either of defence or of retreat, to be plundered, and probably murdered, by the banditti, who they expected every moment would bring down upon them. "Would it but please your valours," added Isaac, in a tone of deep humiliation, "to permit the poor Jews to travel under your safeguard, I swear by the tables of our law, that never has favour been conferred upon a child of Israel since the days of our captivity, which shall be more gratefully acknowledged."

"Dog of a Jew!" said Athelstane, whose memory was of that petty kind which stores up trifles of all kinds, but particularly trifling offences, "dost not remember how thou didst beard us in the gallery at the tilt-yard? Fight or flee, or compound with the outlaws as thou dost list, ask neither aid nor company from us; and if they rob only such as thee, who rob all the world, I, for mine own share, shall hold them right honest folk."

Cedric did not assent to the severe proposal of his companion. "We shall do better," said he, "to leave them two of our attendants and two horses to convey them back to the next village. It will diminish our strength but little; and with your good sword, noble Athelstane, and the aid of those who remain, it will be light work for us to face twenty of those runagates."

нелюдського бродячого життя суворість лісових законів, були переважно сакси – селяни та йомени – і здебільшого поважали життя й власність своїх співвітчизників.

Ідучи лісом, подорожні раптом стривожились, бо почули крик: «Рятуйте! Рятуйте!» Під'їхавши до того місця, звідки долинали голоси, вони дуже здивувалися, бо побачили, що на землі стоїть кінний паланкін, а коло нього сидить молода жінка, багато вбрана на єврейський манір. А старий чоловік, чия жовта шапка виказувала його належність до цього самого плем'я, ходить туди й сюди, розпачливо вимахуючи руками, та заламує їх, ніби прибитий якимсь страшним нещастям.

На Ательстанові й Седрікові розпити старий єврей якусь хвилину тільки кликав на поміч усіх старозаповітних праотців, щоб порятували його від Ізмаїлових синів, що ось-ось прийдуть і порубають його та дочку гострими мечами. А почавши трохи відходити від нестямного жаху, Ісак із Йорка (бо це був наш давній знайомий) розповів, що він найняв у Ашбі шість душ охорони та мулів для паланкіна, в якому лежав його хворий приятель. Ці люди мали супроводити його до Донкастера. Сюди вони дісталися цілком спокійно, але якийсь дроворуб сказав Ісаковим охоронцям, що в лісі попереду чатує велика розбійницька ватага, і ті не лише розбіглися, а й захопили з собою коней, що несли паланкін. А єврея та його дочку покинули без охорони й без можливості втекти на поталу розбійникам, що пограбують їх чи й уб'ють, і ось тепер вони двоє щохвилини чекають нападу.

– Якби ваші високодостойності, – принижено почав благати Ісак, – дозволили нам їхати далі під вашою охороною, то, присягаюся скрижальями Заповіту, ця ласка, виявлена дітям Ізраїлю, була б віддячена так щедро, як іще ніколи з днів єгипетського полону.

– Єврейський собако! – гримнув Ательстан, наділений саме тією дріб'язковою пам'яттю, котра звичайно зберігає всілякі марниці, зокрема дрібні образи. – А ти не забув, як нахабно поведився перед нами на галереї коло турнірної арени? Відбивайся сам від тих розбійників, або тікай від них, або відкупись, але в нас помочі не проси, і коли вони грабують тільки таких, як ти, що грабуєш весь світ, то я скажу, що вони найчесніші люди!

Та Седрік не погодився з такою жорстокою ухвалою свого супутника.

– Ні, ми зробимо краще, – сказав він, – ми лишимо з ними двох своїх слуг і пару коней, щоб доправили їх до найближчого селища. Це зменшить наші сили зовсім не набагато, а з вашим мечем, вельможний Ательстане, і з допомогою тих, котрі лишилися, нам неважко буде відбитись від двох десятків цих волюцюг.

Rowena, somewhat alarmed by the mention of outlaws in force, and so near them, strongly seconded the proposal of her guardian. But Rebecca suddenly quitting her dejected posture, and making her way through the attendants to the palfrey of the Saxon lady, knelt down, and, after the Oriental fashion in addressing superiors, kissed the hem of Rowena's garment. Then rising, and throwing back her veil, she implored her in the great name of the God whom they both worshipped, and by that revelation of the Law upon Mount Sinai, in which they both believed, that she would have compassion upon them, and suffer them to go forward under their safeguard. "It is not for myself that I pray this favour," said Rebecca; "nor is it even for that poor old man. I know that to wrong and to spoil our nation is a light fault, if not a merit, with the Christians; and what is it to us whether it be done in the city, in the desert, or in the field? But it is in the name of one dear to many, and dear even to you, that I beseech you to let this sick person be transported with care and tenderness under your protection. For, if evil chance him, the last moment of your life would be embittered with regret for denying that which I ask of you."

The noble and solemn air with which Rebecca made this appeal, gave it double weight with the fair Saxon.

"The man is old and feeble," she said to her guardian, "the maiden young and beautiful, their friend sick and in peril of his life – Jews though they be, we cannot as Christians leave them in this extremity. Let them unload two of the sumpter-mules, and put the baggage behind two of the serfs. The mules may transport the litter, and we have led horses for the old man and his daughter."

Cedric readily assented to what she proposed, and Athelstane only added the condition, "that they should travel in the rear of the whole party, where Wamba," he said, "might attend them with his shield of boar's brawn."

"I have left my shield in the tilt-yard," answered the Jester, "as has been the fate of many a better knight than myself."

Athelstane coloured deeply, for such had been his own fate on the last day of the tournament; while Rowena, who was pleased in the same proportion, as if to make amends for the brutal jest of her unfeeling suitor, requested Rebecca to ride by her side.

"It were not fit I should do so," answered Rebecca, with proud humility, "where my society might be held a disgrace to my protectress."

By this time the change of baggage was hastily achieved; for the single word "outlaws" rendered every one sufficiently alert, and the approach of twilight made the sound yet more impressive. Amid the bustle, Gurth was taken from horseback, in the course of which removal he prevailed upon the Jester to slack the cord with which his arms were

Ровена, трохи стривожена згадкою про сильну розбійницьку ватагу так недалеко від них, завзято підтримала свого опікуна. Але Ребека, досі така приголомшена, несподівано пропхалася поміж слугами до верхового коня саксонської леді, впала навколішки і, за східним звичаєм звертались до вищих становищем, поцілувала край Ровениного вбрання. Потім, випроставшись і відкинувши з обличчя серпанок, почала заклинати її великим ім'ям Бога, якому вони обидві поклоняються, і тим явленням скрижалей Заповіту на горі Синаї*, в які вони обидві вірять, щоб та зглянулась на них і дозволила їм з батьком їхати далі під їхньою охороною.

– Я прошу цієї ласки не для себе, – сказала Ребека, – і навіть не для свого нещасного старого батька. Я знаю, що кривдити й грабувати наш народ – це у християн невеликий гріх, коли не заслуга, і чи не однаково нам, де з нами вчинять таке: в місті, в полі чи в диких хащах? Але я прошу дозволу доправити під вашим захистом куди треба цю недужу людину обережно і дбайливо, прошу ім'ям когось дорогого всім нам і навіть вам самій. Бо як із ним станеться нещастя, остання хвилина вашого життя буде затьмарена жалем, що ви відмовили мені в моєму проханні.

Шляхетний і врочистий вираз, із яким Ребека вимовила ці слова, надав їм у очах прекрасної саксонки подвійної ваги.

– Чоловік старий і кволий, – сказала вона опікунові, – дівчина молода і вродлива, а їхній приятель недужий, і життя його в небезпеці. Хоч вони і євреї, але ми, як християни, не можемо покинути їх у такій притузі. Нехай розв'ючать двох мулів, а вантаж їхній покладуть за спинами двох рабів. Мули понесуть паланкін, а старому та його дочці дамо наших запасних коней.

Седрик зразу погодився, Ательстан додав лише одну умову:

– Хай тільки їдуть у хвості всього поїзда, де Вамба зможе обороняти їх своїм щитом із свинячого сала.

– Та я ж зоставив свій щит на арені, – відповів блазень. – Там не один кращий за мене лицар мусив так учинити.

Ательстан густо почервонів, бо так в останній день турніру довелось учинити і йому самому, а Ровена, не менш потішена, загладила брутальний жест свого товстошкурого зальотника, запропонувавши Ребеці їхати поряд неї.

– Не годиться мені їхати там, – з гордим смиренням відповіла Ребека, – де в моєму товаристві можуть убачати ганьбу для моєї покровительки.

Тим часом в'юки вже квапливо перемістили, бо саме слово «розбійники» додало жвавості слугам – тим більше, що насувалося смеркання. В тій метушні Гурта зсадили з кінської спини, і поки це робили, він шепнув Вамбі, щоб той послабив мотузку в нього

bound. It was so negligently refastened, perhaps intentionally, on the part of Wamba, that Gurth found no difficulty in freeing his arms altogether from bondage, and then, gliding into the thicket, he made his escape from the party.

The bustle had been considerable, and it was some time before Gurth was missed; for, as he was to be placed for the rest of the journey behind a servant, every one supposed that some other of his companions had him under his custody, and when it began to be whispered among them that Gurth had actually disappeared,

на руках. Вузол, – може, умисно, може, це зробив сам Вамба, – зав'язали так недбало, що Гурт легко спромігся скинути мотузку з рук, а потім, шаснувши в кущі, втік.

Метушня була велика, і Гуртову втечу виявили не зразу: оскільки його мали тепер посадити за спиною в котрогось зі слуг, кожен з них гадав, що свинопас сидить за спиною в іншого, а коли вони почали перешіптуватися, що він таки зник, то вже так

they were under such immediate expectation of an attack from the outlaws, that it was not held convenient to pay much attention to the circumstance.

The path upon which the party travelled was now so narrow, as not to admit, with any sort of convenience, above two riders abreast, and began to descend into a dingle, traversed by a brook whose banks were broken, swampy, and overgrown with dwarf willows. Cedric and Athelstane, who were at the head of their retinue, saw the risk of being attacked at this pass; but neither of them having had much practice in war, no better mode of preventing the danger occurred to them than that they should hasten through the defile as fast as possible. Advancing, therefore, without much order, they had just crossed the brook with a part of their followers, when they were assailed in front, flank, and rear at once, with an impetuosity to which, in their confused and ill-prepared condition, it was impossible to offer effectual resistance. The shout of "A white dragon! – a white dragon! – Saint George for merry England!" war-cries adopted by the assailants, as belonging to their assumed character of Saxon outlaws, was heard on every side, and on every side enemies appeared with a rapidity of advance and attack which seemed to multiply their numbers.

Both the Saxon chiefs were made prisoners at the same moment, and each under circumstances expressive of his character. Cedric, the instant that an enemy appeared, launched at him his remaining javelin, which, taking better effect than that which he had hurled at Fangs, nailed the man against an oak-tree that happened to be close behind him. Thus far successful, Cedric spurred his horse against a second, drawing his sword at the same time, and striking with such inconsiderate fury, that his weapon encountered a thick branch which hung over him, and he was disarmed by the violence of his own blow. He was instantly made prisoner, and pulled from his horse by two or three of the banditti who crowded around him. Athelstane shared his captivity, his bridle having been seized, and he himself forcibly dismounted, long before he could draw his weapon, or assume any posture of effectual defence.

The attendants, embarrassed with baggage, surprised and terrified at the fate of their masters, fell an easy prey to the assailants; while the Lady Rowena, in the centre of the cavalcade, and the Jew and his daughter in the rear, experienced the same misfortune.

Of all the train none escaped except Wamba, who showed upon the occasion much more courage than those who pretended to greater sense. He possessed himself of a sword belonging to one of the domestics, who was just drawing it with a tardy and irresolute hand, laid it about him like a lion, drove back several who approached him, and made a brave though ineffectual attempt to succour his master. Finding himself overpowered, the Jester at length threw himself from his horse, plunged into the thicket, and, favoured by the general confusion,

напружено чекали розбійницького нападу, що нікому не думалось ні про що інше.

Стежка, якою їхали наші подорожні, тим часом зробилась така вузька, що їхати нею могли вряд тільки двоє вершників; вона почала спускатись у видолинок, по якому тік струмок із нерівними, мочаристими берегами, на яких росли карлуваті верби. Седрік і Ательстан, що їхали попереду всіх, побачили, що на них можуть напасти саме тут, але жоден з них не мав великого воєнного досвіду, і обом не спало на думку кращого способу уникнути небезпеки, як переїхати видолинок чимскоріше. Тому вони врозсіп перетнули струмок із частиною своїх людей, коли це раптом на них напали відразу спереду, з боків і ззаду так навально, що вони, розгублені й не готові до того, просто не змогли по-справжньому боронитися. З усіх боків лунали вигуки: «Білий дракон! Білий дракон!* Святий Георгій – за веселу Англію!» – бойовий поклик нападників, що пасував розбійникам-саксам, яких ті вдавали з себе, і з усіх боків вороги сипались так навально, аж здавалось, ніби їх іще більше, ніж насправді.

Обох саксонських проводирів схопили й полонили в одну мить, – кожного в такий спосіб, як підказувала його вдача. Седрік ту ж мить, тільки-но з'явився перший ворог, пожбурих у нього другим своїм дротиком – і використав його краще, ніж першого, кинутого в Іклача, бо пришпилив нападника до дуба, що був у того за спиною. Здобувши таку перемогу, Седрік дав коню остроги й кинувся на другого, вихопивши меча, але замахнувся ним з такою нестримною люттю, що зброя вдарилась об грубу гілляку над головою в нього й вилетіла з руки; отже, він знезброїв себе своїм власним ударом. Його зразу схопили й стягли з коня двоє чи троє розбійників із того гурту, що оточив його. Те саме сталося з Ательстаном: його коня вхопили за повід, а його самого стягли з коня, перше ніж він устиг вихопити зброю чи зайняти зручну для оборони позицію.

Слуги, обтяжені майном, спантеличені й перелякані долею своїх панів, стали легкою здобиччю напасників, те саме сталося з леді Ровеною посеред кавалькади та євреєм і його дочкою в її хвості.

З усього поїзду не втік ніхто, окрім Вамби, що виявив при цій нагоді куди більше мужності, ніж люди, що вважали себе розумнішими за нього. Він заволодів мечем одного зі слуг, що видобув його забарною й нерішучою рукою, почав махати ним навсібіч люто, ніби лев, відігнав кількох розбійників, що підступили були до нього, й зробив сміливу, хоча й марну спробу допомогти своєму панові. А побачивши, що не встоїть, блазень урешті сплигнув з коня, кинувся в хащі і в загальній колотнечі спромігся втекти.

escaped from the scene of action. Yet the valiant Jester, as soon as he found himself safe, hesitated more than once whether he should not turn back and share the captivity of a master to whom he was sincerely attached.

“I have heard men talk of the blessings of freedom,” he said to himself, “but I wish any wise man would teach me what use to make of it now that I have it.”

As he pronounced these words aloud, a voice very near him called out in a low and cautious tone, “Wamba!” and, at the same time, a dog, which he recognised to be Fangs, jumped up and fawned upon him. “Gurth!” answered Wamba, with the same caution, and the swineherd immediately stood before him.

“What is the matter?” said he eagerly; “what mean these cries, and that clashing of swords?”

“Only a trick of the times,” said Wamba; “they are all prisoners.”

“Who are prisoners?” exclaimed Gurth, impatiently.

“My lord, and my lady, and Athelstane, and Hundibert, and Oswald.”

“In the name of God!” said Gurth, “how came they prisoners? – and to whom?”

“Our master was too ready to fight,” said the Jester; “and Athelstane was not ready enough, and no other person was ready at all. And they are prisoners to green cassocks, and black visors. And they lie all tumbled about on the green, like the crab-apples that you shake down to your swine. And I would laugh at it,” said the honest Jester, “if I could for weeping.” And he shed tears of unfeigned sorrow.

Gurth’s countenance kindled – “Wamba,” he said, “thou hast a weapon, and thy heart was ever stronger than thy brain, – we are only two – but a sudden attack from men of resolution will do much – follow me!”

“Whither? – and for what purpose?” said the Jester.

“To rescue Cedric.”

“But you have renounced his service but now,” said Wamba.

“That,” said Gurth, “was but while he was fortunate – follow me!”

As the Jester was about to obey, a third person suddenly made his appearance, and commanded them both to halt. From his dress and arms, Wamba would have conjectured him to be one of those outlaws who had just assailed his master; but, besides that he wore no mask, the glittering baldric across his shoulder, with the rich bugle-horn which it supported, as well as the calm and commanding expression of his voice and manner, made him, notwithstanding the twilight, recognise Locksley the yeoman, who had been

Та, опинившись урешті в безпеці, хоробрий блазень тяжко завагався: чи не вернутись йому й не поділити полон свого пана, якому був щиро відданий.

– Чув я багато про щастя бути на волі, – міркував він уголос, – та хочеться мені, щоб хтось із розумних людей повчив мене, як тепер, здобувши її, скористатися нею.

Тільки-но вимовив він ці слова, як зовсім поряд чийсь голос гукнув тихо, обережно: «Вамбо!» – і в ту ж мить до нього стрибнув і почав лашитись пес, у якому він упізнав Ікляча.

«Гурте!» – відгукнувся Вамба так само обережно, і свинопас умить став перед ним.

– Що сталося? – спитав він нетерпляче. – Що то був за крик та брязкіт?

– Звичайна сьогодні річ, – відповів Вамба. – Їх схопили.

– Кого? – ще нетерплячіше гукнув Гурт.

– Таж нашого пана, й леді Ровену, і Ательстана, й Гундеберта, й Освальда.

– Ради Бога святого! – скрикнув Гурт. – Як же це їх схопили? І хто?

– Ну, наш господар був аж надто готовий відбиватися, – сказав блазень, – Ательстан не досить готовий, а решта й зовсім не готові. А захопили їх зелені каптани й чорні машкари. І лежать вони всі пов'язані на зеленій травиці, наче ті кислички, що ти струшуєш для своїх свиней. Ох і посміявся б я, – додав щиросердий блазень, – якби тільки міг не плакати. – І в нього полилися сльози невдаваної журби.

Гурт спалахнув.

– Вамбо, – сказав він, – ти маєш зброю, а відваги в тебе навіть більше, ніж розуму. Хоча нас тільки двоє, та рішучі люди, несподівано напавши, можуть зробити багато. Йди за мною!

– Куди? І нащо? – спитав блазень.

– Визволяти Седріка.

– Але ж ти ось недавно зрікся служби в нього, – здивувався Вамба.

– Так це ж тоді, коли йому було добре! А тепер він у біді! – відказав Гурт. – Іди за мною!

Блазень уже ладнався послухатись, коли раптом з'явився третій чоловік і наказав їм обом: «Стійте!» З його одягу та зброї Вамба подумав би, що це один з тих розбійників, котрі щойно напали на його пана, якби, крім того, що незнайомиць не мав на собі машкари, він не носив ще й блискучої перев'язі через плече, до якої був підвішений розкішно оздоблений мисливський ріг. По цьому, та ще й по спокійному й владному голосі блазень упізнав, попри густий уже присмерк, того самого йомена Локслі,

victorious, under such disadvantageous circumstances, in the contest for the prize of archery.

“What is the meaning of all this,” said he, “or who is it that rifle, and ransom, and make prisoners, in these forests?”

“You may look at their cassocks close by,” said Wamba, “and see whether they be thy children’s coats or no – for they are as like thine own, as one green pea-cod is to another.”

“I will learn that presently,” answered Locksley; “and I charge ye, on peril of your lives, not to stir from the place where ye stand, until I have returned. Obey me, and it shall be the better for you and your masters. – Yet stay, I must render myself as like these men as possible.”

So saying he unbuckled his baldric with the bugle, took a feather from his cap, and gave them to Wamba; then drew a vizard from his pouch, and, repeating his charges to them to stand fast, went to execute his purposes of reconnoitring.

“Shall we stand fast, Gurth?” said Wamba; “or shall we e’en give him leg-bail? In my foolish mind, he had all the equipage of a thief too much in readiness, to be himself a true man.”

“Let him be the devil,” said Gurth, “an he will. We can be no worse of waiting his return. If he belong to that party, he must already have given them the alarm, and it will avail nothing either to fight or fly. Besides, I have late experience, that errant thieves are not the worst men in the world to have to deal with.”

The yeoman returned in the course of a few minutes.

“Friend Gurth,” he said, “I have mingled among yon men, and have learnt to whom they belong, and whither they are bound. There is, I think, no chance that they will proceed to any actual violence against their prisoners. For three men to attempt them at this moment, were little else than madness; for they are good men of war, and have, as such, placed sentinels to give the alarm when any one approaches. But I trust soon to gather such a force, as may act in defiance of all their precautions; you are both servants, and, as I think, faithful servants, of Cedric the Saxon, the friend of the rights of Englishmen. He shall not want English hands to help him in this extremity. Come then with me, until I gather more aid.”

So saying, he walked through the wood at a great pace, followed by the jester and the swineherd. It was not consistent with Wamba’s humour to travel long in silence.

“I think,” said he, looking at the baldric and bugle which he still carried, “that I saw the arrow shot which won this gay prize, and that not so long since as Christmas.”

що за таких несприятливих для себе обставин здобув перемогу в змаганні лучників на арені.

– Що це все означає? – спитав йомен. – І хто це насмів бешкетувати, чинити гвалт і хапати бранців у цих лісах?

– А ви підіть придивіться до їхніх каптанів, – відказав Вамба, – то й побачите – ваших дітей це вбрання чи ні, бо вони схожі на ваш власний, як один стручок зеленого гороху на інший.

– Зараз пересвідчуся, – сказав Локслі. – А вам обом наказую не рушати з місця, поки я не вернусь, коли вам життя дороге. Слухайтеся мене, то буде краще й для вас, і для ваших панів. Та стривайте, мені треба стати якомога схожим на тих людей.

По тих словах він скинув із себе перев'язь із рогом, висмикнув пір'їну з шапки й віддав усе те Вамбі. А потім видобув із торби машкару і, ще раз наказавши обом не рушати з місця, подався на розвідки.

– Ну що, Гурте, – спитав Вамба, – стоятимемо тут чи візьмемо ноги на плечі? Як на мій дурний розум, у нього все злодійське причандалля надто готове, аби його самого мати за чесну людину.

– Хай він буде самим чортом, коли так захоче, – відказав Гурт. – Гірше нам не стане, коли ми його дочекаємось. Коли він із тієї ватаги, то вже попередив їх, і нам це нічого не дасть, чи будемо ми битися, чи втечемо. Крім того, я нещодавно пересвідчився, що справжні розбійники – то ще не найгірші в світі люди, з ними можна мати справу.

За кілька хвилин йомен вернувся й сказав:

– Друже Гурте, я замішався між тих людей і вивідав, чії вони й куди прямують. Гадаю, що вбивати своїх бранців зараз вони не збираються. А нападати на них утрюх – то було б чисте шаленство, бо то все добрі вояки, а крім того, вони виставили варту, так що непомітно до них не підйдеш. Але я маю надію скоро зібрати такий загін, що може не боятися всіх їхніх осторог. Ви обидва – слуги, і то, як мені здається, вірні слуги Седріка Сакса, оборонця англійських прав. Тому не забракне англійських рук, щоб допомогти йому в цій скруті. Ходімо ж зі мною, я маю зібрати більше людей.

З тими словами він швидко пішов лісом, а блазень і свинопас – за ним. Але не така була натура у Вамби, щоб довго йти мовчки.

– Мені здається, – сказав він, дивлячись на перев'язь і ріг, що їх усе ще тримав у руках, на собі, – наче я бачив той постріл з лука, що виграв оцю гарненьку нагороду, і то не дуже давно – вже після Різдва.

“And I,” said Gurth, “could take it on my halidome, that I have heard the voice of the good yeoman who won it, by night as well as by day, and that the moon is not three days older since I did so.”

“Mine honest friends,” replied the yeoman, “who, or what I am, is little to the present purpose; should I free your master, you will have reason to think me the best friend you have ever had in your lives. And whether I am known by one name or another – or whether I can draw a bow as well or better than a cow-keeper, or whether it is my pleasure to walk in sunshine or by moonlight, are matters, which, as they do not concern you, so neither need ye busy yourselves respecting them.”

“Our heads are in the lion’s mouth,” said Wamba, in a whisper to Gurth, “get them out how we can.”

“Hush – be silent,” said Gurth. “Offend him not by thy folly, and I trust sincerely that all will go well.”

– А я, – озвався Гурт, – міг би заприсягтися спасінням душі, що чув голос того молодця йомена, котрий виграв її, і чув я його й удень, і вночі, і що відтоді місяць постарів не більш як на три дні.

– Друзі мої, – відказав йомен, – хто я й що я, зараз не має ваги; от коли я визволю вашого пана, тоді ви матимете причину гадати, що я найкращий друг, якого ви мали в усьому світі. І чи знають мене під таким ім'ям, а чи під таким, і чи вмію я стріляти з лука, так як перший-ліпший пастух, а чи трохи краще, і чи я люблю гуляти в лісі в білий день, а чи при світлі місяця, – все це вас не тичеться, тож не сушіть собі голови.

– Наші голови в пащі у лева, – шепнув Вамба до Гурта, – вирятовуймо ж їх, як зуміємо.

– Цить, – відповів Гурт, – тільки не роздратуй його своєю дурістю, і я щиро вірю, що все обійдеться гаразд.

CHAPTER XX

*When autumn nights were long and drear,
And forest walks were dark and dim,
How sweetly on the pilgrim's ear
Was wont to steal the hermit's hymn
Devotion borrows Music's tone,
And Music took Devotion's wing;
And, like the bird that hails the sun,
They soar to heaven, and soaring sing.*

The Hermit of St Clement's Well

It was after three hours' good walking that the servants of Cedric, with their mysterious guide, arrived at a small opening in the forest, in the centre of which grew an oak-tree of enormous magnitude, throwing its twisted branches in every direction. Beneath this tree four or five yeomen lay stretched on the ground, while another, as sentinel, walked to and fro in the moonlight shade.

РОЗДІЛ XX

*Жаский осінній вечір був,
 Похмуро темний ліс шумів,
 І радо мандрівець почув
 Самітника бадьорий спів.
 В нім Віра й Музика сплелись
 І разом славлять Божий світ,
 Мов птах, що, летячи увись,
 Вітає співом сонця схід.*

«Самітник біля джерела св. Климентія»

Аж через три години шпаркої ходи Седрікові слуги зі своїм таємничим провідником вийшли на маленьку галявинку, посеред якої ріс велетень-дуб, що розкидав своє покорчене гілля в усі боки. Під цим дубом лежали на землі четверо чи п'ятеро йоменів, а ще один, як вартовий, ходив у затінку туди й сюди.

Upon hearing the sound of feet approaching, the watch instantly gave the alarm, and the sleepers as suddenly started up and bent their bows. Six arrows placed on the string were pointed towards the quarter from which the travellers approached, when their guide, being recognised, was welcomed with every token of respect and attachment, and all signs and fears of a rough reception at once subsided.

“Where is the Miller?” was his first question.

“On the road towards Rotherham.”

“With how many?” demanded the leader, for such he seemed to be.

“With six men, and good hope of booty, if it please St Nicholas.”

“Devoutly spoken,” said Locksley; “and where is Allan-a-Dale?”

“Walked up towards the Watling-street, to watch for the Prior of Jorvaulx.”

“That is well thought on also,” replied the Captain; – “and where is the Friar?”

“In his cell.”

“Thither will I go,” said Locksley. “Disperse and seek your companions. Collect what force you can, for there’s game afoot that must be hunted hard, and will turn to bay. Meet me here by daybreak. – And stay,” he added, “I have forgotten what is most necessary of the whole – Two of you take the road quickly towards Torquilstone, the Castle of Front-de-Boeuf. A set of gallants, who have been masquerading in such guise as our own, are carrying a band of prisoners thither – Watch them closely, for even if they reach the castle before we collect our force, our honour is concerned to punish them, and we will find means to do so. Keep a close watch on them therefore; and dispatch one of your comrades, the lightest of foot, to bring the news of the yeomen thereabout.”

They promised implicit obedience, and departed with alacrity on their different errands. In the meanwhile, their leader and his two companions, who now looked upon him with great respect, as well as some fear, pursued their way to the Chapel of Copmanhurst.

When they had reached the little moonlight glade, having in front the reverend, though ruinous chapel, and the rude hermitage, so well suited to ascetic devotion, Wamba whispered to Gurth, “If this be the habitation of a thief, it makes good the old proverb, The nearer the church the farther from God. – And by my coxcomb,” he added, “I think it be even so – Hearken but to the black sanctus which they are singing in the hermitage!”

In fact the anchorite and his guest were performing, at the full extent of their very powerful lungs, an old drinking song, of which this was the burden: –

Почувши, як наближається чиясь хода, вартовий дав знак тривоги, й ті, що спали, враз посхоплювалися й понатягали луки. Шість стріл, накладених на тятиви, націлились у той бік, звідки наближалась хода, та коли стрільці впізнали проводиря мандрівців, то привітали його з усіма знаками пошани та відданості, а всі вияви тривоги враз щезли.

– А де Мельник? – спитав йомен насамперед.

– На Ротеремському шляху.

– Скільки з ним? – спитав далі ватаг, бо це був саме він.

– Шестеро, і надія на здобич досить певна, коли буде на те ласка святого Миколая.

– Побожно сказано, – мовив Локслі. – А де Алан з Долини?

– Пішов до Вотлінзького шляху пильнувати пріора з Жорво.

– Теж непогано придумано, – зауважив ватаг. – А де Чернець?

– У своїй келії.

– Туди я й піду, – сказав Локслі. – Розсиптеся й шукайте своїх товаришів. Зберіть якомога більше, бо тут ідеться про таку дичину, яку нелегко зацькувати, а вона ще й кусається. Вдосвіта стрінемось тут... Стривайте, – додав він, – я забув найголовніше. Двоє з вас рушайте чимшвидше до Торкілстона, Фрон-де-Бефового замку. Ватага розбишак, перебравшись під нас, тягне туди кількох бранців. Не спускайте їх з очей, бо навіть як вони дістануться до замку перше, ніж ми зберемо сили, наша честь вимагає покарати їх, і ми знайдемо спосіб це зробити. Отож пильнуйте їх добре, а одного з ваших товаришів, того, котрий найлегший у ногах, пошліть звідомити довколишніх йоменів.

Лучники пообіцяли виконати все й сквапно подались виконувати свої доручення. Тим часом їхній ватажок та його супутники, що вже дивились на нього з глибокою повагою, але трохи з острахом, рушили до Копменгерстської каплиці.

Коли вони вийшли на осяяну місяцем галявинку й побачили перед собою шановану, хоча й занепалу каплицю та просту хатину, що так добре пасувала для самотництва, аскези й молитов, Вамба прошепотів до Гурта:

– Якщо це оселя розбійника, то правду каже прислів'я: «Що ближче до церкви, то далі від Бога». І, присягаюся своїм ковпаком, – додав він, – я гадаю, що так воно й є. Прислухайся-но, що там співають, у цій пустельницькій хатині!

І справді, самотник та його гість на всю силу своїх могутніх легенів виспівували стародавню застільну пісню з таким приспівом:

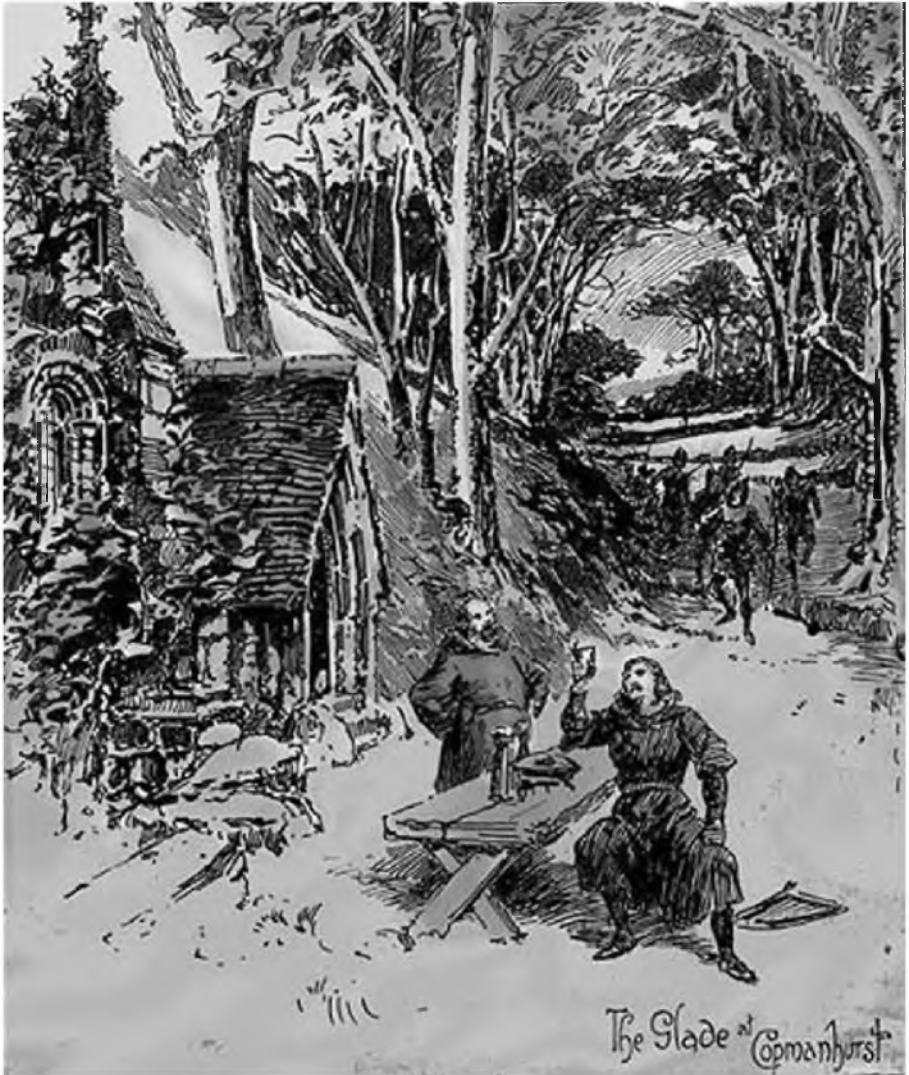
“Come, trowl the brown bowl to me,
Bully boy, bully boy,
Come, trowl the brown bowl to me:
Ho! jolly Jenkin, I spy a knave in drinking,
Come, trowl the brown bowl to me.”

“Now, that is not ill sung,” said Wamba, who had thrown in a few of his own flourishes to help out the chorus. “But who, in the saint’s name, ever expected to have heard such a jolly chant come from out a hermit’s cell at midnight!”

Хутчіш, малий, повніш чарки налий!
 Гей, друже, друже мій!
 Хутчіш, малий, повніш чарки налий!
 Гей, Дженкіне хоробрий, пияк із тебе добрий!
 Хутчіш, малий, повніш чарки налий!

– Ну, це непогано проспівано, – сказав Вамба, що й сам тихенько підтяг другим голосом. – Але хто, ради всього святого, міг би чекати такої пісні з пустельницької келії опівночі!

“Marry, that should I,” said Gurth, “for the jolly Clerk of Copmanhurst is a known man, and kills half the deer that are stolen in this walk. Men say that the keeper has complained to his official, and that he will be stripped of his cowl and cope altogether, if he keeps not better order.”

While they were thus speaking, Locksley’s loud and repeated knocks had at length disturbed the anchorite and his guest. “By my beads,” said the hermit, stopping short in a grand flourish, “here come more benighted guests. I would not for my cowl that they found us in this goodly exercise. All men have their enemies, good Sir Sluggard; and there be those malignant enough to construe the hospitable refreshment which I have been offering to you, a weary traveller, for the matter of three short hours, into sheer drunkenness and debauchery, vices alike alien to my profession and my disposition.”

“Base calumniators!” replied the knight; “I would I had the chastising of them. Nevertheless, Holy Clerk, it is true that all have their enemies; and there be those in this very land whom I would rather speak to through the bars of my helmet than barefaced.”

“Get thine iron pot on thy head then, friend Sluggard, as quickly as thy nature will permit,” said the hermit, “while I remove these pewter flagons, whose late contents run strangely in mine own pate; and to drown the clatter – for, in faith, I feel somewhat unsteady – strike into the tune which thou hearest me sing; it is no matter for the words – I scarce know them myself.”

So saying, he struck up a thundering “*De profundis clamavi*”, under cover of which he removed the apparatus of their banquet: while the knight, laughing heartily, and arming himself all the while, assisted his host with his voice from time to time as his mirth permitted.

“What devil’s matins are you after at this hour?” said a voice from without.

“Heaven forgive you, Sir Traveller!” said the hermit, whose own noise, and perhaps his nocturnal potations, prevented from recognising accents which were tolerably familiar to him – “Wend on your way, in the name of God and Saint Dunstan, and disturb not the devotions of me and my holy brother.”

“Mad priest,” answered the voice from without, “open to Locksley!”

“All’s safe – all’s right,” said the hermit to his companion.

“But who is he?” said the Black Knight; “it imports me much to know.”

“Who is he?” answered the hermit; “I tell thee he is a friend.”

“But what friend?” answered the knight; “for he may be friend to thee and none of mine?”

– А чом ні, – відповів Гурт. – Адже веселого причетника з Копменгерста тут в околиці знають, він убиває добру половину всіх оленів, що пропадають у цих лісах. Люди кажуть, що ловчий уже скаржився своєму старшому, і коли причетник не схаменеться, з нього знімуть і рясу, і каптур.

Поки вони отак перемовлялися, Локслі все грюкав у двері, й урешті самітник та його гість почули той стук.

– Присягаюся своїми пацьорками, – сказав самітник, раптом урвавши довгу руладу. – Там ще якісь припізнілі гості. Ради свого каптура я не хотів би, щоб нас застали за таким веселим ділом. Усі люди мають ворогів, славний пане Неробо, і знайдуться й такі лихі, що гостинну вечерю, що нею я частую тебе, змореного мандрівця, якихось три короткі години, назвуть пиятикою та гультяйством – нечестям, однаково чужим і моему санові, і моїй натурі.

– Підлі наклепники! – відказав лицар. – Хотів би я провчити їх. Проте, святий причетнику, це правда, що всі люди мають своїх ворогів; і в цьому краю є ті, з ким я волів би говорити крізь забороло шолома, а не з відкритим обличчям.

– То надівай на голову свого залізного горщика, друже Неробо, так швидко, як тільки спроможен, – відповів самітник, – а я поприбираю оці олив'яні кухлі, що їхній недавній вміст так дивно струмить у моїй довбешці, а щоб заглушити брязкіт – бо я, далєбі, почуваюся трохи нетвердо, – підспівай моїй пісні. За слова байдуже: я ледве чи й сам їх пам'ятаю.

З тими словами він затяг громовим голосом псалом: «De profundis clamavi...»¹, а під ті звуки поприбирав залишки бенкету. Лицар, весело сміючись і не перестаючи надягати обладунок, час від часу підтягував хазяїнові, коли міг стримати сміх.

– Що це за чортову утрєню правиш ти в таку годину? – спитав голос за дверима.

– Прости вас Боже, пане подорожній! – відказав самітник, чий власний спів, а може, й усе випите за ніч перешкоджали йому впізнати той голос, хоч він був дуже добре йому знайомий. – Ідіть своєю дорогою в ім'я Бога й святого Дунстана й не заважайте молитися мені й моему благочестивому братові.

– Шалений ченче, – відповів голос за дверима, – відчини, це я, Локслі!

– Усе гаразд, боятись нічого, – сказав самітник своєму товаришеві.

– Але хто це такий? – спитав Чорний Лицар. – Мені конче треба знати.

– Хто він такий? – перепитав самітник. – Це друг, кажу тобі!

– Але чий? – не вгавав лицар. – Тобі він, може, друг, а мені ворог?

¹ «З безодні заволав...» (латин.).

“What friend?” replied the hermit; “that, now, is one of the questions that is more easily asked than answered. What friend? – why, he is, now that I bethink me a little, the very same honest keeper I told thee of a while since.”

“Ay, as honest a keeper as thou art a pious hermit,” replied the knight, “I doubt it not. But undo the door to him before he beat it from its hinges.”

The dogs, in the meantime, which had made a dreadful baying at the commencement of the disturbance, seemed now to recognise the voice of him who stood without; for, totally changing their manner, they scratched and whined at the door, as if interceding for his admission. The hermit speedily unbolted his portal, and admitted Locksley, with his two companions.

“Why, hermit,” was the yeoman’s first question as soon as he beheld the knight, “what boon companion hast thou here?”

“A brother of our order,” replied the friar, shaking his head; “we have been at our orisons all night.”

“He is a monk of the church militant, I think,” answered Locksley; “and there be more of them abroad. I tell thee, friar, thou must lay down the rosary and take up the quarter-staff; we shall need every one of our merry men, whether clerk or layman. – But,” he added, taking him a step aside, “art thou mad? to give admittance to a knight thou dost not know? Hast thou forgot our articles?”

“Not know him!” replied the friar, boldly, “I know him as well as the beggar knows his dish.”

“And what is his name, then?” demanded Locksley.

“His name,” said the hermit – “his name is Sir Anthony of Scrabelstone – as if I would drink with a man, and did not know his name!”

“Thou hast been drinking more than enough, friar,” said the woodsman, “and, I fear, prating more than enough too.”

“Good yeoman,” said the knight, coming forward, “be not wroth with my merry host. He did but afford me the hospitality which I would have compelled from him if he had refused it.”

“Thou compel!” said the friar; “wait but till have changed this grey gown for a green cassock, and if I make not a quarter-staff ring twelve upon thy pate, I am neither true clerk nor good woodsman.”

While he spoke thus, he stript off his gown, and appeared in a close black buckram doublet and drawers, over which he speedily did on a cassock of green, and hose of the same colour. “I pray thee truss my points,” said he to Wamba, “and thou shalt have a cup of sack for thy labour.”

– Чий друг? – знову перепитав самітник. – Ну, це одне з тих запитань, які легше спитати, ніж відповісти на них, – відказав самітник. – Чий друг? Стривай-но, та це ж той самий добряга ловчий, що я про нього казав тобі.

– Еге ж, такий із нього добряга ловчий, як із тебе побожний самітник, – відповів лицар. – За це я певен. Та відчини вже йому двері, поки він їх не зірвав із завіс.

Тим часом собаки, що на початку зняли страшенний гавкіт, видно, впізнали голос чоловіка за дверима, бо вже поводитись зовсім інакше: дряпали пазурами двері й скавуліли, ніби просили впустити його. Самітник покwapно відсунув засуви і впустив Локслі та обох його супутників.

– Слухай, самітнику, – зразу спитав йомен, – що це в тебе за горілчаний приятель?

– Та це брат із нашого ордену, – відповів чернець, похитуючи головою. – Ми тут цілу ніч молились.

– Мабуть, це чернець церкви войовничої, – зауважив Локслі, – тепер таких усюди вистачає. Чуєш, ченче, доведеться тобі відкласти пацьорки й узятись за бойового кия, бо нам тепер потрібен кожен з наших веселих молодців, чи то духовна особа, чи мирянин. Але чи ти не з'їхав з глузду, – спитав він, відвівши ченця трохи вбік, – що впустив сюди незнайомого лицаря? Ти що, забув наші правила?

– Як це незнайомого! – рішуче заперечив чернець. – Та я його знаю, як жебрак свою торбу!

– А як же його звать? – запитав Локслі.

– Його звать... – замислився самітник. – Його звать сер Ентоні Скреблстон. Невже б таки я став пити з людиною, не знаючи, як її звать!

– Ти сьогодні забагато випив, брате, – сказав лісовик, – і, боюся, забагато теревенив.

– Чоловіче добрий, – озвався лицар, ступивши вперед, – не гнівайся на мого веселого хазяїна. – Він тільки впустив мене переночувати, бо я б його примусив, якби він не погодився.

– Ти мене примусив би? – обурився чернець. – Стривай-но, поки я переімію свою стару рясу на зелений каптан, і як я не виб'ю дріб кием на твої довбешці, то хай я буду й несправжній причетник, і поганий лісовик.

З тими словами він скинув із себе рясу, під якою виявився вузький чорний полотняний камзол і такі самі підштанки, й умить надів зеленого каптана і зелені ж таки штани.

– Зашнуруй, будь ласкав, на мені петлі, – звернувся він до Вамби, – то заробиш за труди келих вина.

“Gramercy for thy sack,” said Wamba; “but think’st thou it is lawful for me to aid you to transmew thyself from a holy hermit into a sinful forester?”

“Never fear,” said the hermit; “I will but confess the sins of my green cloak to my greyfriar’s frock, and all shall be well again.”

“Amen!” answered the Jester; “a broadcloth penitent should have a sackcloth confessor, and your frock may absolve my motley doublet into the bargain.”

So saying, he accommodated the friar with his assistance in tying the endless number of points, as the laces which attached the hose to the doublet were then termed.

While they were thus employed, Locksley led the knight a little apart, and addressed him thus: – “Deny it not, Sir Knight – you are he who decided the victory to the advantage of the English against the strangers on the second day of the tournament at Ashby.”

“And what follows if you guess truly, good yeoman?” replied the knight.

“I should in that case hold you,” replied the yeoman, “a friend to the weaker party.”

“Such is the duty of a true knight at least,” replied the Black Champion; “and I would not willingly that there were reason to think otherwise of me.”

“But for my purpose,” said the yeoman, “thou shouldst be as well a good Englishman as a good knight; for that, which I have to speak of, concerns, indeed, the duty of every honest man, but is more especially that of a true-born native of England.”

“You can speak to no one,” replied the knight, “to whom England, and the life of every Englishman, can be dearer than to me.”

“I would willingly believe so,” said the woodsman, “for never had this country such need to be supported by those who love her. Hear me, and I will tell thee of an enterprise, in which, if thou be’st really that which thou seemest, thou mayst take an honourable part. A band of villains, in the disguise of better men than themselves, have made themselves master of the person of a noble Englishman, called Cedric the Saxon, together with his ward, and his friend Athelstane of Coningsburgh, and have transported them to a castle in this forest, called Torquilstone. I ask of thee, as a good knight and a good Englishman, wilt thou aid in their rescue?”

“I am bound by my vow to do so,” replied the knight; “but I would willingly know who you are, who request my assistance in their behalf?”

“I am,” said the forester, “a nameless man; but I am the friend of my country, and of my country’s friends – With this account of me you must for the present remain satisfied, the more especially since you yourself desire to

– Дякую за почастунок, – відказав Вамба, – та чи маю я право помагати тобі обертатись із святого самітника на грішного лісовика?

– Не бійся, – відказав самітник, – я просто висповідую гріхи свого зеленого каптана перед чернечою рясою, і все знов буде гаразд.

– Амінь! – докінчив блазень. – Суконному грішникові якраз личить мати справу з рядюжним духівником, то хай уже твоя ряса zarazом розгрішить мою куртку.

З тими словами він почав допомагати ченцеві, зав'язуючи незліченні поворозки – так тоді називалися шнурки, що з'єднували штани з курткою.

Тим часом Локслі відвів лицаря трохи вбік і так звернувся до нього:

– Не перечте, пане лицарю, що ви – той, хто вирішив ігрище на користь англійців другого дня турніру в Ашбі.

– І що з того, коли ти відгадав, добрий йомене? – відказав лицар.

– У такому разі мені слід мати вас за друга слабкішої сторони, – пояснив йомен.

– Такий у всякому разі обов'язок кожного справжнього лицаря, – відказав Чорний Лицар, – і я не хотів би, щоб хтось мав причину думати про мене інакше.

– Але для моєї потреби, – сказав йомен, – ви маєте бути не тільки добрим лицарем, а ще й добрим англійцем, бо те, про що я маю говорити, стосується, звісно, й обов'язків кожного чесного чоловіка, але особливо – природженого англійця.

– Ти не знайдеш людини, якій Англія й життя кожного англійця були б дорожчі, ніж мені, – запевнив лицар.

– Я радий, коли це правда, – відказав йомен, – бо ще ніколи ця країна не потребувала так, як тепер, допомоги всіх, хто любить її. Вислухайте мене, і я розповім вам про одне діло, в якому ви, коли справді такий, як видається, могли б узяти почесну участь. Ватага негідників, перебравшись на людей, кращих за них, захопила одного шляхетного англійця, що його звать Седрік Сакс, разом із вихованкою та його другом Ательстаном Конінгзбурзьким і завезла їх до одного замку в цьому лісі. Той замок називається Торкілстон. Я питаю вас як доброго лицаря й доброго англійця: чи допоможете ви визволити їх?

– Моя обітниця велить мені це зробити, – відповів лицар, – але мені б хотілося знати, хто такий ти сам, що жадаєш від мене допомоги для них?

– Я людина без імені, – відказав лісовик, – але я відданий своїй країні та її друзям. Цими відомостями про мене вам поки що доведеться вдовольнитись, тим більше що й самі ви волієте лишитися невідомим. Та

continue unknown. Believe, however, that my word, when pledged, is as inviolate as if I wore golden spurs."

"I willingly believe it," said the knight; "I have been accustomed to study men's countenances, and I can read in thine honesty and resolution. I will, therefore, ask thee no further questions, but aid thee in setting at freedom these oppressed captives; which done, I trust we shall part better acquainted, and well satisfied with each other."

"So," said Wamba to Gurth, – for the friar being now fully equipped, the Jester, having approached to the other side of the hut, had heard the conclusion of the conversation, – "So we have got a new ally? – I trust the valour of the knight will be truer metal than the religion of the hermit, or the honesty of the yeoman; for this Locksley looks like a born deer-stealer, and the priest like a lusty hypocrite."

"Hold thy peace, Wamba," said Gurth; "it may all be as thou dost guess; but were the horned devil to rise and proffer me his assistance to set at liberty Cedric and the Lady Rowena, I fear I should hardly have religion enough to refuse the foul fiend's offer, and bid him get behind me."

The friar was now completely accoutred as a yeoman, with sword and buckler, bow, and quiver, and a strong partisan over his shoulder. He left his cell at the head of the party, and, having carefully locked the door, deposited the key under the threshold.

"Art thou in condition to do good service, friar," said Locksley, "or does the brown bowl still run in thy head?"

"Not more than a drought of St Dunstan's fountain will allay," answered the priest; "something there is of a whizzing in my brain, and of instability in my legs, but you shall presently see both pass away."

So saying, he stepped to the stone basin, in which the waters of the fountain as they fell formed bubbles which danced in the white moonlight, and took so long a drought as if he had meant to exhaust the spring.

"When didst thou drink as deep a drought of water before, Holy Clerk of Copmanhurst?" said the Black Knight.

"Never since my wine-butt leaked, and let out its liquor by an illegal vent," replied the friar, "and so left me nothing to drink but my patron's bounty here."

Then plunging his hands and head into the fountain, he washed from them all marks of the midnight revel.

Thus refreshed and sobered, the jolly priest twirled his heavy partisan round his head with three fingers, as if he had been balancing a reed, exclaiming at

повірте, що моє слово честі так само непорушне, як і в того, хто носить золоті остроги.

– Охоче вірю, – відказав лицар. – Я звичний читати на людських обличчях, і на твоєму я читаю чесність і рішучість. Тому я не допитуватимусь далі, а допоможу тобі визволити отих покривджених бранців; ну а потім, сподіваюсь, ми познайомимося краще й лишимось задоволені один одним.

– Отже, – сказав Вамба Гуртові, бо, довершивши вдягання ченця, відійшов у інший кінець хатини, а йдучи, почув кінець цієї розмови, – отже, ми маємо ще одного спільника? Сподіваюсь, що лицарева відвага чистішої проби, ніж пустельникова віра чи йоменова чесність: адже цей Локслі скидається на природженого крадія оленів, а чернець – на гультя й лицеміра.

– Мовчи, Вамбо! – спинив його Гурт. – Може, воно все й правда, що ти кажеш, але якби сам чорт із рогами з'явивсь та почав набиватися зі своєю поміччю, щоб визволити Седріка й леді Ровену, мені, боюсь, навряд чи вистачило б побожності відмовитись від його помочі й послати його в пекло.

Чернець уже повністю перебрався на йомена, озброївшись мечем, щитом, луком і сагайдаком, а на плече поклавши здоровецького бердиша. Він вийшов з келії на чолі всього загону, старанно замкнув двері й сховав ключа під порогом.

– Ти можеш битись як слід, ченче, – спитав Локслі, – чи хміль іще каламутить тобі голову?

– Мені треба тільки напитись із джерела святого Дунстана – і все минеться, – запевнив причетник. – У голові ще трохи шумить, та й на ногах я тримаюсь не дуже твердо, але зараз ти побачиш, як і те, й те минеться.

З цими словами він підійшов до кам'яної чаші, в яку стікала вода з джерела, збиваючи бульбашки, що танцювали в білому місячному світлі, й припав ротом до води так жадібно, наче хотів випити все джерело.

– Чи давно ти випивав одним духом стільки води, святий причетнику з Копменгерста? – спитав Чорний Лицар.

– Та ще тоді, коли розсохлося моє барильце з вином і з нього все нищечком витекло, – відповів чернець, – тож мені не лишилося для пиття нічого, крім оцього ось дарунку мого святого патрона.

Потім, зануривши у воду голову й руки, він змив із них усі сліди опівнічної п'ятики.

Отак покріпившись і протверезившись, веселий чернець трьома пальцями крутнув над головою важкого бердиша, наче очеретинку, й гукнув:

the same time, "Where be those false ravishers, who carry off wenches against their will? May the foul fiend fly off with me, if I am not man enough for a dozen of them."

"Swearest thou, Holy Clerk?" said the Black Knight.

"Clerk me no Clerks," replied the transformed priest; "by Saint George and the Dragon, I am no longer a shaveling than while my frock is on my back – When I am cased in my green cassock, I will drink, swear, and woo a lass, with any blithe forester in the West Riding."

"Come on, Jack Priest," said Locksley, "and be silent; thou art as noisy as a whole convent on a holy eve, when the Father Abbot has gone to bed. – Come on you, too, my masters, tarry not to talk of it – I say, come on, we must collect all our forces, and few enough we shall have, if we are to storm the Castle of Reginald Front-de-Boeuf."

– То де ж вони, ті підлі грабіжники, що викрадають дівчат проти їхньої волі? Хай мене чортяка вхопить, коли я не маю сили впоратися з десятком таких мерзотників!

– Ти й чортами сипаги вмієш, святий причетнику? – здивувався Чорний Лицар.

– Не називай мене причетником! – відказав перемінений служитель Бога.

– Присягаюся святим Георгієм і драконом, я лише доти й чернець, доки в мене ряса на плечах. А як надіну зеленого каптана, то можу пити, лаятись і смалити халявки до дівчат незгірше за будь-якого лісовика в Західній окрузі.

– Ну, годі, Джеку-ченче, – сказав Локслі, – помовч уже, бо ти галасуєш, наче цілий монастир на Святвечір, коли отець абат ляже спати. Ходімо й ми, панове, не гаймо часу на балачки. Ходімо, чуєте? Треба зібрати всі наші сили, і все ж нас буде малувато, аби взяти штурмом замок Реджинальда Фрон-де-Бефа.

“What! is it Front-de-Boeuf,” said the Black Knight, “who has stopt on the king’s highway the king’s liege subjects? – Is he turned thief and oppressor?”

“Oppressor he ever was,” said Locksley.

“And for thief,” said the priest, “I doubt if ever he were even half so honest a man as many a thief of my acquaintance.”

“Move on, priest, and be silent,” said the yeoman; “it were better you led the way to the place of rendezvous, than say what should be left unsaid, both in decency and prudence.”

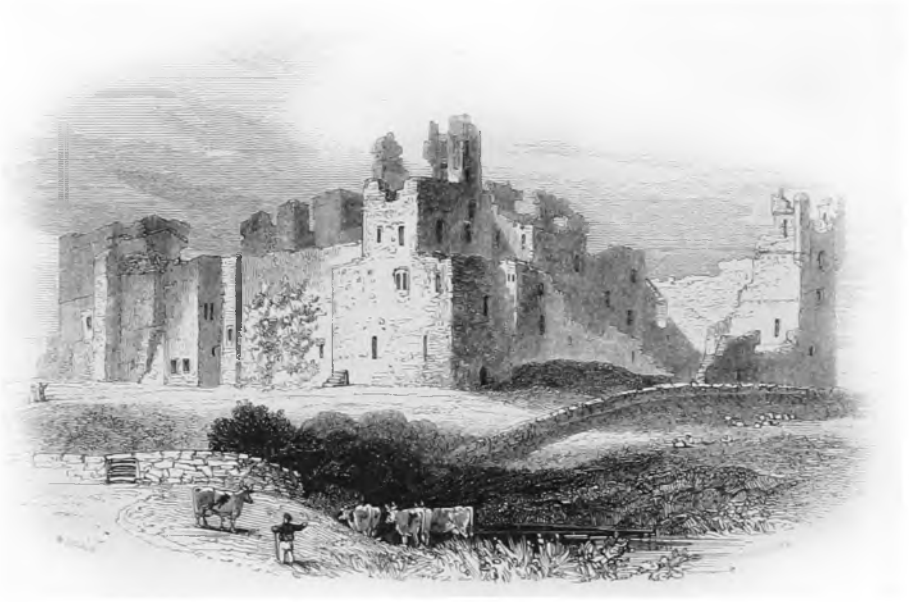
– Що?! – вигукнув Чорний Лицар. – То це Фрон-де-Беф уже хапає на королівських шляхах королівських підданців? Він став грабіжником і гнобителем?

– Гнобителем він був завжди, – відказав Локслі.

– Що ж до грабіжника, – озвався чернець, – то навряд чи він коли був хоч наполовину такий чесний, як багато хто з моїх знайомих грабіжників.

– Помовч-но, ченче, та ворущись! – зупинив його йомен. – Краще веди нас до місця зустрічі, ніж плескати те, про що краще змовчати, – як з пристойності, так і з обачності.

CHAPTER XXI

*Alas, how many hours and years have past,
Since human forms have round this table sate,
Or lamp, or taper, on its surface gleam'd!
Methinks, I hear the sound of time long pass'd
Still murmuring o'er us, in the lofty void
Of these dark arches, like the ling'ring voices
Of those who long within their graves have slept.
Orra, a Tragedy*

While these measures were taking in behalf of Cedric and his companions, the armed men by whom the latter had been seized, hurried their captives along towards the place of security, where they intended to imprison them. But darkness came on fast, and the paths of the wood seemed but imperfectly known to the marauders. They were compelled to make several long halts, and once or twice to return on their road to resume the direction which they wished to pursue. The summer morn had dawned upon them ere they could travel in full assurance that they held the right path. But confidence returned with light,

РОЗДІЛ XXI

*Ох, скільки вже минуло днів і літ,
Відколи люди за оцим столом
Сиділи при свічках чи каганцях.
Я ніби чую, як прадавній час
Над нами ще шепоче в темних цих
Склепіннях, мов відсталі голоси
Тих, хто давно в своїх могилах спить.
«Орра», трагедія*

Поки Седрікові прихильники ладналися визволити його та його супутників, ті оружні люди, що взяли їх у полон, поквалпно вели їх у надійне місце, де збиралися тримати їх як бранців. Але вже швидко темніло, а напасники, видно, не дуже добре знали лісові стежки. Вони мусили кілька разів надовго зупинитись, а раз чи двічі вертались дорогою назад, аби знайти потрібний напрям. Аж коли замрів на небі літній світанок, вони змогли рухатись далі; з певністю, що йдуть куди їм треба, кавалькада тепер швидко

and the cavalcade now moved rapidly forward. Meanwhile, the following dialogue took place between the two leaders of the banditti.

“It is time thou shouldst leave us, Sir Maurice,” said the Templar to De Bracy, “in order to prepare the second part of thy mystery. Thou art next, thou knowest, to act the Knight Deliverer.”

“I have thought better of it,” said De Bracy; “I will not leave thee till the prize is fairly deposited in Front-de-Boeuf’s castle. There will I appear before the Lady Rowena in mine own shape, and trust that she will set down to the vehemence of my passion the violence of which I have been guilty.”

“And what has made thee change thy plan, De Bracy?” replied the Knight Templar.

“That concerns thee nothing,” answered his companion.

“I would hope, however, Sir Knight,” said the Templar, “that this alteration of measures arises from no suspicion of my honourable meaning, such as Fitzurse endeavoured to instil into thee?”

“My thoughts are my own,” answered De Bracy; “the fiend laughs, they say, when one thief robs another; and we know, that were he to spit fire and brimstone instead, it would never prevent a Templar from following his bent.”

“Or the leader of a Free Company,” answered the Templar, “from dreading at the hands of a comrade and friend, the injustice he does to all mankind.”

“This is unprofitable and perilous recrimination,” answered De Bracy; “suffice it to say, I know the morals of the Temple-Order, and I will not give thee the power of cheating me out of the fair prey for which I have run such risks.”

“Psha,” replied the Templar, “what hast thou to fear? – Thou knowest the vows of our order.”

“Right well,” said De Bracy, “and also how they are kept. Come, Sir Templar, the laws of gallantry have a liberal interpretation in Palestine, and this is a case in which I will trust nothing to your conscience.”

“Hear the truth, then,” said the Templar; “I care not for your blue-eyed beauty. There is in that train one who will make me a better mate.”

“What! wouldst thou stoop to the waiting damsel?” said De Bracy.

“No, Sir Knight,” said the Templar, haughtily. “To the waiting-woman will I not stoop. I have a prize among the captives as lovely as thine own.”

“By the mass, thou meanest the fair Jewess!” said De Bracy.

“And if I do,” said Bois-Guilbert, “who shall gainsay me?”

рухалась уперед. А між двома ватагами розбійників точилась така розмова:

– Пора вже тобі прощатися з нами, пане Морісе, – сказав храмовник до де Брасі, – аби приготувати другу дію твоєї комедії. Ти ж казав, що маєш тепер зіграти роль лицаря-визволителя.

– Я передумав, – відказав де Брасі. – Я їхатиму з тобою, поки не доправлю здобич у безпеку, до Фрон-де-Бефового замку. Там я стану перед леді Ровеною у власній подобі і сподіваюся, що вогонь моєї жаги виправдає в її очах вчинений мною гвалт.

– А що ж спонукало тебе змінити свої наміри, де Брасі? – спитав храмовник.

– Це тебе не стосується, – відказав його товариш.

– Проте сподіваюся, пане лицарю, – спитав храмовник, – що ця зміна нав'язана не підозрою щодо чесності моїх намірів, як намагався втовкмачити тобі Фіц-Урс?

– Я думаю своєю головою, – відказав де Брасі. – Кажуть, коли злодій злодія обкрадає, тоді чорт сміється, а ми знаємо, що він, хоч би й плювався вогнем та сіркою, не змусить храмовника зійти зі своєї дороги.

– Або ватага «вільних стрільців», – підхопив храмовник, – боятись від товариша й друга тієї кривди, яку сам він чинить усьому світові.

– Яке нам пуття з того, що ми будемо закидати один одному всякі гріхи, – відповів де Брасі. – Досить сказати, що я знаю моральність лицарів Храму й не дам тобі нагоди перехопити в мене прекрасну здобич, через яку я стільки ризикував.

– Пхе, – відмахнувся храмовник, – ну чого тобі боятись? Ти ж знаєш обітницю нашого ордену.

– Дуже добре знаю, – відказав де Брасі, – і знаю, як їх виконують. Годі тобі, пане храмовнику: закони галантності тлумачать у Палестині дуже вільно, і тепер саме такий випадок, коли я не довірюся твоєму сумлінню й на крихту.

– Ну то слухай мене, скажу тобі правду, – мовив храмовник. – Не цікавить мене твоя голубоока красуня. В цьому поїзді є така, що буде мені більше до пари.

– Що? Невже ти спустишся так низько? Аж до покоївки? – здивувався де Брасі.

– Ні, пане лицарю, – гордовито відказав храмовник. – До служниць я не спускаюся. Серед наших бранців є здобич, не гірша за твою.

– Присягаюся святою месою, це ти про прекрасну єврейку! – вигукнув де Брасі.

– А коли й так, то хто мені перешкодить? – відказав Буагільбер.

“No one that I know,” said De Bracy, “unless it be your vow of celibacy, or a cheek of conscience for an intrigue with a Jewess.”

“For my vow,” said the Templar, “our Grand Master hath granted me a dispensation. And for my conscience, a man that has slain three hundred Saracens, need not reckon up every little failing, like a village girl at her first confession upon Good Friday eve.”

“Thou knowest best thine own privileges,” said De Bracy. “Yet, I would have sworn thy thought had been more on the old usurer’s money bags, than on the black eyes of the daughter.”

“I can admire both,” answered the Templar; “besides, the old Jew is but half-prize. I must share his spoils with Front-de-Boeuf, who will not lend us the use of his castle for nothing. I must have something that I can term exclusively my own by this foray of ours, and I have fixed on the lovely Jewess as my peculiar prize. But, now thou knowest my drift, thou wilt resume thine own original plan, wilt thou not? – Thou hast nothing, thou seest, to fear from my interference.”

“No,” replied De Bracy, “I will remain beside my prize. What thou sayst is passing true, but I like not the privileges acquired by the dispensation of the Grand Master, and the merit acquired by the slaughter of three hundred Saracens. You have too good a right to a free pardon, to render you very scrupulous about peccadilloes.”

While this dialogue was proceeding, Cedric was endeavouring to wring out of those who guarded him an avowal of their character and purpose. “You should be Englishmen,” said he; “and yet, sacred Heaven! you prey upon your countrymen as if you were very Normans. You should be my neighbours, and, if so, my friends; for which of my English neighbours have reason to be otherwise? I tell ye, yeomen, that even those among ye who have been branded with outlawry have had from me protection; for I have pitied their miseries, and curst the oppression of their tyrannic nobles. What, then, would you have of me? or in what can this violence serve ye? – Ye are worse than brute beasts in your actions, and will you imitate them in their very dumbness?”

It was in vain that Cedric expostulated with his guards, who had too many good reasons for their silence to be induced to break it either by his wrath or his expostulations. They continued to hurry him along, travelling at a very rapid rate, until, at the end of an avenue of huge trees, arose Torquilstone, now the hoary and ancient castle of Reginald Front-de-Boeuf. It was a fortress of no great size, consisting of a donjon, or large and high square tower, surrounded by buildings of inferior height, which were encircled by an inner court-yard. Around the exterior wall was a deep moat, supplied with water from a

– Скільки я знаю, ніхто, – погодився де Брасі, – хіба що власна твоя обітниця безшлюбності. Або сумління не дозволить тобі роману з єврейкою.

– Від обітниці наш магістр* мене уже звільнив, – сказав храмовник. – Що ж до сумління, то людина, що вбила три сотні сарацинів, не потребує перелічувати кожен дрібний грішок, мов сільське дівча на першій сповіді в чистий четвер.

– Тобі краще знати власні привілеї, – відказав де Брасі. – Проте я б заприсягся, що ти більше націлений на торби з грішми старого лихваря, ніж на чорні очі його дочки.

– Одне другому не вадить, – запевнив храмовник. – Крім того, старий єврей тільки наполовину моя здобич. Його гроші доведеться поділити з Фрон-де-Бефом: той не надасть нам до послуг свого замку задарма. А мені треба мати з нашого оцього наскоку щось зовсім моє, от я й вирішив, що прекрасна єврейка буде моєю приватною здобиччю. Але ж тепер, знаючи мої наміри, ти можеш вернутись до свого первісного задуму, хіба ні? Сам бачиш, що мого втручання можна не боятись.

– Ні, – заперечив де Брасі, – я своєї здобичі не покину самої. Твої слова схожі на правду, але мені не подобаються оті привілеї, що їх надав тобі магістр, і заслуги, здобуті вбивством трьох сотень сарацинів. Ти такий певний, що тобі все пробачать; куди вже тобі зважати на якісь дрібнички.

Поки тривала ця розмова, Седрік намагався випитати в тих, котрі стерегли його, хто вони такі й чого хочуть.

– Ви ж начебто англійці, – казав він, – а проте напали на своїх земляків, ніби які нормани. Господи Боже, що ж це таке! Ви начебто мої сусіди, а коли так, то й друзі, бо хто з моїх сусідів-англійців має причину бути моїм ворогом? Чуєте, йомени: адже навіть ті, хто затаврував себе розбоєм, знаходили в мене захист, бо я жалів їх за їхню долю й проклинав їхніх гнобителів-вельмож. То чого ж вам від мене треба? І яка вам користь із цього гвалту? Ви ж учинили гірше, ніж дикі звірі; невже вам хочеться обернутись на безсловесних тварин?

Та марно Седрік звертався до своєї сторожі. Вона мала забагато вагомих причин мовчати, аби він міг змусити її гнівом чи словами порушити цю мовчанку. Його везли далі, їдучи скільки духу, аж поки в кінці алеї з велетенських дубів з'явився замок Торкілстон, старовинна споруда, що була тепер осідком Реджинальда Фрон-де-Бефа. То була не дуже велика фортеця, що складалася з донжона – високої, широкої прямокутної вежі, оточеної нижчими будівлями посеред подвір'я, обгородженого муrom. Кругом муру тягся глибокий рів, наповнений

neighbouring rivulet. Front-de-Boeuf, whose character placed him often at feud with his enemies, had made considerable additions to the strength of his castle, by building towers upon the outward wall, so as to flank it at every angle. The access, as usual in castles of the period, lay through an arched barbican, or outwork, which was terminated and defended by a small turret at each corner.

Cedric no sooner saw the turrets of Front-de-Boeuf's castle raise their grey and moss-grown battlements, glimmering in the morning sun above the wood by which they were surrounded, than he instantly augured more truly concerning the cause of his misfortune.

"I did injustice," he said, "to the thieves and outlaws of these woods, when I supposed such banditti to belong to their bands; I might as justly have confounded the foxes of these brakes with the ravening wolves of France. Tell me, dogs – is it my life or my wealth that your master aims at? Is it too much that two Saxons, myself and the noble Athelstane, should hold land in the country which was once the patrimony of our race? – Put us then to death, and complete your tyranny by taking our lives, as you began with our liberties. If the Saxon Cedric cannot rescue England, he is willing to die for her. Tell your tyrannical master, I do only beseech him to dismiss the Lady Rowena in honour and safety. She is a woman, and he need not dread her; and with us will die all who dare fight in her cause."

The attendants remained as mute to this address as to the former, and they now stood before the gate of the castle. De Bracy winded his horn three times, and the archers and cross-bow men, who had manned the wall upon seeing their approach, hastened to lower the drawbridge, and admit them. The prisoners were compelled by their guards to alight, and were conducted to an apartment where a hasty repast was offered them, of which none but Athelstane felt any inclination to partake. Neither had the descendant of the Confessor much time to do justice to the good cheer placed before them, for their guards gave him and Cedric to understand that they were to be imprisoned in a chamber apart from Rowena. Resistance was vain; and they were compelled to follow to a large room, which, rising on clumsy Saxon pillars, resembled those refectories and chapter-houses which may be still seen in the most ancient parts of our most ancient monasteries.

The Lady Rowena was next separated from her train, and conducted, with courtesy, indeed, but still without consulting her inclination, to a distant apartment. The same alarming distinction was conferred on Rebecca, in spite of her father's entreaties, who offered even money, in this extremity of distress, that she might be permitted to abide with him. "Base unbeliever," answered one of his guards, "when thou hast seen thy lair, thou wilt not wish thy daughter to partake it." And, without farther discussion, the old Jew was forcibly dragged off in a

водою з недалекої річечки. Фрон-де-Беф, що часто ворогував зі своїми сусідами, дуже укріпив той замок, надбудувавши вежі над зовнішнім муром, аби мати змогу захищати його з кожного рогу. В'їзд, як звичайно в тогочасних замках, проходив крізь склепистий виступ у мурі, що мав з обох боків по невеликій вежі.

Тільки-но Седрік побачив вежі Фрон-де-Бефового замку, що підносили своє сіре, осяяне вранішнім сонцем заімшіле мурування над довколишнім лісом, він умить збагнув приховану причину свого нещастя.

– Я був несправедливий до злодіїв та розбійників у цих лісах, – сказав він, – коли подумав, ніби ці харцизяки – з їхніх ватаг. Це ж однаково, що прирівняти лисиць із наших лісів до лютих вовків Франції. Скажіть мені, собаки, на що зазіхає ваш хазяїн: на життя моє чи на багатство? Невже ви не можете стерпіти, щоб два сакси – я й вельможний Ательстан – ще володіли землею в країні, що колись була батьківщиною англійців? Ну що ж, повбивайте нас, довершіть своє тиранство, віднявши в нас життя, як ви вже віднімаєте вольності. Коли Седрік Сакс не може врятувати Англію, він ладен хоч умерти за неї. Скажіть вашому панові-тиранові, що я прошу тільки відпустити леді Ровену в безпеці і з честю. Вона жінка, вам нема чого боятись її; а з нами помруть усі, хто смів боротись за її права.

Але сторожа так само змовчала й на ці слова, як і на всі попередні; і ось вони зупинилися перед брамою замку. Де Брасі тричі просурмив у свій ріг, і лучники та арбалетники, що чатували на мурах, побачивши таких гостей, зразу кинулись опускати звідний міст, аби впустити їх. Сторожа примусила бранців зійти з коней, і їх повели до покою, де їм подали нашвидкуруч зібраний сніданок, що його ніхто, крім Ательстана, не захотів скуштувати. Та й нащадок Сповідника не мав часу, аби віддати належне поставленим перед ними стравам, бо сторожа на мигах показала їм, що їх помістять у покої, осібному від Ровениного. Опиратись було марно: їх примусили перейти до великої зали з грубими саксонськими колонами, схожої на ті трапезні чи капітулярії, які ще й тепер можна побачити в найстаріших будівлях наших найстаріших монастирів.

Потім леді Ровену розлучили з ними і відвели, – хоча й з усіма знаками шаноби, але не питаючи її згоди, – в одну з кімнат у глибині будівлі. Таку саму непевну шанобливість виявили й до Ребеки, попри всі благання її старого батька, що в розпачі пропонував навіть гроші, аби їй дозволили залишатись коло нього.

– Мерзенний недовірку, – відказав один зі сторожі, – якби ти побачив, куди тебе помістять, то не захотів би, щоб твоя дочка була з тобою там.

different direction from the other prisoners. The domestics, after being carefully searched and disarmed, were confined in another part of the castle; and Rowena was refused even the comfort she might have derived from the attendance of her handmaiden Elgitha.

The apartment in which the Saxon chiefs were confined, for to them we turn our first attention, although at present used as a sort of guard-room, had formerly been the great hall of the castle. It was now abandoned to meaner purposes, because the present lord, among other additions to the convenience, security, and beauty of his baronial residence, had erected a new and noble hall, whose vaulted roof was supported by lighter and more elegant pillars, and fitted up with that higher degree of ornament, which the Normans had already introduced into architecture.

Cedric paced the apartment, filled with indignant reflections on the past and on the present, while the apathy of his companion served, instead of patience and philosophy, to defend him against every thing save the inconvenience of the present moment; and so little did he feel even this last, that he was only from time to time roused to a reply by Cedric's animated and impassioned appeal to him.

"Yes," said Cedric, half speaking to himself, and half addressing himself to Athelstane, "it was in this very hall that my father feasted with Torquil Wolfganger, when he entertained the valiant and unfortunate Harold, then advancing against the Norwegians, who had united themselves to the rebel Tosti. It was in this hall that Harold returned the magnanimous answer to the ambassador of his rebel brother. Oft have I heard my father kindle as he told the tale. The envoy of Tosti was admitted, when this ample room could scarce contain the crowd of noble Saxon leaders, who were quaffing the blood-red wine around their monarch."

"I hope," said Athelstane, somewhat moved by this part of his friend's discourse, "they will not forget to send us some wine and refactions at noon – we had scarce a breathing-space allowed to break our fast, and I never have the benefit of my food when I eat immediately after dismounting from horseback, though the leeches recommend that practice."

Cedric went on with his story without noticing this interjectional observation of his friend.

"The envoy of Tosti," he said, "moved up the hall, undismayed by the frowning countenances of all around him, until he made his obeisance before the throne of King Harold.

"'What terms,' he said, 'Lord King, hath thy brother Tosti to hope, if he should lay down his arms, and crave peace at thy hands?'

"'A brother's love,' cried the generous Harold, 'and the fair earldom of Northumberland.'

І старого єврея, не слухаючи його протестів, силоміць потягли зовсім не в той бік, що решту в'язнів. Слуг, попереду ретельно обшукавши та знезброївши, відвели до ще іншої частини замку, а Ровені не дозволили навіть узяти до послуг свою покоївку Ельгіту.

Те приміщення, куди відвели саксонських старшин, – бо ми насамперед змалюємо, що сталося з ними, – хоча тепер використовували як вартівню, колись було великою залою замку. Тепер йому дали простіше призначення, бо нинішній володар поміж інших поліпшень у вигоді, безпеці та красі своєї баронської резиденції спорудив нову розкішну залу, склеписту стелю якої підпирали легші й зграбніші колони й прикрашали ті вишуканіші оздобы, що їх нормани уже внесли в архітектуру.

Седрік ходив по вартівні, сповнений гнівних думок про минуле й теперішнє; тим часом Ательстан, що йому природна апатія заміняла терпіння й філософську твердість духу, байдуже ставився до всього, крім теперішніх невідгод. Але навіть вони турбували його так мало, що він тільки час від часу розбуркувався, аби відповісти на схвильовані й палкі Седрікові слова, звернені до нього.

– Так, – мовив Седрік більше сам до себе, ніж до Ательстана, – саме в цій залі мій дід бенкетував із Торкілом Вольфгангером, коли той приймав у себе відважного й нещасливого Гарольда*, що йшов битися з норвежцями, які об'єдналися з бунтівником Тості*. Саме в цій залі Гарольд дав свою знамениту відповідь послові брата-заколотника. Я часто чув, як батько у великому захваті оповідав про це. Посланця від Тості завели до зали, вже переповненої саксонськими вельможами, що, зібравшись навкруг свого владаря, пили криваво-червоне вино...

– Сподіваюсь, – мовив Ательстан, трохи схвильований цією частиною приятелевої розповіді, – що опівдні нам не забудуть принести вина й закусок: адже нам не дали часу перебити свій піст, а я, крім того, не можу наїстися, коли берусь до їжі, тільки-но вставши з коня, хоча лікарі й радять так робити.

Седрік оповідав далі, навіть не розчувши цієї зауваги свого приятеля.

– Посланець від Тості, – провадив він, – пройшов через усю залу, зовсім не заляканий хмурними обличчями всіх довкола, і вклонився, зупинившись перед тронем короля Гарольда.

«На які умови, великий королю, може сподіватися твій брат, – спитав він, – якщо складе зброю й попросить у тебе миру?»

«На братню любов, – відповів великодушний Гарольд, – і на славне графство Нортумберленд».

“‘But should Tosti accept these terms,’ continued the envoy, ‘what lands shall be assigned to his faithful ally, Hardrada, King of Norway?’”

“‘Seven feet of English ground,’ answered Harold, fiercely, ‘or, as Hardrada is said to be a giant, perhaps we may allow him twelve inches more.’”

“The hall rung with acclamations, and cup and horn was filled to the Norwegian, who should be speedily in possession of his English territory.”

“I could have pledged him with all my soul,” said Athelstane, “for my tongue cleaves to my palate.”

“The baffled envoy,” continued Cedric, pursuing with animation his tale, though it interested not the listener, “retreated, to carry to Tosti and his ally the ominous answer of his injured brother. It was then that the distant towers of York, and the bloody streams of the Derwent,¹ beheld that direful conflict, in which, after displaying the most undaunted valour, the King of Norway, and Tosti, both fell, with ten thousand of their bravest followers. Who would have thought that upon the proud day when this battle was won, the very gale which waved the Saxon banners in triumph, was filling the Norman sails, and impelling them to the fatal shores of Sussex? – Who would have thought that Harold, within a few brief days, would himself possess no more of his kingdom, than the share which he allotted in his wrath to the Norwegian invader? – Who would have thought that you, noble Athelstane – that you, descended of Harold’s blood, and that I, whose father was not the worst defender of the Saxon crown, should be prisoners to a vile Norman, in the very hall in which our ancestors held such high festival?”

¹ Note D. – Battle of Stamford.

A great topographical blunder occurred here in former editions. The bloody battle alluded to in the text, fought and won by King Harold, over his brother the rebellious Tosti, and an auxiliary force of Danes or Norsemen, was said, in the text, and a corresponding note, to have taken place at Stamford, in Leicestershire, and upon the river Welland. This is a mistake, into which the author has been led by trusting to his memory, and so confounding two places of the same name. The Stamford, Strangford, or Staneford, at which the battle really was fought, is a ford upon the river Derwent, at the distance of about seven miles from York, and situated in that large and opulent county. A long wooden bridge over the Derwent, the site of which, with one remaining buttress, is still shown to the curious traveller, was furiously contested. One Norwegian long defended it by his single arm, and was at length pierced with a spear thrust through the planks of the bridge from a boat beneath.

The neighbourhood of Stamford, on the Derwent, contains some memorials of the battle. Horseshoes, swords, and the heads of halberds, or bills, are often found there; one place is called the “Danes’ well,” another the “Battle flats.” From a tradition that the weapon with which the Norwegian champion was slain, resembled a pear, or, as others say, that the trough or boat in which the soldier floated under the bridge to strike the blow, had such a shape, the country people usually begin a great market, which is held at Stamford, with an entertainment called the Pear-pie feast, which after all may be a corruption of the Spear-pie feast. For more particulars, Drake’s History of York may be referred to. The author’s mistake was pointed out to him, in the most obliging manner, by Robert Belt, Esq. of Bossal House. The battle was fought in 1066.

«Але якщо Тості прийме ці умови, – провадив посол, – які землі будуть приділені його вірному спільникові Гардраду, королю Норвегії?»

«Сім стіп англійської землі, – відповів Гарольд гнівно, – а коли Гардрад такий велетенський, як про нього кажуть, то, може, додамо ще дванадцять цалів».

На всю залу пролунали схвальні вигуки, келихи та роги наповнились вином, і всі пили за норвежця, щоб він швидше вступив у володіння своєю «англійською землею».

– Я б теж випив за нього від усього серця, – погодивсь Ательстан, – бо в мене вже язик присох до піднебіння.

– Сторопілий посланець, – захоплено провадив далі Седрік, хоч його розповідь не зацікавила слухача, – пішов, аби передати Тості та його спільникові зловісну відповідь ображеного брата. А потім далекі вежі Йорка та криваві води Дервенту побачили той смертний бій, у якому, проявивши незрівнянну відвагу, полягли й король Норвегії, й Тості разом з десятком тисяч їхніх найхоробріших прибічників. Хто б подумав, що якраз того гордого дня, коли був виграний цей бій, той самий вітер, що звитязно маяв прапорами саксів, уже надимав вітрила норманів і ніс їх до берегів Сасексу? Хто б подумав, що Гарольд через кілька недовгих днів сам матиме не більше зі свого королівства, ніж той пай, що його він у гніві приділив норвезькому напасникові. Хто міг би подумати, що ви, шляхетний Ательстане, ви, нащадок Гарольдового роду, і я, чий батько був одним із найхоробріших серед захисників саксонської корони, станемо бранцями підлого нормана в тій самій залі, де наші предки справляли таке велике свято?

“It is sad enough,” replied Athelstane; “but I trust they will hold us to a moderate ransom – At any rate it cannot be their purpose to starve us outright; and yet, although it is high noon, I see no preparations for serving dinner. Look up at the window, noble Cedric, and judge by the sunbeams if it is not on the verge of noon.”

“It may be so,” answered Cedric; “but I cannot look on that stained lattice without its awakening other reflections than those which concern the passing moment, or its privations. When that window was wrought, my noble friend, our hardy fathers knew not the art of making glass, or of staining it – The pride of Wolfganger’s father brought an artist from Normandy to adorn his hall with this new species of emblazonment, that breaks the golden light of God’s blessed day into so many fantastic hues. The foreigner came here poor, beggarly, cringing, and subservient, ready to doff his cap to the meanest native of the household. He returned pampered and proud, to tell his rapacious countrymen of the wealth and the simplicity of the Saxon nobles – a folly, oh, Athelstane, foreboded of old, as well as foreseen, by those descendants of Hengist and his hardy tribes, who retained the simplicity of their manners. We made these strangers our bosom friends, our confidential servants; we borrowed their artists and their arts, and despised the honest simplicity and hardihood with which our brave ancestors supported themselves, and we became enervated by Norman arts long ere we fell under Norman arms. Far better was our homely diet, eaten in peace and liberty, than the luxurious dainties, the love of which hath delivered us as bondsmen to the foreign conqueror!”

“I should,” replied Athelstane, “hold very humble diet a luxury at present; and it astonishes me, noble Cedric, that you can bear so truly in mind the memory of past deeds, when it appeareth you forget the very hour of dinner.”

“It is time lost,” muttered Cedric apart and impatiently, “to speak to him of aught else but that which concerns his appetite! The soul of Hardicanute hath taken possession of him, and he hath no pleasure save to fill, to swill, and to call for more. – Alas!” said he, looking at Athelstane with compassion, “that so dull a spirit should be lodged in so goodly a form! Alas! that such an enterprise as the regeneration of England should turn on a hinge so imperfect! Wedded to Rowena, indeed, her nobler and more generous soul may yet awake the better nature which is torpid within him. Yet how should this be, while Rowena, Athelstane, and I myself, remain the prisoners of this brutal marauder and have been made so perhaps from a sense of the dangers which our liberty might bring to the usurped power of his nation?”

While the Saxon was plunged in these painful reflections, the door of their prison opened, and gave entrance to a sewer, holding his white rod of office. This important person advanced into the chamber with a grave pace, followed

– Прикро, звичайно, – відповів Ательстан, – але сподіваюся, що викуп вони призначать помірний. Хай там як, це не може бути їхньою метою – зразу заморити нас голодом; і все ж, хоча вже полудень, я не бачу, щоб хтось готувався подавати нам обід. Гляньте у вікно, шляхетний Седріку, й визначте по сонцю, чи ще не полудень.

– Може, воно й так, – відказав Седрік, – та коли я дивлюся на ці барвисті вікна, вони будять у мені спомини про щось інше, ніж про наші нинішні злигодні. Коли робилося це вікно, шляхетний мій друже, наші відважні предки ще не вміли ні виробляти скло, ні надавати йому барви. Вольфгангерів батько у своїй гордині привіз митця з Нормандії, щоб той оздобив його бенкетну залу цим новітнім мистецтвом, яке розбиває золоте світло Божого дня на стільки химерних відтінків. Чужинець приїхав сюди як убогий жебрак, він гнув спину й підлабузнювався, ладний скидати шапку перед послідушим саксом із челяді. А вернувся обжертий і надутий пихою й розповів своїм хижим землякам про багатство й прості звичаї саксонської шляхти, і це було безумство, Ательстане, яке провістили ще в давнину й передбачили ті нащадки Генгіста та його хоробрих племен, котрі зберегли простоту їхніх звичаїв. Ми зробили цих чужинців нашими найближчими друзями, нашими довіреними слугами, запросили до себе їхніх майстрів, учились у них ремесел і почали зневажати чесну простоту життя наших мужніх предків. Нормани ослабили нас задовго до того, як ми скорились їхній зброї. Наш домашній харч, споживаний у мирі й свободі, куди кращий, ніж ті розкішні лагомини, що любов до них зробила нас кріпаками чужоземного завойовника!

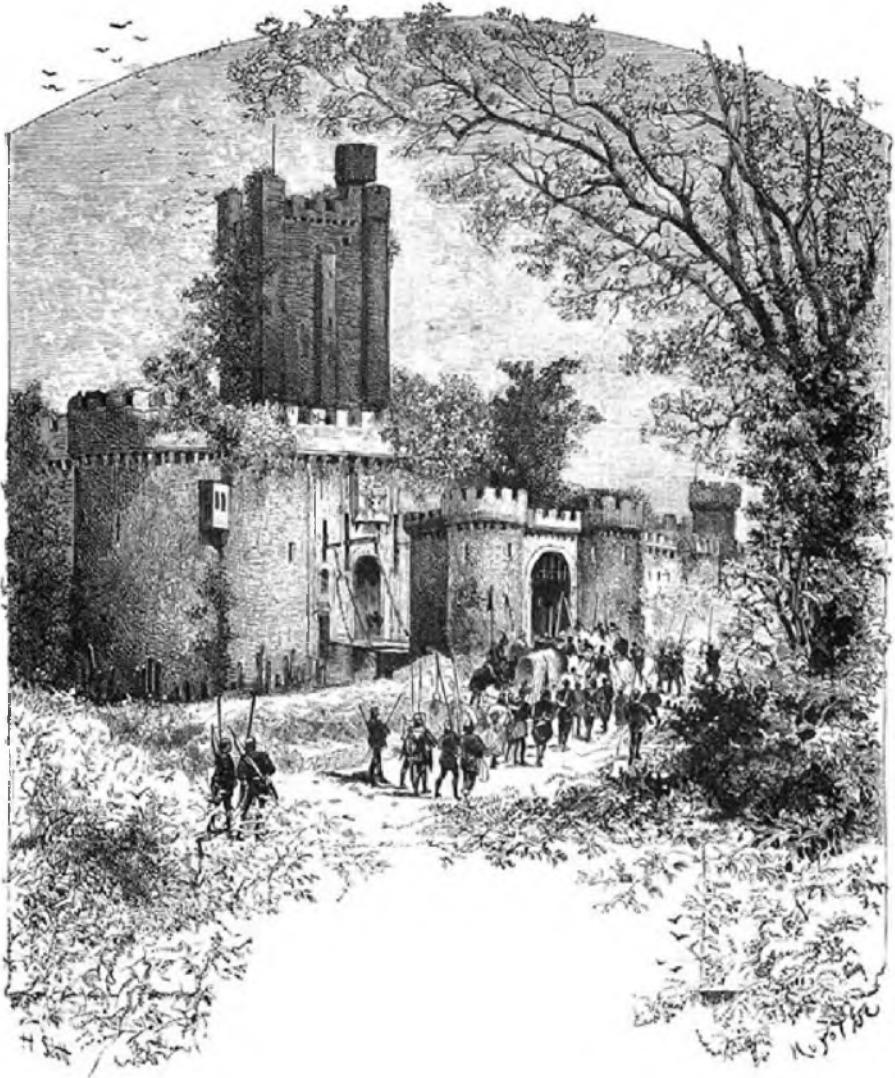
– Мені зараз і найскромніша їжа видалася б розкішною, – відказав Ательстан, – і мене, шляхетний Седріку, дивує, як це ви можете тримати в пам'яті так докладно давні діла, хоча, здається, забули про саму обідню годину.

– Марна річ, – нетерпляче промовив Седрік убік, – говорити з ним про щось таке, що не стосується їжі! В нього, певне, вступила душа Гардіканута, і він не знає іншої втіхи, як тільки напихатися, та напиватися, та жадати ще й ще. Гай-гай! – зітхнув він, дивлячись на Ательстана співчутливо. – Як це в таке дуже та гарне тіло попав такий млявий дух! Це ж лихо, що таке діло, як визволення Англії, залежить від такої ненадійної підойми! Та, може, коли він одружиться з Ровеною, то її шляхетний, вищий дух іще розбудить кращі риси вдачі, що сплять у ньому. Та як це може бути, поки й Ровена, й Ательстан, і сам я лишаємося бранцями цього звірюки-здобичника, а він, мабуть, і захопив нас через те, що відчув небезпеку, яку наша свобода може означати для загарбаної його плем'ям влади?

Саме коли Сакс поринув у ці гіркі роздуми, двері їхньої в'язниці розчинились, і ввійшов доморядник із білим жезлом у руці – знаком свого старшинства серед челяді. Ця поважна особа ввійшла до зали врочистою

by four attendants, bearing in a table covered with dishes, the sight and smell of which seemed to be an instant compensation to Athelstane for all the inconvenience he had undergone. The persons who attended on the feast were masked and cloaked.

“What mummery is this?” said Cedric; “think you that we are ignorant whose prisoners we are, when we are in the castle of your master? Tell him,” he continued, willing to use this opportunity to open a negotiation for his freedom, – “Tell your master, Reginald Front-de-

ходою, ведучи за собою чотирьох слуг, що внесли стіл, заставлений наїдками, вигляд яких неначе зразу відшкодував Ательстана за всі невігоди, яких той зазнав. Усі, хто прислугував за обідом, були в машкарах і каптурах.

– Що це за комедія? – спитав Седрік. – Ви гадаєте, що ми, опинившись у замку вашого пана, не здогадалися, чії ми бранці? Скажіть йому, – провадив він, прагнучи використати нагоду, щоб розпочати переговори про звільнення, – скажіть вашому панові, Реджинальдові Фрон-де-Бефові,

Boeuf, that we know no reason he can have for withholding our liberty, excepting his unlawful desire to enrich himself at our expense. Tell him that we yield to his rapacity, as in similar circumstances we should do to that of a literal robber. Let him name the ransom at which he rates our liberty, and it shall be paid, providing the exaction is suited to our means." The sewer made no answer, but bowed his head.

"And tell Sir Reginald Front-de-Boeuf," said Athelstane, "that I send him my mortal defiance, and challenge him to combat with me, on foot or horseback, at any secure place, within eight days after our liberation; which, if he be a true knight, he will not, under these circumstances, venture to refuse or to delay."

"I shall deliver to the knight your defiance," answered the sewer; "meanwhile I leave you to your food."

The challenge of Athelstane was delivered with no good grace; for a large mouthful, which required the exercise of both jaws at once, added to a natural hesitation, considerably damped the effect of the bold defiance it contained. Still, however, his speech was hailed by Cedric as an incontestible token of reviving spirit in his companion, whose previous indifference had begun, notwithstanding his respect for Athelstane's descent, to wear out his patience. But he now cordially shook hands with him in token of his approbation, and was somewhat grieved when Athelstane observed, "that he would fight a dozen such men as Front-de-Boeuf, if, by so doing, he could hasten his departure from a dungeon where they put so much garlic into their pottage." Notwithstanding this intimation of a relapse into the apathy of sensuality, Cedric placed himself opposite to Athelstane, and soon showed, that if the distresses of his country could banish the recollection of food while the table was uncovered, yet no sooner were the victuals put there, than he proved that the appetite of his Saxon ancestors had descended to him along with their other qualities.

The captives had not long enjoyed their refreshment, however, ere their attention was disturbed even from this most serious occupation by the blast of a horn winded before the gate. It was repeated three times, with as much violence as if it had been blown before an enchanted castle by the destined knight, at whose summons halls and towers, barbican and battlement, were to roll off like a morning vapour. The Saxons started from the table, and hastened to the window. But their curiosity was disappointed; for these outlets only looked upon the court of the castle, and the sound came from beyond its precincts. The summons, however, seemed of importance, for a considerable degree of bustle instantly took place in the castle.

що ми не знаємо ніякої причини для того, щоб він відбирав у нас волю, опріч незаконного прагнення збагатитись нашим коштом. Скажіть йому, що ми задовольнимо його зажерливість, як учинили б за таких обставин зі справжнім грабіжником. Хай назве викуп, у який він оцінює нашу свободу, і той викуп буде сплачений, якщо тільки у нас вистачить коштів.

Доморядник не відповів, тільки схилив голову.

– І ще перекажіть панові Реджинальдіві Фрон-де-Бефові, – додав Ательстан, – що я посилаю йому виклик на смертний двобій: хай зітнеться зі мною верхи чи пішки, в будь-якому безпечному місці не пізніш як за тиждень після нашого звільнення; у цьому двобої він за таких обставин не може мені відмовити й не може його відкласти, якщо тільки він справжній лицар.

– Я перекажу лицареві ваш виклик, – відказав доморядник, – а тим часом призволяйтесь, обідайте.

Ательстан оголосив про свій сміливий виклик не дуже переконливо, бо, природно, трохи вагався, а до того ж мав повний рот їжі, яку мусив жувати обома щелепами зразу. Проте його мова потішила Седріка як незаперечний знак, що в його товариші прокидається бойовий дух. Бо, попри всю повагу до Ательстанового роду, байдужість нащадка королів уже почала його дратувати. Він щиро потиснув Ательстанові руку на знак схвалення, хоча й трохи вразився, коли Ательстан зауважив, що «ладен зітнутися в бою з десятком таких Фрон-де-Бефів, аби тільки швидше визволитися з в'язниці, де кладуть у юшку стільки часнику». Незважаючи на те що його товариш знову повернувся до байдужості та ненажерливості, Седрік сів навпроти Ательстана й скоро показав, що хоча злигодні батьківщини можуть прогнати в нього з голови спомин про їжу, поки стіл не накрито, але, тільки-но на ньому з'являться страви, він може довести, що разом з іншими якостями своїх предків успадкував і їхній апетит.

Але бранцям не довелося довго заживати в спокої свій обід, бо їхню увагу відвернув навіть від такого щонайважливішого діла звук рога з-перед брами. Звук пролунав тричі вряд, ще й так гучно, ніби то сурмив перед зачарованим замком лицар, якому призначено було розвіяти закляття, щоб вежі й зали, мури й брами розтанули, мов ранковий туман. Сакси схопилися з-за столу й кинулись до вікна. Але їхня цікавість не була задоволена: вікна цієї зали дивились тільки в подвір'я замку, а звук рога долинав із-за муру. Той сигнал був, очевидно, дуже важливий, бо в замку зразу почалась метушня.

CHAPTER XXII

*My daughter – O my ducats – O my daughter!
... O my Christian ducats!
Justice – the Law – my ducats, and my daughter!*

Merchant of Venice

Leaving the Saxon chiefs to return to their banquet as soon as their ungratified curiosity should permit them to attend to the calls of their half-satiated appetite, we have to look in upon the yet more severe imprisonment of Isaac of York. The poor Jew had been hastily thrust into a dungeon-vault of the castle, the floor of which was deep beneath the level of the ground, and very damp, being lower than even the moat itself. The only light was received through one or two loop-holes far above the reach of the captive's hand. These apertures admitted, even at mid-day, only a dim and uncertain light, which was changed for utter darkness long before the rest of the castle had lost the blessing of day. Chains and shackles, which had

РОЗДІЛ XXII

О дочка!
 Мої дукати! О моя дочка!
 Втекла з християнином! О дукати!
 У християн я їх здобув! О право!
 Закон! Закон! Моя дочка й дукати!¹
 В. Шекспір. «Венеціанський купець»

Полишімо саксонським вождям вернутись до своєї учти, як тільки їхня незадоволена цікавість дозволить їм скоритися голосові напівпогамованого апетиту, й зазирнімо до куди суворішої в'язниці Ісака з Йорка. Бідолаху єврея покwapно кинули до темниці в підвалах замку, підлога якої була куди нижча земної поверхні, ба навіть нижча рівня води в рові, й тому дуже вогка. Світло проникало туди тільки крізь два невеликі отвори, так високо вгорі, що в'язень не міг навіть дотягтися до них рукою. Навіть опівдні в темниці стояла сутінь, а ще задовго до того, як у замку згасало денне світло, ця сутінь змінювалася непроглядною темрявою.

¹ Переклад Ірини Степенко.

been the portion of former captives, from whom active exertions to escape had been apprehended, hung rusted and empty on the walls of the prison, and in the rings of one of those sets of fetters there remained two mouldering bones, which seemed to have been once those of the human leg, as if some prisoner had been left not only to perish there, but to be consumed to a skeleton.

At one end of this ghastly apartment was a large fire-grate, over the top of which were stretched some transverse iron bars, half devoured with rust.

The whole appearance of the dungeon might have appalled a stouter heart than that of Isaac, who, nevertheless, was more composed under the imminent pressure of danger, than he had seemed to be while affected by terrors, of which the cause was as yet remote and contingent. The lovers of the chase say that the hare feels more agony during the pursuit of the greyhounds, than when she is struggling in their fangs.¹

And thus it is probable, that the Jews, by the very frequency of their fear on all occasions, had their minds in some degree prepared for every effort of tyranny which could be practised upon them; so that no aggression, when it had taken place, could bring with it that surprise which is the most disabling quality of terror. Neither was it the first time that Isaac had been placed in circumstances so dangerous. He had therefore experience to guide him, as well as hope, that he might again, as formerly, be delivered as a prey from the fowler. Above all, he had upon his side the unyielding obstinacy of his nation, and that unbending resolution, with which Israelites have been frequently known to submit to the uttermost evils which power and violence can inflict upon them, rather than gratify their oppressors by granting their demands.

In this humour of passive resistance, and with his garment collected beneath him to keep his limbs from the wet pavement, Isaac sat in a corner of his dungeon, where his folded hands, his dishevelled hair and beard, his furred cloak and high cap, seen by the wiry and broken light, would have afforded a study for Rembrandt, had that celebrated painter existed at the period. The Jew remained, without altering his position, for nearly three hours, at the expiry of which steps were heard on the dungeon stair. The bolts screamed as they were withdrawn – the hinges creaked as the wicket opened, and Reginald Front-de-Boeuf, followed by the two Saracen slaves of the Templar, entered the prison.

Front-de-Boeuf, a tall and strong man, whose life had been spent in public war or in private feuds and broils, and who had hesitated at no means of extending his feudal power, had features corresponding to his character, and which strongly expressed the fiercer and more malignant passions of the mind.

¹ "Nota Bene." – We by no means warrant the accuracy of this piece of natural history, which we give on the authority of the Wardour MS. L. T.

Ланцюги й кайдани, призначені для колишніх в'язнів, від яких чекали, що вони спробують утекти, звисали, поіржавілі, зі стін, і в кільцях одних таких кайданів іще стирчали дві майже зотлілі кістки, схожі на рештки того, що було колись людськими ногами, – немовби якогось в'язня покинуто тут не тільки помирати, а й зотлівати на кістяк.

В одному кінці цього моторошного підземелля була велика залізна ґратка для вогню, навпоперек якої лежало кілька напівз'їдених іржею залізних штаб.

Увесь вигляд темниці вселив би жах і в серце, твердіше від Ісакового, але той, здавалося, краще володів собою перед лицем безпосередньої небезпеки, ніж тоді, коли його гнітили страхіття, причина яких була ще далека й непевна. Завзяті мисливці твердять, що заєць гостріше відчуває страх під час погоні, ніж тоді, коли вже б'ється в зубах хортів¹. Можливо, і євреї, яким дуже часто доводиться відчувати страх при різних нагодах, якоюсь мірою готуються в думках до будь-якого тиранства, що може бути вчинене над ними, отож ніяке насильство, коли воно вже сталося, не може стати для них несподіванкою – а саме вона найдужче приголомшує наляканого. Та й не вперше в житті Ісак опинявся в такій грізній небезпеці. Тому ним керували досвід і надія, що йому й тепер, як давніше, пощастить визволитись, як дичині, що часом уникає рук мисливця. А головне – йому допомагала незламна впертість його плем'я й та непохитна рішучість, яку ми завжди бачимо в ізраїльтянах, коли вони воліють стерпіти найбільші злигодні, яким піддають їх могутність і насильство, аніж поступитися своїм кривдникам і задовольнити їхні вимоги.

У такій готовності до пасивного опору, підмостивши під себе свій одяг, аби захистити тіло від вогкості й холоду кам'яної підлоги, Ісак сидів у кутку темниці. В непевному тьмавому світлі його сплетені руки, скошлана голова й борода, хутряна накидка й високий ковпак являли б гарну натуру для Рембрандта, якби цей знаменитий митець жив у ті часи. Єврей просидів отак, не рухаючись, години зо три; а потім на сходинах, що вели до темниці, почулась чиясь хода. Заскреготіли засуви, завищали дверні завіси, і до темниці ввійшов Реджинальд Фрон-де-Беф, а за ним два сарацини-невільники храмовника.

Фрон-де-Беф був високий, дужий чоловік, усе життя якого минуло на міжусобних війнах та у чварах і сутичках із сусідами; він ніколи не зупинявся перед жодними засобами розширити свої володіння. Цю його натуру виказували й риси обличчя, позначені печаттю лихих

¹ NB. Ми не можемо поручитись за це природознавче спостереження й полишаємо його відповідальності автора Вордорського рукопису. — Л. Т. (автор.)

The scars with which his visage was seamed, would, on features of a different cast, have excited the sympathy and veneration due to the marks of honourable valour; but, in the peculiar case of Front-de-Boeuf, they only added to the

пристрастей, злості й жорстокості. Шрами, якими воно було вкрите, на іншому обличчі викликали б співчуття й шанобу, належні по праву знакам мужності; але у Фрон-де-Бефа вони тільки підсилювали його

ferocity of his countenance, and to the dread which his presence inspired. This formidable baron was clad in a leathern doublet, fitted close to his body, which was frayed and soiled with the stains of his armour. He had no weapon, excepting a poniard at his belt, which served to counterbalance the weight of the bunch of rusty keys that hung at his right side.

The black slaves who attended Front-de-Boeuf were stripped of their gorgeous apparel, and attired in jerkins and trowsers of coarse linen, their sleeves being

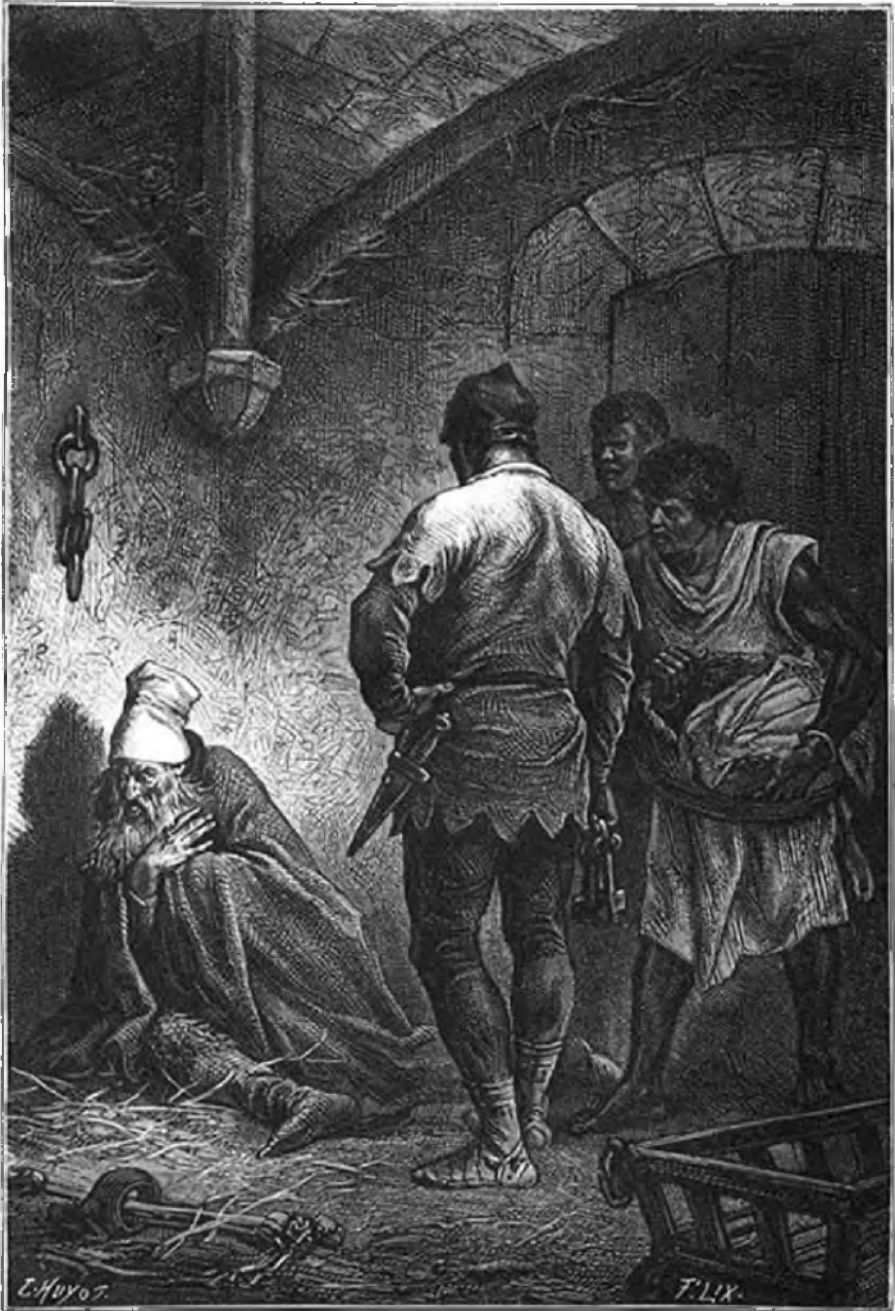

лютий вигляд та страх, який навіювала його присутність. Цей грізний барон мав на собі шкіряну куртку, яка щільно облягала тіло й була дуже витерта, в іржавих плямах від обладунку. На ньому не було ніякої зброї, крім кинджала на поясі, що врівноважував в'язку іржавих ключів коло правого боку.

Темношкірі невільники, що супроводили Фрон-де-Бефа, були вже не в розкішних шатах, а в куртках та штанях із цупкого полотна, з

tucked up above the elbow, like those of butchers when about to exercise their function in the slaughter-house. Each had in his hand a small pannier; and, when

закасаними вище ліктів рукавами, мов у різників, що наготувалися до своєї роботи. Обидва мали в руках маленькі кошики. Увійшовши

they entered the dungeon, they stopt at the door until Front-de-Boeuf himself carefully locked and double-locked it. Having taken this precaution, he advanced slowly up the apartment towards the Jew, upon whom he kept his eye fixed, as if he wished to paralyze him with his glance, as some animals are said to fascinate their prey. It seemed indeed as if the sullen and malignant eye of Front-de-Boeuf possessed some portion of that supposed power over his unfortunate prisoner. The Jew sat with his mouth agape, and his eyes fixed on the savage baron with such earnestness of terror, that his frame seemed literally to shrink together, and to diminish in size while encountering the fierce Norman's fixed and baleful gaze. The unhappy Isaac was deprived not only of the power of rising to make the obeisance which his terror dictated, but he could not even doff his cap, or utter any word of supplication; so strongly was he agitated by the conviction that tortures and death were impending over him.

On the other hand, the stately form of the Norman appeared to dilate in magnitude, like that of the eagle, which ruffles up its plumage when about to pounce on its defenceless prey. He paused within three steps of the corner in which the unfortunate Jew had now, as it were, coiled himself up into the smallest possible space, and made a sign for one of the slaves to approach. The black satellite came forward accordingly, and, producing from his basket a large pair of scales and several weights, he laid them at the feet of Front-de-Boeuf, and again retired to the respectful distance, at which his companion had already taken his station.

The motions of these men were slow and solemn, as if there impended over their souls some preconception of horror and of cruelty. Front-de-Boeuf himself opened the scene by thus addressing his ill-fated captive.

"Most accursed dog of an accursed race," he said, awaking with his deep and sullen voice the sullen echoes of his dungeon vault, "seest thou these scales?"

The unhappy Jew returned a feeble affirmative.

"In these very scales shalt thou weigh me out," said the relentless Baron, "a thousand silver pounds, after the just measure and weight of the Tower of London."

"Holy Abraham!" returned the Jew, finding voice through the very extremity of his danger, "heard man ever such a demand? – Who ever heard, even in a minstrel's tale, of such a sum as a thousand pounds of silver? – What human sight was ever blessed with the vision of such a mass of treasure? – Not within the walls of York, ransack my house and that of all my tribe, wilt thou find the tittle of that huge sum of silver that thou speakest of."

"I am reasonable," answered Front-de-Boeuf, "and if silver be scant, I refuse not gold. At the rate of a mark of gold for each six pounds of silver, thou

до темниці, вони поставали обабіч дверей, які Фрон-де-Беф власноруч ретельно замкнув. Після такої остороги він неквапно рушив до єврея, не спускаючи з нього очей, ніби хотів паралізувати його поглядом, як буцімто декотрі тварини паралізують свою здобич. І справді здавалося, наче похмурий зловісний погляд Фрон-де-Бефа мав у собі трохи такої влади над нещасним бранцем. Єврей сидів з відвислою щелепою, прикипівши очима до лютого барона з таким глибоким страхом, що його постать неначе стислася й поменшала під невідривним, зловісним поглядом непогамовного нормана. Нещасний Ісак не тільки втратив силу підвестися та вклонитись, як підказував йому ляк, а й не зміг навіть скинути ковпака чи вимовити благального слова – так збурила його душу певність, що йому загрожують тортури і смерть.

Зате ставний норман неначе побільшав, ніби орел, що нашорошує пір'я, перше ніж упасти згори на беззахисну здобич. Він зупинився за три кроки від кутка, в якому зіщулився нещасний єврей, і кивнув одному з невільників підійти. Темношкірий супутник виконав той наказ і, видобувши з кошика великі терези та кілька гир, поклав їх до ніг Фрон-де-Бефа, а тоді шанобливо відступив назад, туди, де вже стояв його товариш.

Руки цих людей були повільні, врочисті, ніби й над їхніми душами тяжіло передбачення жадливої жорстокості. Фрон-де-Беф сам звернувся до свого бідолашного бранця.

– Проклятий пес, виплоде проклятого поріддя! – сказав він, розбудивши своїм похмурым голосом лиховісну луну під склепінням темниці. – Ти бачиш оці терези?

Нещасний єврей ледь чутно відказав:

– Бачу.

– На цих-от терезах ти відважиш мені, – сказав невблаганний барон, – тисячу срібних фунтів згідно з законною мірою лондонського Таверу.

– Праотче Аврааме! – відказав єврей, здобувшись на голос у найтяжчій скруті й небезпеці, – чи хто коли чув таку вимогу? Хто коли чував, бодай у менестрельській байці, про такі величезні гроші, як тисяча фунтів срібла? Який людський погляд був коли вщасливлений видовищем такого скарбу? В мурах міста Йорка, хоч обшукай весь мій дім і доми всього мого плем'я, ти не знайдеш такої величезної купи срібла.

– Я людина розважлива, – відповів Фрон-де-Беф, – і, якщо срібла не вистачить, візьму золото. Дай одну мірку золота за шість фунтів срібла, і

shalt free thy unbelieving carcass from such punishment as thy heart has never even conceived.”

“Have mercy on me, noble knight!” exclaimed Isaac; “I am old, and poor, and helpless. It were unworthy to triumph over me – It is a poor deed to crush a worm.”

“Old thou mayst be,” replied the knight; “more shame to their folly who have suffered thee to grow grey in usury and knavery – Feeble thou mayst be, for when had a Jew either heart or hand – But rich it is well known thou art.”

“I swear to you, noble knight,” said the Jew “by all which I believe, and by all which we believe in common – ”

“Perjure not thyself,” said the Norman, interrupting him, “and let not thine obstinacy seal thy doom, until thou hast seen and well considered the fate that awaits thee. Think not I speak to thee only to excite thy terror, and practise on the base cowardice thou hast derived from thy tribe. I swear to thee by that which thou dost NOT believe, by the gospel which our church teaches, and by the keys which are given her to bind and to loose, that my purpose is deep and peremptory. This dungeon is no place for trifling. Prisoners ten thousand times more distinguished than thou have died within these walls, and their fate hath never been known! But for thee is reserved a long and lingering death, to which theirs were luxury.”

He again made a signal for the slaves to approach, and spoke to them apart, in their own language; for he also had been in Palestine, where perhaps, he had learnt his lesson of cruelty. The Saracens produced from their baskets a quantity of charcoal, a pair of bellows, and a flask of oil. While the one struck a light with a flint and steel, the other disposed the charcoal in the large rusty grate which we have already mentioned, and exercised the bellows until the fuel came to a red glow.

“Seest thou, Isaac,” said Front-de-Boeuf, “the range of iron bars above the glowing charcoal? – on that warm couch thou shalt lie, stripped of thy clothes as if thou wert to rest on a bed of down. One of these slaves shall maintain the fire beneath thee, while the other shall anoint thy wretched limbs with oil, lest the roast should burn. – Now, choose betwixt such a scorching bed and the payment of a thousand pounds of silver; for, by the head of my father, thou hast no other option.”

“It is impossible,” exclaimed the miserable Jew – “it is impossible that your purpose can be real! The good God of nature never made a heart capable of exercising such cruelty!”

“Trust not to that, Isaac,” said Front-de-Boeuf, “it were a fatal error. Dost thou think that I, who have seen a town sacked, in which thousands of my

ти, недовірку, порятуєш свою шкуру від таких кар, що тобі ніколи й не снилися.

– Змилосердся, шляхетний лицарю! – вигукнув Ісак. – Я ж старий, убогий і безпорадний. Здобути перемогу наді мною – це не гідне тебе. Ну що це за подвиг – роздавити черв'яка!

– Вірю, що ти справді старий, – відказав лицар, – і тим більша ганьба тих дурнів, що дозволяли тобі дожити до сивини на лихварстві та здирстві. Вірю й у те, що ти слабкий, бо коли це якийсь єврей мав відвагу чи міцну руку. Але всі знають, що ти багатий.

– Присягаюся всім тим, у що я вірю, шляхетний лицарю, – й усім тим, у що віримо ми обидва...

– Не присягайся брехнею, – перебив його норман, – і не вирішуй своєї долі впертістю, перше ніж побачиш і обміркуєш, що на тебе чекає. Не думай, що я говорю, тільки аби залякати тебе і скористатися ницим боягузством, властивим усьому твоєму плем'ю. Я присягаюся всім тим, у що ти не віриш, – Євангелією, якої навчає наша церква, і ключами, даними їй, аби в'язати й розв'язувати, – що наміри мої тверді й непохитні. Ця темниця – не місце для жартиків. У цих стінах уже помирали в'язні, в тисячу разів поважніші за тебе, і про їхню долю ніхто не довідувався! Але для тебе я приберіг довгу й загайну смерть, супроти якої їхня смерть була розкішшою!

Він знову дав слугам знак підійти й поговорив з ними особно, їхньою власною мовою, бо теж побував у Палестині, де, можливо, здобув науку жорстокості. Сарацини видобули зі своїх кошиків трохи вугілля, ковальський міх і пляшку оливи. Один викресав вогню, а другий розіклав вугілля на великій іржавій ґратці, яку ми вже згадували, й дмухав на жар міхом, поки вугілля розгорілось до червоного.

– Бачиш, Ісаку, оті залізні штаби над розжареним вугіллям? – спитав Фрон-де-Беф. – На цьому гарячому ложі тебе покладуть, роздягненого, ніби ти маєш спочивати на пуховій перині. Один із цих невільників підтримуватиме вогонь під тобою, а другий поливатиме твоє мерзенне тіло оливою, щоб печеня не пригоріла. Так ось, вибирай між таким пекучим ложем і сплатою тисячі фунтів срібла, бо, присягаюсь батьковою головою, іншого вибору ти не матимеш.

– Цього не може бути! – вигукнув сердешний єврей. – Не може бути, щоб ви справді хотіли так учинити! Добрий Бог ще ніколи не створив серця, здатного на таку жорстокість.

– Не покладайся на це, Ісаку, – відказав Фрон-де-Беф, – бо тяжко помилишся. Невже ти гадаєш, що я, бачивши, як плюндрували місто, де

Christian countrymen perished by sword, by flood, and by fire, will blench from my purpose for the outcries or screams of one single wretched Jew? – or thinkest thou that these swarthy slaves, who have neither law, country, nor conscience, but their master’s will – who use the poison, or the stake, or the poniard, or the cord, at his slightest wink – thinkest thou that THEY will have mercy, who do not even understand the language in which it is asked? – Be wise, old man; discharge thyself of a portion of thy superfluous wealth; repay to the hands of a Christian a part of what thou hast acquired by the usury thou hast practised on those of his religion. Thy cunning may soon swell out once more thy shrivelled purse, but neither leech nor medicine can restore thy scorched hide and flesh wert thou once stretched on these bars. Tell down thy ransom, I say, and rejoice that at such rate thou canst redeem thee from a dungeon, the secrets of which few have returned to tell. I waste no more words with thee – choose between thy dross and thy flesh and blood, and as thou chooseth, so shall it be.”

“So may Abraham, Jacob, and all the fathers of our people assist me,” said Isaac, “I cannot make the choice, because I have not the means of satisfying your exorbitant demand!”

“Seize him and strip him, slaves,” said the knight, “and let the fathers of his race assist him if they can.”

The assistants, taking their directions more from the Baron’s eye and his hand than his tongue, once more stepped forward, laid hands on the unfortunate Isaac, plucked him up from the ground, and, holding him between them, waited the hard-hearted Baron’s farther signal. The unhappy Jew eyed their countenances and that of Front-de-Boeuf, in hope of discovering some symptoms of relenting; but that of the Baron exhibited the same cold, half-sullen, half-sarcastic smile which had been the prelude to his cruelty; and the savage eyes of the Saracens, rolling gloomily under their dark brows, acquiring a yet more sinister expression by the whiteness of the circle which surrounds the pupil, evinced rather the secret pleasure which they expected from the approaching scene, than any reluctance to be its directors or agents. The Jew then looked at the glowing furnace, over which he was presently to be stretched, and seeing no chance of his tormentor’s relenting, his resolution gave way.

“I will pay,” he said, “the thousand pounds of silver – That is,” he added, after a moment’s pause, “I will pay it with the help of my brethren; for I must beg as a mendicant at the door of our synagogue ere I make up so unheard-of a sum. – When and where must it be delivered?”

“Here,” replied Front-de-Boeuf, “here it must be delivered – weighed it must be – weighed and told down on this very dungeon floor. – Thinkest thou I will part with thee until thy ransom is secure?”

тисячі моїх земляків-християн загинули від меча, води й вогню, відступлюся від своєї мети через стогін та крик одного-єдиного мерзенного єврея? Чи ти думаєш, що оці темношкірі невільники, що не знають ні закону, ні батьківщини, ні сумління, а тільки волю свого господаря й на один його кивок скористаються отрутою, чи вогнищем, чи кинджалом, чи мотузком, – думаєш, вони змилюються над тобою, навіть не розуміючи мови, якою ти їх благатимеш? Май розум, старий! Розстанься з частиною твого неправедного багатства, верни в руки християнина частину того, що ти нагарбав лихварством у його одновірців. Твоя хитрість дуже скоро знов напхає твій спорожнений гаман, а тим часом ніякий лікар і ніякі ліки не зцілять твоєї спеченої шкіри та плоті, коли ти лежиш на оцих штабах. Кажу тобі, сплати свій викуп і ще радій, що такою ціною можеш визволитися з тюрми, з якої мало хто вийшов живим, щоб розповісти про її таємниці. Я більш не марнуватиму на тебе слів: вибирай сам, що тобі дорожче – твоє золото чи власна кров і плоть, і як ти вибереш, так і буде.

– Хай допоможуть мені Авраам, Яків і всі прабатьки нашого народу, – відказав Ісак, – але я не можу зробити вибір, бо не маю стільки грошей, аби задовольнити твою незмірну вимогу.

– Раби, роздягніть його, – сказав лицар, – і хай прабатьки його народу допоможуть йому, коли зуміють.

Невільники, доставши такий наказ більше від баронових очей та поруху руки, ніж від його слів, ізнов ступили вперед, ухватили нещасного Ісака, підняли його з підлоги і, тримаючи між собою, стали чекати дальшого знаку від жорстокосердого барона. Сердешний єврей поглинав очима їхні обличчя, як і Фрон-де-Бефове, сподіваючись помітити хоч якісь ознаки жалощів; але на бароновому виду він бачив тільки все ту саму холодну, напівпохмуру саркастичну посмішку, що свідчила про жорстокість; а люті очі сарацинів, що лиховісно блищали з-під темних брів і здавалися ще лиховіснішими через дуже білий колір очних яблук, виражали скорше таємну втіху, якої вони сподівались від передбаченого для них діла, ніж нехіть до того, що їм доведеться робити. Потім єврей подивився на розпашіле вогнище, над яким йому малося зараз лежати, і, зрозумівши, що пощади від цих мучителів не буде, втратив усю рішучість.

– Я сплачу тисячу фунтів срібла, – сказав він. – Тобто, – додав, мить помовчавши, – я сплачу її з допомогою своїх братів, бо мені доведеться жебрати біля дверей синагоги, перше ніж я зберу такі нечувані гроші. Коли й де передати їх вам?

– Отут, – відказав Фрон-де-Беф. – Отут ти їх мені й передаси. Зважиш і складеш на оцій-от підлозі темниці. Невже ти гадаєш, що я розлучуся з тобою перше, ніж одержу викуп?

“And what is to be my surety,” said the Jew, “that I shall be at liberty after this ransom is paid?”

“The word of a Norman noble, thou pawn-broking slave,” answered Front-de-Boeuf, “the faith of a Norman nobleman, more pure than the gold and silver of thee and all thy tribe.”

“I crave pardon, noble lord,” said Isaac timidly, “but wherefore should I rely wholly on the word of one who will trust nothing to mine?”

“Because thou canst not help it, Jew,” said the knight, sternly. “Wert thou now in thy treasure-chamber at York, and were I craving a loan of thy shekels, it would be thine to dictate the time of payment, and the pledge of security.

– А яку я дістану запоруку, – спитав єврей, – що мене відпустять, коли я сплачу викуп?

– Слово норманського дворянина, підлий лихварю, – відповів Фронде-Беф, – бо честь норманського дворянина чистіша, ніж золото й срібло твоє й усього твого плем'я.

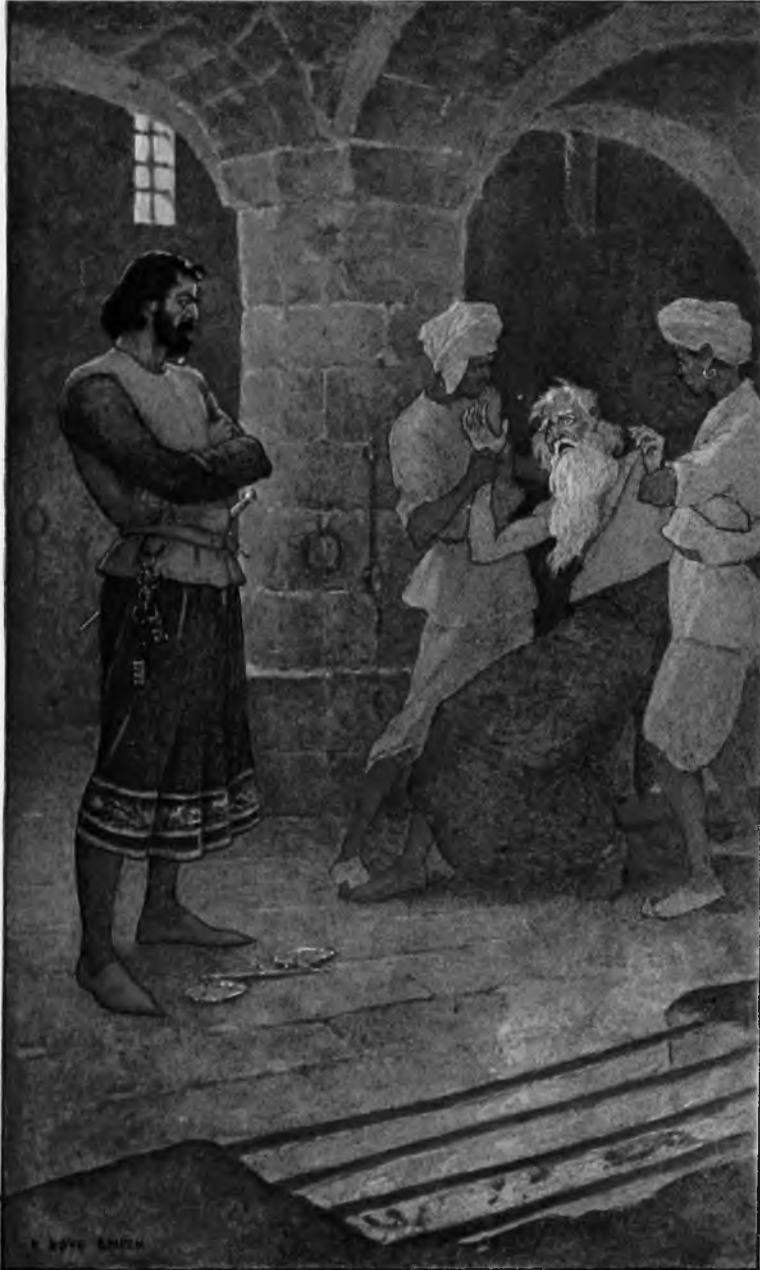
– Прошу пробачити мені, вельможий пане, – нерішуче мовив Ісак, – але чому я повинен цілком покластись на слово людини, яка не хоче повірити мені й на крихту?

– Бо тобі нічого іншого не лишається, єврею, – суворо відказав лицар. – Якби ти оце був у своїй скрабниці в Йорку, а я просив тебе позичити мені твоїх шекелів, тоді ти б указував мені, коли їх вернути і яку дати

This is MY treasure-chamber. Here I have thee at advantage, nor will I again deign to repeat the terms on which I grant thee liberty.”

The Jew groaned deeply.

запоруку. А це – моя скарбниця. Тут перевага моя, і я не казатиму ще раз, на яких умовах дарую тобі волю.

Єврей глухо застогнав.

“Grant me,” he said, “at least with my own liberty, that of the companions with whom I travel. They scorned me as a Jew, yet they pitied my desolation, and because they tarried to aid me by the way, a share of my evil hath come upon them; moreover, they may contribute in some sort to my ransom.”

“If thou meanest yonder Saxon churls,” said Front-de-Boeuf, “their ransom will depend upon other terms than thine. Mind thine own concerns, Jew, I warn thee, and meddle not with those of others.”

“I am, then,” said Isaac, “only to be set at liberty, together with mine wounded friend?”

“Shall I twice recommend it,” said Front-de-Boeuf, “to a son of Israel, to meddle with his own concerns, and leave those of others alone? – Since thou hast made thy choice, it remains but that thou payest down thy ransom, and that at a short day.”

“Yet hear me,” said the Jew – “for the sake of that very wealth which thou wouldst obtain at the expense of thy – “ Here he stopt short, afraid of irritating the savage Norman. But Front-de-Boeuf only laughed, and himself filled up the blank at which the Jew had hesitated.

“At the expense of my conscience, thou wouldst say, Isaac; speak it out – I tell thee, I am reasonable. I can bear the reproaches of a loser, even when that loser is a Jew. Thou wert not so patient, Isaac, when thou didst invoke justice against Jacques Fitzdotterel, for calling thee a usurious blood-sucker, when thy exactions had devoured his patrimony.”

“I swear by the Talmud,” said the Jew, “that your valour has been misled in that matter. Fitzdotterel drew his poniard upon me in mine own chamber, because I craved him for mine own silver. The term of payment was due at the Passover.”

“I care not what he did,” said Front-de-Boeuf; “the question is, when shall I have mine own? – when shall I have the shekels, Isaac?”

“Let my daughter Rebecca go forth to York,” answered Isaac, “with your safe conduct, noble knight, and so soon as man and horse can return, the treasure – “ Here he groaned deeply, but added, after the pause of a few seconds, – “The treasure shall be told down on this very floor.”

“Thy daughter!” said Front-de-Boeuf, as if surprised, – “By heavens, Isaac, I would I had known of this. I deemed that yonder black-browed girl had been thy concubine, and I gave her to be a handmaiden to Sir Brian de Bois-Guilbert, after the fashion of patriarchs and heroes of the days of old, who set us in these matters a wholesome example.”

The yell which Isaac raised at this unfeeling communication made the very vault to ring, and astounded the two Saracens so much that they let go their

– Ну, хоч даруй мені разом з моєю волею волю моїх супутників у дорозі. Вони зневажали мене як єврея – і все ж таки зглянулись над моєю скрутою, і на них самих перейшла частка моєї недолі, бо вони загаялись, аби допомогти мені. Та й, може, вони теж докладуть щось до мого викупу.

– Коли ти говориш про отих саксонських мугирів, – відказав Фрон-де-Беф, – то умови їхнього викупу будуть зовсім не такі, як твої. Клопочися своїми справами, єврею, остереігаю тебе, і не стромляй носа в чужі.

– То мене випустять на волю тільки з моїм пораненим другом? – спитав Ісак.

– Невже я маю двічі радити синові Ізраїлю, – розсердився Фрон-де-Беф, – щоб він клопотався тільки своїми справами, а чужим дав спокій? Коли вже ти зробив вибір, тобі лишається тільки сплатити викуп, і то чимскоріше.

– То вислухай мене, – сказав єврей, – хоч би заради того самого багатства, яке ти здобуваєш ціною свого... – тут він затнувся, боячись розгнівити лютого нормана. Але Фрон-де-Беф тільки засміявся й сам докінчив те, чого не наважився вимовити єврей:

– Ціною свого сумління, хочеш ти сказати, Ісаку? Не бійся, кажи, я не вразливий. Я можу стерпіти докори переможеного, навіть якщо це єврей. Ти не був такий терплячий, як позивався з Жаком Фіц-Дотерелем, бо той назвав тебе лихварем-кровопивцем: адже ти відняв у нього батьківський спадок.

– Присягаюся Талмудом, – сказав Ісак, – що вашу вельможність у цьому ділі збили з пуття. Фіц-Дотерель у моєму власному домі погрожував мені кинджалом, бо я просив його вернути мені мої гроші. А термін сплати боргу минув іще на Великдень.

– Мені байдуже, що він зробив, – відповів Фрон-де-Беф. – Мене цікавить, коли я одержу свої гроші. Ну, коли я дістану шекелі, Ісаку?

– Дозвольте моїй дочці Ребеці поїхати до Йорка під охороною ваших слуг, шляхетний лицарю, – відказав Ісак, – і скарб... – Він глухо застогнав, але докінчив за хвилику: – І скарб буде складено на оцій самій підлозі так скоро, як лишень можна зїздити кіньми туди й назад.

– Дочці? – начебто здивувався Фрон-де-Беф. – Небом присягаюсь, Ісаку, шкода, що я цього не знав. Я думав, що та чорнобрива дівчина – твоя наложниця, і віддав її за служницю панові Бріанові де Буагільберові, як робили наші предки та герої в давнину: вони лишили нам у цих ділах спасенний приклад.

Крик, що вирвався з Ісакових грудей від цих черствих слів, відбився від склепіння темниці такою гучною луною, що двоє сарацинів з

hold of the Jew. He availed himself of his enlargement to throw himself on the pavement, and clasp the knees of Front-de-Boeuf.

“Take all that you have asked,” said he, “Sir Knight – take ten times more – reduce me to ruin and to beggary, if thou wilt, – nay, pierce me with thy poniard, broil me on that furnace, but spare my daughter, deliver her in safety and honour! – As thou art born of woman, spare the honour of a helpless maiden – She is the image of my deceased Rachel, she is the last of six pledges of her love – Will you deprive a widowed husband of his sole remaining comfort? – Will you reduce a father to wish that his only living child were laid beside her dead mother, in the tomb of our fathers?”

“I would,” said the Norman, somewhat relenting, “that I had known of this before. I thought your race had loved nothing save their moneybags.”

“Think not so vilely of us, Jews though we be,” said Isaac, eager to improve the moment of apparent sympathy; “the hunted fox, the tortured wildcat loves its young – the despised and persecuted race of Abraham love their children!”

“Be it so,” said Front-de-Boeuf; “I will believe it in future, Isaac, for thy very sake – but it aids us not now, I cannot help what has happened, or what is to follow; my word is passed to my comrade in arms, nor would I break it for ten Jews and Jewesses to boot. Besides, why shouldst thou think evil is to come to the girl, even if she became Bois-Guilbert’s booty?”

“There will, there must!” exclaimed Isaac, wringing his hands in agony; “when did Templars breathe aught but cruelty to men, and dishonour to women!”

“Dog of an infidel,” said Front-de-Boeuf, with sparkling eyes, and not sorry, perhaps, to seize a pretext for working himself into a passion, “blaspheme not the Holy Order of the Temple of Zion, but take thought instead to pay me the ransom thou hast promised, or woe betide thy Jewish throat!”

“Robber and villain!” said the Jew, retorting the insults of his oppressor with passion, which, however impotent, he now found it impossible to bridle, “I will pay thee nothing – not one silver penny will I pay thee, unless my daughter is delivered to me in safety and honour!”

“Art thou in thy senses, Israelite?” said the Norman, sternly – “has thy flesh and blood a charm against heated iron and scalding oil?”

“I care not!” said the Jew, rendered desperate by paternal affection; “do thy worst. My daughter is my flesh and blood, dearer to me a thousand times than those limbs which thy cruelty threatens. No silver will I give thee, unless I were to pour it molten down thy avaricious

несподіванки випустили єврея з рук. А він скористався з цього, щоб кинутись до ніг Фрон-де-Бефові й обхопити руками його коліна.

– Візьми все, чого вимагав, пане лицарю, – заволав він, – візьми в десять разів більше, вкинь мене в руїну, в злидні, коли хочеш – ні, простроми мене своїм кинджалом, засмаж на отому вогнищі, але пожалій мою дочку, відпусти її в безпеці й з честю! Адже й тебе породила жінка, то пощади честь безпорадної дівчини. Вона ж викапана подоба моєї покійної Рахілі – остання зарука її любові, остання з шістьох, яка ще живе на світі! Невже ти віднімеш у вдівця єдину розраду, що йому лишилася? Невже ти змусиш нещасного батька жадати одного – щоб єдине ще живе його дитя лягло поруч померлої матері в гробницю наших предків?

– Шкода, – з деяким жалем мовив норман, – що я не знав цього раніше. Я гадав, що ваше поріддя не любить нічого, крім своїх гаманів.

– Не думай про нас так погано, хоч ми й євреї, – відказав Ісак, кваплячись на мить підігріти видиме співчуття. – Навіть цькована лисиця, навіть мучений дикий кіт люблять своїх дитинчат – так і зневажане й переслідуване плем'я Авраамове любить своїх дітей!

– Хай же буде так, – мовив Фрон-де-Беф, – надалі я віритиму тобі. Але зараз це нам не допоможе: я не годен вернути те, що сталось, і відвернути те, що з цього впливе. Я дав слово бойовому товаришеві й не зламаю його навіть ради десятих євреїв і єврейок. Крім того – чому ти гадаєш, ніби з дівчиною станеться щось лихе, навіть як вона буде Буагільберовою здобиччю?

– Станеться, мусить статися! – вигукнув Ісак, ламаючи в розпачі руки. – Бо коли це від храмовників можна було чекати чогось іншого, крім жорстокості до чоловіків та безчестя для жінок?

– Нечестивий собако! – вигукнув Фрон-де-Беф, блиснувши очима; може, він навіть радий був приводові розпалитися. – Не паплюж священного ордену Храму Сіонського, а краще подумай, як оплатити мені обіцяний викуп, а то лихо буде твоїй єврейській горлянці!

– Підлий грабіжнику! – відказав єврей у запалі, відповідаючи на образи свого кривдника: він уже не годен був стримувати свій безсилий гнів. – Нічого я тобі не заплачу! Жодного срібного пенса, якщо не повернеш мені дочки безпечно і з честю!

– Ти що, сказився, ізраїльтянине? – сказав норман суворо. – Невже твоя плоть і кров володіють якимись чарами проти розжареного заліза й гарячої олії?

– Мені дарма! – вигукнув єврей, знавіснівши від обурення. – Роби зі мною, що хочеш. Дочка – це плоть і кров моя, в тисячу разів дорожча мені за оце тіло, що йому ти погрожуєш муками. Не дам я тобі ніякого срібла, хіба що зможу залити його, розтоплене, тобі в захланну горлянку.

throat – no, not a silver penny will I give thee, Nazarene, were it to save thee from the deep damnation thy whole life has merited! Take my life if thou wilt, and say, the Jew, amidst his tortures, knew how to disappoint the Christian.”

“We shall see that,” said Front-de-Boeuf; “for by the blessed rood, which is the abomination of thy accursed tribe, thou shalt feel the extremities of fire and steel! – Strip him, slaves, and chain him down upon the bars.”

In spite of the feeble struggles of the old man, the Saracens had already torn from him his upper garment, and were proceeding totally to disrobe him, when the sound of a bugle, twice winded without the castle, penetrated even to the recesses of the dungeon, and immediately after loud voices were heard calling for Sir Reginald Front-de-Boeuf. Unwilling to be found engaged in his hellish occupation, the savage Baron gave the slaves a signal to restore Isaac’s garment, and, quitting the dungeon with his attendants, he left the Jew to thank God for his own deliverance, or to lament over his daughter’s captivity, and probable fate, as his personal or parental feelings might prove strongest.

Ні, назарянине, я не дам тобі й пенса, хай навіть на те, щоб урятувати тебе від того вічного прокляття, яке ти заробив усім своїм життям! Візьми моє життя, коли хочеш, а потім розкажуй, як єврей навіть на тортурках зумів обвести християнина круг пальця.

– Побачимо, – сказав Фрон-де-Беф. – Присягаюся святим хрестом, таким осоружним для вашого проклятого плем'я, що ти в мене повною мірою скуштуєш і вогню, й криці! Роздягніть його, раби, й прикуйте до штаб.

Хоча старий і опирався з усієї мізерної сили, сарацини вже здерли з нього верхній одяг і роздягали його догола, коли за мурами замку тричі пролунала сурма, і ті звуки проникли аж у підвал-темницю. А потім почулися гучні голоси, що кликали пана Реджинальда Фрон-де-Бефа. Не бажаючи, щоб його застали за таким пекельним ділом, нелюд-барон дав знак невідьникам одягти Ісака і, вийшовши поперед них із темниці, покинув єврея на самоті дякувати Богові за свій рятунок, а чи оплакувати доччину неволю та її ймовірну долю – як по тому, що його тривожило дужче в ту чи ту хвилину: страх за себе чи батьківські почуття.

CHAPTER XXIII

*Nay, if the gentle spirit of moving words
Can no way change you to a milder form,
I'll woo you, like a soldier, at arms' end,
And love you 'gainst the nature of love, force you.*
Two Gentlemen of Verona

The apartment to which the Lady Rowena had been introduced was fitted up with some rude attempts at ornament and magnificence, and her being placed there might be considered as a peculiar mark of respect not offered to the other prisoners. But the wife of Front-de-Boeuf, for whom it had been originally furnished, was long dead, and decay and neglect had impaired the few ornaments with which her taste had adorned it. The tapestry hung down from the walls in many places, and in others was tarnished and faded under the effects of the sun, or tattered and decayed by age. Desolate, however, as it was, this was the apartment of the castle which had been judged most fitting for the accommodation of the Saxon heiress; and here she was left to meditate upon her fate, until the actors in this nefarious drama had arranged the several parts which each of them was to perform. This had been settled in a council held by Front-de-Boeuf, De Bracy, and the Templar, in which, after a long and warm debate concerning the several advantages which each insisted upon deriving from his peculiar share in this audacious enterprise, they had at length determined the fate of their unhappy prisoners.

It was about the hour of noon, therefore, when De Bracy, for whose advantage the expedition had been first planned, appeared to prosecute his views upon the hand and possessions of the Lady Rowena.

РОЗДІЛ XXIII

*Якщо я навіть ніжним красномовством
Не можу повернути вас до себе,
То я доб'юся силою свого!*

*Брутально, як солдат, я вас примушу
Любить мене, хоч проти волі!¹*

В. Шекспір. «Два веронці»

Той pokій, куди завели леді Ровену, був обставлений з певною незграбною претензією на красу й пишноту, і це можна було сприйняти за знак особливої поваги, якої не вділили решті бранців. Але Фрон-де-Бефова дружина, для якої колись опорядили цей pokій, давно померла, і на тих небагатьох оздобах, що дібрав їй смак, лежала печатя занедбаності й тління. Ткані шпалери в багатьох місцях пообвисали на стінах; а в інших – потьмяніли й вигоріли від сонця або зотліли чи прорвались. Та все ж це був саме той pokій у замку, який визнали найпридатнішим, щоб оселити в ньому багату спадкоємницю-саксонку. Там їй й полишили розмірковувати про свою долю, поки актори цієї лиховісної драми розподіляли між собою ті ролі, що їх мали грати. Це відбулось на раді з участю Фрон-де-Бефа, де Брасі й храмовника після тривалої запальної суперечки, в якій кожен з них домагався для себе якнайбільшого паю в зиску від цього зухвалого задуму. Та врешті доля кожного з нещасливих бранців була вирішена.

Отож десь опівдні де Брасі, що спочатку задумав цей напад тільки для власної вигоди, з'явився до леді Ровени висловити їй свої наміри щодо її руки та майна.

¹ Переклад Ірини Стешенко.

The interval had not entirely been bestowed in holding council with his confederates, for De Bracy had found leisure to decorate his person with all the foppery of the times. His green cassock and vizard were now flung aside. His long luxuriant hair was trained to flow in quaint tresses down his richly furred cloak. His beard was closely shaved, his doublet reached to the middle of his leg, and the

Він не весь той час радився зі спільниками, а знайшов хвилину й на те, щоб причепуритись за смаком тих часів. Зелений каптан і машкару він скинув. Довгі розкішні кучері звоями спадали на дорогий плащ, підбитий хутром. Бороду він зголив; камзол сягав нижче колін, а пояс, із якого звисав важкий меч, був багато

girdle which secured it, and at the same time supported his ponderous sword, was embroidered and embossed with gold work. We have already noticed the extravagant fashion of the shoes at this period, and the points of Maurice de Bracy's might have challenged the prize of extravagance with the gayest, being turned up and twisted like the horns of a ram. Such was the dress of a gallant of the period; and, in the present instance, that effect was aided by the handsome person and good demeanour of the wearer, whose manners partook alike of the grace of a courtier, and the frankness of a soldier.

He saluted Rowena by doffing his velvet bonnet, garnished with a golden broach, representing St Michael trampling down the Prince of Evil. With this, he gently motioned the lady to a seat; and, as she still retained her standing posture, the knight ungloved his right hand, and motioned to conduct her thither. But Rowena declined, by her gesture, the proffered compliment, and replied, "If I be in the presence of my jailor, Sir Knight – nor will circumstances allow me to think otherwise – it best becomes his prisoner to remain standing till she learns her doom."

"Alas! fair Rowena," returned De Bracy, "you are in presence of your captive, not your jailor; and it is from your fair eyes that De Bracy must receive that doom which you fondly expect from him."

"I know you not, sir," said the lady, drawing herself up with all the pride of offended rank and beauty; "I know you not – and the insolent familiarity with which you apply to me the jargon of a troubadour, forms no apology for the violence of a robber."

"To thyself, fair maid," answered De Bracy, in his former tone – "to thine own charms be ascribed whate'er I have done which passed the respect due to her, whom I have chosen queen of my heart, and lodestar of my eyes."

"I repeat to you, Sir Knight, that I know you not, and that no man wearing chain and spurs ought thus to intrude himself upon the presence of an unprotected lady."

"That I am unknown to you," said De Bracy, "is indeed my misfortune; yet let me hope that De Bracy's name has not been always unspoken, when minstrels or heralds have praised deeds of chivalry, whether in the lists or in the battle-field."

"To heralds and to minstrels, then, leave thy praise, Sir Knight," replied Rowena, "more suiting for their mouths than for thine own; and tell me which of them shall record in song, or in book of tourney, the memorable conquest of this night, a conquest obtained over an old man, followed by a few timid hinds; and its booty, an unfortunate maiden, transported against her will to the castle of a robber?"

гаптований золотом і застебнений золотою пряжкою. Ми вже відзначали тодішню химерну моду на взуття: носачи в Моріса де Брасі могли б претендувати на приз за химерність – загнуті вгору й закручені, як баранячі роги. Так одягалися тодішні чепуруни, а тут модний вигляд іще підкреслювали врода та вишукана поведінка лицаря, в чіх манерах була і зграбність придворного, і вояцька прямота.

Він привітався з Ровеною, скинувши оксамитову шапочку з золотим аграфом, що зображував архангела Михаїла, як той валить з ніг Князя Тьми. Потім чемним жестом показав дамі на канапу, але Ровена стояла нерухомо, і лицар, скинувши рукавичку з правої руки, ступив до неї, щоб підвести її туди й посадити. Але Ровена теж самим рухом відхилила пропонувану послугу й сказала:

– Коли вже я бачу перед собою свого тюремника, пане лицарю, – а обставини не дозволяють мені думати інакше, – то його бранці годиться стояти, поки вона не дізнається, яка буде її доля.

– Гай-гай, прекрасна Ровено! – відказав де Брасі. – Це ви бачите перед собою бранця, а не тюремника, і це з ваших прекрасних очей де Брасі має вчитати ту долю, якої ви ласкаво сподіваєтесь від нього.

– Я не знаю вас, пане, – відказала дама й гордо випросталась, як і належить ображеній гідності та вроді. – Я не знаю вас, і та безсоромна фамільярність, із якою ви звертаєтесь до мене трубадурським жаргоном, аж ніяк не виправдовує вчиненого насильства й розбою.

– У тому, що я вчинив, прекрасна діво, – тим самим тоном провадив де Брасі, – винувать свій власний чар. Тільки він спонукав мене порушити шанобу, належну тій, кого я обрав на царицю свого серця й провідну зірку для своїх очей.

– Ще раз кажу вам, пане лицарю, що я не знаю вас і що жодному з чоловіків, котрі носять золотий ланцюжок та остроги, не годиться нав'язувати отак своє товариство беззахисній дамі.

– Що ви не знаєте мене, – відказав де Брасі, – це справді нещастя для мене, і все ж дозвольте сподіватися, що ім'я де Брасі іноді згадувалося, коли менестрелі й герольди славили подвиги лицарів чи то на турнірі, чи то на бойовищі.

– Тож і полишіть хвалити себе герольдам та менестрелям, пане лицарю, – сказала Ровена. – Це більш пасує до їхніх уст, ніж до ваших. Тільки скажіть мені, котрий із них прославить у пісні чи в хроніці турнірів вікопомну перемогу, здобуту сеї ночі над старим чоловіком та жменькою його боязливих слуг, і трофей переможця – нещасливу дівчину, привезену проти її волі до замку грабіжника?

“You are unjust, Lady Rowena,” said the knight, biting his lips in some confusion, and speaking in a tone more natural to him than that of affected gallantry, which he had at first adopted; “yourself free from passion, you can allow no excuse for the frenzy of another, although caused by your own beauty.”

“I pray you, Sir Knight,” said Rowena, “to cease a language so commonly used by strolling minstrels, that it becomes not the mouth of knights or nobles. Certes, you constrain me to sit down, since you enter upon such commonplace terms, of which each vile crowder hath a stock that might last from hence to Christmas.”

“Proud damsel,” said De Bracy, incensed at finding his gallant style procured him nothing but contempt – “proud damsel, thou shalt be as proudly encountered. Know then, that I have supported my pretensions to your hand in the way that best suited thy character. It is meet for thy humour to be wooed with bow and bill, than in set terms, and in courtly language.”

“Courtesy of tongue,” said Rowena, “when it is used to veil churlishness of deed, is but a knight’s girdle around the breast of a base clown. I wonder not that the restraint appears to gall you – more it were for your honour to have retained the dress and language of an outlaw, than to veil the deeds of one under an affectation of gentle language and demeanour.”

“You counsel well, lady,” said the Norman; “and in the bold language which best justifies bold action I tell thee, thou shalt never leave this castle, or thou shalt leave it as Maurice de Bracy’s wife. I am not wont to be baffled in my enterprises, nor needs a Norman noble scrupulously to vindicate his conduct to the Saxon maiden whom he distinguishes by the offer of his hand. Thou art proud, Rowena, and thou art the fitter to be my wife. By what other means couldst thou be raised to high honour and to princely place, saving by my alliance? How else wouldst thou escape from the mean precincts of a country grange, where Saxons herd with the swine which form their wealth, to take thy seat, honoured as thou shouldst be, and shalt be, amid all in England that is distinguished by beauty, or dignified by power?”

“Sir Knight,” replied Rowena, “the grange which you contemn hath been my shelter from infancy; and, trust me, when I leave it – should that day ever arrive – it shall be with one who has not learnt to despise the dwelling and manners in which I have been brought up.”

“I guess your meaning, lady,” said De Bracy, “though you may think it lies too obscure for my apprehension. But dream not, that Richard Coeur de Lion will ever resume his throne, far less that Wilfred of

– Ви несправедливі, леді Ровено, – збентежено кусаючи губи, відказав лицар, уже природнішим тоном, без перебільшеної галантності, до якої він удався напочатку. – Самі ви не знаєте пристрасті й тому не знаходите виправдання чужому шаленству, дарма що навіяне воно вашою ж таки вродою.

– Прошу вас, пане лицарю, – сказала Ровена, – облишити цю мову, таку заяложену устами волоцюг-менестрелів, що вона вже не пасує до уст лицарів чи дворян. Я справді мушу сісти, бо ви пустилися в такі затерті вислови, що їх у кожного вуличного співака є запас, якого вистачить від сьогодні до Різдва.

– Горда панно, – відказав де Брасі, роздратований тим, що його галантна мова не здобула йому нічого, крім зневаги, – горда панно, зараз ти й від мене почувеш горді слова. Знай же, що я зажадав твоєї руки в такий спосіб, який найбільш пасує до моєї вдачі. Але при твоїй вдачі тебе легше скорити зброєю, ніж доброзвичайністю та гречною мовою.

– Коли до гречної мови вдаються для того, – сказала Ровена, – щоб прикрити нею брутальність учинків, вона скидається на лицарський пояс круг стану ничого блазня. Я не дивуюся, що стриманість так вас драгує: для вас було б почесніше держатись одягу й мови розбійника, ніж приховувати розбійницькі вчинки за вдавано ласкавими словами та манерами.

– Ти дала мені добру пораду, панно, – погодився норман, – ото ж я скажу тобі рішучою мовою, яка найкраще виправдовує рішучі вчинки: ти вийдеш із цього замку тільки як дружина Моріса де Брасі або не вийдеш із нього зовсім. Я не звик до невдач у своїх задумах, та й не потребує шляхтич-норман виправдовувати свою поведінку перед дівчиною-саксонкою, яку він ушанував своїм сватанням. Ти горда, Ровено, – що ж, тим краще ти годишся мені за дружину. Яким іще шляхом зможеш ти піднятися до висоти почестей і до князівського становища, як не через одруження зі мною? І як іще зможеш ти визволитись із життя в жалюгідній саксонській столоді, де сакси сплять разом зі свиньми, що становлять їхнє багатство, і посісти почесне місце, яке личить тобі й стане твоїм, серед усіх тих, кого в Англії вирізняє врода або підносить могутність?

– Пане лицарю, – відповіла Ровена. – Та столода, яку ви так зневажаєте, була для мене житлом ще з раннього дитинства; і повірте мені: якщо я коли покину її, то тільки з тим, хто не привчився зневажати житло й звичай, в яких мене виховано.

– Я розумію ваші слова, леді, – сказав Моріс де Брасі, – хоч ви, може, й думаєте, що вони надто темні для моєї голови. Але не мрійте про те, що Річард Левове Серце колись вернеться на свій трон, а вже поготів – про

Ivanhoe, his minion, will ever lead thee to his footstool, to be there welcomed as the bride of a favourite. Another suitor might feel jealousy while he touched this string; but my firm purpose cannot be changed by a passion so childish and so hopeless. Know, lady, that this rival is in my power, and that it rests but with me to betray the secret of his being within the castle to Front-de-Boeuf, whose jealousy will be more fatal than mine."

"Wilfred here?" said Rowena, in disdain; "that is as true as that Front-de-Boeuf is his rival."

De Bracy looked at her steadily for an instant.

"Wert thou really ignorant of this?" said he; "didst thou not know that Wilfred of Ivanhoe travelled in the litter of the Jew? – a meet conveyance for the crusader, whose doughty arm was to reconquer the Holy Sepulchre!" And he laughed scornfully.

"And if he is here," said Rowena, compelling herself to a tone of indifference, though trembling with an agony of apprehension which she could not suppress, "in what is he the rival of Front-de-Boeuf? or what has he to fear beyond a short imprisonment, and an honourable ransom, according to the use of chivalry?"

"Rowena," said De Bracy, "art thou, too, deceived by the common error of thy sex, who think there can be no rivalry but that respecting their own charms? Knowest thou not there is a jealousy of ambition and of wealth, as well as of love; and that this our host, Front-de-Boeuf, will push from his road him who opposes his claim to the fair barony of Ivanhoe, as readily, eagerly, and unscrupulously, as if he were preferred to him by some blue-eyed damsel? But smile on my suit, lady, and the wounded champion shall have nothing to fear from Front-de-Boeuf, whom else thou mayst mourn for, as in the hands of one who has never shown compassion."

"Save him, for the love of Heaven!" said Rowena, her firmness giving way under terror for her lover's impending fate.

"I can – I will – it is my purpose," said De Bracy; "for, when Rowena consents to be the bride of De Bracy, who is it shall dare to put forth a violent hand upon her kinsman – the son of her guardian – the companion of her youth? But it is thy love must buy his protection. I am not romantic fool enough to further the fortune, or avert the fate, of one who is likely to be a successful obstacle between me and my wishes. Use thine influence with me in his behalf, and he is safe, – refuse to employ it, Wilfred dies, and thou thyself art not the nearer to freedom."

те, що Вілфред Айвенго, його улюбленець, колись підведе вас до підніжжя того трону, щоб вас привітали з нього як наречену фаворита. Інший жених, може, відчув би ревності, зачепивши цю струну; але мого твердого наміру не може змінити така дитинна й безнадійна пристрась. Знайте, леді, що цей суперник у моїх руках і що тільки від мене залежить, чи розкриється таємниця його перебування в мурах замку Фрон-де-Бефа, чиї ревності виявилися б страшнішими за мої.

– Вілфред тут?! – зневажливо вигукнула Ровена. – Це така ж правда, як і те, що Фрон-де-Беф – його суперник.

Де Брасі якусь хвилику не спускав з неї очей. Тоді спитав:

– Невже ти справді не знала цього? Невже ти не знала, що Вілфреда Айвенго везли в паланкіні єврея – чудовий супровід для хрестоносця, чия міцна рука мала відвоювати Грїб Господень! – І він глузливо засміявся.

– А коли він справді тут, – сказала Ровена, змусивши себе говорити байдужим тоном, хоч насправді аж тремтіла з тривоги й страху, яких не могла подужати в собі, – то в чому ж він суперник Фрон-де-Бефа і чого він має боятись, крім нетривалого полону та почесного викупу за лицарським звичаєм?

– Ровено, – мовив де Брасі, – невже й тебе зморочила спільна для всіх жінок омана-гадка, ніби суперництво може бути тільки через чари вашої вроди? Ти не знаєш, що існують іще ревності через честолюбство й багатства, не слабші за ревності кохання? І що наш господар Фрон-де-Беф скине зі свого шляху того, хто виступить проти його претензій на прекрасне баронство Айвенго так само рішуче, запально й безсоромно, як і тоді, коли суперникові віддала б перевагу якась голубоока панна? Але ти тільки усміхнись на мої зальоти, пані, і поранений герой не матиме чого боятися Фрон-де-Бефа, хоч інакше тобі довелося би оплакувати його, бо він попав у руки людини, яка ніколи не знала жалощів.

– Урятуйте його, ради всього святого! – вигукнула Ровена, втрачаючи всю свою твердість від жаху перед небезпекою, що загрожувала її коханому.

– Я можу це зробити... і врятую. Такий мій намір, – відказав де Брасі, – бо коли Ровена погодиться стати нареченою Моріса де Брасі, то хто посміє зняти руку на близьку їй людину, сина її опікуна, товариша її дитячих літ? Але цей захист тобі доведеться купити своєю любов'ю. Я не такий романтичний дурень, аби сприяти щастю чи відвертати нещастя того, хто є поважною перешкодою до здійснення моїх бажань. Уживи на його користь свого впливу на мене – і він буде в безпеці; відмовся це зробити – і Вілфред загине, а ти не станеш ближчою до волі.

“Thy language,” answered Rowena, “hath in its indifferent bluntness something which cannot be reconciled with the horrors it seems to express. I believe not that thy purpose is so wicked, or thy power so great.”

“Flatter thyself, then, with that belief,” said De Bracy, “until time shall prove it false. Thy lover lies wounded in this castle – thy preferred lover. He is a bar betwixt Front-de-Boeuf and that which Front-de-Boeuf loves better than either ambition or beauty. What will it cost beyond the blow of a poniard, or the thrust of a javelin, to silence his opposition for ever? Nay, were Front-de-Boeuf afraid to justify a deed so open, let the leech but give his patient a wrong draught – let the chamberlain, or the nurse who tends him, but pluck the pillow from his head, and Wilfred in his present condition, is sped without the effusion of blood. Cedric also – ”

“And Cedric also,” said Rowena, repeating his words; “my noble – my generous guardian! I deserved the evil I have encountered, for forgetting his fate even in that of his son!”

“Cedric’s fate also depends upon thy determination,” said De Bracy; “and I leave thee to form it.”

Hitherto, Rowena had sustained her part in this trying scene with undismayed courage, but it was because she had not considered the danger as serious and imminent. Her disposition was naturally that which physiognomists consider as proper to fair complexions, mild, timid, and gentle; but it had been tempered, and, as it were, hardened, by the circumstances of her education. Accustomed to see the will of all, even of Cedric himself, (sufficiently arbitrary with others,) give way before her wishes, she had acquired that sort of courage and self-confidence which arises from the habitual and constant deference of the circle in which we move. She could scarce conceive the possibility of her will being opposed, far less that of its being treated with total disregard.

Her haughtiness and habit of domination was, therefore, a fictitious character, induced over that which was natural to her, and it deserted her when her eyes were opened to the extent of her own danger, as well as that of her lover and her guardian; and when she found her will, the slightest expression of which was wont to command respect and attention, now placed in opposition to that of a man of a strong, fierce, and determined mind, who possessed the advantage over her, and was resolved to use it, she quailed before him.

After casting her eyes around, as if to look for the aid which was nowhere to be found, and after a few broken interjections, she raised her hands to heaven, and burst into a passion of uncontrolled vexation and sorrow. It was impossible to see so beautiful a creature in such extremity without feeling for her, and De Bracy was not unmoved, though he was yet more embarrassed

– Твоя мова, – сказала Ровена, – має у своїй байдужій прямоті щось таке, що не в'яжеться з тими страхіттями, про які ти говориш. Я не вірю ні в те, що твої наміри такі нищі, ні в те, що твоя могутність така велика.

– Ну, то тиш себе цією гадкою, – відказав де Брасі, – поки час не покаже, що вона хибна. Твій коханий лежить поранений у цьому замку, – той, кому ти віддаєш перевагу. Він – перепона на Фрон-де-Бефовому шляху до того, що Фрон-де-Беф любить дужче, ніж почесті й красу. Чи дорого коштуватиме Фрон-де-Бефові змусити свого суперника замовкнути навіки? Одного удару кинджала або кинутого дротика. А якби Фрон-де-Беф остерігся діяти так відкрито, досить шепнути лікареві, щоб напоїв пораненого не тим настоєм, що слід, або покоївці чи доглядачці, щоб забрала подушку в нього з-під голови, і Вілфреду своєму нинішньому стані загине й без проливу крові. Та й Седрік...

– Отже, й Седрік! – повторила за ним Ровена. – Мій шляхетний, великодушний опікун! Я заслужила те нещастя, що мене спіткало, бо за думками про його сина забула про нього і його долю!

– Доля Седріка теж залежить від твого слова, – сказав де Брасі, – і я полишаю тобі самій вирішувати її.

Досі Ровена грала свою роль у цій тяжкій сцені з непохитною мужністю, та це було тільки тому, що вона не вважала небезпеку поважною й неминучою. Природжена вдача її була саме така, як фізіономісти приписують людям білявим: м'яка, несмілива, лагідна. Правда, її загартувало й зміщило життя й виховання. Звикла бачити, що воля всіх – навіть самого Седріка, хоча з усіма іншими він був досить владний, поступається перед її бажаннями, вона набула тієї мужності й упевненості, які постають із постійної шаноби близького оточення. Їй важко було зрозуміти, як це хтось може опиратись тій волі, а вже й поготів – зовсім нехтувати її.

Тому гордовитість і звичка Ровени панувати над усіма були, власне, штучні, тільки накладені поверх її природженої натури, і вони зникли, коли очі в неї розкрились на весь жах становища її самої, її коханого і опікуна. А коли Ровена побачила, що її воля, найменший вияв якої викликав пошану й увагу, тепер наштовхнулася на волю людини з сильною, запальною і рішучою вдачею, яка до того ж мала перевагу над нею й наважилася скористатись із тієї переваги, вона знітилась перед цією людиною.

Поглянувши довкола себе, ніби шукала допомоги, якої годі було чекати, і щось уривчасто прожебонівши, вона зняла руки догори й зайшла невтримним риданням. Неможливо було дивитись на таке прекрасне створіння в такому тяжкому горі й не співчувати їй, тому навіть де Брасі не лишився незворушним, хоча він скорше збентежився, ніж розчулився.

than touched. He had, in truth, gone too far to recede; and yet, in Rowena's present condition, she could not be acted on either by argument or threats. He paced the apartment to and fro, now vainly exhorting the terrified maiden to compose herself, now hesitating concerning his own line of conduct.

If, thought he, I should be moved by the tears and sorrow of this disconsolate damsel, what should I reap but the loss of these fair hopes for which I have encountered so much risk, and the ridicule of Prince John and his jovial comrades? "And yet," he said to himself, "I feel myself ill framed for the part which I am playing. I cannot look on so fair a face while it is disturbed with agony, or on those eyes when they are drowned in tears. I would she had retained her original haughtiness of disposition, or that I had a larger share of Front-de-Boeuf's thrice-tempered hardness of heart!"

Agitated by these thoughts, he could only bid the unfortunate Rowena be comforted, and assure her, that as yet she had no reason for the excess of despair to which she was now giving way. But in this task of consolation De Bracy was interrupted by the horn, "hoarse-winded blowing far and keen," which had at the same time alarmed the other inmates of the castle, and interrupted their several plans of avarice and of license. Of them all, perhaps, De Bracy least regretted the interruption; for his conference with the Lady Rowena had arrived at a point, where he found it equally difficult to prosecute or to resign his enterprise.

And here we cannot but think it necessary to offer some better proof than the incidents of an idle tale, to vindicate the melancholy representation of manners which has been just laid before the reader. It is grievous to think that those valiant barons, to whose stand against the crown the liberties of England were indebted for their existence, should themselves have been such dreadful oppressors, and capable of excesses contrary not only to the laws of England, but to those of nature and humanity. But, alas! we have only to extract from the industrious Henry one of those numerous passages which he has collected from contemporary historians, to prove that fiction itself can hardly reach the dark reality of the horrors of the period.

The description given by the author of the Saxon Chronicle of the cruelties exercised in the reign of King Stephen by the great barons and lords of castles, who were all Normans, affords a strong proof of the excesses of which they were capable when their passions were inflamed. "They grievously oppressed the poor people by building castles; and when they were built, they filled them with wicked men, or rather devils, who seized both men and women who they imagined had any money, threw them into prison, and put them to more cruel tortures than the martyrs ever endured. They suffocated some in mud, and suspended others by the feet, or the head, or the thumbs, kindling fires below

Власне, він зайшов надто далеко, аби відступати, але й на Ровену в такому стані годі було вплинути як умовляннями, так і погрозами. Він ходив по покою туди й сюди, то марно намагаючись заспокоїти охоплену жахом дівчину, то розмірковуючи, що ж йому робити далі.

«Якщо я зворушуся слізьми та журбою цієї невтішної панни, – думав він, – то що з цього може вийти, як не втрата всіх тих надій, ради яких я стільки ризикував, та ще насмішки принца Джона і його веселого товариства? А проте, – казав він собі, – я почуваю, що не дуже придатний для такої ролі. Не можу я дивитись на таке гарне личко, коли воно спотворене мукою, чи на ці очі, коли з них ллються сльози. Краще б вона поводитись так гордовито, як на початку, або я мав бодай пайку Фронде-Бефовой тричі гартованої жорстокості!»

Розхвильований цими думками, він міг тільки умовляти бідолашну Ровену, щоб заспокоїлась, та запевняти, що в неї ще нема причин для такого безмірного розпачу, в який вона поринула. Та ці умовляння перебив звук рога, хрипкий, розлогий і різкий, що стривожив і решту мешканців замку, урвавши їхні зажерливі та хтиві домагання. З усіх їх де Брасі, можливо, пошкодував за цим найменше, бо в розмові з леді Ровеною зайшов у глухий кут: і відступити, і тиснути далі йому було однаково важко.

А тепер, здається нам, треба навести кращі за фантазії романіста докази, що ми не перебільшуємо, зображуючи перед читачем панування таких прикрих звичаїв. Тяжко думати, що ті самі відважні барони, чиєму опорі королівській владі ми завдячуємо існування англійських вольностей, самі були такі ж гнобителі, здатні до крайнощів жорстокості, несумісних не тільки з законами Англії, а й із законами природи та людяності. Та, на жаль, досить буде навести один із численних пасажів нашого невтомного історика Генрі, які він повищукував у давніх літописів, аби довести, що навіть письменницька фантазія навряд чи може зрівнятися з похмурою дійсністю тої доби.

Поданий автором «Саксонської хроніки» опис жорстокостей, чинених за часів короля Стефана великими баронами та володарями замків, що всі були нормани, – переконливий доказ, на які страхіття були вони здатні в спалахах своїх пристрастей:

«Вони тяжко гнобили бідних людей, примушуючи їх будувати замки, а в уже побудованих збирали лихих людей, чи скорше чортів, які хапали чоловіків і жінок, що мали, на їхню думку, гроші, кидали їх до темниць і піддавали таким тортурам, яких навряд чи зазнавали й святі мученики. Декого топили в багнюці, інших підвішували за ноги, за голову, за великі

them. They squeezed the heads of some with knotted cords till they pierced their brains, while they threw others into dungeons swarming with serpents, snakes, and toads.” But it would be cruel to put the reader to the pain of perusing the remainder of this description.¹

As another instance of these bitter fruits of conquest, and perhaps the strongest that can be quoted, we may mention, that the Princess Matilda, though a daughter of the King of Scotland, and afterwards both Queen of England, niece to Edgar Atheling, and mother to the Empress of Germany, the daughter, the wife, and the mother of monarchs, was obliged, during her early residence

¹ Henry's Hist. edit. 1805, vol. vii. p. .146.

пальці й розпалювали під ними вогонь. А декому здавлювали голову вузлуватими мотузками, аж поки вони врізались у мозок, а інших кидали в темниці, де повно було гадюк, вужів та жаб»...

Та ми більш не хочемо мучити читача дальшим описом.

Як ще один приклад цих гірких плодів завоювання, – можливо, найразючіший із тих, котрі можна навести, – згадаємо, що принцеса Матильда*, хоч вона була дочкою короля Шотландії, а згодом королевою Англії й німецькою імператрицею, дочкою, дружиною і матір'ю державців, мусила, замолоду виховуватись у Англії,

for education in England, to assume the veil of a nun, as the only means of escaping the licentious pursuit of the Norman nobles. This excuse she stated before a great council of the clergy of England, as the sole reason for her having taken the religious habit. The assembled clergy admitted the validity of the plea, and the notoriety of the circumstances upon which it was founded; giving thus an indubitable and most remarkable testimony to the existence of that disgraceful license by which that age was stained. It was a matter of public knowledge, they said, that after the conquest of King William, his Norman followers, elated by so great a victory, acknowledged no law but their own wicked pleasure, and not only despoiled the conquered Saxons of their lands and their goods, but invaded the honour of their wives and of their daughters with the most unbridled license; and hence it was then common for matrons and maidens of noble families to assume the veil, and take shelter in convents, not as called thither by the vocation of God, but solely to preserve their honour from the unbridled wickedness of man.

Such and so licentious were the times, as announced by the public declaration of the assembled clergy, recorded by Eadmer; and we need add nothing more to vindicate the probability of the scenes which we have detailed, and are about to detail, upon the more apocryphal authority of the Wardour MS.

постригтися в черниці, бо не знала іншого способу встеретися від хтивих домагань норманських вельмож. Це вона назвала перед великим собором англійського духівництва єдиною причиною свого вступу в черничий стан. Собор визнав слушність такого вчинку й поважність обставин, що призвели до нього, давши таким чином безперечний і вельми приметний доказ ганебної розпусти, в якій погрузла та доба. Собор ствердив як загальновідому річ, що після підкорення Англії королем Вільгельмом його норманські споборники, загордившись такою великою перемогою, не визнавали ніяких законів, крім своїх лихих забаганок, і не тільки віднімали у підкорених саксів їхні землі та все добро, а й у своїй непогамовній хтивості зазіхали на честь їхніх дружин та дочок; тому в ті часи для дам і дівчат із шляхетних родин було звичайним ділом постригтися в черниці й шукати сховку в монастирях не за покликанням, посланим від Бога, а тільки щоб уберегти свою честь від непогамовної розбещеності чоловіків.

Такі неподобно розпусні були тодішні часи, як прилюдно оголосив собор духівництва, за свідченням літописця Ідмера; і нам не треба додавати нічого, аби підтвердити вірогідність тих сцен, що ми їх запозичили й ще збираємось запозичувати з менш вірогідного Вордорського рукопису.

CHAPTER XXIV

I'll woo her as the lion woos his bride.
Douglas

While the scenes we have described were passing in other parts of the castle, the Jewess Rebecca awaited her fate in a distant and sequestered turret. Hither she had been led by two of her disguised ravishers, and on being thrust into the little cell, she found herself in the presence of an old sibyl, who kept murmuring to herself a Saxon rhyme, as if to beat time to the revolving dance which her spindle was performing upon the floor. The hag raised her head as Rebecca entered, and scowled at the fair Jewess with the malignant envy with which old age and ugliness, when united with evil conditions, are apt to look upon youth and beauty.

“Thou must up and away, old house-cricket,” said one of the men; “our noble master commands it – Thou must e’en leave this chamber to a fairer guest.”

“Ay,” grumbled the hag, “even thus is service required. I have known when my bare word would have cast the best man-at-arms among ye out of saddle and out of service; and now must I up and away at the command of every groom such as thou.”

РОЗДІЛ XXIV

– Як лев левцю, я її скорю.
Дуглас*

Тим часом як у різних кутках замку відбувалось усе, про що мовилося вище, Ребека, замкнена в далекій усамітненій вежі, дожидалась вирішення своєї долі. Її привезли сюди двоє служників у масках і заштовхнули до невеликої кімнати. Там сиділа за куделею і в такт веретену, що вистрибувало на підлозі, мугикала собі під носа сакську пісеньку стара відьма. На появу Ребеки стара підвела голову й уп'ялася поглядом у вродливу єврейку так заздрісно і злісно, як тільки старість і потворність, до того ж поєднані з німеччю, споглядають юність і красу.

– Геть звідси, стара печерице! – гукнув один з тих, що супроводили Ребеку. – Такий наказ нашого шляхетного владаря. Звільни цю кімнату для красуні.

– Авжеж, – пробурчала стара, – така нині дяка за вірність. Колись досить було одного мого слова, щоб вибити з сідла й потурити зі служби найкращого вояка. А сьогодні мушу йти звідси, скоряючись наказу такого, як ти, посіпаки!

“Good Dame Urfried,” said the other man, “stand not to reason on it, but up and away. Lords’ hests must be listened to with a quick ear. Thou hast had thy day, old dame, but thy sun has long been set. Thou art now the very emblem of an old war-horse turned out on the barren heath – thou hast had thy paces in thy time, but now a broken amble is the best of them – Come, amble off with thee.”

“Ill omens dog ye both!” said the old woman; “and a kennel be your burying-place! May the evil demon Zerneck tear me limb from limb, if I leave my own cell ere I have spun out the hemp on my distaff!”

“Answer it to our lord, then, old housefiend,” said the man, and retired; leaving Rebecca in company with the old woman, upon whose presence she had been thus unwillingly forced.

“What devil’s deed have they now in the wind?” said the old hag, murmuring to herself, yet from time to time casting a sidelong and malignant glance at Rebecca; “but it is easy to guess – Bright eyes, black locks, and a skin like paper, ere the priest stains it with his black unguent – Ay, it is easy to guess why they send her to this lone turret, whence a shriek could no more be heard than at the depth of five hundred fathoms beneath the earth. – Thou wilt have owls for thy neighbours, fair one; and their screams will be heard as far, and as much regarded, as thine own. Outlandish, too,” she said, marking the dress and turban of Rebecca – “What country art thou of? – a Saracen? or an Egyptian? – Why dost not answer? – thou canst weep, canst thou not speak?”

“Be not angry, good mother,” said Rebecca.

“Thou needst say no more,” replied Urfried “men know a fox by the train, and a Jewess by her tongue.”

“For the sake of mercy,” said Rebecca, “tell me what I am to expect as the conclusion of the violence which hath dragged me hither! Is it my life they seek, to atone for my religion? I will lay it down cheerfully.”

“Thy life, minion?” answered the sibil; “what would taking thy life pleasure them? – Trust me, thy life is in no peril. Such usage shalt thou have as was once thought good enough for a noble Saxon maiden. And shall a Jewess, like thee, repine because she hath no better? Look at me – I was as young and twice as fair as thou, when Front-de-Boeuf, father of this Reginald, and his Normans, stormed this castle. My father and his seven sons defended their inheritance from story to story, from chamber to chamber – There was not a room, not a step of the stair, that was not slippery with their blood. They died – they died every man; and ere their bodies were cold, and ere their blood was dried, I had become the prey and the scorn of the conqueror!”

“Is there no help? – Are there no means of escape?” said Rebecca – “Richly, richly would I requite thine aid.”

– Не розпятакуй, Урфрідо, – мовив другий, – іди звідси, і край. Накази владаря слід виконувати швидко. Було колись і на твоїй вулиці свято, але минулося. Ти тепер наче той старий бойовий румак, якого пустили пастися на стерновище. Ще й як гарцювала ти колись, а тепер хоч би трюхикала, й на тому спасибі. Ану, давай-но, ворушись!

– А бий вас сила Божа, пси смердючі! – гукнула стара. – Нечестивці, вас поховають на псарні. Та нехай мене розірве на шматки демон Зернобік, коли я піду з власної кімнати, поки не допряду цієї куделі!

– Скажи сама про це господареві, стара відьмо, – насварився служник і пішов разом із другим, залишивши Ребеку сам на сам зі старою, котрій супроти її волі накинули таке товариство.

– Яку іще чортівню вони замишляють? – бурмотіла собі під носа стара і скося лихим оком позирала на Ребеку. – Неважко і здогадатися: он які очі, чорні кучері, шкіра – біліша за папір, якого не загидило ще ченцеве чорне писадло... Авжеж, здогадатися неважко, для чого привели її до цієї самотньої вежі: звідси жодного зойку не почути, однаково, що з-під землі. Тут, красунечко, сусідами твоїми будуть лишень сови. Твій крик зворушить когось не більше як їхній. Ти, здається, чужоземка, – провадила вона далі, кинувши погляд на убрання Ребеки. – З якого краю? Сарацинка чи єгиптянка? Чого ж ти мовчиш? Як умієш плакати, то, певне, вмієш і говорити.

– Не гнівайтесь, матінко, – мовила Ребека.

– Еге, годі далі й питатися, – сказала Урфріда. – Лисицю пізнають по хвосту, а єврейку – по вимові.

– Зглянься на мене, – благала її Ребека, – скажи, що на мене чекає? Мене силою притягли сюди, – може, вони збираються вбити мене за мою віру? Якщо це так, то я радо віддам за неї своє життя.

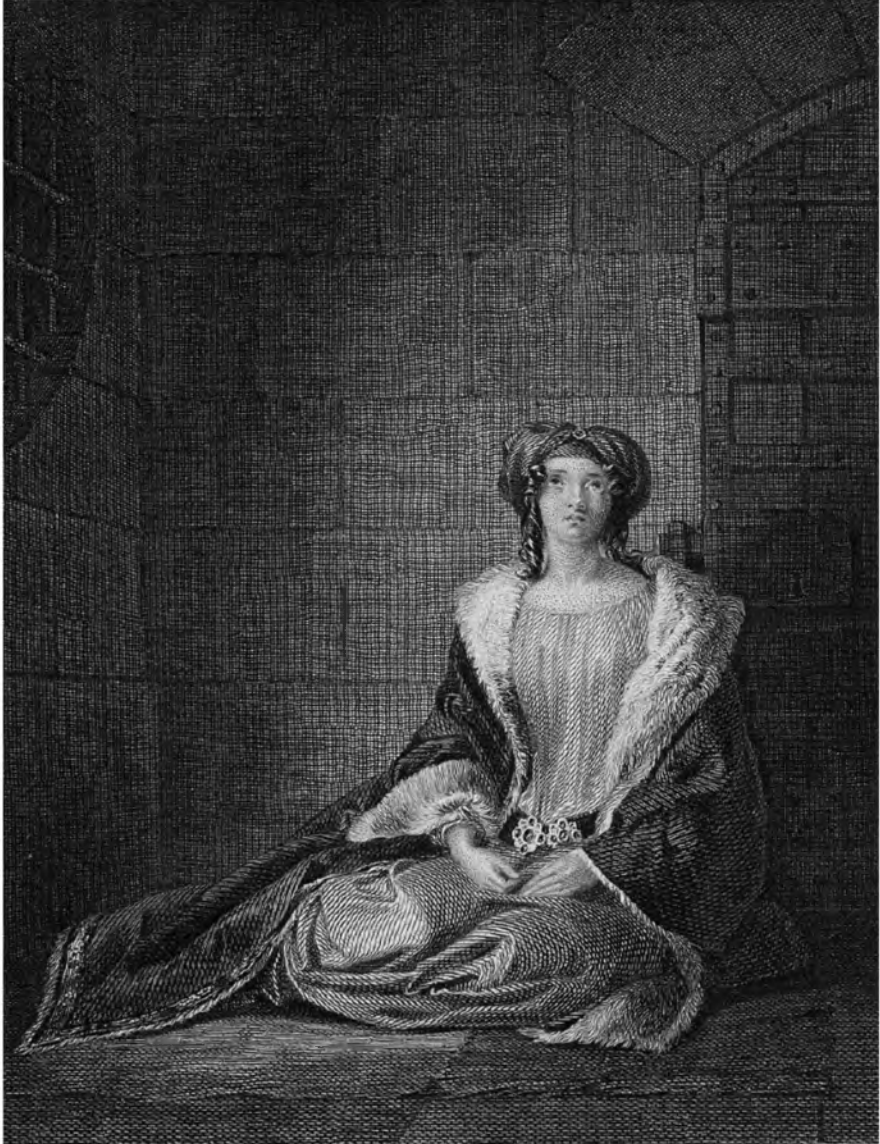
– Твоє життя, красунечко! – відповіла стара. – А яка їм радість з того, що вони позбавлять тебе життя? Ні, можеш вірити моєму слову, не на твоє життя вони вважать. А чекає на тебе те саме, що спіткало колись високородну сакську дівчину. Хіба ж може скривдити єврейку те, що не вважали кривдним для саксонки? Поглянь на мене: я теж була молода й удвічі вродливіша за тебе, коли Фрон-де-Беф, батько нинішнього, Реджинальда, разом зі своїми норманами приступом узяв цей замок. Мій батько й семеро його синів стояли на смерть, захищаючи кожну п'ядь свого родового гнізда. Не було жодної кімнати, жодної приступки на сходах, які б не скропила їхня кров. Їх було вбито, вони загинули – всі як один, і ще жевріло тепло в їхніх тілах, іще не висохла пролита ними кров, а я вже стала нищою жертвою їхнього переможця.

– А не можна якось урятуватись? Хіба немає лазівок, щоб утекти звідси? – спитала Ребека. – Я б щедро – ще й як щедро! – заплатила тобі за допомогу!

“Think not of it,” said the hag; “from hence there is no escape but through the gates of death; and it is late, late,” she added, shaking her grey head, “ere these open to us – Yet it is comfort to think that we leave behind us on earth those who shall be wretched as ourselves. Fare thee well, Jewess! – Jew or Gentile, thy fate would be the same; for thou hast to do with them that have neither scruple nor pity. Fare thee well, I say. My thread is spun out – thy task is yet to begin.”

– Бач, чого захотіла, – мовила стара. – Ворота смерті – єдина лазівка, якою можна втекти звідси; а смерть довго-довго не відчиняє їх, – додала вона, похитуючи сивою головою. – Одна втіха – після нашої смерті хтось інший буде такий самий нещасний, як були ми. Ну, прощай, єврейко! Однаково – чи єврейка, чи сарацинка! Тебе спіткає та сама доля, бо ти потрапила до рук людей, які не відають, що таке жалість і що таке сумління. Прощай! Мою нитку допрядено, а твоя тільки-но почалась.

“Stay! stay! for Heaven’s sake!” said Rebecca; “stay, though it be to curse and to revile me – thy presence is yet some protection.”

“The presence of the mother of God were no protection,” answered the old woman. “There she stands,” pointing to a rude image of the Virgin Mary, “see if she can avert the fate that awaits thee.”

She left the room as she spoke, her features writhed into a sort of sneering laugh, which made them seem even more hideous than their habitual frown. She locked the door behind her, and Rebecca might hear her curse every step for its steepness, as slowly and with difficulty she descended the turret-stair.

Rebecca was now to expect a fate even more dreadful than that of Rowena; for what probability was there that either softness or ceremony would be used towards one of her oppressed race, whatever shadow of these might be preserved towards a Saxon heiress? Yet had the Jewess this advantage, that she was better prepared by habits of thought, and by natural strength of mind, to encounter the dangers to which she was exposed. Of a strong and observing character, even from her earliest years, the pomp and wealth which her father displayed within his walls, or which she witnessed in the houses of other wealthy Hebrews, had not been able to blind her to the precarious circumstances under which they were enjoyed. Like Damocles at his celebrated banquet, Rebecca perpetually beheld, amid that gorgeous display, the sword which was suspended over the heads of her people by a single hair. These reflections had tamed and brought down to a pitch of sounder judgment a temper, which, under other circumstances, might have waxed haughty, supercilious, and obstinate.

From her father’s example and injunctions, Rebecca had learnt to bear herself courteously towards all who approached her. She could not indeed imitate his excess of subservience, because she was a stranger to the meanness of mind, and to the constant state of timid apprehension, by which it was dictated; but she bore herself with a proud humility, as if submitting to the evil circumstances in which she was placed as the daughter of a despised race, while she felt in her mind the consciousness that she was entitled to hold a higher rank from her merit, than the arbitrary despotism of religious prejudice permitted her to aspire to.

Thus prepared to expect adverse circumstances, she had acquired the firmness necessary for acting under them. Her present situation required all her presence of mind, and she summoned it up accordingly.

Her first care was to inspect the apartment; but it afforded few hopes either of escape or protection. It contained neither secret passage nor trap-door, and unless where the door by which she had entered joined the main building, seemed to be circumscribed by the round exterior wall of the turret. The door had no inside bolt or bar. The single window opened upon an embattled space surmounting the turret,

– Бога ради, не йди, постривай! – благала Ребека. – Залишся тут! Свари мене, лай, та тільки не йди! Твоя присутність хоч якось захистить мене!

– Навіть коли б тут присутня була Божа Матір, то й це б не захистило тебе, – відповіла їй стара, тишаючи пальцем на образ Богородиці, що стояв у кутку. – Онде вона, поглянь: знатимеш, чи врятує вона тебе від твоєї лихого долі.

По цих словах вона пішла, злісно вишкіряючись і стаючи від того ще потворнішою, ніж у хвилини звичайної для неї понурості. Стара замкнула за собою двері, й Ребека ще довго чула її лайку, як вона кляла кожному приступку, ледве долаючи круті сходи.

На Ребеку чигала страхітливіша небезпека, ніж на леді Ровену. Високородна саксонка могла ще сподіватися хоча б на якусь чемність у ставленні до неї, тим часом як єврейці уготована була сама брутальність. А проте вона мала й перевагу – природжену силу волі, гострий розум, до того ж їй уже доводилося долати небезпеки. Змалку Ребеку вирізняли непохитна воля, спостережливість і кмітливість. Та пишнота, серед якої вона жила з волі свого батька і яку бачила в покоях інших майновитих євреїв, не наморочила їй голову, і вона добре розуміла, що умови їхнього життя вкрай ненадійні. Так само як Дамокл на славнозвісному бенкеті, Ребека серед усієї цієї пишноти повсякчас бачила меч, що висів на волосині над головами її одноплемінців. Отож, роздумуючи над усім цим, вона поступово виробила в собі тверезий погляд на життя, вдача її злагідніла, а за інших обставин могла б стати пихатою і впертою.

Батьків приклад і напучування привчили Ребеку до неупередженого та шанобливого ставлення до всіх. Щоправда, Ребеці несила було наслідувати його догідливість і запопадливість, бо її душі чуже було боягузтво. Начебто скоряючись нещасливим обставинам, бо належала до зневаженого плем'я, Ребека трималася з гідною поваги скромністю й водночас усвідомлювала, що гідна вищого становища, ніж те, до якого присилувано її деспотичним гнітом релігійних упереджень.

Отож життя підготувало її до всіляких лихих несподіванок, і Ребека не розгубилась за обставин, в яких вона опинилась. А обставини вимагали від неї великої витримки й сили духу, і дівчина опанувала себе.

Передусім вона ретельно оглянула кімнату і зрозуміла, що сподіватися на втечу, як на порятунок, річ марна. Кімната не мала ніяких потаємних дверей, і якби не двері, якими зайшла Ребека і які вели до інших приміщень замку, могло б видатись, ніби її замуровано в самітній круглій вежі з грубими стінами. Зсередини двері не замикалися ні на ключ, ні на засув. Єдине вікно

which gave Rebecca, at first sight, some hopes of escaping; but she soon found it had no communication with any other part of the battlements, being an isolated bartizan, or balcony, secured, as usual, by a parapet, with embrasures, at which a few archers might be stationed for defending the turret, and flanking with their shot the wall of the castle on that side.

There was therefore no hope but in passive fortitude, and in that strong reliance on Heaven natural to great and generous characters. Rebecca, however erroneously taught to interpret the promises of Scripture to the chosen people of Heaven, did not err in supposing the present to be their hour of trial, or in trusting that the children of Zion would be one day called in with the fulness of the Gentiles. In the meanwhile, all around her showed that their present state was that of punishment and probation, and that it was their especial duty to suffer without sinning. Thus prepared to consider herself as the victim of misfortune, Rebecca had early reflected upon her own state, and schooled her mind to meet the dangers which she had probably to encounter.

The prisoner trembled, however, and changed colour, when a step was heard on the stair, and the door of the turret-chamber slowly opened, and a tall man, dressed as one of those banditti to whom they owed their misfortune, slowly entered, and shut the door behind him; his cap, pulled down upon his brows, concealed the upper part of his face, and he held his mantle in such a manner as to muffle the rest. In this guise, as if prepared for the execution of some deed, at the thought of which he was himself ashamed, he stood before the affrighted prisoner; yet, ruffian as his dress bespoke him, he seemed at a loss to express what purpose had brought him thither, so that Rebecca, making an effort upon herself, had time to anticipate his explanation. She had already unclasped two costly bracelets and a collar, which she hastened to proffer to the supposed outlaw, concluding naturally that to gratify his avarice was to bespeak his favour.

“Take these,” she said, “good friend, and for God’s sake be merciful to me and my aged father! These ornaments are of value, yet are they trifling to what he would bestow to obtain our dismissal from this castle, free and uninjured.”

“Fair flower of Palestine,” replied the outlaw, “these pearls are orient, but they yield in whiteness to your teeth; the diamonds are brilliant, but they cannot match your eyes; and ever since I have taken up this wild trade, I have made a vow to prefer beauty to wealth.”

“Do not do yourself such wrong,” said Rebecca; “take ransom, and have mercy! – Gold will purchase you pleasure, – to misuse us, could only bring thee remorse. My father will willingly satiate thy utmost wishes; and if thou wilt act

відчинялось на обнесену зубцями горішню терасу, що спершу зродило в Ребеки надію на можливість утечі. Та вона одразу ж переконалась, що звідти не було виходу в жодну з інших будівель. Тераса являла собою щось на зразок балкона, обнесеного огорожено з бійницями, де можна було поставити кількоро стрільців для захисту вежі й бічної оборони.

Тож Ребека мусила лишень набратися терпцю й усю надію покласти на Бога, як це роблять звичайно сильні й шляхетні душі. Ребеку навчили хибно тлумачити Святе Письмо, і вона викривлено розуміла обіцянки, що їх дав Бог обраному народові ізраїльському; та вона не помилялась, вважаючи, що теперішність – то година їхнього випробування, і непохитно вірила, що день, коли люд Сіону буде покликаний поділяти блага, даровані іншим народам, неодмінно прийде. І все, що коїлося навкруги, упевнювало її, що сьогоднішнє їхнє становище саме і є тією годиною випробувань і всіляких покарань; отож, на її переконання, доконечним їхнім обов'язком мало бути покірливе терпіння й неремстиве приймання всіх нещасть. Себе вона теж мала за жертву, наперед приречену на поневіряння, тож змалку привчала свій розум до зустрічі з небезпеками, що на них її, певно, судилося наразитися.

Коли на сходах зачовгала чиясь хода, бранка здригнулась і пополотніла. Двері нечутно прочинилися, і до кімнати повагом увійшов, зачинивши за собою двері, високий чоловік у такому ж, як і всі ті розбійники, що завдали їй кривди, убранні. Зсунутий на лоба капелюх прикривав верхню частину його обличчя. Угорнений у плащ так, що ним він затуляв обличчя знизу, чоловік мовчки стояв перед пополотнілою Ребекою. Попри свій одяг, що промовляв за нього, він, здавалося, сам соромився своїх подальших намірів і не міг здобути на слова, що мали пояснити, з якою метою він прийшов сюди. Зрештою Ребека, опанувавши себе, зважилась сама почати розмову. Вона простягла розбійникові два коштовні браслети й намисто, що їх зняла з себе задовго перед тим, гадаючи, що він, удовольнивши свою корисливість, буде не такий лихий до неї.

– Візьми, чоловіче добрий, оце, – звернулась до нього Ребека, – і, заради Бога, зглянься на мене й на мого старого батька! Це коштовні речі, та вони ніщо порівняно з тим, що дасть тобі мій батько, коли ти не скривдивши відпустиш нас із цього замку.

– Чудовна квітка Палестини, – озвався розбійник, – ці перли ніщо, як порівняти їх із твоїми сніжно-білими зубами. Яскраво сяють і ці діаманти, та хіба можна порівняти їх із сяйвом твоїх очей? А я, відтоді як узявся до свого вільного ремесла, склав обітницю і запрявся цінувати красу понад будь-які коштовності.

– Не бери на душу такого гріха, – благала Ребека, – візьми викуп і зглянься над нами. Золото може дати тобі різні переваги, а коли скривдиш нас, тебе терзатимуть муки сумління. Все, чого ти зажадаєш, мій батько

wisely, thou mayst purchase with our spoils thy restoration to civil society – mayst obtain pardon for past errors, and be placed beyond the necessity of committing more.”

“It is well spoken,” replied the outlaw in French, finding it difficult probably to sustain, in Saxon, a conversation which Rebecca had opened in that language; “but know, bright lily of the vale of Baca! that thy father is already in the hands of a powerful alchemist, who knows how to convert into gold and silver even the rusty bars of a dungeon grate. The venerable Isaac is subjected to an alembic, which will distil from him all he holds dear, without any assistance from my requests or thy entreaty. The ransom must be paid by love and beauty, and in no other coin will I accept it.”

“Thou art no outlaw,” said Rebecca, in the same language in which he addressed her; “no outlaw had refused such offers. No outlaw in this land uses the dialect in which thou hast spoken. Thou art no outlaw, but a Norman – a Norman, noble perhaps in birth – O, be so in thy actions, and cast off this fearful mask of outrage and violence!”

“And thou, who canst guess so truly,” said Brian de Bois-Guilbert, dropping the mantle from his face, “art no true daughter of Israel, but in all, save youth and beauty, a very witch of Endor. I am not an outlaw, then, fair rose of Sharon. And I am one who will be more prompt to hang thy neck and arms with pearls and diamonds, which so well become them, than to deprive thee of these ornaments.”

“What wouldst thou have of me,” said Rebecca, “if not my wealth? – We can have nought in common between us – you are a Christian – I am a Jewess. – Our union were contrary to the laws, alike of the church and the synagogue.”

“It were so, indeed,” replied the Templar, laughing; “wed with a Jewess? *Despardieux!* – Not if she were the Queen of Sheba! And know, besides, sweet daughter of Zion, that were the most Christian king to offer me his most Christian daughter, with Languedoc for a dowery, I could not wed her. It is against my vow to love any maiden, otherwise than *par amours*, as I will love thee. I am a Templar. Behold the cross of my Holy Order.”

“Darest thou appeal to it,” said Rebecca, “on an occasion like the present?”

“And if I do so,” said the Templar, “it concerns not thee, who art no believer in the blessed sign of our salvation.”

“I believe as my fathers taught,” said Rebecca; “and may God forgive my belief if erroneous! But you, Sir Knight, what is yours, when you appeal without scruple to that which you deem most holy, even while you are about to transgress the most solemn of your vows as a knight, and as a man of religion?”

дасть тобі. А коли ти вмiло використасш своє багатство, то з його поміччю скоро посядеш гідне місце серед чесних людей, дістанеш прощення за всі колишні провини і тобі не треба буде знову чинити гріх.

– Гарно сказано! – кинув розбійник по-французькому. Йому, певне, не до снаги було підтримувати розмову по-саксонському, як почала її Ребека. – Та знай, ясна леліє, що твій батько потрапив до рук дуже вправного алхіміка, котрий зуміє навіть іржаві ґратки в'язничої грубки обернути на срібло. Шановного Ісака перепустять через такі рурки, які вичавлять з нього все, що він має цінного, байдуже, чи проситиму я і чи богатимеш ти. А свій викуп ти маєш заплатити вродою і коханням. Іншого мені не потрібно.

– Ти не розбійник, – так само по-французькому мовила Ребека, – жоден з них не відмовився б від такої пропозиції. Жоден розбійник у тутешньому краю не вмiє говорити твоєю мовою. Ти не розбійник, а просто норман, певне, шляхетного роду. Благаю, вияви свою шляхетність і скинь цю страшну машкару жорстокості й насилля!

– Ти так добре умiєш угадувати, – промовив Бріан де Буагільбер, відслоняючи плащ від обличчя, – ти не звичайна собі ізраїльтянка. Якби ти не була така молода і вродлива, я назвав би тебе Ендорською чаклункою*. Авжеж, я не розбійник, чарівна Шаронова Трояндо. Я той, хто скорше здатний прикрасити твої руки і шию перлами та діамантами, ніж позбавити тебе цих прикрас.

– То чого ж тобі від мене потрібно, як не багатство? – спитала Ребека. – Між нами не може бути чогось спільного: ти християнин, я єврейка. Наш союз був би однаково незаконним як для вашої церкви, так і для нашої синагоги.

– Достеменно так, – зі сміхом відповів храмовник. – Одружитися з єврейкою! *Despardieux!*¹ Ні, хоч би вона була царицею Савською*! До того ж знай, о чарівна дочко Сіону, що якби навіть найхристиянніший з королів запропонував мені руку своєї найхристияннішої доньки й дав за нею Лангедок у посаг, я й тоді не міг би одружитися з нею. Моя обітниця забороняє мені кохати будь-яку дівчину інакше, як *par amours*, – так я хочу кохати й тебе. Я лицар Храму. Поглянь, ось і хрест мого священного ордену.

– І ти важишся такої хвилини покликатися на нього?! – вигукнула Ребека.

– Яке тобі діло до того, що я роблю? – спитав храмовник. – Адже ти не віриш у цей благословенний символ нашого спасіння.

– Я вірю в те, чого мене вчили, – заперечила Ребека, – і нехай мене Бог простить, коли моя віра хибна. Та яка ж ваша віра, вельможний лицарю, коли, посилаючись на свою найбільшу святиню, ти маєш на думці порушити найурочистішу зі своїх обітниць.

¹ Хай тобі біс! (*фр.*)

“It is gravely and well preached, O daughter of Sirach!” answered the Templar; “but, gentle Ecclesiastics, thy narrow Jewish prejudices make thee blind to our high privilege. Marriage were an enduring crime on the part of a Templar; but what lesser folly I may practise, I shall speedily be absolved from at the next Preceptory of our Order. Not the wisest of monarchs, not his father, whose examples you must needs allow are weighty, claimed wider privileges than we poor soldiers of the Temple of Zion have won by our zeal in its defence. The protectors of Solomon’s Temple may claim license by the example of Solomon.”

“If thou readest the Scripture,” said the Jewess, “and the lives of the saints, only to justify thine own license and profligacy, thy crime is like that of him who extracts poison from the most healthful and necessary herbs.”

The eyes of the Templar flashed fire at this reproof – “Hearken,” he said, “Rebecca; I have hitherto spoken mildly to thee, but now my language shall be that of a conqueror. Thou art the captive of my bow and spear – subject to my will by the laws of all nations; nor will I abate an inch of my right, or abstain from taking by violence what thou refuseth to entreaty or necessity.”

“Stand back,” said Rebecca – “stand back, and hear me ere thou offerest to commit a sin so deadly! My strength thou mayst indeed overpower for God made women weak, and trusted their defence to man’s generosity. But I will proclaim thy villainy, Templar, from one end of Europe to the other. I will owe to the superstition of thy brethren what their compassion might refuse me, Each Preceptory – each Chapter of thy Order, shall learn, that, like a heretic, thou hast sinned with a Jewess. Those who tremble not at thy crime, will hold thee accursed for having so far dishonoured the cross thou wearest, as to follow a daughter of my people.”

“Thou art keen-witted, Jewess,” replied the Templar, well aware of the truth of what she spoke, and that the rules of his Order condemned in the most positive manner, and under high penalties, such intrigues as he now prosecuted, and that, in some instances, even degradation had followed upon it – “thou art sharp-witted,” he said; “but loud must be thy voice of complaint, if it is heard beyond the iron walls of this castle; within these, murmurs, laments, appeals to justice, and screams for help, die alike silent away. One thing only can save thee, Rebecca. Submit to thy fate – embrace our religion, and thou shalt go forth in such state, that many a Norman lady shall yield as well in pomp as in beauty to the favourite of the best lance among the defenders of the Temple.”

– Твоя проповідь вельми красномовна, донько Сіраху! – вигукнув храмовник. – Але, мій чарівний богослове, твої єврейські пересуди засліплюють тебе, і ти не бачиш наших високих привілеїв. Шлюб – то серйозний злочин для лицаря Храму, та за дрібні грішки я вміть можу дістати розгрішення в найближчій сповідальні нашого ордену. Наймудріший з ваших царів і навіть його батько*, що його приклад повинен усе ж мати в твоїх очах хоч якусь вагу, мали ширші привілеї, аніж ми, злиденні вояки Храму Сіонського, здобувши собі ті права тим, що заповзято захищаємо його. Оборонці Соломонового Храму можуть дозволити собі розваги, що їх оспівав ваш премудрий Соломон.

– Якщо ти читаєш Біблію та життєписи праведників лише задля того, щоб відшукувати в них виправдання своїй розбещеності та беззаконню, – сказала Ребека, – ти чиниш так само, як той злочинець, що видобуває отруту із найкориснішого і цілющого зілля.

Гнів спалахнув у храмовникових очах, коли він почув це звинувачення.

– Слухай, Ребеко, – промовив він, – досі я поводився з тобою лагідно. А тепер говоритиму як переможець, що своїм списом і стрілами завоював тебе, ото ж за законами всіх країн і народів ти мусиш коритися мені. Не в моїх намірах поступитися хоча б крихтою своїх прав або ж відмовитись узяти силою те, що ти відмовляєш дати мені на прохання.

– Відступи, – мовила Ребека, – відступи і вислухай мене, перше ніж зважишся на такий смертний гріх. Ти, певна річ, можеш мене здолати, бо ж Бог створив жінку слабкою, віддавши її під опіку чоловікові. Та я, храмовнику, знеславлю твій нищий учинок по всій Європі. І те, чого я не домоглася б, волаючи до співчуття твоїх одновірців, зробить їхня забобонність. У кожній прецепторії, в кожному капітулі знатимуть, що ти, як відступник, согрішив з єврейкою. А ті, кого не поїме жах за твій скоєний злочин, усе ж звинуватять тебе, бо ти, зв'язавшись із дочкою мого плем'я, зганьбив хрест, якого маєш на собі.

– Яка ти розумна, Ребеко! – вигукнув храмовник, добре розуміючи, що вона говорить правду; правила статуту його ордену під загрозою суворого покарання справді забороняли інтриги на зразок тієї, яку він задумав. Траплялися навіть випадки, коли за таке поганьблених лицарів виганяли з ордену. – Ти дуже розумна, проте кричати тобі доведеться надто гучно, аби твій голос було чути за мурами цього замку. А в цих стінах ти можеш плакати, стогнати, скільки хоч гукати по допомогу, та марно – ніхто не почує. Одне лишень може врятувати тебе, Ребеко: скорися долі й перейди в нашу віру. Тоді ти піднесешся так високо, що багато хто з норманських вельможних дам позаздрить блиску і вроді коханої найхоробрішого із захисників святого Храму.

“Submit to my fate!” said Rebecca – “and, sacred Heaven! to what fate? – embrace thy religion! and what religion can it be that harbours such a villain?”

– Скоритися долі! – вигукнула Ребека. – Прийняти твою віру! А що ж це за віра, котра терпить такого ось негідника? Отакої! То ти

– THOU the best lance of the Templars! – Craven knight! – forsworn priest! I spit at thee, and I defy thee. – The God of Abraham’s promise hath opened an escape to his daughter – even from this abyss of infamy!”

As she spoke, she threw open the latticed window which led to the bartisan, and in an instant after, stood on the very verge of the parapet, with not the slightest screen between her and the tremendous depth below. Unprepared for such a desperate effort, for she had hitherto stood perfectly motionless, Bois-Guilbert had neither time to intercept nor to stop her. As he offered to advance, she exclaimed, “Remain where thou art, proud Templar, or at thy choice advance!”

найхоробріший войовник серед храмовників? Ти підлий лицар, чернець-кривоприсяжник і боягуз! Гребую тобою, зневажаю тебе! Бог Авраамів навіть у цих тенетах ганьби показав своїй дочці шлях до порятунку!

Після цих слів вона розчахнула загразоване вікно, що виходило на горішній виступ вежі, вискочила на терасу й зупинилась на самісінькому її краю, над безоднею. Не сподіваючись на такий відчайдушний учинок, бо до тієї хвилини Ребека стояла непорушна, Буагільбер не встиг ані стримати, ані зупинити її. Він спробував був кинутися до неї, але вона гукнула йому:

– one foot nearer, and I plunge myself from the precipice; my body shall be crushed out of the very form of humanity upon the stones of that court-yard, ere it become the victim of thy brutality!”

As she spoke this, she clasped her hands and extended them towards heaven, as if imploring mercy on her soul before she made the final plunge. The Templar hesitated, and a resolution which had never yielded to pity or distress, gave way to his admiration of her fortitude.

“Come down,” he said, “rash girl! – I swear by earth, and sea, and sky, I will offer thee no offence.”

“I will not trust thee, Templar,” said Rebecca; thou hast taught me better how to estimate the virtues of thine Order. The next Preceptory would grant thee absolution for an oath, the keeping of which concerned nought but the honour or the dishonour of a miserable Jewish maiden.”

“You do me injustice,” exclaimed the Templar fervently; “I swear to you by the name which I bear – by the cross on my bosom – by the sword on my side – by the ancient crest of my fathers do I swear, I will do thee no injury whatsoever! If not for thyself, yet for thy father’s sake forbear! I will be his friend, and in this castle he will need a powerful one.”

“Alas!” said Rebecca, “I know it but too well – dare I trust thee?”

“May my arms be reversed, and my name dishonoured,” said Brian de Bois-Guilbert, “if thou shalt have reason to complain of me! Many a law, many a commandment have I broken, but my word never.”

“I will then trust thee,” said Rebecca, “thus far;” and she descended from the verge of the battlement, but remained standing close by one of the embrasures, or “machicolles”, as they were then called. – “Here,” she said, “I take my stand. Remain where thou art, and if thou shalt attempt to diminish by one step the distance now between us, thou shalt see that the Jewish maiden will rather trust her soul with God, than her honour to the Templar!”

While Rebecca spoke thus, her high and firm resolve, which corresponded so well with the expressive beauty of her countenance, gave to her looks, air, and manner, a dignity that seemed more than mortal. Her glance quailed not, her cheek blanched not, for the fear of a fate so instant and so horrible; on the contrary, the thought that she had her fate at her command, and could escape at will from infamy to death, gave a yet deeper colour of camation to her complexion, and a yet more brilliant fire to her eye. Bois-Guilbert, proud himself and high-spirited, thought he had never beheld beauty so animated and so commanding.

– Не руш з місця, гордий лицарю, або, коли хочеш, підійди! Та якщо ти ступиш бодай крок – я кинуся вниз. Моє тіло розіб'ється на камінні цього двору, але я не стану жертвою твоєї хтивої жаги.

З цими словами Ребека піднесла до неба свої зціплені руки, начебто молилась, благаючи Бога помилувати її душу, перш ніж зважитися на фатальний стрибок. Храмовник завагався. Його рішучість, котра ніколи не відступала ні перед чиєю скорботою і не знала, що таке жалість, поглинув захват непохитністю Ребеки.

– Зійди, – попросив її храмовник, – зійди сюди, навіжена дівчино. Присягаюся землею, морем і небом, я не завдам тобі ніякої кривди!

– Я не вірю тобі, храмовнику, – заперечила Ребека, – ти сам навчив мене, як належить цінувати чесноти твого ордену. В найближчій сповідальні тобі можуть дати розгрішення й за цю кривоприсягу – йдеться ж бо лишень про честь якоїсь там нікчемної єврейської дівчини.

– Ти несправедлива до мене! – із запалом вигукнув храмовник. – Присягаюся тобі ім'ям, що його я маю, хрестом на грудях, мечем, шляхетним гербом моїх предків! Присягаюсь, я не скривджу тебе! Коли вже не заради тебе самої, то хоча б заради свого батька зійди вниз. Я буду йому за друга, а тут, у цьому замку, він потребує дуже могутнього захисника.

– Ой лишенько, – зітхнула Ребека, – це я знаю. Але ж чи можна вірити своєму слову?

– Нехай перевернуть мого щита догори сподом*, нехай привселюдно зганьблять моє ім'я, – запрягся Бріан де Буагільбер, – якщо мої вчинки дадуть тобі право скаржитись на мене. Я порушив чимало законів, зневажав заповіді, та слова свого не ламав ніколи.

– Ну, гаразд, я вірю тобі, – мовила Ребека й, зіскочивши з тераси, зупинилась біля однієї з бійниць, або machicolles, як їх називали в ті часи. – Тут я й стоятиму, – провадила вона далі, – а ти стій там, де стоїш. Але спробуй-но ступити до мене хоч би крок, і ти побачиш, що єврейка скорше довірить свою душу Богові, аніж свою честь – храмовникові.

Сміливість і горда рішучість, якими дихали всі риси прегарного обличчя, надали поставі, голосу й поглядів Ребеки такої шляхетності, що вона здавалась немов неземним створінням. У її очах не було й тіні вагання, щоки не пополотніли, жахаючись такої страшної і близької смерті, більш того – впевненість, що тепер вона сама є владаркою своєї долі, залила рум'янцем її смагляве обличчя й осяяла блиском її очі. Гордому й мужньому Буагільберові здалося, що він іще не бачив такої натхненної й величної вроди.

“Let there be peace between us, Rebecca,” he said.

“Peace, if thou wilt,” answered Rebecca – “Peace – but with this space between.”

“Thou needst no longer fear me,” said Bois-Guilbert.

“I fear thee not,” replied she; “thanks to him that reared this dizzy tower so high, that nought could fall from it and live – thanks to him, and to the God of Israel! – I fear thee not.”

– Помиримся, Ребеко, – запропонував він.

– Помиримось, коли на те твоя воля, – відповіла вона, – помиримось, але на такій відстані.

– Годі тобі вже боятися мене, – мовив Буагільбер.

– А я й не боюся тебе, – відказала вона. – З ласки того, хто збудував цю вежу такою високою, з його ласки і з ласки Бога Ізраїлю я не боюсь тебе.

“Thou dost me injustice,” said the Templar; “by earth, sea, and sky, thou dost me injustice! I am not naturally that which you have seen me, hard, selfish, and relentless. It was woman that taught me cruelty, and on woman therefore I have exercised it; but not upon such as thou. Hear me, Rebecca – Never did knight take lance in his hand with a heart more devoted to the lady of his love than Brian de Bois-Guilbert. She, the daughter of a petty baron, who boasted for all his domains but a ruinous tower, and an unproductive vineyard, and some few leagues of the barren Landes of Bourdeaux, her name was known wherever deeds of arms were done, known wider than that of many a lady’s that had a county for a dowery. – Yes,” he continued, pacing up and down the little platform, with an animation in which he seemed to lose all consciousness of Rebecca’s presence – “Yes, my deeds, my danger, my blood, made the name of Adelaide de Montemare known from the court of Castile to that of Byzantium. And how was I requited? – When I returned with my dear-bought honours, purchased by toil and blood, I found her wedded to a Gascon squire, whose name was never heard beyond the limits of his own paltry domain! Truly did I love her, and bitterly did I revenge me of her broken faith! But my vengeance has recoiled on myself. Since that day I have separated myself from life and its ties – My manhood must know no domestic home – must be soothed by no affectionate wife – My age must know no kindly hearth – My grave must be solitary, and no offspring must outlive me, to bear the ancient name of Bois-Guilbert. At the feet of my Superior I have laid down the right of self-action – the privilege of independence. The Templar, a serf in all but the name, can possess neither lands nor goods, and lives, moves, and breathes, but at the will and pleasure of another.”

“Alas!” said Rebecca, “what advantages could compensate for such an absolute sacrifice?”

“The power of vengeance, Rebecca,” replied the Templar, “and the prospects of ambition.”

“An evil recompense,” said Rebecca, “for the surrender of the rights which are dearest to humanity.”

“Say not so, maiden,” answered the Templar; “revenge is a feast for the gods! And if they have reserved it, as priests tell us, to themselves, it is because they hold it an enjoyment too precious for the possession of mere mortals. – And ambition? it is a temptation which could disturb even the bliss of heaven itself.” – He paused a moment, and then added, “Rebecca! she who could prefer death to dishonour, must have a proud and a powerful soul. Mine thou must be! – Nay, start not,” he added, “it must be with thine own consent, and on

– Ти несправедлива до мене, – сказав храмовник. – Присягаюся землею, морем і небом, ти несправедлива до мене! Від народження я зовсім не такий, якого ти бачиш мене нині – жорстокий, нещадний себелюбець. Жінка зробила мене таким, отже, я й поміщався завжди жінкам, але не таким, як ти. Вислухай мене, Ребеко. Жоден лицар не брав до рук бойового списа з серцем, відданим своїй дамі, ніж моє. Вона була донька дрібноземельного барона. Напівзруйнована вежа, неродючий виноградник та кілька акрів пісної землі в околицях Бордо – це й була вся їхня маєтність. Але ім'я її було відоме повсюдно, де зброєю здобували славу, воно стало відоміше, ніж імена багатьох відданиць, за якими обіцяли на посаг цілі графства. Атож, – провадив він далі, схвильовано походжаючи вузьким проходом туди й сюди, начебто забувши про присутність Ребеки, – атож, мої подвиги, подолані небезпеки, пролита кров уславлювали ім'я Аделаїди де Монтемар від королівських палаців Кастилії аж до Візантії. І яка ж була її віддяка? Коли я повернувся до неї з пошанівком, за який заплатив власною кров'ю і важкими трудами, виявилось, що вона одружилась із дрібним гасконським шляхтичем, нікому не знаним поза його жалюгідним маєтком. А я щиро кохав її і жорстоко помстився за мою зганьблену честь. Та моя помста впала на мене самого. Відтоді я зрікся життя й усіх його приваб. Ніколи не знатиму я, що таке родинне вогнище. На старість не матиму свого теплого закутка. Самотньою буде моя могила, ніколи не матиму я нащадка, щоб він і далі продовжував стародавній рід Бугагльберів. Біля ніг мого духівника склав я всі свої права на самостійність і відмовився від свободи. Храмовник тільки на ім'я не раб, а по суті він не має права володіти ні землями, ні майном, живе, чинить усе й навіть дихає з волі й наказу іншої особи.

– Лишенько, – здивувалась Ребека, – то які ж привілеї можуть переважити таке цілковите зречення?

– Які? Можливість помсти, Ребеко, – відрубав храмовник, – а ще – надмірний обшир для здійснення честолюбних задумів.

– Кепська винагорода за зречення всього найдорожчого для людини, – сказала Ребека.

– Не кажи такого! – скрикнув храмовник. – Помста – то бенкет богів. І коли вірити священикам, які запевняють, ніби боги ошаджують це право лишень для самих себе, то це означає, що вони мають цю втіху занадто неоціненну, аби обдарувати нею простих смертних. А шанолубство! Це така спокуса, котра здатна збурити людську душу навіть у хвилину раювання. – Помовчавши хвилину, він провадив далі: – Присягаюся Богом, Ребеко, жінка, котра вважає смерть кращою за безчестя, повинна мати горду й сильну душу. Ти мусиш стати моєю. Ні, не лякайся, – додав він, – я маю на увазі – моєю з власного бажання,

thine own terms. Thou must consent to share with me hopes more extended than can be viewed from the throne of a monarch! – Hear me ere you answer and judge ere you refuse. – The Templar loses, as thou hast said, his social rights, his power of free agency, but he becomes a member and a limb of a mighty body, before which thrones already tremble, – even as the single drop of rain which mixes with the sea becomes an individual part of that resistless ocean, which undermines rocks and ingulfs royal armadas. Such a swelling flood is that powerful league. Of this mighty Order I am no mean member, but already one of the Chief Commanders, and may well aspire one day to hold the baton of Grand Master. The poor soldiers of the Temple will not alone place their foot upon the necks of kings – a hemp-sandall’d monk can do that. Our mailed step shall ascend their throne – our gauntlet shall wrench the sceptre from their gripe. Not the reign of your vainly-expected Messiah offers such power to your dispersed tribes as my ambition may aim at. I have sought but a kindred spirit to share it, and I have found such in thee.”

“Sayest thou this to one of my people?” answered Rebecca. “Bethink thee – ”

“Answer me not,” said the Templar, “by urging the difference of our creeds; within our secret conclaves we hold these nursery tales in derision. Think not we long remained blind to the idiotical folly of our founders, who forswore every delight of life for the pleasure of dying martyrs by hunger, by thirst, and by pestilence, and by the swords of savages, while they vainly strove to defend a barren desert, valuable only in the eyes of superstition. Our Order soon adopted bolder and wider views, and found out a better indemnification for our sacrifices. Our immense possessions in every kingdom of Europe, our high military fame, which brings within our circle the flower of chivalry from every Christian clime – these are dedicated to ends of which our pious founders little dreamed, and which are equally concealed from such weak spirits as embrace our Order on the ancient principles, and whose superstition makes them our passive tools. But I will not further withdraw the veil of our mysteries. That bugle-sound announces something which may require my presence. Think on what I have said. – Farewell! – I do not say forgive me the violence I have threatened, for it was necessary to the display of thy character. Gold can be only known by the application of the touchstone. I will soon return, and hold further conference with thee.”

He re-entered the turret-chamber, and descended the stair, leaving Rebecca scarcely more terrified at the prospect of the death to which she had been so

своєю волею. Ти мусиш погодитися поділити зі мною надії набагато ширші, ніж ті, що їх можна досягти з висоти королівського престолу. Вислухай мене, перш ніж даси відповідь, і зваж усе, перш ніж відмовитись. Твоя правда – лицар Храму втрачає і свої суспільні права, і можливість самостійної діяльності. Але ж навзамін він стає членом такої могутньої спілки, що перед нею може похитнутися навіть трон. Так само одна краплина дощу, впавши в море, стає складовою частинкою того могутнього океану, що гризе скелі й поглинає королівські флотилії. Така ж неосяжна і сила нашої грізної ліги, а я аж ніяк не останній серед членів цього могутнього ордену. Я в ньому один із головних зверхників і маю надію, що з часом зможу дістати магістрів жезл. Лицарям Храму не досить того, що вони можуть наступити п'ятою на шию розпростертого монарха. Це приступне будь-якому ченцеві, взутому в мотузяні черевики. Ні, наша важка хода лунагима на сходинках тронів, а наші залізні рукавиці вириватимуть скіпетри з рук коронованих осіб. Навіть за царювання вашого марно очікуваного Месії розпорощеним колінам вашого плем'я не побачити такої могутності, якої прагне моє честолюбство. Мені не вистачало лишень спорідненої душі, яка могла б поділити зі мною мої мрії, – і в тобі я знайшов таку душу.

– І ти говориш це мені, жінці мого плем'я! – обурилась Ребека. – Схаменися!

– Годі тобі згадувати про різницю наших вірувань. На таємних нарадах нашого ордену ми глузуємо з цих дитячих вигадок. Гадаєш, що ми довго були засліплені безглуздими дурощами наших засновників, котрі заповідали нам зректися всіх життєвих насолод в ім'я єдиної радості – спізнати мучеництво, вмираючи від голоду, спраги, чуми або ж від мечів дикунів, марно захищаючи своїми тілами голу пустелю, що має вартість лише в очах марновірних людей. Ні, наш орден швидко опанував сміливіші й ширші погляди і знайшов іншу винагороду за всі наші жертви. Величезні мастки в усіх королівствах Європи, вояцька слава, що грізною луною лине по всіх країнах і вабить до нашого гурту цвіт лицарства всього християнського світу, – все це служить цілям, що навіть не снилися нашим чеснотливим засновникам. Але це таємниця, що її ми оберігаємо від тих недужих розумом, котрі вступають до нашого ордену, керуючись старовинним статутом і перебуваючи в тенетах давніх забобонів, а ми використовуємо їх як сліпе знаряддя нашої волі. Проте годі вже розкривати тобі таємниці Храму. Я чую, як сурмлять у ріг. Може бути, що моя присутність доконечна. Подумай про те, що я сказав тобі. Прощай! Я не проситиму в тебе вибачення за те, що погрожував тобі гвалтом, бо завдяки цьому пізнав твою душу. Тільки на спробному камені вивіряється щире золото. Незабаром ми ще поговоримо.

Він переступив підвіконня, пройшов через кімнату і рушив сходами вниз, залишивши Ребеку саму. Навіть на порозі смерті, на яку вона сама

lately exposed, than at the furious ambition of the bold bad man in whose power she found herself so unhappily placed. When she entered the turret-chamber, her first duty was to return thanks to the God of Jacob for the protection which he had afforded her, and to implore its continuance for her and for her father. Another name glided into her petition – it was that of the wounded Christian, whom fate had placed in the hands of bloodthirsty men, his avowed enemies. Her heart indeed checked her, as if, even in communing with the Deity in prayer, she mingled in her devotions the recollection of one with whose fate hers could have no alliance – a Nazarene, and an enemy to her faith. But the petition was already breathed, nor could all the narrow prejudices of her sect induce Rebecca to wish it recalled.

збиралась себе приректи, не зазнала Ребека такого жаху, що його відчула, споглядаючи несамовите честолюбство відчайдушного розбишаки, котрий запопав її.

Зайшовши до кімнати у вежі, Ребека перш за все подякувала Богові за його заступництво, благаючи, щоб він і надалі опікувався нею та її батьком. Іще одне ім'я промайнуло в її молитві: то було ім'я християнина, якого доля кинула до рук кровожерних людей, особистих його ворогів. Щоправда, сумління дорікнуло їй за те, що, навіть звертаючись до Бога, вона в молитві згадувала людину, назарянина й ворога її віри, з яким їй ніколи не судилося поєднатися. Та молитву було вже мовлено, і, хоч які були забобони її одновірців, Ребека не хотіла її зрікатися.

CHAPTER XXV

*A damn'd cramp piece of penmanship as ever I saw in my life!
She Stoops to Conquer*

When the Templar reached the hall of the castle, he found De Bracy already there. “Your love-suit,” said De Bracy, “hath, I suppose, been disturbed, like mine, by this obstreperous summons. But you have come later and more reluctantly, and therefore I presume your interview has proved more agreeable than mine.”

“Has your suit, then, been unsuccessfully paid to the Saxon heiress?” said the Templar.

“By the bones of Thomas a Becket,” answered De Bracy, “the Lady Rowena must have heard that I cannot endure the sight of women’s tears.”

“Away!” said the Templar; “thou a leader of a Free Company, and regard a woman’s tears! A few drops sprinkled on the torch of love, make the flame blaze the brighter.”

“Gramercy for the few drops of thy sprinkling,” replied De Bracy; “but this damsel hath wept enough to extinguish a beacon-light. Never was such wringing of hands and such overflowing of eyes, since the days of St Niobe, of whom Prior Aymer told us.¹ A water-fiend hath possessed the fair Saxon.”

“A legion of fiends have occupied the bosom of the Jewess,” replied the Templar; “for, I think no single one, not even Apollyon himself, could have

¹ I wish the Prior had also informed them when Niobe was sainted. Probably during that enlightened period when “Pan to Moses lent his pagan horn.” L. T.

РОЗДІЛ XXV

*За свого життя не бачив я
такого гідомерзного письма!
Тут сам біс ногу зламає!
О. Голдсміт*.*

«Вона поступається, щоб перемогти»

Зайшовши до великої замкової зали, храмовник застав там де Брасі.

– Вашим любовним походенькам, – звернувся до нього де Брасі, – певне, як і моїм, перешкодили ці оглушливі звуки. Проте ви прийшли пізніше за мене і явно неохоче, з чого я роблю висновок, що ваше побачення було приємніше, ніж моє.

– Отож ваше сватання до саксонської спадкоємниці не мало успіху? – запитав храмовник.

– Присягаюся останками Томи Бекета, – відповів де Брасі, – ця леді Ровена, певне, чула, що я не терплю жіночих сліз.

– Отакої! – здивувався храмовник. – Проводир вільної ватаги не байдужий до жіночих сліз? Дивина! Якщо кілька крапель і впаде на смолоскип кохання, полум'я спалахне іще яскравіше.

– Дякую за кілька крапель! – вибухнув де Брасі. – Ця юна леді вилила стільки сліз, що ними можна було б загасити багаття. Такого жалю, такої зливи сліз не бачено з часів Ніоби*, про яку нам розповідав пріор Еймер. Так начебто сам водяник вселився у прекрасну саксонку.

– А в мою єврейку вселився, мабуть, чи не легіон дияволів, – мовив храмовник, – бо навряд щоб один диявол, хоч би то був сам Аполліон, міг

inspired such indomitable pride and resolution. – But where is Front-de-Boeuf? That horn is sounded more and more clamorously.”

“He is negotiating with the Jew, I suppose,” replied De Bracy, coolly; “probably the howls of Isaac have drowned the blast of the bugle. Thou mayst know, by experience, Sir Brian, that a Jew parting with his treasures on such terms as our friend Front-de-Boeuf is like to offer, will raise a clamour loud enough to be heard over twenty horns and trumpets to boot. But we will make the vassals call him.”

They were soon after joined by Front-de-Boeuf, who had been disturbed in his tyrannic cruelty in the manner with which the reader is acquainted, and had only tarried to give some necessary directions.

“Let us see the cause of this cursed clamour,” said Front-de-Boeuf – “here is a letter, and, if I mistake not, it is in Saxon.”

He looked at it, turning it round and round as if he had had really some hopes of coming at the meaning by inverting the position of the paper, and then handed it to De Bracy.

“It may be magic spells for aught I know,” said De Bracy, who possessed his full proportion of the ignorance which characterised the chivalry of the period. “Our chaplain attempted to teach me to write,” he said, “but all my letters were formed like spear-heads and sword-blades, and so the old shaveling gave up the task.”

“Give it me,” said the Templar. “We have that of the priestly character, that we have some knowledge to enlighten our valour.”

“Let us profit by your most reverend knowledge, then,” said De Bracy; “what says the scroll?”

“It is a formal letter of defiance,” answered the Templar; “but, by our Lady of Bethlehem, if it be not a foolish jest, it is the most extraordinary cartel that ever was sent across the drawbridge of a baronial castle.”

“Jest!” said Front-de-Boeuf, “I would gladly know who dares jest with me in such a matter! – Read it, Sir Brian.”

The Templar accordingly read it as follows: – “I, Wamba, the son of Witless, Jester to a noble and free-born man, Cedric of Rotherwood, called the Saxon, – And I, Gurth, the son of Beowulph, the swineherd – ”

“Thou art mad,” said Front-de-Boeuf, interrupting the reader.

“By St Luke, it is so set down,” answered the Templar. Then resuming his task, he went on, – “I, Gurth, the son of Beowulph, swineherd unto the said Cedric, with the assistance of our allies and confederates, who make common

би надати їй стільки непогамовних гордоців, такої рішучості. Та де ж це Фрон-де-Беф? Цей ріг сурмить дедалі гучніше й пронизливіше.

– Він, певне, взявся до Ісака, – з холодною байдужістю кинув де Брасі.
– Мабуть, Ісакові зойки лунають гучніше, ніж сурмить оцей ріг. Лицарю Бріане, ти з досвіду знаєш, що коли євреєві доводиться віддавати свої скарби на таких умовах, які, цілком імовірно, поставив йому Фрон-де-Беф, він так репетує, що через його зойки не почувеш навіть двадцять рогів з сурмою на додачу. А проте час уже й послати по господаря.

Незабаром надійшов і Фрон-де-Беф, що припинив на якийсь час свою жорстоку забаву. Йдучи до зали, він щось наказував слугам, отож трохи й забарився.

– Побачимо, через що зчинився такий гармидер, – мовив він. – Ось лист. Його, здається, написано по-саксонському. – Він крутив у руках листа, наче збирався таким чином уторопати його зміст, а потім передав листа Морісу де Брасі.

– Не знаю, що це за магичні знаки, – сказав де Брасі. Він був не менший невіглас, ніж більшість лицарів тих часів. – Наш капелан пробував навчити мене письму, – провадив він далі, – та в мене замість літер виходили вістря списів або леза мечів, отож старий панотець махнув на мене рукою.

– Дайте мені лист, – утрутився храмовник, – ми хоча б тим схожі на ченців, що трохи вчимося, аби осяяти знанням нашу хоробрість.

– Отож ми скористаємося вашими поважними знаннями, – запропонував де Брасі. – Ну, то й про що йдеться в цій цидулі?

– Цей лист – формальний виклик на бій, – відповів храмовник. – Але, присягаюсь Віфлеємською Богоматір'ю, це найбільш чудернацький виклик, котрого передавали коли-небудь через звідний міст баронового замку, хіба що це просто дурний жарт.

– Жарт! – скрикнув Фрон-де-Беф. – Хотілося б знати, хто зважився пожартувати зі мною в такий спосіб. Читай листа, лицарю Бріане.

Храмовник став уголос читати листа:

– «Я, Вамба, син Пришелепкуватого, блазень у господі шляхетного і вельможного Седріка з Ротервуда, на прізвисько Сакс, і я, Гурт, Беовульфів син, свинопас...»

– Ти з глузду з'їхав! – перебив його Фрон-де-Беф.

– Беру в свідки святого Луку, тут так написано, – мовив храмовник і провадив далі: – «... я, Гурт, Беовульфів син, свинопас у мастку вищезгаданого Седріка, з поміччю наших спільників і одnodумців, котрі

cause with us in this our feud, namely, the good knight, called for the present Le Noir Faineant, and the stout yeoman, Robert Locksley, called Cleave-the-Wand. Do you, Reginald Front de-Boeuf, and your allies and accomplices whomsoever, to wit, that whereas you have, without cause given or feud declared, wrongfully and by mastery seized upon the person of our lord and master the said Cedric; also upon the person of a noble and freeborn damsel, the Lady Rowena of Hargottstandstede; also upon the person of a noble and freeborn man, Athelstane of Coningsburgh; also upon the persons of certain freeborn men, their cnichts; also upon certain serfs, their born bondsmen; also upon a certain Jew, named Isaac of York, together with his daughter, a Jewess, and certain horses and mules: Which noble persons, with their cnichts and slaves, and also with the horses and mules, Jew and Jewess before said, were all in peace with his majesty, and travelling as liege subjects upon the king's highway; therefore we require and demand that the said noble persons, namely, Cedric of Rotherwood, Rowena of Hargottstandstede, Athelstane of Coningsburgh, with their servants, cnichts, and followers, also the horses and mules, Jew and Jewess aforesaid, together with all goods and chattels to them pertaining, be, within an hour after the delivery hereof, delivered to us, or to those whom we shall appoint to receive the same, and that untouched and unharmed in body and goods. Failing of which, we do pronounce to you, that we hold ye as robbers and traitors, and will wager our bodies against ye in battle, siege, or otherwise, and do our utmost to your annoyance and destruction. Wherefore may God have you in his keeping. – Signed by us upon the eve of St Withold's day, under the great trysting oak in the Hart-hill Walk, the above being written by a holy man, Clerk to God, our Lady, and St Dunstan, in the Chapel of Copmanhurst."

At the bottom of this document was scrawled, in the first place, a rude sketch of a cock's head and comb, with a legend expressing this hieroglyphic to be the sign-manual of Wamba, son of Witless. Under this respectable emblem stood a cross, stated to be the mark of Gurth, the son of Beowulph. Then was written, in rough bold characters, the words, "Le Noir Faineant". And, to conclude the whole, an arrow, neatly enough drawn, was described as the mark of the yeoman Locksley.

The knights heard this uncommon document read from end to end, and then gazed upon each other in silent amazement, as being utterly at a loss to know what it could portend. De Bracy was the first to break silence by an uncontrollable fit of laughter, wherein he was joined, though with more moderation, by the Templar. Front-de-Boeuf, on the contrary, seemed impatient of their ill-timed jocularities.

"I give you plain warning," he said, "fair sirs, that you had better consult how to bear yourselves under these circumstances, than give way to such misplaced merriment."

згідні у цьому ділі з нами, а саме: хороброго лицаря на ймення Чорний Нероба і доброго йомена Роберта Локслі, на прізвисько Влучний Стрілець, оголошуємо вам, Реджинальде Фрон-де-Бефе, і всім, які є при вас, спільникам і співучасникам, що ви, не маючи нате ніякої причини і не оголосивши про ворожнечу, підступно, хитрощами захопили в полон нашого господаря і владаря, згаданого Седріка, а також шляхетного роду леді Ровену з Гарготстандстида, вельможного дворянина Ательстана з Конінгзбурга і кількох людей вільного походження, які перебували в нас на службі, так само як і декілька кріпаків, а також єврея Ісака з Йорка з донькою, захопили також коней та мулів; згадані шляхетні особи зі своїми служниками й кріпаками, кіньми й мулами, так само як і названі євреї з єврейкою, нічим не завинили перед його величністю, а мирно їхали собі королівським шляхом, як і годиться вірним королівським підданцям, а тому ми просимо й вимагаємо, щоб названі шляхетні особи, себто Седрік з Ротервуда, леді Ровена з Гарготстандстида й Ательстан з Конінгзбурга зі своїми служниками, кріпаками, кіньми, євреєм і єврейкою, так само їхнє майно і пожитки не пізніш як за годину після одержання цього послання були видані нам або тому, кому ми накажемо прийняти їх, цілими й неушкодженими і з усім майном. У разі невиконання оголошуємо вам, що вважатимемо вас зрадниками і розбійниками, битимемось із вами, дошкулятимемо облогою, нападом чи ще якимось і чинитимемо вам усіляку шкоду й розбій. Заради чого й молимося до Бога помилувати вас. Писано напередодні свята Вітольда під великим Дубом-Збірнею на Оленячій Могилі, а писав ті слова праведник, слуга Господень, Богоматері та святого Дунстана, причетник лісової каплиці, що в Копменгерсті».

Під документом було нашкрябано спершу грубий малюнок – півняча голова з настовбурченим гребенем і підписом, що такою є печатка Вамби, сина Пришелепкуватого. Хрест, накреслений нижче цієї почесної емблеми, засвідчував підпис Гурта, Беовульфого сина; далі йшли чітко і великими літерами написані слова: «Чорний Нероба»; а ще нижче досить-таки точне зображення стріли правило за підпис йомена Локслі.

Вислухавши до кінця цього незвичайного документа, лицарі здивовано Perezirнулися, не розуміючи, що це має означати. Де Брасі, вибухнувши нестримним реготом, перший порушив мовчанку, його приклад, щоправда, стриманіше, наслідував храмовник. Проте Фрон-де-Беф, здавалося, не схвалював їхніх несвоєчасних веселощів.

– Застерігаю вас, панове, – звернувся він до них, – що за теперішніх обставин слід якомога поважніше подумати про те, до яких засобів нам слід удатися, а не гайнувати час на легковажні веселощі.

“Front-de-Boeuf has not recovered his temper since his late overthrow,” said De Bracy to the Templar; “he is cowed at the very idea of a cartel, though it come but from a fool and a swineherd.”

“By St Michael,” answered Front-de-Boeuf, “I would thou couldst stand the whole brunt of this adventure thyself, De Bracy. These fellows dared not have acted with such inconceivable impudence, had they not been supported by some strong bands. There are enough of outlaws in this forest to resent my protecting the deer. I did but tie one fellow, who was taken redhanded and in the fact, to the horns of a wild stag, which gored him to death in five minutes, and I had as many arrows shot at me as there were launched against yonder target at Ashby. – Here, fellow,” he added, to one of his attendants, “hast thou sent out to see by what force this precious challenge is to be supported?”

“There are at least two hundred men assembled in the woods,” answered a squire who was in attendance.

“Here is a proper matter!” said Front-de-Boeuf, “this comes of lending you the use of my castle, that cannot manage your undertaking quietly, but you must bring this nest of hornets about my ears!”

“Of hornets?” said De Bracy; “of stingless drones rather; a band of lazy knaves, who take to the wood, and destroy the venison rather than labour for their maintenance.”

“Stingless!” replied Front-de-Boeuf; “fork-headed shafts of a cloth-yard in length, and these shot within the breadth of a French crown, are sting enough.”

“For shame, Sir Knight!” said the Templar. “Let us summon our people, and sally forth upon them. One knight – ay, one man-at-arms, were enough for twenty such peasants.”

“Enough, and too much,” said De Bracy; “I should only be ashamed to couch lance against them.”

“True,” answered Front-de-Boeuf; “were they black Turks or Moors, Sir Templar, or the craven peasants of France, most valiant De Bracy; but these are English yeomen, over whom we shall have no advantage, save what we may derive from our arms and horses, which will avail us little in the glades of the forest. Sally, saidst thou? we have scarce men enough to defend the castle. The best of mine are at York; so is all your band, De Bracy; and we have scarcely twenty, besides the handful that were engaged in this mad business.”

“Thou dost not fear,” said the Templar, “that they can assemble in force sufficient to attempt the castle?”

– Фрон-де-Беф ніяк не може оговтатись відтоді, як його вибили з сідла, – зауважив де Брасі. – Він нетямиться на саму згадку про виклик, хай навіть той виклик від блазня і свинопаса.

– Присягаюся святим Михаїлом, – сказав Фрон-де-Беф, – було б набагато краще, коли б ти, де Брасі, сам відповідав за свою витівку. Ця потолоч не зважилася б звертатися до мене так нахабно, коли б на поміч їм не наспіли численні розбійницькі ватаги. В цьому лісі сила-силенна волоцюг. Усі вони лихі на мене за те, що я суворо оберігаю дичину. Я застукав якоесь на місці злочину одного хлопця – в нього ще навіть руки були закривавлені – і звелів прив'язати його до рогів дикого оленя. Щоправда, той за якихось п'ять хвилин пошматував його. То відтоді в мене стільки разів стріляли з лука, ніби я ота мішень, котра стояла нещодавно в Ашбі... Ходи-но сюди! – гукнув він до одного зі слуг. – Ти послав когось дізнатися, скільки їх там?

– У лісі щонайменше двісті чоловік, – відповів служник.

– Чудово! – вигукнув Фрон-де-Беф. – Знатиму, як надавати свій замок у розпорядження людям, котрі не здатні тихо здійснити те, що самі задумали! Хіба була доконечна потреба драгувати це осище?!

– Осище? – перепитав де Брасі. – Звичайнісінькі трутні, що й жала не мають. Таж усі вони – зледачілі раби, котрі тікають у лісі й удаються до грабінництва, бо не хочуть працювати.

– Не мають жала? – заперечив Фрон-де-Беф. – Стріла завдовжки в три фути з розщепленим надвое кінцем, що поціляє в дрібну французьку монету, – непогане жало.

– Посоромся, пане лицарю! – вигукнув храмовник. – Зберемо своїх людей, зробимо вилазку й дамо їм чосу. Один лицар, ба навіть один озброєний воїн вартий двадцятьох таких вояків.

– Ще б пак! – мовив де Брасі. – Мені соромно виступати проти них зі списом.

– То мало б сенс, – зауважив Фрон-де-Беф, – коли б це були турки чи маври, пане храмовнику, або ж боягузливі французькі селяни, хоробрий де Брасі, але ж тут ідеться про англійських йоменів. Єдина наша перевага – лицарська зброя та бойові коні. Проте на лісових стежках з них не вельми скористаєшся. Ти кажеш, зробимо вилазку. Таж маємо так мало людей, що нам заледве вистачить, аби захистити замок! Найвідважніші з моїх вояків – у Йорку; твій загін, де Брасі, теж увесь там-таки. В замку навряд чи назбираємо з двадцятєро чоловік, як не зважати на ту жменьку, що брала участь у вашій навіженій витівці.

– Ти гадаєш, їх набігло стільки, що вистачить, аби брати приступом замок? – спитав храмовник.

“Not so, Sir Brian,” answered Front-de-Boeuf. “These outlaws have indeed a daring captain; but without machines, scaling ladders, and experienced leaders, my castle may defy them.”

“Send to thy neighbours,” said the Templar, “let them assemble their people, and come to the rescue of three knights, besieged by a jester and a swineherd in the baronial castle of Reginald Front-de-Boeuf!”

“You jest, Sir Knight,” answered the baron; “but to whom should I send? – Malvoisin is by this time at York with his retainers, and so are my other allies; and so should I have been, but for this infernal enterprise.”

“Then send to York, and recall our people,” said De Bracy. “If they abide the shaking of my standard, or the sight of my Free Companions, I will give them credit for the boldest outlaws ever bent bow in greenwood.”

“And who shall bear such a message?” said Front-de-Boeuf; “they will beset every path, and rip the errand out of his bosom. – I have it,” he added, after pausing for a moment – “Sir Templar, thou canst write as well as read, and if we can but find the writing materials of my chaplain, who died a twelvemonth since in the midst of his Christmas carousals – ”

“So please ye,” said the squire, who was still in attendance, “I think old Urfried has them somewhere in keeping, for love of the confessor. He was the last man, I have heard her tell, who ever said aught to her, which man ought in courtesy to address to maid or matron.”

“Go, search them out, Engelred,” said Front-de-Boeuf; “and then, Sir Templar, thou shalt return an answer to this bold challenge.”

“I would rather do it at the sword’s point than at that of the pen,” said Bois-Guilbert; “but be it as you will.”

He sat down accordingly, and indited, in the French language, an epistle of the following tenor: – “Sir Reginald Front-de-Boeuf, with his noble and knightly allies and confederates, receive no defiances at the hands of slaves, bondsmen, or fugitives. If the person calling himself the Black Knight have indeed a claim to the honours of chivalry, he ought to know that he stands degraded by his present association, and has no right to ask reckoning at the hands of good men of noble blood. Touching the prisoners we have made, we do in Christian charity require you to send a man of religion, to receive their confession, and reconcile them with God; since it is our fixed intention to execute them this morning before noon, so that their heads being placed on the battlements, shall show to all men how lightly we esteem

– Ні, шановний Бріане, – заперечив Фрон-де-Беф, – у цих розбійників, щоправда, дуже відважний ватаг, та без облогових машин, без складаних драбин і без досвідчених проводирів їм нічого не вдіяти з моїм замком.

– Розішли гінців до сусідів, – запропонував храмовник, – нехай вони поквапляться на визвіл до трьох лицарів, що їх обложили в баронському замку Реджинальда Фрон-де-Бефа блазень і свинопас.

– Ви жартуєте, шановний лицарю! – відповів барон. – До кого ж послати? Мальвуазен вирушив уже, певне, до Йорка зі своїми людьми, решта моїх прихильників – теж. Та й мені самому годилося б уже бути там, якби не ця клята пригода.

– То пошли когось до Йорка, щоб прикликали сюди наших людей, – втрутився де Брасі. – Якщо цей набрід не кинеться врозтіч, тільки-но побачить моє знамено й моїх стрільців, я визнаю, що це найхоробріші з усіх розбійників, котрі коли-небудь напинали лук у цих лісах.

– А то повезе такий лист? – спитав Фрон-де-Беф. – На кожній стежині чатуватиме на посланця засідка, його піймають і дістануть з його пазухи листа... Ось що мені спало на думку, – помовчавши трохи, додав він. – Шановний храмовнику, ти вмієш не лише читати, а й писати... От тільки як нам відшукати письмове приладдя мого капелана, що помер торік, у розпал святкових веселощів.

– Дозвольте доповісти, – втрутився джура, що й далі стояв перед господарем. – Стара Урфріда зберігає його, здається, в себе як пам'ять про свого сповідника. Вона якось казала, що сповідник був останньою людиною, від якої вона чула мову, придатну для жіночих вух...

– То мерщій принеси, що нам потрібно, Енгельреде, – наказав Фрон-де-Беф, – а ти, шановний храмовнику, напиши відповідь на їхній зухвалий виклик.

– Я волів би відповісти їм мечем, а не пером, – зауважив Буагільбер, – а втім, нехай буде по-вашому.

Він сів до столу і французькою мовою написав лист такого змісту:

«Барон Реджинальд Фрон-де-Беф і шляхетні лицарі, його однодумці й побратими, не приймають виклику від рабів, кріпаків та збіглого люду. Якщо той, хто називає себе Чорним Лицарем, справді має честь належати до лицарського стану, йому має бути відомо, що він принизив себе таким товариством і не має права на повагу з боку вельможних осіб шляхетного походження. Щодо полонених, то ми, дотримуючись християнського милосердя, просимо вас прислати якогось сповідника, щоб він дав їм розгрішення й примирив із Богом, бо ми ухвалили скарати їх на горло сьогодні над полудень і виставити їхні голови на замкових мурах, щоб усім стало вочевидь, як ми зважаємо на тих, хто взявся їх визволяти.

those who have bestirred themselves in their rescue. Wherefore, as above, we require you to send a priest to reconcile them to God, in doing which you shall render them the last earthly service.”

This letter being folded, was delivered to the squire, and by him to the messenger who waited without, as the answer to that which he had brought.

The yeoman having thus accomplished his mission, returned to the head-quarters of the allies, which were for the present established under a venerable oak-tree, about three arrow-flights distant from the castle. Here Wamba and Gurth, with their allies the Black Knight and Locksley, and the jovial hermit, awaited with impatience an answer to their summons. Around, and at a distance from them, were seen many a bold yeoman, whose silvan dress and weatherbeaten countenances showed the ordinary nature of their occupation. More than two hundred had already assembled, and others were fast coming in. Those whom they obeyed as leaders were only distinguished from the others by a feather in the cap, their dress, arms, and equipments being in all other respects the same.

Besides these bands, a less orderly and a worse armed force, consisting of the Saxon inhabitants of the neighbouring township, as well as many bondsmen and servants from Cedric's extensive estate, had already arrived, for the purpose of assisting in his rescue. Few of these were armed otherwise than with such rustic weapons as necessity sometimes converts to military purposes. Boar-spears, scythes, flails, and the like, were their chief arms; for the Normans, with the usual policy of conquerors, were jealous of permitting to the vanquished Saxons the possession or the use of swords and spears. These circumstances rendered the assistance of the Saxons far from being so formidable to the besieged, as the strength of the men themselves, their superior numbers, and the animation inspired by a just cause, might otherwise well have made them. It was to the leaders of this motley army that the letter of the Templar was now delivered.

Reference was at first made to the chaplain for an exposition of its contents.

“By the crook of St Dunstan,” said that worthy ecclesiastic, “which hath brought more sheep within the sheepfold than the crook of e'er another saint in Paradise, I swear that I cannot expound unto you this jargon, which, whether it be French or Arabic, is beyond my guess.”

He then gave the letter to Gurth, who shook his head gruffly, and passed it to Wamba. The Jester looked at each of the four corners of the paper with such a grin of affected intelligence as a monkey is apt to assume upon similar occasions, then cut a caper, and gave the letter to Locksley.

“If the long letters were bows, and the short letters broad arrows, I might know something of the matter,” said the brave yeoman; “but as the matter stands, the meaning is as safe, for me, as the stag that's at twelve miles distance.”

Саме тому, як уже сказано, просимо прислати священника, аби приготувати їх до смерті. Виконавши наше прохання, ви виявите останню послугу в їхньому земному житті».

Згорнувши лист, Фрон-де-Беф віддав його служникові, щоб той передав посланцеві, котрий очікував біля брами на відповідь.

Йомен, що був тим посланцем, повернувся на головне стійбище союзників, що містилося під старим, гіллястим дубом, на відстані трьох пострілів з лука від замку. Тут Вамба, Гурт, Чорний Лицар і Локслі, а з ними ще й веселий самітник нетерпляче дожидалися відповіді на свій виклик. Неподалік стояло чимало відважних йоменів, що їхня зелена одіж та засмагли обличчя промовисто засвідчували, з якого ремесла вони жилилися. Зібралось їх уже понад двісті чоловік, та до них без перестану прилучалися щораз нові й нові загони. Їхні проводирі відрізнялися від своїх вояків лише тим, що мали на капелюхах по одній пір'їні; в усьому іншому вони були вбрані й озброєні геть однаковісінько як решта.

На додачу до цих ватаг з ближчих осідищ сходилися сакси, а також кріпаки та служники з численних Седрікових маєтків, котрі йшли визволяти свого господаря. За зброю їм найчастіше правили вила, коси, ціпи та інше господарське знаряддя. Нормани, як то бувало властиво завойовникам, забороняли переможеним саксам мати мечі і списи. З огляду на це сакси аж ніяк не були такі загрозливі для обложених, як могло б виявитися, коли взяти до уваги їхню міцну статуру, їхню численність, а також заповзяття, з яким вони виступали, боронячи справедливість. Проводирям цього строкатого війська й принесли листа від храмовника. Передусім його дали самітникам, прохаючи прочитати, що там написано.

– Присягаюся патерицею святого Дунстана, – сказав цей шановний чернець, – а цією патерицею він зібрав таку паству, як жоден святий у раю... Присягаюся, що не тільки не можу прочитати вам, про що тут ідеться, а й не скажу навіть – французькою чи арабською воно писане.

Промовивши це, він передав листа Гуртові, той понуро хитнув головою і віддав його Вамбі. Усміхаючись, з лукавим виразом, який за подібних обставин міг би бути у мавпи, блазень обдививсь усі чотири різки послання, а тоді з підскоком віддав його Роберту Локслі.

– Якби довгі літери були луки, а куці – стріли, то я щось таки дотумкав би, – мовив чесний йомен. – А в такому вигляді я не можу зрозуміти змісту цих знаків так само, як поцілити оленя, що гуляє собі за дванадцять миль звідси.

“I must be clerk, then,” said the Black Knight; and taking the letter from Locksley, he first read it over to himself, and then explained the meaning in Saxon to his confederates.

“Execute the noble Cedric!” exclaimed Wamba; “by the rood, thou must be mistaken, Sir Knight.”

“Not I, my worthy friend,” replied the knight, “I have explained the words as they are here set down.”

“Then, by St Thomas of Canterbury,” replied Gurth, “we will have the castle, should we tear it down with our hands!”

“We have nothing else to tear it with,” replied Wamba; “but mine are scarce fit to make mammocks of freestone and mortar.”

“’Tis but a contrivance to gain time,” said Locksley; “they dare not do a deed for which I could exact a fearful penalty.”

“I would,” said the Black Knight, “there were some one among us who could obtain admission into the castle, and discover how the case stands with the besieged. Methinks, as they require a confessor to be sent, this holy hermit might at once exercise his pious vocation, and procure us the information we desire.”

“A plague on thee, and thy advice!” said the pious hermit; “I tell thee, Sir Slothful Knight, that when I doff my friar’s frock, my priesthood, my sanctity, my very Latin, are put off along with it; and when in my green jerkin, I can better kill twenty deer than confess one Christian.”

“I fear,” said the Black Knight, “I fear greatly, there is no one here that is qualified to take upon him, for the nonce, this same character of father confessor?”

All looked on each other, and were silent.

“I see,” said Wamba, after a short pause, “that the fool must be still the fool, and put his neck in the venture which wise men shrink from. You must know, my dear cousins and countrymen, that I wore russet before I wore motley, and was bred to be a friar, until a brain-fever came upon me and left me just wit enough to be a fool. I trust, with the assistance of the good hermit’s frock, together with the priesthood, sanctity, and learning which are stitched into the cowl of it, I shall be found qualified to administer both worldly and ghostly comfort to our worthy master Cedric, and his companions in adversity.”

“Hath he sense enough, thinkst thou?” said the Black Knight, addressing Gurth.

“I know not,” said Gurth; “but if he hath not, it will be the first time he hath wanted wit to turn his folly to account.”

– Доведеться мені прислужитися, – сказав Чорний Лицар і, взявши листа з рук Локслі, спершу прочитав його сам собі, а тоді саксонською переказав його зміст своїм спільникам.

– Скарати шляхетного Седріка?! – зойкнув Вамба. – Присягаюся хрестом, ти, мабуть, помилився, шановний лицарю!

– Ні, мій шановний друже, – відповів лицар, – я точно переповів те, що тут написано.

– В такому разі, – озвався Гурт, – присягаюся святим Томою Контерберійським, треба взяти замок, хоч би й довелося голіруч розібрати його по камінчику.

– Мені й тобі нічим більше орудувати, – сказав Вамба, – тільки мої руки навряд чи згодяться на таке.

– Це вони страхають нас, аби виграти час, – запевнив Локслі. – Не зважаться вони на таке діло, що за нього їм доведеться платити головою.

– Добре було б, – сказав Чорний Лицар, – якби хтось із нас пробрався до замку й довідався, що там і до чого. Вони просять прислати до них священника для сповіді; як на мене, наш святий відлюдник міг би виконати цей благочестивий обов'язок, а заразом і розвідати, що там діється.

– До біса з твоїми порадами! – вигукнув святий пустельник. – Таж я казав тобі, пане Неробо, що коли я скидаю рясу, то разом із нею позбуваюсь і свого духовного сану, і тоді не лише моя святість, а й навіть латина щезають. У зеленому каптані я скоріше здатний підстрелити двадцять оленів, аніж висповідати одного християнина.

– Шкода, – зауважив Чорний Лицар, – бо тут навряд чи пощастить знайти когось, хто згодився б на роль отця-сповідника.

Усі мовчки презиралися.

– Ну, здається мені, – по якійсь часині мовив Вамба, – що дурневі на роду написано zostаватися дурнем і стромляти голову в таке ярмо, від якого розумні люди сахаються. Хай буде вам відомо, дорогі браття й земляки, що, перш ніж надіти блазеньського ковпака, я носив рясу й готувався стати ченцем, доки не почалося в мене запалення мозку й залишилося розуму всього тільки на дурня. Отож я й гадаю, що за підмогою тієї святості, благочестя й латинської вченості, котрі зашиті в каптурі доброго пустельника, я зумію владнати мирські потреби й утішити духовно нашого господаря, високородного Седріка, та його товаришів у скруті.

– Як ти гадаєш, здатний він для цього? – спитав Чорний Лицар у Гурта.

– Та хтозна, – відповів Гурт. – Якщо виявиться нездатним, то це буде перший випадок, коли його розум не встигне на підмогу його дурості.

“On with the frock, then, good fellow,” quoth the Knight, “and let thy master send us an account of their situation within the castle. Their numbers must be few, and it is five to one they may be accessible by a sudden and bold attack. Time wears – away with thee.”

“And, in the meantime,” said Locksley, “we will beset the place so closely, that not so much as a fly shall carry news from thence. So that, my good friend,” he continued, addressing Wamba, “thou mayst assure these tyrants, that whatever violence they exercise on the persons of their prisoners, shall be most severely repaid upon their own.”

“*Pax vobiscum,*” said Wamba, who was now muffled in his religious disguise.

And so saying he imitated the solemn and stately deportment of a friar, and departed to execute his mission.

– Тоді надягай рясу, чоловіче добрий, – сказав Чорний Лицар, – і нехай твій господар з твоєю поміччю пришле нам звістку про те, що діється в них у замку. Там, певне, мало людей, тож несподіваний і сміливий напад може дати цілковиту перемогу. Проте час не жде, поквапся.

– А ми тим часом, – додав Локслі, – так обляжемо замкові мури, що звідти й муха без нас не вилетить. Ти, друже, скажи тим розбишакам, – провадив він, обернувшись до Вамби, – що наше покарання за будь-яке вчинене над полоненими насильство буде вдесятеро страшніше.

– *Pax vobiscum!*¹ – промовив Вамба, що встиг уже надіти на себе все чернецьке вбрання.

Після цих слів він прибрав статечної й урочистої постави і поважною ходою рушив виконувати свою місію.

¹ Мир вам! (латин.).

CHAPTER XXVI

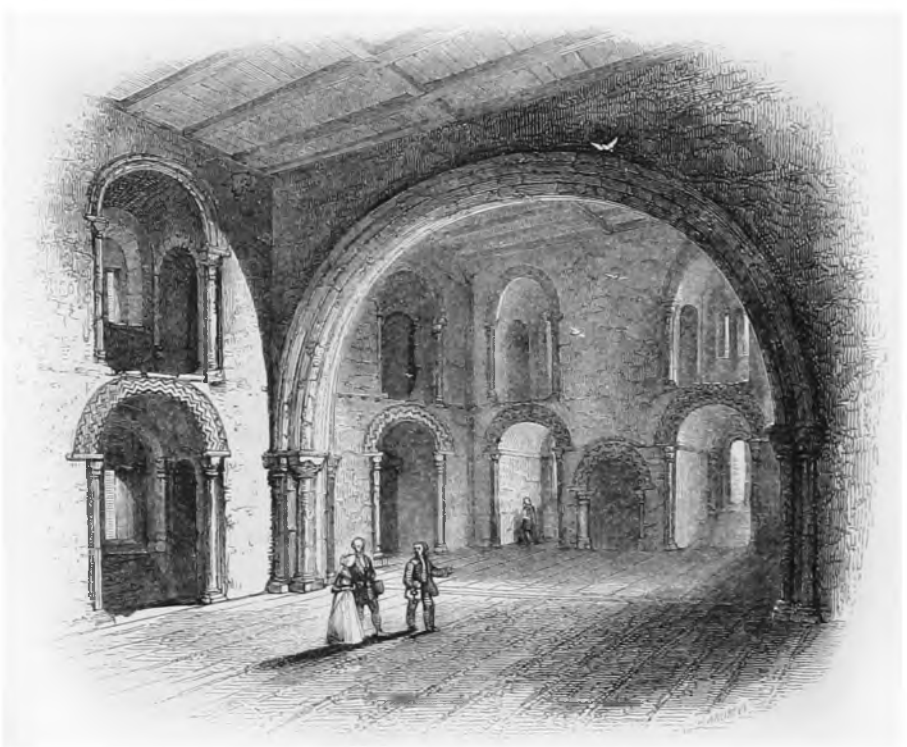
*The hottest horse will oft be cool,
The dullest will show fire;
The friar will often play the fool,
The fool will play the friar*

Old Song

When the Jester, arrayed in the cowl and frock of the hermit, and having his knotted cord twisted round his middle, stood before the portal of the castle of Front-de-Boeuf, the warder demanded of him his name and errand.

“*Pax vobiscum,*” answered the Jester, “I am a poor brother of the Order of St Francis, who come hither to do my office to certain unhappy prisoners now secured within this castle.”

“Thou art a bold friar,” said the warder, “to come hither, where, saving our own drunken confessor, a cock of thy feather hath not crowed these twenty years.”

РОЗДІЛ XXVI

*Буває, румак зледаціє вкінець,
 Чи огирем шкапа стає.
 Буває, що робиться блазнем чернець,
 Чи блазень ченця удає¹.*

Старовинна пісня

Коли блазень у чернечому вбранні й підперезаний грубою мотузкою підійшов до брами замку Реджинальда Фрон-де-Бефа, воратар спитав, хто він і чого прийшов.

– *Rex vobiscum!* – відповів блазень. – Я, смиренний чернець-францисканець, прийшов утішити бідолашних в'язнів, що перебувають за мурами цього замку.

– Ти хоробрий чернець, коли зважився прийти сюди, – сказав воратар. – Тут, як не рахувати нашого капелана, вже років двадцять не співали такі півні, як ти.

¹ Тут і далі переклад віршованих текстів без посилання на інших перекладачів належить Максиму Стрісі.

“Yet I pray thee, do mine errand to the lord of the castle,” answered the pretended friar; “trust me it will find good acceptance with him, and the cock shall crow, that the whole castle shall hear him.”

“Gramercy,” said the warder; “but if I come to shame for leaving my post upon thine errand, I will try whether a friar’s grey gown be proof against a grey-goose shaft.”

With this threat he left his turret, and carried to the hall of the castle his unwonted intelligence, that a holy friar stood before the gate and demanded instant admission. With no small wonder he received his master’s commands to admit the holy man immediately; and, having previously manned the entrance to guard against surprise, he obeyed, without further scruple, the commands which he had received. The harebrained self-conceit which had emboldened Wamba to undertake this dangerous office, was scarce sufficient to support him when he found himself in the presence of a man so dreadful, and so much dreaded, as Reginald Front-de-Boeuf, and he brought out his “*pax vobiscum*”, to which he, in a good measure, trusted for supporting his character, with more anxiety and hesitation than had hitherto accompanied it. But Front-de-Boeuf was accustomed to see men of all ranks tremble in his presence, so that the timidity of the supposed father did not give him any cause of suspicion.

“Who and whence art thou, priest?” said he.

“*Pax vobiscum*,” reiterated the Jester, “I am a poor servant of St Francis, who, travelling through this wilderness, have fallen among thieves, (as Scripture hath it,) *quidam viator incidit in latrones*, which thieves have sent me unto this castle in order to do my ghostly office on two persons condemned by your honourable justice.”

“Ay, right,” answered Front-de-Boeuf; “and canst thou tell me, holy father, the number of those banditti?”

“Gallant sir,” answered the Jester, “*nomen illis legio*, their name is legion.”

“Tell me in plain terms what numbers there are, or, priest, thy cloak and cord will ill protect thee.”

“Alas!” said the supposed friar, “*cor meum eructavit*, that is to say, I was like to burst with fear! but I conceive they may be – what of yeomen – what of commons, at least five hundred men.”

“What!” said the Templar, who came into the hall that moment, “muster the wasps so thick here? it is time to stifle such a mischievous brood.” Then taking Front-de-Boeuf aside “Knowest thou the priest?”

– Прошу тебе, зроби таку милість, повідом про мене господареві замку, – попросив чернець. – Повір, він залюбки прийме мене. А півень так заспіває, що в усьому замку буде чути.

– За це дякую! – сказав воротар. – Але якщо мені перепаде за те, що я покинув своє місце заради тебе, то побачимо, чи витримає сіра одіж ченця стрілу дикого гусака.

Сказавши це, воротар вийшов із вежки й подався до великої зали в замку з нечуваною вісткою, що біля брами стоїть святий чернець і просить дозволу негайно ввійти. На чималий його подив, господар наказав зараз же впустити ченця, отож воротар, про всяк випадок поставивши коло брами охоронців, уже не вагаючись, виконав наказ.

Усієї Вамбиної полохливої хоробрості й винахідливості ледве вистачило на те, аби не розгубитись у присутності такого страшного чоловіка, яким був барон Фрон-де-Беф. Бідолашний блазень промовив своє «*Rax vobiscum*», на яке дуже покладався, виконуючи свою роль, таким тремтячим і кволим голосом, яким іще ніколи не проголошували цього привітання. Проте Фрон-де-Беф звик, що люди з усіх верств тремтіли перед ним, отож полохливість удаваного ченця не збудила в ньому жодних підозр.

– Хто ти, ченче, і звідки? – спитав він.

– *Rax vobiscum!* – іще раз промовив блазень. – Я бідний служник святого Франциска*, простував через оці ліси і потрапив до рук розбійників, як сказано у Святому Письмі – *quadam viator incidit in latrones*¹, і вони послали мене до цього замку виконати священний обов'язок щодо двох осіб, засуджених вашим високоповажним правосуддям на смерть.

– Атож, атож, – мовив Фрон-де-Беф. – А чи не можеш ти, вельбний отче, сказати мені, чи багато там отих волоцюг?

– Високоповажний пане, – відповів Вамба, – *nomen illis legio* – ім'я ім'я леґіон.

– Ти, ченче, по-людському мені скажи, скільки їх, а то ні твоя ряса, ні мотузка не захистять тебе.

– Лихо мені, – мовив удаваний чернець, – *cor meum eructavit!*², що означає – я мало не помер зі страху! Та здається мені, що всіх – і йомнів, і простого люду – там назбирається десь так близько п'яти сотень.

– Отакої! – вигукнув храмовник, що саме зайшов до зали. – Так багато злетілося тих ос? Отже, пора вже видушити їхній шкодливий рій!

Він відвів господаря вбік і спитав:

– Ти знаєш цього ченця?

¹ Такий собі супутник потрапив до розбійників (латин.).

² Серце моє він видер (латин.).

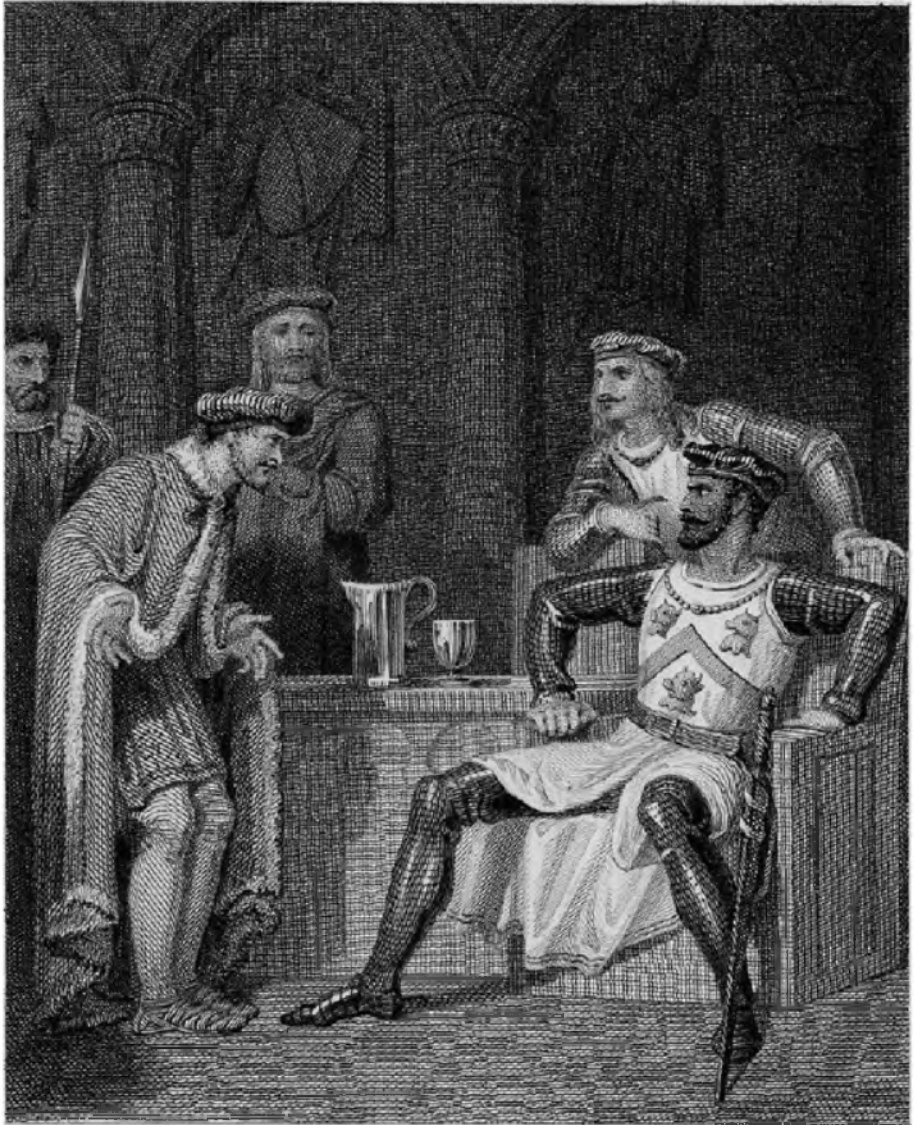
“He is a stranger from a distant convent,” said Front-de-Boeuf, “I know him not.”

“Then trust him not with thy purpose in words,” answered the Templar. “Let him carry a written order to De Bracy’s company of Free Companions, to

– Ні, – відповів Фрон-де-Беф, – він не тутешній, з далекого монастиря, і я його не знаю.

– Коли так, то не переказуй словами того, що хотів би йому доручити, – застеріг храмовник. – Нехай він віднесе листа з наказом, щоб вільний

repair instantly to their master's aid. In the meantime, and that the shaveling may suspect nothing, permit him to go freely about his task of preparing these Saxon hogs for the slaughter-house."

"It shall be so," said Front-de-Boeuf. And he forthwith appointed a domestic to conduct Wamba to the apartment where Cedric and Athelstane were confined.

The impatience of Cedric had been rather enhanced than diminished by his confinement. He walked from one end of the hall to the other, with the attitude of one who advances to charge an enemy, or to storm the breach of a beleaguered place, sometimes ejaculating to himself, sometimes addressing Athelstane, who stoutly and stoically awaited the issue of the adventure, digesting, in the meantime, with great composure, the liberal meal which he had made at noon, and not greatly interesting himself about the duration of his captivity, which he concluded, would, like all earthly evils, find an end in Heaven's good time.

"Pax vobiscum," said the Jester, entering the apartment; "the blessing of St Dunstan, St Dennis, St Duthoc, and all other saints whatsoever, be upon ye and about ye."

"Enter freely," answered Cedric to the supposed friar; "with what intent art thou come hither?"

"To bid you prepare yourselves for death," answered the Jester.

"It is impossible!" replied Cedric, starting. "Fearless and wicked as they are, they dare not attempt such open and gratuitous cruelty!"

"Alas!" said the Jester, "to restrain them by their sense of humanity, is the same as to stop a runaway horse with a bridle of silk thread. Bethink thee, therefore, noble Cedric, and you also, gallant Athelstane, what crimes you have committed in the flesh; for this very day will ye be called to answer at a higher tribunal."

"Hearest thou this, Athelstane?" said Cedric; "we must rouse up our hearts to this last action, since better it is we should die like men, than live like slaves."

"I am ready," answered Athelstane, "to stand the worst of their malice, and shall walk to my death with as much composure as ever I did to my dinner."

"Let us then unto our holy gear, father," said Cedric.

"Wait yet a moment, good uncle," said the Jester, in his natural tone; "better look long before you leap in the dark."

"By my faith," said Cedric, "I should know that voice!"

"It is that of your trusty slave and jester," answered Wamba, throwing back his cowl. "Had you taken a fool's advice formerly, you would not have been here at all. Take a fool's advice now, and you will not be here long."

загін де Брасі поквапився сюди. А щоб чернець про щось не здогадався, дозволь йому виконати свій обов'язок і приготувати саксонських свиней до забою.

– Гаразд, нехай так і буде, – відповів Фрон-де-Беф і звелів одному зі служників провести Вамбу до тієї кімнати, де були ув'язнені Седрік і Ательстан.

А тим часом Седрік що далі, то більш нетерпеливився. Він походжав з одного кінця зали в другий з таким виглядом, наче цю мить кинеться в бій або братиме приступом фортецю. Він то вигукував щось, то звертався до Ательстана, що зі стоїчним самовладанням чекав кінця пригоди, спокійнісінько перетравлюючи ситний обід. Питання, чи довго триватиме їхнє ув'язнення, здавалося, не дуже його турбувало: він покладав непохитну надію на те, що, як і все на землі, їхнє лихо теж колись минеться.

– Pax vobiscum! – привітався блазень, заходячи до них. – Нехай буде над вами благословення святого Дунстана, святого Дениса, святого Дютока й усіх святих!

– Заходь, ласкаво просимо, – сказав Седрік удаваному ченцеві. – З чим ти прийшов до нас?

– Приготувати вас до смерті, – відповів блазень.

– Не може бути! – здригнувшись, вигукнув Седрік. – Хоч які вони люті, хоч які одчайдушні, та вони не зважаться на такий тяжкий і невинуваний злочин!

– Гай-гай, – промовив блазень, – волати до їхньої людяності було б так само марно, як стримати знавіснілого коня шовковою ниткою замість гнuzдечки. А тому подумай гарненько, шляхетний Седріку, а також і ви, шановний Ательстане, які гріхи вчинили ви в плоті, бо сьогодні ж таки вас покличуть до вищого суду.

– Чуєш, Ательстане? – спитав Седрік. – Покріпимося духом для останнього нашого подвигу, бо краще вмерти, як личить воїнам, аніж жити в неволі.

– Я готовий витримати все, що здатна вигадати їхня злоба, – відповів Ательстан, – і піду на смерть так само спокійно, як пішов би на обід.

– Тож почнімо святе таїнство, отче, – сказав Седрік.

– Не квапся, дядечку, – промовив блазень своїм звичайним голосом, – чого це тобі так приспичило? Краще гарненько роздивися, перше ніж стрибати в морок.

– Далєбі, – мовив Седрік, – мені знайомий цей голос!

– То голос вашого вірного підданця і блазня, – відповів Вамба, скидаючи з голови каптур. – Якби ви раніш послушалися моєї дурної поради, то не потрапили б сюди. Послухайтеся хоча б тепер дурневої поради, і ви недовго тут сидітимете.

“How mean’st thou, knave?” answered the Saxon.

“Even thus,” replied Wamba; “take thou this frock and cord, which are all the orders I ever had, and march quietly out of the castle, leaving me your cloak and girdle to take the long leap in thy stead.”

“Leave thee in my stead!” said Cedric, astonished at the proposal; “why, they would hang thee, my poor knave.”

“E’en let them do as they are permitted,” said Wamba; “I trust – no disparagement to your birth – that the son of Witless may hang in a chain with as much gravity as the chain hung upon his ancestor the alderman.”

“Well, Wamba,” answered Cedric, “for one thing will I grant thy request. And that is, if thou wilt make the exchange of garments with Lord Athelstane instead of me.”

“No, by St Dunstan,” answered Wamba; “there were little reason in that. Good right there is, that the son of Witless should suffer to save the son of Hereward; but little wisdom there were in his dying for the benefit of one whose fathers were strangers to his.”

“Villain,” said Cedric, “the fathers of Athelstane were monarchs of England!”

“They might be whomsoever they pleased,” replied Wamba; “but my neck stands too straight upon my shoulders to have it twisted for their sake. Wherefore, good my master, either take my proffer yourself, or suffer me to leave this dungeon as free as I entered.”

“Let the old tree wither,” continued Cedric, “so the stately hope of the forest be preserved. Save the noble Athelstane, my trusty Wamba! it is the duty of each who has Saxon blood in his veins. Thou and I will abide together the utmost rage of our injurious oppressors, while he, free and safe, shall arouse the awakened spirits of our countrymen to avenge us.”

“Not so, father Cedric,” said Athelstane, grasping his hand, – for, when roused to think or act, his deeds and sentiments were not unbecoming his high race – “Not so,” he continued; “I would rather remain in this hall a week without food save the prisoner’s stinted loaf, or drink save the prisoner’s measure of water, than embrace the opportunity to escape which the slave’s untaught kindness has purveyed for his master.”

“You are called wise men, sirs,” said the Jester, “and I a crazed fool; but, uncle Cedric, and cousin Athelstane, the fool shall decide this controversy for ye, and save ye the trouble of straining courtesies any

– Таж як, шалапуте? – спитав Седрік.

– А отак, – відказав Вамба. – Надінь на себе цю рясу й підпережися мотузкою – адже тільки вони надають мені чернечого сану – і спокійнісінько йди собі з замку, а мені залиш свого плаща і пояс, щоб я міг посісти твоє місце і стрибнути замість тебе, куди вже доведеться.

– Тобі посісти моє місце? – здивувався Седрік такій пропозиції. – Таж вони повісять тебе, бідолашний мій дурнику!

– Нехай чинять, як хочуть, то вже як Богові вгодно, – відповів Вамба. – Сподіваюсь, – я аж ніяк не хочу принизити ваш високий рід, – Вамба, син Пришелепкуватого, висітиме на ланцюгу так само поважно, як висів ланцюг на шиї в його предка олдермена.

– Гарзд, Вамбо, я згоден на твою пропозицію, проте з однією умовою, – сказав Седрік. – Поміняйся одягом не зі мною, а з лордом Ательстаном.

– Е, ні; присягаюся святим Дунстаном, – заперечив Вамба, – це мені не підходить! Син Пришелепкуватого згоден постраждати, рятуючи життя синові Геріверда, а який мені зиск помирати за людину, батько якої не знав мого батька?

– Негіднику, – обурився Седрік, – Ательстанові предки були владарями Англії!

– А мені однаковісінько, хай будуть ким завгодно, – й далі правив своєї Вамба, – я не хочу, аби мені зітнули голову заради його предків. Отож, мій добрий господарю, або пристаньте на мою пропозицію, або ж дозвольте мені піти з цієї в'язниці.

– Облиш старе дерево, хай усохне, – провадив далі Седрік, – аби лише зберегти цілою красу всього лісу! Врятуй високородного Ательстана, мій вірний Вамбо. Це обов'язок кожного, в кому тече кров саксів. Ми з тобою разом віддамо себе у жертву люті жорстоких гнобителів. А він, визволившись з полону, збудить у наших одноплемінцях дух помсти й відплатить за цю жертву ворогам.

– Е, ні, батечку, – мовив Ательстан, потискуючи йому руку. Щоразу, коли обставини таки розворушували його думку і здатність до дій, почуття і вчинки Ательстана були гідні його високого походження. – Ні, – мовив він іще раз. – Скоріш я погоджусь просидіти в оцій залі цілий тиждень на хлібі й воді, аніж скористаюся з можливості врятуватись, котру дав своєму господареві відданий слуга.

– От вас, панове, мають за розумних людей, – мовив блазень, – а мене звать дурнем. А проте, дядечку Седрік і братику Ательстан, саме дурень прийме ухвалу й покладе край вашим суперечкам. Я, наче ота Джонова

farther. I am like John-a-Duck's mare, that will let no man mount her but John-a-Duck. I came to save my master, and if he will not consent – basta – I can but go away home again. Kind service cannot be chucked from hand to hand like a shuttlecock or stool-ball. I'll hang for no man but my own born master."

"Go, then, noble Cedric," said Athelstane, "neglect not this opportunity. Your presence without may encourage friends to our rescue – your remaining here would ruin us all."

"And is there any prospect, then, of rescue from without?" said Cedric, looking to the Jester.

"Prospect, indeed!" echoed Wamba; "let me tell you, when you fill my cloak, you are wrapped in a general's cassock. Five hundred men are there without, and I was this morning one of the chief leaders. My fool's cap was a casque, and my bauble a truncheon. Well, we shall see what good they will make by exchanging a fool for a wise man. Truly, I fear they will lose in valour what they may gain in discretion. And so farewell, master, and be kind to poor Gurth and his dog Fangs; and let my cockscomb hang in the hall at Rotherwood, in memory that I flung away my life for my master, like a faithful – fool."

The last word came out with a sort of double expression, betwixt jest and earnest. The tears stood in Cedric's eyes.

"Thy memory shall be preserved," he said, "while fidelity and affection have honour upon earth! But that I trust I shall find the means of saving Rowena, and thee, Athelstane, and thee, also, my poor Wamba, thou shouldst not overbear me in this matter."

The exchange of dress was now accomplished, when a sudden doubt struck Cedric.

"I know no language," he said, "but my own, and a few words of their mincing Norman. How shall I bear myself like a reverend brother?"

"The spell lies in two words," replied Wamba – "'Pax vobiscum' will answer all queries. If you go or come, eat or drink, bless or ban, Pax vobiscum carries you through it all. It is as useful to a friar as a broomstick to a witch, or a wand to a conjurer. Speak it but thus, in a deep grave tone, – Pax vobiscum! – it is irresistible – Watch and ward, knight and squire, foot and horse, it acts as a charm upon them all. I think, if they bring me out to be hanged to-morrow, as is much to be doubted they may, I will try its weight upon the finisher of the sentence."

"If such prove the case," said the master, "my religious orders are soon taken – Pax vobiscum. I trust I shall remember the pass-word. –

кобила, яка нікому, окрім Джона, не дасть себе загнудати. Я прийшов сюди заради порятунку свого господаря. Якщо він відмовиться від моєї допомоги – нічого не вдієш, я піду собі додому, та й по всьому. Відданість – не кільце й не куля, щоб, як у грі, перекидати її з одних рук до інших. Я згоден теліпатись у зашморгу, та не інакше, як замість мого владаря.

– Ідіть, благородний Седріку, – наполягав Ательстан, – не слід втрачати такої нагоди. Ваша присутність там, за мурами цього замку, вдихне надію в наших друзів і прискорить наш порятунок, а якщо ви залишитеся тут, нам усім кінець.

– А хіба там, за мурами, є надія на порятунок? – спитав Седрік у блазня.

– Ще й яка! – вигукнув Вамба. – І щоб ви знали, що, напнувши на себе мою хламиду, ви одягаєте мундир полководця. Десь із п'ять сотень люду зібралось під мурами цього замку, і сьогодні я був одним з проводирів. Мою блазенську шапчину прийняли за шишак, а брязкальце – за маршальське берло. Побачимо ще, чи багато вони виграють, помінявши дурня на розумну людину. Я, бігме, боюсь, аби вони, спромігшись на премудрість, не втратили хоробрості. Отож прощай, господарю, будь ласкавіший до бідолашного Гурта і його пса Ікляча, а мою блазенську шапчину повісь на стіні в Ротервуді як пам'ять про те, що я віддав своє життя за господаря як вірний... дурень.

Останнє слово він вимовив якимось двозначно – чи то поважно, чи то жартома. На очі Седрікові набігли сльози:

– Пам'ять про тебе житиме, доки в цьому світі шанувати муть вірність і любов, – сказав Седрік. – Якби я не сподівався врятувати Ровену і тебе, Ательстане, та й тебе також, мій бідолашний Вамбо, я не дався б умовити себе на таке.

Вони переодяглися, та тут Седрік знов завагався:

– Я не знаю жодної мови, крім своєї рідної говірки та кількох висловів по-норманському, тож як я зможу видавати себе за справжнього ченця?

– Весь секрет у двох словах, – запевнив Вамба. – Хоч би що тобі говорили, відповідай: «Рах vobiscum!» Коли когось зустрів чи з кимось прощаєшся, хоч благословляючи, хоч проклинаючи, завжди кажи: «Рах vobiscum!» – і край. Ченцеві ці слова не менш доконечні, ніж мітла для відьми або паличка для штукаря. Вимовляй лишень низьким голосом і поважно: «Рах vobiscum!» – і ніщо проти цього не встоїть. Чи сторожа, чи воротар, лицар чи джура, піший чи вершник – байдуже: ці слова на всіх впливають як заклинання. Якщо завтра мене поведуть вішати (а це ще хтозна), я неодмінно випробую силу цих слів на катові.

– Коли це так, то я вмить обернуся на ченця, – зрадив Седрік. – Рах vobiscum! Сподіваюсь, я запам'ятаю це гасло. Шляхетний Ательстане,

Noble Athelstane, farewell; and farewell, my poor boy, whose heart might make amends for a weaker head – I will save you, or return and die with you. The royal blood of our Saxon kings shall not be spilt while mine beats in my veins; nor shall one hair fall from the head of the kind knave who risked himself for his master, if Cedric's peril can prevent it. – Farewell.”

“Farewell, noble Cedric,” said Athelstane; “remember it is the true part of a friar to accept refreshment, if you are offered any.”

“Farewell, uncle,” added Wamba; “and remember Pax vobiscum.”

Thus exhorted, Cedric sallied forth upon his expedition; and it was not long ere he had occasion to try the force of that spell which his Jester had recommended as omnipotent. In a low-arched and dusky passage, by which he endeavoured to work his way to the hall of the castle, he was interrupted by a female form.

“Pax vobiscum!” said the pseudo friar, and was endeavouring to hurry past, when a soft voice replied, “*Et vobis – quaso, domine reverendissime, pro misericordia vestra.*”

“I am somewhat deaf,” replied Cedric, in good Saxon, and at the same time muttered to himself, “A curse on the fool and his Pax vobiscum! I have lost my javelin at the first cast.”

It was, however, no unusual thing for a priest of those days to be deaf of his Latin ear, and this the person who now addressed Cedric knew full well.

“I pray you of dear love, reverend father,” she replied in his own language, “that you will deign to visit with your ghostly comfort a wounded prisoner of this castle, and have such compassion upon him and us as thy holy office teaches – Never shall good deed so highly advantage thy convent.”

“Daughter,” answered Cedric, much embarrassed, “my time in this castle will not permit me to exercise the duties of mine office – I must presently forth – there is life and death upon my speed.”

“Yet, father, let me entreat you by the vow you have taken on you,” replied the suppliant, “not to leave the oppressed and endangered without counsel or succour.”

“May the fiend fly away with me, and leave me in Ifrin with the souls of Odin and of Thor!” answered Cedric impatiently, and would probably have proceeded in the same tone of total departure from his spiritual character, when the colloquy was interrupted by the harsh voice of Urfried, the old crone of the turret.

прощавай... Прощавай і ти, мій бідолахо. Серце в тебе таке, що варте будь-якої світлої голови. Я або визволю вас, або повернуся й помру разом із вами. Кров наших саксонських королів не проллється, доки моя власна кров іще струмує в жилах. Волосині не дам упасти з твоєї голови, мій вірний підданцю, що ризикував своїм життям, аби врятувати господаря, навіть коли б задля цього довелося віддати своє життя. Прощавай.

– Прощавайте, шляхетний Седріку! – мовив Ательстан. – І пам'ятайте, ченці ніколи не відмовляються від частування, коли їм пропонують покріпити сили.

– Прощавай, дядечко! – додав Вамба. – Не забувай *Rax vobiscum!*

Вислухавши ці напущення, Седрік вийшов за двері. Дуже скоро йому довелося випробувати силу магічних слів, яких навчив його блазень. Простуючи низьким склепистим коридором до великої зали, він несподівано побачив перед собою жіночу постать.

– *Rax vobiscum!* – мовив удаваний чернець, пориваючись якомога швидше пройти далі.

– *Et vobis; quoeso, domine reverendissime, promisericordia vestra!*, – відповів йому ніжний жіночий голос.

– Я трохи недочуваю, – бовкнув Седрік саксонською і буркнув собі під носа: – Біс би вхопив дурня та його *rax vobiscum*. Перший постріл – й одразу ж дав маху.

А проте в ті часи досить часто траплялося, що навіть церковні достойники кепсько знали латину, і жінка, що спинила Седріка, очевидно, знала про це.

– Прошу вас, велебний отче, – заговорила вона вже по-сакському, – виявіть милосердя, навідайте пораненого полоненого і розрадою втіште його. За цю добру справу ваш монастир дістане щедрю пожертву, якої ніколи ще не мав.

– Дочко моя, – страшенно збентежившись, відповів Седрік, – мені не можна лишатись у цьому замку й витрачати час на виконання звичайних моїх обов'язків. Я мушу йти звідси якомога швидше. Життя і смерть багатьох залежить від цього.

– Отче, благаю вас в ім'я даних вами обітниць, не залиште болящого, не відмовте йому, допоможіть вашим словом розради і втіхи! – не відступалась прохачка.

– Чортяка б мене вхопив і кинув до Іфріна разом із душами Вотана і Тора*! – роздратовано пробурчав Седрік.

Він, мабуть, сказав би ще якесь неподобство, цілком відступивши від своєї духовної ролі, та їхню розмову перебив грубий голос Урфріди – тієї старої, що жила в усамітненій вежі.

¹ І вам; прошу, велебний отче, вашого милосердя (латин.).

“How, minion,” said she to the female speaker, “is this the manner in which you requite the kindness which permitted thee to leave thy prison-cell yonder? – Puttest thou the reverend man to use ungracious language to free himself from the importunities of a Jewess?”

“A Jewess!” said Cedric, availing himself of the information to get clear of their interruption, – “Let me pass, woman! stop me not at your peril. I am fresh from my holy office, and would avoid pollution.”

“Come this way, father,” said the old hag, “thou art a stranger in this castle, and canst not leave it without a guide. Come hither, for I would speak with thee. – And you, daughter of an accursed race, go to the sick man’s chamber, and tend him until my return; and woe betide you if you again quit it without my permission!”

Rebecca retreated. Her importunities had prevailed upon Urfried to suffer her to quit the turret, and Urfried had employed her services where she herself would most gladly have paid them, by the bedside of the wounded Ivanhoe. With an understanding awake to their dangerous situation, and prompt to avail herself of each means of safety which occurred, Rebecca had hoped something from the presence of a man of religion, who, she learned from Urfried, had penetrated into this godless castle. She watched the return of the supposed ecclesiastic, with the purpose of addressing him, and interesting him in favour of the prisoners; with what imperfect success the reader has been just acquainted.

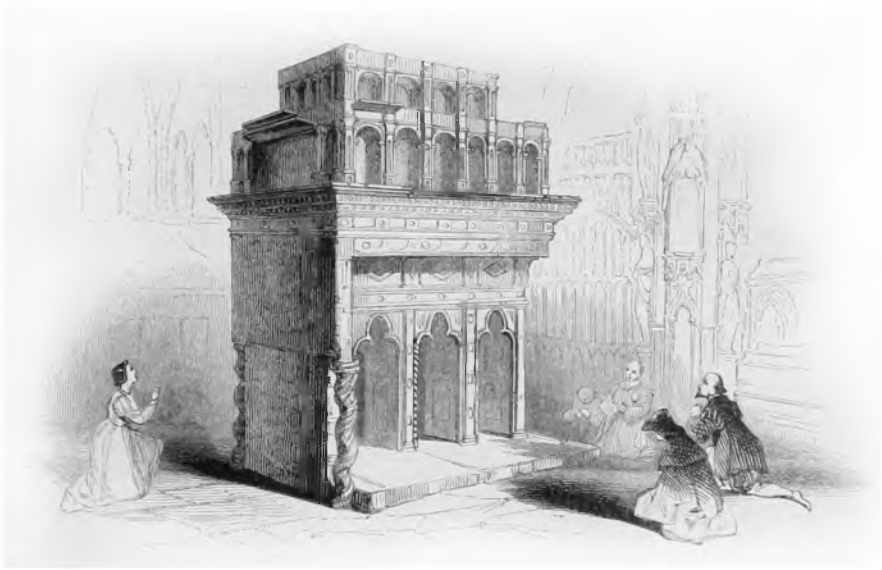
– Що це таке, голузонько? – звернулася вона до Седрікової прохачки.
– То це так ти віддячуєш мені за мою добрість, за те, що я дозволила тобі вийти із в'язниці? Велебного ченця довела до того, що він почав лаятись, аби лишень уникнути приставань єврейки!

– Єврейки! – вигукнув Седрік, прискіпуючись до слова, радий нагоді хоч якось вислизнути від обох. – Дай мені пройти, жінко! Не затримуй мене собі на згубу. Я щойно виконав свій святий обов'язок і не хочу осквернитися.

– Іди сюди, отче, – мовила Урфріда. – Ти не тутешній і без чиєсь допомоги не виберешся з замку. Ходи зі мною, я маю до тебе розмову. А ти, дочко проклятого плем'я, іди до хворого й доглядай його, поки я не вернуся. І начувайся, якщо насмілишся ще раз піти звідти без мого дозволу!

Ребека пішла. Урфріда, зглянувшись на її благання, дозволила їй піти з вежі, а тоді доручила їй доглядати пораненого Айвенго, хоч і сама була б рада прислужитися недужому. Ребека добре розуміла, яка небезпека загрожує полоненим, і шукала найменшої нагоди, аби зробити щось для їхнього порятунку. Почувши від Урфріди, що до цього забутого Богом замку прийшов святий чернець, вона сподівалась на його заступництво за ув'язнених. Через це вона й чатувала на удаваного ченця в коридорі, прагнучи звернутися до нього з благанням. Та ми були свідками її невдачі.

CHAPTER XXVII

*Fond wretch! and what canst thou relate,
But deeds of sorrow, shame, and sin?
Thy deeds are proved – thou know'st thy fate;
But come, thy tale – begin – begin.*

...

*But I have griefs of other kind,
Troubles and sorrows more severe;
Give me to ease my tortured mind,
Lend to my woes a patient ear;
And let me, if I may not find
A friend to help – find one to hear*

Crabbe's Hall of Justice

When Urfried had with clamours and menaces driven Rebecca back to the apartment from which she had sallied, she proceeded to conduct the unwilling Cedric into a small apartment, the door of which she heedfully secured. Then fetching from a cupboard a stoup of wine and two flagons, she placed them on the table, and said in a tone rather asserting a fact than asking a question, “Thou art Saxon, father – Deny it not,” she continued, observing that Cedric

РОЗДІЛ XXVII

*Нещасна! Ось куди веде
Твоя стежа гріха й олжі!
Ти знаси, що на тебе жде,
Та все ж – про себе розкажи!*

*...
Ще повніше гіркоти
Було життя моє страшне;
Схили ж до мене вухо ти –
Нехай хоч трохи біль мене;
Коли не можеш допомогти,
То вислухай хоча б мене.
Крабб*. «Зала правосуддя»*

Прогнавши криками й погрозами Ребеку до кімнати хворого, Урфріда силою потягла за собою Седріка до окремої комірчини і, зайшовши туди, щільно причинила двері. Потім узяла з полиці глек з вином і два келихи, поставила усе на стіл і мовила скорше стверджуючи, ніж запитуючи:

– Ти сакс, отче? – А зауваживши, що Седрік не квапиться з відповіддю, провадила далі:

hastened not to reply; “the sounds of my native language are sweet to mine ears, though seldom heard save from the tongues of the wretched and degraded serfs on whom the proud Normans impose the meanest drudgery of this dwelling. Thou art a Saxon, father – a Saxon, and, save as thou art a servant of God, a freeman. – Thine accents are sweet in mine ear.”

“Do not Saxon priests visit this castle, then?” replied Cedric; “it were, methinks, their duty to comfort the outcast and oppressed children of the soil.”

“They come not – or if they come, they better love to revel at the boards of their conquerors,” answered Urfried, “than to hear the groans of their countrymen – so, at least, report speaks of them – of myself I can say little. This castle, for ten years, has opened to no priest save the debauched Norman chaplain who partook the nightly revels of Front-de-Boeuf, and he has been long gone to render an account of his stewardship. – But thou art a Saxon – a Saxon priest, and I have one question to ask of thee.”

“I am a Saxon,” answered Cedric, “but unworthy, surely, of the name of priest. Let me begone on my way – I swear I will return, or send one of our fathers more worthy to hear your confession.”

“Stay yet a while,” said Urfried; “the accents of the voice which thou hearest now will soon be choked with the cold earth, and I would not descend to it like the beast I have lived. But wine must give me strength to tell the horrors of my tale.” She poured out a cup, and drank it with a frightful avidity, which seemed desirous of draining the last drop in the goblet. “It stupifies,” she said, looking upwards as she finished her draught, “but it cannot cheer – Partake it, father, if you would hear my tale without sinking down upon the pavement.” Cedric would have avoided pledging her in this ominous conviviality, but the sign which she made to him expressed impatience and despair. He complied with her request, and answered her challenge in a large wine-cup; she then proceeded with her story, as if appeased by his complaisance.

“I was not born,” she said, “father, the wretch that thou now seest me. I was free, was happy, was honoured, loved, and was beloved. I am now a slave, miserable and degraded – the sport of my masters’ passions while I had yet beauty – the object of their contempt, scorn, and hatred, since it has passed away. Dost thou wonder, father, that I should hate mankind, and, above all, the race that has wrought this change in me? Can the wrinkled decrepit hag before thee, whose wrath must vent itself in impotent curses, forget she was once the

– Не заперечуй, не заперечуй. Мені солодко чути рідну мову, хоча вона рідко долинає до моїх вух, хіба що лишень з уст жалюгідних і зневажених рабів, на яких горді нормани накидають найчорнішу роботу. А ти сакс, отче, і хоча й слуга Божий, та однаково вільний чоловік. Мені любо чути твоєю мову.

– Хіба ніхто з саксонських церковних достойників не заходить сюди? – запитав Седрік. – Адже то їхній обов'язок – розраджувати знедолених і гноблених дітей нашого краю.

– Ні, ніхто, – відповіла Урфріда, – а коли хто й зайде, то воліє за краще бенкетувати за столом завойовників, а не слухати скарги своїх земляків. Таке принаймні кажуть про них, бо сама я мало кого бачу. Вже років десять у цьому замку не бував жоден із тих, хто служить Богові, хіба що отой розпусний норманський капелан, що ночами пиячив із Реджинальдом Фрон-де-Бефом. Але й він давно вже на тому світі звітує перед Богом за своє пастирство. А ти сакс, та ще й священник, і мені потрібно запитати тебе про щось.

– Так, я сакс, – відповів Седрік, – але я не гідний звання священника. Відпусти мене, будь ласка! Присягаюсь, що повернуся сюди або пришлю тобі іншого, гіднішого за мене духівника, і він вислухає твою сповідь.

– Стривай, не квапся так, – мовила Урфріда, – невдовзі голос, що ти його чуєш, замовкне в сирій землі. Та я не хочу іти туди, не висповідавшись у своїх гріхах, ніби тварина. Тож нехай вино дасть мені сили, щоб повідати тобі про всі жахіття мого життя.

Вона налила собі келих і жадібно вихилила його, начебто боялась зронити хоча б краплю. Випивши вино, вона звела на Седріка погляд і мовила:

– Вино дурманить, але збадьорити вже не здатне. Випий і ти, отче, бо інакше можеш не витримати і впасти, зачувши те, що я збираюсь тобі розповісти.

Седрік залюбки відмовився б від такого лиховісного запрошення, та в її жесті було стільки нестримного відчаю, що він уволів її прохання й відпив великий ковток вина. Начебто заспокоєна його згодою, вона почала свою оповідь.

– Я, отче, народилась зовсім не такою жалюгідною тварюкою, яку ти тепер бачиш перед собою, – мовила вона. – Я була вільна, щаслива, поважана, кохана і сама кохала. Нині я раба, нещасна й упосліджена. Доки я була гарна, я була іграшкою пристрастей своїх владарів, а відколи моя врода зів'яла, я стала предметом їхньої зневаги, ненависті й презирства. То хіба ж то дивина, отче, що я зненавиділа людське поріддя і найбільше те плем'я, котре так занастило мою долю. Хіба кволла і зморшкувата стара, що виливає свою

daughter of the noble Thane of Torquilstone, before whose frown a thousand vassals trembled?"

"Thou the daughter of Torquil Wolfganger!" said Cedric, receding as he spoke; "thou – thou – the daughter of that noble Saxon, my father's friend and companion in arms!"

"Thy father's friend!" echoed Urfried; "then Cedric called the Saxon stands before me, for the noble Hereward of Rotherwood had but one son, whose name is well known among his countrymen. But if thou art Cedric of Rotherwood, why this religious dress? – hast thou too despaired of saving thy country, and sought refuge from oppression in the shade of the convent?"

"It matters not who I am," said Cedric; "proceed, unhappy woman, with thy tale of horror and guilt! – Guilt there must be – there is guilt even in thy living to tell it."

"There is – there is," answered the wretched woman, "deep, black, damning guilt, – guilt, that lies like a load at my breast – guilt, that all the penitential fires of hereafter cannot cleanse. – Yes, in these halls, stained with the noble and pure blood of my father and my brethren – in these very halls, to have lived the paramour of their murderer, the slave at once and the partaker of his pleasures, was to render every breath which I drew of vital air, a crime and a curse."

"Wretched woman!" exclaimed Cedric. "And while the friends of thy father – while each true Saxon heart, as it breathed a requiem for his soul, and those of his valiant sons, forgot not in their prayers the murdered Ulrica – while all mourned and honoured the dead, thou hast lived to merit our hate and execration – lived to unite thyself with the vile tyrant who murdered thy nearest and dearest – who shed the blood of infancy, rather than a male of the noble house of Torquil Wolfganger should survive – with him hast thou lived to unite thyself, and in the hands of lawless love!"

"In lawless hands, indeed, but not in those of love!" answered the hag; "love will sooner visit the regions of eternal doom, than those unhallowed vaults. – No, with that at least I cannot reproach myself – hatred to Front-de-Boeuf and his race governed my soul most deeply, even in the hour of his guilty endearments."

"You hated him, and yet you lived," replied Cedric; "wretch! was there no poniard – no knife – no bodkin! – Well was it for thee, since thou didst prize such an existence, that the secrets of a Norman castle are like those of the grave. For had I but dreamed of the daughter of Torquil living in foul communion with the murderer of her father, the sword of a true Saxon had found thee out even in the arms of thy paramour!"

злість у безсилах прокльонах, може забути, що колись вона була дочкою шляхетного тана Торкілстонського, перед яким схиляли голови тисячі васалів?

– Ти дочка Торкіла Вольфгангера? – відсахнувся Седрік від неї. – Ти... ти рідна дочка благородного сакса, товариша й бойового побратима мого батька?

– Товариша твого батька! – скрикнула Урфріда. – То переді мною Седрік, на прізвисько Сакс, бо шляхетний Герівард Ротервудський мав тільки одного сина, й ім'я його добре відоме серед його співвітчизників. Проте коли ти справді Седрік з Ротервуда, то до чого тут твоє чернече вбрання? Невже й ти втратив надію врятувати свою вітчизну і за мурами монастиря знайшов прихисток від утисків?

– Однаково, хоч би хто я був, – мовив Седрік. – Розповідай далі, нещасна, про страхіття і злочини. Атож, злочини, бо те, що ти зосталась жива, – злочин.

– Так, я злочинниця, – відповіла бідолашна стара жінка. – Страшні, чорні, огидні злочини важким каменем налягають мені на груди, їх несила буде спокутувати навіть вогнем посмертних мук. Так, у тих-таки самісіньких покоях, зрошених чистою кров'ю мого батька й моїх братів, у цьому замку я жила коханкою їхнього убійника, була рабинєю його примх, спільницею його насолод. Кожен мій віддих, кожна мить мого життя були злочином.

– Нещасна жінка! – вигукнув Седрік. – У той час, коли друзі твого батька, молячись за упокій його душі та всіх його синів, не забували пом'янути ім'я вбитої Ульріки, коли всі ми оплакували померлих і вшановували їхню пам'ять, ти жила! Жила, щоб дістати в заслугу нашу огиду і зненависть... Жила, поєднавшись із підлим тираном, котрий повбивав усіх, що були тобі найближчі й найдорожчі, з тираном, котрий проливав кров немовлят, аби не залишити живого жодного нащадка, жодного паростка славетного й шляхетного роду Торкіла Вольфгангера. З отаким злочинцем ти жила... та ще й розкошувала у не освяченому шлюбом коханні!

– В не освяченому шлюбом єднанні – так, але не в коханні, – заперечила стара жінка, – скорше в пеклі є місце для кохання, аніж під оцими нечестивими склепіннями. Ні, цього я не можу дорікнути собі. Ніколи, навіть у хвилини найрозбещеніших пестоштів, я й на мить не забувала про свою зненависть до Фрон-де-Бефа та всього його поріддя.

– Ненавиділа його, а все-таки жила! – вигукнув Седрік. – Нещасна! Хіба не було в тебе ні кинджала, ні ножа, ні запоясника? Маєш щастя, що таємниці норманського замку – однаково що таємниці надгробків! Якби тільки я міг уявити собі, що Торкілова донька живе, поєднавшись із мерзенним убійником свого батька, меч справжнього сакса розшукав би тебе в обіймах твого коханця!

“Wouldst thou indeed have done this justice to the name of Torquil?” said Ulrica, for we may now lay aside her assumed name of Urfried; “thou art then the true Saxon report speaks thee! for even within these accursed walls, where, as thou well sayest, guilt shrouds itself in inscrutable mystery, even there has the name of Cedric been sounded – and I, wretched and degraded, have rejoiced to think that there yet breathed an avenger of our unhappy nation. – I also have had my hours of vengeance – I have fomented the quarrels of our foes, and heated drunken revelry into murderous broil – I have seen their blood flow – I have heard their dying groans! – Look on me, Cedric – are there not still left on this foul and faded face some traces of the features of Torquil?”

“Ask me not of them, Ulrica,” replied Cedric, in a tone of grief mixed with abhorrence; “these traces form such a resemblance as arises from the graves of the dead, when a fiend has animated the lifeless corpse.”

“Be it so,” answered Ulrica; “yet wore these fiendish features the mask of a spirit of light when they were able to set at variance the elder Front-de-Boeuf and his son Reginald! The darkness of hell should hide what followed, but revenge must lift the veil, and darkly intimate what it would raise the dead to speak aloud. Long had the smouldering fire of discord glowed between the tyrant father and his savage son – long had I nursed, in secret, the unnatural hatred – it blazed forth in an hour of drunken wassail, and at his own board fell my oppressor by the hand of his own son – such are the secrets these vaults conceal! – Rend asunder, ye accursed arches,” she added, looking up towards the roof, “and bury in your fall all who are conscious of the hideous mystery!”

“And thou, creature of guilt and misery,” said Cedric, “what became thy lot on the death of thy ravisher?”

“Guess it, but ask it not. – Here – here I dwelt, till age, premature age, has stamped its ghastly features on my countenance – scorned and insulted where I was once obeyed, and compelled to bound the revenge which had once such ample scope, to the efforts of petty malice of a discontented menial, or the vain or unheeded curses of an impotent hag – condemned to hear from my lonely turret the sounds of revelry in which I once partook, or the shrieks and groans of new victims of oppression.”

“Ulrica,” said Cedric, “with a heart which still, I fear, regrets the lost reward of thy crimes, as much as the deeds by which thou didst acquire that meed, how didst thou dare to address thee to one who wears this robe? Consider, unhappy woman, what could the sainted Edward himself do for thee, were he

– Невже ти справді заступився б за честь Торкілового роду? – спитала Ульріка (відтепер ми можемо забути її друге ім'я – Урфріда). – Тоді ти справжній сакс, яким уславила тебе поголошка! Навіть в оцих проклятих стінах, за якими чаїлися страхітливі таємниці, навіть тут лунало ім'я Седріка, і я, жалюгідна й упосліджена тварюка, раділа на саму думку про те, що є ще на світі хоча б один месник за наше згальблене плем'я. В мене так само були хвилини помсти. Я під'юджувала наших ворогів до суперечок і в години їхніх пиятик і гульбищ сіяла серед них смертельну ворожнечу. Я бачила, як проливалася їхня кров, чула їхні передсмертні стогони! Поглянь на мене, Седріку, чи не залишилося на моєму зморщеному і гидомерзному обличчі якихось рис, що нагадують Торкіла?

– Не питай про це, Ульріко, – з тугою й огидою в голосі відповів Седрік. – Так мрець нагадає живого, коли диявол відживляє бездушний труп, викликаючи його з могили.

– Нехай так, – промовила Ульріка, – проте колись це диявольське обличчя здатне було посяти ворожнечу поміж старшим Фрон-де-Бефом та його сином Реджинальдом. Те, що сталося потім, слід було б на віки вічні заховати за запоною пекельної п'янки, та я на мить підніму запону й покажу тобі таке, від чого й мерці встають із могил і нестримно волають. Довго тліла глуха ворожнеча між тираном батьком і його лютим сином. Довго я потай роздмухувала цю протиприродну зненависть. Вона спалахнула в розпал п'яного гульбища, і за своїм власним столом мій кривдник загинув від руки рідного сина... Отакі ось таємниці ховаються під оцими склепіннями. Щоб ви розсіпалися на шматки, прокляті склепіння, – звівши очі догори, проклінала вона, – впадять, стіни, й розчавить усіх, хто знає цю страхітливую таємницю!

– А ти, злочинна і нещасна, – сказав Седрік, – яка ж доля спіткала тебе після смерті твого коханця?

– Здогадайся сам, але не допитуйсь. Я залишилась у замку й жила, поки дочасна старість спотворила моє обличчя. І тоді тут, де досі всі слухалися й схилялися переді мною, мене стали всіляко кривдити і зневажати. Колись я мала незмірні можливості гамувати свою мстивість та злобу, а тепер була змушена виявляти помсту, вдаючись до дрібних каверз роздратованої служебки або ж до марної лайки безпомічної старої жінки; зі своєї високої самотньої вежі я слухала відгомони бенкетів, що на них колись бувала і я, або крики і зойки нових жертв насильства!

– Ульріко, – перебив її Седрік, – здається мені, що глибоко в серці ти й досі жалкуєш за втратою тих радощів, які купляла ціною своїх злочинів; як же ти важишся звертатися до людини в оцьому священному вбранні? Поміркуй, нещасна, що міг би зробити для тебе святий Едвард, якби

here in bodily presence? The royal Confessor was endowed by heaven with power to cleanse the ulcers of the body, but only God himself can cure the leprosy of the soul.”

“Yet, turn not from me, stern prophet of wrath,” she exclaimed, “but tell me, if thou canst, in what shall terminate these new and awful feelings that burst on my solitude – Why do deeds, long since done, rise before me in new and irresistible horrors? What fate is prepared beyond the grave for her, to whom God has assigned on earth a lot of such unspeakable wretchedness? Better had I turn to Woden, Hertha, and Zernebock – to Mista, and to Skogula, the gods of our yet unbaptized ancestors, than endure the dreadful anticipations which have of late haunted my waking and my sleeping hours!”

“I am no priest,” said Cedric, turning with disgust from this miserable picture of guilt, wretchedness, and despair; “I am no priest, though I wear a priest’s garment.”

“Priest or layman,” answered Ulrica, “thou art the first I have seen for twenty years, by whom God was feared or man regarded; and dost thou bid me despair?”

“I bid thee repent,” said Cedric. “Seek to prayer and penance, and mayest thou find acceptance! But I cannot, I will not, longer abide with thee.”

“Stay yet a moment!” said Ulrica; “leave me not now, son of my father’s friend, lest the demon who has governed my life should tempt me to avenge myself of thy hard-hearted scorn – Thinkest thou, if Front-de-Boeuf found Cedric the Saxon in his castle, in such a disguise, that thy life would be a long one? – Already his eye has been upon thee like a falcon on his prey.”

“And be it so,” said Cedric; “and let him tear me with beak and talons, ere my tongue say one word which my heart doth not warrant. I will die a Saxon – true in word, open in deed – I bid thee avaunt! – touch me not, stay me not! – The sight of Front-de-Boeuf himself is less odious to me than thou, degraded and degenerate as thou art.”

“Be it so,” said Ulrica, no longer interrupting him; “go thy way, and forget, in the insolence of thy superiority, that the wretch before thee is the daughter of thy father’s friend. – Go thy way – if I am separated from mankind by my sufferings – separated from those whose aid I might most justly expect – not less will I be separated from them in my revenge! – No man shall aid me, but the ears of all men shall tingle to hear of the deed which I shall dare to do! – Farewell! – thy scorn has burst the last tie which seemed yet to unite me to my kind – a thought that my woes might claim the compassion of my people.”

з'явився сюди в тілесній подобі? Бог обдарував королевого сповідника здатністю зцілювати тілесні виразки, але душевні виразки може зцілити лише сам Господь Бог.

– Стривай, суворий віщуне! – вигукнула вона. – Скажи, що можуть означати нові і страшні почуття, котрі віднедавна що далі, то дужче поривають мене в моїй самотності? Чому давно минулі страхітливі події постають переді мною і мене охоплює непереборний жаж? Яка доля чатує після смерті на ту, що їй Богом судилося пережити на землі стільки страждань? Може, мені ліпше було б звернутися до богів наших нехрещених предків, до Водена, Герти і Зернебока, до Місти і Скогули, аніж терпіти ті страшні видіння, що терзають мене увіч й уві сні?

– Я не священик, – мовив Седрік, з огидою відсахнувшись од неї, – я не священик, хоча й надів на себе чернечу сутану.

– Чернець чи мирянин – мені однаково, – сказала Ульріка. – Впродовж останніх двадцяти років я не бачила, крім тебе, нікого, хто боявся б Бога й поважав людину. Скажи, хіба в мене немає надії на порятунок?

– Гадаю, пора тобі покаятися, – відповів Седрік. – Покладись на молитву й покуту, і дай тобі Боже мати прощення. Та я не можу й не хочу більше лишатися з тобою.

– Зачекай іще хвилину, – попросила Ульріка, – не кидай мене зараз, сину товариша мого батька. Бо інакше той демон, що керував моїм життям, може спокусити мене помститися тобі за безжальне презирство. Як ти гадаєш, чи довго прожив би ти на цім світі, якби Фрон-де-Беф у себе в замку запопав вбраного в такий одяг Седріка Сакса? Він і так уже пас тебе оком, як хижий сокіл здобич.

– Ну що ж, хай буде, як буде, – затявся Седрік. – Хоч би він і дзьобом, і пазурами розтерзав мене, однаково мій язик не вимовить жодного слова брехні. Я помру саксом, правдивим у слові й чесним на ділі. Відступися геть! Не доторкайся до мене й не затримуй мене. Сам Реджинальд Фрон-де-Беф не такий огидний для моїх очей, як ти, нице й розбещене створіння.

– Що ж, хай буде по-твоєму, – сказала Ульріка. – Іди своєю дорогою й у своїй зарозумілості забудь, що стара жінка, яка стоїть оце перед тобою, була дочкою товариша твого батька. Іди своїм шляхом. Якщо я відокремлена від людей своїми стражданнями, – відокремлена від тих, чиєї допомоги я могла б із найбільшим правом сподіватись, – то й моя помста буде справою моїх рук! Ніхто мені не помагатиме, та всі почують про те, на що я зважусь! Прощавай! Твоє презирство урвало мій останній зв'язок зі світом. Адже я сподівалась, що мої нещастя зможуть пробудити співчуття в моїх співвітчизників.

“Ulrica,” said Cedric, softened by this appeal, “hast thou borne up and endured to live through so much guilt and so much misery, and wilt thou now yield to despair when thine eyes are opened to thy crimes, and when repentance were thy fitter occupation?”

“Cedric,” answered Ulrica, “thou little knowest the human heart. To act as I have acted, to think as I have thought, requires the maddening love of pleasure, mingled with the keen appetite of revenge, the proud consciousness of power; droughts too intoxicating for the human heart to bear, and yet retain the power to prevent. Their force has long passed away – Age has no pleasures, wrinkles have no influence, revenge itself dies away in impotent curses. Then comes remorse, with all its vipers, mixed with vain regrets for the past, and despair for the future! – Then, when all other strong impulses have ceased, we become like the fiends in hell, who may feel remorse, but never repentance. – But thy words have awakened a new soul within me – Well hast thou said, all is possible for those who dare to die! – Thou hast shown me the means of revenge, and be assured I will embrace them. It has hitherto shared this wasted bosom with other and with rival passions – henceforward it shall possess me wholly, and thou thyself shalt say, that, whatever was the life of Ulrica, her death well became the daughter of the noble Torquil. There is a force without beleaguering this accursed castle – hasten to lead them to the attack, and when thou shalt see a red flag wave from the turret on the eastern angle of the donjon, press the Normans hard – they will then have enough to do within, and you may win the wall in spite both of bow and mangonel. – Begone, I pray thee – follow thine own fate, and leave me to mine.”

Cedric would have enquired farther into the purpose which she thus darkly announced, but the stern voice of Front-de-Boeuf was heard, exclaiming, “Where tarries this loitering priest? By the scallop-shell of Compostella, I will make a martyr of him, if he loiters here to hatch treason among my domestics!”

“What a true prophet,” said Ulrica, “is an evil conscience! But heed him not – out and to thy people – Cry your Saxon onslaught, and let them sing their war-song of Rollo, if they will; vengeance shall bear a burden to it.”

As she thus spoke, she vanished through a private door, and Reginald Front-de-Boeuf entered the apartment. Cedric, with some difficulty, compelled himself to make obeisance to the haughty Baron, who returned his courtesy with a slight inclination of the head.

“Thy penitents, father, have made a long shrift – it is the better for them, since it is the last they shall ever make. Hast thou prepared them for death?”

– Ульріко, – промовив Седрік, зворушений її словами, – ти зазнала так багато страждань і стільки витерпіла в цьому житті, тож невже ти впадеш у відчай саме тепер, коли очі твої відкрилися на твої злочини, коли тобі доконечно слід покаятися?

– Седріку, – відповіла Ульріка, – ти мало знаєш людське серце. Щоб жити так, як я жила, треба мати у своїй душі шалену жаждобу насолод, помсти і горду свідомість своєї сили. Це питво надто отруйне для людського серця, та відмовитися від нього несила. Старість не дає насолод, зморшкувате обличчя вже нікого не зваблює, а мстивість видихається, гаснучи безсилим прокльонами. Отоді й виникають докори сумління, а з ними – марні жалі за минулим і безнадія щодо майбутнього. І коли всі інші сильні спонуки залишають нас, ми стаємо схожими на дияволів у пеклі, котрі можуть відчувати жалі, та не каються ніколи... А втім твої слова збудили в мені нову душу. Твоя правда: ті, кому не страшна смерть, здатні на все. Ти вказав мені шлях до помсти, і можеш бути певен: я скористаюся з нього. Досі в моїх висхлих грудях поряд із помстою боролися й інші пристрасті, від сьогодні тільки вона пануватиме в них. Ти сам незабаром скажеш, що, хоч яке було життя Ульріки, її смерть гідна дочки шляхетного Торкала. За мурами цього проклятого замку зібрались бойові загони – іди, швидше веди їх на приступ. А коли побачиш червону корогву на бічній вежі, у південному кутку фортеці, атакуй сміливіше – норманам вистачить клопоту і в самому замку, і ви зможете прорватись, незважаючи на їхні стріли й метавки. Іди, прошу тебе. Виконуй своє призначення, а мене полиш на мою долю.

Седріку хотілося б розпитати Ульріку, що за план вона намислила, та в цю мить пролунав суворий голос Реджинальда Фрон-де-Бефа.

– Де подівся цей ледацюга чернець? Присягаюся черепашками з Компостели, що зроблю з нього мученика, якщо він надумав посягти зраду серед моєї челяді!

– Яке вірне чуття має нечисте сумління! – мовила Ульріка. – Та ти не звертай на нього уваги, іди швидше до своїх. Кинь бойовий поклик саксів, і нехай вони заспівають свою войовничу пісню про Ролона. Моя помста буде їхнім приспівом.

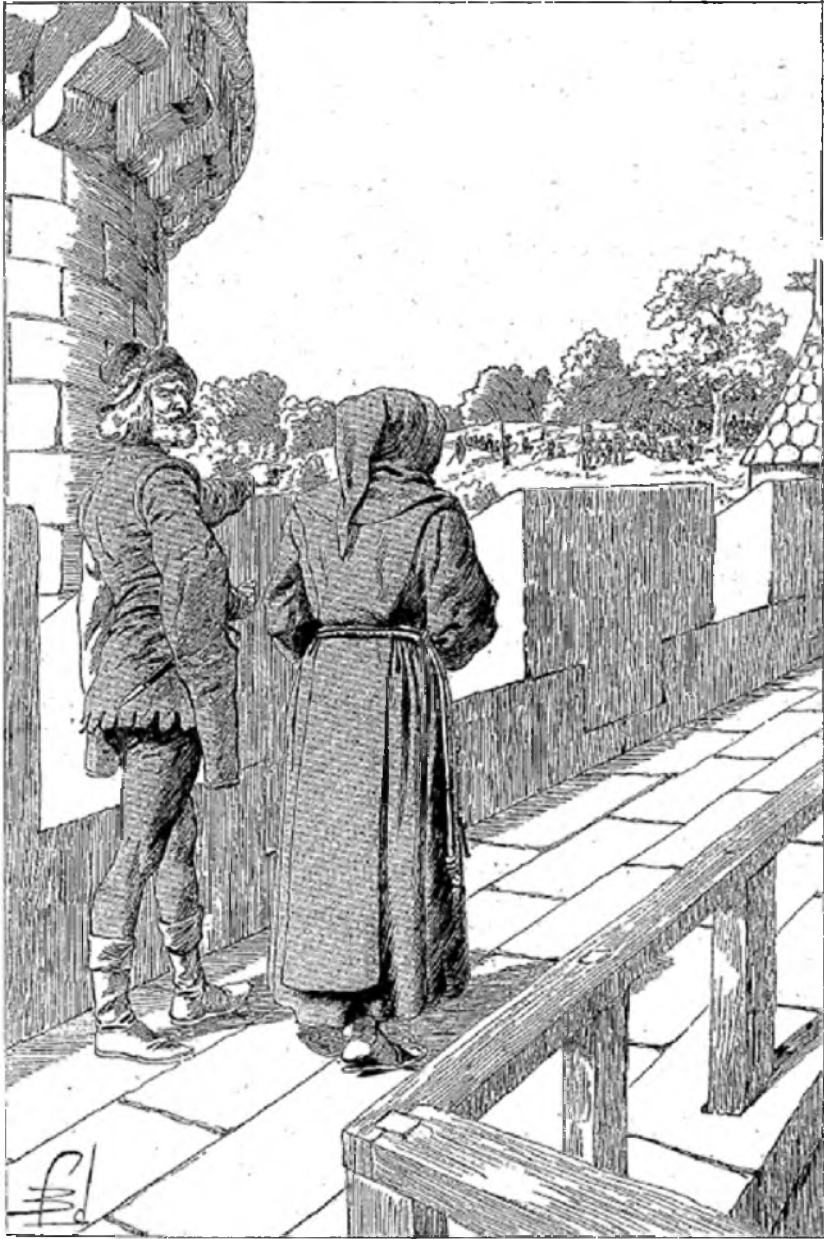
Сказавши це, вона вислизнула в бічні двері, а до кімнати ввійшов Реджинальд Фрон-де-Беф. Седрік примусив себе смиренно схилити голову перед гордим бароном, а той у відповідь недбало кивнув йому головою.

– Довго ж затримали тебе своїм каяттям грішники, отче! А втім, так воно для них і краще, бо це їхня остання сповідь. Ти приготував їх до смерті!

“I found them,” said Cedric, in such French as he could command, “expecting the worst, from the moment they knew into whose power they had fallen.”

“How now, Sir Friar,” replied Front-de-Bœuf, “thy speech, methinks, smacks of a Saxon tongue?”

– Я застав їх, – відповів як тільки міг по-французькому Седрік, – готовими до найгіршого кінця, бо вони знають, хто тепер їхній владар.

– А це що таке, ченче?! Твоя мова відгонить сакською говіркою! – вигукнув Фрон-де-Беф.

“I was bred in the convent of St Withold of Burton,” answered Cedric.

“Ay?” said the Baron; “it had been better for thee to have been a Norman, and better for my purpose too; but need has no choice of messengers. That St Withold’s of Burton is an owlet’s nest worth the harrying. The day will soon come that the frock shall protect the Saxon as little as the mail-coat.”

“God’s will be done,” said Cedric, in a voice tremulous with passion, which Front-de-Boeuf imputed to fear.

“I see,” said he, “thou dreamest already that our men-at-arms are in thy refectory and thy ale-vaults. But do me one cast of thy holy office, and, come what list of others, thou shalt sleep as safe in thy cell as a snail within his shell of proof.”

“Speak your commands,” said Cedric, with suppressed emotion.

“Follow me through this passage, then, that I may dismiss thee by the postern.”

And as he strode on his way before the supposed friar, Front-de-Boeuf thus schooled him in the part which he desired he should act.

“Thou seest, Sir Friar, yon herd of Saxon swine, who have dared to environ this castle of Torquilstone – Tell them whatever thou hast a mind of the weakness of this fortalice, or aught else that can detain them before it for twenty-four hours. Meantime bear thou this scroll – But soft – canst read, Sir Priest?”

“Not a jot I,” answered Cedric, “save on my breviary; and then I know the characters, because I have the holy service by heart, praised be Our Lady and St Withold!”

“The fitter messenger for my purpose. – Carry thou this scroll to the castle of Philip de Malvoisin; say it cometh from me, and is written by the Templar Brian de Bois-Guilbert, and that I pray him to send it to York with all the speed man and horse can make. Meanwhile, tell him to doubt nothing, he shall find us whole and sound behind our battlement – Shame on it, that we should be compelled to hide thus by a pack of runagates, who are wont to fly even at the flash of our pennons and the tramp of our horses! I say to thee, priest, contrive some cast of thine art to keep the knaves where they are, until our friends bring up their lances. My vengeance is awake, and she is a falcon that slumbers not till she has been gorged.”

“By my patron saint,” said Cedric, with deeper energy than became his character, “and by every saint who has lived and died in England, your commands shall be obeyed! Not a Saxon shall stir from before these walls, if I have art and influence to detain them there.”

– Мене виховали в монастирі святого Вітольда, в Бертоні, – відповів Седрік.

– Ось як? – зауважив барон. – І для тебе, і для мене було б краще, якби ти був норманом. Та нічого не вдієш – інших гінців немає. Той Вітольдів монастир у Бертоні – просто-таки совине гніздо. Давно вже треба було зруйнувати його вщент. Не за горами той час, коли ні рсяса, ні обладунок не врятують сакса.

– Хай здійсниться воля Божа, – промовив Седрік тремтячим від стримуваної люті голосом, що її Фрон-де-Беф сприйняв за вияв страху.

– Бачу, – сказав він, – що в тебе дух у п'яти ховається і ти вже уявив собі, як наші вояки увірвалися до вашої трапезної та господарюють у ваших винарнях. Та коли ти зробиш мені сьогодні послугу, я обіцяю: хоч би що сталося з рештою вашої братії, ти житимеш так само безпечно, як равлик у своїй мушлі.

– Наказуйте, – мовив Седрік, тамуючи хвилювання.

– Тоді йди за мною, ченче, я проведу тебе до бічної хвіртки.

Розгонисто ступаючи, Фрон-де-Беф пішов попереду вдаваного ченця і дорогою став його напучувати, як він повинен поводитися.

– Ти бачив, ченче, оту ватагу саксонських свиней, котрі оточили мій замок Торкілстон? Наверзи їм що завгодно про те, що фортеця погано укріплена, чи взагалі скажи, що на думку набреде, аби лишень вони іще добу простояли під мурами. А тим часом віднеси цього листа. А втім, стривай. Ти читати вмієш?

– Ніскілечки, – відповів Седрік, – я вмю читати лише требник, та й то завдяки тому, що з ласки Богородиці і святого Вітольда, знаю службу Божу напам'ять.

– Ну, то тим краще. Отож віднеси цього листа до замку Філіппа де Мальвуазена. Скажеш, що лист від мене, а писав його храмовник Бріан де Буагільбер, і що я прошу його якнайшвидше відіслати послання до Йорка. А втім, скажи, хай він не дуже непокоїться за нас, ми діждемося його живі й цілі за цими мурами. Сором на саму думку, що ми змушені ховатися від жменьки негідників, які звичайно пускаються навтіки, тількино зачують тупіт наших коней. Ще раз кажу: примудрися вигадати якусь приклучку, щоб утримати на місці оцей набрід, поки наспіють наші прибічники. Прокинулася моя мстивість, а це той сокіл, котрий не засне доти, доки не погамує здобичню свого голоду.

– Присягаюся моїм святим покровителем, – промовив Седрік з такою силою, якої годі було сподіватися від покірливого ченця, – й усіма іншими святыми угодниками, що жили й померли в Англії, ваші накази будуть виконані! Жоден сакс не піде з-під цих мурів, якщо моє слово здатне буде стримати їх тут.

“Ha!” said Front-de-Boeuf, “thou changest thy tone, Sir Priest, and speakest brief and bold, as if thy heart were in the slaughter of the Saxon herd; and yet thou art thyself of kindred to the swine?”

Cedric was no ready practiser of the art of dissimulation, and would at this moment have been much the better of a hint from Wamba’s more fertile brain. But necessity, according to the ancient proverb, sharpens invention, and he muttered something under his cowl concerning the men in question being excommunicated outlaws both to church and to kingdom.

“Despardieux,” answered Front-de-Boeuf, “thou hast spoken the very truth – I forgot that the knaves can strip a fat abbot, as well as if they had been born south of yonder salt channel. Was it not he of St Ives whom they tied to an oak-tree, and compelled to sing a mass while they were rifling his mails and his wallets? – No, by our Lady – that jest was played by Gualtier of Middleton, one of our own companions-at-arms. But they were Saxons who robbed the chapel at St Bees of cup, candlestick and chalice, were they not?”

“They were godless men,” answered Cedric.

“Ay, and they drank out all the good wine and ale that lay in store for many a secret carousal, when ye pretend ye are but busied with vigils and primes! – Priest, thou art bound to revenge such sacrilege.”

“I am indeed bound to vengeance,” murmured Cedric; “Saint Withold knows my heart.”

Front-de-Boeuf, in the meanwhile, led the way to a postern, where, passing the moat on a single plank, they reached a small barbican, or exterior defence, which communicated with the open field by a well-fortified sallyport.

“Begone, then; and if thou wilt do mine errand, and if thou return hither when it is done, thou shalt see Saxon flesh cheap as ever was hog’s in the shambles of Sheffield. And, hark thee, thou seemest to be a jolly confessor – come hither after the onslaught, and thou shalt have as much Malvoisie as would drench thy whole convent.”

“Assuredly we shall meet again,” answered Cedric.

“Something in hand the whilst,” continued the Norman; and, as they parted at the postern door, he thrust into Cedric’s reluctant hand a gold byzant, adding, “Remember, I will fly off both cowl and skin, if thou failest in thy purpose.”

“And full leave will I give thee to do both,” answered Cedric, leaving the postern, and striding forth over the free field with a joyful step, “if, when we meet next, I deserve not better at thine hand.” – Turning then back towards the castle, he threw the piece of gold towards the donor, exclaiming at the same time, “False Norman, thy money perish with thee!”

– Еге, ченче, – здивувався Фрон-де-Беф, – твоя мова звучить інакше, ти говориш так твердо й сміливо, а сам так збадьорився, начебто прагнеш знищення сакської ватаги, а тим часом ці свині доводяться тобі ріднею!

Седрік не вмів прикидатися й од душі пошкодував, що з ним немає Вамби, той, напевно, підказав би йому слухну відповідь. Проте, як мовиться в давньому прислів'ї, біда навчить, як розуму добути, отож він пробурмотів, що коли люди вдаються до розбою, то церква відлучає їх, а держава ставить поза законом.

– Despardieux, – сказав Фрон-де-Беф, – правду кажеш! Я й забув, що ці негідники здатні обібрати до нитки гладкого абата незгірш своїх норманських побратимів. Адже ж це вони, здається, ввіймали ігумена Сент-Івського абатства, прив'язали до дуба й примусили правити обідню, доки самі нишпорили в його скринях і валізах. Ні, присягаюся Матір'ю Божою, цю штуку утяв їм Готьє з Мідлтона, один із наших спільників. Але ті, що пограбували каплицю Сент-Бі й поцупили там чашу, дароносицю і свічник, були сакси, хіба не так?

– То були безбожники, – відповів Седрік.

– Та ще й випили все вино й пиво, наготоване для ваших таємних гульбищ, коли ви тільки прикидаєтесь, начебто постуєте й молитесь, а самі пиячите. А знаєш, – то ж твій обов'язок – відомстити за таке святотатство.

– Я й запрягся відомстити, – пробурчав Седрік. – Нехай святий Вітольд буде мені за свідка.

Тим часом Фрон-де-Беф вивів його хврткою до рову, через який було перекинута дошка. Перейшовши через рив, вони опинились у невеличкому барбікені, або зовнішньому укріпленні мурів, звідки добре захищеними ворітьми для вилазок можна було вийти у відкрите поле.

– Тепер поквапся, – сказав Фрон-де-Беф. – Виконай моє доручення, і ти побачиш, що м'ясо саксів буде таке ж дешеве, як буває свинина на бійнях у Шеффідді. Стривай, ось іще що: ти, здається, досить веселий піп, тож приходи після битви, я дам тобі стільки мальвазії, що вистачить, аби напоїти весь ваш монастир.

– Авжеж, ми ще зустрінемося, – відповів Седрік.

– А поки що візьми оце, – додав норман біля останніх воріт, тицьнувши Седрікові в руку золоту монету. – Але пам'ятай: якщо не виконаєш мого доручення, я здеру з тебе і рясу, і твою власну шкуру.

– Матимеш і те і те, – відповів Седрік, вийшовши за ворота і радісно простуючи чистим полем. – Можеш скарати мене на горло, якщо наступної зустрічі я не заслужу від тебе нічого кращого.

Він обернувся до замку, пожбурив золоту монету і пробурчав:

– Провалився б ти під землю разом зі своїми грішми, підступний нормане!

Front-de-Boeuf heard the words imperfectly, but the action was suspicious – “Archers,” he called to the warders on the outward battlements, “send me an arrow through yon monk’s frock! – yet stay,” he said, as his retainers were bending their bows, “it avails not – we must thus far trust him since we have no better shift. I think he dares not betray me – at the worst I can but treat with these Saxon dogs whom I have safe in kennel. – Ho! Giles jailor, let them bring Cedric of Rotherwood before me, and the other churl, his companion – him I mean of Coningsburgh – Athelstane there, or what call they him? Their very names are an encumbrance to a Norman knight’s mouth, and have, as it were, a flavour of bacon – Give me a stoup of wine, as jolly Prince John said, that I may wash away the relish – place it in the armoury, and thither lead the prisoners.”

Фрон-де-Беф не розчув цих слів, проте бачив рух, який супроводив ці слова, і це видалося йому підозрілим.

– Гей, лучники, – гукнув він до вартових, що стояли на сторожі біля зовнішнього бастиону, – пустіть-но стрілу навздогін отому ченцеві! Ні, не треба, – додав він, побачивши, що вони вже взялися до луків. – Не стріляйте. Адже іншого гінця немає – доводиться вірити цьому. Гадаю, він не насмілиться обдурити мене. У крайньому разі доведеться піти на угоду з тими сакськими псами, що сидять у мене на цепу. Гей-но, Жилю Буцегарю, накажи, щоб до мене привели Седріка Ротервудського й іншого бовдура, Седрікового приятеля, Конінгзбурзького. Як його звать, Ательстаном, либонь? У них такі ймення, що норманському лицареві й вимовити важко, й у роті після них свининою тхне. Дай-но мені вина – рота виполоскати після цих імен, як каже веселий принц Джон. Принеси вино до зброярні й полонених приведи туди ж.

His commands were obeyed; and, upon entering that Gothic apartment, hung with many spoils won by his own valour and that of his father, he found a flagon of wine on the massive oaken table, and the two Saxon captives under the guard of four of his dependants. Front-de-Boeuf took a long draught of wine, and then addressed his prisoners; – for the manner in which Wamba drew the cap over his face, the change of dress, the gloomy and broken light, and the Baron’s imperfect acquaintance with the features of Cedric, (who avoided his Norman neighbours, and seldom stirred beyond his own domains,) prevented him from discovering that the most important of his captives had made his escape.

“Gallants of England,” said Front-de-Boeuf, “how relish ye your entertainment at Torquilstone? – Are ye yet aware what your surquedy and outrecuidance¹ merit, for scoffing at the entertainment of a prince of the House of Anjou? – Have ye forgotten how ye requited the unmerited hospitality of the royal John? By God and St Dennis, an ye pay not the richer ransom, I will hang ye up by the feet from the iron bars of these windows, till the kites and hooded crows have made skeletons of you! – Speak out, ye Saxon dogs – what bid ye for your worthless lives? – How say you, you of Rotherwood?”

“Not a doit I,” answered poor Wamba – “and for hanging up by the feet, my brain has been topsy-turvy, they say, ever since the biggin was bound first round my head; so turning me upside down may peradventure restore it again.”

“Saint Genevieve!” said Front-de-Boeuf, “what have we got here?”

And with the back of his hand he struck Cedric’s cap from the head of the Jester, and throwing open his collar, discovered the fatal badge of servitude, the silver collar round his neck.

“Giles – Clement – dogs and varlets!” exclaimed the furious Norman, “what have you brought me here?”

“I think I can tell you,” said De Bracy, who just entered the apartment. “This is Cedric’s clown, who fought so manful a skirmish with Isaac of York about a question of precedence.”

“I shall settle it for them both,” replied Front-de-Boeuf; “they shall hang on the same gallows, unless his master and this boar of Coningsburgh will pay well for their lives. Their wealth is the least they can surrender; they must also carry off with them the swarms that are besetting the castle, subscribe a surrender of their pretended immunities, and live under us as serfs and vassals; too happy if, in the new world that is about to begin, we leave them the breath of their

¹ “Surquedy” and “outrecuidance” – insolence and presumption.

Наказ був виконаний. Зайшовши до зали, обвішаної силою-силенною усілякої зброї, яку здобув як він сам, так і його батько, Фрон-де-Беф застав там обох полонених саксів під охороною чотирьох своїх слуг. Вино вже стояло на важкому дубовому столі. Фрон-де-Беф спершу відпив великий ковток вина, а тоді звернувся до полонених.

Через насунуту на самісінькі очі шапку і нову одіж на Вамбі, та ще при тьмяному миготливому світлі, що сіялося до зали крізь кольорові шибки, грізний барон, що мало знав Седріка в обличчя (той рідко виїздив зі свого маєтку й не приятелював зі своїми норманськими сусідами), не помітив, що головний полонений утік.

– То як, саксонські герої, – почав Фрон-де-Беф, – чи подобається вам гостювати в Торкілстоні? Зрозуміли нарешті, до чого призводить гребування гостинністю принца Анжуйського? Пам'ятаєте, як ви віддячили за люб'язний прийом нашому королівському принцові Джону? Присягаюся Богом і святим Денисом, якщо ви не заплатите добрячого викупу, я підвішу вас за ноги на залізних ґратах оцих вікон, і ви висітимете там, доки ворони й шуліки лишать від вас голі кістяки... Кажіть, псюри саксонські, чи багато ви даєте за врятування свого мерзенного життя? Що скажеш ти, ти, Ротервудський?

– Та я й копійки не дам, – мовив бідолашний Вамба, – а щодо вашої обіцянки повісити мене за ноги, то це, мабуть, незле! В мене, кажуть, у голові все догори дригом стало, відтоді як на мене наділи шапчук. Тож коли мене повісять униз головою, – може, усе знову й стане на місце.

– Пресвята Женев'єво, – скрикнув Фрон-де-Беф. – Хто це зі мною говорить?

Він збив Седрікову шапку з голови блазня і побачив у нього на шиї фатальну ознаку рабства – срібного нашійника.

– Жилю! Клемане! Пси паскудні! – гукнув розлючений норман. – Кого ви мені привели?

– На це, здається, можу відповісти я, – сказав, саме заходячи до зали, де Брасі. – Це Седріків блазень, отой, що на турнірі так мужньо виступив проти Ісака з Йорка, коли йшлося про те, кому слід зайняти почесніше місце.

– Ну, я їм дам найпочесніше, – запевнив Фрон-де-Беф, – повішу на одній шибениці, нехай висять поряд, якщо його господар і отой кнур із Конінгзбурга за добрячу плату не викуплять їхнє життя. Та самим викупом їм не обійтися: нехай дадуть слово, що заберуть звідси оте збіговисько волоцюг, що оточило замок, а також підпишуть документ, за яким зречуться усіх своїх прав і привілеїв і визнають себе нашими васалами. Нехай тішаться, якщо за нових порядків, які скоро будуть запроваджені в країні, ми залишимо за ними право

nostrils. – Go,” said he to two of his attendants, “fetch me the right Cedric hither, and I pardon your error for once; the rather that you but mistook a fool for a Saxon franklin.”

“Ay, but,” said Wamba, “your chivalrous excellency will find there are more fools than franklins among us.”

“What means the knave?” said Front-de-Boeuf, looking towards his followers, who, lingering and loath, faltered forth their belief, that if this were not Cedric who was there in presence, they knew not what was become of him.

“Saints of Heaven!” exclaimed De Bracy, “he must have escaped in the monk’s garments!”

“Fiends of hell!” echoed Front-de-Boeuf, “it was then the boar of Rotherwood whom I ushered to the postern, and dismissed with my own hands! – And thou,” he said to Wamba, “whose folly could overreach the wisdom of idiots yet more gross than thyself – I will give thee holy orders – I will shave thy crown for thee! – Here, let them tear the scalp from his head, and then pitch him headlong from the battlements – Thy trade is to jest, canst thou jest now?”

“You deal with me better than your word, noble knight,” whimpered forth poor Wamba, whose habits of buffoonery were not to be overcome even by the immediate prospect of death; “if you give me the red cap you propose, out of a simple monk you will make a cardinal.”

“The poor wretch,” said De Bracy, “is resolved to die in his vocation. – Front-de-Boeuf, you shall not slay him. Give him to me to make sport for my Free Companions. – How sayst thou, knave? Wilt thou take heart of grace, and go to the wars with me?”

“Ay, with my master’s leave,” said Wamba; “for, look you, I must not slip collar” (and he touched that which he wore) “without his permission.”

“Oh, a Norman saw will soon cut a Saxon collar.” said De Bracy.

“Ay, noble sir,” said Wamba, “and thence goes the proverb –

‘Norman saw on English oak,
On English neck a Norman yoke;
Norman spoon in English dish,
And England ruled as Normans wish;
Blithe world to England never will be more,
Till England’s rid of all the four.’”

“Thou dost well, De Bracy,” said Front-de-Boeuf, “to stand there listening to a fool’s jargon, when destruction is gaping for us! Seest thou not we are

дихати... Ідіть, – звернувся він до двох своїх служників, – приведіть сюди справжнього Седріка. Цього разу я не каратиму вас за помилку, бо хіба ж відрізниш простого дурня від Франкліна-сакса.

– Але ваша лицарська вельможність скоро дізнається, що дурнів серед нас залишилося набагато більше, ніж Франклінів, – сказав Вамба.

– Що верзе оце патякало? – спитав Фрон-де-Беф, озирнувшись на служників, а ті, занукаючи, боязко натякнули, – якщо це не Седрік, то вони не відають, де він подівся.

– Господи Боже! – вигукнув де Брасі. – Він, певне, втік, перебравшись на ченця!

– До біса! – спаленів Фрон-де-Беф. – Отже, я сам випровадив ротервудського кнура до брами і власними руками випустив його з замку! А ти, – обернувся він до Вамби, – своїм крутієм обдуриш ідіотів, іще дурніших, ніж ти, – я тебе висвячу на ченця! Звелью виголити тобі черепок за всіма правилами. Гей, хто там! Здеріть-но йому шкіру з голови й викиньте з вежі за мур!.. Ну, блазню, побачимо, як ти далі блазноватимеш!

– Шляхетний лицарю, ваші вчинки ліпші від ваших слів, – став рюмсати бідолашний Вамба, що за звичкою навіть перед смертю не забував про свої дотепи. – Якщо ви надінете на мене червону шапочку, як самі обіцяєте, це означатиме, що замість простого ченця я стану кардиналом.

– Сердега, – мовив де Брасі, – він поклав собі до смерті zostаватися блазнем! Фрон-де-Бефе, не карайте його, ліпше подаруйте мені. Нехай розважає моїх вільних вояків. Що скажеш на це, блазню? Чи наважишся ти вирушити зі мною на війну?

– Та, певне, тільки ось треба в господаря спитатися, бо ж бачиш, – мовив Вамба, показуючи на свого нашійника, – мені не дозволено знімати оцього комірця без його дозволу.

– Дарма, норманська пилка вмить розпиляє саксонського нашійника, – запевнив де Брасі.

– Ще б пак, ваша вельможносте, – сказав Вамба, – через це і з'явилася мабуть, у нас примовка:

Норманські пили – в англійських дубах,
 Норманські ярма – в нас на плечах;
 Норманські ложки – в тарелях у нас,
 Норман над англійцем – пан повсякчас;
 Усміхнеться Англії сонце ясне,
 Лиш тільки як зайд вона прожене!

– Отямся, де Брасі, – втрутився Фрон-до-Беф, – нам загрожує небезпека, а ти стоїш і слухаєш дурневі патякання! Хіба ти не бачиш, що

overreached, and that our proposed mode of communicating with our friends without has been disconcerted by this same motley gentleman thou art so fond to brother? What views have we to expect but instant storm?"

"To the battlements then," said De Bracy; "when didst thou ever see me the graver for the thoughts of battle? Call the Templar yonder, and let him fight but half so well for his life as he has done for his Order – Make thou to the walls thyself with thy huge body – Let me do my poor endeavour in my own way, and I tell thee the Saxon outlaws may as well attempt to scale the clouds, as the castle of Torquilstone; or, if you will treat with the banditti, why not employ the mediation of this worthy franklin, who seems in such deep contemplation of the wine-flagon? – Here, Saxon," he continued, addressing Athelstane, and handing the cup to him, "rinse thy throat with that noble liquor, and rouse up thy soul to say what thou wilt do for thy liberty."

"What a man of mould may," answered Athelstane, "providing it be what a man of manhood ought. – Dismiss me free, with my companions, and I will pay a ransom of a thousand marks."

"And wilt moreover assure us the retreat of that scum of mankind who are swarming around the castle, contrary to God's peace and the king's?" said Front-de-Boeuf.

"In so far as I can," answered Athelstane, "I will withdraw them; and I fear not but that my father Cedric will do his best to assist me."

"We are agreed then," said Front-de-Boeuf – "thou and they are to be set at freedom, and peace is to be on both sides, for payment of a thousand marks. It is a trifling ransom, Saxon, and thou wilt owe gratitude to the moderation which accepts of it in exchange of your persons. But mark, this extends not to the Jew Isaac."

"Nor to the Jew Isaac's daughter," said the Templar, who had now joined them.

"Neither," said Front-de-Boeuf, "belong to this Saxon's company."

"I were unworthy to be called Christian, if they did," replied Athelstane: "deal with the unbelievers as ye list."

"Neither does the ransom include the Lady Rowena," said De Bracy. "It shall never be said I was scared out of a fair prize without striking a blow for it."

"Neither," said Front-de-Boeuf, "does our treaty refer to this wretched Jester, whom I retain, that I may make him an example to every knave who turns jest into earnest."

"The Lady Rowena," answered Athelstane, with the most steady countenance, "is my affianced bride. I will be drawn by wild horses

вони нас перехитрували? Адже саме через оцього блазня, з яким ти надумав розважатися, ми не змогли зв'язатися з нашими спільниками. Нам нема вже на що сподіватися, хіба що на скорий штурм.

– Тоді ходімо до бійниць, – сказав де Брасі. – Чи бачив ти коли-небудь, щоб я печалився перед боєм? Поклич храмовника, нехай він захищає своє життя хоч наполовину так хоробро, як бився на славу свого ордену. Та й сам поквапся на мур. Я й сам там битимусь як зможу, і повір мені: саксонським розбійникам ніколи не залізти на мури Торкілстона, так само як і не здертися на хмари. А якщо ти вважаєш за краще розпочати переговори з бандитами, то чого б тобі не вдатися до послуг цього шановного Франкліна, що так уважно споглядає пляшку з вином? Гей, саксе, – провадив він далі, звертаючись до Ательстана й простягаючи йому квартиру, – промочи собі горлянку цим шляхетним напоєм, оговтайся і скажи, що ти даси нам за своє визволення?

– Те, що я здатний заплатити, – відповів Ательстан, – аби тільки це не суперечило честі й мужності. Відпусти мене з усіма моїми супутниками, і я дам тисячу золотих викупу.

– Крім того, чи поручишся ти, що оцей набрид, котрий зібрався попід мурами, порушуючи божеський і королівський спокій, зараз же відступить від замку? – додав Фрон-де-Беф.

– Скільки зможу, – відповів Ательстан, – я докладу зусиль, аби вони відійшли, і не маю сумніву, що мій названий батько Седрік допоможе мені.

– Отже, справу залагоджено, – сказав Фрон-де-Беф. – Тебе і твоїх супутників ми відпустимо з миром, а ти заплатиш нам тисячу золотих. Сума досить-таки незначна, і ти, саксе, маєш бути вдячний, що ми згодилися взяти таку дрібницю за увесь ваш гурт. Тільки ось що: ця угода не поширюється на єврея Ісака.

– Та його доньку, – додав храмовник, зайшовши до зали під час переговорів.

– Вони й не належать до товариства цього сакса, – зауважив Фрон-де-Беф.

– Якби вони належали до нашого товариства, – мовив Ательстан, – я посоромився б називати себе християнином. Робіть із цими невірними, що хочете.

– Викуп не стосується й леді Ровени, – сказав де Брасі. – Аби ніхто мені не закинув, що я відмовився від такої здобичі, навіть мечем ні разу не махнувши.

– Наша угода, – втрутився Фрон-де-Беф, – не стосується й цього триклятого блазня. Я залишаю його собі й покажу на його прикладі, що зі мною жартувати не годиться.

– Леді Ровена, – незворушно зауважив Ательстан, – моя наречена. Нехай краще мене роздеруть на шматки дикими кіньми, аніж я погоджусь

before I consent to part with her. The slave Wamba has this day saved the life of my father Cedric – I will lose mine ere a hair of his head be injured.”

“Thy affianced bride? – The Lady Rowena the affianced bride of a vassal like thee?” said De Bracy; “Saxon, thou dreamest that the days of thy seven kingdoms are returned again. I tell thee, the Princes of the House of Anjou confer not their wards on men of such lineage as thine.”

“My lineage, proud Norman,” replied Athelstane, “is drawn from a source more pure and ancient than that of a beggarly Frenchman, whose living is won by selling the blood of the thieves whom he assembles under his paltry standard. Kings were my ancestors, strong in war and wise in council, who every day feasted in their hall more hundreds than thou canst number individual followers; whose names have been sung by minstrels, and their laws recorded by Wittenagemotes; whose bones were interred amid the prayers of saints, and over whose tombs minsters have been builded.”

“Thou hast it, De Bracy,” said Front-de-Boeuf, well pleased with the rebuff which his companion had received; “the Saxon hath hit thee fairly.”

“As fairly as a captive can strike,” said De Bracy, with apparent carelessness; “for he whose hands are tied should have his tongue at freedom. – But thy glibness of reply, comrade,” rejoined he, speaking to Athelstane, “will not win the freedom of the Lady Rowena.”

To this Athelstane, who had already made a longer speech than was his custom to do on any topic, however interesting, returned no answer. The conversation was interrupted by the arrival of a menial, who announced that a monk demanded admittance at the postern gate.

“In the name of Saint Bennet, the prince of these bull-beggars,” said Front-de-Boeuf, “have we a real monk this time, or another impostor? Search him, slaves – for an ye suffer a second impostor to be palmed upon you, I will have your eyes torn out, and hot coals put into the sockets.”

“Let me endure the extremity of your anger, my lord,” said Giles, “if this be not a real shaveling. Your squire Jocelyn knows him well, and will vouch him to be brother Ambrose, a monk in attendance upon the Prior of Jorvaultx.”

“Admit him,” said Front-de-Boeuf; “most likely he brings us news from his jovial master. Surely the devil keeps holiday, and the priests are relieved from duty, that they are strolling thus wildly through the country. Remove these prisoners; and, Saxon, think on what thou hast heard.”

розлучитися з нею. А раб Вамба пожертвував собою, аби врятувати життя мого названого батька Седріка. Отож я скорше загину, аніж дозволю бодай чимось скривдити його.

– Твоя наречена? Леді Ровена просватана за такого васала, як ти? – здивувався де Брасі. – Ти, саксе, здається, уявив собі, що повернулися часи вашого Семицарства! Тож знай, що принци з дому Анжу не віддають заміж наречених, що ними вони опікуються, за людей такого низького походження, як твоє.

– Мій рід, гордий нормане, – промовив Ательстан, – набагато стародавніший і благородніший, аніж у якогось злиденного французика, який тільки тим і заробляє на прожиття, що торгує кров'ю злодіїв і волоцюг, скликаючи їх цілими загонами під свої знеславлені короги. Мої предки були королі: сильні в бою, мудрі на пораду, вони щодня пригощали за своїм столом більше люду, ніж ти водиш за собою. Імена їхні оспівали менестрелі, закони їхні потвердила Рада Старійшин. Над їхніми трунами співали молитов святі угодники, а над їхніми останками постали собори.

– А що, де Брасі, перепало тобі? – спитав Фрон-де-Беф, радіючи, що його приятеля так вишпетили. – Сакс поцілів тебе досить влучно.

– Так, наскільки влучно може поціляти бранець, – з удаваною безтурботністю відповів де Брасі. – Хто має зв'язані руки, той розпускає язика. Та хоч який гострий ти, голубе, на язик, – провадив він далі, звертаючись до Ательстана, – леді Ровена не стане від того вільнішою.

Ательстан, щойно виголосивши надзвичайно довгу, як на нього, промову, ніяк не зреагував на ці слова. Та тут їхню розмову перебив служник, доповівши, що біля брами стоїть чернець і благає впустити його.

– Заради святого Бенета, покровителя цієї злиденної братії, – гукнув Фрон-де-Беф, – хотів би я знати, чи це справжній чернець, чи знову переодягнений шахрай! Гей, раби, обшукати його, і якщо виявиться, що вас знову обдурено, я звелю повиштрикувати вам очі, а в рани напхати жарин.

– Хай упаде на мене ваш гнів, мілорде, якщо цей чернець несправжній, – промовив Жиль. – Ваш джура Джослін упізнав його і ладен заприсягтися, що це не хто інший, як отець Амброз – чернець, що служить у пріора з Жорво.

– Впустіть його! – звелів Фрон-де-Беф. – Цілком імовірно, що він приніс нам звістку від свого веселого господаря. Нині у чорта, мабуть, свято, і ченці, певне, звільнені від своїх обов'язків, якщо тиняються отак по всьому краю. Відведіть полонених туди, звідки привели, а ти, саксе, гарненько подумай про наші слова.

“I claim,” said Athelstane, “an honourable imprisonment, with due care of my board and of my couch, as becomes my rank, and as is due to one who is in treaty for ransom. Moreover, I hold him that deems himself the best of you, bound to answer to me with his body for this aggression on my freedom. This defiance hath already been sent to thee by thy sewer; thou underliest it, and art bound to answer me – There lies my glove.”

“I answer not the challenge of my prisoner,” said Front-de-Boeuf; “nor shalt thou, Maurice de Bracy. – Giles,” he continued, “hang the franklin’s glove upon the tine of yonder branched antlers: there shall it remain until he is a free man. Should he then presume to demand it, or to affirm he was unlawfully made my prisoner, by the belt of Saint Christopher, he will speak to one who hath never refused to meet a foe on foot or on horseback, alone or with his vassals at his back!”

The Saxon prisoners were accordingly removed, just as they introduced the monk Ambrose, who appeared to be in great perturbation.

“This is the real *Deus vobiscum*,” said Wamba, as he passed the reverend brother; “the others were but counterfeits.”

“Holy Mother,” said the monk, as he addressed the assembled knights, “I am at last safe and in Christian keeping!”

“Safe thou art,” replied De Bracy; “and for Christianity, here is the stout Baron Reginald Front-de-Boeuf, whose utter abomination is a Jew; and the good Knight Templar, Brian de Bois-Guilbert, whose trade is to slay Saracens – If these are not good marks of Christianity, I know no other which they bear about them.”

“Ye are friends and allies of our reverend father in God, Aymer, Prior of Jorvaulx,” said the monk, without noticing the tone of De Bracy’s reply; “ye owe him aid both by knightly faith and holy charity; for what saith the blessed Saint Augustin, in his treatise *De Civitate Dei* – ”

“What saith the devil!” interrupted Front-de-Boeuf; “or rather what dost thou say, Sir Priest? We have little time to hear texts from the holy fathers.”

“*Sancta Maria!*” ejaculated Father Ambrose, “how prompt to ire are these unhallowed laymen! – But be it known to you, brave knights, that certain murderous caitiffs, casting behind them fear of God, and reverence of his church, and not regarding the bull of the holy see, *Si quis, suadende Diabolo* – ”

– Я вимагаю, – сказав Ательстан, – щоб моє ув'язнення було почесним і щоб тут як слід дбали про мою їжу й нічліг, згідно з моїм походженням та правилами поведінки з особами, що їх мають викупити. Я заявляю, що той із вас, хто вважає себе за старшого, особисто відповідь мені за замах на мою свободу. Я вже посилав тобі виклик через твого доморядника, отже, ти знаєш, чого я домагаюсь, і мусиш відповісти мені. Ось моя рукавичка.

– Я не відповідаю на виклик свого бранця, – відповів Фрон-де-Беф, – і ти так само не повинен відповідати, Морісе де Брасі. Жилю, – провадив він далі, – повісь франклінову рукавичку на якийсь із оленьчих рогів, там, на стіні. Нехай вона й висить там, доки її господаря випустять на волю. А тоді, якщо зважиться вимагати, щоб її йому повернули, або скаже, що я протизаконно полонив його, присягаюсь поясом святого Христофора, він матиме справу з лицарем, що ніколи ще не відмовлявся іти супроти ворога, однаково – був він піший чи верхи, сам чи зі своїми васалами!

Полонених саксів вивели, і до зали одразу ж впустили геть збентеженого ченця Амброза.

– Оце справжній Deus vobiscum!¹ – зауважив Вамба, проходячи повз духовну особу. – Решта всі були ошуканці.

– Матір Божа, – мовив чернець, озираючись на лицарів, що зібралися в залі, – нарешті я в безпеці й серед справжніх християн!

– В безпеці – це правда, – зауважив де Брасі, – а щодо справжніх християн, то ось перед тобою могутній барон Реджинальд Фрон-де-Беф, який почуває невідпорну відразу до всіх євреїв. А це хоробрий лицар Храму, Бріан де Буагільбер, нещадний винищувач сарацінів. Якщо це не справжні християни, то я не знаю, яких тобі ще треба!

– Ви друзі й союзники велебного отця нашого у Христі, пріора Еймера з абатства Жорво, – промовив чернець, не зауваживши іронії у словах де Брасі, – і за лицарськими обітницями і за християнським милосердям ваш обов'язок – допомогти йому, бо, як каже блаженний Августин у своєму трактаті «De Civitate Dei»...²

– До біса все це! – перебив його Фрон-де-Беф. – Хутчіш кажи, що сталося, ченче! Ми не маємо часу вислухувати тексти з писань святих отців.

– Sancta Maria!³ – вигукнув отець Амброз. – Як швидко впадають у гнів ці грішні миряни! Та хай буде вам відомо, хоробрі лицарі, що якісь харцизяки, забувши про страх Божий і повагу до церкви й не побоявшись велінь святого папського престолу – «Si quis suadente Diabolo...»⁴

¹ З вами Бог! (латин.).

² «Про місто Боже» (латин.).

³ Свята Маріє! (латин.).

⁴ «Коли хтось, спокушений дияволом...» (латин.).

“Brother priest,” said the Templar, “all this we know or guess at – tell us plainly, is thy master, the Prior, made prisoner, and to whom?”

“Surely,” said Ambrose, “he is in the hands of the men of Belial, infesters of these woods, and contemners of the holy text, *‘Touch not mine anointed, and do my prophets naught of evil.’*”

“Here is a new argument for our swords, sirs,” said Front-de-Boeuf, turning to his companions; “and so, instead of reaching us any assistance, the Prior of Jorvaulx requests aid at our hands? a man is well helped of these lazy churchmen when he hath most to do! – But speak out, priest, and say at once, what doth thy master expect from us?”

“So please you,” said Ambrose, “violent hands having been imposed on my reverend superior, contrary to the holy ordinance which I did already quote, and the men of Belial having rifled his mails and budgets, and stripped him of two hundred marks of pure refined gold, they do yet demand of him a large sum beside, ere they will suffer him to depart from their uncircumcised hands. Wherefore the reverend father in God prays you, as his dear friends, to rescue him, either by paying down the ransom at which they hold him, or by force of arms, at your best discretion.”

“The foul fiend quell the Prior!” said Front-de-Boeuf; “his morning’s drought has been a deep one. When did thy master hear of a Norman baron unbuckling his purse to relieve a churchman, whose bags are ten times as weighty as ours? – And how can we do aught by valour to free him, that are cooped up here by ten times our number, and expect an assault every moment?”

“And that was what I was about to tell you,” said the monk, “had your hastiness allowed me time. But, God help me, I am old, and these foul onslaughts distract an aged man’s brain. Nevertheless, it is of verity that they assemble a camp, and raise a bank against the walls of this castle.”

“To the battlements!” cried De Bracy, “and let us mark what these knaves do without;” and so saying, he opened a latticed window which led to a sort of bartisan or projecting balcony, and immediately called from thence to those in the apartment – “Saint Dennis, but the old monk hath brought true tidings! – They bring forward mantelets and pavisses,¹ and the archers muster on the skirts of the wood like a dark cloud before a hailstorm.”

¹ Mantelets were temporary and movable defences formed of planks, under cover of which the assailants advanced to the attack of fortified places of old. Pavisses were a species of large shields covering the whole person, employed on the same occasions.

– Слухай-но, отче, – втрутився храмовник, – усе це ми самі знаємо або ж наперед здогадуємось. Ліпше скажи-но нам прямо, що сталося із твоїм господарем: чи не в полоні він, а коли в полоні, то в кого?

– Так воно і є, – відповів Амброз, – він у руках диявольських прислужників. Їх повно-повнісінько в тутешніх лісах, і вони не хочуть і чути, що в Святому Письмі сказано: «Не займай помазаника мого і пророкам моїм не чини ніякого зла».

– Маємо ще нову роботу для наших мечів, панове, – звернувся Фрон-де-Беф до своїх приятелів. – Отже, замість вислати нам людей на підмогу, пріор Еймер від нас самих чекає допомоги! Завжди доводиться допомагати цим ледачим церковникам тоді, коли й у самих повні руки роботи. А проте не дляйся, ченче, скажи до пуття: що хоче від нас твій господар?

– Вислухайте, коли ваша ласка, – сказав Амброз. – Учинивши нахабними, руками насилля над нашим велебним ігуменом, це бісівське кодло пограбувало всі його скрині й торби, забрало в нього двісті щирозлотих монет і тепер вимагає іще більшої суми грошей. Без такого викупу ті харцизи не згодні випустити його зі своїх нечестивих рук. А тому наш велебний отець ігумен звертається до вас – до своїх друзів – з проханням вирятувати його, тобто заплатити викуп, який вимагають за нього, або ж визволити його від ворогів силою зброї.

– Чортяка б його вхопив, твого пріора! – гукнув Фрон-де-Беф. – Він, певне, сьогодні натщесерце забагато хильнув. Хто колись чував, аби норманський барон вивертав калитку заради якоїсь духовної особи: адже усім відомо, що грошей у них удесятеро більше, ніж у нас? І як можемо ми визволити його силою зброї, коли ворог, удесятеро сильніший за нас, тримає нас в облозі, і ми щомиті чекаємо на приступ?

– Я і про це хотів доповісти вам, – похопився чернець, – та ви так квапитеся, що не даєте мені докінчити. Але ж, Господи помилуй, я вже старий, а ці богопротивні сутички зовсім збили мене з пуття. Річ у тім, що вони оточили замок і посуваються до його мурів.

– На мури! – загорлав де Брасі. – Побачимо, що роблять ці негідники!

Він розчахнув загразоване вікно, що виходило на терасу одного з виступів, й одразу ж гукнув до всіх, хто був у залі:

– Присягаюся святим Денисом, старий чернець сказав правду! Вони несуть великі щити, а їхніх лучників на узліссі не злічити!

Reginald Front-de-Boeuf also looked out upon the field, and immediately snatched his bugle; and, after winding a long and loud blast, commanded his men to their posts on the walls.

“De Bracy, look to the eastern side, where the walls are lowest – Noble Bois-Guilbert, thy trade hath well taught thee how to attack and defend, look thou to the western side – I myself will take post at the barbican. Yet, do not confine your exertions to any one spot, noble friends! – we must this day be everywhere, and multiply ourselves, were it possible, so as to carry by our presence succour and relief wherever the attack is hottest. Our numbers are few, but activity and courage may supply that defect, since we have only to do with rascal clowns.”

“But, noble knights,” exclaimed Father Ambrose, amidst the bustle and confusion occasioned by the preparations for defence, “will none of ye hear the message of the reverend father in God Aymer, Prior of Jorvaulx? – I beseech thee to hear me, noble Sir Reginald!”

“Go patter thy petitions to heaven,” said the fierce Norman, “for we on earth have no time to listen to them. – Ho! there, Anselm! see that seething pitch and oil are ready to pour on the heads of these audacious traitors – Look that the cross-bowmen lack not bolts.¹ – Fling abroad my banner with the old bull’s head – the knaves shall soon find with whom they have to do this day!”

“But, noble sir,” continued the monk, persevering in his endeavours to draw attention, “consider my vow of obedience, and let me discharge myself of my Superior’s errand.”

“Away with this prating dotard,” said Front-de Boeuf, “lock him up in the chapel, to tell his beads till the broil be over. It will be a new thing to the saints in Torquilstone to hear aves and paters; they have not been so honoured, I trow, since they were cut out of stone.”

“Blaspheme not the holy saints, Sir Reginald,” said De Bracy, “we shall have need of their aid to-day before yon rascal rout disband.”

“I expect little aid from their hand,” said Front-de-Boeuf, “unless we were to hurl them from the battlements on the heads of the villains. There is a huge lumbering Saint Christopher yonder, sufficient to bear a whole company to the earth.”

The Templar had in the meantime been looking out on the proceedings of the besiegers, with rather more attention than the brutal Front-de-Boeuf or his giddy companion.

“By the faith of mine order,” he said, “these men approach with more touch of discipline than could have been judged, however they come by it. See ye

¹ The bolt was the arrow peculiarly fitted to the cross-bow, as that of the long-bow was called a shaft. Hence the English proverb – “I will either make a shaft or bolt of it,” signifying a determination to make one use or other of the thing spoken of.

Реджинальд Фрон-де-Беф теж глянув на поле, схопив ріг, гучно засурмив, а тоді наказав своїм людям стати кожному на своє місце на замкових мурах.

– Де Брасі, захищай замок зі сходу, там мури найнижчі. Шляхетний Буагільбере, ти маєш досвід у науці як оборони, так і нападу, тож наглядай за західним муром. Сам я стану біля барбікена. Та прошу вас, мої хоробрі друзі, не тримайте оборону тільки біля призначеного місця. Сьогодні ми повинні встигати скрізь, допомагати всім, кому буде сутужно. Нас небагато, але хоробрістю і вправністю цю нестачу можна надолужити. Не забувайте, що ми маємо битися зі злочинцями й шахраями.

– Шляхетні лицарі! – волав отець Амброз серед загального гармидеру. – Невже ніхто з вас не вислухає, що написав у своєму листі велебний отець, пріор Еймер із Жорво? Богом закликаю, шляхетний пане Реджинальде, вислухай мене!

– Відчепися! Іди й мурочи свої закляття небесам, – спаленівши, відповів норман, – а нам тут, на землі, ніколи їх слухати... Гей, Ансельме, накажи кип'ятити смолу та олію – виллемо їх на голови цих зухвальців! Гляди, щоб біля самострілів було якомога більше стріл. Підніміть на вежі мою корогву! Ту, стару, де бичача голова. Ця потолоч скоро знатиме, з ким їй доведеться мати справу.

– Хоробрий пане, – чіплявся до нього отець Амброз, – я дав обітницю послуху, я мушу виконати волю свого ігумена. Дозволь переповісти тобі...

– Заберіть геть цього базіку! – розлютився Фрон-де-Беф. – Замкніть його в каплиці, нехай лічить пацьорки, аж поки скінчиться бойовище. Для торкілстонових святих буде за новину почути молитви та акафісти. Їм не виявляли такої честі, мабуть, відтоді, як їх витесали з каменю.

– Не гніви святих, пане Реджинальде, – сказав де Брасі, – нам може стати в пригоді їхня допомога, перше ніж ми розженемо цей набрід.

– Я не сподіваюся від них ніякої допомоги, – відповів Фрон-де-Беф. – Хіба що позносити їх до бійниць та й покидати на голови цих бандюг. Там є святий Христофор, такий величезний, що сам зможе розчавити цілий загін.

Тим часом храмовник спостерігав рух супротивника набагато уважніше, ніж грубий Фрон-де-Беф та його легковажний співрозмовник.

– Присягаюся честю мого ордену, – зауважив він, – ці люди наступають у набагато більшому порядку, ніж цього хтось міг від них сподіватися.

how dexterously they avail themselves of every cover which a tree or bush affords, and shun exposing themselves to the shot of our cross-bows? I spy neither banner nor pennon among them, and yet will I gage my golden chain, that they are led on by some noble knight or gentleman, skilful in the practice of wars.”

“I espy him,” said De Bracy; “I see the waving of a knight’s crest, and the gleam of his armour. See yon tall man in the black mail, who is busied marshalling the farther troop of the rascaille yeomen – by Saint Dennis, I hold him to be the same whom we called Le Noir Faineant, who overthrew thee, Front-de-Boeuf, in the lists at Ashby.”

“So much the better,” said Front-de-Boeuf, “that he comes here to give me my revenge. Some hilding fellow he must be, who dared not stay to assert his claim to the tourney prize which chance had assigned him. I should in vain have sought for him where knights and nobles seek their foes, and right glad am I he hath here shown himself among yon villain yeomanry.”

The demonstrations of the enemy’s immediate approach cut off all farther discourse. Each knight repaired to his post, and at the head of the few followers whom they were able to muster, and who were in numbers inadequate to defend the whole extent of the walls, they awaited with calm determination the threatened assault.

Погляньте, як вправно використовують вони для маскуванню кожне дерево й кущ і як уміло ховаються від наших самострілів. Я не бачу в них ані корогов, ані якихось інших знаків, проте ладен закластися на свій золотий ланцюг, що в них за проводиря або якийсь лицар, або шляхетний дворянин, досвідчений у військових справах.

– Я бачу його, – сказав де Брасі. – Онде мають пір'їни лицарського шолома і зблискує панцер. Бачите високого чоловіка в чорному панцері? Він веде оту далеку ватагу шахраїв-йоменів. Присягаюся святим Денисом, це, певне, той самий лицар, що його ми прозвали Чорним Неробою. Пам'ятаєш, Фрон-де-Бефе, він вибив тебе з сідла на турнірі в Ашбі?

– Тим краще, – кинув Фрон-де-Беф, – отже, він сам наражається на мою помсту. Це, певне, якийсь боягуз. Недаремно ж він побоявся лишитися на арені й не зважився взяти приз, котрий дістався йому випадково. Мені, певно, ніколи не поталанило б зустріти його серед вельможного панства та шляхетних лицарів, і я дуже радий, що моє око натрапило на нього серед підлих йоменів.

На цьому розмова урвалась, бо супротивник рішуче пішов у наступ. Кожен лицар у супроводі жменьки людей, що їх пощастило зібрати на захист замку, – їх вочевидь не вистачало для оборони всіх мурів, – пішов на своє місце і став незворушно дожидатися нападу.

CHAPTER XXVIII

*This wandering race, sever'd from other men,
Boast yet their intercourse with human arts;
The seas, the woods, the deserts, which they haunt,
Find them acquainted with their secret treasures:
And unregarded herbs, and flowers, and blossoms,
Display undreamt-of powers when gather'd by them.
The Jew*

Our history must needs retrograde for the space of a few pages, to inform the reader of certain passages material to his understanding the rest of this important narrative. His own intelligence may indeed have easily anticipated that, when Ivanhoe sunk down, and seemed abandoned by all the world, it was the importunity of Rebecca which prevailed on her father to have the gallant young warrior transported from the lists to the house which for the time the Jews inhabited in the suburbs of Ashby.

It would not have been difficult to have persuaded Isaac to this step in any other circumstances, for his disposition was kind and grateful. But he had also the prejudices and scrupulous timidity of his persecuted people, and those were to be conquered.

“Holy Abraham!” he exclaimed, “he is a good youth, and my heart bleeds to see the gore trickle down his rich embroidered hacqueton, and his corslet of goodly price – but to carry him to our house! – damsel, hast thou well considered? – he is a Christian, and by our law we may not deal with the stranger and Gentile, save for the advantage of our commerce.”

“Speak not so, my dear father,” replied Rebecca; “we may not indeed mix with them in banquet and in jollity; but in wounds and in misery, the Gentile becometh the Jew’s brother.”

РОЗДІЛ XXVIII

*Це плем'я мандрівне, чуже для всіх,
Пишається, однак, своїм умінням
Скарби тасмні тих лісів, пустель,
Морів, серед яких блукать припало,
Відкрий для себе, сили віднайти
Чудесні у простих квітках та зелах.
Марло. «Гебрей»*

Нам доведеться зробити невеличкий відступ, щоб розповісти читачеві про те, без чого неможливо зрозуміти подальшу оповідь. А втім, читач і сам, певна річ, здогадався, що Ребека умовила свого батька підібрати покинутого на арені пораненого Айвенго й одвезти його до будинку на околиці Ашбі, де оселився Ісак.

За інших обставин Ісака не треба було б і вмовляти, аби він погодився на це. Він зроду був не лихий і завжди був удячний за виявлене до нього милосердя. Проте над ним тяжіли споконвічні забобони і страх його гнаного плем'я, і їх треба було подолати.

– Праведний Аврааме! – вигукнув єврей. – Він добрий юнак, і мені серце крається, коли я бачу, як кров просочується крізь його гаптовану кучину і цебенить по панцеру, котрий недешево було дістати... Але ж узяти його до нас у дім... Подумай лишень, що ти говориш! Таж він християнин, а за нашим законом нам дозволено мати якісь зносини з іновірцями й поганими тільки в справах торгівлі.

– Батьку, любий, не кажи такого! – заперечила Ребека. – Справді, нам не слід брати участі в їхніх розвагах та гульбищах, та коли поганина поранено і на нього впало нещастя, він стає євреєві братом.

“I would I knew what the Rabbi Jacob Ben Tudela would opine on it,” replied Isaac; – “nevertheless, the good youth must not bleed to death. Let Seth and Reuben bear him to Ashby.”

“Nay, let them place him in my litter,” said Rebecca; “I will mount one of the palfreys.”

“That were to expose thee to the gaze of those dogs of Ishmael and of Edom,” whispered Isaac, with a suspicious glance towards the crowd of knights and squires. But Rebecca was already busied in carrying her charitable purpose into effect, and listed not what he said, until Isaac, seizing the sleeve of her mantle, again exclaimed, in a hurried voice – “Beard of Aaron! – what if the youth perish! – if he die in our custody, shall we not be held guilty of his blood, and be torn to pieces by the multitude?”

“He will not die, my father,” said Rebecca, gently extricating herself from the grasp of Isaac “he will not die unless we abandon him; and if so, we are indeed answerable for his blood to God and to man.”

“Nay,” said Isaac, releasing his hold, “it grieveth me as much to see the drops of his blood, as if they were so many golden byzants from mine own purse; and I well know, that the lessons of Miriam, daughter of the Rabbi Manasses of Byzantium whose soul is in Paradise, have made thee skilful in the art of healing, and that thou knowest the craft of herbs, and the force of elixirs. Therefore, do as thy mind giveth thee – thou art a good damsel, a blessing, and a crown, and a song of rejoicing unto me and unto my house, and unto the people of my fathers.”

The apprehensions of Isaac, however, were not ill founded; and the generous and grateful benevolence of his daughter exposed her, on her return to Ashby, to the unhallowed gaze of Brian de Bois-Guilbert. The Templar twice passed and repassed them on the road, fixing his bold and ardent look on the beautiful Jewess; and we have already seen the consequences of the admiration which her charms excited when accident threw her into the power of that unprincipled voluptuary.

Rebecca lost no time in causing the patient to be transported to their temporary dwelling, and proceeded with her own hands to examine and to bind up his wounds. The youngest reader of romances and romantic ballads, must recollect how often the females, during the dark ages, as they are called, were initiated into the mysteries of surgery, and how frequently the gallant knight submitted the wounds of his person to her cure, whose eyes had yet more deeply penetrated his heart.

But the Jews, both male and female, possessed and practised the medical science in all its branches, and the monarchs and powerful barons of the time frequently committed themselves to the charge of some experienced

– Шкода, що я не знаю, що сказав би про це рабин Яків Бен-Гудель! – мовив Ісак. – Одначе не слід допустити, щоб цей добрий юнак помер від втрати крові! Поклич Сіфа і Рейбена, нехай несуть його в Ашбі.

– Ні, – заперечила Ребека, – його треба покласти в мій паланкін, а я доїду верхи.

– Але ж тоді на тебе витріщатимуться оті нечестиві пси! – прошепотів Ісак, підозріло озираючи натовп лицарів і джур.

Ребека, віддаючи різні розпорядження, вже не слухала його, та Ісак схопив її за рукав і півголосом поспіхом промовив:

– Праведний Аароне! А що буде, коли юнак не виживе? Коли він помре під нашим дахом, нас звинуватять у його смерті, і тоді натовп роздере нас на шматки.

– Ні, таточку, він не помре, – відповіла Ребека, обережно вивільняючи свій рукав із батькових пальців. – Він житиме, якщо ми його заберемо звідси, а якщо ми не зробимо цього, то воістину відповідатимемо за його загибель перед Богом і перед людьми.

– Ой-йой, – забідкався Ісак, – мені несила дивитися на кров, що тече з його ран, наче кожна краплина – то золотий, якого забирають у мене з гаманця. І хіба ж я не знаю, що праведна Міріам, дочка візантійського рабина Манасії, душа якого вже в раю, навчила тебе мистецтву лікування і ти чудово знаєшся на цілющих властивостях зілля і силі настоїв. Отож роби, що підказує тобі розум. Ти в мене гарна дівчина, тебе послано мені як благословення Боже, як радісну пісню – і мені самому, і моему домові, й усьому людові ізраїльському...

А проте Ісак боявся марно. Шляхетний і великодушний учинок Ребеки привернув до неї увагу хижого Бріана де Буагільбера. Повертаючись до Ашбі, храмовник двічі повертав коня, щоб знову і знову помилуватися красунею-єврейкою, і ми вже знаємо, яке враження справила на нього її врода, коли випадок кинув її до рук цього розбещеного розбишаки.

Ребека не гаючиш припровадила хворого в дім, де тимчасово поселився її батько, і власноруч обмила й перев'язала рани Айвенго. Юні читачі романів і балад, мабуть, пам'ятають, як часто в ті, як тепер кажуть, темні часи жінки знали таємниці лікарської науки, і частенько траплялося, що поранених лицарів доглядали красуні, а їхні очі завдавали серцям вояків нових, уже невігійних ран.

Але євреї, як чоловіки, так і жінки, знали медичну науку в усіх її галузях і практикували так успішно, що тодішні монархи й могутні барони в разі ран або хвороб досить часто зверталися по допомогу до того чи того

sage among this despised people, when wounded or in sickness. The aid of the Jewish physicians was not the less eagerly sought after, though a general belief prevailed among the Christians, that the Jewish Rabbins were deeply acquainted with the occult sciences, and particularly with the cabalistical art, which had its name and origin in the studies of the sages of Israel. Neither did the Rabbins disown such acquaintance with supernatural arts, which added nothing (for what could add aught?) to the hatred with which their nation was regarded, while it diminished the contempt with which that malevolence was mingled. A Jewish magician might be the subject of equal abhorrence with a Jewish usurer, but he could not be equally despised. It is besides probable, considering the wonderful cures they are said to have performed, that the Jews possessed some secrets of the healing art peculiar to themselves, and which, with the exclusive spirit arising out of their condition, they took great care to conceal from the Christians amongst whom they dwelt.

The beautiful Rebecca had been heedfully brought up in all the knowledge proper to her nation, which her apt and powerful mind had retained, arranged, and enlarged, in the course of a progress beyond her years, her sex, and even the age in which she lived. Her knowledge of medicine and of the healing art had been acquired under an aged Jewess, the daughter of one of their most celebrated doctors, who loved Rebecca as her own child, and was believed to have communicated to her secrets, which had been left to herself by her sage father at the same time, and under the same circumstances. The fate of Miriam had indeed been to fall a sacrifice to the fanaticism of the times; but her secrets had survived in her apt pupil.

Rebecca, thus endowed with knowledge as with beauty, was universally revered and admired by her own tribe, who almost regarded her as one of those gifted women mentioned in the sacred history. Her father himself, out of reverence for her talents, which involuntarily mingled itself with his unbounded affection, permitted the maiden a greater liberty than was usually indulged to those of her sex by the habits of her people, and was, as we have just seen, frequently guided by her opinion, even in preference to his own.

When Ivanhoe reached the habitation of Isaac, he was still in a state of unconsciousness, owing to the profuse loss of blood which had taken place during his exertions in the lists. Rebecca examined the wound, and having applied to it such vulnerary remedies as her art prescribed, informed her father that if fever could be averted, of which the great bleeding rendered her little apprehensive, and if the healing balsam of Miriam retained its virtue, there was nothing to fear for his guest's life, and that he might with safety travel to York

знахаря цього зневаженого племені. Єврейські лікарі анічогісінько не втрачали через ту обставину, що серед християн багато хто вважав, нібито єврейські рабини були добре обізнані з окультними науками, а надто з кабалістикою, що сама назва її походила від таємничої науки ізраїльських мудреців. А рабини навіть не заперечували чуток про свій зв'язок із надприродними силами, бо, з одного боку, ті чутки нічого не додавали (та й чи можна було іще щось додати!) до тієї зненависті, яку відчували до їхнього люду, а з другого боку, за це до них ставилися менш зневажливо. До єврейського чаклуна можна було ставитися з не меншою огидою, ніж до лихваря, але зневажати його було зась. А втім, беручи до уваги деякі гідні подиви випадки зцілення різних хвороб (випадки, згадані в літописах), можна припустити, що євреї справді володіли таємницями лікування, передаючи їх з роду в рід і ретельно приховуючи їх від християн, хоч вони й жили серед них, через досить зрозумілий дух відокремленості, зумовлений їхнім становищем гнаного народу.

Красуня Ребека навчилась усього, чого могли навчити її одноплемінці; завдяки вродженим здібностям та силі розуму вона змогла не лише те все запам'ятати, а й систематизувати й розвинути самотійним мисленням набагато глибше, аніж цього можна було сподіватися від юної особи її статі в тому столітті, коли вона жила. Відомості з медицини і лікарського мистецтва їй передала літня жінка на ім'я Міріам, дочка одного з найславетніших рабинів і лікарів. Міріам любила Ребеку як рідну доньку. Подейкували, що вона передала Ребеці всі таємничі знання, які їй передав колись її мудрий батько. Міріам стала жертвою забобонів і фанатизму тієї доби, проте її лікарські таємниці перейшли як спадок до обдарованої учениці.

Ребека, наділена неабиякою вродою, була ще й дуже освічена, і її надзвичайно шанував народ, вважаючи, що вона майже дорівнялася до тих обдарованих жінок, про яких згадано у Святому Письмі. А її батько, мимохіть схилиючись перед її талантами, хоча це не заважало йому любити її безмежно, надавав їй більшої волі, аніж це дозволяли звичай євреїв, і не лише часто звертався до неї за порадою, а й, як ми вже бачили, інколи чинив, дослухаючись її думки більше, ніж своєї власної.

Коли Айвенго принесли до Ісакової оселі, він ще був непритомний, бо втратив багато крові. Ребека, оглянувши рану й приклавши до неї свої ліки, сказала батькові, що коли у хворого не буде лихоманки, – а з огляду на велику кровотечу її можна було не боятись, – і бальзам старої Міріам не втратив своєї цілющості, то нема чого непокоїтися за життя їхнього гостя і його вже завтра можна спокійно везти з собою до Йорка. Ісака трохи збентежила така звістка. Його милосердя

with them on the ensuing day. Isaac looked a little blank at this annunciation. His charity would willingly have stopped short at Ashby, or at most would have left the wounded Christian to be tended in the house where he was residing at present, with an assurance to the Hebrew to whom it belonged, that all expenses should be duly discharged. To this, however, Rebecca opposed many reasons, of which we shall only mention two that had peculiar weight with Isaac. The one was, that she would on no account put the phial of precious balsam into the hands of another physician even of her own tribe, lest that valuable mystery should be discovered; the other, that this wounded knight, Wilfred of Ivanhoe, was an intimate favourite of Richard Coeur-de-Lion, and that, in case the monarch should return, Isaac, who had supplied his brother John with treasure to prosecute his rebellious purposes, would stand in no small need of a powerful protector who enjoyed Richard's favour.

“Thou art speaking but sooth, Rebecca,” said Isaac, giving way to these weighty arguments – “it were an offending of Heaven to betray the secrets of the blessed Miriam; for the good which Heaven giveth, is not rashly to be squandered upon others, whether it be talents of gold and shekels of silver, or whether it be the secret mysteries of a wise physician – assuredly they should be preserved to those to whom Providence hath vouchsafed them. And him whom the Nazarenes of England call the Lion's Heart, assuredly it were better for me to fall into the hands of a strong lion of Idumea than into his, if he shall have got assurance of my dealing with his brother. Wherefore I will lend ear to thy counsel, and this youth shall journey with us unto York, and our house shall be as a home to him until his wounds shall be healed. And if he of the Lion Heart shall return to the land, as is now noised abroad, then shall this Wilfred of Ivanhoe be unto me as a wall of defence, when the king's displeasure shall burn high against thy father. And if he doth not return, this Wilfred may natheless repay us our charges when he shall gain treasure by the strength of his spear and of his sword, even as he did yesterday and this day also. For the youth is a good youth, and keepeth the day which he appointeth, and restoreth that which he borroweth, and succoureth the Israelite, even the child of my father's house, when he is encompassed by strong thieves and sons of Belial.”

It was not until evening was nearly closed that Ivanhoe was restored to consciousness of his situation. He awoke from a broken slumber, under the confused impressions which are naturally attendant on the recovery from a state of insensibility. He was unable for some time to recall exactly to memory the circumstances which had preceded his fall in the lists, or to make out any connected chain of the events in which he had been engaged upon the yesterday. A sense of wounds and injury, joined to great weakness and exhaustion, was mingled with the

любісінько б зупинилося на околиці Ашбі, і вже в крайньому разі він лишив би пораненого християнина там, доручивши доглядати його тим євреям, що в них він тимчасово оселився, і запевнивши господарів, що всі витрати він бере на себе. Та Ребека, вдавшись до вагомих доказів, рішуче заперечила, і з тих доказів ми згадаємо тільки два, що мали найбільшу силу для Ісака. Передусім вона й чути не хотіла про передачу в інші руки, навіть лікаря з її власного плем'я, слоїка з неоціненним цілющим бальзамом, боячись, що таким чином відкриється поважна лікарська таємниця. Крім того, вона нагадала батькові, що Айвенго – улюбленець Річарда Левове Серце. А в разі повернення Річарда до Англії Ісак, який постачав бунтівного принца Джона грішми, дуже потребуватиме могутнього заступника перед королем.

– Маєш рацію, Ребеко, – задумливо промовив Ісак. – То був би гріх – розкривати секрети блаженної Міріам; коли Бог посилає людині добро, не слід марнувати його й віддавати іншим – байдуже, золоту чи срібну монету або таємничі цілющі ліки, що їх заповів тобі мудрий лікар; хоч би що то було, коли з ласки провидіння ми чимось обдаровані, слід оберегти той дарунок. А щодо Річарда Левове Серце, то коли він, боронь Боже, довідається про мої грошові оборудки з його братом, мені ліпше потрапити до лабет ідумейського лева, ніж йому до рук. Отож я послухаюсь твоєї поради й візьму цього юнака до Йорка. Нехай, поки загояться його рани, наш дім буде його домом. І коли той, кого називають Левовим Серцем, повернеться до Англії, – а про це вже йде поголос, – Вілфред Айвенго стане для мене кам'яною стіною, яка прихистить мене від гніву короля. А коли не повернеться, цей Вілфред однаково відшкодує нам наші збитки, коли здобуде багатство силою свого списа і меча, як ото здобув учора та й сьогодні. Він добрий юнак і дотримується визначеного терміну й повертає позичене. Він допомагає ізраїльтянинові – захистив навіть сина мого батька, коли той потрапив до рук розбійників та іншого пекельного поріддя.

Був пізній вечір, коли Айвенго опритомнів і почав усвідомлювати все, що відбувалося навколо. Він прийшов до тями, перебуваючи в полоні невиразних вражень, котрі звичайно супроводять повернення до свідомості. Якийсь час він ніяк не міг ясно і послідовно відтворити події вчорашнього дня. Він почував величезну кволість і біль від ран. В голові у нього безладно борсались якісь невиразні спогади про отримані і завдані удари, про румаків, що напірають один на одного,

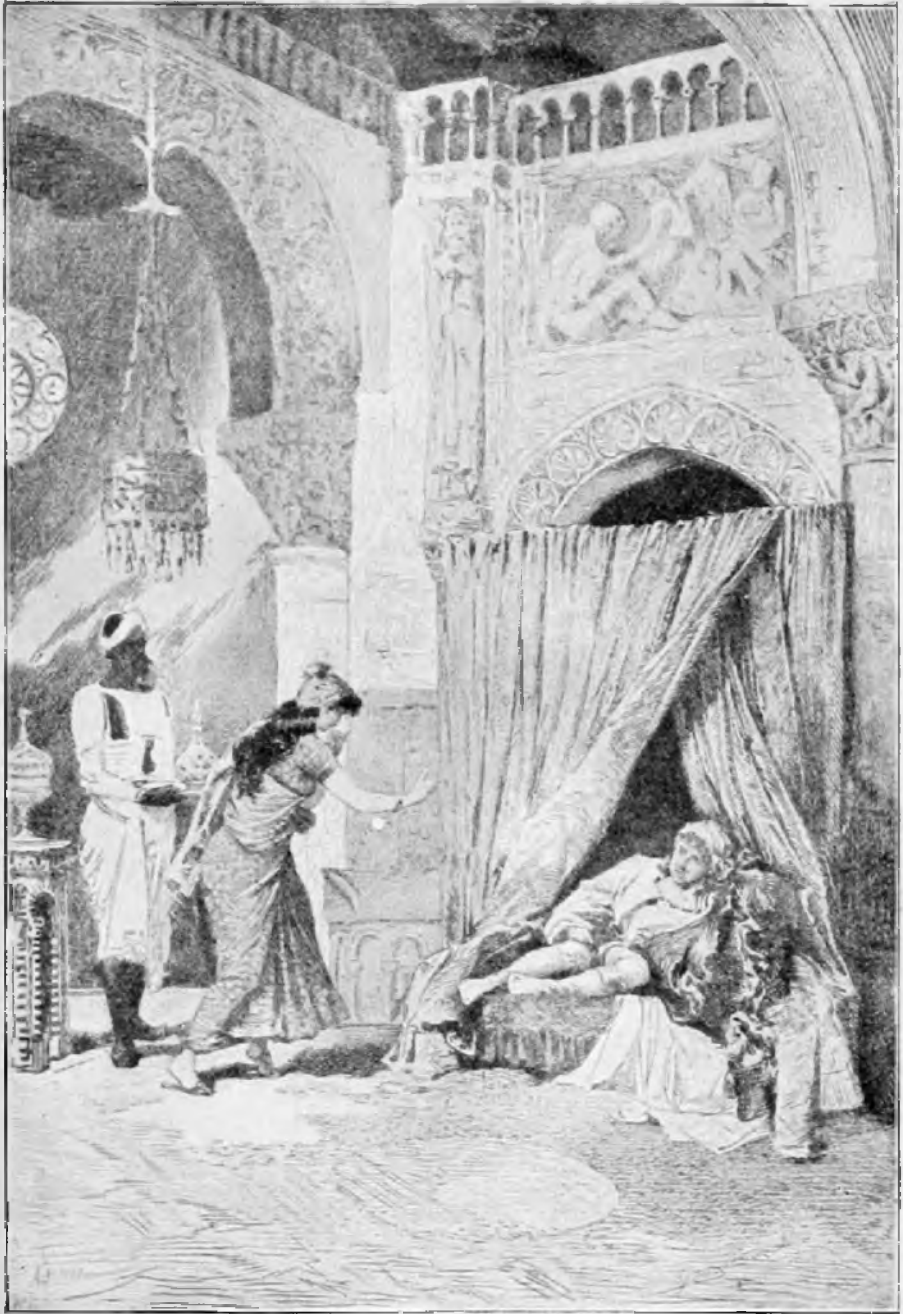
recollection of blows dealt and received, of steeds rushing upon each other, overthrowing and overthrown – of shouts and clashing of arms, and all the heady

збивають супротивника, а потім і самі падають на арену, а у вухах лунали бойові поклики й брязкіт зброї. На превелику силу, не зважаючи

tumult of a confused fight. An effort to draw aside the curtain of his couch was in some degree successful, although rendered difficult by the pain of his wound.

на рану, що гострим бодем озивалась на кожен його порух, він нарешті відгорнув запону біля свого ліжка.

To his great surprise he found himself in a room magnificently furnished, but having cushions instead of chairs to rest upon, and in other respects partaking so much of Oriental costume, that he began to doubt whether he had not, during his sleep, been transported back again to the land of Palestine. The impression was increased, when, the tapestry being drawn aside, a female form, dressed in a rich habit, which partook more of the Eastern taste than that of Europe, glided through the door which it concealed, and was followed by a swarthy domestic.

As the wounded knight was about to address this fair apparition, she imposed silence by placing her slender finger upon her ruby lips, while the attendant, approaching him, proceeded to uncover Ivanhoe's side, and the lovely Jewess satisfied herself that the bandage was in its place, and the wound doing well. She performed her task with a graceful and dignified simplicity and modesty, which might, even in more civilized days, have served to redeem it from whatever might seem repugnant to female delicacy. The idea of so young and beautiful a person engaged in attendance on a sick-bed, or in dressing the wound of one of a different sex, was melted away and lost in that of a beneficent being contributing her effectual aid to relieve pain, and to avert the stroke of death. Rebecca's few and brief directions were given in the Hebrew language to the old domestic; and he, who had been frequently her assistant in similar cases, obeyed them without reply.

The accents of an unknown tongue, however harsh they might have sounded when uttered by another, had, coming from the beautiful Rebecca, the romantic and pleasing effect which fancy ascribes to the charms pronounced by some beneficent fairy, unintelligible, indeed, to the ear, but, from the sweetness of utterance, and benignity of aspect, which accompanied them, touching and affecting to the heart. Without making an attempt at further question, Ivanhoe suffered them in silence to take the measures they thought most proper for his recovery; and it was not until those were completed, and this kind physician about to retire, that his curiosity could no longer be suppressed. – "Gentle maiden," he began in the Arabian tongue, with which his Eastern travels had rendered him familiar, and which he thought most likely to be understood by the turban'd and caftan'd damsel who stood before him – "I pray you, gentle maiden, of your courtesy –"

But here he was interrupted by his fair physician, a smile which she could scarce suppress dimpling for an instant a face, whose general expression was that of contemplative melancholy. "I am of England, Sir Knight, and speak the English tongue, although my dress and my lineage belong to another climate."

"Noble damsel," – again the Knight of Ivanhoe began; and again Rebecca hastened to interrupt him.

"Bestow not on me, Sir Knight," she said, "the epithet of noble. It is well you should speedily know that your handmaiden is a poor Jewess, the daughter

На свій подив, він побачив, що лежить у розкішно прибраній на східний манір кімнаті; першої миті йому навіть здалося, що під час сну він знов опинився в Палестині. Це враження стало ще певнішим, коли важка запона на дверях відхилилась і до кімнати прослизнула жінка у розкішному східному вбранні. Слідом за нею увійшов темнолиций прислужник.

Поранений лицар хотів був уже звернутись із запитанням до цього чарівного видіння, але жінка, притуливши тоненького пальчика до рубінових уст, звеліла йому мовчати. Прислужник підійшов до ліжка й відгорнув укривало, і тоді красуня єврейка оглянула пораненого: чи не сповзла пов'язка і чи не виникло якихось ускладнень. У її рухах було стільки грації, простоти і скромності, що навіть найсуворіший поборник моралі не зауважив би в них щось осудливе для жіночої гідності. Навіть сама думка, що молода і вродлива дівчина доглядає чоловіка і власноруч перев'язує йому рану, немов щезає кудись, коли ми бачимо перед собою сповнену милосердя істоту, що допомагає тяжкохворому, полегшуючи його страждання й рятуючи від смерті. Старому прислужникові, який часто допомагав Ребеці лікувати хворих, вона звеліла щось зробити, і той швидко і вправно виконав усе.

Ребека говорила по-гебрейському, і від звуків незнайомої мови на Айвенго війнуло таким чаром, наче то були магічні заклинання якоїсь доброї чарівниці. Слухаючи, він не розумів їх, але лагідний голос і ніжний вираз дівочого обличчя власкавлювали і зворушували його серце. Айвенго облишив спроби бодай про щось запитати і мовчки скорився всьому, що вона вважала за потрібне зробити для нього. Та коли рану доглянули і його красуня-лікарка мала вже йти, він не зміг стримати цікавості, що охопила його, і сказав по-арабському (цю мову він вивчив під час своїх мандрів на Сході і гадав, що вона краще, ніж інші, буде зрозуміла для дівчини, яка стояла перед ним у тюрбані і східному одязі):

– Люб'язна дівчино, прошу вас, коли ваша ласка...

Та вона перебила його слова, й мимовільний усміх на мить осяяв її обличчя, звичайно задумливе і сумне.

– Я живу в Англії, пане лицарю, – сказала вона, – і розмовляю англійською, хоча за походженням і вбранням належу до іншої країни.

– Шляхетна дівчино... – почав Айвенго, та Ребека знов квапливо перебила його.

– Пане лицарю, – звернулася вона до нього, – не називайте мене шляхетною. Ліпше вам одразу дізнатися, що ваша прислужниця – лише

of that Isaac of York, to whom you were so lately a good and kind lord. It will become him, and those of his household, to render to you such careful tendance as your present state necessarily demands.”

I know not whether the fair Rowena would have been altogether satisfied with the species of emotion with which her devoted knight had hitherto gazed on the beautiful features, and fair form, and lustrous eyes, of the lovely Rebecca; eyes whose brilliancy was shaded, and, as it were, mellowed, by the fringe of her long silken eyelashes, and which a minstrel would have compared to the evening star darting its rays through a bower of jessamine. But Ivanhoe was too good a Catholic to retain the same class of feelings towards a Jewess. This Rebecca had foreseen, and for this very purpose she had hastened to mention her father’s name and lineage; yet – for the fair and wise daughter of Isaac was not without a touch of female weakness – she could not but sigh internally when the glance of respectful admiration, not altogether unmixed with tenderness, with which Ivanhoe had hitherto regarded his unknown benefactress, was exchanged at once for a manner cold, composed, and collected, and fraught with no deeper feeling than that which expressed a grateful sense of courtesy received from an unexpected quarter, and from one of an inferior race. It was not that Ivanhoe’s former carriage expressed more than that general devotional homage which youth always pays to beauty; yet it was mortifying that one word should operate as a spell to remove poor Rebecca, who could not be supposed altogether ignorant of her title to such homage, into a degraded class, to whom it could not be honourably rendered.

But the gentleness and candour of Rebecca’s nature imputed no fault to Ivanhoe for sharing in the universal prejudices of his age and religion. On the contrary the fair Jewess, though sensible her patient now regarded her as one of a race of reprobation, with whom it was disgraceful to hold any beyond the most necessary intercourse, ceased not to pay the same patient and devoted attention to his safety and convalescence. She informed him of the necessity they were under of removing to York, and of her father’s resolution to transport him thither, and tend him in his own house until his health should be restored. Ivanhoe expressed great repugnance to this plan, which he grounded on unwillingness to give farther trouble to his benefactors.

“Was there not,” he said, “in Ashby, or near it, some Saxon franklin, or even some wealthy peasant, who would endure the burden of a wounded countryman’s residence with him until he should be again able to bear his armour? – Was there no convent of Saxon endowment, where he could be received? – Or could he not be transported as far as Burton, where he was sure to find hospitality with Waltheoff, the Abbot of St Withold’s, to whom he was related?”

бідолашна єврейка, донька того самого Ісака з Йорка, що за нього ви нещодавно заступилися. А тому і він, і всі його домашні зобов'язані найдбайливіше доглядати вас і піклуватися про вас.

Хто знає, чи задоволена була б Ровена, довідавшись, із яким почуттям її вірний лицар споглядав спочатку прегарні риси обличчя і осяйні очі красуні Ребеки; сяйво цих очей так пом'якшували й затіняли шовковисті вії, що менестрель, певне, порівняв би їх з вечірньою зорею, яка яскріє крізь плетиво галузок жасмину. Проте Айвенго був надто ревний католик, аби мати такі почуття до єврейки. Ребека сама передбачала це, тому й поквапилась сказати, якого вона роду, й назвати ім'я свого батька. Але ж вродлива і мудра Ісакова дочка була не позбавлена жіночих слабкостей і тому сумно зітхнула, побачивши, як швидко Айвенгів шанобливий захват і навіть ніжність поступилися місцем холодному й не дуже глибокому почуттю вдячності за несподівану допомогу, і то від представниці нижчого поріддя. Щоправда, досі в поведженні Айвенго й не було чогось більшого за природне для кожного юнака схиляння перед вродою, та в тім, що одне слово могло подіяти як магічне закляття і не тільки позбавити Ребеку заслуженого шляхетного схиляння, а й відкинути її до упосліджених соціальних покидьків, чого, звісно, вона не заслуговувала, було щось принизливе.

Ребеці боляче було бачити, що Айвенго ставиться до неї як до однієї з тих, хто належав до гнаного плем'я, але завдяки своїй лагідній вдачі й неупередженості вона й гадки не мала ображатися на нього за те, що він поділяв загальні забобони тих часів і своєї віри. Навпаки, красуня єврейка і далі так само терпляче й віддано доглядала його. Вона повідомила йому, що їм з батьком доконечно треба поквапитися з від'їздом до Йорка і що Ісак вирішив і його взяти з собою і доти піклуватися про нього, доки він одужає як слід. Айвенго рішуче відмовився від цього плану, посилаючись на те, що він аж ніяк не має бажання завдавати нового клопоту своїм благодійникам.

– Хіба в Ашбі, – наполягав він, – або десь на околицях немає якогось Франкліна чи хоча б заможного селянина, котрий погодився б узяти до себе пораненого земляка й подбати про нього, поки той буде здатний знову взяти до рук зброю? Хіба поблизу немає саксонського монастиря, де мене могли б прихистити?.. Чи не можна, зрештою, відвезти мене до Бертоня, де я можу розраховувати на гостинність нашого родича, ігумена абатства святого Вітольда?

“Any, the worst of these harbourages,” said Rebecca, with a melancholy smile, “would unquestionably be more fitting for your residence than the abode of a despised Jew; yet, Sir Knight, unless you would dismiss your physician, you cannot change your lodging. Our nation, as you well know, can cure wounds, though we deal not in inflicting them; and in our own family, in particular, are secrets which have been handed down since the days of Solomon, and of which you have already experienced the advantages. No Nazarene – I crave your forgiveness, Sir Knight – no Christian leech, within the four seas of Britain, could enable you to bear your corslet within a month.”

“And how soon wilt THOU enable me to brook it?” said Ivanhoe, impatiently.

“Within eight days, if thou wilt be patient and conformable to my directions,” replied Rebecca.

“By Our Blessed Lady,” said Wilfred, “if it be not a sin to name her here, it is no time for me or any true knight to be bedridden; and if thou accomplish thy promise, maiden, I will pay thee with my casque full of crowns, come by them as I may.”

“I will accomplish my promise,” said Rebecca, “and thou shalt bear thine armour on the eighth day from hence, if thou will grant me but one boon in the stead of the silver thou dost promise me.”

“If it be within my power, and such as a true Christian knight may yield to one of thy people,” replied Ivanhoe, “I will grant thy boon blithely and thankfully.”

“Nay,” answered Rebecca, “I will but pray of thee to believe henceforward that a Jew may do good service to a Christian, without desiring other guerdon than the blessing of the Great Father who made both Jew and Gentile.”

“It were sin to doubt it, maiden,” replied Ivanhoe; “and I repose myself on thy skill without further scruple or question, well trusting you will enable me to bear my corslet on the eighth day. And now, my kind leech, let me enquire of the news abroad. What of the noble Saxon Cedric and his household? – what of the lovely Lady – “He stopt, as if unwilling to speak Rowena’s name in the house of a Jew – “Of her, I mean, who was named Queen of the tournament?”

“And who was selected by you, Sir Knight, to hold that dignity, with judgment which was admired as much as your valour,” replied Rebecca.

The blood which Ivanhoe had lost did not prevent a flush from crossing his cheek, feeling that he had incautiously betrayed a deep interest in Rowena by the awkward attempt he had made to conceal it.

“It was less of her I would speak,” said he, “than of Prince John; and I would fain know somewhat of a faithful squire, and why he now attends me not?”

– Немає сумніву, – з невеселим усміхом відповіла Ребека, – навіть найгірша з названих вами осель була б для вас пристойнішою, аніж дім уполіженого єврея. Одначе, пане лицарю, якщо ви не бажаєте позбутися свого лікаря, вам краще їхати з нами. Вам, певне, відомо, що євреї вміють лікувати рани, хоча й не завдають їх. А в нашій родині, до того ж іще з часів царя Соломона, зберігаються деякі лікарські секрети, і цілющу силу одного з цих засобів ви відчули на собі. Жоден з назарейан... Пробачте, я обмовилась, пане лицарю... Жоден християнський лікар у межах чотирьох британських морів не здатний поставити вас на ноги раніше як за місяць.

– А як скоро зможеш зробити це ти? – нетерпляче спитав Айвенго.

– За вісім днів, якщо будете слухняно виконувати мої приписи, – відповіла Ребека.

– Присягаюся Пречистою, – сказав Айвенго, – якщо не гріх згадувати її ім'я в такому місці, не той тепер час, аби мені чи іншому лицареві ваятись у ліжку. Якщо ти виконаєш свою обіцянку, дівчино, я віддячу тобі. Здобуду грошей і насиплю шолом срібняків.

– Я свою обіцянку виконаю, – запевнила Ребека, – і на восьмий день від цієї години ти надінеш на себе свій бойовий обладунок, якщо навзамін обіцяного срібла подаруєш мені одну велику милість.

– Якщо у моїй владі виконати твоє бажання, – відповів Айвенго, – і якщо честь дозволяє християнському лицареві зробити це задля особи твого плем'я, я з радістю і вдячністю задовольню твоє прохання.

– Отож у мене одне лишень прохання, – мовила Ребека, – аби ти надалі вірив, що євреї здатні прислужитися християнинові, нічого не прагнучи за те, окрім благословення великого отця нашого, що створив і євреїв, і християн.

– Мені був би гріх сумніватися в цьому, – відповів Айвенго. – Я, не вагаючись і ні про що більше не допитуючись, віддаю себе в руки твого цілющого мистецтва з упевненістю, що на восьмий день надіну свого панцера. А тепер, мій добрий лікарю, скажи, чи не чула ти чогось нового про благородного Седріка Сакса та його домашніх? Про ту вродливу даму... – Він затнувся, вагаючись, чи вимовляти в єврейській оселі ім'я Ровени. – Про ту, що її обрано королевою турніру?

– Про ту, котру ви таки й обрали, пане лицарю, – сказала Ребека. – Ваш вибір заслужив не менше схвалення, ніж ваша хоробрість.

Хоч Айвенго і втратив чимало крові, обличчя його густо зашарілося на саму думку, що, намагаючись приховати свої справжні почуття до Ровени, він тільки ще відвертіше їх виявив.

– Я хотів говорити не про неї, а про принца Джона, – мовив Айвенго. – Крім того, я хотів би знати, де подівся мій вірний джура і чого він оце зараз не біля мене.

“Let me use my authority as a leech,” answered Rebecca, “and enjoin you to keep silence, and avoid agitating reflections, whilst I apprize you of what you desire to know. Prince John hath broken off the tournament, and set forward in all haste towards York, with the nobles, knights, and churchmen of his party, after collecting such sums as they could wring, by fair means or foul, from those who are esteemed the wealthy of the land. It is said he designs to assume his brother’s crown.”

– А я скористаюся своєю владою лікаря і звелю вам мовчати, – відповіла Ребека. – Прошу вас, уникайте будь-яких тривожних думок, а я, скільки знаю, розкажу вам про все, що ви хотіли б довідатися. Принц Джон звелів припинити турнір і поспіхом вирушив до Йорка разом зі своїми вельможами, лицарями і церковними достойниками, правдою і неправдою зібравши стільки грошей, скільки вони здатні були набрати в тих, кого у цій країні мають за багатіїв. Ходять чутки, ніби він прагне заволодіти короною свого брата.

“Not without a blow struck in its defence,” said Ivanhoe, raising himself upon the couch, “if there were but one true subject in England I will fight for Richard’s title with the best of them – ay, one or two, in his just quarrel!”

“But that you may be able to do so,” said Rebecca touching his shoulder with her hand, “you must now observe my directions, and remain quiet.”

“True, maiden,” said Ivanhoe, “as quiet as these disquieted times will permit – And of Cedric and his household?”

“His steward came but brief while since,” said the Jewess, “panting with haste, to ask my father for certain monies, the price of wool the growth of Cedric’s flocks, and from him I learned that Cedric and Athelstane of Coningsburgh had left Prince John’s lodging in high displeasure, and were about to set forth on their return homeward.”

“Went any lady with them to the banquet?” said Wilfred.

“The Lady Rowena,” said Rebecca, answering the question with more precision than it had been asked – “The Lady Rowena went not to the Prince’s feast, and, as the steward reported to us, she is now on her journey back to Rotherwood, with her guardian Cedric. And touching your faithful squire Gurth – ”

“Ha!” exclaimed the knight, “knowest thou his name? – But thou dost,” he immediately added, “and well thou mayst, for it was from thy hand, and, as I am now convinced, from thine own generosity of spirit, that he received but yesterday a hundred zecchins.”

“Speak not of that,” said Rebecca, blushing deeply; “I see how easy it is for the tongue to betray what the heart would gladly conceal.”

“But this sum of gold,” said Ivanhoe, gravely, “my honour is concerned in repaying it to your father.”

“Let it be as thou wilt,” said Rebecca, “when eight days have passed away; but think not, and speak not now, of aught that may retard thy recovery.”

“Be it so, kind maiden,” said Ivanhoe; “I were most ungrateful to dispute thy commands. But one word of the fate of poor Gurth, and I have done with questioning thee.”

“I grieve to tell thee, Sir Knight,” answered the Jewess, “that he is in custody by the order of Cedric.” – And then observing the distress which her communication gave to Wilfred, she instantly added, “But the steward Oswald said, that if nothing occurred to renew his master’s displeasure against him, he was sure that Cedric would pardon Gurth, a faithful serf, and one who stood high in favour, and who had but committed this error out of the love which he

– Та без боротьби йому цього не вдасться, – підвівшись на ліжку, зауважив Айвенго, – якщо знайдеться в Англії хоча б один вірнопідданий. Я битимусь за Річарда з найхоробрішим із його супротивників, – ба навіть один проти двох, бо це боротьба за правду.

– Але для того щоб ви були спроможні на таке, – мовила Ребека, доторкнувшись до його плеча, – вам слід передусім слухатися мене і лежати спокійно.

– Авжеж, авжеж, – запевнив Айвенго, – так спокійно, як тільки можна в неспокійні часи... Ну, то що ж із Седріком та його домашніми?

– Щойно в нас був його доморядник, – відповіла єврейка. – Прибіг захеканий до мого батька по гроші, що їх батько винен Седріку за вовну. Від нього я довідалась, що Седрік і Ательстан з Конінгзбурга пішли з бенкету в принца Джона страшенно розгнівані й одразу ж зібралися їхати додому.

– А чи була з ними на цьому бенкеті якась дама? – спитав Вілфред.

– Леді Ровена, – цілком ясно відповіла Ребека на туманне запитання, – не поїхала на бенкет до принца і тепер, як казав той-таки доморядник, вирушила до Ротервуда разом зі своїм опікуном. А щодо вашого вірного джури Гурта...

– Ой! – зойкнув лицар. – Ти знаєш, як його звать?.. Та і як тобі не знати, – додав він, – коли тільки вчора він одержав від тебе сотню цехінів! А я тепер напевне знаю, що це лише завдяки твоїй великодушності й щедрості.

– Годі про це! – зашарівшись, вигукнула Ребека. – Я вже сама бачу, що язик легко виказує таємниці, котрі серце воліло б приховати!

– Але щодо цих грошей, – поважно мовив Айвенго, – то моя честь велить мені повернути їх твоєму батькові.

– Роби як знаєш, – не заперечувала Ребека, – проте дочекайся, доки минуть вісім днів, а доти не думай і не кажи нічого, що могло б перешкодити твоєму одужанню.

– Гаразд, добра дівчино, – погодився Айвенго, – з мого боку просто невдячно опиратися твоїм велінням... Скажи хоч слово про долю бідолашного Гурта, і я вже ні про що не питатиму.

– На жаль, мушу тобі повідомити, пане лицарю, що Гурта за наказом Седріка взято під варту, – мовила єврейка, але, зауваживши, що ця вістка тяжко приголомшила Вілфреда, квапливо додала: – А втім, підчаший Освальд казав мені, що коли Гурт нічим не прогнівить господаря, то Седрік пробачить йому, бо Гурт – вірний служник, його завжди хвалили, а тепер він тільки тим і завинив, що показав, який

bore to Cedric's son. And he said, moreover, that he and his comrades, and especially Wamba the Jester, were resolved to warn Gurth to make his escape by the way, in case Cedric's ire against him could not be mitigated."

"Would to God they may keep their purpose!" said Ivanhoe; "but it seems as if I were destined to bring ruin on whomsoever hath shown kindness to me. My king, by whom I was honoured and distinguished, thou seest that the brother most indebted to him is raising his arms to grasp his crown; – my regard hath brought restraint and trouble on the fairest of her sex; – and now my father in his mood may slay this poor bondsman but for his love and loyal service to me! – Thou seest, maiden, what an ill-fated wretch thou dost labour to assist; be wise, and let me go, ere the misfortunes which track my footsteps like slot-hounds, shall involve thee also in their pursuit."

"Nay," said Rebecca, "thy weakness and thy grief, Sir Knight, make thee miscalculate the purposes of Heaven. Thou hast been restored to thy country when it most needed the assistance of a strong hand and a true heart, and thou hast humbled the pride of thine enemies and those of thy king, when their horn was most highly exalted, and for the evil which thou hast sustained, seest thou not that Heaven has raised thee a helper and a physician, even among the most despised of the land? – Therefore, be of good courage, and trust that thou art preserved for some marvel which thine arm shall work before this people. Adieu – and having taken the medicine which I shall send thee by the hand of Reuben, compose thyself again to rest, that thou mayest be the more able to endure the journey on the succeeding day."

Ivanhoe was convinced by the reasoning, and obeyed the directions, of Rebecca. The drought which Reuben administered was of a sedative and narcotic quality, and secured the patient sound and undisturbed slumbers. In the morning his kind physician found him entirely free from feverish symptoms, and fit to undergo the fatigue of a journey.

He was deposited in the horse-litter which had brought him from the lists, and every precaution taken for his travelling with ease. In one circumstance only even the entreaties of Rebecca were unable to secure sufficient attention to the accommodation of the wounded knight. Isaac, like the enriched traveller of Juvenal's tenth satire, had ever the fear of robbery before his eyes, conscious that he would be alike accounted fair game by the marauding Norman noble, and by the Saxon outlaw. He therefore journeyed at a great rate, and made short halts, and shorter repasts, so that he passed by Cedric and Athelstane who had several hours the start of him, but who had been delayed by their protracted feasting at the convent of Saint Withold's. Yet such was

відданий Седріковому сину. А ще Освальд сказав, що коли слуги побачать, що Седрік і далі гнівається на Гурта, то всі вони, а найбільше блазень Вамба, допоможуть йому втекти.

– Дай Боже, щоб їм пощастило! – сказав Айвенго. – Мені немов судилося приносити нещастя кожному, хто прихильний до мене. Мій король обдарував мене своєю прихильністю, наблизив до себе – і от маєш, рідний брат, усім йому зобов'язаний, бере до рук зброю, обертає її проти нього і хоче заволодіти його короною. Моя відданість завдала тривоги клопоту найвродливішій жінці. А тепер мій батько розгнівався й може вбити бідолашного раба за саму лишень відданість і любов до мене. Сама бачиш, якого провісника лихої долі надумала ти лікувати й урятувати. Схаменися, відпусти мене, перш ніж нещастя, що, як гончаки, хапають мене за п'яти, напосядуться й на тебе.

– Ні, – відповіла Ребека, – твоя слабкість і журба, пане лицарю, спонукають тебе хибно тлумачити волю провидіння. Ти повернувся на батьківщину тоді, коли вона найбільше потребує допомоги сильної руки і вірного серця. Ти збив пиху зі своїх ворогів і брата твого короля в ту хвилину, коли вони найбільше хизувалися своєю зверхністю. Щоправда, ти тяжко постраждав при цьому, та хіба ти не бачиш, що Бог послав тобі на поміч і лікаря, хоча вибрав його з-поміж людей найупослідженішого плем'я. Отож не впадай у розпач і вір, що провидіння зберегло тебе для звитяжного подвигу, який ти здійсниш заради свого народу. Прощай! Випий ліки, що їх я пришлю тобі через Рейбена, а потім присилуй себе і добре поспи, аби набратися сили для завтрашнього переїзду.

Айвенго, зваживши на все сказане, слухняно зробив, як веліла Ребека. Випивши заспокійливий напій, що його приніс йому Рейбен, він міцно заснув, і сон відновлював його сили. Вранці милий лікар зауважив, що у хворого вже немає жодних ознак лихоманки і він спроможний витримати стомливу подорож.

Айвенго поклали в паланкін, у якому його привезли з турніру, і вжили всіх заходів, щоб йому було зручно і спокійно. Проте навіть благання Ребеки забезпечити пораненому лицареві в дорозі якнайвигідніші умови не змогли подолати однієї обставини. Так само як тому розбагатілому подорожньому, що його змалював Ювенал у своїй десятій сатири, Ісакові повсюдно ввижались злодії та грабіжники. Знаючи, що і буйні норманські вельможі, і відважні саксонські розбійники залюбки поживилися б його коштом, він боявся їх як вогню. Отож із його наказу коней гнали всю дорогу, зупинялися лише на недовгу часину і якомога скорочували трапези. Кінець кінцем він таки перегнав Седріка й Ательстана, що виїхали кількома годинами раніше, але затрималися в дорозі, бенкетуючи в абатстві святого

the virtue of Miriam's balsam, or such the strength of Ivanhoe's constitution, that he did not sustain from the hurried journey that inconvenience which his kind physician had apprehended.

In another point of view, however, the Jew's haste proved somewhat more than good speed. The rapidity with which he insisted on travelling, bred several disputes between him and the party whom he had hired to attend him as a guard. These men were Saxons, and not free by any means from the national love of ease and good living which the Normans stigmatized as laziness and gluttony. Reversing Shylock's position, they had accepted the employment in hopes of feeding upon the wealthy Jew, and were very much displeased when they found themselves disappointed, by the rapidity with which he insisted on their proceeding. They remonstrated also upon the risk of damage to their horses by these forced marches. Finally, there arose betwixt Isaac and his satellites a deadly feud, concerning the quantity of wine and ale to be allowed for consumption at each meal. And thus it happened, that when the alarm of danger approached, and that which Isaac feared was likely to come upon him, he was deserted by the discontented mercenaries on whose protection he had relied, without using the means necessary to secure their attachment.

In this deplorable condition the Jew, with his daughter and her wounded patient, were found by Cedric, as has already been noticed, and soon afterwards fell into the power of De Bracy and his confederates. Little notice was at first taken of the horse-litter, and it might have remained behind but for the curiosity of De Bracy, who looked into it under the impression that it might contain the object of his enterprise, for Rowena had not unveiled herself. But De Bracy's astonishment was considerable, when he discovered that the litter contained a wounded man, who, conceiving himself to have fallen into the power of Saxon outlaws, with whom his name might be a protection for himself and his friends, frankly avowed himself to be Wilfred of Ivanhoe.

The ideas of chivalrous honour, which, amidst his wildness and levity, never utterly abandoned De Bracy, prohibited him from doing the knight any injury in his defenceless condition, and equally interdicted his betraying him to Front-de-Boeuf, who would have had no scruples to put to death, under any circumstances, the rival claimant of the fief of Ivanhoe. On the other hand, to liberate a suitor preferred by the Lady Rowena, as the events of the tournament, and indeed Wilfred's previous banishment from his father's house, had made matter of notoriety, was a pitch far above the flight of De Bracy's generosity. A middle course betwixt good and evil was all which he found himself capable of adopting, and he commanded two of his own squires to keep close by the litter, and to suffer no one to approach it. If questioned, they were directed by their master to say, that

Вітольда. Проте чи таку цілющу силу мав бальзам старої Міріам, чи такою силою був наділений організм Айвенго, а тільки він не постраждав від швидких перегонів, а цього дуже боялася його добра лікарка.

І все ж надмірна Ісакова покvapливiсть мала фатальні наслідки. Його наполегливі вимоги їхати якомога швидше викликали невдоволення його супроводу. Сакси, що їх найняли для охорони, аж ніяк не були позбавлені властивого їхнім одноплемінцям потягу до спокою і смачної їжі, за що нормани й прозвали їх ледарями і ненажерами. Погодившись супроводити Ісака, вони сподівалися поласувати його коштом і були аж надто розчаровані, коли виявилось, що той ніде не дозволяє зупинитися. Боячись загнати коней, вони заперечували, коли Ісак підганяв їх. Зрештою він посварився з ними через те, скільки пива й вина можна було поглинати за кожною трапезою. Отож коли справді надійшла тривожна година й Ісакові страхи, здавалося, почали здійснюватись, його кинула напризволяще наймана охорона, на захист якої він так покладався, а проте не подбав, аби прихилити її до себе.

Саме тоді, як уже відомо читачеві, Ісака наздогнав Седрік, а згодом вони всі разом потрапили до рук де Брасі та його поплічників. Спершу ніхто не звернув уваги на кінний паланкін, однак де Брасі в пошуках леді Ровени надумав зазирнути до нього. Як же він здивувався, побачивши там замість леді Ровени пораненого лицаря! Гадаючи, ніби він потрапив у полон до сакських розбійників, і покладаючись на популярність свого ім'я серед саксів, Айвенго покvapився назвати себе.

Суворе розуміння приписів лицарської честі, що їх де Брасі, незважаючи на всю свою легковажність і розбещеність, ніколи цілковито не зрікався, не дозволяло йому здійснити хоч би яке насильство над лицарем, не здатним через свій безпорадний стан захистити себе. Так само він не міг віддати його до рук Фрон-де-Бефа, знаючи, що той і на хвилину не загається при першій же нагоді позбавити життя людину, що мала право на його маєток. Водночас де Брасі забракло великодушності, аби відпустити на волю свого суперника. Тим паче, що і з поведінки леді Ровени на турнірі, й іще до того – з чуток, чому Седрік вигнав сина з дому, він знав про прихильність леді Ровени до Айвенго.

Отож виявилось, що де Брасі здатний лише на щось середнє між добром і злом. Він звелів двом своїм служникам супроводити паланкін і нікого не підпускати до нього. В разі, коли хтось запитає, де Брасі звелів

the empty litter of the Lady Rowena was employed to transport one of their comrades who had been wounded in the scuffle. On arriving at Torquilstone, while the Knight Templar and the lord of that castle were each intent upon their own schemes, the one on the Jew's treasure, and the other on his daughter, De Bracy's squires conveyed Ivanhoe, still under the name of a wounded comrade, to a distant apartment. This explanation was accordingly returned by these men to Front-de-Boeuf, when he questioned them why they did not make for the battlements upon the alarm.

"A wounded companion!" he replied in great wrath and astonishment. "No wonder that churls and yeomen wax so presumptuous as even to lay leaguer before castles, and that clowns and swineherds send defiances to nobles, since men-at-arms have turned sick men's nurses, and Free Companions are grown keepers of dying folk's curtains, when the castle is about to be assailed. – To the battlements, ye loitering villains!" he exclaimed, raising his stentorian voice till the arches around rung again, "to the battlements, or I will splinter your bones with this truncheon!"

The men sulkily replied, "that they desired nothing better than to go to the battlements, providing Front-de-Boeuf would bear them out with their master, who had commanded them to tend the dying man."

"The dying man, knaves!" rejoined the Baron; "I promise thee we shall all be dying men and we stand not to it the more stoutly. But I will relieve the guard upon this caitiff companion of yours. – Here, Urfried – hag – fiend of a Saxon witch – hearest me not? – tend me this bedridden fellow since he must needs be tended, whilst these knaves use their weapons. – Here be two arblasts, comrades, with windlaces and quarrells¹ – to the barbican with you, and see you drive each bolt through a Saxon brain."

The men, who, like most of their description, were fond of enterprise and detested inaction, went joyfully to the scene of danger as they were commanded, and thus the charge of Ivanhoe was transferred to Urfried, or Ulrica. But she, whose brain was burning with remembrance of injuries and with hopes of vengeance, was readily induced to devolve upon Rebecca the care of her patient.

¹ The arblast was a cross-bow, the windlace the machine used in bending that weapon, and the quarrell, so called from its square or diamond-shaped head, was the bolt adapted to it.

служникам казати, що то порожній паланкін леді Ровени, в який поклали одного їхнього товариша, пораненого під час бійки. Після приїзду до Торкілстона, поки храмовник і Фрон-де-Беф були цілковито заклопотані своїми справами, один – зосередивши всю свою увагу на Ісакових грошах, а другий – на його доньці, служники Моріса де Брасі віднесли Айвенго, й далі називаючи його своїм пораненим товаришем, до однієї з віддалених кімнат. Таке саме пояснення дали вони й господареві замку, коли той запитав, чому вони не йдуть на мури і не беруть участі в обороні замку.

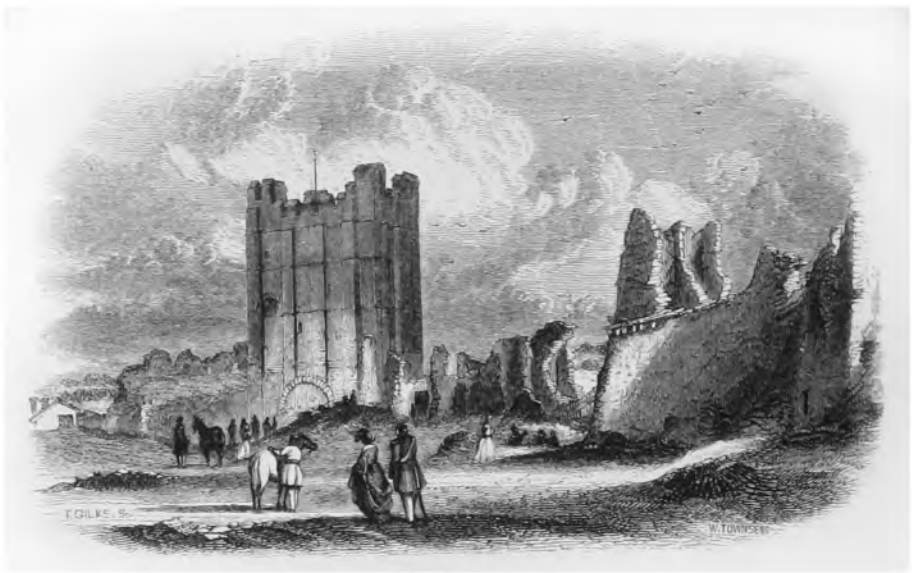
– Поранений товариш! – обурився страшенно здивований і розгніваний барон. – Нема чого дивуватися, що челядь і йомени зважаються на облогу баронових замків, а блазні й свинопаси насмілюються посилати вельможам виклики, бо ж вояки стають доглядачами біля хворих, а одчайдухи з вільної ватаги наймаються стерегти вмирущого, тимчасом як замок обложено! Мерщій на мури кляті ледацюги! – гримнув він так гучно, що грізна луна озвалася під склепіннями стелі. – На мури, а то я всі кістки вам потрошу оцим дрючком!

Служники понуро відповіли, що вони й самі були б раді піти на мури, тільки нехай Фрон-де-Беф виправдає їх в очах їхнього господаря, бо це він звелів їм доглядати вмирущого.

– Вмирущого, шахраї! – горлав Фрон-де-Беф. – Кажу вам: ми всі станемо вмирущими, якщо не візьмемось як годиться до діла! Зараз я пришлю вам заміну – посаджу біля вашого клятого хворого іншу доглядачку. Гей, Урфрідо! Клята бабего! Гей, відьмо саксонська! Тобі позакладало, чи що? Іди доглядай пораненого негідника, коли вже його неодмінно треба доглядати, а ці крутії нехай беруться до зброї! Хлопці, ось вам два арбалети й до них коловороти й стріли. Ставайте до бійниць і глядіть мені, щоб кожен постріл поцілів у саксонську довбешку!

Слуги де Брасі, знудившись від бездіяльності, радо подались на свої бойові місця, а доглядати пораненого Айвенго мала Урфріда, або ж Ульріка. Та саме в цей час їй краяли душу болісні спогади, вона була в полоні завданих їй образ і сповнена надією на помсту, отож радо переклала на Ребеку догляд пораненого.

CHAPTER XXIX

*Ascend the watch-tower yonder, valiant soldier,
Look on the field, and say how goes the battle.
Schiller's Maid of Orleans*

A moment of peril is often also a moment of open-hearted kindness and affection. We are thrown off our guard by the general agitation of our feelings, and betray the intensity of those, which, at more tranquil periods, our prudence at least conceals, if it cannot altogether suppress them. In finding herself once more by the side of Ivanhoe, Rebecca was astonished at the keen sensation of pleasure which she experienced, even at a time when all around them both was danger, if not despair. As she felt his pulse, and enquired after his health, there was a softness in her touch and in her accents implying a kinder interest than she would herself have been pleased to have voluntarily expressed. Her voice faltered and her hand trembled, and it was only the cold question of Ivanhoe, "Is it you, gentle maiden?" which recalled her to herself, and reminded her the sensations which she felt were not and could not be mutual. A sigh escaped, but it was scarce audible; and the questions which she asked the knight concerning his state of health were put in the tone of calm friendship. Ivanhoe answered her hastily that he was, in point of health, as well, and better than he could have expected – "Thanks," he said, "dear Rebecca, to thy helpful skill."

РОЗДІЛ XXIX

*Зайди на вежу, сміливий вояче,
Поглянь на поле й розкажи про битву.
Ф. Шиллер. «Орлеанська дівка»*

Хвилини справжньої небезпеки часто збігаються з хвилинами ширшої відвертості. Душевне хвилювання примушує нас забути про обачливість, і ми виявляємо такі почуття, що їх у спокійному стані намагалися б приховати, коли вже несила цілковито притлумити їх. Опинившись знову біля ліжка Айвенго, Ребека сама була здивована тій шаленій радості, яка охопила її, хоча їхнє становище було вкрай небезпечне, а то й безнадійне. Мацаючи його пульс і запитуючи про самопочуття, вона доторкалася до Айвенго так ніжно й говорила так ласкаво, що мимохіть виявляла набагато палкіше співчуття, ніж їй самій хотілося. Голос їй затинався, рука тремтіла, отож тільки холодне звертання Айвенго: «А, то це ти, ласкава дівчино?» – змусило Ребеку схаменутися й усвідомити, що почуття, яке охопило її, ніколи не може стати взаємним. З її грудей вихопилося легеньке зітхання. А проте, коли вона знову заговорила до пораненого, запитуючи, як він почуввається, голос її звучав спокійно і приязно.

Айвенго відповів, що почуввається чудово, набагато краще, ніж міг сподіватися.

– І все завдяки твоїй управності, мила Ребеко! – додав він.

“He calls me DEAR Rebecca,” said the maiden to herself, “but it is in the cold and careless tone which ill suits the word. His war-horse – his hunting hound, are dearer to him than the despised Jewess!”

“My mind, gentle maiden,” continued Ivanhoe, “is more disturbed by anxiety, than my body with pain. From the speeches of those men who were my warders just now, I learn that I am a prisoner, and, if I judge aright of the loud hoarse voice which even now dispatched them hence on some military duty, I am in the castle of Front-de-Boeuf – If so, how will this end, or how can I protect Rowena and my father?”

“He names not the Jew or Jewess,” said Rebecca internally; “yet what is our portion in him, and how justly am I punished by Heaven for letting my thoughts dwell upon him!” She hastened after this brief self-accusation to give Ivanhoe what information she could; but it amounted only to this, that the Templar Bois-Guilbert, and the Baron Front-de-Boeuf, were commanders within the castle; that it was beleaguered from without, but by whom she knew not. She added, that there was a Christian priest within the castle who might be possessed of more information.

“A Christian priest!” said the knight, joyfully; “fetch him hither, Rebecca, if thou canst – say a sick man desires his ghostly counsel – say what thou wilt, but bring him – something I must do or attempt, but how can I determine until I know how matters stand without?”

Rebecca in compliance with the wishes of Ivanhoe, made that attempt to bring Cedric into the wounded Knight’s chamber, which was defeated as we have already seen by the interference of Urfried, who had also been on the watch to intercept the supposed monk. Rebecca retired to communicate to Ivanhoe the result of her errand.

They had not much leisure to regret the failure of this source of intelligence, or to contrive by what means it might be supplied; for the noise within the castle, occasioned by the defensive preparations which had been considerable for some time, now increased into tenfold bustle and clamour. The heavy, yet hasty step of the men-at-arms, traversed the battlements or resounded on the narrow and winding passages and stairs which led to the various bartisans and points of defence. The voices of the knights were heard, animating their followers, or directing means of defence, while their commands were often drowned in the clashing of armour, or the clamorous shouts of those whom they addressed. Tremendous as these sounds were, and yet more terrible from the awful event which they presaged, there was a sublimity mixed with them, which Rebecca’s high-toned mind could feel even in that moment of terror. Her eye kindled, although the blood fled from her cheeks;

«Він назвав мене *милою* Ребекою, – подумала дівчина, – але так байдуже і недбало, що цей тон не пасує до такого слова. Бойовий кінь чи мисливський гончак дорожчі йому, ніж зневажена єврейка!»

– Мій дух, добра дівчино, – провадив Айвенго, – страждає від тривоги багато тяжче, аніж тіло – від болю. З того, що тут казали мої колишні вартові, я здогадався, що потрапив у полон. А якщо я не помиляюсь, той грубий голос вельможі, який шойно спровадив їх звідси, належить Фрон-де-Бефові; отож, мабуть, ми в його замку. Якщо це справді так, то чим це все може скінчитися і яким чином я зможу захистити Ровену і мого батька?

«А про єврея і єврейку він навіть не згадує, – знов подумала Ребека. – Авжеж, яке йому діло до нас, та й Бог справедливо карає мене за те, що я дала собі волю і так багато думала про лицаря».

Засудивши отак саму себе, вона поквапилась розповісти Айвенго все, про що встигла дізнатися. Та знала вона небагато. Ребека повідомила, що в замку всім правують храмовник Буагільбер і барон Фрон-де-Беф, що зовні замок обступили облогою, але хто – невідомо. А ще вона сказала Айвенго, що в цю хвилину в замку перебуває християнський священник, який, мабуть, знає більше.

– Священик! – радісно скрикнув Айвенго. – Поклич його сюди, Ребеко, якщо буде змога! Скажи, що хворий просить у нього духовної розради. Що хочеш скажи, а тільки приведи його сюди. Мушу ж я бодай щось удіяти! Та що я вдію, не знаючи, що відбувається зовні?

Ребека, виконуючи бажання Айвенго, спробувала привести Седріка в кімнату до пораненого лицаря. Та ми вже бачили, що це їй не вдалося через втручання Урфріди, яка там само чатувала на нібито ченця. Отож Ребека повернулась до Айвенго ні з чим.

Вони не встигли навіть понарікати на свою невдачу й придумати якийсь інший план, коли це глухий гамір, що давно вже лунав у замку, який готувався до оборони, перейшов у страхітливий гуркіт.

Вгорі, уздовж зубчастих стін, а також на вузьких і закручених сходах та в коридорах, що вели до бійниць та до інших місць оборони, тупотіла важка і кваплива хода озброєних слуг. Чулися голоси лицарів, що надихали своїх підлеглих і командували обороною, і ці голоси, брязкіт зброї й войовничі вигуки тих, хто одержував наказ, зливались в один суцільний гук. Хоч які моторошні були ці згуки, провіщаючи іще страхітливіше, було в них усе-таки щось урочисте, і шляхетна душа Ребеки не могла не відчувати цього навіть у хвилину страшної небезпеки. Очі її засяяли, хоча вся кров відринула від щік, і вона, тремтячи від

and there was a strong mixture of fear, and of a thrilling sense of the sublime, as she repeated, half whispering to herself, half speaking to her companion, the sacred text, – “The quiver rattleth – the glittering spear and the shield – the noise of the captains and the shouting!”

But Ivanhoe was like the war-horse of that sublime passage, glowing with impatience at his inactivity, and with his ardent desire to mingle in the affray of which these sounds were the introduction. “If I could but drag myself,” he said, “to yonder window, that I might see how this brave game is like to go – If I had but bow to shoot a shaft, or battle-axe to strike were it but a single blow for our deliverance! – It is in vain – it is in vain – I am alike nerveless and weaponless!”

“Fret not thyself, noble knight,” answered Rebecca, “the sounds have ceased of a sudden – it may be they join not battle.”

“Thou knowest nought of it,” said Wilfred, impatiently; “this dead pause only shows that the men are at their posts on the walls, and expecting an instant attack; what we have heard was but the instant muttering of the storm – it will burst anon in all its fury. – Could I but reach yonder window!”

“Thou wilt but injure thyself by the attempt, noble knight,” replied his attendant. Observing his extreme solicitude, she firmly added, “I myself will stand at the lattice, and describe to you as I can what passes without.”

жаху й захвату водночас, пошепки промовила чи то сама собі, чи то звертаючись до Айвенго, слова зі священного тексту: «Скрегоче сагайдак, спис і щит виблискують... лунають голоси зверхників і вигуки!»

Та Айвенго, наче того бойового румака, про якого йшлося в цьому тексті, палила нетерплячка, і він усією душею поривався в бій, який віщували ці войовничі згуки.

– Якби мені доповзти хоч до отого віконця, – казав він, – хоч подивитись, якою буде ця битва! Якби мені дістати лук і пустити стрілу або хоч раз рубонуть сокирою заради нашого визволення! Та все марно, все марно – я безсилий і беззбройний!

– Не хвилюйся, шляхетний лицарю, – заспокоювала його Ребека. – Чуеш, як усе враз ущухло? Може, битви й не буде!

– Ти нічого не розумієш! – заперечив Айвенго. – Ця тиша означає тільки те, що всі вояки вже поставали на свої місця на мурах і тепер чекають нападу. Те, що ми чули, – то тільки далекий відгомін бурі. За кілька хвилин ти почувеш, як вона залютує тут з усією силою... Ой, якби ж то мені якось доповзти до того вікна!

– Така спроба зашкодить тобі, шляхетний лицарю, – зауважила Ребека, але, побачивши, який він страшенно збуджений, додала: – Я сама стану біля вікна і, як зумію, розповідатиму тобі, що там діється.

“You must not – you shall not!” exclaimed Ivanhoe; “each lattice, each aperture, will be soon a mark for the archers; some random shaft –”

“It shall be welcome!” murmured Rebecca, as with firm pace she ascended two or three steps, which led to the window of which they spoke.

“Rebecca, dear Rebecca!” exclaimed Ivanhoe, “this is no maiden’s pastime – do not expose thyself to wounds and death, and render me for ever miserable for having given the occasion; at least, cover thyself with yonder ancient buckler, and show as little of your person at the lattice as may be.”

– Ні, не треба, не треба! – палко заперечив Айвенго. – Кожне вікно, кожна найменша шпарина в стіні правитиме за ціль для лучників. Якесь навісна стріла...

– Оце було б добре! – ледь чутно пробурмотіла Ребека і твердою ногою зійшла на кілька сходинок, що вели до вікна.

– Ребеко, мила Ребеко! – вигукнув Айвенго. – Це зовсім не жіноче діло. Не наражайся на небезпеку, тебе можуть поранити або вбити, і я все життя каратимусь, що спричинився до цього. Принаймні візьми отого старого щита, загулися ним і роби так, щоб якомога рідше визирати з-за віконних ґрат.

Following with wonderful promptitude the directions of Ivanhoe, and availing herself of the protection of the large ancient shield, which she placed against the lower part of the window, Rebecca, with tolerable security to herself, could witness part of what was passing without the castle, and report to Ivanhoe the preparations which the assailants were making for the storm. Indeed the situation which she thus obtained was peculiarly favourable for this purpose, because, being placed on an angle of the main building, Rebecca could not only see what passed beyond the precincts of the castle, but also commanded a view of the outwork likely to be the first object of the meditated assault. It was an exterior fortification of no great height or strength, intended to protect the postern-gate, through which Cedric had been recently dismissed by Front-de-Boeuf. The castle moat divided this species of barbican from the rest of the fortress, so that, in case of its being taken, it was easy to cut off the communication with the main building, by withdrawing the temporary bridge. In the outwork was a sallyport corresponding to the postern of the castle, and the whole was surrounded by a strong palisade. Rebecca could observe, from the number of men placed for the defence of this post, that the besieged entertained apprehensions for its safety; and from the mustering of the assailants in a direction nearly opposite to the outwork, it seemed no less plain that it had been selected as a vulnerable point of attack.

These appearances she hastily communicated to Ivanhoe, and added, “The skirts of the wood seem lined with archers, although only a few are advanced from its dark shadow.”

“Under what banner?” asked Ivanhoe.

“Under no ensign of war which I can observe,” answered Rebecca.

“A singular novelty,” muttered the knight, “to advance to storm such a castle without pennon or banner displayed! – Seest thou who they be that act as leaders?”

“A knight, clad in sable armour, is the most conspicuous,” said the Jewess; “he alone is armed from head to heel, and seems to assume the direction of all around him.”

“What device does he bear on his shield?” replied Ivanhoe.

“Something resembling a bar of iron, and a padlock painted blue on the black shield.”¹

“A fetterlock and shacklebolt azure,” said Ivanhoe; “I know not who may bear the device, but well I ween it might now be mine own. Canst thou not see the motto?”

¹ Note F. – Heraldry

The author has been here upbraided with false heraldry, as having charged metal upon metal. It should be remembered, however, that heraldry had only its first rude origin during the crusades, and that all the minutiae of its fantastic science were the work of time, and introduced at a much later period. Those who think otherwise must suppose that the Goddess of “Armoiers”, like the Goddess of Arms, sprung into the world completely equipped in all the gaudy trappings of the department she presides over.

Ребека одразу ж виконала всі його вказівки і, затуливши долішню частину вікна тим щитом, так зручно заховалась за ним, що майже цілком безпечно могла бачити все, що відбувалося за мурами замку, і сповіщати Айвенго, як напасники готуються до штурму. Місце, звідки вона спостерігала, було аж надто придатне для цієї мети, бо вікно містилося на розі головної будівлі, і Ребека могла бачити не лише те, що відбувалося за мурами замку, а й перше укріплення, яке, очевидячки, передусім атакують напасники. То була невелика передня вежа, призначена для захисту тих бічних воріт, якими Фрон-де-Беф випустив Седрика. Від головної фортеці її відділяв глибокий рів, і, забравши кладку, можна було легко урвати зв'язок між укріпленням і замком. Це укріплення мало ворота – просто навпроти воріт у мурі самого замку – і було обгороджене високим частоколом. Зваживши на кількість людей, посланих на захист цього укріплення, Ребека зробила висновок, що обложені найбільше бояться нападу з цього боку. Та й напасники зосередили проти нього свої головні сили, вважаючи його за найслабше з усіх укріплень фортеці.

Вона квапливо повідомила Айвенго подробиці, додавши:

– На узліссі суцільною стіною стоять лучники, проте вони в тіні, під деревами, і мало хто вийшов у відкрите поле.

– А які в них корогви? – спитав Айвенго.

– Я не бачу ні корогов, ні стягів, – відповіла Ребека.

– Чудася! – пробурмотів лицар. – Ити приступом на таку фортецю – і не підняти ні корогов, ні стягів! Чи не видно принаймні їхніх проводирів?

– Найпомітніший лицар у чорному обладунку. Тільки він один озброєний з голови до ніг, і з усього видно, що всіма правує.

– Який девіз у нього на щиті? – спитав Айвенго.

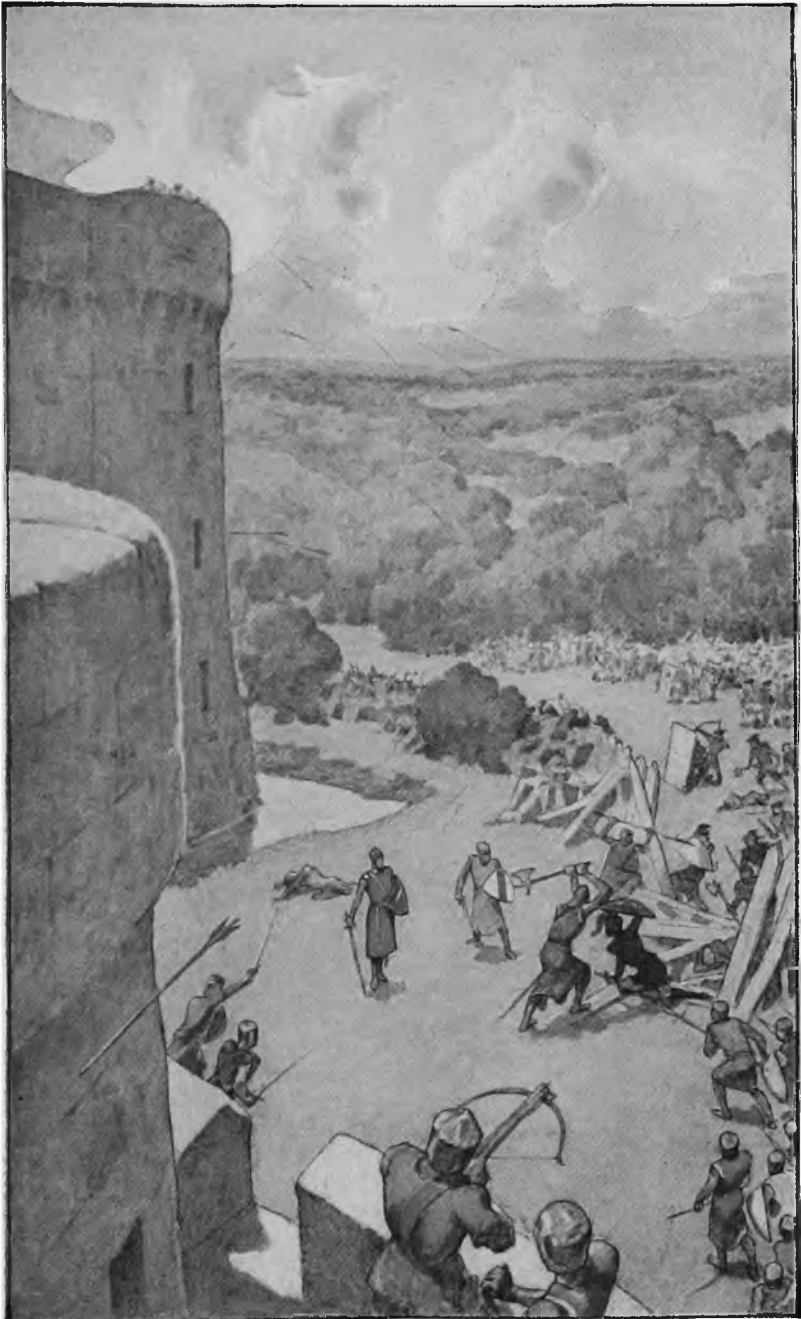
– Щось на зразок залізної смуги впоперек щита і на чорному тлі – висяча колодка голубого кольору.

– Кайдани й закріпи блакитні, – виправив її Айвенго (вдаючись до виразів, усталених у геральдиці). – Не знаю, в кого міг би бути такий девіз, хоча відчуваю, що в цю хвилину він був би цілком прийнятний для мене самого! А що написано на щиті?

“Scarce the device itself at this distance,” replied Rebecca; “but when the sun glances fair upon his shield, it shows as I tell you.”

– На такій відстані я ледве бачу девіз, – відповіла Ребека, – та й то його видно лише тоді, коли сонце б'є просто в щит.

“Seem there no other leaders?” exclaimed the anxious enquirer.

“None of mark and distinction that I can behold from this station,” said Rebecca; “but, doubtless, the other side of the castle is also assailed. They

- А інших проводирів не бачиш? – занепокоєно допитувався поранений.
– Звідси я не бачу нікого, – сказала Ребека, – проте годі сумніватися, що на замок ідуть і з інших боків. Здається, вони рушили вперед.

appear even now preparing to advance – God of Zion, protect us! – What a dreadful sight! – Those who advance first bear huge shields and defences made of plank; the others follow, bending their bows as they come on. – They raise their bows! – God of Moses, forgive the creatures thou hast made!”

Наближаються... Господь Сіону, помилуй нас! Яке страшне видиво! Ті, що йдуть попереду, несуть величезні щити і дощані загороди. А решта посуваються за ними і, не зупиняючи ходи, напинають луки. Ось вони підняли луки. Мойсеїв Боже, прости створених тобою!

Her description was here suddenly interrupted by the signal for assault, which was given by the blast of a shrill bugle, and at once answered by a flourish of the Norman trumpets from the battlements, which, mingled with the deep and hollow clang of the nakers, (a species of kettle-drum,) retorted in notes of defiance the challenge of the enemy. The shouts of both parties augmented the fearful din, the assailants crying, "Saint George for merry England!" and the Normans answering them with loud cries of "*En avant De Bracy! – Beau-seant! Beau-seant! – Front-de-Boeuf à la rescousse!*" according to the war-cries of their different commanders.

It was not, however, by clamour that the contest was to be decided, and the desperate efforts of the assailants were met by an equally vigorous defence on the part of the besieged. The archers, trained by their woodland pastimes to the most effective use of the long-bow, shot, to use the appropriate phrase of the time, so "wholly together," that no point at which a defender could show the least part of his person, escaped their cloth-yard shafts. By this heavy discharge, which continued as thick and sharp as hail, while, notwithstanding, every arrow had its individual aim, and flew by scores together against each embrasure and opening in the parapets, as well as at every window where a defender either occasionally had post, or might be suspected to be stationed, – by this sustained discharge, two or three of the garrison were slain, and several others wounded. But, confident in their armour of proof, and in the cover which their situation afforded, the followers of Front-de-Boeuf, and his allies, showed an obstinacy in defence proportioned to the fury of the attack and replied with the discharge of their large cross-bows, as well as with their long-bows, slings, and other missile weapons, to the close and continued shower of arrows; and, as the assailants were necessarily but indifferently protected, did considerably more damage than they received at their hand. The whizzing of shafts and of missiles, on both sides, was only interrupted by the shouts which arose when either side inflicted or sustained some notable loss.

"And I must lie here like a bedridden monk," exclaimed Ivanhoe, "while the game that gives me freedom or death is played out by the hand of others! – Look from the window once again, kind maiden, but beware that you are not marked by the archers beneath – Look out once more, and tell me if they yet advance to the storm."

With patient courage, strengthened by the interval which she had employed in mental devotion, Rebecca again took post at the lattice, sheltering herself, however, so as not to be visible from beneath.

"What dost thou see, Rebecca?" again demanded the wounded knight.

"Nothing but the cloud of arrows flying so thick as to dazzle mine eyes, and to hide the bowmen who shoot them."

Її розповідь нагло перебила сурма – знак іти на приступ. Обложники пронизливо засурмили в роги, а з мурів, зухвало відповідаючи на виклик супротивника, залунали норманські сурми і барабани. Оглушливий гамір дедалі гучнішав від шалених вигуків обложників і обложених. Сакси кричали: «Святий Георгій за веселу Англію!», а нормани вигукували: «*En avant De Bracy! Beau-seant! Beau-seant! Beau-seant! Front-de-Boeuf à la rescousse!*» – «Вперед, де Брасі! Босеан! Босеан! Фрон-де-Беф, на підмогу!» – зважаючи на те, в кого з проводирів вони служили.

А проте не самими криками сподівалися супротивники вирішити долю того дня. Шалена навала обложників натрапила на одчайдушний опір з боку обложених. Лучники, що звикли, вештаючись у лісах, майстерно орудувати луком і стрілами, діяли так «однокупно», як це називали в давнину, що жодна шпарина, де б захисники замку з'являлися хоча б на мить, не уникнула влучних стріл завдовжки десь із цілий ярд. Стрілянина була така рясна і невпинна, що стріли падали, наче град, хоча кожна з них мала свою ціль. Вони десятками шугали в кожную бійницю чи амбразуру, в кожне вікно, де міг випадково бути хтось із захисників, і дуже скоро двоє чи троє захисників були вбиті й кілька поранені. Але прибічники Реджинальда Фрон-де-Бефа та його союзники, цілком покладаючись на своє зразкове озброєння та неприступність фортеці, виявили у захисті стійкість, гідну шаленству обложників. На хмару стріл, що безперестану сипалася на них, вони відповідали пострілами зі своїх арбалетів, луків, пращ та інших метавок. Обложники користувалися дуже ненадійним прикриттям і тому зазнали набагато більших утрат, ніж обложені. Сичання стріл і метавок супроводжували голосні вигуки, що відзначали кожную значну подію – втрату чи досягнення з того чи з того боку.

– А я мушу лежати отут непорушно, наче той ледачий чернець, – бідкався Айвенго, – поки інші беруть участь у грі, від якої залежить моя свобода або смерть! Поглянь іще у вікно, добра дівчино, тільки обережно, щоб лучники не запримітили тебе! Визирни і скажи мені, чи йдуть вони іще на приступ?

Покріпившись мовчазною молитвою, Ребека терпляче й сміливо знову стала на своє місце біля вікна, затулившись щитом так, щоб знизу її не можна було побачити.

– Що ти бачиш, Ребеко? – знову спитав поранений лицар.

– Тільки хмару стріл. Вони шугають так часто, що в мене рябить у очах і я не можу розгледіти самих лучників.

“That cannot endure,” said Ivanhoe; “if they press not right on to carry the castle by pure force of arms, the archery may avail but little against stone walls and bulwarks. Look for the Knight of the Fetterlock, fair Rebecca, and see how he bears himself; for as the leader is, so will his followers be.”

“I see him not,” said Rebecca.

“Foul craven!” exclaimed Ivanhoe; “does he blench from the helm when the wind blows highest?”

“He blenches not! he blenches not!” said Rebecca, “I see him now; he leads a body of men close under the outer barrier of the barbican.¹ – They pull down the piles and palisades; they hew down the barriers with axes. – His high black plume floats abroad over the throng, like a raven over the field of the slain. – They have made a breach in the barriers – they rush in – they are thrust back! – Front-de-Boeuf heads the defenders; I see his gigantic form above the press. They throng again to the breach, and the pass is disputed hand to hand, and man to man. God of Jacob! it is the meeting of two fierce tides – the conflict of two oceans moved by adverse winds!”

She turned her head from the lattice, as if unable longer to endure a sight so terrible.

“Look forth again, Rebecca,” said Ivanhoe, mistaking the cause of her retiring; “the archery must in some degree have ceased, since they are now fighting hand to hand. – Look again, there is now less danger.”

Rebecca again looked forth, and almost immediately exclaimed, “Holy prophets of the law! Front-de-Boeuf and the Black Knight fight hand to hand on the breach, amid the roar of their followers, who watch the progress of the strife – Heaven strike with the cause of the oppressed and of the captive!” She then uttered a loud shriek, and exclaimed, “He is down! – he is down!”

“Who is down?” cried Ivanhoe; “for our dear Lady’s sake, tell me which has fallen?”

“The Black Knight,” answered Rebecca, faintly; then instantly again shouted with joyful eagerness – “But no – but no! – the name of the Lord of Hosts be blessed! – he is on foot again, and fights as if there were twenty men’s strength in his single arm – His sword is broken – he snatches an axe from a yeoman – he presses Front-de-Boeuf with blow on blow – The giant stoops and totters like an oak under the steel of the woodman – he falls – he falls!”

“Front-de-Boeuf?” exclaimed Ivanhoe.

¹ Every Gothic castle and city had, beyond the outer-walls, a fortification composed of palisades, called the barriers, which were often the scene of severe skirmishes, as these must necessarily be carried before the walls themselves could be approached. Many of those valiant feats of arms which adorn the chivalrous pages of Froissart took place at the barriers of besieged places.

– Так довго тривати не може, – мовив Айвенго. – Що можна вдіяти самими луками та стрілами супроти кам'яних мурів і веж? Поглянь, красуне Ребеко, де тепер Чорний Лицар і як він поводить, бо ж який проводир, такі і його підлеглі.

– Я не бачу його, – відповіла Ребека.

– Підлий боягуз! – спаленів Айвенго. – Невже він покине стерно, коли розгулялася буря!

– Ні, він не відступає, не відступає! – вигукнула Ребека. – Онде він, я його бачу: він веде ватагу до зовнішньої загорожі передньої вежі. Вони валять стовпи й частоколи, рубають загорожу сокирами. Високі чорні пір'їни мають на його шоломі над тиснявою, начебто ворон над бойовиськом. Вони прорубали в загорожі пролом... увірвалися... Їх відкинули назад. На чолі захисників – барон Фрон-де-Беф. Його величезна постать підноситься над юрбою... Знову кинулися в пролом і б'ються врукопаш... Боже Якова! Ніби два оскаженілі потоки зіткнулися і змішалися! Два океани, що їх рухають супротивні вітри!

Вона сахнулася від вікна так, наче їй несила було споглядати далі таке страхотливе видовище.

– Визирни знову, Ребеко, – попросив Айвенго, не зрозумівши причини її сахання, – зараз, коли вони зчепилися врукопаш, певне, вже рідше стріляють з луків. Поглянь іще, тепер не так небезпечно стояти біля вікна.

Ребека знову визирнула й майже в ту ж мить вигукнула:

– Святі пророки! Фрон-де-Беф стявся з Чорним Лицарем! Вони сам на сам б'ються в проломі, а решта тільки дивляться на них і горлають. Боже праведний, заступися за гноблених і полонених!

Нараз вона скрикнула:

– Він упав!

– Хто упав? – спитав Айвенго. – Заради Пресвятої Діви, скажи, хто впав?

– Чорний Лицар, – ледь чутно мовила Ребека, та одразу ж радісно і схвильовано загукала: – Ні, ні, дяка тобі, Боже битв! Він знову скочив на ноги і б'ється так, начебто в одній його руці прихована сила двадцятьох. Його меч зламався навпіл... Він вихопив сокиру в одного з йогоменів... Удар за ударом відпирає він барона Фрон-де-Бефа. Велетень хилиться і здригається, наче дуб під сокирою дроворуба. Упав!.. Упав!

– Хто? Фрон-де-Беф? – скрикнув Айвенго.

“Front-de-Boeuf!” answered the Jewess; “his men rush to the rescue, headed by the haughty Templar – their united force compels the champion to pause – They drag Front-de-Boeuf within the walls.”

– Так, Фрон-де-Беф! – відповіла єврейка. – Його люди метнулися йому на допомогу. На чолі їх став гордий храмовник. Спільними зусиллями вони змушують Чорного Лицаря зупинитися. Тепер потягли Фрон-де-Бефа на внутрішнє подвір'я замку.

“The assailants have won the barriers, have they not?” said Ivanhoe.

“They have – they have!” exclaimed Rebecca – “and they press the besieged hard upon the outer wall; some plant ladders, some swarm like bees, and endeavour to ascend upon the shoulders of each other – down go stones, beams, and trunks of trees upon their heads, and as fast as they bear the wounded to the rear, fresh men supply their places in the assault – Great God! hast thou given men thine own image, that it should be thus cruelly defaced by the hands of their brethren!”

“Think not of that,” said Ivanhoe; “this is no time for such thoughts – Who yield? – who push their way?”

“The ladders are thrown down,” replied Rebecca, shuddering; “the soldiers lie grovelling under them like crushed reptiles – The besieged have the better.”

“Saint George strike for us!” exclaimed the knight; “do the false yeomen give way?”

“No!” exclaimed Rebecca, “they bear themselves right yeomanly – the Black Knight approaches the postern with his huge axe – the thundering blows which he deals, you may hear them above all the din and shouts of the battle – Stones and beams are hailed down on the bold champion – he regards them no more than if they were thistle-down or feathers!”

“By Saint John of Acre,” said Ivanhoe, raising himself joyfully on his couch, “methought there was but one man in England that might do such a deed!”

“The postern gate shakes,” continued Rebecca; “it crashes – it is splintered by his blows – they rush in – the outwork is won – Oh, God! – they hurl the defenders from the battlements – they throw them into the moat – O men, if ye be indeed men, spare them that can resist no longer!”

“The bridge – the bridge which communicates with the castle – have they won that pass?” exclaimed Ivanhoe.

“No,” replied Rebecca, “The Templar has destroyed the plank on which they crossed – few of the defenders escaped with him into the castle – the shrieks and cries which you hear tell the fate of the others – Alas! – I see it is still more difficult to look upon victory than upon battle.”

“What do they now, maiden?” said Ivanhoe; “look forth yet again – this is no time to faint at bloodshed.”

“It is over for the time,” answered Rebecca; “our friends strengthen themselves within the outwork which they have mastered, and it affords them so good a shelter from the foemen’s shot, that the garrison only bestow a few bolts on it from interval to interval, as if rather to disquiet than effectually to injure them.”

– Обложники прорвалися крізь огорожу? – допитувався Айвенго.

– Авжеж, авжеж, прорвалися! – вигукнула Ребека. – Притиснули захисників до зовнішнього боку муру! Дехто ставить драбини, інші крутяться, наче бджоли, силкуючись стеревитись на мур, вилазять на плечі один одному. На них кидають каміння, колоди, стовбури дерев падають їм на голови. Поранених відтягають убік, і одразу ж на їхнє місце стають нові вояки. Боже всесильний, хіба ти для того створив людину за своїм образом і подобою, щоб її так жорстоко нівечили руки її ж братів!

– Не думай про це, – сказав Айвенго, – зараз не час каратися такими думками... Краще скажи мені, хто з них відступає? Хто бере гору?

– Драбини поскидувано, – вся тремтячи, відповіла Ребека, – вояки лежать під ними, наче ті розчавлені черв'яки!.. Гору взяли обложені!..

– Святий Георгію, допоможи нам! – вигукнув лицар. – Невже ці зрадливі йомени відступають?

– Ні, – заперечила Ребека, – вони поводяться, як личить хоробрим йоменам. Тепер ось Чорний Лицар зі своєю величезною сокирою підступає до воріт, рубає їх. Гук від цих ударів можна розчути крізь гамір і крики битви. Йому на голову кидають з мурів каміння й колоди. Та відважний лицар не звертає на них аніякісінької уваги, начебто це пух або пір'я!

– Присягаюся святим Йоанном, – підвівшись на лікті, радісно мовив Айвенго, – я гадав, що в цілій Англії тільки один лицар здатний на таке діло!

– Брама двигить! – провадила Ребека далі. – Ось вона тріснула, розпадається під його ударами... Вони вдерлися через пролом, захопили вежу! О Господи, хапають захисників і кидають їх у рив з водою! О люди, якщо у вас зосталось хоча б щось людське, згляньтесь над тими, що не здатні вже опиратися вам!

– А місток? Місток, що з'єднує вежу з замком? Вони його захопили? – допитувався Айвенго.

– Ні, – відповіла Ребека, – храмовник знищив кладку, якою вони перейшли через рив. Небагато хто із захисників урятувалися з ним у стінах замку. Чуєш ці зойки і крики? Вони сповіщають тобі про те, яка доля спобігла решту. Пробі, тепер я знаю, що видиво перемоги іще страхітливіше, ніж видиво битви!

– Що вони тепер роблять? – спитав Айвенго. – Поглянь знову! Зараз не час непритомніти на самий вигляд крові.

– Занишкнули поки що, – відповіла Ребека. – Наші друзі укріплюються в захопленій ними вежі. Вона так добре захищає їх від супротивникових пострілів, що обложені лише зрідка спрямовують туди свої стріли, та й то певніше для того, аби не давати їм спокою, аніж завдавати шкоди.

“Our friends,” said Wilfred, “will surely not abandon an enterprise so gloriously begun and so happily attained. – O no! I will put my faith in the good knight whose axe hath rent heart-of-oak and bars of iron. – Singular,” he again muttered to himself, “if there be two who can do a deed of such derring-do!¹ – a fetterlock, and a shacklebolt on a field sable – what may that mean? – seest thou nought else, Rebecca, by which the Black Knight may be distinguished?”

“Nothing,” said the Jewess; “all about him is black as the wing of the night raven. Nothing can I spy that can mark him further – but having once seen him put forth his strength in battle, methinks I could know him again among a thousand warriors. He rushes to the fray as if he were summoned to a banquet. There is more than mere strength, there seems as if the whole soul and spirit of the champion were given to every blow which he deals upon his enemies. God assoilize him of the sin of bloodshed! – it is fearful, yet magnificent, to behold how the arm and heart of one man can triumph over hundreds.”

“Rebecca,” said Ivanhoe, “thou hast painted a hero; surely they rest but to refresh their force, or to provide the means of crossing the moat – Under such a leader as thou hast spoken this knight to be, there are no craven fears, no cold-blooded delays, no yielding up a gallant emprise; since the difficulties which render it arduous render it also glorious. I swear by the honour of my house – I vow by the name of my bright lady-love, I would endure ten years’ captivity to fight one day by that good knight’s side in such a quarrel as this!”

“Alas,” said Rebecca, leaving her station at the window, and approaching the couch of the wounded knight, “this impatient yearning after action – this struggling with and repining at your present weakness, will not fail to injure your returning health – How couldst thou hope to inflict wounds on others, ere that be healed which thou thyself hast received?”

“Rebecca,” he replied, “thou knowest not how impossible it is for one trained to actions of chivalry to remain passive as a priest, or a woman, when they are acting deeds of honour around him. The love of battle is the food upon which we live – the dust of the melee is the breath of our nostrils! We live not – we wish not to live – longer than while we are victorious and renowned – Such, maiden, are the laws of chivalry to which we are sworn, and to which we offer all that we hold dear.”

“Alas!” said the fair Jewess, “and what is it, valiant knight, save an offering of sacrifice to a demon of vain glory, and a passing through the fire to Moloch? – What remains to you as the prize of all the blood you have spilled – of all the

¹“Derring-do” – desperate courage.

– Наші друзі, – запевнив Вілфред, – не відмовляться від свого наміру захопити замок, наміру, що його вони так відважно почали здійснювати. Вони вже чималого досягли. Я всі мої надії покладаю на доброго лицаря, котрий своєю сокирою розбив дубову браму й залізні закріпи... Дивно, – пробурмотів він сам до себе, – невже в світі є ще один, здатний на таку безумну відвагу? Кайдани й закріпи на чорному тлі... Що це могло б означати? Ребеко, ти не бачиш інших відзнак, з яких можна було б пізнати цього Чорного Лицаря?

– Ні, – відповіла єврейка, – на ньому все чорне як вороняче крило. Нічого не бачу, жодних знаків. Та після того як я була свідком його могуті й відваги в битві, мені здається, що я пізнаю його серед тисячі інших вояків. Він кидається в битву, начебто у п'янкі веселощі. Не сама сила м'язів спрямовує його удари, – здається, нібито він усю свою душу вкладає в кожен удар, що він завдає ворогові. Прости йому, Господи, гріх кровопролиття! Яке ж страшне й величне видиво, коли рука і серце однієї людини перемагають сотні людей.

– Ребеко, – мовив Айвенго, – ти змальовуєш справжнього героя. Кажеш, вони зараз занишкнули, отже, накопичують сили або ж вигадують спосіб, як їм перебратися через рів. Із таким проводирем, яким ти змалювала цього лицаря, не може бути ані слабкодушних вагань, ані холоднокровного зволікання, ані відмови від сміливого наміру, бо що більше перешкод і складнощів, то більше слави попереду. Присягаюся честю мого роду! Присягаюся ясним ім'ям тієї, яку я кохаю! Я віддав би десять років мого життя – погодився б відбути їх у неволі – за один день битви поряд із цим відважним лицарем і за таке ж праве діло!

– Лихо мені, – мовила Ребека, відійшовши від вікна й наблизившись до ліжка пораненого лицаря. – Така нестримана жадоба діяльності, таке збудження і змагання зі своєю слабкістю неодмінно завадять твоєму одужанню! Як ти можеш сподіватися, що завдаватимеш рани іншим, перш ніж загоїться твоя рана?

– Ох, Ребеко, – відповів він, – ти й уявити собі не можеш, як важко воявнику, досвідченому в лицарських подвигах, бути бездіяльному, начебто він якийсь чернець або жінка, тимчасом як круг нього здійснюють героїчні вчинки інші! Адже бій – то наш хліб щоденний, дим бойовиська – те повітря, що ми ним дихаємо! Ми живемо, хочемо жити не інакше як в ореолі перемоги і слави! Такі закони лицарства, ми присягайся виконувати їх і офіруємо заради них усім, що дороге нам у житті.

– Гай-гай, хоробрий лицарю, – мовила красуня-єврейка, – то що ж це, як не офіри демонів суєтності й самоспалення перед Молохом! Що буде вам винагородою за всю кров, що ви її пролили, за всі труди

travail and pain you have endured – of all the tears which your deeds have caused, when death hath broken the strong man’s spear, and overtaken the speed of his war-horse?”

“What remains?” cried Ivanhoe; “Glory, maiden, glory! which gilds our sepulchre and embalms our name.”

“Glory?” continued Rebecca; “alas, is the rusted mail which hangs as a hatchment over the champion’s dim and mouldering tomb – is the defaced sculpture of the inscription which the ignorant monk can hardly read to the enquiring pilgrim – are these sufficient rewards for the sacrifice of every kindly affection, for a life spent miserably that ye may make others miserable? Or is there such virtue in the rude rhymes of a wandering bard, that domestic love, kindly affection, peace and happiness, are so wildly bartered, to become the hero of those ballads which vagabond minstrels sing to drunken churls over their evening ale?”

“By the soul of Hereward!” replied the knight impatiently, “thou speakest, maiden, of thou knowest not what. Thou wouldst quench the pure light of chivalry, which alone distinguishes the noble from the base, the gentle knight from the churl and the savage; which rates our life far, far beneath the pitch of our honour; raises us victorious over pain, toil, and suffering, and teaches us to fear no evil but disgrace. Thou art no Christian, Rebecca; and to thee are unknown those high feelings which swell the bosom of a noble maiden when her lover hath done some deed of emprise which sanctions his flame. Chivalry! – why, maiden, she is the nurse of pure and high affection – the stay of the oppressed, the redresser of grievances, the curb of the power of the tyrant – Nobility were but an empty name without her, and liberty finds the best protection in her lance and her sword.”

“I am, indeed,” said Rebecca, “sprung from a race whose courage was distinguished in the defence of their own land, but who warred not, even while yet a nation, save at the command of the Deity, or in defending their country from oppression. The sound of the trumpet wakes Judah no longer, and her despised children are now but the unresisting victims of hostile and military oppression. Well hast thou spoken, Sir Knight, – until the God of Jacob shall raise up for his chosen people a second Gideon, or a new Maccabeus, it ill beseemeth the Jewish damsel to speak of battle or of war.”

The high-minded maiden concluded the argument in a tone of sorrow, which deeply expressed her sense of the degradation of her people, embittered perhaps

і незгоди, що їх зазнали, за ті сльози, що до них спричинилися ваші діла, коли смерть зламає ваші списи й пережене найпрудкішого з ваших румаків?

– Що буде винагородою? – вигукнув Айвенго. – Як що? Слава! Слава! Вона позолотить наші могили й увічнить наше ім'я!

– Слава? – перепитала Ребека. – Невже ж отой заіржавілий панцер, що висить у подобі жалобного герба над темним, вогким лицаревим склепом, чи ота понівечена подобизна з напівзатертим написом, що його неосвічений чернець заледве може прочитати, наставляючи мандрівника, – невже оце вважають гідною винагородою за зречення усіх ніжних стосунків, за це життя, що минуло в лихих пригодах заради того, аби чинити лихо іншим? Чи, може, сила й чарівність приховані в недорікуватих віршах якогось мандрівного барда і тому можна з власної волі відмовитися від родинного вогнища, від домашніх радощів, від мирного і щасливого життя, аби тільки потрапити до героїв балад, що їх мандровані менестрелі виспівують вечорами перед натовпом захмелілих нероб?

– Присягаюся душею Геріварда, – перебив її, не дослухавши до кінця, лицар, – ти, дівчино, говориш про те, чого тобі не дано знати! Ти хотіла б загасити чистий світильник лицарства, з допомогою якого тільки й можна розпізнати, що шляхетне, а що нище. Лицарська наснага відрізняє хороброго войовника від простолюдца й від дикуна, вона вчить нас цінувати своє життя значно нижче, ніж честь, не зважати ні на які нестатки, турботи і страждання, не боятися нічого, крім неслави. Ти не християнка, Ребеко, тому й не здатна пізнати тих шляхетних почуттів, котрі хвилюють душу дівчини, коли її коханий іде на високий подвиг, щоб засвідчити силу свого кохання. Лицарство! А чи знаєш ти, дівчино, що воно є джерелом найчистіших і найшляхетніших прихильностей, підпора пригноблених, захист скривджених, твердиня захисту супроти сваволі владарів! Без нього честь дворянина була б пустим звуком. Свобода теж знаходить своїх найкращих заступників у списках і мечях лицарів!

– Правда, – погодилась Ребека, – я походжу з такого плем'я, котре виявляло хоробрість, тільки коли захищало свою вітчизну, і навіть у ті часи, коли воно було ще єдиним народом, воювало тільки з Божого веління або заради захисту свого краю від пригноблення. Не чути більше звуків сурми над Юдеєю, і її упосліджені сини стали безпомічними жертвами гоніння. Ти правду мовив, гордий лицарю: доки Бог Якова не явить з-поміж свого обраного народу нового Гедеона* чи Макавея, не годиться єврейській дівчині розводитися про бойовища та про війну.

Горда дівчина проказала останні слова з таким сумом, який ніби сам промовляв, як глибоко вражає її зневага до її народу. До цього відчуття,

by the idea that Ivanhoe considered her as one not entitled to interfere in a case of honour, and incapable of entertaining or expressing sentiments of honour and generosity.

“How little he knows this bosom,” she said, “to imagine that cowardice or meanness of soul must needs be its guests, because I have censured the fantastic chivalry of the Nazarenes! Would to heaven that the shedding of mine own blood, drop by drop, could redeem the captivity of Judah! Nay, would to God it could avail to set free my father, and this his benefactor, from the chains of the oppressor! The proud Christian should then see whether the daughter of God’s chosen people dared not to die as bravely as the vainest Nazarene maiden, that boasts her descent from some petty chieftain of the rude and frozen north!”

She then looked towards the couch of the wounded knight.

“He sleeps,” she said; “nature exhausted by sufferance and the waste of spirits, his wearied frame embraces the first moment of temporary relaxation to sink into slumber. Alas! is it a crime that I should look upon him, when it may be for the last time? – When yet but a short space, and those fair features will be no longer animated by the bold and buoyant spirit which forsakes them not even in sleep! – When the nostril shall be distended, the mouth agape, the eyes fixed and bloodshot; and when the proud and noble knight may be trodden on by the lowest caitiff of this accursed castle, yet stir not when the heel is lifted up against him! – And my father! – oh, my father! evil is it with his daughter, when his grey hairs are not remembered because of the golden locks of youth! – What know I but that these evils are the messengers of Jehovah’s wrath to the unnatural child, who thinks of a stranger’s captivity before a parent’s? who forgets the desolation of Judah, and looks upon the comeliness of a Gentile and a stranger? – But I will tear this folly from my heart, though every fibre bleed as I rend it away!”

She wrapped herself closely in her veil, and sat down at a distance from the couch of the wounded knight, with her back turned towards it, fortifying, or endeavouring to fortify her mind, not only against the impending evils from without, but also against those treacherous feelings which assailed her from within.

цілком можливо, прилучалося ще й гірке усвідомлення, що Айвенго вважає її не здатною зрозуміти, що таке честь, а також не здатною ані плекати у своїй душі шляхетні почуття, ані висловлювати їх.

«Як мало він мене знає, – подумала Ребека, – якщо гадає, що в моїй душі живуть лише боягузтво і нищість, бо я дозволила собі несхвально висловитися про лицарство назарей! Яка я була б щаслива, коли б Богові було вгодно по крапельночці виточити всю мою кров, щоб вивести з полону Юдине коліно! Та що я кажу! Хай би Господь дозволив мені цією ціною визволити хоча б мого батька та його благодійника із зловорожих кайданів. Тоді б оці пихаті християни побачили, що дочка обраного Богом народу помирає так само безстрашно, як і будь-яка дівчина з назарей, що хизуються своїм походженням від якогось там незначного ватага з дикої холодної Півночі!».

Вона глянула на пораненого лицаря і подумки проказала:

«Він спить! Виснажений ранами і душевною тривоною, скористався хвилиною тиші, щоб поринути в сон. Хіба це злочин, що я дивлюсь на нього, і, може, востаннє? Хто знає, мене якийсь час, і це вродливе обличчя не буде вже осяяне енергією й хоробрістю, що навіть уві сні не полишають його тепер. Обличчя задубіє, уста розтуляться, очі наллються кров'ю і застигнуть. І тоді кожен нищий боягуз із цього клятого замку за іграшки копатиме ногами гордого і шляхетного лицаря, а він лежатиме нерухомий... А мій батько? О мій батьку! Лихо твоєї дочці, коли вона забула про твою сивину, задивившись на золоті кучері юності! Чи не за це покарав Єгова негідну дочку, котра думає про полоненого чужоземця більше, ніж про свого батька, забуває про поневіряння Юдеї і милується вродою чужоземця? Та я вирву зі свого серця цю слабкість, най би воно навіть роздерлося на шматки й збігло кров'ю!»

Ребека щільніше загорнулася у запинало і, відвернувши обличчя від ложа пораненого лицаря, сіла до нього спиною, покріплюючи (чи принаймні силкуючись покріпити) свій дух не тільки проти зовнішнього зла, а й проти тих зрадливих почуттів, що вирували в ній самій.

CHAPTER XXX

*Approach the chamber, look upon his bed.
His is the passing of no peaceful ghost,
Which, as the lark arises to the sky,
'Mid morning's sweetest breeze and softest dew,
Is wing'd to heaven by good men's sighs and tears! –
Anselm parts otherwise.*

Old Play

During the interval of quiet which followed the first success of the besiegers, while the one party was preparing to pursue their advantage, and the other to

РОЗДІЛ XXX

*До ліжка умируючого наблизься:
Його душа – не той правдивий дух,
Що жайвором легким у небо лине
У леготі світання найніжнішим,
Оплакуваний добрими людьми!
Кінець Ансельмів – інший.*

Старовинна драма

Під час тиші, що залягла після першого успіху обложників, поки одні укріплювали свої завойовані позиції, а другі готувалися до

strengthen their means of defence, the Templar and De Bracy held brief council together in the hall of the castle.

“Where is Front-de-Boeuf?” said the latter, who had superintended the defence of the fortress on the other side; “men say he hath been slain.”

“He lives,” said the Templar, coolly, “lives as yet; but had he worn the bull’s head of which he bears the name, and ten plates of iron to fence it withal, he must have gone down before yonder fatal axe. Yet a few hours, and Front-de-Boeuf is with his fathers – a powerful limb lopped off Prince John’s enterprise.”

“And a brave addition to the kingdom of Satan,” said De Bracy; “this comes of reviling saints and angels, and ordering images of holy things and holy men to be flung down on the heads of these rascaille yeomen.”

“Go to – thou art a fool,” said the Templar; “thy superstition is upon a level with Front-de-Boeuf’s want of faith; neither of you can render a reason for your belief or unbelief.”

“Benedicite, Sir Templar,” replied De Bracy, “pray you to keep better rule with your tongue when I am the theme of it. By the Mother of Heaven, I am a better Christian man than thou and thy fellowship; for the bruit goeth shrewdly out, that the most holy Order of the Temple of Zion nurseth not a few heretics within its bosom, and that Sir Brian de Bois-Guilbert is of the number.”

“Care not thou for such reports,” said the Templar; “but let us think of making good the castle. – How fought these villain yeomen on thy side?”

“Like fiends incarnate,” said De Bracy. “They swarmed close up to the walls, headed, as I think, by the knave who won the prize at the archery, for I knew his horn and baldric. And this is old Fitzurse’s boasted policy, encouraging these malapert knaves to rebel against us! Had I not been armed in proof, the villain had marked me down seven times with as little remorse as if I had been a buck in season. He told every rivet on my armour with a cloth-yard shaft, that rapped against my ribs with as little compunction as if my bones had been of iron – But that I wore a shirt of Spanish mail under my plate-coat, I had been fairly sped.”

“But you maintained your post?” said the Templar. “We lost the outwork on our part.”

“That is a shrewd loss,” said De Bracy; “the knaves will find cover there to assault the castle more closely, and may, if not well watched, gain some unguarded corner of a tower, or some forgotten window, and so break in upon us. Our numbers are too few for the defence of every point, and the men complain that they can nowhere show themselves, but they

оборони, храмовник і Моріс де Брасі зустрілися у великій замковій залі.

– Де Фрон-де-Беф? – спитав де Брасі, що очолював оборону замку з протилежного боку. – То правда, ніби його вбито?

– Ні, він живий, – незворушно відповів храмовник, – поки що живий; та якби він мав на плечах таку саму бичачу голову, яка намальована на його щиті, і най би вона була закута хоч би й у десять шарів заліза, йому однаково не встояти було б супроти цієї фатальної сокири. За кілька годин Фрон-де-Беф упокоїться. Могутнього однодумця втратив принц Джон.

– Зате сатані добрий прибуток, – зауважив де Брасі. – Не слід було ганити янголів і святих угодників та наказувати кидати їхні образи й статуї на голови негідників-йоменів!

– Ну й дурень же ти! – гримнув храмовник. – Твоя святобливість і безвірство Реджинальда Фрон-де-Бефа гідні одне одного. Ви обидва однаково шалені: один – у своїй вірі, другий – у своєму безвірстві.

– Benedicte, пане лицарю! – застеріг де Брасі. – Прошу, припни свого язика. Присягаюся Царицею Небесною, що я щиріший християнин, аніж ти і члени твого братства. Недурно йде поговор, що в лоні найсвятішого ордену лицарів Сіонського Храму є чимало еретиків, і Бріан де Буагільбер – саме з них.

– Зараз нам не до поговорів, – зауважив храмовник, – ліпше поміркуймо про те, як відборонити замок... Ну, що ти скажеш про тих мерзенних йоменів, як вони б'ються на твоєму боці замку?

– Мов справжнісінькі дияволи, – відповів де Брасі. – Сила-силенна їх підступила до мурів під проводом, здається, того ж таки шахрая, котрий здобув приз зі стрільби з лука, – я впізнав його ріг і перев'язь. Отакі наслідки розхваленої політики Фіц-Урса – адже то він підбурював цих проклятих рабів до заколотів проти нас. Якби я не мав на собі непробивної броні, цей негідник сім разів підстрелив би мене так само незворушно, як дійшлого оленя. В кожне зчеплення мого панцера він улучав довжелезною стрілою. І якби під панцером я не мав іспанської кольчуги, мені було б непереливки.

– Та ви все ж утримали за собою позицію? – спитав храмовник. – Ми свою вежу втратили.

– Це серйозна втрата! – мовив де Брасі. – Під захистом цієї вежі негідники можуть значно ближче підступити до замку. Якщо пильно не стежити за ними, вони, чого доброго, пролізуть до якогось незахищеного кутка або через забуте віконце й заскочать нас. Ми не маємо змоги боронити кожен закуток, бо нас дуже мало. Люди й так скаржаться, що

are the mark for as many arrows as a parish-butt on a holyday even. Front-de-Boeuf is dying too, so we shall receive no more aid from his bull's head and brutal strength. How think you, Sir Brian, were we not better make a virtue of necessity, and compound with the rogues by delivering up our prisoners?"

"How?" exclaimed the Templar; "deliver up our prisoners, and stand an object alike of ridicule and execration, as the doughty warriors who dared by a night-attack to possess themselves of the persons of a party of defenceless travellers, yet could not make good a strong castle against a vagabond troop of outlaws, led by swineherds, jesters, and the very refuse of mankind? – Shame on thy counsel, Maurice de Bracy! – The ruins of this castle shall bury both my body and my shame, ere I consent to such base and dishonourable composition."

"Let us to the walls, then," said De Bracy, carelessly; "that man never breathed, be he Turk or Templar, who held life at lighter rate than I do. But I trust there is no dishonour in wishing I had here some two scores of my gallant troop of Free Companions? – Oh, my brave lances! if ye knew but how hard your captain were this day bested, how soon should I see my banner at the head of your clump of spears! And how short while would these rabble villains stand to endure your encounter!"

"Wish for whom thou wilt," said the Templar, "but let us make what defence we can with the soldiers who remain – They are chiefly Front-de-Boeuf's followers, hated by the English for a thousand acts of insolence and oppression."

"The better," said De Bracy; "the rugged slaves will defend themselves to the last drop of their blood, ere they encounter the revenge of the peasants without. Let us up and be doing, then, Brian de Bois-Guilbert; and, live or die, thou shalt see Maurice de Bracy bear himself this day as a gentleman of blood and lineage."

"To the walls!" answered the Templar; and they both ascended the battlements to do all that skill could dictate, and manhood accomplish, in defence of the place. They readily agreed that the point of greatest danger was that opposite to the outwork of which the assailants had possessed themselves. The castle, indeed, was divided from that barbican by the moat, and it was impossible that the besiegers could assail the postern-door, with which the outwork corresponded, without surmounting that obstacle; but it was the opinion both of the Templar and De Bracy, that the besiegers, if governed by the same policy their leader had already displayed, would endeavour, by a formidable assault, to draw the chief part of the defenders' observation to this point, and take measures to avail themselves of every negligence which might take place

тільки-но вистромиш носа з-за муру, як на тебе одразу ж сипоне стільки стріл, скільки їх не поціляє в мішень напередодні храмового свята. Онде й Фрон-де-Беф помирає; отже, марно сподіватися на допомогу від його бичачої голови й звірячої сили. Як ви гадаєте, може, нам з огляду на обставини домовитися з цими мерзотниками, віддавши їм полонених?

– Що? – вигукнув храмовник. – Віддати наших полонених і стати посміховиськом для всіх? Он які хоробрі вояки: темної ночі зуміли напасти на беззахисних подорожніх і взяти у полон, а серед білого дня не зуміли захистити укріплений замок від збіговиська волоцюг і злодіїв, що ними верховодять блазні та свинопаси! Посоромся радити таке, Морісе де Брасі. Нехай цей замок впаде на мене й поховає моє тіло, мою ганьбу, перш ніж я погоджусь на таку нікчемну й безславну угоду.

– Ну, тоді ходімо захищати мури, – безтурботно мовив де Брасі. – Не народивсь іще такий чоловік, хоч би й турок або храмовник, котрий менше, ніж я, цінував би життя. Та, сподіваюся, в тому, що я хотів би мати оце зараз десь із сорок вояків із моєї хороброї ватаги, немає нічого ганебного. О мої меткі списники! Коли б ви знали, як кепсько доводиться сьогодні вашому ватагові, то я швидко побачив би своє знамено над вашими списками! Отоді б ми вмить упоралися з цими підлими заколотниками!

– Ніхто не боронить тобі мріяти будь про що, – сказав храмовник, – але поміркуй, як нам краще налагодити оборону з тими вояками, що маємо. Це переважно слуги барона Фрон-де-Бефа, що безліччю своїх зухвалих учинків заслужили зненависть місцевого люду.

– Тим краще, – відповів де Брасі, – отже, ці раби захищатимуться до останнього подиху, аби тільки уникнути помсти йоменів. То ходімо ж, Бріане де Буагільбере, і будемо битися. Чи зостанусь я живий, чи помру – ти побачиш, що сьогодні вчинки Моріса де Брасі будуть гідними родовитого і шляхетного дворянина.

– На мури! – гукнув храмовник.

І обидва пішли до бійниць, щоб зробити усе можливе для оборони фортеці. Обидва лицарі вважали, що найнебезпечнішим місцем була брама навпроти тієї передньої вежі, яку встиг захопити супротивник. Щоправда, цю вежу відділяв від замку глибокий рів, повний води; отож обложники ніяк не могли підступитися до мурів і атакувати браму, хіба що тільки подолавши цю перешкоду. А проте храмовник і де Брасі гадали, що коли обложники діятимуть за тим планом, який уже продемонстрував їхній проводир, вони одчайдушним приступом спробують привернути сюди головні сили оборонців замку, а тим часом владуться до всіх способів, аби використати щонайменшу похибку

in the defence elsewhere. To guard against such an evil, their numbers only permitted the knights to place sentinels from space to space along the walls in communication with each other, who might give the alarm whenever danger was threatened. Meanwhile, they agreed that De Bracy should command the defence at the postern, and the Templar should keep with him a score of men or thereabouts as a body of reserve, ready to hasten to any other point which might be suddenly threatened. The loss of the barbican had also this unfortunate effect, that, notwithstanding the superior height of the castle walls, the besieged could not see from them, with the same precision as before, the operations of the enemy; for some straggling underwood approached so near the sallyport of the outwork, that the assailants might introduce into it whatever force they thought proper, not only under cover, but even without the knowledge of the defenders. Utterly uncertain, therefore, upon what point the storm was to burst, De Bracy and his companion were under the necessity of providing against every possible contingency, and their followers, however brave, experienced the anxious dejection of mind incident to men enclosed by enemies, who possessed the power of choosing their time and mode of attack.

Meanwhile, the lord of the beleaguered and endangered castle lay upon a bed of bodily pain and mental agony. He had not the usual resource of bigots in that superstitious period, most of whom were wont to atone for the crimes they were guilty of by liberality to the church, stupefying by this means their terrors by the idea of atonement and forgiveness; and although the refuge which success thus purchased, was no more like to the peace of mind which follows on sincere repentance, than the turbid stupefaction procured by opium resembles healthy and natural slumbers, it was still a state of mind preferable to the agonies of awakened remorse. But among the vices of Front-de-Boeuf, a hard and gripping man, avarice was predominant; and he preferred setting church and churchmen at defiance, to purchasing from them pardon and absolution at the price of treasure and of manors. Nor did the Templar, an infidel of another stamp, justly characterise his associate, when he said Front-de-Boeuf could assign no cause for his unbelief and contempt for the established faith; for the Baron would have alleged that the Church sold her wares too dear, that the spiritual freedom which she put up to sale was only to be bought like that of the chief captain of Jerusalem, "with a great sum," and Front-de-Boeuf preferred denying the virtue of the medicine, to paying the expense of the physician.

But the moment had now arrived when earth and all his treasures were gliding from before his eyes, and when the savage Baron's heart, though hard as a nether millstone, became appalled as he gazed forward into the waste darkness of futurity. The fever of his body aided the impatience and

обложених в інших місцях. Через те що захисників замку було обмаль, лицарі могли лишень поставити на всіх мурах вартових, щоб вони на випадок несподіваного нападу ту ж мить били на сполох. Ухвалили, що де Брасі оборонятиме браму навпроти передньої вежі, а храмовник назбирає з двадцятіро вояків для резерву, який має бути готовим захищати будь-яке місце замку, котрому загрожує напад.

Втрата передньої вежі погіршила становище обложених ще й тому, що, хоча мури замку й були вищі од однієї вежі, обложені не могли, як досі, визначити рух супротивника. Розкидані на луці дерева і кущі так близько підступали до бічних воріт вежі, що обложники могли непомітно для супротивника припровадити туди скільки завгодно вояків. Отож де Брасі й храмовник не могли передбачити, де саме почнеться головний наступ, і тому готувались до будь-якої несподіванки, а їхніх воїнів, попри всю властиву їм хоробрість, увесь час пригнічувала тривожна невідомість, як і завжди, коли люди, оточені ворогами, не знають ані години нападу, ні способів атаки, що їх готує супротивник.

А тим часом володар обложеного замку був на Божій дорозі, терплячи тілесні й душевні муки. Він не мав звичайної втіхи всіх святенників тієї забобонної доби, котрі сподівалися заслужити розгрішення й спокутувати свої гріхи щедрими пожертвами на церкву і отак притлумити свій страх. І хоча куплене в такий спосіб заспокоєння було схоже на душевний мир, дарований щирим каяттям, аж ніяк не більше, ніж сонна очманілість від опіуму схожа на здоровий і природний сон, все-таки цей душевний стан було легше терпіти, ніж докори пробудженого сумління. З усіх вад Фрон-де-Бефа, людини бруталної і захланної, користолюбство було найбільшою: він вважав за краще нехтувати церкву та її достойників, аніж купувати собі розгрішення коштом золота й земельних маєтків. Храмовник, безвірник зовсім іншого гатунку, хибно розумів свого приятеля, кажучи, що Фрон-де-Беф незугарний пояснити до пуття причини своєї зневіри і зневаги до усталених обрядів, бо барон міг відповісти на це, що церква надто дорого продає свої товари, що духовну свободу, яку вона пустила в продаж, можна було купити, наче посаду старшого достойника Єрусалимського ордену, за «грубі гроші», і Фрон-де-Беф вважав за краще заперечувати навіть цілющі властивості медицини, аніж платити лікареві.

Та надійшла така хвилина, коли всі земні скарби втратили свої приваби, і серце жорстокого барона, що було не м'якше за млинове жорно, пойняв страх, коли він зазирнув у чорну безодню майбутнього. Лихоманка, що тіпала його тіло, поєднувалася з душевною тривоною, роблячи її ще

agony of his mind, and his death-bed exhibited a mixture of the newly awakened feelings of horror, combating with the fixed and inveterate obstinacy of his disposition; – a fearful state of mind, only to be equalled in those tremendous regions, where there are complaints without hope, remorse without repentance, a dreadful sense of present agony, and a presentiment that it cannot cease or be diminished!

“Where be these dog-priests now,” growled the Baron, “who set such price on their ghostly mummery? – where be all those unshod Carmelites, for whom old Front-de-Boeuf founded the convent of St Anne, robbing his heir of many a fair rood of meadow, and many a fat field and close – where be the greedy hounds now? – Swilling, I warrant me, at the ale, or playing their juggling tricks at the bedside of some miserly churl. – Me, the heir of their founder – me, whom their foundation binds them to pray for – me – ungrateful villains as they are! – they suffer to die like the houseless dog on yonder common, unshriven and unhouseled! – Tell the Templar to come hither – he is a priest, and may do something – But no! – as well confess myself to the devil as to Brian de Bois-Guilbert, who recks neither of heaven nor of hell. – I have heard old men talk of prayer – prayer by their own voice – Such need not to court or to bribe the false priest – But I – I dare not!”

“Lives Reginald Front-de-Boeuf,” said a broken and shrill voice close by his bedside, “to say there is that which he dares not!”

The evil conscience and the shaken nerves of Front-de-Boeuf heard, in this strange interruption to his soliloquy, the voice of one of those demons, who, as the superstition of the times believed, beset the beds of dying men to distract their thoughts, and turn them from the meditations which concerned their eternal welfare. He shuddered and drew himself together; but, instantly summoning up his wonted resolution, he exclaimed, “Who is there? – what art thou, that darest to echo my words in a tone like that of the night-raven? – Come before my couch that I may see thee.”

“I am thine evil angel, Reginald Front-de-Boeuf,” replied the voice.

“Let me behold thee then in thy bodily shape, if thou be’st indeed a fiend,” replied the dying knight; “think not that I will blench from thee. – By the eternal dungeon, could I but grapple with these horrors that hover round me, as I have done with mortal dangers, heaven or hell should never say that I shrunk from the conflict!”

“Think on thy sins, Reginald Front-de-Boeuf,” said the almost unearthly voice, “on rebellion, on rapine, on murder! – Who stirred up the licentious John to war against his grey-headed father – against his generous brother?”

нестерпнішою; передсмертні години Фрон-де-Бефа минали в боротьбі пробудженого жаху зі звичною впертістю непохитної волі – стан безвихідний і страшний, і порівняти його можна хіба що з перебуванням у тих грізних сферах, де скаржаться без надії, де докорів сумління не супроводить каяття, де панує усвідомлення незбагненої муки і водночас – передчуття, що ця мука і не скінчиться, і не вгамується!

– Куди поділися ті священники, – бурчав барон, – оті ченці, що за таку високу ціну влаштовують свої вистави? Де тепер усі босоногі кармеліти, для яких старий Фрон-де-Беф заснував монастир святої Анни й пограбував задля їхньої вигоди свого спадкоємця, забравши в нього стільки гарних маєтків, родючих ланів та вигонів! Де тепер ті жадібні пси? Мабуть, десь пиячать, цмулять пиво або показують своє ошуканство коло узголів'я якогось жалюгідного селяка!.. А мене, спадкоємця свого благодійника, мене, за кого вони зобов'язані молитися за ухвалою дарчої грамоти, ці невдячні мерзотники полишають помирати без сповіді й причастя, мов того безпритульного собаку, що бігає на вигоні. Покличте мені храмовника: адже він теж церковний достойник і може щось зробити. Проте ні – я краще чортові сповідатимусь, аніж Бріанові де Буагільберові, бо йому байдужісінько і до раю, і до пекла. Я чув, що старі люди самі за себе моляться, і їм не треба ні просити, ні підкупати лицемірних священників. Та я не смію.

– Отакої, Фрон-де-Беф сам признається в тому, що чогось не сміє? – пролунав біля його ложа чийсь уривчастий, вискучий голос.

Фрон-де-Беф був такий приголомшений і його сумління було таке нечисте, що коли пролунало це запитання, йому здалося, ніби він чує голос одного з тих дияволів, котрі згідно з тодішніми забобонами обступають умирушого, щоб відвернути його від благочестивих роздумів про вічне раювання.

Він здригнувся, та одразу ж, прикликавши на поміч свою звичну рішучість, вигукнув:

– Хто тут? Хто важиться озиватися на мої слова голосом, схожим на каркання нічного крука? Стань перед моїм ложем, щоб я міг бачити тебе.

– Я – твій злий дух, Реджинальде Фрон-де-Бефе, – пролунало у відповідь.

– То покажись мені у своїй тілесній подобі, якщо ти – справжній диявол, – мовив умирущий лицар. – Я не злякаюся тебе. Страшним Судом присягаюся: якби я міг стати до бою з жахіттями, які обступили мене тепер, – так, як бився колись із земними небезпеками, – то ні рай, ні пекло не насмілилися б сказати, що я відступаю в боротьбі.

– Думай про свої гріхи, Реджинальде Фрон-де-Бефе, – промовив чудний, майже нелюдський голос, – думай про своє бунтарство, про зажерливість, про вбивства! Хто підбурював розпутного Джона проти його сивого батька і проти його великодушного брата?

“Be thou fiend, priest, or devil,” replied Front-de-Boeuf, “thou liest in thy throat! – Not I stirred John to rebellion – not I alone – there were fifty knights and barons, the flower of the midland counties – better men never laid lance in rest – And must I answer for the fault done by fifty? – False fiend, I defy thee! Depart, and haunt my couch no more – let me die in peace if thou be mortal – if thou be a demon, thy time is not yet come.”

“In peace thou shalt NOT die,” repeated the voice; “even in death shalt thou think on thy murders – on the groans which this castle has echoed – on the blood that is engrained in its floors!”

“Thou canst not shake me by thy petty malice,” answered Front-de-Boeuf, with a ghastly and constrained laugh. “The infidel Jew – it was merit with heaven to deal with him as I did, else wherefore are men canonized who dip their hands in the blood of Saracens? – The Saxon porkers, whom I have slain, they were the foes of my country, and of my lineage, and of my liege lord. – Ho! ho! thou seest there is no crevice in my coat of plate – Art thou fled? – art thou silenced?”

“No, foul parricide!” replied the voice; “think of thy father! – think of his death! – think of his banquet-room flooded with his gore, and that poured forth by the hand of a son!”

“Ha!” answered the Baron, after a long pause, “an thou knowest that, thou art indeed the author of evil, and as omniscient as the monks call thee! – That secret I deemed locked in my own breast, and in that of one besides – the temptress, the partaker of my guilt. – Go, leave me, fiend! and seek the Saxon witch Ulrica, who alone could tell thee what she and I alone witnessed. – Go, I say, to her, who washed the wounds, and straightened the corpse, and gave to the slain man the outward show of one parted in time and in the course of nature – Go to her, she was my temptress, the foul provoker, the more foul rewarder, of the deed – let her, as well as I, taste of the tortures which anticipate hell!”

“She already tastes them,” said Ulrica, stepping before the couch of Front-de-Boeuf; “she hath long drunken of this cup, and its bitterness is now sweetened to see that thou dost partake it. – Grind not thy teeth, Front-de-Boeuf – roll not thine eyes – clench not thine hand, nor shake it at me with that gesture of menace! – The hand which, like that of thy renowned ancestor who gained thy name, could have broken with one stroke the skull of a mountain-bull, is now unnerved and powerless as mine own!”

“Vile murderous hag!” replied Front-de-Boeuf; “detestable screech-owl! it is then thou who art come to exult over the ruins thou hast assisted to lay low?”

– Хоч би хто ти був – диявол, чернець чи чорт, ти виригаєш брехню! – вигукнув Фрон-де-Беф. – Не я один підбурював Джона до повстання! Нас було не менш як п'ятдесят лицарів і баронів, цвіт усіх графств середньої Англії. Держава не мала краших за нас войовників. То чого ж я сам маю відповідати за гріх кількох десятків людей? Брехливий дияволе, я зневажаю тебе! Геть звідси і не смій більше з'являтися. Якщо ти зі смертних – дай мені померти спокійно; якщо сатана – твій час іще не настів.

– Ні, я не дам тобі померти спокійно, – провадив той самий голос. – Помираючи, ти згадуватимеш свої злочини, стогони, що лунали в оцих стінах, кров, якою просочена підлога твого замку.

– Твоїй нищій злостивості не збити мене з пуття! – понуро й силувано засміявся Фрон-де-Беф. – Щодо поганця-єврея, то те, що я вчинив із ним, було богоугодним ділом: хіба не за такі діла людей, на чіїх руках кров сарацинів, вшановують як святих? Саксонські свині, що я їх знищив, були ворогами моєї батьківщини, мого роду і мого владаря. Ха-ха! Як бачиш, ти не зміг мене дійняти. А що, втік? Я примусив тебе замовкнути?

– Ні, підлий батьковбивце, не примусив! – відповів голос. – Подумай про свого батька, пригадай його смерть, залиту його кров'ю бенкетну залу, – кров'ю, пролитою рукою його рідного сина.

– Он як, то ти і це знаєш! – після тривалої мовчанки вражено озвався барон. – Воістину ти – дух зла, всевідучий, як запевняють ченці. Я вважав, що ця тасмниця похована в моїй душі і в душі тієї, котра спокусила мене й допомагала мені у злочині. Геть, дияволе, облиш мене! Знайди саксонську відьму Ульріку. Лише вона одна могла оповісти тобі, бо ми були єдиними свідками. Іди до неї, кажу тобі, вона обмила його рани і надала вбитому вигляд померлого природною смертю. Іди до неї: вона спокусила мене, вона вмовила мене вчинити це паскудство, вона ж таки й відплатила мені іще паскуднішою винагородою. Нехай і вона звідає тієї муки, якою я оце караюсь, – тяжчої муки не буде і в пеклі.

– Вона вже звідала тієї муки, – мовила Ульріка, підходячи до ложа барона Фрон-де-Бефа. – Вона давно пила з цієї гіркої чаші, та її гіркота вже не так пече, коли тепер вона бачить, що й тобі довелося пити з неї. Марно скрегочеш зубами, Реджинальде, і блискаєш очима, марно стискаєш кулаки. Зовсім нещодавно твоя рука, подібно до руки знаменитого предка, від якого ти успадкував своє ім'я, могла одним помахом звалити бика, а тепер вона така ж слабка й безсила, як і моя.

– Підла, люта відьмо! – вигукнув Фрон-де-Беф. – Лиховісна сово! То це ти прийшла глумитися з людини, котру сама ж занапастила?

“Ay, Reginald Front-de-Boeuf,” answered she, “it is Ulrica! – it is the daughter of the murdered Torquil Wolfganger! – it is the sister of his slaughtered sons! – it is she who demands of thee, and of thy father’s house, father and kindred, name and fame – all that she has lost by the name of Front-de-Boeuf! – Think of my wrongs, Front-de-Boeuf, and answer me if I speak not truth. Thou hast been my evil angel, and I will be thine – I will dog thee till the very instant of dissolution!”

“Detestable fury!” exclaimed Front-de-Boeuf, “that moment shalt thou never witness – Ho! Giles, Clement, and Eustace! Saint Maur, and Stephen! seize this damned witch, and hurl her from the battlements headlong – she has betrayed us to the Saxon! – Ho! Saint Maur! Clement! false-hearted, knaves, where tarry ye?”

“Call on them again, valiant Baron,” said the hag, with a smile of grisly mockery; “summon thy vassals around thee, doom them that loiter to the scourge and the dungeon – But know, mighty chief,” she continued, suddenly changing her tone, “thou shalt have neither answer, nor aid, nor obedience at their hands. – Listen to these horrid sounds,” for the din of the recommenced assault and defence now rung fearfully loud from the battlements of the castle; “in that war-cry is the downfall of thy house – The blood-cemented fabric of Front-de-Boeuf’s power totters to the foundation, and before the foes he most despised! – The Saxon, Reginald! – the scorned Saxon assails thy walls! – Why liest thou here, like a worn-out hind, when the Saxon storms thy place of strength?”

“Gods and fiends!” exclaimed the wounded knight; “O, for one moment’s strength, to drag myself to the *melée*, and perish as becomes my name!”

“Think not of it, valiant warrior!” replied she; “thou shalt die no soldier’s death, but perish like the fox in his den, when the peasants have set fire to the cover around it.”

“Hateful hag! thou liest!” exclaimed Front-de-Boeuf; “my followers bear them bravely – my walls are strong and high – my comrades in arms fear not a whole host of Saxons, were they headed by Hengist and Horsa! – The war-cry of the Templar and of the Free Companions rises high over the conflict! And by mine honour, when we kindle the blazing beacon, for joy of our defence, it shall consume thee, body and bones; and I shall live to hear thou art gone from earthly fires to those of that hell, which never sent forth an incarnate fiend more utterly diabolical!”

“Hold thy belief,” replied Ulrica, “till the proof reach thee – But, no!” she said, interrupting herself, “thou shalt know, even now, the doom, which all thy

– Так, Реджинальде Фрон-де-Бефе, – відповіла вона, – це я, Ульріка, дочка вбитого Торкіла Вольфгангера, сестра його зарізаних синів. Я прийшла! Я вимагаю в тебе й усього твого роду звіту: що сталося з моїм батьком і родиною, з моїм ім'ям, честю – з усім, що відібрав у мене проклятий рід Фрон-де-Бефів? Згадай про завдані мені кривди і скажи: хіба мої слова не правда? Ти був моїм злим духом, а тепер я хочу бути твоїм. Я мучитиму тебе до останнього твого віддиху!

– Гидомерзна фуріє! – скрикнув Фрон-де-Беф. – Ти не будеш свідком мого кінця! Гей, Жилю, Клемане, Юстесе, Сен-Море, Стівене! Схопіть цю проклятущу відьму й скиньте її з мурів! Вона зрадила нас саксам! Гей, Сен-Море, Клемане, підлі боягузи, раби, куди ви поділися!

– Ну-бо, поклич їх іще, хоробрий бароне, – злісно усміхнувшись, мовила Ульріка, – скликай своїх васалів, настрахай, що коли забаряться, то скуштують багата чи потраплять до порубу. Та знай, могутній войовнику, що нині тобі не буде ні відповіді, ні допомоги, ні послуху. Чуєш оці страхітливі звуки? – провадила вона, враз змінивши тон. До них знову долинув оглушливий гук запеклого бойовиська. – Ці крики віщують падіння твого замку. Злютована потоками крові, могутність баронів Фрон-де-Бефів порушена до самісіньких підвалин руками тих ворогів, котрих ти так зневажав. Таж там сакси, Реджинальде! Упосліджені сакси беруть приступом мури твого замку! То чого ж ти лежиш, як побите бидло? Адже сакси захоплюють твою твердиню!

– Боги і дияволи! – скрикнув поранений лицар. – Поверніть хоча б на хвилину мою колишню силу, щоб я міг доповзти до бойовиська й померти, як личить лицареві!

– І не сподівайся на це, хоробрий войовнику! – заперечила вона. – Ти помреш не як чесний вояк, а як лис у своїй норі, коли селяни підпалюють хмиз навколо твого лігва.

– Брешеш, старе падло! – вигукнув Фрон-де-Беф. – Мої служники – хоробрі вояки, мої мури – міцні й високі! Мої бойові побратими не злякаються якогось збіговиська саксів, хоч би їх ватагами були сам Генгіст* і Горса! Бойовий поклик храмовника та вояків вільної ватаги гучніший за гамір бойовиська. Присягаюся честю, коли ми запалимо веселе вогнище на radoщах нашої перемоги, ти згориш у ньому – і тіло, і кістки твої згорять! А я доживу до тієї години, коли знатиму, що ти із земного вогню потрапила в пекельне полум'я, до того сатанинського царства, яке ніколи ще не породжувало гіршого диявола, ніж ти.

– Гадай, що хочеш, – відповіла Ульріка, – аж поки не впевнишся в іншому... Та ні, – сказала вона, перебиваючи сама себе, – можеш уже

power, strength, and courage, is unable to avoid, though it is prepared for thee by this feeble band. Markest thou the smouldering and suffocating vapour which already eddies in sable folds through the chamber? – Didst thou think it was but the darkening of thy bursting eyes – the difficulty of thy cumbered breathing? – No! Front-de-Boeuf, there is another cause – Rememberest thou the magazine of fuel that is stored beneath these apartments?”

“Woman!” he exclaimed with fury, “thou hast not set fire to it? – By heaven, thou hast, and the castle is in flames!”

“They are fast rising at least,” said Ulrica, with frightful composure; “and a signal shall soon wave to warn the besiegers to press hard upon those who would extinguish them. – Farewell, Front-de-Boeuf! – May Mista, Skogula, and Zerneck, gods of the ancient Saxons – fiends, as the priests now call them – supply the place of comforters at your dying bed, which Ulrica now relinquishes! – But know, if it will give thee comfort to know it, that Ulrica is bound to the same dark coast with thyself, the companion of thy punishment as the companion of thy guilt. – And now, parricide, farewell for ever! – May each stone of this vaulted roof find a tongue to echo that title into thine ear!”

зараз дізнатися про свою долю, що її не відвернуть ні вся твоя могуть, ні сила й відвага, хоча її налагодили мої немічні руки. Хіба ти не помічаєш задушливого диму, що чорними клубами снує по кімнаті? Може, гадаєш, що то в тебе в очах потьмарилося і почалася передсмертна задуха? Ні, Реджинальде, тут є інша причина. Ти пам'ятаєш про хмиз і дрова, що складені внизу, під оцими кімнатами?

– Жінко! – вигукнув Фрон-де-Беф, не тямлячись від люті. – Невже ти підпалила їх? Так воно і є – замок у вогні!

– Атож, пожежа розгортається швидко, – зі страхітливим спокоєм мовила Ульріка. – Незабаром я дам знак обложникам, щоб вони сміливіше насадили на тих, хто кине́ться гасити полум'я. Прощавай, Фрон-де-Бефе! Нехай Міста, Скогула і Зернобік, божества стародавніх саксів, або дияволи, як звуть їх сучасні ченці, стануть утішниками біля твого смертного одра – Ульріка залишає тебе. Та знай, якщо це потішить тебе, знай, що Ульріка піде з тобою однією дорогою і розділить твою покару, як поділяла твої злочини. Прощавай, батьковбивце, прощавай назавжди! І нехай кожен камінь цього склепіння набуде мови і промовляє: «Батьковбивця!».

So saying, she left the apartment; and Front-de-Boeuf could hear the crash of the ponderous key, as she locked and double-locked the door behind her, thus cutting off the most slender chance of escape. In the extremity of agony he shouted upon his servants and allies – “Stephen and Saint Maur! – Clement and Giles! – I burn here unaided! – To the rescue – to the rescue, brave Bois-Guilbert, valiant De Bracy! – It is Front-de-Boeuf who calls! – It is your master, ye traitor squires! – Your ally – your brother in arms, ye perjured and faithless knights! – all the curses due to

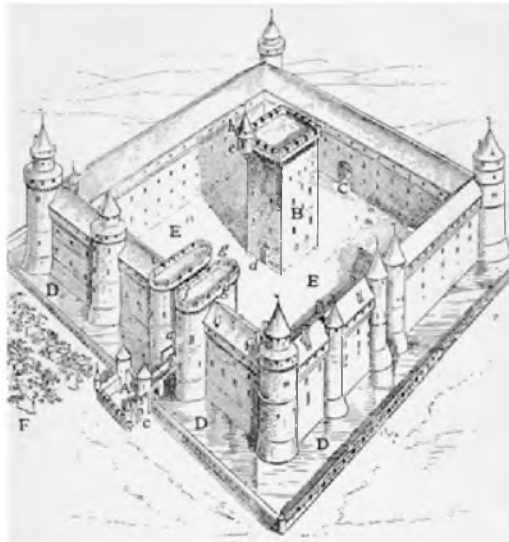
З цими словами вона вийшла з кімнати, і Фрон-де-Беф почув, як заскреготів величезний ключ і двічі обернувся у замку, позбавивши його будь-якої надії на порятунок. Не тямлячись від жаху, він став щомога гукати на поміч слуг і союзників:

– Стівене і Сен-Море! Клемане і Жилію! Я згорю тут без допомоги. Рятуйте! Рятуйте! Хоробрий Буагільбере, відважний де Брасі! Це я, Фрон-де-Беф, кличу вас! Це я, ваш владар, зрадники-васали! Ваш союзник, побратим, підступні лицарі-ошуканці! Нехай прокляття впадуть на ваші

traitors upon your recreant heads, do you abandon me to perish thus miserably! – They hear me not – they cannot hear me – my voice is lost in the din of battle. – The smoke rolls thicker and thicker – the fire has caught upon the floor below – O, for one drought of the air of heaven, were it to be purchased by instant annihilation!” And in the mad frenzy of despair, the wretch now shouted with the shouts of the fighters, now muttered curses on himself, on mankind, and on Heaven itself. – “The red fire flashes through the thick smoke!” he exclaimed; “the demon marches against me under the banner of his own element – Foul spirit, avoid! – I go not with thee without my comrades – all, all are thine, that garrison these walls – Thinkest thou Front-de-Boeuf will be singled out to go alone? – No – the infidel Templar – the licentious De Bracy – Ulrica, the foul murdering strumpet – the men who aided my enterprises – the dog Saxons and accursed Jews, who are my prisoners – all, all shall attend me – a goodly fellowship as ever took the downward road – Ha, ha, ha!” and he laughed in his frenzy till the vaulted roof rang again. “Who laughed there?” exclaimed Front-de-Boeuf, in altered mood, for the noise of the conflict did not prevent the echoes of his own mad laughter from returning upon his ear – “who laughed there? – Ulrica, was it thou? – Speak, witch, and I forgive thee – for, only thou or the fiend of hell himself could have laughed at such a moment. Avaunt – avaunt! – ”

But it were impious to trace any farther the picture of the blasphemer and parricide’s deathbed.

легкодухі голови за те, що ви покинули мене на погибель!.. Та вони не чують, не можуть чути: мій голос не чути серед гамору бойовища. А дим щодалі густіший, чорніший, вогонь уже прослизав крізь підлогу. О, хоча б раз вдихнути чисте повітря, а там нехай і загибель!

У божевільному нападі відчаю і туги нещасний Фрон-де-Беф то вигукував якісь бойові накази, то безтямно белькотів щось, проклинаючи себе самого, і людський рід, і саме небо.

– Онде, крізь густий дим, з'явилися червоні язика полум'я! – волав він. – Сатана йде проти мене під стягом своєї стихії. Геть, лихоманцю! Я не піду за тобою без моїх товаришів! Усі, всі належатимуть тобі, всі захисники цих мурів. Гадаєш, Фрон-де-Беф погодиться піти до тебе сам, один? Ні! І безбожний храмовник, і розпутний де Брасі, й Ульріка, гидка розпусниця, і служники, що в усьому допомагали мені, і саксонські пси, і прокляті євреї, мої бранці, – всі, всі підуть зі мною... Гарне товариство по дорозі до пекла! Ха-ха-ха! – Він безтямно розреготався, і склепіння озвалося луною.

– Хто тут регоче? – тремтячим голосом скрикнув Фрон-де-Беф, бо лемент битви не міг притлумити відлуння його несамого реготу. – Хто сміявся? Ульріко, це ти? Відповідай мені, відьмо! Промов хоча б слово, і я прощу тебе. Тільки ти чи сам сатана можуть сміятися такої хвилини! Геть! Геть!..

А для нас було б нечестям і далі спостерігати картину смерті того блюзніра і батьковбивці.

Drawbridge when raised.

- A. Barbican or outwork.
- B. Keep with dungeons beneath.
- C. Main entrance.
- D. Moat filled with water.
- E. Court-yard.
- F. First position of out-laws.

- a. postern gate.
- b. drawbridge.
- c. postern of barbican.
- d. entrance to dungeon underground in which Isaac is confined.
- e. bartizan where Rebecca and Ivanhoe were.
- f. position of De Bracy.
- g. battlements.
- h. parapet whence Rebecca threatened to throw herself.

CHAPTER XXXI

*Once more unto the breach, dear friends, once more,
Or, close the wall up with our English dead.
... And you, good yeomen,
Whose limbs were made in England, show us here
The mettle of your pasture – let us swear
That you are worth your breeding.*

King Henry V

Cedric, although not greatly confident in Ulrica's message, omitted not to communicate her promise to the Black Knight and Locksley. They were well pleased to find they had a friend within the place, who might, in the moment of need, be able to facilitate their entrance, and readily agreed with the Saxon that a storm, under whatever disadvantages, ought to be attempted, as the only means of liberating the prisoners now in the hands of the cruel Front-de-Boeuf.

"The royal blood of Alfred is endangered," said Cedric.

"The honour of a noble lady is in peril," said the Black Knight.

РОЗДІЛ XXXI

*Крізь вилом пройдемо –
Або тілами своїми замуруємо його!
... Лицарі, вперед!..
Вас Англія зростила. Доведіть,
Що мужній дух її ви зберегли,
Що батьківщини ви сини достойні...
В. Шекспір. «Генріх V»*

Хоча Седрік не дуже покладався на слова Ульріки, а проте, не гаючись, повідомив Чорному Лицареві і йогомену Локслі про дану нею обіцянку. Вони зраділи, почувши, що в обложеної фортеці у них є спільниця, котра в крайньому випадку допоможе їм потрапити до замку. І Чорний Лицар, і Локслі цілком погодилися з Саксом, що треба будь-що-будь спробувати взяти мури приступом, бо це – єдиний спосіб урятувати полонених, що потрапили до рук жорстокого барона Фрон-де-Бефа.

– Нащадок короля Альфреда в небезпеці, – сказав Седрік.

– У небезпеці честь шляхетної дами, – додав Чорний Лицар.

“And, by the Saint Christopher at my baldric,” said the good yeoman, “were there no other cause than the safety of that poor faithful knave, Wamba, I would jeopard a joint ere a hair of his head were hurt.”

“And so would I,” said the Friar; “what, sirs! I trust well that a fool – I mean, d’ye see me, sirs, a fool that is free of his guild and master of his craft, and can give as much relish and flavour to a cup of wine as ever a flitch of bacon can – I say, brethren, such a fool shall never want a wise clerk to pray for or fight for him at a strait, while I can say a mass or flourish a partisan.” And with that he made his heavy halberd to play around his head as a shepherd boy flourishes his light crook.

“True, Holy Clerk,” said the Black Knight, “true as if Saint Dunstan himself had said it. – And now, good Locksley, were it not well that noble Cedric should assume the direction of this assault?”

“Not a jot I,” returned Cedric; “I have never been wont to study either how to take or how to hold out those abodes of tyrannic power, which the Normans have erected in this groaning land. I will fight among the foremost; but my honest neighbours well know I am not a trained soldier in the discipline of wars, or the attack of strongholds.”

“Since it stands thus with noble Cedric,” said Locksley, “I am most willing to take on me the direction of the archery; and ye shall hang me up on my own Trysting-tree, an the defenders be permitted to show themselves over the walls without being stuck with as many shafts as there are cloves in a gammon of bacon at Christmas.”

“Well said, stout yeoman,” answered the Black Knight; “and if I be thought worthy to have a charge in these matters, and can find among these brave men as many as are willing to follow a true English knight, for so I may surely call myself, I am ready, with such skill as my experience has taught me, to lead them to the attack of these walls.”

The parts being thus distributed to the leaders, they commenced the first assault, of which the reader has already heard the issue.

When the barbican was carried, the Sable Knight sent notice of the happy event to Locksley, requesting him at the same time, to keep such a strict observation on the castle as might prevent the defenders from combining their force for a sudden sally, and recovering the outwork which they had lost. This the knight was chiefly desirous of avoiding, conscious that the men whom he led, being hasty and untrained volunteers, imperfectly armed and unaccustomed to discipline, must,

– Присягаюся образом святого Христофора, що в мене на перев'язі, – вигукнув йомен, – що навіть якби йшлося тільки про порятунок вірного слуги, бідолахи Вамби, я б не пожалів ні своєї руки, ні ноги, аби лишень жодна волосина не впала з його голови.

– Я так само, – устряв у розмову відлюдник. – Як можна, панове! Я впевнений, що дурень – дурень, який ні в чому не винен, та ще майстер своєї справи і вміє присмачити і зробити ласим кожен кухоль вина, незгірш від добрячого шматка шинки, – такий дурень, братове, скажу я вам, завжди може розраховувати на розумного ченця. Той за нього і помолиться, і поб'ється, доки сам не забуде, як читати молитви й орудувати бердишем!

По цих словах він став вимахувати над головою своєю важкою алебардою, начебто це був легенький вівчарський ціпок.

– Щира правда, святий причетнику! – вигукнув Чорний Лицар. – Це така ж правда, ніби це сказав не ти, а сам святий Дунстан. Ну, голубе Локслі, чи не настав час шляхетному Седріку стати на чолі нашого війська і вести на приступ?

– Ні, я не візьмусь, – заперечив Седрік. – Мене не навчено ні мистецтву облоги, ні оборони тих фортець, що їх норманські тирани спорудили в нашій пригнобленій країні. Битися я ладен у перших лавах. Та мої чесні сусіди знають, що я не вояк і не навчений брати приступом фортеці.

– Коли так, шляхетний Седріку, – сказав Локслі, – то я залюбки візьмусь командувати лучниками, і повісьте мене на тому дубі, під яким збиралась моя ватага, якщо хоча б одного захисника, котрий вистромить носа з-за муру, не обсиплють такою силою-силенною стріл, скільки буває часнику в різдвяній шинці.

– Гарно сказав, меткий йомене! – відповів Чорний Лицар. – Якщо ви маєте мене за підхожу людину для проводаря і якщо серед цих сміливців знайдеться досить таких, що побажають іти за справжнім англійським лицарем, а таким я твердо себе вважаю, я з радістю пропоную своє вміння і свій бойовий досвід – і поведу їх на приступ фортеці.

Розподіливши таким чином ролі, проводирі пішли на приступ, і читач уже знає, чим він скінчився.

Коли передня вежа була захоплена, Чорний Лицар послав цю радісну звістку йоменові Локслі й водночас просив його якомога уважніше стежити за обложеними і не дати їм зосередити свої сили для несподіваної атаки, щоб відбити завойоване в них укріплення. Лицареві щонайважливіше було не допустити, щоб супротивник здійснив вилазку. Він знав, що його загін – кепсько озброєні і зовсім не навчені

upon any sudden attack, fight at great disadvantage with the veteran soldiers of the Norman knights, who were well provided with arms both defensive and offensive; and who, to match the zeal and high spirit of the besiegers, had all the confidence which arises from perfect discipline and the habitual use of weapons.

The knight employed the interval in causing to be constructed a sort of floating bridge, or long raft, by means of which he hoped to cross the moat in despite of the resistance of the enemy. This was a work of some time, which the leaders the less regretted, as it gave Ulrica leisure to execute her plan of diversion in their favour, whatever that might be.

When the raft was completed, the Black Knight addressed the besiegers: – “It avails not waiting here longer, my friends; the sun is descending to the west – and I have that upon my hands which will not permit me to tarry with you another day. Besides, it will be a marvel if the horsemen come not upon us from York, unless we speedily accomplish our purpose. Wherefore, one of ye go to Locksley, and bid him commence a discharge of arrows on the opposite side of the castle, and move forward as if about to assault it; and you, true English hearts, stand by me, and be ready to thrust the raft endlong over the moat whenever the postern on our side is thrown open. Follow me boldly across, and aid me to burst yon sallyport in the main wall of the castle. As many of you as like not this service, or are but ill armed to meet it, do you man the top of the outwork, draw your bow-strings to your ears, and mind you quell with your shot whatever shall appear to man the rampart – Noble Cedric, wilt thou take the direction of those which remain?”

“Not so, by the soul of Hereward!” said the Saxon; “lead I cannot; but may posterity curse me in my grave, if I follow not with the foremost wherever thou shalt point the way – The quarrel is mine, and well it becomes me to be in the van of the battle.”

“Yet, bethink thee, noble Saxon,” said the knight, “thou hast neither hauberk, nor corslet, nor aught but that light helmet, target, and sword.”

“The better!” answered Cedric; “I shall be the lighter to climb these walls. And, – forgive the boast, Sir Knight, – thou shalt this day see the naked breast of a Saxon as boldly presented to the battle as ever ye beheld the steel corslet of a Norman.”

“In the name of God, then,” said the knight, “fling open the door, and launch the floating bridge.”

The portal, which led from the inner-wall of the barbican to the moat, and which corresponded with a sallyport in the main wall of the castle, was now suddenly opened; the temporary bridge was then thrust forward, and soon

добровольці – не зможе стримати наступу досвідчених вояків, з яких складався почет норманських лицарів, бо ті вояки не тільки озброєні краще, ніж обложники, а й мали ту спокійну впевненість, що виникає під впливом дисципліни та тривалих військових вправ.

Лицар скористався з тимчасового перепочинку, наказавши спорудити плавучий місток, чи, власне, довгий пліт, що ним він сподівався переправитися через рів. Спорудження плоту стримувало подальший наступ, та проводирів не дуже засмучувала ця затримка, бо вона давала змогу Ульріці надати обложникам обіцяну допомогу, хоч, правда, ніхто не знав, якою вона буде.

Коли пліт був готовий, Чорний Лицар звернувся до обложників:

– Далі, друзі мої, нема чого чекати. Сонце хилиться на захід, а я маю таку справу, що не дозволить мені пробути з вами ще один день. Та й то буде справжнє диво, якщо на підмогу супротивникові не наспіє з Йорка кіннота. Нам треба поспішати. Один з вас піде до Локслі і скаже йому, щоб він починав стріляти з луків із того боку замку й рушив уперед, начебто на приступ. А ви, стійкі англійські зухвальці, будьте зі мною і приготуйтеся, тільки-но відкриють ворота вежі, спустити пліт на воду. Сміливо ступайте за мною по дошках і допоможіть розбити онде оту браму в головному фортечному мурі. Ті ж із вас, хто не має охоти брати участі в цьому ділі або в кого немає підходящої зброї, нехай постають на верхівці передньої вежі, гарненько понапинають свої луки і стріляють у кожного, хто з'явиться на протилежному мурі замку. Благородний Седріку, ти погодишся правувати тими, що тут залишаються?

– О ні! Присягаюся душею Геріварда, – відповів Сакс, – я не вмю правувати! Та нехай нащадки проклинатимуть мене й у могилі, якщо я не битимусь у перших лавах, хоч би куди ти повів нас. Адже це – моя кривна справа, і мені годиться йти попереду всіх.

– Зваж, одначе, шляхетний Саксе, – заперечив лицар, – на тобі немає ні панцера, ні кольчуги, ти – в самому блаженському шоломі, а замість бойового обладунку маєш тільки щит і меч.

– Тим краще, – відповів Седрік. – Тим легше мені буде лізти на цей мур. І не думай, що це – похвальба, пане лицарю, – я покажу тобі сьогодні, що Сакс з оголеними грудьми так само відважно йде у бій, як норман – у крицевому панцері.

– Ну, тоді – з Богом! – ознаймив Чорний Лицар. – Розчиняйте ворота і спускайте на воду плавучий міст.

Ворота, що вели з передньої вежі до рову і були навпроти брами для вилазок у головному фортечному мурі, враз розчахнулися. Пліт зіпхнули на воду. Він утворив упоперек рову вузьку й небезпечну переправу, якою

flashed in the waters, extending its length between the castle and outwork, and forming a slippery and precarious passage for two men abreast to cross the moat. Well aware of the importance of taking the foe by surprise, the Black Knight, closely followed by Cedric, threw himself upon the bridge, and reached the opposite side. Here he began to thunder with his axe upon the gate of the castle, protected in part from the shot and stones cast by the defenders by the ruins of the former drawbridge, which the Templar had demolished in his retreat from the barbican, leaving the counterpoise still attached to the upper part of the portal. The followers of the knight had no such shelter; two were instantly shot with cross-bow bolts, and two more fell into the moat; the others retreated back into the barbican.

The situation of Cedric and of the Black Knight was now truly dangerous, and would have been still more so, but for the constancy of the archers in the barbican, who ceased not to shower their arrows upon the battlements, distracting the attention of those by whom they were manned, and thus affording a respite to their two chiefs from the storm of missiles which must otherwise have overwhelmed them. But their situation was eminently perilous, and was becoming more so with every moment.

могли пройти поряд не більш як двоє воїнів. Добре розуміючи, як важливо зненацька заскочити супротивника, Чорний Лицар, а за ним і Седрік стрибнули на плавучий міст і швидко перебігли на другий берег. Тут лицар став нещадно гатити сокирою у фортечну браму. Від стріл і каміння, які сипалися зверху, його трохи захищали рештки кладки, що її знищив храмовник, відступаючи з передньої вежі. Частина помосту разом із підйомними блоками так і залишилися біля горішнього виступу порталу, утворюючи щось на зразок піддашшя над Седріком та лицарем. Люди, що слідом за лицарем перейшли плавучим мостом, не мали такого прикриття. Двоє, пробиті стрілами, одразу загинули, ще двоє впали у рів, решта квапливо сховались у вежі.

Становисько Седріка і Чорного Лицаря було справді небезпечне. Воно стало б ще небезпечніше, якби не дружна підмога лучників, що засіли на передній вежі: вони безперестану сипали стрілами в бійниці на мурах, відвертаючи увагу оборонців замку й заважаючи їм кидати на обох проводирів каміння з метавок, яке могло знищити піддашшя над їхніми головами. І все ж небезпека, що загрожувала Чорному Лицареві та Седрікові, ставала щомить гостріша.

“Shame on ye all!” cried De Bracy to the soldiers around him; “do ye call yourselves cross-bowmen, and let these two dogs keep their station under the walls of the castle? – Heave over the coping stones from the battlements, an better may not be – Get pick-axe and levers, and down with that huge pinnacle!” pointing to a heavy piece of stone carved-work that projected from the parapet.

At this moment the besiegers caught sight of the red flag upon the angle of the tower which Ulrica had described to Cedric. The stout yeoman Locksley was the first who was aware of it, as he was hasting to the outwork, impatient to see the progress of the assault.

“Saint George!” he cried, “Merry Saint George for England! – To the charge, bold yeomen! – why leave ye the good knight and noble Cedric to storm the pass alone? – make in, mad priest, show thou canst fight for thy rosary, – make in, brave yeomen! – the castle is ours, we have friends within – See yonder flag, it is the appointed signal – Torquilstone is ours! – Think of honour, think of spoil – One effort, and the place is ours!”

With that he bent his good bow, and sent a shaft right through the breast of one of the men-at-arms, who, under De Bracy’s direction, was loosening a fragment from one of the battlements to precipitate on the heads of Cedric and the Black Knight. A second soldier caught from the hands of the dying man the iron crow, with which he heaved at and had loosened the stone pinnacle, when, receiving an arrow through his head-piece, he dropped from the battlements into the moat a dead man. The men-at-arms were daunted, for no armour seemed proof against the shot of this tremendous archer.

“Do you give ground, base knaves!” said De Bracy; “Mount joye Saint Dennis! – Give me the lever!”

And, snatching it up, he again assailed the loosened pinnacle, which was of weight enough, if thrown down, not only to have destroyed the remnant of the drawbridge, which sheltered the two foremost assailants, but also to have sunk the rude float of planks over which they had crossed. All saw the danger, and the boldest, even the stout Friar himself, avoided setting foot on the raft. Thrice did Locksley bend his shaft against De Bracy, and thrice did his arrow bound back from the knight’s armour of proof.

“Curse on thy Spanish steel-coat!” said Locksley, “had English smith forged it, these arrows had gone through, an as if it had been silk or sendal.” He then began to call out, “Comrades! friends! noble Cedric! bear back, and let the ruin fall.”

His warning voice was unheard, for the din which the knight himself occasioned by his strokes upon the postern would have drowned twenty war-

– Сором вам! – гукав де Брасі до своїх вояків. – Які ви лучники, якщо ці двоє собак пораяються під самісінькими мурами замку! Збивайте зубці з верхівки мура й кидайте їх униз! Принесіть ломи, підойми і виламайте оцей ось зубець! – він показав на важкий, прикрашений різьбленням, кам'яний виступ, що нависав над парапетом.

У цю хвилину обложники побачили червоний стяг, викинутий з вікна кутової вежі, про яку Ульріка говорила Седріку. Відважний йомен Локслі, пробираючись до захопленої вежі, щоб довідатись, як обложники атакують, перший помітив цей знак.

– Святий Георгію! – закричав він. – Святий Георгію – за Англію! Вперед, хоробрі йомени! Як це ви лишили самих доброго лицаря і шляхетного Седріка? Хіба вони вдвох, чи що, братимуть приступом фортецю? Гей, ченче, шибайголове, покажи, як ти вмієш битися за свої пацьорки! Вперед, хоробрі йомени! Замок – наш, ми маємо союзників усередині фортеці. Бачите червоний стяг? Це – умовний знак. Замок Торкілстон наш! Подумайте про честь, про здобич! Ще одне зусилля – і ми візьмемо фортецю!

Вигукуючи це, він напнув лук і прошив стрілою груди одного з вояків, котрий за наказом де Брасі став підважувати величезний камінь з муру, щоб звалити його на голови Седріка і Чорного Лицаря. Другий вояк вихопив з рук убитого залізний лом, яким той орудував, підважив ним кам'яний зубець, та влучна стріла вп'ялась у його шолом, і він мертвий упав через парапет у повний води рів. Решта бійців розгубилися, бачачи, що ніякі лати не здатні захистити їх від страшного лучника.

– Полякалися, потолоч? – гукнув де Брасі. – Mount joye Saint Denis! Дайте мені лома!

Він схопив лома й почав підважувати камінь, що був такий великий і важкий, що, впавши вниз, напевне, зламав би підпори містка, які правили обложникам за прикриття, і, крім того, потопив би пліт, яким вони переправлялися через рів. Усі побачили небезпеку, і навіть найхоробріші (а серед них – і відважний самітник) не зважувалися ступнути на пліт. Локслі тричі стріляв у де Брасі, і щоразу стріла відскакувала від його непробивної броні.

– Чортяка б ухопив твій іспанський обладунок! – бурчав Локслі. – Зробив би його англійський коваль, то мої стріли давно прошили б його наскрізь, як шовк або ряднину. – І він як міг голосно гукнув: – Агов, побратими! Друзі! Шляхетний Седріку! Вертайте назад! Хай звалить брилу.

Та вони не чули його, бо гупання сокири, що нею лицар трошив браму, могло б заглушити і двадцять бойових сурем. Щоправда,

¹ Оборони нас, святий Денисе! (давньофр.)

trumpets. The faithful Gurth indeed sprung forward on the planked bridge, to warn Cedric of his impending fate, or to share it with him. But his warning would have come too late; the massive pinnacle already tottered, and De Bracy, who still heaved at his task, would have accomplished it, had not the voice of the Templar sounded close in his ears: –

“All is lost, De Bracy, the castle burns.”

“Thou art mad to say so!” replied the knight.

“It is all in a light flame on the western side. I have striven in vain to extinguish it.”

With the stern coolness which formed the basis of his character, Brian de Bois-Guilbert communicated this hideous intelligence, which was not so calmly received by his astonished comrade.

“Saints of Paradise!” said De Bracy; “what is to be done? I vow to Saint Nicholas of Limoges a candlestick of pure gold – ”

“Spare thy vow,” said the Templar, “and mark me. Lead thy men down, as if to a sally; throw the postern-gate open – There are but two men who occupy the float, fling them into the moat, and push across for the barbican. I will charge from the main gate, and attack the barbican on the outside; and if we can regain that post, be assured we shall defend ourselves until we are relieved, or at least till they grant us fair quarter.”

“It is well thought upon,” said De Bracy; “I will play my part – Templar, thou wilt not fail me?”

“Hand and glove, I will not!” said Bois-Guilbert. “But haste thee, in the name of God!”

De Bracy hastily drew his men together, and rushed down to the postern-gate, which he caused instantly to be thrown open. But scarce was this done ere the portentous strength of the Black Knight forced his way inward in despite of De Bracy and his followers. Two of the foremost instantly fell, and the rest gave way notwithstanding all their leader’s efforts to stop them.

“Dogs!” said De Bracy, “will ye let TWO men win our only pass for safety?”

“He is the devil!” said a veteran man-at-arms, bearing back from the blows of their sable antagonist.

“And if he be the devil,” replied De Bracy, “would you fly from him into the mouth of hell? – the castle burns behind us, villains! – let despair give you courage, or let me forward! I will cope with this champion myself”

And well and chivalrous did De Bracy that day maintain the fame he had acquired in the civil wars of that dreadful period. The vaulted passage to which the postern gave entrance, and in which these two redoubted champions were now

вірний Гурт сплигнув на місток і побіг застерегти Седрика від неминучої небезпеки або розділити з ним його лиху долю. Але засторога була б уже запізною, бо величезний камінь схитнувся і де Брасі зрештою звалив би його вниз, аж раптом над самісіньким його вухом пролунав голос храмовника:

– Все пропало, де Брасі: замок горить.

– Ти збожеволів! – скрикнув де Брасі.

– Увесь західний бік охоплений полум'ям. Я пробував був гасити, але все марно.

Бріан де Буагільбер повідомив цю страшну новину з незворушним спокоєм, що був визначальною рисою його вдачі. Та не так сприйняв цю звістку його приголомшений товариш.

– Святі угодники! – зойкнув де Брасі. – Що діяти? Обіцяю поставити святому Миколаю в Ліможі поставець із щирого золота.

– Не квапся з обітницями, – перебив його храмовник. – Слухай мене, веди своїх людей униз, начебто на вилазку, розчини браму. Там на плоті – усього двоє, скинь їх у рів, а сам зі своїми людьми – мерщій до передньої вежі. Тим часом я наспію до зовнішніх воріт і атакую вежу з того боку. Якщо нам пощастить відбити її, можна бути впевненим, що ми зуміємо захищатися, доки до нас наспіє поміч, або принаймні ми здамося на вигідних умовах.

– Це добра думка, – погодився де Брасі. – Я своє завдання виконаю... А ти, храмовнику, мене не підведеш?

– Ось тобі моя рука і рукавиця, не підведу, – запевнив Буагільбер. – Але треба поспішати! Мерщій, в ім'я Боже!

Де Брасі квапливо зібрав своїх людей, кинувся вниз, до брами, і наказав розчинити її настіж. Тільки-но виконали його наказ, як завдяки своїй дивовижній силі Чорний Лицар вдерся усередину, хоч і як опиралися де Брасі та його вояки. Двоє перших вмить упали мертві, а решта відсахнулися, хоч яких зусиль докладав їхній проводир, щоб зупинити відступ.

– Тварюки! – гукав де Брасі. – Невже ви дасте оцим двом заволодіти нашим єдиним шансом на порятунок?

– Та це ж сам чорт! – сказав один старий вояк, ухиляючись від ударів Чорного Лицаря.

– А хоч би й чорт! – спаленів де Брасі. – Ви що, хочете втекти від нього до пекла? Замок горить, негідники! Нехай відчай надасть вам хоробрості, або ж дайте мені вийти наперед – я сам поквітаюся з цим лицарем!

І справді, того дня де Брасі постояв за свою лицарську честь і показав, що він гідний слави, завойованої ним у міжусобних війнах цієї жахливої доби. Склепистий вхід у мурі, куди вела брама, став ареною

fighting hand to hand, rung with the furious blows which they dealt each other, De Bracy with his sword, the Black Knight with his ponderous axe. At length the Norman received a blow, which, though its force was partly parried by his shield, for otherwise never more would De Bracy have again moved limb, descended yet with such violence on his crest, that he measured his length on the paved floor.

двобою між лицарями. Кам'яні склепіння гучною луною відбивали шалені удари, що їх вони завдавали один одному: де Брасі – мечем, а Чорний Лицар – важезною сокирою. Нарешті де Брасі дістав такого удару по шолому – щоправда, трохи відбившись щитом, бо інакше уже ніколи б не ворухнувся, – що упав навznak на кам'яну долівку.

“Yield thee, De Bracy,” said the Black Champion, stooping over him, and holding against the bars of his helmet the fatal poniard with which the knights dispatched their enemies, (and which was called the dagger of mercy,) – “yield thee, Maurice de Bracy, rescue or no rescue, or thou art but a dead man.”

“I will not yield,” replied De Bracy faintly, “to an unknown conqueror. Tell me thy name, or work thy pleasure on me – it shall never be said that Maurice de Bracy was prisoner to a nameless churl.”

The Black Knight whispered something into the ear of the vanquished.

“I yield me to be true prisoner, rescue or no rescue,” answered the Norman, exchanging his tone of stern and determined obstinacy for one of deep though sullen submission.

“Go to the barbican,” said the victor, in a tone of authority, “and there wait my further orders.”

“Yet first, let me say,” said De Bracy, “what it imports thee to know. Wilfred of Ivanhoe is wounded and a prisoner, and will perish in the burning castle without present help.”

“Wilfred of Ivanhoe!” exclaimed the Black Knight – “prisoner, and perish! – The life of every man in the castle shall answer it if a hair of his head be singed – Show me his chamber!”

“Ascend yonder winding stair,” said De Bracy; “it leads to his apartment – Wilt thou not accept my guidance?” he added, in a submissive voice.

“No. To the barbican, and there wait my orders. I trust thee not, De Bracy.”

During this combat and the brief conversation which ensued, Cedric, at the head of a body of men, among whom the Friar was conspicuous, had pushed across the bridge as soon as they saw the postern open, and drove back the dispirited and despairing followers of De Bracy, of whom some asked quarter, some offered vain resistance, and the greater part fled towards the court-yard. De Bracy himself arose from the ground, and cast a sorrowful glance after his conqueror. “He trusts me not!” he repeated; “but have I deserved his trust?” He then lifted his sword from the floor, took off his helmet in token of submission, and, going to the barbican, gave up his sword to Locksley, whom he met by the way.

As the fire augmented, symptoms of it became soon apparent in the chamber, where Ivanhoe was watched and tended by the Jewess Rebecca. He had been awakened from his brief slumber by the noise of the battle; and his attendant, who had, at his anxious desire, again placed herself at the window to watch and report to him the fate of

– Здавайся, де Брасі, – сказав Чорний Лицар, схилившись над ним і наставивши над ґратками його заборолу фатальний кинджал, яким лицарі добивали повалених ворогів (ця зброя мала назву – кинджал милосердя).

– Здавайся, Морісе де Брасі, скорися негайно, а то зараз тобі буде смерть!

– Не хочу здаватися незнайомому переможцеві, – кволим голосом відповів де Брасі, – скажи мені своє ім'я або добивай мене... Нехай ніхто не скаже: Моріс де Брасі здався в полон простолюдовцеві, що його ім'я ніхто не знає.

Чорний Лицар прошепотів кілька слів на вухо поваленому супротивникові.

– Здаюся в полон, – промовив норман уже не впертим і зухвалим голосом, як досі, а з цілковитою, хоча й понурою, покірливістю.

– Іди до передньої вежі, – владно звелів переможець, – і там дожидайся моїх наказів.

– Спершу дозволь доповісти тобі, – сказав де Брасі, – що Вілфред Айвенго, поранений і полонений, загине від вогню в замку, якщо цю ж мить не піти йому на допомогу.

– Вілфред Айвенго, – вигукнув Чорний Лицар, – у полоні й може загинути! Якщо бодай одну волосину на його голові обпалить вогонь, усі пожильці замку заплатять за це своїм життям. Покажи, в якій він кімнаті.

– Онде кручені сходи, – показав де Брасі. – Іди нагору, вони ведуть до його кімнати... Якщо дозволиш, я проведу тебе, – додав він із покірливим виглядом.

– Ні, йди до передньої вежі і чекай на мої розпорядження. Я не довіряю тобі, де Брасі!

Протягом їхнього двобою і короткої розмови після нього Седрік на чолі ватаги, яка чимдуж перебігла по містку, тільки-но розчахнулася брама, в якій найяскравіше вирізнявся відлюдник, відкинув розгублених і знічених вояків де Брасі; дехто з них просив пощади, інші марно пробували опиратися, а більшість кинулася бігти на внутрішнє подвір'я. Сам де Брасі підвівся з землі й сумним поглядом провів свого переможця.

– Він не довіряє мені! – прошепотів де Брасі. – А хіба я заслужив його довіру?

Він підняв меч, що валявся долі, на знак покори зняв шолом і, переправившись через рів, віддав свій меч йогомену Локслі.

Пожежа тим часом усе розгорялась і розгорялась; її відблиски поступово досягли тієї кімнати, де Ребека доглядала пораненого Айвенго. Гамір битви, що був ушух, а тепер залунав знову, урвав його недовгий сон. На його наполегливе прохання дбайлива доглядальниця знов умостила біля вікна, щоб спостерігати перебіг бою і сповіщати йому

the attack, was for some time prevented from observing either, by the increase of the smouldering and stifling vapour. At length the volumes of smoke which rolled into the apartment – the cries for water, which were heard even above the din of the battle made them sensible of the progress of this new danger.

“The castle burns,” said Rebecca; “it burns! – What can we do to save ourselves?”

“Fly, Rebecca, and save thine own life,” said Ivanhoe, “for no human aid can avail me.”

“I will not fly,” answered Rebecca; “we will be saved or perish together – And yet, great God! – my father, my father – what will be his fate!”

At this moment the door of the apartment flew open, and the Templar presented himself, – a ghastly figure, for his gilded armour was broken and bloody, and the plume was partly shorn away, partly burnt from his casque. “I have found thee,” said he to Rebecca; “thou shalt prove I will keep my word to share weal and woe with thee – There is but one path to safety, I have cut my way through fifty dangers to point it to thee – up, and instantly follow me!”¹

“Alone,” answered Rebecca, “I will not follow thee. If thou wert born of woman – if thou hast but a touch of human charity in thee – if thy heart be not hard as thy breastplate – save my aged father – save this wounded knight!”

“A knight,” answered the Templar, with his characteristic calmness, “a knight, Rebecca, must encounter his fate, whether it meet him in the shape of sword or flame – and who recks how or where a Jew meets with his?”

“Savage warrior,” said Rebecca, “rather will I perish in the flames than accept safety from thee!”

“Thou shalt not choose, Rebecca – once didst thou foil me, but never mortal did so twice.”

So saying, he seized on the terrified maiden, who filled the air with her shrieks, and bore her out of the room in his arms in spite of her cries, and without regarding the menaces and defiance which Ivanhoe thundered against him. “Hound of the Temple – stain to thine Order – set free the damsel! Traitor of Bois-Guilbert, it is Ivanhoe commands thee! – Villain, I will have thy heart’s blood!”

“I had not found thee, Wilfred,” said the Black Knight, who at that instant entered the apartment, “but for thy shouts.”

¹ The author has some idea that this passage is imitated from the appearance of Philidaspes, before the divine Mandane, when the city of Babylon is on fire, and he proposes to carry her from the flames. But the theft, if there be one, would be rather too severely punished by the penance of searching for the original passage through the interminable volumes of the Grand Cyrus.

про те, що діється під мурами. Та якийсь час вона нічого не могла роздивитися, бо все заслав задушливий смердючий туман. Нарешті дим чорними клубами увірвався й до кімнати, а тоді, незважаючи на оглушливий лемент бойовиська, почулися крики: «Води, води!» – і вони зрозуміли, що їм загрожує нова небезпека.

– Замок горить! – скрикнула Ребека. – Пожежа! Як нам урятуватися?

– Біжи, Ребеко, рятуй своє життя, – звернувся до неї Айвенго, – а мені вже немає порятунку.

– Я не піду від тебе, – заперечила Ребека. – Разом урятуємося або загинемо. Але ж, великий Боже, мій батько, батько!.. Яка доля спіткає його?

У цю хвилину двері розчахнулися наростіж, і на порозі став храмовник. Вигляд у нього був страхітливий: позолочений обладунок побитий і весь у крові, а пір'їни на шоломі почасті зірвані, а почасті обгорілі.

– Нарешті я знайшов тебе, Ребеко! – сказав він. – Побачиш тепер, як я дотримаю своєї обіцянки ділити з тобою і горе, і радість. Нам залишився тільки один шлях до порятунку. Я подолав десятки перешкод, щоб показати тобі цей шлях, отже, вставай і миттю йди зі мною!

– Сама я не піду, – заперечила Ребека. – Якщо тебе народила жінка, якщо є в тобі бодай крихта милосердя, якщо серце в тебе не таке тверде, як твоя залізна броня, – врятуй мого старого батька і врятуй цього лицаря!

– Лицар, – відповів із властивим йому спокоєм храмовник, – кожен лицар, Ребеко, повинен коритися своїй долі, навіть коли він має загинути від меча або від вогню. І яке мені діло до того, що станеться з євреєм?

– Лютий вояче, – вигукнула Ребека, – я радше загину в полум'ї, аніж прийму порятунок із твоїх рук!

– Тобі не доведеться вибирати, Ребеко, – одного разу ти примусила мене відступити, та жоден смертний не доможеться того від мене двічі.

Із цими словами він схопив перелякану дівчину й поніс її геть з кімнати, не звертаючи уваги ні на її одчайдушні волання, ані на погрози й прокльони, що їх кричав йому вслід Айвенго:

– Храмовнику, підлий собако, ганьба свого ордену! Негайно відпусти дівчину! Зраднику Буагільбере! Це я, Айвенго, наказую тобі! Негіднику! Ти заплатиш мені за це своєю кров'ю!

– Я, мабуть, не знайшов би тебе, Вілфреде, якби не почув твоїх криків, – промовив Чорний Лицар, заходячи в цю хвилину до кімнати.

“If thou be’st true knight,” said Wilfred, “think not of me – pursue yon ravisher – save the Lady Rowena – look to the noble Cedric!”

“In their turn,” answered he of the Fetterlock, “but thine is first.”

And seizing upon Ivanhoe, he bore him off with as much ease as the Templar had carried off Rebecca, rushed with him to the postern, and having there delivered his burden to the care of two yeomen, he again entered the castle to assist in the rescue of the other prisoners.

– Якщо ти – справжній лицар, – звернувся до нього Вілфред, – то покинь мене й біжи за отим драпіжником, врятуй леді Ровену і шляхетного Седріка.

– Усіх по черзі, – мовив лицар, – та твоя черга перша!

І, схопивши на руки Айвенго, він поніс його так само легко, як храмовник поніс Ребеку, добіг із ним до воріт і, доручивши доглядати Айвенго двом йоменам, сам кинувся назад, до замку, рятувати решту полонених.

One turret was now in bright flames, which flashed out furiously from window and shot-hole. But in other parts, the great thickness of the walls and the vaulted roofs of the apartments, resisted the progress of the flames, and there the rage of man still triumphed, as the scarce more dreadful element held mastery elsewhere; for the besiegers pursued the defenders of the castle from chamber to chamber, and satiated in their blood the vengeance which had long animated them against the soldiers of the tyrant Front-de-Boeuf. Most of the garrison resisted to the uttermost – few of them asked quarter –

Одна вежа була геть у вогні; вогонь потужними струменями шугав з усіх вікон і бійниць. Та в інших частинах замку товсті стіни і склеписта стеля ще не піддавалися вогню, і тут буяв людський шал, чи не страшніший і руйнівніший, ніж полум'я пожежі. Обложники переслідували оборонців замку з однієї кімнати до іншої і, проливаючи їхню кров, гамували ту жадобу помсти, що здавна вже нагромаджувалася в них проти жорстоких вояків тирана Фрон-де-Бефа. Більшість залоги боронилася до останнього віддиху; мало хто просив

none received it. The air was filled with groans and clashing of arms – the floors were slippery with the blood of despairing and expiring wretches.

Through this scene of confusion, Cedric rushed in quest of Rowena, while the faithful Gurth, following him closely through the “*melée*”, neglected his own safety while he strove to avert the blows that were aimed at his master. The noble Saxon was so fortunate as to reach his ward’s apartment just as she had abandoned all hope of safety, and, with a crucifix clasped in agony to her bosom, sat in expectation of instant death. He committed her to the charge of Gurth, to be conducted in safety to the barbican, the road to which was now cleared of the enemy, and not yet interrupted by the flames. This accomplished, the loyal Cedric hastened in quest of his friend Athelstane, determined, at every risk to himself, to save that last scion of Saxon royalty. But ere Cedric penetrated as far as the old hall in which he had himself been a prisoner, the inventive genius of Wamba had procured liberation for himself and his companion in adversity.

When the noise of the conflict announced that it was at the hottest, the Jester began to shout, with the utmost power of his lungs, “Saint George and the dragon! – Bonny Saint George for merry England! – The castle is won!” And these sounds he rendered yet more fearful, by banging against each other two or three pieces of rusty armour which lay scattered around the hall.

A guard, which had been stationed in the outer, or anteroom, and whose spirits were already in a state of alarm, took fright at Wamba’s clamour, and, leaving the door open behind them, ran to tell the Templar that foemen had entered the old hall. Meantime the prisoners found no difficulty in making their escape into the anteroom, and from thence into the court of the castle, which was now the last scene of contest. Here sat the fierce Templar, mounted on horseback, surrounded by several of the garrison both on horse and foot, who had united their strength to that of this renowned leader, in order to secure the last chance of safety and retreat which remained to them. The drawbridge had been lowered by his orders, but the passage was beset; for the archers, who had hitherto only annoyed the castle on that side by their missiles, no sooner saw the flames breaking out, and the bridge lowered, than they thronged to the entrance, as well to prevent the escape of the garrison, as to secure their own share of booty ere the castle should be burnt down. On the other hand, a party of the besiegers who had entered by the postern were now issuing out into the court-yard, and attacking with fury the remnant of the defenders who were thus assaulted on both sides at once.

Animated, however, by despair, and supported by the example of their indomitable leader, the remaining soldiers of the castle fought with the utmost

пошади, та ніхто не дістав її. Повітря гусло стогонами і брязкотом зброї, підлога була слизькою від крові вмирущих і поранених.

У цій веремії Седрік, шукаючи Ровену, бігав по всьому замку, а вірний Гурт, щомить важачи життям, і на крок не відходив від нього, відбиваючи удари, спрямовані на його господаря. Шляхетному Саксові пощастило добігти до кімнати своєї вихованки тієї хвилини, коли вона вже втратила надію на порятунок і, міцно тримаючи біля грудей розп'яття, сиділа, чекаючи на неминучу загибель. Седрік доручив Гуртові опікуватися Ровеною, наказавши провести її до передньої вежі, шлях до якої був уже вільний від ворогів і його ще не перепинив вогонь. Урятувавши вихованку, чесний Седрік поквапився на підмогу своєму другові Ательстану, поклавши собі будь-що-будь урятувати останнього нащадка саксонського королівського роду. Та, перш ніж Седрік дійшов до старовинної зали, де він і сам сидів в'язнем, винахідливість Вамби вже забезпечила свободу і йому, і його товаришеві у скруті.

Коли гамір битви ознаймив, що бойовисько в розпалі, Вамба став щомога горлати: «Святий Георгію з драконом! Святий Георгію, стань за рідну Англію! Ура, замок наш!». А щоб ці крики були страшніші, він став брязкати іржавою зброєю, що була в залі, де їх ув'язнили.

Вартовий, що стояв у сусідній кімнаті і вже був наляканий, ще більше налякався, почувши той Вамбин гуркіт, і, розчинивши нарозтвір зовнішні двері, побіг доповісти храмовникові, що супротивник увірвався до старовинної зали. А полонені тим часом без жодних завад вийшли до сусідньої кімнати, а звідти – на подвір'я замку, де відбувалася остання сутичка. Там був несамовитий Буагільбер, верхи на коні, серед жменьки кінних і піших оборонців замку, що згуртувалися навколо свого знаменитого проводиря, сподіваючись під його орудою якомсь вибратися з замку. Звідний міст за його наказом був опущений, та обложники вже встигли захопити його. Лучники, котрі досі лише здалеку обстрілювали стрілами цю частину фортеці, тільки-но побачивши пожежу і зауваживши, що звідний міст опускають, метнулися до брами, щоб відрізати оборонцям шлях до втечі і забезпечити собі частку здобичі, перше ніж згорить замок.

І водночас частина обложників, що пробилася з боку передньої вежі, увірвалася на подвір'я і люто атакувала вцілілих оборонців, що таким чином мали супротивника і спереду, і з тилу.

Натхненні відчаєм і збдьорені прикладом свого безстрашного проводиря, рештки оборонців замку билися з одчайдушньою мужністю. Їх було небагато,

valour; and, being well-armed, succeeded more than once in driving back the assailants, though much inferior in numbers. Rebecca, placed on horseback before one of the Templar's Saracen slaves, was in the midst of the little party;

та вони були добре озброєні, і їм вдалося кілька разів відбити юрмиська обложників, що натискали на них. Ребека, яку посадили на коня спереду від одного з Бугільберових невільників-сарацинів, була в самій середині його

and Bois-Guilbert, notwithstanding the confusion of the bloody fray, showed every attention to her safety. Repeatedly he was by her side, and, neglecting his own defence, held before her the fence of his triangular steel-plated shield; and anon starting from his position by her, he cried his war-cry, dashed forward, struck to earth the most forward of the assailants, and was on the same instant once more at her bridle rein.

Athelstane, who, as the reader knows, was slothful, but not cowardly, beheld the female form whom the Templar protected thus sedulously, and doubted not that it was Rowena whom the knight was carrying off, in despite of all resistance which could be offered.

“By the soul of Saint Edward,” he said, “I will rescue her from yonder over-proud knight, and he shall die by my hand!”

“Think what you do!” cried Wamba; “hasty hand catches frog for fish – by my bauble, yonder is none of my Lady Rowena – see but her long dark locks! – Nay, an ye will not know black from white, ye may be leader, but I will be no follower – no bones of mine shall be broken unless I know for whom. – And you without armour too! – Bethink you, silk bonnet never kept out steel blade. – Nay, then, if wilful will to water, wilful must drench. – Deus vobiscum, most doughty Athelstane!” – he concluded, loosening the hold which he had hitherto kept upon the Saxon’s tunic.

To snatch a mace from the pavement, on which it lay beside one whose dying grasp had just relinquished it – to rush on the Templar’s band, and to strike in quick succession to the right and left, levelling a warrior at each blow, was, for Athelstane’s great strength, now animated with unusual fury, but the work of a single moment; he was soon within two yards of Bois-Guilbert, whom he defied in his loudest tone.

“Turn, false-hearted Templar! let go her whom thou art unworthy to touch – turn, limb of a hand of murdering and hypocritical robbers!”

“Dog!” said the Templar, grinding his teeth, “I will teach thee to blaspheme the holy Order of the Temple of Zion;” and with these words, half-wheeling his steed, he made a demi-courbette towards the Saxon, and rising in the stirrups, so as to take full advantage of the descent of the horse, he discharged a fearful blow upon the head of Athelstane.

Well said Wamba, that silken bonnet keeps out no steel blade. So trenchant was the Templar’s weapon, that it shore asunder, as it had been a willow twig, the tough and plaited handle of the mace, which the ill-fated Saxon reared to parry the blow, and, descending on his head, levelled him with the earth.

маленької ватаги, і храмовник, хоч який безладний і кривавий точився бій, увесь час невідступно дбав про її безпеку. Він безперестану під'їздив до неї і, не думаючи про те, як захиститися самому, тримав перед нею свого трикутного, обкутого крицею щита. Час від часу він лишав її, вихоплювався вперед і, вигукуючи бойовий поклик, звалював на землю кількоро передніх вояків-обложників і одразу ж повертався до Ребеки.

Ательстан, що, як відомо читачеві, був знаменитий ледар, але не боягуз, помітив на коні жіночу постать, яку так ревно захищав лицар Храму, і навіть не сумнівався, що то – леді Ровена і що Бугільбер надумав її вкрасти, хоч який одчайдушний опір доведеться йому долати.

– Присягаюся душею святого Едварда, – вигукнув він, – я визволю її від цього зарозумілого лицаря, і він загине від моєї руки!

– Що ви робите? – закричав Вамба. – Стривайте! Скорий поспіх – людям посміх! Присягаюся моїм калатальцем, що це – аж ніяк не леді Ровена. Гляньте, які в неї довгі чорні коси. Ну, коли вже ви не годні відрізнити чорне від білого, можете собі бути проводирем, та я не з вашого почту. Не дам ламати собі кістки заради хтозна-кого. Та на вас і панцера немає! Подумайте, хіба шовкова шапка встоїть проти меча з криці? Ну, занадився глек по воду ходити, поки йому вушко не відламали! *Deus vobiscum*, хоробрий Ательстане! – закінчив він свою промову й випустив з рук полу камзола, за яку силкувався стримати сакса.

Ательстан умить підхопив із землі палицю, що випала з рук убитого вояка, і, розмахуючи нею навсібіч, кинувся до ватаги храмовника, кожним ударом збиваючи з ніг то того, то того оборонця замку; з його могутньою силою, розпалюваною несподіваним нападом люті, це було неважко. Опинившись незабаром за два кроки від Бугільбера, він голосно гукнув йому:

– Завертай, підступний храмовнику! Віддай зараз же ту, до якої ти негідний доторкнувся! Завертай, кажу тобі, ти, розбійнику та облуднику з розбишацького ордену!

– Собако! – скреготнувши зубами, промовив Бугільбер. – Я покажу тобі, як блюзнити на священний орден лицарів Сіонського Храму!

Із цими словами він повернув коня і, примусивши його стати дибки, піднявся на стременах, а в ту мить, коли кінь опускався на передні ноги, використав силу його падіння й завдав Ательстанові нищівного удару мечем по голові.

Правду казав Вамба, що шовкова шапка не захистить від меча з криці. Марно Ательстан спробував відбити удар своєю окутою залізом палицею. Гострий храмовників меч розрубав її, мов очеретинку, і впав на голову бідолашного сакса, що як мертвий повалився на землю.

“Ha! Beau-scant!” exclaimed Bois-Guilbert, “thus be it to the maligners of the Temple-knights!” Taking advantage of the dismay which was spread by the

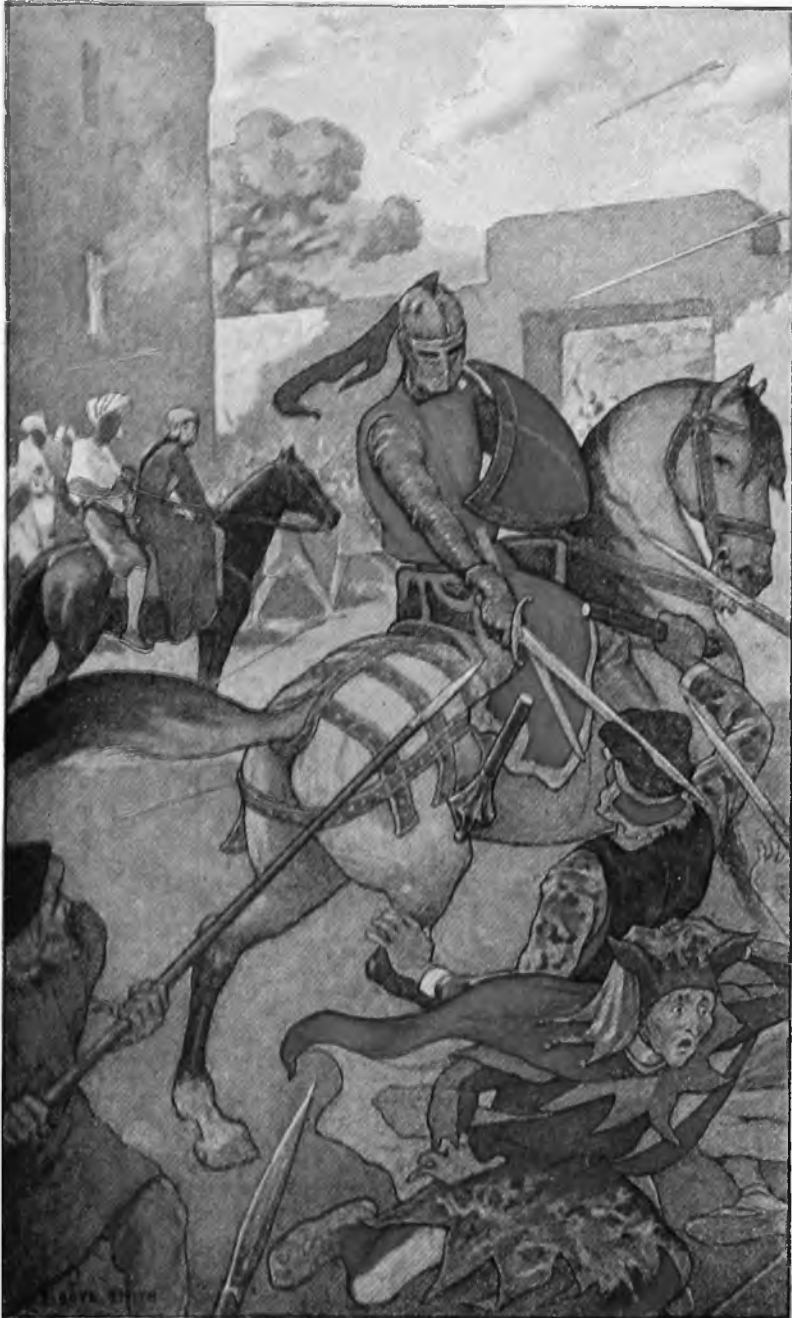
– О, Босан! – вигукнув Буагільбер. – Отак ми помщаємося тим, хто завдає образ лицарям Храму! Хто хоче врятуватися – за мною!

fall of Athelstane, and calling aloud, "Those who would save themselves, follow me!" he pushed across the drawbridge, dispersing the archers who would have

Скориставшись розгубленістю після падіння Ательстана, він погнав через звідний міст і розкидав лучників, що силкувалися зупинити його.

intercepted them. He was followed by his Saracens, and some five or six men-at-arms, who had mounted their horses. The Templar's retreat was rendered perilous by the numbers of arrows shot off at him and his party; but this did not prevent him from galloping round to the barbican, of which, according to his previous plan, he supposed it possible De Bracy might have been in possession.

"De Bracy! De Bracy!" he shouted, "art thou there?"

За ним помчали його сарацини й п'ятеро-шестеро воїнів, що встигли скочити верхи на коней. Відступ храмовника був небезпечний, бо ціла хмара стріл полетіла вслід йому та його ватазі. Йому пощастило домчати до передньої вежі, що її, як домовлено, мав захопити Моріс де Брасі.

– Де Брасі! – загукав він. – Де Брасі, ти тут?

“I am here,” replied De Bracy, “but I am a prisoner.”

“Can I rescue thee?” cried Bois-Guilbert.

“No,” replied De Bracy; “I have rendered me, rescue or no rescue. I will be true prisoner. Save thyself – there are hawks abroad – put the seas betwixt you and England – I dare not say more.”

“Well,” answered the Templar, “an thou wilt tarry there, remember I have redeemed word and glove. Be the hawks where they will, methinks the walls of the Preceptory of Templestowe will be cover sufficient, and thither will I, like heron to her haunt.”

– Тут, – озвався де Брасі, – але я полонений.

– Чи можу я допомогти тобі? – запитав Буагільбер.

– Ні, – відповів де Брасі, – я здався в полон на ласку переможця і дотримаю свого слова. Рятуйся сам. Сокіл прилетів. Біжи з Англії за море. Більше нічого не смію тобі сказати.

– Гаразд, – сказав храмовник, – залишайся, коли таке твоє бажання, та пам'ятай, що я дотримав свого слова. Хоч би які соколи прилітали, гадаю, від них можна заховатися в прецепторії Темплстоу, – це надійна криївка, туди я й подамся, як чапля до свого гнізда.

Having thus spoken, he galloped off with his followers.

Those of the castle who had not gotten to horse, still continued to fight desperately with the besiegers, after the departure of the Templar, but rather in despair of quarter than that they entertained any hope of escape. The fire was spreading rapidly through all parts of the castle, when Ulrica, who had first kindled it, appeared on a turret, in the guise of one of the ancient furies, yelling forth a war-song, such as was of yore raised on the field of battle by the scalds of the yet heathen Saxons. Her long dishevelled grey hair flew back from her uncovered head; the inebriating delight of gratified vengeance contended in her eyes with the fire of insanity; and she brandished the distaff which she held in her hand, as if she had been one of the Fatal Sisters, who spin and abridge the thread of human life. Tradition has preserved some wild strophes of the barbarous hymn which she chanted wildly amid that scene of fire and of slaughter: –

1.

Whet the bright steel,
Sons of the White Dragon!
Kindle the torch,
Daughter of Hengist!
The steel glimmers not for the carving of the banquet,
It is hard, broad, and sharply pointed;
The torch goeth not to the bridal chamber,
It steams and glitters blue with sulphur.
Whet the steel, the raven croaks!
Light the torch, Zernebock is yelling!
Whet the steel, sons of the Dragon!
Kindle the torch, daughter of Hengist!

2.

The black cloud is low over the thane's castle
The eagle screams – he rides on its bosom.
Scream not, grey rider of the sable cloud,
Thy banquet is prepared!
The maidens of Valhalla look forth,
The race of Hengist will send them guests.
Shake your black tresses, maidens of Valhalla!
And strike your loud timbrels for joy!
Many a haughty step bends to your halls,
Many a helmed head.

3.

Dark sits the evening upon the thanes castle,
The black clouds gather round;
Soon shall they be red as the blood of the valiant!

Сказавши це, він помчав далі, а за ним – і його ватага.

Після від'їзду храмовника ті оборонці замку, яким не пощастило втекти, й далі запекло опиралися обложникам, бо не сподівалися на пощаду. Вогонь швидко поширювався на всю будівлю.

Нараз Ульріка, що й підпалила замок, з'явилася на вершечку однієї бічної вежі, немов стародавня фурія, і голосно заспівала бойову пісню, подібну до тих, що їх у добу поганства виспівували саксонські скальди* на бойовищах. Її розпатлане волосся довгими пасмами маяло круг голови, божевільний захват від помсти виблискував у її очах; вона вимахувала своєю куделею, ніби одна з трьох мойр, що прядуть та уривають нитку людського життя*. Переказ зберіг кілька строф того варварського гімну, що його вона співала посеред оточеного вогнем бойовиська:

1.

Гостріте ясний булат,
Сини Білого Смока!
Засвіти смолоскип,
Дочко Генгіста!
Виблискує сталь не на те, що крають м'ясо на учті,
Лезо широке, важке, добре нагострене;
Не до молодят у покій понесуть смолоскип,
Він миготить синім полум'ям сірки.
Гостріте булат, кряче ворон!
Світить смолоскип, Зернебок вис!
Гостріте булат, Смокові діти!
Світи смолоскип, дочко Генгіста!

2.

Опустилася чорна хмара над тановим замком;
Орел кричить – він пада на груди хмарі.
Не кричи, вершнику сірий на чорній хмарі,
Учта для тебе готова!
Діви Валгалли дивляться вдаль,
Плем'я Генгістове шле їм гостей,
Діви, коси чорні розвійте за вітром!
Радісно бийте в бубни лункі!
Багато голів у шоломах.

3.

Темна ніч спадає на замок танів,
Громадяться чорні хмари довкола;
Скоро вони червоними зробляться, наче та кров звияжців!

The destroyer of forests shall shake his red crest against them.
He, the bright consumer of palaces,
Broad waves he his blazing banner,
Red, wide and dusky,

Нищитель лісів скоро зметне до них гриву червону.
Він, пожирач палаців,
Широко він вимахує знаменом полум'яним;
Червоним, великим, зловісним,

Over the strife of the valiant:
His joy is in the clashing swords and broken bucklers;
He loves to lick the hissing blood as it bursts warm from the wound!
4.
All must perish!
The sword cleaveth the helmet;
The strong armour is pierced by the lance;
Fire devoureth the dwelling of princes,
Engines break down the fences of the battle.
All must perish!
The race of Hengist is gone –
The name of Horsa is no more!
Shrink not then from your doom, sons of the sword!
Let your blades drink blood like wine;
Feast ye in the banquet of slaughter,
By the light of the blazing halls!
Strong be your swords while your blood is warm,
And spare neither for pity nor fear,
For vengeance hath but an hour;
Strong hate itself shall expire
I also must perish! ¹

The towering flames had now surmounted every obstruction, and rose to the evening skies one huge and burning beacon, seen far and wide through the adjacent country. Tower after tower crashed down, with blazing roof and rafter; and the combatants were driven from the court-yard. The vanquished, of whom very few remained, scattered and escaped into the neighbouring wood. The victors, assembling in large bands, gazed with wonder, not unmixed with fear, upon the flames, in which their own ranks and arms glanced dusky red. The maniac figure of the Saxon Ulrica was for a long time visible on the lofty stand she had chosen, tossing her arms abroad with wild exultation, as if she reined empress of the conflagration which she had raised. At length, with a terrific crash, the whole turret gave way, and she perished in the flames which had consumed her tyrant. An awful pause of horror silenced each murmur

¹ Note G. – Ulrica's Death song.

It will readily occur to the antiquary, that these verses are intended to imitate the antique poetry of the Scalds – the minstrels of the old Scandinavians – the race, as the Laureate so happily terms them,

“Stern to inflict, and stubborn to endure,
Who smiled in death.”

The poetry of the Anglo-Saxons, after their civilisation and conversion, was of a different and softer character; but in the circumstances of Ulrica, she may be not unnaturally supposed to return to the wild strains which animated her forefathers during the time of Paganism and untamed ferocity.

Понад двобоєм звитяжців:
 Радіє він, коли щербляться мечі й щити тріщать від ударів,
 Він любить лизати шипучу гарячу кров, що ллється із рани!
 4.
 Все повинне загинути!
 Меч розсікає шолом,
 Спис пробиває міцний обладунок,
 Вогонь пожирає княжі палати,
 Падають із гуркотом мури.
 Все повинне загинути!
 Генгістів рід пропав –
 Де й ділося Горси ймення!
 Не тікайте ж від свого призначення, сини меча!
 Хай ваші леза питимуть кров, як вино;
 Бенкетуйте ж на учті кривавої різанини,
 У світлі пожеж!
 Хай будуть ваші мечі міцні, а кров ваша – гаряча;
 Не жалійте нікого – ні з милосердя, ані зі страху,
 Бо тільки єдина година лишилася на відплату;
 Бо й ненависть гаряча погасне,
 І я також повинна загинути!

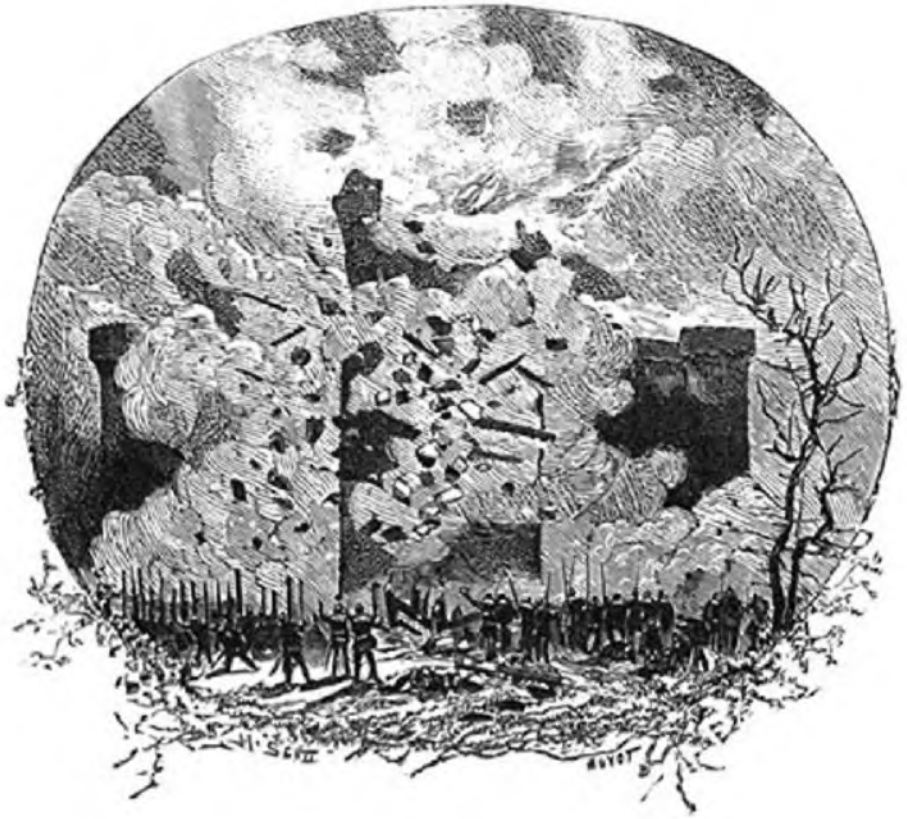
Нестримне полум'я зжерло вже всі перепони і тепер піднеслося до вечірнього неба одним величезним вогняним стовпом, що його здалеку було видно. Одна по одній падали високі вежі; охоплені вогнем, падали вниз дахи й колоди. Войовники вийшли з подвір'я замку. Жменька переможених, що лишилися живі, розбіглися по навколишніх лісах. Переможці вражено і навіть настрахано дивилися на пожежу, що її відблиски багрянцем відсвічували на них і на їхній зброї. Знавісніла постать Ульріки ще довго видніла на верхівці обраного нею п'єдесталу. Виявляючи свій тріумф, вона дико кричала й розмахувала руками, начебто владарка запаленої нею пожежі. Нарешті і ця вежа зі страхітливим гуркотом впала, й Ульріка загинула в полум'ї, що знищило її ворога і тирана. Від жаху

of the armed spectators, who, for the space of several minutes, stirred not a finger, save to sign the cross. The voice of Locksley was then heard, "Shout, yeomen! – the den of tyrants is no more! Let each bring his spoil to our chosen place of rendezvous at the Trysting-tree in the Harthill-walk; for there at break of day will we make just partition among our own bands, together with our worthy allies in this great deed of vengeance."

всі вояки зацікавилися, і кілька хвилин ніхто не зрушив з місця, кожен лише хрестився. Потім пролунав голос Локелі:

– Радійте, йомени: осідок тиранів зруйновано! Тягніть здобич на місце зборів, до дуба на Оленячій Могили: на світанку ми чесно поділимо все між собою та нашими гідними союзниками, що допомогли нам здійснити цю велику справу помсти...

CHAPTER XXXII.

*Trust me each state must have its policies:
Kingdoms have edicts, cities have their charters;
Even the wild outlaw, in his forest-walk,
Keeps yet some touch of civil discipline;
For not since Adam wore his verdant apron,
Hath man with man in social union dwelt,
But laws were made to draw that union closer*
Old Play

The daylight had dawned upon the glades of the oak forest. The green boughs glittered with all their pearls of dew. The hind led her fawn from the covert of high fern to the more open walks of the greenwood, and no huntsman was there to watch or intercept the stately hart, as he paced at the head of the antler'd herd.

The outlaws were all assembled around the Trysting-tree in the Harthill-walk, where they had spent the night in refreshing themselves after the fatigues of the siege, some with wine, some with slumber, many with hearing and

РОЗДІЛ XXXII

*Повір мені, свій лад буває скрізь:
 Закон є в короля, статут – у місті,
 І навіть волоцюги лісові
 Поміж собою звичай свій шанують;
 Бо ще відколи в листя вбравсь Адам,
 У спілку входять люди один з одним,
 Закони ж лад у спілку ту приносять.
 Старовинна драма*

Вранішнє сонце осяяло лісові галявини. Зелене віття дубів заблискотіло перлами роси. Лань вивела дитинча з хащі на відкриту галявину, і поблизу не було жодного мисливця, щоб запопасти стрункого оленя, котрий поважною ступою походжав на чолі свого стада.

Розбійники зібралися навкруг священного дуба на Оленячій Могилі. Цілу ніч вони покріплювали свої сили після вчорашньої облоги: одні – вином, інші – сном, а більшість слухали або самі розповідали різні пригоди, що

recounting the events of the day, and computing the heaps of plunder which their success had placed at the disposal of their Chief.

The spoils were indeed very large; for, notwithstanding that much was consumed, a great deal of plate, rich armour, and splendid clothing, had been secured by the exertions of the dauntless outlaws, who could be appalled by no danger when such rewards were in view. Yet so strict were the laws of their society, that no one ventured to appropriate any part of the booty, which was brought into one common mass, to be at the disposal of their leader.

The place of rendezvous was an aged oak; not however the same to which Locksley had conducted Gurth and Wamba in the earlier part of the story, but one which was the centre of a silvan amphitheatre, within half a mile of the demolished castle of Torquilstone. Here Locksley assumed his seat – a throne of turf erected under the twisted branches of the huge oak, and the silvan followers were gathered around him. He assigned to the Black Knight a seat at his right hand, and to Cedric a place upon his left.

“Pardon my freedom, noble sirs,” he said, “but in these glades I am monarch – they are my kingdom; and these my wild subjects would reckon but little of my power, were I, within my own dominions, to yield place to mortal man. – Now, sirs, who hath seen our chaplain? where is our curial Friar? A mass amongst Christian men best begins a busy morning.” – No one had seen the Clerk of Copmanhurst. “Over gods forbode!” said the outlaw chief, “I trust the jolly priest hath but abidden by the wine-pot a thought too late. Who saw him since the castle was taken?”

“I,” quoth the Miller, “marked him busy about the door of a cellar, swearing by each saint in the calendar he would taste the smack of Front-de-Boeuf’s Gascoigne wine.”

“Now, the saints, as many as there be of them,” said the Captain, “forefend, lest he has drunk too deep of the wine-butts, and perished by the fall of the castle! – Away, Miller! – take with you enow of men, seek the place where you last saw him – throw water from the moat on the scorching ruins – I will have them removed stone by stone ere I lose my curial Friar.”

The numbers who hastened to execute this duty, considering that an interesting division of spoil was about to take place, showed how much the troop had at heart the safety of their spiritual father.

“Meanwhile, let us proceed,” said Locksley; “for when this bold deed shall be sounded abroad, the bands of De Bracy, of Malvoisin, and other allies of Front-de-Boeuf, will be in motion against us, and it were well for our safety that we retreat from the vicinity. – Noble Cedric,” he said,

сталися на бойовиську, або ж підраховували здобич, що потрапила після перемоги до рук їхніх проводирів.

Здобич була чимала. Незважаючи на те що багато чого згоріло під час пожежі, одчайдушні хлопці усе ж награвували силу-силенну срібного посуду, дорогої зброї і розкішного вбрання. Проте в їхнього товариства були такі суворі закони, що ніхто з них навіть не пробував самохіть привласнити собі бодай дешицю здобичі, очікуючи на розподіл зваленого в загальну купу добра.

Місце зборів було біля старого дуба. Та це було не те дерево, до якого Локслі привів давніше Гурта й Вамбу. Цей дуб ріс посеред улоговини, десь за півмилі від зруйнованого замку Торкілстон. Локслі посів своє місце – трон із дерну, споруджений під сплетінням гілок величезного дерева, а його лісові підданці скупчилися навкруги. Він показав Чорному Лицареві місце праворуч від себе, а зліва посадив Седріка.

– Пробачте мені за мою сміливість, шляхетні гості, – сказав він, – та в цих нетрях владар я: це моє королівство, і мої хоробрі васали мали б хибне уявлення про мою могутність, якби в межах своїх володінь я надумав поступитися владою комусь іншому... Та де ж це наш капелан? Куди подівся куций чернець? Християнам годиться починати день із вранішньої молитви.

Виявилося, що ніхто не бачив причетника з Копменгерста.

– Господи, помилуй! – промовив розбишацький отаман. – Сподіваюся, наш веселий чернець припізнівся, бо трішечки пересидів, розмовляючи з барильцем вина. Хто його бачив, коли захопили замок?

– Я, – озвався Мельник. – Я бачив, як він товкся біля дверей однієї пивниці й усіма святими присягався, що скуштує-таки, які в барона Фронде-Бефа гасконські вина.

– Ну, то нехай же всі святі, скільки їх є, – побажав Локслі, – охороняють його там від спокуси напитися. Аби тільки він не загинув під руїнами замку. Мельнику, візьми з собою ватагу й піди туди, де ти бачив його востаннє. Полийте водою з рову розжарене каміння. Я ладен перебрати по камінчику всі руїни, аби лишень не позбутися мого куцого ченця.

Незважаючи на те що кожному хотілося бути присутнім при тому, коли ділитимуть здобич, чимало розбійників зголосилися виконати проводиреве доручення. Це свідчило про їхню велику відданість своєму духовному отцеві.

– А ми тим часом візьмемося до діла, – сказав Локслі. – Тільки-но піде поголоска про ту звятягу, що нам її пощастило здійснити, як загони де Брасі, Мальвуазена та інших спільників барона Фронде-Бефа почнуть нас шукати, і нам краще якомога швидше забиратися з тутешніх околиць...

turning to the Saxon, “that spoil is divided into two portions; do thou make choice of that which best suits thee, to recompense thy people who were partakers with us in this adventure.”

“Good yeoman,” said Cedric, “my heart is oppressed with sadness. The noble Athelstane of Coningsburgh is no more – the last sprout of the sainted Confessor! Hopes have perished with him which can never return! – A sparkle hath been quenched by his blood, which no human breath can again rekindle! My people, save the few who are now with me, do but tarry my presence to transport his honoured remains to their last mansion. The Lady Rowena is desirous to return to Rotherwood, and must be escorted by a sufficient force. I should, therefore, ere now, have left this place; and I waited – not to share the booty, for, so help me God and Saint Withold! as neither I nor any of mine will touch the value of a liard, – I waited but to render my thanks to thee and to thy bold yeomen, for the life and honour ye have saved.”

“Nay, but,” said the chief Outlaw, “we did but half the work at most – take of the spoil what may reward your own neighbours and followers.”

“I am rich enough to reward them from mine own wealth,” answered Cedric.

“And some,” said Wamba, “have been wise enough to reward themselves; they do not march off empty-handed altogether. We do not all wear motley.”

“They are welcome,” said Locksley; “our laws bind none but ourselves.”

“But, thou, my poor knave,” said Cedric, turning about and embracing his Jester, “how shall I reward thee, who feared not to give thy body to chains and death instead of mine! – All forsook me, when the poor fool was faithful!”

A tear stood in the eye of the rough Thane as he spoke – a mark of feeling which even the death of Athelstane had not extracted; but there was something in the half-instinctive attachment of his clown, that waked his nature more keenly than even grief itself.

“Nay,” said the Jester, extricating himself from master’s caress, “if you pay my service with the water of your eye, the Jester must weep for company, and then what becomes of his vocation? – But, uncle, if you would indeed pleasure me, I pray you to pardon my playfellow Gurth, who stole a week from your service to bestow it on your son.”

“Pardon him!” exclaimed Cedric; “I will both pardon and reward him. – Kneel down, Gurth.” – The swineherd was in an instant at his

Шляхетний Седріку, – провадив він далі, звертаючись до Сакса, – здобич поділено, як бачиш, на дві купи: вибирай, що тобі до вподоби, для себе й для своїх слугників, що брали участь у бойовиську.

– Добрий йомене, – мовив Седрік, – серце моє сповнене туги. Немає вже на світі високородного Ательстана Конінгзбурзького, останнього нащадка блаженного Едварда Сповідника. З ним загинули такі надії, що їм ніколи вже не збудися. Його кров загасила іскру, якої вже не роздмухати людським подихом! Мої слуги, за винятком тих небагатьох, що оце зараз тут, чекають на моє повернення, щоб перевезти шляхетні останки до місця останнього спочинку. Леді Ровена висловила бажання повернутися до Ротервуда, і її треба провести під охороною сильного загону озброєних слуг. Отож мені слід було б ще раніше поїхати звідси. Та я чекав не на здобич – ні, свідок мені Бог і святий Вітольд, ані я, ані хто інший із моїх слугників не доторкнеться до неї! Я чекав тільки нагоди, щоб висловити тобі і твоїм хоробрим побратимам мою подяку за врятування нашого життя і честі.

– Та як же це, – здивувався Локслі, – ми зробили щонайбільше аж половину діла. Коли тобі самому нічого не потрібно, то візьми хоча б щось для своїх сусідів і прибічників.

– Я достатньо багатий, щоб винагородити їх зі своєї скарбниці, – відповів Седрік.

– А дехто, – устряв Вамба, – був такий розумний, що сам себе винагородив. Пішов не голіруч. Адже не всі ходять у блазеньських ковпаках.

– І добре зробили, – запевнив Локслі. – Наші правила обов'язкові лише для нас.

– А ти, мій сердего, – мовив Седрік, обернувшись і обійнявши свого блазня, – як мені винагородити тебе, що не побоявся віддати своє тіло кайданам і смерті заради мого порятунку? Всі мене покинули, і тільки бідолашний блазень зостався вірний мені.

Коли суворий тан промовляв ці слова, на очі йому набігли сльози – такого вияву почуття не змогла викликати навіть Ательстанова смерть. У щиросердій відданості блазня було щось таке, що схвилювало Седріка набагато глибше, аніж сум за вбитим.

– Це що таке? – спитав блазень, виборсуючись з обіймів свого владаря. – Ти розплачешся за мої послуги солоною водою? Тоді й блазневі доведеться плакати за компанію. А як же він жартуватиме? Слухай-но, дядечку, коли вже ти й насправді хочеш обдарувати мене, то пробач, будь ласкавий, мого приятеля Гурта за те, що він украв один тиждень служби в тебе й віддав його твоєму синові.

– Пробачити йому?! – вигукнув Седрік. – Я не тільки пробачу, а й винагороджу його. Гурте, на коліна!

master's feet – “THEOW and ESNE ¹ art thou no longer,” said Cedric touching him with a wand; “FOLKFREE and SACLESS ² art thou in town and from town, in the forest as in the field. A hide of land I give to thee in my steads of Walbrugham, from me and mine to thee and thine eye and for ever; and God's malison on his head who this gainsays!”

¹ Thrall and bondsman.

² A lawful freeman.

Свинопас умить скорився.

– Ти вже не раб і не кріпак, – промовив Седрик, до торкнувшись до нього патерицею, – від сьогодні ти – вільна людина і можеш проживати в містах і поза містами, в лісах і в чистому полі. Дарую тобі ділянку землі в моєму Волбругемському маєтку, прийми її від мене й від моєї родини на користь тобі і твоїй родині відтепер і назавжди, і нехай Бог скарає кожного, хто чинитиме цьому опір.

No longer a serf, but a freeman and a landholder, Gurth sprung upon his feet, and twice bounded aloft to almost his own height from the ground. "A smith and a file," he cried, "to do away the collar from the neck of a freeman! – Noble master! doubled is my strength by your gift, and doubly will I fight for you! – There is a free spirit in my breast – I am a man changed to myself and all around. – Ha, Fangs!" he continued, – for that faithful cur, seeing his master thus transported, began to jump upon him, to express his sympathy, – "knowest thou thy master still?"

"Ay," said Wamba, "Fangs and I still know thee, Gurth, though we must needs abide by the collar; it is only thou art likely to forget both us and thyself."

"I shall forget myself indeed ere I forget thee, true comrade," said Gurth; "and were freedom fit for thee, Wamba, the master would not let thee want it."

"Nay," said Wamba, "never think I envy thee, brother Gurth; the serf sits by the hall-fire when the freeman must forth to the field of battle – And what saith Oldhelm of Malmsbury – Better a fool at a feast than a wise man at a fray."

The tramp of horses was now heard, and the Lady Rowena appeared, surrounded by several riders, and a much stronger party of footmen, who joyfully shook their pikes and clashed their brown-bills for joy of her freedom. She herself, richly attired, and mounted on a dark chestnut palfrey, had recovered all the dignity of her manner, and only an unwonted degree of paleness showed the sufferings she had undergone. Her lovely brow, though sorrowful, bore on it a cast of reviving hope for the future, as well as of grateful thankfulness for the past deliverance – She knew that Ivanhoe was safe, and she knew that Athelstane was dead. The former assurance filled her with the most sincere delight; and if she did not absolutely rejoice at the latter, she might be pardoned for feeling the full advantage of being freed from further persecution on the only subject in which she had ever been contradicted by her guardian Cedric.

As Rowena bent her steed towards Locksley's seat, that bold yeoman, with all his followers, rose to receive her, as if by a general instinct of courtesy. The blood rose to her cheeks, as, courteously waving her hand, and bending so low that her beautiful and loose tresses were for an instant mixed with the flowing mane of her palfrey, she expressed in few but apt words her obligations and her gratitude to Locksley and her other deliverers. – "God bless you, brave men," she concluded, "God and Our Lady bless you and requite you for gallantly

Уже не раб, а вільна людина і землевласник, звівся Гурт на ноги і двічі високо підстрибнув.

– Ковала б мені, пилку! – вигукнув він. – Геть цього нашійника з вільної людини! Мій шляхетний владарю, ваш подарунок зробив мене удвічі сильнішим, і я битимусь за вас удвічі краще! Вільна душа в моїх грудях! Зовсім іншою людиною я став і для себе, і для всіх! А що, Іклячу, – провадив він далі, звертаючись до свого вірного пса, який, побачивши захват свого господаря, і собі став виявляти радість, стрибаючи навколо нього, – чи пізнаєш ти свого господаря?

– Ще б пак, – втрутився Вамба, – ми з Іклячем ще впізнаємо тебе, Гурте, хоча самі й не позбулися нашійників; от тільки б ти нас тепер не забув і не дуже запишався.

– Радніше я себе самого забуду, аніж тебе, мій друже й побратиме, – відповів Гурт, – а якби воля пасувала й тобі, Вамбо, господар, певне, дав би її й тобі.

– Ні, братику Гурте, – запевнив Вамба, – ти не подумай, що я тобі заздрю: адже раб сидить собі біля теплої грубки, а вільний мусить битися. Сам знаєш, що казав Олдхем із Момсбері: дурневі за обіднім столом ліпше, ніж розумному в бійці.

Почувся тупіт, і в супроводі кількох вершників і великої ватаги піших служників підїхала леді Ровена. Радіючи її визволенню, всі вони весело вимахували своїми списами й вистукували алебардами. Сама вона, в пишному вбранні, на гнідому коні, знову набула величної постави. Тільки надзвичайна блідість нагадувала про ті страждання, що їй довелося зазнати. Смуток лежав на її чарівному личку, а в очах уже прозирала надія на майбутнє і сяjala вдячність за визволення від минулого лиха. Вона знала, що Айвенго живий, і знала, що Ательстан загинув. Перше сповнювало її серце щирим захватом, і вона відчувала мимовільну (і досить-таки прощенну) полегкість, усвідомлюючи, що тепер настав край її непорозумінням із Седріком, причиною яких було те, що її бажання розминалися з задумами її опікуна.

Коли Ровена підїхала до місця, де сидів Локслі, хоробрий йомен та всі його споборники, немов корячись інстинктові гречності, підвелися й пішли їй назустріч. Щоки її зашарілися, вона піднесла руку, вітаючи їх, і, нахилившись так низько, що її розкішні розпущені коси на мить ковзнули по гриві коня, небагатослівно, але поважно висловила і самому Локслі, і його побратимам свою вдячність за все, чим вона була їм зобов'язана.

– Хай благословить вас Бог! – промовила вона насамкінець. – Молитиму Бога та його Пречисту Матір, аби нагородила вас, хоробрі мужі, за те, що ви,

perilling yourselves in the cause of the oppressed! – If any of you should hunger, remember Rowena has food – if you should thirst, she has many a butt of wine and brown ale – and if the Normans drive ye from these walks, Rowena has forests of her own, where her gallant

важачи своїм життям, виступили на захист знедолених. Якщо хтось із вас буде голодний, пам'ятайте, що у Ровени є чим погамувати ваш голод, а для праглих – досить вина й пива. А коли б сталося так, що нормани виженуть вас із тутешніх країв, знайте, що в Ровени є власні ліси, де її рятівники можуть

deliverers may range at full freedom, and never ranger ask whose arrow hath struck down the deer.”

“Thanks, gentle lady,” said Locksley; “thanks from my company and myself. But, to have saved you requites itself. We who walk the greenwood do many a wild deed, and the Lady Rowena’s deliverance may be received as an atonement.”

Again bowing from her palfrey, Rowena turned to depart; but pausing a moment, while Cedric, who was to attend her, was also taking his leave, she found herself unexpectedly close by the prisoner De Bracy. He stood under a tree in deep meditation, his arms crossed upon his breast, and Rowena was in hopes she might pass him unobserved. He looked up, however, and, when aware of her presence, a deep flush of shame suffused his handsome countenance. He stood a moment most irresolute; then, stepping forward, took her palfrey by the rein, and bent his knee before her.

“Will the Lady Rowena deign to cast an eye – on a captive knight – on a dishonoured soldier?”

“Sir Knight,” answered Rowena, “in enterprises such as yours, the real dishonour lies not in failure, but in success.”

“Conquest, lady, should soften the heart,” answered De Bracy; “let me but know that the Lady Rowena forgives the violence occasioned by an ill-fated passion, and she shall soon learn that De Bracy knows how to serve her in nobler ways.”

“I forgive you, Sir Knight,” said Rowena, “as a Christian.”

“That means,” said Wamba, “that she does not forgive him at all.”

“But I can never forgive the misery and desolation your madness has occasioned,” continued Rowena.

“Unloose your hold on the lady’s rein,” said Cedric, coming up. “By the bright sun above us, but it were shame, I would pin thee to the earth with my javelin – but be well assured, thou shalt smart, Maurice de Bracy, for thy share in this foul deed.”

“He threatens safely who threatens a prisoner,” said De Bracy; “but when had a Saxon any touch of courtesy?”

Then retiring two steps backward, he permitted the lady to move on.

Cedric, ere they departed, expressed his peculiar gratitude to the Black Champion, and earnestly entreated him to accompany him to Rotherwood.

“I know,” he said, “that ye errant knights desire to carry your fortunes on the point of your lance, and reckon not of land or goods; but war is a changeful mistress, and a home is sometimes desirable even to the champion whose trade is wandering. Thou hast earned one in the halls of Rotherwood, noble

полювати стільки, скільки їм заманеться, і жоден із гайових не смітиме запитати, чия це стріла вразила оленя.

– Дякую, шляхетна леді, – відповів Локслі, – а дякую за себе і за своїх вільних братів. Та вже сам ваш порятунок – для нас винагорода. Блукаючи зеленими лісами, ми частенько чинимо гріх, тож нехай визволення леді Ровени буде нам за спокуту.

Ровена ще раз низько вклонилася і повернула коня, та не від'їхала, дожидаючись, поки Седрік прощався з Локслі та його лісовими побратимами. Аж тут зовсім несподівано вона опинилася навпроти полоненого де Брасі. Замислений, склавши руки на грудях, він стояв під деревом, і Ровена сподівалася, що він її не помітить. Та він підняв голову, і, коли побачив її, його вродливе обличчя зашарілося від сорому. Якусь мить він вагався, а тоді ступнув уперед, узяв коня за повід і став навколішки:

– Чи зводить леді Ровена кинути бодай один погляд на полоненого лицаря, зганьбеного войовника?

– Пане лицарю, – відповіла Ровена, – для замірів, подібних до вашого, справжня ганьба полягає не в поразці, а в успіхові.

– У переможців серця мають лагіднішати, – провадив лицар. – Мені аби тільки знати, що леді Ровена пробачає образу, заподіяну їй під впливом нещасної жаги, і скоро вона пересвідчиться, що де Брасі зуміє слугувати їй шляхетнішим способом.

– Пробачаю вам, пане лицарю, – мовила Ровена, – пробачаю як християнка.

– Отже, вона й на думці не має йому пробачати, – сказав Вамба.

– Та я ніколи не пробачу того зла і лиха, які сталися внаслідок вашого безумства, – докінчила Ровена.

– Відпусти повід, не тримай коня цієї дами! – сказав, підходячи, Седрік. – Беру ясне сонце в свідки, що якби ти не був полонений, я пришпилів би тебе до землі своїм дротиком. Та можеш бути певен, Морісе де Брасі: ти ще відповіси мені за свою участь у цьому ганебному викраденні.

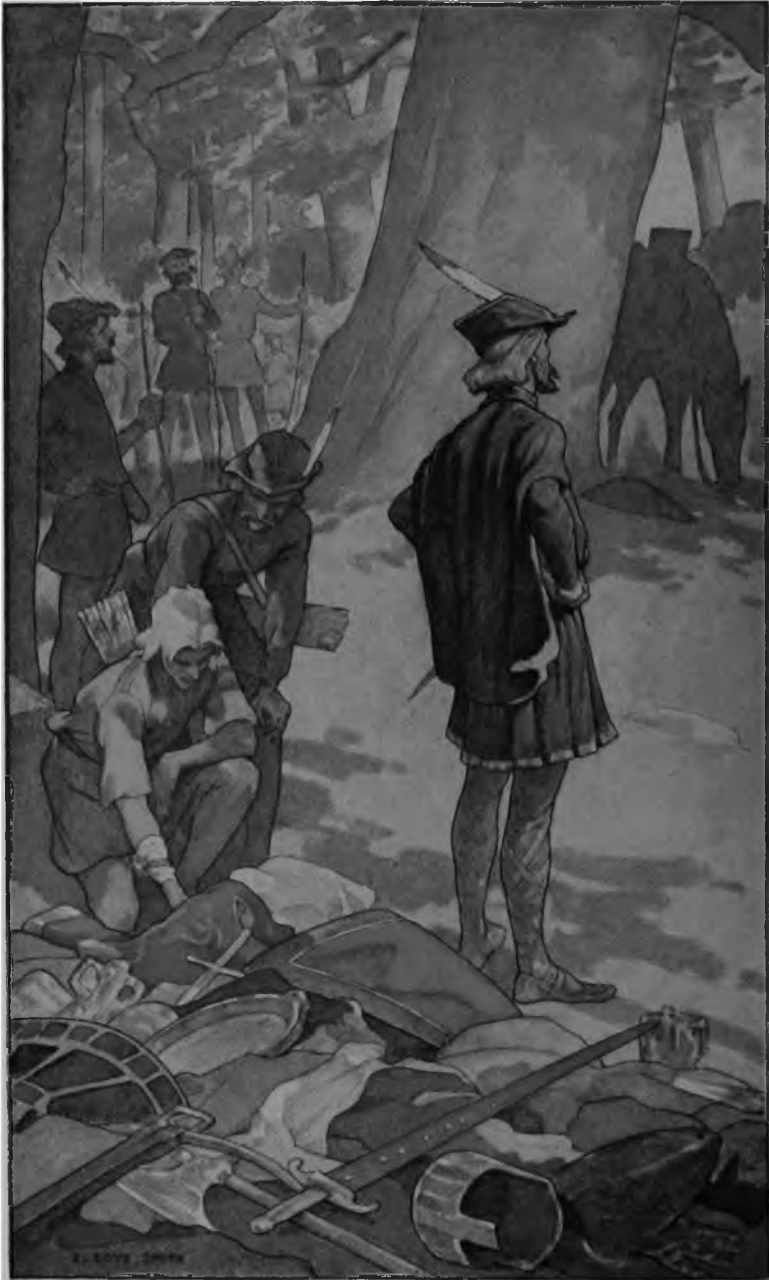
– Полоненому неважко погрожувати, – відрубав де Брасі. – А втім, якої чемності можна сподіватися від сакса...

Він відступив на кілька кроків і дав Ровені проїхати.

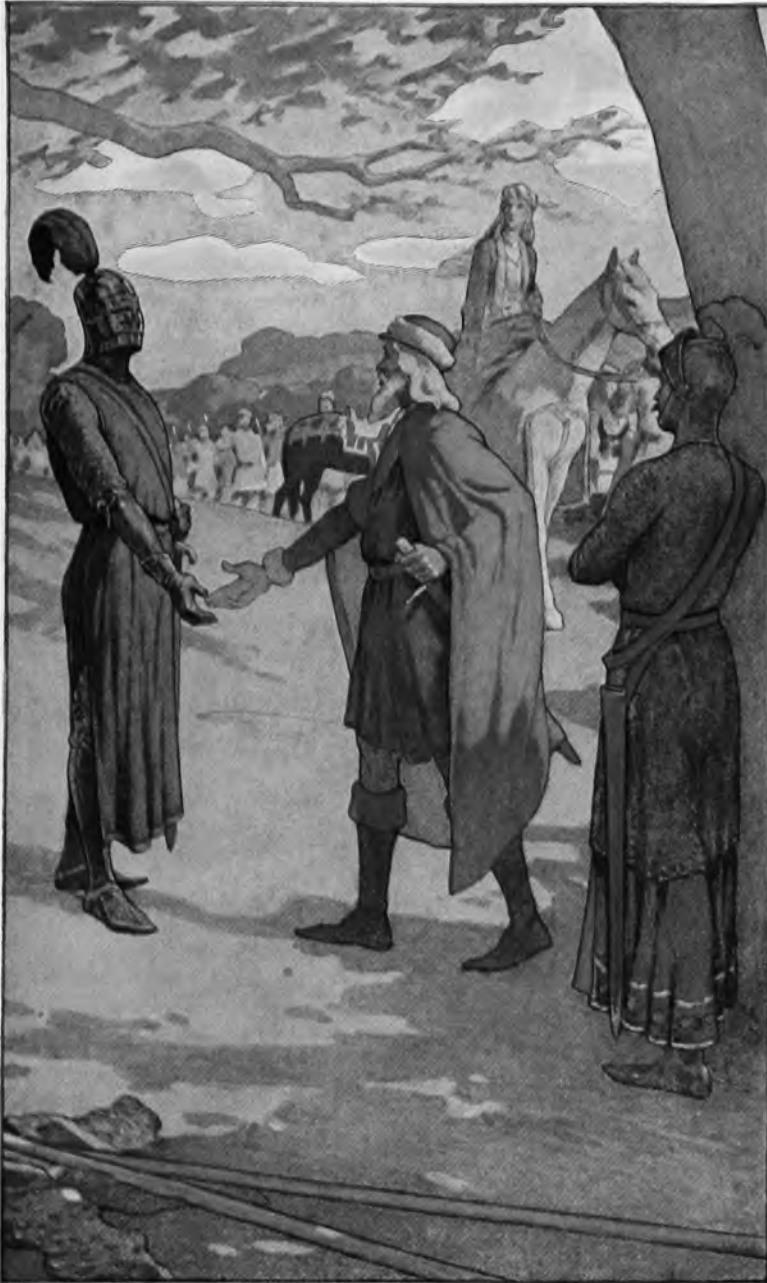
Від'їжджаючи, Седрік палко дякував Чорному Лицареві і запрошував його з собою до Ротервуда.

– Я знаю, – казав він, – що у вас, мандрівних лицарів, усе щастя – на вістрі списа. Вас не приваблюють ні багатства, ні землі. А проте щастя на війні примхливе, трапляється, що й тому, хто все життя воював та мандрував, теж захочеться тихого кутка. Ти заробив собі такий куток у

knight. Cedric has wealth enough to repair the injuries of fortune, and all he has is his deliverer's – Come, therefore, to Rotherwood, not as a guest, but as a son or brother.”

Ротервуді, шляхетний лицарю. Седрик такий багатий, що легко може побільшити твої статки, і все, що має, він радо пропонує тобі. Отож приїзди до Ротервуда і будь там не гостем, а сином або братом.

“Cedric has already made me rich,” said the Knight, – “he has taught me the value of Saxon virtue. To Rotherwood will I come, brave Saxon, and that speedily; but, as now, pressing matters of moment detain me from your halls. Peradventure when I come hither, I will ask such a boon as will put even thy generosity to the test.”

“It is granted ere spoken out,” said Cedric, striking his ready hand into the gauntleted palm of the Black Knight, – “it is granted already, were it to affect half my fortune.”

“Gage not thy promise so lightly,” said the Knight of the Fetterlock; “yet well I hope to gain the boon I shall ask. Meanwhile, adieu.”

“I have but to say,” added the Saxon, “that, during the funeral rites of the noble Athelstane, I shall be an inhabitant of the halls of his castle of Coningsburgh – They will be open to all who choose to partake of the funeral banqueting; and, I speak in name of the noble Edith, mother of the fallen prince, they will never be shut against him who laboured so bravely, though unsuccessfully, to save Athelstane from Norman chains and Norman steel.”

“Ay, ay,” said Wamba, who had resumed his attendance on his master, “rare feeding there will be – pity that the noble Athelstane cannot banquet at his own funeral. – But he,” continued the Jester, lifting up his eyes gravely, “is supping in Paradise, and doubtless does honour to the cheer.”

“Peace, and move on,” said Cedric, his anger at this untimely jest being checked by the recollection of Wamba’s recent services. Rowena waved a graceful adieu to him of the Fetterlock – the Saxon bade God speed him, and on they moved through a wide glade of the forest.

They had scarce departed, ere a sudden procession moved from under the greenwood branches, swept slowly round the silvan amphitheatre, and took the same direction with Rowena and her followers. The priests of a neighbouring convent, in expectation of the ample donation, or “soul-scat”, which Cedric had propined, attended upon the car in which the body of Athelstane was laid, and sang hymns as it was sadly and slowly borne on the shoulders of his vassals to his castle of Coningsburgh, to be there deposited in the grave of Hengist, from whom the deceased derived his long descent. Many of his vassals had assembled at the news of his death, and followed the bier with all the external marks, at least, of dejection and sorrow. Again the outlaws arose, and

– Я й так розбагатів, познайомившись із Седріком, – відповів лицар. – Він навчив мене цінувати саксонську чесноту. Я приїду до Ротервуда, чесний Саксе, скоро приїду, та тепер невідкладні й важливі справи не дозволяють мені скористатися твоїм запрошенням. А може статися й так, що, приїхавши, я вимагатиму такої нагороди, що вона стане випробуванням навіть твоєї щедрості.

– Наперед на все згоден, – мовив Седрік, залюбки ляснувши долонею по простягненій до нього руці в залізній рукавиці. – Бери, що хочеш, хоч і половину всього, що я маю.

– Ну, гляди, не марнуй своїх обіцянок так легко, – сказав Лицар Замкненої Колодки. – А втім, я сподіваюсь-таки дістати бажану нагороду. А поки що – прощай!

– Я мушу попередити тебе, – додав Сакс. – Поки триватиме похорон високородного Ательстана, я житиму в його замку в Конінгзбурзі. Зали замку весь час будуть відкриті для кожного, хто виявить бажання взяти участь у поховальній тризні. Я кажу це від ім'я шляхетної Едіт, матері покійного Ательстана: двері цього замку завжди будуть відкриті для того, хто так хоробро, хоча й без успіху, бився, аби визволити Ательстана від норманських кайданів і норманського меча.

– Авжеж, авжеж, – мовив Вамба, що вже сів на своє звичне місце біля господаря, – там буде величезне годування. Шкода, що шляхетному Ательстанові не можна поїсти на своєму власному похороні. Але, – додав блазень, поважно звівши очі до неба, – він, певно, тепер вечеряє в раю і, немає сумніву, всмак.

– Годі базікати, їдь уперед! – сказав Седрік. Згадка про послугу, що її нещодавно зробив йому Вамба, пом'якшила його гнів, викликаний недоречним блазневим жартом.

Ровена на прощання граційно махнула рукою Чорному Лицареві. Сакс побажав йому щастя, і вони широкою галявиною вирушили в дорогу.

Тільки-но вони від'їхали, як з лісової гущавини з'явилася ще одна багатолюдна процесія, що, минувши улоговину, подалася слідом за Седріком, Ровеною та їхнім супроводом. То були ченці недалекого монастиря, яких привабила звістка, що Седрік обіцяв багаті пожертви на «спомин душі». Вони супроводили ноші з тілом Ательстана і співали псалми, поки небіжчикова васали сумно й повагом несли його на плечах у замок Конінгзбург. Там його мали поховати в усипальні роду Генгіста, що від нього Ательстан вів свій довгий родовід. Чутка про його смерть прикликала багатьох його васалів, і вони скорботно ступали за ношами. Розбійники знову підвелися, виявляючи цього разу повагу до смерті,

paid the same rude and spontaneous homage to death, which they had so lately rendered to beauty – the slow chant and mournful step of the priests brought back to their remembrance such of their comrades as had fallen in the yesterday's array. But such recollections dwell not long with those who lead a life of danger and enterprise, and ere the sound of the death-hymn had died on the wind, the outlaws were again busied in the distribution of their spoil.

як перед тим – красі. Притишений спів і розмірена хода ченців нагадували їм про тих бойових побратимів, що загинули напередодні на бойовищі. А втім, такі спогади ненадовго затримуються в головах людей, чиє життя минає серед небезпек і сміливих витівок: тільки-но завмер віддалік останній відгомін поховального співу, як розбійники одразу ж знову взялися до розподілу здобичі.

“Valiant knight,” said Locksley to the Black Champion, “without whose good heart and mighty arm our enterprise must altogether have failed, will it please you to take from that mass of spoil whatever may best serve to pleasure you, and to remind you of this my Trysting-tree?”

“I accept the offer,” said the Knight, “as frankly as it is given; and I ask permission to dispose of Sir Maurice de Bracy at my own pleasure.”

“He is thine already,” said Locksley, “and well for him! else the tyrant had graced the highest bough of this oak, with as many of his Free-Companions as we could gather, hanging thick as acorns around him. – But he is thy prisoner, and he is safe, though he had slain my father.”

“De Bracy,” said the Knight, “thou art free – depart. He whose prisoner thou art scorns to take mean revenge for what is past. But beware of the future, lest a worse thing befall thee. – Maurice de Bracy, I say BEWARE!”

De Bracy bowed low and in silence, and was about to withdraw, when the yeomen burst at once into a shout of execration and derision. The proud knight instantly stopped, turned back, folded his arms, drew up his form to its full height, and exclaimed, “Peace, ye yelping curs! who open upon a cry which ye followed not when the stag was at bay – De Bracy scorns your censure as he would disdain your applause. To your brakes and caves, ye outlawed thieves! and be silent when aught knightly or noble is but spoken within a league of your fox-earths.”

This ill-timed defiance might have procured for De Bracy a volley of arrows, but for the hasty and imperative interference of the outlaw Chief. Meanwhile the knight caught a horse by the rein, for several which had been taken in the stables of Front-de-Boeuf stood accoutred around, and were a valuable part of the booty. He threw himself upon the saddle, and galloped off through the wood.

When the bustle occasioned by this incident was somewhat composed, the chief Outlaw took from his neck the rich horn and baldric which he had recently gained at the strife of archery near Ashby.

“Noble knight,” he said to him of the Fetterlock, “if you disdain not to grace by your acceptance a bugle which an English yeoman has once worn, this I will pray you to keep as a memorial of your gallant bearing – and if ye have aught to do, and, as happeneth oft to a gallant knight, ye chance to be hard bested in any forest between Trent and Tees, wind three mots¹ upon the horn thus, Wa-sa-hoa! and it may well chance ye shall find helpers and rescue.”

He then gave breath to the bugle, and winded once and again the call which he described, until the knight had caught the notes.

¹ The notes upon the bugle were anciently called mots, and are distinguished in the old treatises on hunting, not by musical characters, but by written words.

– Хоробрий лицарю, – мовив Локслі до Чорного Лицаря, – без вашої відваги й могутньої руки нас чекала б поразка, а тому чи не зводите ви вибрати з цієї купи добра те, що вам подобається, на спомин про цього священного дуба?

– Приймаю вашу пропозицію не менш щиро, ніж ви її зробили, – відповів лицар, – і прошу, щоб ви віддали мені на мій розсуд пана Моріса де Брасі.

– Він і так твій, – погодився Локслі, – і для нього це неабияке щастя. Бо інакше висів би він на найвищій гілляці оцього дерева, а круг нього ми повісили б його вільних вояків, котрих пощастило б упіймати. Але він твій полонений, отже, я його не чіпатиму, навіть якби він перед цим убив мого батька.

– Де Брасі, – промовив Чорний Лицар, – ти вільний! Иди собі! Той, хто полонив тебе, гребує помстою за минуле. Та надалі будь обачний, стережися, бо тебе спіткає гірша доля. Кажу тобі, Морісе де Брасі, стережися!

Де Брасі мовчки низько вклонився, і коли повернувся, щоб іти, всі йому мени так і вибухнули прокльонами і глузами. Гордий лицар миттю зупинився, повернувся до них обличчям, схрестив руки на грудях, випростався і grimнув:

– Замовкніть, собаки! Тепер зняли гавкіт, а коли гнали оленя, то й підійти не зважувалися! Де Брасі зневажає ваш осуд, і йому байдуже до вашої хвали. Забирайтеся геть до своїх кублиць і закутків, ниці драпіжники! Заткніть пельки, коли шляхетні лицарі розмовляють побіля ваших лисячих нір!

Хмара стріл могла б стати відповіддю де Брасі на його зухвальство, якби проводир йогоменів одразу ж не втрутився в суперечку. А тим часом Брасі схопив за повід одного з осідланих коней, яких вивели з конюшень Фрон-де-Бефа і які становили чи не найкоштовнішу частину награбованої здобичі, одним махом скочив на нього й помчав у ліс.

Коли метушня, що зчинилась через цю пригоду, трохи вщухла, ватаг розбійників зняв зі своєї шиї коштовний ріг і перев'яць, що він їх дістав на змаганні лучників поблизу Ашбі.

– Шляхетний лицарю, – мовив він до Чорного Лицаря, – якщо ви не погребете взяти як подарунок оцей мисливський ріг, що ним користувався англійський йогомен, прошу – носіть його як пам'ять про ваші звитяжні подвиги. А коли маєте якийсь задум і коли, як не раз трапляється з хоробрими лицарями, у вас виникне потреба в дружній допомозі в лісах між Трентом і Тисом, ви лише просурміть у цей ріг отак: «Ю-хо-хо-о!» – і цілком можливо, що одразу ж з'явиться вам підмога.

Він кілька разів просурмив сигнал, аж поки лицар запам'ятав його.

“Gramercy for the gift, bold yeoman,” said the Knight; “and better help than thine and thy rangers would I never seek, were it at my utmost need.”

And then in his turn he winded the call till all the greenwood rang.

“Well blown and clearly,” said the yeoman; “beshrew me an thou knowest not as much of woodcraft as of war! – thou hast been a striker of deer in thy day, I warrant. – Comrades, mark these three mots – it is the call of the Knight of the Fetterlock; and he who hears it, and hastens not to serve him at his need, I will have him scourged out of our band with his own bowstring.”

“Long live our leader!” shouted the yeomen, “and long live the Black Knight of the Fetterlock! – May he soon use our service, to prove how readily it will be paid.”

Locksley now proceeded to the distribution of the spoil, which he performed with the most laudable impartiality. A tenth part of the whole was set apart for the church, and for pious uses; a portion was next allotted to a sort of public treasury; a part was assigned to the widows and children of those who had fallen, or to be expended in masses for the souls of such as had left no surviving family. The rest was divided amongst the outlaws, according to their rank and merit, and the judgment of the Chief, on all such doubtful questions as occurred, was delivered with great shrewdness, and received with absolute submission. The Black Knight was not a little surprised to find that men, in a state so lawless, were nevertheless among themselves so regularly and equitably governed, and all that he observed added to his opinion of the justice and judgment of their leader.

When each had taken his own proportion of the booty, and while the treasurer, accompanied by four tall yeomen, was transporting that belonging to the state to some place of concealment or of security, the portion devoted to the church still remained unappropriated.

“I would,” said the leader, “we could hear tidings of our joyous chaplain – he was never wont to be absent when meat was to be blessed, or spoil to be parted; and it is his duty to take care of these the tithes of our successful enterprise. It may be the office has helped to cover some of his canonical irregularities. Also, I have a holy brother of his a prisoner at no great distance, and I would fain have the Friar to help me to deal with him in due sort – I greatly misdoubt the safety of the bluff priest.”

“I were right sorry for that,” said the Knight of the Fetterlock, “for I stand indebted to him for the joyous hospitality of a merry night in

– Красно дякую за подарунок, хоробрий йомене! – сказав лицар. – Краших, аніж ти та твої побратими, помічників я й не шукатиму, хоч би як сутужно мені не повелося.

Він узяв ріг і своєю чергою засурмив той самий сигнал так гучно, що по всьому лісі прокотилася луна.

– Гарно сурмиш, дуже чисто в тебе виходить, – похвалив його йомен. – Не зійти мені з цього місця, коли ти не менш вдатний мисливець, ніж вояownik. Б'юсь об заклад, ти на своїм віку чимало поціливі дичини. Друзі, гарненько запам'ятайте цей поклик: то буде сигнал Лицаря Замкненої Колодки. Кожного, хто почує його й не поквапиться на допомогу, я звелю гнати з нашої ватаги тятивою від його ж таки власного лука.

– Слава нашому ватагові! – загорлали йомени. – Хай живе Чорний Лицар Замкненої Колодки! Нехай він якнайшвидше покличе нас, ми доведемо, що раді служити йому!

Нарешті Локслі узявся до розподілу здобичі і з гідною похвали безсторонністю поділив усе. Десяту частку всієї здобичі відклали на користь церкви та на побожні справи; ще одну частину поклали до своєїрідної громадської скарбниці; ще одну виділили для вдів і сиріт загиблих, а також на панахиди по тих, котрі не мали сімей. Решту поділили між усіма вояками ватаги відповідно до їхнього становища й заслуг. Щоразу, коли виникав якийсь сумнів, Локслі знаходив справедливий розв'язок, і всі без жодних суперечок корилися йому. Чорний Лицар був неабияк здивований, спостерігаючи, як ці люди, що не підлягали закону, спромоглися встановити поміж собою такий справедливий і суворий порядок, і все, що він бачив, потверджувало його високу думку про безсторонність і справедливість їхнього проводиря.

Кожен забрав свою частку здобичі. Скарбник із чотирма дужими йоменами перенесли все, що відклали для спільної скарбниці, до якогось сховку, але все добро, що мало відійти до церкви, лежало незаймане.

– Хотів би я знати, – сказав Локслі, – що сталося з нашим веселим капеланом. Досі ніколи не траплялося, аби він був відсутній, коли треба благословити трапезу або ділити здобич. Це його клопіт – дати лад десятій частині нашої здобичі. Може, виконання цього обов'язку бодай трохи спокутує деякі порушення чернечого статуту з його боку. До того ж є в мене тут неподалік полонений, теж духовна особа, то хотів би я з допомогою нашого ченця повестися з ним як годиться. Та шкода, мабуть, ми вже не побачимо нашого веселуна.

– Щиро кажу, мені було б дуже шкода, якби таке сталося, – запевнив Чорний Лицар. – Я його боржник за гостинність і за веселу ніч, яку я

his cell. Let us to the ruins of the castle; it may be we shall there learn some tidings of him.”

While they thus spoke, a loud shout among the yeomen announced the arrival of him for whom they feared, as they learned from the stentorian voice of the Friar himself, long before they saw his burly person.

“Make room, my merry-men!” he exclaimed; “room for your godly father and his prisoner – Cry welcome once more. – I come, noble leader, like an eagle with my prey in my clutch.” – And making his way through the ring, amidst the laughter of all around, he appeared in majestic triumph, his huge partisan in one hand, and in the other a halter, one end of which was fastened to the neck of the unfortunate Isaac of York, who, bent down by sorrow and terror, was dragged on by the victorious priest, who shouted aloud, “Where is Allan-a-Dale, to chronicle me in a ballad, or if it were but a lay? – By Saint Hermangild, the jingling crowder is ever out of the way where there is an apt theme for exalting valour!”

“Curtal Priest,” said the Captain, “thou hast been at a wet mass this morning, as early as it is. In the name of Saint Nicholas, whom hast thou got here?”

перебув у його келії. Ходімо до руїн замку, може, там пощастить дізнатися щось про нього.

Тільки-но він вимовив ці слова, як під вигуки йоменів з'явився той, за кого вони непокоїлися. Гучний ченців голос чути було ще здаля.

– Розступіться, діти мої! – кричав він. – Ширше дорогу вашому духовному вітцеві та його полоненому. Ану-бо, ще раз! Вітайтеся голосніш! Я повернувся, мій шляхетний проводире, як орел зі здобиччю в пазурах.

І, під загальний регіт прокладаючи собі дорогу крізь натовп, він урочисто наблизився до дуба. В одній руці він тримав важкий бердиш, а в другій – повід, кінець якого був зав'язаний на шії бідолашного Ісака. Бідолашний єврей, згорблений від горя і жаху, ледве переставляв ноги за переможним ченцем.

– Де ж це Алан-менестрель, який оспіває мої подвиги в баладі або хоч байку якусь складе? Присягаюся святою Германгільдою, цей блазень завжди плутається під ногами, коли йому нема роботи, а от коли він потрібен, щоб уславити хоробрість, його десь носить!

– Куций ченчику, – усміхнувся Локслі, – ти, либонь, з досвітку вже хильнув добряче?! Скажи, в ім'я святого Миколая, кого це ти загнуждав?

“A captive to my sword and to my lance, noble Captain,” replied the Clerk of Copmanhurst; “to my bow and to my halberd, I should rather say; and yet I have redeemed him by my divinity from a worse captivity. Speak, Jew – have I not ransomed thee from Sathanas? – have I not taught thee thy credo, thy pater, and thine Ave Maria? – Did I not spend the whole night in drinking to thee, and in expounding of mysteries?”

“For the love of God!” ejaculated the poor Jew, “will no one take me out of the keeping of this mad – I mean this holy man?”

“How’s this, Jew?” said the Friar, with a menacing aspect; “dost thou recant, Jew? – Bethink thee, if thou dost relapse into thine infidelity, though thou are not so tender as a suckling pig – I would I had one to break my fast upon – thou art not too tough to be roasted! Be conformable, Isaac, and repeat the words after me. Ave Maria! – ”

“Nay, we will have no profanation, mad Priest,” said Locksley; “let us rather hear where you found this prisoner of thine.”

“By Saint Dunstan,” said the Friar, “I found him where I sought for better ware! I did step into the cellarage to see what might be rescued there; for though a cup of burnt wine, with spice, be an evening’s drought for an emperor, it were waste, methought, to let so much good liquor be mulled at once; and I had caught up one runlet of sack, and was coming to call more aid among these lazy knaves, who are ever to seek when a good deed is to be done, when I was avised of a strong door – Aha! thought I, here is the choicest juice of all in this secret crypt; and the knave butler, being disturbed in his vocation, hath left the key in the door – In therefore I went, and found just nought besides a commodity of rusted chains and this dog of a Jew, who presently rendered himself my prisoner, rescue or no rescue. I did but refresh myself after the fatigue of the action, with the unbeliever, with one humming cup of sack, and was proceeding to lead forth my captive, when, crash after crash, as with wild thunder-dint and levin-fire, down toppled the masonry of an outer tower, (marry beshrew their hands that built it not the firmer!) and blocked up the passage. The roar of one falling tower followed another – I gave up thought of life; and deeming it a dishonour to one of my profession to pass out of this world in company with a Jew, I heaved up my halberd to beat his brains out; but I took pity on his grey hairs, and judged it better to lay down the partisan, and take up my spiritual weapon for his conversion. And truly, by the blessing of Saint Dunstan, the seed has been sown in good soil; only that, with speaking to him of mysteries through the whole night, and being in a manner fasting, (for the few droughts of sack which I sharpened my wits with were not worth marking,) my head is well-nigh dizzied, I trow. – But I was

– Власним мечем і списом здобув собі бранця, шановний проводире, – відповів причетник з Копменгерста. – Або ж, по правді, луком і алебардою. А головне – порятував його від ще тяжчого полону. Кажі, єврею, хіба не я видер тебе з пазурів сатани? Хіба не я навчив тебе істинній вірі у Святого Отця й Діву Марію? Хіба ж не я цілісіньку ніч, не склепивши очей, пив за твоє здоров'я і навчав тебе таємниць нашої віри?

– Заради Бога милосердного, – заволав бідолашний єврей, – відв'яжіть мене від цього божевільного, тобто я хотів сказати – від цього святого чоловіка!

– Це що, єврею? – запитав самітник, прибираючи грізного вигляду. – Ти знову зрікаєшся віри? Гляди мені, якщо думаєш знову впасти в беззаконня! Хоч ти й не дуже гладкий, а все ж тебе можна підсмажити. Гарненько слухай, Ісаку, і кажи за мною: «Аве, Маріє...».

– Ні, шалений ченчику, блюзнити тобі зась, – перебив Локслі. – Краще розкажи, де і як ти знайшов свого бранця!

– Присягаюся святим Дунстаном, – відповів самітник, – знайшов я його в такому місці, де мав гадку знайти щось краще. Я зійшов до склепів – подивитися, чи не можна врятувати хоч би якесь добро, бо хоча й правда те, що склянка гарячого, завареного на спеціях вина годиться для того, щоб її пити перед сном навіть самому імператорові, а проте навіщо ж одразу кип'ятити так багато вина? Отож схопив я барильце іспанського вина і пішов скликати на підмогу якомога більше людей. Та де ж одшукаєш отих ледацюг? Таж відомо, що їх ніколи не знайдеш, коли доконечно потрібно зробити добре діло. Коли це бачу міцні двері. Ага, подумав я собі, ось де, мабуть, найдобріші вина – в окремому сховку. А переляканий чашник, певне, втік, лишивши ключ у дверях. Зайшов я до сховку, а там анічогісінько немає. Самі іржаві ланцюги валяються, та ще оцей єврей-собака, що здався мені в полон на ласку переможця. Тількино я встиг вихилити кухлик вина, щоб покріпитися після мороки з нечестивим, і збирався разом із моїм бранцем вилізти зі склепу, аж тут розлігся страшенний гуркіт, начебто грім ударив. Це впала одна з крайніх веж – чортяка б ухопив того, хто її так кепсько поставив! – і уламками завалило вихід зі склепу. Тоді стали падати одна вежа за одною, і я подумав – не жити вже мені на білому світі. Маючи мій сан, непристойно відбувати на той світ у товаристві єврея, ну, я й замахнувся був алебардою, щоб розчерепити йому голову, та пожалів його сивину. Тоді відклав я бойову зброю, узявся до духовної і став навертати єврея до християнської віри. І справді, з благословення святого Дунстана, зерна впали на добрий ґрунт. Цілісіньку ніч тлумачив я йому значення тайнств і геть знесилів від посту, бо коли я й цмулив час від часу по ковточку вино, щоб підкріпитися, –

clean exhausted. – Gilbert and Wibbald know in what state they found me – quite and clean exhausted.”

хіба це пожива? А от у голові запаморочилось. Онде Гілберт і Вібальд –
свідки. Нехай скажуть, який я був, коли мене знайшли, я геть знесилів.

“We can bear witness,” said Gilbert; “for when we had cleared away the ruin, and by Saint Dunstan’s help lighted upon the dungeon stair, we found the runlet of sack half empty, the Jew half dead, and the Friar more than half – exhausted, as he calls it.”

“Ye be knaves! ye lie!” retorted the offended Friar; “it was you and your gormandizing companions that drank up the sack, and called it your morning draught – I am a pagan, an I kept it not for the Captain’s own throat. But what recks it? The Jew is converted, and understands all I have told him, very nearly, if not altogether, as well as myself.”

“Jew,” said the Captain, “is this true? hast thou renounced thine unbelief?”

“May I so find mercy in your eyes,” said the Jew, “as I know not one word which the reverend prelate spake to me all this fearful night. Alas! I was so distraught with agony, and fear, and grief, that had our holy father Abraham come to preach to me, he had found but a deaf listener.”

“Thou liest, Jew, and thou knowest thou dost.” said the Friar; “I will remind thee of but one word of our conference – thou didst promise to give all thy substance to our holy Order.”

“So help me the Promise, fair sirs,” said Isaac, even more alarmed than before, “as no such sounds ever crossed my lips! Alas! I am an aged beggar’d man – I fear me a childless – have ruth on me, and let me go!”

“Nay,” said the Friar, “if thou dost retract vows made in favour of holy Church, thou must do penance.”

Accordingly, he raised his halberd, and would have laid the staff of it lustily on the Jew’s shoulders, had not the Black Knight stopped the blow, and thereby transferred the Holy Clerk’s resentment to himself.

“By Saint Thomas of Kent,” said he, “an I buckle to my gear, I will teach thee, sir lazy lover, to mell with thine own matters, maugre thine iron case there!”

“Nay, be not wroth with me,” said the Knight; “thou knowest I am thy sworn friend and comrade.”

“I know no such thing,” answered the Friar; “and defy thee for a meddling coxcomb!”

“Nay, but,” said the Knight, who seemed to take a pleasure in provoking his quondam host, “hast thou forgotten how, that for my sake (for I say nothing of the temptation of the flagon and the pasty) thou didst break thy vow of fast and vigil?”

– Авжеж, – сказав Гілберт, – ми й справді свідки. Коли ми розгребли каміння і з допомогою Дунстана відшукали вхід до склепу, барильце з вином було напівпорожнє, єврей – напівмертвий, а чернець, як і каже, майже геть знесилів.

– А от і брешеш, негіднику! – заперечив скривджений чернець. – То ти сам зі своїми приятелями й випив усе барильце і сказав, що це лишень ранкова пайка. А я – стати мені еретиком, якщо я не беріг це вино задля нашого ватага! Та то не біда. Головне, що я навернув єврея, і він розуміє все, що я йому тлумачив, майже так само добре, як і я сам, а то, може, й краще.

– Послухай-но, єврею, – звернувся до того Локслі, – це правда? Ти й справді зрікся своєї віри?

– Згляньтесь наді мною, милостивий пане! – мовив єврей. – Я ані словечка не розчув з усього того, що цей достойник говорив мені впродовж усієї тієї жакливної ночі! Горю мені, я так мордувався і страхом, і тугою, і горем, що коли б навіть сам святий праотець Авраам прийшов наставляти мене, я й тоді б зостався глухий до його голосу.

– Брешеш, єврею, адже ти й сам знаєш, що брешеш! – обурився чернець. – Я нагадаю тобі лишень одне-однісіньке слівце за нашої розмови: пам'ятаєш, як ти обіцяв віддати нашому ордену всі свої статки?

– Бог мені свідок, вельможні панове, – скрикнув іще більш переляканий Ісак, – ніколи мої уста не зронули такої обітниці! Я – старий чоловік, бідний, злидений, а тепер, боронь Боже, може бути, що й дитину втратив! Згляньтесь наді мною, відпустіть мене!

– Ні, – перебив самітник, – якщо ти зрікаєшся обітниці, що ти її дав на користь святої церкви, на тебе чекає сувора кара.

Сказавши це, він узяв алебарду і вже хотів був держакком добряче полоснути бідолашного єврея, та Чорний Лицар заступився за старого, і тоді святий чернець обернув свій гнів проти нього.

– Присягаюся святим Томою з Кента, – загорлав він, – я навчу тебе стромляти носа не в своє діло, пане Ледарю, дарма що ти сховався в залізний ящик!

– Годі, годі, – заспокоював лицар, – нащо тобі на мене гніватися? Адже ти ж знаєш, що я присягнувся бути тобі другом і побратимом.

– Я нічого не знаю, – відповів чернець, – і кидаю тобі виклик, бо ти – базікало й зухвалець.

– Та ні! – заперечив лицар, що йому вочевидь подобалося дрочити свого недавнього господаря. – Хіба ти забув, що заради мене (я не хотів би згадувати спокуси в подібні пляшки з вином і пирога) ти самохіть порушив свою обітницю здержливості і посту?

“Truly, friend,” said the Friar, clenching his huge fist, “I will bestow a buffet on thee.”

“I accept of no such presents,” said the Knight; “I am content to take thy cuff¹ as a loan, but I will repay thee with usury as deep as ever thy prisoner there exacted in his traffic.”

“I will prove that presently,” said the Friar.

“Hola!” cried the Captain, “what art thou after, mad Friar? brawling beneath our Trysting-tree?”

“No brawling,” said the Knight, “it is but a friendly interchange of courtesy. – Friar, strike an thou darest – I will stand thy blow, if thou wilt stand mine.”

“Thou hast the advantage with that iron pot on thy head,” said the churchman; “but have at thee – Down thou goest, an thou wert Goliath of Gath in his brazen helmet.”

The Friar bared his brawny arm up to the elbow, and putting his full strength to the blow, gave the Knight a buffet that might have felled an ox. But his adversary stood firm as a rock. A loud shout was uttered by all the yeomen around; for the Clerk’s cuff was proverbial amongst them, and there were few who, in jest or earnest, had not had the occasion to know its vigour.

“Now, Priest,” said, the Knight, pulling off his gauntlet, “if I had vantage on my head, I will have none on my hand – stand fast as a true man.”

“Genam meam dedi vapulatori – I have given my cheek to the smiter,” said the Priest; “an thou canst stir me from the spot, fellow, I will freely bestow on thee the Jew’s ransom.”

So spoke the burly Priest, assuming, on his part, high defiance. But who may resist his fate? The buffet of the Knight was given with such strength and good-will, that the Friar rolled head over heels upon the plain, to the great amazement of all the spectators. But he arose neither angry nor crestfallen.

“Brother,” said he to the Knight, “thou shouldst have used thy strength with more discretion. I had mumbled but a lame mass an thou hadst broken my jaw, for the piper plays ill that wants the nether chops. Nevertheless, there is my hand, in friendly witness, that I will exchange no more cuffs with thee, having been a loser by the barter. End now all unkindness. Let

¹Note H. – Richard Coeur-de-Lion.

The interchange of a cuff with the jolly priest is not entirely out of character with Richard I., if romances read him aright. In the very curious romance on the subject of his adventures in the Holy Land, and his return from thence, it is recorded how he exchanged a pugilistic favour of this nature, while a prisoner in Germany. His opponent was the son of his principal warder, and was so imprudent as to give the challenge to this barter of buffets. The King stood forth like a true man, and received a blow which staggered him. In requital, having previously waxed his hand, a practice unknown, I believe, to the gentlemen of the modern fancy, he returned the box on the ear with such interest as to kill his antagonist on the spot. – See, in Ellis’s *Specimens of English Romance*, that of Coeur-de-Lion.

– Знаєш що, голубе, – мовив самітник, стискуючи свого здоровезного кулака, – я заціджу тобі у вухо!

– Таких подарунків мені не потрібно, – відповів на те лицар. – А от позичити ляпаса в тебе я можу. Прошу, тільки матимеш відплату з такими відсотками, яких і бранець твій ніколи не бачив.

– А от побачимо, – мовив чернець.

– Стій! – гукнув Локслі. – Що це ти вигидав, шалений ченче! Сваритися під нашим священним деревом?!

– Та це не сварка, – заспокоїв його лицар, – а просто дружній обмін люб'язністю. Ну, ченчику, бий, як умієш. Я встою на місці. Побачимо, чи встоїш ти.

– Добре тобі говорити, маючи на голові отого залізного горщика, – сказав чернець, – та я однаково звалю тебе з ніг, хоч би ти був і Голіафом у мідному шоломі.

Самітник по самий лікоть оголив свою жилаву руку й щосили зацідив лицареві кулаком у вухо. Таким лящем можна було б звалити здорового бика, та його супротивник навіть не зворухнувся, стояв, як скеля. Голосний вигук захвату вихопився з грудей йоменів, що стояли довкола: про ченцевий кулак між ними йшов поговор, і більшість з власного досвіду дізналися про його могуть – хто в бешкетних бійках, а хто – і в справжніх.

– Бачиш, отче, – мовив лицар, знімаючи свою залізну рукавицю, – хоча на голові в мене й було прикриття, та на руці нічого не буде. Тримайся!

– *Senam meam dedi vapulatori* – тобто, підставляю щоку мою тому, хто б'є, – промовив чернець, – і я наперед кажу тобі: зрушиш мене з місця – подарую тобі геть увесь викуп з єврея.

Так промовляв чернець, усім своїм виглядом виказуючи зарозумілість і зухвалість. Та долі не минути. На превеликий подив усіх присутніх, чернець сторчголов гепнувся на землю від могутнього лицаревого ляща. А проте він підвівся, не розгнівавшись і не засмутившись.

– Знаєш, братику, – звернувся він до лицаря, – маючи таку силу, треба бути обережнішим. Як я тепер службу Богу правитиму коли ти мені щелепу зламав? Адже й на дудці не зіграєш, коли не маєш нижніх зубів. Одначе ось тобі моя рука як застава, що ляпасами я вже більше з тобою не обмінюватимуся, бо мені з того вигоди катма. Отож покінчимо з будь-

us put the Jew to ransom, since the leopard will not change his spots, and a Jew he will continue to be.”

“The Priest,” said Clement, “is not half so confident of the Jew’s conversion, since he received that buffet on the ear.”

“Go to, knave, what pratest thou of conversions? – what, is there no respect? – all masters and no men? – I tell thee, fellow, I was somewhat totty when I received the good knight’s blow, or I had kept my ground under it. But an thou gibest more of it, thou shalt learn I can give as well as take.”

“Peace all!” said the Captain. “And thou, Jew, think of thy ransom; thou needest not to be told that thy race are held to be accursed in all Christian communities, and trust me that we cannot endure thy presence among us. Think, therefore, of an offer, while I examine a prisoner of another cast.”

“Were many of Front-de-Boeuf’s men taken?” demanded the Black Knight.

“None of note enough to be put to ransom,” answered the Captain; “a set of hilding fellows there were, whom we dismissed to find them a new master – enough had been done for revenge and profit; the bunch of them were not worth a cardecu. The prisoner I speak of is better booty – a jolly monk riding to visit his leman, an I may judge by his horse-gear and wearing apparel. – Here cometh the worthy prelate, as pert as a pyet.” And, between two yeomen, was brought before the silvan throne of the outlaw Chief, our old friend, Prior Aymer of Jorvaulx.

якою незичливістю. Давай візьмемо з єврея викуп, бо як горбатого могила виправить, так і єврей завжди буде євреєм.

– А чернець уже не такий упевнений у наверненні єврея, відколи дістав ляща, – сказав Мельник.

– Відчепися, неробо! Що ти там патякаєш про навернення? Що це таке, ніхто мене не поважає? Всі стали панами, а слуг немає! Кажу тобі, хлопче: не мав я твердості в ногах, коли добрий лицар мене вдарив, а то я неодмінно встояв би. А якщо ти ще не набазікався, давай-но я тобі доведу, що вмю давати здачі.

– Та годі вам, заспокойтеся! – нагримав Локслі. – А ти, єврею, подумай про свій викуп. Ти розумієш, що ми добрі християни й не можемо погодитись, аби ти перебував серед нас. Ось ти й подумай на дозвіллі, який викуп ти спроможний нам дати, а я поки що допитаю другого полоненого.

– А чи багато захопили людей Фрон-де-Бефа? – спитав Чорний Лицар.

– Жодного, що міг би дати за себе викуп, – відповів Локслі. – Було кілька боягузливих негідників, та ми відпустили їх на волю – нехай шукають інших господарів. Задля помсти й заради вигоди й так зроблено чимало, а цей набрід укупі не вартий мідяка. А той полонений, про якого я оце згадав, – коштовніша здобич: це чепурун-чернець. Він, певне, їхав у гості до своєї любки, як зважити на його розкішне вбрання і на коштовний чапрак його коня. А ось і сам достойник іде, бадьорий, як сорока.

Саме тоді двоє йоменів привели й поставили перед зеленим тронем проводири лісових братів нашого давнього знайомого – пріора Еймера з абатства Жорво.

CHAPTER XXXIII

— *Flower of warriors,
How is't with Titus Lartius?*

MARCIUS. — *As with a man busied about decrees,
Condemning some to death and some to exile,
Ransoming him or pitying, threatening the other*
Coriolanus

The captive Abbot's features and manners exhibited a whimsical mixture of offended pride, and deranged foppery and bodily terror.

“Why, how now, my masters?” said he, with a voice in which all three emotions were blended. “What order is this among ye? Be ye Turks or Christians, that handle a churchman? — Know ye what it is, manus imponere in servos Domini? Ye have plundered my mails — torn my cope of curious cut lace, which might have served a cardinal! — Another in my place would have been at his excommunicabo vos; but I am placible, and if ye order forth my palfreys, release my brethren, and restore my mails, tell down with all speed an hundred crowns to be expended in masses at the high altar of Jorvaulx Abbey, and make

РОЗДІЛ XXXIII

– О цвіте воїнства! Що ж робить Ларцій?
Марцій. – Він зайнятий декретами. Когось
 Засуджує до страти чи заслання,
 За когось викуп визначає, тим
 Погрожує, а тих рятує...¹

В. Шекспір. «Коріолан»

Риси обличчя й уся постава полоненого абата являли собою кумедну суміш зневажених гордошів, розгубленості і страху.

– Що це означає, панове? – почав він, і в його голосі відбилися водночас усі три почуття. – Що за порядки у вас, скажіть на милість? Хіба ви не християни, а турки, що так поводитися з духовними особами? Чи знаєте ви, який то гріх – manus imponere in servus Domini?² Ви пограбували мої скрині, подерли мою витонченої роботи мережану ризу, що її й кардиналові не соромно було б одягти. Інший, будвши мною, просто excommunicabo vos, відлучив би вас од церкви, та я не лихий, і якщо ви миттю накажете подати моїх коней, відпустите мою братію, повернете усі мої пожитки, внесете сотню крон на служби в абатстві Жорво і дасте обітницю не

¹ Переклад Дмитра Павличка.

² Накладати руку на слуг Божих? (латин.)

your vow to eat no venison until next Pentecost, it may be you shall hear little more of this mad frolic.”

“Holy Father,” said the chief Outlaw, “it grieves me to think that you have met with such usage from any of my followers, as calls for your fatherly reprehension.”

вживати дичини до наступної Трійці, тоді я, може, докладу зусиль, аби затерти цю безглузду витівку, і про неї більше й мови не буде.

– Велебний отче, – мовив ватаг розбійників, – я жахаюся на саму думку про те, що хтось із моїх побратимів міг отак поставитись до вас, щоб викликати з вашого боку потребу в такому батьківському напученні.

“Usage!” echoed the priest, encouraged by the mild tone of the silvan leader; “it were usage fit for no hound of good race – much less for a Christian – far less for a priest – and least of all for the Prior of the holy community of Jorvaulx. Here is a profane and drunken minstrel, called Allan-a-Dale – nebulo quidam – who has menaced me with corporal punishment – nay, with death itself, an I pay not down four hundred crowns of ransom, to the boot of all the treasure he hath already robbed me of – gold chains and gymmal rings to an unknown value; besides what is broken and spoiled among their rude hands, such as my pouncer-box and silver crisping-tongs.”

“It is impossible that Allan-a-Dale can have thus treated a man of your reverend bearing,” replied the Captain.

“It is true as the gospel of Saint Nicodemus,” said the Prior; “he swore, with many a cruel north-country oath, that he would hang me up on the highest tree in the greenwood.”

“Did he so in very deed? Nay, then, reverend father, I think you had better comply with his demands – for Allan-a-Dale is the very man to abide by his word when he has so pledged it.”¹

“You do but jest with me,” said the astounded Prior, with a forced laugh; “and I love a good jest with all my heart. But, ha! ha! ha! when the mirth has lasted the livelong night, it is time to be grave in the morning.”

“And I am as grave as a father confessor,” replied the Outlaw; “you must pay a round ransom, Sir Prior, or your convent is likely to be called to a new election; for your place will know you no more.”

“Are ye Christians,” said the Prior, “and hold this language to a churchman?”

“Christians! ay, marry are we, and have divinity among us to boot,” answered the Outlaw. “Let our buxom chaplain stand forth, and expound to this reverend father the texts which concern this matter.”

The Friar, half-drunk, half-sober, had huddled a friar’s frock over his green cassock, and now summoning together whatever scraps of learning he had acquired by rote in former days, “Holy father,” said he, “*Deus faciat salvam benignitatem vestram* – You are welcome to the greenwood.”

“What profane mummery is this?” said the Prior. “Friend, if thou be’st indeed of the church, it were a better deed to show me how I may escape from these men’s hands, than to stand ducking and grinning here like a morris-dancer.”

¹ A commissary is said to have received similar consolation from a certain Commander-in-chief, to whom he complained that a general officer had used some such threat towards him as that in the text.

– Яке там ставлення! – обурювався абат, підбадьорений лагідними словами Локслі. – Та до пса породистого не можна так ставитись, не те що до християнина, а тим паче духовної особи, та ще й пріора абатства Жорво! Якийсь п'яний менестрель на ім'я Алан з Долини – *nebulo quadam*¹ – насмілювався погрожувати мені тілесним покаранням і навіть смертю, якщо я не заплачу чотириста крон викупу на додачу до того, що він у мене поцупив, а там було самих золотих ланцюжків і пернів із самоцвітами на незліченну суму. Та ще й, крім цього, вони поламали й поцупували своїми грубими ручиськами чимало коштовних речей, як-от: скриньку з парфумами, срібні щипчики для закручування волосся...

– Хіба може бути, щоб Алан з Долини повівся так нечемно з особою вашого велебного звання? – запитав проводир.

– Це така ж істина, як Євангелія від святого Никодима, – запевнив пріор. – Та він ще й лаявся своєю грубою північною говіркою і присягався, що повісить мене на найвищому дереві в цьому лісі.

– Невже таки присягався? Якщо так, велебний отче, вам, як на мене, доведеться задовольнити його вимоги. Бо ж, бачте, Алан з Долини – такий чоловік, що коли вже сказав, то неодмінно дотримає свого слова.

– Ви весь час жартуєте, – промовив з удаваним сміхом розгублений пріор. – Я й сам люблю гарні дотепи. А проте – ха-ха-ха! – цей жарт триває вже цілу ніч, тож, певне, час уже й покласти йому край.

– Я зараз не менш серйозний, ніж чернець у сповідальні, – відповів Локслі. – Вам доведеться заплатити чималий викуп, пане пріоре, інакше вашій братії доведеться вибирати собі нового ігумена, бо ви вже не повернетесь до своєї пастви.

– Отакої – християни ви чи ні? Як ви наважуєтеся промовляти таке, звертаючись до духовної особи? – обурився пріор.

– Авжеж, ми – християни і навіть маємо свого капелана, – відповів ватаг розбійників. – Покличте-но нашого веселого ченця, нехай вийде сюди й наведе шановному абатові слова з текстів, що відповідають нашому випадкові.

Самітник, уже трохи протверезівши, нацупив чернецьку хламиду на свій зелений каптан, нашкріб зі своєї пам'яті кілька давно завчених латинських фраз і, виступивши з юрби, сказав:

– Велебний отче, *Deus faciat salvam benignitatem vestram!*² Ласкаво просимо до наших лісів!

– Що це за блюзнірська машкара? – спитав пріор. – Друже мій, якщо ти справді духовна особа, то ліпше навчи мене, як спекатися цих людей, а не корч із себе ярмаркового блазня і не криви пику, наче дурень.

¹ Такий собі шахрай (латин.).

² Хай пошле Господь спасіння вашій милості! (латин.).

“Truly, reverend father,” said the Friar, “I know but one mode in which thou mayst escape. This is Saint Andrew’s day with us, we are taking our tithes.”

“But not of the church, then, I trust, my good brother?” said the Prior.

“Of church and lay,” said the Friar; “and therefore, Sir Prior facite vobis amicos de Mammone iniquitatis – make yourselves friends of the Mammon of unrighteousness, for no other friendship is like to serve your turn.”

“I love a jolly woodsman at heart,” said the Prior, softening his tone; “come, ye must not deal too hard with me – I can well of woodcraft, and can wind a horn clear and lustily, and hollo till every oak rings again – Come, ye must not deal too hard with me.”

“Give him a horn,” said the Outlaw; “we will prove the skill he boasts of.”

The Prior Aymer winded a blast accordingly. The Captain shook his head.

“Sir Prior,” he said, “thou blowest a merry note, but it may not ransom thee – we cannot afford, as the legend on a good knight’s shield hath it, to set thee free for a blast. Moreover, I have found thee – thou art one of those, who, with new French graces and Tra-li-ras, disturb the ancient English bugle notes. – Prior, that last flourish on the recheat hath added fifty crowns to thy ransom, for corrupting the true old manly blasts of venerie.”

“Well, friend,” said the Abbot, peevishly, “thou art ill to please with thy woodcraft. I pray thee be more conformable in this matter of my ransom. At a word – since I must needs, for once, hold a candle to the devil – what ransom am I to pay for walking on Watling-street, without having fifty men at my back?”

“Were it not well,” said the Lieutenant of the gang apart to the Captain, “that the Prior should name the Jew’s ransom, and the Jew name the Prior’s?”

“Thou art a mad knave,” said the Captain, “but thy plan transcends! – Here, Jew, step forth – Look at that holy Father Aymer, Prior of the rich Abbey of Jorvaulx, and tell us at what ransom we should hold him? – Thou knowest the income of his convent, I warrant thee.”

“O, assuredly,” said Isaac. “I have trafficked with the good fathers, and bought wheat and barley, and fruits of the earth, and also much wool. O, it is a rich abbey-stede, and they do live upon the fat, and drink the sweet wines upon the lees, these good fathers of Jorvaulx. Ah, if an outcast like me had such a home to go to, and such incomings by the year and by the month, I would pay much gold and silver to redeem my captivity.”

– Воістину, велебний отче, – відповів чернець, – я знаю лише один спосіб, вдавшись до якого, ти зможеш визволитися. Ми сьогодні святкуємо святого Андрія, – отже, збираємо десятину.

– Але ж не з церкви, сподіваюся, мій добрий брате? – спитав пріор.

– І з церкви, і з мирян, – відповів самітник, – а тому, пане пріоре, *facite vobis amicos de mammine iniquitatis* – погоджуйся на дружбу з Мамоною* беззаконня, бо ніяка інша дружба тобі не зарадить.

– Люблю веселих ловчих, від усього серця люблю! – вже спокійніше мовив пріор. – Та годі, до чого ця суворість! Я ж бо й сам непоганий ловчий і вмю сурмити в ріг так гучно й чисто, що кожен дуб до мене озивається. Зі мною можна бути й поступливішим.

– Дайте йому ріг, – звелів Локслі, – нехай покаже майстерність, якою похваляється.

Пріор Еймер просурмив сигнал. Розбійницький проводир тільки похитав головою.

– Пане пріоре, – мовив він, – сурмити ти вмєш, але цим нас не скараскаєшся. Ми не можемо випустити тебе на волю за саму музику. До того ж я зауважив, що ти тільки псуєш старовинні англійські роги лади різними французькими тру-ля-ля. Ні, пріоре, за них ти заплатиш іще п'ятдесят крон штрафу понад викуп, і по заслугі: не псуй старовинних сигналів, які сурмлять на ловах з псами.

– Ну, друже, – невдоволено промовив абат, – тобі, бачу, нелегко догодити. Прощу, будь згідливіший щодо мого викупу. Одне слово, коли вже мені доведеться прислужитися дияволу, скажи просто: скільки ти збираєшся взяти з мене, аби відпустити під чотири вітри без варті в кільканадцять чоловік?

– А може, – прошепотів до Локслі його помічник, – нехай абат визначить викуп євреєві, а євреї – скільки взяти з абата?

– В тебе хоч і небагато кебети в голові, а вигдав ти добре! – відповів Локслі. – Гей, єврею, ходи-но сюди! Поглянь, це ось велебний отець Еймер, пріор чималого абатства Жорво. Скажи, скільки викупу можна з нього взяти? Я певен, ти геть-чисто все знаєш про прибутки його монастиря.

– Авжеж, чого б я не знав, – казав Ісак. – Я маю постійні торговельні справи з велебними достойниками, купую в них і пшеницю, і ячмінь, і різні овочі, а також багато вовни. О, це багатющий монастир, і святі достойники у себе в Жорво і їдять усмак, і п'ють солодкі вина. Ой, якби ж то такий знедолений злидар, як я, мав таке пристановище та ще й такі щорічні і щомісячні прибутки, тоді я дав би багато золота й срібла як винагороду за своє визволення з полону!

“Hound of a Jew!” exclaimed the Prior, “no one knows better than thy own cursed self, that our holy house of God is indebted for the finishing of our chancel – ”

“And for the storing of your cellars in the last season with the due allowance of Gascon wine,” interrupted the Jew; “but that – that is small matters.”

“Hear the infidel dog!” said the churchman; “he jangles as if our holy community did come under debts for the wines we have a license to drink, propter necessitatem, et ad frigus depellendum. The circumcised villain blasphemeth the holy church, and Christian men listen and rebuke him not!”

“All this helps nothing,” said the leader. – “Isaac, pronounce what he may pay, without flaying both hide and hair.”

“An six hundred crowns,” said Isaac, “the good Prior might well pay to your honoured valours, and never sit less soft in his stall.”

“Six hundred crowns,” said the leader, gravely; “I am contented – thou hast well spoken, Isaac – six hundred crowns. – It is a sentence, Sir Prior.”

“A sentence! – a sentence!” exclaimed the band; “Solomon had not done it better.”

“Thou hearest thy doom, Prior,” said the leader.

“Ye are mad, my masters,” said the Prior; “where am I to find such a sum? If I sell the very pyx and candlesticks on the altar at Jorvaulx, I shall scarce raise the half; and it will be necessary for that purpose that I go to Jorvaulx myself; ye may retain as borrows¹ my two priests.”

“That will be but blind trust,” said the Outlaw; “we will retain thee, Prior, and send them to fetch thy ransom. Thou shalt not want a cup of wine and a collop of venison the while; and if thou lovest woodcraft, thou shalt see such as your north country never witnessed.”

“Or, if so please you,” said Isaac, willing to curry favour with the outlaws, “I can send to York for the six hundred crowns, out of certain monies in my hands, if so be that the most reverend Prior present will grant me a quittance.”

“He shall grant thee whatever thou dost list, Isaac,” said the Captain; “and thou shalt lay down the redemption money for Prior Aymer as well as for thyself.”

“For myself! ah, courageous sirs,” said the Jew, “I am a broken and impoverished man; a beggar’s staff must be my portion through life, supposing I were to pay you fifty crowns.”

¹ Borghs, or borrows, signifies pledges. Hence our word to borrow, because we pledge ourselves to restore what is lent.

– Псюра єврейська! – скрикнув пріор. – Та ніхто не знає краще за тебе, що ми досі боржники за недобудований боковий вівтар до храму...

– І за доставляння ще торік у ваші пивниці звичайних припасів гасконського вина, – перебив його єврей, – та це дрібниці.

– Що за нісенітниця верзе отой нечестивий пес! – обурився пріор. – Послухати його, так може видатися, нібито наша свята братія заборгувала за вино, яке нам дозволено пити *propter necessitatem, et ad frigus depellendum*¹. Підлий єврей блюзнить проти святої церкви, а християни слухають собі й не припнуть йому язика!

– Усе це балачки, – мовив Локслі. – Ісаку, виріши, скільки з нього взяти, щоб на ньому шкура залишилася.

– Шістсот крон, – сказав Ісак. – Цю суму шановний пріор цілком спроможний заплатити вашій хоробрій милості. Від цього він з торбами не піде.

– Шістсот крон, – повторив ватаг із поважним виглядом. – Ну, гаразд, я задоволений. Твоя ухвала справедлива, Ісаку. Отже, шістсот крон. Така ухвала, пане пріоре.

– Ухвалено! Ухвалено! – загукали розбійники. – Сам Соломон не розсудив би краще.

– Пріоре, ти чув ухвалу? – спитав Локслі.

– Та ви з глузду з'їхали, панове! – обурився пріор. – Де мені взяти таку суму? Якщо я продам дароносицю й поставники з вівтаря, я однаково навряд чи вторгую половину цієї суми! А для цього я мушу сам поїхати до Жорво. А втім, можете лишити в себе заручниками двох моїх ченців.

– Ну, на це не можна покладатися, – зауважив проводир. – Краще ти залишайся в нас, а ченців пошлемо по викуп. Ти в нас не голодуватимеш: кухоль вина і шматок запеченої дичини завжди матимеш, а коли ти справді мисливець, то ми тобі покажемо таке полювання, що його ти досі й не бачив.

– А можна й так, коли на те згодиться ваша милість, – втрутився Ісак, запобігаючи ласки розбійників, – я можу послати до Йорка по шістсот крон, взявши їх позичково з довіреного мені капіталу, аби лишень їхня велебність пан пріор погодився видати мені розписку.

– Розписку він тобі дасть, яку захочеш, Ісаку, – запевнив Локслі, – й ти одразу заплатиш викуп і за пріора Еймера, і за себе.

– За себе! Ой, звитяжні панове, – забідкався єврей, – я – чоловік украй зубожілий! Можна сказати – злидар; якщо я заплачу за себе, приміром, п'ятдесят крон, то змушений буду піти з торбами по світу.

¹ Внаслідок потреби і для захисту від холоду (латин.).

“The Prior shall judge of that matter,” replied the Captain. – “How say you, Father Aymer? Can the Jew afford a good ransom?”

“Can he afford a ransom?” answered the Prior “Is he not Isaac of York, rich enough to redeem the captivity of the ten tribes of Israel, who were led into Assyrian bondage? – I have seen but little of him myself, but our cellarer and treasurer have dealt largely with him, and report says that his house at York is so full of gold and silver as is a shame in any Christian land. Marvel it is to all living Christian hearts that such gnawing adders should be suffered to eat into the bowels of the state, and even of the holy church herself, with foul usuries and extortions.”

“Hold, father,” said the Jew, “mitigate and assuage your choler. I pray of your reverence to remember that I force my monies upon no one. But when churchman and layman, prince and prior, knight and priest, come knocking to Isaac’s door, they borrow not his shekels with these uncivil terms. It is then, Friend Isaac, will you pleasure us in this matter, and our day shall be truly kept, so God sa’ me? – and Kind Isaac, if ever you served man, show yourself a friend in this need! And when the day comes, and I ask my own, then what hear I but Damned Jew, and The curse of Egypt on your tribe, and all that may stir up the rude and uncivil populace against poor strangers!”

“Prior,” said the Captain, “Jew though he be, he hath in this spoken well. Do thou, therefore, name his ransom, as he named thine, without farther rude terms.”

“None but *latro famosus* – the interpretation whereof,” said the Prior, “will I give at some other time and tide – would place a Christian prelate and an unbaptized Jew upon the same bench. But since ye require me to put a price upon this caitiff, I tell you openly that ye will wrong yourselves if you take from him a penny under a thousand crowns.”

“A sentence! – a sentence!” exclaimed the chief Outlaw.

“A sentence! – a sentence!” shouted his assessors; “the Christian has shown his good nurture, and dealt with us more generously than the Jew.”

“The God of my fathers help me!” said the Jew; “will ye bear to the ground an impoverished creature? – I am this day childless, and will ye deprive me of the means of livelihood?”

“Thou wilt have the less to provide for, Jew, if thou art childless,” said Aymer.

– Ну, тут нехай розсудить пріор, – заперечив проводир. – Отче Еймере, як, на вашу думку, чи може цей єврей дати за себе добрий викуп?

– Чи може він? – перепитав пріор. – Та це ж Ісак з Йорка, такий багатий, що він міг би викупити з ассирійського полону всі десять колін ізраїльських!* Особисто я мало його знаю, та наш ключник і скарбник мають з ним справи і кажуть, що його будинок у Йорку повен золота і срібла. Навіть соромно, як таке може бути в християнській країні. Кожне християнське серце дивується, що такій кусливій гадюці дозволяють вищати нутрощі держави, ба навіть самої святої церкви, деручи з них нелюдські відсотки і правлячи за все, мов за рідного батька!

– Стривайте, отче, – втрутився єврей, – погамайте свій гнів. Прошу вашу велебність пам'ятати, що я нікому не накидаюсь зі своїми грішми. А коли духовні особи й миряни, князі й абати, лицарі й ченці приходять до Ісака, стукають до нього в двері й позичають шекелі, вони розмовляють з ним, ніколи не вдаючись до брутальності. Тоді тільки й чуєш: «Друже Ісаку, зроби таку ласку. Я заплачу тобі точно в термін – побий мене, Боже, коли запізнюсь бодай на один день», або: «Найдобріший Ісаку, якщо тобі колись доводилося допомогти людині, то будь і мені другом у біді». А коли надходить термін розплати і я приходжу до них, щоб одержати борг, тоді все по-інакшому, тоді я – «проклятий єврей». Тоді накликають усі кари єгипетські на наше плем'я і роблять усе, що їм до снаги, аби підбурити грубих, неосвічених людей проти нас, бідолашних чужоземців.

– Слухай-но, пріоре, – промовив Локслі, – він хоча і єврей, та цього разу каже правду. Отож годі тобі лаятися, краще признач йому викуп, як він тобі призначив.

– Треба бути *lato famosus*¹ (це латинський вираз, та я поясню його колись іншим разом), – сказав пріор, – щоб поставити на одну дошку християнського прелата і нехрестя єврея. А втім, якщо ви просите мене призначити викуп за цього падлюку, я прямо кажу, що ви на ньому втратите, коли візьмете з нього менше, ніж тисячу крон.

– Ухвалено! Ухвалено! – погодився розбійницький ватаг.

– Ухвалено! – підхопили його побратими. – Християнин довів, що він людина вихована, й постарався на нашу користь краще, ніж єврей.

– Боже батьків моїх, допоможи мені! – став благати Ісак. – Ви надумали геть пограбувати мене, нещасного! Я втрапив щойно доньку, а ви хочете забрати в мене й останні гроші, що й на шматок хліба не вистачить?

– Якщо в тебе немає дітей, єврею, тим ліпше для тебе: нема для кого збивати гроші, – зауважив Еймер.

¹ Справжнім розбійником (латин.).

“Alas! my lord,” said Isaac, “your law permits you not to know how the child of our bosom is entwined with the strings of our heart – O Rebecca! laughter of my beloved Rachel! were each leaf on that tree a zecchin, and each zecchin mine own, all that mass of wealth would I give to know whether thou art alive, and escaped the hands of the Nazarene!”

“Was not thy daughter dark-haired?” said one of the outlaws; “and wore she not a veil of twisted sendal, broidered with silver?”

“She did! – she did!” said the old man, trembling with eagerness, as formerly with fear. “The blessing of Jacob be upon thee! canst thou tell me aught of her safety?”

“It was she, then,” said the yeoman, “who was carried off by the proud Templar, when he broke through our ranks on yester-even. I had drawn my bow to send a shaft after him, but spared him even for the sake of the damsel, who I feared might take harm from the arrow.”

“Oh!” answered the Jew, “I would to God thou hadst shot, though the arrow had pierced her bosom! – Better the tomb of her fathers than the dishonourable couch of the licentious and savage Templar. Ichabod! Ichabod! the glory hath departed from my house!”

“Friends,” said the Chief, looking round, “the old man is but a Jew, natheless his grief touches me. – Deal uprightly with us, Isaac – will paying this ransom of a thousand crowns leave thee altogether penniless?”

Isaac, recalled to think of his worldly goods, the love of which, by dint of inveterate habit, contended even with his parental affection, grew pale, stammered, and could not deny there might be some small surplus.

“Well – go to – what though there be,” said the Outlaw, “we will not reckon with thee too closely. Without treasure thou mayst as well hope to redeem thy child from the clutches of Sir Brian de Bois-Guilbert, as to shoot a stag-royal with a headless shaft. – We will take thee at the same ransom with Prior Aymer, or rather at one hundred crowns lower, which hundred crowns shall be mine own peculiar loss, and not light upon this worshipful community; and so we shall avoid the heinous offence of rating a Jew merchant as high as a Christian prelate, and thou wilt have six hundred crowns remaining to treat for thy daughter’s ransom. Templars love the glitter of silver shekels as well as the sparkle of black eyes. – Hasten to make thy crowns chink in the ear of De Bois-Guilbert, ere worse comes of it. Thou wilt find him, as our scouts have brought notice, at the next Preceptory house of his Order. – Said I well, my merry mates?”

The yeomen expressed their wonted acquiescence in their leader’s opinion; and Isaac, relieved of one half of his apprehensions, by learning that his daughter

– На жаль, мілорде, – сказав Ісак, – ваші закони забороняють вам мати сім'ю, а тому ви не видаєте того, яке близьке рідне дитячко батьківському серцю... О Ребеко, донько моєї коханої Рахілі! Якби кожен листочок на цьому дереві був цехіном і всі ті цехіни були моєю власністю, я віддав би всі ці скарби, аби тільки знати, що вона жива й урятувалася від рук назарєянина.

– А у твоєї доньки чорні коси? – спитав один із розбійників. – Не мала вона на собі шовкового укривала, гаптованого сріблом?

– Так! Так! – вигукнув старий єврей, тремтячи від нетерпіння, як досі тремтів зо страху. – Нехай буде з тобою благословення Якова! Ти щось можеш розповісти мені про неї?

– То, виходить, це її тягнув гордий храмовник, коли вчора ввечері пробивався крізь нашу ватагу, – сказав йомен. – Я хотів був пустити йому вслід стрілу, вже й лука напнув, та побоявся влучити ненароком у дівчину, то так і не вистрелив.

– Ой, ліпше було б, якби вистрелив! Ліпше було б, якби твоя стріла пробила їй груди! Ліпше, якби вона лежала в могилі своїх предків, аніж бути в полоні у розпусного й лютого храмовника! Горе мені, горе, пропала честь мого дому!

– Друзі, – промовив розбійницький проводир, – хоча він і єврей, та його горе зворушило мене. Скажи чесно, Ісаку, якщо ти заплатиш нам тисячу крон, то й насправді зостанешся без копійки?

Ісак, що його знову спонукали подумати про свої земні багатства, любов до яких унаслідок незнищенної звички змагалася в його серці навіть із батьківською любов'ю, зблід і пробурмотів, що, мабуть, таки лишиться якийсь дріб'язок.

– Ну, гаразд, – сказав Локслі, – не будемо торгуватись. Без грошей тобі так само мало надії на порятунок своєї дитини з пазурів пана Бріана де Буагільбера, як тупою стрілою вбити здорового оленя. Ми візьмемо з тебе такий самий викуп, як із пріора Еймера, а то й іще на сто крон менше. Ця сотня була б моєю часткою, і я від неї відмовляюся на твою користь, це не завдасть кривди нікому з нашого шановного товариства. Отож ми не вчинимо ще одного страшного гріха: не оцінимо єврейського торговця так само високо, як християнського прелата, а в тебе в кишені лишиться п'ятсот крон на викуп твоєї доньки. Храмовники полюбляють блиск срібних шекелів не менше, ніж блиск чорних очей. Поквапся полонити Буагільбера брязкотом монет, бо інакше може статися велике лихо. Судячи з того, що нам доповіли вивідачі, ти знайдеш його в найближчій прецепторії ордену. Чи слушно я ухвалив, мої хоробрі побратими?

Йомени як завжди висловили свою цілковиту згоду з думкою ватага. А Ісак, потішений звісткою, що донька жива і що можна спробувати викупити

lived, and might possibly be ransomed, threw himself at the feet of the generous Outlaw, and, rubbing his beard against his buskins, sought to kiss the hem of his green cassock. The Captain drew himself back, and extricated himself from the Jew's grasp, not without some marks of contempt.

"Nay, beshrew thee, man, up with thee! I am English born, and love no such Eastern prostrations – Kneel to God, and not to a poor sinner, like me."

"Ay, Jew," said Prior Aymer; "kneel to God, as represented in the servant of his altar, and who knows, with thy sincere repentance and due gifts to the shrine of Saint Robert, what grace thou mayst acquire for thyself and thy daughter Rebecca? I grieve for the maiden, for she is of fair and comely countenance, – I beheld her in the lists of Ashby. Also Brian de Bois-Guilbert is one with whom I may do much – bethink thee how thou mayst deserve my good word with him."

"Alas! alas!" said the Jew, "on every hand the spoilers arise against me – I am given as a prey unto the Assyrian, and a prey unto him of Egypt."

"And what else should be the lot of thy accursed race?" answered the Prior; "for what saith holy writ, *verbum Domini projecerunt, et sapientia est nulla in eis* – they have cast forth the word of the Lord, and there is no wisdom in them; propterea dabo mulieres eorum exteris – I will give their women to strangers, that is to the Templar, as in the present matter; *et thesauros eorum haeredibus alienis*, and their treasures to others – as in the present case to these honest gentlemen."

Isaac groaned deeply, and began to wring his hands, and to relapse into his state of desolation and despair. But the leader of the yeomen led him aside.

"Advise thee well, Isaac," said Locksley, "what thou wilt do in this matter; my counsel to thee is to make a friend of this churchman. He is vain, Isaac, and he is covetous; at least he needs money to supply his profusion. Thou canst easily gratify his greed; for think not that I am blinded by thy pretexts of poverty. I am intimately acquainted, Isaac, with the very iron chest in which thou dost keep thy money-bags – What! know I not the great stone beneath the apple-tree, that leads into the vaulted chamber under thy garden at York?" The Jew grew as pale as death – "But fear nothing from me," continued the yeoman, "for we are of old acquainted. Dost thou not remember the sick yeoman whom thy fair daughter Rebecca redeemed from the gyves at York, and kept him in thy house till his health was restored, when thou didst dismiss him recovered, and with a piece of money? – Usurer as thou art, thou didst never place coin at better interest than that poor silver mark, for it has this day saved thee five hundred crowns."

її, упав до ніг великодушного розбійника: він терся бородою об його черевики і намагався схопити полу його каптана, маючи намір обцілувати її.

Локслі відсахнувся назад і, силкуючись вивільнитися, гукнув трохи презирливо:

– Ну, підводься швидше! Я англієць і не люблю таких східних церемоній! Вклякай перед Богом, а не перед таким жалюгідним грішником, як я.

– Авжеж, Ісаку, – промовив пріор Еймер, – ставай навколішки перед Богом в образі його служника, і хто знає – може, твоє щире каяття і щедрі пожертви на усипальню святого Роберта принесуть несподівану ласку і тобі, і твоїй дочці Ребеді. Я співчуваю долі цієї дівчини, бо вона дуже гарна і приваблива. Я бачив її на турнірі в Ашбі. А щодо Бріана де Буагільбера, то я маю на нього великий вплив. Подумай гарненько, чим ти можеш заслужити мою ласку, щоб я замовив йому за тебе слівце.

– Ой, йой, йой, – зойкав єврей, – з усіх боків мене обложили! Потрапив у полон до асирійців, і єгиптянин теж має мене за свою здобич!

– А на яку іще долю може сподіватися твоє прокляте плем'я? – обурився пріор. – Бо ж сказано в Святому Письмі: «*Verbum Domini projecerunt, et sapientia est nulla in eis*», тобто – «Зреклися слова Божого, і мудрості в них немає», «*propterea dabo mulieres eorum exterius*» – «віддам жінок їхніх чужоземцям», тобто, в даному випадку, храмовникам: «*et thesauros eorum hereditibus alienis*» – «а скарби їхні іншим», тобто, в даному випадку, – цьому чесному товариству.

Голосний зойк вихопився з уст Ісака, і він став ламати руки в нападі скорботи й відчаю.

Тоді Локслі відвів Ісака вбік і сказав йому:

– Обміркуй гарненько, Ісаку, як тобі чинити; моя порада – постарайся власкавити цього ченця. Він чоловік шанолубний і жадібний, а до того ж дуже потребує грошей на вдоволення своїх примх, отож тобі буде неважко догодити йому. Не думай, що я повірив твоїм запевненням, начебто ти дуже бідний. Я добре знаю залізну скриню, в якій ти тримаєш мішки з грішми. Та це ще й не все! Я знаю і той великий камінь під яблунею, що затуляє потаємний вхід до склепистого підвалу під твоїм садом у Йорку.

Ісак пополотнів.

– Та ти не бійся мене, – провадив йомен далі, – бо ми з тобою давні приятелі. Чи пам'ятаєш ти хворого йомена, котрого твоя донька Ребека викупила з йоркської в'язниці і тримала у своєму домі, поки він зовсім одужав? А коли він оклигав і зібрався йти від вас, ти дав йому срібну монету на дорогу. Хоча ти й лихвар, а проте ніколи ще не вкладав свого капіталу вигідніше, як того разу: той срібняк зберіг тобі сьогодні аж п'ятсот крон.

“And thou art he whom we called Diccon Bend-the-Bow?” said Isaac; “I thought ever I knew the accent of thy voice.”

“I am Bend-the-Bow,” said the Captain, “and Locksley, and have a good name besides all these.”

“But thou art mistaken, good Bend-the-Bow, concerning that same vaulted apartment. So help me Heaven, as there is nought in it but some merchandises which I will gladly part with to you – one hundred yards of Lincoln green to make doublets to thy men, and a hundred staves of Spanish yew to make bows, and a hundred silken bowstrings, tough, round, and sound – these will I send thee for thy good-will, honest Diccon, an thou wilt keep silence about the vault, my good Diccon.”

“Silent as a dormouse,” said the Outlaw; “and never trust me but I am grieved for thy daughter. But I may not help it – The Templars lances are too strong for my archery in the open field – they would scatter us like dust. Had I but known it was Rebecca when she was borne off, something might have been done; but now thou must needs proceed by policy. Come, shall I treat for thee with the Prior?”

“In God’s name, Diccon, an thou canst, aid me to recover the child of my bosom!”

“Do not thou interrupt me with thine ill-timed avarice,” said the Outlaw, “and I will deal with him in thy behalf.”

He then turned from the Jew, who followed him, however, as closely as his shadow.

“Prior Aymer,” said the Captain, “come apart with me under this tree. Men say thou dost love wine, and a lady’s smile, better than beseems thy Order, Sir Priest; but with that I have nought to do. I have heard, too, thou dost love a brace of good dogs and a fleet horse, and it may well be that, loving things which are costly to come by, thou hatest not a purse of gold. But I have never heard that thou didst love oppression or cruelty. – Now, here is Isaac willing to give thee the means of pleasure and pastime in a bag containing one hundred marks of silver, if thy intercession with thine ally the Templar shall avail to procure the freedom of his daughter.”

“In safety and honour, as when taken from me,” said the Jew, “otherwise it is no bargain.”

“Peace, Isaac,” said the Outlaw, “or I give up thine interest. – What say you to this my purpose, Prior Aymer?”

“The matter,” quoth the Prior, “is of a mixed condition; for, if I do a good deal on the one hand, yet, on the other, it goeth to the vantage of a Jew, and in so much is against my conscience. Yet, if the Israelite will advantage the Church

– То ти, виявляється, той, кого ми називали Діком Самострілом? – спитав Ісак. – Отож мені й здавалося, начебто я чув уже колись твій голос.

– Так, я Дік Самостріл, – ствердив вагаг, – а також Локслі.

– Та тільки, добрий мій Діку Самостріле, ти помиляєшся щодо того склепистого підвалу. Бог мені свідок, там нічого немає, крім звичайнісінького товару, котрим я залюбки поділюся з тобою, а саме: сто ярдів зеленого лінкольнського сукна на камзоли твоєму товариству, сто дощок іспанського тисового дерева, придатного на виготовлення луків, і сто шматків шовкової тятиви, рівненської, круглої... Це все я пришлю тобі, чесний Діку, за твоє добре до мене ставлення... Тільки, прошу тебе, мій добрий Діку, помовчимо про склепистий підвал.

– Не хвилюйся, мовчатиму, як байбак. І повір мені, що я щиро засмучений долею твоєї доньки. Та допомогти не зможу. В чистому полі мої стріли безсилі супроти храмовникових списів: він умить зітре мене на порох. Коли б я знав, що з Буагільбером була Ребека, то спробував би тоді її визволити. А тепер один засіб: вдайся до хитрощів. Ну, хочеш, я замість тебе укладу обладку з пріором?

– Хай благословить тебе Бог, Діку, роби, як знаєш, тільки допоможи мені визволити мою рідну дитину!

– Тільки не встрявай не до речі зі своїми корисливими розрахунками, – сказав розбійницький вагаг, – тоді я домовлюся з абатом.

Локслі пішов до Еймера, за ним як тінь рушив Ісак.

– Пріоре Еймере, – звернувся до абата Локслі, – підійди, будь ласка, до мене сюди, під дерево; кажуть, начебто ти більше любиєш добре вино і приємне жіноче товариство, аніж це належить твоєму сану, пане абате. Та мені до цього байдуже. Іще кажуть, що ти любиєш породистих собак і баских коней, отож цілком може статися, що, любляючи речі, які коштують дорого, ти не відмовишся й од мішка з золотом. А от що ти любиєш насильство й жорстокість, я ніколи не чув. Тоді ось що: Ісак не від того, щоб дати тобі мішок із сотнею марок срібла на твої втіхи і забаганки, якщо ти умовиш свого приятеля храмовника, щоб він відпустив на волю Ісакову доньку.

– І повернув би її чесно і без кривди, як узяв у мене, бо інакше я не платник, – устряв єврей.

– Замовкни, Ісаку, – перебив його розбійник, – а то я ні в що не втручатимусь. Що ви скажете на мою пропозицію, пріоре Еймере?

– Справа ця досить-таки складна, – почав пріор. – З одного боку, це добра справа, а з другого – вона на користь євреєві і тому суперечить моему сумлінню. А втім, якщо єврей пожертвує понад обіцяне щось на

by giving me somewhat over to the building of our dortour,¹ I will take it on my conscience to aid him in the matter of his daughter.”

“For a score of marks to the dortour,” said the Outlaw, – “Be still, I say, Isaac! – or for a brace of silver candlesticks to the altar, we will not stand with you.”

“Nay, but, good Diccon Bend-the-Bow” – said Isaac, endeavouring to interpose.

“Good Jew – good beast – good earthworm!” said the yeoman, losing patience; “an thou dost go on to put thy filthy lucre in the balance with thy daughter’s life and honour, by Heaven, I will strip thee of every maravedi thou hast in the world, before three days are out!”

Isaac shrunk together, and was silent.

“And what pledge am I to have for all this?” said the Prior.

“When Isaac returns successful through your mediation,” said the Outlaw, “I swear by Saint Hubert, I will see that he pays thee the money in good silver, or I will reckon with him for it in such sort, he had better have paid twenty such sums.”

“Well then, Jew,” said Aymer, “since I must needs meddle in this matter, let me have the use of thy writing-tablets – though, hold – rather than use thy pen, I would fast for twenty-four hours, and where shall I find one?”

“If your holy scruples can dispense with using the Jew’s tablets, for the pen I can find a remedy,” said the yeoman; and, bending his bow, he aimed his shaft at a wild-goose which was soaring over their heads, the advanced-guard of a phalanx of his tribe, which were winging their way to the distant and

¹ “Dortour”, or dormitory.

церковні потреби, приміром на прибудову загальної спальні для братії, я, либонь, візьму гріх на душу й допоможу йому визволити його дочку.

– Ми не встряватимемо в суперечку за якихось там двадцять марок срібла на спальню – помовч, Ісаку! – або за пару срібних ставників для вітваря, – запевнив проводир.

– Як же так, мій добрий Діку Самостріле! – знову спробував втрутитися Ісак.

– Добрий... який у біса, добрий! – перебив його Локслі, що йому вже увірвався терпець. – Якщо ти ставитимеш свій паскудний зиск на одну дошку з життям і честю твоєї доньки, я, їй-богу, не пізніш як за три дні зроблю з тебе жебрака.

Ісак скулився й замовк.

– А хто мені поручиться за виконання цих обіцянок? – спитав пріор.

– Коли Ісак повернеться додому, домігшись успіху завдяки вашому посередництву, – запевнив ватаг, – присягаюся святим Губертом, я простежу, щоб він чесно розплатився з вами дзвінками монетами. А якщо ні – я учиню йому таку розправу, що він скоріш погодиться заплатити в двадцять разів більше.

– Ну, гаразд, Ісаку, – сказав Еймер, – давай сюди своє письмове приладдя. А втім, ні. Я скоріш перебуду цілу добу без їжі, аніж візьму до рук твоє перо. Однак де ж мені взяти інше?

– Якщо ваша велебність не погребує скористатися єврейським каламарем, перо я вам зараз дістану, – запропонував Локслі.

Він напнув лук і поцілів у дикого гусака, що летів у небі над їхніми головами попереду цілого табуна, який прямував до усамітнених боліт

solitary fens of Holderness. The bird came fluttering down, transfixed with the arrow.

“There, Prior,” said the Captain, “are quills enow to supply all the monks of Jorvaulx for the next hundred years, an they take not to writing chronicles.”

The Prior sat down, and at great leisure indited an epistle to Brian de Bois-Guilbert, and having carefully sealed up the tablets, delivered them to the Jew, saying, “This will be thy safe-conduct to the Preceptory of Templestowe, and, as I think, is most likely to accomplish the delivery of thy daughter, if it be well backed with proffers of advantage and commodity at thine own hand; for, trust me well, the good Knight Bois-Guilbert is of their confraternity that do nought for nought.”

“Well, Prior,” said the Outlaw, “I will detain thee no longer here than to give the Jew a quittance for the six hundred crowns at which thy ransom is fixed – I accept of him for my pay-master; and if I hear that ye boggle at allowing him in his accompts the sum so paid by him, Saint Mary refuse me, an I burn not the abbey over thine head, though I hang ten years the sooner!”

With a much worse grace than that wherewith he had penned the letter to Bois-Guilbert, the Prior wrote an acquittance, discharging Isaac of York of six hundred crowns, advanced to him in his need for acquittal of his ransom, and faithfully promising to hold true compt with him for that sum.

“And now,” said Prior Aymer, “I will pray you of restitution of my mules and palfreys, and the freedom of the reverend brethren attending upon me, and also of the gymmal rings, jewels, and fair vestures, of which I have been despoiled, having now satisfied you for my ransom as a true prisoner.”

“Touching your brethren, Sir Prior,” said Locksley, “they shall have present freedom, it were unjust to detain them; touching your horses and mules, they shall also be restored, with such spending-money as may enable you to reach York, for it were cruel to deprive you of the means of journeying. – But as concerning rings, jewels, chains, and what else, you must understand that we are men of tender consciences, and will not yield to a venerable man like yourself, who should be dead to the vanities of this life, the strong temptation to break the rule of his foundation, by wearing rings, chains, or other vain gauds.”

“Think what you do, my masters,” said the Prior, “ere you put your hand on the Church’s patrimony – These things are inter res sacras, and I wot not what judgment might ensue were they to be handled by laical hands.”

далекого Голдернесу. Ледь змахуючи крильми, птах, пробитий стрілою, упав на землю.

– Ось, пріоре, – сказав Локслі, – маєте тут силу-силенну гусячих пір'їн, усьому абатству в Жорво їх на сто років вистачить, тим паче, що ваші ченці не пишуть літописів.

Пріор вмовився і не кваплячись написав послання до Бріана де Буагільбера. Потім ретельно запечатав листа і дав його євреєві, сказавши:

– Це буде тобі охоронною грамотою і допоможе не лише знайти доступ до прецепторії Темплстоу, а й домогтися визволення дочки. Гляди лишень, запропонуй гарний викуп за неї, бо, повір мені, добрий лицар Буагільбер з тих людей, котрі нічого не роблять задурно.

– Тепер, пріоре, – сказав ватаг, – я не затримуватиму тебе більше. Напиши тільки розписку Ісакові на ті шістсот крон, які призначено за твій викуп. Я сам одержу їх з нього, та коли раптом я почую, що ти надумаєш торгуватися з ним або відкладатимеш плату, присягаюся пресвятою Марією, я спалю твоє абатство з тобою вкупі, хоч би мене повісили за це на десять років раніше.

Пріор не так охоче взявся писати розписку, та все ж написав, що взяті позичкою в Ісака з Йорка шістсот крон він зобов'язується повернути йому в такий-от термін чесно і доконечно.

– А тепер, – мовив пріор Еймер, – я попрошу повернути мені мулів і коней, випустити на волю велебних достойників, що супроводили мене, а також повернути коштовні персні, діаманти. Так само як і відібране в мене дороге вбрання.

– Щодо ваших ченців, пане пріоре, – відповів Локслі, – ми їх, певна річ, одразу відпустимо, бо було б несправедливо затримувати їх. Коней і мулів вам теж віддадуть, дамо й трохи грошей, аби ви спокійно доїхали до Йорка. То було б жорстоко – позбавити вас засобів, потрібних для цієї подорожі. А от щодо перснів, ланцюжків, шпонок та всього іншого, ви маєте зрозуміти, що ми люди сумлінні й не наважимося піддавати вашу велебність спокусі пустого марнославства. Адже ви складали обітницю зректися світської суєтності й усіх мирних спокус, тож нащо нам спокушати вас, повертаючи персні, ланцюжки та інші світські прикраси?

– Гарненько подумайте, панове, над тим, що ви коїте! – сказав пріор. – Адже це означає накласти руку на церковне майно. Ці речі *inter res sacras*¹, і я не знаю, які нещастя можуть спіткати вас за те, що ви, миряни, доторкаєтесь до них руками.

¹ Належать до священних предметів (латин.).

“I will take care of that, reverend Prior,” said the Hermit of Copmanhurst; “for I will wear them myself.”

“Friend, or brother,” said the Prior, in answer to this solution of his doubts, “if thou hast really taken religious orders, I pray thee to look how thou wilt answer to thine official for the share thou hast taken in this day’s work.”

“Friend Prior,” returned the Hermit, “you are to know that I belong to a little diocese, where I am my own diocesan, and care as little for the Bishop of York as I do for the Abbot of Jorvaulx, the Prior, and all the convent.”

“Thou art utterly irregular,” said the Prior; “one of those disorderly men, who, taking on them the sacred character without due cause, profane the holy rites, and endanger the souls of those who take counsel at their hands; lapides pro pane condonantes iis, giving them stones instead of bread as the Vulgate hath it.”

“Nay,” said the Friar, “an my brain-pan could have been broken by Latin, it had not held so long together. – I say, that easing a world of such misproud priests as thou art of their jewels and their gimcracks, is a lawful spoiling of the Egyptians.”

“Thou be’st a hedge-priest,”¹ said the Prior, in great wrath, “excommunicabo vos.”

“Thou be’st thyself more like a thief and a heretic,” said the Friar, equally indignant; “I will pouch up no such affront before my parishioners, as thou thinkest it not shame to put upon me, although I be a reverend brother to thee. Ossa ejus perfringam, I will break your bones, as the Vulgate hath it.”

“Hola!” cried the Captain, “come the reverend brethren to such terms? – Keep thine assurance of peace, Friar. – Prior, an thou hast not made thy peace

¹ Note I. – Hedge-Priests.

It is curious to observe, that in every state of society, some sort of ghostly consolation is provided for the members of the community, though assembled for purposes diametrically opposite to religion. A gang of beggars have their Patrico, and the banditti of the Apennines have among them persons acting as monks and priests, by whom they are confessed, and who perform mass before them. Unquestionably, such reverend persons, in such a society, must accommodate their manners and their morals to the community in which they live; and if they can occasionally obtain a degree of reverence for their supposed spiritual gifts, are, on most occasions, loaded with unmerciful ridicule, as possessing a character inconsistent with all around them.

Hence the fighting parson in the old play of Sir John Oldcastle, and the famous friar of Robin Hood’s band. Nor were such characters ideal. There exists a monition of the Bishop of Durham against irregular churchmen of this class, who associated themselves with Border robbers, and desecrated the holiest offices of the priestly function, by celebrating them for the benefit of thieves, robbers, and murderers, amongst ruins and in caverns of the earth, without regard to canonical form, and with torn and dirty attire, and maimed rites, altogether improper for the occasion.

– Про це подбаю я, ваша велебносте, – втрутився самітник із Компенгерста, – я сам носитиму ці речі.

– Друже чи брате мій, – промовив пріор у відповідь на такий несподіваний розв'язок своїх сумнівів, – якщо ти справді належиш до духовного стану, прошу – поважно подумай про відповідальність, яку береш на себе перед своєю єпархіальною старшиною за участь у сьогоднішніх подіях.

– Е, друже пріоре, – заперечив самітник, – хай буде тобі відомо, що я належу до дуже маленької єпархії. В ній я сам собі старшина і не боюся ні єпископа Йоркського, ні абатів, ні пріора з Жорво.

– Отже, ти не справжній священник, – зауважив пріор, – а просто один з тих самозванців, що незаконно привласнюють собі священний сан, блюзнять з богослужінь і піддають небезпеці душі тих, хто слухає їхніх напучень: lapides pro pane condonantes iis, тобто: каміння дають їм замість хліба, як сказано у Святому Письмі.

– Та в мене, – мовив відлюдник, – довбешка луснула б від усієї цієї латини, аби її запам'ятати, а через те вона мало-помалу і чкурнула з мого мозку. А щодо того, аби визволити світ від марнославства і джигунства таких ченців, як ти, відібравши в них персні та інший чепуренький дріб'язок, то я вважаю, що це цілком законне і гідне похвали діло.

– А я вважаю, що ти нахабний самозванець! – втративши самовладання, вибухнув пріор гнівом. – Excommuni sabo vos!¹

– Ти сам злодій та еретик! – загорлав самітник, не менш рзлючений. – Я не маю наміру терпіти твоїх образ, та ще в присутності моєї пастви! Як тобі не соромно ганьбити мене, свого побратима? Ossa ejus perfringam – я тобі всі кістки потрощу, як сказано у Вульгаті*.

– Ого! – вигукнув Локслі. – Он воно до чого добалакалися церковні достойники! Ну, ченче, годі тобі. А ти, пріоре, сам знаєш, що не всі свої гріхи замолив

¹ Відлучаю тебе від церкви! (латин.)

perfect with God, provoke the Friar no further. – Hermit, let the reverend father depart in peace, as a ransomed man.”

The yeomen separated the incensed priests, who continued to raise their voices, vituperating each other in bad Latin, which the Prior delivered the more fluently, and the Hermit with the greater vehemence. The Prior at length recollected himself sufficiently to be aware that he was compromising his dignity, by squabbling with such a hedge-priest as the Outlaw’s chaplain, and being joined by his attendants, rode off with considerably less pomp, and in a much more apostolical condition, so far as worldly matters were concerned, than he had exhibited before this rencounter.

It remained that the Jew should produce some security for the ransom which he was to pay on the Prior’s account, as well as upon his own. He gave, accordingly, an order sealed with his signet, to a brother of his tribe at York,

перед Богом, тож не сікайся більше до нашого самітника. Слухай-но, самітнику, відпусти з Богом велебного абата – адже він уже сплатив викуп.

Йомени сяк-так розвели розлючених ченців, котрі й далі сварилися каліченою латиною. Пріор висловлювався гладенько і вільно, та самітник перемагав його силою і виразністю своєї мови. Нарешті пріор схаменувся і втямив, що принижує свою гідність, починаючи суперечку з розбійницьким капеланом. Він скликав своїх супутників, і вони всі гуртом вирушили в дорогу без ніякої пишноти; а проте в більшій відповідності до апостольського звання, ніж на початку своєї подорожі.

Локелі мав ще тільки одержати від єврея хоча б якесь підтвердження, що той зобов'язується виплатити викуп за себе й за пріора. Ісак видав за своїм власноручним підписом вексель на тисячу сто крон на ім'я одного

requiring him to pay to the bearer the sum of a thousand crowns, and to deliver certain merchandises specified in the note.

“My brother Sheva,” he said, groaning deeply, “hath the key of my warehouses.”

“And of the vaulted chamber,” whispered Locksley.

“No, no – may Heaven forefend!” said Isaac; “evil is the hour that let any one whomsoever into that secret!”

“It is safe with me,” said the Outlaw, “so be that this thy scroll produce the sum therein nominated and set down. – But what now, Isaac? art dead? art stupefied? hath the payment of a thousand crowns put thy daughter’s peril out of thy mind?”

The Jew started to his feet – “No, Diccon, no – I will presently set forth. – Farewell, thou whom I may not call good, and dare not and will not call evil.”

Yet ere Isaac departed, the Outlaw Chief bestowed on him this parting advice: – “Be liberal of thine offers, Isaac, and spare not thy purse for thy daughter’s safety. Credit me, that the gold thou shalt spare in her cause, will hereafter give thee as much agony as if it were poured molten down thy throat.”

Isaac acquiesced with a deep groan, and set forth on his journey, accompanied by two tall foresters, who were to be his guides, and at the same time his guards, through the wood.

The Black Knight, who had seen with no small interest these various proceedings, now took his leave of the Outlaw in turn; nor could he avoid expressing his surprise at having witnessed so much of civil policy amongst persons cast out from all the ordinary protection and influence of the laws.

“Good fruit, Sir Knight,” said the yeoman, “will sometimes grow on a sorry tree; and evil times are not always productive of evil alone and unmixed. Amongst those who are drawn into this lawless state, there are, doubtless, numbers who wish to exercise its license with some moderation, and some who regret, it may be, that they are obliged to follow such a trade at all.”

“And to one of those,” said the Knight, “I am now, I presume, speaking?”

“Sir Knight,” said the Outlaw, “we have each our secret. You are welcome to form your judgment of me, and I may use my conjectures touching you, though neither of our shafts may hit the mark they are shot at. But as I do not pray to be admitted into your mystery, be not offended that I preserve my own.”

“I crave pardon, brave Outlaw,” said the Knight, “your reproof is just. But it may be we shall meet hereafter with less of concealment on either side. – Meanwhile we part friends, do we not?”

зі своїх одноплемінців у Йорку, прохаючи, крім того, передати йому деякі товари, там-таки точно визначені.

– Ключ від моїх комор у мого брата Шеби, – глибоко зітхнувши, промовив він.

– І від склепистого підвалу теж? – пошепки спитав Локслі.

– Ні, ні... Боронь Боже! – зойкнув Ісак. – Лиха та година, коли хтось довідається про цю таємницю!

– Зі мною ти нічим не ризикуєш, – запевнив Локслі, – аби лишень справді можна було одержати за твоїм папером зазначену в ньому суму. Та ти що, Ісаку, скам'янів, чи що? Чи зовсім-таки здурів? Невже через втрату тисячі крон ти забув про небезпеку, яка загрожує твоїй доньці?

Єврей підхопився на рівні.

– Ні, Діку, ні... Зараз я піду! Ну, прощай, Діку, – мовив він потому. – Не можу назвати тебе добрим, але не насмілююсь, та й не хочу назвати тебе лихим.

Прощаючись, ватаг розбійників іще раз порадив Ісаку:

– Не скнаруй на щедрі обіцянки, Ісаку, не жалій своєї калитки заради порятунку доньки. Повір, якщо й тут берегтимеш своє золото, воно згодом завдасть тобі таких мук, що було б легше, якби його влили тобі в горлянку розтопленням.

Ісак, тужно застогнавши, погодився з цим.

Він вирушив у дорогу з двома дужими гайовими, які зголосилися провести його через ліс і водночас бути йому за охорону.

Чорний Лицар, який весь час із надзвичайною цікавістю спостерігав усе, що тут відбувалося, став і собі прощатися з розбійниками. Він не знаходив слів, щоб висловити свій подив з приводу тієї злагодженості, яку він побачив у середовищі людей, котрі перебували поза законом.

– Так, пане лицарю, – відповів йому, – трапляється, що й погане дерево дає добрі плоди, а погані часи породжують не тільки саме зло. Серед людей, що опинилися поза законом, безперечно, є такі, котрі прагнуть помірковано користуватися своєю свободою, а дехто, може, й шкодує, що обставини примусили його взятися до такого ремесла.

– І цілком імовірно, що я оце зараз розмовляю з одним із них?

– Пане лицарю, – відповів розбійник, – кожен з нас має свою таємницю. Судіть про мене як хочете. Я сам теж маю щодо вас певні здогади, та цілком можливо, що ні ви, ні я не поцілимо в правду. Та оскільки я не прошу вас відкрити мені вашу таємницю, не ображайтеся, коли і я не відкрию вам своєї.

– Пробач мені, хоробрий йомене, – сказав лицар, – твій докір справедливий. Та може так статися, що ми іще зустрінемося і не будемо тоді один від одного чогось приховувати. А тепер, сподіваюсь, ми розійдемося як друзі?

“There is my hand upon it,” said Locksley; “and I will call it the hand of a true Englishman, though an outlaw for the present.”

“And there is mine in return,” said the Knight, “and I hold it honoured by being clasped with yours. For he that does good, having the unlimited power to do evil, deserves praise not only for the good which he performs, but for the evil which he forbears. Fare thee well, gallant Outlaw!” Thus parted that fair fellowship; and He of the Fetterlock, mounting upon his strong war-horse, rode off through the forest.

– Ось вам моя рука на знак дружби, – промовив Локслі, – і я без вагань можу сказати, що це рука чесного англійця, хоч тепер я і розбійник.

– А ось тобі моя рука, – сказав лицар, – і знай, що я маю за честь потиснути твою руку. Бо хто чинить добро, маючи необмежену можливість коїти зло, той гідний похвали не лише за вчинене добро, а й за все те зло, що його він не скоїв. До побачення, хоробрий розбійнику!

Так попрощалися ці славні бойові побратими. Лицар Замкненої Колодки сів на свого дужого бойового коня і рушив через ліс.

CHAPTER XXXIV

KING JOHN. – I'll tell thee what, my friend,
He is a very serpent in my way;
And wheresoe'er this foot of mine doth tread,
He lies before me. – Dost thou understand me?
King John

There was brave feasting in the Castle of York, to which Prince John had invited those nobles, prelates, and leaders, by whose assistance he hoped to carry through his ambitious projects upon his brother's throne. Waldemar Fitzurse, his able and politic agent, was at secret work among them, tempering all to that pitch of courage which was necessary in making an open declaration of their purpose. But their enterprise was delayed by the absence of more than one main limb of the confederacy. The stubborn and daring, though brutal courage of Front-de-Boeuf; the buoyant spirits and bold bearing of De Bracy; the sagacity, martial experience, and renowned valour of Brian de Bois-Guilbert,

РОЗДІЛ XXXIV

Король Джон:

*Мій добрий Гюрберте!.. Поглянь на хлопця.
Признаюсь, друже, він – гадюка люта
У мене на шляху: де не ступи –
Лежить перед ногами... Зрозумій,
Адже ти – сторож...¹*

В. Шекспір. «Король Джон»

Принц Джон давав у Йоркському замку бучний бенкет і запросив на нього тих дворян і церковних достойників, що з їхньою допомогою сподівався захопити престол свого брата. Його хитрий і спритний помічник Вальдемар Фіц-Урс таємно орудував серед гостей, намагаючись підбурити їх на відкритий виступ. Та справу гальмувала відсутність кількох головних змовників. Для успішного виконання такого задуму не можна було обійтися без суворої наполегливості і одчайдушної хоробрості барона Фрон-де-Бефа, без відваги й запалу Моріса де Брасі, без бойового досвіду Бріана де

¹ Переклад Дмитра Паламарчука.

were important to the success of their conspiracy; and, while cursing in secret their unnecessary and unmeaning absence, neither John nor his adviser dared to proceed without them. Isaac the Jew also seemed to have vanished, and with him the hope of certain sums of money, making up the subsidy for which Prince John had contracted with that Israelite and his brethren. This deficiency was likely to prove perilous in an emergency so critical.

It was on the morning after the fall of Torquilstone, that a confused report began to spread abroad in the city of York, that De Bracy and Bois-Guilbert, with their confederate Front-de-Boeuf, had been taken or slain. Waldemar brought the rumour to Prince John, announcing, that he feared its truth the more that they had set out with a small attendance, for the purpose of committing an assault on the Saxon Cedric and his attendants. At another time the Prince would have treated this deed of violence as a good jest; but now, that it interfered with and impeded his own plans, he exclaimed against the perpetrators, and spoke of the broken laws, and the infringement of public order and of private property, in a tone which might have become King Alfred.

“The unprincipled marauders,” he said – “were I ever to become monarch of England, I would hang such transgressors over the drawbridges of their own castles.”

“But to become monarch of England,” said his Ahithophel coolly, “it is necessary not only that your Grace should endure the transgressions of these unprincipled marauders, but that you should afford them your protection, notwithstanding your laudable zeal for the laws they are in the habit of infringing. We shall be finely helped, if the churl Saxons should have realized your Grace’s vision, of converting feudal drawbridges into gibbets; and yonder bold-spirited Cedric seemeth one to whom such an imagination might occur. Your Grace is well aware, it will be dangerous to stir without Front-de-Boeuf, De Bracy, and the Templar; and yet we have gone too far to recede with safety.”

Prince John struck his forehead with impatience, and then began to stride up and down the apartment.

“The villains,” he said, “the base treacherous villains, to desert me at this pinch!”

“Nay, say rather the feather-pated giddy madmen,” said Waldemar, “who must be toying with follies when such business was in hand.”

“What is to be done?” said the Prince, stopping short before Waldemar.

“I know nothing which can be done,” answered his counsellor, “save that which I have already taken order for. – I came not to bewail this evil chance with your Grace, until I had done my best to remedy it.”

Буагільбера. Принц Джон і його улюбленець радник потай проклинали їхню нерозважливу поведінку, а проте не зважувалися на якісь самостійні дії. Десь зник також єврей Ісак, а з ним зникла й надія на чималу суму грошей, що її принц, за сприяння Ісака, сподівався позичити в місцевих євреїв. У таку критичну хвилину нестача грошей могла стати фатальною.

Вранці другого дня після падіння замку Торкілстон у Йорку поширилися чутки, начебто де Брасі, Буагільбера і їхнього спільника Фрон-де-Бефа узято в полон або ж убито. Фіц-Урс сам доповів принцові про ці чутки, додавши, що вважає їх цілком імовірними, бо в лицарів був зовсім невеликий загін, з яким вони мали намір учинити напад на Седріка та його супровід.

Іншим часом принц вважав би таку сутичку за дуже кумедну, та цього разу вона завадила виконанню його власних задумів, отож він став ганити її учасників. Він палко розводився про дотримання законів, про порушення порядку і недоторканності приватної власності, наче його устами промовляв сам король Альфред.

– Свавільні грабіжники! – кричав принц, – Якщо я стану колись англійським королем, я вішатиму таких неслухів на звідних мостах їхніх-таки замків.

– А втім, щоб стати англійським королем, – розважливо промовив заповзятий принців радник, – доконечно потрібно, щоб ваша ясновельможність не лише терпляче ставилася до свавільства цих грабіжників, а й протегували б їм, незважаючи на те, що вони повсякчас порушують ті закони, що їх ви маєте намір захищати з похвальною заповзятістю. Що й казати, велику ми мали б користь, якби хамлуваті сакси здійснили наміри вашої ясновельможності й перетворили б звідні мости родинних замків на шибениці! А той Седрік саме з таких людей, що їм таке може спасти на думку. Ваша ясновельможність добре усвідомлює, що для нас було б дуже небезпечно почати виступ, не маючи у своїх лавах барона Фрон-де-Бефа, де Брасі й храмовника, а з другого боку – ми зайшли надто далеко, щоб відступати.

Принц Джон роздратовано лягнув себе долонею по лобі і став сягнутою ногою походжати по кімнаті.

– Падлюки! – обурювався він, – зрадники! Кинули мене в таку вирішальну хвилину!

– Їх справедливіше було б назвати гувльвісами, – уточнив Вальдемар, – бо вони, замість робити поважну справу, пустилися в зальоти, переймаються дріб'язком.

– Що діяти? – спитав принц, зупиняючись перед Вальдемаром.

– Усі потрібні розпорядження я вже дав, – відповів Фіц-Урс. – Я не прийшов би перед очі вашої ясновельможності й не повідомив би про таку невдачу, якби не зробив перед тим усе, що міг, аби зарадити справі.

“Thou art ever my better angel, Waldemar,” said the Prince; “and when I have such a chancellor to advise withal, the reign of John will be renowned in our annals. – What hast thou commanded?”

“I have ordered Louis Winkelbrand, De Bracy’s lieutenant, to cause his trumpet sound to horse, and to display his banner, and to set presently forth towards the castle of Front-de-Boeuf, to do what yet may be done for the succour of our friends.”

Prince John’s face flushed with the pride of a spoilt child, who has undergone what it conceives to be an insult. “By the face of God!” he said, “Waldemar Fitzurse, much hast thou taken upon thee! and over malapert thou wert to cause trumpet to blow, or banner to be raised, in a town where ourselves were in presence, without our express command.”

“I crave your Grace’s pardon,” said Fitzurse, internally cursing the idle vanity of his patron; “but when time pressed, and even the loss of minutes might be fatal, I judged it best to take this much burden upon me, in a matter of such importance to your Grace’s interest.”

“Thou art pardoned, Fitzurse,” said the prince, gravely; “thy purpose hath atoned for thy hasty rashness. – But whom have we here? – De Bracy himself, by the rood! – and in strange guise doth he come before us.”

It was indeed De Bracy – “bloody with spurring, fiery red with speed.” His armour bore all the marks of the late obstinate fray, being broken, defaced, and stained with blood in many places, and covered with clay and dust from the crest to the spur. Undoing his helmet, he placed it on the table, and stood a moment as if to collect himself before he told his news.

“De Bracy,” said Prince John, “what means this? – Speak, I charge thee! – Are the Saxons in rebellion?”

“Speak, De Bracy,” said Fitzurse, almost in the same moment with his master, “thou wert wont to be a man – Where is the Templar? – where Front-de-Boeuf?”

“The Templar is fled,” said De Bracy; “Front-de-Boeuf you will never see more. He has found a red grave among the blazing rafters of his own castle and I alone am escaped to tell you.”

“Cold news,” said Waldemar, “to us, though you speak of fire and conflagration.”

“The worst news is not yet said,” answered De Bracy; and, coming up to Prince John, he uttered in a low and emphatic tone – “Richard is in England – I have seen and spoken with him.”

– Ти завжди був моїм добрим генієм, Вальдемаре, – зауважив принц.
 – Якщо я матиму такого канцлера, моє королювання уславлять у літописах.
 Ну, то які ти дав розпорядження?

– Я наказав Луї Вінкельбрандові, головному помічникові Моріса де Брасі, сурмити збір його загонові, сідлати коней і мчати до замку барона Фрон-де-Бефа на підмогу нашим друзям.

Принц Джон почервонів, як примхлива й розпещена дитина, котра гадає, що її скривджено.

– Присягаюсь образом Господа нашого, – сказав він, – а чи не багато ти на себе береш, Вальдемаре Фіц-Урсе? Яке зухвальство! Звелів і сурмити, і корогви підняти, тоді як ми присутні тут самі і ніяких розпоряджень не віддавали!

– Пробачте, ваша величносте, – сказав Фіц-Урсе, в душі кленучи марнославство свого патрона, – але ж зволікати не можна було – кожна хвилина дорога, а тому я й визнав за можливе особисто дати розпорядження щодо справи, такої важливої для успіху вашої ясновельможності.

– Я пробачаю тобі, Фіц-Урсе, – з поважним виглядом промовив принц.
 – Добрі наміри відпокутують твою нерозважливу квапливість... Але кого я бачу? Бог мені свідок, це ж сам де Брасі! І в якому чудному вигляді з'являється він перед наші очі!

І справді, це був де Брасі. Обличчя його розшарілося від сказаного чвалу, остроги були закривавлені. Весь його обладунок засвідчував, що нещодавно він був учасником запеклої битви: все було проламане, зім'яте, в багатьох місцях червоніло плямами крові, забризкане грязюкою, а курява щільним шаром укривала лицаря з голови до ніг. Відстєбнувши шолом, він поставив його на стіл і якусь мить стояв мовчки, начебто не зважаючи на ознайомити звістку, що її він привіз.

– Де Брасі, – спитав принц Джон, – що сталося? Кажі, я велю тобі. Сакси, чи що, збаламутилися?

– Кажі, де Брасі, – наполягав Фіц-Урсе майже водночас із принцом. – Ти завжди був мужній. Де храмовник? Де Фрон-де-Беф?

– Храмовник утік, – відповів де Брасі, – а барона Фрон-де-Бефа ви вже не побачите: він загинув у розпеченій могилі, серед охоплених полум'ям руїн свого замку. Я один урятувався і прийшов розповісти вам про це.

– Дрож проймає від такої звістки, – сказав Вальдемар, – хоча ти й розповідаєш про пожежу й полум'я!

– Гірша звістка попереду, – сказав де Брасі і, підступивши ближче до принца, промовив тихо, карбуючи кожне слово: – Річард тут, в Англії. Я бачив його і розмовляв із ним.

Prince John turned pale, tottered, and caught at the back of an oaken bench to support himself – much like to a man who receives an arrow in his bosom.

“Thou ravest, De Bracy,” said Fitzurse, “it cannot be.”

“It is as true as truth itself,” said De Bracy; “I was his prisoner, and spoke with him.”

“With Richard Plantagenet, sayest thou?” continued Fitzurse.

“With Richard Plantagenet,” replied De Bracy, “with Richard Coeur-de-Lion – with Richard of England.”

“And thou wert his prisoner?” said Waldemar; “he is then at the head of a power?”

“No – only a few outlawed yeomen were around him, and to these his person is unknown. I heard him say he was about to depart from them. He joined them only to assist at the storming of Torquilstone.”

“Ay,” said Fitzurse, “such is indeed the fashion of Richard – a true knight-errant he, and will wander in wild adventure, trusting the prowess of his single arm, like any Sir Guy or Sir Bevis, while the weighty affairs of his kingdom slumber, and his own safety is endangered. – What dost thou propose to do De Bracy?”

“I? – I offered Richard the service of my Free Lances, and he refused them – I will lead them to Hull, seize on shipping, and embark for Flanders; thanks to the bustling times, a man of action will always find employment. And thou, Waldemar, wilt thou take lance and shield, and lay down thy policies, and wend along with me, and share the fate which God sends us?”

“I am too old, Maurice, and I have a daughter,” answered Waldemar.

“Give her to me, Fitzurse, and I will maintain her as fits her rank, with the help of lance and stirrup,” said De Bracy.

“Not so,” answered Fitzurse; “I will take sanctuary in this church of Saint Peter – the Archbishop is my sworn brother.”

During this discourse, Prince John had gradually awakened from the stupor into which he had been thrown by the unexpected intelligence, and had been attentive to the conversation which passed betwixt his followers. “They fall off from me,” he said to himself, “they hold no more by me than a withered leaf by the bough when a breeze blows on it! – Hell and fiends! can I shape no means for myself when I am deserted by these cravens?” – He paused, and there was an expression of diabolical passion in the constrained laugh with which he at length broke in on their conversation.

“Ha, ha, ha! my good lords, by the light of Our Lady’s brow, I held ye sage men, bold men, ready-witted men; yet ye throw down wealth, honour, pleasure,

Принц Джон пополотнів, хитнувся й ухопився за спинку дубової лави, щоб не впасти, як людина, поранена в груди.

– Ти мариш, де Брасі! – вигукнув Фіц-Урс. – Такого не може бути!

– Це чистісінька правда, – запевнив де Брасі. – Я був його бранцем, він розмовляв зі мною.

– Ти розмовляв із Річардом Плантагенетом? – і далі допитувався Фіц-Урс.

– Так, із Річардом Плантагенетом, – відповів де Брасі, – з Річардом Левове Серце, з Річардом, королем англійським.

– І ти був його бранцем? – спитав Вальдемар. – Отже, він іде на чолі великого війська?

– Ні, він був лишень із жменькою вільних йоменів, і вони не знають, хто він. Я чув, як він сказав про свій намір піти від них. Він приєднався до них тільки задля того, щоб допомогти їм узяти приступом замок Торкілстон.

– Авжеж, авжеж, – погодився Фіц-Урс, – у цьому всьому видно Річарда. Справжній мандрівний лицар, готовий завжди до будь-яких пригод, начебто якийсь там сер Гай* чи сер Бевіс*, покладаючись на свою силу і спритність. А важливі державні справи тим часом занедбані, і навіть життю його загрожує небезпека. Що ж ти пропонуєш, де Брасі?

– Я? Я пропонував Річардові послуги мого загону вільних вояків, та він відмовився. Відведу своїх людей до Гулля, посаджу на судна й подамся з ними до Фландрії. У баламутні часи воякові скрізь знайдеться діло. А ти, Вальдемаре? Чи не прийшла пора тобі забути про політику, взяти до рук списа і вирушити разом зі мною?

– Я надто старий, Морісе. До того ж у мене є донька, – відповів Вальдемар.

– Віддай її за мене, Фіц-Урсе. Своім мечем я добуду для неї все, що гідне її високого походження, – сказав де Брасі.

– Ні, – відповів Фіц-Урс, – я гадаю, що мене зможуть прихистити в тутешньому храмі святого Петра. Архієпископ – мій названий брат.

Поки вони розмовляли, принц Джон прочувсь із заціпеніння, в яке його вкинула несподівана звістка. Він уважно дослухався до розмови своїх прибічників.

«Вони відступаються від мене, – міркував він. – Розвіялись, як сухе листя з першим повівом вітру. Грім би їх побив! Невже нічого не можна буде вдіяти, коли ці негідники покинуть мене?»

Помовчавши, він ураз вибухнув удаваним сміхом, що надав його обличчю і голосові справдешнього диявольського виразу, і перебив тим сміхом їхню розмову.

– Ха-ха-ха, друзі мої! Присягаюся образом Святої Богородиці, я мав вас за розумних і хоробрих людей. І що ж! Ви відмовляєтеся від багатства,

all that our noble game promised you, at the moment it might be won by one bold cast!”

“I understand you not,” said De Bracy. “As soon as Richard’s return is blown abroad, he will be at the head of an army, and all is then over with us. I would counsel you, my lord, either to fly to France or take the protection of the Queen Mother.”

“I seek no safety for myself,” said Prince John, haughtily; “that I could secure by a word spoken to my brother. But although you, De Bracy, and you, Waldemar Fitzurse, are so ready to abandon me, I should not greatly delight to see your heads blackening on Clifford’s gate yonder. Thinkest thou, Waldemar, that the wily Archbishop will not suffer thee to be taken from the very horns of the altar, would it make his peace with King Richard? And forgettest thou, De Bracy, that Robert Estoteville lies betwixt thee and Hull with all his forces, and that the Earl of Essex is gathering his followers? If we had reason to fear these levies even before Richard’s return, trowest thou there is any doubt now which party their leaders will take? Trust me, Estoteville alone has strength enough to drive all thy Free Lances into the Humber.” – Waldemar Fitzurse and De Bracy looked in each other’s faces with blank dismay. – “There is but one road to safety,” continued the Prince, and his brow grew black as midnight; “this object of our terror journeys alone – He must be met withal.”

“Not by me,” said De Bracy, hastily; “I was his prisoner, and he took me to mercy. I will not harm a feather in his crest.”

“Who spoke of harming him?” said Prince John, with a hardened laugh; “the knave will say next that I meant he should slay him! – No – a prison were better; and whether in Britain or Austria, what matters it? – Things will be but as they were when we commenced our enterprise – It was founded on the hope that Richard would remain a captive in Germany – Our uncle Robert lived and died in the castle of Cardiffe.”

“Ay, but,” said Waldemar, “your sire Henry sate more firm in his seat than your Grace can. I say the best prison is that which is made by the sexton – no dungeon like a church-vault! I have said my say.”

“Prison or tomb,” said De Bracy, “I wash my hands of the whole matter.”

від почестей, від радощів життя, – одним словом, від усього, що обіцяв нам благородний замір. Відмовляється у таку хвилину, коли варто лишень ступнути один сміливий крок – і перемога за нами.

– Не розумію, на що ви розраховуєте, – заперечив де Брасі. – Тількино піде поголоска, що Річард повернувся, як до нього вмиль набіжить ціла армія, і тоді нам кінець. Я порадив би вам, мілорде, втекти до Франції або ж шукати протекції в королеви-матері*.

– Я ні в кого не шукаю захисту! – бундючно відповів принц Джон. – Мені варто сказати одне слово братові, – і моя безпека буде гарантована. Проте хоча ви обидва – і ти, де Брасі, і ти, Вальдемаре Фіц-Урсе, – не подумавши, відступаєтеся від мене, мені було б не дуже приємно бачити, як ваші відрубані голови стримлять над Кліффордською брамою. Ти, здається, уявив собі, Вальдемаре Фіц-Урсе, що хитрий архієпископ не викаже тебе навіть біля вівтаря, коли така зрадливість допоможе йому вислужитися перед Річардом? А ти, де Брасі, певне, забув, що на шляху звідси до Гулля стоїть табором Роберт Естотвіл і граф Ессекс скликав туди своїх сподвижників? Якщо в нас були причини боятися цих збіговиськ іще до Річардового повернення, то як ти гадаєш – на чий бік стануть їхні проводирі? Повір мені, у самого Естотвіла вистачить війська, щоб потопити тебе з усім твоїм загоном вільних вояків у хвилях Гамберу.

Фіц-Урсе і де Брасі з острахом презирнулися.

– У нас залишився тільки один засіб, – провадив далі принц, і обличчя його спохмурніло, ніби темна хмара. – Той, кого ми боїмося, мандрує сам-один. Треба десь захопити його.

– Я за це не візьмуся, – квапливо відповів де Брасі. – Він узяв мене в полон і помилував. Я відмовляюсь ушкодити бодай одну пір'їну на його шоломі.

– А хіба хтось звелів завдати йому шкоди? – ущипливо засміявшись, запитав принц Джон. – Ти, мабуть, іще казатимеш, що я підбиваю тебе вбити його. Ні, найкраще – в'язниця. А де його буде ув'язнено – в Австрії чи в Англії, – хіба не однаково? Він потрапить у те саме становисько, в якому був, коли ми починали наш замір. Адже ми почали цю справу, сподіваючись, що Річард залишиться в полоні в Німеччині. Наш дядько Роберт*, як відомо, жив і помер у замку Кардіф.

– Воно-то так, – зауважив Вальдемар, – але ваш предок Генріх набагато мішніше сидів на престолі, аніж це буде можливо для вашої вельможності. Як на мене, то найкраща в'язниця – та, ключ від якої зберігає паламар; кращого підземелля, аніж склеп під церквою, не знайдеш. Більше я не маю чого сказати.

– Чи в'язниця, чи могила – мене це не обходить, – сказав де Брасі. – Я умиваю руки.

“Villain!” said Prince John, “thou wouldst not bewray our counsel?”

“Counsel was never bewrayed by me,” said De Bracy, haughtily, “nor must the name of villain be coupled with mine!”

“Peace, Sir Knight!” said Waldemar; “and you, good my lord, forgive the scruples of valiant De Bracy; I trust I shall soon remove them.”

“That passes your eloquence, Fitzurse,” replied the Knight.

“Why, good Sir Maurice,” rejoined the wily politician, “start not aside like a scared steed, without, at least, considering the object of your terror. – This Richard – but a day since, and it would have been thy dearest wish to have met him hand to hand in the ranks of battle – a hundred times I have heard thee wish it.”

“Ay,” said De Bracy, “but that was as thou sayest, hand to hand, and in the ranks of battle! Thou never heardest me breathe a thought of assaulting him alone, and in a forest.”

“Thou art no good knight if thou dost scruple at it,” said Waldemar. “Was it in battle that Lancelot de Lac and Sir Tristram won renown? or was it not by encountering gigantic knights under the shade of deep and unknown forests?”

“Ay, but I promise you,” said De Bracy, “that neither Tristram nor Lancelot would have been match, hand to hand, for Richard Plantagenet, and I think it was not their wont to take odds against a single man.”

“Thou art mad, De Bracy – what is it we propose to thee, a hired and retained captain of Free Companions, whose swords are purchased for Prince John’s service? Thou art apprized of our enemy, and then thou scruplest, though thy patron’s fortunes, those of thy comrades, thine own, and the life and honour of every one amongst us, be at stake!”

“I tell you,” said De Bracy, sullenly, “that he gave me my life. True, he sent me from his presence, and refused my homage – so far I owe him neither favour nor allegiance – but I will not lift hand against him.”

“It needs not – send Louis Winkelbrand and a score of thy lances.”

“Ye have sufficient ruffians of your own,” said De Bracy; “not one of mine shall budge on such an errand.”

“Art thou so obstinate, De Bracy?” said Prince John; “and wilt thou forsake me, after so many protestations of zeal for my service?”

“I mean it not,” said De Bracy; “I will abide by you in aught that becomes a knight, whether in the lists or in the camp; but this highway practice comes not within my vow.”

– Негіднику! – вигукнув принц Джон. – Сподіваюся, ти не викажеш йому нашу розмову?

– Я ще ніколи не був виказчиком, – погордливо мовив де Брасі, – і не звик, аби мене називали негідником.

– Та годі, годі вам, пане лицарю, – втрутився Вальдемар. – А ви, ваша величносте, пробачте вимогливість звитяжного де Брасі. Я сподіваюсь умовити його.

– Тільки змарнуєш свою красномовність, Фіц-Урсе, – заперечив де Брасі.

– Ну, годі, мій добрий пане Морісе, – не відступився хитрий дипломат. – Не сахайтеся вбік, наче той схарапуджений кінь. Чого вам боятися? Цей Річард... Усього лишень три дні тому найбільшим твоїм бажанням було зустрітися з ним віч-на-віч на бойовищі. Я сто разів чув, як ти мріяв про це.

– Так, – погодився де Брасі, – віч-на-віч на бойовищі. А хіба я казав коли-небудь, що хотів би напасти на нього в глухому лісі?

– Що ж ти за лицар, коли це лякає тебе? – здивувався Вальдемар. – Хіба Ланселот де Лак* і Трістрам здобували свою славу на бойовищах? Та вони саме тим і прославили себе, що нападали на богатирів і велетнів у густих і диких хащах незвіданих лісів.

– Так, – сказав де Брасі, – тільки я можу ручитися, що ні Трістрам, ні Ланселот не перемогли б Річарда Плантагенета, б'ючись із ним урукопаш. А йти вдвох на одного – не було в них такого звичаю.

– Та ти з глузду з'їхав, де Брасі! – обурився Фіц-Урс. – Адже ти – найманий проводир загону вільних вояків, ти ж за гроші взявся служити принцові Джону. Тобі відомо, де зараз наш ворог, і ти вагаєшся, тоді як доля твого владаря, доля твоїх побратимів, власне, й твоє життя і честь кожного з нас поставлені на карту!

– Я ще раз кажу вам, що він подарував мені життя, – понуро мовив де Брасі. – Щоправда, він прогнав мене геть, відмовився від моїх послуг. Отож я не зобов'язаний йому ні послухом, ні відданістю. Та я не можу підняти на нього руку.

– А цього й не треба. Пошли Луї Вінкельбранда з двадцятьма твоїми списниками.

– У вас досить і своїх мерзотників, – заперечив де Брасі, – з моїх жоден не піде на таке.

– Ну й упертий же ти, – втрутився принц Джон. – Невже ти кинеш мене після всіх твоїх запевнень у відданості і щирості?

– Ні, я не хочу кидати вас, – запевнив де Брасі. – Я ладен служити вам, як личить лицареві, на турнірах і бойовищах. А ці темні справи суперечать моїм обітницям.

“Come hither, Waldemar,” said Prince John. “An unhappy prince am I. My father, King Henry, had faithful servants – He had but to say that he was plagued with a factious priest, and the blood of Thomas-a-Becket, saint though he was, stained the steps of his own altar. – Tracy, Morville, Brito¹ loyal and daring subjects, your names, your spirit, are extinct! and although Reginald Fitzurse hath left a son, he hath fallen off from his father’s fidelity and courage.”

“He has fallen off from neither,” said Waldemar Fitzurse; “and since it may not better be, I will take on me the conduct of this perilous enterprise. Dearly, however, did my father purchase the praise of a zealous friend; and yet did his proof of loyalty to Henry fall far short of what I am about to afford; for rather would I assail a whole calendar of saints, than put spear in rest against Coeur-de-Lion. – De Bracy, to thee I must trust to keep up the spirits of the doubtful, and to guard Prince John’s person. If you receive such news as I trust to send you, our enterprise will no longer wear a doubtful aspect. – Page,” he said, “hie to my lodgings, and tell my armourer to be there in readiness; and bid Stephen Wetheral, Broad Thoresby, and the Three Spears of Spyinghow, come to me instantly; and let the scout-master, Hugh Bardon, attend me also. – Adieu, my Prince, till better times.” Thus speaking, he left the apartment. “He goes to make my brother prisoner,” said Prince John to De Bracy, “with as little touch of compunction, as if it but concerned the liberty of a Saxon franklin. I trust he will observe our orders, and use our dear Richard’s person with all due respect.”

De Bracy only answered by a smile.

“By the light of Our Lady’s brow,” said Prince John, “our orders to him were most precise – though it may be you heard them not, as we stood together in the oriel window – Most clear and positive was our charge that Richard’s safety should be cared for, and woe to Waldemar’s head if he transgress it!”

“I had better pass to his lodgings,” said De Bracy, “and make him fully aware of your Grace’s pleasure; for, as it quite escaped my ear, it may not perchance have reached that of Waldemar.”

“Nay, nay,” said Prince John, impatiently, “I promise thee he heard me; and, besides, I have farther occupation for thee. Maurice, come hither; let me lean on thy shoulder.”

¹Reginald Fitzurse, William de Tracy, Hugh de Morville, and Richard Brito, were the gentlemen of Henry the Second’s household, who, instigated by some passionate expressions of their sovereign, slew the celebrated Thomas-a-Becket.

– Вальдемар, підійди до мене ближче, – попрохав принц Джон. – Який я нещасний принц! А от король Генріх, мій батько, мав вірних слуг: варто було йому сказати, що такий ось бунтівник із церковних достойників набрид йому, і кров Томи Бекета – дарма що його мали за святого! – залила сходинки вівтаря, на якому він правив службу. О Трасі, Морвіл, Бріто, хоробрі і віддані слуги! Зникли ваші імена, ваша відвага, і немає вже подібних до вас за хоробрістю! Хоча в Реджинальда Фіц-Урса й залишився син, та він не успадкував ані батькової вірності, ані батькової відваги.

– Ні, йому не бракує ні першого, ні другого! – запевнив Вальдемар Фіц-Урс. – Коли ніхто інший не згоден виконати це небезпечне діло, я беру його на себе. Дорого заплатив мій батько за славу щирого приборчника, та доводити свою відданість йому довелося легшим способом, аніж той, що до нього доведеться вдатися мені. Для мене було б легше напасти на всіх згаданих у святцях святих, аніж підняти списа супроти Річарда Левове Серце. Де Брасі, доручаю тобі підтримувати бадьорий настрій серед наших спільників. Будь особистим охоронцем принца. Якщо мені пощастить надіслати вам обнадійливу звістку, успіх нашого заміру забезпечений. Гей, паже, біжи до мене додому і скажи джурі, щоб чекав на мене у повному спорядженні! Перекажи Стівену Везеролу, дужому Торсбі і трьом списоносцям із Спайнгау, щоб вони негайно прибули до мене. І нехай покличуть Бардона, розвідника... Прощайте, володарю, до ліпших часів!

По цих словах він вийшов із кімнати.

– Вирушає брати у полон мого брата, – сказав принц Джон Морісу де Брасі, – і почуваться так, начебто йдеться про ув'язнення якогось саксонського Франкліна. Сподіваюсь, він суворо дотримуватиметься наших вказівок і з гідною повагою поставиться до особи нашого люб'язного брата Річарда.

У відповідь де Брасі лише усміхнувся.

– Присягаюсь ім'ям Матері Божої, – провадив принц далі, – він дістав від нас найточніші вказівки. Ти, певне, не чув нашої розмови, бо ми стояли з ним у віконній ніші. Я суворо наказав йому берегти Річарда, і горе Вальдемарові, коли він порушить мою волю!

– Може, мені краще наздогнати його, – запропонував де Брасі, – і ще раз нагадати про веління вашої ясно вельможності? Бо якщо я не чув ваших слів, то, може, й Вальдемар їх не розчув?

– Не треба, не треба! – роздратовано заперечив принц. – Він розчув, повір мені. До того ж у мене є до тебе розмова. Підійди-но сюди, Морісе, дозволь мені спертися на твоє плече.

They walked a turn through the hall in this familiar posture, and Prince John, with an air of the most confidential intimacy, proceeded to say, "What thinkest thou of this Waldemar Fitzurse, my De Bracy? – He trusts to be our Chancellor. Surely we will pause ere we give an office so high to one who shows evidently how little he reverences our blood, by his so readily undertaking this enterprise against Richard. Thou dost think, I warrant, that thou hast lost somewhat of our regard, by thy boldly declining this unpleasing task – But no, Maurice! I rather honour thee for thy virtuous constancy. There are things most necessary to be done, the perpetrator of which we neither love nor honour; and there may be refusals to serve us, which shall rather exalt in our estimation those who deny our request. The arrest of my unfortunate brother forms no such good title to the high office of Chancellor, as thy chivalrous and courageous denial establishes in thee to the truncheon of High Marshal. Think of this, De Bracy, and begone to thy charge."

"Fickle tyrant!" muttered De Bracy, as he left the presence of the Prince; "evil luck have they who trust thee. Thy Chancellor, indeed! – He who hath the keeping of thy conscience shall have an easy charge, I trow. But High Marshal of England! that," he said, extending his arm, as if to grasp the baton of office, and assuming a loftier stride along the antechamber, "that is indeed a prize worth playing for!"

De Bracy had no sooner left the apartment than Prince John summoned an attendant.

"Bid Hugh Bardon, our scout-master, come hither, as soon as he shall have spoken with Waldemar Fitzurse."

The scout-master arrived after a brief delay, during which John traversed the apartment with, unequal and disordered steps.

"Bardon," said he, "what did Waldemar desire of thee?"

"Two resolute men, well acquainted with these northern wilds, and skilful in tracking the tread of man and horse."

"And thou hast fitted him?"

"Let your grace never trust me else," answered the master of the spies. "One is from Hexamshire; he is wont to trace the Tynedale and Teviotdale thieves, as a bloodhound follows the slot of a hurt deer. The other is Yorkshire bred, and has twanged his bowstring right oft in merry Sherwood; he knows each glade and dingle, copse and high-wood, betwixt this and Richmond."

"'Tis well," said the Prince. – "Goes Waldemar forth with them?"

"Instantly," said Bardon.

"With what attendance?" asked John, carelessly.

У цій дружній позі вони обійшли всю залу, і принц почав приятельську розмову:

– Любий мій де Брасі, яка твоя думка про цього Вальдемара Фіц-Урса? Він сподівається бути при мені канцлером. Та ми ще гарненько міркуємо, перш ніж доручити таку важливу посаду людині, котра не дуже поважає нашу королівську кров, коли зважити, що він охоче зголосився полонити Річарда. Може, ти гадаєш, що втратив трохи нашої прихильності через те, що так сміливо відмовився від цього прикрого доручення? Ні, Морісе. Моя повага до тебе зросла, коли я побачив твою чесність і непохитність. Трапляється таке, що нам роблять чималі послуги, а нам усе ж несила ні любити, ні поважати тих, хто їх робить. Трапляється також, що відмовляються нам служити, а ми ще більше поважаємо тих неслухів. Я вважаю, що полонити мого бідолашного брата – не така вже й велика заслуга, щоб давати за неї в нагороду титул канцлера. А тим часом ти своєю лицарською відмовою заслужив жезл головного маршала. Помізькуй-но про це, де Брасі, і йди виконуй свої обов'язки.

– Примхливий тиран! – бурчав собі під ніс де Брасі, вийшовши від принца. – Лихо тому, хто довіриться тобі. Твій канцлер! Аякже! Той, хто покладеться на твоє сумління, швидко стане жертвою. А проте головний маршал Англії, – з цими словами він випростав руку вперед, так, ніби хотів ухопити той жезл, і набрав величної постави, – це таке звання, заради якого варто не пошкодувати зусиль!

Тільки-но де Брасі вийшов з покоїв принца Джона, як той, покликавши слугу, звелів йому:

– Скажи Г'ю Бардонові, нашому старшому розвідникові, щоб після розмови з Вальдемаром Фіц-Урсом він одразу ж зайшов до мене.

Минуло зовсім небагато часу, протягом якого принц стривоженою, квапливою ходою походжав по кімнаті, і старший розвідник з'явився до нього.

– Бардоне, – звернувся до нього принц, – що тобі наказав Вальдемар?

– Прислати до нього одчайдухів, які були б добре знайомі з північними лісовими хащами і змілі б розшукати сліди людини і коня.

– І ти можеш дати йому таких людей?

– За це, владарю, не турбуйтеся, – запевнив Бардон. – Один з них із Гексемширу, він так спритно вистежує тайндельських і тевйотдейльських злодіїв, немов гончак, що чує слід пораненого оленя. Другий – із Йоркширу; на своїм віку він чимало дичини уполював у Шервудських лісах; він знає кожну стежину, кожен брід, кожну галявину й улоговину звідси й аж до Річмонда.

– Це добре, – сказав принц. – А сам Вальдемар теж іде з ними?

– Авжеж, владарю, – відповів Бардон.

– А хто іще з ним? – з безпечним виглядом спитав принц Джон.

“Broad Thoresby goes with him, and Wetheral, whom they call, for his cruelty, Stephen Steel-heart; and three northern men-at-arms that belonged to Ralph Middleton’s gang – they are called the Spears of Spyinghow.”

“’Tis well,” said Prince John; then added, after a moment’s pause, “Bardon, it imports our service that thou keep a strict watch on Maurice De Bracy – so that he shall not observe it, however – And let us know of his motions from time to time – with whom he converses, what he proposeth. Fail not in this, as thou wilt be answerable.”

Hugh Bardon bowed, and retired.

“If Maurice betrays me,” said Prince John – “if he betrays me, as his bearing leads me to fear, I will have his head, were Richard thundering at the gates of York.”

– З ним поїдуть дужий Торсбі та Везерол, що його за жорстокість прозвали Стівеном Сталеве Серце, і ще троє північан із колишнього загону Ральфа Мідлттона; їх прозвали списоносцями із Спайнгау.

– Добре, – сказав принц Джон і, помовчавши якусь хвилину, додав: – Бардоне, вкрай потрібно, щоб ти встановив суворий нагляд за Морісом де Брасі, та тільки так, щоб він про це не дізнався. Час від часу доповідатимеш нам, як він поводить, з ким розмовляє, що вигадує. Постарайся про все це дізнатися достеменно, бо ж уся відповідальність впаде на тебе.

Гю Бардон уклонився і вийшов.

– Якщо Моріс зрадить мене, – промовив принц Джон, – якщо він мене зрадить, а цього можна сподіватись, зважаючи на його поведінку, я йому голову зітну, хай навіть у ту хвилину сам Річард стоятиме біля брами Йорка.

CHAPTER XXXV

*Arouse the tiger of Hyrcanian deserts,
Strive with the half-starved lion for his prey;
Lesser the risk, than rouse the slumbering fire
Of wild Fanaticism.*

Anonymus

Our tale now returns to Isaac of York. – Mounted upon a mule, the gift of the Outlaw, with two tall yeomen to act as his guard and guides, the Jew had set out for the Preceptory of Templestowe, for the purpose of negotiating his daughter's redemption. The Preceptory was but a day's journey from the demolished castle of Torquilstone, and the Jew had hoped to reach it before nightfall; accordingly, having dismissed his guides at the verge of the forest, and rewarded them with a piece of silver, he began to press on with such speed as his weariness permitted him to exert. But his strength failed him totally ere he had reached within four miles of the Temple-Court; racking pains shot along his back and through his limbs, and the excessive anguish which he felt at heart being now augmented by bodily suffering, he was rendered altogether incapable of proceeding farther than a small market-town, where dwelt a Jewish Rabbi of his tribe, eminent in the medical profession, and to whom Isaac was

РОЗДІЛ XXXV

*Пустель гірканських тигра потривожить,
За здобич битися з голодним левом –
То менший ризик, аніж запалить
Вогонь сліпого, злого фанатизму.
Невідомий автор*

Повернімося тепер до Ісака з Йорка. Сівши верхи на подарованого йому Локслі мула, він у супроводі двох йоменів вирушив до прецепторії Темплстоу для переговорів про викуп своєї дочки. Від зруйнованого замку Торкілстон до прецепторії можна було доїхати за день, тож Ісак сподівався прибути туди ще до сутінок. Тільки-но ліс скінчився, він відпустив провідників, віддячивши їм за клопіт срібною монетою, і став підганяти свого мула так ревно, як лишень дозволяли його слабі сили і страшенна втома. Та десь так миль за чотири до Темплстоу він відчув себе зле: спину й усе тіло щось судомило, а душевна тривога виснажила його загалом неміцний організм. Він заледве дотюпав до невеличкого торговельного містечка, де жив відомий своїми медичними знаннями й до того ж добре знайомий Ісакові рабин.

well known. Nathan Ben Israel received his suffering countryman with that kindness which the law prescribed, and which the Jews practised to each other. He insisted on his betaking himself to repose, and used such remedies as were then in most repute to check the progress of the fever, which terror, fatigue, ill usage, and sorrow, had brought upon the poor old Jew.

On the morrow, when Isaac proposed to arise and pursue his journey, Nathan remonstrated against his purpose, both as his host and as his physician. It might cost him, he said, his life. But Isaac replied, that more than life and death depended upon his going that morning to Templestowe.

“To Templestowe!” said his host with surprise again felt his pulse, and then muttered to himself, “His fever is abated, yet seems his mind somewhat alienated and disturbed.”

“And why not to Templestowe?” answered his patient. “I grant thee, Nathan, that it is a dwelling of those to whom the despised Children of the Promise are a stumbling-block and an abomination; yet thou knowest that pressing affairs of traffic sometimes carry us among these bloodthirsty Nazarene soldiers, and that we visit the Preceptories of the Templars, as well as the Commanderies of the Knights Hospitallers, as they are called.”¹

“I know it well,” said Nathan; “but wottest thou that Lucas de Beaumanoir, the chief of their Order, and whom they term Grand Master, is now himself at Templestowe?”

“I know it not,” said Isaac; “our last letters from our brethren at Paris advised us that he was at that city, beseeching Philip for aid against the Sultan Saladin.”

“He hath since come to England, unexpected by his brethren,” said Ben Israel; “and he cometh among them with a strong and outstretched arm to correct and to punish. His countenance is kindled in anger against those who have departed from the vow which they have made, and great is the fear of those sons of Belial. Thou must have heard of his name?”

“It is well known unto me,” said Isaac; “the Gentiles deliver this Lucas Beaumanoir as a man zealous to slaying for every point of the Nazarene law; and our brethren have termed him a fierce destroyer of the Saracens, and a cruel tyrant to the Children of the Promise.”

“And truly have they termed him,” said Nathan the physician. “Other Templars may be moved from the purpose of their heart by pleasure, or bribed by promise of gold and silver; but Beaumanoir is of a different stamp – hating

¹ The establishments of the Knight Templars were called Preceptories, and the title of those who presided in the Order was Preceptor; as the principal Knights of Saint John were termed Commanders, and their houses Commanderies. But these terms were sometimes, it would seem, used indiscriminately.

Натан Бен-Ізраїль зустрів знеможеного одноплемінця з тією гостинністю, яку диктують єврейські приписи і якої суворо дотримуються. Він зразу ж поклав його в ліжку й примусив випити ліки від лихоманки, що тіпала бідолашного страдника після всіх страхіть, утоми, побоїв і горя, що він їх зазнав.

Вранці наступного дня Ісак збирався був устати і їхати далі, але Натан йому не дозволив – і як гостинний господар, і як лікар, запевняючи, що така покvapність може коштувати йому життя.

Ісак наполягав, бо, як він казав, від його поїздки до Темплстоу залежить більше, ніж його життя і смерть.

– До Темплстоу? – здивовано перепитав Натан. Він ще раз помацав Ісакові пульс і пробурмотів собі під носа: – Лихоманки начебто немає, а проте він марить або й схибнувся трохи.

– А чого ж мені не їхати до Темплстоу? – спитав Ісак. – Я не сперечатимусь із тобою, Натане, що це – осідок людей, котрі ненавидять знедолених синів обраного люду, вважаючи їх за камінь спотикання на своєму шляху, одначе тобі ж відомо, що у важливих торговельних справах ми інколи змушені мати зносини із кровожерними назарейськими войовниками і бувати в прецепторіях храмовників так само, як і в командорствах лицарів-йоанітів.

– Знаю, знаю, – погодився Натан, – та чи відомо тобі, що там тепер Лука Бомануар, старшина ордену, або ж великий магістр?

– Цього я не знав! – сказав Ісак. – Згідно з останніми вістками, що я їх мав від наших одноплемінців з Парижа, Бомануар був у столиці Франції і благав Філіппа про допомогу у боротьбі проти султана Саладіна.

– Після цього, несподівано для своїх поплічників, він прибув до Англії, – провадив далі Бен-Ізраїль. – Він прибув із піднесеною рукою, готовий карати і переслідувати. Обличчя його пашить гнівом проти порушників обітниць, даних при вступі до їхнього ордену, і сини Веліялові* тремтять перед ним. Ти, мабуть, і перше чув його ім'я?

– Авжеж, чув, – відповів Ісак. – Погани кажуть, що цей Лука Бомануар карає на горло за щонайменший відступ від закону назареян. Наші брати прозвали його шаленим винищувачем сарацинів і лютим тираном синів ізраїльських.

– Непогано прозвали! – зауважив Натан-зцілювач. – Інших храмовників можна власкавити, пообіцявши їм утіхи або ж золото, але Бомануар зовсім не такий: він ненавидить хтивість, зневажає багатство й усім серцем

sensuality, despising treasure, and pressing forward to that which they call the crown of martyrdom – The God of Jacob speedily send it unto him, and unto them all! Specially hath this proud man extended his glove over the children of Judah, as holy David over Edom, holding the murder of a Jew to be an offering of as sweet savour as the death of a Saracen. Impious and false things has he said even of the virtues of our medicines, as if they were the devices of Satan – The Lord rebuke him!”

“Nevertheless,” said Isaac, “I must present myself at Templestowe, though he hath made his face like unto a fiery furnace seven times heated.”

He then explained to Nathan the pressing cause of his journey. The Rabbi listened with interest, and testified his sympathy after the fashion of his people, rending his clothes, and saying, “Ah, my daughter! – ah, my daughter! – Alas! for the beauty of Zion! – Alas! for the captivity of Israel!”

“Thou seest,” said Isaac, “how it stands with me, and that I may not tarry. Peradventure, the presence of this Lucas Beaumanoir, being the chief man over them, may turn Brian de Bois-Guilbert from the ill which he doth meditate, and that he may deliver to me my beloved daughter Rebecca.”

“Go thou,” said Nathan Ben Israel, “and be wise, for wisdom availed Daniel in the den of lions into which he was cast; and may it go well with thee, even as thine heart wisheth. Yet, if thou canst, keep thee from the presence of the Grand Master, for to do foul scorn to our people is his morning and evening delight. It may be if thou couldst speak with Bois-Guilbert in private, thou shalt the better prevail with him; for men say that these accursed Nazarenes are not of one mind in the Preceptory – May their counsels be confounded and brought to shame! But do thou, brother, return to me as if it were to the house of thy father, and bring me word how it has sped with thee; and well do I hope thou wilt bring with thee Rebecca, even the scholar of the wise Miriam, whose cures the Gentiles slandered as if they had been wrought by necromancy.”

Isaac accordingly bade his friend farewell, and about an hour’s riding brought him before the Preceptory of Templestowe.

This establishment of the Templars was seated amidst fair meadows and pastures, which the devotion of the former Preceptor had bestowed upon their Order. It was strong and well fortified, a point never neglected by these knights, and which the disordered state of England rendered peculiarly necessary. Two halberdiers, clad in black, guarded the drawbridge, and others, in the same sad livery, glided to and fro upon the walls with a funeral pace, resembling spectres more than soldiers. The inferior officers of the Order were thus dressed, ever since their use of white garments,

поривається до того, що вони зуть вінцем мученика. Боже Якова, пошли скоріше той вінець йому й усім його сподвижникам! Цей гордий чоловік підняв свою залізну руку над головами синів Юдеї, як святий Давид над Едемом, вважаючи, що смерть єврея не менш мила Богові, ніж смерть сарацина. Він гудить і ганить навіть наші лікувальні засоби, зводить наклепи на їхню цілющість, кажучи, що вони послані нам сатаною. Хай Бог покарає його за це!

– Хоч би там що, – сказав Ісак, – а я мушу їхати до Темплстоу, навіть якби Бомануарове лице палало, як горно вогненне, сім разів розжарене...

Нарешті Ісак пояснив Натанові, чому він так квапиться. Рабин уважно вислухав Ісака, висловив йому своє співчуття і, за звичаєм свого народу, розірвав на собі одяжу, гірко ремствуючи:

– О дочко моя! О дочко моя! Горю мені! Загинула краса Сіонова! Коли ж прийде кінець полону Ізраїлю!

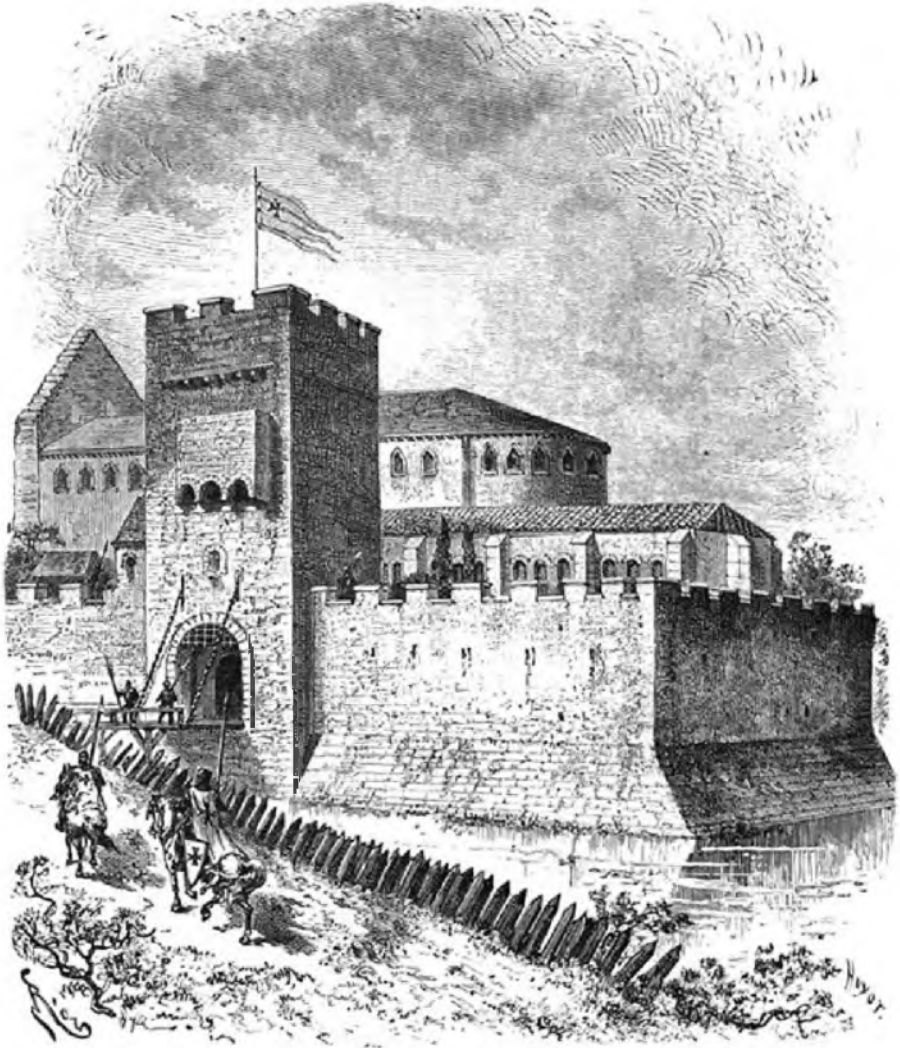
– Отож бачиш, – мовив до нього Ісак, – чому я не повинен гаяти часу. Може, присутність оцього Луки Бомануара, їхнього найголовнішого старшини, і не дасть Бріанові де Буагільберу здійснити задуманий злочин. Може, він іще віддасть мені мою улюблену доньку Ребеку.

– То їдь, – сказав Натан Бен-Ізраїль, – і будь мудрий, бо мудрість допомогла Даниїлу навіть у рові з левами*. Проте якомога уникай магістрового ока, бо і вранці, і ввечері його улюблена розвага – мерзенна наруга над євреями. Може, тобі найкраще було б віч-на-віч поговорити з Буагільбером – ходять чутки, ніби серед цих клятих назарейан немає цілковитої згоди... Нехай будуть прокляті їхні нечестиві наради і нехай ганьба впаде на них! Але ти, брате, повернись до мене, як повернувся б до батьківського дому, і дай мені звістку про твої справи. Я маю надію, що ти повернешся з Ребекою, ученицею премудрої Міріам, що на неї звели наклеп ці нечестивці: цілющість її ліків вони назвали чаклунством.

Ісак розпрощався з другом і за годину під'їхав до прецепторії Темплстоу.

Осідок лицарів Храму стояв посеред розкішних лук і пасовиськ, подарованих ордену мирянами завдяки ревній побожності колишнього ігумена. Будівлі були міцні, а сама прецепторія – ретельно укріплена, бо лицарі цього ордену про таке ніколи не забували, а в тодішні неспокійні часи це було незайвим. Двоє вартових у чорному вбранні з алебардами на плечах стояли на сторожі біля звідного мосту. Інші такі ж похмурі постаті походжали туди й сюди на мурах, нагадуючи скоріш якісь привиди, аніж живих воїнів. Усі нижчі чини цього ордену ходили в чорному вбранні

similar to those of the knights and esquires, had given rise to a combination of certain false brethren in the mountains of Palestine, terming themselves Templars, and bringing great dishonour on the Order. A knight was now and then seen to cross the court in his long white cloak, his head depressed on his breast, and his arms folded. They passed each other, if they chanced

відтоді, як з'ясувалося, що в горах Палестини з'явилося чимало братів-самозванців, котрі носили білу одіж, як до того лицарі і джури цього ордену, й видавали себе за храмовників, але своєю поведінкою вкрили великою неславою лицарів Сіонського Храму. Час від часу подвір'ям проходив хтось із лицарів у довгій білій мантиї, з похиленою головою, із смиренно

to meet, with a slow, solemn, and mute greeting; for such was the rule of their Order, quoting thereupon the holy texts, "In many words thou shalt not avoid sin," and "Life and death are in the power of the tongue." In a word, the stern ascetic rigour of the Temple discipline, which had been so long exchanged for prodigal and licentious indulgence, seemed at once to have revived at Templestowe under the severe eye of Lucas Beaumanoir.

Isaac paused at the gate, to consider how he might seek entrance in the manner most likely to bespeak favour; for he was well aware, that to his unhappy race the reviving fanaticism of the Order was not less dangerous than their unprincipled licentiousness; and that his religion would be the object of hate and persecution in the one case, as his wealth would have exposed him in the other to the extortions of unrelenting oppression.

Meantime Lucas Beaumanoir walked in a small garden belonging to the Preceptory, included within the precincts of its exterior fortification, and held sad and confidential communication with a brother of his Order, who had come in his company from Palestine.

The Grand Master was a man advanced in age, as was testified by his long grey beard, and the shaggy grey eyebrows overhanging eyes, of which, however, years had been unable to quench the fire. A formidable warrior, his thin and severe features retained the soldier's fierceness of expression; an ascetic bigot, they were no less marked by the emaciation of abstinence, and the spiritual pride of the self-satisfied devotee. Yet with these severer traits of physiognomy, there was mixed somewhat striking and noble, arising, doubtless, from the great part which his high office called upon him to act among monarchs and princes, and from the habitual exercise of supreme authority over the valiant and high-born knights, who were united by the rules of the Order. His stature was tall, and his gait, undepressed by age and toil, was erect and stately. His white mantle was shaped with severe regularity, according to the rule of Saint Bernard himself, being composed of what was then called Burrel cloth, exactly fitted to the size of the wearer, and bearing on the left shoulder the octangular cross peculiar to the Order, formed of red cloth. No vair or ermine decked this garment; but in respect of his age, the Grand Master, as permitted by the rules, wore his doublet lined and trimmed with the softest lambskin, dressed with the wool outwards, which was the nearest approach he could regularly make to the use of fur, then the greatest luxury of dress. In his hand he bore that singular "abacus", or staff of office, with which Templars are usually represented, having at the upper end a round plate, on which was engraved the cross of the Order, inscribed within a circle or orle, as heralds term it. His companion, who attended on this great personage, had nearly the same dress in all respects, but his extreme deference towards his Superior showed that no other equality

складеними на грудях руками. Зустрівшись один з одним, вони мовчки вітали один одного повільними й урочистими поклонами. Мовчання було одним із правил їхнього статуту відповідно до біблійних текстів: «У велемовності нема спасіння» і «Життю і смерті владар – мова». Аскетична суворість статуту, давно поступившись розпусті і сваволі, тепер знову набрала своїх прав під невсипущим оком Бомануара.

Ісак зупинився біля брами, міркуючи, як йому найвигідніше дістатися за монастирську огорожу. Він розумів, що пробуджений фанатизм храмовників не менш небезпечний для його нещасного плем'я, аніж їхня розпуста. Різниця полягала лише в тому, що тепер релігія могла стати джерелом ненависті й бузувірства братії, а колись він би зазнав кривд і здирства через своє багатство.

А Лука Бомануар у цей час походжав у садочку прецепторії, що лежав у межах зовнішніх укріплень, і провадив довірливу й невеселу розмову з одним із храмовників свого ордену, що приїхав разом із ним з Палестини.

Великий магістр був уже в літах; його довга борода і густі їжакуваті брови давно посивіли, та очі виблискували таким вогнем, що його й роки не здатні були погасити. Колись він був грізним войовником, і суворі риси його худорлявого обличчя зберегли вираз войовничої жорстокості. І водночас у зовнішності цього бузувіра аскетична виснажливість поєднувалась із самовдоволенням святенника. А проте в його поставі й обличчі було щось величне; одразу впадало в око, що він звик відігравати неабияку роль при монарших дворах різних країн і наказувати вельможним лицарям, які звідусіль сходилися під корогви його ордену. Високий на зріст, ставний, він, незважаючи на старість, тримався прямо. Його мантія, із грубого сукна з червоним восьмикінчастим хрестом на лівому плечі була пошита з суворим дотриманням усіх правил орденського статуту й точно відповідала розмірам свого господаря. На ній не було жодної хутряної лямівки, однак, з огляду на магістрів похилий вік, камзол був підбитий м'якісінькою овечиною, що допускав і статут ордену, – більшої розкоші він не міг собі дозволити. В руці у нього була ота чудна абака, чи патериця, з якою звичайно зображують храмовників. Замість головки в неї був плаский кружок із вирізьбленим на нім обручиком, у середині якого виднів восьмикінчастий хрест ордену. На співрозмовнику його велебності була така сама одіж. Проте надзвичайна догідливість у його поведженні з магістром свідчила, що вони нерівня один одному.

subsisted between them. The Preceptor, for such he was in rank, walked not in a line with the Grand Master, but just so far behind that Beaumanoir could speak to him without turning round his head.

“Conrade,” said the Grand Master, “dear companion of my battles and my toils, to thy faithful bosom alone I can confide my sorrows. To thee alone can I tell how oft, since I came to this kingdom, I have desired to be dissolved and to be with the just. Not one object in England hath met mine eye which it could rest upon with pleasure, save the tombs of our brethren, beneath the massive roof of our Temple Church in yonder proud capital. O, valiant Robert de Ros! did I exclaim internally, as I gazed upon these good soldiers of the cross, where they lie sculptured on their sepulchres, – O, worthy William de Mareschal! open your marble cells, and take to your repose a weary brother, who would rather strive with a hundred thousand pagans than witness the decay of our Holy Order!”

“It is but true,” answered Conrade Mont-Fitchet; “it is but too true; and the irregularities of our brethren in England are even more gross than those in France.”

“Because they are more wealthy,” answered the Grand Master. “Bear with me, brother, although I should something vaunt myself. Thou knowest the life I have led, keeping each point of my Order, striving with devils embodied and disembodied, striking down the roaring lion, who goeth about seeking whom he may devour, like a good knight and devout priest, wheresoever I met with him – even as blessed Saint Bernard hath prescribed to us in the forty-fifth capital of our rule, *Ut Leo semper feriatur*.¹ But by the Holy Temple! the zeal which hath devoured my substance and my life, yea, the very nerves and marrow of my bones; by that very Holy Temple I swear to thee, that save thyself and some few that still retain the ancient severity of our Order, I look upon no brethren whom I can bring my soul to embrace under that holy name. What say our statutes, and how do our brethren observe them? They should wear no vain or worldly ornament, no crest upon their helmet, no gold upon stirrup or bridle-bit; yet who now go pranked out so proudly and so gaily as the poor soldiers of the Temple? They are forbidden by our statutes to take one bird by means of another, to shoot beasts with bow or arblast, to halloo to a hunting-horn, or to spur the horse after game. But now, at hunting and hawking, and each idle sport of wood and river, who so prompt as the Templars in all these fond vanities? They are forbidden to read, save what their Superior

¹ In the ordinances of the Knights of the Temple, this phrase is repeated in a variety of forms, and occurs in almost every chapter, as if it were the signal-word of the Order; which may account for its being so frequently put in the Grand Master’s mouth.

Прецептор (бо таке було звання цієї особи) ішов навіть не поряд із великим магістром, а нібито трохи позаду, на такій відстані, щоб той міг розмовляти з ним, не обертаючись.

– Конраде, – промовив великий магістр, – дорогий побратиме, ти був поряд зі мною і в битвах, і в моїх тяжких трудах, лише тобі я можу повідати свої турботи. Лише тобі можу сказати, як часто, коли я прийшов у цю країну, мучить мене бажання смерті і як прагну я знайти заспокоєння в лоні праведників. Жодного разу я не бачив в Англії чогось такого, що могло б потішити моє око, самі лишень гробниці наших братів під важкою покрівлею нашого соборного храму в тутешній гордій столиці. «О звитяжний Роберте де Росе! – подумки вигукнув я, споглядаючи подоби цих добрих войовників-хрестоносців. О шановний Вільяме де Маршале! Відчиніть свої мармурові келії і прийміть на вічний спочинок змороженого брата, який радніше став би на битву з сотнею тисяч поган, аніж буде свідком занепаду свого священного ордену!».

– Цілком слушно, – відповів Конрад Монт-Фітчет, – усе це – свята істина. Наші англійські брати поводяться в житті іще несправедніше, ніж французькі.

– Бо тутешні багатші, – сказав великий магістр. – Прости мене, брате, якщо я трохи похвалюся перед тобою. Ти знаєш, як я жив, як дотримувався кожної статті нашого статуту, як боровся з демонами, втіленими в людській подобі, або з такими, що втратили її, як уражав цього рикливого лева, що шастав круг нас, шукаючи, кого йому жерти. І скрізь, де він траплявся мені, я перемагав його як лицар і як ревний священник згідно з велінням блаженної пам'яті святого Бернарда*. *Ut leo semper feriatur*¹. І присягаюся святим Храмом, окрім тебе й дуже небагатьох серед тих, що дотримувалися суворого статуту нашого ордену, я не бачу таких людей, котрим у глибині душі міг би дати священний титул брата. Що сказано в нашому законі і як вони виконують його? Сказано: не носити суєтних прикрас, пір'їн на шоломі, жодних золотих острог або позолочених гнuzдечок. А тим часом хіба не воїни нашого Храму найбільші чепуруни? Статут забороняє за допомогою одного птаха ловити іншого, забороняє вбивати тварин з лука чи арбалета, забороняє сурмити в мисливські роги і навіть в гонитві за дичиною підосторожувати коня. А що ми бачимо? Хіба не храмовники їдуть на полювання з соколами, стріляють і цькують у лісах дичину? Їм заборонено читати будь-що без особливого на те дозволу ігумена, заборонено й слухати читання хоч би яких книг, окрім

¹ Щоб лев завжди був уражений (латин.).

permitted, or listen to what is read, save such holy things as may be recited aloud during the hours of refaction; but lo! their ears are at the command of idle minstrels, and their eyes study empty romaunts. They were commanded to extirpate magic and heresy. Lo! they are charged with studying the accursed cabalistical secrets of the Jews, and the magic of the Paynim Saracens. Simpleness of diet was prescribed to them, roots, pottage, gruels, eating flesh but thrice a-week, because the accustomed feeding on flesh is a dishonourable corruption of the body; and behold, their tables groan under delicate fare! Their drink was to be water, and now, to drink like a Templar, is the boast of each jolly boon companion! This very garden, filled as it is with curious herbs and trees sent from the Eastern climes, better becomes the harem of an unbelieving Emir, than the plot which Christian Monks should devote to raise their homely pot-herbs. – And O, Conrade! well it were that the relaxation of discipline stopped even here! – Well thou knowest that we were forbidden to receive those devout women, who at the beginning were associated as sisters of our Order, because, saith the forty-sixth chapter, the Ancient Enemy hath, by female society, withdrawn many from the right path to paradise. Nay, in the last capital, being, as it were, the cope-stone which our blessed founder placed on the pure and undefiled doctrine which he had enjoined, we are prohibited from offering, even to our sisters and our mothers, the kiss of affection – *ut omnium mulierum fugiantur oscula*. – I shame to speak – I shame to think – of the corruptions which have rushed in upon us even like a flood. The souls of our pure founders, the spirits of Hugh de Payen and Godfrey de Saint Omer, and of the blessed Seven who first joined in dedicating their lives to the service of the Temple, are disturbed even in the enjoyment of paradise itself. I have seen them, Conrade, in the visions of the night – their sainted eyes shed tears for the sins and follies of their brethren, and for the foul and shameful luxury in which they wallow. Beaumanoir, they say, thou slumberest – awake! There is a stain in the fabric of the Temple, deep and foul as that left by the streaks of leprosy on the walls of the infected houses of old.¹ The soldiers of the Cross, who should shun the glance of a woman as the eye of a basilisk, live in open sin, not with the females of their own race only, but with the daughters of the accursed heathen, and more accursed Jew. Beaumanoir, thou sleepest; up, and avenge our cause! – Slay the sinners, male and female! – Take to thee the brand of Phineas! – The vision fled, Conrade, but as I awaked I could still hear the clank of their mail, and see the waving of their white mantles. – And I will do according to their word, I WILL purify the fabric of the Temple! and the unclean stones in which the plague is, I will remove and cast out of the building.”

¹ See the 13th chapter of Leviticus.

тих, що їх читають у голос під час спільної трапези. А вони тим часом наставляють вуха до співу мандрівних менестрелів і зачитуються пустими байками. Їм призначено викорінювати чаклунство та ересь, а вони, якщо вірити чуткам, вивчають нечестиві кабалістичні знаки євреїв і закляття поган-сарацинів. Статут велить їм бути помірними в їжі, споживати коріння, затірку, кашу, їсти м'ясо не частіше як тричі на тиждень, бо звичка до м'ясних страв – ганебне падіння, а поглянеш – їхні столи згинаються від вишуканих страв. Їм годиться пити саму воду, а тим часом веселі гультяї склали вже прислів'я: «Пити, як храмовник». Гляньте хоча б на цей сад, засаджений чудернацькими квітами з далеких східних країн. Він радше скидається на сад навколо гарему якогось мусульманського владаря, аніж на скромну ділянку землі, на якій християнські ченці мають вирощувати потрібні їм овочі. Ох, Конраде, коли б вони тільки в цьому порушували наш статут! Адже ти знаєш, що нам заборонено спілкування з тими благочестивими жінками, що були спершу причетні до нашого ордену як сестри. Заборонено на тій підставі, що, як сказано в сорок шостому розділі статуту, споконвічний ворог людський, вдавшись за поміччю до жінок, багатьох зводив з праведного шляху до царства небесного. А в останньому розділі, що є начебто підвалиною чистого й непорочного вчення, даного нам блаженним засновником ордену, храмовникам забороняється навіть рідним сестрам і матерям віддавати цілування, *ut omnium muiserum fugiantur oscula*¹. Та мені соромно говорити, соромно навіть подумати, які нечестя і розбещеність пустили нині коріння в нашому ордені! Душі благочестивих засновників ордену Гуго де Пайєна, Готфріда де Сент-Омера і тих сімох, котрі найперші з усіх уклали союз і присвятили себе служінню Храму, – їхні душі і в раю не знають супокою. Я споглядав їх, Конраде, у нічних видіннях. Їхні святі очі проливали сльози через гріхи й відступництво своїх побратимів, через мерзотну і стидку розпусту, в якій вони погрузли. «Бомануаре, – промовляли вони, – ти спиш! Прокинься! Ось вона, пліснява на будівлі церковній, невикоренена і згубна, наче подих прокази, яка хтозна-відколи усоталася в стіни заражених будівель. Войовники хреста, котрі мали б уникати погляду жіночих очей, немов очей василіска, відкрито живуть у гріху не лише з жінками свого плем'я, а й з дочками проклятих поган та ще проклятіших євреїв. Бомануаре, ти спиш! То встань і помстися за праве діло! Полиш грішників як однієї, так і другої статі! Візьми до рук меч Фінеаса!»*. Видіння розсіялося, Конраде, але, прокинувшись, я й далі чув брязкіт їхніх обладунків і бачив, як маяли поли їхніх сніжно-білих мантий. І я *вчиню* так, як вони мені повеліли: я очищу стіни Храму, а розсадник зарази, нечисте каміння викину геть.

¹ Щоб уникнути поцілунків усіх жінок (латин.).

“Yet bethink thee, reverend father,” said Mont-Fitchet, “the stain hath become engrained by time and consuetude; let thy reformation be cautious, as it is just and wise.”

“No, Mont-Fitchet,” answered the stern old man – “it must be sharp and sudden – the Order is on the crisis of its fate. The sobriety, self-devotion, and piety of our predecessors, made us powerful friends – our presumption, our wealth, our luxury, have raised up against us mighty enemies. – We must cast away these riches, which are a temptation to princes – we must lay down that presumption, which is an offence to them – we must reform that license of manners, which is a scandal to the whole Christian world! Or – mark my words – the Order of the Temple will be utterly demolished – and the Place thereof shall no more be known among the nations.”

“Now may God avert such a calamity!” said the Preceptor.

“Amen,” said the Grand Master, with solemnity, “but we must deserve his aid. I tell thee, Conrade, that neither the powers in Heaven, nor the powers on earth, will longer endure the wickedness of this generation – My intelligence is sure – the ground on which our fabric is reared is already undermined, and each addition we make to the structure of our greatness will only sink it the sooner in the abyss. We must retrace our steps, and show ourselves the faithful Champions of the Cross, sacrificing to our calling, not alone our blood and our lives – not alone our lusts and our vices – but our ease, our comforts, and our natural affections, and act as men convinced that many a pleasure which may be lawful to others, is forbidden to the vowed soldier of the Temple.”

At this moment a squire, clothed in a threadbare vestment, (for the aspirants after this holy Order wore during their noviciate the cast-off garments of the knights,) entered the garden, and, bowing profoundly before the Grand Master, stood silent, awaiting his permission ere he presumed to tell his errand.

“Is it not more seemly,” said the Grand Master, “to see this Damian, clothed in the garments of Christian humility, thus appear with reverend silence before his Superior, than but two days since, when the fond fool was decked in a painted coat, and jangling as pert and as proud as any popinjay? – Speak, Damian, we permit thee – What is thine errand?”

“A Jew stands without the gate, noble and reverend father,” said the Squire, “who prays to speak with brother Brian de Bois-Guilbert.”

“Thou wert right to give me knowledge of it,” said the Grand Master; “in our presence a Preceptor is but as a common compeer of our Order, who may not walk according to his own will, but to that of his Master – even according to the text, ‘In the hearing of the ear he hath obeyed

– Але подумай, велебний отче, – промовив Конрад Монт-Фітчет, – адже якщо зважити на час і звичку, то ця пліснява глибоко в'їлася. Твої реформи будуть праведні й мудрі, а втім, чи не ліпше розпочинати їх обережніше?

– Ні, Монт-Фітчете, – відповів суворий старець. – Це слід робити враз і несподівано. Наш орден у великій скруті, вся його будучність залежить від нинішньої хвилини. Тверезість, самозречення, благочестя наших попередників повсюдно залишили нам могутніх приборників. А наша пиха, наші багатства й розкішне життя підбурили проти нас могутніх ворогів. Ми повинні позбутися нагромаджених скарбів, бо вони спокушають можновладців, ми мусимо зректися будь-якої зарозумілості і пихи, бо вони образливі для них; ми повинні викоренити розпусту, яка зганьбила нас на весь християнський світ. Інакше – запам'ятай мое слово – орден лицарів Храму зникне з лиця Землі і народи не відшукають його слідів.

– Господи, спаси і помилуй від такого лиха! – промовив прецептор.

– Амінь! – урочисто промовив великий магістр. – Але ми маємо заслужити поміч Божу. Слухай мене, Конраде: ні сили небесні, ні земні володарі не годні довше терпіти розбещеності нинішнього покоління. Земля, на якій ми зводимо свою будівлю, хистка; що більше ми прагнутимемо звеличити себе, то швидше западемо в безодню. Треба вернутися до колишнього, довести, що ми – вірні охоронці хреста і наше призначення – жертвувати не лише вигодами, а й усіма втіхами життя, навіть родинним щастям, і чинимо ми все це як люди, переконані в тому, що багато цілком законних радощів для інших для нас, войовників, що присяглися захищати святий Храм, незаконні і непростенні.

У цю мить на садовій доріжці з'явився джура у зношеному одязі (новачки, що їх брали на пробу до цього чернечого ордену, мали доношувати старий одяг старших лицарів). Він поштиво вклонився великому магістрові і мовчки став перед ним, чекаючи, коли йому дозволять говорити.

– Ну от, – сказав великий магістр, – хіба не пристойніший вигляд має Даміан, одягнений у ризи християнської покорі, з шанобливо стуленими устами перед своїм зверхником, аніж два дні тому, коли я побачив, як він у пістрявому вбранні вистрибував, наче папуга! Говори, ми дозволяємо тобі, навіщо ти прийшов?

– Шляхетний і велебний отче, – відповів джура, – біля воріт стоїть єврей і просить дозволу на зустріч із братом Бріаном де Буагільбером.

– Ти добре зробив, що прийшов доповісти мені про це, – похвалив великий магістр. – У нашій присутності кожний прецептор – такий самий член ордену, як і решта братії, і не повинен мати своєї волі, а мусить виконувати волю свого старшини. Як сказано у Святому Письмі: «Що

me.’ – It imports us especially to know of this Bois-Guilbert’s proceedings,” said he, turning to his companion.

“Report speaks him brave and valiant,” said Conrade.

“And truly is he so spoken of,” said the Grand Master; “in our valour only we are not degenerated from our predecessors, the heroes of the Cross. But brother Brian came into our Order a moody and disappointed man, stirred, I

добігло його вух, утім і має виявити мені послух...» А щодо цього Буагільбера, то нам особливо важливо знати про всі його справи, – додав магістр, звертаючись до прецептора.

– Якщо вірити чуткам, він – хоробрий і звияжний лицар, – сказав Конрад.

– Чутки ці правдиві, – зауважив магістр. – Своєю звияжністю ми ще не поступаємося нашим попередникам – героям хреста. Та коли брат Бріан вступав до нашого ордену, він видався мені чоловіком понурим і

doubt me, to take our vows and to renounce the world, not in sincerity of soul, but as one whom some touch of light discontent had driven into penitence. Since then, he hath become an active and earnest agitator, a murmurer, and a machinator, and a leader amongst those who impugn our authority; not considering that the rule is given to the Master even by the symbol of the staff and the rod – the staff to support the infirmities of the weak – the rod to correct the faults of delinquents. – Damian,” he continued, “lead the Jew to our presence.”

The squire departed with a profound reverence, and in a few minutes returned, marshalling in Isaac of York. No naked slave, ushered into the presence of some mighty prince, could approach his judgment-seat with more profound reverence and terror than that with which the Jew drew near to the presence of the Grand Master. When he had approached within the distance of three yards, Beaumanoir made a sign with his staff that he should come no farther. The Jew kneeled down on the earth which he kissed in token of reverence; then rising, stood before the Templars, his hands folded on his bosom, his head bowed on his breast, in all the submission of Oriental slavery.

“Damian,” said the Grand Master, “retire, and have a guard ready to await our sudden call; and suffer no one to enter the garden until we shall leave it.” – The squire bowed and retreated. – “Jew,” continued the haughty old man, “mark me. It suits not our condition to hold with thee long communication, nor do we waste words or time upon any one. Wherefore be brief in thy answers to what questions I shall ask thee, and let thy words be of truth; for if thy tongue doubles with me, I will have it torn from thy misbelieving jaws.”

The Jew was about to reply, but the Grand Master went on.

“Peace, unbeliever! – not a word in our presence, save in answer to our questions. – What is thy business with our brother Brian de Bois-Guilbert?”

Isaac gasped with terror and uncertainty. To tell his tale might be interpreted into scandalizing the Order; yet, unless he told it, what hope could he have of achieving his daughter’s deliverance? Beaumanoir saw his mortal apprehension, and condescended to give him some assurance.

“Fear nothing,” he said, “for thy wretched person, Jew, so thou dealest uprightly in this matter. I demand again to know from thee thy business with Brian de Bois-Guilbert?”

“I am bearer of a letter,” stammered out the Jew, “so please your reverend valour, to that good knight, from Prior Aymer of the Abbey of Jorvaulx.”

розчарованим. Здавалося, що, складаючи обітниці й відмовляючись від світу, він чинив не від щирого серця, а швидше з досади на якусь невдачу, що змусила його шукати розради в покуті. А сьогодні він уже більше нагадує діяльного і запального бунтаря. Він ремствує, плете інтриги: очолив тих, що зазіхають на нашу владу. Він забув, що символом влади є той-таки хрест, що його утворюють два схрещені жезли: один жезл дано нам як опору для недужих, а другий – для покарання винних. Даміане, – звернувся він до послухника, – приведи сюди єврея.

Низько вклонившись, джура вийшов і за кілька хвилин повернувся, ведучи з собою Ісака з Йорка.

Жоден невільник, покликаний перед очі могутнього владаря, не міг би з більшою шанобою і більшим жахом наблизитися до його трону, ніж Ісак підступав до великого магістра. Коли він опинився за кілька кроків від нього, Бомануар порухом своєї палиці наказав йому зупинитися. Єврей упав навколішки, поцілував землю на знак поваги, потім звівся на ноги і, склавши руки на грудях, зупинився перед храмовником із похиленою головою, в покірливій позі східного раба.

– Даміане, – сказав великий магістр, – накажи, щоб сторожа на перший наш поклик готова була з'явитися сюди. Нікого не впускати до саду, поки ми не підемо звідси.

Низько вклонившись, джура пішов.

– Єврею, – промовив погордливий храмовник, – слухай уважно. Не годиться для нашого стану провадити з тобою тривалі розмови, до того ж ми не маємо звички будь на кого марнувати свій час і слова. Відповідай якомога коротше на запитання, що я їх тобі ставитиму. Та гляди, кажи правду. А якщо твій язик лукавитиме зі мною, я накажу видерти його з твоїх нечестивих уст.

Ісак хотів був щось казати, та магістр перебив його:

– Мовчи, безвірнику, поки тебе не питають! Кажі, навіщо тобі потрібно бачити нашого брата Бріана де Буагільбера?

В Ісака аж дух сперло від збентеження й страху. Він не знав, що діяти. Якщо розказати правду, її можуть визнати за наклеп на орден. Якщо не казати, то як же йому тоді визволити Ребеку? Бомануар зауважив, що старий до смерті переляканий, і навіть зласкавився – трохи заспокоїв його.

– Не бійся за себе, нещасний єврею, – сказав він, – кажи прямо і щиро. То яке в тебе діло до Бріана де Буагільбера?

– У мене до нього лист, – пробелькотів єврей, – насмілюсь доповісти вашій звияжній велебності, лист до пана благородного лицаря від пріора Еймера з абатства в Жорво.

“Said I not these were evil times, Conrade?” said the Master. “A Cistercian Prior sends a letter to a soldier of the Temple, and can find no more fitting messenger than an unbelieving Jew. – Give me the letter.”

The Jew, with trembling hands, undid the folds of his Armenian cap, in which he had deposited the Prior’s tablets for the greater security, and was about to approach, with hand extended and body crouched, to place it within the reach of his grim interrogator.

— Ось у які часи ми з тобою живемо, Конраде! — промовив великий магістр. — Абат-цистерціанець посилає листа до войовника святого Храму і не може знайти лішого посланця, аніж оцей безвірник-єврей! Давай сюди листа!

Єврей тремтячими руками розривняв згортки своєї шапки, куди заради безпеки заховав листа, і хотів був підійти, збираючись віддати його великому магістрові. Та Бомануар грізно гукнув:

“Back, dog!” said the Grand Master; “I touch not misbelievers, save with the sword. – Conrade, take thou the letter from the Jew, and give it to me.”

Beaumanoir, being thus possessed of the tablets, inspected the outside carefully, and then proceeded to undo the packthread which secured its folds. “Reverend father,” said Conrade, interposing, though with much deference, “wilt thou break the seal?”

“And will I not?” said Beaumanoir, with a frown. “Is it not written in the forty-second capital, *De Lectione Literarum* that a Templar shall not receive

– Назад, собако! Я не доторкуюсь до безвірників нічим, окрім меча. Конраде, візьми в нього листа і дай мені.

Заповавши в такий спосіб листа до своїх рук, Бомануар ретельно оглянув його з усіх боків і почав розмотувати нитку, що нею він був обмотаний.

– Велебний отче, – занепокоєно, хоча й найпоштивіше, спитав Конрад, – ти й печатку зламаєш?

– А чом би й ні? – насупивши брови, здивувався Бомануар. – Хіба в сорок другому розділі *«De Lictione Litera»*¹ не сказано, що лицар Храму

¹ «Про читання листів» (латин.).

a letter, no not from his father, without communicating the same to the Grand Master, and reading it in his presence?"

He then perused the letter in haste, with an expression of surprise and horror; read it over again more slowly; then holding it out to Conrade with one hand, and slightly striking it with the other, exclaimed – "Here is goodly stuff for one Christian man to write to another, and both members, and no inconsiderable members, of religious professions! When," said he solemnly, and looking upward, "wilt thou come with thy fanners to purge the thrashing-floor?"

Mont-Fitchet took the letter from his Superior, and was about to peruse it.

"Read it aloud, Conrade," said the Grand Master, – "and do thou" (to Isaac) "attend to the purport of it, for we will question thee concerning it."

Conrade read the letter, which was in these words: "Aymer, by divine grace, Prior of the Cistercian house of Saint Mary's of Jorvaulx, to Sir Brian de Bois-Guilbert, a Knight of the holy Order of the Temple, wisheth health, with the bounties of King Bacchus and of my Lady Venus. Touching our present condition, dear Brother, we are a captive in the hands of certain lawless and godless men, who have not feared to detain our person, and put us to ransom; whereby we have also learned of Front-de-Boeuf's misfortune, and that thou hast escaped with that fair Jewish sorceress, whose black eyes have bewitched thee. We are heartily rejoiced of thy safety; nevertheless, we pray thee to be on thy guard in the matter of this second Witch of Endor; for we are privately assured that your Great Master, who careth not a bean for cherry cheeks and black eyes, comes from Normandy to diminish your mirth, and amend your misdoings. Wherefore we pray you heartily to beware, and to be found watching, even as the Holy Text hath it, *Invenientur vigilantes*. And the wealthy Jew her father, Isaac of York, having prayed of me letters in his behalf, I gave him these, earnestly advising, and in a sort entreating, that you do hold the damsel to ransom, seeing he will pay you from his bags as much as may find fifty damsels upon safer terms, whereof I trust to have my part when we make merry together, as true brothers, not forgetting the wine-cup. For what saith the text, *Vinum laetificat cor hominis*; and again, *Rex delectabitur pulchritudine tua*.

"Till which merry meeting, we wish you farewell. Given from this den of thieves, about the hour of matins,

не повинен одержувати листів навіть від рідного батька без відома великого магістра і зобов'язаний читати їх тільки в його присутності?

Він спершу перебіг лист очима, і на його обличчі відбилися жах і подив водночас, а тоді перечитав його вдруге і нарешті, подавши його Конрадові, лягнув рукою по списаних аркушах і вигукнув:

– Що й казати, гарна тема для листа від одного християнського мужа до другого! А надто, коли вони обидва досить поважні духовні особи! Коли ж бо, – спитав він, урочисто звівши очі до неба, – коли ж бо, Господи, зійдеш Ти на ниву й одвієш половину від зерна доброго?

Монт-Фітчет узяв листа із магістрових рук і став читати.

– Читай уголос, Конраде, – сказав великий магістр, – а ти, – звернувся він до Ісака, – слухай уважно, бо ми вчинимо тобі допит.

Конрад прочитав уголос таке:

– «Еймер, з ласки Божої пріор цистерціанського монастиря святої Марії в Жорво, серу Бріану де Буагільберу, лицареві священного ордену Храму, із побажанням доброго здоров'я і щедрих дарів кавалера Бахуса і дами Венери. Щодо нас, дорогий брате, то ми в цю хвилину перебуваємо в полоні в таких собі беззаконників і безбожників, котрі не побоялися затримати нашу особу і призначити з нас викуп. Перебуваючи тут, ми довідалися про нещастя, що спіткало барона Фрон-де-Бефа, і про твою втечу з прегарною єврейською чаклункою, яка зачарувала тебе своїми чорними очима.

Ми щиро зраділи твоєму порятунку від полону. А втім, просимо тебе: якнайобережніше поведься з цією новою Ендорською відьмою. Бо приватно нам пощастило дізнатися, що ваш великий магістр, який нічого не тямить ні в чорних очах, ні в рожевих щічках, іде до вас із Нормандії, аби не дати вам веселитися і виправляти ваші помилки. А тому щиро радимо вам дотримуватись обережності, аби вас застали такими, що пильнують віри, як сказано у Святому Письмі, *Invenietur vigilantes*, а оскільки батько Ребеки – багатий єврей Ісак з Йорка, просить мене, щоб я замовив за нього слівце перед тобою, то я й доручаю йому це послання і серйозно раджу, і навіть благаю, неодмінно взяти за цю дівчину викуп, бо він відвалить за неї стільки грошей, що за них можна буде дістати півсотні дівчат на менш небезпечних умовах. Почекай лишень, коли ми знову будемо разом. Тоді побавимось, як і годиться істинним братам, не забудемо до того ж і про келих з вином. Бо ж сказано в Святому Письмі: «*Vinum loetificat cor hominis*»¹, а також: «*Rex delectabitur pulchritudine tua*»².

У сподіванні на таке приємне побачення бажаю тобі доброго здоров'я. Писано у розбійничому вертепі, в години вранішньої молитви.

¹ Вино звеселяє серце людини (латин.).

² Цар втішиться твоею красою (латин.).

“Aymer Pr. S. M. Jorvolciencis.

“Postscriptum. Truly your golden chain hath not long abidden with me, and will now sustain, around the neck of an outlaw deer-stealer, the whistle wherewith he calleth on his hounds.”

“What sayest thou to this, Conrade?” said the Grand Master – “Den of thieves! and a fit residence is a den of thieves for such a Prior. No wonder that the hand of God is upon us, and that in the Holy Land we lose place by place, foot by foot, before the infidels, when we have such churchmen as this Aymer. – And what meaneth he, I trow, by this second Witch of Endor?” said he to his confident, something apart. Conrade was better acquainted (perhaps by practice) with the jargon of gallantry, than was his Superior; and he expounded the passage which embarrassed the Grand Master, to be a sort of language used by worldly men towards those whom they loved par amours; but the explanation did not satisfy the bigoted Beaumanoir.

“There is more in it than thou dost guess, Conrade; thy simplicity is no match for this deep abyss of wickedness. This Rebecca of York was a pupil of that Miriam of whom thou hast heard. Thou shalt hear the Jew own it even now.” Then turning to Isaac, he said aloud, “Thy daughter, then, is prisoner with Brian de Bois-Guilbert?”

“Ay, reverend valorous sir,” stammered poor Isaac, “and whatsoever ransom a poor man may pay for her deliverance – ”

“Peace!” said the Grand Master. “This thy daughter hath practised the art of healing, hath she not?”

“Ay, gracious sir,” answered the Jew, with more confidence; “and knight and yeoman, squire and vassal, may bless the goodly gift which Heaven hath assigned to her. Many a one can testify that she hath recovered them by her art, when every other human aid hath proved vain; but the blessing of the God of Jacob was upon her.”

Beaumanoir turned to Mont-Fitchet with a grim smile. “See, brother,” he said, “the deceptions of the devouring Enemy! Behold the baits with which he fishes for souls, giving a poor space of earthly life in exchange for eternal happiness hereafter. Well said our blessed rule, *Semper percutiatur leo vorans*. – Up on the lion! Down with the destroyer!” said he, shaking aloft his mystic abacus, as if in defiance of the powers of darkness – “Thy daughter worketh the cures, I doubt not,” thus he went on to address the Jew, “by words and sighs, and periapts, and other cabalistical mysteries.”

Еймер, пріор абатства святої Марії, що в Жорво.

Postscriptum. А твій золотий ланцюг недовго в мене гостював: він дістався злодіям – і віднині красуватиметься на шиї в одного з розбійників. Він повіситься на нього свій мисливський ріг, яким скликає собак».

– Ну, що ти на це скажеш, Конраде? – спитав великий магістр. – Розбійницький вертеп! Для такого пріора це і є найбільш підходяща оселя! Чого ж дивуватися, що правиця Божа знялася на нас і що у Святій Землі ми втрачаємо місто за містом, що безвірники п'ядь за п'яддю відвойовують у нас землю, бо ж серед нас з'явилися такі духовні достойники, як оцей Еймер. От тільки хотів би я знати, що він має на увазі, коли говорить про «нову Ендорську відьму»? – півголосом звернувся він до свого повірника.

Конрад набагато краще, ніж ігумен, розумівся на таємній мові тодішніх зальотників, може, навіть і сам колись вдавався до неї. Він пояснив слова, що збентежили великого магістра, зауваживши, що багато хто із світських людей вдається до таких виразів, говорячи про своїх коханих. Та це пояснення не задовольнило впертого фанатика.

– Ні, Конраде, тут приховане щось набагато серйозніше. Зі своєю щирістю ти навіть і не припускаєш, що це може бути ціла прірва беззаконня. Ребека з Йорка, мабуть, вихованка отієї ж таки Міріам, що про неї ти, певне, чув. Побачиш, єврей сам зізнається в цьому. – І, повернувшись до Ісака, він голосно спитав: – Отже, твоя дочка – бранка Бріана де Буагільбера?

– Так, ваша звияжна велебносте, – промовив Ісак, тремтячи усім тілом. – Хоч який викуп візьміть із бідного чоловіка, я ладен...

– Замовкни! – гримнув магістр. – Твоя дочка бралася лікувати чи ні?

– Аякже, ласкавий пане, – відповів Ісак уже сміливіше, – і лицарі, і йомени, і джури, і васали благословляють щасливе обдарування, що послав їй Бог. Багато хто може засвідчити, що вона своєю вмілістю зцілила їх, коли вже всі інші засоби не могли зарадити. Бог Ізраїлю благословляє її працю.

Бомануар з гірким усміхом позирнув на Конрада:

– Бачиш, брате, які вони, хитромудрощі ворога людського! Он які принади кидає він, аби запопасти душі, даючи їм жалюгідне продовження земного життя навзамін вічного раювання після смерті. Недаремно в нашому статуті сказано: *Semper percutiatur leo vorans*¹. Повстаньмо на лева! Озброймося проти згубника! – вигукнув він, змахуючи в повітрі своєю абакою і начебто погрожуючи нечистій силі. Потім, звертаючись до єврея, запитав:

– Твоя дочка, певна річ, лікує нашптуванням, закляттями, талісманами та іншими кабалістичними засобами?

¹ Нехай лева жерущого завжди зжирать (латин.).

“Nay, reverend and brave Knight,” answered Isaac, “but in chief measure by a balsam of marvellous virtue.”

“Where had she that secret?” said Beaumanoir.

“It was delivered to her,” answered Isaac, reluctantly, “by Miriam, a sage matron of our tribe.”

“Ah, false Jew!” said the Grand Master; “was it not from that same witch Miriam, the abomination of whose enchantments have been heard of throughout every Christian land?” exclaimed the Grand Master, crossing himself. “Her body was burnt at a stake, and her ashes were scattered to the four winds; and so be it with me and mine Order, if I do not as much to her pupil, and more also! I will teach her to throw spell and incantation over the soldiers of the blessed Temple. – There, Damian, spurn this Jew from the gate – shoot him dead if he oppose or turn again. With his daughter we will deal as the Christian law and our own high office warrant.”

Poor Isaac was hurried off accordingly, and expelled from the preceptory; all his entreaties, and even his offers, unheard and disregarded. He could do no better than return to the house of the Rabbi, and endeavour, through his means, to learn how his daughter was to be disposed of. He had hitherto feared for her honour, he was now to tremble for her life. Meanwhile, the Grand Master ordered to his presence the Preceptor of Templestowe.

– Аж ніяк, велебний і хоробрий лицарю, – відповів Ісак, – вона лікує бальзамом, який має чудодійні властивості.

– А звідки вона знає секрет його виготовлення? – спитав Бомануар.

– Її навчила премудра Міріам, – затнувшись, промовив Ісак. – Мудра і шанована жінка нашого плем'я.

– Он як, лукавий єврею! – вигукнув великий магістр. – Це, мабуть, та сама Міріам, що про її чаклунські витівки знає весь християнський світ!

Промовивши ці слова, магістр перехрестився.

– Її тіло було спалене біля ганебного стовпа і попіл розвіяно по вітру. І нехай таке станеться й зі мною і моїм орденом, якщо я не покараю так само її ученицю! Я відучу її чаклувати і зваблювати своїми чарами войовників Святого Храму! Даміане, жени цього єврея геть за ворота! А якщо він опиратиметься або захоче повернутися сюди, – вбий його на місці. А з його дочкою ми вчинимо так, як годиться за християнським законом і відповідно до нашого високого сану.

Бідолашного Ісака схопили за барки й витурили геть з прецепторії, незважаючи на його благання і щедрі обіцянки. Нічого не мігши вдіяти, він був змушений повернутися в дім рабина і робив усе можливе, аби дістати хоча б якусь звістку про доччину долю. Досі він боявся за її честь, а тепер тремтів за її життя.

А тим часом великий магістр наказав покликати до нього прецептора монастиря Темплстоу.

CHAPTER XXXVI

*Say not my art is fraud – all live by seeming.
The beggar begs with it, and the gay courtier
Gains land and title, rank and rule, by seeming;
The clergy scorn it not, and the bold soldier
Will eke with it his service. – All admit it,
All practise it; and he who is content
With showing what he is, shall have small credit
In church, or camp, or state – So wags the world.
Old Play*

Albert Malvoisin, President, or, in the language of the Order, Preceptor of the establishment of Templestowe, was brother to that Philip Malvoisin who has been already occasionally mentioned in this history, and was, like that baron, in close league with Brian de Bois-Guilbert.

Amongst dissolute and unprincipled men, of whom the Temple Order included but too many, Albert of Templestowe might be distinguished; but with this difference from the audacious Bois-Guilbert, that he knew how to throw over his vices and his ambition the veil of hypocrisy, and to assume in his exterior the fanaticism which he internally despised. Had not the arrival of the Grand Master been so unexpectedly sudden, he would have seen nothing at Templestowe which might have appeared to argue any relaxation of discipline. And, even although surprised,

РОЗДІЛ XXXVI

*Мене ти ошуканством не ганьби,
 Бо з того і жебрак живе, й придворний
 Тим добуває титули й трунти;
 Не гребує й чернець ним, і хоробрий
 Вояк також. Обманюють усі,
 І з того мають зиск. А хто постане,
 Який він є насправді, – не здобуде
 Собі нічого. Світ на тім стоїть.*

Старовинна драма

Альберт Мальвуазен, настоятель, або, мовою ордену, прецептор монастиря Темплстоу, був рідним братом уже відомого нам Філіппа Мальвуазена. Як і його брат, він був добрий приятель Бріана де Буагільбера. В ордені Храму було чимало розпусних і аморальних людей, і одним з перших з-поміж них можна було б назвати Альберта з Темплстоу. Проте, на відміну від сміливого Буагільбера, він умів приховувати свої вади і честолюбні наміри за машкарою вдаваної побожності й палкого фанатизму, що його він насправді зневажав. Якби великий магістр не приїхав так несподівано, він не виявив би в Темплстоу жодного порушення. Та навіть і тепер, коли його заскочили зненацька, Альберт Мальвуазен так догідливо

and, to a certain extent, detected, Albert Malvoisin listened with such respect and apparent contrition to the rebuke of his Superior, and made such haste to reform the particulars he censured, – succeeded, in fine, so well in giving an air of ascetic devotion to a family which had been lately devoted to license and pleasure, that Lucas Beaumanoir began to entertain a higher opinion of the Preceptor’s morals, than the first appearance of the establishment had inclined him to adopt.

But these favourable sentiments on the part of the Grand Master were greatly shaken by the intelligence that Albert had received within a house of religion the Jewish captive, and, as was to be feared, the paramour of a brother of the Order; and when Albert appeared before him, he was regarded with unwonted sternness.

“There is in this mansion, dedicated to the purposes of the holy Order of the Temple,” said the Grand Master, in a severe tone, “a Jewish woman, brought hither by a brother of religion, by your connivance, Sir Preceptor.”

Albert Malvoisin was overwhelmed with confusion; for the unfortunate Rebecca had been confined in a remote and secret part of the building, and every precaution used to prevent her residence there from being known. He read in the looks of Beaumanoir ruin to Bois-Guilbert and to himself, unless he should be able to avert the impending storm.

“Why are you mute?” continued the Grand Master.

“Is it permitted to me to reply?” answered the Preceptor, in a tone of the deepest humility, although by the question he only meant to gain an instant’s space for arranging his ideas.

“Speak, you are permitted,” said the Grand Master – “speak, and say, knowest thou the capital of our holy rule, – *De commilitonibus Templi in sancta civitate, qui cum miserrimis mulieribus versantur, propter oblectationem carnis?*”¹

“Surely, most reverend father,” answered the Preceptor, “I have not risen to this office in the Order, being ignorant of one of its most important prohibitions.”

“How comes it, then, I demand of thee once more, that thou hast suffered a brother to bring a paramour, and that paramour a Jewish sorceress, into this holy place, to the stain and pollution thereof?”

“A Jewish sorceress!” echoed Albert Malvoisin; “good angels guard us!”

¹The edict which he quotes, is against communion with women of light character.

і так скрушно вислухав докори свого вимогливого зверхника і так ревно почав виправляти помилки, запровадивши подобу аскетичної побожності серед тих, хто нещодавно віддавався розпусті та насолодам, що Лука Бомануар мав тепер набагато вищу думку про моральність тутешнього прецептора, ніж у перші дні свого приїзду.

Проте магістрова прихильність дуже захиталася, коли він довідався, що Альберт Мальвуазен прихистив у стінах свого монастиря полонену єврейку, яка, цілком імовірно, перебувала у любовному зв'язку з одним із братів ордену. І коли Альберт з'явився на виклик, великий магістр зустрів його з надзвичайною суворістю.

– У тутешньому монастирі ордену лицарів святого Храму, – невдоволено почав Бомануар, – перебуває жінка єврейського плем'я, що її привіз сюди один із наших братів у Христі, і залишено її тут з вашого дозволу, пане прецепторе.

Альберт Мальвуазен не на жарт збентежився. Адже бідолашну Ребеку помістили в одному з найпотаємніших, найвіддаленіших закутків будівлі, дотримуючись усіх застережних засобів, аби про її присутність не довідався ніхто. У магістровому погляді прецептор прочитав згубний вирок собі й Буагільберові в тому випадку, якщо йому не пощастить запобігти навислій над ними бурі.

– Чого ж ви мовчите? – наполягав великий магістр.

– Чи дозволено мені відповісти? – тоном якнайглибшої покори спитав Мальвуазен, хоча своїм запитанням він насправді прагнув тільки виграти час, аби зібратися з думками.

– Дозволю, – вирік магістр. – Відповідай, чи пам'ятаєш ти розділ нашого святого статуту: «*De commilitonibus Templi in sancta civitate, qui cum miserimis mulieribus versantur, propter oblectationem carnis?*»¹

– Певна річ, превелебний отче, – відповів прецептор. – Хіба міг би я досягти такого сану в нашому ордені, якби не пам'ятав найважливіших пунктів його статуту?

– Ще раз питаю в тебе, як могло статися, що ти дав осквернити священні стіни цього монастиря, дозволивши, щоб один із братів привіз сюди коханку, та ще й чаклунку?

– Чаклунку? – перепитав Альберт Мальвуазен. – Хай не залишать нас сили небесні!

¹ Про лицарів Храму в Святому Місті, котрі заради потішення плоті перебувають у стосунках із мерзенними жінками (*латин.*).

“Ay, brother, a Jewish sorceress!” said the Grand Master, sternly. “I have said it. Darest thou deny that this Rebecca, the daughter of that wretched usurer Isaac of York, and the pupil of the foul witch Miriam, is now – shame to be thought or spoken! – lodged within this thy Preceptory?”

“Your wisdom, reverend father,” answered the Preceptor, “hath rolled away the darkness from my understanding. Much did I wonder that so good a knight as Brian de Bois-Guilbert seemed so fondly besotted on the charms of this female, whom I received into this house merely to place a bar betwixt their growing intimacy, which else might have been cemented at the expense of the fall of our valiant and religious brother.”

“Hath nothing, then, as yet passed betwixt them in breach of his vow?” demanded the Grand Master.

“What! under this roof?” said the Preceptor, crossing himself; “Saint Magdalene and the ten thousand virgins forbid! – No! if I have sinned in receiving her here, it was in the erring thought that I might thus break off our brother’s besotted devotion to this Jewess, which seemed to me so wild and unnatural, that I could not but ascribe it to some touch of insanity, more to be cured by pity than reproof. But since your reverend wisdom hath discovered this Jewish queen to be a sorceress, perchance it may account fully for his enamoured folly.”

“It doth! – it doth!” said Beaumanoir. “See, brother Conrade, the peril of yielding to the first devices and blandishments of Satan! We look upon woman only to gratify the lust of the eye, and to take pleasure in what men call her beauty; and the Ancient Enemy, the devouring Lion, obtains power over us, to complete, by talisman and spell, a work which was begun by idleness and folly. It may be that our brother Bois-Guilbert does in this matter deserve rather pity than severe chastisement; rather the support of the staff, than the strokes of the rod; and that our admonitions and prayers may turn him from his folly, and restore him to his brethren.”

“It were deep pity,” said Conrade Mont-Fitchet, “to lose to the Order one of its best lances, when the Holy Community most requires the aid of its sons. Three hundred Saracens hath this Brian de Bois-Guilbert slain with his own hand.”

“The blood of these accursed dogs,” said the Grand Master, “shall be a sweet and acceptable offering to the saints and angels whom they despise and blaspheme; and with their aid will we counteract the spells and charms with which our brother is entwined as in a net. He shall burst the bands of this

– Так, так, брате, чаклунку! – суворо промовив магістр. – Саме так. Чи зважишся ти заперечити, що ця Ребека, дочка підлого лихваря Ісака з Йорка й учениця мерзеної відьми Міріам, перебуває – навіть подумати соромно – в мурах твоєї прецепторії?

– Завдяки вашій мудрості, превелебний отче, – спромігся на слово прецептор, – полуда спала з моїх очей. Я ніяк не міг зрозуміти, чого такий звияжний лицар, як Бріан де Буагільбер, так захопився принадами цієї жінки. Я пустив її в наш монастир тільки, аби не допустити їхнього дальшого зближення, бо інакше нашому хороброму й шанованому братові у Христі загрозувала б небезпека впасти у великий гріх.

– Отже, досі між ними не сталося нічого такого, що можна було б вважати порушенням обітниць? – спитав магістр.

– Та хіба можна в наших мурах! – із жахом промовив прецептор і перехрестився. – Захисти нас, свята Магдалино й десять тисяч праведниць! Ні! Якщо я й допустився гріха, дозволивши їй бути тут, у монастирі, то лишень заради того, аби допомогти нашому братові позбутися цієї безтямної прихильності до єврейки. Його пристрасть до неї здавалася мені такою чудною і протиприродною, що я міг пояснити її тільки як вияв божевілля і гадав, що легше його лікувати співчуттям, аніж докорами. Та оскільки ваша вельмишанована мудрість виявила, що розпусна єврейка вдається до чарів, то цілком можливо, що саме цим можна пояснити його незрозуміле й безтямне захоплення.

– Так воно і є! Так воно і є! – вигукнув Бомануар. – От бачиш, брате Конраде, як небезпечно піддаватися лукавим крутням сатани. Дивишся на жінку, аби лишень втішити своє око й помилуватися тим, що називають її вродою, а споконвічний ворог, лев, що рикає, тим часом підступно оволодіває нами. А якийсь там талісман або ж інше чаклунство довершують справу, розпочату через лінощі та легковажність. Цілком можливо, що в даному випадку брат Бріан скоріш заслуговує на співчуття, а не на жорстоке покарання, потребує більше підтримки, аніж покарання різками, і наші вмовляння й молитви захистять його від цього безумства й повернуть заблуканого в лави братії.

– Було б і справді шкода, – додав Конрад Монт-Фітчет, – якби орден утратив одного з найкращих войовників саме тоді, коли наша свята громада особливо потребує допомоги своїх синів. Бріан де Буагільбер власною рукою знищив десь зо три сотні сарацинів.

– Кров цих паскудних псів, – запевнив великий магістр, – буде вгодна і приємна жертва святим і ангелам, яких ці собаки ганьбили. З доброю поміччю святих ми докладемо зусиль, аби розвіяти чари, в тенетах яких заплутався наш брат. Він розірве пута цієї нової Даліли,

Delilah, as Sampson burst the two new cords with which the Philistines had bound him, and shall slaughter the infidels, even heaps upon heaps. But concerning this foul witch, who hath flung her enchantments over a brother of the Holy Temple, assuredly she shall die the death.”

“But the laws of England,” – said the Preceptor, who, though delighted that the Grand Master’s resentment, thus fortunately averted from himself and Bois-Guilbert, had taken another direction, began now to fear he was carrying it too far.

“The laws of England,” interrupted Beaumanoir, “permit and enjoin each judge to execute justice within his own jurisdiction. The most petty baron may arrest, try, and condemn a witch found within his own domain. And shall that power be denied to the Grand Master of the Temple within a preceptory of his Order? – No! – we will judge and condemn. The witch shall be taken out of the land, and the wickedness thereof shall be forgiven. Prepare the Castle-hall for the trial of the sorceress.”

Albert Malvoisin bowed and retired, – not to give directions for preparing the hall, but to seek out Brian de Bois-Guilbert, and communicate to him how matters were likely to terminate. It was not long ere he found him, foaming with indignation at a repulse he had anew sustained from the fair Jewess. “The unthinking,” he said, “the ungrateful, to scorn him who, amidst blood and flames, would have saved her life at the risk of his own! By Heaven, Malvoisin! I abode until roof and rafters crackled and crashed around me. I was the butt of a hundred arrows; they rattled on mine armour like hailstones against a latticed casement, and the only use I made of my shield was for her protection. This did I endure for her; and now the self-willed girl upbraids me that I did not leave her to perish, and refuses me not only the slightest proof of gratitude, but even the most distant hope that ever she will be brought to grant any. The devil, that possessed her race with obstinacy, has concentrated its full force in her single person!”

“The devil,” said the Preceptor, “I think, possessed you both. How oft have I preached to you caution, if not continence? Did I not tell you that there were enough willing Christian damsels to be met with, who would think it sin to refuse so brave a knight *le don d’amoureux merci*, and you must needs anchor your affection on a wilful, obstinate Jewess! By the mass, I think old Lucas Beaumanoir guesses right, when he maintains she hath cast a spell over you.”

“Lucas Beaumanoir!” – said Bois-Guilbert reproachfully – “Are these your precautions, Malvoisin? Hast thou suffered the dotard to learn that Rebecca is in the Preceptory?”

як колись Самсон розірвав мотузки, що ними його зв'язали філістимляни, і знову нищитиме юрми невірних. А щодо мерзеної чаклунки, яка зачарувала лицаря святого Храму, то її, безперечно, слід стратити.

– Але ж англійські закони... – почав був прецептор, зрадівши, що він так спритно відвернув магістрів гнів од себе й од Буагільбера, та все ж боячись, аби Бомануар не зайшов надто далеко.

– Англійські закони, – перебив його великий магістр, – дозволяють і диктують кожному судді чинити суд і розправу в межах, на які поширюється його правосуддя. Найдрібніший барон має право затримати, судити і засудити до страти відьму, виявлену в його володіннях. То хіба ж відмовлять великому магістрові ордену Храму у цьому праві в межах однієї з прецепторій ордену? Ні! Ми судитимемо її і засудимо. Відьма шезне з лица землі, і Бог простить сподіяне нею зло. Підготуйте велику залу для суду над відьмою.

Альберт Мальвуазен уклонився і вийшов, та перш ніж віддати наказ готувати залу для суду, пішов шукати Бріана де Буагільбера, щоб повідомити його про цілком імовірний розв'язок справи.

Він застав Бріана геть знавіснілого від тієї відсічі, яку той щойно дістав від красуні-єврейки.

– Яке безглуздя! – шаленів Буагільбер. – Яка невдячність нехтувати чоловіком, який, пробиваючись крізь полум'я і потоки крові, ризикував власним життям заради її порятунку! Бог мені свідок, Мальвуазене, поки я її шукав, круг мене, порскаючи вогнем, падали стелі й колоди. Я правив за мішень для сотень стріл. Вони стукотіли по моєму панцеру, ніби град по шибках, але я, знехтувавши власну безпеку, затуляв своїм щитом її. Все це я витерпів заради неї, а тепер ця норавлива дівчина ще й дорікає мені, що я не дав їй загинути, і не тільки не виказує бодай якоїсь вдячності, а не лишає й крихти надії на взаємність. Начебто біс, що наділив її плем'я впертістю, зібрав усі свої сили і вселився в неї одну.

– Як на мене, ви обоє – біснуваті, – сказав прецептор. – Вкотре вже я радив вам дотримуватись обережності, коли вже не здержливості! Хіба ж не я втовкмачував вам, що на світі сила-силенна християнських дівчат, які матимуть за гріх відмовити такому хороброму лицареві *le don d'amoureux merci*?¹ Але ж ні, вам конче потрібно було звернути вашу прихильність саме на цю вперту й норавливу єврейку! Я ладен навіть погодитися зі старим Лукою Бомануаром, що вона вас причарувала.

– Лука Бомануар! – докірливо вигукнув Буагільбер. – То це так ти дотримуєш таємниці, Мальвуазене! Як же ти міг допустити, щоб оцей шаленець, котрий уже вижив з розуму, довідався про присутність Ребеки в прецепторії?

¹ У своїй прихильності (*фр.*).

“How could I help it?” said the Preceptor. “I neglected nothing that could keep secret your mystery; but it is betrayed, and whether by the devil or no, the devil only can tell. But I have turned the matter as I could; you are safe if you renounce Rebecca. You are pitied – the victim of magical delusion. She is a sorceress, and must suffer as such.”

“She shall not, by Heaven!” said Bois-Guilbert.

“By Heaven, she must and will!” said Malvoisin. “Neither you nor any one else can save her. Lucas Beaumanoir hath settled that the death of a Jewess will be a sin-offering sufficient to atone for all the amorous indulgences of the Knights Templars; and thou knowest he hath both the power and will to execute so reasonable and pious a purpose.”

“Will future ages believe that such stupid bigotry ever existed!” said Bois-Guilbert, striding up and down the apartment.

“What they may believe, I know not,” said Malvoisin, calmly; “but I know well, that in this our day, clergy and laymen, take ninety-nine to the hundred, will cry amen to the Grand Master’s sentence.”

“I have it,” said Bois-Guilbert. “Albert, thou art my friend. Thou must connive at her escape, Malvoisin, and I will transport her to some place of greater security and secrecy.”

“I cannot, if I would,” replied the Preceptor; “the mansion is filled with the attendants of the Grand Master, and others who are devoted to him. And, to be frank with you, brother, I would not embark with you in this matter, even if I could hope to bring my bark to haven. I have risked enough already for your sake. I have no mind to encounter a sentence of degradation, or even to lose my Preceptory, for the sake of a painted piece of Jewish flesh and blood. And you, if you will be guided by my counsel, will give up this wild-goose chase, and fly your hawk at some other game. Think, Bois-Guilbert, – thy present rank, thy future honours, all depend on thy place in the Order. Shouldst thou adhere perversely to thy passion for this Rebecca, thou wilt give Beaumanoir the power of expelling thee, and he will not neglect it. He is jealous of the truncheon which he holds in his trembling gripe, and he knows thou stretchest thy bold hand towards it. Doubt not he will ruin thee, if thou affordest him a pretext so fair as thy protection of a Jewish sorceress. Give him his scope in this matter, for thou canst not control him. When the staff is in thine own firm grasp, thou mayest caress the daughters of Judah, or burn them, as may best suit thine own humour.”

“Malvoisin,” said Bois-Guilbert, “thou art a cold-blooded – ”

– А що я мав робити? – спитав прецептор. – Я кожную дрібницю, здавалося, врахував, аби дотримати таємниці, та хтось пронюхав і виказав, чи сам чорт, чи хто інший, та це відомо тому ж таки чортові. Проте я як міг вигороджував тебе. Тобі нема чого боятись, аби лишень ти зрікся Ребеки. Тобі співчують... мають тебе за жертву чаклування, а вона – відьма і її слід покарати.

– Ну ні, присягаюся Богом, цього я не допущу! – спаленів Буагільбер.

– А я присягаюся Богом, що так повинно бути і буде! – запевнив Мальвуазен. – Ані тобі, ані комусь іншому несила її врятувати. Лука Бомануар наперед вирішив, що страта єврейки стане жертвою очищення за всі любовні гріхи лицарів Храму. Тобі відомо, яка його влада, і він, звісно ж, скористається нею для здійснення такого премудрого і чеснотливого наміру.

– Наші нащадки ніколи не повірять, що могло чинитися таке безглузде бузувірство! – вигукнув Буагільбер, схвильовано походжаючи по кімнаті.

– У що вони віритимуть, а в що – не віритимуть, я не знаю, – спокійно відповів Мальвуазен, – та я достеменно знаю, що в наш час і церковники, і миряни, щонайменше дев'яносто дев'ять чоловік на кожную сотню, проголосять амінь на присуд нашого великого магістра.

– Знаєш, що я надумав? – сказав Буагільбер. – Адже ти мені друг, Альберте, тож допоможи мені. Влаштуй так, щоб вона могла втекти. А я заведу її кудись якомога далі, в безпечний і потайний сховок.

– Не можу, якби й хотів, – заперечив прецептор. – Скрізь повно магістрових прислужників або ж його прихильників. До того ж, правду кажучи, мені б не хотілося встрявати в цю історію, навіть коли б я мав певність, що вийду сухим із води. Я вже досить ризикував заради тебе, і в мене немає ніякісінького бажання скотитися на нижчу посаду або навіть втратити місце прецептора через мальоване личко якоїсь єврейки. Послухайся моєї поради: покинь цю гонитву за дикими гусьми і спрямуй свого сокола на якусь іншу дичину. Зваж, Буагільбере: твоє сьогоднішнє становище, твоє майбутнє – усе залежить від того, яке місце ти посідаєш в ордені. А якщо ти упрешся й не вгамуєш своєї пристрасті до Ребеки, ти цим самим даси Бомануарові нагоду вигнати тебе з ордену. Бомануар, певна річ, не прогавить її. Він ревню стереже верхівний жезл у своїй старечій руці й аж надто добре знає, що ти прагнеш дістати той жезл. Він неодмінно занепасть тебе, а й поготів тоді, коли ти даси йому такий чудовий привід, як заступництво за єврейську відьму. Раджу тобі поступитися цього разу, бо перешкодити йому ти однаково не зможеш. Ось коли його жезл перейде до твоїх цупких рук, тоді ти зможеш, скільки заманеться, пестити юдейських дівчат або спалювати їх на вогнищі – як уже спаде тобі на думку.

– Мальвуазене, – промовив Буагільбер, – який же ти холоднокровний...

“Friend,” said the Preceptor, hastening to fill up the blank, in which Bois-Guilbert would probably have placed a worse word, – “a cold-blooded friend I am, and therefore more fit to give thee advice. I tell thee once more, that thou canst not save Rebecca. I tell thee once more, thou canst but perish with her. Go hie thee to the Grand Master – throw thyself at his feet and tell him – ”

“Not at his feet, by Heaven! but to the dotard’s very beard will I say – ”

“Say to him, then, to his beard,” continued Malvoisin, coolly, “that you love this captive Jewess to distraction; and the more thou dost enlarge on thy passion, the greater will be his haste to end it by the death of the fair enchantress; while thou, taken in flagrant delict by the avowal of a crime contrary to thine oath, canst hope no aid of thy brethren, and must exchange all thy brilliant visions of ambition and power, to lift perhaps a mercenary spear in some of the petty quarrels between Flanders and Burgundy.”

“Thou speakest the truth, Malvoisin,” said Brian de Bois-Guilbert, after a moment’s reflection. “I will give the hoary bigot no advantage over me; and for Rebecca, she hath not merited at my hand that I should expose rank and honour for her sake. I will cast her off – yes, I will leave her to her fate, unless – ”

“Qualify not thy wise and necessary resolution,” said Malvoisin; “women are but the toys which amuse our lighter hours – ambition is the serious business of life. Perish a thousand such frail baubles as this Jewess, before thy manly step pause in the brilliant career that lies stretched before thee! For the present we part, nor must we be seen to hold close conversation – I must order the hall for his judgment-seat.”

“What!” said Bois-Guilbert, “so soon?”

“Ay,” replied the Preceptor, “trial moves rapidly on when the judge has determined the sentence beforehand.”

“Rebecca,” said Bois-Guilbert, when he was left alone, “thou art like to cost me dear – Why cannot I abandon thee to thy fate, as this calm hypocrite recommends? – One effort will I make to save thee – but beware of ingratitude! for if I am again repulsed, my vengeance shall equal my love. The life and honour of Bois-Guilbert must not be hazarded, where contempt and reproaches are his only reward.”

The Preceptor had hardly given the necessary orders, when he was joined by Conrade Mont-Fitchet, who acquainted him with the Grand Master’s resolution to bring the Jewess to instant trial for sorcery.

“It is surely a dream,” said the Preceptor; “we have many Jewish physicians, and we call them not wizards though they work wonderful cures.”

– ... друг, – підказав прецептор, квапливо перебивши його на півслові, боячись, аби Буагільбер не сказав чогось гіршого. – Так, я – холонокровний друг, отже, можу дати тобі розум ну пораду. Іще раз кажу: врятувати Ребеку неможливо, і ти й себе занастаєш разом із нею. Ліпше піди, покайся перед великим магістром, впади йому в ноги і скажи...

– Тільки не в ноги! Ні, я просто піду до старого святенника і все йому викладу...

– Гарзд, – спокійно провадив Мальвуазен далі, – скажи йому, що ти палко кохаєш цю бранку. Що більше ти розводитимешся про своє палке кохання, то швидше він поквпатиться покласти цьому край, стративши твою прекрасну чаклунку. А зізнавшись отак у порушенні обітниць, ти навіть не сподівайся на якусь підтримку від братії; тоді тобі доведеться проміняти ту могутність і те високе становище, що їх ти сподіваєшся посісти в майбутньому, на долю вояка-найманця, що бере участь у дрібних сутичках між Фландрією і Бургундією.

– Твоя правда, Мальвуазене, – подумавши, сказав Буагільбер. – Я не дам старому бузувірові такої нищівної зброї проти мене. Ребека не варта того, аби через неї я зрікся своєї честі й майбутнього. Я зречуся її. Так, я полишу її, аби здійснилося все за велінням долі, хіба що лишень...

– Жодних вимог, коли вже ти дійшов такої розумної ухвали, – сказав Мальвуазен. – Що таке жінка? Хіба не звичайнісінька іграшка, що нею ми бавимося на дозвіллі? Справжня мета життя в задоволенні честолюбства. Нехай загинуть сотні таких тендітних створінь, як ця єврейка, аби лиш ти сміливо ступав уперед до слави і почестей... Ну, а тепер я мушу йти. Не слід, щоб хтось бачив, як ми по-дружньому розмовляємо. Піду дам розпорядження, щоб приготувати залу для судилища.

– Як! – скрикнув Буагільбер. – Так швидко?

– Авжеж, – підтвердив прецептор, – суд завжди чинять дуже швидко, якщо суддя задалегідь ухвалив вирок.

Залишившись на самоті, Буагільбер прошепотів:

– Дорого ти коштуватимеш мені, Ребеко! Але чому я не маю сили забути тебе, як радить оцей бездушний лицемір? Я зроблю ще одну спробу врятувати тебе. Але стережися! Якщо ти знову знехтуєш мене, помста моя буде така ж велика, як і моє кохання. Буагільбер не може офірувати своїм життям і своєю честю, якщо навзамін йому платять лише докорами і зневагою.

Тільки-но прецептор віддав потрібні розпорядження, як до нього прийшов Конрад Монт-Фітчет і сказав, що великий магістр має намір негайно судити єврейку за звинуваченням у чаклунстві.

– Це звинувачення, певна річ, не відповідає дійсності, – зауважив прецептор. – Хіба мало в нас лікарів з євреїв, і ніхто не вважає їх за чаклунів, хоча вони й мають неабиякі успіхи, зціляючи недужих.

“The Grand Master thinks otherwise,” said Mont-Fitchet; “and, Albert, I will be upright with thee – wizard or not, it were better that this miserable damsel die, than that Brian de Bois-Guilbert should be lost to the Order, or the Order divided by internal dissension. Thou knowest his high rank, his fame in arms – thou knowest the zeal with which many of our brethren regard him – but all this will not avail him

– Великий магістр іншої думки, – сказав Монт-Фітчет. – Слухай-но, Альберте, я буду з тобою цілковито відвертий. Відьма вона чи ні, байдуже: нехай швидше щезне якась там єврейка, аніж ми допустимо, щоб Бріан де Буагільбер загинув для нашої справи або щоб наш орден підточили внутрішні чвари. Тобі відомо, що він шляхетного роду і прославився у битвах. Знаєш, з якою повагою ставляться до нього багато хто з нашої

with our Grand Master, should he consider Brian as the accomplice, not the victim, of this Jewess. Were the souls of the twelve tribes in her single body, it were better she suffered alone, than that Bois-Guilbert were partner in her destruction.”

“I have been working him even now to abandon her,” said Malvoisin; “but still, are there grounds enough to condemn this Rebecca for sorcery? – Will not the Grand Master change his mind when he sees that the proofs are so weak?”

“They must be strengthened, Albert,” replied Mont-Fitchet, “they must be strengthened. Dost thou understand me?”

“I do,” said the Preceptor, “nor do I scruple to do aught for advancement of the Order – but there is little time to find engines fitting.”

“Malvoisin, they **MUST** be found,” said Conrade; “well will it advantage both the Order and thee. This Templestowe is a poor Preceptory – that of Maison-Dieu is worth double its value – thou knowest my interest with our old Chief – find those who can carry this matter through, and thou art Preceptor of Maison-Dieu in the fertile Kent – How sayst thou?”

“There is,” replied Malvoisin, “among those who came hither with Bois-Guilbert, two fellows whom I well know; servants they were to my brother Philip de Malvoisin, and passed from his service to that of Front-de-Boeuf – It may be they know something of the witcheries of this woman.”

“Away, seek them out instantly – and hark thee, if a byzant or two will sharpen their memory, let them not be wanting.”

“They would swear the mother that bore them a sorceress for a zecchin,” said the Preceptor.

“Away, then,” said Mont-Fitchet; “at noon the affair will proceed. I have not seen our senior in such earnest preparation since he condemned to the stake Hamet Alfagi, a convert who relapsed to the Moslem faith.”

The ponderous castle-bell had tolled the point of noon, when Rebecca heard a trampling of feet upon the private stair which led to her place of confinement. The noise announced the arrival of several persons, and the circumstance rather gave her joy; for she was more afraid of the solitary visits of the fierce and passionate Bois-Guilbert than of any evil that could befall her besides. The door of the chamber was unlocked, and Conrade and the Preceptor Malvoisin entered, attended by four warders clothed in black, and bearing halberds.

“Daughter of an accursed race!” said the Preceptor, “arise and follow us.”

“Whither,” said Rebecca, “and for what purpose?”

братії! Та все це забудеться, якщо великий магістр вважатиме його не за жертву, а за спільника цієї єврейки. Навіть якби вона була втіленням усіх дванадцяти колін свого плем'я, однаково ліпше буде, коли постраждає вона сама, а не коли разом із нею загине й Буагільбер.

– Я щойно умовляв його зректись її, – сказав Мальвуазен. – А втім, чи є справжні докази, щоб засудити цю Ребеку за чаклунство? Може, великий магістр ще змінить свій намір, коли впевниться, що докази надто хисткі?

– Їх треба підкріпити, Альберте, – заперечив Монт-Фітчет. – Треба знайти підтвердження... Розумієш?

– Авжеж, – відповів прецептор. – Я й сам ладен чим завгодно прислужитися задля процвітання нашого ордену. Але ж у нас обмаль часу! Де нам знайти потрібних свідків?

– Мальвуазене, їх доконечне *слід* знайти, – з притиском мовив Конрад. – Це прислужиться й ордену, і тобі самому. Тутешній монастир Темплстоу – небагата прецепторія. Монастир «Божий дім» – удвічі багатший. Тобі відомо, що я маю певний вплив на нашого старого владика. Відшукай потрібних для цього діла людей, і ти будеш прецептором «Божого дому» в родючому Кентському краю. Що скажеш на це?

– Слухай-но, – почав Мальвуазен, – серед слуг, що прибули сюди з Буагільбером, є двоє юнаків, яких я давно знаю. Вони колись служили в мого брата, Філіппа де Мальвуазена, а від нього перейшли на службу до барона Фрон-де-Бефа. Може, вони знають щось про чаклунство цієї жінки.

– Тож іди швидше, знайди їх. Стривай, Альберте: якщо кілька золотих відсвіжать їхню пам'ять, то не шкодує грошей.

– Та вони за один цехін присягнуть, що в них рідна мати – чаклунка, – запевнив прецептор.

– То поквапся, – сказав Монт-Фітчет, – опівдні треба буде розпочати справу. Відтоді як наш владика засудив до спалення Амета Альфагі, мусульманина, який навернувся до християнства, а тоді знову відступив до ісламу, я ще жодного разу не бачив його таким завзятим.

Важкий дзвін на замковій вежі вибив полудень, коли Ребека почула ходу на потаємних сходах, що вели до її в'язниці. Якщо зважити на тупіт, можна було зрозуміти, що йде кілька чоловік, і ця обставина втішила її, бо найбільше вона боялася відвідин навісного й жагучого Буагільбера. Двері розчинилися, і Конрад Монт-Фітчет з прецептором Мальвуазеном увійшли до кімнати у супроводі вбраної в усе чорне сторожі з алебардами.

– Дочко проклятого племені, – сказав прецептор, – устай і йди за нами!

– Куди і для чого? – спитала Ребека.

“Damsel,” answered Conrade, “it is not for thee to question, but to obey. Nevertheless, be it known to thee, that thou art to be brought before the tribunal of the Grand Master of our holy Order, there to answer for thine offences.”

“May the God of Abraham be praised!” said Rebecca, folding her hands devoutly; “the name of a judge, though an enemy to my people, is to me as the

– Дівчино, – відповів Конрад, – твоє діло – не запитувати, а коритися!
А проте знай, що тебе ведуть на суд і ти постанеш перед очима великого
магістра нашого святого ордену і відповідатимеш за свої злочини.

– Хвала Богові Авраамовому! – побожно склавши руки, мовила
Ребека. – Сам титул судді, навіть ворожого до мого плем'я, дає мені

name of a protector. Most willingly do I follow thee – permit me only to wrap my veil around my head.”

They descended the stair with slow and solemn step, traversed a long gallery, and, by a pair of folding doors placed at the end, entered the great hall in which the Grand Master had for the time established his court of justice.

The lower part of this ample apartment was filled with squires and yeomen, who made way not without some difficulty for Rebecca, attended by the Preceptor and Mont-Fitchet, and followed by the guard of halberdiers, to move forward to the seat appointed for her. As she passed through the crowd, her arms folded and her head depressed, a scrap of paper was thrust into her hand, which she received almost unconsciously, and continued to hold without examining its contents. The assurance that she possessed some friend in this awful assembly gave her courage to look around, and to mark into whose presence she had been conducted. She gazed, accordingly, upon the scene, which we shall endeavour to describe in the next chapter.

надію на заступництво. Я без заперечень піду з вами. Дозвольте лишень я запну голову покривалом.

Повільною й урочистою ходою вони спустилися сходами, проминули довгу галерею і двійчастими дверима увійшли до зали, де мав відбутися суд.

Нижню частину великої зали заповнили джури і йомени, і Ребеці довелося пробиратися крізь натовп за допомогою прецептора та Монт-Фітчета, а також сторожі, що супроводжувала її. Йдучи до призначеного місця з похиленою головою і складеними на грудях руками, Ребека навіть не помітила, як хтось із натовпу тицьнув їй у руку клапоть пергаменту. Вона майже неусвідомлено взяла його і тримала в руці, ні разу не поглянувши на нього. А проте впевненість, що серед цього страшного зібрання є якийсь приятель, надала їй сміливості озирнутися навкруги. І вона побачила картину, що її ми спробуємо змалювати в наступному розділі.

CHAPTER XXXVII

*Stern was the law which bade its vot'ries leave
At human woes with human hearts to grieve;
Stern was the law, which at the winning wile
Of frank and harmless mirth forbade to smile;
But sterner still, when high the iron-rod
Of tyrant power she shook, and call'd that power of God.
The Middle Ages*

The Tribunal, erected for the trial of the innocent and unhappy Rebecca, occupied the dais or elevated part of the upper end of the great hall – a platform, which we have already described as the place of honour, destined to be occupied by the most distinguished inhabitants or guests of an ancient mansion.

On an elevated seat, directly before the accused, sat the Grand Master of the Temple, in full and ample robes of flowing white, holding in his hand the mystic staff, which bore the symbol of the Order. At his feet was placed a table, occupied by two scribes, chaplains of the Order, whose duty it was to reduce to formal record the proceedings of the day. The black dresses, bare

РОЗДІЛ XXXVII

*Жорстокий був закон, який тоді
Прокляв співчуття до чужих у біді;
Жорстокий був закон, що міг не дати
На усміх щирій усмішку послати;
Та ще жорстокіший він був, коли
В Ім'я Господнє вбити вас могли.*

«Середньовіччя»

Трибунал, перед яким мала постати нещасна й ні в чому не винна Ребека, засідав на помості величезної зали, що його ми вже змальовували як почесне місце, яке посідають господарі й найповажніші гості і що був звичайною річчю в кожному старовинному будинку.

На цьому помості у високому кріслі, просто перед підсудною, сидів у розкішних білих шатах великий магістр ордену храмовників. У руці він тримав символ священної влади – увінчану хрестом ордену патерицю. Біля його ніг стояв стіл, за ним сиділи два капелани, що мали вести протокол процесу, їхнє чорне вбрання,

scalps, and demure looks of these church-men, formed a strong contrast to the warlike appearance of the knights who attended, either as residing in the Preceptory, or as come thither to attend upon their Grand Master. The Preceptors, of whom there were four present, occupied seats lower in height, and somewhat drawn back behind that of their superior; and the knights, who enjoyed no such rank in the Order, were placed on benches still lower, and preserving the same distance from the Preceptors as these from the Grand Master. Behind them, but still upon the dais or elevated portion of the hall, stood the esquires of the Order, in white dresses of an inferior quality.

The whole assembly wore an aspect of the most profound gravity; and in the faces of the knights might be perceived traces of military daring, united with the solemn carriage becoming men of a religious profession, and which, in the presence of their Grand Master, failed not to sit upon every brow.

The remaining and lower part of the hall was filled with guards, holding partisans, and with other attendants whom curiosity had drawn thither, to see at once a Grand Master and a Jewish sorceress. By far the greater part of those inferior persons were, in one rank or other, connected with the Order, and were accordingly distinguished by their black dresses. But peasants from the neighbouring country were not refused admittance; for it was the pride of Beaumanoir to render the edifying spectacle of the justice which he administered as public as possible. His large blue eyes seemed to expand as he gazed around the assembly, and his countenance appeared elated by the conscious dignity, and imaginary merit, of the part which he was about to perform. A psalm, which he himself accompanied with a deep mellow voice, which age had not deprived of its powers, commenced the proceedings of the day; and the solemn sounds, “*Venite exultemus Domino*”, so often sung by the Templars before engaging with earthly adversaries, was judged by Lucas most appropriate to introduce the approaching triumph, for such he deemed it, over the powers of darkness. The deep prolonged notes, raised by a hundred masculine voices accustomed to combine in the choral chant, arose to the vaulted roof of the hall, and rolled on amongst its arches with the pleasing yet solemn sound of the rushing of mighty waters.

When the sounds ceased, the Grand Master glanced his eye slowly around the circle, and observed that the seat of one of the Preceptors was vacant. Brian de Bois-Guilbert, by whom it had been occupied, had left his place, and was now standing near the extreme corner of one of the benches occupied by the Knights Companions of the Temple, one hand extending his long mantle, so as in some degree to hide his face; while the other held his cross-handled sword, with the point of which, sheathed as it was, he was slowly drawing lines upon the oaken floor.

“Unhappy man!” said the Grand Master, after favouring him with a glance of compassion. “Thou seest, Conrade, how this holy work

голені маківки і смиренний вигляд становили пряму протилежність войовничому виглядові присутніх там лицарів – і постійних мешканців прецепторії, і тих, що приїхали привітати свого великого магістра. Позаду крісла великого магістра й на деякій відстані від нього сиділи, щоправда, на стільцях меншої висоти, четверо прецепторів. Ще далі, теж на певній відстані від прецепторів, на ще нижчих лавах сиділи рядові члени ордену, а за ними на тому ж підвищенні стояли джури в сніжно-білому одязі.

Картина була надзвичайно врочиста. В присутності великого магістра лицарі намагалися надати своїм обличчям, де звичайно світилася войовнича відвага, поважності, яка б личила духовним особам.

В усій залі стояла сторожа з бердишами і юрмилася сила-силенна люду, що прагнув побачити великого магістра і єврейку-чаклунку. А втім, більшість глядачів так чи так були пов'язані з орденом, і тому вдягнули чорне вбрання. Сусіднім селянам теж не боронили прийти до зали суду. Бомануар хотів, щоб на таке повчальне видовище прийшло якомога більше людей. Великі блакитні очі магістра блищали, а його обличчя відбивало усвідомлення тієї важливої ролі, яку він узяв на себе.

Засідання почали співом псалма, до якого долучився й сам Бомануар глибоким і гучним голосом, що не втратив своєї сили, незважаючи на магістрів похилий вік. Залунали урочисті звуки «*Venite, exultemus Domino!*»¹. Цей псалом храмовники часто співали, коли їм доводилося битися з земними ворогами, і Лука Бомануар визнав його за найдоречніший у даному випадку, бо був певен, що виступає проти духу п'їтьми й неодмінно переможе його. Сотні чоловічих голосів, звичних до хорового церковного співу, знялися угору під склепіння й лунали поміж арок, створюючи приємний і урочистий потік звуків, схожих на далекий гуркіт водоспаду.

Коли спів замовк, великий магістр повільно обвів очима все зібрання й зауважив, що місце одного з прецепторів вільне. Те місце належало Бріану де Буагільберові, що підвівся й пішов до однієї з лав, де сиділи лицарі. Лівою рукою він притримував плащ біля обличчя, немов затуляючи його, а правою тримав меча в піхвах, задумливо креслячи його кінчиком якісь знаки на дубовій підлозі.

– Бідолаха, – півголосом промовив великий магістр, співчутливо глянувши на нього. – Ти помітив, Конраде, як він страждає від нашого

¹ «Прийдіть, проголосимо хвалу Господові!» (латин.)

distresses him. To this can the light look of woman, aided by the Prince of the Powers of this world, bring a valiant and worthy knight! – Seest thou he cannot look upon us; he cannot look upon her; and who knows by what impulse from his tormentor his hand forms these cabalistic lines upon the floor? – It may be our life and safety are thus aimed at; but we spit at and defy the foul enemy. *Semper Leo percutiatur!*”

This was communicated apart to his confidential follower, Conrade Mont-Fitchet. The Grand Master then raised his voice, and addressed the assembly.

“Reverend and valiant men, Knights, Preceptors, and Companions of this Holy Order, my brethren and my children! – you also, well-born and pious Esquires, who aspire to wear this holy Cross! – and you also, Christian brethren, of every degree! – Be it known to you, that it is not defect of power in us which hath occasioned the assembling of this congregation; for, however unworthy in our person, yet to us is committed, with this baton, full power to judge and to try all that regards the weal of this our Holy Order. Holy Saint Bernard, in the rule of our knightly and religious profession, hath said, in the fifty-ninth capital,¹ that he would not that brethren be called together in council, save at the will and command of the Master; leaving it free to us, as to those more worthy fathers who have preceded us in this our office, to judge, as well of the occasion as of the time and place in which a chapter of the whole Order, or of any part thereof, may be convoked. Also, in all such chapters, it is our duty to hear the advice of our brethren, and to proceed according to our own pleasure. But when the raging wolf hath made an inroad upon the flock, and carried off one member thereof, it is the duty of the kind shepherd to call his comrades together, that with bows and slings they may quell the invader, according to our well-known rule, that the lion is ever to be beaten down. We have therefore summoned to our presence a Jewish woman, by name Rebecca, daughter of Isaac of York – a woman infamous for sortileges and for witcheries; whereby she hath maddened the blood, and besotted the brain, not of a churl, but of a Knight – not of a secular Knight, but of one devoted to the service of the Holy Temple – not of a Knight Companion, but of a Preceptor of our Order, first in honour as in place. Our brother, Brian de Bois-Guilbert, is well known to ourselves, and to all degrees who now hear me, as a true and zealous champion of the Cross, by whose arm many deeds of valour have been wrought in the Holy Land, and the holy places purified from pollution by the blood of those infidels who defiled them. Neither have our brother’s sagacity and

¹ The reader is again referred to the Rules of the Poor Military Brotherhood of the Temple, which occur in the Works of St Bernard. L. T.

святого діла? Ось до чого з поміччю нечистої сили може довести хороброго й шанованого войовника легковажний жіночий погляд! Бачиш, йому несила дивитися на нас. І на неї йому теж несила глянути. Хто знає, може, цієї миті його мучить диявол, що він так зяято креслить на підлозі оті кабалістичні знаки! Чи не думає він отак занাপастити наше життя і спасіння душі нашої? Та нас не злякають диявольські підступи, не боїмося ми ворога роду людського! *Semper leo percutiatur!*¹

Усе це він мовив пошепки, звертаючись до свого єдиного повірника – Конрада Монт-Фітчета. Потім великий магістр гучним голосом звернувся до всього зібрання:

– Велебні й хоробрі мужі, лицарі, прецептори, друзі нашого святого ордену, брати і діти мої! Так само й ви, родовиті і благочестиві джури, що прагнете мати на собі оцей святий хрест! І ви, наші брати у Христі, люди всякого роду! Нехай знають усі поміж вас, що не через брак нашої влади скликали ми ці збори, бо я, негідний слуга Божий, силою оцього наданого мені жезла наділений правом чинити суд і розправу в усьому, що стосується добра нашого святого ордену. Превелебний отець наш, святий Берnard, що уклав статут нашої святої лицарської громади, згадав у п'ятдесят дев'ятому розділі, що браття можуть збиратися на раду не інакше, як із волі й наказу свого настоятеля, а нам та іншим достойникам, попередникам нашим у цьому священному сані, дозволив визначати, з якого приводу, коли саме й де має збиратися капітул нашого ордену або ж його частина. При цьому нас зобов'язано вислухати думку братії, але чинити відповідно до власних переконань.

А проте, коли скажений вовк наскочив на отару й потяг одне ягня, добрий пастир повинен скликати всіх своїх помічників, щоб вони луками і пращами допомогли йому знищити ворога відповідно до всім відомого розділу нашого статуту: «Усяким способом і будь-якої миті знищувати лева». Тому ми й прикликали сюди єврейську жінку на ім'я Ребека, доньку Ісаака з Йорка, – жінку, що відома своїм відьомством і мерзенним чаклуванням. Своїм чаклуванням вона збурила кров і ушкодила розум не простої людини, а лицаря. Не мирянина, а лицаря, що присвятив себе служінню святому Храму, і не звичайного лицаря, а прецептора нашого ордену, першого за честю і пошаною.

Наш побратим Бріан де Буагільбер відомий не лише нам, а й усім присутнім як хоробрий і ревний оборонець святого хреста, що уславився багатьма звитягами у Святій Землі та інших святих місцях, очистивши їх від скверни кров'ю поган, які ганили їхню святість. Не менше, ніж

¹ Нехай лева завжди буде подолано (латин.).

prudence been less in repute among his brethren than his valour and discipline; in so much, that knights, both in eastern and western lands, have named De Bois-Guilbert as one who may well be put in nomination as successor to this baton, when it shall please Heaven to release us from the toil of bearing it. If we were told that such a man, so honoured, and so honourable, suddenly casting away regard for his character, his vows, his brethren, and his prospects, had associated to himself a Jewish damsel, wandered in this lewd company, through solitary places, defended her person in preference to his own, and, finally, was so utterly blinded and besotted by his folly, as to bring her even to one of our own Preceptories, what should we say but that the noble knight was possessed by some evil demon, or influenced by some wicked spell? – If we could suppose it otherwise, think not rank, valour, high repute, or any earthly consideration, should prevent us from visiting him with punishment, that the evil thing might be removed, even according to the text, *Auferte malum ex vobis*. For various and heinous are the acts of transgression against the rule of our blessed Order in this lamentable history. – 1st, He hath walked according to his proper will, contrary to capital 33, *Quod nullus juxta propriam voluntatem incedat*. – 2d, He hath held communication with an excommunicated person, capital 57, *Ut fratres non participant cum excommunicatis*, and therefore hath a portion in *Anathema Maranatha*. – 3d, He hath conversed with strange women, contrary to the capital, *Ut fratres non conversantur cum extraneis mulieribus*. – 4th, He hath not avoided, nay, he hath, it is to be feared, solicited the kiss of woman; by which, saith the last rule of our renowned Order, *Ut fugiantur oscula*, the soldiers of the Cross are brought into a snare. For which heinous and multiplied guilt, Brian de Bois-Guilbert should be cut off and cast out from our congregation, were he the right hand and right eye thereof.”

He paused. A low murmur went through the assembly. Some of the younger part, who had been inclined to smile at the statute *De osculis fugiendis*, became now grave enough, and anxiously waited what the Grand Master was next to propose.

“Such,” he said, “and so great should indeed be the punishment of a Knight Templar, who wilfully offended against the rules of his Order in such weighty points. But if, by means of charms and of spells, Satan had obtained dominion over the Knight, perchance because he cast his eyes too lightly upon a damsel’s

хоробрістю й військовими заслугами, уславився він серед братії і мудрістю своєю, тож і в східних, і в західних землях лицарі нашого ордену звикли бачити в ньому наступника, що до нього перейде й оцей жезл, коли Господь зводить звільнити нас від обов'язку володіти ним.

Тож коли ми почули, що цей шляхетний лицар враз відступився від статуту нашого ордену і, всупереч проголошеним обітницям, незважаючи на побратимів, знехтувавши майбутнє, яке відкривалося перед ним, спутався з єврейською дівчиною, возив її по безлюдних місцях, ризикував заради неї своїм життям і, нарешті, вкрай засліплений та ошуканий своїм безумством, привіз та оселив її в одній прецепторії нашого ордену, – то як інакше ми могли пояснити це все, як не диявольським насланням або ж відьомськими чарами? Якби ми могли думати інакше, то ані його високий сан, ані його звитяги, ані слава не стали б нам перешкодою і ми б суворо покарали його, щоб викоренити зло. *Auferte malum ex vobis*¹. Адже в цій прикрій історії ми бачимо цілу низку злочинів супроти нашого святого статуту. По-перше, лицар удався до сваволі, всупереч розділові тридцять третьому: «*Quod nullus juxta propriam voluntatem incedat*»². По-друге, мав стосунки з особою, відлученою від церкви, а в розділі п'ятдесят сьомім сказано: «*Ut fratres non participant cum excommunicatis*»³, отже, прирік себе на *Anathema Maranatha*⁴. По-третє, знався з чужоземними жінками, всупереч розділові «*ut fratres non conversantur cum extraneis mulieribus*»⁵. По-четверте, не уникав жіночих поцілунків, а, здається, й сам випрохував їх, а це згідно з останнім розділом нашого статуту «*Ut fugiantur oscula*»⁶ – пастка великої спокуси для воїнів святого хреста. За ці всі мерзенні переступи Бріана де Буагільбера годилося б вигнати з нашого братства, навіть якби він був правою рукою і правим оком нашого ордену!

Великий магістр замовк. Зборами покотився тихий гомін. Дехто з молодих лицарів почав був підсміюватися, слухаючи магістрових казань про розділ «*De osculis fugiendis*»⁷, та тепер і вони припишкли, стривожено чекаючи, що ж він казатиме далі.

– Такою, – промовив великий магістр, – була б та тяжка кара, що впала б на лицаря Храму, якби він із власної волі порушив так багато важливих розділів нашого статуту. Та якщо з допомогою чаклунства й відьмування лицар підпав під владу сатани лише через те, що

¹ Виженіть зло з-поміж вас (латин.).

² «Ніхто не повинен діяти з власної волі» (латин.).

³ «Брати не повинні спілкуватися з відлученими від церкви» (латин.).

⁴ Відлучення і прокляття.

⁵ «Брати не повинні спілкуватися з чужоземними жінками» (латин.).

⁶ «Слід уникати поцілунків» (латин.).

⁷ «Про утримання від поцілунків» (латин.).

beauty, we are then rather to lament than chastise his backsliding; and, imposing on him only such penance as may purify him from his iniquity, we are to turn the full edge of our indignation upon the accursed instrument, which had so well-nigh occasioned his utter falling away. – Stand forth, therefore, and bear witness, ye who have witnessed these unhappy doings, that we may judge of the sum and bearing thereof; and judge whether our justice may be satisfied with the punishment of this infidel woman, or if we must go on, with a bleeding heart, to the further proceeding against our brother.”

Several witnesses were called upon to prove the risks to which Bois-Guilbert exposed himself in endeavouring to save Rebecca from the blazing castle, and his neglect of his personal defence in attending to her safety. The men gave these details with the exaggerations common to vulgar minds which have been strongly excited by any remarkable event, and their natural disposition to the marvellous was greatly increased by the satisfaction which their evidence seemed to afford to the eminent person for whose information it had been delivered. Thus the dangers which Bois-Guilbert surmounted, in themselves sufficiently great, became portentous in their narrative. The devotion of the Knight to Rebecca’s defence was exaggerated beyond the bounds, not only of discretion, but even of the most frantic excess of chivalrous zeal; and his deference to what she said, even although her language was often severe and upbraiding, was painted as carried to an excess, which, in a man of his haughty temper, seemed almost preternatural.

The Preceptor of Templestowe was then called on to describe the manner in which Bois-Guilbert and the Jewess arrived at the Preceptory. The evidence of Malvoisin was skilfully guarded. But while he apparently studied to spare the feelings of Bois-Guilbert, he threw in, from time to time, such hints, as seemed to infer that he laboured under some temporary alienation of mind, so deeply did he appear to be enamoured of the damsel whom he brought along with him. With sighs of penitence, the Preceptor avowed his own contrition for having admitted Rebecca and her lover within the walls of the Preceptory – “But my defence,” he concluded, “has been made in my confession to our most reverend father the Grand Master; he knows my motives were not evil, though my conduct may have been irregular. Joyfully will I submit to any penance he shall assign me.”

“Thou hast spoken well, Brother Albert,” said Beaumanoir; “thy motives were good, since thou didst judge it right to arrest thine erring brother in his career of precipitate folly. But thy conduct was wrong; as he that would stop a runaway steed, and seizing by the stirrup instead of the bridle, receiveth injury himself, instead of accomplishing his purpose. Thirteen paternosters are assigned

легковажно задивився на дівочу вроду, ми маємо право радше оплакувати його гріхи, ніж карати за них. Нам слід, наклавши на нього покуту, яка допоможе йому очиститися від беззаконня, всю вагу свого гніву звернути на диявольське знаряддя, що мало не спричинилося до його цілковитої згуби. А тому виступіть наперед усі ті, хто був свідком тих учинків, щоб ми з'ясували, чи може наше правосуддя вдовольнитися покаранням нечестивої жінки, а чи, може, нам слід, згнітивши серце, покарати й нашого брата.

Викликали кілька чоловік, які засвідчили, що самі бачили, як Буагільбер ризикував своїм життям, рятуючи Ребеку з охопленого пожежею замку, й на які небезпеки він наражався, дбаючи лише про неї. Подробиці цієї події змальовували з тими перебільшеннями, які властиві простим людям, коли їхню увагу вразила якась незвичайна подія. До того ж схильність до всього дивовижного тут підсилювало приємне усвідомлення, що їхні свідчення вочевидь тішать поважного достойника. Тому й небезпеки, на які справді наражався Буагільбер, набули в їхніх розповідях величезних розмірів.

За цими свідченнями, запальна відвага, яку виявив лицар задля порятунку Ребеки, переступала межі не тільки розважливості, а й найвидатніших подвигів лицарської відданості. А про його шанобливе ставлення до гострих і сповнених докорів слів красуні розповідали з такими вихвалюваннями, що воно здавалося чимось надприродним для людини, яка уславилася своїми гордощами й пихатою вдачею.

Потім викликали прецептора монастиря Темплстоу, і він розповів про приїзд Буагільбера з Ребекою до прецепторії. Мальвуазен давав свої свідчення дуже обачно. Здавалося, ніби він силкується якомога щадити Буагільберові почуття, а проте від часу до часу з його вуст зринали такі натяки, що всі здогадувалися: лицар, на його думку, став на якийсь час жертвою безуму. Тяжко зітхнувши, прецептор покався, що сам прихистив Ребеку та її коханця в мурах прецепторії.

– Усе, чим можна було б виправдати мій учинок, – додав він наприкінці, – я вже розповів на сповіді превелебному отцеві – великому магістрові. Він знає, що мої мотиви були не лихі, хоча мій учинок хибний. Я з радістю прийму будь-яку покуту, що її він накладе на мене.

– Добре сказано, брате Альберте, – похвалив його Бомануар. – Твої мотиви були не лихі, бо ти вважав за добро зупинити заблуканого брата на шляху до загибелі, але поведінка твоя була хибна. Ти вчинив, немов чоловік, який, щоб зупинити коня, хапається за стремено замість піймати вуздечку. Так можна тільки зашкодити собі й не досягти мети. Наш благочестивий

by our pious founder for matins, and nine for vespers; be those services doubled by thee. Thrice a-week are Templars permitted the use of flesh; but do thou keep fast for all the seven days. This do for six weeks to come, and thy penance is accomplished.”

With a hypocritical look of the deepest submission, the Preceptor of Templestowe bowed to the ground before his Superior, and resumed his seat.

“Were it not well, brethren,” said the Grand Master, “that we examine something into the former life and conversation of this woman, specially that we may discover whether she be one likely to use magical charms and spells, since the truths which we have heard may well incline us to suppose, that in this unhappy course our erring brother has been acted upon by some infernal enticement and delusion?”

Herman of Goodalricke was the Fourth Preceptor present; the other three were Conrade, Malvoisin, and Bois-Guilbert himself. Herman was an ancient warrior, whose face was marked with scars inflicted by the sabre of the Moslemah, and had great rank and consideration among his brethren. He arose and bowed to the Grand Master, who instantly granted him license of speech. “I would crave to know, most Reverend Father, of our valiant brother, Brian de Bois-Guilbert, what he says to these wondrous accusations, and with what eye he himself now regards his unhappy intercourse with this Jewish maiden?”

“Brian de Bois-Guilbert,” said the Grand Master, “thou hearest the question which our Brother of Goodalricke desirest thou shouldst answer. I command thee to reply to him.”

Bois-Guilbert turned his head towards the Grand Master when thus addressed, and remained silent.

“He is possessed by a dumb devil,” said the Grand Master. “Avoid thee, Sathanus! – Speak, Brian de Bois-Guilbert, I conjure thee, by this symbol of our Holy Order.”

Bois-Guilbert made an effort to suppress his rising scorn and indignation, the expression of which, he was well aware, would have little availed him. “Brian de Bois-Guilbert,” he answered, “replies not, most Reverend Father, to such wild and vague charges. If his honour be impeached, he will defend it with his body, and with that sword which has often fought for Christendom.”

“We forgive thee, Brother Brian,” said the Grand Master; “though that thou hast boasted thy warlike achievements before us, is a glorifying of thine own deeds, and cometh of the Enemy, who tempteth us to exalt our own worship. But thou hast our pardon, judging thou speakest less of thine own suggestion than from the impulse of him whom by Heaven’s leave, we will quell and drive forth from our assembly.” A glance of disdain flashed from the dark fierce

засновник звелів нам читати «Отченаша» тринадцять разів під час утрєні й дев'ять разів на вечірні, а ти читай удвічі більше. Храмівникам дозволено споживати м'ясо тричі на тиждень, а ти постує усі сім днів. Такий послух визначено тобі на шість тижнів, минуть вони – скінчиться й твоя покута.

Лицемірно вдаючи найглибшу покуру, прецептор Темплстоу доземно уклонився владиці й сів на своє місце.

– А тепер, браття, – проголосив великий магістр, – нам належить дослідити минуле цієї жінки та її колишні розмови й упевнитись, чи здатна вона чаклувати й насилати хвороби на людей. Зваживши на все почуте, ми змушені дійти висновку, що заблуканий брат наш чинив усе під впливом диявольських наслань і чаклунства.

Четвертий присутній на суді прецептор був Герман Гудольрік. Решта трое – Конрад Монт-Фітчет, Альберт Мальвуазен і сам Бріан де Буагільбер. Германа, старого вояку з обличчям, укритим рубцями від мусульманських шабель, по-справжньому поважали й шанували його побратими. Він підвівся й уклонивсь великому магістрові. Той одразу ж дозволив йому говорити.

– Велебний отче, я хотів би від самого брата нашого, звитяжного Бріана де Буагільбера, почути, що він думає про ці всі дивовижні звинувачення, а також про своє лиховісне пожадання до тієї дівчини.

– Бріане де Буагільбере, – сказав великий магістр, – ти чув, про що запитує тебе брат Гудольрік? Наказую – відповідай йому!

Буагільбер обернувся до великого магістра, проте й далі мовчав.

– Біс німування зціпив йому уста, – зауважив великий магістр. – Згинь, сатано! Говори, Бріане де Буагільбере! Хрестом, символом нашого святого ордену, заклинаю тебе!

Буагільбер величезним зусиллям волі погамував своє обурення і зневагу, бо знав, що, виявивши їх, він тільки програє.

– Превелебний отче, – відповів він, – Бріан де Буагільбер не відповідатиме на такі дикі й нісенітні звинувачення. Та коли уразять його честь, він захищатиме її своїм тілом та оцим мечем, що не раз стинавсь у битвах за християнство.

– Ми прощаємо тобі, брате Бріане, – сказав великий магістр, – хоч і гріх похвалитися своїми бойовими звитягами, бо самовихвалення – від диявола. А втім, ми даруємо тобі прощення, бо бачимо: не твої то слова, а з намови того, що його ми з Божою поміччю виженемо з-поміж нас.

У чорних очах Буагільбера промайнули зневага і злість, але він нічого не відповів.

eyes of Bois-Guilbert, but he made no reply. – “And now,” pursued the Grand Master, “since our Brother of Goodalricke’s question has been thus imperfectly answered, pursue we our quest, brethren, and with our patron’s assistance, we will search to the bottom this mystery of iniquity. – Let those who have aught to witness of the life and conversation of this Jewish woman, stand forth before us.” There was a bustle in the lower part of the hall, and when the Grand Master enquired the reason, it was replied, there was in the crowd a bedridden man, whom the prisoner had restored to the perfect use of his limbs, by a miraculous balsam.

The poor peasant, a Saxon by birth, was dragged forward to the bar, terrified at the penal consequences which he might have incurred by the guilt of having been cured of the palsy by a Jewish damsel. Perfectly cured he certainly was not, for he supported himself forward on crutches to give evidence. Most unwilling was his testimony, and given with many tears; but he admitted that two years since, when residing at York, he was suddenly afflicted with a sore disease, while labouring for Isaac the rich Jew, in his vocation of a joiner; that he had been unable to stir from his bed until the remedies applied by Rebecca’s directions, and especially a warming and spicy-smelling balsam, had in some degree restored him to the use of his limbs. Moreover, he said, she had given

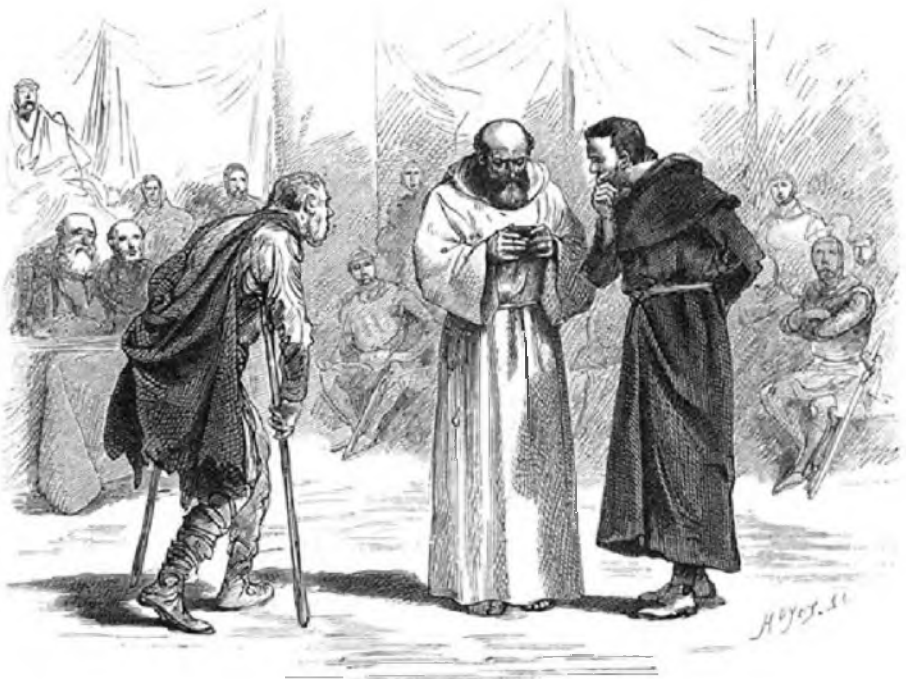

– Отож, – провадив далі великий магістр, – хоча на запитання нашого брата Гудольріка й не дано прямої відповіді, ми, браття, не припинимо наше розслідування. З благословення нашого святого покровителя ми до кінця розкриємо таємницю цієї справи. Нехай ті, кому відомо що-небудь про вчинки і життя цієї єврейки, вийдуть наперед і свідчать про них перед нами.

У віддаленому кінці зали почувся якийсь гамір і зчинилася метушня. Великий магістр запитав, що там діється, і йому відповіли, що тут є каліка, якого підсудна вилікувала чудодійним бальзамом і він зміг рухатися.

З натовпу виштовхнули бідного селянина-сакса. Він був до смерті переляканий, чекаючи покарання, бо його вилікувала від паралічу єврейка. А втім, одужав він не повністю: бідолаха й досі пересувався лише на милицях.

Гірко плачучи, він через силу розповів, як два роки тому, живши в Йорку й працювавши столяром у багатого єврея Ісака, він раптом занедужав і то так, що не міг навіть з ліжка встати, аж поки Ребека стала лікувати його, надто отим бальзамом, що пахнув прянощами, і цей бальзам повернув йому здатність рухатися. А коли він трохи зміцнів, вона дала йому з собою слоїк того коштовного бальзаму і

him a pot of that precious ointment, and furnished him with a piece of money withal, to return to the house of his father, near to Templestowe. "And may it please your gracious Reverence," said the man, "I cannot think the damsel meant harm by me, though she hath the ill hap to be a Jewess; for even when I used her remedy, I said the Pater and the Creed, and it never operated a whit less kindly –"

"Peace, slave," said the Grand Master, "and begone! It well suits brutes like thee to be tampering and trinketing with hellish cures, and to be giving your labour to the sons of mischief. I tell thee, the fiend can impose diseases for the very purpose of removing them, in order to bring into credit some diabolical fashion of cure. Hast thou that unguent of which thou speakest?"

The peasant, fumbling in his bosom with a trembling hand, produced a small box, bearing some Hebrew characters on the lid, which was, with most of the audience, a sure proof that the devil had stood apothecary. Beaumanoir, after crossing himself, took the box into his hand, and, learned in most of the Eastern tongues, read with ease the motto on the lid, – "The Lion of the tribe of Judah hath conquered."

"Strange powers of Sathanas," said he, "which can convert Scripture into blasphemy, mingling poison with our necessary food! – Is there no leech here who can tell us the ingredients of this mystic unguent?"

Two mediciners, as they called themselves, the one a monk, the other a barber, appeared, and avouched they knew nothing of the materials, excepting that they savoured of myrrh and camphire, which they took to be Oriental herbs. But with the true professional hatred to a successful practitioner of their art, they insinuated that, since the medicine was beyond their own knowledge, it must necessarily have been compounded from an unlawful and magical pharmacopeia; since they themselves, though no conjurors, fully understood every branch of their art, so far as it might be exercised with the good faith of a Christian. When this medical research was ended, the Saxon peasant desired humbly to have back the medicine which he had found so salutary; but the Grand Master frowned severely at the request. "What is thy name, fellow?" said he to the cripple.

"Higg, the son of Snell," answered the peasant.

"Then Higg, son of Snell," said the Grand Master, "I tell thee it is better to be bedridden, than to accept the benefit of unbelievers' medicine that thou mayest arise and walk; better to despoil infidels of their treasure by the strong hand, than to accept of them benevolent gifts, or do them service for wages. Go thou, and do as I have said."

трохи грошей, щоб він міг вернутися додому, до батька, що живе неподалік монастиря Темплстоу.

– І дозвольте сказати вашій превелебності, – мовив під кінець свідок, – ця дівчина не могла бажати заподіяти мені якесь зло, хоч і правда, що, собі на лихо, вона таки єврейка. А проте, мастившись її зіллям, я щоразу проказував «Отченаша» та «Вірую», а зілля від того незгірш гоїло.

– Замовкни, рабе, – гукнув великий магістр, – і забирайся геть! Таким тварюкам, як ти, тільки й годиться лікуватись у диявольських знахарок та працювати на користь бісового поріддя! Кажу тобі: ворог роду людського насилає хвороби лише на те, щоб потім зцілити їх, прищепивши отак довіру до диявольських ліків. У тебе є ще трохи того бальзаму, про який ти говорив?

Селянин тремтячою рукою дістав з пазухи маленький слоїк із покришкою, на якій гебрейськими літерами були написані кілька слів. Більшість присутніх сприйняли ті літери за безперечний доказ, що сам диявол готував це зілля. Бомануар перехрестився, узяв слоїк і, добре знаючи східні мови, без великих зусиль прочитав напис: «Лев Юдиного коліна переміг».

– Дивна влада сатани! – мовив великий магістр. – Адже він зміг обернути на зняряддя блюзнірства навіть Святе Письмо, змішавши отруту з потрібною нам поживою! Чи є тут лікар, що міг би сказати нам, з чого виготовлено цей чародійний бальзам?

Двоє медиків, як вони самі себе назвали, – один чернець, а другий цирульник, – вийшли з натовпу і, роздивившись бальзам, заявили, що склад його їм зовсім не відомий, а пахне він миррою й камфорою, що є, на їхню думку, східним зіллям. Однак, піддавшись фаховій зненависті до суперниці, якій більше таланило в їхньому ремеслі, натякнули, буцімто бальзам зроблено негожим способом з якогось таємничого, чаклунського зілля; що самі вони, хоч і не чаклуни, ґрунтовно ознайомлені з усіма галузями медицини тією мірою, якою вона відповідає християнській вірі. Коли скінчилося це фармакологічне дослідження, сакс сумирно попрохав, щоб йому повернули той спасенний бальзам, та великий магістр насупився і спитав:

– Як тебе звуть?

– Хіґ, Снелів син, – відповів селянин.

– Тож слухай, Хіґу, Снелів сину, – сказав Бомануар, – краще крижем лежати, ніж зцілитися і ходити, вживаючи ліки нечестивих еретиків. Краще вже зброєю відібрати в єврея його скарби, ніж приймати від нього подарунки або ж працювати на нього за гроші. Іди й роби, як я сказав.

“Alack,” said the peasant, “an it shall not displease your Reverence, the lesson comes too late for me, for I am but a maimed man; but I will tell my two brethren, who serve the rich Rabbi Nathan Ben Samuel, that your mastership says it is more lawful to rob him than to render him faithful service.”

“Out with the prating villain!” said Beaumanoir, who was not prepared to refute this practical application of his general maxim.

Higg, the son of Snell, withdrew into the crowd, but, interested in the fate of his benefactress, lingered until he should learn her doom, even at the risk of again encountering the frown of that severe judge, the terror of which withered his very heart within him.

At this period of the trial, the Grand Master commanded Rebecca to unveil herself. Opening her lips for the first time, she replied patiently, but with dignity, – “That it was not the wont of the daughters of her people to uncover their faces when alone in an assembly of strangers.” The sweet tones of her voice, and the softness of her reply, impressed on the audience a sentiment of pity and sympathy. But Beaumanoir, in whose mind the suppression of each feeling of humanity which could interfere with his imagined duty, was a virtue of itself, repeated his commands that his victim should be unveiled. The guards were about to remove her veil accordingly, when she stood up before the Grand Master and said, “Nay, but for the love of your own daughters – Alas,” she said, recollecting herself, “ye have no daughters! – yet for the remembrance of your mothers – for the love of your sisters, and of female decency, let me not be thus handled in your presence; it suits not a maiden to be disrobed by such rude grooms. I will obey you,” she added, with an expression of patient sorrow in her voice, which had almost melted the heart of Beaumanoir himself; “ye are elders among your people, and at your command I will show the features of an ill-fated maiden.”

She withdrew her veil, and looked on them with a countenance in which bashfulness contended with dignity. Her exceeding beauty excited a murmur of surprise, and the younger knights told each other with their eyes, in silent correspondence, that Brian’s best apology was in the power of her real charms, rather than of her imaginary witchcraft. But Higg, the son of Snell, felt most deeply the effect produced by the sight of the countenance of his benefactress.

“Let me go forth,” he said to the warders at the door of the hall, – “let me go forth! – To look at her again will kill me, for I have had a share in murdering her.”

“Peace, poor man,” said Rebecca, when she heard his exclamation; “thou hast done me no harm by speaking the truth – thou canst not aid me by thy complaints or lamentations. Peace, I pray thee – go home and save thyself.”

– Що ж, – мовив селянин, – як завгодно вашій превелебності! Мені вже запізно чинити так, як ви повчаєте, – я ж бо каліка, – та маю двох братів, що служать у багатого рабина Натана Бен-Ізраїля, тож я перекажу їм слова вашої превелебності, що краще пограбувати єврея, ніж служити йому чесно і старанно.

– Що він варнякає, оцей дурень неприторенний! Женіть його звідси! – наказав Бомануар, не знаючи, як йому заперечити цей практичний висновок зі свого напучення.

Хіг, Снелів син, пошкандибав у натовп, та не пішов собі геть, а лишився, прагнучи почути, яка доля чекає його благодійницю, дарма що ризикував при цьому знову потрапити на очі суровому судді, перед яким усе його ество поймав жах.

А великий магістр саме наказав Ребеці зняти запинало. Вона вперше порушила мовчанку і з покірливою гідністю промовила, що для дочок її плем'я незвично відкривати обличчя, коли вони перебувають перед зібранням незнайомців. Її ніжний голос і лагідна відповідь пробудили в присутніх співчуття. Та Бомануар, що вважав за найвищу чесноту тамування будь-яких почуттів, коли йшлося про виконання обов'язку, знову наполіг на своїй вимозі. Сторожа кинулась уперед, намірившись зірвати з неї запинало, та вона підвелась і сказала:

– Ні, в ім'я любові до ваших дочок. Ой, леле, я й забула, що у вас не може бути дочок! Хоча б у пам'ять ваших матерів, в ім'я любові до ваших сестер, заради пристойності, не дозволяйте їм так ставитись до мене у вашій присутності! Та я корюся вам, – додала вона з таким сумом і такою покірливістю, що тенькнуло серце навіть у самого Бомануара, – ви старші серед свого народу, і за вашим наказом я сама покажу вам обличчя нещасної дівчини.

Вона відкинула запинало і глянула на них. На її обличчі відбилися водночас і сором'язливість, і почуття власної гідності, її надзвичайна врода викликала загальний захват, і молодші лицарі мовчки презирнулися між собою. Їхні погляди, здавалося, промовляли: незвичайна врода Ребеки набагато правдивіше пояснює нестямне Буагільберове пожадання, аніж її вигадане чаклунство. Та найбільше враження її обличчя справило на Снелового сина Хіга.

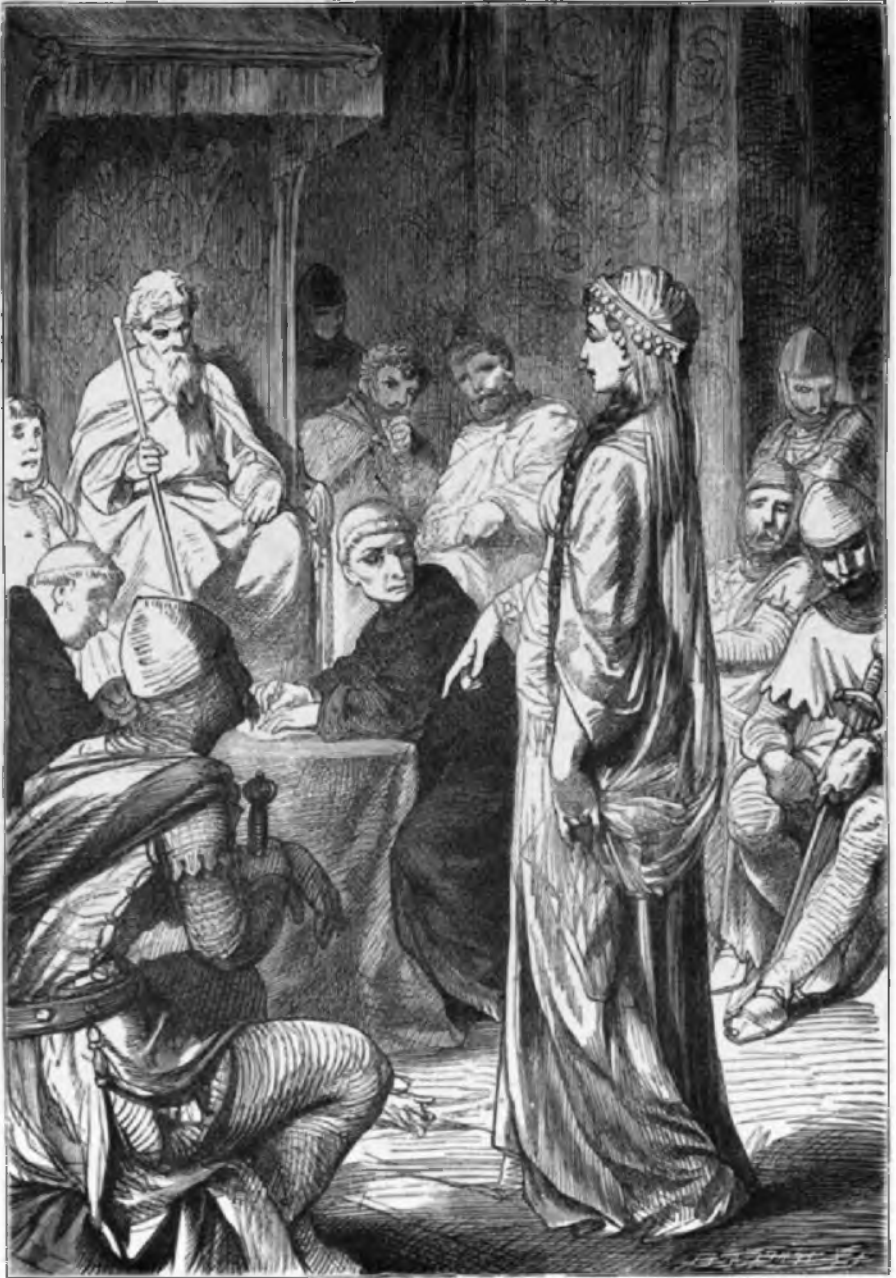
– Пустіть мене, пустіть! – гукав він до сторожі, що стояла на варті біля вхідних дверей. – Дайте мені піти звідси, бо помру з горя: адже я свідчив проти неї!

– Годі тобі, бідолашний, заспокойся, – мовила, почувши його зойки, Ребека. – Сказавши правду, ти не заподіяв мені шкоди, а слізьми й жалем мені не допоможеш. Благаю тебе, вгамуйся, іди додому й подбай про себе.

Higg was about to be thrust out by the compassion of the warders, who were apprehensive lest his clamorous grief should draw upon them reprehension, and upon himself punishment. But he promised to be silent, and was permitted

Сторожа зглянулась над Хігом і, боячись, що його волення накличе на них гнів начальства, а на нього самого – кару, хотіла була вивести його з зали. Та він пообіцяв, що мовчатиме, і йому дозволили залишитись.

to remain. The two men-at-arms, with whom Albert Malvoisin had not failed to communicate upon the import of their testimony, were now called forward. Though both were hardened and inflexible villains, the sight of the captive maiden, as well as her excelling beauty, at first appeared to stagger them; but an expressive glance from the Preceptor of Templestowe restored them to their dogged composure; and they delivered, with a precision which would have seemed suspicious to more impartial judges, circumstances either altogether fictitious or trivial, and natural in themselves, but rendered pregnant with suspicion by the exaggerated manner in which they were told, and the sinister commentary which the witnesses added to the facts. The circumstances of their evidence would have been, in modern days, divided into two classes – those which were immaterial, and those which were actually and physically impossible. But both were, in those ignorant and superstitious times, easily credited as proofs of guilt. – The first class set forth, that Rebecca was heard to mutter to herself in an unknown tongue – that the songs she sung by fits were of a strangely sweet sound, which made the ears of the hearer tingle, and his heart throb – that she spoke at times to herself, and seemed to look upward for a reply – that her garments were of a strange and mystic form, unlike those of women of good repute – that she had rings impressed with cabalistical devices, and that strange characters were broidered on her veil.

All these circumstances, so natural and so trivial, were gravely listened to as proofs, or, at least, as affording strong suspicions that Rebecca had unlawful correspondence with mystical powers.

But there was less equivocal testimony, which the credulity of the assembly, or of the greater part, greedily swallowed, however incredible. One of the soldiers had seen her work a cure upon a wounded man, brought with them to the castle of Torquilstone. She did, he said, make certain signs upon the wound, and repeated certain mysterious words, which he blessed God he understood not, when the iron head of a square cross-bow bolt disengaged itself from the wound, the bleeding was stanchd, the wound was closed, and the dying man was, within a quarter of an hour, walking upon the ramparts, and assisting the witness in managing a mangonel, or machine for hurling stones. This legend was probably founded upon the fact, that Rebecca had attended on the wounded Ivanhoe when in the castle of Torquilstone. But it was the more difficult to dispute the accuracy of the witness, as, in order to produce real evidence in support of his verbal testimony, he drew from his pouch the very bolt-head, which, according to his story, had been miraculously extracted from the wound; and as the iron weighed a full ounce, it completely confirmed the tale, however marvellous.

His comrade had been a witness from a neighbouring battlement of the scene betwixt Rebecca and Bois-Guilbert, when she was upon the point of

Потім викликали двох найманців, котрих Альберт Мальвуазен задалегідь навчив, що вони мають свідчити. Та навіть їх, безсердечних негідників, вразила врода полонянки. Першої миті вони начебто розгубилися, та Мальвуазен так глянув на них, що вони враз схаменулися й набули впевненості. Дуже докладно, що могло б видатися підозрілим не таким упередженим суддям, вони розповіли про всяку всячину. Здебільшого то були цілковиті вигадки, іноді йшлося про прості, природні явища, однак про них розповідали з таким таємничим виглядом і з такими подробицями й тлумаченнями, що найбезневинніші події набували лиховісного забарвлення. За наших часів свідчення, подібні до тих, були б поділені на два типи, а саме: неістотні і неймовірні. Але за тих темних і забобонних часів ці свідчення вважали за доказ провини.

Приміром, свідки говорили, що інколи Ребека щось бурмоче незрозумілою мовою, а співає так солодко, що у слухачів починає дзвеніти у вухах і калатати серце; що інколи вона розмовляє сама з собою і підносить очі вгору, начебто сподіваючись почути відповідь; що її вбрання дивовижне й чудне – не таке, як у звичайної чесної жінки; що на перснях у неї є таємничі знаки, а запинало помережане якимись чудернацькими візерунками. Всі ці балачки про звичайнісінькі речі вислухали з найповажнішим виглядом і занесли до розряду якщо не прямих, то побічних доказів, які підтверджували, що Ребека зналася з нечистою силою.

Проте були й інші, важливіші свідчення, дарма що, напевне, вигадані, й темні слухачі пожадливо всотували їх. Один з вояків бачив, як Ребека вилікувала пораненого, що прибув з ними до замку Торкілстон. За його словами, вона начеркала на його рані якісь знаки, промовляючи при цьому таємничі слова (що їх він, хвалити Бога, не зрозумів), і з рани раптом вийшло залізне вістря стріли, кровотеча враз припинилася, рана загоїлась, і вояк, який шойно вмирав, не більш як за чверть години вийшов на фортечний мур і став допомагати свідкові встановлювати метавку, щоб кидати у ворога каміння. Ця вигадка склалася, певне, під враженням того, що Ребека доглядала в Торкілстоні Айвенго. Але спростувати точність таких свідчень було важко, бо свідок під кінець підтвердив свої слова, діставши з сумки те вістря, що, як він запевняв, так дивовижно вийшло з рани. А оскільки вага тієї залізяки виявилась не меншою за унцію, не лишилося місця для жодних сумнівів у вірогідності цієї розповіді, хоч би якою дивною вона видавалася.

А його приятель з найближчого фортечного муру бачив, як Ребека під час розмови з Буагільбером вибігла на парапет і

precipitating herself from the top of the tower. Not to be behind his companion, this fellow stated, that he had seen Rebecca perch herself upon the parapet of the turret, and there take the form of a milk-white swan, under which appearance she flitted three times round the castle of Torquilstone; then again settle on the turret, and once more assume the female form.

збиралася стрибнути з вежі. Щоб не пасти задніх, цей чоловік розповів, що, ставши на краєчку парасету, Ребека обернулася сніжно-білим лебедем, тричі облетіла круг замку Торкілстон, а тоді знов опустилася на вежу і знову набула вигляду жінки.

Less than one half of this weighty evidence would have been sufficient to convict any old woman, poor and ugly, even though she had not been a Jewess. United with that fatal circumstance, the body of proof was too weighty for Rebecca's youth, though combined with the most exquisite beauty.

The Grand Master had collected the suffrages, and now in a solemn tone demanded of Rebecca what she had to say against the sentence of condemnation, which he was about to pronounce.

"To invoke your pity," said the lovely Jewess, with a voice somewhat tremulous with emotion, "would, I am aware, be as useless as I should hold it mean. To state that to relieve the sick and wounded of another religion, cannot be displeasing to the acknowledged Founder of both our faiths, were also unavailing; to plead that many things which these men (whom may Heaven pardon!) have spoken against me are impossible, would avail me but little, since you believe in their possibility; and still less would it advantage me to explain, that the peculiarities of my dress, language, and manners, are those of my people – I had well-nigh said of my country, but alas! we have no country. Nor will I even vindicate myself at the expense of my oppressor, who stands there listening to the fictions and surmises which seem to convert the tyrant into the victim. – God be judge between him and me! but rather would I submit to ten such deaths as your pleasure may denounce against me, than listen to the suit which that man of Belial has urged upon me – friendless, defenceless, and his prisoner. But he is of your own faith, and his lightest affirmance would weigh down the most solemn protestations of the distressed Jewess. I will not therefore return to himself the charge brought against me – but to himself – Yes, Brian de Bois-Guilbert, to thyself I appeal, whether these accusations are not false? as monstrous and calumnious as they are deadly?"

There was a pause; all eyes turned to Brian de Bois-Guilbert. He was silent.

"Speak," she said, "if thou art a man – if thou art a Christian, speak! – I conjure thee, by the habit which thou dost wear, by the name thou dost inherit – by the knighthood thou dost vaunt – by the honour of thy mother – by the tomb and the bones of thy father – I conjure thee to say, are these things true?"

"Answer her, brother," said the Grand Master, "if the Enemy with whom thou dost wrestle will give thee power."

In fact, Bois-Guilbert seemed agitated by contending passions, which almost convulsed his features, and it was with a constrained voice that at last he replied, looking to Rebecca, – "The scroll! – the scroll!"

Вистачило б і половини цих вагомих свідчень, щоб звинуватити в чаклунстві стару потворну бабу, нехай навіть і не єврейку. А проте навіть молодість і надзвичайна врода Ребеки не могли переважити тяжкості цих доказів, посилених ще тим, що звинувачувана була єврейка.

Великий магістр вислухав думки своїх радників, а тоді врочисто спитав Ребеку, що вона може сказати проти смертного вироку, який він має намір оголосити.

– Благати вас про співчуття, – промовила прекрасна єврейка тремтячим від хвилювання голосом, – було б, як бачу, даремно і принизливо. Пояснювати вам, що лікування хворих і поранених не може бути невгодне Засновникові обох наших релігій, було б марно. Доводити, що багато вчинків, у яких звинувачують мене ці люди, – Господи, прости їм! – абсолютно неможливі, – означало б гайнувати час: певне, ви вірите, що вони можливі. Так само немає сенсу виправдовуватися, що мій одяг, моя мова й мої звички чужі вам, бо вони властиві моему народу, – я мало не сказала: моїй вітчизні, та, лишенько, немає в нас вітчизни. На своє виправдання я не стану навіть викривати мого гнобителя, що стоїть тут і чує, як зводять на мене брехливі звинувачення, а його з тирана перетворюють на жертву. Нехай Бог розсудить мене з ним, та мені легше витерпіти будь-яку присуджену від вас кару, ніж слухати пропозиції, що ними цей утілений диявол переслідував мене, свою бранку, беззахисну й безпорадну дівчину. Але ж він однієї з вами віри, отож найменше його заперечення має у ваших очах більшу вагу, ніж урочисті присяги упослідженої єврейки, – то хіба не марною була б спроба обернути проти нього звернені до мене звинувачення? Та я запитую його – так, Бріане де Буагільбере, я звертаюсь до тебе: скажи, хіба ці звинувачення не брехливі? Хіба вони – не найстрахітливіший наклеп, не менш безглуздий, ніж убивчий?

Запала тиша. Всі прикипіли очима до Бріана де Буагільбера. Він мовчав.

– Говори ж, – наполягала Ребека, – якщо ти чоловік, якщо ти християнин! Говори! Заклинаю тебе шатами, що на тобі, ім'ям, що ти дістав у спадок від предків, лицарством, яким ти вихваляєшся. Честю твоєї матері, могилою й останками твого батька! Благаю тебе, скажи: чи правда все, що тут кажуть?

– Відповідай їй, брате, – сказав великий магістр, – хіба що тільки ворог роду людського, з яким ти змагаєшся, подолав тебе.

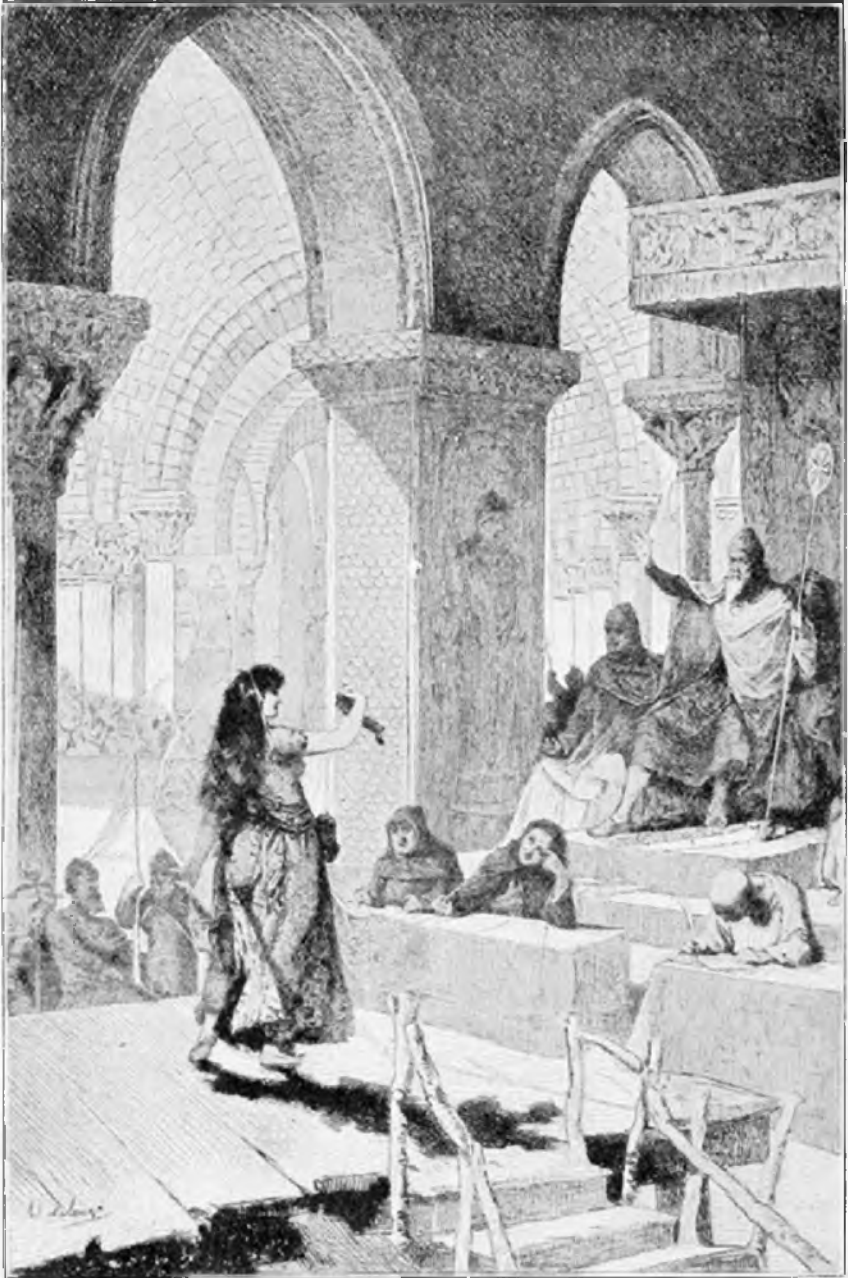
Буагільбера, здавалося, терзали суперечливі жадання, спотворюючи його обличчя судоною. Нарешті він, дивлячись на Ребеку, ледве спромігся вимовити:

– Письмена, письменна...

“Ay,” said Beaumanoir, “this is indeed testimony! The victim of her witcheries can only name the fatal scroll, the spell inscribed on which is, doubtless, the cause of his silence.”

– Оце, – проголосив Бомануар, – воістину незаперечне свідчення. Жертва її чарів може послатися лише на фатальні письмена, накреслені закляття, що змушують його мовчати.

But Rebecca put another interpretation on the words extorted as it were from Bois-Guilbert, and glancing her eye upon the slip of parchment which she continued to hold in her hand, she read written thereupon in the Arabian character, "Demand a Champion!" The murmuring commentary which ran through the assembly at the strange reply of Bois-Guilbert, gave Rebecca leisure to examine and instantly to destroy the scroll unobserved. When the whisper had ceased, the Grand Master spoke.

"Rebecca, thou canst derive no benefit from the evidence of this unhappy knight, for whom, as we well perceive, the Enemy is yet too powerful. Hast thou aught else to say?"

Та Ребека інакше витлумачила слова Буагільбера. Глянувши на клапоть пергаменту, який вона й досі тримала в руці, Ребека прочитала написані там арабською мовою слова: «Проси оборонця!»

Зборисько, зачувши чудну Буагільберову відповідь, загомоніло, і Ребека встигла не лише непомітно прочитати, а й знищити записку. Коли гамір ущух, великий магістр промовив голосніше:

– Ребеко, свідчення цього бідолашного лицаря не прислужилися тобі, бо він, очевидно, й досі перебуває під владою сатани. Що ти можеш іще сказати?

“There is yet one chance of life left to me,” said Rebecca, “even by your own fierce laws. Life has been miserable – miserable, at least, of late – but I will not cast away the gift of God, while he affords me the means of defending it. I deny this charge – I maintain my innocence, and I declare the falsehood of this accusation – I challenge the privilege of trial by combat, and will appear by my champion.”

“And who, Rebecca,” replied the Grand Master, “will lay lance in rest for a sorceress? who will be the champion of a Jewess?”

“God will raise me up a champion,” said Rebecca – “It cannot be that in merry England – the hospitable, the generous, the free, where so many are ready to peril their lives for honour, there will not be found one to fight for justice. But it is enough that I challenge the trial by combat – there lies my gage.”

She took her embroidered glove from her hand, and flung it down before the Grand Master with an air of mingled simplicity and dignity, which excited universal surprise and admiration.

– За вашими жорстокими законами мені для порятунку лишилося тільки одне, – сказала Ребека. – Хоча життя моє було дуже тяжке, принаймні останнім часом, та я не хочу відмовлятися від Божого дарунку, якщо Господь дає мені бодай малу надію на порятунок. Я заперечую всі ваші звинувачення й заявляю, що я невинна, а свідчення неправдиві. Вимагаю призначити Божий суд, і нехай мій оборонець підтвердить мою невинність.

– Але хто ж, Ребеко, – запитав великий магістр, – зголоситься бути оборонцем єврейки, та ще й чаклунки?

– Бог мені дасть оборонця, – відповіла Ребека. – Не може бути, щоб у добрій Англії, країні гостинності, великодушності і свободи, де так багато людей завжди ладні ризикувати життям в ім'я честі, не знайшлося воїна, що зголоситься битися в ім'я справедливості. Я вимагаю призначити двобій. Ось мій виклик.

Вона зняла з руки мережану рукавичку й кинула її до ніг великого магістра з такою невимушеністю й таким почуттям власної гідності, що породила загальне здивування й захват.

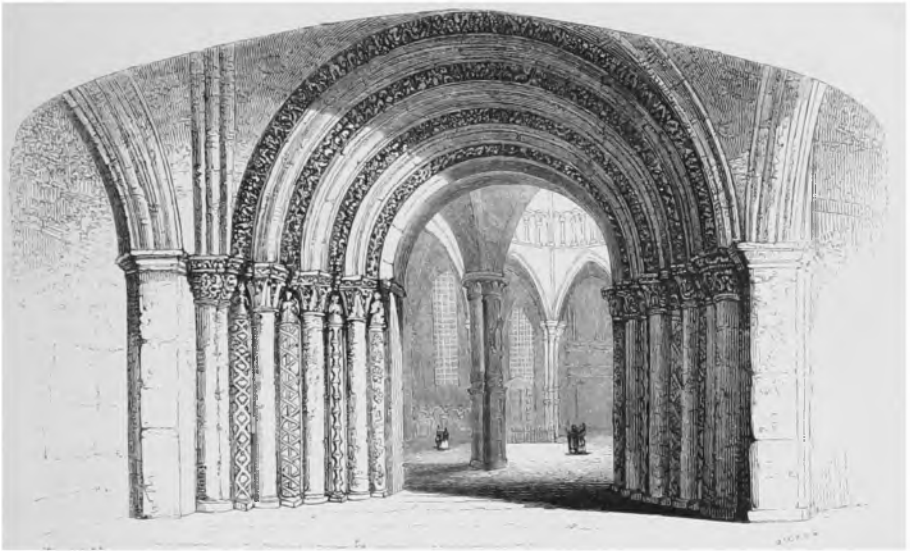
CHAPTER XXXVIII

— *There I throw my gage,
To prove it on thee to the extremest point
Of martial daring.*

Richard II

Even Lucas Beaumanoir himself was affected by the mien and appearance of Rebecca. He was not originally a cruel or even a severe man; but with passions by nature cold, and with a high, though mistaken, sense of duty, his heart had been gradually hardened by the ascetic life which he pursued, the supreme power which he enjoyed, and the supposed necessity of subduing infidelity and eradicating heresy, which he conceived peculiarly incumbent on him. His features relaxed in their usual severity as he gazed upon the beautiful creature before him, alone, unfriended, and defending herself with so much spirit and courage. He crossed himself twice, as doubting whence arose the unwonted softening of a heart, which on such occasions used to resemble in hardness the steel of his sword. At length he spoke.

“Damsel,” he said, “if the pity I feel for thee arise from any practice thine evil arts have made on me, great is thy guilt. But I rather judge it

РОЗДІЛ XXXVIII

*Та як в собі хоч трохи маєш сили,
Схилися, щоб прийняти виклик мій.
Кажу тобі: за лицарським звичаєм
Готовий на найгірше – будь-що-будь
Додержу слова: в сутичці зітнуся .
В. Шекспір. «Річард II»*

Навіть самого Луку Бомануара глибоко вразили врода Ребеки й вираз її обличчя. Він зроду не був ані жорстокий, ані навіть суворий, а проте ніколи не знав жодної пристрасті, мав високі, хоч і хибні уявлення про обов'язок, і з часом завдяки аскетичному життю й могутній владі, що її він мав, а також внаслідок упевненості, що на ньому лежить обов'язок карати поган і викорінювати ересь, серце його зробилося затятим. Суворі риси його обличчя, здавалось, полагіднішали, поки він дивився на прекрасну дівчину – самотню, безпорадну, а проте незламну, яка захищалася з такою гідністю і сміливістю. Він двічі перехрестився, немов дивуючись, звідки зринула така лагідність у його душі, що в таких випадках завжди була тверда і незламна, як сталь. Нарешті він заговорив.

– Дівчино, – сказав він, – якщо той жаль, що його я почуваю до тебе, є виплодом лихих чарів, які ти напустила на мене своїм лукавством, то великий

¹ Переклад Валентина Струтинського.

the kinder feelings of nature, which grieves that so goodly a form should be a vessel of perdition. Repent, my daughter – confess thy witchcrafts

твій гріх перед Богом. І все ж, гадаю, почуття мої можна вважати радше за наслідок природної туги серця, яке вболіває, що така прекрасна форма містить

– turn thee from thine evil faith – embrace this holy emblem, and all shall yet be well with thee here and hereafter. In some sisterhood of the strictest order, shalt thou have time for prayer and fitting penance, and that repentance not to be repented of. This do and live – what has the law of Moses done for thee that thou shouldest die for it?”

“It was the law of my fathers,” said Rebecca; “it was delivered in thunders and in storms upon the mountain of Sinai, in cloud and in fire. This, if ye are Christians, ye believe – it is, you say, recalled; but so my teachers have not taught me.”

“Let our chaplain,” said Beaumanoir, “stand forth, and tell this obstinate infidel – ”

“Forgive the interruption,” said Rebecca, meekly; “I am a maiden, unskilled to dispute for my religion, but I can die for it, if it be God’s will. – Let me pray your answer to my demand of a champion.”

“Give me her glove,” said Beaumanoir. “This is indeed,” he continued, as he looked at the flimsy texture and slender fingers, “a slight and frail gage for a purpose so deadly! – Seest thou, Rebecca, as this thin and light glove of thine is to one of our heavy steel gauntlets, so is thy cause to that of the Temple, for it is our Order which thou hast defied.”

“Cast my innocence into the scale,” answered Rebecca, “and the glove of silk shall outweigh the glove of iron.”

“Then thou dost persist in thy refusal to confess thy guilt, and in that bold challenge which thou hast made?”

“I do persist, noble sir,” answered Rebecca.

“So be it then, in the name of Heaven,” said the Grand Master; “and may God show the right!”

“Amen,” replied the Preceptors around him, and the word was deeply echoed by the whole assembly.

“Brethren,” said Beaumanoir, “you are aware that we might well have refused to this woman the benefit of the trial by combat – but though a Jewess and an unbeliever, she is also a stranger and defenceless, and God forbid that she should ask the benefit of our mild laws, and that it should be refused to her. Moreover, we are knights and soldiers as well as men of religion, and shame it were to us upon any pretence, to refuse proffered combat. Thus, therefore, stands the case. Rebecca, the daughter of Isaac of York, is, by many frequent and suspicious circumstances, defamed of sorcery practised on the person of a noble knight of our holy Order, and hath challenged the

у собі згубну трутизну. Покайся, донько моя, зізнайся, що ти чаклунка, зречися своєї неправедної віри, поцілуй оцей святий символ спасіння, і все для тебе буде добре – і в теперішньому житті, і в майбутньому. Вступи до котрогось жіночого монастиря найсуворішого ордену, і там магимеш час замолити гріхи свої і гідно покаятися. Вчини так – і житимеш. Чим тобі такий дорогий закон Мойсеїв, що ти ладна вмерти за нього?

– Це закон моїх батьків, – відповіла Ребека, – він з громом і блискавкою зійшов на землю з вогняної хмари на вершині гори Сінай. Якщо ви християни, то й ви цьому вірите. Але вважаєте, що на зміну цьому закону прийшов новий, а мої наставники вчили мене не так.

– Нехай наш капелан виїде вперед, – наказав Бомануар, – і переконає цю нечестиву дівчину...

– Даруйте мені, що перебиваю вас, – покірливо мовила Ребека, – але ж я дівчина і не вмію провадити релігійні суперечки. Проте я зумію вмерти за мою віру, коли на те буде воля Божа. Прошу вас відповісти на моє прохання про призначення суду Божого.

– Дайте мені її рукавичку, – сказав Бомануар. – Це воістину недолуга й мала запорука такої важливої справи, – провадив він, дивлячись на маленьку рукавичку з тонесенької тканини. – Бачиш, Ребеко, яка неміцна й мала твоя рукавичка проти наших важких сталевих рукавиць, – така сама і твоя справа проти справи Сіонського Храму, бо ж виклик кинуто всьому нашому ордену.

– Покладіть на ту шальку терезів мою невинність, – відповіла Ребека, – і шовкова рукавичка переважить залізну рукавицю.

– Отже, ти відмовляєшся визнати свою провину і наполягаєш на сміливому виклику?

– Наполягаю, ваша велебносте, – відповіла Ребека.

– Тож нехай буде так, в ім'я Боже, – проголосив великий магістр, – і нехай Господь виявить істину!

– Амінь! – мовили всі прецептори, і їм хором вторували всі збори.

– Браття, – сказав Бомануар, – вам відомо, що за нами було право відмовити цій жінці у випробуванні судом Божим, та хоч вона і єврейка, й нехрещена, а все ж істота самотня і беззахисна. Вона вдалась до заступництва наших несуворих законів, і Господь забороняє відмовити їй. До того ж ми не просто духовні особи, а лицарі й воїни, отож ухилились від двобою було б для нас ганьбою. Суть справи така: Ребеку, доньку Ісака з Йорка, на підставі численних вагомих доказів звинувачують у тому, що вона зачарувала одного шляхетного лицаря нашого ордену, а щоб довести свою невинність, викликала нас на бій

combat in proof of her innocence. To whom, reverend brethren, is it your opinion that we should deliver the gage of battle, naming him, at the same time, to be our champion on the field?"

"To Brian de Bois-Guilbert, whom it chiefly concerns," said the Preceptor of Goodalricke, "and who, moreover, best knows how the truth stands in this matter."

"But if," said the Grand Master, "our brother Brian be under the influence of a charm or a spell – we speak but for the sake of precaution, for to the arm of none of our holy Order would we more willingly confide this or a more weighty cause."

"Reverend father," answered the Preceptor of Goodalricke, "no spell can effect the champion who comes forward to fight for the judgment of God."

"Thou sayest right, brother," said the Grand Master. "Albert Malvoisin, give this gage of battle to Brian de Bois-Guilbert. – It is our charge to thee, brother," he continued, addressing himself to Bois-Guilbert, "that thou do thy battle manfully, nothing doubting that the good cause shall triumph. – And do thou, Rebecca, attend, that we assign thee the third day from the present to find a champion."

"That is but brief space," answered Rebecca, "for a stranger, who is also of another faith, to find one who will do battle, wagering life and honour for her cause, against a knight who is called an approved soldier."

"We may not extend it," answered the Grand Master; "the field must be foughten in our own presence, and divers weighty causes call us on the fourth day from hence."

"God's will be done!" said Rebecca; "I put my trust in Him, to whom an instant is as effectual to save as a whole age."

"Thou hast spoken well, damsel," said the Grand Master; "but well know we who can array himself like an angel of light. It remains but to name a fitting place of combat, and, if it so hap, also of execution. – Where is the Preceptor of this house?"

Albert Malvoisin, still holding Rebecca's glove in his hand, was speaking to Bois-Guilbert very earnestly, but in a low voice.

"How!" said the Grand Master, "will he not receive the gage?"

"He will – he doth, most Reverend Father," said Malvoisin, slipping the glove under his own mantle. "And for the place of combat, I hold the fittest to be the lists of Saint George belonging to this Preceptory, and used by us for military exercise."

"It is well," said the Grand Master. – "Rebecca, in those lists shalt thou produce thy champion; and if thou failest to do so, or if thy champion shall be discomfited by the judgment of God, thou shalt then die the death of a sorceress,

– на суд Божий. Кому, велебні братове, слід віддати, по-вашому, цю запоруку, призначивши його водночас і захисником нашої сторони в майбутньому двобої?

– Бріанові де Буагільберу, – мовив прецептор Гудольрік, – тим паче, що йому найкраще від усіх відомо, на чиєму боці правда.

– Одначе, – зауважив великий магістр, – як нам бути, бо ж наш брат Бріан і далі перебуває під впливом чарів або талісману? А втім, ми заговорили про це лише задля остороги, бо жодній іншій звитяжній руці з нашого ордену не довірили б ми так охоче і цю, й будь-яку іншу важливу справу.

– Превелебний отче, – зауважив прецептор Гудольрік, – жодному талісманові несила подолати лицаря, що виступає на поединку, щоб стався Божий суд.

– Твоя правда, брате, – погодився великий магістр. – Альберте Мальвуазене, дай цю запоруку Бріанові де Буагільберу. Тобі, брате Бріане, доручаємо ми цю справу, аби ти мужньо став до бою, не сумніваючись, що перемога дістанеться правому. А тобі, Ребеко, даємо два дні, щоб ти знайшла собі оборонця.

– Небагато ж даєте ви мені часу, – мовила Ребека. – Я чужоземка й не вашої віри, тож мені нелегко знайти людину, яка б ризикнула життям і смертю заради мене, та й іще в поединку з лицарем, що уславивсь як знаменитий воїн.

– Надовше не можна відкладати, – відповів великий магістр. – Бій має відбутись у нашій присутності, а важливі справи змушують нас поїхати звідси не пізніш як за три дні.

– Нехай буде воля Божа, – мовила Ребека. – На нього покладаю всі мої сподівання – в Господа одна мить має не меншу силу, ніж цілий вік.

– Це ти добре сказала, дівчино, – зауважив великий магістр, – та ми чудово знаємо, хто вміє прибирати янгольської подоби. Отож лишилося тільки призначити місце, придатне для двобою, а також у разі потреби і для страти. Де прецептор тутешнього монастиря?

Альберт Мальвуазен, і досі тримаючи в руці Ребеччину рукавичку, стояв біля Буагільбера і щось палко півголосом доводив йому.

– Як, – здивувався великий магістр, – він не хоче брати запоруки?

– Ні, він хоче, він прийняв запоруку, велебний отче, – відповів Мальвуазен, спритно заховавши рукавичку в себе під мантією. – А щодо місця для поединку, то, на мою думку, для нього найбільш підходить бойовище святого Георгія поблизу нашої прецепторії, де ми виконуємо військові справи.

– Гаразд, – погодився великий магістр. – Ребеко, на це бойовище ти маєш прикликати свого оборонця. Якщо ти не виконаєш цього або якщо твого оборонця переможуть на Божому суді, ти відповідно до нашого

according to doom. – Let this our judgment be recorded, and the record read aloud, that no one may pretend ignorance.”

One of the chaplains, who acted as clerks to the chapter, immediately engrossed the order in a huge volume, which contained the proceedings of the Templar Knights when solemnly assembled on such occasions; and when he had finished writing, the other read aloud the sentence of the Grand Master, which, when translated from the Norman–French in which it was couched, was expressed as follows. –

“Rebecca, a Jewess, daughter of Isaac of York, being attainted of sorcery, seduction, and other damnable practices, practised on a Knight of the most Holy Order of the Temple of Zion, doth deny the same; and saith, that the testimony delivered against her this day is false, wicked, and disloyal; and that by lawful *essoine*¹ of her body as being unable to combat in her own behalf, she doth offer, by a champion instead thereof, to avouch her case, he performing his loyal devoir in all knightly sort, with such arms as to gage of battle do fully appertain, and that at her peril and cost. And therewith she proffered her gage. And the gage having been delivered to the noble Lord and Knight, Brian de Bois-Guilbert, of the Holy Order of the Temple of Zion, he was appointed to do this battle, in behalf of his Order and himself, as injured and impaired by the practices of the appellant. Wherefore the most reverend Father and puissant Lord, Lucas Marquis of Beaumanoir, did allow of the said challenge, and of the said *essoine* of the appellant’s body, and assigned the third day for the said combat, the place being the enclosure called the lists of Saint George, near to the Preceptory of Templestowe. And the Grand Master appoints the appellant to appear there by her champion, on pain of doom, as a person convicted of sorcery or seduction; and also the defendant so to appear, under the penalty of being held and adjudged recreant in case of default; and the noble Lord and most reverend Father aforesaid appointed the battle to be done in his own presence, and according to all that is commendable and profitable in such a case. And may God aid the just cause!”

“Amen!” said the Grand Master; and the word was echoed by all around. Rebecca spoke not, but she looked up to heaven, and, folding her hands, remained for a minute without change of attitude. She then modestly reminded the Grand Master, that she ought to be permitted some opportunity of free communication with her friends, for the purpose of making her condition known to them, and procuring, if possible, some champion to fight in her behalf.

¹ “*Essoine*” signifies excuse, and here relates to the appellant’s privilege of appearing by her champion, in excuse of her own person on account of her sex.

ви року помреш як чаклунка. Нехай цю нашу ухвалу запишуть, а потім привселюдно прочитають, щоб ніхто не міг удавати, ніби не чув її.

Один з капеланів, що правив за писаря капітулу, одразу взявся виконувати цей наказ, пишучи у грубезній книзі, де містилися всі протоколи засідань лицарів Храму, коли вони врочисто збиралися з таких okazji. Коли він закінчив, другий капелан голосно прочитав вирок великого магістра. Цей вирок у перекладі з нормано-французької мови звучав так:

«Ребека, єврейка, донька Ісаака з Йорка, яку викрили в чаклунстві, звабленні та інших згубних учинках, спрямованих проти одного з лицарів святого ордену Сіонського Храму, не визнала себе винною і стверджує, що свідчення, дані цього дня проти неї, брехливі, злісні й несумлінні. Законно відхиливши свою особу як непридатну боронитися, вона пропонує виставити замість себе оборонця, щоб вирішити справу Божим судом, і дає за поруку, що цей її захисник зітнеться за неї, дотримуючись усіх правил справжніх лицарських законів і звичаїв; а на себе, давши ту за поруку, вона таким чином бере відповідальність за всі втрати і збитки. Означену за поруку дано шляхетному лицареві Бріанові де Буагільберу, члену святого ордену Храму, і цей лицар повинен зітнутися у згаданому двобой від ім'я свого ордену і заради власного захисту, бо ж він сам постраждав від чарів і шкідливих чаклувань скаржниці. А тому могутній володар і превелебний отець Лука, маркіз Бомануар, зволив задовольнити згадану супліку й погодився на заміну її особи повноважним заступником і призначив двобій на третій день від сьогодні, а місцем його вибрав бойовище святого Георгія поблизу прецепторії Темплстоу. До того ж великий магістр велить скаржниці з'явитися на двобій зі своїм захисником, бо інакше її покарають, як те визначено законом, за чаклунство і ворожбитство. Так само велить він з'явитися на бойовище призначеної години і оборонцеві ордену, погрожуючи, що в разі непослуху проголосить його підлим зрадником. Крім того, шляхетний маркіз і превелебний отець визначив, що згаданий двобій має відбутися за його особистої присутності, з дотриманням усіх правил і звичаїв, належних для такої okazji. І нехай Господь допоможе праведним!»

– Амінь! – промовив великий магістр, а за ним – усі присутні.

Ребека не зронила і слова, але, склавши руки, зняла очі до неба. Потім скромно нагадала великому магістрові, що годилося б дозволити їй зв'язатися з друзями, аби повідомити їм про становище, в якому вона опинилась, і просити їх знайти воїна, що міг би виступити її оборонцем.

“It is just and lawful,” said the Grand Master; “choose what messenger thou shalt trust, and he shall have free communication with thee in thy prison-chamber.”

“Is there,” said Rebecca, “any one here, who, either for love of a good cause, or for ample hire, will do the errand of a distressed being?”

All were silent; for none thought it safe, in the presence of the Grand Master, to avow any interest in the calumniated prisoner, lest he should be suspected of leaning towards Judaism. Not even the prospect of reward, far less any feelings of compassion alone, could surmount this apprehension.

Rebecca stood for a few moments in indescribable anxiety, and then exclaimed, “Is it really thus? – And, in English land, am I to be deprived of the poor chance of safety which remains to me, for want of an act of charity which would not be refused to the worst criminal?”

Higg, the son of Snell, at length replied, “I am but a maimed man, but that I can at all stir or move was owing to her charitable assistance. – I will do thine errand,” he added, addressing Rebecca, “as well as a crippled object can, and happy were my limbs fleet enough to repair the mischief done by my tongue. Alas! when I boasted of thy charity, I little thought I was leading thee into danger!”

“God,” said Rebecca, “is the disposer of all. He can turn back the captivity of Judah, even by the weakest instrument. To execute his message the snail is as sure a messenger as the falcon. Seek out Isaac of York – here is that will pay for horse and man – let him have this scroll. – I know not if it be of Heaven the spirit which inspires me, but most truly do I judge that I am not to die this death, and that a champion will be raised up for me. Farewell! – Life and death are in thy haste.”

The peasant took the scroll, which contained only a few lines in Hebrew. Many of the crowd would have dissuaded him from touching a document so suspicious; but Higg was resolute in the service of his benefactress. She had saved his body, he said, and he was confident she did not mean to peril his soul.

“I will get me,” he said, “my neighbour Buthan’s good capul,¹ and I will be at York within as brief space as man and beast may.”

But as it fortuneed, he had no occasion to go so far, for within a quarter of a mile from the gate of the Preceptory he met with two riders, whom, by their dress and their huge yellow caps, he knew to be

¹ “Capul”, i.e. horse; in a more limited sense, work-horse.

– Це законно і справедливо, – сказав великий магістр. – Вибери сама посланця, що на нього могла б звіритись, і ми дозволимо йому вільний доступ до тієї келії, де тебе утримують.

– Чи немає тут когось, – промовила Ребека, – хто з любові до справедливості або за щедру винагороду погодиться виконати доручення нещасної дівчини, яка опинилася в скрутті?

Усі мовчали. В присутності великого магістра ніхто не важився виявити співчуття обмовленій дівчині, боячись, що його запідозрять у прихильності до юдаїзму. Страх був такий великий, що брав гору навіть над бажанням одержати обіцяну винагороду, а про почуття жалю й поготів годі було й балакати. Кілька хвилин Ребека чекала у страшній тривозі, чи відповідь їй хто, і нарешті вигукнула:

– Невже в такій країні, як Англія, я буду позбавлена останньої жалюгідної можливості врятувати своє життя, бо ніхто не хоче виявити мені милосердя, якого не позбавляють навіть послідушого злочинця!

Нарешті озвався Хіг, Снелів син:

– Хоч я й каліка, та все ж можу пересуватися завдяки її милосерддї допомозі. Я виконаю твоє доручення, – провадив він далі, звертаючись до Ребеки, – поквалплюсь, як тільки зможуть мої скалічені ноги. Як я радів би, якби мої ноги були такі швидкі, щоб виправити лихо, заподіяне моїм язиком! Ох, розповідаючи про твоє милосердя, я й не думав, що призведу тебе до згуби.

– Усе в руках Божих, – мовила Ребека. – Навіть найслабшим знаряддям він може визволити з полону юдеїв. Щоб виконати його доручення, навіть равлик – посланець, незгірший від сокола. Відшукай Ісака з Йорка. Ось тобі гроші, тут їх вистачить, щоб заплатити за коня й посланця. Достав Ісакові лист від мене. Не знаю, може, саме небо навіває мені це почуття, та тільки я переконана, що не цією смертю судилося мені вмерти і що знайдеться для мене оборонець. Прощай. Життя і смерть залежать від твоєї спритності.

Селянин узяв з її рук листа, в якому було написано кілька рядків гебрейською мовою. Багато хто з юрби умовляв його, щоб він не торкався нечестивої записки. Та Хіг твердо вирішив прислужитися своїй благодійниці. Ця дівчина, казав він, врятувала йому тіло, й він був певен, що вона не хоче занапастити йому душу.

– Я дістану, – сказав він, – у сусіда Ботана доброго коня й помчу до Йорка.

Проте, на щастя, йому не довелося їхати так далеко: за чверть милі від брами прецепторії він здивав двох вершників, що їх за убранням та високими жовтими шапками він одразу ж визнав за євреїв. Наблизившись

Jews; and, on approaching more nearly, discovered that one of them was his ancient employer, Isaac of York. The other was the Rabbi Ben Samuel; and both had approached as near to the Preceptory as they dared, on hearing that the Grand Master had summoned a chapter for the trial of a sorceress.

“Brother Ben Samuel,” said Isaac, “my soul is disquieted, and I wot not why. This charge of necromancy is right often used for cloaking evil practices on our people.”

“Be of good comfort, brother,” said the physician; “thou canst deal with the Nazarenes as one possessing the mammon of unrighteousness, and canst therefore purchase immunity at their hands – it rules the savage minds of those ungodly men, even as the signet of the mighty Solomon was said to command the evil genii. – But what poor wretch comes hither upon his crutches, desiring, as I think, some speech of me? – Friend,” continued the physician, addressing Higg, the son of Snell, “I refuse thee not the aid of mine art, but I relieve not with one asper those who beg for alms upon the highway. Out upon thee! – Hast thou the palsy in thy legs? then let thy hands work for thy livelihood; for, albeit thou be ’st unfit for a speedy post, or for a careful shepherd, or for the warfare, or for the service of a hasty master, yet there be occupations – How now, brother?” said he, interrupting his harangue to look towards Isaac, who had but glanced at the scroll which Higg offered, when, uttering a deep groan, he fell from his mule like a dying man, and lay for a minute insensible.

The Rabbi now dismounted in great alarm, and hastily applied the remedies which his art suggested for the recovery of his companion. He had even taken from his pocket a cupping apparatus, and was about to proceed to phlebotomy, when the object of his anxious solicitude suddenly revived; but it was to dash his cap from his head, and to throw dust on his grey hairs. The physician was at first inclined to ascribe this sudden and violent emotion to the effects of insanity; and, adhering to his original purpose, began once again to handle his implements. But Isaac soon convinced him of his error.

“Child of my sorrow,” he said, “well shouldst thou be called Benoni, instead of Rebecca! Why should thy death bring down my grey hairs to the grave, till, in the bitterness of my heart, I curse God and die!”

“Brother,” said the Rabbi, in great surprise, “art thou a father in Israel, and dost thou utter words like unto these? – I trust that the child of thy house yet liveth?”

“She liveth,” answered Isaac; “but it is as Daniel, who was called Beltheshazzar, even when within the den of the lions. She is captive unto those men of Belial, and they will wreak their cruelty upon her, sparing neither for

до них, він побачив, що один з них був його колишній господар Ісак з Йорка, а другий – рабин Бен-Ізраїль. До них дійшли чутки, що в прецепторії під головуванням великого магістра зібрався капітул ордену храмовників і що там відбувається суд над чаклункою. Тому вони й вирушили до прецепторії, але трималися трохи віддалік від неї.

– Брате Бен-Ізраїлю, – казав Ісак, – не знаю чого, але душу мою проймає тривога. Звинувачення в чаклунстві часто зводять на людей нашого плем'я, і за таким наклепом часто приховують злочини, що їх заподіюють євреям.

– Заспокойся, брате, – умовляв Ісака лікар, – ти маєш змогу завжди поладнати з назарейцями, бо в руках твоїх багатство несправедне, і тому будь-коли можеш відкупитися від них. Гроші мають над грубими умами цих нечестивців не меншу владу, ніж Соломонова печатка над злими духами... Але що це за жалюгідний каліка на шляху йде на милицях нам назустріч? Він, певне, хоче порадитися зі мною. Друже, – провадив він, уже звертаючись до Хіга, Снелового сина, – я не відмовлю тобі в лікарській допомозі, та я ніколи не подаю жебручим на великому шляху. Іди геть. Що таке? В тебе, здається мені, паралізовані ноги? Але ж можна й руками заробити собі на харч. Звісно, посланець з тебе нікудишній, та й пастухом добрим не будеш, і до війська тебе не візьмуть, і до нестриманого господаря на службу краще не потикайся, а все-таки є ремесла... Брате, що з тобою? – скрикнув він, урвавши свою мову і повернувшись до Ісака: той, пробігши очима лист, що його дав йому Хіг, тяжко застогнавши, впав зі свого мула й лежав долі непритомний, здавалося, ніби він помирає.

Страшенно стривожившись, рабин спішився й поквапився вдатись до всіх засобів, аби привести свого приятеля до пам'яті. Він навіть дістав з кишені інструмент для пускання крові, аж раптом Ісак ожив, зірвав з себе шапку і, схопивши жменю дорожньої куряви, висипав її собі на сиву голову. Спочатку лікар подумав був, що такий несподіваний вияв почуттів – ознака божевілля, і ще раз узяв до рук ланцет, та скоро зрозумів, що це не так.

– Дитя моєї скорботи! – вигукнув Ісак. – Тебе треба було б назвати не Ребекою, а Беноні. Навіщо, кому це потрібно, щоб твоя смерть звела мене в могилу і я у відчаї, уболіваючи всім серцем, помираючи, проклинав Бога?

– Брате, – мовив приголомшений рабин, – невже це ти, батько з плем'я Ізраїля, вимовляєш такі слова? Адже донька твоя, сподіваюся, ще жива?

– Жива, – відповів Ісак, – та лише як Даниїл, вкинутий до рову з левами! Вона бранка тих дияволів, і вони прирекли її на мученицьку смерть, не пожалівши ані її юних літ, ані її чудової вроди! Хіба ж не

her youth nor her comely favour. O! she was as a crown of green palms to my grey locks; and she must wither in a night, like the gourd of Jonah! – Child of my love! – child of my old age! – oh, Rebecca, daughter of Rachel! the darkness of the shadow of death hath encompassed thee.”

“Yet read the scroll,” said the Rabbi; “peradventure it may be that we may yet find out a way of deliverance.”

вона, немов пальмовий вінець, тішила свіжою зеленню мою сиву голову... І вона повинна зів'янути за одну ніч, немов Йонів гарбуз*! Дитя моєї любові! Дитя моїх літ похилих! О Ребеко, Рахіліна донько! Смерть уже насунулась на тебе своєю похмурою тінню!

– Та ти прочитай листа, – умовляв його рабин, – може, ми ще якось вирятуємо її.

“Do thou read, brother,” answered Isaac, “for mine eyes are as a fountain of water.”

The physician read, but in their native language, the following words: –

“To Isaac, the son of Adonikam, whom the Gentiles call Isaac of York, peace and the blessing of the promise be multiplied unto thee! – My father, I am as one doomed to die for that which my soul knoweth not – even for the crime of witchcraft. My father, if a strong man can be found to do battle for my cause with sword and spear, according to the custom of the Nazarenes, and that within the lists of Templestowe, on the third day from this time, peradventure our fathers’ God will give him strength to defend the innocent, and her who hath none to help her. But if this may not be, let the virgins of our people mourn for me as for one cast off, and for the hart that is stricken by the hunter, and for the flower which is cut down by the scythe of the mower. Wherefore look now what thou doest, and whether there be any rescue. One Nazarene warrior might indeed bear arms in my behalf, even Wilfred, son of Cedric, whom the Gentiles call Ivanhoe. But he may not yet endure the weight of his armour. Nevertheless, send the tidings unto him, my father; for he hath favour among the strong men of his people, and as he was our companion in the house of bondage, he may find some one to do battle for my sake. And say unto him, even unto him, even unto Wilfred, the son of Cedric, that if Rebecca live, or if Rebecca die, she liveth or dieth wholly free of the guilt she is charged withal. And if it be the will of God that thou shalt be deprived of thy daughter, do not thou tarry, old man, in this land of bloodshed and cruelty; but betake thyself to Cordova, where thy brother liveth in safety, under the shadow of the throne, even of the throne of Boabdil the Saracen; for less cruel are the cruelties of the Moors unto the race of Jacob, than the cruelties of the Nazarenes of England.”

Isaac listened with tolerable composure while Ben Samuel read the letter, and then again resumed the gestures and exclamations of Oriental sorrow, tearing his garments, besprinkling his head with dust, and ejaculating, “My daughter! my daughter! flesh of my flesh, and bone of my bone!”

“Yet,” said the Rabbi, “take courage, for this grief availeth nothing. Gird up thy loins, and seek out this Wilfred, the son of Cedric. It may be he will help thee with counsel or with strength; for the youth hath favour in the eyes of Richard, called of the Nazarenes Coeur-de-Lion, and the tidings that he hath returned are constant in the land. It may be that he may obtain his letter, and his signet, commanding these men of blood, who take their name from the Temple to the dishonour thereof, that they proceed not in their purposed wickedness.”

– Читай краще сам, брате, – відповів Ісак, – мої очі – потік сліз.

Рабин узяв листа й прочитав уголос по-гебрейському:

«Ісакові, Адонікамовому синові, що його іновірці називають Ісаком з Йорка, моє вітання, нехай будуть з тобою мир і благословення Божої обітницї, умножившись на багато літ. Батьку, мене присудили до страти за те, чого не відала моя душа, – за чаклунство і чари. Батьку, якщо можна, знайди дужого вояка, який заради мене вийшов би на двобій і, за звичаєм назарейн, зітнувся б мечем і списом на бойовищі поблизу Темплстоу на третій день від цього дня. Може, Бог батьків наших дасть йому силу захистити невинну, заступитися за беззахисну. А якщо не вийде нічого, нехай дівчата нашого плем'я оплачуть мене як померлу, бо я загину, мов олень, уражений рукою мисливця, і мов квітка, стята косою хлібороба. Тож подумай, що можна вдіяти і чи можна врятувати мене. Є один такий воїн серед назарейн, що міг би взяти до рук зброю на мій захист. Це Вілфред, Седріків син, що його іновірці називають Айвенго. Та він нині ще, певне, неспроможний убратися в бойовий обладунок. А проте сповісти його про все, бо він має шану й любов могутніх синів свого плем'я й був у полоні разом з нами і, може, знайде мені оборонця серед своїх товаришів. І скажи йому, Вілфреду, Седріковому синові, що зостанеться Ребека жива чи помре, вона ні в житті, ні в смерті не винна в тому гріху, в якому її звинувачують. І якщо буде такою воля Божа, що ти втратиш свою доньку, не лишайся, батьку, в цій країні кровопролити і жорстокості, а їдь до Кордови, де брат твій живе в безпеці під захистом трону, що його посідає Боабділ, сарацин, бо жорстокість мавританського люду до синів Якова аж ніяк не така жахлива, як жорстокість англійських назарейн».

Ісак досить спокійно слухав читання листа, але тільки-но Бен-Ізраїль скінчив його, як він знову заходився, за східним звичаєм, ревно виливати свій жаль – шматував на собі одяг, посипав голову пилом і вигукував:

– О донько моя, донько! Плоть від плоті моєї! Кістко від кісток моїх!

– Угамуйся, – сказав рабин, – журбою нічому не зарадиш, підпережись-но і йди шукати того Вілфреда, Седрікового сина. Може, він допоможе тобі якщо не власною хоробрістю, то хоч порадою, бо юнак цей дуже до вподоби Річардові, що його назарейни прозвали Левовим Серцем, а в країні що далі, то гучніше лунають чутки, ніби він повернувся. Можливо, юнак випрохає в нього грамоту за його підписом і печаткою з повелінням не дати тим кровожерним людям, які насмілилися привласнити для свого ордену святе ім'я Храму, скоїти той мерзенний злочин.

“I will seek him out,” said Isaac, “for he is a good youth, and hath compassion for the exile of Jacob. But he cannot bear his armour, and what other Christian shall do battle for the oppressed of Zion?”

“Nay, but,” said the Rabbi, “thou speakest as one that knoweth not the Gentiles. With gold shalt thou buy their valour, even as with gold thou buyest thine own safety. Be of good courage, and do thou set forward to find out this Wilfred of Ivanhoe. I will also up and be doing, for great sin it were to leave thee in thy calamity. I will hie me to the city of York, where many warriors and strong men are assembled, and doubt not I will find among them some one who will do battle for thy daughter; for gold is their god, and for riches will they pawn their lives as well as their lands. – Thou wilt fulfil, my brother, such promise as I may make unto them in thy name?”

“Assuredly, brother,” said Isaac, “and Heaven be praised that raised me up a comforter in my misery. Howbeit, grant them not their full demand at once, for thou shalt find it the quality of this accursed people that they will ask pounds, and peradventure accept of ounces – Nevertheless, be it as thou wilt, for I am distracted in this thing, and what would my gold avail me if the child of my love should perish!”

“Farewell,” said the physician, “and may it be to thee as thy heart desireth.”

They embraced accordingly, and departed on their several roads. The crippled peasant remained for some time looking after them.

“These dog-Jews!” said he; “to take no more notice of a free guild-brother, than if I were a bond slave or a Turk, or a circumcised Hebrew like themselves! They might have flung me a mancus or two, however. I was not obliged to bring their unhallowed scrawls, and run the risk of being bewitched, as more folks than one told me. And what care I for the bit of gold that the wench gave me, if I am to come to harm from the priest next Easter at confession, and be obliged to give him twice as much to make it up with him, and be called the Jew’s flying post all my life, as it may hap, into the bargain? I think I was bewitched in earnest when I was beside that girl! – But it was always so with Jew or Gentile, whosoever came near her – none could stay when she had an errand to go – and still, whenever I think of her, I would give shop and tools to save her life.”

– Я знайду його, – сказав Ісак, – знайду, бо він добрий юнак і має співчуття до гнаних синів Якова. Та він зараз ще дуже кволий, щоб узяти до рук зброю, а хіба тут знайдеш іншого християнина, що погодиться стати на герць за гноблену доньку Сіонову?

– Ой лишенько, – озвався рабин, – ти говориш так, ніби зовсім не знаєш християн! Золотом ти купиш їхню сміливість точнісінько так, як тим-таки золотом купуєш собі безпеку. Наберися духу, зберися на силі і їдь шукати Вілфреда Айвенго. Я теж не сидітиму склавши руки, бо то великий гріх – покинути тебе в такій скруті. Я подамся до Йорка, де тепер зібралось чимало воїнів та дужих чоловіг, і не маю сумніву, що знайду серед них охочого битися за твою доньку. Адже золото – їхнє божество, і за гроші вони ладні будь-коли віддати в заставу своє життя, як заставляють і свої земельні володіння. Слухай, брате: ти ж не відмовишся від обіцянок, що їх мені доведеться, можливо, дати їм від твого ім'я?

– О, певна річ, брате! – відповів Ісак. – І дякую Богові, що дав мені розрадника в моєму горі. Одначе ти не одразу погоджуйся на першу-ліпшу їхню вимогу, бо така натура в цих людей, що вони спершу правлять фунти, а потім згодні взяти й унції. Чини, як знаєш, бо я геть втратив глузд, і навіщо мені все моє золото, якщо загине дитя моєї любові?

– Прощай, – мовив рабин, – і нехай станеться так, як прагне твоє серце.

Вони обнялися, прощаючись, і роз'їхались у різні боки. Каліка зоставсь на дорозі і якийсь час дивився їм услід.

– Ці собаки, – сказав він, – не звернули на мене аніякісінької уваги, так наче я раб або турок, або такий самий, як і вони, єврей! Та я, хвалити Бога, вільний чоловік і цеховий майстер. Могли ж вони, либонь, кинути мені бодай срібняка. Хіба я зобов'язаний розносити їхні неосвячені карлючки та ще й тремтіти, щоб вони не заворожили мене, як провіщали мені добрі люди. Який мені зиск з того золотого, що його дало мені дівчисько, коли доведеться на Великдень іти до сповіді й панотець так мене настрахає, що я йому вдвічі більше заплачу за відпуст. А то, може, ще прозвуть мене єврейським поштарем і я зостануся з цим прізвиськом до скону. Мабуть, ця дівчина таки справді заворожила мене. Та й усі, хто коли знався з нею, байдуже – єврей чи християнин, – усі її слухали. Та коли подумаю про неї, то здається, віддав би і майстерню свою, й усі інструменти, аби лишень урятувати їй життя.

CHAPTER XXXIX

*O maid, unrelenting and cold as thou art,
My bosom is proud as thine own.*

Seward

It was in the twilight of the day when her trial, if it could be called such, had taken place, that a low knock was heard at the door of Rebecca's prison-chamber. It disturbed not the inmate, who was then engaged in the evening prayer recommended by her religion, and which concluded with a hymn we have ventured thus to translate into English.

When Israel, of the Lord beloved,
Out of the land of bondage came,
Her father's God before her moved,
An awful guide, in smoke and flame.
By day, along the astonish'd lands
The cloudy pillar glided slow;
By night, Arabia's crimson'd sands
Return'd the fiery column's glow.
There rose the choral hymn of praise,
And trump and timbrel answer'd keen,
And Zion's daughters pour'd their lays,
With priest's and warrior's voice between.

РОЗДІЛ XXXIX

*Дівчино, хоч, горду, тебе не вблагать,
Та я гордий теж, наче ти.*

Сьюард

Надвечір того дня, коли відбувся суд над Ребекою (якщо його можна назвати судом), хтось тихенько постукав у двері її в'язниці. Та вона не звернула на це ніякої уваги, бо саме проказувала вечірні молитви, закінчивши моління співом гімну, який ми спробуємо перекласти такими словами:

Ізраїль, обраний від Бога,
З неволі йшов шляхом трудним,
І вказував йому дорогу
Господь у сьйві вогнянім.
Удень поперед них повільно
Кружляв він пиловим стовпом,
Вночі ж він вів їх непомильно,
Освітлюючи все кругом.
Підносився хорал хвалою,
Лунав тимпанів дзвін гучний,
І злиті волею одною
Були Сіонові сини.

No portents now our foes amaze,
Forsaken Israel wanders lone;
Our fathers would not know THY ways,
And THOU hast left them to their own.
But, present still, though now unseen,
When brightly shines the prosperous day,
Be thoughts of THEE a cloudy screen
To temper the deceitful ray.
And oh, when stoops on Judah's path
In shade and storm the frequent night,
Be THOU, long-suffering, slow to wrath,
A burning, and a shining light!
Our harps we left by Babel's streams,
The tyrant's jest, the Gentile's scorn;
No censer round our altar beams,
And mute our timbrel, trump, and horn.
But THOU hast said, the blood of goat,
The flesh of rams, I will not prize;
A contrite heart, and humble thought,
Are mine accepted sacrifice.

When the sounds of Rebecca's devotional hymn had died away in silence, the low knock at the door was again renewed. "Enter," she said, "if thou art a friend; and if a foe, I have not the means of refusing thy entrance."

"I am," said Brian de Bois-Guilbert, entering the apartment, "friend or foe, Rebecca, as the event of this interview shall make me."

Alarmed at the sight of this man, whose licentious passion she considered as the root of her misfortunes, Rebecca drew backward with a cautious and alarmed, yet not a timorous demeanour, into the farthest corner of the apartment, as if determined to retreat as far as she could, but to stand her ground when retreat became no longer possible. She drew herself into an attitude not of defiance, but of resolution, as one that would avoid provoking assault, yet was resolute to repel it, being offered, to the utmost of her power.

"You have no reason to fear me, Rebecca," said the Templar; "or if I must so qualify my speech, you have at least NOW no reason to fear me."

"I fear you not, Sir Knight," replied Rebecca, although her short-drawn breath seemed to belie the heroism of her accents; "my trust is strong, and I fear thee not."

"You have no cause," answered Bois-Guilbert, gravely; "my former frantic attempts you have not now to dread. Within your call are guards, over whom I have no authority. They are designed to conduct you to death,

А нині вбогий та безсилий
 Блука Ізраїль в самоті;
 Батьки Тобі не догодили,
 І тому нас покинув Ти.
 Та все ж Ти з нами, хоч незримо;
 То ж у ясному сьйві дня
 Про тебе згадка незборима
 Облуду марну відгана.
 Коли ж стежини нам журливі
 Оповиває ночі змрок,
 Явися, Господи, у гніві,
 У сьйві грізних блискавок!
 Колись на ріках Вавилону
 Позалишали арфи ми,
 Не тліє ладан благовонний,
 Тимпани вже давно німі.
 Але велів Ти: на офіру
 Щоб крові більш ніхто не лив.
 Безхитре серце й розум ширий
 Творцю миліші всіх дарів!

Коли звуки гімну завмерли, у двері знову хтось обережно постукав.

– Заходь, – озвалася Ребека, – якщо ти мені друг, а якщо ворог – мені не вільно заборонити тобі вхід.

– Це я, – заходячи, промовив Бріан де Буагільбер, – а друг я чи ворог, це залежить від того, як скінчиться наше побачення.

Стривожена появою лицаря, чия нестримна пристрасть, на її думку, була головною причиною її нещасть, Ребека схвильовано й недовірливо відсахнулася, а втім, не злякалася, всією своєю постаттю показуючи, що вирішила триматись якомога далі від нього і, хай там що, не здаватися. Вона випросталась, твердо, але без виклику дивлячись на лицаря, певне, не маючи наміру дратувати його, хоч і засвідчуючи обличчям і поставою, що в разі потреби захищатиметься, скільки вистачить сили.

– Ребеко, тобі нема чого боятися мене, – сказав храмовник, – або, точніше, тобі нема чого боятися мене *тепер*.

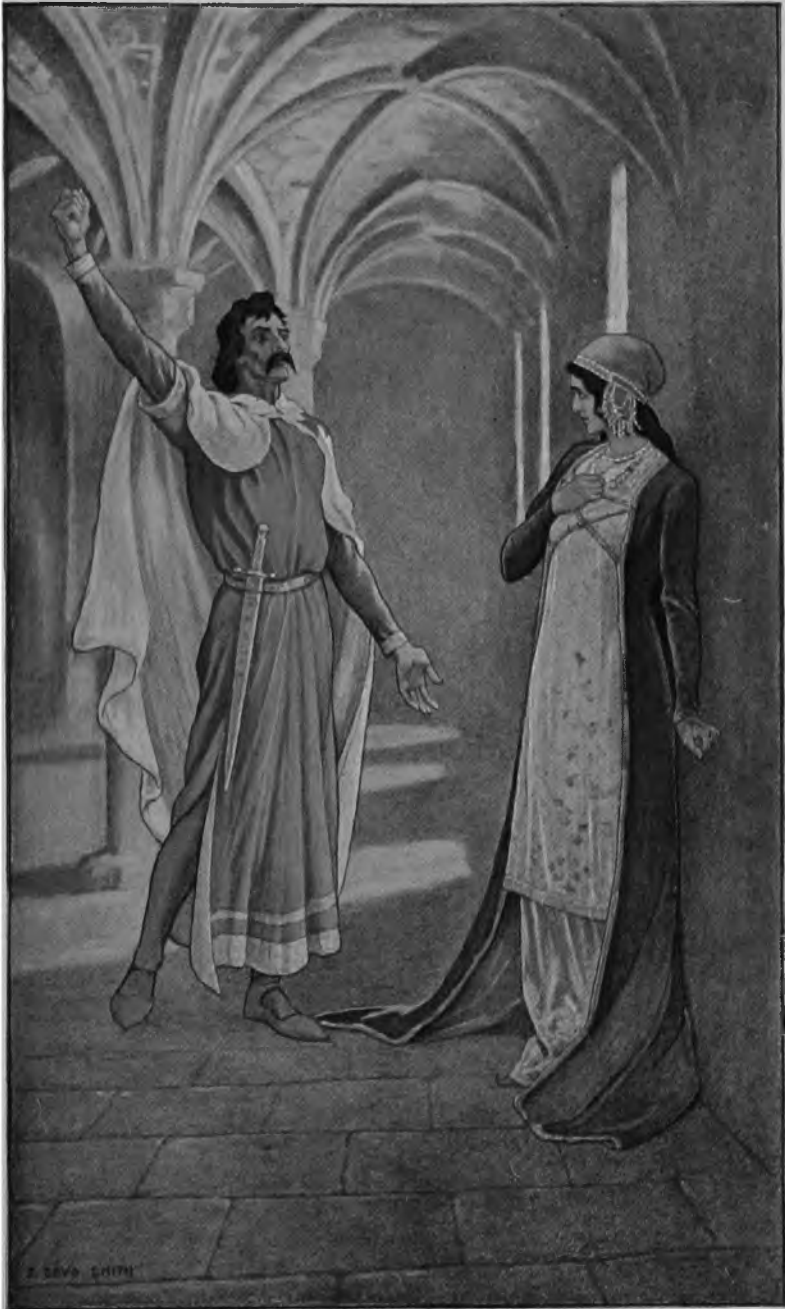
– А я й не боюся, пане лицарю, – відповіла Ребека, хоча її частий віддих не відповідав сміливості цих слів. – Віра моя міцна, і я не боюся вас.

– Та й чого тобі боятись? – погодився Буагільбер. – Мої колишні несамовиті поривання вже не страшні тобі тепер. За дверима стоїть сторожа, яка не підлягає моїй владі. Вони, Ребеко, мають вести тебе на страту. Проте

Rebecca, yet would not suffer you to be insulted by any one, even by me, were my frenzy – for frenzy it is – to urge me so far.”

доти вони нікому не дозволять скривдити тебе, навіть мені, якби моє божевілля
– бо це справжнє синьке божевілля, – ще раз підбурило мене до цього.

“May Heaven be praised!” said the Jewess; “death is the least of my apprehensions in this den of evil.”

“Ay,” replied the Templar, “the idea of death is easily received by the courageous mind, when the road to it is sudden and open. A thrust with a lance, a stroke with a sword, were to me little – To you, a spring from a dizzy battlement, a stroke with a sharp poniard, has no terrors, compared with what either thinks disgrace. Mark me – I say this – perhaps mine own sentiments of honour are not less fantastic, Rebecca, than thine are; but we know alike how to die for them.”

“Unhappy man,” said the Jewess; “and art thou condemned to expose thy life for principles, of which thy sober judgment does not acknowledge the solidity? Surely this is a parting with your treasure for that which is not bread – but deem not so of me. Thy resolution may fluctuate on the wild and changeful billows of human opinion, but mine is anchored on the Rock of Ages.”

“Silence, maiden,” answered the Templar; “such discourse now avails but little. Thou art condemned to die not a sudden and easy death, such as misery chooses, and despair welcomes, but a slow, wretched, protracted course of torture, suited to what the diabolical bigotry of these men calls thy crime.”

“And to whom – if such my fate – to whom do I owe this?” said Rebecca “surely only to him, who, for a most selfish and brutal cause, dragged me hither, and who now, for some unknown purpose of his own, strives to exaggerate the wretched fate to which he exposed me.”

“Think not,” said the Templar, “that I have so exposed thee; I would have bucklered thee against such danger with my own bosom, as freely as ever I exposed it to the shafts which had otherwise reached thy life.”

“Had thy purpose been the honourable protection of the innocent,” said Rebecca, “I had thanked thee for thy care – as it is, thou hast claimed merit for it so often, that I tell thee life is worth nothing to me, preserved at the price which thou wouldst exact for it.”

“Truce with thine upbraidings, Rebecca,” said the Templar; “I have my own cause of grief, and brook not that thy reproaches should add to it.”

“What is thy purpose, then, Sir Knight?” said the Jewess; “speak it briefly. – If thou hast aught to do, save to witness the misery thou hast caused, let me know it; and then, if so it please you, leave me to myself – the step between time and eternity is short but terrible, and I have few moments to prepare for it.”

“I perceive, Rebecca,” said Bois-Guilbert, “that thou dost continue to burden me with the charge of distresses, which most fain would I have prevented.”

– Слава моєму Богові, – мовила єврейка. – Смерть найменше лякає мене в цьому осідку зла.

– Авжеж, либонь, що так, – погодився храмовник, – думка про смерть не повинна страхати тверду душу, коли шлях до неї відкривається миттю. Мене не лякав удар списа чи меча, а тобі стрибок з високої вежі чи удар кинджала не страшні проти того, що кожен з нас вважає за ганьбу. Зауваж, я кажу про нас обох. Цілком можливо, що мої уявлення про честь не менш безглузді, ніж твої, Ребеко, а втім, ми обоє зуміємо померти за них.

– Нещасливий ти чоловік! – вигукнула Ребека. – Невже ти приречений ризикувати життям заради принципів, що їх не визнав твій здоровий глузд? Таж це однаково, що віддавати свої скарби за те, що не замінить хліба. Та про мене ти так не думай. Твою рішучість живлять бурхливі й мінливі хвилі людської гадки, а мою підтримують скелі вічності.

– Годі тобі, – сказав храмовник, – зараз такі розумування геть непотрібні. Тобі судилося померти не тією швидкою й легкою смертю, яку самохіть вибирає жаль і радісно вітає відчай, а смертю повільною, в страхітливих тортурах і муках, до якої засуджують за те, що диявольське святенництво цих людей називає твоїм злочином.

– А кому ж, – заперечила Ребека, – якщо така буде моя доля, кому я її завдячую? Звісно, тому, хто задля свого егоїзму силоміць притяг мене сюди, а тепер – уже й не знаю, заради якої мети, – прийшов залякувати мене, перебільшуючи страхіття тієї гіркої долі, що її сам-таки мені й уготовив.

– Не думай, – сказав храмовник, – не думай, що в цьому моя провина. Я власними грудьми захистив би тебе від цієї небезпеки, як захищав тебе від стріл.

– Якби ти робив це зі шляхетних міркувань – заступитися за невинну, – заперечила Ребека, – я була б тобі вдячна за таке заступництво, але ти відтоді стільки разів вихвалявся цим учинком як своєю заслугою, що життя, збережене тією ціною, якої ти вимагаєш від мене, стало мені огидним.

– Облиш свої докори, Ребеко, – не відступався храмовник, – з мене досить того горя, що я маю, не роби його ще тяжчим своїми звинуваченнями.

– То чого ж ти хочеш, пане лицарю? – спитала єврейка. – Кажі не криючись, якщо ти прийшов не задля того, щоб потішитися нещастям, яке ти заподіяв, кажи. А потім, зроби таку ласку, залиш мене. Перехід від часу до вічності недовгий, але страшний, а мені лишилося так мало годин, щоб приготуватися до нього.

– Я бачу, Ребеко, – сказав Буагільбер, – що ти й далі вважаєш мене за призвідця тих страждань, від яких я хотів би врятувати тебе.

“Sir Knight,” said Rebecca, “I would avoid reproaches – But what is more certain than that I owe my death to thine unbridled passion?”

“You err – you err,” – said the Templar, hastily, “if you impute what I could neither foresee nor prevent to my purpose or agency. – Could I guess the unexpected arrival of yon dotard, whom some flashes of frantic valour, and the praises yielded by fools to the stupid self-torments of an ascetic, have raised for the present above his own merits, above common sense, above me, and above the hundreds of our Order, who think and feel as men free from such silly and fantastic prejudices as are the grounds of his opinions and actions?”

“Yet,” said Rebecca, “you sate a judge upon me, innocent – most innocent – as you knew me to be – you concurred in my condemnation, and, if I aright understood, are yourself to appear in arms to assert my guilt, and assure my punishment.”

“Thy patience, maiden,” replied the Templar. “No race knows so well as thine own tribes how to submit to the time, and so to trim their bark as to make advantage even of an adverse wind.”

“Lamented be the hour,” said Rebecca, “that has taught such art to the House of Israel! but adversity bends the heart as fire bends the stubborn steel, and those who are no longer their own governors, and the denizens of their own free independent state, must crouch before strangers. It is our curse, Sir Knight, deserved, doubtless, by our own misdeeds and those of our fathers; but you – you who boast your freedom as your birthright, how much deeper is your disgrace when you stoop to soothe the prejudices of others, and that against your own conviction?”

“Your words are bitter, Rebecca,” said Bois-Guilbert, pacing the apartment with impatience, “but I came not hither to bandy reproaches with you. – Know that Bois-Guilbert yields not to created man, although circumstances may for a time induce him to alter his plan. His will is the mountain stream, which may indeed be turned for a little space aside by the rock, but fails not to find its course to the ocean. That scroll which warned thee to demand a champion, from whom couldst thou think it came, if not from Bois-Guilbert? In whom else couldst thou have excited such interest?”

“A brief respite from instant death,” said Rebecca, “which will little avail me – was this all thou couldst do for one, on whose head thou hast heaped sorrow, and whom thou hast brought near even to the verge of the tomb?”

– Пане лицарю, в мене немає бажання дорікати тобі. Та хіба ж не твоєї пристрасті я завдячую свою жахливу долю?

– Ти помиляєшся. Це неправда, – квапливо заперечив храмовник. – Ти звинувачуєш мене в тому, чого я не міг передбачити і що сталося попри мою волю. Хіба я міг передбачити несподіваний приїзд сюди цього недоумкуватого стариганя, що його завдяки кільком спалахам нестямної відваги та благоговінню недоумків перед безглуздими самокатуваннями піднесено вище, ніж варті його заслуги, а тепер він панує над здоровим глуздом, наді мною й сотнями членів нашого ордену, які й думають, і почувають як люди, що позбулися тих нісенітних забобонів, з яких випливають його судження й учинки.

– А проте, – зауважила Ребека, – ти теж був серед суддів і хоч і знав, що за мною немає провини, не протестував проти мого засудження й навіть, як я розумію, сам виступиш на двобої суду Божого, аби довести мою злочинність і підтвердити вирок.

– Терпіння, Ребеко! – вигукнув храмовник. – Жоден народ не вмє так коритися часові, як твій, і, корячись йому, вести свій човен, використовуючи навіть зустрічні вітри.

– Недоброї години навчився Ізраїль такому сумному мистецтву, – мовила Ребека. – Але нещастя роблять людське серце покірливим, так само як вогонь згинає тверду сталь, а той, хто не може назвати себе вільним громадянином рідної країни, мимохіть змушений хилити голову перед чужоземцями. Таке, пане лицарю, лежить на нас прокляття, яке ми заслужили своїми переступами та гріхами батьків наших. Але ж ви, – ви, що підносите власну свободу як своє природжене право! Наскільки ж глибша ваша ганьба, коли всупереч вашим власним переконанням ви принижуете себе до потурання забобонам інших людей.

– У твоїх словах є гірка правда, Ребеко, – схвильовано походжаючи по кімнаті, погодився Буагільбер. – Та я прийшов не на те, щоб слухати твої докори. Знай, що Буагільбер не поступається ні перед ким у світі, хоча, зважаючи на обставини, інколи змінює свої плани. Воля його схожа на гірський потік: якщо на його шляху трапляється скеля, він на якийсь час може відхилити свою течію від прямого шляху, а проте неодмінно проб'є собі дорогу уперед, до океану. Пам'ятаєш той клапоть пергаменту, на якому була написана порада вимагати захисника? Як ти гадаєш, хто написав її, як не Буагільбер? У кому іще ти могла б пробудити таке співчуття?

– На якийсь недовгий час страту відкладуть, оце й усе, – відповіла Ребека. – Яка мені з того користь, і невже ти не міг нічого іншого зробити для тієї, на чію голову ти звалив стільки лиха й нарешті привів на край могили?

“No maiden,” said Bois-Guilbert, “this was NOT all that I purposed. Had it not been for the accursed interference of yon fanatical dotard, and the fool of Goodalricke, who, being a Templar, affects to think and judge according to the ordinary rules of humanity, the office of the Champion Defender had devolved, not on a Preceptor, but on a Companion of the Order. Then I myself – such was my purpose – had, on the sounding of the trumpet, appeared in the lists as thy champion, disguised indeed in the fashion of a roving knight, who seeks adventures to prove his shield and spear; and then, let Beaumanoir have chosen not one, but two or three of the brethren here assembled, I had not doubted to cast them out of the saddle with my single lance. Thus, Rebecca, should thine innocence have been avouched, and to thine own gratitude would I have trusted for the reward of my victory.”

“This, Sir Knight,” said Rebecca, “is but idle boasting – a brag of what you would have done had you not found it convenient to do otherwise. You received my glove, and my champion, if a creature so desolate can find one, must encounter your lance in the lists – yet you would assume the air of my friend and protector!”

“Thy friend and protector,” said the Templar, gravely, “I will yet be – but mark at what risk, or rather at what certainty, of dishonour; and then blame me not if I make my stipulations, before I offer up all that I have hitherto held dear, to save the life of a Jewish maiden.”

“Speak,” said Rebecca; “I understand thee not.”

“Well, then,” said Bois-Guilbert, “I will speak as freely as ever did doting penitent to his ghostly father, when placed in the tricky confessional. – Rebecca, if I appear not in these lists I lose fame and rank – lose that which is the breath of my nostrils, the esteem, I mean, in which I am held by my brethren, and the hopes I have of succeeding to that mighty authority, which is now wielded by the bigoted dotard Lucas de Beaumanoir, but of which I should make a different use. Such is my certain doom, except I appear in arms against thy cause. Accursed be he of Goodalricke, who baited this trap for me! and doubly accursed Albert de Malvoisin, who withheld me from the resolution I had formed, of hurling back the glove at the face of the superstitious and superannuated fool, who listened to a charge so absurd, and against a creature so high in mind, and so lovely in form as thou art!”

“And what now avails rant or flattery?” answered Rebecca. “Thou hast made thy choice between causing to be shed the blood of an innocent woman, or of endangering thine own earthly state and earthly hopes – What avails it to reckon together? – thy choice is made.”

– Ні, це аж ніяк не все, що я мав намір зробити для тебе, – сказав Буагільбер. – Якби не прокляте втручання того старого бузувіра й недоумка Гудольріка, який, дарма що він лицар Храму, все-таки прикидається, ніби думає й судить, не забуваючи про людяність, роль оборонця честі ордену доручили б котромусь із звичайних лицарів, а не прецепторові. Тоді б я сам на перший поклик бойової сурми з'явився б на бойовищі, – певна річ, удавши мандрівного лицаря, шукача пригод, – і зі зброєю в руках назвався б твоїм оборонцем. І якби Бомануар поставив проти мене не одного, а двох чи трьох із присутніх тут братів, я, без сумніву, вибив би з сідла їх усіх по черзі, ні разу не зламавши списа. Отакий у мене був намір, Ребеко. Я б обстоював твою невинність і від тебе самої сподівався б дістати нагороду за свою перемогу.

– Усе це звичайнісінька похвальба, пане лицарю, – сказала Ребека. – Ти вихваляєшся тим, що міг би зробити; однак визнає за вигідніше для себе діяти зовсім по-іншому. Ти взяв мою рукавичку. Отже, мій захисник, – коли тільки заради такого самотнього створіння, як я, зголоситься хтось битись, – з'явившись на бойовищі, буде змушений стати на герць із тобою. А ти й далі прикидаєшся моїм другом і оборонцем.

– А я й хочу бути твоїм другом і оборонцем, – запевнив храмовник, – але зваж, чим я при цьому ризикую, чи, радше, якою неславою вкриють моє ім'я. Тож не суди мене, коли я виставлю певні умови, перше ніж задля порятунку єврейки пожертвую всім, що досі було дороге мені.

– Кажи, – мовила Ребека, – я не розумію тебе.

– Що ж, – провадив далі Буагільбер, – я казатиму все, як не каже навіть грішник на сповіді своєму духівникові. Якщо я не з'явлюсь на бойовищі, я, Ребеко, позбудуся свого сану й свого доброго ім'я, втрачу все, чим я дихав досі, – повагу моїх побратимів і надію дістати в спадок ту могутність і владу, що їх має сьогодні старий бузувір Лука де Бомануар і що ними я скористався б інакше. Такою буде моя доля, коли я не з'явлюсь на двобій з твоїм оборонцем. Чорти б ухопили цього Гудольріка, що улаштував мені таку диявольську пастку! І нехай буде проклятий Альберт Мальвуазен, що зупинив мене, коли я хотів жбурнути твою рукавичку в обличчя знавсінілому бузувірові, що повірив безглуздому наклепові на таке піднесене і прекрасне створіння, як ти.

– До чого тепер оці бундючні промови й улесливі слова! – сказала Ребека. – Перед тобою стоїть вибір: пролити кров безневинної жінки чи ризикнути своїми земними вигодами й сподіваннями. Навіщо ти говориш усе це – свій вибір ти зробив.

“No, Rebecca,” said the knight, in a softer tone, and drawing nearer towards her; “my choice is NOT made – nay, mark, it is thine to make the election. If I appear in the lists, I must maintain my name in arms; and if I do so, championed or unchampioned, thou diest by the stake and faggot, for there lives not the knight who hath coped with me in arms on equal issue, or on terms of vantage, save Richard Coeur-de-Lion, and his minion of Ivanhoe. Ivanhoe, as thou well knowest, is unable to bear his corslet, and Richard is in a foreign prison. If I appear, then thou diest, even although thy charms should instigate some hot-headed youth to enter the lists in thy defence.”

“And what avails repeating this so often?” said Rebecca.

“Much,” replied the Templar; “for thou must learn to look at thy fate on every side.”

“Well, then, turn the tapestry,” said the Jewess, “and let me see the other side.”

“If I appear,” said Bois-Guilbert, “in the fatal lists, thou diest by a slow and cruel death, in pain such as they say is destined to the guilty hereafter. But if I appear not, then am I a degraded and dishonoured knight, accused of witchcraft and of communion with infidels – the illustrious name which has grown yet more so under my wearing, becomes a hissing and a reproach. I lose fame, I lose honour, I lose the prospect of such greatness as scarce emperors attain to – I sacrifice mighty ambition, I destroy schemes built as high as the mountains with which heathens say their heaven was once nearly scaled – and yet, Rebecca,” he added, throwing himself at her feet, “this greatness will I sacrifice, this fame will I renounce, this power will I forego, even now when it is half within my grasp, if thou wilt say, Bois-Guilbert, I receive thee for my lover.”

“Think not of such foolishness, Sir Knight,” answered Rebecca, “but hasten to the Regent, the Queen Mother, and to Prince John – they cannot, in honour to the English crown, allow of the proceedings of your Grand Master. So shall you give me protection without sacrifice on your part, or the pretext of requiring any requital from me.”

“With these I deal not,” he continued, holding the train of her robe – “it is thee only I address; and what can counterbalance thy choice? Bethink thee, were I a fiend, yet death is a worse, and it is death who is my rival.”

“I weigh not these evils,” said Rebecca, afraid to provoke the wild knight, yet equally determined neither to endure his passion, nor even feign to endure it. “Be a man, be a Christian! If indeed thy faith recommends that mercy which rather your tongues than your actions

– Ні, Ребеко, – підійшовши до неї ближче, лагідно заперечив лицар, – я ще не вибрав. Ні. І знай – тобі самій доведеться зробити вибір. З'явившись на бойовищі, я буду змушений захищати свою честь і бойову славу. І тоді, буде в тебе оборонець чи ні, – ти однаково помреш на вогнищі, прив'язана до стовпа, бо не народився ще той лицар, що був би рівня мені в бою або переміг би мене, хіба що тільки Річард Левове Серце та його улюбленець Айвенго. Але, як ти знаєш, Айвенго ще не має сили надіти обладунок, а Річард далеко, в чужоземній в'язниці. Отже, якщо я вийду на бойовище, ти помреш, навіть коли б твоя врода і спонукала котрогось запального юнака прийняти виклик на твій захист.

– Навіщо ти стільки разів повторюєш те саме?

– На те, – відповів храмовник, – щоб ти якомога виразніше уявила собі, яка доля чекає на тебе.

– То покажи її з іншого боку, – мовила єврейка, – що тоді буде?

– Якщо я, – провадив Буагільбер далі, – з'явлюсь на фатальному бойовищі, ти помреш повільною і мученицькою смертю, зазнавши таких тортур, які чекають на грішників на тому світі. А якщо не з'явлюсь, мене позбавлять лицарського ймення, я буду зганьблений, звинувачений у чаклунстві та спілкуванні з невірними; шляхетне ім'я, ще більш уславлене моїми подвигами, стане мені докором і посміховищем. Я втрачу свою славу, свою честь, втрачу надії на таку велич і могутність, якої судилося досягти небагатьом імператорам. Пожертвую честолюбними задумами, зруйную такі високі плани, як ті гори, що ними погани, коли вірити їхнім переказам, мало не дісталися до небес. І всім цим, Ребеко, я ладен пожертвувати, – додав він, падаючи їй до ніг, – зречуся і слави, і величі, і влади, хоча вона вже майже в моїх руках, – кажу тобі, всім, аби тільки ти сказала: «Буагільбере, будь моїм коханим».

– Навіть не думай про такі дурниці, пане лицарю, – відповіла Ребека.

– Поквапся, поїдь до регента, до королеви-матері, до принца Джона. З поваги до англійської корони вони не можуть дозволити вашому великому магістрові такої сваволі. Цим ти справді можеш узяти мене під захист, без жодних жертв з твого боку й не вимагаючи від мене жодних винагород.

– Я не хочу й бачити їх, – вигукнув лицар, хапаючись за поділ її сукні, – я звертаюсь тільки до тебе. Що примушує тебе зробити такий вибір? Подумай: навіть якби я був сам диявол, смерть гірша від диявола, а мій суперник – смерть.

– Я не кладу на терези ці обидва різновиди зла, – мовила Ребека, боячись надто розсердити непогамовного лицаря, проте сповнена рішучості не лише не приймати його пропозиції, а й не вдавати прихильності до нього. – Тож будь чоловіком, приклич на поміч свою віру. Якщо правда,

pretend, save me from this dreadful death, without seeking a requital which would change thy magnanimity into base barter.”

“No, damsel!” said the proud Templar, springing up, “thou shalt not thus impose on me – if I renounce present fame and future ambition, I renounce it for thy sake, and we will escape in company. Listen to me, Rebecca,” he said, again softening his tone; “England, – Europe, – is not the world. There are spheres in which we may act, ample enough even for my ambition. We will go to Palestine, where Conrade, Marquis of Montserrat, is my friend – a friend free as myself from the doting scruples which fetter our free-born reason – rather with Saladin will we league ourselves, than endure the scorn of the bigots whom we contemn. – I will form new paths to greatness,” he continued, again traversing the room with hasty strides – “Europe shall hear the loud step of him she has driven from her sons! – Not the millions whom her crusaders send to slaughter, can do so much to defend Palestine – not the sabres of the thousands and ten thousands of Saracens can hew their way so deep into that land for which nations are striving, as the strength and policy of me and those brethren, who, in despite of yonder old bigot, will adhere to me in good and evil. Thou shalt be a queen, Rebecca – on Mount Carmel shall we pitch the throne which my valour will gain for you, and I will exchange my long-desired baton for a sceptre!”

“A dream,” said Rebecca; “an empty vision of the night, which, were it a waking reality, affects me not. Enough, that the power which thou mightest acquire, I will never share; nor hold I so light of country or religious faith, as to esteem him who is willing to barter these ties, and cast away the bonds of the Order of which he is a sworn member, in order to gratify an unruly passion for the daughter of another people. – Put not a price on my deliverance, Sir Knight – sell not a deed of generosity – protect the oppressed for the sake of charity, and not for a selfish advantage – Go to the throne of England; Richard will listen to my appeal from these cruel men.”

“Never, Rebecca!” said the Templar, fiercely. “If I renounce my Order, for thee alone will I renounce it – Ambition shall remain mine, if thou refuse my love; I will not be fooled on all hands. – Stoop my crest to Richard? – ask a boon of that heart of pride? – Never, Rebecca, will I place the Order of the Temple at his feet in my person. I may forsake the Order, I never will degrade or betray it.”

що ваша віра вчить милосерддю, якого у вас більше на словах, ніж на ділі, визволи мене від страшної смерті, не вимагаючи винагороди, яка обернула б твою великодушність у ницу торгівцю.

– Ні! – вигукнув пихатий храмовник, зриваючись на рівні. – Цим ти мене не обдуриш! Якщо я відмовлюся від здобутої слави й майбутніх почестей, то тільки заради тебе, і ми врятуємось не інакше, як удвох. Слухай, Ребеко, – провадив він знову, трохи стихивши голос. – Англія, Європа – це ж не весь світ. Є й інші країни, де ми зможемо жити, і там я знайду простір для мого честолюбства. Поїдемо до Палестини. Там живе мій друг Конрад*, маркіз де Монсерат, людина, як і я, вільна від безглузвих забобонів, які тримають закутими наш природжений здоровий глузд. Радше піти на спілку з Саладіном, аніж терпіти зверхність цих бузувірів, яких ми зневажаємо. Я прокладу нові шляхи до величі, – провадив він, розгонисто походжаючи по кімнаті, – Європа ще почує гучну ходу того, кого вигнала з-поміж синів своїх. Хоч би скільки мільйонів хрестоносців посилала вона в ім'я захисту Палестини, хоч би яка сила-силенна сарацинських шабелів давала їм відкоша, ніхто не зуміє так глибоко пробитись у цю країну, через яку змагаються всі народи, ніхто не зможе утвердитися там так міцно, як я й ті мої побратими, що підуть за мною у вогонь і воду, хоч би що чинив і казав той старий святенник. І ти будеш царицею, Ребеко. На горі Кармель* створимо ми той престол, що його я завоюю своєю звитяжністю для тебе, і замість жезла великого магістра у мене в руці буде царський скіпетр.

– Мрії, – мовила Ребека, – самі мрії і марення! Та навіть якби вони здійснилися, мені до них байдуже. Хоч би якої могутності ти досяг, я не зможу поділяти її з тобою. Для мене любов до Ізраїлю і непохитність у вірі означають так багато, що я не можу поважати чоловіка, котрий легко зрікається батьківщини, розриває зв'язок з орденом, якому складав присягу, і це все тільки на те, щоб задовольнити пристрасть до жінки чужого йому плем'я. Не призначай плати за моє визволення, пане лицарю, не продавай великодушного подвигу – заступися за скривджену з самого лише милосердя, а не задля особистої вигоди. Звернися до англійського престолу. Річард зглянеться на мої благання й визволить мене з жорстоких рук моїх кривдників.

– Нізащо в світі, Ребеко! – з запалом відповів храмовник. – Якщо я зречуся свого ордену, то тільки заради тебе! Та якщо ти знехтуєш моє кохання, мої честолюбні мрії зостануться зі мною. Я не дозволю, щоб мене пошили в дурні! Схилити голову перед Річардом! Просити ласки в цього гордого серця! Ніколи цього не буде, Ребеко! Орден Храму в моїй особі не впаде до Річардових ніг! Я можу відмовитися від ордену, але принизити чи зрадити його – ніколи.

“Now God be gracious to me,” said Rebecca, “for the succour of man is well-nigh hopeless!”

“It is indeed,” said the Templar; “for, proud as thou art, thou hast in me found thy match. If I enter the lists with my spear in rest, think not any human consideration shall prevent my putting forth my strength; and think then upon thine own fate – to die the dreadful death of the worst of criminals – to be consumed upon a blazing pile – dispersed to the elements of which our strange forms are so mystically composed – not a relic left of that graceful frame, from which we could say this lived and moved! – Rebecca, it is not in woman to sustain this prospect – thou wilt yield to my suit.”

“Bois-Guilbert,” answered the Jewess, “thou knowest not the heart of woman, or hast only conversed with those who are lost to her best feelings. I tell thee, proud Templar, that not in thy fiercest battles hast thou displayed more of thy vaunted courage, than has been shown by woman when called upon to suffer by affection or duty. I am myself a woman, tenderly nurtured, naturally fearful of danger, and impatient of pain – yet, when we enter those fatal lists, thou to fight and I to suffer, I feel the strong assurance within me, that my courage shall mount higher than thine. Farewell – I waste no more words on thee; the time that remains on earth to the daughter of Jacob must be otherwise spent – she must seek the Comforter, who may hide his face from his people, but who ever opens his ear to the cry of those who seek him in sincerity and in truth.”

“We part then thus?” said the Templar, after a short pause; “would to Heaven that we had never met, or that thou hadst been noble in birth and Christian in faith! – Nay, by Heaven! when I gaze on thee, and think when and how we are next to meet, I could even wish myself one of thine own degraded nation; my hand conversant with ingots and shekels, instead of spear and shield; my head bent down before each petty noble, and my look only terrible to the shivering and bankrupt debtor – this could I wish, Rebecca, to be near to thee in life, and to escape the fearful share I must have in thy death.”

“Thou hast spoken the Jew,” said Rebecca, “as the persecution of such as thou art has made him. Heaven in ire has driven him from his country, but industry has opened to him the only road to power and to influence, which oppression has left unbarred. Read the ancient history of the people of God, and tell me if those, by whom Jehovah wrought such marvels among the nations, were then a people of misers and of usurers! – And know, proud knight, we number names amongst us to which your boasted northern nobility is as the gourd compared with the cedar – names that ascend far back to those high

– Усі мої надії – на милість Божу, – мовила Ребека, – люди, як бачу, не допоможуть.

– Атож, – відповів храмовник. – Ти дуже горда, але гордий і я. Якщо я з'явлюсь на бойовищі в повному бойовому обладунку, жодні земні помисли не завадять мені використати всю мою силу, все моє вміння. Тож подумай, як усе це обернеться проти тебе! Ти помреш смертю найлихіших злочинців, тебе спалять на вогнищі, й нічого не лишиться від твого прекрасного образу, навіть тих жалюгідних останків, про які можна було б сказати: оце нещодавно жило, рухалось... Ні, Ребеко, жінці нестерпна сама думка про таку долю. Ти ще уволиш мої бажання!

– Буагільбере, – озвалась на те єврейка, – ти не відаєш жіночого серця або ж бачив лише таких жінок, які втратили найкращі жіночі риси, жіночу гідність. Запевняю тебе, гордий лицарю, що в жодній з найстрахотливіших битв не виявляв ти такої мужності, яку виявляє жінка, коли обов'язок чи прихильність спонукають її зазнавати страждань. Я сама жінка, розпещена вихованням, зроду боязка й нездатна терпіти тілесні муки, та коли ми з тобою вийдемо на те фатальне бойовище, ти – битись, а я – на страту, я переконана, що моя відвага буде набагато вища від твоєї... Прощай, я не хочу більше марнувати на тебе слів. Той час, який ще лишився дочці Ізраїлю, щоб побути на землі, годиться використати інакше: вона повинна звернутись до Розрадника, що, може, й відвернув своє лице від свого народу, та ніколи не буває глухий до зойків тих, хто щиро й правдиво покладається на нього.

– Отже, ми розстаємося, – хвилину помовчавши, промовив храмовник. – І навіть Господь дозволив, щоб ми зустрілись у цьому світі! Чому ти не народилась у шляхетних батьків і в християнській вірі! Присягаюсь небесами, коли я дивлюся на тебе і думаю, де і коли я знову тебе побачу, мені шкода, що я не належу до твого знедоленого плем'я. Нехай би рука моя порпалась у скринях зі зливками та монетами, не відаючи ні списа, ні щита, а я схилився б перед дрібною шляхтою, страхаючи своїм поглядом тільки боржників!.. Ось до чого я дійшов, Ребеко, ось чого бажав би, аби лише бути ближчим до тебе в житті, щоб спекатися тієї страшної ролі, яку маю зіграти у твоїй смерті.

– Ти говориш про євреїв, якими їх зробили переслідування людей, подібних до тебе, – сказала Ребека. – Гнів Божий вигнав євреїв з вітчизни, але працьовитість відкрила їм єдиний шлях до влади й могутності, й на цьому шляху їм не поставили перепон. Прочитай стародавню історію ізраїльського народу і скажи: хіба ті люди, через яких Єгова творив чудеса серед народів, були торгівці й лихварі? Тож знай, гордий лицарю, що серед нас є чимало знаменитих імен, проти яких ваші розхвалені шляхетні роди – наче гарбуз проти кедрa. В нас є сім'ї, чії родоводи сягають тих часів,

times when the Divine Presence shook the mercy-seat between the cherubim, and which derive their splendour from no earthly prince, but from the awful Voice, which bade their fathers be nearest of the congregation to the Vision – Such were the princes of the House of Jacob.”

Rebecca’s colour rose as she boasted the ancient glories of her race, but faded as she added, with a sigh, “Such WERE the princes of Judah, now such no more! – They are trampled down like the shorn grass, and mixed with the mire of the ways. Yet are there those among them who shame not such high descent, and of such shall be the daughter of Isaac the son of Adonikam! Farewell! – I envy not thy blood-won honours – I envy not thy barbarous descent from northern heathens – I envy thee not thy faith, which is ever in thy mouth, but never in thy heart nor in thy practice.”

“There is a spell on me, by Heaven!” said Bois-Guilbert. “I almost think you besotted skeleton spoke truth, and that the reluctance with which I part from thee hath something in it more than is natural. – Fair creature!” he said, approaching near her, but with great respect, – “so young, so beautiful, so fearless of death! and yet doomed to die, and with infamy and agony. Who would not weep for thee? – The tear, that has been a stranger to these eyelids for twenty years, moistens them as I gaze on thee. But it must be – nothing may now save thy life. Thou and I are but the blind instruments of some irresistible fatality, that hurries us along, like goodly vessels driving before the storm, which are dashed against each other, and so perish. Forgive me, then, and let us part, at least, as friends part. I have assailed thy resolution in vain, and mine own is fixed as the adamant decrees of fate.”

“Thus,” said Rebecca, “do men throw on fate the issue of their own wild passions. But I do forgive thee, Bois-Guilbert, though the author of my early death. There are noble things which cross over thy powerful mind; but it is the garden of the sluggard, and the weeds have rushed up, and conspired to choke the fair and wholesome blossom.”

“Yes,” said the Templar, “I am, Rebecca, as thou hast spoken me, untaught, untamed – and proud, that, amidst a shoal of empty fools and crafty bigots, I have retained the preeminent fortitude that places me above them. I have been a child of battle from my youth upward, high in my views, steady and inflexible in pursuing them. Such must I remain – proud, inflexible, and unchanging; and of this the world shall have proof. – But thou forgivest me, Rebecca?”

“As freely as ever victim forgave her executioner.”

“Farewell, then,” said the Templar, and left the apartment.

коли серед грому і блискавки поставало божество з почтом херувимів... Такі сім'ї діставали свій високий стан не від земних володарів, а від Голосу, який велів їхнім предкам наблизитись до Бога і владарювати над рештою. Отакі були царі з дому Якова!

Ребека, говорючи про давню славу свого народу, розшарілася, та потім ураз пополотніла, додаючи з тяжким зітханням:

– Атож, отакі були царі юдейські, що їх нині немає. Славу їхню столочено, як покоси, і змішано з грязюкою. Та є ще нащадки великого роду, є й такі, які не осоромлять свого високого походження, і серед них буде донька Ісака, Адонікамового сина. Прощай! Я не зазрю почесням, здобутим коштом людської крові, не зазрю твоєму варварському роду північних поган, не зазрю й вірі твоїй, яка в тебе на устах, та якої немає ані в серці твоєму, ані в учинках.

– Я зачарований, присягаюсь небесами! – вигукнув Буагільбер. – Мені починає здаватися, ніби отой кістяк, що давно вже позбувся розуму, таки мав слухність: мені несила розстатися з тобою, немов мене стримує щось надприродне. Прекрасне створіння! – провадив він, підходячи до неї ближче, проте з великою поштивістю. – Така молода, така вродлива, така безстрашна перед подобою смерті! І приречена померти в ганьбі і муках. Хіба хто може не плакати над тобою? Двадцять років сльоза не набігала мені на очі, а тепер, дивлячись на тебе, я плачу. Але так має бути, ніщо тебе не врятує. Ми обоє – сліпі зняряддя долі, яка нестримно веде нас наперед визначеним шляхом, мов два кораблі, що мчать розбурханими хвилями, а знавіснілий вітер зіштовхує їх один з одним їм на згубу. Прости мені, й розстаньмося як друзі. Марно силкувався я похитнути твою рішучість, але й сам я зостаюсь твердий і непохитний, як непорушна й доля.

– Люди часто звертають на долю наслідки своїх власних непогамовних пристрастей, – сказала Ребека. – Та я прощаю тебе, Буагільбере, тебе, винуватця моєї дочасної смерті. В тебе сильна душа; іноді в ній спалахують шляхетні й великі поривання. Та вона – як занедбаний сад недбайливого господаря: бур'яни буяють у ній і глушать здорові паростки.

– Справді, Ребеко, – погодився храмовник, – я саме такий, як ти кажеш: нестримний, свавільний і гордий, бо в юрбі несосвітених дурнів і спритних святенників я зберіг силу духу, що підносить мене над ними. Я з юних літ привчався до вояцьких подвигів, прагнув досягти високих цілей і домагався їх уперто й несхибно. Таким я й буду: гордим, непохитним, незламним. Світ побачить це, я покажу йому себе, але ти прощаєш мені, Ребеко?

– Так щиро, як тільки може жертва простити своєму катові.

– Прощай, – мовив храмовник і вийшов з кімнати.

The Preceptor Albert waited impatiently in an adjacent chamber the return of Bois-Guilbert.

“Thou hast tarried long,” he said; “I have been as if stretched on red-hot iron with very impatience. What if the Grand Master, or his spy Conrade, had come hither? I had paid dear for my complaisance. – But what ails thee, brother? – Thy step totters, thy brow is as black as night. Art thou well, Bois-Guilbert?”

Прецептор Альберт Мальвуазен нетерпляче дождався Буагільбера в сусідній залі.

– Як ти загаявся! – дорікнув Альберт. – Я вже нетямивсь від хвилювання. Що було б, якби великому магістру або його шпигунові Конраду заманулося завітати сюди? Дорого мені обійшлася б така поблажливість!.. Та що з тобою, брате? Ти аж заточуєшся і похмурий, мов ніч. Може, ти занедужав, Буагільбере?

“Ay,” answered the Templar, “as well as the wretch who is doomed to die within an hour. – Nay, by the rood, not half so well – for there be those in such state, who can lay down life like a cast-off garment. By Heaven, Malvoisin, yonder girl hath well-nigh unmanned me. I am half resolved to go to the Grand Master, abjure the Order to his very teeth, and refuse to act the brutality which his tyranny has imposed on me.”

“Thou art mad,” answered Malvoisin; “thou mayst thus indeed utterly ruin thyself, but canst not even find a chance thereby to save the life of this Jewess, which seems so precious in thine eyes. Beaumanoir will name another of the Order to defend his judgment in thy place, and the accused will as assuredly perish as if thou hadst taken the duty imposed on thee.”

“’Tis false – I will myself take arms in her behalf,” answered the Templar, haughtily; “and, should I do so, I think, Malvoisin, that thou knowest not one of the Order, who will keep his saddle before the point of my lance.”

“Ay, but thou forgettest,” said the wily adviser, “thou wilt have neither leisure nor opportunity to execute this mad project. Go to Lucas Beaumanoir, and say thou hast renounced thy vow of obedience, and see how long the despotic old man will leave thee in personal freedom. The words shall scarce have left thy lips, ere thou wilt either be an hundred feet under ground, in the dungeon of the Preceptory, to abide trial as a recreant knight; or, if his opinion holds concerning thy possession, thou wilt be enjoying straw, darkness, and chains, in some distant convent cell, stunned with exorcisms, and drenched with holy water, to expel the foul fiend which hath obtained dominion over thee. Thou must to the lists, Brian, or thou art a lost and dishonoured man.”

“I will break forth and fly,” said Bois-Guilbert – “fly to some distant land, to which folly and fanaticism have not yet found their way. No drop of the blood of this most excellent creature shall be spilled by my sanction.”

“Thou canst not fly,” said the Preceptor; “thy ravings have excited suspicion, and thou wilt not be permitted to leave the Preceptory. Go and make the essay – present thyself before the gate, and command the bridge to be lowered, and mark what answer thou shalt receive. – Thou are surprised and offended; but is it not the better for thee? Wert thou to fly, what would ensue but the reversal of thy arms, the dishonour of thine ancestry, the degradation of thy rank? – Think on it. Where shall thine old companions in arms hide their heads when Brian de Bois-Guilbert, the best lance of the Templars, is proclaimed recreant, amid the hisses of the assembled people? What grief will be at the Court of France! With what joy will the haughty Richard hear the news, that the knight that set him hard in Palestine, and well-nigh

– Ні, – відповів храмовник, – я здоровий, мов той бідолаха, який знає, що за годину його стратять. А втім, ні, мені вдвічі тяжче, бо дехто з приречених на страту лишає життя, ніби зношений одяг. Присягаюся небом, Мальвуазене, ця дівчина перетворила мене на ганчірку! Я майже був вирішив іти до великого магістра, кинути йому в обличчя зречення ордену й відмовитись від накинutoї мені цим тираном жорстокості.

– Ти з глузду з'їхав! – сказав Мальвуазен. – Цим учинком ти занапастиш себе, але не врятуєш єврейки, яка, здається, така дорога тобі. Бомануар замість тебе призначить когось іншого захищати свій присуд, і засуджена однаково загине.

– Дурниця! Я сам її боронитиму, – пихато мовив храмовник, – і тобі, Мальвуазене, гадаю, відомо, що в усьому ордені не знайдеться бійця, здатного витримати удар мого списа.

– Лишенько, – сказав лукавий порадник, – ти зовсім не зважаєш на те, що тобі не дадуть ані нагоди, ані можливості виконати твій божевільний план. Спробуй-но піди до Луки Бомануара, скажи, що зрікаєшся обітниці послуху, й побачимо, чи надовго після цього цей деспотичний стариган лишить тебе на волі. Тільки-но ти вимовиш ці слова, як одразу ж опинишся на сотню стіп під землею, у склепі в'язничної вежі прецепторії, де чекатимеш суду, а судитимуть тебе як відступника й боягуза. А якщо вирішать, що тебе таки зачаровано, тебе закують у ланцюги, відведуть до котрогось далекого монастиря, замкнуть самого в темній келії, і ти в п'їтмі валятимешся там на соломі, знавіснівши від прокльонів і до рубця промокнувши від святої води, що нею тебе ревно поливатимуть, аби вигнати з тебе диявола. Ні, Бріане, ти мусиш з'явитись на бойовище, бо інакше загинеш!

– Я вирвуся звідси і втечу! – не вгавав Буагільбер. – Втечу до якоїсь далекої країни, куди ще не дійшли глупство і фанатизм людини. Принаймні жодна краплина крові цієї прекрасної дівчини не проллється за моєї участі.

– Ти не зможеш утекти, – сказав Мальвуазен. – Твоє навіженство збудило підозру, і тебе не випустять з мурів прецепторії. Піди спробуй. Підійди до брами, накажи спустити звідного моста і побачиш, чи виконають твій наказ. Ти здивований, ображений? Таж для тебе ліпше, що це так. Твоя втеча буде марною. Твого герба перекинуть, ти знеславиш своїх предків, і тебе виженуть з ордену. Подумай добре: куди дітися з сорому твоїм бойовим побратимам, коли Бріана де Буагільбера, найхоробрішого в лавах храмовників, прилюдно назвуть зрадником і зборисько освище твоє ім'я? А як засмутиться увесь французький двір! Як зрадіє погордливий Річард, дізнавшись, що той самий лицар, який завдав йому чимало клопоту в Палестині й мало не потьмарив його всесвітньої

darkened his renown, has lost fame and honour for a Jewish girl, whom he could not even save by so costly a sacrifice!”

“Malvoisin,” said the Knight, “I thank thee – thou hast touched the string at which my heart most readily thrills! – Come of it what may, recreant shall never be added to the name of Bois-Guilbert. Would to God, Richard, or any of his vaunting minions of England, would appear in these lists! But they will be empty – no one will risk to break a lance for the innocent, the forlorn.”

“The better for thee, if it prove so,” said the Preceptor; “if no champion appears, it is not by thy means that this unlucky damsel shall die, but by the doom of the Grand Master, with whom rests all the blame, and who will count that blame for praise and commendation.”

“True,” said Bois-Guilbert; “if no champion appears, I am but a part of the pageant, sitting indeed on horseback in the lists, but having no part in what is to follow.”

“None whatever,” said Malvoisin; “no more than the armed image of Saint George when it makes part of a procession.”

“Well, I will resume my resolution,” replied the haughty Templar. “She has despised me – repulsed me – reviled me – And wherefore should I offer up for her whatever of estimation I have in the opinion of others? Malvoisin, I will appear in the lists.”

He left the apartment hastily as he uttered these words, and the Preceptor followed, to watch and confirm him in his resolution; for in Bois-Guilbert’s fame he had himself a strong interest, expecting much advantage from his being one day at the head of the Order, not to mention the preferment of which Mont-Fitchet had given him hopes, on condition he would forward the condemnation of the unfortunate Rebecca. Yet although, in combating his friend’s better feelings, he possessed all the advantage which a wily, composed, selfish disposition has over a man agitated by strong and contending passions, it required all Malvoisin’s art to keep Bois-Guilbert steady to the purpose he had prevailed on him to adopt. He was obliged to watch him closely to prevent his resuming his purpose of flight, to intercept his communication with the Grand Master, lest he should come to an open rupture with his Superior, and to renew, from time to time, the various arguments by which he endeavoured to show, that, in appearing as champion on this occasion, Bois-Guilbert, without either accelerating or ensuring the fate of Rebecca, would follow the only course by which he could save himself from degradation and disgrace.

слави, сам утратив честь і добре ім'я через єврейку, а проте не зміг урятувати її навіть коштом такої великої жертви.

– Мальвуазене, – промовив лицар, – дякую тобі. Ти зачепив ту струну, яка найдужче хвилює мою душу. Хоч би там що сталося, та слово «зрадник» ніколи не постане поряд з ім'ям Буагільбера. Дай Боже, щоб сам Річард або хтось із його розхвалених улюбленців виступив проти мене на бойовищі. Але ж ні, там нікого не буде, ніхто не захоче ризикнути життям заради невинної, самотньої...

– Тим ліпше для тебе, якщо і справді буде так, – сказав прецептор. – Якщо не з'явиться її оборонець, не на тебе впаде провина за смерть бідолашної дівчини, а на великого магістра, що засудив її на страту. На нього впаде відповідальність за цю ганьбу, а він вважатиме її не за свою провину, а заслугу, гідну всілякої хвали.

– Це правда, – потвердив Буагільбер. – Якщо вона не матиме оборонця, я буду лише частиною вистави, тобто з'явлюсь на бойовище верхи і в повному обладунку, проте не братиму ніякої участі в тому, що станеться потім.

– Авжеж! – підхопив його слова Мальвуазен. – Будеш мов постать святого Георгія на церковних корогвах.

– Що ж, нехай буде так, як я вже вирішив, – мовив бундючний храмовник. – Вона відмовила мені, принизила й знехтувала мене. То чого ж я маю жертвувати заради неї своєю славою й людською повагою? Мальвуазене, я виїду на бойовище.

Після цих слів він квалливо вийшов із зали, а прецептор рушив за ним, аби глянути й підтримати його в ухваленій постанові, бо й сам був дуже зацікавлений в успіхах Буагільбера, сподіваючись на великі вигоди для себе в тому випадку, коли згодом той стане на чолі ордену, не кажучи вже про надію посісти місце, яке пообіцяв йому Конрад Монт-Фітчет з умовою, щоб він якомога сприяв засудженню нещасної Ребеки. Заперечуючи найкращі поривання в душі свого друга, Мальвуазен мав над ним усі переваги хитрого й незворушного себелюбця, що сперечався з людиною, охопленою палкими й суперечливими пристрастями. А проте йому довелось удатися до всього свого вміння, щоб примусити Буагільбера дотриматись ухваленної постанови. Мальвуазен повинен був ні на крок не відходити від свого приятеля, щоб той знову не надумав утекти, і запобігати його можливій зустрічі з великим магістром, що могла б скінчитися відкритим розривом; до того ж Альберт знов і знов мав доводити, що Бріан зобов'язаний з'явитися на бойовищі, бо цей вихід ніяк не вплине на долю Ребеки, а для нього самого є єдиною надією урятуватися від ганьби і неслави.

CHAPTER XL

*Shadows avaunt! – Richard's himself again.
Richard III*

When the Black Knight – for it becomes necessary to resume the train of his adventures – left the Trysting-tree of the generous Outlaw, he held his way straight to a neighbouring religious house, of small extent and revenue, called the Priory of Saint Botolph, to which the wounded Ivanhoe had been removed when the castle was taken, under the guidance of the faithful Gurth, and the magnanimous Wamba. It is unnecessary at present to mention what took place in the interim betwixt Wilfred and his deliverer; suffice it to say, that after long and grave communication, messengers were dispatched by the Prior in several directions, and that on the succeeding morning the Black Knight was about to set forth on his journey, accompanied by the jester Wamba, who attended as his guide.

“We will meet,” he said to Ivanhoe, “at Coningsburgh, the castle of the deceased Athelstane, since there thy father Cedric holds the funeral feast for his noble relation. I would see your Saxon kindred together, Sir Wilfred, and

РОЗДІЛ XI

*Розвійтесь, тіні – став собою Річард.
В. Шекспір. «Річард III»*

Та повернімося до пригод Чорного Лицаря. Від'їхавши від заповітного дуба шляхетного розбійника, він повернув до сусіднього монастиря, скромного й небагатого, що мав назву абатства святого Ботольфа, куди після падіння замку Торкілстон під наглядом вірного Гурта й великодушного Вамби перевезли пораненого Айвенго. Поки що ми не говоритимемо про те, що сталося між Вілфредом та його визволителем. Досить лише сказати, що після довгої й поважної розмови абат розіслав посланців у різні боки, а другого дня вранці Чорний Лицар зібрався їхати з монастиря, взявши собі за провідника блязня Вамбу. Перед від'їздом лицар звернувся до Айвенго:

– Ми побачимося з тобою в Конінгзбурзі, замку покійного Ательстана, куди поїхав твій батько Седрік на поминки по своєму шляхетному родичеві. Я погляну там на твою саксонську рідню,

become better acquainted with them than heretofore. Thou also wilt meet me; and it shall be my task to reconcile thee to thy father.”

So saying, he took an affectionate farewell of Ivanhoe, who expressed an anxious desire to attend upon his deliverer. But the Black Knight would not listen to the proposal.

“Rest this day; thou wilt have scarce strength enough to travel on the next. I will have no guide with me but honest Wamba, who can play priest or fool as I shall be most in the humour.”

“And I,” said Wamba, “will attend you with all my heart. I would fain see the feasting at the funeral of Athelstane; for, if it be not full and frequent, he will rise from the dead to rebuke cook, sewer, and cupbearer; and that were a sight worth seeing. Always, Sir Knight, I will trust your valour with making my excuse to my master Cedric, in case mine own wit should fail.”

“And how should my poor valour succeed, Sir Jester, when thy light wit halts? – resolve me that.”

“Wit, Sir Knight,” replied the Jester, “may do much. He is a quick, apprehensive knave, who sees his neighbours blind side, and knows how to keep the lee-gage when his passions are blowing high. But valour is a sturdy fellow, that makes all split. He rows against both wind and tide, and makes way notwithstanding; and, therefore, good Sir Knight, while I take advantage of the fair weather in our noble master’s temper, I will expect you to bestir yourself when it grows rough.”

“Sir Knight of the Fetterlock, since it is your pleasure so to be distinguished,” said Ivanhoe, “I fear me you have chosen a talkative and a troublesome fool to be your guide. But he knows every path and alley in the woods as well as e’er a hunter who frequents them; and the poor knave, as thou hast partly seen, is as faithful as steel.”

“Nay,” said the Knight, “an he have the gift of showing my road, I shall not grumble with him that he desires to make it pleasant. – Fare thee well, kind Wilfred – I charge thee not to attempt to travel till to-morrow at earliest.”

So saying, he extended his hand to Ivanhoe, who pressed it to his lips, took leave of the Prior, mounted his horse, and departed, with Wamba for his companion. Ivanhoe followed them with his eyes, until they were lost in the shades of the surrounding forest, and then returned into the convent.

But shortly after matin-song, he requested to see the Prior. The old man came in haste, and enquired anxiously after the state of his health.

Вілфреде, і ближче познайомлюсь з усіма. Приїзди й ти туди, я беруся помирити тебе з батьком.

Сказавши це, Чорний Лицар тепло попрощався з Айвенго, що палко прагнув їхати зі своїм рятувником. Та Чорний Лицар і чути не хотів.

– Спочинь сьогодні, – сказав він. – Мабуть, і завтра ти ще не матимеш сили вирушати в дорогу. Мені, крім чесного Вамби, іншого провідника не потрібно. Він гратиме при мені роль чи то панотця, чи то блазня, зважаючи на мій настрій.

– А я, – мовив Вамба, – служитиму вам від щирого серця. Я залюбки побуваю на Ательстанових поминках, бо, коли їжа буде не дуже поживна, а подаватимуть нечасто, він воскресне й почне карати куховарів, прислугу і підчасного. А це вистава, яку варто подивитися. Я вже сподіваюся, пане лицарю, що ваша звитяжність буде мені захистом перед моїм господарем Седріком, коли моя дотепність зазнає невдачі.

– Але ж, блазню, на що придається моя звитяжність, якщо буде безсила твоя дотепність? Розгадай-но мені цю загадку.

– Бачте, пане лицарю, – відповів Вамба, – жарт може багато зробити. Догідливий і спостережливий блазень одразу зауважує, яким оком його сусіда бачить гірше, і стоїть з того боку, коли той шаленіє, давши волю своїм почуттям. А звитяжність – це дужий хлопець, який трощить усе на своєму шляху. Він гребе проти вітру й відпливу і зрештою таки пристає до берега. А тому, добрий пане лицарю, я користуватимусь тільки ясною погодою в душі мого шляхетного господаря, а в бурю, сподіваюсь, ви вже, будьте ласкаві, мене виручатимете.

– Пане Лицарю Замкненої Колодки, коли вже вам хочеться так називати себе, – сказав Айвенго, – боюся, що ви зводили вибрати собі за провідника надто вже балакучого й докучливого блазня. Зате кожную стежину в лісі він знає незгірш від будь-якого мисливця; до того ж, як ви бачили, цей хлопець вірний і надійний, наче криця.

– Дарма, – мовив лицар, – аби тільки він показав мені дорогу. То не завадить, якщо йому схочеться розважити мене в дорозі. Ну, прощай, Вілфреде, одужуй, друже. Але дивись, я забороняю тобі виїздити принаймні до завтра.

З цими словами він подав Вілфредові руку, а той поцілував її, потім лицар розпрощався з абатом, сів на коня й поїхав у супроводі самого Вамби.

Айвенго дививсь їм услід, аж поки вони зникли в хащах навколишнього лісу, а тоді повернувся до монастиря.

Та одразу ж після утрени він послав до абата сказати, що хоче його бачити. Старий перелякано прибіг і занепокоєно спитав, як почувается Айвенго.

“It is better,” he said, “than my fondest hope could have anticipated; either my wound has been slighter than the effusion of blood led me to suppose, or this balsam hath wrought a wonderful cure upon it. I feel already as if I could bear my corslet; and so much the better, for thoughts pass in my mind which render me unwilling to remain here longer in inactivity.”

“Now, the saints forbid,” said the Prior, “that the son of the Saxon Cedric should leave our convent ere his wounds were healed! It were shame to our profession were we to suffer it.”

“Nor would I desire to leave your hospitable roof, venerable father,” said Ivanhoe, “did I not feel myself able to endure the journey, and compelled to undertake it.”

“And what can have urged you to so sudden a departure?” said the Prior.

“Have you never, holy father,” answered the Knight, “felt an apprehension of approaching evil, for which you in vain attempted to assign a cause? – Have you never found your mind darkened, like the sunny landscape, by the sudden cloud, which augurs a coming tempest? – And thinkest thou not that such impulses are deserving of attention, as being the hints of our guardian spirits, that danger is impending?”

“I may not deny,” said the Prior, crossing himself, “that such things have been, and have been of Heaven; but then such communications have had a visibly useful scope and tendency. But thou, wounded as thou art, what avails it thou shouldst follow the steps of him whom thou couldst not aid, were he to be assaulted?”

“Prior,” said Ivanhoe, “thou dost mistake – I am stout enough to exchange buffets with any who will challenge me to such a traffic – But were it otherwise, may I not aid him were he in danger, by other means than by force of arms? It is but too well known that the Saxons love not the Norman race, and who knows what may be the issue, if he break in upon them when their hearts are irritated by the death of Athelstane, and their heads heated by the carousal in which they will indulge themselves? I hold his entrance among them at such a moment most perilous, and I am resolved to share or avert the danger; which, that I may the better do, I would crave of thee the use of some palfrey whose pace may be softer than that of my destrier.”¹

“Surely,” said the worthy churchman; “you shall have mine own ambling jennet, and I would it ambled as easy for your sake as that of the Abbot of Saint Albans. Yet this will I say for Malkin, for so I call her, that unless you were to borrow a ride on the juggler’s steed that paces a hornpipe amongst the eggs, you could not go a journey on a creature so gentle and smooth-paced. I have composed many a homily

¹ “Destrier” – war-horse.

– Краще, – відповів той, – набагато краще, аніж сподівався досі; або моя рана була не така тяжка, як я гадав, зважаючи на велику втрату крові, або цілющий бальзам так чудодійно вплинув на неї. Я себе так почуваю, що, либонь, можу надіти обладунок; це велике щастя, бо мені таке спадає на думку, що я не можу лишатися тут надалі, нічого не роблячи.

– Боронь Боже, – сказав абат, – щоб син Седріка Сакса покинув наш монастир, перше ніж загояться його рани! Сором нам, якщо нас спіткає таке лихо!

– Святий отче, я й сам не покинув би вашого гостинного притулку, – мовив Айвенго, – якби не почувався спроможним вирушити в дорогу і якби не було в цьому потреби.

– А що тебе змушує до такого раптового від'їзду? – допитувався абат.

– Хіба вам, святий отче, ніколи не траплялося знемагати від лиховісного передчуття, очікувати якоїсь біди, марно дошукуючись, яка тут може бути причина? – спитав лицар. – Хіба ніколи не затьмарювалась ваша душа, мов зелена лука сонячного дня, коли над нею раптом промайне чорна хмара, віщуючи бурю? Хіба тут не подумаєш, що такі передчуття гідні нашої уваги, що, можливо, то янголи-охоронці звістують нам близьку небезпеку?

– Не заперечую, – мовив, перехрестившись, абат, – таке трапляється, і то з Божої волі. Такі передчуття з'являються даремно і скеровані на добро. А ти поранений і немічний, яка з тебе користь буде тому, до кого бажаєш податися? Таж у разі нападу ти не матимеш сили, щоб захистити його.

– Ти помиляєшся, абате, – відповів Айвенго, – у мене вистачить сили, і я цілком можу витримати бій з ким завгодно, хто захоче зі мною зітнутися. Та навіть якби я був кволий, хіба я не можу стати йому в пригоді якимсь іншим чином, крім зброї? Надто добре відомо, що сакси не люблять норманів. Хтозна, що може статись, якщо він раптом постане перед ними тієї миті, коли їхні серця розтривожила смерть Ательстана, а голови затуманило випите понад міру вино. Як на мене, його поява такої миті може мати вкрай небезпечні наслідки. Тому я й наважився або запобігти лихові, або розділити його долю. А щоб я міг здійснити свої наміри, прошу: дістань мені коня під сідло, щоб у нього хода була м'який, ніж у мого румака.

– Що ж, – відповів статечний абат, – я дам тобі іспанську кобилу: вона ходить інохіддю, шкода лишень, що не такою рівною, як кобилка пріора Сент-Альбанського монастиря. Можу, проте, ручитися, що в моєї Віхولي – так я зву свого інохідця – дуже м'який і рівний клус. І це дуже слухняна конячина, певне, тільки у проїжджого штукаря знайдеться тварина, слухняніша за мою Віхолу. Вона навіть вміє танцювати поміж розкладених яєць. А їдучи на ній,

on her back, to the edification of my brethren of the convent, and many poor Christian souls.”

“I pray you, reverend father,” said Ivanhoe, “let Malkin be got ready instantly, and bid Gurth attend me with mine arms.”

“Nay, but fair sir,” said the Prior, “I pray you to remember that Malkin hath as little skill in arms as her master, and that I warrant not her enduring the sight or weight of your full panoply. O, Malkin, I promise you, is a beast of judgment, and will contend against any undue weight – I did but borrow the *Fructus Temporum* from the priest of Saint Bees, and I promise you she would not stir from the gate until I had exchanged the huge volume for my little breviary.”

“Trust me, holy father,” said Ivanhoe, “I will not distress her with too much weight; and if she calls a combat with me, it is odds but she has the worst.”

This reply was made while Gurth was buckling on the Knight’s heels a pair of large gilded spurs, capable of convincing any restive horse that his best safety lay in being conformable to the will of his rider.

The deep and sharp rowels with which Ivanhoe’s heels were now armed, began to make the worthy Prior repent of his courtesy, and ejaculate, – “Nay, but fair sir, now I bethink me, my Malkin abideth not the spur – Better it were that you tarry for the mare of our manciple down at the Grange, which may be had in little more than an hour, and cannot but be tractable, in respect that she draweth much of our winter fire-wood, and eateth no corn.”

“I thank you, reverend father, but will abide by your first offer, as I see Malkin is already led forth to the gate. Gurth shall carry mine armour; and for the rest, rely on it, that as I will not overload Malkin’s back, she shall not overcome my patience. And now, farewell!”

Ivanhoe now descended the stairs more hastily and easily than his wound promised, and threw himself upon the jennet, eager to escape the importunity of the Prior, who stuck as closely to his side as his age and fatness would permit, now singing the praises of Malkin, now recommending caution to the Knight in managing her.

“She is at the most dangerous period for maidens as well as mares,” said the old man, laughing at his own jest, “being barely in her fifteenth year.”

Ivanhoe, who had other web to weave than to stand canvassing a palfrey’s paces with its owner, lent but a deaf ear to the Prior’s grave advices and facetious jests, and having leapt on his mare, and commanded his squire (for such Gurth now

я складав цілі проповіді, й гарні виходили проповіді, однаково повчальні і для монастирської братії, і для інших християнських душ.

– Отож, будьте ласкаві, превелебний отче, звеліть якомога швидше осідлати Віхолу й накажіть, аби Гурт приніс сюди моє спорядження.

– Одначе, ласкавий пане лицарю, – зауважив абат, – я прошу взяти до відома, що Віхола, як і її господар, не привчена до зброї. Я не знаю, що може статись, як вона побачить ваш обладунок, а надто відчує на собі його вагу. О, Віхола, скажу вам, дуже тямуща й не терпітиме на собі ніякої зайвої ваги. Якось я взяв у сусіднього священика почитати тільки один том латинського твору «Fructus Temporum»¹, і моя Віхола доти не хотіла вийти за ворота, доки я не взяв замість важезної книги свого звичайного малого молитовника.

– Повірте мені, святий отче, – запевнив Айвенго, – я не засмучу вашого коня надмірним тягарем, а коли він покаже свої норови, йому ж буде гірше.

Ці слова він промовив тоді, коли Гурт чіпляв до лицаревих чобіт пару великих позолочених острог, здатних перекопати будь-якого норовливого коня, що краще йому скоритися волі вершника.

Гострі зубчаті коліщатка, що стирчали з чобіт Айвенго, справили на абата таке враження, що він уже став шкодувати, що так люб'язно запропонував свого коня.

– Стривайте, ласкавий лицарю! – вигукнув він. – Мій кінь анітрохи не терпить острог. Я забув про це. Краще трохи почекайте, я пошлю за кобилою мого економа – він живе неподалік, на фермі. Вам доведеться зачекати яку годину, а вже та коняка, певне, буде слухняна, бо на ній возять дрова, а вівса їй ніколи не дають.

– Красно дякую вам, превелебний отче, я вже краще скористаюся з вашої першої пропозиції, тим паче, що бачу, як вашу Віхолу вже підвели до воріт. Гурт повезе мій обладунок, а щодо решти заспокойтесь: я не кластиму їй на спину зайвої ваги, і тому сподіваюся, що й вона не змусить увірватися мій терпець. А тепер прощайте!

Айвенго швидко і легко збіг з ганку, чого навряд чи можна було сподіватись від пораненого. Він скочив у сідло, прагнучи позбутися напучувань абата, а той спритно, наскільки йому дозволяли огрядність і похилі літа, біг поряд, безперестану вихваляючи свою Віхолу і благаючи лицаря поводитися з нею якнайобачніше.

– У неї тепер, як на дівчину, найнебезпечніший вік, – сказав, сміючись зі свого-таки жарту, старий абат, – бо ж їй ще й п'ятнадцяти нема!

Та Вілфред був надто заклопотаний, щоб слухати абатові важливі поради й кумедні жарти. Отож, сівши верхи на кобилу й наказавши джурі (так тепер називали Гурта) не відставати, він

¹ «Плід часу» (латин.).

called himself) to keep close by his side, he followed the track of the Black Knight into the forest, while the Prior stood at the gate of the convent looking after him, and ejaculating, – “Saint Mary! how prompt and fiery be these men of war! I would I had not trusted Malkin to his keeping, for, crippled as I am with the cold rheum, I am undone if aught but good befalls her. And yet,” said he, recollecting himself, “as I would not spare my own old and disabled limbs in the good cause of Old England, so Malkin must e’en run her hazard on the same venture; and it may be they will think our poor house worthy of some munificent

рушив до лісу слідами Чорного Лицаря, тим часом як абат, стоячи біля воріт і дивлячись йому вслід, скрушно приказував:

– Пресвята Діво! Які спритні й моторні оці вояки! І нащо я довірив йому свою Віхолу! Якщо з кобилою скоїться щось лихе, як мені обійтись без неї з моєю ломотою в кістках? А все ж, – провадив він, схаменувшись, – як я не пожалів би своїх старих кісток для блага старої Англії, так і моя Віхола нехай послужить праведній справі. Може, вони вважатимуть, що наш бідний монастир гідний багатой

guerdon – or, it may be, they will send the old Prior a pacing nag. And if they do none of these, as great men will forget little men’s service, truly I shall hold me well repaid in having done that which is right. And it is now well-nigh the fitting time to summon the brethren to breakfast in the refectory – Ah! I doubt they obey that call more cheerily than the bells for primes and matins.”

So the Prior of Saint Botolph’s hobbled back again into the refectory, to preside over the stockfish and ale, which was just serving out for the friars’ breakfast. Busy and important, he sat him down at the table, and many a dark word he threw out, of benefits to be expected to the convent, and high deeds of service done by himself, which, at another season, would have attracted observation. But as the stockfish was highly salted, and the ale reasonably powerful, the jaws of the brethren were too anxiously employed to admit of their making much use of their ears; nor do we read of any of the fraternity, who was tempted to speculate upon the mysterious hints of their Superior, except Father Diggory, who was severely afflicted by the toothache, so that he could only eat on one side of his jaws.

In the meantime, the Black Champion and his guide were pacing at their leisure through the recesses of the forest; the good Knight whiles humming to himself the lay of some enamoured troubadour, sometimes encouraging by questions the prating disposition of his attendant, so that their dialogue formed a whimsical mixture of song and jest, of which we would fain give our readers some idea. You are then to imagine this Knight, such as we have already described him, strong of person, tall, broad-shouldered, and large of bone, mounted on his mighty black charger, which seemed made on purpose to bear his weight, so easily he paced forward under it, having the visor of his helmet raised, in order to admit freedom of breath, yet keeping the beaver, or under part, closed, so that his features could be but imperfectly distinguished. But his ruddy embrowned cheek-bones could be plainly seen, and the large and bright blue eyes, that flashed from under the dark shade of the raised visor; and the whole gesture and look of the champion expressed careless gaiety and fearless confidence – a mind which was unapt to apprehend danger, and prompt to defy it when most imminent – yet with whom danger was a familiar thought, as with one whose trade was war and adventure.

The Jester wore his usual fantastic habit, but late accidents had led him to adopt a good cutting falchion, instead of his wooden sword, with a targe to match it; of both which weapons he had, notwithstanding his profession, shown himself a skilful master during the storming of Torquilstone. Indeed, the infirmity of Wamba’s brain consisted chiefly in a kind of impatient irritability, which suffered him not long to remain quiet in any posture, or adhere to any certain

пожертви. А якщо ні, – адже вельможні та могутні легко забувають послуги маленьких людей, – то дарма: я матиму свою винагороду, знаючи, що вчинив слушно. А тепер, здається, саме час скликати братію в трапезну до сніданку. Тільки здається мені, що на цей поклик вони йдуть куди охочіше, аніж на дзвін до утрені та обідні!

Отож ігумен абатства святого Ботольфа почимчикував до трапезної, щоб посісти місце голови за столом, де ченцям на сніданок щойно подали в'ялену рибу й пиво. Відсапуючись, він повагом уместився за столом і почав туманно натякати, мовляв, монастир має тепер право сподіватися на щедрі дари, та й сам він зробив деякі важливі послуги. Іншим часом така мова привернула б до себе загальну цікавість. Та оскільки риба була пересолена, а пиво – замічне, братія надто заповзятливо працювала щелепами й не могла як слід наставити вуха. Літописи згадують лише про одну особу, що звернула увагу на таємничі ігуменові слова, – про отця Дигорі. Йому дошкуляв нестерпний зубний біль, отож він міг жувати лише на один бік, і тому й почув дещо і навіть замислився над почутим.

Тим часом Чорний Лицар та його провідник, не поспішаючи, простували через лісові хащі. Звитяжний лицар то наспівував собі під носа пісень закоханих трубадурів, то ставив своєму супутникові кумедні запитання. Завдяки цьому їхня розмова пересипана була приказками й піснями. Нам хотілося б дати читачеві бодай приблизне уявлення про їхню розмову.

Отже, уявіть собі високого на зріст лицаря, кремезного, широкоплечого, могутньої постави, верхи на міцному вороному коні, начебто зумисне створеного для нього, так легко ніс він свого важкого вершника. Верх заборولا на його шоломі був піднятий, щоб легше дихалось, а нижня частина була застебнута, тож риси обличчя важко було розгледіти. Найкраще видніли засмаглі, рум'яні вилиці й великі голубі очі, поблискуючи з-під піднятого заборولا. Вся лицарева постава й манери свідчили про безоглядну веселість та завзятість – розум, не здатний передбачати небезпеку, але завжди готовий її відбити. Думка про небезпеки була йому звичною – річ природна для того, хто присвятив себе війні й пригодам.

Блазень був у своєму звичному пістрявому одязі, та останні події змусили його замінити дерев'яного меча на гострий палаш і довгастий щит. Під час штурму Торкілстона з'ясувалося, що він зовсім непогано орудує цією зброєю, хоча таке вміння було необов'язковим для його ремесла. Власне, Вамбина розумова обмеженість виявлялася лише в тому, що його проймала якась нервова непосидючість, він ніколи не міг спокійно

train of ideas, although he was for a few minutes alert enough in performing any immediate task, or in apprehending any immediate topic. On horseback, therefore, he was perpetually swinging himself backwards and forwards, now on the horse's ears, then anon on the very rump of the animal, – now hanging both his legs on one side, and now sitting with his face to the tail, moping, mowing, and making a thousand apish gestures, until his palfrey took his freaks so much to heart, as fairly to lay him at his length on the green grass – an incident which greatly amused the Knight, but compelled his companion to ride more steadily thereafter.

At the point of their journey at which we take them up, this joyous pair were engaged in singing a virelai, as it was called, in which the clown bore a mellow burden, to the better instructed Knight of the Fetterlock. And thus run the ditty: –

KNIGHT.

Anna-Marie, love, up is the sun,
Anna-Marie, love, morn is begun,
Mists are dispersing, love, birds singing free,
Up in the morning, love, Anna-Marie.
Anna-Marie, love, up in the morn,
The hunter is winding blithe sounds on his horn,
The echo rings merry from rock and from tree,
'Tis time to arouse thee, love, Anna-Marie.

WAMBA.

O Tybalt, love, Tybalt, awake me not yet,
Around my soft pillow while softer dreams flit,
For what are the joys that in waking we prove,
Compared with these visions, O, Tybalt, my love?
Let the birds to the rise of the mist carol shrill,
Let the hunter blow out his loud horn on the hill,
Softer sounds, softer pleasures, in slumber I prove, –
But think not I dreamt of thee, Tybalt, my love.

“A dainty song,” said Wamba, when they had finished their carol, “and I swear by my bauble, a pretty moral! – I used to sing it with Gurth, once my playfellow, and now, by the grace of God and his master, no less than a freemen; and we once came by the cudgel for being so entranced by the melody, that we lay in bed two hours after sunrise, singing the ditty betwixt sleeping and waking – my bones ache at thinking of the tune ever since. Nevertheless, I have played the part of Anna-Marie, to please you, fair sir.”

The Jester next struck into another carol, a sort of comic ditty, to which the Knight, catching up the tune, replied in the like manner.

зберігати якусь позу та послідовно міркувати. Однак був спритний та меткий і, якщо справа не потребувала великої витримки і сталості, міг розумно виконати будь-яке доручення або з ходу підхопити будь-яку думку. Сидячи верхи, він і на хвилину не лишавсь непорушним: увесь час крутився в сідлі, сповзав то на шию коневі, то на круп, то звіщував обидві ноги на один бік, то обертвся обличчям до хвоста, кривлявся, робив різні гримаси, мов справжнісінька мавпа, і, нарешті, так набрид коневі, що той скинув його, і він, гепнувшись, простягся на зеленій траві. Цей випадок добряче насмішив лицаря, а його супутник після цього став спокійніший.

Тієї хвилини, коли ми наздогнали їх у дорозі, ця весела пара співала старовинної пісні. Лицар Замкненої Колодки виконував її досить майстерно, а блазень тільки вторував йому та співав приспів. Зміст пісні був такий:

ЛИЦАР

Анно-Марі мила, сонце зійшло,
Анно-Марі мила, ранок мов скло,
Дзвінко пташина співає вгорі,
Тож прокидайсь, мила Анно-Марі.
Анно-Марі, вийди на моріжок:
Чуєш, мисливець сурмить у ріжок,
Будить від скель і від лісу луну, –
Анно-Марі, пробудися від сну!

ВАМБА

Милий Тібальте, мене не буди,
Нащо ти кличеш не знати куди?
Мріється солодко на подушках, –
Що проти мріянь тих ранок в полях?
Хай же пташина у небі бринить,
Хай же мисливець у ріг свій сурмить,
Мрії солодші тут сняться мені,
Тільки не ти у моєму був сні!

– Гарна пісня, – мовив Вамба, коли вони вдвох скінчили приспів. – Присягаюся моєю блазеньською шапкою, і повчання чудове. Ми не раз співали її з Гуртом. Колись ми з ним були приятелі, а тепер він, з ласки Божої і з господарєвої волі, сам собі господар і вільний чоловік. А одного разу нам з ним добряче перепало через оцю ж таки пісню: ми так захопилися, що дві години після сходу сонця провалялися в ліжку, співаючи крізь сон. Відтоді, як згадаю цей мотив, так у мене кістки й судомлять. Однак я таки проспівав партію Анни-Марії на догоду вам, пане.

Після цього блазень сам почав іншої пісні, а лицар підхопив мотив і став йому вторувати:

KNIGHT AND WAMBA.

There came three merry men from south, west, and north,
Ever more sing the roundelay;
To win the Widow of Wycombe forth,
And where was the widow might say them nay?
The first was a knight, and from Tynedale he came,
Ever more sing the roundelay;
And his fathers, God save us, were men of great fame,
And where was the widow might say him nay?
Of his father the laird, of his uncle the squire,
He boasted in rhyme and in roundelay;
She bade him go bask by his sea-coal fire,
For she was the widow would say him nay.

WAMBA.

The next that came forth, swore by blood and by nails,
Merrily sing the roundelay;
Hur's a gentleman, God wot, and hur's lineage was of Wales,
And where was the widow might say him nay?
Sir David ap Morgan ap Griffith ap Hugh
Ap Tudor ap Rhice, quoth his roundelay
She said that one widow for so many was too few,
And she bade the Welshman wend his way.
But then next came a yeoman, a yeoman of Kent,
Jollily singing his roundelay;
He spoke to the widow of living and rent,
And where was the widow could say him nay?

BOTH.

So the knight and the squire were both left in the mire,
There for to sing their roundelay;
For a yeoman of Kent, with his yearly rent,
There never was a widow could say him nay.

“I would, Wamba,” said the knight, “that our host of the Trysting-tree, or the jolly Friar, his chaplain, heard this thy ditty in praise of our bluff yeoman.”

“So would not I,” said Wamba – “but for the horn that hangs at your baldric.”

“Ay,” said the Knight, – “this is a pledge of Locksley’s goodwill, though I am not like to need it. Three mots on this bugle will, I am assured, bring round, at our need, a jolly band of yonder honest yeomen.”

ЛИЦАР І ВАМБА

Трое легінів з різних країв звіддалі, –
 Про те й досі співають пісні, –
 о вдови та й посвататися прибули,
 І яка ж удова та й сказала б їм «ні»?
 Перший лицар з Тіндейла прибув на ралець, –
 Про те й досі співають пісні, –
 Славен був його рід, прадід, дід та отець,
 І яка ж удова та й промовила б «ні»?
 Що отець його – лорд, всім довкола гроза,
 Він хвалився, співав їй пісні,
 А вона та й піднесла йому гарбуза,
 Бо вона, ця вдова, вміла мовити «ні»!

ВАМБА

Ну, а другий, як вийшов, поклявся Христом,
 Про те й досі співають пісні,
 Що в Уельсі він пан над багатим майном,
 І яка ж удова та й промовила б «ні»?
 Як сер Девід ап Морган ап Гріффіт ап Г'ю
 Ап Тюдор ап Райс проспівав їй пісні,
 – Забагато вас на голівоньку мою, –
 Відказала вдова і промовила «ні».
 Ну, а третій із Кента прибув молодець,
 Так веселі співають пісні,
 Він йомен був, тож мову повів про ґрунтець,
 І яка ж удова та й промовила б «ні»?

ОБОЄ

Бідні лицар та пан, ось такий їм талан, –
 Про пригоду складати пісні,
 Бо прибув молодець, що мав глузд і ґрунтець,
 Йому жодна вдова не промовила «ні».

– Хотів би я, – мовив лицар, – щоб наш гостинний господар з-під заповітного дуба або його капелан, той веселий чернець, почули цю пісню на славу йоменів.

– Ну, я цього не хотів би, – заперечив блазень, – якби не отой ріжок, що у вас на перев'язі.

– Авжеж, – мовив лицар, – це знак дружнього ставлення до мене Локслі, та навряд чи він знадобиться мені колись. А втім, я певен, що в разі небезпеки варто лише засурмити в нього, як ту ж мить примчить на підмогу ціла ватага тих славних йоменів.

“I would say, Heaven forefend,” said the Jester, “were it not that that fair gift is a pledge they would let us pass peaceably.”

“Why, what meanest thou?” said the Knight; “thinkest thou that but for this pledge of fellowship they would assault us?”

“Nay, for me I say nothing,” said Wamba; “for green trees have ears as well as stone walls. But canst thou construe me this, Sir Knight – When is thy wine-pitcher and thy purse better empty than full?”

“Why, never, I think,” replied the Knight.

“Thou never deservest to have a full one in thy hand, for so simple an answer! Thou hadst best empty thy pitcher ere thou pass it to a Saxon, and leave thy money at home ere thou walk in the greenwood.”

“You hold our friends for robbers, then?” said the Knight of the Fetterlock.

“You hear me not say so, fair sir,” said Wamba; “it may relieve a man’s steed to take of his mail when he hath a long journey to make; and, certes, it may do good to the rider’s soul to ease him of that which is the root of evil; therefore will I give no hard names to those who do such services. Only I would wish my mail at home, and my purse in my chamber, when I meet with these good fellows, because it might save them some trouble.”

“WE are bound to pray for them, my friend, notwithstanding the fair character thou dost afford them.”

“Pray for them with all my heart,” said Wamba; “but in the town, not in the greenwood, like the Abbot of Saint Bees, whom they caused to say mass with an old hollow oak-tree for his stall.”

“Say as thou list, Wamba,” replied the Knight, “these yeomen did thy master Cedric yeomanly service at Torquilstone.”

“Ay, truly,” answered Wamba; “but that was in the fashion of their trade with Heaven.”

“Their trade, Wamba! how mean you by that?” replied his companion.

“Marry, thus,” said the Jester. “They make up a balanced account with Heaven, as our old cellarer used to call his cipheryng, as fair as Isaac the Jew keeps with his debtors, and, like him, give out a very little, and take large credit for doing so; reckoning, doubtless, on their own behalf the seven-fold usury which the blessed text hath promised to charitable loans.”

“Give me an example of your meaning, Wamba, – I know nothing of ciphers or rates of usage,” answered the Knight.

“Why,” said Wamba, “an your valour be so dull, you will please to learn that those honest fellows balance a good deed with one not quite so laudable; as a

– Я сказав би: боронь Боже, – заперечив блазень, – якби не знав, що з ласки цього ріжка вони будь-коли пропустять нас, не скривдивши.

– Що ти хочеш сказати? – спитав лицар. – Може, гадаєш, що, якби не ця запорука приятні, вони напали б на нас?

– Я нічого не кажу, – сказав Вамба, – вуха інколи мають і зелене гілля, й кам'яні мури... Та розгадай мені загадку, пане лицарю: коли порожній джбан на вино й порожній гаманець кращі, ніж повні?

– Та, гадаю, ніколи, – відповів лицар.

– Ну, за таку відповідь тобі не варто давати ні повного джбана, ні напханого гаманця. Тож знай, що спорожнити джбан слід перед тим, як передати його саксові, а гроші викласти й лишити вдома перед тим, як вирушити до зеленого лісу.

– Отже, ти вважаєш, що наші приятелі справжні грабіжники? – спитав Лицар Замкненої Колодки.

– Ой, ласкавий пане, хіба я таке казав? – заперечив Вамба. – Коли людина вирушає в далеку дорогу, її коневі буде легше, коли зняти з нього лантух, а подорожньому буде легше, коли в нього заберуть те, що є корінням усякого зла. Тому я не назву лайливим словом людей, що надають такі послуги. Тільки свій лантух я краще лишу вдома, та й гаманець заховаю в скриню, щоб позбавити добрих людей зайвого клопоту.

– А втім, *ми* повинні молитися за них, дарма що ти, друже, слушно змальовуєш їх.

– Таж-бо молитися за них я ладен від щирого серця, – сказав Вамба, – а проте краще в місті, ніж тут. А то й нам доведеться, як тому абатові, якого вони примусили співати обідню, посадивши в душло замість кафедри.

– Вамбо, можеш казати що завгодно, – сказав лицар, – а все ж оці йомени добре прислужилися в Торкілстоні твоєму господареві Седріку.

– Що правда, то правда, – відповів Вамба, – але й та допомога скидалася на їхні рахунки з Господом Богом.

– Що за рахунки, Вамбо? Ану, розкажи, – попросив його супутник.

– А ось які, – відповів блазень. – З Богом вони ведуть подвійні рахунки, як, бувало, й наш старий економ називав свої цифри. Такі самі рахунки, які Ісак веде зі своїми боржниками: дати якомога менше й одержати за те якомога більше кредиту, – отож вони й сподіваються за кожне сподіяне добро дістати, як каже Святе Письмо, всемеро більшу відплату.

– Поясни на прикладі, Вамбо, я не годен рахувати і в цифрах нічогісінько не тямлю, – сказав лицар.

– Ну, коли вже ти такий нездогадливий, – відповів Вамба, – то я поясню вашій милості, що ці *легіні* дотримуються рівного рахунку, і на кожне добре

crown given to a begging friar with an hundred byzants taken from a fat abbot, or a wench kissed in the greenwood with the relief of a poor widow.”

“Which of these was the good deed, which was the felony?” interrupted the Knight.

“A good gibe! a good gibe!” said Wamba; “keeping witty company sharpeneth the apprehension. You said nothing so well, Sir Knight, I will be sworn, when you held drunken vespers with the bluff Hermit. – But to go on. The merry-men of the forest set off the building of a cottage with the burning of a castle, – the thatching of a choir against the robbing of a church, – the setting free a poor prisoner against the murder of a proud sheriff; or, to come nearer to our point, the deliverance of a Saxon franklin against the burning alive of a Norman baron. Gentle thieves they are, in short, and courteous robbers; but it is ever the luckiest to meet with them when they are at the worst.”

“How so, Wamba?” said the Knight.

“Why, then they have some compunction, and are for making up matters with Heaven. But when they have struck an even balance, Heaven help them with whom they next open the account! The travellers who first met them after their good service at Torquilstone would have a woeful flaying. – And yet,” said Wamba, coming close up to the Knight’s side, “there be companions who are far more dangerous for travellers to meet than yonder outlaws.”

“And who may they be, for you have neither bears nor wolves, I trow?” said the Knight.

“Marry, sir, but we have Malvoisin’s men-at-arms,” said Wamba; “and let me tell you, that, in time of civil war, a halfscore of these is worth a band of wolves at any time. They are now expecting their harvest, and are reinforced with the soldiers that escaped from Torquilstone. So that, should we meet with a band of them, we are like to pay for our feats of arms. – Now, I pray you, Sir Knight, what would you do if we met two of them?”

“Pin the villains to the earth with my lance, Wamba, if they offered us any impediment.”

“But what if there were four of them?”

“They should drink of the same cup,” answered the Knight.

“What if six,” continued Wamba, “and we as we now are, barely two – would you not remember Locksley’s horn?”

“What! sound for aid,” exclaimed the Knight, “against a score of such rascaille as these, whom one good knight could drive before him, as the wind drives the withered leaves?”

діло в них припадає інше, менш похвальне. Подадуть, наприклад, жемрущому ченцеві один срібняк, а в гладкого абата поцуплять сотню золотих... Або допоможуть бідній удові, а в лісі цілуватимуть гарну дівчину...

– А яке ж діло добре, а яке зле? – перебив його лицар.

– Оце так загадка! Чудова загадка! – вигукнув Вамба. – Що й казати, з розумним поведешся – розуму наберешся. Я ладен побожитися, пане лицарю: краших слів ви не казали й тоді, як служили п'яну всеношну з навіженим самітником... Наші лісові приятелі поставлять інколи хатинку злидареві, а сусідній замок сплять; полагадять дах на церкві, а ризницю пограбують; визволять бідолашного колодника з в'язниці, а гордого суддю спровадять на той світ; або, коли взяти ближче до нас, визволять саксонського Франкліна й задля цього сплять живцем норманського барона. Одне слово, шляхетні злодії і найласкавіші грабіжники, та зустрічатися з ними краще тоді, коли в них якомога більше гріхів.

– А чому, Вамбо? – спитав лицар.

– Та тому, що тоді в них прокидається сумління й вони не від того, аби закрити рахунки з Господом Богом. Та коли вони вже закрили рахунки й у них з Богом вийшло так на так, тоді спаси, Боже, тих, з кого вони відкриють новий рахунок заборгованості. Скрутно доведеться тому мандрівникові, що перший трапиться їм під руку після їхнього доброго діла в Торкілстоні. А все ж, – додав Вамба, стишивши голос і під'їхавши ближче до лицаря, – водяться тут і такі заброди, що набагато небезпечніші для подорожніх, аніж наші розбійники.

– А це хто такі? Адже ні вовків, ні ведмедів у нас не водиться, – здивувався лицар.

– Зате водиться Мальвуазенова озброєна челядь, – сказав Вамба, – і, повірте, під час усобиць півдесятка таких харцизяк варті цілої зграї лютих вовків! Тепер вони поїхали по здобич, а з ними ще гасають і солдати, які втекли з Торкілстона. Отже, якби ми здибалися з ними, нам довелося б дорого платити за наші подвиги. А що, пане лицарю, якби, приміром, трапилось нам двоє таких харцизів, то що ви зробили б?

– Якби вони надумали загородити нам шлях, пришив би мерзотників до землі своїм списом.

– А якби їх було четверо?

– І тих пригостив би так само, – відповів лицар.

– А якби їх було шестеро, а нас із вами двоє, як-от зараз, – провадив Вамба, – невже ви не згадали б про ріг, що його вам дав Локслі?

– Що? Кликати на допомогу супроти такої зграї? – обурився лицар. – Та один справжній лицар може розігнати їх, мов вітер, що жене восени сухе листя!

“Nay, then,” said Wamba, “I will pray you for a close sight of that same horn that hath so powerful a breath.”

The Knight undid the clasp of the baldric, and indulged his fellow-traveller, who immediately hung the bugle round his own neck.

“Tra-lira-la,” said he, whistling the notes; “nay, I know my gamut as well as another.”

“How mean you, knave?” said the Knight; “restore me the bugle.”

“Content you, Sir Knight, it is in safe keeping. When Valour and Folly travel, Folly should bear the horn, because she can blow the best.”

“Nay but, rogue,” said the Black Knight, “this exceedeth thy license – Beware ye tamper not with my patience.”

“Urge me not with violence, Sir Knight,” said the Jester, keeping at a distance from the impatient champion, “or Folly will show a clean pair of heels, and leave Valour to find out his way through the wood as best he may.”

“Nay, thou hast hit me there,” said the Knight; “and, sooth to say, I have little time to jangle with thee. Keep the horn an thou wilt, but let us proceed on our journey.”

“You will not harm me, then?” said Wamba.

“I tell thee no, thou knave!”

“Ay, but pledge me your knightly word for it,” continued Wamba, as he approached with great caution.

“My knightly word I pledge; only come on with thy foolish self.”

“Nay, then, Valour and Folly are once more boon companions,” said the Jester, coming up frankly to the Knight’s side; “but, in truth, I love not such buffets as that you bestowed on the burly Friar, when his holiness rolled on the green like a king of the nine-pins. And now that Folly wears the horn, let Valour rouse himself, and shake his mane; for, if I mistake not, there are company in yonder brake that are on the look-out for us.”

“What makes thee judge so?” said the Knight.

“Because I have twice or thrice noticed the glance of a motion from amongst the green leaves. Had they been honest men, they had kept the path. But yonder thicket is a choice chapel for the Clerks of Saint Nicholas.”

“By my faith,” said the Knight, closing his visor, “I think thou be’st in the right on ’t.”

And in good time did he close it, for three arrows, flew at the same instant from the suspected spot against his head and breast, one of which would have penetrated

– Авжеж, авжеж, – сказав Вамба, – а я попрошу у вас дозволу розглянути зблизька оцей ріг, що видає такі гучні звуки.

Лицар розстебнув застібку перев'язі й задовольнив цікавість свого супутника, передавши йому ріг. Вамба ту ж мить надів його собі на шию.

– Тра-ли-ра-ля! – проспівав блазень. – Тепер і я зумію просурмити сигнал незгірш від когось іншого.

– Он воно як, шельмо! – сказав лицар. – Віддай-но мені ріг.

– Не хвилюйтеся, пане лицарю, йому в мене нічого не загрожує. Коли звитяжність мандрує поруч із дурістю, ріг слід надівати на дурість, бо вона вміє краще сурмити.

– Стережися, крутію, – мовив Чорний Лицар, – ти надто багато собі дозволяєш! Гляди, щоб мені терпець не урвався.

– А ви, пане лицарю, краще не погрожуєте мені, – відповів блазень, від'їхавши на шанобливу відстань від розгніваного лицаря, – бо дурість може чкурнути собі геть і звитяжність буде змушена сама шукати собі дорогу в лісі.

– Гаразд, тут ти й піймав мене, – погодився лицар, – та й, правду кажучи, нема коли сваритися з тобою. Либонь, лиши ріг собі, тільки їдмо швидше.

– А ви не скривдите мене? – запитав Вамба.

– Кажу тобі, що не кривдитиму, шалапуте!

– Ні, ви спершу дайте мені своє лицарське слово, що так і буде, – не заспокоювався Вамба, з острахом під'їжджаючи до Лицаря Замкненої Колодки.

– Гаразд, даю тобі лицарське слово, а тепер кажи, не барись, куди їхати далі.

– Добре, – мовив блазень, радо під'їжджаючи до лицаря. – Отже, звитяжність із дурістю знову приязно їдуть поряд. Річ у тім, що я справді не люблю таких лящів, як ви вліпили тоді самітників. І покотився його превелебність на траву, наче кегля від влучного удару! Ну, коли вже дурість захопила до своїх рук ріжок, нехай звитяжність трохи випростається і трусне гривою. Коли не помиляюсь, отам, у тім чагарнику, на нас чекає цілий гурт. Засідку нам улаштували.

– З чого ти це взяв? – спитав лицар.

– А з того взяв, що разів два, а то й три бачив, як серед зелені мигтіли шишаки. Якби то були чесні люди, вони виїхали б на відкриту стежку. А оті хащі – найпридатніше місце для таких халеп.

– Присягаюся честю, – промовив лицар, опускаючи забороло, – цього разу твоя правда!

І добре, що він устиг опустити, бо ту ж мить з придорожніх кущів вилетіли три стріли, що поціляли йому в голову і в груди; одна з них уп'ялася

to the brain, had it not been turned aside by the steel visor. The other two were averted by the gorget, and by the shield which hung around his neck.

б йому в мозок, якби не відскочила від сталевого заборолла. Решта дві попали йому в нагрудник і щит, що висів у нього на шії.

“Thanks, trusty armourers,” said the Knight. – “Wamba, let us close with them,” – and he rode straight to the thicket. He was met by six or seven men-at-arms, who ran against him with their lances at full career. Three of the weapons struck against him, and splintered with as little effect as if they had been driven against a tower of steel. The Black Knight’s eyes seemed to flash fire even through the aperture of his visor. He raised himself in his stirrups with an air of inexpressible dignity, and exclaimed, “What means this, my masters!” – The men

– Спасибі зброяреві, міцно злютував мій обладунок! – гукнув лицар. – Вамбо, вперед! Зітнімося з ними!

Кажучи це, він повернув коня на кущі. Назустріч йому з хаші вискочили шестеро чи семеро озброєних вершників і, виставивши списи, чвалом помчали на нього. Троє списів розкололися на тріски, мов ударивши у сталеву башту. Очі Чорного Лицаря крізь вузькі прорізи заборолла зблиснули гнівом. Він велично звівсь на стременах і гукнув:

– Що це означає?

made no other reply than by drawing their swords and attacking him on every side, crying, "Die, tyrant!"

"Ha! Saint Edward! Ha! Saint George!" said the Black Knight, striking down a man at every invocation; "have we traitors here?"

His opponents, desperate as they were, bore back from an arm which carried death in every blow, and it seemed as if the terror of his single strength was about to gain the battle against such odds, when a knight, in blue armour, who had hitherto kept himself behind the other assailants, spurred forward with his lance, and taking aim, not at the rider but at the steed, wounded the noble animal mortally.

"That was a felon stroke!" exclaimed the Black Knight, as the steed fell to the earth, bearing his rider along with him.

And at this moment, Wamba winded the bugle, for the whole had passed so speedily, that he had not time to do so sooner. The sudden sound made the murderers bear back once more, and Wamba, though so imperfectly weaponed, did not hesitate to rush in and assist the Black Knight to rise.

"Shame on ye, false cowards!" exclaimed he in the blue harness, who seemed to lead the assailants, "do ye fly from the empty blast of a horn blown by a Jester?"

Замість відповіді воїни вихопили мечі й напали на нього з усіх боків.

– Смерть тиранові! – кричали вони.

– Ага! Ось тобі, на славу святого Едварда! Ось тобі, на славу святого Георгія! – з кожним вигуком Чорний Лицар збивав на землю воюка. – Оце так, у нас є зрадники?

Хоч які відчайдухи були його супротивники, а проте позадкували від могутньої руки, кожен помах якої звістував їм смерть. Здавалося, ніби він сам подолає всіх ворогів. Аж тут наспів лицар у синьому обладунку, що досі тримався позаду; він підстрожив коня і, наставивши списа не на вершника, а на його коня, смертельно вразив ту шляхетну тварину.

– Це підступний удар! – вигукнув Чорний Лицар, коли кінь повалився, потягнувши його за собою.

Ту ж мить Вамба засурмив у ріг: усе сталося так швидко, що він не встиг просурмити раніше. Несподіваний звук примусив убивць відсахнутися, і Вамба, байдуже, що був кепсько озброєний, без вагань кинувся вперед і допоміг Чорному Лицареві підвестися.

– Не соромно вам, підлі боягузи! – вигукнув лицар у синьому панцері, певне, проводир. – Невже ви тікаєте від звичайнісінького ріжка, в який здумалося засурмити блазневі?

Animated by his words, they attacked the Black Knight anew, whose best refuge was now to place his back against an oak, and defend himself with his sword. The felon knight, who had taken another spear, watching the moment

Підбадьорені цими словами, напасники знову ринулися на Чорного Лицаря, що притулювся плечима до стовбура товстого дуба й відбивався самим мечем. Підступний лицар озброївся тим часом іншим списом і,

when his formidable antagonist was most closely pressed, galloped against him in hopes to nail him with his lance against the tree, when his purpose was again intercepted by Wamba. The Jester, making up by agility the want of strength, and little noticed by the men-at-arms, who were busied in their more important object, hovered on the skirts of the fight, and effectually checked the fatal career of the Blue Knight, by hamstringing his horse with a stroke of his sword. Horse and man went to the ground; yet the situation of the Knight of the Fetterlock continued very precarious, as he was pressed close by several men completely armed, and began to be fatigued by the violent exertions necessary to defend himself on so many points at nearly the same moment, when a grey-goose shaft suddenly stretched on the earth one of the most formidable of his assailants, and a band of yeomen broke forth from the glade, headed by Locksley and the jovial Friar, who, taking ready and effectual part in the fray, soon disposed of the ruffians, all of whom lay on the spot dead or mortally wounded. The Black Knight thanked his deliverers with a dignity they had not observed in his former bearing, which hitherto had seemed rather that of a blunt bold soldier, than of a person of exalted rank.

“It concerns me much,” he said, “even before I express my full gratitude to my ready friends, to discover, if I may, who have been my unprovoked enemies. – Open the visor of that Blue Knight, Wamba, who seems the chief of these villains.”

The Jester instantly made up to the leader of the assassins, who, bruised by his fall, and entangled under the wounded steed, lay incapable either of flight or resistance.

“Come, valiant sir,” said Wamba, “I must be your armourer as well as your equerry – I have dismounted you, and now I will unhelm you.”

So saying, with no very gentle hand he undid the helmet of the Blue Knight, which, rolling to a distance on the grass, displayed to the Knight of the Fetterlock grizzled locks, and a countenance he did not expect to have seen under such circumstances.

“Waldemar Fitzurse!” he said in astonishment; “what could urge one of thy rank and seeming worth to so foul an undertaking?”

“Richard,” said the captive Knight, looking up to him, “thou knowest little of mankind, if thou knowest not to what ambition and revenge can lead every child of Adam.”

“Revenge?” answered the Black Knight; “I never wronged thee – On me thou hast nought to revenge.”

“My daughter, Richard, whose alliance thou didst scorn – was that no injury to a Norman, whose blood is noble as thine own?”

дочекавшись хвилини, коли його могутній супротивник був змушений відбиватися на всі боки, помчав на нього, намірившись прибити його списом до дерева. Але й цього разу Вамба став йому на заваді. Не маючи великої сили, але будши спритним, блазень скористався з того, що напасники, захопившись боротьбою з лицарем, не звертали на нього уваги, й устиг запобігти нападу Синього Лицаря, покалічивши ноги його коня ударом меча. Кінь і вершник гепнулись на землю. Проте становисько Чорного Лицаря й далі було вкрай небезпечне, бо на нього з усіх боків тиснули озброєні з голови до ніг воїни. Він, ні на мить не зупиняючись, боронився від напасників мечем і вже почав знемагати від втоми, аж тут влучна стріла повалила на землю одного з найдужчих його супротивників. Ту ж мить на галявину під проводом Локслі й веселого самітника вискочив гурт йоменів. Вони одразу ж устряли в бій, і незабаром негідники всі як один полягли вбиті або смертельно поранені.

Чорний Лицар подякував своїм рятівникам з такою величною гідністю, якої досі вони в ньому не бачили, маючи його радше за відважного вояка, ніж за вельможну особу.

– Перше ніж я висловлю подяку моїм відданим і заповзятливим друзям, – сказав він, – мені вкрай важливо довідатись, хто ці несподівані вороги. Вамбо, підніми забороло Синього Лицаря. Він, здається, проводир цієї зграї.

Блазень підбіг до проводиря вбивць, що лежав, привалений конем, і так забився, що не міг ані тікати, ані боронитися.

– Ну ж бо, хоробрий вояче, – сказав Вамба, – дай-но я прислужусь тобі джурою, як уже прислужився конюхом. Я тебе з коня зняв, я з тебе і шолома зніму.

Кажучи це, він досить безцеремонно зняв шолом з голови Синього Лицаря, і перед очима в усіх з'явилися сиві кучері та обличчя, що його Чорний Лицар аж ніяк не сподівався побачити за таких обставин.

– Вальдемаре Фіц-Урсе! – зчудовано вигукнув він. – Що могло спонукати людину твого стану і твоєї доброї слави взятися до такого ганебного діла?

– Річарде, – звівши на нього очі, відповів полонений лицар, – погано ж ти розумієшся на людях, якщо не знаєш, до чого можуть довести честолюбство і мстивість.

– Мстивість? – перепитав Чорний Лицар. – Таж я ніколи не кривдив тебе. За що ти помщаєшся мені?

– За мою доньку, Річарде, з якою ти не захотів одружитись. Хіба це не достатня образа для нормана не менш високого роду, ніж ти?

“Thy daughter?” replied the Black Knight; “a proper cause of enmity, and followed up to a bloody issue! – Stand back, my masters, I would speak to him alone. – And now, Waldemar Fitzurse, say me the truth – confess who set thee on this traitorous deed.”

“Thy father’s son,” answered Waldemar, “who, in so doing, did but avenge on thee thy disobedience to thy father.”

Richard’s eyes sparkled with indignation, but his better nature overcame it. He pressed his hand against his brow, and remained an instant gazing on the face of the humbled baron, in whose features pride was contending with shame.

“Thou dost not ask thy life, Waldemar,” said the King.

“He that is in the lion’s clutch,” answered Fitzurse, “knows it were needless.”

“Take it, then, unasked,” said Richard; “the lion preys not on prostrate carcasses. – Take thy life, but with this condition, that in three days thou shalt leave England, and go to hide thine infamy in thy Norman castle, and that thou wilt never mention the name of John of Anjou as connected with thy felony. If thou art found on English ground after the space I have allotted thee, thou diest – or if thou breathest aught that can attain the honour of my house, by Saint George! not the altar itself shall be a sanctuary. I will hang thee out to feed the ravens, from the very pinnacle of thine own castle. – Let this knight have a steed, Locksley, for I see your yeomen have caught those which were running loose, and let him depart unharmed.”

“But that I judge I listen to a voice whose behests must not be disputed,” answered the yeoman, “I would send a shaft after the skulking villain that should spare him the labour of a long journey.”

“Thou bearest an English heart, Locksley,” said the Black Knight, “and well dost judge thou art the more bound to obey my behest – I am Richard of England!”

At these words, pronounced in a tone of majesty suited to the high rank, and no less distinguished character of Coeur-de-Lion, the yeomen at once knelt down before him, and at the same time tendered their allegiance, and implored pardon for their offences.

“Rise, my friends,” said Richard, in a gracious tone, looking on them with a countenance in which his habitual good-humour had already conquered the blaze of hasty resentment, and whose features retained no mark of the late desperate conflict, excepting the flush arising from exertion, – “Arise,” he said, “my friends! – Your misdemeanours, whether in forest or field, have been atoned by the loyal services you rendered my distressed subjects before the walls of Torquilstone, and the rescue you have this day afforded to your sovereign. Arise, my liegemen, and be good subjects in future. – And thou, brave Locksley – ”

– Твоя донька? – спитав Чорний Лицар. – Справді, чудний привід для ворожнечі, що дійшла до кривавої розправи! Відійдіть, панове, мені треба поговорити з ним сам на сам. Ну, Вальдемаре Фіц-Урсе, тепер кажи чисту правду: зізнайся, хто підбив тебе на цю зраду?

– Син твого батька, – відповів Вальдемар. – Як бачиш, він карає тебе за те лишень, що ти був непокірливим сином свого батька.

Річардові очі спалахнули обуренням, та кращі почуття взяли в ньому гору над гнівом. Він притис руку до чола і з хвилину стояв, дивлячись поваленому баронові в обличчя, де відбивалася боротьба гордощів із соромом.

– Ти не просиш помилування, Вальдемаре? – спитав король.

– Хто втрапив у лапи до лева, той знає, що це було б марно, – відповів Фіц-Урс.

– То бери його непрохане, – мовив Річард, – лев не живиться падлом. Дарую тобі життя, але з тією умовою, що протягом трьох днів ти покинеш Англію, пойдеш заховати свою ганьбу у своєму норманському замку й ніколи не насмілишся згадувати ім'я Джона Анжуйського у зв'язку з цим підступним злочином. Якщо виявиться, що ти перебуваєш на англійській землі довше за визначений термін, то помреш, а якщо найменшим натяком затьмариш честь мого дому, присягаюся святим Георгієм, ти не втечеш від мене й навіть у церкві не порятуєшся від мене! Я повішу тебе на башті твого власного замку на поживу воронам... Локслі, я бачу, твої йомени вже встигли половити коней. Дайте одного коня цьому лицареві й відпустіть його з миром!

– Якби я не думав, що чую голос, якому повинен беззаперечно коритися, – відповів йомен, – я б залюбки послав услід цьому негідникові добрячу стрілу, аби увільнити його від довгої подорожі.

– В тебе англійська душа, Локслі, – сказав Чорний Лицар, – і ти чуттям угадав, що маєш мені коритись. Я Річард, король англійський!

Зачувши ці слова, промовлені з величчю, гідною високого становища і шляхетної вдачі Річарда Левове Серце, всі йомени вклякнули перед ним, шанобливо виявляючи свою відданість, і просили в нього прощення за свої провини.

– Встаньте, друзі мої, – милостиво промовив Річард, дивлячись на них із звичною привітністю, що встигла загасити полум'я раптового гніву. Його обличчя ще пашіло від напруги, та вже нічим не нагадувало про нещодавню шалену сутичку. – Встаньте, друзі мої! Вашу сваволю і в лісах, і на луках спокутує вірна служба, яку ви виявили моїм нещасним підданцям під мурами Торкілстона, а також тим, що сьогодні ви врятували з біди вашого короля. Встаньте, мої васали, і будьте мені завжди вірними підданцями. А ти, хоробрий Локслі...

“Call me no longer Locksley, my Liege, but know me under the name, which, I fear, fame hath blown too widely not to have reached even your royal ears – I am Robin Hood of Sherwood Forest.”¹

¹From the ballads of Robin Hood, we learn that this celebrated outlaw, when in disguise, sometimes assumed the name of Locksley, from a village where he was born, but where situated we are not distinctly told.

– Не звійте мене вже Локслі, володарю, і знайте те ім'я, яке сьогодні відоме багатьом і долинуло, напевне, й до ваших королівських вух... Я Робін Гуд із Шервудського лісу.

“King of Outlaws, and Prince of good fellows!” said the King, “who hath not heard a name that has been borne as far as Palestine? But be assured, brave Outlaw, that no deed done in our absence, and in the turbulent times to which it hath given rise, shall be remembered to thy disadvantage.”

“True says the proverb,” said Wamba, interposing his word, but with some abatement of his usual petulance, –

“When the cat is away,
The mice will play.”

“What, Wamba, art thou there?” said Richard; “I have been so long of hearing thy voice, I thought thou hadst taken flight.”

“I take flight!” said Wamba; “when do you ever find Folly separated from Valour? There lies the trophy of my sword, that good grey gelding, whom I heartily wish upon his legs again, conditioning his master lay there houghed in his place. It is true, I gave a little ground at first, for a motley jacket does not brook lance-heads, as a steel doublet will. But if I fought not at sword’s point, you will grant me that I sounded the onset.”

“And to good purpose, honest Wamba,” replied the King. “Thy good service shall not be forgotten.”

“Confiteor! Confiteor!” – exclaimed, in a submissive tone, a voice near the King’s side – “my Latin will carry me no farther – but I confess my deadly treason, and pray leave to have absolution before I am led to execution!”

Richard looked around, and beheld the jovial Friar on his knees, telling his rosary, while his quarter-staff, which had not been idle during the skirmish, lay on the grass beside him. His countenance was gathered so as he thought might best express the most profound contrition, his eyes being turned up, and the corners of his mouth drawn down, as Wamba expressed it, like the tassels at the mouth of a purse.

Yet this demure affectation of extreme penitence was whimsically belied by a ludicrous meaning which lurked in his huge features, and seemed to pronounce his fear and repentance alike hypocritical.

“For what art thou cast down, mad Priest?” said Richard; “art thou afraid thy diocesan should learn how truly thou dost serve Our Lady and Saint Dunstan? – Tush, man! fear it not; Richard of England betrays no secrets that pass over the flagon.”

“Nay, most gracious sovereign,” answered the Hermit, (well known to the curious in penny-histories of Robin Hood, by the name of Friar Tuck,) “it is not

– Отже, це ти – король розбійників і вагав славних хлопців? – запитав король. – Хто ж не знає твого ім'я! Воно долинуло аж до Палестини! Та будь певен, мій славний розбійнику, жоден учинок, сподіяний за моєї відсутності й за породжених нею каламутних часів, не поставлять тобі на карб як провину.

– Ай правду кажуть, – утрутився Вамба, хоч уже й не так запанібрата, як досі, –

Як кіт з двору десь мандрує,
Миша в хаті бенкетує.

– Як, Вамбо, і ти тут! – сказав Річард. – Я так давно не чув твого голосу, що гадав уже, ніби ти дременув.

– Цебто я дременув? Отакої! – сказав Вамба. – Хто це бачив, аби дурість самохить пішла від звитяжності? Онде лежить жертва мого меча – славний сирій кінь. Як на мене, то краще, якби він стояв тут при доброму здоров'ї, а на його місці лежав його господар. Спершу я трохи розгубився, це правда, бо ж пістрява куртка – не такий добрий захист від гострих списів, як сталевий панцер. Хоч я й не всякчас орудував мечем, але таки встиг просурмити збір.

– І дуже вчасно, чесний Вамбо, – зауважив король. – Я не забуду твоєї послуги.

– Confiteor! Confiteor!¹ – почувся покірливий голос неподалік від короля. – Ох, решта латини вся з голови повилітала! Та я сам каюсь у смертному гріху і прошу лишень, щоб мені простили мої гріхи перед тим, як скарають на смерть!

Річард озирнувся й побачив веселого самітника, який, стоячи навколішки, перебирав чотки, а його палиця, що гарненько попрацювала в нещодавній сутичці, лежала біля нього на траві. Він скорчив таку гримасу, яка, на його думку, мала виразити найглибший жаль: очі закотив під лоба, а кутики вуст опустили донизу, як казав Вамба, наче шворки від гаманця.

Однак всі ці ознаки величезного каяття не викликали особливої довіри, бо на обличчі самітника прозирало нестримне бажання зареготати, а очі його блищали так весело, що, певна річ, і його страх, і каяття були вдавані.

– Ти чого зажурився, шалапутний ченче? – спитав Річард. – Боїшся, аби твій єпископ не дізнався, як ти рідко правиш молебні Богородиці і святому Дунстанові?.. Не бійся, братику: Річард, король Англії, ніколи не викаже тих таємниць, про які він довідався за чаркою.

– Ні, найласкавіший володарю, – відповів самітник (усім, хто полюбляє народні балади про Робіна Гуда, відомий під ім'ям отця Тука), – мене страхає

¹ Каюсь! Каюсь! (латин.)

the crosier I fear, but the sceptre. – Alas! that my sacrilegious fist should ever have been applied to the ear of the Lord’s anointed!”

“Ha! ha!” said Richard, “sits the wind there? – In truth I had forgotten the buffet, though mine ear sung after it for a whole day. But if the cuff was fairly given, I will be judged by the good men around, if it was not as well repaid – or, if thou thinkest I still owe thee aught, and will stand forth for another counterbuff – ”

“By no means,” replied Friar Tuck, “I had mine own returned, and with usury – may your Majesty ever pay your debts as fully!”

“If I could do so with cuffs,” said the King, “my creditors should have little reason to complain of an empty exchequer.”

“And yet,” said the Friar, resuming his demure hypocritical countenance, “I know not what penance I ought to perform for that most sacrilegious blow! – ”

“Speak no more of it, brother,” said the King; “after having stood so many cuffs from Paynims and misbelievers, I were void of reason to quarrel with the buffet of a clerk so holy as he of Copmanhurst. Yet, mine honest Friar, I think it would be best both for the church and thyself, that I should procure a license to unfrock thee, and retain thee as a yeoman of our guard, serving in care of our person, as formerly in attendance upon the altar of Saint Dunstan.”

“My Liege,” said the Friar, “I humbly crave your pardon; and you would readily grant my excuse, did you but know how the sin of laziness has beset me. Saint Dunstan – may he be gracious to us! – stands quiet in his niche, though I should forget my orisons in killing a fat buck – I stay out of my cell sometimes a night, doing I wot not what – Saint Dunstan never complains – a quiet master he is, and a peaceful, as ever was made of wood. – But to be a yeoman in attendance on my sovereign the King – the honour is great, doubtless – yet, if I were but to step aside to comfort a widow in one corner, or to kill a deer in another, it would be, ‘where is the dog Priest?’ says one. ‘Who has seen the accursed Tuck?’ says another. ‘The unfrocked villain destroys more venison than half the country besides,’ says one keeper; ‘And is hunting after every shy doe in the country!’ quoth a second. – In fine, good my Liege, I pray you to leave me as you found me; or, if in aught you desire to extend your benevolence to me, that I may be considered as the poor Clerk of Saint Dunstan’s cell in Copmanhurst, to whom any small donation will be most thankfully acceptable.”

“I understand thee,” said the King, “and the Holy Clerk shall have a grant of vert and venison in my woods of Warncliffe. Mark, however,

не єпископова патериця, а королівський скіпетр. Подумати страшно – мій блюзнірський кулак насмілився торкнутися вуха помазаника Божого!

– Ха-ха! – зареготав Річард. – Он воно звідки вітер дме! А я й забув про твого стусана, хоча потім у мене цілий день у вусі дзвеніло. Щоправда, лящ був знаменитий, та я пошлюся на свідчення оцих славних хлопців: хіба не відплатив я тобі тією самою монетою? А втім, якщо вважаєш, що я твій боржник, я ладен цю ж мить...

– Ой, ні, – відповів чернець, – я своє дістав повністю, ще й з лихвою! Дай Боже вашій величності всі свої борги сплачувати не менш точно.

– Якби завжди була змога віддавати борги стусанами, мої кредитори не скаржилися б на недоплату, – сказав король.

– А все-таки, – мовив самітник, знову скрививши плаксиву пику, – я не знаю, яку покуту я маю взяти на себе за той блюзнірський удар!

– Про це, брате, не варто й говорити, – сказав король. – Мені стільки перепало стусанів від рук різних поган і невірних, що немає жодної причини скаржитись на якогось однісінького ляща від такого святого чоловіка, як причетник з Копменгерста. Та чи не ліпше буде, друже, і для тебе, і для святої церкви, коли я здобуду тобі дозвіл скласти з себе духовний сан і візьму тебе до своєї сторожі, аби ти так само ревню охороняв нашу особу, як досі охороняв вівтар святого Дунстана?

– Ой, володарю, – мовив чернець, – уклінно прошу вашу величність: простіть мене й увільніть від такої милості. Якби ви знали, як я зледачів! Святий Дунстан (нехай заступиться за нас перед Господом) стоїть собі спокійнісінько у ніші, хоч інколи я й забуваю помолитися йому, ганяючись за оленем. І вночі я інколи покидаю келію, чинячи казна-що, а святий Дунстан – анітелень! Найлагідніший господар, от уже справжній миротворець, хоч і вирізьблений з дерева. А якщо я буду йоменом і охоронцем при особі свого володаря – це, звісно, велика честь, але варто мені трохи відволіктись – забити оленя в лісі, втішити вдовицю десь у затишному кутку, – одразу ж почнуть шукати: «Куди подівся той чернець, пес поганий?» Або: «Хто знає, куди завіявся клятий Тук?» А лісова сторожа говоритиме: «Цей рясоносець сам один нищить більше дичини, аніж решта мисливців!» Або: «Хоч яку полохливу побачить лань, одразу мчить їй навздогін!» Отже, без зайвої балаканини, володарю мій ласкавий, лишіть мене тут, де знайшли мене. А як хочете виявити мені вашу ласку, знайте, що перед вами бідний служитель святого Дунстана в Копменгерсті, що з великою вдячністю прийме кожен дарунок.

– Розумію! – мовив король. – Дарую тобі, побожному служителю церкви, право на полювання в моїх Ворнкліфських лісах. А проте начувайся, бо я

I will but assign thee three bucks every season; but if that do not prove an apology for thy slaying thirty, I am no Christian knight nor true king.”

“Your Grace may be well assured,” said the Friar, “that, with the grace of Saint Dunstan, I shall find the way of multiplying your most bounteous gift.”

“I nothing doubt it, good brother,” said the King; “and as venison is but dry food, our cellarer shall have orders to deliver to thee a butt of sack, a runlet of Malvoisie, and three hogsheads of ale of the first strike, yearly – If that will not quench thy thirst, thou must come to court, and become acquainted with my butler.”

“But for Saint Dunstan?” said the Friar –

“A cope, a stole, and an altar-cloth shalt thou also have,” continued the King, crossing himself – “But we may not turn our game into earnest, lest God punish us for thinking more on our follies than on his honour and worship.”

“I will answer for my patron,” said the Priest, joyously.

“Answer for thyself, Friar,” said King Richard, something sternly; but immediately stretching out his hand to the Hermit, the latter, somewhat abashed, bent his knee, and saluted it. “Thou dost less honour to my extended palm than to my clenched fist,” said the Monarch; “thou didst only kneel to the one, and to the other didst prostrate thyself.”

But the Friar, afraid perhaps of again giving offence by continuing the conversation in too jocose a style – a false step to be particularly guarded against by those who converse with monarchs – bowed profoundly, and fell into the rear.

At the same time, two additional personages appeared on the scene.

дозволяю тобі вбивати не більш трьох дорослих оленів на кожну пору року. Та ладен закластися на свій титул християнського лицаря й англійського короля, що ти скористаєшся цим правом інакше і забиватимеш по тридцять голів.

– Не сумнівайтесь, ваша величносте, – сказав самітник. – З ласки святого Дунстана я знайду спосіб примножити вашу навіть найщедрішу пожертву.

– А я й не сумніваюся, братику. А оскільки дичина не дуже смакує на сухе горло, нашому економові накажуть щороку доставляти тобі бочку іспанського вина, барильце мальвазії та три бочки пива найвищого ґатунку. Коли й це не задовольнить твоєї спраги, прихось до двору і заприятуй із моїм доморядником.

– А що для самого святого Дунстана? – спитав чернець.

– Матимеш іще камилавку, стихар і покривало для вівтаря, – провадив далі король, перехрестившись. – Та годі паякати, щоб не прогнівити Бога тим, що частіше думаємо про свої втіхи, ніж про молитву та уславлення його ім'я.

– За свого святого заступника я відповідаю! – радісно підхопив чернець.

– Краще відповідай за себе, – суворо промовив король, та одразу ж подав руку зніченому самітнику, а той ще раз укланув і поцілував її.

– Моїй відкритій руці ти виявляєш меншу шану, ніж стиснутому кулакові, – зауважив король Річард, – бо перед нею тільки колінкуєш, а перед кулаком простягся навznak.

Та самітник не зважився провадити розмову в такому жартівливому тоні, побачивши, що не завжди виходить добре, – обачність аж ніяк не зайва для тих, кому трапляється нагода говорити з монархами. Тому замість відповіді він низько вклонився королю й відступив назад.

Цієї миті на сцені з'явилися ще дві особи.

CHAPTER XLI

*All hail to the lordlings of high degree,
Who live not more happy, though greater than we!
Our pastimes to see,
Under every green tree,
In all the gay woodland, right welcome ye be.*

Macdonald

The new comers were Wilfred of Ivanhoe, on the Prior of Botolph's palfrey, and Gurth, who attended him, on the Knight's own war-horse. The astonishment of Ivanhoe was beyond bounds, when he saw his master besprinkled with blood, and six or seven dead bodies lying around in the little glade in which the battle had taken place. Nor was he less surprised to see Richard surrounded by so many silvan attendants, the outlaws, as they seemed to be, of the forest, and a perilous retinue therefore for a prince. He hesitated whether to address the King as the Black Knight-errant, or in what other manner to demean himself towards him. Richard saw his embarrassment.

"Fear not, Wilfred," he said, "to address Richard Plantagenet as himself, since thou seest him in the company of true English hearts, although it may be they have been urged a few steps aside by warm English blood."

РОЗДІЛ XLI

*Ми вітаємо радо високих панів,
Хоч і щастям не вищих від нас!
Між веселих полів
І зелених лісів
Зичим весело згаяти час!*

Макдональд

Прибульцями були Вілфред Айвенго верхи на кобилі ботольфського абата і Гурт на бойовому коні самого лицаря. Вілфред страшенно здивувався, побачивши свого монарха забризканим кров'ю, а на галявині круг нього шестеро чи семеро вбитих. Не менше здивувало його й те, що Річард був серед юرمىська людей, які скидалися на вільних йоменів, тобто на розбійників, а в лісі то був досить небезпечний почет для короля. Айвенго не знав, як йому звернутися до Річарда, – як до короля чи як до мандрівного Чорного Лицаря. Король вивів його зі скрутного становища.

– Нічого не бійся, Вілфреде, – сказав він, – тут можна звертатися до мене як до Річарда Плантагенета, бо, як бачиш, я серед вірних англійських сердець, хоча вони з ласки своєї гарячої англійської крові трохи й збочили з прямого шляху.

“Sir Wilfred of Ivanhoe,” said the gallant Outlaw, stepping forward, “my assurances can add nothing to those of our sovereign; yet, let me say somewhat proudly, that of men who have suffered much, he hath not truer subjects than those who now stand around him.”

“I cannot doubt it, brave man,” said Wilfred, “since thou art of the number – But what mean these marks of death and danger? these slain men, and the bloody armour of my Prince?”

“Treason hath been with us, Ivanhoe,” said the King; “but, thanks to these brave men, treason hath met its meed – But, now I bethink me, thou too art a traitor,” said Richard, smiling; “a most disobedient traitor; for were not our orders positive, that thou shouldst repose thyself at Saint Botolph’s until thy wound was healed?”

“It is healed,” said Ivanhoe; “it is not of more consequence than the scratch of a bodkin. But why, oh why, noble Prince, will you thus vex the hearts of your faithful servants, and expose your life by lonely journeys and rash adventures, as if it were of no more value than that of a mere knight-errant, who has no interest on earth but what lance and sword may procure him?”

“And Richard Plantagenet,” said the King, “desires no more fame than his good lance and sword may acquire him – and Richard Plantagenet is prouder of achieving an adventure, with only his good sword, and his good arm to speed, than if he led to battle a host of an hundred thousand armed men.”

“But your kingdom, my Liege,” said Ivanhoe, “your kingdom is threatened with dissolution and civil war – your subjects menaced with every species of evil, if deprived of their sovereign in some of those dangers which it is your daily pleasure to incur, and from which you have but this moment narrowly escaped.”

“Ho! ho! my kingdom and my subjects?” answered Richard, impatiently; “I tell thee, Sir Wilfred, the best of them are most willing to repay my follies in kind – For example, my very faithful servant, Wilfred of Ivanhoe, will not obey my positive commands, and yet reads his king a homily, because he does not walk exactly by his advice. Which of us has most reason to upbraid the other? – Yet forgive me, my faithful Wilfred. The time I have spent, and am yet to spend in concealment, is, as I explained to thee at Saint Botolph’s, necessary to give my friends and faithful nobles time to assemble their forces, that when Richard’s return is announced, he should be at the head of such a force as enemies shall tremble to face, and thus subdue the meditated treason, without even unsheathing a sword. Estoteville and

– Пане Вілфреде Айвенго, – виступивши вперед, сказав відважний розбійничий ватаг, – я нічого не можу додати до слів його величності. Та все ж із гордістю скажу, що з-поміж тих людей, які постраждали останнім часом, у короля немає вірніших і відданіших слуг, ніж ми!

– Не маю в цьому сумніву, – мовив Вілфред, – коли серед них є й ти, добрий йомене. І все-таки, що за лиховісне видовисько? Тут мертві, а панцер мого володаря забризкано кров'ю?

– На нас, Айвенго, вчинили напад зрадники, – сказав король, – і лише завдяки оцим відважним хлопцям зрада дістала законне покарання. А втім, мені тільки зараз спало на думку, що ти теж зрадник. Хіба не ми суворо заборонили тобі їхати з абатства святого Ботольфа, поки не загоїться твоя рана?

– Вона загоїлась, – сказав Айвенго, – там слід тепер, мов подряпина. Проте навіщо, навіщо, шляхетний володарю, завдаєте ви ударів серцям вірних слуг ваших і наражаєте на небезпеку своє життя, вирушаючи в самотні подорожі й устряючи в пригоди, немов ваше життя має не більшу вартість, ніж життя звичайного мандрівного лицаря, що цінує лише здобуте мечем і списом?

– А Річардові Плантагенету й не потрібна інша слава, – відповів король, – йому найдорожча та, яку він здобуває своїм мечем і списом. Авжеж, Річард Плантагенет більше пишається перемогою, здобутою сам-на-сам своєю твердою рукою та мечем, аніж завойованою на чолі стотисячного війська.

– Але ж подумайте про своє королівство, ваша величносте, – сказав Айвенго, – вашому королівству загрожують розпад та усобиці, а вашим підданцям – тисячі нещастя, якщо вони лишаться без свого монарха через яку-небудь сутичку, в якій вам кортить устрявати що Божого дня, як-от сьогодні, коли ви мало не загинули.

– Он воно як, моє королівство, мої підданці? – нетерпляче спитав Річард. – Можу запевнити, пане Вілфреде: навіть якщо я кою дурниці, мої підданці платять мені тим самим. Наприклад, маю я найвірнішого слугу Вілфреда Айвенго, який не зважає на мої накази, а дозволяє собі шпетити свого короля за те, що король не дослухається до його порад. Хто з нас має більше підстав докоряти іншому? Ну, пробач мені, мій вірний Вілфреде. Я недаремно приховував своє перебування тут. Мені певний час слід і далі перебувати тут потай, як я вже пояснював учора в абатстві святого Ботольфа. Це потрібно, аби дати час моїм друзям і вірним васалам зібрати свої дружини. Бо на той час, коли всі знатимуть, що Річард повернувся, він повинен мати таке військо, щоб одразу настрахати ворогів і придушити задуманий заколот, не виймаючи меча з піхов. Мине ще доба, перше ніж

Bohun will not be strong enough to move forward to York for twenty-four hours. I must have news of Salisbury from the south; and of Beauchamp, in Warwickshire; and of Multon and Percy in the north. The Chancellor must make sure of London. Too sudden an appearance would subject me to dangers, other than my lance and sword, though backed by the bow of bold Robin, or the quarter-staff of Friar Tuck, and the horn of the sage Wamba, may be able to rescue me from.”

Wilfred bowed in submission, well knowing how vain it was to contend with the wild spirit of chivalry which so often impelled his master upon dangers which he might easily have avoided, or rather, which it was unpardonable in him to have sought out. The young knight sighed, therefore, and held his peace; while Richard, rejoiced at having silenced his counsellor, though his heart acknowledged the justice of the charge he had brought against him, went on in conversation with Robin Hood. – “King of Outlaws,” he said, “have you no refreshment to offer to your brother sovereign? for these dead knaves have found me both in exercise and appetite.”

“In troth,” replied the Outlaw, “for I scorn to lie to your Grace, our larder is chiefly supplied with – “ He stopped, and was somewhat embarrassed.

“With venison, I suppose?” said Richard, gaily; “better food at need there can be none – and truly, if a king will not remain at home and slay his own game, methinks he should not brawl too loud if he finds it killed to his hand.”

“If your Grace, then,” said Robin, “will again honour with your presence one of Robin Hood’s places of rendezvous, the venison shall not be lacking; and a stoup of ale, and it may be a cup of reasonably good wine, to relish it withal.”

The Outlaw accordingly led the way, followed by the buxom Monarch, more happy, probably, in this chance meeting with Robin Hood and his foresters, than he would have been in again assuming his royal state, and presiding over a splendid circle of peers and nobles. Novelty in society and adventure were the zest of life to Richard Coeur-de-Lion, and it had its highest relish when enhanced by dangers encountered and surmounted. In the lion-hearted King, the brilliant, but useless character, of a knight of romance, was in a great measure realized and revived; and the personal glory which he acquired by his own deeds of arms, was far more dear to his excited imagination, than that which a course of policy and wisdom would have spread around his government. Accordingly, his reign was like the course of a brilliant and rapid meteor, which shoots along the face of

Естотвіл і Бовен назбирають достатньо війська, щоб рушити на Йорк. Спочатку треба одержати звістку від Солсбері на півдні й від Бошана з графства Ворикшир, а також від Малтона й Персі на півночі. А тим часом лорд канцлер має заручитися сприянням Лондона. Моя несподівана поява може обернутися для мене такими небезпеками, що від них не захистить мене і власний добрий меч, навіть у спілці з влучними стрілами відважного Робіна, патерицею отця Тука й мисливським рогом мудрого Вамби.

Вілфред покірливо вклонився. Він знав, що марно боротися з духом завзятого лицарства, який так часто наражав його володаря на небезпеки, що їх він міг легко уникнути; а вже шукати їх – було геть непрошеним для короля.

Тому юний лицар зітхнув і промовчав, а Річард, задоволений, що змусив Вілфреда замовкнути, хоч у душі й відчував справедливість його докорів, почав розмову з Робіном Гудом.

– Слухай-но, королю розбійників, – звернувся він до Робіна, – чи не знайдеться у вас чогось під'їсти твоєму братові королю? Ці зрадники примусили мене попрацювати, і я зголоднів.

– Правду кажучи, – відповів Робін Гуд, – бо брехати вашій величності я не збираюсь, – наш харч головним чином... – Він збентежився і, певне, не знав, що йому казати.

– Дичина, напевне? – весело підказав Річард. – А хіба є щось ліпше за такий харч? До того ж, коли королю не сидиться вдома і він сам своєї дичини не полює, нема чого йому здійсмати гвалт, коли вона потрапить до нього в руки забита.

– Якщо ваша величність, – запропонував Робін, – ще раз ушанують своєю присутністю одне зі збірних місць вояцтва Робіна Гуда, дичини буде вдосталь. Знайдеться й кухоль доброго пива, й келих досить пристойного вина як присмака до їжі.

Розбійник рушив попереду, показуючи дорогу, а веселий король пішов слідом за ним, відчуваючи, певне, куди більше задоволення від майбутньої трапези з Робіном Гудом та його лісовими побратимами, ніж від розкішного бенкету за королівським столом разом із блискучим почтом. Річард Левове Серце нічого так не любив, як нові знайомства й несподівані пригоди; якщо при цьому траплялися серйозні небезпеки, для нього було найвищою насолодою долати їх. Король, наділений левовим серцем, був взірцем лицаря, що здійснює блискучі, але марні подвиги, про які чимало писали в тогочасних романах; слава, здобута власною звитяжністю, була для нього значно дорожча від тієї, якої він міг набути мудрістю і правильною політикою свого врядування. Через те його владарювання було подібне до лету нестримно швидкого й блискучого метеора, що, промайнувши небом, лишає по собі непотрібне

Heaven, shedding around an unnecessary and portentous light, which is instantly swallowed up by universal darkness; his feats of chivalry furnishing themes for bards and minstrels, but affording none of those solid benefits to his country on which history loves to pause, and hold up as an example to posterity. But in his present company Richard showed to the greatest imaginable advantage. He was gay, good-humoured, and fond of manhood in every rank of life.

Beneath a huge oak-tree the silvan repast was hastily prepared for the King of England, surrounded by men outlaws to his government, but who now formed his court and his guard. As the flagon went round, the rough foresters soon lost their awe for the presence of Majesty. The song and the jest were exchanged – the stories of former deeds were told with advantage; and at length, and while boasting of their successful infraction of the laws, no one recollected they were speaking in presence of their natural guardian. The merry King, nothing heeding his dignity any more than his company, laughed, quaffed, and jested among the jolly band. The natural and rough sense of Robin Hood led him to be desirous that the scene should be closed ere any thing should occur to disturb its harmony, the more especially that he observed Ivanhoe's brow clouded with anxiety. "We are honoured," he said to Ivanhoe, apart, "by the presence of our gallant Sovereign; yet I would not that he dallied with time, which the circumstances of his kingdom may render precious."

"It is well and wisely spoken, brave Robin Hood," said Wilfred, apart, "and know, moreover, that they who jest with Majesty even in its gayest mood are but toying with the lion's whelp, which, on slight provocation, uses both fangs and claws."

"You have touched the very cause of my fear," said the Outlaw; "my men are rough by practice and nature, the King is hasty as well as good-humoured; nor know I how soon cause of offence may arise, or how warmly it may be received – it is time this revel were broken off."

"It must be by your management then, gallant yeoman," said Ivanhoe; "for each hint I have essayed to give him serves only to induce him to prolong it."

"Must I so soon risk the pardon and favour of my Sovereign?" said Robin Hood, pausing for all instant; "but by Saint Christopher, it shall be so. I were undeserving his grace did I not peril it for his good. – Here, Scathlock, get thee behind yonder thicket, and wind me a Norman blast on thy bugle, and without an instant's delay on peril of your life."

Scathlock obeyed his captain, and in less than five minutes the revellers were startled by the sound of his horn.

сліпуче світло, а тоді зникає, занурюючись у п'ятьму. Його лицарські подвиги дали тему для численних пісень бардів і менестрелів, та він не здійснив ніяких визначних дій, подібних до тих, що про них полюбляють розповідати історики, ставлячи їх за приклад нащадкам.

Тим часом у своєму теперішньому товаристві Річард почувався як ніколи добре. Він був веселий, лагідний і привітний з людьми будь-якого стану і становища.

Під величезним дубом була нашвидкуруч приготована проста трапеза для англійського короля в товаристві людей, які порушували закони його держави, та цієї хвилини були йому і за охоронців, і за почет. Коли пустили по руках джбан з вином, грубі лісові діти швидко втратили будь-який острах перед королем. Посипалися жарти, залунали пісні, чваньковиті розповіді про вдалі розбійницькі подвиги та успішні для них порушення законів; горілчані побратими захопилися, і жоден з них не схаменувся, що все це мовиться перед законним володарем. Веселий монарх, як і решта товариства, не надавав значення своєму високому титулові, сміявся, жартував і перехилив келих за келихом. Одначе здоровий глузд Робіна Гуда підказав йому, що треба якомога швидше кінчити це бенкетування, поки ніщо не порушило загальної згоди, тим паче, що він бачив, як затьмарилось обличчя Вілфреда Айвенго, як відбилося на ньому хвилювання.

– Для нас велика честь, – півголосом мовив Робін до Вілфреда, – перебувати в товаристві нашого звитяжного монарха, та мені не хотілося б, аби він марнував з нами час, такий дорогий для держави за даних обставин.

– Ти слушно міркуєш, славний Робіне Гуде, – так само тихо сказав Вілфред. – До того ж маєш знати, що жартувати з королями, хоч би й найвеселішої години, – однаково, що загравати з левеням, яке щомиті може випустити пазури й показати зуби.

– Оцього я й боюсь, – сказав Робін Гуд. – Люди в мене грубі – й від природи, й від свого ремесла, – а король добросердий, але запальний. Годі навіть передбачити, що може бути йому не до вподоби і як мої розбишаки зреагують на його гнів. Час уже якось припинити цю гулянку.

– То придумай, як це зробити, – сказав Айвенго, – бо всі мої натяки призводять до того, що він її тільки затягує.

– Отже, мені доведеться ризикнути щойно набутиим прощенням і милістю короля, – задумливо промовив Робін Гуд. – Але, присягаюся святим Христофором, тут або пан, або пропав. Я не був би вартий його ласки, якби не був ладен утратити її задля його ж користі... Гей, Скетлоку, ходи-но стань отам, за кущами, і просурми норманський сигнал. І мерщій, а не то начувайся!

Скетлок послухався наказу свого ватага, і десь хвилин за п'ять бенкетники, зачувши звук ріжка, посхоплювалися зі своїх місць.

“It is the bugle of Malvoisin,” said the Miller, starting to his feet, and seizing his bow. The Friar dropped the flagon, and grasped his quarter-staff. Wamba stopt short in the midst of a jest, and betook himself to sword and target. All the others stood to their weapons.

Men of their precarious course of life change readily from the banquet to the battle; and, to Richard, the exchange seemed but a succession of pleasure. He called for his helmet and the most cumbrous parts of his armour, which he had laid aside; and while Gurth was putting them on, he laid his strict injunctions on Wilfred, under pain of his highest displeasure, not to engage in the skirmish which he supposed was approaching.

“Thou hast fought for me an hundred times, Wilfred, – and I have seen it. Thou shalt this day look on, and see how Richard will fight for his friend and liegeman.”

In the meantime, Robin Hood had sent off several of his followers in different directions, as if to reconnoitre the enemy; and when he saw the company effectually broken up, he approached Richard, who was now completely armed, and, kneeling down on one knee, craved pardon of his Sovereign.

“For what, good yeoman?” said Richard, somewhat impatiently. “Have we not already granted thee a full pardon for all transgressions? Thinkest thou our word is a feather, to be blown backward and forward between us? Thou canst not have had time to commit any new offence since that time?”

“Ay, but I have though,” answered the yeoman, “if it be an offence to deceive my prince for his own advantage. The bugle you have heard was none of Malvoisin’s, but blown by my direction, to break off the banquet, lest it trenched upon hours of dearer import than to be thus dallied with.”

He then rose from his knee, folded his arm on his bosom, and in a manner rather respectful than submissive, awaited the answer of the King, – like one who is conscious he may have given offence, yet is confident in the rectitude of his motive. The blood rushed in anger to the countenance of Richard; but it was the first transient emotion, and his sense of justice instantly subdued it.

“The King of Sherwood,” he said, “grudges his venison and his wine-flask to the King of England? It is well, bold Robin! – but when you come to see me in merry London, I trust to be a less niggard host. Thou art right, however, good fellow. Let us therefore to horse and away – Wilfred has been impatient this hour. Tell me, bold Robin, hast thou never a friend in thy band, who, not content with advising, will needs direct thy motions, and look miserable when thou dost presume to act for thyself?”

– Це сигнал Мальвуазена, – сказав Мельник, хапаючись за лук.

Самітник кинув джбан і взявся за палицю. Вамба похлинувся на якійсь приказці й заходився шукати свій меч і щит. Решта теж побралися до зброї.

Людам, життя яких сповнене небезпек, часто доводиться від обіду враз переходити до битви, а для Річарда такий перехід означав іще більше задоволення. Він гукнув, щоб йому подали шолом і панцер, який він був зняв перед обідом, і поки Гурт допомагав йому надіти панцер, король, вважаючи, що сутичка неминуча, переконливо, погрожуючи своїм гнівом, умовляв Вілфреда не брати участі в ній.

– Ти, Вілфреде, сто разів бився за мене, я сам цьому свідок. Зроби мені сьогодні ласку, сиди спокійно й дивись, як Річард битиметься заради свого друга і васала.

Тим часом Робін Гуд розіслав людей у різні кінці начебто на розвідки і, впевнившись, що бенкетники розійшлися і трапеза скінчилася, підійшов до Річарда, який встиг уже озброїтися з голови до ніг, вклякнув перед ним на одне коліно і попросив у короля прощення.

– А це за що? – роздратовано спитав Річард. – Ми, здається, оголосили тобі своє прощення за всі колишні провини. Чи, може, гадаєш, наше слово – мов пір'їна, яка летить за вітром? Адже ти, сподіваюсь, не встиг іще відтоді чимось завинити?

– У тім-то й річ, що встиг, – відповів йомен, – коли вважати за провину, що я обдурив мого володаря заради його ж користі. Той ріг, що ми чули, не Мальвуазенів, – це я сам звелів сурмити, бо хотів припинити гулянку, подумавши, що вона забирає у вас неоціненні години, потрібні для інших, важливіших справ.

Промовивши це, Робін звівся на ноги, склав руки на грудях і, виявляючи радше шанобливість, аніж покірливість, чекав, що скаже йому король. Було видно, що він усвідомлює провину, а проте переконаний у справедливості своїх міркувань. Обличчя Річарда спаленіло гнівом, та це був лише миттєвий спалах, і почуття справедливості одразу ж взяло гору над ним.

– Шервудському королю стало шкода своєї дичини й вина для короля Англії, – сказав Річард. – Та гаразд, відважний Робіне! Коли прийдеш гостювати до мене у веселий Лондон, маю надію, що я буду не таким скупим господарем. А втім, ти вчинив слушно. Ну, сідаймо на коней – і в дорогу! Вілфреда вже з годину нетерплячка бере. А скажи-но мені, добрий Робіне, чи мав ти у своєму загоні приятеля, що не лише набивається з порадами, а й хоче керувати кожним твоїм рухом і вдає з себе нещасного, коли ти надумавши зробити щось по-своєму?

“Such a one,” said Robin, “is my Lieutenant, Little John, who is even now absent on an expedition as far as the borders of Scotland; and I will own to your Majesty, that I am sometimes displeased by the freedom of his councils – but, when I think twice, I cannot be long angry with one who can have no motive for his anxiety save zeal for his master’s service.”

– Ще б пак, є в мене такий помічник, – відповів Робін, – на прізвисько Малий Джон. Його зараз немає з нами, він подався в далеку виправу, на кордон Шотландії. Признаюся вашій величності, що його поради часто дратують мене. А проте, зваживши, я не можу гніватись на нього, знаючи, що він пильнує тільки моєї вигоди.

“Thou art right, good yeoman,” answered Richard; “and if I had Ivanhoe, on the one hand, to give grave advice, and recommend it by the sad gravity of his brow, and thee, on the other, to trick me into what thou thinkest my own good, I should have as little the freedom of mine own will as any king in Christendom or Heathenesse. – But come, sirs, let us merrily on to Coningsburgh, and think no more on ’t.”

Robin Hood assured them that he had detached a party in the direction of the road they were to pass, who would not fail to discover and apprize them of any secret ambuscade; and that he had little doubt they would find the ways secure, or, if otherwise, would receive such timely notice of the danger as would enable them to fall back on a strong troop of archers, with which he himself proposed to follow on the same route.

The wise and attentive precautions adopted for his safety touched Richard’s feelings, and removed any slight grudge which he might retain on account of the deception the Outlaw Captain had practised upon him. He once more extended his hand to Robin Hood, assured him of his full pardon and future favour, as well as his firm resolution to restrain the tyrannical exercise of the forest rights and other oppressive laws, by which so many English yeomen were driven into a state of rebellion. But Richard’s good intentions towards the bold Outlaw were frustrated by the King’s untimely death; and the Charter of the Forest was extorted from the unwilling hands of King John when he succeeded to his heroic brother. As for the rest of Robin Hood’s career, as well as the tale of his treacherous death, they are to be found in those black-letter garlands, once sold at the low and easy rate of one halfpenny,

“Now cheaply purchased at their weight in gold.”

The Outlaw’s opinion proved true; and the King, attended by Ivanhoe, Gurth, and Wamba, arrived, without any interruption, within view of the Castle of Coningsburgh, while the sun was yet in the horizon.

There are few more beautiful or striking scenes in England, than are presented by the vicinity of this ancient Saxon fortress. The soft and gentle river Don sweeps through an amphitheatre, in which cultivation is richly blended with woodland, and on a mount, ascending from the river, well defended by walls and ditches, rises this ancient edifice, which, as its Saxon name implies, was, previous to the Conquest, a royal residence of the kings of England. The outer walls have probably been added by the Normans, but the inner keep bears token of very great antiquity. It is situated on a mount at one angle of the inner court, and forms a complete circle of perhaps twenty-five feet in diameter. The wall is of immense thickness, and is propped or defended by six huge

– А ти маєш рацію, чесний йомене, – мовив Річард. – Якби з одного боку при мені був Айвенго, що, як завжди похмурий і журливий, давав би мені добру пораду, а з другого – ти, дурячи мене заради моєї ж вигоди, я нічого не міг би вирішити з власної волі, а втім, мав би таку ж свободу, як і будь-який інший король християнської або поганської країни... Ну, то що, панове, рушаймо. Поїдьмо з легким серцем до Конінгзбурга, а про це забудьмо.

Робін Гуд сказав Річардові, що послав у той бік загін, який одразу ж дасть їм знак, якщо на дорозі трапиться якась засідка. Проте цілком можливо, що шлях туди безпечний. У разі, якщо це не так, їх вчасно попередять про небезпеку, і вони зможуть відійти і з'єднатися з сильним загоном стрільців, на чолі яких він вирішив сам виступити в тому ж напрямку.

Така увага до його безпеки зворушила Річарда й розвіяла рештки досади на хитрість, вдавшись до якої, розбійницький ватаг примусив його вирушити в дорогу. Він іще раз подав руку Робінові Гуду, запевнив у своєму цілковитому прощенні за минуле й у своїй прихильності в майбутньому, а також висловив твердий намір обмежити сваволю в застосуванні лісових законів, що під їхнім тиском так багато англійських йоменів обернулися на бунтівників.

Та добрим намірам Річарда не судилося здійснитись через його дочасну смерть. Новий статут про охорону лісів і полювання вихопили з рук короля Джона супроти його волі, коли він посів трон після смерті свого брата-героя.

А щодо Робіна Гуда, його подальшої долі й смерті від руки зрадника, – про це все можна дізнатися з тих старовинних пісеньок, надрукованих готичними літерами, які продавали колись по півпенні за штуку, –

Тепер дорожчі від золота вони.

Усе відбулось так, як передбачав розбійник, і король у супроводі Айвенго, Гурта й Вамби без жодних пригод ще завидна прибув до замку Конінгзбург.

В Англії небагато є місцевостей, гарніших за околиці цієї старовинної фортеці. Посеред пагорків, що, наче амфітеатр, підносяться навкруги, тече тиха, спокійна річка Дон, облямована лісами впереміш з обробленими нивами. На горі, понад самісінькою річкою, за міцними мурами і глибокими ровами височить стародавній замок, чия саксонська назва засвідчує, що до завоювання норманами тут була резиденція англійських королів. Зовнішні фортечні мури, цілком вірогідно, спорудили нормани, та головна споруда свідчить про сиву давнину. Вона стоїть на пагорку в одному з кутків внутрішнього двору й утворює повний круг, не

external buttresses which project from the circle, and rise up against the sides of the tower as if to strengthen or to support it. These massive buttresses are solid when they arise from the foundation, and a good way higher up; but are hollowed out towards the top, and terminate in a sort of turrets communicating with the interior of the keep itself. The distant appearance of this huge building, with these singular accompaniments, is as interesting to the lovers of the picturesque, as the interior of the castle is to the eager antiquary, whose imagination it carries back to the days of the Heptarchy. A barrow, in the vicinity of the castle, is pointed out as the tomb of the memorable Hengist; and various monuments, of great antiquity and curiosity, are shown in the neighbouring churchyard.*

When Coeur-de-Lion and his retinue approached this rude yet stately building, it was not, as at present, surrounded by external fortifications. The Saxon architect had exhausted his art in rendering the main keep defensible, and there was no other circumvallation than a rude barrier of palisades.

A huge black banner, which floated from the top of the tower, announced that the obsequies of the late owner were still in the act of being solemnized. It bore no emblem of the deceased's birth or quality, for armorial bearings were then a novelty among the Norman chivalry themselves and, were totally unknown to the Saxons. But above the gate was another banner, on which the figure of a white horse, rudely painted, indicated the nation and rank of the deceased, by the well-known symbol of Hengist and his Saxon warriors.

All around the castle was a scene of busy commotion; for such funeral banquets were times of general and profuse hospitality, which not only every one who could claim the most distant connexion with the deceased, but all passengers whatsoever, were invited to partake. The wealth and consequence of the deceased Athelstane, occasioned this custom to be observed in the fullest extent.

Numerous parties, therefore, were seen ascending and descending the hill on which the castle was situated; and when the King and his attendants entered the open and unguarded gates of the external barrier, the space within presented a scene not easily reconciled with the cause of the assemblage. In one place cooks were toiling to roast huge oxen, and fat sheep; in another, hogsheads of ale were set abroach, to be drained at the freedom of all comers. Groups of every description were to be seen devouring the food and swallowing the liquor thus abandoned to their discretion. The naked Saxon serf was drowning the sense of his half-year's hunger and thirst, in one day of gluttony and drunkenness – the more pampered burgess and guild-brother was eating his morsel with gust, or curiously criticising the quantity of the malt and the skill of the brewer. Some few of the poorer Norman gentry might also be seen,

більш як двадцять п'ять стіп у діаметрі. Стіни її надзвичайно грубі й підперті, або захищені, з зовнішнього боку шістьма величезними опорами. Ці масивні опори, широкі біля підмурка, звужуються догори; вгорі вони порожнисті і утворюють башточки, що сполучаються з внутрішньою частиною будівлі. Цю важку споруду видно здалеку, і її чудні форми й опори не менш цікаві для тих, хто любить мальовничі краєвиди, ніж внутрішня будова цікава для любителя старовини, переносячи його уяву до часів Семицарства. Поблизу замку є курган, начебто могила славнозвісного Генгіста, а на сусідньому цвинтарі чимало чудових пам'ятників сивої давнини.

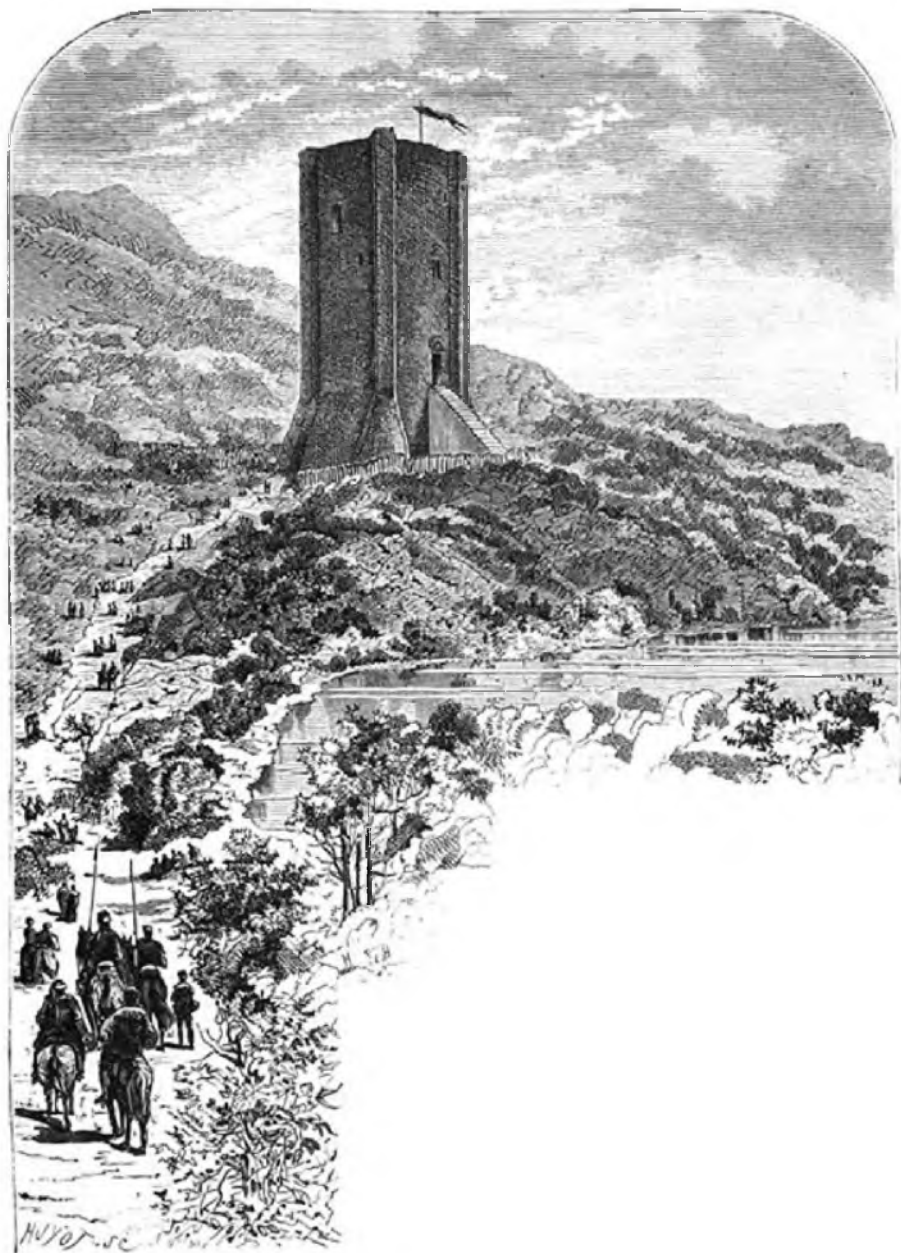
Коли Річард та його супровід прибули до цієї незграбної, але величної будівлі, кам'яних мурів навколо ще не було. Мабуть, саксонський будівничий витратив усе своє вміння на захист головної фортеці, а про зовнішні укріплення не подбав, отож замість них стояв звичайний гострокіл.

Великий чорний прапор на верхівці головної башти сповіщав, що поховальні урочистості ще тривають і тіло господаря дому ще не віддано землі. На прапорі не було жодних емблем, які б свідчили про небіжчикове походження й титул. У ті часи в норманів тільки-но почали з'являтися герби, а сакси взагалі нічого не знали про них. Та над брамою висів інший прапор – із зображенням білого коня, – вказуючи на національність і високе походження небіжчика, бо то був прапор Генгіста та його саксонських воїнів.

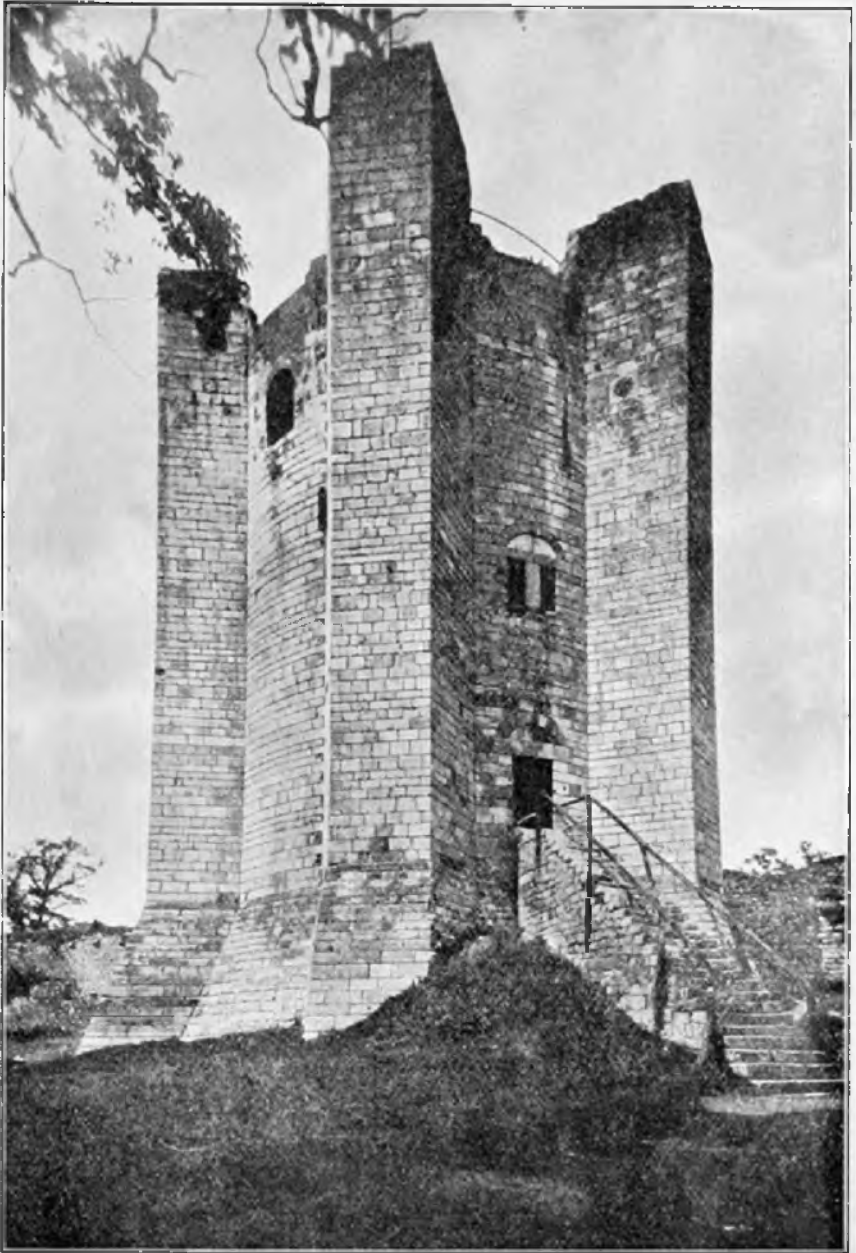
Навколо замку було людно й панувало незвичне поживавлення. В ті часи на погребових урочистостях щедро частували не тільки небіжчикову рідню, близьких та васалів, а й усіх випадкових перехожих. На поминках багатого і вельможного Ательстана це частування було аж надто велелюдне.

Отож гурти людей безперестану то виходили на пагорб, де стояв замок, то спускалися вниз. А коли король та його супутники крізь навстіж розчинену браму в'їхали у двір замку, перед їхніми очима постала картина, що аж ніяк не нагадувала перейнятий смутком похоронний обряд. В одному кутку біля огорожі кухарі смажили бика та ситих овець, в другому стояли відкриті бочки з пивом, повністю віддані на волю перехожих. І, хоч куди подивись, – скрізь невеликі гурти людей усяких станів, що поглинали щедре частування й запивали наготовленим пивом. Тут товклися й напівголі саксонські раби, що виголодніли за півроку і прийшли сюди, аби бодай один день попити і поїсти досхочу. А там церемонно частувалися заможні городяни й цехові майстри, статечно обговорюючи кількість витрачених припасів та майстерність броваря. Подекуди можна було побачити і бідних

distinguished by their shaven chins and short cloaks, and not less so by their keeping together, and looking with great scorn on the whole solemnity, even while condescending to avail themselves of the good cheer which was so liberally supplied.

шляхтичів норманського походження. Від інших їх вирізняли голені підборіддя, куці плащі, а також те, що трималися вони осторонь і з презирством поглядали на всіх довкола, хоч і не проминали нагоди пригоститися коштом щедрих господарів.

Mendicants were of course assembled by the score, together with strolling soldiers returned from Palestine, (according to their own account at least,) pedlars were displaying their wares, travelling mechanics were enquiring after employment, and wandering palmers, hedge-priests, Saxon minstrels, and Welsh bards, were muttering prayers, and extracting mistuned dirges from their harps, crowds, and rotes.¹

One sent forth the praises of Athelstane in a doleful panegyric; another, in a Saxon genealogical poem, rehearsed the uncouth and harsh names of his noble ancestry. Jesters and jugglers were not awanting, nor was the occasion of the assembly supposed to render the exercise of their profession indecorous or improper. Indeed the ideas of the Saxons on these occasions were as natural as they were rude. If sorrow was thirsty, there was drink – if hungry, there was food – if it sunk down upon and saddened the heart, here were the means supplied of mirth, or at least of amusement. Nor did the assistants scorn to avail themselves of those means of consolation, although, every now and then, as if suddenly recollecting the cause which had brought them together, the men groaned in unison, while the females, of whom many were present, raised up their voices and shrieked for very woe.

Such was the scene in the castle-yard at Coningsburgh when it was entered by Richard and his followers. The seneschal or steward deigned not to take notice of the groups of inferior guests who were perpetually entering and withdrawing, unless so far as was necessary to preserve order; nevertheless he was struck by the good mien of the Monarch and Ivanhoe, more especially as he imagined the features of the latter were familiar to him. Besides, the approach of two knights, for such their dress bespoke them, was a rare event at a Saxon solemnity, and could not but be regarded as a sort of honour to the deceased and his family. And in his sable dress, and holding in his hand his white wand of office, this important personage made way through the miscellaneous assemblage of guests, thus conducting Richard and Ivanhoe to the entrance of the tower. Gurth and Wamba speedily found acquaintances in the court-yard, nor presumed to intrude themselves any farther until their presence should be required.

¹The crowth, or crowd, was a species of violin. The rote a sort of guitar, or rather hurdy-gurdy, the strings of which were managed by a wheel, from which the instrument took its name.

Звісна річ, старці снували по всьому двору впереміш із вояками, що, за їхніми словами, повернулися з Палестини. Дрібні торговці розкладали свій крам; захожі майстри розпитували про роботу; тут-таки різні мандрівці, прочани, несвячені ченці, саксонські менестрелі й валлійські барди бурмотіли молитви й видобували недоладні звуки зі своїх арф, шестиструнних скрипок і гітар.

Один прославляв Ательстана в мінорному панегірику, а інший співав пісню про його родовід, називаючи одне за одним складні імена його шляхетних предків. Чимало було й різних штукарів і блазнів; їхні вистави в такому місці й з такого приводу нікому не здавалися недоречними або негожими. Адже погляди саксів на такі речі були вкрай прості. Коли людина з горя захотіла їсти – ось їй їжа, коли захотіла пити – ось питво, а коли їй тужливо – то ось і розваги. І гості користувалися тим усім, анітрохи не соромлячись. Але від часу до часу, наче згадавши, з якої нагоди вони зібралися, всі чоловіки починали стогнати, а жінки (їх теж було чимало) – якомога гучніше голосити й примовляти.

Таке було видовище, що постало перед очима Річарда та його супутників, тільки-но вони зайшли в браму замку Конінгзбург. Доморядник, чи сенешаль, не звертав уваги на гостей нижчого стану, які всякчас то приходили, то йшли геть з замку, і втручався лише тоді, коли треба було щось залагодити. Одначе він мимохить був уражений величною поставою короля і Айвенго, тим паче, що обличчя юного лицаря видалося доморядникові добре знайомим. До того ж поява лицарів на саксонських учтах була досить рідкісним випадком, і її вважали за велику шану для небіжчика та його родини. Отож поважний доморядник у жалобному вбранні і з білим жезлом у руці ступнув уперед і серед пістрявого натовпу розчистив дорогу до входу в башту Річардові й Айвенго.

Гурт і Вамба лишилися у дворі, де одразу ж зустріли приятелів: вони не насмілились піти далі, а чекали, поки їх покличуть.

CHAPTER XLII

*I found them winding of Marcello's corpse.
And there was such a solemn melody,
'Twixt doleful songs, tears, and sad elegies, –
Such as old grandames, watching by the dead,
Are wont to outwear the night with.*

Old Play

The mode of entering the great tower of Coningsburgh Castle is very peculiar, and partakes of the rude simplicity of the early times in which it was erected. A flight of steps, so deep and narrow as to be almost precipitous, leads up to a low portal in the south side of the tower, by which the adventurous antiquary may still, or at least could a few years since, gain access to a small stair within the thickness of the main wall of the tower, which leads up to the third story of the building, – the two lower being dungeons or vaults, which neither receive air nor light, save by a square hole in the third story, with which they seem to have communicated by a ladder. The access to the upper apartments in the tower which consist in all of four stories, is given by stairs which are carried up through the external buttresses.

РОЗДІЛ ХLII

*Над тілом нахилилися вони,
 І чулася мелодія скорботна,
 Посднана з риданням і плачем,
 І ті пісні лунали, що жінки
 Старі вночі понад мерцем шепочуть.
 Старовинна п'еса*

Вхід до головної башти Конінгзбурга дуже своєрідний і свідчить про грубу простоту тієї доби, коли був збудований замок. Кілька дуже крутих, майже прямовисних сходинок ведуть до низького проходу в південній стіні башти, яким жадібний до знань дослідник старовини може (або міг, принаймні кілька років тому) потрапити всередину замку й вузькими сходами, вимурованими в самій стіні, дістатись на третій поверх.

Два нижні поверхи правили за погребі або каземати, і світло й повітря надходили туди через отвір у підлозі третього поверху; дістатись туди можна було тільки дерев'яною драбиною, а на четвертий поверх (він був останній) – через проходи в опорах замку.

By this difficult and complicated entrance, the good King Richard, followed by his faithful Ivanhoe, was ushered into the round apartment which occupies the whole of the third story from the ground. Wilfred, by the difficulties of the ascent, gained time to muffle his face in his mantle, as it had been held expedient that he should not present himself to his father until the King should give him the signal.

There were assembled in this apartment, around a large oaken table, about a dozen of the most distinguished representatives of the Saxon families in the adjacent counties. They were all old, or, at least, elderly men; for the younger race, to the great displeasure of the seniors, had, like Ivanhoe, broken down many of the barriers which separated for half a century the Norman victors from the vanquished Saxons. The downcast and sorrowful looks of these venerable men, their silence and their mournful posture, formed a strong contrast to the levity of the revellers on the outside of the castle. Their grey locks and long full beards, together with their antique tunics and loose black mantles, suited well with the singular and rude apartment in which they were seated, and gave the appearance of a band of ancient worshippers of Woden, recalled to life to mourn over the decay of their national glory.

Cedric, seated in equal rank among his countrymen, seemed yet, by common consent, to act as chief of the assembly. Upon the entrance of Richard (only known to him as the valorous Knight of the Fetterlock) he arose gravely, and gave him welcome by the ordinary salutation, "Waes hael", raising at the same time a goblet to his head. The King, no stranger to the customs of his English subjects, returned the greeting with the appropriate words, "Drinc hael", and partook of a cup which was handed to him by the sewer. The same courtesy was offered to Ivanhoe, who pledged his father in silence, supplying the usual speech by an inclination of his head, lest his voice should have been recognised.

When this introductory ceremony was performed, Cedric arose, and, extending his hand to Richard, conducted him into a small and very rude chapel, which was excavated, as it were, out of one of the external buttresses. As there was no opening, saving a little narrow loop-hole, the place would have been nearly quite dark but for two flambeaux or torches, which showed, by a red and smoky light, the arched roof and naked walls, the rude altar of stone, and the crucifix of the same material.

Before this altar was placed a bier, and on each side of this bier kneeled three priests, who told their beads, and muttered their prayers, with the greatest signs of external devotion. For this service a splendid "soul-scat" was paid to the convent of Saint Edmund's by the mother of the deceased; and, that it might be fully deserved, the whole brethren, saving the lame Sacristan, had transferred themselves to Coningsburgh, where, while six

Оцими складними шляхами й повели доброго короля Річарда і його вірного Айвенго до круглої зали, що займала весь третій поверх. Поки вони поволі підіймалися крутими сходами, Вілфред мав час так загорнутись у свого плаща, щоб прикрити обличчя. Він вважав, що недоречно з'являтися перед батьком, поки король не дасть йому знака.

У залі круг великого дубового столу сиділо десь дванадцятьоро вельможних саксів, які зійшлися з усіх околиць. Це були переважно старі або літні люди, бо молоде покоління, вкрай засмутивши старших, наслідувало Вілфреда Айвенго, подолавши чимало перепон, які півстоліття відділяли підкорених саксів від звитяжних норманів. Понурий і засмучений вигляд цих статечних людей, їхнє мовчання й журливі пози становили яскравий контраст із веселощами й пожвавленням, що панували під мурами замку. Їхнє розпущене до пліч сиве волосся, довгі, густі бороди, старого крою куртки й широкі чорні плащі цілком гармоніювали з простотою своєрідного помешкання, де вони сиділи, й надавали їм вигляду стародавніх шанувальників Одіна, воскреслих лише на те, щоб оплакувати колишню велич свого плем'я.

Седрік сидів поряд з усіма, але, за загальною мовчазною згодою, був головною особою в цій залі. Коли зайшов лицар (що його він знав лишень як хороброго Лицаря Замкненої Колодки), Седрік поважно підвівся з місця і, піднявши келих, промовив привітання: «Ласкаво просимо!» Король, уже знайомий зі звичаями своїх саксонських підданців, відповів: «За ваше здоров'я!» – і перехилив келих, поданий рукою служника. Ту саму люб'язність виявили й Айвенго, та він лише вклонився у відповідь, боячись, аби його не впізнали з голосу.

Покінчивши з цією попередньою церемонією, Седрік знову підвівся і, подавши руку Річардові, повів його до тісної й убогої каплички, немов видовбаної в самій товщі однієї з фортечних опор. Оскільки замість вікон видніла одна вузька бійниця, всередині було майже темно. Тільки два курні смолоскипи кидали тьмяне червонувате світло на склепінчасту стелю, на голі стіни та грубий кам'яний вівтар з розп'яттям.

Перед цим вівтарем стояла труна, а обабіч по три ченці, стоячи навколішки, побожно перебирали чотки й бурмотіли молитви. За цю церемонію мати покійного Ательстана внесла до монастиря святого Едмунда дуже багату пожертву на помин душі. Аби цілком заслужити її пожертву, вся братія (за винятком лишень кульгавого паламаря) перебралась до Конінгзбурга, де по шестеро їх водночас правили

of their number were constantly on guard in the performance of divine rites by the bier of Athelstane, the others failed not to take their share of the refreshments and amusements which went on at the castle. In maintaining this pious watch and ward, the good monks were particularly careful not to interrupt their hymns for an instant, lest Zerneck, the ancient Saxon Apollyon, should lay his clutches on the departed Athelstane. Nor were they less careful to prevent any unhallowed layman from touching the pall, which, having been that used at the funeral of Saint Edmund, was liable to be desecrated, if handled by the profane. If, in truth, these attentions could be of any use to the deceased, he had some right to expect them at the hands of the brethren of Saint Edmund's, since, besides a hundred mancuses of gold paid down as the soul-ransom, the mother of Athelstane had announced her intention of endowing that foundation with the better part of the lands of the deceased, in order to maintain perpetual prayers for his soul, and that of her departed husband. Richard and Wilfred followed the Saxon Cedric into the apartment of death, where, as their guide pointed with solemn air to the untimely bier of Athelstane, they followed his example in devoutly crossing themselves, and muttering a brief prayer for the weal of the departed soul.

This act of pious charity performed, Cedric again motioned them to follow him, gliding over the stone floor with a noiseless tread; and, after ascending a few steps, opened with great caution the door of a small oratory, which adjoined to the chapel. It was about eight feet square, hollowed, like the chapel itself, out of the thickness of the wall; and the loop-hole, which enlightened it, being to the west, and widening considerably as it sloped inward, a beam of the setting sun found its way into its dark recess, and showed a female of a dignified mien, and whose countenance retained the marked remains of majestic beauty. Her long mourning robes and her flowing wimple of black cypress, enhanced the whiteness of her skin, and the beauty of her light-coloured and flowing tresses, which time had neither thinned nor mingled with silver. Her countenance expressed the deepest sorrow that is consistent with resignation. On the stone table before her stood a crucifix of ivory, beside which was laid a missal, having its pages richly illuminated, and its boards adorned with clasps of gold, and bosses of the same precious metal.

“Noble Edith,” said Cedric, after having stood a moment silent, as if to give Richard and Wilfred time to look upon the lady of the mansion, “these are worthy strangers, come to take a part in thy sorrows. And this, in especial, is the valiant Knight who fought so bravely for the deliverance of him for whom we this day mourn.”

службу Богу біля Ательстанової труни, а решта, не гаючи часу, пригощалися всіма найдками, які тоді подавали в замку, не гребуючи й розвагами. Правлячи відправу біля труни, благочестиві ченці найбільше дбали про те, щоб побожні співи не вгавали й на мить, боячись, аби Зернобік, цей Аполліон стародавніх саксів, не наклав своєї лапи на небіжчика. Не менш дбайливо оберігали вони від дотиків мирян погребовий покрив на труні, бо цей покрив лежав на труні святого Едмунда, отож міг би бути осквернений, якби до нього доторкнулась рука невтаємниченого. Якщо вірити, ніби всі ці заходи і знаки поваги могли дати якусь користь небіжчикові, то він мав повне право сподіватися на них від монастирської братії святого Едмунда, бо, крім сотні золотих марок, що їх вніс колись сам Ательстан на помин своєї душі, мати небіжчика вже оголосила про свій намір пожертвувати монастирю більшу частину земель та угідь, що належали її синові, на довічний помин його душі й душі її чоловіка.

Річард і Вілфред зайшли за Седріком до каплиці й, коли він урочисто показав на труну дочасно померлого Ательстана, побожно перехрестилися і півголосом проказали недовгу молитву за упокій його душі.

Виконавши цей побожний обряд, Седрік дав їм знак, щоб ішли за ним, і, тихо ступаючи кам'яними плитами підлоги, повів їх далі. Піднявшись на кілька сходинок угору, він дуже обережно відчинив двері невеличкої молитовні поряд з каплицею. Це була маленька, не більш як вісім стіп завдовжки й завширшки, кімнатка, що, як і каплиця, містилась у товщі опори; вузька бійниця, що правила за вікно й дивилася на захід, помітно ширшала всередині молитовні.

Проміння призахідного сонця зазирнуло до цього темного сховку й осяяло шляхетну жінку, обличчя якої ще не втратило решток колишньої вроди. Довга жалобна сукня й запинало з чорного крепу відтінювали білість її шкіри й красу ще не посріблених часом пишних кіс. Вираз її обличчя свідчив про найглибшу скорботу, яку тільки можна поєднати з християнською покірливістю. На кам'яному столі перед нею стояло розп'яття зі слонової кістки й побіля нього – розкритий молитовник у золотій оправі та застібками з того-таки коштовного металу; сторінки молитовника були оздоблені мініатюрами й візерунчастими заголовними літерами.

– Високошановна Едіт, – мовив Седрік, якусь хвилину постоявши мовчки, щоб дати Річардові й Вілфредові розглянути господиню дому, – я привів до тебе поважних незнайомців. Вони прийшли, щоб розділити твоє горе. Оце ось – звитяжний лицар, він відважно бився, щоб визволити з полону того, кого ми сьогодні оплакуємо.

“His bravery has my thanks,” returned the lady; “although it be the will of Heaven that it should be displayed in vain. I thank, too, his courtesy, and that of his companion, which hath brought them hither to behold the widow of Adeling, the mother of Athelstane, in her deep hour of sorrow and lamentation. To your care, kind kinsman, I intrust them, satisfied that they will want no hospitality which these sad walls can yet afford.”

The guests bowed deeply to the mourning parent, and withdrew from their hospitable guide.

Another winding stair conducted them to an apartment of the same size with that which they had first entered, occupying indeed the story immediately above. From this room, ere yet the door was opened, proceeded a low and melancholy strain of vocal music. When they entered, they found themselves in the presence of about twenty matrons and maidens of distinguished Saxon lineage. Four maidens, Rowena leading the choir, raised a hymn for the soul of the deceased, of which we have only been able to decipher two or three stanzas: –

Dust unto dust,
To this all must;
The tenant hath resign'd
The faded form
To waste and worm –
Corruption claims her kind.
Through paths unknown
Thy soul hath flown,
To seek the realms of woe,
Where fiery pain
Shall purge the stain
Of actions done below.
In that sad place,
By Mary's grace,
Brief may thy dwelling be
Till prayers and alms,
And holy psalms,
Shall set the captive free.

While this dirge was sung, in a low and melancholy tone, by the female choristers, the others were divided into two bands, of which one was engaged in bedecking, with such embroidery as their skill and taste could compass, a large silken pall, destined to cover the bier of Athelstane, while the others busied themselves in selecting, from baskets of flowers placed before them, garlands, which they intended for the same mournful purpose. The behaviour of the maidens was decorous, if not marked with deep affliction; but now and then a whisper or a smile called forth

– Дякую йому за відважний подвиг, – відповіла леді Едіт, – хоча Богові не було вгодно, щоб подвиг той мав щасливий кінець. Дякую також за люб'язність, яка спонукала його та його супутника прийти сюди, щоб побачити Аделінгову вдову, Ательстанову матір, у годину її тяжкого горя. Вашій опіці, мій добрий родичу, доручаю я наших поважних гостей і певна, що їм не бракуватиме гостинності, поки вона існує в цих сумних стінах.

Гості глибоко вклонилися зажуреній матері й вийшли слідом за своїм гостинним проводирем.

Другі кручені сходи вивели їх нагору, до зали, не меншої за ту, до якої вони заходили з самого початку. Ця зала займала весь четвертий поверх будівлі. Коли двері до зали прочинилися, почувся сумний багатоголосний спів. Зайшовши, вони побачили там статечних матрон і дівчат з вельможних саксонських родин. Четверо дівчат, серед яких була Ровена, співали гімн небіжчиковій душі; та ми з цього поетичного твору змогли розібрати лише дві або три строфи:

В землю земне
Смерть оберне.
Пішло життя –
Й безживне тіло,
Що віджило,
Візьме гнигтя.
В незнану путь
Ті душі йдуть,
Яким у млі
Зазнаць осмут,
Тяжких покут
За вчинки злі.
Діво Свята!
В ім'я Христа
Надію дай
Пройти чистець
І як вінець
Узріти рай.

Під цей тихий і сумний спів чотирьох дівчат решта або вишивали на свій смак і вміння великий шовковий покрив на Ательстанову труну, або вибирали з кошиків, що стояли перед ними, квіти і плели вінки. Дівчата поводитись дуже тихо, як годиться на похороні, а проте не можна було сказати, що вони зажурені. Дехто нишком перешіптувавсь або усміхавсь, і за це їм щоразу дорікали статечні дами. Можна було помітити, що дехто з дівчат набагато більше

the rebuke of the severer matrons, and here and there might be seen a damsel more interested in endeavouring to find out how her mourning-robe became her, than in the dismal ceremony for which they were preparing. Neither was this propensity (if we must needs confess the truth) at all diminished by the appearance of two strange knights, which occasioned some looking up, peeping, and whispering. Rowena alone, too proud to be vain, paid her greeting to her deliverer with a graceful courtesy. Her demeanour was serious, but not dejected; and it may be doubted whether thoughts of Ivanhoe, and of the uncertainty of his fate, did not claim as great a share in her gravity as the death of her kinsman.

To Cedric, however, who, as we have observed, was not remarkably clear-sighted on such occasions, the sorrow of his ward seemed so much deeper than any of the other maidens, that he deemed it proper to whisper the explanation – “She was the affianced bride of the noble Athelstane.” – It may be doubted whether this communication went a far way to increase Wilfred’s disposition to sympathize with the mourners of Coningsburgh.

Having thus formally introduced the guests to the different chambers in which the obsequies of Athelstane were celebrated under different forms, Cedric conducted them into a small room, destined, as he informed them, for the exclusive accomodation of honourable guests, whose more slight connexion with the deceased might render them unwilling to join those who were immediately effected by the unhappy event. He assured them of every accommodation, and was about to withdraw when the Black Knight took his hand.

“I crave to remind you, noble Thane,” he said, “that when we last parted, you promised, for the service I had the fortune to render you, to grant me a boon.”

“It is granted ere named, noble Knight,” said Cedric; “yet, at this sad moment – ”

“Of that also,” said the King, “I have bethought me – but my time is brief – neither does it seem to me unfit, that, when closing the grave on the noble Athelstane, we should deposit therein certain prejudices and hasty opinions.”

“Sir Knight of the Fetterlock,” said Cedric, colouring, and interrupting the King in his turn, “I trust your boon regards yourself and no other; for in that which concerns the honour of my house, it is scarce fitting that a stranger should mingle.”

“Nor do I wish to mingle,” said the King, mildly, “unless in so far as you will admit me to have an interest. As yet you have known me but as the Black Knight of the Fetterlock – Know me now as Richard Plantagenet.”

цікавився тим, чи личить їм жалобне вбрання, ніж поховальною церемонією. Слід зауважити, що з появою двох незнайомих лицарів цей їхній настрій пожвавився, дівчата стали озиратися, перешіптуватись і підштовхувати одна одну. Тільки Ровена, надто горда, щоб бути марнославною, з люб'язною грацією вклонилась своєму визволителеві. Вона була серйозна, але не зажурена, і не можна було визначити, через що у неї такий заклопотаний вигляд – через відсутність звісток про долю Айвенго або через те, що помер її родич.

Седрік, як ми вже не раз мали нагоду зазначити, не мав великої прозорливості, й понурість вихованки видалася йому такою глибокою і природною, що він вважав за можливе пояснити гостям, прошепотівши їм на вухо: «Вона була нареченою високородного Ательстана». Навряд чи це повідомлення могло викликати у Вілфреда великий смуток із приводу смерті конінгзбурзького тана і співчуття до тих, хто його оплакував.

Обійшовши з гостями всі покої замку, де відбувалися погребові церемонії, Седрік провів їх до кімнатки, призначеної, за його словами, для почесних гостей, котрі не так близько знали небіжчика, а тому, можливо, не мали бажання бути всякчас серед тих, для кого ця скорбота була надто тяжкою. Сказавши, що їм негайно принесуть усе, що вони побажають, він уже був хотів іти, але Чорний Лицар затримав його.

– Дозвольте нагадати вам, вельможний пане, – сказав він, – що коли ми з вами востаннє бачилися, ви обіцяли зробити мені подарунок за ті послуги, які мені пощастило зробити вам.

– Все, що завгодно, шляхетний лицарю, – відповів Седрік, – але такої скорботної миті...

– Я й про це подумав, – перебив його король, – та в мене обмаль часу. До того ж мені здається, що тієї хвилини, коли ми опустимо в могилу високородного Ательстана, було б бажано разом із його останками поховати деякі упередження та покvapні думки.

– Пане Лицарю Замкненої Колодки, – сказав Седрік, почервонівши й собі перебиваючи гостя, – сподіваюся, подарунок, якого ви просите, стосується тільки вашої власної особи. В усе, що пов'язане з честю мого дому, не личить втручатися чужим.

– А я й не маю наміру втручатись, – лагідно мовив король, – в усякому разі доти, доки ви не визнаєте, що я маю на це певне право. Досі ви знали мене під ім'ям Чорного Лицаря Замкненої Колодки. Тож знайте: я Річард Плантагенет.

“Richard of Anjou!” exclaimed Cedric, stepping backward with the utmost astonishment.

“No, noble Cedric – Richard of England! – whose deepest interest – whose deepest wish, is to see her sons united with each other. – And, how now, worthy Thane! hast thou no knee for thy prince?”

“To Norman blood,” said Cedric, “it hath never bended.”

“Reserve thine homage then,” said the Monarch, “until I shall prove my right to it by my equal protection of Normans and English.”

“Prince,” answered Cedric, “I have ever done justice to thy bravery and thy worth – Nor am I ignorant of thy claim to the crown through thy descent from Matilda, niece to Edgar Atheling, and daughter to Malcolm of Scotland. But Matilda, though of the royal Saxon blood, was not the heir to the monarchy.”

“I will not dispute my title with thee, noble Thane,” said Richard, calmly; “but I will bid thee look around thee, and see where thou wilt find another to be put into the scale against it.”

“And hast thou wandered hither, Prince, to tell me so?” said Cedric – “To upbraid me with the ruin of my race, ere the grave has closed o’er the last scion of Saxon royalty?” – His countenance darkened as he spoke. – “It was boldly – it was rashly done!”

“Not so, by the holy rood!” replied the King; “it was done in the frank confidence which one brave man may repose in another, without a shadow of danger.”

“Thou sayest well, Sir King – for King I own thou art, and wilt be, despite of my feeble opposition. – I dare not take the only mode to prevent it, though thou hast placed the strong temptation within my reach!”

“And now to my boon,” said the King, “which I ask not with one jot the less confidence, that thou hast refused to acknowledge my lawful sovereignty. I require of thee, as a man of thy word, on pain of being held faithless, man-sworn, and nidering,¹ to forgive and receive to thy paternal affection the good knight, Wilfred of Ivanhoe. In this reconciliation thou wilt own I have an interest – the happiness of my friend, and the quelling of dissension among my faithful people.”

“And this is Wilfred!” said Cedric, pointing to his son.

“My father! – my father!” said Ivanhoe, prostrating himself at Cedric’s feet, “grant me thy forgiveness!”

“Thou hast it, my son,” said Cedric, raising him up. “The son of Hereward knows how to keep his word, even when it has been passed to a Norman. But

¹ Infamous.

– Річард Анжуйський! – вигукнув Седрік, зачудовано відступивши.

– Ні, шляхетний Седріку, я Річард, король англійський. Моя заповітна мрія полягає в тому, щоб усі сини Англії жили в мирі і злагоді. То що, вельможний пане, ти не думаєш схилити коліно перед твоїм володарем?

– Перед норманською кров'ю я ніколи не схилив колін, – відповів Седрік.

– Тоді утримайся від вияву шаноби, – сказав король, – доки пересвідчишся, що я однаково заступаюсь і за норманів, і за саксів.

– Володарю, – відповів Седрік, – я завжди справедливо цінував твою хоробрість і твою гідність. Знаю й те, на що спираються твої права на корону: ти нащадок Матильди, а вона була небогою Едгара Атлінга й донькою шотландського короля Малькольма. Проте Матильда, хоч і королівської саксонської крові, не була спадкоємицею трону.

– Я не сперечатимуся з тобою про мої права, шляхетний тале, – спокійно промовив Річард, – але прошу тебе озирнутися навкруг і сказати, кого ж ти можеш тепер виставити мені за суперника.

– І ти прийшов сюди лише задля того, щоб сказати мені оце? – обурився Седрік. – Прийшов докоряти мені за загибель мого народу, коли ще не засипано могилу останнього нащадка саксонських королів?! – По цих словах його обличчя спохмурніло від гніву. – Це сміливий і необачний крок!

– Аж ніяк, присягаюся святим хрестом! – заперечив король. – Я вчинив так, бо певен, що одна хоробра людина може покластися на іншу, нічого не боячись.

– Ти добре сказав, володарю, і я визнаю, що ти король Англії і будеш ним у майбутньому, незважаючи на мій кволий спротив. Я не наслідуюсь удатися до того засобу, який міг би цьому перешкодити, хоча ти й підштовхнув мене до такої спокуси.

– А тепер повернімося до мого прохання, – провадив король далі, – і я висловлю його так само просто й відверто, як ти відмовився визнати мене за свого законного короля. Отож, покликаючись на твоє слово й під загрозою звинувачень у підступі й кривоприсязі прошу, щоб ти простив доброго лицаря Вілфреда Айвенго і знов подарував йому свою батьківську любов. Погодься зі мною, що в цьому замиренні зацікавлений і я, бо ж ідеться про мого вірного друга, і воно має покласти край чварам серед моїх вірних підданців.

– Це Вілфред? – спитав Седрік, показуючи на сина.

– Батьку, батьку! – вигукнув Айвенго, падаючи до його ніг. – Подаруй мені твоє прощення!

– Дарую, сину мій, – сказав Седрік, підіймаючи його з колін. – Герівардів нащадок знає, як дотримувати свого слова, навіть коли його дано норманові.

let me see thee use the dress and costume of thy English ancestry – no short cloaks, no gay bonnets, no fantastic plumage in my decent household. He that would be the son of Cedric, must show himself of English ancestry. – Thou art about to speak,” he added, sternly, “and I guess the topic. The Lady Rowena must complete two years’ mourning, as for a betrothed husband – all our Saxon ancestors would disown us were we to treat of a new union for her ere the grave of him she should have wedded – him, so much the most worthy of her hand by birth and ancestry – is yet closed. The ghost of Athelstane himself

Але ти повинен одягати вбрання наших предків – щоб у моєму домі не було куцих плащів, пістрявих шапок та пір'їн! Коли хочеш бути Седріковим сином, то й поведься як нащадок саксонського роду. Ти, як бачу, хочеш щось сказати, – я наперед знаю, про що йтиме мова. Знай, що леді Ровена два роки ходитиме в жалобі по своєму нареченому. Всі наші саксонські предки зреклися б нас, якби ми надумали говорити про інший союз, не встигнувши ще опустити в могилу того, з ким вона мала поєднатись, хто і своєю вельможністю, і своїм високим родом був незрівнянно гідніший її руки, аніж ти. Сам Ательстан

would burst his bloody cerements and stand before us to forbid such dishonour to his memory.”

It seemed as if Cedric’s words had raised a spectre; for, scarce had he uttered them ere the door flew open, and Athelstane, arrayed in the garments of the grave, stood before them, pale, haggard, and like something arisen from the dead! ¹

The effect of this apparition on the persons present was utterly appalling. Cedric started back as far as the wall of the apartment would permit, and, leaning against it as one unable to support himself, gazed on the figure of his friend with eyes that seemed fixed, and a mouth which he appeared incapable of shutting. Ivanhoe crossed himself, repeating prayers in Saxon, Latin, or Norman-French, as they occurred to his memory, while Richard alternately said, “Benedicite”, and swore, “Mort de ma vie!”

In the meantime, a horrible noise was heard below stairs, some crying, “Secure the treacherous monks!” – others, “Down with them into the dungeon!” – others, “Pitch them from the highest battlements!”

“In the name of God!” said Cedric, addressing what seemed the spectre of his departed friend, “if thou art mortal, speak! – if a departed spirit, say for what cause thou dost revisit us, or if I can do aught that can set thy spirit at repose. – Living or dead, noble Athelstane, speak to Cedric!”

“I will,” said the spectre, very composedly, “when I have collected breath, and when you give me time – Alive, saidst thou? – I am as much alive as he can be who has fed on bread and water for three days, which seem three ages – Yes, bread and water, Father Cedric! By Heaven, and all saints in it, better food hath not passed my weasand for three livelong days, and by God’s providence it is that I am now here to tell it.”

“Why, noble Athelstane,” said the Black Knight, “I myself saw you struck down by the fierce Templar towards the end of the storm at Torquilstone, and as I thought, and Wamba reported, your skull was cloven through the teeth.”

“You thought amiss, Sir Knight,” said Athelstane, “and Wamba lied. My teeth are in good order, and that my supper shall presently find – No thanks to the Templar though, whose sword turned in his hand, so that the blade struck me flatlings, being averted by the handle of the good mace with which I warded the blow; had my steel-cap been on, I had not valued it a rush, and had dealt him such a counter-buff as would have spoilt his retreat. But as it was, down I went, stunned, indeed, but unwounded. Others, of both sides, were beaten down and slaughtered above me, so that I never recovered my senses until I

¹ The resuscitation of Athelstane has been much criticised, as too violent a breach of probability, even for a work of such fantastic character. It was a “tour-de-force”, to which the author was compelled to have recourse, by the vehement entreaties of his friend and printer, who was inconsolable on the Saxon being conveyed to the tomb.

скинув би з себе поховальні покрови і привид його став би перед нами, щоб не допустити такого поганьблення його пам'яті.

Здавалося, немов цими словами Седрік справді прикликав привида. Тільки-но він вимовив їх, як двері розчахнулись, і на порозі став Ательстан – у довгому савані, блідий, худий, схожий на мерця.

Його поява приголомшила всіх. Седрік відсахнувся до стіни, сперся на неї, начебто йому забракло сили триматися на ногах, і, широко роззявивши рота, вступивсь у свого друга застиглим поглядом. Айвенго хрестився, промовляючи молитви по-саксонському, по-латині й нормано-французькою говіркою. А Річард навпереміну то читав молитву «Benedicite», то лаявся по-французькому: «Mort de ma vie!»¹

Тим часом поверхом нижче чувся страшенний гамір і крики: «Ловіть тих зрадливих ченців! Запроторити їх до підземелля! Скинути з найвищої вежі!».

– Ім'ям Господа Бога заклинаю тебе, – казав Седрік до того, кого вважав за привид свого полеглого приятеля, – якщо ти смертний – говори! А якщо безтілесний дух – повідом нам, нащо з'явився сюди і що я можу вдіяти для заспокоєння твоєї душі? Живий чи мертвий, шляхетний Ательстане, відкрийся Седрікові!

– Стривай, – дуже спокійно відповів привид, – дай мені спершу передихнути й перепочити трохи. Ти питаєш, чи я живий? От уже насправді ледь живий – як людина, що три дні просиділа на хлібі й воді, – три дні, та вони видалися мені за три століття. Отак, батьку Седріку, на хлібі й воді! Присягаюся небом й усіма святими, іншої їжі я не мав цілі три доби, і лише з волі Господа нашого сталося так, що я тут і можу розповісти про це.

– Як же так, шляхетний Ательстане, – сказав Річард, – я сам бачив, як ви впали від руки скаженого храмовника в Торкілстоні. Я гадав, та й Вамба нам казав, що вам розрубали череп аж до самісіньких зубів.

– Ви помилилися, пане лицарю, а Вамба просто збрехав, – мовив Ательстан. – Зуби в мене цілісінькі, і я доведу це сьогодні за вечерею. А втім, за це нема чого дякувати храмовникові: просто меч крутнувся у нього в руці й упав плазом, бо ж я підбив його палицею. Якби я мав на голові сталевого шолома, то й не помітив би того удару і сам так би молоснув Буагільбера, що він би не втік. А так я впав, щоправда, оглушений, але неушкоджений. У тій битві на мене потім попадали вбиті й поранені нормани та йомени, тож я опритомнів тільки тоді, коли побачив

¹ Чорт забирай! (Фр.)

found myself in a coffin – (an open one, by good luck) – placed before the altar of the church of Saint Edmund’s. I sneezed repeatedly – groaned – awakened and would have arisen, when the Sacristan and Abbot, full of terror, came running at the noise, surprised, doubtless, and no way pleased to find the man alive, whose heirs they had proposed themselves to be. I asked for wine – they gave me some, but it must have been highly medicated, for I slept yet more deeply than before, and wakened not for many hours. I found my arms swathed down – my feet tied so fast that mine ankles ache at the very remembrance – the place was utterly dark – the oubliette, as I suppose, of their accursed

себе в труні; на щастя, віко ще не прибили. Труна стояла перед вівтарем у монастирській церкві святого Едмунда. Я кілька разів чхав, стогнав, отямився і хотів був устати, аж тут, почувши ту шамотню, прибігли страх як перелякані паламар з абатом. Вони, звісно, вкрай здивувались, але не зраділи, побачивши живою людину, спадщиною якої їм кортіло поживитись. Я попросив у них вина. Вони, звісно, дали, але, мабуть, підсипали в нього снодійного, бо я заснув міцніше, ніж доти, і проспав дуже довго. А коли прокинувся, виявилось, що руки в мене зв'язані, а ноги оплетені так туго, що й досі, як згадаю, ступні судома зводить. У приміщенні було геть

convent, and from the close, stifled, damp smell, I conceive it is also used for a place of sepulture. I had strange thoughts of what had befallen me, when the door of my dungeon creaked, and two villain monks entered. They would have persuaded me I was in purgatory, but I knew too well the pury short-breathed voice of the Father Abbot. – Saint Jeremy! how different from that tone with which he used to ask me for another slice of the haunch! – the dog has feasted with me from Christmas to Twelfth-night.”

“Have patience, noble Athelstane,” said the King, “take breath – tell your story at leisure – beshrew me but such a tale is as well worth listening to as a romance.”

“Ay but, by the rood of Bromeholm, there was no romance in the matter!” said Athelstane. – “A barley loaf and a pitcher of water – that *they* gave me, the niggardly traitors, whom my father, and I myself, had enriched, when their best resources were the fitches of bacon and measures of corn, out of which they wheedled poor serfs and bondsmen, in exchange for their prayers – the nest of foul ungrateful vipers – barley bread and ditch water to such a patron as I had been! I will smoke them out of their nest, though I be excommunicated!”

“But, in the name of Our Lady, noble Athelstane,” said Cedric, grasping the hand of his friend, “how didst thou escape this imminent danger – did their hearts relent?”

“Did their hearts relent!” echoed Athelstane. – “Do rocks melt with the sun? I should have been there still, had not some stir in the Convent, which I find was their procession hitherward to eat my funeral feast, when they well knew how and where I had been buried alive, summoned the swarm out of their hive. I heard them droning out their death-psalms, little judging they were sung in respect for my soul by those who were thus famishing my body. They went, however, and I waited long for food – no wonder – the gouty Sacristan was even too busy with his own provender to mind mine. At length down he came, with an unstable step and a strong flavour of wine and spices about his person. Good cheer had opened his heart, for he left me a nook of pasty and a flask of wine, instead of my former fare. I ate, drank, and was invigorated; when, to add to my good luck, the Sacristan, too totty to discharge his duty of turnkey fitly, locked the door beside the staple, so that it fell ajar. The light, the food, the wine, set my invention to work. The staple to which my chains were fixed, was more rusted than I or the villain Abbot had supposed. Even iron could not remain without consuming in the damps of that infernal dungeon.”

“Take breath, noble Athelstane,” said Richard, “and partake of some refreshment, ere you proceed with a tale so dreadful.”

темно, певне, то було підземелля проклятого монастиря, а судячи з затхлого смороду, ним користались як погребовим склепом. Я ніяк не міг утямити, що зі мною коїться, аж тут рипнули двері, і зайшли два негідники ченці. Вони заходилися запевняти, що я потрапив до чистилища, та я одразу впізнав з голосу й задишки отця ігумена. О святий Єремія! Як відрізнявся його тон від голосу, яким він, бувало, просив мене відрізати йому ще шматок окосту! Адже цей клятий пес бенкетував у мене від Різдва до Водохреща!

– Стривайте, шляхетний Ательстане, – сказав король, – зведіть дух і розповідайте спокійніше. Нехай йому грець, ваша оповідь варта справжнього роману!

– Ет, – промовив Ательстан, – присягаюся бромгольмським хрестом, ніякий це не роман! Окраець ячмінного хліба та глечик води – оце й усе, що вони давали мені, зрадники мерзенні; мій батько і я збагатили їх, колись вони тільки й мали, що шматок сала й мірку зерна, правлячи їх з рабів та кріпаків за свої молитви! Паскудне гніздо невдячних гадюк! Ячмінний хліб і вода з канави такому благодійникові! Ну, начувайтесь, я викурю їх з того гнізда, нехай навіть від церкви мене відлучать!

– Ім'ям Пресвятої Богородиці, шляхетний Ательстане, – промовив Седрік, хапаючи його за руку, – скажи, як ти уникнув смертельної небезпеки? Може, злагідніли їхні серця?

– Злагідніли їхні серця! – вигукнув Ательстан. – Аякже! Радше скелі розтануть від сонця. Я й досі був би там, якби не зчинився гармидер через мої поминки: вони, як бджолиний рій з вулика, прилетіли сюди нажертися, добре знаючи, як і де поховали мене живцем. Я сам чув, як вони співають погребових пісень, та мені й на думку не спадало, що це вони так дбають про мою душу, а тим часом морять голодом моє тіло. Зрештою вони пішли, а я не міг дочекатись, коли мені дадуть чогось попоїсти. Та й не дивина: кульгавий паламар надто ревно взявся до свого власного похачунку, аби подумати про мене. Нарешті він з'явивсь і ледве сповз сходами, так його хилитало, а що вже тхнуло від нього вином та прянощами! Мабуть, добра їжа схилила його до милосердя, бо він приніс мені шматок пирога і джбан вина. Я поїв, випив і покріпився. На моє щастя, паламар був такий п'яний, що не зміг до ладу упоратися з обов'язками тюремника. Йдучи, він повернув ключа, та двері не причинив, то вони й прочинилися. Від світла, доброї їжі й вина голова мені проясніла. Залізний гак, до якого кріпилися мої ланцюги, геть переіржавів, про що ні я, ні той підлий абат і гадки не мали. У них у тому проклятому склепі так воغو, що й залізо не витримує.

– Зведіть дух, шляхетний Ательстане, – сказав Річард, – вам варто було б чимось покріпитися, перше ніж закінчити розповідь про ці страшні події.

“Partake!” quoth Athelstane; “I have been partaking five times to-day – and yet a morsel of that savoury ham were not altogether foreign to the matter; and I pray you, fair sir, to do me reason in a cup of wine.”

The guests, though still agape with astonishment, pledged their resuscitated landlord, who thus proceeded in his story: – He had indeed now many more auditors than those to whom it was commenced, for Edith, having given certain necessary orders for arranging matters within the Castle, had followed the dead-alive up to the stranger’s apartment attended by as many of the guests, male and female, as could squeeze into the small room, while others, crowding the staircase, caught up an erroneous edition of the story, and transmitted it still more inaccurately to those beneath, who again sent it forth to the vulgar without, in a fashion totally irreconcilable to the real fact. Athelstane, however, went on as follows, with the history of his escape: –

“Finding myself freed from the staple, I dragged myself up stairs as well as a man loaded with shackles, and emaciated with fasting, might; and after much groping about, I was at length directed, by the sound of a jolly roundelay, to the apartment where the worthy Sacristan, an it so please ye, was holding a devil’s mass with a huge beetle-browed, broad-shouldered brother of the grey-frock and cowl, who looked much more like a thief than a clergyman. I burst in upon them, and the fashion of my grave-clothes, as well as the clanking of my chains, made me more resemble an inhabitant of the other world than of this. Both stood aghast; but when I knocked down the Sacristan with my fist, the other fellow, his pot-companion, fetched a blow at me with a huge quarter-staff.”

“This must be our Friar Tuck, for a count’s ransom,” said Richard, looking at Ivanhoe.

“He may be the devil, an he will,” said Athelstane. “Fortunately he missed the aim; and on my approaching to grapple with him, took to his heels and ran for it. I failed not to set my own heels at liberty by means of the fetter-key, which hung amongst others at the sexton’s belt; and I had thoughts of beating out the knave’s brains with the bunch of keys, but gratitude for the nook of pasty and the flask of wine which the rascal had imparted to my captivity, came over my heart; so, with a brace of hearty kicks, I left him on the floor, pouched some baked meat, and a leathern bottle of wine, with which the two venerable brethren had been regaling, went to the stable, and found in a private stall mine own best palfrey, which, doubtless, had been set apart for the holy Father Abbot’s particular use. Hither I came with all the speed the beast could compass – man and mother’s son flying before me wherever I came, taking me for a spectre, the more especially as, to prevent my being recognised, I drew the corpse-hood over my face. I had not gained admittance into my own castle, had I not been supposed to be the attendant

– Покріпитися? – перепитав Ательстан. – Я сьогодні вже їв разів п'ять, а втім, не зайве було б скуштувати оцієї соковитої шинки. Прошу вас, вельможний пане, випити зі мною кухоль пива.

Гості, ще й досі не отямившись від подиву, випили за здоров'я воскреслого господаря дому, і він провадив свою розповідь далі. Тепер у нього було значно більше слухачів. Леді Едіт, давши всі потрібні розпорядження, прийшла до свого сина, що встав з могили. Слідом за нею зійшлося стільки цікавих, скільки могла вмістити тісна кімната, а решта з'юрилися у дверях і на сходах. Насилу розчувши що-небудь з Ательстанової розповіді, вони переказували почуте далі. Перелітаючи з уст до уст, розповідь зазнавала перекручень і долинала до вух юрби, що зібралась у дворі замку, геть невпізнанною. А тим часом Ательстан далі розповідав про своє визволення:

– Зламавши той гак, я на превелику силу виліз зі склепу, бо ланцюги були важкі, а я геть виснажився від такого постування. Довго шастав я наманя, та весела пісенька привела мене до келії, де шановний паламар правив молебень чортові з якимось велетенським ченцем у сірому балахоні з каптуром; той чернець більше скидався на злодія, ніж на духовну особу. Я зайшов несподівано, в погребовому савані, брязкаючи ланцюгами – справжнісінький мрець. Обидва мов прикипіли до землі, та коли я кулаком збив з ніг паламаря, його товариш замахнувся на мене великою довбнею.

– Б'юсь об заклад, то був наш самітник, – сказав Річард, глянувши на Айвенго.

– А хоч би й сам чорт, мені однаково, – мовив Ательстан. – На щастя, він промахнувся, а коли я рушив, щоб зітнутися з ним, кинувсь навтіки. У в'язці ключів, що висіла в паламаря на поясі, я знайшов один, яким відімкнув кайдани, і так я звільнився від ланцюгів. Хотів був тією ж в'язкою вибити мозок у того мерзотника, та згадав, що він підсолодив мою неволю шматком пирога і джаном вина, й пожалів його. Стусонув його добряче кілька разів і лишив валятися на підлозі; а тоді, захопивши з собою шмат смаженини й шкіряну фляжку з вином, подався на стайню. Там, в окремому стійлі, я побачив мого найкращого коня, певне, шановний абат приховав його для себе, і помчав сюди так швидко, як тільки міг чвалувати мій кінь. Люди з жахом сахалися на всі боки, маючи мене за привид, тим паче, що я, аби мене не впізнали, насунув на обличчя каптур савана. Мене й до мого замку не впустили б, якби не подумали, що я помічник отого

of a juggler who is making the people in the castle-yard very merry, considering they are assembled to celebrate their lord's funeral – I say the sewer thought I was dressed to bear a part in the tregetour's mummery, and so I got admission, and did but disclose myself to my mother, and eat a hasty morsel, ere I came in quest of you, my noble friend."

"And you have found me," said Cedric, "ready to resume our brave projects of honour and liberty. I tell thee, never will dawn a morrow so auspicious as the next, for the deliverance of the noble Saxon race."

"Talk not to me of delivering any one," said Athelstane; "it is well I am delivered myself. I am more intent on punishing that villain Abbot. He shall hang on the top of this Castle of Coningsburgh, in his cope and stole; and if the stairs be too strait to admit his fat carcass, I will have him craned up from without."

"But, my son," said Edith, "consider his sacred office."

"Consider my three days' fast," replied Athelstane; "I will have their blood every one of them. Front-de-Boeuf was burnt alive for a less matter, for he kept a good table for his prisoners, only put too much garlic in his last dish of pottage. But these hypocritical, ungrateful slaves, so often the self-invited

штукаря, що розважає людей у дворі замку, а це, погодьтеся, досить-таки чудна річ, коли зважити, що вони зібралися тут на похорон господаря... Доморядник вирішив, що я навмисне так убрався, бо це потрібно для вистави, і впустив мене до замку. Я пішов до матінки і трохи під'їв, а тоді подався шукати вас, мій шляхетний друже.

– І застав мене, – сказав Седрік, – готовим до того, аби негайно взятись до здійснення наших сміливих задумів в обороні честі і свободи. Кажу тобі: ще жодна ранкова зоря не була така сприятлива для визволення саксонського плем'я, як зоря завтрашнього дня.

– Прощу тебе, не розводься переді мною про те, що когось треба визволяти, – сказав Ательстан. – Спасибі, що бодай я сам визволився. Для мене тепер найголовніше – якомога дошкульніше покарати паскудного абата. Повішу його в ризах та епитрахилі на самісінькому вершечку конінгзбурзької башти, а коли раптом його гладке черевце не пропхнеться сходами, звелю підтягти його по зовнішній стіні.

– Але ж, сину, – мовила леді Едіт, – подумай про його священний сан!

– Я думаю про свій триденний піст, – відповів Ательстан, – й жадаю крові кожного з них. Фрон-де-Беф згорів живцем, а винен був менше, ніж вони, бо годував своїх бранців цілком стерпно, якщо не зважати на те, що останнього разу в юшку поклали забагато часнику. Скільки разів ці облудники,

flatterers at my board, who gave me neither pottage nor garlic, more or less, they die, by the soul of Hengist!”

“But the Pope, my noble friend,” – said Cedric –

“But the devil, my noble friend,” – answered Athelstane; “they die, and no more of them. Were they the best monks upon earth, the world would go on without them.”

“For shame, noble Athelstane,” said Cedric; “forget such wretches in the career of glory which lies open before thee. Tell this Norman prince, Richard of Anjou, that, lion-hearted as he is, he shall not hold undisputed the throne of Alfred, while a male descendant of the Holy Confessor lives to dispute it.”

“How!” said Athelstane, “is this the noble King Richard?”

“It is Richard Plantagenet himself,” said Cedric; “yet I need not remind thee that, coming hither a guest of free-will, he may neither be injured nor detained prisoner – thou well knowest thy duty to him as his host.”

“Ay, by my faith!” said Athelstane; “and my duty as a subject besides, for I here tender him my allegiance, heart and hand.”

“My son,” said Edith, “think on thy royal rights!”

“Think on the freedom of England, degenerate Prince!” said Cedric.

“Mother and friend,” said Athelstane, “a truce to your upbraidings – bread and water and a dungeon are marvellous mortifiers of ambition, and I rise from the tomb a wiser man than I descended into it. One half of those vain follies were puffed into mine ear by that perfidious Abbot Wolfram, and you may now judge if he is a counsellor to be trusted. Since these plots were set in agitation, I have had nothing but hurried journeys, indigestions, blows and bruises, imprisonments and starvation; besides that they can only end in the murder of some thousands of quiet folk. I tell you, I will be king in my own domains, and nowhere else; and my first act of dominion shall be to hang the Abbot.”

“And my ward Rowena,” said Cedric – “I trust you intend not to desert her?”

“Father Cedric,” said Athelstane, “be reasonable. The Lady Rowena cares not for me – she loves the little finger of my kinsman Wilfred’s glove better than my whole person. There she stands to avouch it – Nay, blush not, kinswoman, there is no shame in loving a courtly knight better than a country franklin – and do not laugh neither, Rowena, for grave-clothes and a thin visage are, God knows, no matter of merriment – Nay, an thou wilt needs laugh, I will find thee a better jest – Give me

невдячні раби самі набивалися до мене на обід, а мені не дали навіть пісної юшки та головки часнику! Всіх скараю, присягаюсь душею Генгіста!

– Але ж папа римський, мій шляхетний друже... – почав був Седрік.

– А хоч би й сам сатана, мій шляхетний друже! – перебив його Ательстан. – Скараю, та й по всьому! Навіть коли вони найліпші ченці в усьому світі, світ обійдеться без них.

– Посоромся, шляхетний Ательстане! – сказав Седрік! – Чи варто марнувати час на таких нищих людців, коли перед тобою відкрита арена слави! Скажи оцьому норманському принцові, Річардові Анжуйському, що хоч у нього й левове серце, він не посяде без боротьби Альфредів трон, поки живий нащадок Святого Сповідника, який має право його обстоювати.

– Як! – вигукнув Ательстан. – Хіба це – шляхетний король Річард?

– Так, це Річард Плантагенет, – відповів Седрік, – і не бачу потреби пояснювати тобі, що він самохіть приїхав сюди як гість, – отже, його не можна ні скривдити, ні полонити. Ти сам добре знаєш свої обов'язки щодо гостей.

– Ще б пак мені не знати! – сказав Ательстан. – А так само й обов'язки підданого: від щирого серця засвідчую йому свою вірність і готовність служити.

– Сину! – скрикнула леді Едіт. – Подумай про твої королівські права.

– Подумай про свободу Англії, відступнику! – додав Седрік.

– Магінко, і ви, друже мій, облиште ваші докори, – сказав Ательстан.

– Хліб, вода і в'язничний склеп – чудові приборкувачі честолюбства. Я встав з могили набагато розумніший, ніж зійшов у неї. Десь із половину цих марнославних дурниць наплів мені у вуха той-таки облудливий абат Вольфрам, а ви тепер самі робіть висновки, який з нього порадник. Відтоді, як почались ці плани й переговори, я тільки й мав, що квапливі поїздки, погане травлення, бійки та синці, полон і голодування. До того ж я знаю, що все це скінчиться вбивством кількох тисяч безневинних людей. Кажу вам: я хочу бути королем тільки у своїх володіннях і ніде більше! І перше, що я зроблю як володар, – повішу абата.

– А як же Ровена? – спитав Седрік. – Сподіваюсь, ти не маєш наміру покинути її?

– Ой, батьку Седріку, будь розважливіший! – сказав Ательстан. – Леді Ровена ніколи не була прихильна до мене. Для неї один мізинець з рукавиці мого родича Вілфреда дорожчий від усієї моєї особи. Онде вона сама тут і може підтвердити, що то правда. Нема чого червоніти, Ровено: хіба в тому, що ти любиш вродливого і гречного лицаря більше, ніж вайлуватого франкліна, є якась ганьба? І сміятися теж нема чого, Ровено, бо схудле обличчя і погребовий саван аж ніяк не заслуговують на сміх. А коли вже тобі неодмінно

thy hand, or rather lend it me, for I but ask it in the way of friendship. – Here, cousin Wilfred of Ivanhoe, in thy favour I renounce and abjure – Hey! by Saint Dunstan, our cousin Wilfred hath vanished! – Yet, unless my eyes are still dazzled with the fasting I have undergone, I saw him stand there but even now.”

All now looked around and enquired for Ivanhoe, but he had vanished. It was at length discovered that a Jew had been to seek him; and that, after very brief conference, he had called for Gurth and his armour, and had left the castle.

“Fair cousin,” said Athelstane to Rowena, “could I think that this sudden disappearance of Ivanhoe was occasioned by other than the weightiest reason, I would myself resume – ”

But he had no sooner let go her hand, on first observing that Ivanhoe had disappeared, than Rowena, who had found her situation extremely embarrassing, had taken the first opportunity to escape from the apartment.

“Certainly,” quoth Athelstane, “women are the least to be trusted of all animals, monks and abbots excepted. I am an infidel, if I expected not thanks from her, and perhaps a kiss to boot – These cursed grave-clothes have surely a spell on them, every one flies from me. – To you I turn, noble King Richard, with the vows of allegiance, which, as a liege-subject – ”

But King Richard was gone also, and no one knew whither. At length it was learned that he had hastened to the court-yard, summoned to his presence the Jew who had spoken with Ivanhoe, and after a moment’s speech with him, had called vehemently to horse, thrown himself upon a steed, compelled the Jew to mount another, and set off at a rate, which, according to Wamba, rendered the old Jew’s neck not worth a penny’s purchase.

“By my halidome!” said Athelstane, “it is certain that Zerneck hath possessed himself of my castle in my absence. I return in my grave-clothes, a pledge restored from the very sepulchre, and every one I speak to vanishes as soon as they hear my voice! – But it skills not talking of it. Come, my friends – such of you as are left, follow me to the banquet-hall, lest any more of us disappear – it is, I trust, as yet tolerably furnished, as becomes the obsequies of an ancient Saxon noble; and should we tarry any longer, who knows but the devil may fly off with the supper?”

кортить посміятись, я знайду для тебе більш підхожий привід. Дай мені руку, або, краще сказати, позич мені її, бо я прошу її як друг. Ну, Вілфреде Айвенго, я оголошую, що відмовляюсь... Еге, присягаюся святим Дунстаном, що Вілфред зник. Невже в мене від виснаження в очах усе мигтить? Мені здавалося, ніби він щойно стояв тут.

Всі почали озиратись, шукаючи Айвенго, але марно. Нарешті з'ясували, що до нього прийшов якийсь єврей і після недовгої розмови Вілфред покликав Гурта, наказав принести свій обладунок та зброю і поїхав із замку.

– Люба родичко, – звернувся Ательстан до Ровени, – я не маю жодного сумніву, що тільки надто вже важлива справа могла змусити Вілфреда поїхати звідси. Бо інакше я сам з величезною насолодою поновив би...

Але тієї миті, коли він, спантеличений відсутністю Айвенго, випустив Ровенину руку, дівчина одразу ж вийшла з кімнати, вважаючи, певне, своє становище надто незручним.

– Ну, – мовив Ательстан, – з усіх мешканців землі найменше можна поклатися на жінку, щоправда, як не брати до уваги ченців і абатів. Йї-богу, я сподівався, що вона принаймні подякує мені та ще й поцілує на додачу. Цей погребовий саван, певне, зачарований: усі тікають від мене, мов від зачумленого... Звертаюся тепер до вас, королю Річарде, і ще раз присягаюся у моїй вірності, як і годиться підданцеві.

Та короля теж не було, і ніхто не знав, де він подівся. Потім уже довідались, що він квалливо вийшов у двір, покликав того єврея, з яким розмовляв Айвенго, і через хвилину, поговоривши з ним, наказав, щоб йому якомога швидше привели коня, сам скочив у сідло, сказавши, щоб єврей сів на іншого коня, і помчав так шпарко, що, за словами Вамби, старий єврей неодмінно скрутить собі в'язи.

– Присягаюся усіма святими, – промовив Ательстан, – напевне, поки мене не було тут, Зернобік заволодів моїм замком. Я повернувся у похоронному савані, можна сказати – встав з могили, та хоч би з ким я почав розмову, він одразу щезає, тільки-но зачувши мій голос! Та краще про це не міркувати. То що, друзі мої, ті з вас, хто ще тут, ходімо до трапезної зали, повечереємо, поки ще хтось не зник. Сподіваюся, на столі всього вдосталь, як і годиться на поминках саксонського, високого своїм походженням вельможі. Бо як надто загаємось, хтозна, чи не поцупить чорт нашої вечері?

CHAPTER XLIII

*Be Mowbray's sins so heavy in his bosom,
That they may break his foaming courser's back,
And throw the rider headlong in the lists,
A caitiff recreant!*

Richard II

Our scene now returns to the exterior of the Castle, or Preceptory, of Templestowe, about the hour when the bloody die was to be cast for the life or death of Rebecca. It was a scene of bustle and life, as if the whole vicinity had poured forth its inhabitants to a village wake, or rural feast. But the earnest desire to look on blood and death, is not peculiar to those dark ages; though in the gladiatorial exercise of single combat and general tourney, they were habituated to the bloody spectacle of brave men falling by each other's hands. Even in our own days, when morals are better understood, an execution, a bruising match, a riot, or a meeting of radical reformers, collects, at considerable hazard to themselves, immense crowds of spectators, otherwise little interested, except to see how matters are to be conducted, or whether the heroes of the day are, in the heroic language of insurgent tailors, flints or dunghills.

РОЗДІЛ XLIII

*Або ж хай Мобрея обтяжить гріх,
Щоб стина хруснула в коня під ним,
І вершник полетів сторч головою,
Й молив пощади...¹*

В. Шекспір. «Річард II»

Повернімося тепер до стін прецепторії Темплстоу тієї миті, коли кривавий жереб мав вирішити, жити Ребеці чи вмерти. Навколо мурів було велелюдно й панувало пожвавлення. Сюди, як на сільський ярмарок або на храмове свято, збігся весь навколишній люд.

Бажання подивитися на кров і смерть властиве не лише тій темній та неосвіченій добі, хоча тоді люди звикли до таких видовиськ, бо під час лицарських змагань, двобоїв або різних турнірів переможений гинув від руки звиятця. І за нашої, освіченішої доби, коли звичаї стали менш жорстокі, видовище прилюдної страти, кулачний бій, вулична сутичка або просто мітинг радикалів збирають величезні юрмища роззяв, які при цьому ризикують своїми боками і, власне, зовсім не цікавляться особами героїв дня, а тільки прагнуть побачити, як усе скінчиться, і вирішити, за образним висловом збуджених глядачів, хто з героїв кремінь, а хто звичайнісінька купа гною.

¹ Переклад Валентина Струтинського.

The eyes, therefore, of a very considerable multitude, were bent on the gate of the Preceptory of Templestowe, with the purpose of witnessing the procession; while still greater numbers had already surrounded the tiltyard belonging to that establishment. This enclosure was formed on a piece of level ground adjoining to the Preceptory, which had been levelled with care, for the exercise of military and chivalrous sports. It occupied the brow of a soft and gentle eminence, was carefully palisaded around, and, as the Templars willingly invited spectators to be witnesses of their skill in feats of chivalry, was amply supplied with galleries and benches for their use.

On the present occasion, a throne was erected for the Grand Master at the east end, surrounded with seats of distinction for the Preceptors and Knights of the Order. Over these floated the sacred standard, called "Le Beau-seant", which was the ensign, as its name was the battle-cry, of the Templars.

At the opposite end of the lists was a pile of faggots, so arranged around a stake, deeply fixed in the ground, as to leave a space for the victim whom they were destined to consume, to enter within the fatal circle, in order to be chained to the stake by the fetters which hung ready for that purpose. Beside this deadly apparatus stood four black slaves, whose colour and African features, then so little known in England, appalled the multitude, who gazed on them as on demons employed about their own diabolical exercises. These men stirred not, excepting now and then, under the direction of one who seemed their chief, to shift and replace the ready fuel. They looked not on the multitude. In fact, they seemed insensible of their presence, and of every thing save the discharge of their own horrible duty.

And when, in speech with each other, they expanded their blubber lips, and showed their white fangs, as if they grinned at the thoughts of the expected tragedy, the startled commons could scarcely help believing that they were actually the familiar spirits with whom the witch had communed, and who, her time being out, stood ready to assist in her dreadful punishment. They whispered to each other, and communicated all the feats which Satan had performed during that busy and unhappy period, not failing, of course, to give the devil rather more than his due.

"Have you not heard, Father Dennet," quoth one boor to another advanced in years, "that the devil has carried away bodily the great Saxon Thane, Athelstane of Coningsburgh?"

"Ay, but he brought him back though, by the blessing of God and Saint Dunstan."

"How's that?" said a brisk young fellow, dressed in a green cassock embroidered with gold, and having at his heels a stout lad bearing a harp upon his back, which betrayed his vocation. The Minstrel seemed of no

Отож, сподіваючись побачити рідкісну процесію, численний натовп прикипів очима до брами прецепторії Темплстоу.

Ще більше люду стояло круг бойовища прецепторії. То була галявина, що тяглася вздовж монастирських мурів і була старанно вирівняна для військових і лицарських вправ членів ордену.

Бойовище містилося на положистому схилі невисокого пагорба й було обгороджене міцним гостроколом, а оскільки храмовники радо запрошували охочих помилуватися їхньою вправністю й лицарськими звитягами, навкруги були збудовані галереї й поставлені лави для глядачів.

На східному краї бойовища для великого магістра влаштували трон, оточений почесними місцями для прецепторів та лицарів ордену. Над троном маяло священне знамено храмовників, яке називали Босеан, – ця назва була девізом храмовників і водночас їхнім бойовим покликом.

На протилежному краї бойовища стояв укопаний в землю стовп, навколо нього лежали дрова, між якими був прохід до місця спалення. До стовпа були прибиті ланцюги, якими мали прив'язати жертву. Біля цієї страхітливої споруди стояло четверо чорношкірих невільників. Їхні чорні обличчя, за тих часів ще мало знані англійському людові, нагнали жах на юرمىско, що дивилося на них, мов на чортів, які мали виконати свою диявольську роботу.

Невільники стояли непорушно, лише зрідка перекладаючи або поправляючи купи ріща за вказівкою прислужника, що виконував при них роль начальника. Вони не дивилися на юрбу, начебто не помічаючи її присутності, й узагалі ні на кого не звертали уваги – тільки виконували свій страшний обов'язок. Коли, розмовляючи один з одним, вони розтуляли товсті губи й показували зуби, немов усміхались, здавалося, ніби їм весело на саму думку про те, що мало тут статися. Перелякані глядачі починали вірити, що це і є ті дияволи, з якими зналася чаклунка, а тепер скінчився термін, і вони її підсмажать.

У натовпі пошепки перемовлялись, розповідаючи одне одному про те, що в останні каламутні часи встиг накоїти сатана, і при цьому, звісно, вигадували на нього таке, що й купи не трималося.

– Чи чули ви, дядечку Денете, – казав один селянин другому, літньому чоловікові, – чи чули ви, що чорт забрав кудись вельможного саксонського тана, Ательстана з Конінгзбурга?

– Знаю. Але ж він сам і приніс його додому, з ласки Божої і молитвами святого Дунстана.

– Цебто як? – запитав хвацький юнак у гаптованому золотими нитками зеленому каптані. За ним ішов кремезний підліток з арфою за плечима, що свідчило про їхній фах. Здавалося, ніби цей менестрель не

vulgar rank; for, besides the splendour of his gaily braided doublet, he wore around his neck a silver chain, by which hung the “wrest”, or key, with which he tuned his harp. On his right arm was a silver plate, which, instead of bearing, as usual, the cognizance or badge of the baron to whose family he belonged, had barely the word SHERWOOD engraved upon it. – “How mean you by that?” said the gay Minstrel, mingling in the conversation of the peasants; “I came to seek one subject for my rhyme, and, by’r Lady, I were glad to find two.”

“It is well avouched,” said the elder peasant, “that after Athelstane of Coningsburgh had been dead four weeks – ”

“That is impossible,” said the Minstrel; “I saw him in life at the Passage of Arms at Ashby-de-la-Zouche.”

“Dead, however, he was, or else translated,” said the younger peasant; “for I heard the Monks of Saint Edmund’s singing the death’s hymn for him; and, moreover, there was a rich death-meal and dole at the Castle of Coningsburgh, as right was; and thither had I gone, but for Mabel Parkins, who – ”

“Ay, dead was Athelstane,” said the old man, shaking his head, “and the more pity it was, for the old Saxon blood – ”

“But, your story, my masters – your story,” said the Minstrel, somewhat impatiently.

“Ay, ay – construe us the story,” said a burly Friar, who stood beside them, leaning on a pole that exhibited an appearance between a pilgrim’s staff and a quarter-staff, and probably acted as either when occasion served, – “Your story,” said the stalwart churchman; “burn not daylight about it – we have short time to spare.”

“An please your reverence,” said Dennet, “a drunken priest came to visit the Sacristan at Saint Edmund’s – ”

“It does not please my reverence,” answered the churchman, “that there should be such an animal as a drunken priest, or, if there were, that a layman should so speak him. Be mannerly, my friend, and conclude the holy man only wrapt in meditation, which makes the head dizzy and foot unsteady, as if the stomach were filled with new wine – I have felt it myself.”

“Well, then,” answered Father Dennet, “a holy brother came to visit the Sacristan at Saint Edmund’s – a sort of hedge-priest is the visitor, and kills half the deer that are stolen in the forest, who loves the tinkling of a pint-pot better than the sacring-bell, and deems a flitch of bacon worth ten of his breviary; for the rest, a good fellow and a merry, who will flourish a quarter-staff, draw a bow, and dance a Cheshire round, with e’er a man in Yorkshire.”

простого стану: на ньому була розкішно гаптована спідня куртка, а на шії висів срібний ланцюжок з ключем для напінання струн на арфі. На правому рукаві, вище ліктя, була срібна бляшка, та замість звичайного герба того барона, що до його домашньої челяді належав менестрель, на пластинці було вигравіруване тільки одне слово: «Шервуд».

– Про що ви тут балакаєте? – спитав хвацький менестрель, утрутившись у розмову селян. – Я прийшов сюди шукати тему для пісні, проте, присягаюся Богородицею, замість однієї натрапив, здається, на дві.

– Таж відомо вже кожному, – сказав літній селянин, – що після того, як Ательстан Конінгзбурзький був мертвий чотири тижні...

– Це вигадка, – перебив його менестрель, – я сам бачив його живого і здорового на турнірі в Ашбі-де-ла-Зуш.

– Та ні, він помер, це правда, – заперечив молодий селянин, – або його поцупили з тутешнього світу. Я сам чув, як ченці в монастирі святого Едмунда правили по ньому панахиду. А в Конінгзбурзі були багаті поминки. Я хотів був піти туди, так Мейбл Перкінс...

– Авжеж, авжеж, помер Ательстан, – сказав старий чоловік, похитуючи головою, – і жаль великий бере, бо небагато ще лишилося саксонської крові...

– То що все-таки трапилося, любі добродії? Розкажіть, будьте ласкаві, – трохи нетерпляче запитав менестрель.

– Авжеж, авжеж, розкажіть, що було, – подав голос кремезний чернець, що стояв біля них, спершись на грубу палицю, що більше скидалася на довбню, ніж патерицю прочанина, і, мабуть, виконувала обидві функції залежно від того, яка виникала потреба. – І розповідай якомога коротше, – додав він, – бо часу обмаль.

– Отож, щоб ви знали, превелебний отче, – сказав старий Денет, – до причетника з монастиря святого Едмунда прийшов у гості один п'яний священник...

– Я й знати не хочу, що бувають на світі такі тварюки, як п'яні священники, – заперечив чернець, – а якщо й бувають, то негоже, аби мирянин говорив таке про духовну особу! Треба бути чемним, мій друже! Ти міг би сказати, приміром, що святий чоловік поринув у роздуми, а це часом призводить до того, що голова паморочиться й ноги тремтять, немов у шлунку в тебе повнісінько молодого вина. Зі мною теж таке траплялося.

– Ну, гаразд, – провадив Денет далі. – Отже, до причетника з монастиря святого Едмунда завітав святий чоловік. Чернець той – нікчема й гультіпака: з усієї дичини, що пропадає в лісі, половину забивають його руки, стукіт олив'яного кухля миліший йому від церковних дзвонів, а шмат шинки миліший, ніж десять сторінок молитовника. А проте він гарний хлопець, веселун, вдатний і на палицях побитися, і з лука стрелити, і в танок піти – незгірш від будь-якого парубка в Йоркширі.

“That last part of thy speech, Dennet,” said the Minstrel, “has saved thee a rib or twain.”

“Tush, man, I fear him not,” said Dennet; “I am somewhat old and stiff, but when I fought for the bell and ram at Doncaster – ”

“But the story – the story, my friend,” again said the Minstrel.

“Why, the tale is but this – Athelstane of Coningsburgh was buried at Saint Edmund’s.”

“That’s a lie, and a loud one,” said the Friar, “for I saw him borne to his own Castle of Coningsburgh.”

“Nay, then, e’en tell the story yourself, my masters,” said Dennet, turning sulky at these repeated contradictions; and it was with some difficulty that the boor could be prevailed on, by the request of his comrade and the Minstrel, to renew his tale. – “These two sober friars,” said he at length, “since this reverend man will needs have them such, had continued drinking good ale, and wine, and what not, for the best part for a summer’s day, when they were aroused by a deep groan, and a clanking of chains, and the figure of the deceased Athelstane entered the apartment, saying, ‘Ye evil shep-herds! – ’”

“It is false,” said the Friar, hastily, “he never spoke a word.”

“So ho! Friar Tuck,” said the Minstrel, drawing him apart from the rustics; “we have started a new hare, I find.”

“I tell thee, Allan-a-Dale,” said the Hermit, “I saw Athelstane of Coningsburgh as much as bodily eyes ever saw a living man. He had his shroud on, and all about him smelt of the sepulchre – A butt of sack will not wash it out of my memory.”

“Pshaw!” answered the Minstrel; “thou dost but jest with me!”

“Never believe me,” said the Friar, “an I fetched not a knock at him with my quarter-staff that would have felled an ox, and it glided through his body as it might through a pillar of smoke!”

“By Saint Hubert,” said the Minstrel, “but it is a wondrous tale, and fit to be put in metre to the ancient tune, ‘Sorrow came to the old Friar.’ ”

“Laugh, if ye list,” said Friar Tuck; “but an ye catch me singing on such a theme, may the next ghost or devil carry me off with him headlong! No, no – I instantly formed the purpose of assisting at some good work, such as the burning of a witch, a judicial combat, or the like matter of godly service, and therefore am I here.”

As they thus conversed, the heavy bell of the church of Saint Michael of Templestowe, a venerable building, situated in a hamlet at some distance from the Preceptory, broke short their argument. One by one the sullen sounds fell successively on the ear, leaving but sufficient space for each to die away in

– Денете, твої останні слова врятували тобі кілька ребер, – мовив менестрель.

– Байдуже, я його не боюсь, – сказав Денет. – Звісно, я тепер трохи застарий, та й не такий уже спритний, як колись. Побачив би ти, як колись я бився на ярмарку в Донкастері.

– Таж далі розповідайте! – знову напався менестрель.

– Розповідати тут недовго: Ательстана Конінгзбурзького поховали в монастирі святого Едмунда.

– Це вигадка, а просто кажучи – брехня, – сказав чернець. – Я на власні очі бачив, як його понесли в замок Конінгзбург.

– Ну, коли так, то й розповідайте далі самі! – обурився Денет, роздратувавшись через те, що його всякчас перебивають. Його молодому товаришеві й менестрелеві довелося довгенько вмовляти старого, щоб він розповідав далі. Нарешті він зласкавився:

– Отож оті двоє тверезих ченців – коли вже їхня велебність хочуть, щоб вони були тверезі – десь із половину літнього дня пили собі добре пиво, вино і ще щось, як раптом почули протяглий стогін, потім брязкіт кайданів, а тоді на порозі став небіжчик Ательстан та й каже: «Ви, лихі пастирі!...»

– Дурниці! – квапливо перебив чернець. – Він жодного слова не промовив!

– Отакої! – сказав менестрель, відводячи ченця якомога далі від селян.

– В тебе, брате Туку, знову нова пригода?

– Кажу тобі, Алане з Долини, – сказав чернець. – Я бачив Ательстана так само, як живий може бачити живого. І саван на ньому, і такий важкий дух, як з могили. Барило вино не змиє цього з пам'яті!

– Ти глузуєш із мене! – обурився менестрель.

– Хоч вір, хоч не вір, – провадив далі чернець, – я так угатив йому палицею, що від того удару й бугай упав би, а палиця пройшла крізь нього, немов крізь дим.

– Присягаюся святим Губертом, – сказав менестрель, – це вельми цікава оповідка й варта того, щоб її закінчити на мотив старовинної пісні «Ой та й спіткала ченчика того доля лихая...».

– Смійся собі, коли маєш охоту, – відповів Тук. – Але я цього не співатиму. Нехай навіть яка мара, а то й сам диявол зтягнуть мене до пекла, коли заспіваю. Ні! Ні! Я одразу ж вирішив докласти рук задля спасіння душі – допомогти відьму спалити, побитися за праведне діло або чимсь іншим догодити Богові. Того й прийшов сюди.

Раптом бамкнув великий дзвін церкви святого Михаїла в Темплстоу, старовинній будівлі, що підносилась посеред села трохи віддалік від прецепторії, і урвав їхню розмову. Один за одним нечасті й лиховісні удари дзвону розносилися далекою луною і сповнювали повітря

distant echo, ere the air was again filled by repetition of the iron knell. These sounds, the signal of the approaching ceremony, chilled with awe the hearts of the assembled multitude, whose eyes were now turned to the Preceptory, expecting the approach of the Grand Master, the champion, and the criminal.

At length the drawbridge fell, the gates opened, and a knight, bearing the great standard of the Order, sallied from the castle, preceded by six trumpets, and followed by the Knights Preceptors, two and two, the Grand Master coming last, mounted on a stately horse, whose furniture was of the simplest kind. Behind him came Brian de Bois-Guilbert, armed cap-a-pie in bright armour, but without his lance, shield, and sword, which were borne by his two esquires behind him. His face, though partly hidden by a long plume which floated down from his barrel-cap, bore a strong and mingled expression of passion, in which pride seemed to contend with irresolution. He looked ghastly pale, as if he had not slept for several nights, yet reined his pawing war-horse with the habitual ease and grace proper to the best lance of the Order of the Temple. His general appearance was grand and commanding; but, looking at him with attention, men read that in his dark features, from which they willingly withdrew their eyes.

On either side rode Conrade of Mont-Fitchet, and Albert de Malvoisin, who acted as godfathers to the champion. They were in their robes of peace, the white dress of the Order. Behind them followed other Companions of the Temple, with a long train of esquires and pages clad in black, aspirants to the honour of being one day Knights of the Order. After these neophytes came a guard of warders on foot, in the same sable livery, amidst whose partisans might be seen the pale form of the accused, moving with a slow but undismayed step towards the scene of her fate. She was stript of all her ornaments, lest perchance there should be among them some of those amulets which Satan was supposed to bestow upon his victims, to deprive them of the power of confession even when under the torture. A coarse white dress, of the simplest form, had been substituted for her Oriental garments; yet there was such an exquisite mixture of courage and resignation in her look, that even in this garb, and with no other ornament than her long black tresses, each eye wept that looked upon her, and the most hardened bigot regretted the fate that had converted a creature so goodly into a vessel of wrath, and a waged slave of the devil.

A crowd of inferior personages belonging to the Preceptory followed the victim, all moving with the utmost order, with arms folded, and looks bent upon the ground.

This slow procession moved up the gentle eminence, on the summit of which was the tiltyard, and, entering the lists, marched once around them from right to left, and when they had completed the circle, made a halt. There was then a

згуками залізного плачу. Від похмурого дзвону, що сповіщав про початок церемонії, серця присутніх здригнулися; погляди всіх обернулися до стін прецепторії, очікуючи на вихід великого магістра, оборонця ордену і злочинниці.

Нарешті звідний міст опустився, брама розчахнулась, і виїхали спершу лицар з прапором ордену й шістьома сурмачами перед собою, за ними прецептори, по двоє в ряд, потім на чудовому коні великий магістр у найпростішому вбранні, за ним Бріан де Буагільбер у блискучому бойовому обладунку, але без списа, щита й меча, що їх несли позаду джури. На його обличчі, ледь затіненому довгою пір'їною, що звисала з шапочки, відбився вираз жорстокої внутрішньої боротьби гордошів з ваганням. Він був блідий як смерть, немов не спав кілька ночей поспіль. Однак баский кінь відчував на собі звичну руку вправного вершника й найкращого перебійця ордену храмовників. Постава лицаря була велична й показна, проте, придивившись пильніше до його похмурого обличчя, люди бачили на ньому щось таке, що змушувало їх відвертатися.

По один бік у нього їхав Конрад Монт-Фітчет, по другий – Альберт Мальвуазен, поручники оборонця ордену. На них було довге біле вбрання, що його члени ордену вдягали, коли був мир. За ними їхали решта лицарів Храму в супроводі довгої шеренги джур і пажів, одягнених у чорне; це були послухники, які домагалися честі посвячення в лицарі ордену. Далі йшов загін пішої сторожі, так само у чорному вбранні, а посередині маячила бліда постать підсудної, що тихою, але твердою ходою наближалася до місця, де мала вирішитись її доля.

З неї познімали всі прикраси, боячись, що поміж них можуть бути амулети, що їх, як тоді вважали, сатана дає своїй жертві, аби вони завадили їй покаятися навіть під час тортур. Замість барвистих східних шовків на дівчині був білий одяг з найгрубішого полотна, проте на її обличчі так незвично поєднувалися сміливість і покора своїй долі, що навіть у цьому вбранні без ніяких прикрас, окрім хіба що розпущених чорних кіс, вона викликала у всіх таке співчуття, що ніхто без сліз не міг дивитися на неї. Навіть найсуворішим святенникам було шкода, що таке прегарне створіння обернулося на вмістище зла і стало відданою рабинею сатани.

Услід за жертвою йшли люди нижчого стану, служники прецепторії. Вони простували, дотримуючись суворого порядку, склавши руки на грудях і опустивши очі в землю.

Процесія повагом піднялася на пологий пагорок, де містилося бойовище, вступила ворітьми за огорожу, обійшла її зсередини кругом справа наліво і, дійшовши знову до тих самих воріт, зупинилась. Тут

momentary bustle, while the Grand Master and all his attendants, excepting the champion and his godfathers, dismounted from their horses, which were immediately removed out of the lists by the esquires, who were in attendance for that purpose.

The unfortunate Rebecca was conducted to the black chair placed near the pile. On her first glance at the terrible spot where preparations were making for a death alike dismaying to the mind and painful to the body, she was observed to shudder and shut her eyes, praying internally doubtless, for her lips moved though no speech was heard. In the space of a minute she opened her eyes, looked fixedly on the pile as if to familiarize her mind with the object, and then slowly and naturally turned away her head.

довелося трохи загаятись, бо великий магістр і решта вершників, крім Буагільбера та його поручників, спішилися з коней, що їх одразу ж вивели за огорожу стайничі і джури.

Нещасну Ребеку підвели до чорного стільця, що стояв поряд із вогнищем. Глянувши на страхітливе місце страти, не менш жахливої для уяви, ніж нестерпно болючої для тіла, вона здригнулася, заплющила очі й, мабуть, молилась, бо було видно, як ворущається її губи; вголос вона не промовила й слова. За хвилину вона розплющила очі, пильно глянула на вогнище, начебто хотіла осягнути думкою лиху долю, яка чекала на неї, а тоді поволі відвела очі.

Meanwhile, the Grand Master had assumed his seat; and when the chivalry of his order was placed around and behind him, each in his due rank, a loud and long flourish of the trumpets announced that the Court were seated for judgment. Malvoisin, then, acting as godfather of the champion, stepped forward, and laid the glove of the Jewess, which was the pledge of battle, at the feet of the Grand Master.

“Valorous Lord, and reverend Father,” said he, “here standeth the good Knight, Brian de Bois-Guilbert, Knight Preceptor of the Order of the Temple, who, by accepting the pledge of battle which I now lay at your reverence’s feet, hath become bound to do his devoir in combat this day, to maintain that this Jewish maiden, by name Rebecca, hath justly deserved the doom passed upon her in a Chapter of this most Holy Order of the Temple of Zion, condemning her to die as a sorceress; – here, I say, he standeth, such battle to do, knightly and honourable, if such be your noble and sanctified pleasure.”

“Hath he made oath,” said the Grand Master, “that his quarrel is just and honourable? Bring forward the Crucifix and the *Te igitur*.”

“Sir, and most reverend father,” answered Malvoisin, readily, “our brother here present hath already sworn to the truth of his accusation in the hand of the good Knight Conrade de Mont-Fichet; and otherwise he ought not to be sworn, seeing that his adversary is an unbeliever, and may take no oath.”

This explanation was satisfactory, to Albert’s great joy; for the wily knight had foreseen the great difficulty, or rather impossibility, of prevailing upon Brian de Bois-Guilbert to take such an oath before the assembly, and had invented this excuse to escape the necessity of his doing so.

The Grand Master, having allowed the apology of Albert Malvoisin, commanded the herald to stand forth and do his devoir. The trumpets then again flourished, and a herald, stepping forward, proclaimed aloud, – “*Oyez, oyez, oyez.* – Here standeth the good Knight, Sir Brian de Bois-Guilbert, ready to do battle with any knight of free blood, who will sustain the quarrel allowed and allotted to the Jewess Rebecca, to try by champion, in respect of lawful *essoine* of her own body; and to such champion the reverend and valorous Grand Master here present allows a fair field, and equal partition of sun and wind, and whatever else appertains to a fair combat.” The trumpets again sounded, and there was a dead pause of many minutes.

“No champion appears for the appellant,” said the Grand Master. “Go, herald, and ask her whether she expects any one to do battle for her in this her cause.”

Тим часом великий магістр посів своє місце, і коли всі лицарі, суворо дотримуючись кожен свого місця в ієрархії, поставали обіч нього й за ним, пролунали гучні й протягли звуки сурм, сповістивши, що суд зібрався і починає свою роботу.

Мальвуазен як Буагільберів поручник вийшов уперед і поклав до ніг великого магістра єврейчину рукавичку, що служила запорукою майбутньої битви.

– Вельможний володарю й превелебний отче, – промовив Мальвуазен, – ось стоїть лицар Бріан де Буагільбер, прецептор ордену храмовників, що, прийнявши запоруку двобою, яку я поклав до ніг вашої превелебності, зобов'язався таким чином виконати свій обов'язок у поєдинку сьогоднішнього дня, щоб підтвердити, що оця єврейська дівчина на ім'я Ребека справді заслуговує засудження до смертної кари за чаклунство капітулом нашого найсвятішого ордену Сіонського Храму. І ось тут стоїть цей лицар, готовий чесно і шляхетно стати до бою, якщо ваша превелебність дасть на це свою високоповажну й мудру згоду.

– А чи склав він присягу, що битиметься за чесне і праведне діло? – спитав великий магістр. – Подай-но мені розп'яття й поставець.

– Володарю і превелебний отче, – з готовністю відповів Мальвуазен, – брат наш, що стоїть тут, уже склав присягу про справедливість свого звинувачення в присутності відважного лицаря Конрада Монт-Фітчета. А складати присягу тут йому не подобає, якщо зважити, що супротивниця його не християнка і, отже, не може скласти присяги.

Це пояснення було сприйняте як задовільне, на велику радість Мальвуазена: хитрюга наперед знав, як важко, ба навіть неможливо умовити Бріана де Буагільбера привселюдно виголосити таку присягу, і тому вдався до вигадки, щоб увільнити лицаря від неї.

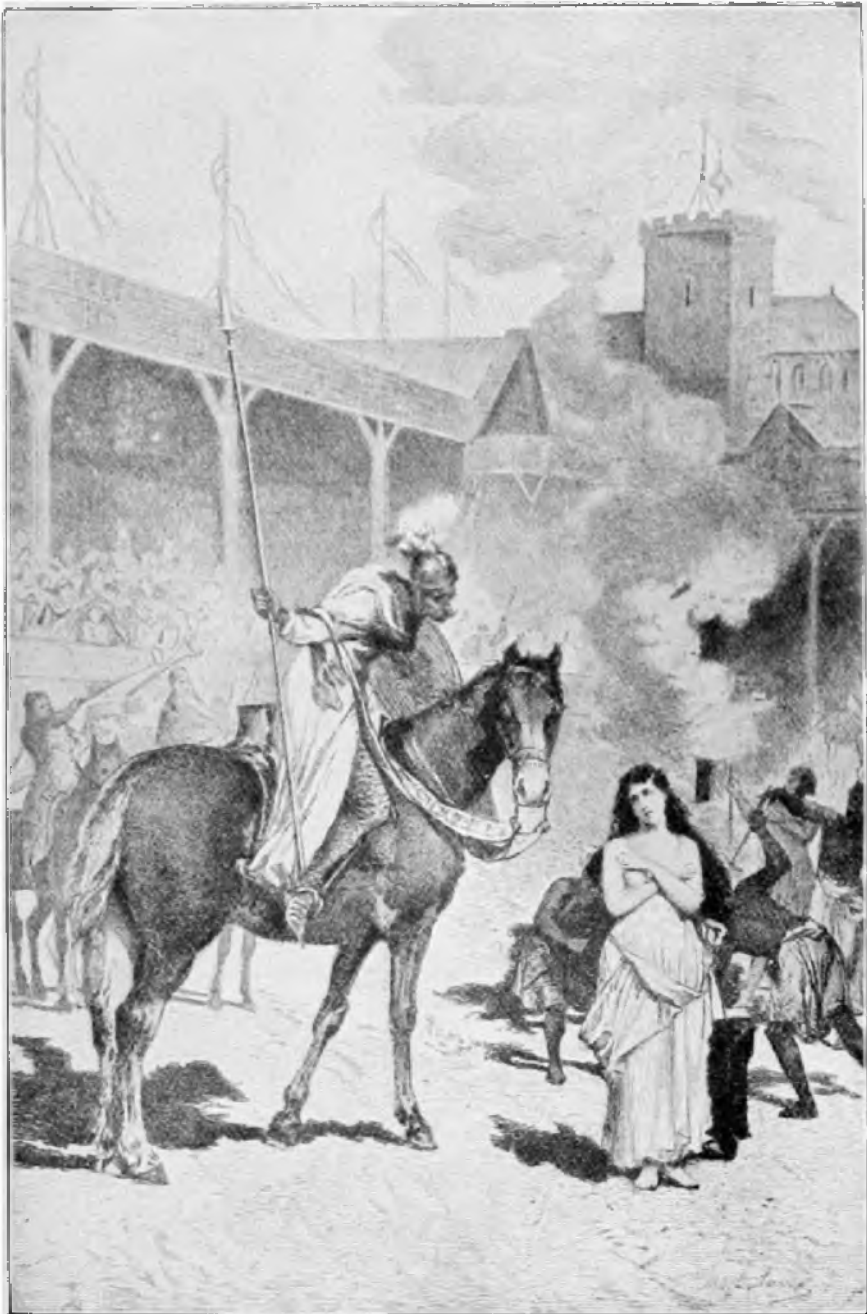
Вислухавши пояснення Альберта Мальвуазена, великий магістр звелів герольдові виступити вперед і виконати свій обов'язок. Знову залунали сурми, й герольд, вийшовши на арену, голосно вигукнув:

– Слухайте! Слухайте! Слухайте! Ось хоробрий лицар Бріан де Буагільбер, готовий стягтися з будь-яким вільнонародженим лицарем, котрий захоче виступити на захист єврейки Ребеки внаслідок подарованого їй права виставити за себе оборонця на двобої. Такому її заступникові присутній тут превелебний і звитяжний владика великий магістр дозволяє битися на рівних правах, надаючи йому однакових умов щодо місця, напрямку сонця і вітру та всього іншого, що стосується цього справедливого поєдинку.

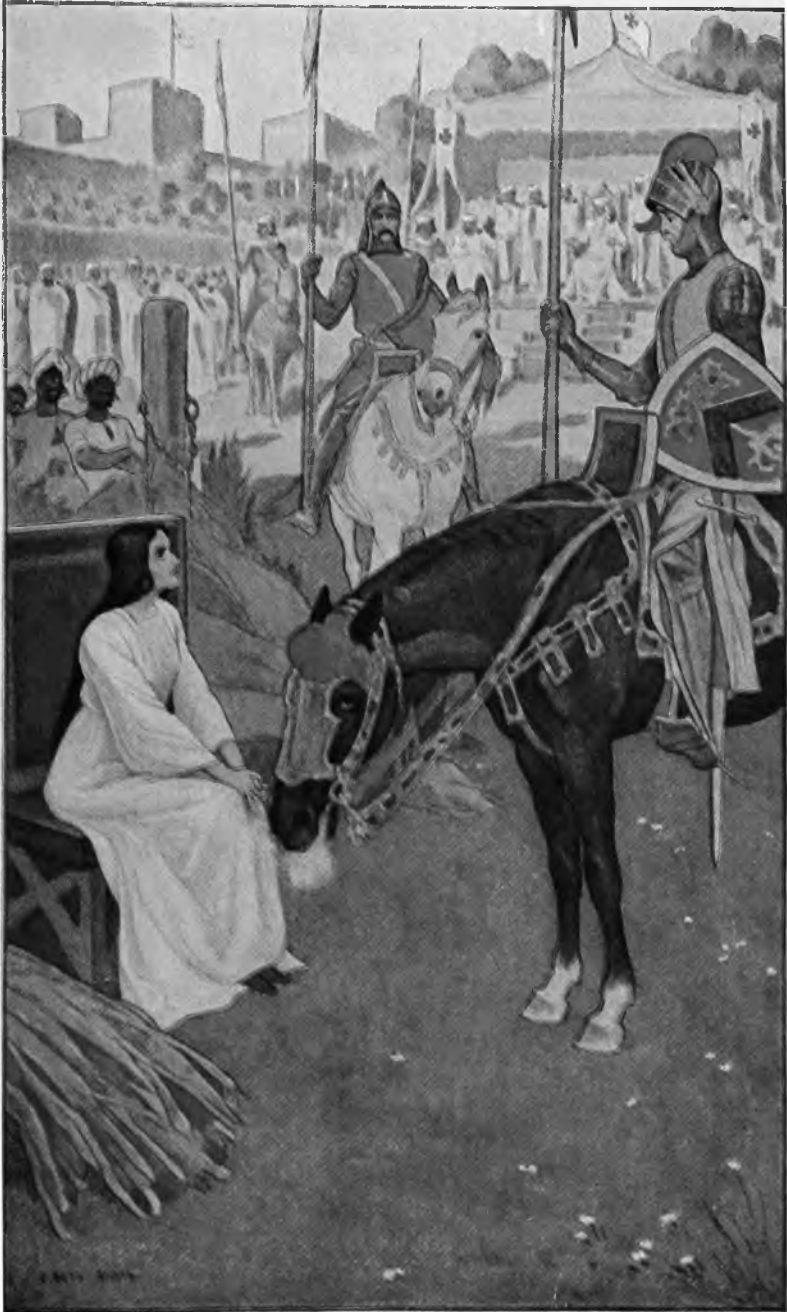
Знов озвалися сурми, а тоді залягла тиша, яка тривала досить довго.

– Ніхто не бажає виступити оборонцем? – спитав великий магістр. – Герольде, іди до підсудної і спитай її, чи чекає вона когось, хто захоче битися за неї в цій справі.

The herald went to the chair in which Rebecca was seated, and Bois-Guilbert suddenly turning his horse's head toward that end of the

Герольд пішов до місця, де сиділа Ребека. Ту ж мить Буагільбер несподівано повернув коня і, незважаючи на всі спроби Мальвуазена і

lists, in spite of hints on either side from Malvoisin and Mont-Fitchet, was by the side of Rebecca's chair as soon as the herald.

"Is this regular, and according to the law of combat?" said Malvoisin, looking to the Grand Master.

"Albert de Malvoisin, it is," answered Beaumanoir; "for in this appeal to the judgment of God, we may not prohibit parties from having that communication with each other, which may best tend to bring forth the truth of the quarrel."

In the meantime, the herald spoke to Rebecca in these terms: – "Damsel, the Honourable and Reverend the Grand Master demands of thee, if thou art prepared with a champion to do battle this day in thy behalf, or if thou dost yield thee as one justly condemned to a deserved doom?"

"Say to the Grand Master," replied Rebecca, "that I maintain my innocence, and do not yield me as justly condemned, lest I become guilty of mine own blood. Say to him, that I challenge such delay as his forms will permit, to see if God, whose opportunity is in man's extremity, will raise me up a deliverer; and when such uttermost space is passed, may His holy will be done!"

The herald retired to carry this answer to the Grand Master.

"God forbid," said Lucas Beaumanoir, "that Jew or Pagan should impeach us of injustice! – Until the shadows be cast from the west to the eastward, will we wait to see if a champion shall appear for this unfortunate woman. When the day is so far passed, let her prepare for death."

The herald communicated the words of the Grand Master to Rebecca, who bowed her head submissively, folded her arms, and, looking up towards heaven, seemed to expect that aid from above which she could scarce promise herself from man. During this awful pause, the voice of Bois-Guilbert broke upon her ear – it was but a whisper, yet it startled her more than the summons of the herald had appeared to do.

"Rebecca," said the Templar, "dost thou hear me?"

"I have no portion in thee, cruel, hard-hearted man," said the unfortunate maiden.

"Ay, but dost thou understand my words?" said the Templar, "for the sound of my voice is frightful in mine own ears. I scarce know on what ground we stand, or for what purpose they have brought us hither. – This listed space – that chair – these faggots – I know their purpose, and yet it appears to me like something unreal – the fearful picture of a vision, which appals my sense with hideous fantasies, but convinces not my reason."

Монт-Фітчета стримати його, помчав на інший край бойовища й став поряд з Ребекою водночас із герольдом.

– Чи правильно це і чи дозволяють таке звичаї двобою? – спитав Мальвуазен, звертаючись до великого магістра.

– Так, Альберте Мальвуазене, дозволяють, – відповів Бомануар, – бо нині ми звертаємося до суду Божого й не повинні перешкоджати обом сторонам спілкуватися одне з одним, аби не стати на заваді з'ясуванню правди.

Тим часом герольд казав Ребеці:

– Дівчино, шляхетний і превелібний владика великий магістр звелів запитати: чи є в тебе заступник, який виявив бажання стати від твого ім'я на герць, чи визнаєш ти себе справедливо засудженою до страти?

– Перекажіть великому магістрові, – відповіла Ребека, – що я не винна й не визнаю, що мене засудили справедливо, бо, визнавши, я б сама посприяла своїй смерті. Скажіть йому, що я вимагаю відкласти виконання вироку, наскільки це дозволяють його закони, й зачекаю, чи не пошле мені заступника милосердний Господь, до якого я волаю в годину моєї надзвичайної скрути. Та коли мине призначений термін і не буде в мене оборонця, нехай станеться свята воля Божа!

Герольд повернувся до великого магістра й переказав йому Ребеччину відповідь.

– Нехай Бог боронить, – сказав Лука Бомануар, – аби хтось міг поскаржитися на нашу несправедливість, нехай навіть єврей чи поганин! Поки вечірні тіні не проляжуть із заходу на схід, ми почекаємо, чи не з'явиться оборонець цієї нещасної жінки. А коли сонце зайде, нехай вона готується до смерті.

Герольд переказав Ребеці магістрові слова. Вона покірно кивнула головою, склала руки на грудях і звела очі до неба, начебто шукаючи там помочі, якої навряд чи могла сподіватися на землі. Цієї страшної хвилини вона почула голос Буагільбера. Він говорив пошепки, та вона здригнулась, і його мова набагато більше стривожила її, аніж герольдові слова.

– Ребеко, – сказав храмовник, – ти мене чуєш?

– Що мені до тебе, запекле серце? – відповіла нещасна дівчина.

– Нехай так, але ти розумієш, що я кажу? – провадив храмовник. – Я сам лякаюсь звуків свого голосу й не зовсім розумію, де ми тепер і чого опинились на бойовищі. Ця загорожа, бойовище, стілець, на якому ти сидиш, оберемки хмизу... Я знаю, навіщо це все, та увияти собі не можу, що це дійсність, а не моторошне марево. Вона сповнює розум страхітливими образами, але свідомість відкидає їх.

“My mind and senses keep touch and time,” answered Rebecca, “and tell me alike that these faggots are destined to consume my earthly body, and open a painful but a brief passage to a better world.”

“Dreams, Rebecca, – dreams,” answered the Templar; “idle visions, rejected by the wisdom of your own wiser Sadducees. Hear me, Rebecca,” he said, proceeding with animation; “a better chance hast thou for life and liberty than yonder knaves and dotard dream of. Mount thee behind me on my steed – on Zamor, the gallant horse that never failed his rider. I won

– Моя свідомість й усі мої почуття, – сказала Ребека, – переконують мене, що це вогнище призначене для спалення мого тіла й відкриває мені сповнений страждань, але недовгий перехід до кращого світу.

– Це все примари, Ребеко, і видива, що їх заперечує вчення ваших-таки садукейських* мудреців. Слухай, Ребеко, – натхненно промовив Буагільбер, – ти маєш можливість урятувати своє життя і свободу, про яку й ув'язнення не мають усі ці негідники й святенники. Швидше сідай до мене за спину, на мого Замора, шляхетного коня, що жодного разу ще не

him in single fight from the Soldan of Trebizond – mount, I say, behind me – in one short hour is pursuit and enquiry far behind – a new world of pleasure opens to thee – to me a new career of fame. Let them speak the doom which I despise, and erase the name of Bois-Guilbert from their list of monastic slaves! I will wash out with blood whatever blot they may dare to cast on my scutcheon.”

“Tempter,” said Rebecca, “begone! – Not in this last extremity canst thou move me one hair’s-breadth from my resting place – surrounded as I am by foes, I hold thee as my worst and most deadly enemy – avoid thee, in the name of God!”

Albert Malvoisin, alarmed and impatient at the duration of their conference, now advanced to interrupt it.

“Hath the maiden acknowledged her guilt?” he demanded of Bois-Guilbert; “or is she resolute in her denial?”

“She is indeed resolute,” said Bois-Guilbert.

“Then,” said Malvoisin, “must thou, noble brother, resume thy place to attend the issue – The shades are changing on the circle of the dial – Come, brave Bois-Guilbert – come, thou hope of our holy Order, and soon to be its head.”

As he spoke in this soothing tone, he laid his hand on the knight’s bridle, as if to lead him back to his station.

“False villain! what meanest thou by thy hand on my rein?” said Sir Brian, angrily. And shaking off his companion’s grasp, he rode back to the upper end of the lists.

“There is yet spirit in him,” said Malvoisin apart to Mont-Fitchet, “were it well directed – but, like the Greek fire, it burns whatever approaches it.”

The Judges had now been two hours in the lists, awaiting in vain the appearance of a champion.

“And reason good,” said Friar Tuck, “seeing she is a Jewess – and yet, by mine Order, it is hard that so young and beautiful a creature should perish without one blow being struck in her behalf! Were she ten times a witch, provided she were but the least bit of a Christian, my quarter-staff should ring noon on the steel cap of yonder fierce Templar, ere he carried the matter off thus.”

It was, however, the general belief that no one could or would appear for a Jewess, accused of sorcery; and the knights, instigated by Malvoisin, whispered to each other, that it was time to declare the pledge of Rebecca forfeited. At this instant a knight, urging his horse to speed, appeared on the plain advancing towards the lists. A hundred voices exclaimed, “A champion! a champion!”

зрадив свого їздця. Я виграв його у двобої проти султана трапезундського. Сідай, кажу тобі, до мене за спину, й за годину ми залишимо далеко позаду будь-яку погоню. Перед тобою відкриється новий світ радості, а мені – нові простори для слави. Нехай собі виголошують мені які завгодно вирокі – я зневажаю їх! Нехай викреслюють Буагільберове ім'я зі списків своїх монастирських рабів – я кров'ю змію будь-яку пляму, якою вони наважаться зганьбити мій родовий герб!

– Спокуснику, – сказала Ребека, – іди геть! Навіть цієї миті тобі несила бодай на волосину зрушити мене з місця. Навколо мене самі вороги, але ти – найстрашніший поміж них. Іди, Бога ради!

Альберт Мальвуазен, стривожений і занепокоєний їхньою надто тривалою розмовою, під'їхав до них, щоб покласти їй край.

– Зізналась вона у своєму злочині, – запитав він Буагільбера, – чи затялась і заперечує?

– Саме так, затялась і заперечує, – відповів Буагільбер.

– Коли так, наш шляхетний брате, – сказав Мальвуазен, – тобі лишається одне – стати на своє місце й почекати, поки скінчиться термін. Поглянь, тіні вже довшають. Ходімо, хоробрий Буагільбере, надіє нашого священного ордену й майбутній наш владико.

Промовивши ці слова примирливим тоном, він простяг був руку до гнuzдечки Буагільберового коня, немов намірившись повести його назад, на протилежний край бойовища.

– Лицемірний негіднику! Як ти смієш класти руку на мій повід? – відштовхнувши Мальвуазена, розлючено гукнув Буагільбер і сам помчав через усе бойовище.

– Ні, він ще кипить жагою, – півголосом сказав Мальвуазен Конрадові Монт-Фітчету. – Треба лише спрямувати її куди слід, бо інакше, немов грецький вогонь*, вона спалить усе, до чого доторкнеться.

Дві години просиділи судді перед бойовищем, марно дожидаючись появи заступника.

– Та воно й зрозуміло, – говорив відлюдник Тук, – бо вона єврейка. Присягаюся своїм саном, мені, далабі, шкода, що така молода і вродлива дівчина загине через те, що нема кому за неї заступитися. Була б вона хоч і десять разів чаклунка, та тільки християнської віри, моя палиця віддзвонила б полудень на сталевому шоломі лютого храмовника.

Загальна думка схилилась до того, що ніхто за єврейку, та ще й звинувачувану в чаклунстві не заступиться, й підбурені натяками Мальвуазена лицарі почали перешіптуватись, що пора б уже оголосити Ребеччину за поруку програною. Та цієї хвилини на рівнині з'явився лицар, що чимдуж мчав до бойовища. Сотні голосів загорлали: «Заступник,

And despite the prepossessions and prejudices of the multitude, they shouted unanimously as the knight rode into the tiltyard. The second glance, however, served to destroy the hope that his timely arrival had excited. His horse, urged for many miles to its utmost speed, appeared to reel from fatigue, and the rider, however undauntedly he presented himself in the lists, either from weakness, weariness, or both, seemed scarce able to support himself in the saddle.

To the summons of the herald, who demanded his rank, his name, and purpose, the stranger knight answered readily and boldly, "I am a good knight and noble, come hither to sustain with lance and sword the just and lawful quarrel of this damsel, Rebecca, daughter of Isaac of York; to uphold the doom

заступник!» – і, незважаючи на забобонний страх перед чаклункою, натовп гучно привітав лицаря, що в'їхав за огорожу бойовища. Та, роздивившись його зблизька, глядачі були розчаровані. Його кінь, проскакавши учвал багато миль, здавалося, падав від утоми, та й сам вершник, що так відважно примчав на бойовище, насилу тримався в сідлі через те, що був або кволий, або зморений, або ж і кволий, і зморений.

На герольдову вимогу оголосити своє ім'я, титул і мету свого прибуття лицар відповів сміливо й відверто:

– Я, добрий лицар шляхетного роду, приїхав, щоб мечем і списом виправдати дівчину Ребеку, доньку Ісака з Йорка, довести, що вирок,

pronounced against her to be false and truthless, and to defy Sir Brian de Bois-Guilbert, as a traitor, murderer, and liar; as I will prove in this field with my body against his, by the aid of God, of Our Lady, and of Monseigneur Saint George, the good knight.”

“The stranger must first show,” said Malvoisin, “that he is good knight, and of honourable lineage. The Temple sendeth not forth her champions against nameless men.”

“My name,” said the Knight, raising his helmet, “is better known, my lineage more pure, Malvoisin, than thine own. I am Wilfred of Ivanhoe.”

“I will not fight with thee at present,” said the Templar, in a changed and hollow voice. “Get thy wounds healed, purvey thee a better horse, and it may be I will hold it worth my while to scourge out of thee this boyish spirit of bravado.”

“Ha! proud Templar,” said Ivanhoe, “hast thou forgotten that twice didst thou fall before this lance? Remember the lists at Acre – remember the Passage

оголошений їй, несправедливий і необґрунтований, а також викрити пана Бріана де Буагільбера як зрадника, убивцю й брехуна, і, щоб підтвердити ці слова, ладен стягтися з ним на цьому бойовищі й перемогти з Божою поміччю, заступництвом Богородиці та святого Георгія.

– Передусім, – сказав Мальвуазен, – прибулець має довести, що він справжній лицар і почесного роду. Наш орден не дозволяє своїм захисникам виступати проти безіменних людей.

– Мое ім'я, – відказав лицар, відкриваючи забороло свого шолома, – відоміше, ніж твоє, Мальвуазен, та й рід мій старовинніший за твій. Я Вілфред Айвенго.

– Зараз я не стану з тобою битися, – глухим, зміненим голосом сказав Буагільбер. – Залікуй спершу свої рани, дістань кращого коня, і тоді, може, я вважатиму, що мені варто вибити з твоєї голови цей дух дитячої хвацькості.

– Ну, пихатий храмовнику, – сказав Айвенго, – ти вже, певне, забув, що був двічі повалений моїм списом? Згадай бойовище в Акрі, згадай

of Arms at Ashby – remember thy proud vaunt in the halls of Rotherwood, and the gage of your gold chain against my reliquary, that thou wouldst do battle with Wilfred of Ivanhoe, and recover the honour thou hadst lost! By that

турнір в Ашбі! Пригадай, як ти похвалявся в залі для гостей у Ротервуді й виклав свій золотий ланцюг проти мого хреста з мощами як за поруку, що битимешся з Вілфредом Айвенго й відновиш свою втрачену честь.

reliquary and the holy relic it contains, I will proclaim thee, Templar, a coward in every court in Europe – in every Preceptory of thine Order – unless thou do battle without farther delay.”

Bois-Guilbert turned his countenance irresolutely towards Rebecca, and then exclaimed, looking fiercely at Ivanhoe, “Dog of a Saxon! take thy lance, and prepare for the death thou hast drawn upon thee!”

“Does the Grand Master allow me the combat?” said Ivanhoe.

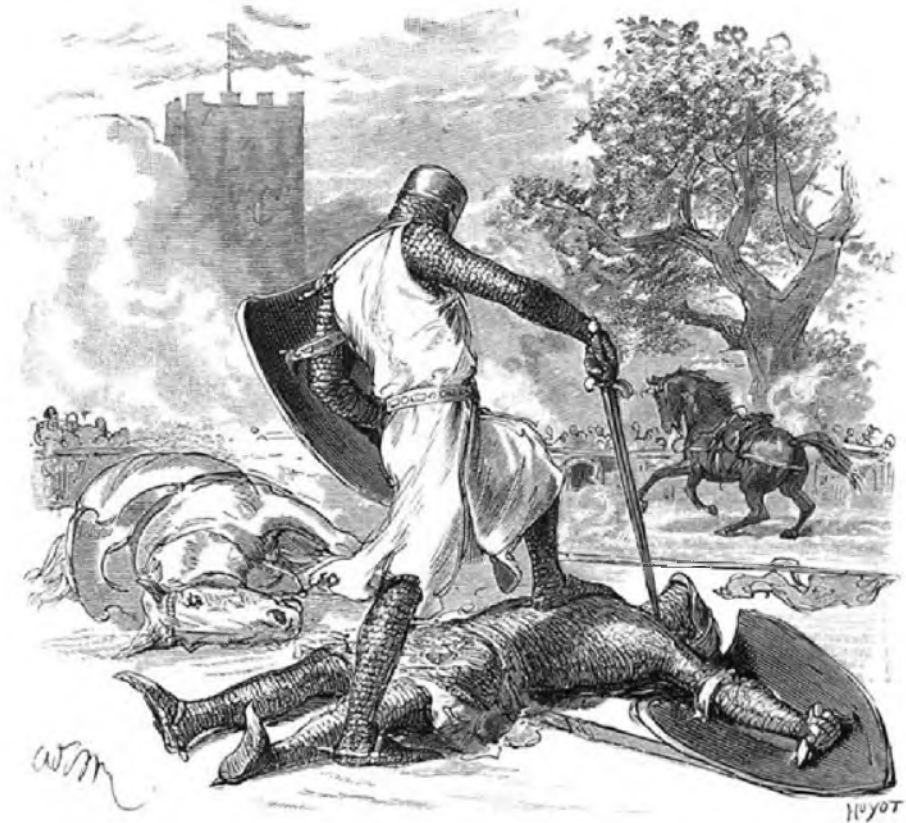

Присягаюся моїм хрестом і святинею, яка зберігається в ньому, що коли тепер ти не зітнешся зі мною у двобої, я ославлю тебе як боягуза в усіх дворах Європи й у кожній прецепторії твого ордену!

Буагільбер, вагаючись, глянув на Ребеку, а тоді розлючено вигукнув, звертаючись до Айвенго:

– Саксонський собако, бери свого списа й готуйся до смерті, яку сам на себе накликав!

– Чи дозволяє мені великий магістр брати участь у цьому двобої? – спитав Айвенго.

“I may not deny what thou hast challenged,” said the Grand Master, “provided the maiden accepts thee as her champion. Yet I would thou wert in better plight to do battle. An enemy of our Order hast thou ever been, yet would I have thee honourably met with.”

“Thus – thus as I am, and not otherwise,” said Ivanhoe; “it is the judgment of God – to his keeping I commend myself. – Rebecca,” said he, riding up to the fatal chair, “dost thou accept of me for thy champion?”

“I do,” she said – “I do,” fluttered by an emotion which the fear of death had been unable to produce, “I do accept thee as the champion whom Heaven hath sent me. Yet, no – no – thy wounds are uncured – Meet not that proud man – why shouldst thou perish also?”

But Ivanhoe was already at his post, and had closed his visor, and assumed his lance. Bois-Guilbert did the same; and his esquire remarked, as he clasped his visor, that his face, which had, notwithstanding the variety of emotions by which he had been agitated, continued during the whole morning of an ashy paleness, was now become suddenly very much flushed.

The herald, then, seeing each champion in his place, uplifted his voice, repeating thrice – “*Faites vos devoirs, preux chevaliers!*” After the third cry, he withdrew to one side of the lists, and again proclaimed, that none, on peril of instant death, should dare, by word, cry, or action, to interfere with or disturb this fair field of combat. The Grand Master, who held in his hand the gage of battle, Rebecca’s glove, now threw it into the lists, and pronounced the fatal signal words, “*Laissez aller*”.

The trumpets sounded, and the knights charged each other in full career. The wearied horse of Ivanhoe, and its no less exhausted rider, went down, as all had expected, before the well-aimed lance and vigorous steed of the Templar. This issue of the combat all had foreseen; but although the spear of Ivanhoe did but, in comparison, touch the shield of Bois-Guilbert, that champion, to the astonishment of all who beheld it reeled in his saddle, lost his stirrups, and fell in the lists.

Ivanhoe, extricating himself from his fallen horse, was soon on foot, hastening to mend his fortune with his sword; but his antagonist arose not. Wilfred, placing his foot on his breast, and the sword’s point to his throat, commanded him to yield him, or die on the spot. Bois-Guilbert returned no answer.

“Slay him not, Sir Knight,” cried the Grand Master, “unshriven and unabsolved – kill not body and soul! We allow him vanquished.”

He descended into the lists, and commanded them to unhelm the conquered champion. His eyes were closed – the dark red flush was still on his brow. As

– Не можу заперечувати твоїх прав, – сказав великий магістр, – лише запитай дівчину, чи згодна вона визнати тебе своїм заступником. Я б теж бажав, щоб ти був у стані, придатнішому для бою. Хоча ти завжди був ворогом нашого ордену, я, однак, хотів би поставитись до тебе чесно.

– Ні, нехай буде так, як склалося, – сказав Айвенго, – адже це суд Божий, його ласці я й доручаю себе... Ребеко, – запитав він, під'їхавши до місця, де сиділа дівчина, – чи визнаєш ти мене своїм заступником?

– Визнаю, – відповіла вона з таким хвилюванням, якого не викликав у неї навіть страх перед смертю. – Визнаю, що ти захисник, посланий мені провидінням. А втім, ні! Твої рани ще не загоїлися. Не бийся з цим пихатим чоловіком. Навіщо й тобі гинути?

Та Айвенго вже спрямував коня до свого місця, опустил забороло й узявся за спис. Так само вчинив і Буагільбер. Його джура, застібаючи забороло, зауважив, що Буагільберове обличчя, що цілий ранок, незважаючи на безліч різних жадань, які терзали його, було попелясто-біде, тепер раптом спалахнуло багрянцем.

Коли обидва перебігці стали на свої місця, герольд тричі гучно проголосив:

– Виконуйте свій обов'язок, звияжні лицарі!

Потім відійшов до огорожі й ще раз проголосив, щоб ніхто під страхом негайної смерті не спробував ані словом, ані якимсь рухом перешкодити цьому чесному поединкові або втрутитись у нього. Великий магістр, що весь цей час тримав у руці Ребеччину рукавичку, нарешті кинув її на бойовище і промовив фатальне слово:

– Починайте!

Загуділи сурми, і лицарі чимдуж помчали один на одного. Як усі й гадали, зморений кінь Айвенго і сам ослаблий вершник упали, не встоявши перед влучним списом храмовника та натиском його баского коня. Всі передбачали такий кінець змагання. Та, незважаючи на те що спис Вілфреда лише ледь торкнувся щита його супротивника, на загальний подив усіх присутніх, Буагільбер похитнувся у сідлі, виковзнув зі стремен і впав на арену.

Айвенго вивільнив ногу з-під коня і швидко підвівся, прагнучи спробувати щастя з мечем у руках. Проте суперник не підводився. Айвенго поставив ногу йому на груди, приставив кінчик меча до горла і звелів йому здаватись, бо інакше одразу смерть. Буагільбер не відповів.

– Не вбивай його, пане лицарю! – вигукнув великий магістр. – Дай йому висповідатись і дістати відпуст, не губи і душу, і тіло. Ми визнаємо його переможеним.

Великий магістр сам зійшов на бойовище і наказав зняти шолом з переможеного лицаря. Очі його були заплющені, й обличчя й далі пашіло

they looked on him in astonishment, the eyes opened – but they were fixed and glazed. The flush passed from his brow, and gave way to the pallid hue of death. Unscathed by the lance of his enemy, he had died a victim to the violence of his own contending passions.

“This is indeed the judgment of God,” said the Grand Master, looking upwards – “*Fiat voluntas tua!*”

багрянцем. Поки вони здивовано дивилися на Бугільбера, очі його розплющилися, але погляд зупинивсь і потьмянів. Обличчя втратило рум'янець і вкрилося мертвотною блідістю. Не вражений списом свого супротивника, він помер як жертва власних непогамованих пристрастей.

– Оце воістину суд Божий, – мовив великий магістр, звівши очі до неба. – *Fiat voluntas tua!*¹

¹ Нехай буде воля Твоя! (латин.)

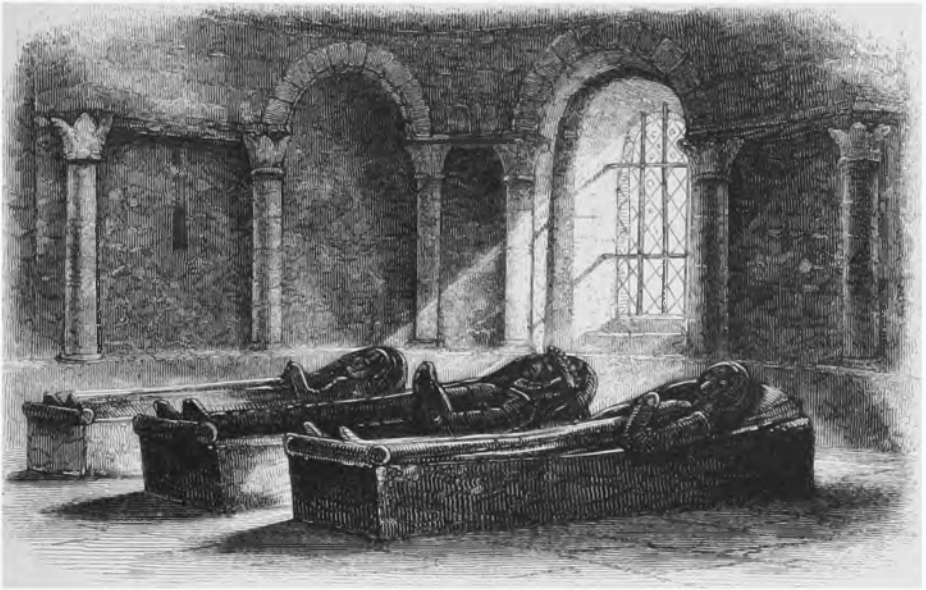
CHAPTER XLIV

So! now 'tis ended, like an old wife's story.
Webster

When the first moments of surprise were over, Wilfred of Ivanhoe demanded of the Grand Master, as judge of the field, if he had manfully and rightfully done his duty in the combat? “Manfully and rightfully hath it been done,” said the Grand Master. “I pronounce the maiden free and guiltless – The arms and the body of the deceased knight are at the will of the victor.”

“I will not despoil him of his weapons,” said the Knight of Ivanhoe, “nor condemn his corpse to shame – he hath fought for Christendom – God’s arm, no human hand, hath this day struck him down. But let his obsequies be private, as becomes those of a man who died in an unjust quarrel. – And for the maiden – ”

He was interrupted by a clattering of horses’ feet, advancing in such numbers, and so rapidly, as to shake the ground before them; and the Black Knight galloped into the lists. He was followed by a numerous band of men-at-arms, and several knights in complete armour.

РОЗДІЛ XLIV

Ось і кінець, немов у давній казці.

*Вебстер**

Коли зборисько трохи оговталось від загального зачудування, Вілфред Айвенго спитав у великого магістра як верховного судді цього двобою, чи так мужньо й вірно виконав він свої обов'язки, як того вимагав статут змагання.

– Мужньо й вірно, – відповів великий магістр. – Оголошую дівчину вільною і безвинною! Зброєю, обладунком і тілом померлого лицаря має право розпорядитися за власним бажанням переможець.

– Я однаково не маю бажання ні користуватися його обладунком, ні віддавати його тіло на поганьблення, – сказав лицар Айвенго. – Він воював за християнську віру. А нині його повалено не людською рукою, а Божою волею. Але нехай його поховають тихо і скромно, як годиться полеглому, що бивсь за несправедне діло. А щодо дівчини...

Його перебив кінський тупіт. Вершників було так багато і мчали вони так швидко, що під ними двигтіла земля. На бойовище вимчав Чорний Лицар, а за ним – численний загін кінних вояків та кілька лицарів у повному обладунку.

“I am too late,” he said, looking around him. “I had doomed Bois-Guilbert for mine own property. – Ivanhoe, was this well, to take on thee such a venture, and thou scarce able to keep thy saddle?”

“Heaven, my Liege,” answered Ivanhoe, “hath taken this proud man for its victim. He was not to be honoured in dying as your will had designed.”

“Peace be with him,” said Richard, looking steadfastly on the corpse, “if it may be so – he was a gallant knight, and has died in his steel harness full knightly. But we must waste no time – Bohun, do thine office!”

A Knight stepped forward from the King’s attendants, and, laying his hand on the shoulder of Albert de Malvoisin, said, “I arrest thee of High Treason.”

The Grand Master had hitherto stood astonished at the appearance of so many warriors. – He now spoke.

“Who dares to arrest a Knight of the Temple of Zion, within the girth of his own Preceptory, and in the presence of the Grand Master? and by whose authority is this bold outrage offered?”

“I make the arrest,” replied the Knight – “I, Henry Bohun, Earl of Essex, Lord High Constable of England.”

“And he arrests Malvoisin,” said the King, raising his visor, “by the order of Richard Plantagenet, here present. – Conrade Mont-Fitchet, it is well for thee thou art born no subject of mine. – But for thee, Malvoisin, thou diest with thy brother Philip, ere the world be a week older.”

“I will resist thy doom,” said the Grand Master.

“Proud Templar,” said the King, “thou canst not – look up, and behold the Royal Standard of England floats over thy towers instead of thy Temple banner! – Be wise, Beaumanoir, and make no bootless opposition – Thy hand is in the lion’s mouth.”

“I will appeal to Rome against thee,” said the Grand Master, “for usurpation on the immunities and privileges of our Order.”

“Be it so,” said the King; “but for thine own sake tax me not with usurpation now. Dissolve thy Chapter, and depart with thy followers to thy next Preceptory, (if thou canst find one), which has not been made the scene of treasonable conspiracy against the King of England – Or, if thou wilt, remain, to share our hospitality, and behold our justice.”

“To be a guest in the house where I should command?” said the Templar; “never! – Chaplains, raise the Psalm, *Quare fremuerunt Gentes?* – Knights, squires, and followers of the Holy Temple, prepare to follow the banner of Beau-seant!”

– Я запізнився, – сказав він, озирнувшись навкруги, – Буагільбер мав померти від моєї руки... Айвенго, чи добре ти вчинив, узявшись до такого, коли сам насилу тримаєшся в сідлі?

– Сам Бог, володарю, покарав цього пихатого чоловіка, – відповів Айвенго.

– Не судилася йому честь померти тією смертю, яку ви призначили йому.

– Мир йому, – сказав Річард, пильно поглянувши в обличчя померлому, – коли це можливо: він був хоробрий лицар і помер у сталевому обладунку, як і годиться лицареві. Проте не марнуймо часу. Бовене, виконуй свій обов'язок!

З почту короля вийшов лицар і, поклавши руку на плече Альберту Мальвуазенові, промовив:

– Я заарештовую тебе як державного зрадника!

Великий магістр, що досі мовчки дивувався несподіваній появі такого численного загону вояків, нарешті заговорив:

– Хто наслідують заарештувати лицаря Сіонського Храму в межах його прецепторії й у присутності великого магістра? І за чийм велінням завдають йому такої зухвалої образи?

– Я заарештовую його, – відповів лицар, – я, Генрі Бовен, граф Ессекський, лорд-головнокомандувач військ Англії.

– І за велінням Річарда Плантагенета, присутнього тут, – мовив король, відкриваючи забороло. – Конраде Монт-Фітчете, маєш щастя, що не народився моїм підданцем. А тебе, Мальвуазене, і твого брата Філіппа стратять ще до кінця цього тижня.

– Я чинитиму опір твоєму вироку, – сказав великий магістр.

– Гордий храмовнику, ти на це неспроможний, – заперечив король. – Поглянь на вежі свого замку і побачиш, що замість корогви вашого ордену там майорить штандарт короля Англії. Будь розважливий, Бомануаре, й не чини марного опору. Твоя рука тепер у пащі лева.

– Я подам на тебе скаргу до Рима, – сказав великий магістр. – Звинувачую тебе в порушенні недоторканності й привілеїв нашого ордену.

– Роби, що хочеш, – відповів король, – та заради твоєї власної безпеки не говори зараз про порушення прав. Розпусти членів капітулу: їдь зі своїми помічниками до іншої прецепторії, якщо тільки знайдеться така, яка не стала осередком зрадницької змови проти короля Англії. А втім, якщо хочеш, залишайся. Скористайся з нашої гостинності й подивись, як ми будемо чинити правосуддя.

– Як! Мені бути гостем там, де я повинен бути повелителем? – вигукнув великий магістр. – Цього ніколи не буде! Капелани, співайте псалом «*Quare fremuerunt gentes*»!¹ Лицарі, джури і служителі святого Храму, готуйтеся йти за корогвою нашого ордену Босеан!

¹ «Через що затремтіли народи!» (латин.)

The Grand Master spoke with a dignity which confronted even that of England's king himself, and inspired courage into his surprised and dismayed followers. They gathered around him like the sheep around the watch-dog, when they hear the baying of the wolf. But they evinced not the timidity of the scared flock – there were dark brows of defiance, and looks which menaced the hostility they dared not proffer in words. They drew together in a dark line of spears, from which the white cloaks of the knights were visible among the dusky garments of their retainers, like the lighter-coloured edges of a sable cloud. The multitude, who had raised a clamorous shout of reprobation, paused and gazed in silence on the formidable and experienced body to which they had unwarily bade defiance, and shrunk back from their front.

The Earl of Essex, when he beheld them pause in their assembled force, dashed the rowels into his charger's sides, and galloped backwards and forwards to array his followers, in opposition to a band so formidable. Richard alone, as if he loved the danger his presence had provoked, rode slowly along the front of the Templars, calling aloud, "What, sirs! Among so many gallant knights, will none dare splinter a spear with Richard? – Sirs of the Temple! your ladies are but sunburned, if they are not worth the shiver of a broken lance?"

"The Brethren of the Temple," said the Grand Master, riding forward in advance of their body, "fight not on such idle and profane quarrel – and not with thee, Richard of England, shall a Templar cross lance in my presence. The Pope and Princes of Europe shall judge our quarrel, and whether a Christian prince has done well in buckling the cause which thou hast to-day adopted. If unassailed, we depart assailing no one. To thine honour we refer the armour and household goods of the Order which we leave behind us, and on thy conscience we lay the scandal and offence thou hast this day given to Christendom."

With these words, and without waiting a reply, the Grand Master gave the signal of departure. Their trumpets sounded a wild march, of an Oriental character, which formed the usual signal for the Templars to advance. They changed their array from a line to a column of march, and moved off as slowly as their horses could step, as if to show it was only the will of their Grand Master, and no fear of the opposing and superior force, which compelled them to withdraw.

"By the splendour of Our Lady's brow!" said King Richard, "it is pity of their lives that these Templars are not so trusty as they are disciplined and valiant."

The multitude, like a timid cur which waits to bark till the object of its challenge has turned his back, raised a feeble shout as the rear of the squadron left the ground.

Великий магістр говорив із гідністю, яка не поступалася гідності самого короля Англії й надихнула мужністю серця його сторопілих і спантелечених прихильників. Вони зібралися круг нього, як вівці навколо сторожового пса, зачувши вовче виття. Але в їхній поставі не було полохливості, властивої овечій отарі, навпаки – обличчя храмовників були похмурі й зухвалі, в поглядах прозирала ворожнеча, якої вони не насмілювались виказати словами. Вони зімкнулись у лави, їхні списи утворили темну смугу, крізь яку білі лицарські мантиї проступали на тлі чорного одягу служителів немов сріблясті краї чорної хмари. Юрба простолюду, що зняв був проти них гучний лемент, принишкла й мовчки споглядала грізні лави випробуваних воїнів. Багато хто навіть позадкував.

Граф Ессекський, побачивши, що храмовники приготувалися до бою, підстрожив коня й помчав до своїх вояків, шикуючи їх у бойові шеренги проти небезпечного ворога. І тільки Річард, щиро тішачись передчуттям небезпеки, неквапливо їхав повз фронт вишикуваних храмовників, голосно гукаючи до них:

– То що, лицарі, невже жоден із вас не наважиться зітнутися на списках із Річардом? Гей, панове храмовники! Ваші дами, певне, надто вже смагляві, коли жодна не варта уламка списа, зламаного на її честь!

– Слуги святого Храму, – заперечив великий магістр, виїхавши наперед, – не стають до бою задля таких пустих і суєтних притичин. А з тобою, Річарде, королю англійській, жоден храмовник не зітнеться на списках у моїй присутності. Нехай папа римський та монархи Європи розсудять нас з тобою і вирішать, чи личить християнському володареві захищати те діло, задля якого ти сьогодні виступив. Нас не зачеплять – то й ми поїдемо, нікого не зачепивши. Твоїй честі ми довіряємо зброю і майно нашого ордену, яке лишаємо тут; на твоє сумління покладаємо відповідальність за те спокушання і кривду, що їх ти заподіяв сьогодні християнству.

З цими словами, не чекаючи на відповідь, великий магістр дав знак до відходу. Сурми заграли якийсь дикий східний марш, що звичайно був сигналом до виступу храмовників у похід. Вони змінили стрій і, вишикувавшись у колону, рушили вперед так повільно, як тільки могли йти їхні коні, немов прагнули показати, що йдуть звідси лише з наказу свого великого магістра, а не зі страху перед виставленим проти них набагато сильнішим військом.

– Присягаюся Богородицею, – сказав король Річард, – шкода, що ці храмовники такі ненадійні, бо дисципліною та хоробрістю вони можуть похвалитися.

Юрба, подібно до боязкого пса, який починає гавкати, коли людина, що роздратувала його, повертається до нього плечима, горлала щось услід храмовникам, які вже вийшли за огорожу бойовища.

During the tumult which attended the retreat of the Templars, Rebecca saw and heard nothing – she was locked in the arms of her aged father, giddy,

Під час метушні, зчиненої від'їздом храмовників, Ребека нічого не бачила й не чула. Вона лежала в обіймах свого старого батька,

and almost senseless, with the rapid change of circumstances around her. But one word from Isaac at length recalled her scattered feelings.

“Let us go,” he said, “my dear daughter, my recovered treasure – let us go to throw ourselves at the feet of the good youth.”

“Not so,” said Rebecca, “O no – no – no – I must not at this moment dare to speak to him – Alas! I should say more than – No, my father, let us instantly leave this evil place.”

“But, my daughter,” said Isaac, “to leave him who hath come forth like a strong man with his spear and shield, holding his life as nothing, so he might redeem thy captivity; and thou, too, the daughter of a people strange unto him and his – this is service to be thankfully acknowledged.”

“It is – it is – most thankfully – most devoutly acknowledged,” said Rebecca – “it shall be still more so – but not now – for the sake of thy beloved Rachel, father, grant my request – not now!”

“Nay, but,” said Isaac, insisting, “they will deem us more thankless than mere dogs!”

“But thou seest, my dear father, that King Richard is in presence, and that – ”

“True, my best – my wisest Rebecca! – Let us hence – let us hence! – Money he will lack, for he has just returned from Palestine, and, as they say, from prison – and pretext for exacting it, should he need any, may arise out of my simple traffic with his brother John. Away, away, let us hence!”

And hurrying his daughter in his turn, he conducted her from the lists, and by means of conveyance which he had provided, transported her safely to the house of the Rabbi Nathan.

The Jewess, whose fortunes had formed the principal interest of the day, having now retired unobserved, the attention of the populace was transferred to the Black Knight. They now filled the air with “Long life to Richard with the Lion’s Heart, and down with the usurping Templars!”

“Notwithstanding all this lip-loyalty,” said Ivanhoe to the Earl of Essex, “it was well the King took the precaution to bring thee with him, noble Earl, and so many of thy trusty followers.”

The Earl smiled and shook his head.

“Gallant Ivanhoe,” said Essex, “dost thou know our Master so well, and yet suspect him of taking so wise a precaution! I was drawing towards York having heard that Prince John was making head there, when I met King Richard, like a true knight-errant, galloping hither to achieve in his own person this adventure of the Templar and the Jewess, with his own single arm. I accompanied him with my band, almost maugre his consent.”

приголомшена і майже безтямна від пережитого. Та одне слово, вимовлене Ісаком, повернуло їй здатність відчувати.

– Ходімо, – казав він, – ходімо, дорога дитино, скарбе мій неоціненний, впадімо до ніг доброго юнака!

– Ні, ні, – прохала його Ребека. – Ні, не тепер! Цієї хвилини я не зважусь заговорити до нього! Леле! Я мала б йому сказати набагато більше... Ні, ні... Тату, їдьмо чимшвидше з цього лиховісного місця!

– Але ж, донечко, – наполягав Ісак, – як можна не подякувати мужньому лицареві, що, ризикуючи власним життям, виступив зі списом і щитом, аби визволити тебе з полону? Це така послуга, за яку не можна не бути вдячним.

– Авжеж! Вдячним, і вдячним понад усяку міру, – мовила Ребека, – та тільки не тепер. Заради твоєї коханої Рахілі благаю тебе, зваж на моє прохання – не тепер.

– Так не можна, – не погоджувався Ісак, – вони можуть подумати, що ми невдячніші за собаку.

– Та хіба ти не бачиш, любий тату, що тут сам король Річард, а отже...

– Правда, правда, моя наймудріша Ребеко! Ходімо звідси, швидше ходімо. Йому тепер будуть потрібні гроші, бо він щойно повернувся з Палестини, та ще подекують, ніби втік із в'язниці... А якби йому був потрібен привід, щоб обібрати мене, досить і того, що я мав справу з його братом Джоном... Поки що мені ліпше не потрапляти на очі королю.

Тепер уже сам кваплячи Ребеку, він швидко вивів її з бойовища до нош, що були приготовані для неї, і щасливо прибув з нею в дім рабина Натана Бен-Ізраїля.

Тож єврейка, доля якої найдужче цікавила всіх того дня, зникла, ніким не помічена, ба увага юрби зосередилась на Чорному Лицарі. Люди голосно і з запалом горлали: «Многая літа Річарду Левове Серце! Геть храмовників!»

– Незважаючи на цю начебто відданість, – сказав Айвенго графові Ессекському, – добре, що король завбачливо викликав тебе, шляхетний графе, й загін твоїх воїнів.

Граф Ессекський усміхнувся й похитав головою.

– Звитяжний Айвенго, – сказав він, – ти так добре знаєш нашого володаря і все-таки запідозрив його в мудрій завбачливості! Я просто прямував до Йорка, де згідно з чутками принц Джон зосередив свої сили, і цілком випадково зустрівся з королем. Як справжній мандрівний лицар, наш Річард мчав сюди, прагнучи особисто вирішити долю двобою й тим самим покінчити з цією пригодою єврейки і храмовника. Я зі своїм загоном вирушив за ним мало не всупереч його волі.

“And what news from York, brave Earl?” said Ivanhoe; “will the rebels bide us there?”

“No more than December’s snow will bide July’s sun,” said the Earl; “they are dispersing; and who should come posting to bring us the news, but John himself!”

“The traitor! the ungrateful insolent traitor!” said Ivanhoe; “did not Richard order him into confinement?”

“O! he received him,” answered the Earl, “as if they had met after a hunting party; and, pointing to me and our men-at-arms, said, ‘Thou seest, brother, I have some angry men with me – thou wert best go to our mother, carry her my duteous affection, and abide with her until men’s minds are pacified.’”

“And this was all he said?” enquired Ivanhoe; “would not any one say that this Prince invites men to treason by his clemency?”

“Just,” replied the Earl, “as the man may be said to invite death, who undertakes to fight a combat, having a dangerous wound unhealed.”

“I forgive thee the jest, Lord Earl,” said Ivanhoe; “but, remember, I hazarded but my own life – Richard, the welfare of his kingdom.”

“Those,” replied Essex, “who are specially careless of their own welfare, are seldom remarkably attentive to that of others – But let us haste to the castle, for Richard meditates punishing some of the subordinate members of the conspiracy, though he has pardoned their principal.”

From the judicial investigations which followed on this occasion, and which are given at length in the Wardour Manuscript, it appears that Maurice de Bracy escaped beyond seas, and went into the service of Philip of France; while Philip de Malvoisin, and his brother Albert, the Preceptor of Templestowe, were executed, although Waldemar Fitzurse, the soul of the conspiracy, escaped with banishment; and Prince John, for whose behoof it was undertaken, was not even censured by his good-natured brother. No one, however, pitied the fate of the two Malvoisins, who only suffered the death which they had both well deserved, by many acts of falsehood, cruelty, and oppression.

Briefly after the judicial combat, Cedric the Saxon was summoned to the court of Richard, which, for the purpose of quieting the counties that had been disturbed by the ambition of his brother, was then held at York. Cedric tushed and pshawed more than once at the message – but he refused not obedience. In fact, the return of Richard had quenched every hope that he had entertained of restoring a Saxon dynasty in England; for, whatever head the Saxons might have made

– А які звістки з Йорка, хоробрий графе? – спитав Айвенго. – Заколотники чекають нас там?

– Не більше, ніж грудневий сніг на липневе сонце, – відповів граф. – Вони розбіглися! І як ти гадаєш, хто поквапився привезти нам цю звістку? Сам принц Джон, власною персоною.

– Зрадник! Невдячний, нахабний зрадник! – обурився Айвенго. – Річард наказав ув'язнити його?

– Аякже, прийняв його так, немов зустрівся з ним після полювання! – відповів граф. – Показав на мене й на наших воїнів та й каже йому: «Бачиш, брате, зі мною тут сердиті хлопці, отож їдь краще до матінки, перекажи їй мою синівську любов і шанування й будь біля неї, поки вгамуються людські чвари».

– Оце й усе? – сторопів Айвенго. – Хоч не хоч, а скажеш, що таким ласкавим поведженням король сам спонукає до зрад.

– Саме так, – погодився граф. – А проте можна сказати й таке, що людина сама прагне смерті, йдучи на бойовище, коли в неї ще не загоїлась небезпечна рана.

– Дарую тобі це кепкування, графе, – мовив Айвенго, – але ж не забувай, що я ризикував лише власним життям, а Річард – добром цілого королівства.

– Той, хто ставиться легковажно до свого добра, рідко здатний піклуватися про інших, – заперечив граф. – Одначе ходімо швидше до замку, бо Річард надумав показово покарати декого з другорядних заколотників, дарма що простив головного призвідця.

З судового слідства, яке відбулося того дня й було занесене до літопису, відомо, що Моріс де Брасі втік за море й пішов на службу до Філіппа, короля Франції, Філіппа Мальвуазена та його брата Альберта, прецептора Темплстоу, стратили, Вальдемар Фіц-Урс, який був душею змови, відбувся вигнанням з Англії, а принца Джона, на користь якого влаштовували змову, добродушний брат навіть не насварив. А втім, нікому не було шкода обох Мальвуазенів: їх покарано цілком заслужено, бо вони безліч разів виявляли нещирість, жорстокість і деспотизм.

Незабаром після двобою в Темплстоу Седріка Сакса запросили до Річардового двору. Тієї пори король перебував у місті Йорку, щоб особисто сприяти заспокоєнню провінції, де найдужче виявилися підступні дії його брата Джона.

Діставши запрошення, Седрік спершу бурчав і сердився, а втім, скорився. Повернення Річарда згасило, власне, всі надії відновити на англійському троні саксонську династію, бо хоч би кого виставили сакси своїм кандидатом, в разі усобиць вони не мали жодних шансів на успіх

in the event of a civil war, it was plain that nothing could be done under the undisputed dominion of Richard, popular as he was by his personal good qualities and military fame, although his administration was wilfully careless, now too indulgent, and now allied to despotism.

But, moreover, it could not escape even Cedric's reluctant observation, that his project for an absolute union among the Saxons, by the marriage of Rowena

за тієї надзвичайної популярності, якою тішився Річард, що його всі любили за добру вдачу й бойову славу, дарма що, правлячи державою, він виявляв примхливу легковажність і був то надто поблажливий, то вкрай суворий і майже деспотичний.

До того ж навіть Седрік із прикрістю був змушений визнати, що його проєкт пошлюбити Ровену з Ательстаном задля єднання всіх

and Athelstane, was now completely at an end, by the mutual dissent of both parties concerned. This was, indeed, an event which, in his ardour for the Saxon cause, he could not have anticipated, and even when the disinclination of both was broadly and plainly manifested, he could scarce bring himself to believe that two Saxons of royal descent should scruple, on personal grounds, at an alliance so necessary for the public weal of the nation. But it was not the less certain: Rowena had always expressed her repugnance to Athelstane, and now Athelstane was no less plain and positive in proclaiming his resolution never to pursue his addresses to the Lady Rowena. Even the natural obstinacy of Cedric sunk beneath these obstacles, where he, remaining on the point of junction, had the task of dragging a reluctant pair up to it, one with each hand. He made, however, a last vigorous attack on Athelstane, and he found that resuscitated sprout of Saxon royalty engaged, like country squires of our own day, in a furious war with the clergy.

It seems that, after all his deadly menaces against the Abbot of Saint Edmund's, Athelstane's spirit of revenge, what between the natural indolent kindness of his own disposition, what through the prayers of his mother Edith, attached, like most ladies, (of the period,) to the clerical order, had terminated in his keeping the Abbot and his monks in the dungeons of Coningsburgh for three days on a meagre diet. For this atrocity the Abbot menaced him with excommunication, and made out a dreadful list of complaints in the bowels and stomach, suffered by himself and his monks, in consequence of the tyrannical and unjust imprisonment they had sustained. With this controversy, and with the means he had adopted to counteract this clerical persecution, Cedric found the mind of his friend Athelstane so fully occupied, that it had no room for another idea. And when Rowena's name was mentioned the noble Athelstane prayed leave to quaff a full goblet to her health, and that she might soon be the bride of his kinsman Wilfred. It was a desperate case therefore. There was obviously no more to be made of Athelstane; or, as Wamba expressed it, in a phrase which has descended from Saxon times to ours, he was a cock that would not fight.

There remained betwixt Cedric and the determination which the lovers desired to come to, only two obstacles – his own obstinacy, and his dislike of the Norman dynasty. The former feeling gradually gave way before the endearments of his ward, and the pride which he could not help nourishing in the fame of his son. Besides, he was not insensible to the honour of allying his own line to that of Alfred, when the superior claims of the descendant of Edward the Confessor were abandoned for ever. Cedric's aversion to the Norman race of kings was also much undermined, – first, by consideration of

саксів був тепер цілком нездійсненним, бо обидві сторони категорично відкидали його. Він аж ніяк не сподівався такої розв'язки – навіть тоді, коли наречений і наречена ясно й відверто висловились проти цього союзу; Седрік ніяк не міг повірити, щоб дві особи королівської крові могли з особистих міркувань зректися шлюбу, такого потрібного для добра нації. А тим часом факти були незаперечні: Ровена завжди виказувала нехоть до Ательстана, а тепер ще й Ательстан не менш твердо заявив, що нізащо не свататиметься до Ровени. Перед такими перешкодами змушена була відступити навіть велика впертість, властива Седрікові від природи, бо йому доводилось тягти до вінця двох людей, які зятято опиралися. Він, одначе, спробував був ще раз натиснути на Ательстана. Проте, приїхавши до нього, Седрік застав цього воскреслого нащадка саксонських королів у стані війни з місцевим духівництвом.

Після всіх смертельних погроз абатові монастиря святого Едмунда дух мстивості, певне, покинув Ательстана – чи то через те, що від природи він був надто лінивий і м'якосердий, чи то поступившись проханням своєї матері, леді Едіт, що, як і більшість вельможних дам тієї доби, шанувала духовних осіб. Він обмежився триденним ув'язненням абата й усієї монастирської братії на найпіснішій їжі в підвальних приміщеннях замку Конінзбург. За таку жорстокість абат погрожував, що відлучить його від церкви, і склав довжелезний список шлункових і кишкових захворювань, що їх набули він та його ченці внаслідок незаконного ув'язнення й тиранства, якого вони зазнали.

Седрік застав свого приятеля Ательстана таким поглинутим цими суперечками й пошуками засобів захисту від переслідувань духівництва, що ні про що інше не хотів навіть думати. А коли було вимовлене ім'я Ровени, шляхетний Ательстан попросив дозволу перехилити за її здоров'я повний келих і висловив побажання, аби вона чимшвидше взяла шлюб з його родичем Вілфредом. Річ очевидна, з Ательстаном нічого не можна було вдіяти. За Вамбином висловом, який відтоді стали вживати всі, «коли півень не забіяка, бійця з нього не зробиш».

Отож на заваді до мети, якої прагнули закохані, залишалися тільки дві перешкоди: впертість Седріка, а також його упереджене ставлення до норманської династії. Перше з цих почуттів поступово злагідніло під ніжним впливом його годованки й тієї гордості, якої він не міг не відчувати, бачачи синову славу. До того ж йому було б бажано поріднитися з Альфредовим родом, коли вже нащадок Едварда Сповідника твердо відмовився від цієї честі.

Седрікова відроза до королів норманської крові теж стала слабшати. З одного боку, він добре бачив, що не було жодної можливості порятувати

the impossibility of ridding England of the new dynasty, a feeling which goes far to create loyalty in the subject to the king “de facto”; and, secondly, by the personal attention of King Richard, who delighted in the blunt humour of Cedric, and, to use the language of the Wardour Manuscript, so dealt with the noble Saxon, that, ere he had been a guest at court for seven days, he had given his consent to the marriage of his ward Rowena and his son Wilfred of Ivanhoe.

The nuptials of our hero, thus formally approved by his father, were celebrated in the most august of temples, the noble Minster of York. The King himself attended, and from the countenance which he afforded on this and other occasions to the distressed and hitherto degraded Saxons, gave them a safer and more certain prospect of attaining their just rights, than they could reasonably hope from the precarious chance of a civil war. The Church gave her full solemnities, graced with all the splendour which she of Rome knows how to apply with such brilliant effect.

Gurth, gallantly apparelled, attended as esquire upon his young master whom he had served so faithfully, and the magnanimous Wamba, decorated with a new cap and a most gorgeous set of silver bells. Sharers of Wilfred’s dangers and adversity, they remained, as they had a right to expect, the partakers of his more prosperous career.

Англию від нової династії, а таке усвідомлення великою мірою сприяє визнанню короля, що сидить на троні. З другого боку, король Річард виявляв йому особисту увагу, щиро втішався гострою Седріковою дотепністю і, за свідченням тієї ж таки рукописної хроніки, зумів так полонити шляхетного Сакса, що не минуло й тижня від дня його приїзду до королівського двору, як він дав згоду на шлюб своєї вихованки леді Ровени зі своїм сином Вілфредом.

Вінчали нашого героя у найвеличнішому з храмів – у кафедральному соборі міста Йорка. Сам король був присутній на вінчанні, і, зважаючи на увагу, яку він виявив у цьому та в багатьох інших випадках доти пригніченим і зневаженим саксам, вони побачили, що мирними засобами можна досягти значно більших успіхів, аніж унаслідок ненадійного успіху в усобицях.

Шлюбна церемонія була виконана з усією тією пишнотою, якою римські прелати вміють супроводити свої урочистості.

Ошатно вдягнений Гурт виконував при молодому господареві, якому він так віддано служив, роль джури; тут-таки був і відданий Вамба, у новому ковпаку з чудовим набором срібних дзвіночків. Гурт і Вамба разом з Вілфредом долали лихі пригоди й небезпеки, а тепер поділяли з ним його добробут і щастя.

But besides this domestic retinue, these distinguished nuptials were celebrated by the attendance of the high-born Normans, as well as Saxons, joined with the universal jubilee of the lower orders, that marked the marriage of two individuals as a pledge of the future peace and harmony betwixt two races, which, since that period, have been so completely mingled, that the distinction has become wholly invisible. Cedric lived to see this union approximate towards its completion; for as the two nations mixed in society and formed intermarriages with each other,

Проте, крім такого домашнього почту, це блискуче весілля було відзначене присутністю великої кількості високородних норманських і саксонських вельмож, а також загальним захватом нижчих верств, які вітали в шлюбі цієї пари запоруку майбутнього миру та гармонії між двома народами, що відтоді з'єдналися і втратили свої відмінності. Седрик дожив до початку цього єднання, бо тією мірою, якою обидва народи зустрічалися в товаристві та єдналися в шлюбах, нормани стримували

the Normans abated their scorn, and the Saxons were refined from their rusticity. But it was not until the reign of Edward the Third that the mixed language, now termed English, was spoken at the court of London, and that the hostile distinction of Norman and Saxon seems entirely to have disappeared.

It was upon the second morning after this happy bridal, that the Lady Rowena was made acquainted by her handmaid Elgitha, that a damsel desired

свій гонор, а сакси втрачали свою неотесаність. А втім, та змішана мова, що її ми тепер називаємо англійською, остаточно ввійшла в ужиток лише за королювання Едварда III; тоді ж, мабуть, зникли й останні сліди розбрату між норманами і саксами.

Минуло два дні після щасливого одруження, і леді Ровена сиділа у своїй кімнаті, аж тут служниця Ельгіта доповіла їй, що якась дівчина

admission to her presence, and solicited that their parley might be without witness. Rowena wondered, hesitated, became curious, and ended by commanding the damsel to be admitted, and her attendants to withdraw.

She entered – a noble and commanding figure, the long white veil, in which she was shrouded, overshadowing rather than concealing the elegance and majesty of her shape. Her demeanour was that of respect, unmingled by the least shade either of fear, or of a wish to propitiate favour. Rowena was ever ready to acknowledge the claims, and attend to the feelings, of others. She arose, and would have conducted her lovely visitor to a seat; but the stranger looked at Elgitha, and again intimated a wish to discourse with the Lady Rowena alone. Elgitha had no sooner retired with unwilling steps, than, to the surprise of the Lady of Ivanhoe, her fair visitant kneeled on one knee, pressed her hands to her forehead, and bending her head to the ground, in spite of Rowena's resistance, kissed the embroidered hem of her tunic.

“What means this, lady?” said the surprised bride; “or why do you offer to me a deference so unusual?”

“Because to you, Lady of Ivanhoe,” said Rebecca, rising up and resuming the usual quiet dignity of her manner, “I may lawfully, and without rebuke, pay the debt of gratitude which I owe to Wilfred of Ivanhoe. I am – forgive the boldness which has offered to you the homage of my country – I am the unhappy Jewess, for whom your husband hazarded his life against such fearful odds in the tiltyard of Templestowe.”

“Damsel,” said Rowena, “Wilfred of Ivanhoe on that day rendered back but in slight measure your unceasing charity towards him in his wounds and misfortunes. Speak, is there aught remains in which he or I can serve thee?”

“Nothing,” said Rebecca, calmly, “unless you will transmit to him my grateful farewell.”

“You leave England then?” said Rowena, scarce recovering the surprise of this extraordinary visit.

“I leave it, lady, ere this moon again changes. My father had a brother high in favour with Mohammed Boabdil, King of Grenada – thither we go, secure of peace and protection, for the payment of such ransom as the Moslem exact from our people.”

“And are you not then as well protected in England?” said Rowena. “My husband has favour with the King – the King himself is just and generous.”

“Lady,” said Rebecca, “I doubt it not – but the people of England are a fierce race, quarrelling ever with their neighbours or among themselves, and ready to plunge the sword into the bowels of each other. Such is no safe abode for the children of my people. Ephraim is an heartless dove – Issachar an

просить дозволу поговорити з нею сам-на-сам. Ровена здивувалась, подумала, повагалась, проте цікавість узяла гору, й вона звеліла, щоб дівчину провели до неї.

Увійшла ставна, шляхетної зовнішності дівчина. Довге біле покривало радше відтінювало, ніж приховувало граційність і шляхетність її постави. Всім своїм виглядом вона засвідчувала шанобу, проте навіть без натяку на страх і бажання запобігати ласки. Ровена ніколи не відмовляла в допомозі й завжди виявляла увагу до почуттів інших людей. Вона підвелась і хотіла взяти гостю за руку й підвести її до крісла, проте дівчина озирнулася на Ельгіту й ще раз попросила дозволити їй поговорити з леді Ровеною віч-на-віч. Тільки-но Ельгіта вийшла (до речі, дуже неохоче), вродлива відвідувачка, вкрай здивувавши леді Айвенго, вклякнула перед нею, притисла обидві руки собі до чола і, схилившись до підлоги, поцілувала край гаптованого убору Ровени, незважаючи на її протести.

– Навіщо це все? – здивовано спитала леді Айвенго. – Чому ви виявляєте мені таку незвичайну шанобу?

– Бо вам, леді Айвенго, я можу законно й гідно скласти подяку, яку я зобов'язана висловити Вілфредові Айвенго, – відповіла Ребека, підводячись і знову прибравши своєї звичної, сповненої гідності й незворушності, постави. – Даруйте, що я насмілилася засвідчити вам знаки поваги, звичні для мого народу. Я та нещасна єврейка, задля порятунку якої ваш чоловік ризикував життям на бойовищі в Темплстоу, коли все було проти нього.

– Ласкава дівчино, – мовила Ровена, – того дня Вілфред Айвенго відплатив вам лише дещицю за догляд і лікування його ран, коли з ним сталося нещастя. Скажіть, чи не можемо ми, він або я, чимось допомогти вам?

– Ні, – спокійно відповіла Ребека, – я тільки прошу вас переказати йому на прощання мою найщирішу вдячність і найкращі побажання.

– Хіба ви їдете з Англії? – здивовано спитала Ровена, й досі спантеличена такими незвичними відвідинами.

– Їду, леді, ще до кінця цього місяця. Мій батько має брата, що запобіг великої ласки в Мохамеда Боабділа, короля гренадського. Туди ми й вирушимо, щоб жити там спокійно й без кривд, заплативши данину, яку мусульмани беруть з людей нашого плем'я.

– Хіба в Англії ви не маєте такої безпеки? – спитала Ровена. – Король ласкавий до мого чоловіка, та й сам він – справедливий і великодушний.

– Я не маю в цьому жодного сумніву, леді, – мовила Ребека, – та англійці – жорстокий народ. Вони безперестану воюють з сусідами або між собою, немилосердні й ладні проткнути одне одного мечем. Дітям нашого плем'я небезпечно жити серед них. У цій країні війн і

over-laboured drudge, which stoops between two burdens. Not in a land of war and blood, surrounded by hostile neighbours, and distracted by internal factions, can Israel hope to rest during her wanderings.”

“But you, maiden,” said Rowena – “you surely can have nothing to fear. She who nursed the sick-bed of Ivanhoe,” she continued, rising with enthusiasm – “she can have nothing to fear in England, where Saxon and Norman will contend who shall most do her honour.”

“Thy speech is fair, lady,” said Rebecca, “and thy purpose fairer; but it may not be – there is a gulf betwixt us. Our breeding, our faith, alike forbid either to pass over it. Farewell – yet, ere I go indulge me one request. The bridal-veil hangs over thy face; deign to raise it, and let me see the features of which fame speaks so highly.”

“They are scarce worthy of being looked upon,” said Rowena; “but, expecting the same from my visitant, I remove the veil.”

She took it off accordingly; and, partly from the consciousness of beauty, partly from bashfulness, she blushed so intensely, that cheek, brow, neck, and bosom, were suffused with crimson. Rebecca blushed also, but it was a momentary feeling; and, mastered by higher emotions, past slowly from her features like the crimson cloud, which changes colour when the sun sinks beneath the horizon.

“Lady,” she said, “the countenance you have deigned to show me will long dwell in my remembrance. There reigns in it gentleness and goodness; and if a tinge of the world’s pride or vanities may mix with an expression so lovely, how should we chide that which is of earth for bearing some colour of its original? Long, long will I remember your features, and bless God that I leave my noble deliverer united with – ”

She stopped short – her eyes filled with tears. She hastily wiped them, and answered to the anxious enquiries of Rowena – “I am well, lady – well. But my heart swells when I think of Torquilstone and the lists of Templestowe. – Farewell. One, the most trifling part of my duty, remains undischarged. Accept this casket – startle not at its contents.”

Rowena opened the small silver-chased casket, and perceived a carcanet, or neck lace, with ear-jewels, of diamonds, which were obviously of immense value.

“It is impossible,” she said, tendering back the casket. “I dare not accept a gift of such consequence.”

“Yet keep it, lady,” returned Rebecca. – “You have power, rank, command, influence; we have wealth, the source both of our strength and weakness; the value of these toys, ten times multiplied, would not

кровопролить, яку оточують ворожі їй сусіди і яку шматують внутрішні чвари, народ мандрованого по світу Ізраїлю не може сподіватися на відпочинок і спокій.

– Але ж ви, – заперечила Ровена, – ви самі аж ніяк не повинні чогось боятися. Тій, що, забувши про сон, доглядала пораненого Вілфреда Айвенго, – провадила вона з запалом, – нема чого боятися в Англії, де й сакси, й нормани всіляко шануватимуть тебе.

– Гарна твоя мова, леді, – сказала Ребека, – а твої наміри ще ліпші. Та цього не може бути: міжнами пролягає прірва. Наші вірування, наше виховання ні вам, ні нам не дозволяють переступити ту прірву. Прощавай, але перше ніж я піду, вияви мені ласку. Фата молодої приховує твоє обличчя; дай мені побачити твоє обличчя, славу про яке переказують від уст до уст.

– Навряд чи воно таке, що на нього варто дивитися, – мовила Ровена, – та коли ти зробиш те саме, я відгорну фату.

Вона відхилила фату і чи то від усвідомлення своєї вроди, чи то від соромливості зашарілася так, що її щоки, шия і груди ніби спалахнули. Ребека теж зашарілась, але тільки на мить. За хвилину вона опанувала себе, і її обличчя зблідло, мов рожева хмарка, що блякне, коли сонце сідає за обрій.

– Леді, – сказала вона, – ваше обличчя, що його ви зводили мені показати, довго житиме в моїй пам'яті. В ньому переважають лагідність і доброта, а коли поміж цих чудових рис можна натрапити на відтінок світських гордощів і марнославства, то хіба можна звинувачувати земну плоть у тому, що її наділено тим, що властиве всьому земному? Довго згадуватиму я ваше обличчя й дякуватиму Богові за те, що лишаю мого шляхетного визволителя у шлюбі з тією...

На очі їй набігли сльози, й вона замовкла, потім квапливо втерла їх, а коли Ровена стала занепокоєно розпитувати, відповіла:

– Ні, леді, я здорова, цілком здорова. Та мені крається серце, коли я згадую Торкілстон і бойовище в Темплстоу. Прощавайте! Я не виконала ще однієї, найнезначнішої частини мого обов'язку. Візьміть оцю скриньку й не дивуйтеся тому, що побачите в ній.

Ровена відкрила невеличку коробочку в срібній оправі й побачила кільце і сережки з коштовних діамантів.

– Це неможливо, – заперечила вона, віддаючи Ребеці скриньку. – Я не насмілюсь прийняти такий коштовний подарунок.

– Лишіть його собі, леді, – мовила Ребека. – Ви маєте владу, титул, вплив – а ми тільки й маємо багатство, джерело нашої сили, а водночас і нашої слабкості. За ціну цих брязкалец, нехай навіть удесятеро дорожчих,

influence half so much as your slightest wish. To you, therefore, the gift is of little value, – and to me, what I part with is of much less. Let me not think you deem so wretchedly ill of my nation as your commons

не купиш і половини того, чого досягнеш, промовивши одне слово. Отже, для вас це не дуже коштовний подарунок, а для мене й поготів. Дозвольте мені думати, що ви не дотримуетесь тієї страхітливої думки про мій народ,

believe. Think ye that I prize these sparkling fragments of stone above my liberty? or that my father values them in comparison to the honour of his only child? Accept them, lady – to me they are valueless. I will never wear jewels more.”

“You are then unhappy!” said Rowena, struck with the manner in which Rebecca uttered the last words. “O, remain with us – the counsel of holy men will wean you from your erring law, and I will be a sister to you.”

“No, lady,” answered Rebecca, the same calm melancholy reigning in her soft voice and beautiful features – “that – may not be. I may not change the faith of my fathers like a garment unsuited to the climate in which I seek to dwell, and unhappy, lady, I will not be. He, to whom I dedicate my future life, will be my comforter, if I do His will.”

“Have you then convents, to one of which you mean to retire?” asked Rowena.

“No, lady,” said the Jewess; “but among our people, since the time of Abraham downwards, have been women who have devoted their thoughts to Heaven, and their actions to works of kindness to men, tending the sick, feeding the hungry, and relieving the distressed. Among these will Rebecca be numbered. Say this to thy lord, should he chance to enquire after the fate of her whose life he saved.”

There was an involuntary tremour on Rebecca’s voice, and a tenderness of accent, which perhaps betrayed more than she would willingly have expressed. She hastened to bid Rowena adieu.

“Farewell,” she said. “May He, who made both Jew and Christian, shower down on you his choicest blessings! The bark that waits us hence will be under weigh ere we can reach the port.”

She glided from the apartment, leaving Rowena surprised as if a vision had passed before her. The fair Saxon related the singular conference to her husband, on whose mind it made a deep impression. He lived long and happily with Rowena, for they were attached to each other by the bonds of early affection, and they loved each other the more, from the recollection of the obstacles which had impeded their union. Yet it would be enquiring too curiously to ask, whether the recollection of Rebecca’s beauty and magnanimity did not recur to his mind more frequently than the fair descendant of Alfred might altogether have approved.

Ivanhoe distinguished himself in the service of Richard, and was graced with farther marks of the royal favour. He might have risen still higher, but for the premature death of the heroic Coeur-de-Lion, before the Castle of Chaluz, near Limoges. With the life of a generous, but rash and romantic monarch,

яка притаманна вашому простоліду. Невже ви гадаєте, ніби оці блискучі камінчики дорожчі мені за мою свободу? Або що мій батько вважає їх дорожчими за честь своєї єдиної доньки? Візьміть їх, леді. Мені вони зовсім не потрібні. Я вже ніколи не носитиму коштовностей.

– Отже, ви нещасні! – вражено скрикнула Ровена, почувши останні Ребеччині слова. – Лишайтесь в нас! Праведні наставники зуміють переконати вас зректися вашої неправедної віри, а я буду вам за сестру.

– Ні, леді, – так само спокійно й сумовито відповіла Ребека, – це неможливо. Я не можу міняти віру моїх предків, як міняю вбрання залежно від клімату країни, де я збираюсь оселитися. А нещасною я не буду. Той, кому я присвячу своє життя, буде мені розрадником, якщо я виконаю його волю.

– То й у вас є монастирі, і ви хочете піти до одного з них? – спитала Ровена.

– Ні, леді, – відповіла єврейка, – але в нашого народу від Авраамових часів і до наших днів завжди були жінки, що посвячували свої думки Богові, а справи – подвигам любові й людям. Вони доглядають хворих, годують голодних, допомагають бідним. І Ребека робитиме те саме. Скажи це своєму володареві, якщо він колись питає про долю тієї, яку врятував від смерті.

Мимохіть голос Ребеки затремтів, і в ньому почулася така ніжність, яка виявила щось більше, ніж вона думала сказати. Дівчина квапливо розпрощалася з Ровеною.

– Прощайте, – мовила Ребека, – нехай той, хто створив і євреїв, і християн, обдарує вас усіма благами життя... Корабель, на якому ми відпливаємо, підніме якір, тільки-но ми прибудемо до гавані.

Вона тихенько вийшла з кімнати, а Ровена знай чудувалася, немов її навідала примара. Красуня-саксонка одразу ж розповіла про цю незвичайну гостю своєму чоловікові, і та розповідь глибоко вразила його.

Айвенго жив з Ровеною довго і щасливо, бо з молодих літ їх поєднувало взаємне кохання. Й кохали вони одне одного ще дужче через те, що подолали стільки перепон до свого єднання. А втім, навряд чи було б варто надто доскіпливо допитуватись, чи не згадував він красу й великодушність Ребеки набагато частіше, ніж те могло сподобатися вродливій Альфредовій спадкоємиці.

Айвенго вірно служив Річардові, й король, як і колись, був ласкавий до нього. Він, певне, досяг би найвищих почестей, якби не передчасна смерть Левового Серця, що загинув біля замку Шалю, неподалік Ліможа. Зі смертю цього великодушного, але нерозважливого й романтичного

perished all the projects which his ambition and his generosity had formed; to whom may be applied, with a slight alteration, the lines composed by Johnson for Charles of Sweden –

His fate was destined to a foreign strand,
A petty fortress and an “humble” hand;
He left the name at which the world grew pale,
To point a moral, or adorn a TALE.

монарха загинули всі честолюбні мрії і поривання Вілфреда Айвенго. А до самого Річарда підходять ті вірші, які написав Джонсон* про шведського короля Карла:

Йому судилось край мізерних стін,
В землі чужій зустріти марний скіні
Й імення, від якого бліднув світ,
Тепер живе в легендах давніх літ.

COMMENTS

Page 512: Additional Note.— The range of iron bars above that glowing charcoal.

This horrid species of torture may remind the reader of that to which the Spaniards subjected Guatimozin, in order to extort a discovery of his concealed wealth. But, in fact, an instance of similar barbarity is to be found nearer home, and occurs in the annals of Queen Mary's time, containing so many other examples of atrocity. Every reader must recollect, that after the fall of the Catholic Church, and the Presbyterian Church Government had been established by law, the rank, and especially the wealth, of the Bishops, Abbots, Priors, and so forth, were no longer vested in ecclesiastics, but in lay impropiators of the church revenues, or, as the Scottish lawyers called them, titulars of the temporalities of the benefice, though having no claim to the spiritual character of their predecessors in office.

Of these laymen, who were thus invested with ecclesiastical revenues, some were men of high birth and rank, like the famous Lord James Stewart, the Prior of St Andrews, who did not fail to keep for their own use the rents, lands, and revenues of the church. But if, on the other hand, the titulars were men of inferior importance, who had been inducted into the office by the interest of some powerful person, it was generally understood that the new Abbot should grant for his patron's benefit such leases and conveyances of the church lands and tithes as might afford their protector the lion's share of the booty. This was the origin of those who were wittily termed Tulchan* Bishops, being a sort of imaginary prelate, whose image was set up to enable his patron and principal to plunder the benefice under his name.

* A "Tulchan" is a calf's skin stuffed, and placed before a cow who has lost its calf, to induce the animal to part with her milk. The resemblance between such a Tulchan and a Bishop named to transmit the temporalities of a benefice to some powerful patron, is easily understood.

There were other cases, however, in which men who had got grants of these secularised benefices, were desirous of retaining them for their own use, without having the influence sufficient to establish their purpose; and these became frequently unable to protect themselves, however unwilling to submit to the exactions of the feudal tyrant of the district.

Bannatyne, secretary to John Knox, recounts a singular course of oppression practised on one of those titulars abbots, by the Earl of Cassilis in Ayrshire, whose extent of feudal influence was so wide that he was usually termed the King of Carrick. We give the fact as it occurs in Bannatyne's Journal, only premising that the Journalist held his master's opinions, both with respect to the Earl of Cassilis as an opposer of the king's party, and as being a detester of the practice of granting church revenues to titulars, instead of their being devoted to pious uses, such as the support of the clergy, expense of schools, and the relief of the national poor. He mingles in the narrative, therefore, a well deserved feeling of execration against the tyrant who employed the torture, which a tone of ridicule towards the patient, as if, after all, it had not been ill bestowed on such an equivocal and amphibious character as a titular abbot. He entitles his narrative,

THE EARL OF CASSILIS' TYRANNY AGAINST A QUICK (i.e. LIVING) MAN.

“Master Allan Stewart, friend to Captain James Stewart of Cardonall, by means of the Queen’s corrupted court, obtained the Abbey of Crossraguel. The said Earl thinking himself greater than any king in those quarters, determined to have that whole benefice (as he hath divers others) to pay at his pleasure; and because he could not find sic security as his insatiable appetite required, this shift was devised. The said Mr Allan being in company with the Laird of Bargany, (also a Kennedy,) was, by the Earl and his friends, enticed to leave the safeguard which he had with the Laird, and come to make good cheer with the said Earl. The simplicity of the imprudent man was suddenly abused; and so he passed his time with them certain days, which he did in Maybole with Thomas Kennedie, uncle to the said Earl; after which the said Mr Allan passed, with quiet company, to visit the place and bounds of Crossraguel, [his abbacy,] of which the said Earl being surely advertised, determined to put in practice the tyranny which long before he had conceived. And so, as king of the country, apprehended the said Mr Allan, and carried him to the house of Denure, where for a season he was honourably treated, (if a prisoner can think any entertainment pleasing;) but after that certain days were spent, and that the Earl could not obtain the feus of Crossraguel according to his own appetite, he determined to prove if a collation could work that which neither dinner nor supper could do for a long time. And so the said Mr Allan was carried to a secret chamber: with him passed the honourable Earl, his worshipful brother, and such as were appointed to be servants at that banquet. In the chamber there was a grit iron chimlay, under it a fire; other grit provision was not seen. The first course was, – ‘My Lord Abbot,’ (said the Earl,) ‘it will please you confess here, that with your own consent you remain in my company, because ye durst not commit yourself to the hands of others.’ The Abbot answered, ‘Would you, my lord, that I should make a manifest lie for your pleasure? The truth is, my lord, it is against my will that I am here; neither yet have I any pleasure in your company.’ ‘But ye shall remain with me, nevertheless, at this time,’ said the Earl. ‘I am not able to resist your will and pleasure,’ said the Abbot, ‘in this place.’ ‘Ye must then obey me,’ said the Earl, – and with that were presented unto him certain letters to subscribe, amongst which there was a five years’ tack, and a nineteen years’ tack, and a charter of feu of all the lands (of Crossraguel, with all the clauses necessary for the Earl to haste him to hell. For if adultery, sacrilege, oppression, barbarous cruelty, and theft heaped upon theft, deserve hell, the great King of Carrick can no more escape hell for ever, than the imprudent Abbot escaped the fire for a season as follows.

“After that the Earl spied repugnance, and saw that he could not come to his purpose by fair means, he commanded his cooks to prepare the banquet: and so first they flayed the sheep, that is, they took off the Abbot’s cloathes even to his skin, and next they bound him to the chimney – his legs to the one end, and his arms to the other; and so they began to beet [i.e. feed] the fire sometimes to his buttocks, sometimes to his legs, sometimes to his shoulders and arms; and that the roast might not burn, but that it might rest in soppe, they spared not flambing with oil, (basting as a cook bastes roasted meat); Lord, look thou to sic cruelty! And that the crying of the miserable man should not be heard, they dosed his mouth that the voice might be stopped. It may be

suspected that some partisan of the King's [Darnley's] murder was there. In that torment they held the poor man, till that often he cried for God's sake to dispatch him; for he had as meikle gold in his awin purse as would buy powder enough to shorten his pain. The famous King of Carrick and his cooks perceiving the roast to be aneuch, commanded it to be tane fra the fire, and the Earl himself began the grace in this manner: – 'Benedicite, Jesus Maria, you are the most obstinate man that ever I saw; gif I had known that ye had been so stubborn, I would not for a thousand crowns have handled you so; I never did so to man before you.' And yet he returned to the same practice within two days, and ceased not till that he obtained his formost purpose, that is, that he had got all his pieces subscriv't alsweill as ane half-roasted hand could do it. The Earl thinking himself sure enough so long as he had the half-roasted Abbot in his own keeping, and yet being ashamed of his presence by reason of his former cruelty, left the place of Denure in the hands of certain of his servants, and the half-roasted Abbot to be kept there as prisoner. The Laird of Bargany, out of whose company the said Abbot had been enticed, understanding, (not the extremity,) but the retaining of the man, sent to the court, and raised letters of deliverance of the person of the man according to the order, which being disobeyed, the said Earl for his contempt was denounced rebel, and put to the horne. But yet hope was there none, neither to the afflicted to be delivered, neither yet to the purchaser [i.e. procurer] of the letters to obtain any comfort thereby; for in that time God was despised, and the lawful authority was contemned in Scotland, in hope of the sudden return and regiment of that cruel murderer of her awin husband, of whose lords the said Earl was called one; and yet, oftener than once, he was solemnly sworn to the King and to his Regent."

The Journalist then recites the complaint of the injured Allan Stewart, Commendator of Crossraguel, to the Regent and Privy Council, averring his having been carried, partly by flattery, partly by force, to the black vault of Denure, a strong fortalice, built on a rock overhanging the Irish channel, where to execute leases and conveyances of the whole churches and parsonages belonging to the Abbey of Crossraguel, which he utterly refused as an unreasonable demand, and the more so that he had already conveyed them to John Stewart of Cardonah, by whose interest he had been made Commendator. The complainant proceeds to state, that he was, after many menaces, stript, bound, and his limbs exposed to fire in the manner already described, till, compelled by excess of agony, he subscribed the charter and leases presented to him, of the contents of which he was totally ignorant. A few days afterwards, being again required to execute a ratification of these deeds before a notary and witnesses, and refusing to do so, he was once more subjected to the same torture, until his agony was so excessive that he exclaimed, "Fye on you, why do you not strike your whingers into me, or blow me up with a barrel of powder, rather than torture me thus unmercifully?" upon which the Earl commanded Alexander Richard, one of his attendants, to stop the patient's mouth with a napkin, which was done accordingly. Thus he was once more compelled to submit to their tyranny. The petition concluded with stating, that the Earl, under pretence of the deeds thus iniquitously obtained, had taken possession of the whole place and living of Crossraguel, and enjoyed the profits thereof for three years.

The doom of the Regent and Council shows singularly the total interruption of justice at this calamitous period, even in the most clamant cases of oppression. The Council declined interference with the course of the ordinary justice of the county, (which was completely under the said Earl of Cassilis' control,) and only enacted, that he should forbear molestation of the unfortunate Comendator, under the surety of two thousand pounds Scots. The Earl was appointed also to keep the peace towards the celebrated George Buchanan, who had a pension out of the same Abbacy, to a similar extent, and under the like penalty.

The consequences are thus described by the Journalist already quoted. —

“The said Laird of Bargany perceiving that the ordiner justice could neither help the oppressed, nor yet the afflicted, applied his mind to the next remedy, and in the end, by his servants, took the house of Denure, where the poor Abbot was kept prisoner. The bruit flew fra Carrick to Galloway, and so suddenly assembled herd and hye-man that pertained to the band of the Kennedies; and so within a few hours was the house of Denure environed again. The master of Cassilis was the frackast [i.e. the readiest or boldest] and would not stay, but in his heat would lay fire to the dungeon, with no small boasting that all enemies within the house should die.

“He was required and admonished by those that were within to be more moderate, and not to hazard himself so foolishly. But no admonition would help, till that the wind of an hacquebute blasted his shoulder, and then ceased he from further pursuit in fury. The Laird of Bargany had before purchest [obtained] of the authorities, letters, charging all faithfull subjects to the King's Majesty, to assist him against that cruel tyrant and mansworn traitor, the Earl of Cassilis; which letters, with his private writings, he published, and shortly found sic concurrence of Kyle and Cunynghame with his other friends, that the Carrick company drew back fra the house: and so the other approached, furnished the house with more men, delivered the said Mr Allan, and carried him to Ayr, where, publicly at the market cross of the said town, he declared how cruelly he was entreated, and how the murdered King suffered not sic torment as he did, excepting only he escaped the death: and, therefore, publicly did revoke all things that were done in that extremity, and especially revoked the subscription of the three writings, to wit, of a fyve yeir tack and nineteen year tack, and of a charter of feu. And so the house remained, and remains (till this day, the 7th of February, 1571.) in the custody of the said Laird of Bargany and of his servants. And so cruelty was disappointed of proffeit present, and shall be eternallie punished, unless he earnestly repent. And this far for the cruelty committed, to give occasion unto others, and to such as hate the monstrous dealing of degenerate nobility, to look more diligently upon their behaviours, and to paint them forth unto the world, that they themselves may be ashamed of their own beastliness, and that the world may be advertised and admonished to abhor, detest, and avoid the company of all sic tyrants, who are not worthy of the society of men, but ought to be sent suddenly to the devil, with whom they must burn without end, for their contempt of God, and cruelty committed against his creatures. Let Cassilis and his brother be the first to be the example unto others. Amen. Amen.”*

* Bannatyne's Journal.

This extract has been somewhat amended or modernized in orthography, to render it more intelligible to the general reader. I have to add, that the Kennedies of Bargany, who interfered in behalf of the oppressed Abbot, were themselves a younger branch of the Cassilis family, but held different politics, and were powerful enough in this, and other instances, to bid them defiance.

The ultimate issue of this affair does not appear; but as the house of Cassilis are still in possession of the greater part of the feus and leases which belonged to Crossraguel Abbey, it is probable the talons of the King of Carrick were strong enough, in those disorderly times, to retain the prey which they had so mercilessly fixed upon.

I may also add, that it appears by some papers in my possession, that the officers or Country Keepers on the border, were accustomed to torment their prisoners by binding them to the iron bars of their chimneys, to extort confession.

Page 697: Additional Note.

In corroboration of said note, it may be observed, that the arms, which were assumed by Godfrey of Boulogne himself, after the conquest of Jerusalem, was a cross counter patent cantoned with four little crosses or, upon a field azure, displaying thus metal upon metal. The heralds have tried to explain this undeniable fact in different modes – but Ferne gallantly contends, that a prince of Godfrey’s qualities should not be bound by the ordinary rules. The Scottish Nisbet, and the same Ferne, insist that the chiefs of the Crusade must have assigned to Godfrey this extraordinary and unwonted coat-of-arms, in order to induce those who should behold them to make enquiries; and hence give them the name of “*arma inquirenda*”. But with reverence to these grave authorities, it seems unlikely that the assembled princes of Europe should have adjudged to Godfrey a coat armorial so much contrary to the general rule, if such rule had then existed; at any rate, it proves that metal upon metal, now accounted a solecism in heraldry, was admitted in other cases similar to that in the text. See Ferne’s “*Blazon of Gentry*” p. 238. Edition 1586. Nisbet’s “*Heraldry*”, vol. i. p. 113. Second Edition.

Page 1030: Additional Note. Note J. – Castle of Coningsburgh.

When I last saw this interesting ruin of ancient days, one of the very few remaining examples of Saxon fortification, I was strongly impressed with the desire of tracing out a sort of theory on the subject, which, from some recent acquaintance with the architecture of the ancient Scandinavians, seemed to me peculiarly interesting. I was, however, obliged by circumstances to proceed on my journey, without leisure to take more than a transient view of Coningsburgh. Yet the idea dwells so strongly in my mind, that I feel considerably tempted to write a page or two in detailing at least the outline of my hypothesis, leaving better antiquaries to correct or refute conclusions which are perhaps too hastily drawn.

Those who have visited the Zetland Islands, are familiar with the description of castles called by the inhabitants Burghs; and by the Highlanders – for they are also to be found both in the Western Isles and on the mainland – Duns. Pennant has engraved a view of the famous Dun-Dornadilla in Glenelg; and there are many others, all of them built after a peculiar mode of architecture, which argues a people in the most primitive state of society. The most perfect specimen is that upon the island of Mousa, near to the mainland of Zetland, which is probably in the same state as when inhabited.

It is a single round tower, the wall curving in slightly, and then turning outward again in the form of a dice-box, so that the defenders on the top might the better protect the base. It is formed of rough stones, selected with care, and laid in courses or circles, with much compactness, but without cement of any kind. The tower has never, to appearance, had roofing of any sort; a fire was made in the centre of the space which it encloses, and originally the building was probably little more than a wall drawn as a sort of screen around the great council fire of the tribe. But, although the means or ingenuity of the builders did not extend so far as to provide a roof, they supplied the want by constructing apartments in the interior of the walls of the tower itself. The circumvallation formed a double enclosure, the inner side of which was, in fact, two feet or three feet distant from the other, and connected by a concentric range of long flat stones, thus forming a series of concentric rings or stories of various heights, rising to the top of the tower. Each of these stories or galleries has four windows, facing directly to the points of the compass, and rising of course regularly above each other. These four perpendicular ranges of windows admitted air, and, the fire being kindled, heat, or smoke at least, to each of the galleries. The access from gallery to gallery is equally primitive. A path, on the principle of an inclined plane, turns round and round the building like a screw, and gives access to the different stories, intersecting each of them in its turn, and thus gradually rising to the top of the wall of the tower. On the outside there are no windows; and I may add, that an enclosure of a square, or sometimes a round form, gave the inhabitants of the Burgh an opportunity to secure any sheep or cattle which they might possess.

Such is the general architecture of that very early period when the Northmen swept the seas, and brought to their rude houses, such as I have described them, the plunder of polished nations. In Zetland there are several scores of these Burghs, occupying in every case, capes, headlands, islets, and similar places of advantage singularly well chosen. I remember the remains of one upon an island in a small lake near Lerwick, which at high tide communicates with the sea, the access to which is very ingenious, by means of a causeway or dike, about three or four inches under the surface of the water. This causeway makes a sharp angle in its approach to the Burgh. The inhabitants, doubtless, were well acquainted with this, but strangers, who might approach in a hostile manner, and were ignorant of the curve of the causeway, would probably plunge into the lake, which is six or seven feet in depth at the least. This must have been the device of some Vauban or Cohorn of those early times.

The style of these buildings evinces that the architect possessed neither the art of using lime or cement of any kind, nor the skill to throw an arch, construct a roof, or erect a stair; and yet, with all this ignorance, showed great ingenuity in selecting the situation of Burghs, and regulating the access to them, as well as neatness and regularity in the erection, since the buildings themselves show a style of advance in the arts scarcely consistent with the ignorance of so many of the principal branches of architectural knowledge.

I have always thought, that one of the most curious and valuable objects of antiquaries has been to trace the progress of society, by the efforts made in early ages to improve the rudeness of their first expedients, until they either approach excellence,

or, as is more frequently the case, are supplied by new and fundamental discoveries, which supersede both the earlier and ruder system, and the improvements which have been ingrafted upon it. For example, if we conceive the recent discovery of gas to be so much improved and adapted to domestic use, as to supersede all other modes of producing domestic light; we can already suppose, some centuries afterwards, the heads of a whole Society of Antiquaries half turned by the discovery of a pair of patent snuffers, and by the learned theories which would be brought forward to account for the form and purpose of so singular an implement.

Following some such principle, I am inclined to regard the singular Castle of Coningsburgh – I mean the Saxon part of it – as a step in advance from the rude architecture, if it deserves the name, which must have been common to the Saxons as to other Northmen. The builders had attained the art of using cement, and of roofing a building, – great improvements on the original Burgh. But in the round keep, a shape only seen in the most ancient castles – the chambers excavated in the thickness of the walls and buttresses – the difficulty by which access is gained from one story to those above it, Coningsburgh still retains the simplicity of its origin, and shows by what slow degrees man proceeded from occupying such rude and inconvenient lodgings, as were afforded by the galleries of the Castle of Mousa, to the more splendid accommodations of the Norman castles, with all their stern and Gothic graces.

I am ignorant if these remarks are new, or if they will be confirmed by closer examination; but I think, that, on a hasty observation, Coningsburgh offers means of curious study to those who may wish to trace the history of architecture back to the times preceding the Norman Conquest.

It would be highly desirable that a cork model should be taken of the Castle of Mousa, as it cannot be well understood by a plan.

The Castle of Coningsburgh is thus described: –

“The castle is large, the outer walls standing on a pleasant ascent from the river, but much overtopped by a high hill, on which the town stands, situated at the head of a rich and magnificent vale, formed by an amphitheatre of woody hills, in which flows the gentle Don. Near the castle is a barrow, said to be Hengist’s tomb. The entrance is flanked to the left by a round tower, with a sloping base, and there are several similar in the outer wall the entrance has piers of a gate, and on the east side the ditch and bank are double and very steep. On the top of the churchyard wall is a tombstone, on which are cut in high relief, two ravens, or such-like birds. On the south side of the churchyard lies an ancient stone, ridged like a coffin, on which is carved a man on horseback; and another man with a shield encountering a vast winged serpent, and a man bearing a shield behind him. It was probably one of the rude crosses not uncommon in churchyards in this county. See it engraved on the plate of crosses for this volume, plate 14. fig. 1. The name of Coningsburgh, by which this castle goes in the old editions of the Britannia, would lead one to suppose it the residence of the Saxon kings. It afterwards belonged to King Harold. The Conqueror bestowed it on William de Warren, with all its privileges and jurisdiction, which are said to have extended over twenty-eight towns. At the corner of the area, which is of an irregular form, stands the great tower, or keep, placed

on a small hill of its own dimensions, on which lies six vast projecting buttresses, ascending in a steep direction to prop and support the building, and continued upwards up the side as turrets. The tower within forms a complete circle, twenty-one feet in diameter, the walls fourteen feet thick. The ascent into the tower is by an exceeding deep flight of steep steps, four feet and a half wide, on the south side leading to a low doorway, over which is a circular arch crossed by a great transom stone. Within this door is the staircase which ascends straight through the thickness of the wall, not communicating with the room on the first floor, in whose centre is the opening to the dungeon. Neither of these lower rooms is lighted except from a hole in the floor of the third story; the room in which, as well as in that above it, is finished with compact smooth stonework, both having chimney-pieces, with an arch resting on triple clustered pillars. In the third story, or guard-chamber, is a small recess with a loop-hole, probably a bedchamber, and in that floor above a niche for a saint or holy-water pot. Mr. King imagines this a Saxon castle of the first ages of the Heptarchy. Mr. Watson thus describes it. From the first floor to the second story, (third from the ground,) is a way by a stair in the wall five feet wide. The next staircase is approached by a ladder, and ends at the fourth story from the ground. Two yards from the door, at the head of this stair, is an opening nearly east, accessible by treading on the ledge of the wall, which diminishes eight inches each story ; and this last opening leads into a room or chapel ten feet by twelve, and fifteen or sixteen high, arched with free-stone, and supported by small circular columns of the same, the capitals and arches Saxon. It has an east window, and on each side in the wall, about four feet from the ground, a stone basin with a hole and iron pipe to convey the water into or through the wall. This chapel is one of the buttresses, but no sign of it without, for even the window, though large within, is only a long narrow loop-hole, scarcely to be seen without. On the left side of this chapel is a small oratory, eight by six in the thickness of the wall, with a niche in the wall, and enlightened by a like loop-hole. The fourth stair from the ground, ten feet west from the chapel door, leads to the top of the tower through the thickness of the wall, which at top is but three yards. Each story is about fifteen feet high, so that the tower will be seventy-five feet from the ground. The inside forms a circle, whose diameter may be about twelve feet. The well at the bottom of the dungeon is piled with stones.” – Gough’s “Edition Of Camden’s Britannia”. Second Edition, vol. iii. p. 267.

ПРИМІТКИ

Стор. 7. Едвін – герой поеми ірландського поета Томаса Парнелла (1679–1719) «Незвичайна історія».

Стор. 11. Річард I (1157–1199) – відомий як Річард Левове Серце – англійський король (з 1189 р.). Річард дістав у спадщину від свого батька Генріха II Плантагенета, першого англійського короля з французького роду Анжу, володіння на півдні Франції, де минули його дитячі та юнацькі роки. Ставши королем, Річард частіше перебував за межами Англії, де тим часом загострювалися феодальні чвари; брав участь у Третньому хрестовому поході. Повертаючись до Англії, Річард потрапив у полон до австрійського герцога і визволився, заплативши викуп.

Доган Джон (1748–1788) – шотландський поет, автор релігійних гімнів, поем і трагедії «Ранемід».

Стор. 13. «Оповідки мого господаря» – загальна назва серії романів В. Скотта, до якої увійшли шість романів, зокрема «Пуритани», «Единбурзька в'язниця» та ін.

Еджворт Марія (1767–1849) – ірландська письменниця. В. Скотт найбільше цінував її романи, в яких вона зображувала національні типи та звичаї своєї батьківщини.

Яків V – король Шотландії (1513–1542). Спираючись на католицьку церкву, проводив жорстоку боротьбу з бунтівливими феодалами.

Стор. 15. Старшина Вірних – йдеться про засновника ісламу Магомета.

Персі Томас (1729–1811) – єпископ, фольклорист, англійський учений і поет. 1765 року видав збірник народної поезії, до якого увійшли старовинні англійські балади.

Едвард IV (1442–1483) – англійський король (з 1461 р.), правління якого припало на час феодальних усобиць – війну Червоної і Білої Троянд, яка тривала з перервами від 1455 до 1485 р. Намагався запровадити самостійну, незалежну від парламенту політику зміцнення королівської влади.

Стор. 21. Фальстаф – персонаж Шекспірових творів – хроніки «Генріх IV» (1597 р.) і комедії «Віндзорські жартівниці» (1598 р.). В. Скотт має на увазі Фальстафові слова, звернені до принца: «От би дізнатися, де його знайти такий крам, як добрі імення» («Генріх IV», ч. I, дія I, сц. 2).

Чорний принц – Едвард, принц Валлійський (1330–1376) – син англійського короля Едварда III. Разом із батьком стояв на чолі англійського війська в кількох битвах так званої Столітньої війни між Англією і Францією, що тривала від 1337 до 1453 р. Начебто полюблив обладунок чорного кольору, за що й дістав таке прізвисько.

«Порохова змова» – невдалий замах католиків на життя англійського короля Якова I 1605 р.

Стор. 25. Макферсон Джеймс (1736-1796) – шотландський поет, який, зробивши вільний переспів кельтського епосу, видав його за нібито справжні твори легендарного кельтського поета-барда Оссіана, що жив у III чи IV ст.

Королева Анна (1664 – 1714) – англійська королева (з 1702 р.), остання з династії Стюартів.

Стор. 27. Роб Рой (Рой Мак-Грегор) – нащадок і вождь одного з найдавніших шотландських кланів у Пертширі; 1715 р. брав участь у повстанні проти англійців. Герой однойменного роману В. Скотта.

Брюс Роберт (1274 – 1329) – шотландський патріот, здобув (1314 р.) перемогу над англійцями в битві під Беннокберном і проголосив себе королем Шотландії.

Воллес Вільям (1272-1305) – шотландський патріот, 1287 р. став на чолі повстанців проти короля Едварда I, який намагався підкорити Шотландію; згодом його захопили в полон і стратили в Англії.

Каледонія – стародавня назва Шотландії.

«Хіба дамаські річки Авана та Фарфар не прекрасніші, ніж усі води Ізраїлю?» – слова Наамана Сирійського, біблійного героя-полководця.

Луканова відьма – фессалійська чаклунка Ерікто, зображена в поемі Марка Аннея Лукана «Фарсалія», що розповідає про громадянську війну в Римі 49-47 рр. до н. е. й зокрема про битву між Цезарем і Помпеєм під Фарсалією.

Стор. 29. Генрі Роберт (1718 – 1790) – шотландський історик, автор «Історії Англії» (від норманського завоювання до смерті Генріха VIII), що виходила в світ з 1771 по 1793 р.

Стратт Джозеф (1749 – 1802) – англійський письменник. В. Скотт дописав і видав у 1808 р. його незакінчений роман «Квінгу-гол».

Тернер Шерон (1768 – 1847) – автор «Історії Англії від найдавніших часів до норманського завоювання» (1799–1805), яку він продовжив 1814 р., присвятивши черговий том періодові, зображеному в «Айвенго».

Стор. 31. Волпол Горас (1717 – 1797) – автор першого «готичного» роману «Замок Отранто» (1768).

Елліс Джордж (1753 – 1815) – В. Скотт, певне, говорить про «Зразки ранніх англійських лицарських романів» (у трьох томах), написаних здебільшого на початку XIV ст., що їх видав Елліс 1805 р.

Кекстон Вільям (1422(?) – 1491) – англійський першодрукар. Першою книжкою, яку він видав, була «Історія Трої» (1474 р.).

Ворд Вінкен де (пом. 1534 р.) – англійський видавець; був підмайстром у Кекстона, а після його смерті продовжив справу друкаря.

Голланд (Гаман Антуан) (1676 – 1715) – французький орієнталіст, у 1704–1708 рр. видав перший повний французький переклад арабських казок «Тисяча і одна ніч».

Стор. 33. Чосер Джефрі (1340 – 1400) – англійський поет, автор «Кентерберійських оповідок».

Кресі, Пуатге – міста, біля яких відбулися найбільші битви Столітньої війни, що в них англійські війська розбили французів: під Кресі – 1346 р., під Пуатге – 1356 р.; старий Джефрі – тобто Чосер.

Стор. 35. Чатертон Томас (1752 – 1770) – англійський поет, автор літературних містифікацій, написаних середньовічною англійською мовою їхнім автором Чатертон називав вигаданого ним Томаса Роулі, який начебто жив у XIV ст. Доведений злиднями до відчаю, Чатертон наклав на себе руки.

Стор. 37. Йомен – вільний селянин-землевласник.

Стор. 39. Інгульфус, Кройдонський Чернець, Джефрі де Венсоф – англійські середньовічні літописці.

Фруасар Жан (1337–1405) – французький літописець, автор «Хроніки Франції, Англії, Шотландії та Іспанії», що розповідає про період від 1325 до 1400 р.

«...брістольські підробки» – автор літературних містифікацій Томас Чатертон був родом із Брістоля (див. прим, до с. 20).

Стор. 41. Нокс Джон (1505 – 1572) – церковний реформатор, засновник пресвітеріанської (кальвіністської) церкви в Шотландії.

Стор. 43. Поп Олександр (1688 – 1744) – англійський поет, переклав Гомерові поеми «Іліаду» й «Одіссею».

Стор. 45. Стефан (1094 – 1154) – син сестри короля Генріха I, після смерті якого він 1135 р. посів трон; ворогував із баронами та Матильдою – донькою Генріха I, яка сподівалася здобути корону і син якої Генріх Плантагенет став королем після Стефана.

Генріх II Плантагенет (1133 – 1189) – англійський король (з 1154 р.); його реформи, зокрема й військові, змінили королівську владу і обмежили феодалні усобиці.

Норманський герцог Вільгельм після смерті свого родича Едварда Сповідника став домагатися англійської корони. Перший англійський король із завойовників-норманів, прозваний Вільгельмом Завойовником.

Битва під Гастінгсом – 14 жовтня 1066 р. в битві під Гастінгсом норманські війська завдали англосакському війську короля Гарольда нищівної поразки. Відтоді в Англії правили нормани.

Стор. 47. Мисливські закони запровадили нормани, ці закони відомі своєю жорстокістю. Переслідування і штрафи, що їх накладали лісничі короля та феодалів на простих людей, доводили до руїни цілі села, жителі яких ішли в ліси і ставали розбійниками.

Вільгельм II (Рудий) – англійський король (1087 – 1100), другий син Вільгельма Завойовника, який з волі батька посів трон замість старшого брата Роберта; правління його відоме своїм деспотизмом; загинув під час полювання.

Едвард III (1312–1377) – англійський король (з 1327 р.); його домагання французької корони спричинилися до початку Столітньої війни.

Стор. 49. Друїди – жерці давніх кельтів, жителів стародавньої Британії до того, як її завоювали англосакси (V ст.).

Стор. 51. «...відрізає пазурі нашим собакам» – цього вимагали мисливські закони, щоб селяни не могли використати своїх собак для полювання.

Стор. 59. «Свайн»; «порк» – Завойовники-нормани принесли з собою нормано-французьку мову. Англосаксонське населення тодішньої Британії розмовляло своєю рідною мовою. Згодом англійська мова склалася на англосаксонській основі, проте зазнала значного впливу нормано-французької мови. З неї до англійської мови ввійшло чимало слів. Слово swine (свайн) англосаксонського походження й означає в сучасній англійській мові «свиня», слово pork (порк), запозичене з нормано-французької, – «свинина». На прикладі цієї різниці у значенні двох слів Вальтер Скотт показує відмінності в соціальному становищі саксів і норманів.

Олдермен – правитель графства, спершу його призначав король з місцевих вельмож. Згодом – член міського правління. У даному випадку це слово має комічний відтінок.

Стор. 61. Оберон – казковий володар лісових духів-ельфів.

Евмей – один із персонажів Гомерової поеми «Одіссея», раб-свинопас, відданий своєму господареві.

Стор. 63. «Чернець там був, у кляшторі скарбник...» – епіграф узято з прологу «Кентерберійських оповідок» Д. Чосера.

Стор. 67. «...не належить до жодного з чотирьох у законених чернечих орденів». – Йдеться, напевне, про чернечі ордени, що існували у той час: бенедиктинців (заснований наприкінці V ст.), цистерціанців (1098 р.), кармелітів (1154 р.) і картезіанців (1176 р.).

Стор. 77. «Орден храмовників» (або орден тамплієрів) – напіввійськовий чернечий орден, заснований 1119 р. в Палестині для захисту володінь хрестоносців. Згодом у Західній Європі виникли сотні укріплених монастирів (прецепторій) тамплієрів. Орден не підлягав ані державним володарям, ані місцевим єпископам, а лише папі римському. Багатство і влада ордену викликали в королів жадобу, а потаємність обрядів давала привід для звинувачень у ересі, що й стало причиною загибелі ордену на початку XIV ст.

Стор. 83. Один – верховне божество давньогерманської міфології.

Герівард – один з англосаксонських вождів народного руху (XI ст.) проти норманів.

Семицарство – наприкінці VI – на початку VII ст. у центральній та південній частині сучасної Англії утворилося сім англосаксонських королівств: Кент, Уессекс, Сассекс, Ессекс, Нортумбрія, Східна Англія, Мерсія. 829 р. всі вони об'єдналися в єдину державу – Англію.

Стор. 95. Томсон Джеймс (1700–1748) – представник раннього сентименталізму в англійській поезії XVIII ст. Епіграф узято з його патріотичної поезії «Свобода» (1735 – 1736 рр.).

Стор. 109. Альфред (849(?)–900(?)) – король англосаксонського королівства Уессекс (871–900); видатний законодавець доби раннього середньовіччя, сприяв розвитку англійської мови й літератури.

Стор. 119. Велика лісова хартія – завоювавши Англію, нормани встановили жорстокі мисливські закони, що дістали назву Великої лісової хартії. Величезні лісові масиви було оголошено королівськими заповідниками, де забороняли полювати. Ці закони викликали обурення англосаксонського населення.

Стор. 129. «...я міг би простити сердешного Вортігерна...» – за переказом, Вортігерн – легендарний король стародавніх мешканців Англії – бриттів; воюючи з північноанглійськими племенами пиктів і скоттів, звернувся по допомогу до вождя саксів Генгіста, що мав доньку – красуню Ровену. Скориставшись тим, що Вортігерн закохався в Ровену, Генгіст закріпився в країні і згодом, розгромивши Вортігерна, підкорив бриттів.

Саладін (Салах-ад-дін) (1138 – 1193) – султан Сирії і Єгипту з 1171 р. – видатний полководець, завдав хрестоносцям низку поразок і захопив Єрусалим (1187 р.). Спроба хрестоносців протистояти успішним діям Саладіна вилася у Третій хрестовий похід (1189 – 1192).

Стор. 133. «...поклонники Магоунда і Термагонта» – мусульмани.

Стор. 139. Сер Трістрам – герой середньовічних лицарських романів.

Стор. 141. Йоаніти (госпітальєри) – члени духовнолицарського ордену, який заснували хрестоносці в Палестині 1118 р. й резиденцією якого спершу був госпіталь св. Йоанна. Згодом орден дістав назву Мальтійського, бо перебрався на острів Мальту.

Сен-Жан-д'Акр – фортеця в Сирії, за яку точилися бої між хрестоносцями і сарацинами під час Третього хрестового походу.

Стор. 173. Ітака – один із Іонічних островів. У Гомерових поемах «Іліада» й «Одіссея» – батьківщина Одисея.

Стор. 179. Джон – король Іоанн (1167-1216), прозваний Безземельним через те, що втратив більшу частину англійських володінь у Франції, молодший син англійського короля Генріха I Плантагенета, брат Річарда Левове Серце. Після смерті Річарда захопив трон, який мав належати його небожеві Артуру. В романі «Айвенго» виступає як принц Джон, брат законного в той час правителя – короля Річарда Левове Серце.

Стор. 181. «Нехай колеса їхніх колісниць поламуються... як у колісниць фараонового війська...» – тут ідеться про біблійну легенду, за якою під час виходу євреїв з Єгипту Бог зупинив переслідувачів, позбавивши колісницю фараонового війська коліс.

Стор. 189. «Паламоні Арсіта» – поема Джона Драйдена (1631 – 1700), англійського поета, драматурга і критика. В епіграфі – цитата з цієї поеми.

Філіпп Французький – йдеться про Філіппа Августа (1165 – 1223), французького короля (з 1180 р.), який докладав зусиль, щоб зміцнити королівську владу й розширити володіння французького королівства. Згодом він відвоював майже всі володіння, що належали Плантагенетам на території Франції (Нормандію, Анжу та ін.).

Стор. 191. Реал – старовинна іспанська срібна монета.

Стор. 193. Лорд-сенешаль – королівський доморядник.

Стор. 211. Вот Тірел – народний поговор засвідчує, начебто саме він під час полювання убив короля Вільгельма II Рудого.

Стор. 255. Філістимляни – стародавній народ, що жив у Палестині в XII ст. до н. е. і воював із юдеями. Ісак вжив це слово, щоб назвати людину, ворожу євреям.

Стор. 263. «Мальтійський єврей» – трагедія англійського поета і драматурга Крістофера Марло (1564 – 1593), уривок з якої взято для епіграфу (дія III).

Стор. 265. Цехін – старовинна венеціанська золота монета.

Стор. 273. «О дванадцять святих праотців нашого народу!» – За Біблією, стародавні євреї поділялися на дванадцять колін (племен), що походили від дванадцяти синів Авраамового онука Якова.

Стор. 281. Голіаф – біблійний персонаж, велетень-філістимлянин, якого переміг юний Давид.

Стор. 293. «...диво, як та вода, що його пращури виточили з каменю в пустелі». – За Біблією, євреям, які після виходу з Єгипту страждали від спраги в пустелі, допоміг Бог. Його обранець Мойсей ударом жезла видобув воду зі скелі.

Стор. 303. Тавер – фортеця, яку збудував 1066 р. Вільгельм Завойовник, найдавніша споруда сучасного Лондона. Протягом століть Тавер був державною в'язницею.

Стор. 343. Бекет Томас (1118(?) – 1170) – діяч англійської католицької церкви. З 1162 р. – архієпископ Кентерберійський; був убитий у соборі за наказом Генріха II, батька принца Джона.

Стор. 353. Круглий стіл короля Артура – У середньовічних рицарських романах (XII – XIII ст.) розповідалося про короля Артура та його лицарів, які начебто бенкетували за круглим столом, де всі сиділи на однакових стільцях.

Стор. 359. Вортон Томас (1728–1790) – англійський поет, у творах якого середньовіччя зображено в романтичному ореолі.

Річард III (1452–1485) – англійський король (від 1483 р.), який здобув владу, вдаючись до кривавих злочинів та інтриг.

Стор. 363. Карл Великий – король Франкської держави (768–814), від 800 р. – імператор. До складу імперії Карла Великого входили завойовані ним території сучасної Франції, Північної і Центральної Італії, Західної і Південної Німеччини та ін.

Анжуйський дім – королівська династія Плантагенетів у Англії, до якої належали Річард Левове Серце та принц Джон, походила від норманських графів з роду Анжу.

Стор. 375. «Марна річ: вони вже побачили письмена на стіні». – За Біблією, під час бенкету у вавилонського царя Валтасара на стіні з'явилися написані невідомою рукою незрозумілі слова: «Мене, Текел, Фарес», що навіяли жах на всіх присутніх. Їхнє значення розгадав юдейський пророк Даниїл: вони провіщали скору загибель Валтасарові та його царству.

Стор. 379. Герцог Роберт Норманський (1060 – 1134) – старший син Вільгельма Завойовника, замість якого трон посів його менший брат Вільгельм Рудий (див. прим. до с. 27). Роберт вирушив у хрестовий похід, а повернувшись, почав боротьбу за трон зі своїм другим братом – Генріхом, який на той час став королем і 1106 року ув'язнив Роберта до кінця його життя в Кардіфі.

Стор. 383. «...за прикладом коліна Веніамінового» – За Біблією, Веніамін – останній із дванадцяти синів Якова, праотця одного з дванадцяти Ізраїлевих племен. Згадка Еймера про Святу Діву та папу римського свідчить про те, що він мав невиразне уявлення про Старий Заповіт.

Стор. 387. Канцлер – одна з найвищих посадових осіб у середньовічній Англії. Оформляв королівські укази й видав державною печаткою.

Стор. 405. «...юнаків Содраха, Місаха й Авденаго...» – за біблійним переказом, ці полонені юдейські юнаки, живучи при дворі вавилонського царя Навуходоносора, відмовлялися від їжі з царського столу й вина, споживаючи лише просту їжу та п'ючи воду.

Стор. 421. Сірвента – жанрова форма поезії провансальських трубадурів (XII ст.). Сірвенти писали на політичні та воєнні теми.

Ле – лірична пісня, в якій кожні дві строфи співали на іншу мелодію.

Вірле – танцювальна пісня.

«...мовою «ок» чи... мовою «ві» – тобто однією з французьких говірок: південною, провансальською – «ок» і північною – «ві».

Стор. 431. Аріосто Людовіко (1474 – 1533) – італійський поет пізнього Відродження. Його героїчна лицарська поема «Несамовитий Роланд» перейнята тонкою іронією, втілює гуманістичні ідеї доби Відродження.

Стор. 441. Едвард Сповідник (1003(?) – 1066) – англійський король (від 1042 р.), належав до англосаксонської династії, проте спирався на норманське дворянство, й ця ситуація призвела до бунту та усунення його від влади 1051 р. Едвард відзначався великою побожністю, збудував Вестмінстерське абатство. Після смерті його проголошено святим.

Стор. 447. Готспер – персонаж з історичної хроніки Шекспіра «Генріх IV» (частина I), що мав запальну й непогамовну вдачу. Йдеться про слова з дії II, сц. 3. (В романі він інколи виступає під ім'ям Гаряча Острога).

Стор. 453. Гора Синай – за Старим Заповітом, Бог дав пророку Мойсею на горі Синай скрижалі, на яких накреслено десять заповідей.

Стор. 457. «Білий дракон!» – бойовий поклик саксонців, і загин де Брасі вдається до нього, щоб ввести подорожніх в оману.

Стор. 485. Великий магістр – голова духовно-лицарського ордену.

Стор. 491. Гарольд (1022–1066) – останній англосаксонський король, що загинув у битві під Гастінгсом.

Тості – претендент на англосаксонський трон; його підтримувала Норвегія (XI ст.). Гарольд, який правив тоді в Англії, завдав поразки військам Тості, але за кілька днів його розгромив Вільгельм Завойовник.

Стор. 543. Матильда (1102 – 1167) – англійська королева (від 1141 р.), донька англійського короля Генріха I, дружина германського імператора Генріха V, після смерті якого вона повернулася до Англії, де тривалий час боролася за корону зі своїм двоюрідним братом Стефаном (див. прим, до с. 26), її син став англійським королем Генріхом II.

Стор. 545. Дуглас Гевін (1474(?)–1522) – шотландський поет, переклав Вергілієву «Енеїду» (вид. 1553 р.), звідки й узято епіграф до цього розділу.

Стор. 555. Ендорська чаклунка – за Біблією, вона провістила єврейському царю Саулові загибель у битві з філістимлянами.

Цариця Савська – легендарна правителька Сабейського царства у Південній Аравії, що уславилася своєю вродою та мудрістю.

Стор. 557. «Наймудріший з ваших царів і навіть його батько...» – Буагільбер має на увазі давньоєврейського царя Соломона та його батька Давида. За біблійним переказом, Соломон мав сімсот дружин і триста наложниць.

Стор. 563. «Нехай перевернуть мого щита догори сподом...» – За злочин або ганебний учинок лицаря позбавляли титулу і прилюдно виставляли в самій білій сорочці, а зброю (спис, меч тощо) ламали; герб, зображений на щиті, стирали, а щит прив'язували горішнім кінцем униз до жердини або до кінського хвоста.

Стор. 573. Голдсміт Олівер (1728–1774) – англійський письменник. Епіграф узятий з його комедії «Вона поступається, щоб перемогти».

Нюба (або Нюбея) – у грецькій міфології дружина фіванського царя, дітей якої вбито за наказом Аполлона й Артеміди в покару за те, що Нюбея образила їхню матір Латону. Ім'я Нюбеї стало символом материнських страждань. Не знаючи античної міфології, Буагільбер вважає Нюбу за християнську святу.

Стор. 591. «Я бідний служник святого Франциска... – Тут і далі В. Скотт припускається помилки, бо цей чернечий орден був заснований Франциском Асизьким у 1207 – 1209 рр., а події роману відбуваються за життя Річарда Левове Серце, який помер у 499 році.

Стор. 601. Тор – у давньогерманській міфології бог грому і блискавки.

Стор. 605. Крабб Джорж (1754-1832) – англійський поет, зображував життя сучасного йому англійського села. Епіграф узятий з поеми, героїня якої, як і Ульріка, винна у кровозмішанні.

Стор. 695. Гедеон – за Біблією, один із вождів (судців) стародавніх ізраїльтян, що за велінням Бога визволив їх від навал мадіанітян.

Макавей Юда (помер 160 р. н. е.) – один з проводирів повстання юдеїв проти сирійських царів Селевкідів.

Стор. 711. Генгіст і Торса – брати, легендарні герої англосаксів, засновники першого королівства саксів у Англії (середина Vст.).

Стор. 755. Скальди – стародавні скандинавські співаки й укладачі пісень.

«...вимахувала куделею, ніби одна з трьох мойр, що прядуть й уривають нитку життя». – Йдеться про міфологічних богинь мойр (парок), що одна з них, Клото, пряде нитку людського життя, друга, Лахесіс, провадить її через усі незгоди долі, а третя, Атропа, уриває її.

Стор. 805. Мамона – бог, покровитель багатства; саїтник іронічно робить його покровителем беззаконня.

Стор. 809. «...викупити з асирійського полону всі десять колін Ізраїльських!» – 722 р. до н. е. Ізраїльське царство захопили асирійці, а людей забрали в полон до Вавилону. 586 р. до н. е. така ж доля спіткала Юдейське царство та його столицю Єрусалим. Ці події відображені в Біблії, що на неї в даному випадку посилається пріор Еймер.

Стор. 821. Вульгата – латинський переклад Біблії, його зробив св. Єронім у V ст.

Стор. 835. Сер Гай – герой англійських балад.

Сер Бевіс – легендарний англосаксонський герой XI ст.

Стор. 837. Королева-мати – Елеонора Пуату (Аквітанська) (1122-1204); розірвавши шлюб із французьким королем Людовіком VII, незабаром стала дружиною майбутнього англійського короля Генріха II, а після розлучення з ним була ув'язнена на 16 років, аж доки трон посів її середульший син Річард Левове Серце. Під час його перебування на Сході правила країною й збирала потрібну суму, щоб викупити його з полону. В час, що його змальовано в романі, жила в монастирі.

«Наш дядько Роберт...» – норманський герцог Роберт VI, якого ув'язнив його брат.

Стор. 839. Ланселот де Лак – герой середньовічних лицарських романів. З образом Ланселота була пов'язана тема кохання до пошлюбленої дами, поширена в лицарській літературі XII – XIII ст.

Стор. 849. Веліял – в юдейській міфології демон облуди й руйнування; «сини Веліялові» – тут ідеться про хрामовників.

Стор. 851. «...бо мудрість допомогла Даниїлу навіть у рові з левами». – В Біблії розповідається про пророка Даниїла, який змалку жив при дворі вавилонського царя, де був відомий своєю вченістю і став одним з радників перського царя Дарія. Вороги звинуватили Даниїла в порушенні царського указу, і його вкинули в рів до левів. Та Бог, якому молився Даниїл, «загородив пащі левам», і вони його не зачепили.

Стор. 859. «Візьми до рук меч Фінеаса!» – Фінеас – біблійний первосвященик, який суворо карав віровідступників.

Стор. 857. Святий Бернард – Бернард Клервоський (1091 – 1153), ігумен монастиря у Клерво, теолог-містик, фанатичний переслідувач єретиків, один з ініціаторів Другого хрестового походу.

Стор. 943. «Йонів гарбуз!» – Йона – пророк; за біблійним переказом, Бог за одну ніч виростив гарбуз, що давав Йоні затінок, та наступної ночі знищив його, щоб напутити Йону, якому шкода було рослини, але не шкода жителів цілого міста, й він хотів, щоб Бог знищив їх.

Стор. 963. Конрад, маркіз де Монсерат – під час Третього хрестового походу прославився обороною Тіра від султана Саладіна; з допомогою Річарда Левове Серце став королем Єрусалимського королівства, проте того ж таки 1192 р., тобто за два роки до змальованих тут подій, його вбито в Тірі.

...гори Кармель – міститься в Палестині. На ній спорудили храм чернечого ордену кармелітів, заснованого 1156 р.

Стор. 1083. Садукейські мудреці – релігійне й політичне угруповання в стародавній Юдеї (II – I ст. до н. е.), що виражало інтереси вельмож та вищого духовництва. Садукеї заперечували безсмертя душі.

Стор. 1085. Грецький вогонь – легкозаймиста запалювальна суміш. Її застосовували у воєнних діях на морі й на суходолі.

Стор. 1099. Вебстер Джон (1580 – 1625(?)) – англійський драматург, сучасник Шекспіра. Автор трагедій «Білий диявол», «Герцогиня Мальфі», а також кількох комедій.

Стор. 1129. Джонсон – ідеться про англійського письменника, критика і мовознавця Семюела Джонсона (1709-1784). Рядки взято з його поеми «Марність людських бажань» (1749 р.).

Content

<i>INTRODUCTION TO IVANHOE</i>	6
<i>CHAPTER I</i>	42
<i>CHAPTER II</i>	62
<i>CHAPTER III</i>	94
<i>CHAPTER IV</i>	110
<i>CHAPTER V</i>	132
<i>CHAPTER VI</i>	152
<i>CHAPTER VII</i>	188
<i>CHAPTER VIII</i>	216
<i>CHAPTER IX</i>	244
<i>CHAPTER X</i>	262
<i>CHAPTER XI</i>	286
<i>CHAPTER XII</i>	304
<i>CHAPTER XIII</i>	338
<i>CHAPTER XIV</i>	358
<i>CHAPTER XV</i>	376
<i>CHAPTER XVI</i>	388
<i>CHAPTER XVII</i>	418
<i>CHAPTER XVIII</i>	432
<i>CHAPTER XIX</i>	448
<i>CHAPTER XX</i>	464
<i>CHAPTER XXI</i>	482
<i>CHAPTER XXII</i>	500
<i>CHAPTER XXIII</i>	526
<i>CHAPTER XXIV</i>	544
<i>CHAPTER XXV</i>	572
<i>CHAPTER XXVI</i>	588

Зміст

<i>ВСТУП</i>	7
<i>РОЗДІЛ I</i>	43
<i>РОЗДІЛ II</i>	63
<i>РОЗДІЛ III</i>	95
<i>РОЗДІЛ IV</i>	111
<i>РОЗДІЛ V</i>	133
<i>РОЗДІЛ VI</i>	153
<i>РОЗДІЛ VII</i>	189
<i>РОЗДІЛ VIII</i>	217
<i>РОЗДІЛ IX</i>	245
<i>РОЗДІЛ X</i>	263
<i>РОЗДІЛ XI</i>	287
<i>РОЗДІЛ XII</i>	305
<i>РОЗДІЛ XIII</i>	339
<i>РОЗДІЛ XIV</i>	359
<i>РОЗДІЛ XV</i>	377
<i>РОЗДІЛ XVI</i>	389
<i>РОЗДІЛ XVII</i>	419
<i>РОЗДІЛ XVIII</i>	433
<i>РОЗДІЛ XIX</i>	449
<i>РОЗДІЛ XX</i>	465
<i>РОЗДІЛ XXI</i>	483
<i>РОЗДІЛ XXII</i>	501
<i>РОЗДІЛ XXIII</i>	527
<i>РОЗДІЛ XXIV</i>	545
<i>РОЗДІЛ XXV</i>	573
<i>РОЗДІЛ XXVI</i>	589

CHAPTER XXVII 604

CHAPTER XXVIII 640

CHAPTER XXIX 668

CHAPTER XXX 698

CHAPTER XXXI 718

CHAPTER XXXII 762

CHAPTER XXXIII 798

CHAPTER XXXIV 828

CHAPTER XXXV 846

CHAPTER XXXVI 876

CHAPTER XXXVII 896

CHAPTER XXXVIII 928

CHAPTER XXXIX 948

CHAPTER XL 974

CHAPTER XLI 1016

CHAPTER XLII 1036

CHAPTER XLIII 1064

CHAPTER XLIV 1098

COMMENTS 1130

Notes 1147

<i>РОЗДІЛXXXVII</i>	605
<i>РОЗДІЛXXXVIII</i>	641
<i>РОЗДІЛXXXIX</i>	669
<i>РОЗДІЛXXX</i>	699
<i>РОЗДІЛXXXI</i>	719
<i>РОЗДІЛXXXII</i>	763
<i>РОЗДІЛXXXIII</i>	799
<i>РОЗДІЛXXXIV</i>	829
<i>РОЗДІЛXXXV</i>	847
<i>РОЗДІЛXXXVI</i>	877
<i>РОЗДІЛXXXVII</i>	897
<i>РОЗДІЛXXXVIII</i>	929
<i>РОЗДІЛXXXIX</i>	949
<i>РОЗДІЛXL</i>	975
<i>РОЗДІЛXLI</i>	1017
<i>РОЗДІЛXLII</i>	1037
<i>РОЗДІЛXLIII</i>	1065
<i>РОЗДІЛXLIV</i>	1099
<i>ПРИМІТКИ</i>	1140
<i>Нотатки</i>	1147

Літературно-художнє видання

Вальтер Скотт

Айвенго

Роман

(англійською мовою з паралельним українським текстом)

З англійської переклали Лісняк Юрій Якович та Лозинська Галина Гаврилівна

